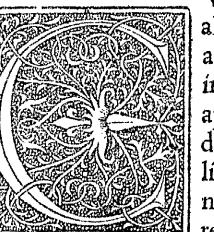

Prologus.

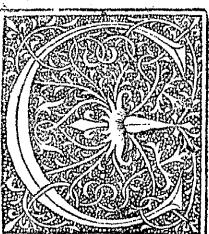
IACOBI STAPVLENSIS IN PHYSICOS LIBROS ARISTOTELIS; PROLOGVS.

Vm antiquorum Philosophorum plurimi postea aliquam suorum laborum frugem relinquere pio affectu cogitarint: non vana gloriae cupiditate ille inuidia quidem perquirendis disciplinis vires appetuerunt, vt laboribus & vigilijs suis partas in disciplinas, nostrae instituenda vita apprime nec linquerent. ¶ Quorum hi quidem tantae rei poedita non valentes, succubuere. Hi porro que conducer repererunt: aut ad opinionum tenebras demersi defundunt, aut obscuris ambagiis legentium mentes natura cognoscendi curferunt, indeisque ob nostram quidem imbecillitatem illudunt: quod illorum sensa, & secretam sententiam, nostra cognoscendi non penetret obtusis. His vero ex sublimibus & aeternis, istorum caducorum longo intervallo & penibili ab illis distantium scientiam nobis parare curauerunt. Sed noster admodum in firmis intuitus e nostris profundis tenebris ad illos diuinos fulgores omnino deliciis hebetescit: ¶ Quae omnia summus Aristoteles persentiens, & diuino beneficio intus, nostram sortem miseratus, nostra literariae vita ducem sepe preceperunt, & nos de cæco ignorantie carcere pie atque benigne exemit: constrinxitque sub dicto precepto, certaque regula, que ad eruditam & beatam vitam necessaria pautuit omnia: non lacestis, non inuolute, non in opinionum caligine, sed integre, iude, certe. ¶ Eteo ordine, eaque facilitate nobis scientiarum & virtutum viam parere cuit, vt plane videatur ab illo diuino munere nullum excludi voluisse, cui quare sufficiunt mentis adesset, diuinus id bonum putans, quod pluribus cognoscere profuturum. ¶ Ceterum et si omnia eius opera mira breuitate & utilitate sint reserta, videri tamen potest eius naturalis editio plurimum admiranda, in qua quidem vel antiques & recentiores exuperasse facile coſentient omnes. ¶ Cuius & nos diuini beneficio confisi, non vana similiter gloriae cupiditate allecti, & sine inuilia, sed solum utilitatem aliquam afferre cupientes, paraphrasim ordinare suscepimus. Ea est benevolentia Peripateticos prosequor omnes, & presentim summum Aristotelis omnium vere philosophantium ducem, vt si quid ex illorum disciplinis deprehensum quod utile, pulchrum, sanctumque putem, id omnibus communicatum efficiam, quo omnes vna mecum ipsorum rapiantur amore, ipsosque digna veneratione prosequantur & ament. Optoque omnes ita in ipsorum proficere disciplinas, vt nos ipsi ob parvas ingenij vires minus sufficienter explemus, ad communem omnium utilitatem expleant, ad finemque perducant. ¶ Si quos tamen haec nostra somptuosa vobis velim, in hac sacra philosophia semper Aristotelis, alioquin arduum moliri, & cum de caducis, ad horamque transitoris agat partem diuinam tractare. Immo vero hanc totam sensibilis naturæ philosophicam lectionem ad diuinam tendere, & ex sensibilibus: intelligibilis mundi parare introitum. Qui multaigationis modus nobis connaturalis congenitusque (vt ipsi placet) habetur. ¶ Id praeterea animaduertere licet. Peripateticos opiniones tanquam grandem & proximam mentis pestem fugere. Ad quam prorsus deuitandam passim suorum dictorum nam intelligentiam expertunt, & singula secundum subiectam materiam volunt esse intelligenda, & omnia Physica physice intelligunt, & Metaphysica diuine, & Logica logice: voluntque singula in proprijs locis & ex proprijs esse disquirerent, et tri ex proprijs unaquaque disciplinarum ratiocinatio. ¶ Et nulla discussio, nisi diuinum cognitione praecedente atque preua. Primum est, quid sit ynumquodque

IACOBI STAPVLENSIS IN PHYSICOS LIBROS ARISTOTELIS; PROLOGVS.

N°

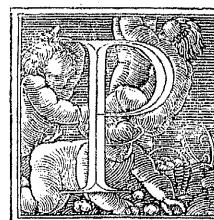
Vm antiquorum Philosophorum plurimi posteritati suae aliquam suorum laborum frugem relinqueret pio benignoq; affectu cogitarint: non vana gloriæ cupiditate illecti, & sine inuidia quidem perquirendis disciplinis vires animumque appulerunt, vt laboribus & vigilijs suis partas inuentaque disciplinas, nostræ instituenda vita æppime necessarias relinquenter. ¶ Quorum hi quidem tantæ rei pondus ferre non valentes, succubuerent. Hi porro que conducerent, pauca repererunt: aut ad opinionum tenebras demersi deuolutique sunt, aut obscuris ambagijs legentium mentes natura cognoscendi cupidas, eluserunt, in dieisque ob nostram quidem imbecillitatem illudunt: quod illorum abstrusa sensa, & secretam sententiam, nostra cognoscendi non penetret obtusitas. Hi vero ex sublimibus & æternis, istorum caducorum longo interuallo & pene inaccessibili ab illis distantium scientiam nobis parare curauerunt. Sed noster admodum in firmis intuitus e nostris profundis tenebris ad illos diuinos fulgores omnino deficiens hebetescit: ¶ Quæ omnia summus Aristoteles persentiens, & diuino beneficio intus, nostram sortem miseratus, nostra literariæ vita ducem sese præbuit, & nos de cæco ignorantie carcere pie atque benigne exemit: constrinxitque sub certo precepto, certaque regula, que ad eruditam & beatam vitam necessaria putauit omnia: non lacestite, non inuolute, non in opinionum caligine, sed integre, lucide, certe. ¶ Eteo ordine, eaque facilitate nobis scientiarum & virtutum viam patefecit, vt plane videatur ab illo diuino munere nullum excludi voluisse, cui quantulcumque mentis adesset, diuinus id bonum putans, quod pluribus cognosceret profuturum. ¶ Ceterum et si omnia eius opera mira breuitate & utilitate sint reserta, videri tamen potest eius naturalis editio plurimum admiranda, in qua quidem vel omnes & antiquos & recentiores exuperasse facile coſentiantur omnes. ¶ Cuius & nos diuino beneficio confisi, non vana similiter gloriæ cupiditate allecti, & sine inuidia, sed solum utilitatem aliquam afferre cupientes, paraphrasim ordinare suscepimus. Ea enim benevolentia Peripateticos prosequor omnes, & præsertim summum Aristotelem omnium vere philosophantium ducem, vt si quid ex illorum disciplinis depremferim quod utile, pulchrum, sanctumque putem, id omnibus communicatum esse velim, quo omnes vna in eum ipsorum rapiantur amore, ipsosque digna veneratione prosequantur & ament. Optoque omnes ita in ipsorum proficere disciplinis, vt que nos ipsi ob paruas ingenij vires minus sufficienter explemus, ad communem omnium utilitatem expleant, ad finemque perducant. ¶ Si quos tamen haec nostra scripta iuuabunt, admonuisse velim, in hac sacra philosophia semper Aristotelem aliquid arduum moliri, & cum de caducis, ad horamque transitorijs agat pariter diuina tractare. Immo vero haec totam sensibilis naturæ philosophicam lectionem ad diuinam tendere, & ex sensibilibus: intelligibilis mundi parare introitum. Qui inuestigationis modus nobis connaturalis congenuusque (vt ipsi placet) habetur. ¶ Id præterea animaduertere licet. Peripateticos opiniones tanquam grandem & pernoxiam mentis pestem fugere. Ad quam prorsus deuitandam passim suorum dictorum sanam intelligentiam expertunt, & singula secundum subiectam materiam volunt esse intelligenda, & omnia Physica physice intelligunt, & Metaphysica diuine, & Logica logice: voluntque singula in proprijs locis & ex proprijs esse disquirenda. est enim ex proprijs unaquæque disciplinarum ratiocinatio. ¶ Et nulla discutunt, nisi duorum cognitione præcedente atque prævia. Primum est, quid sit ynumquodque eo-

a ii

rum que discutienda assumuntur. Secundum, que príncípia prenoscenda sint ad id quod efficere student. Que publica intellectus & disciplinarum sunt lumina, & ex aliorum priorum príncípiorum lumínibus nequam dignoscenda. Que si dignitates, proloquia, communesve scientie existant, talia sunt. vt nos ipsis mente dissentire non putent, & que statim probamus audita. Si suppositiones, plerūque sub obscuriores habentur, vt aliqua declaratio egeant, sed non príncípiorum, ad quae ponunt inductionem viam habere. est enim induc̄tio, talium immediatarum propositionum. ¶ Preterea indignum putant, & a philosophiae dignitate quamplurimum alienum, in sophisticam expositionem incidere, & amica sophistarum syncategoremata sequi: vimque in ipsis ullam facere: idque damandum ea constantia esse, qua Socrates Euhydemum Dionysodoriique perditos sophistas damnat, quorum studium (vt ait) nullum est, & qui in eo versantur, ridiculi. Et vitium hoc tanto detestabilius in sapientiam caderet, quanto studium hoc diuinius esse debet. Et contra hec alta & sublimia dogmata captiosas orationes texere, machinamētaq; sophistica, ridiculosus esse videtur, quam terram olim ridiculam simiolam in contemptum decorum peperisse. Sed missa hæc faciamus, non sunt enim eiusce rei admonēdi, quos verus allexit philosophicus amor. ¶ Id insuperate latere non debet, per totam Aristotelis philosophiam, abitam latentemque esse quādam secretam analogiam: perinde atque per totum corpus sparsus fusuſque tactus est: sine qua (vt si ne tactu corporis) nostra philosophia inanima est, vīteque expers. Quam (si deus hanc mihi largiatur gratiam) in commentariis aliquantulum detegam, non quidem omnino (tanta enim eius virtus est & amplitudo, vt id impossibile putem⁹) sed quantū mihi concessum fuerit. ¶ Demum, ne ego te plus quo in prologo demorer, paucis annotatum firma mente teneto, annotatiunculas capitum quibus preponuntur, prenotioni quid est subseruire, interiectasque interiā (sed raro) dignitates atque positiones, hec siquidem vt plurimum proprium in litera locum obtinent. Et quando ad Physicum intellectum procedimus, si patentissimum de se non fuerit príncipium, exemplo imperfectaque inductione vt plurimum vtimur, aut aliqua Tropica persuasione. Cum vero Physica Scientia traditur, propositionis & assumptionis quas maiorem & minorem dicimus, si per seiphas manifeste nō fuerint, suas approbationes subnectimus. Et vbi ultimo decumbitur, príncipium est, aut príncipi loco positum: ex príncipio cognitum, Cetera vero tua cura diligentiaq; adhibita facile comprehendere valebis.

CIVDOCVS CLICHTOVEVS NEOPORTVENSIS

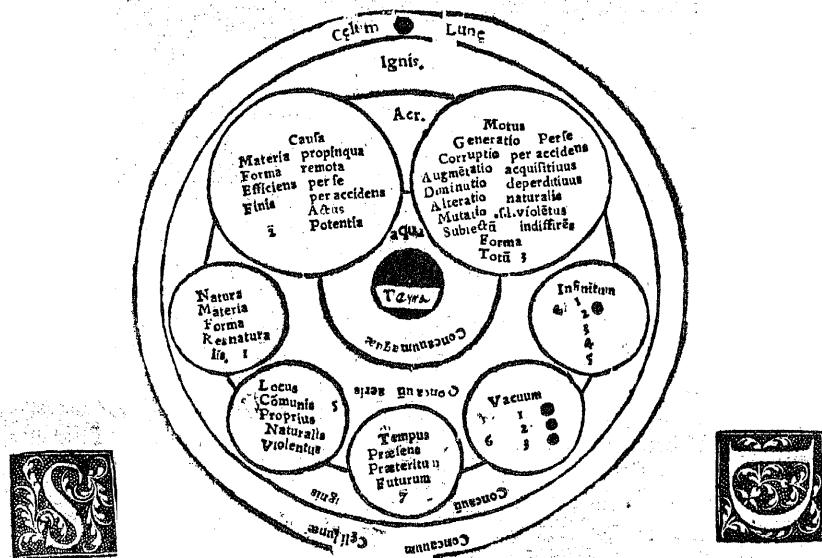
Ludouico Píñello, celeberrimo doctori Theologo,
Cancellario Parisiensi. S.

Lutarchus author grauissimus, Aristotelis vitā conscribens de studio & doctrina eius hoc perhibet testimonium, dignissime pater Cancellarie. Aristorelli, inquit, permultū debet humanū genus: qui disciplinas ante se varie dispersas, in vnum, quasi corpus singulas redigere dignatus est. Itaq; discere qui volūt, hūc amplectātur oportet. Cuius libri ita scripti sunt, vt & paruulos instituere, & mediocres aere, & robustos exercere ac perficere voluisse illū appareat, ac oīs etatis nostrę cum cogitationeq; suscepisse. Ad hęc ipsis in rebus explicatio seriosa atq; pdiligens: vt siue Logice, siue Phylīcę, siue Ethicę tradat pcepta, cōtinuata vbiq; doctrina sit, & ab ipsis primordiis rerū ad finē vsq; pducta scīentia, tanq; pater diligēs, qui nō solū genuisse filios, sed p pueritā adolec̄tētiāq; educatos nō prius deserat, q; cōtinuato diligēti studio in vīros traduxerit. Hac ille. Atqui Aristotelē disciplinas ante sparsim & indigeste cōpositas, in vnu collegisse, rectoq; ordine ab initio ad calcem vlsq; pduxisse, cū in ceteris ab eo traditis disciplinis, tū in physicis apprime pspicuū est. Nēpe ante ipm philosophi naturae perscrutatores diuersa prorsus & absurda de rerū príncipijs, de anima, de motu senserū: et inter se plurimū diffētētes, nihil certū, nihil cōstās, nihil deniq; exactū definierūt. Intāta vero sentētiā dīuersitate, authorūq; diffīdīo. Aristoteles abiecit ignoratię deuijs, veritatē syncerā amplex⁹, de rebus sensibilibus dilucide, accurate, integre, differuit, et philosophiā naturalē ante tēpora sua lacerā, in frustulamētaq; disiectā, in solidā et cōsummatā di sciplinā digeffit. In qua vsq; adeo copiose dererū naturaliū (quibus hic mūdus sensibilis coalescit) ratione causisq; pertractauit, vt nullā ferme huicmodi rerū genū ptermiserit, cuius nō absolutā peregerit & peculiarē determinationē. Quocirca auscultatiōis, suę Physicę lectio maiore in modū vtilis atq; accōmoda cēseri debet: qñquidē nō solū rerū sublunariū trānsmutationi q; subiectarū naturā inibi diligenti indagine discussiat, verū etiā ex ipsis vt substernalis qbusdā & admīnicalis ad supramūdana cōplāda īteritus imunia, motuq; et mole vacātia, vīa paret, & moliaſ aſcesum. Q uippe mūdus iste corporeus greca nūcupatiōe *μορφή* (vt norūt oēs) denotatur, qd̄ ornatū sonat, quia pulcherrimuseius decor, ordinatissima dispositio & species oculis subiecta mortalitū, celestiū substātiārū longe p̄stātiorem pulchritudinē ornatūq; nobis insinuat: et ad eā vel vimbratiliter tenuiterque aīo cōcipiēdā, vīa sternit, affertq; p̄sidī. Ex magnitudine enī speciei et creaturę (vt ait Sap̄es) cognoscibiliter poterit creator horū videri. Quib⁹ qd̄ meū p̄spectis, nō sū superuacuū rat⁹ ad Physicā paraphrasim Iacobi Stapulēsis p̄ceptoris mei superioribus annis elaboratā scholia adīscere, nō perpetua cōtinuaq; lectione decurrentia, sed successiua atq; iterpollata, sicubil loc⁹ efflagitabat, vt ea dūtaxat q; abstrusā habet & elucidatiōe indigētē sentētiā, adperiāt. In quib⁹ quidē, et litera paraphraseos, idē prorsus serua ordo: vt p̄fixi cuīque scholio numeri facile indicet cuīna loco literae eodē nūero annotatę vnuq; que respōdeat et accōmodeat. Introductiōib⁹ idētēdem in Physicā, i libros de aīa, et metaphysicā, explanatiūculas adīxī, q; vel i trāscrusu a legētib⁹ intelligent, p̄ optio que sit earū ad literā sentētiā. A q̄stionib⁹ autē recētiorū more agitādis, et vētilādis argutijs cōtra pbatas philosophiae propositiones, cōsulto tēperauit, q; hæc verā nō pariāt disciplinā, sed fūilem potius loquacitatem, obstreperāque garrulitatem, a modestia trāquillaque philosophia lōge abhorrem. Enīuero solent hæc ratificulatā cōtra scientiarum veritatē pugnātū com menta, non ad amplectandā earum certitudinē synceritatēque conducere, sed ab-

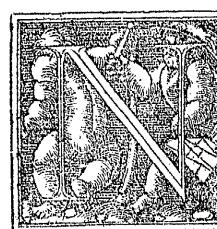
ea detorquere potius, & ad captiunculas quasdā sophisticas prolabi, nū hīl cū vera do
ctrina commercij habentes: quibus imbuti ingenuorum adolescentium animi, cū ad
maturā scientiarū frugem prouehi deberēt, exarescūt prorsus, & in steriles herbas
vanescunt, persimiles agris suapte natura feracibus, quibus cū semen vtile manda-
ri deberet & frugiferum, negligētis tamē ob agricolarū incuriā infelix lolium &
steriles dominantur aenae. Haud diffīlētē p̄ēclarā iuuēnū īgenia ad capessēn-
das rectas disciplinas optime nata, cū circa inaniam sophismatum tendicula, decipu-
la s̄que tanq̄ muscarū reticula occupātūr, & a serijs distrahunt nr̄ literis, & illis percī
piēndis apta tēpora mīserē conterunt. hinc incultis eorum animis loco nītidiorum
sciētiarū lappaz & tribuli īascunt, carduus, & spinis surgit paliturus acutis. Dissol-
uentur quidē ī adiectis scholijs nonnunq̄ quæstiones pro rei materia occurrentes,
ac agitari digne, nō tamen modo barbaro, insulso & crasso, quo nostra tēpestate ī
disciplinis moueri cōspiciuntur ac deprehenduntur. Porro hanc nostram quantulā
cūque operā tuae grauissimæ dignitati nuncupatā voluimus prestantissime pater
Cancellarie, q̄ cū in hoc celeberrimo Parisiorum gymnasio ea fungaris authorita-
te, qua palæstræ literariæ metā cōsecutos pro meritis laurea insignias, libertateque
profiteñdi quas callent artes dones, p̄ est vtique bonas literas tuis auspicijs ī lucem
prodire, propagari ī ceteros, atque trāsfundi. Siquidem nullius authoritate poti⁹
fulscientur, & robur assument nītidiores authorū disciplinæ, q̄ ei⁹ qui patronus lite-
rarum & pater īstitutus est, quem tota Parisiensis academia vt vindicem & tutorem
reiliterarię suspicit & obseruat. Itaque tuo grauissimo patrocinio fultum id opus
ad alios feliciter prodeat, qui si quid (quod vel maxime optamus) fructus ex eo ce-
perint, id totum tuę dignitatę acceptum referāt, cui & hēc & multo maiora nos de-
bere fatemur. Vale studijs nostri decus & presidium.

¶ Figura introductionis.

CINTRODVCTIO IN PHYSICAM

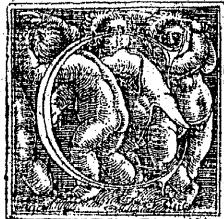
Paraphrasim, adiectis annotationib⁹ explanata,

Atura est substāiale p̄cipiū quod vnicuiq̄ trāsmutatio-
ni subiectū esse natū ē: aut trāsmutatiōis effectiū. Mā-
teria est natura quē vnicuiq̄ trāsmutatiōi subiecta esse na-
ta est. Materia, subiectū, hyle, potētia, potentia subiecti-
ua. Forma est natura trāsmutatiōi effectiua. Forma
species, termin⁹, actus prim⁹, substāialis. P̄incipia sunt
quē cū nō sint ex alijs neq; ex alterutrīs: ex ip̄is omnia alia
fiunt. Omnia alia: res naturales omnes. Res autem natu-
ralis est quē cōstat ex naturis. Rerum naturaliū genera sunt: elemēta, animalia,
vegetabilia, mineralia, mixta imperfecta. Earū vero accidētia cum eis conueniant:
dīcuntur secundum naturam. Cum vero disconueniant: contra & p̄ter naturam.
Res naturalis, totum, compositum, corpus sensibile, hoc aliquid.

Figura introductioni physice p̄fixa, mundū sensibilem nobis īfīnuat, de quo quecunq; ī li-
bris physicorum dicuntur, intelligenda sunt, neq; extra cū serenda est intelligentia. Est autē mun-
dus sensibilis, rerum quē intra concavum cœli lunę continentur, vniuersitas. Primus cūrulus cetero-
rum ambiens designat cœcum cœli lunę, id est interiorē extremamq; cœli lunę superficiem igni
proximam, vt in ima figurā parte collocata scriptura indicat. Spatiū interceptrū inter primū
cūrulus & secundū, denotat elementum ignis, vt in summo constituta scriptura designat. Secū-
dus cūrulus significat concavum ignis tangē aerem. Spatiū secundo & tertio cūrulo clauſum,
ipsum aeris elementum designat. Tertiū cūrulus, concavum est aeris, tangens aquam si elemēta
secundum naturalem sitū disponerentur, quo aqua toram terrā operiet. verum vt viuētiū sa-
luti consularū, vna pars delecta est, & aer proxima, quare concavum aeris nunc partim quidē
aquam, & partim terram tangit. Deniq; spatiū tertio & quarto cōtēntū cūrulo, elemēta aquæ
designat. Quartus vero cūrulus, cœcum est aquæ tangens terrā. Terra autem īfīma nō claudit
alia elemēta suo ambitu, sed sublīdet omnibus. Et his quatūr elemētis īfīmentur corpo-
ra naturalia mixta, vt mineralia in terra, vīscerib⁹, vegetabilia partim terra, & partim aere. anima-
lia vero hēc in aere, hēc aqua, & illa terra subfīstunt. Deinceps septē cūrulos minores ordine dis-
politi significant ea quā in hac introductione determināt. Et quāuis dīcataxat quatūr librorū
physicorum materiā cōp̄lecti vīdeantur, illis tamen intellectis sufficiens habetur ī omnes phy-
sicorū libros ītroductionē. Et horum primus quidē cūrulus primo respōdet libro physicoru, se-
cundus secidū, tertius & quartus tertio, quīntus sextus & septimus quarto. Cūcī autē cūrulo suū
respondeat ī introductione caput. In primo itaq; natura diuiditur ī materiā & formā. Res au-
tem naturalis ibidē ponit, quod de ea illī determinēt, ut rotō ex his partibus constiutor. In
secundo cūrulo causa diuiditur p̄imum ī causam materiālem, formālem, effīcientem, & finalēm.
Seconde ī causam propinquam & remotam. Tertio ī causam per se, & per accidēns. Quarto
ī causam actus sue actualē, & ī causam potētiae sue potētialē. In tertio cūrulo motus p̄imū
diuiditur ī sex species, generationem, corruptionem, augmentationem, diminutionem, altera-
tionem, & mutationem secundum locum. Secundo ī motū subiectū, terminatiū, & cō-
pletū, quē diūlio īfīnitū per hēc vocabula, subiectū, forma, rotū. Tertio ī motū per se, &
motū per accidēns. Quarto ī motū acquisitionē & deperditionē. Quinto ī motū naturalē, vio-
lētū, & indifferētē. In quarto deinde cūrulo infinitū diuiditur ī infinitū p̄imo modo
sue ī prima acceptione, secundo, tertio, quartio & quinto mo. Sphēra vero nigra fecidū infinitū
modo ad latū adūcta, designat infinitū secundo ī mundo sensibili natura non inueniēti. In
quinto cūrulo locus p̄imo diuiditur ī locum communē & propriū, locū ī locū naturalē &
violentū. In sexto vacuū diuiditur ī vacuum p̄imo modo, secundo & tertio modo, sed nū illo illo
modorū vacuum ī mundo sensibili inueniēti posse adiecte cūlibet modo, nota nigre signi-
ficant. Denūm in septimo cūrulo diuiditur tempus ī p̄esens, p̄ecūritum, & futurum. Post
diūlōm cōrū que ī hac introductione consideranda sunt, diūlō natura ēst p̄incipiū subiectū
tiale, id est quod est subiectū, ad excludēndā principia accidētia, vt caliditātē & leuitatē ignis
quē non sunt naturē, sed formē substantiālis instrumenta. Et cum ī ea diūlō īfīnitionē diūlō
natur, prior particula propter materiā ponit, posterior vero ppter formā substāialis, vt vtrī
usq; sequētis diūlō īfīnitionē declarat. Diūlō ī em̄ mox materiā per p̄imā superioris diūlō īfīnitionēs par-
ticula, cōfīscat nata sit ēst subiectav īcūlētrāfūratiōi, id est generationi, corruptioni, augmē-
tationi, diminutioni, & ita de alijs speciebus, nō quidē q̄ nata sit illas simul suscipere, sed vīcīssim.
Nempe materiē officiū est quālibet ī se transmutationē indifferenter recipere, perinde atq; cera-
ciūscētūq; figurę aut ligilli efformationē ī se suscipere nata est. hinc materia subiectū dicitur, &

potentia passiva sive susceptiva, q̄ omnes formas & substanciales & accidentariae in se suscipiat. q̄ si tota denominatur subiecta, id soli gratia alterius partis, scilicet materie accidit, vt ignis subiecta est caliditas, & aqua frigiditas. Dicitur & materia ab antiquis hyle. Forma vero substancialis diffinitur esse naturam nata est transmutationes efficiere, non qualibet sine discrimine, sed suo toti conuenientes, haud aliter ac signum non qualibet impressionem, sed solū sibi respondentem effigiat, vt forma substancialis ignis effici transmutationes igni conuenientes, & forma aquae mutationes aquae naturales. & ita de ceteris. Est enim proprium formae officium, agere & efficer transmutationes. Proinde actus dicitur, sive actus primus & precipius physicus, quia primum est & precipuum agens. Accidentia autem dicuntur actus secundi, quia omnem agentivitatem a forma suscipiunt. Dicitur praeterea forma, species sive terminus, q̄ materialiter determinat que ad certam rem naturalem constituantur. Ceterum quia natura diffinita est esse principium, quid principia hic dicantur, sequens diffinitione declarat, tria exprimens ad physicorum principiorum rationem necessaria. Primum. Principia physica non debent esse ex alijs principijs, id est alterius speciei & nature composita, vt materia non componitur ex alijs diversis rationis principijs, neque forma, quāvis utraque ex eiusdem rationis partibus componatur. Secundū. Principia physica non debent constitui ex alterius, id est, primum non debet componi ex secundo, neque se cundum ex primo, vt materia non componitur ex forma, neque forma ex materia. Tertium. Ex principijs physicis omnia alia sunt, id est res naturales omnes natæ sunt fieri. Omnia enim excepta sunt secundum materiam subiectam. Et quæ vniuersaliter sonant apud authores, particulariter, vel efflagitare materia, intelligi debent. Siquidem omnis res naturalis ex materia & forma duobus principijs physicis constat, vt ostendit rei naturalis diffinition, qua dicitur ea esse quæ constat ex naturis, utpote materia & forma substanciali tanquam suis partibus essentialibus. Quāvis enim partes integrales sunt rerum naturalium partes substanciales, tamen non sunt naturæ, neque rerum naturalium principia, quia sunt ex alijs principijs, scilicet materia & forma particuli. Deinde enumerantur rerum naturalium genera, id est species, quæ sunt quinque, scilicet elementa, ignis, aer, aqua, terra. Animalia, vt pisces, aves, vermes, & gressibilia. Vegetabilia, vt arbores, frutices, & herbes. Mineralia, vt aurum, argentum, ferrum, plumbum. Mixta imperfecta, vt pluvia, ros, pruina, nix, grando. Et hec sunt totæ res naturales, quarum quidem partes integrales sunt homogeneæ, & eiusdem cum toto denominationis, sive heterogeneity, & diversæ denominationis. Subiungitur in toto, etiam res sunt naturales, sed partiales, vt pars ignis, & radix arboris. Deinde subiungitur diuisio accidentium rebus naturalibus inexistentium, quod eorum aliqua sunt secundum naturam, alia vero contra sive præter naturam. Accidentia secundum naturam sunt quæ rebus naturalibus conueniunt. Illa vero eis conueniunt, quæ ipsas conferuare nata sunt, vt caliditas & leuitas ignis secundum naturam conuenit, frigiditas vero & grauitas, aquæ. Accidentia præter naturam sunt, quæ rebus naturalibus disconueniunt, & eas corrumpere nata sunt, vt aquæ caliditas, per quam resolutur in vapores, & animali egritudo, quæ disponit ad corruptionem. Itaque quicquid est in mundo sensibili, aut est natura, aut res naturalis, aut eius accidentis. Postremum ponitur interpretatio rei naturalis, quæ alio nomine dicitur totum & compositum, habita ratione ad suas partes, dicitur & corpus sensibile, quod substantia complectatur in mundo sensibili confitens. Denique res naturalis dicitur hoc aliquid, id est tota substantia individua, & una numero.

Causa est ad quam aliquid sequitur. Ad eam vero aliquid sequi, est ex ea, per eam, ab ea, aut eius gratia aliquid fieri. Quid vero ad eam sequitur, effectus nominatur. Causa materialis primo est ex qua cum aliquo fit aliquid. Rerum vero naturalium materia est ex qua cum forma fit compositum. Secundo est in qua aliquid fit ut in subiecto. Causa materialis secundo, in qua, subiectua. Causa formalis est per quam res habet esse. Nam dat esse rei, & eam conferuat in esse. Ipsa namq; presente res est, & ipsa fugiente perit. Rerum vero naturalium forma, ea est per quam res naturales existunt. Substantia, accidentis. Causa efficientis est a qua aliquid fit. Conferuans, producens, corruptens. Causa finalis est gratia cuius aliquid est. Primaria, secundaria. Causa proxima est quæ particuli nomine designatur, aut inter quam & effectum haud multe interiacent cause. Remota vero, quæ nomine communis designatur, aut inter quam & effectum multe interiacent causæ. Causa per se est quæ cum ad aliquid suapte natura sit, causalitatis nomine pariter est expressa. Per accidentem autem ea dicitur, cum ad effectum non ordinetur, aut causalitatis nomine minime sit expressa. Casus, fortuna, neutra. Casus, causa est per accidentem eorum quæ raro con-

tingunt, & alicuius gratia. Fortuna vero, causa per accidentem agentium secundum propositum, eorum quæ raro conueniunt, & alicuius gratia. Fors fortuna, mala fortuna. Propositum, ratio, voluntas. Causa in actu est, quæ simul cum effectu existit. Causa vero in potentia ea dicatur, quæ non simul cum effectu existat.

Diffinitionis causæ hæc est intelligentia. Causa est ad quam effectus natus est sequi. hoc est, ex qua, propter materiam, per quam, propter formam, vel a qua, propter efficientem, aut cuius gratia, propter finem, aliquis effectus natus est fieri. Effectus autem est quod ad causam sequi natu est, id est quod ex ipsa fit, propter effectum materie, aut per ipsam, propter effectum formæ, aut ab ipsa propter effectum efficientis, aut gratia ipsius, propter effectum finis. Deinde unaqueque causarum particulariter diffinitur & primo causa materialis, quæ dividitur in causam materialem primo modo sive prima acceptio, & in causam materialem secundo modo, & in secundam significacionem. De causa materiali primo exemplum, vt lapis est id ex quo cum aliquo, scilicet figura statu, sit statua lapidea, & aurum est id ex quo cum aliquo scilicet figura annuli fit annulus. Et hæc ratio complectitur omnem materiam ex qua, sive rerum naturalium, sive artificialium, sive quorūcunque aliorum quibus materia attribuitur. Idcirco diffinitur deinde materia ex qua rerum naturalium, quod ea sit ex qua cum forma substantialis fit totum compositum scilicet ipsa res naturalis. vt corpus hominis est ex quo cum anima rationali fit homo. Causa autem materialis secundo modo est in qua ut subiecto aliquid est, sive illud sit forma substantialis sive accidentalis. Omnis enim forma in materia est ut suo subiecto, & eam ob rem causam materialis secundo dicitur materia in qua, sive materia subiectua. Quo circa eadem numero materialis ad rem naturalem cuius est pars conferatur, dicitur causa materialis primo & materia ex qua & sit ad formam substantialiem aut accidentiam, quorum ipsa subiectum est, causa materialis secundo & materia in qua. De causa formalis exemplum, vt forma substantialis ignis, quia per eam ignis habet esse. Dat enim ipsa esse igni, & ignem conferuat in esse. Ipsa namque forma ignis existente, ignis est, & ipsa fugiente discedenteque a materia perit ignis. At quia hæc causæ formalis diffinitione datur de omni causa formalis, sive physica sive non, idcirco subiungitur diffinitione formæ rerum naturalium, cuius id quod prius sumatur exemplum, vt forma ignis. Nam per eam res naturales vna quidem aut plures existunt. Deinde subiuncta duo vocabula, substantia, accidentis, ipsius causæ formalis divisionem insinuant in causam formalem substantialem & accidentalem. Causa formalis substantialis, est forma per quam res habet esse substantialis, vt forma rerum naturalium. Causa formalis accidentalis, est forma per quam res habet esse accidentale. vt per albedinem nix est alba, & per frigiditatem aqua est frigida. De causa efficienti exemplum, vt edificator. Nam ab eo aliquid fit, id est natura, est fieri scilicet domus, & a statuario fit statua. Et est triplex, quæ admodum sequentes distinctiones ostendunt scilicet conferuans, producens & corruptens. Causa efficientis conferuans est a qua aliquid conferuatur, vt a caliditate conferuatur ignis, a frigiditate, aqua. Producens, est causa efficientis, a qua aliquid producitur, vt a forma ignis gignitur ignis, & a calore calor. Corruptens vero est a qua quicquam corruptitur, vt a forma ignis corruptitur aqua, & a calore frigiditas. De causa finali exemplum, vt sanitas. Nam eius gratia aliquid est, ut exercitum, alimentum, moderataque requies. Et dividitur in causam finalem primariam, & secundariam. Causa finalis primaria est causa finalis que viterius in aliud non ordinatur, ut homo comparatus ad ea quæ sunt in mundo sensibili. Causa finalis secundaria est non ultimata, est causa finalis que viterius ad aliud ordinatur ut animalia rationis immunita ad hominem, & sanitas ad rei conseruationem. Postea subiungitur diffinitione cause propinquæ, duas sub diuisione continens particulas, quarum prima rationem exprimendi respicit, secunda vero conditionem rei. Tunc siquidem causa designatur nomine particuli, quando explicatur nomine singulari aut speciei specialissimæ, vt hic edificator & edificator respectu huius domus. Tunc vero inter causam & effectum non multe interiacent cause, quando inter ea non mediat, eiusdem generis causa vel paucæ admodum, ut inter filium & patrem, inter nepotem & avum. Opposito modo diffinitur causa remota, duabus itidem diuisione connexis particulis. Exemplum primæ, vt artifex & operarius causa sunt remota huius domus, nam communis nomine ut generis subalterni aut generalissimi explicantur. Exemplum secundæ, vt ipsius filii abacus & catus causa sunt remotæ. Nam inter ipsas & effectum multe in eodem genere scilicet efficientis interiacent cause, ut pater, avus, & proavus. Deinde causa per se diffinitur duabus quidem particulis copulatione connexis, quarum prima rei conditionem, secunda vero rationem exprimendi concernit, ut lucidum est causa per se luminis. Nam cuipac natura ordinatur ad lumen producentum, etiam exprimitur nomine ratione ad illum effectum, ita calidum causa est per se caliditas. Causa vero per accidentem eadē particulas negatue & diuisione in sua ratione complectitur, ut calidum causa est per accidentem motus sursum. Nā tuapte natura nō ordinatur ad illum effectum, & ambulatio causa per accidentem inuentionis thefauri, non enim exprimitur noī importante ratione ad illum effectum. Diuiditur autem per subiuncta vocabula causa per accidentem, in casum, fortunam, & causam per accidentem neutram. De casu exempli, ut si lapis cadens deorsum ledat pretereuntem, ipse lapis est casus.

Quid causa.
Quid effectus.

Causæ materiales diuisio.

Causæ formales diuisio.

Efficientis diuisio.

Finalis diuisio.

Causæ per accidentem diuisio.

Nam est causa per accidens, cum suapte natura ad huiusmodi lesionem non sit, neq; causalitatis nomine exprimitur, est præterea eorū quæ raro contingunt, non enim frequenter accidit præterea ut lapide deorsum cadente laedi. Postremo est aliquius gratia nā est illius, quod si præcognosceretur, dignum esset expeti aut evitari. De fortuna exemplum, vt si quis arborem confederat ad decerpitos fructus, & ramo cui innitebatur fracto decidat, brachium frangat, ille est fortuna. Nam est causa per accidens, cum ad eum effectū nō ordinetur. Insuper est agens secundū propositū sive rationē. Nam ex intentione & proposito arborem concordit. Est præterea eorū quæ raro cōtingunt, & aliquius gratia, vt pote illius qd vbi prescribet, dignū esset evitari. Idē quoq; est casus, per ante datam diffinitionem. Nam fortuna rario specialior est, casus vero cōmuniōr. Et diuiditur fortuna. Nam quēdam est fors fortuna, sive bona prosperaq; fortuna, qua aliquid grand bonum p̄ter intentionem euenit, vt si quis effodiens ad plantādam arborem, inueniat thesaurū. Quēda vero est mala fortuna, qua ingens malū inopinatū accidit, vt si quis equo cui insidet deiecius grauitate ledatur. Et in diffinitione fortunae propositum capitur pro ratione sive voluntate, que cū solius sit hominis, solus homo fortuna dici potest. Cetera vero intentiona & cetera inanimata bene sunt casus. Causa per accidens neutrā, est causa per accidens que neq; casus neq; fortuna est, q; non sit aliquius gratia, neque aliquid v; experatur fugiatur q; dignū efficiat, vt pede lapilli mouēs inter ambulā dñ, aut capilli capere dimouēs. Postremo diffinitor causā in actu esse ea, q; solū simul cū effectu existit, vt calefaciens cū calefactione, & ædificans cū ædificatione. Causa vero in potētia est q; non solum simul cū effectu existit, sed plerūq; effectu nō existente, vt ædificator esse potest nō existēre domo quā extraxit, aut ipsa causa nō est, effectu tñ existente, vt interdū nō est dominicator, at tamē est domus ab eo constructa. Et cū effectus ad causam referatur, consimiliter potest diuidi, & diffiniri singula diuisionum mēbra sicut de causa dīctū est. Nam oppositorū eadē est, disciplina.

Fortunae
diuisio.

Otus est aliquius in aliquo aut acquisitio aut deperditio.
Cū dicitur acquisitio aut deperditio: quandū aliquid rei acquiritur aut deperditur. **A**cquisitio: aut deperditio: actus entis in potentia secundum quod in potentia. Motus, mutatio, transmutatio. Generatio est substancialis formē in aliquo acquisitio. **C**orruptio vero: eius deperditio.
Augmentatio est maioris quantitatē acquisitio. **D**iminutio: est a maiore quantitate in quantitatē minorem mutatio. **A**lteratio est a qualitate aut ad qualitatē mutatio. **C**ontrarium, medium, habitus priuatio. **M**utatio secundum locum, est ad locum aut circa locum, mutatio. **M**utatio secundum locum motus localis: latio. **R**ectus, circularis, mixtus sive neuter. **I**d subiectiue mutatur: quod est mutationis subiectum. **I**d terminatiue: quod (quæ acquiritur) forma est. Completiue vero totum mutationē acquisitum. **Q**uapropter formē ad materiam mutatio subiectiua: ad seipsum, terminatiua: ad totum, mutatio completiua dicitur. **I**d mutatur per se: quod a motu (qui in eo est) mouetur. **I**d per accidens: quod non a motu qui in eo est sed alterius mouetur. **M**otus acquisitiū est, quod aliquid acquiritur. **D**e perditius: quo aliquid deperditur. **N**aturalis est, cum ei natus est conuenire cui īest. **V**iolentus vero: qui disconuenit, atque contra naturam eius est. **I**ndifferens: qui propriæ conuenire neque disconuenire natus est. **O**mnia horum motuum: ex opposito intelligimus quatenus.

Quid
motus.

Diffinitor motus esse acquisitio aut deperditio, sive formē (sive substancialis, vt in generatio ne & corruptione, sive accidentalis, vt in ceteris transmutationibus) in aliquo subiecto, vt pote materia, que primum est transmutationis subiectum. Dicitur autē acquisitio qdū aliquid formē acquirit, estq; eius aliquid acquisitum, & aliquid superest acquirēdū, vt cum totū caliditatis quinque gradus acquisitiū sunt, & quinq; restat acquirēdū. Sic dicitur deperditio qdū aliquid formē cuius est motus, deperditur, estq; aliquid ei deperditum, & aliquid relinquitur deperd. dū, vt cū totius caliditatis sex gradus deperditū sunt, & quatuor adhuc sunt abiiciendi. Ex quibus cōstat idē esse acquisitionē aut deperditionē, ac si quis dixerit, actus entis in potentia secundum q; in potentia, quæ sunt verba diffinitionis motus ab Aristotele traditæ, eisūdē sane senti tñ cura diffinitionē modo data. Nā quod hic dicitur, acquisitio aut deperditio aliquius, illuc dicitur actus in potētia se cōdūm q; in potētia. Et quod hic dicitur, in aliquo, illuc denotatur per genitivum entis designatē, subiectum in quo est motus. Vocat autem motus alio nomine mutatio, sive transmutatio. Deinde sex motus species diffiniuntur. Et primo genitio, q; est formē substancialis in aliquo, scilicet materia, acquisitio, vt generatio ignis est acquisitio formē ignis in materia. Corruptio est formē sub-

stancialis in materia degradatio, vt corruptio ligni est deperditio & abiectione formē ligni a sua materia in qua prius fuit. Augmentatio est maioris quantitatē, vt magnitudinis extentionē, q; in ali quo acquisitio, vt cum quid pedale per alimentū susceptionem aut rarefactionem fit bipedale. Dī minutio vero est a maiori mole in minorē mutatio, vt cum quippe bipedale per defluxum partium aut condensationem fit dīpedale. Alteratio vero aut mutatio est a qualitatē solum, vt cum ex lumenofō sit tenebrolum, aut ad qualitatē solum, vt cū contra ex tenebroso sit lumenofō, aut simul a qualitate, & ad qualitatē, vt cum ex calido sit frigidum. Et sunt alterationis sex modi, his quatuor dictiōibus, contrarium, medium, habitus, priuatio, designati. Prīmus est de contrariō in contrarium, sive extremo in extremum, vt cum ex albo sit nigrum. Secundus de contrario atq; extremo in medium, vt cum ex albo sit flauum. Tertius de medio in contrarium sive extremum, vt cum ex flauo sit album. Quartus vero de medio in medium, vt cum ex flauo sit rubrum. Quintus ex habitu in priuationē, vt cum ex lumenofō sit tenebrolum. Sextus ex priuatione in habitum, vt cum ex tenebrolum sit lumenofō. Mutatio secundum locum aut est mutatio ad locum, vt motus ignis sursum, & terræ deorsum, & ceteri motus rerum naturalium recti, aut est mutatio circa locum, aut proprium, vt motus circularis sphærarum inferiorum, aut circa loca corporum inferiorum, vt motus circularis ultimæ sphæræ, quæ proprium circa quem moueat locum non habet. Et mutatio secundum locum dicitur alio nomine motus localis, & etiam latio. Et triplex est, vt designant dictiones subiectiue, scilicet motus localis rectus, qui sit secundum spaciū rectum, vt motus grauium & leuium. Circularis, qui sit secundum spaciū circulare, vt motus orbium cœlestium. Et mixtus, qui sit partim secundum rectum, & partim secundum circulum, vt volatū avium. Dicitur autē huiusmodi motus mixtus, q; aliquid utriusq; & recti scilicet & circularis participet. Dicitur etiam neuter, q; neq; simpliciter rectus, neq; simpliciter circularis sit. Postea cetera, per quæ motus ante diuidebatur, mēbra diffiniuntur, & primo quid sit murari subiectiue, terminatiue, & completiue. Siquidem id mutatur subiectiue, quod est mutationis subiectum, primum quidem & incompletum, vt materia, qua si generationis subiectum est, dicitur generari subiectiue. Si corruptionis, corrupti subiectiue, & ita de alijs speciebus. Id vero mutatur terminatiue, quod est forma quæ acquiritur aut deperditur, vt forma substancialis quæ per generationem acquiritur, generatur terminatiue, & quæ per corruptionem deperditur, corruptur terminatiue. Et quantitas maior q; per augmentationem acquiritur, augetur terminatiue, & ita de alijs. Nempe ipsa motus nihil aliud est quam ipsa forma vel substancialis vel accidentaria, quæ per motum acquiritur, aut aboletur. Completiue vero id mutatur, quod est corpus compositum, corporeusque naturale per mutationem acquisitiū aut deperditum, vt torus ignis qui per generationem acquiritur, generatur completiue. Et tora aqua que p er corruptionem deperdit, corruptur completiue. Et tota arbor qua ex quantitate bisecta fit tricubita, augetur completiue, & ita in alijs. Quo sit vt hæc tria nomine concreto atq; denominatiuo explicata, re ipsa inter se differant etiam specie. Nam quod mutatur subiectiue, non mutatur terminatiue, nec completiue, sicut subiectum non est forma, neque torum completem. Tamen denominatio abstractaque, re ipsa idem sunt, & sola ratione dissident. Nam formæ mutatio ad materiam compara, dicitur mutatio subiectiue, id est subiectum, & quæ est in subiecto. Eadem comparata ad ipsam formam, dicitur mutatio terminatiua, id est quæ est ipse terminus & forma. Comparata vero ad totum, ticitur mutatio completiua, id est ipsius completi, & torius composti. Deinde diffiniuntur mutari per se, & per accidens. Id quidem mutatur perse, quod mouetur a motu qui in eo est vt subiecto, aut primo, cuiusmodi est materia, aut secundario, cuiusmodi est totum compostum, quod gratia alterius partis, scilicet materiae, transmutationis subiectum dicitur, vt materia in qua acquiritur forma ignis, per se generatur. Tonus etiam ignis qui acquiritur, per se generatur, quia mutatur eo motu qui est in ipso vt subiecto. Id vero mutatur per accidens, qd nō motu qui in eo vt subiecto est, mouetur, sed motu alterius, & qui est in altero, vt cū lapidis deorsum, forma lapidis, eius magnitudo, calor & frigidas, etiam per accidens mouentur deorsum, non quidem motu qui sit in ipsis, sed in materia lapidis, cui etiam insunt. Et quiescens in nauis, per accidens mouetur ad motum nauis qua continetur. De motu acquisitiū exemplū, vt generatio ignis. Nam per eam aliquid, scilicet forma ignis, acquiritur. Similiter augmentatio arboris. Per eam enim aliquid, scilicet maior quantitas, acquiritur. De motu deperditius, vt corruptio ignis. Q; ippe per eam aliquid, scilicet forma ignis, deperditur. Et decalefactio aquæ, id est deperditio caliditatis in aqua. Præterea datur motus qui simul est acquisitiū & deperditius, collatione facta ad diuerfa, vt sonatio & motus localis acquisitiū est patiū posteriorum, & deperditius partium priorum, quæ factæ non manent, sed depereunt, perinde aque si quis contineat protractas lineas in direcōem, & partes illius descripas continue delect, considerando partes quæ in continuum describuntur, ille motus acquisitiū diceretur, sed attendendo eas quæ abserunt atq; obliterantur, diceretur deperditius. De motu naturali exēplum, vt motus terræ aut lapidis deorsum. Nam is natus est terræ aut lapidi conuenire. Motus vero terræ sursum, violentus est, quia ei disconuenit, acq; contra naturam eius est. De motu indifferente, vt cū leue sursum fertur, & offendens obstatulū mouetur ad latus, ille motus neq; omnino cōuenit leui, quia non est ad locum sursum, neq; omnino disconuenit, quia nō est ad locū deorsum, sed quodammodo inter virtutē mediū est. Et quia vnum oppositorū per alterum cognoscitur, motus autē & quies adiūcēm

Sex modi
alteratiōisMotus lo-
calis diui-
sio.

quid sit motus re ipsa.

Quid est
mūari
se.Quid mū-
tar per ac-
cidens, m

Introductio.

Sunt priuatione opposita, idcirco per ea quæ de motu dicta sunt, facile natura quietis, cognoscit. Est enim quies, in subiecto nato motus priuatio, tū scilicet subiectū nō mouetur quādo vbi & quomodo moueri natū est. Et per cōsimilia penitus mēbra diuitur, diffinitur cōformiter sicut motus.

Quid q̄es

Non finitum primum, non finitum, non quantum. **C** Secundo, quantum, transitum habens inconsu[m]mabilem. **M**agnitudo, multitudo. **I**nfini[t]um magnitudine est quod suæ magnitudinis caret extremitate. **I**nfini[t]um multitudine, quod suæ quidem discretæ multitudinis caret extremitate. **I**nfini[t]um secundo, infinitum actu. **T**ertio est spatium, cuius cum pars transita sit, nondum totum est pertransitum. **Q**uarto est quod cum sit transibile, difficilem habet transitum. **Q**uinto infinitum, est cui semper additio subtractio fieri potest. **A**dditio, subtractio. **S**ubtractio, diuisio, idem. **I**nfini[t]um quinto, in finitum potentia.

In finita
et diui
sio.

Infinitum in prima acceptione, est quod non habet quidem, aut continuam, vt punctum, aut discretam, vt v[er]itas. Dicitur infinitum, quasi non finitum, & non quantu[m]. In secunda vero acceptione est quantu[m] habens transitum, sed inconsu[m]mabilem. Dicitur autem transitus inconsu[m]mabilis, extensio aut pluralitas que semper sumuntur partes eiusdem & determinatae quantitatibus, nunq[ue] abfoli[ta] & finiti potest, vt si daretur linea a qualsimp[er] continet pedalibus, eius non posset longius tota absumi, aut numerus a quo dempto semper binario aliove determinato numero, non posset ad eius finem quisp[er]am peruenire, ea linea & is numerus esset hoc modo infinitus. Et diuiditur hoc modo infinitum, in infinitum magnitudine, & multitudine, quemadmodum designat dictio eius diffinitione subiunctæ. De infinito magnitudine, vt linea quæ suæ extensionis nec principium haberet, nec finem, verinque in immensum porrecta. Ea enim sue longitudinis caret extremitate, & partib[us], nam neque primam haberet pedalem, neque ultimam, & imparbib[us] quia non haberet punctum initians, neque finiens quibus clauderetur ita superficies suæ latitudinis, & corpus suæ profundatis extrema & partib[us] & imparbib[us] nō habet, est hoc modo infinitum. De infinito multitudine exemplu[m], vt si sumatur numerus cuius neque prima dari posset v[er]itas, neq[ue] ultima, similiter neq[ue] primum binarius, aut alijs certas multitudinis numerus, neq[ue] ultima, is carere fu[er]e multitudinis discretae (quod consulto adiectū est, ad excludendā multitudinē continuam partitū cōtinuitate) extremitate, & partib[us] quidem, & imparbib[us], est eti[am] hoc modo infinitus. De infinito tertio exemplu[m], vt via cuius medietas peracta est, & altera supererat peragenda, est infinita in tertia acceptione. Et numerus cuius pars numerata est, & restat altera pars numeranda, eodē quoq[ue] modo infinitus est. De infinito quarto, vt totū spatium inter orientem & occidentem interceptū, pertransibile quidem est, sed difficilem habet transitū. Et numerus arenarum maris, aut capillorū capiteis, numerabilis est, sed difficilis est ea numerari. De infinito quinto extensio, ut magnitudo, & quodquidem continuu[m]. Nam ei semper potest fieri subtractio, id est diuisio in minores partes, neq[ue] vñquā per talem diuisione perueniet ad partes imparbib[es]. Similiter numerus consurgens ex diuisione partitū est hoc modo infinitus, quia ei semper fieri potest additio. Quantum enim decrescit magnitudo, tantu[m] crescit partium eius multitudo, neq[ue] vñquā ad maximum numerorum, cui v[er]ius additio fieri nō possit, peruenire possibile est. Et diuiditur (vt subiunctæ dictiones designant) in infinitu[m] quinto additione, cui scilicet semper additio fieri potest, cuiusmodi est numerus, & infinitu[m] quinto subtractione, cui semper subtractione diuisio fieri potest, cuiusmodi est magnitudo. Quibus tertium mēbrum ex vtrōq[ue] compōsitū adiungi potest, scilicet infinitum additione & subtractione, vt partes cōtinuas quibus semper subtractione magnitudinis fieri potest, ex qua earum semper multitudo, crescit, & continue aliquid adiungitur. Aut h[oc] autem per membra simplicia intelliguntur composita. Et infinitu[m] quinto dicitur infinitu[m] potentia, infinitum vero secundo, infinitum actu.

Infiniti
potentia
diuisio.

Locus, est extrinsecus terminus corporis alterum continentis. Locus communis est qui multa cōtinet, quibus immediatus, non est. **L**ocus proprius est terminus corporis continentis contento immediatus. **T**erminus, superficies concava. **E**a vero concava est, quæ est continentis interior ultima. **E**t ea conuexa est, quæ est corporis circundans extrema. **L**ocus naturalis est in quo res naturales natura quietescunt. **I**n eo enim natura quietescunt, in quo conservari natū sunt.

Quid lo
cus.

Violentus, in quo res naturales minime natura quietescit. Diffinitur locus esse terminus superficies concava corporis continentis alterū, vt pote locatū.

Physica.

VII.

Extrinsecus, non quidem corpori locanti, quia ei inest vt suo subiecto, sed ipsi corpori locato, respectu cuius dicitur locus. Non est enī locus in locato, aut vt pars eius, aut accidens, cum possit ab eo separari, & separatus permanere. Corpus tamen locatum dicitur esse in loco denominatio[n]e extrinseca, quemadmodum pannus mensuratus ab vlna, non qua sit in panno, sed ei extrinseca, vt superficies concava dolij continentis vīnum, est locus vīni, quia est terminus dolij continentis alterum corpus, ipsi corpori contento extrinsecus. De loco communis exemplum, vt concavum celi lunæ ad aerem, aquam & terram, locus est communis. Nam illa continet corpora, quibus non est immediatura, cum inter ipsa & concavum lunæ, aliud corpus, scilicet ignis, intereat. De loco proprio, vt concavum celi lunæ ad ignem, nam est terminus ipsius celi lunæ ignem continentis, igni contento immediatus, cum inter superficiem celi lunæ concavam, & ignem, nullum aliud intermediet corpus. Et in diffinitione loci, terminus non pro quaunque corporis superficie sumitur, sed duoxax pro superficie concava. Siquidem duplex est extrema superficies, scilicet concava, quæ interior est corporis continentis superficies & ultima, nempe ultra eam nulla est illius corporis interior superficies, vt intima dolij aut vitri alterius corporis continentis superficies. Et haec dicta est esse locus, & secundum eam unum corpus continet alterum. Alia est superficies conuexa, & est exterior corporis superficies & ultima, cum ultra eam nulla sit alia exterior eiusdem corporis superficies, vt extrema superficies terræ tangentis aquam, aut aeren, extrema aeris & gentis ignis, & inter exteriores ultima ignis ultima superficies tangentis celi lunæ. Et ista non est locus, quia secundum eam corpus non continet, sed potius ab altero continetur, excepta solum ultima sphera, quæ nullum habet aliud corpus supra se. Quo sit vt omne corpus habens superficiem concavam, habeat itidem conuexam, quæ clauditur vt termino intrinseco, & qua tangit corpus ipsum continentis (si modo habeat) quemadmodum inferiores sphæræ cælestes. Non tamen quidquid habet superficiem conuexam, habet concavum, vt terra & cetera corpora, que continentur solum, & non continent. De loco naturali exemplum, vt concavum aeris hominem continentis, est locus eius naturalis, & concavum aquæ ad pisces. De loco violento, vt concavum aquæ ad hominem, & aeris ad pisces. Nam neque in aqua homo, neque in aere pisces conservari natū est.

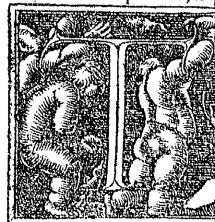
Acuum primum, est locus non repletus corpore, natus repletus. Cum enim inter superficies latera non interierat corpus, quādo interierat natū esset: ea superficies vacua diceretur. **V**acuum primo, vacuū priuatione. **V**acuum secundo, est dimensio omnia intra se corpora non cedendo recipiens. **V**acuum secundo, spatium separatum. **T**ertio, est quod corporibus immersum, plenum non est. **P**riuatione, spatium.

Tres istæ diffinitiones vacui, non ref Naturam explicant, cum natura non sit natum esse vacuum, sed conuertibilem nominis rationem insinuant. De vacuo primo exemplum, vt si aqua vñtrum contenteret effundatur, nullo alio vñtrum subeunte corpore, cum ipsa esset penitus effusa, superficies concava vñtri est vacuum primo. Nam ipsa est locus non repletus corpore, cum nullum intra se per hypothesis corpus continet, natura tamen corpore repletus, nam suæ natura nata est aliquod corpus continere, cum omnia corpora natu[m] proximum corpus tangere, quo exclusus vacuum, quod summopere natura abhorret. De superficie vacua exemplu[m], vt si intra celi lunæ latera non interierat corpus, omnibus scilicet ab ipso remoris cu[m] tamen natu[m] est interierare concavum celi lunæ, superficies vacua diceretur, & vacuum primo. Vnde constat vacuum primo non capi pro medio illo interstante spacio intra latera superficies concavae remoto omni corpore concepto, sed solum pro superficie concava corporis non continentis aliquod corpus. Et vacuum primo, dicitur etiam vacuum priuatione, quia loci priuationem designat.

De vacuo secundo exemplum, vt sit esset dimensio per totum mundum (quemadmodum posuerant aliqui antiquorum) extensa, omnia intra se corpora non cedendo suscipiens, & illius tanta mole est cum corpore in se recepto, quanta esset corporis in eo contenta magnitudo, vt in corpore bicubito, illius dimensionis magnitudo bicubita, & in tricubito tricubita, mobili corporis contentis omnino respondens, illa dimensionis esset vacuum secundo. Verum nulla talis esse potest, quia natura quammaxime refutit penetrationem dimensionum, corporumque occupantes, ad quam prorsus excludendam corpora sibi inuicem cedunt, & vno locu[m] aliquem subiungunt, alterum prius eo loco contentum exit egreditur, neque vnum alterius dimensiones subiungit, atq[ue] subiungit, vt aqua cedit lapidi, & aer homini. Quod si altero corpore secundum consummatum adueniente, primum non exiret loco suo, neque disuaderetur, sed eundem penitus cum penetratio secundo, & secundum cum primo situm haberet, neq[ue] plus duorum & vnius dimensionis spatii opple dimesio[n]es, illa corpora non cederent, sed se penetrarent atq[ue] occuparet. Et dicitur vacuum secundo, alio nomine sparsum separatum, & substantia rerum quibus coiungitur, separatum sit atque semotum.

Vacuum tertio, duas primas vacuū acceptiones complectitur, & ideo est duplex, scilicet vacuū tertio priuatione. Et est parua quæda concavitas que corporibus immersa, plena non est, nata tercio diuisio-

men repleri, quomodo aliqui posuerunt parua quedam vacua corporibus animatis insita, in quibus alimentum suscipiarentur. Aliud est vacuum tertio, spatio. Et est parua quedam dimensionis corporibus immensis, ipsaque non cedendo recipiens, ut nonnulli nolentes concedere vacuas huiusmodi concavitates, posuerunt exiguae dimensiones corporibus immersas, quae non cedentes alimentum suscipiarentur, eique coniungerentur.

Empus est numerus primi motus secundum prius & posterius. **P**rimus motus is est qui est primi mobilis. **M**obilia hoc ordine sunt sita, terra, aqua, aer, ignis, coelum Lunæ, Mercurij, Veneris, Solis, Martis, Iouis, Saturni, firmamentum, primum mobile. **P**raesens primo, est impartibile, praeteritum futuro connectens. **P**raesens, nunc, instans, adiacens. Secundo, est tempus utrinque a dicto impartibili non multum distans. **P**raesens, nunc.

Praeteritum, est temporis pars prior. Futurum vero, pars posterior. **E**sse in tempore, est mensurari tempore, quorum tempus duratio est, aut quae incipiunt & desinunt in tempore.

Quid temporis.
Diffinitur tempus esse numerus, non quidem numerosus, sed numeratus, hoc est partes ipsæ numeratae, & secundum aliquem numerum apprehensa, ipsius primi motus secundum prius & posterius tempus, id est secundum successionem, qua in tempore pars est prior, & non permanens cum posteriori, altera vero posterior, & priore praeterita continet succedens, vt annus est numerus trecentorum sexagintaquinque dierum sibi inuticem succendentium, & dies, numerus viginquatuor horarum, secundum prius & posterius sumptuarum, hora vero, numerus sexaginta minorum, quorum unum prius durationem habet, & aliud posterius ei succedit. Et in hac tempore diffinitione primus motus dicitur motus circularis, qui est primi mobilis, supremaque sphæra. Nam sole partes illius motus secundum prius & posterius sumptæ dicuntur tempus, & non partes motus sphærarum inferiorum, aut rerum naturalium. Mobilia autem, non quolibet motu, sed eo qui secundum locum est (nam is solus caelo conuenit) hoc ordine sunt sita, ab intimo ad supremum, & a proximis nobis ad remotiora confundendo, primo quatuor elementa, quae mouentur motu recto, scilicet terra, aqua, aer, ignis. Deinde septem orbis planerarum, quorum interiorum ambitu continentur, scilicet celum Lunæ, celum Mercurij, Veneris, Solis, Martis, Iouis, Saturni. Cui proxime supereminet firmamentum, stellis fixis & quidem plurimis ornatum. Postremo primum mobile omnium est supremum, ceteraque suo claudit ambitu. Et omnes caelestes orbis circumferuntur motu circulari. Deinde subiectum est ipsius praesentis duæ acceptioes. In prima acceptioe praesens est impartibile secundum successionem, partem temporis praeteritam futuræ connectens, vt sit tota praesens hora a b, cuius medietas sit praeterita, & medietas futura, coniunganturque ad inuticem per instans c, tale instans est praesens primo, quia est imparsibile temporis, connectens praeteritum a c, ipsi futuro c b, perinde atque in linea a c b, punctum c est extrellum & imparsibile secundum extensionem, coniungens priorem partem lineæ scilicet a c, parti posteriori c b. Et quemadmodum in philosophia naturali supponendum est, punctum esse prorsus indissibilis secundum magnitudinem, nullaque dimensionis partes habere alioqui non posset esse lineæ ultimum, ita quoque supponendum est, & principiū loco habendum, instantis esse imparsibile secundum successionem, nullaque durationis partes habere, alioqui temporis extrellum esse non posset. Et praesens in ea acceptioe dicitur alio nomine nunc primo, siue instantis adiacens. Q uod postremum adiectum est ad excludenda instantia coniungentia partes temporis praeteriti inter se, aut temporis futuri, quae non sunt praesenta primo, quia non adjacent nobis, nec assunt. Siquidem omne praesens primo est instantis, sed non omne instantis est praesens primo. Praesens secundo, est tempus utrinque a dicto impartibili distans, non tamen multum. Distat quidem utrinque tempus, quando eius una pars precedit instantis adiacens, & altera sequitur. Quare totum tempus praecedens instantis adiacens, siue praesens primo, aut totum tempus sequens, non est praesens secundo, quia neutrum utrinque facit, sed solum altera ex parte. Tunc vero non multum distat tempus utrinque iacens, quando utraque eius pars, & praecedens scilicet, & sequens, est propinqua instanti, vt praeterita pars principium non longo interuallo semouetur a praedicto instanti, nec futura pars finis. Quare totus annus, aut quinquennium, aut decennium non est hoc modo tempus praesens, quia eius partes ad instantis nobis adiacens comparatae, multo interstitio ab eo distant, sed hora aut dies recte dicitur secundum hanc acceptiōē praesens, cum sit tempus utrinque ab instanti adiacente non multum distans. Deinde diffinitur praeteritum esse temporis pars prior, & quae exacta est. Quae si non multum a praesente primo distat, dicitur praeteritum actu, & temporis praesentis est pars, ut horæ praesentis medietas quae pertransit. Si vero multum distat ab impartibili nobis adiacente, dicitur praeteritum potentia, & non est pars temporis praesentis. Futurum vero est temporis pars posterior, & quae adhuc in etura est. Et ea si pars distat ab adiacente impartibili, dicitur futuri actu, est pars temporis praesentis. Si vero multum ab eo distat, est futurum potentia, & non pars temporis praesentis. At quia omni rei naturali conuenit esse

Quid praesens primo.

a c b

in tempore, quid sit re esse in tempore, postea ostenditur. Est enim ea mensurari tempore, aut ut mensura intrinseca, quæ ad modum primi mobile, in quo est tempus ut suo subjecto, aut ut mensura extrinseca, scilicet sphæres celestes inferiores, & res naturales oes, in quibus non est tempus ut subjecto. Perinde atque vlna mensurari sua magnitudine, ut mensura intrinseca, pannus vero ab eadē dicitur mensurari, ut mensura extrinseca, cuī vlnæ extensio sit extra pannū. Et hic quidem mensura secundū extensionē, res vero naturales & sphæres celestes secundū durationē. Duplicita autem sunt que mensuratur tempore. Quædā eo mensuratur ut mensura equata, quorū scilicet totū tempus est duratio, & quæ cuī toto tempore habet permanētiam, ut orbis celestes, & rerū naturalium materia. Et hec similia sunt pano & quā ipsi vlnæ extensionē habent. Atla vero tempore mensurant, ut mensura excedēt, que scilicet incipit & definetur in tempore, quæ ad modum res naturales ortū in tempore atque obiectū habentes, & quarū duratio tempore contractior, alicuius temporis particulae responderet. Et haec assimilatur panno minorē & principio & fine extensionē habeti, q̄ vlna ipsum mensurans, significatur q̄ per secundū definitionis particularia, alia vero per prima. Et hec literæ introductiōis uecincta brevis declaratio huic loco sufficiere visa est, in principio quidem adiecta, quo ipsa introductio secundū literæ seriēvel in trascursu intelligatur, anteq̄ ad primū dialogi exactiore ipius explanationē continentis lectionē accedatur.

¶ Introductionis finis.

¶ Ad lectorem.

Grande lector, quicunq; ad hanc lectionē accessurus es, & cui nostram operam profuturā cupimus, ne mireris si aliquot in locis Aristotelicæ litteræ non simus ordinē secuti, sed parū postposita interdū præposuitus. hoc enim cōsulto fecimus: quo omnia & clariora, & memoratu prædictiora reddecentur: & nos hac de causa ubi Aristoteles in litteris demonstrat, litterarū ordinē mutauimus, alijs litteris vsl. nam græcarū literarum & latinarū altera & altera series est. Græcam secutus est Aristoteles, nos latinā potius, quo cōfusio vitaretur, esq; etq; intellectui perius demonstratio: ratinō esse paraphrastis officiū, in omnibus authoris seriēm sequi, & nihil immitare: verū id potius, seruata literæ sententia, & authoris mente, ea modis quibus potest clarā & facilem efficere, & omniē quod potest amputare confusionis occasionē. Insuper summō conatu studere debes intelligere quo pacto aliqua subiecto sint vñū, & ratione multa. Nam ex huius sana intelligentia, multa in hac Peripatetica philosophia p̄dēt: pandiq; id ad sapientiā introitū, habebetq; id præcipuum, vt intellectū nos defendat ne lababamur ad ea ponēda quae non sunt, nec ad neganda quae sunt: quae dū extrema sunt in nostra philosophia Syrtes, ad quas qui applicat, pericitationē in philosophia faciūt, surguntq; horrenda iurgia. Phorcidos Scyllæ latratibus similia, longe vano garrisitū, q̄ trāquille & pacifice philosophiæ aptiora: quae solū pulchrā & pulchrorū contemplationem intendit, nullius maledicā, clamorosa iurgia vitā, ea sophistis relinquent: quibus cedere magis ipsi operari pretiū est, & eostacendo superare, q̄ cuī ipsi cōcertando garrula videri. Neq; quae sunt alterius artis aut peritiae, sibi vēdicat, sed Logica Logicis, & Mathematica Mathematicis, & diuinā Metaphysicis relinquit discutienda, ad omnes iustitiā seruans. Quo sit ut quoties incidenter fertur an quicquam ea potentia quae supra naturam est, esse possit: quod naturæ potentia esse non potest, ut infinitum, ut vacuum: ius illic nostra naturalis philosophia nullum habet, sed alteri disciplinæ relinquit cognoscēdum. Supponit enim illam pulchram & admirandam vniuersi ordinatiōē: quae illam summam & stabilissimam optimi naturæ opificis quantum potest imitatur. In qua decora vniuersi ordinatiōē, ipsi ab ordinatisimo rerum opifice concessā, hec philosophia suum locutus fundamentum. Hinc evenit ut qui cōtra hanc ordinatiōē quicquam sibi admittit petunt, non amplius philosophice agant. Sunt enim extra philosophiæ bases & fundamenta: neq; a naturali philosopho magis id recipiendum esse cēleo, quam a Mathematico lineam esse infinitam: quo admissō, sua principia & sua cōtemplationes pereunt. Conducet tibi quicunq; es Peripateticæ philosophiæ amator, si introductorios dialogos paraphrasticæ expositioni prælegeris prædictum primum, qui præcedenti introductioni seruit. Vale.

CICCOBI FABRI STAPVLENSIS IN ARISTOTELIS OCTO PHYSICOS LIBROS PARAPHRASIS, ADIECTIS IUDICIIS.
Clichthouei Neoportuensis scholijs.

CPrimi Capitis paraphraseos in primū Physicorum, annotatiunculae?

CPrincipia, elementa, causæ, principiorum sunt nomina. **C**Incertius, ignotius.
CNotiora nobis, notiora quo ad nos. **C**Confusiora, compositiora.

Ibri Physicorum Aristotelis, octo. Primi libri capita, nouem. Primum caput, libri proemium est: quod, quo pacto in libris Physicorum procedendum sit ostendit, tres continens conclusiones. **C**Prima. Prius naturalis philosophiae determinanda sunt principia. **C**Patet, quia ea prius determinanda sunt, ex quorum cognitione, rerum natura- lium acquiritur notitia. At ex principiis naturalis philosophiae, rerum naturalium acquiritur notitia: quoniamquidem intelligere & scire contingit circa omnes scientias quarum sunt principia, elemen- ta, aut causæ, ex horum cognitione. Arbitranc- tur enim omnes tunc vnumquidque cognoscere, cum principia, elementa & causas cognoscunt. Sunt igitur prius naturalis philosophiae determinanda principia. **C**Se- cunda. Ad ipsa principia ab incertioribus natura procedendum est. **C**Patet, quia a notioribus nobis ad minus nota procedendum est. Incertiora autem natura, nobis sunt notiora certioribus natura. Non enim oportet eadem nobis & natura similiter nota esse. Sunt enim compositiora nobis prius manifesta, simpliciora vero poste- rius. Ad ipsa igitur principia ab incertioribus natura procedendum est. Etenim ingenita est nobis via ex nobis notioribus & certioribus, in notiora & certiora natura procedere. **C**Tertia. In hac disciplina ab vniuersalioribus ad minus vniuersalia procedere expediet. **C**Ratio, quia a notioribus ad minus nota procedendum est. In disciplinis autem vniuersaliora notiora sunt minus vniuersalibus. **C**Primo, quia vniuersale, totum est intellectus (comprehendit enim sub se partes multas) sicut com- positum, totum est sensus. Compositum autem notius est sensui suis partibus: ita & vniuersale notius erit intellectui suis partibus. **C**Secundo, quia vniuersaliora con- fusiora sunt, sive enim distinctiones, quae indistinctæ important, distinguunt, & in particulas diuidunt. Compositiora autem nobis sunt notiora. **C**Tertio, quia pueri primo omnes viros communè appellatione vocant patres, & omnes mulieres vocant matres: & cum perficitur in ipsis cognitione, particularibus nominibus eos nuncupant, & distinguunt. Signum est igitur vniuersalia nobis esse notiora. Est igitur in hac dia- sciplina ab vniuersalioribus ad minus vniuersalia procedendum.

Rimi cap. primi Physicorum scholia. i. Quoniamquidem intelligere & scire co- tingit. Principia, elementa & causæ, non hic diuersorū generū causarum ratio- nem importat, vt plerūk arbitrancur, dicentes per principia intelligi debere causas efficienes, per elementa, materialē, & per causas, finē, sed (vt etiā præfixæ huic capiti declarant notæ) illa tria principiorum sunt nomina, non quidē rei, sed de trinitate. Disciplinarū enim principia, propo- sitionesque per se notæ, ex quibus ostenduntur conclusiones, sunt principia, elementa & causa, ob diuersas, tamen rationes. Siquidē principia dicuntur, quæ prima sint a quibus in vnaquaç disciplina sumendū est exordiū. Elementa vero, quia non in alia priora, sed conclusiones in ipsa resolvuntur. Demū dicuntur causæ, quæ co- tenuenter respondeantur ad qualitatis quare, vt interrogati quare ignis est res naturalis, aperte da- tur responsio, quia constat ex naturis. Itaq; huius propositionis Aristotelica intelligentia est, in

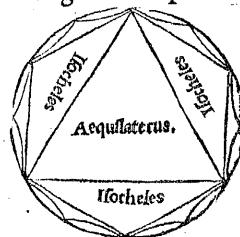
Omni disciplina habente principia doctrinalia, intellectum & scientiam eorum quæ traduntur, ha- beri ex iporum principiorum cognitione. **iij.** Non enim oportet eadem nobis & natura simili- ter nota esse. Sentiunt nonnulli hanc propositionem solum particulariter intelligi debere, & non nullā eadem inueniri quæ sint notiora ad nos, & notiora natura respectu eiusdem. Verum eorum dictum abhorret a sententia Aristotelica, & non satis veritati conspirare videtur. Nam notiora ad nos sunt, quæ sensu sunt propinquiora, vt singularia & effectus. Notiora autem natura & im- plicerunt, sive quea sensu magis sunt semora atque distantia, vt vniuersalia & causæ. Nulla autem eadē sunt respectu eiusdem & secundū idem causa & effectus. nulla eadem singularia sunt & vniuersalia. Quocirca vniuersaliter afferendum est, nulla eadem nobis & natura notiora esse, sed quæ nobis notiora sunt, natura sunt ignotiora, & quæ certiora natura, nobis incertiora. Et com- positora, vt totæ res naturales, sunt notiora ad nos, simpliciora vero, vt partes carum substantia- les, sunt posterius nota. Siquidē ignem sensu cognoscunt omnes, materiam autem eius arque formam posterius, soloque intellectu physicis elementis instituti cognoscunt. **iiij.** In hac discipli- na ab vniuersalioribus ad minus vniuersalia. Non repugnat hæc conclusio precedenti, que pro- ponit ab incertioribus natura ad ipsa principia procedendum esse, quæ quidem natura incertio- ra, singularia sunt, aut eis propinquia. Nam precedens conclusio intelligitur de eo progressu quo proficiuntur ad principia doctrinalia manifesta, quæ subobscuriora aliquātam efflagitant de- claracionem. Debet enim illa per inductionem aut aliā topicā persuasionem notioribus ad nos, vt singularibus fieri dilucidiora, quemadmodum rem naturalem omnem in suo loco natu- rali recte conseruari, manifestum euadit ex eo quod pisces in aqua natura conseruantur, animali- tes autem respirantes in aere, & ignis in celi vicinia. Praefens autē conclusio intelligitur de progres- sione quæ fit ad scientiam capessendam, vt pote a principiis ad conclusiones demonstrandas. Sunt etenim principia vniuersaliora, conclusiones autem contractiores, & strictioris ambitus. Et non modo in hac disciplina, verum etiam & reliquis omnibus ab vniuersalioribus ad minus vniuer- salia tendit, vt in logicis prius de syllogismo quam de demonstratio aut dialectico sit pertracta- tio. Sunt enim distinctiones, quæ indistinctæ important, distinguunt. Vniuersalia hic vocantur, quæ communiora fortissimæ ratione, vt homo, animal, quæ confusiora, compositioraque proinde dicuntur, q̄ confuse indistinctæceps important q̄ per suas distinctiones distinctius explici- tur, & in partes digeruntur atq̄ dirimuntur, vt homo cōfusus vniuersaliter significat id qd̄ sua distinzione, animal terrestre bipes intelligens, in particulas diuidit. Potesq; homo, vt inquit Her- molaus in Themistium, si cōmunionem aut cōsortium nominis species, pro alijs etiā plerisque rebus capi, veluti pro homine ficto, pictore, sed diffinitio videretur substantiam subiectam in me- bra partit. Compositiora autem, huiusmodi logica, & quæ distinxat rationem est cōpositione, prius à nobis natura cognoscuntur q̄ simpliciora & particulariora, quemadmodum composita secundū sensum sunt notiora ad nos, & prius sensu deprehenduntur quæ simpliciora, & singulæ earum par- tes cum integralibus, tum substantiæ. Sunt igitur vniuersaliora minus vniuersalibus prius & na- tura quidem nota. Et plane assumptio huius secundæ rationis intelligitur de compositioribus nō ad sensum, sed in intellectum, notiora autem nobis eodem loco dicuntur nō notiora ad nos, sed quæ alijs natura prius cognoscimus. In approbatione autē secundæ cōclusionis compositiora sumuntur pro cōpositioribus secundū sensum, & notiora nobis (vt nota admittent) pro notioribus ad nos. Et ut vtrique dicitur intelligatur secundū sensum loco accēmodū, & inter ea nō sit discrepans sententia. Signum est igitur vniuersalia nobis esse notiora. Et hoc quoque loco notiora nobis dicuntur nō notiora quo ad nos, sed quæ a nobis natura prius cognosci natura sunt. Sunt enim vniuersalia a sen- su semotiora arque elongatiora, & proinde ignotiora ad nos. Q uod si quis contendat singularia prius a nobis cognosci, & ex singularium cognitione vniuersalium notiones in nobis aggigni, id fane verum est de eo cognoscendi modo quo a distictæ cognitis ad confusiora progredimur, hic autem sermo fit de modo illi opposito, & quo proficiuntur ab indistincte confuseque cognitis ad distictiora & digestiora. Planiū est autem vniuersaliora primum offerri & suggeri intellectui, & subinde ad specialiora progressum fieri, vt de homine procul distante prius cognoscimus quod sit substantia quam animal, & prius itidem q̄ animal quam homo.

CSecundi capituli annotatiunculae.

CDivisio, divisione suppositio. **C**Atomii sunt sensu imparibilia corpora: qualia in radio solis, sed grossissimula, videntur. **C**Hæ homœomeræ sunt, quæ similis na- turæ sunt, totumq; similiū partium constituant. **C**Hippocrates Chius quadrās círculū per lunulas, ex proprijs procedebat, Geometriæ principia retinens. Lunula enim est superficies plana contenta duabus círculiferentij supra eandem chordam in eandem partem. **C**Antiphon vero círculum quadrare volens, Geometriæ princi- pium negabat, constituendo in círculo triangulum equilaterum, & deinde supra quodlibet latus trianguli, isoscelēm constituebat: quousq; foret (vt putabat) vltimū isoscelis latus æquale parti círculiferentia.

immobile, ille finitum, hic vero infinitum esse dicentes. ¶ Primo, quia aut capiunt ens ut multipliciter dicatur, de substantia, quantitate, & qualitate, quo modo si capiat, siue substantia, quantitas & qualitas coniuncta sint, siue ab invicem separata, multa erunt, & non tantum unum. Aut faciunt ens uniuocum, & tunc aut solu significat substantia, aut solum quantitate, aut qualitate ut genus, aut ut species: quod si sic, multa erunt, & non tantum unum. Et genus enim & species de pluribus praedicatur. Aut significat ut individuum: & tunc illud ens non erit substantia, nam aut omnia essent unus homo, aut unus equus, aut una anima numero: que impossibilia sunt. Neque illud ens erit unum accidente, nam ipsum esset sine subiecto: quod esse nequit. Nullum enim accidentium a substantia separabile est, sed oia in subiecta substantia esse necesse est. Neque erit ens illud unum ex accidente & substantia constitutum, ut unum quantum, unum quale, nam multa iam essent, & non tantum unum. ¶ Secundo. Parmenides dixit ipsum esse finitum, & Melissus ipsum esse infinitum. Non erit igitur illud ens solu substantia. Nam sola substantia neque finita neque infinita est. Quaerit enim ratio finiti & infiniti congruit. Nam magnitudo que transiri potest, finita est, que vero transiri nequit, infinita. Neque per idem erit una qualitas, aut una actio aut passio. Nam qualitates, actiones & passiones, finite aut infinite per accidentes dicuntur. Neque erit illud ens finitum (vt vult Parmenides) aut infinitum (vt Melissus) solu qualitas. Nam esset accidentes sine subiecta substantia. Neque erit una substantia quanta, nam si est substantia quanta, substantia est, & qualitas est. Que si sunt, duovere sunt que sunt. Erunt igitur multa, & non tantum unum. ¶ Tertio. Unum multipliciter dicitur. Primo unum continuitate. Secundo imparibilitate. Tertio ratione: quod unum eandem ratione habent: ut merum & unum. Quarto actu & potentia. Sed illud ens, unum continuitate non erit, nam multa essent. Est enim continuum, in infinitum divisible. Neque unum imparibilitate, nam neque esset finitum, quod dicit Parmenides, neque infinitum, quod dicit Melissus. Imparibile enim neque finitum neque infinitum est. Neque tantum erit unum divisione, ut tunica & vestis. Nam inconveniens sequeretur ad quae perducebat Heraclitus: quia boni & mali, boni & non boni, hominis & equi, quantitatis & qualitatis, contrariorum & contradictiorum, disparatorum, diversorum generum eadem erit ratio, & de eadem affirmatio & negatio: ut id est bonum, & non erit bonum, non erit non bonum, boni enim & non boni eadem esset ratio, que impossibilia sunt. Neque erit unum actu & potentia, nam statim multa essent, & non tantum unum. ¶ Dubitatio. An totius partes sint ipsum totum, an multa sint, & diversa? ¶ Respondeat quilibet parternem a toto diversam. Nam si quelibet pars esset toti eadem, quelibet pars cuilibet parti esset eadem. quecumque enim unum & eidem sunt eadem, illa inter se sunt eadem. Omnes tamem partes simul, nihil aliud quam ipsum totum sunt. ¶ Quinta conclusio. Postiores inconvenientes orationum copulas auferebant, aut eas in adiectiva verba mutabant cum predicate accidentis: ne unum esse multa concederet: ut Lycurgus & eius sequaces dicebant duntaxat, homo albus, homo ambulans: & non homo est albus, homo est ambulans. Alij vero dicebant, homo albatur, homo ambulat: dicere non audentes, homo est albus, homo est ambulans. Videbatur enim eis quia verbis est subtraheretur, non multa esse unum significare, sed unum simpliciter dicere: quasi unum aut ens unice dicetur. Quod autem id non recte faciat, patet: quia unum subiecto, ratio ne multa est: ut Socrates albus et musicus subiecto id est: ratione vero multa. Est enim alia ratio Socratis albi, et eiusdem musici. Et unum actu multa potestate: ut continuum est actu unum, potestate vero multa. Totum enim potentia est, in quo dividitur potest, quo sit ut unum et multa non repugnet, ut credebat. nam unum subiecto, et ratione multa, eidem conuenient: et unum actu, et multa potentia, eidem licet unum et multa eodem modo considerata, ut unum actu, et multa actu, bene repugnant. Non igitur oportuit eos copulas auferre, et alias rationes accidentali praedicatorum expressorum negare, ne unum multa esse concederent: cum id inconveniens minime sit,

Figura Antiphontis.

Hippocratis figura:

¶ Ceteris philosophia, metaphysica. ¶ Tertium, pluralitatis exclusum. ¶ Unum continuitate, unum continuum. ¶ Unum imparibile, quod dividitur non potest. ¶ Unum actu & potentia, una res naturalis. ¶ Unum actu est, cum non est alterius pars. ¶ Potestate vero unum est, quod dividitur alterius pars. ¶ Potestate, potentia. ¶ Consimiliter multa actu & parte diffiniatur.

Secondum caput continet duas divisiones, quinque conclusiones, duas rationes ad primam, tres ad quartam, & remotionem dubij. ¶ Prima divisione. Rerum naturalium aut unum est principium mobile, quod naturales dixerunt alii igne, alii aerem, alii aquam, aut immobile, quod dixerunt Parmenides & Melissus finitum aut infinitum: aut multa mobilia aut immobilia, finita aut infinita, quod dixerunt Anaxagoras & Democritus. Anaxagoras quidem infinitas atomos homoeomerias ossis, esse principia ossis: & carnis, esse principia carnis: & nerui, esse principia nerui. Democritus vero infinitas atomos eiusdem generis, figura & ordine differentes, esse principia rerum. ¶ Secunda. Si principia rerum multa sunt finita, at sunt duo, aut tria, aut quodam altero certo numero. Et ita de rebus naturalibus dicendum est. ¶ Prima conclusio. Contraries afferentes tamen esse unum ens immobile, minime physico disputandum est. ¶ Primo. Quia nullius artificis est disputare contra ipsius principia destruentem: ut Geometræ disputandum non est contra destruentem Geometriæ principia. Qui autem afferunt tantum esse unum ens immobile, destruunt physico principia. Negant enim motum esse, & entium multitudinem. Si enim tamen unum est, & non multa, ipsum nullius est principium, non autem erit suipius principium. Est enim principium, alterius cuiusdam aut quadruplicatum principium. Contra igitur ita afferentes, minime interest physici disputare, sed alterius communis artificis, dialectici, aut metaphysici. ¶ Secundo. Non magis est physici disputare contra afferentes tamen unum esse ens, quod contra aliam qualitatem: extraneam orationem, ut contra Heracliti orationem, nullum hoc enim continuo esse id quod est. Sed manifestum est physici non interesse contra huiusmodi extraneas orationes disputare. Neque igitur sua intererit contra unum tantum esse ens immobile afferentes disputare. ¶ Secunda conclusio. Similiter physici non est rationes Parmenidis & Melissi soluere. Ratio, quia non est physici rationes litigiosas soluere, habet enim proprias soluere, & eorum qui sua principia non negant: ut geometræ ratione Hippocratis soluuntur, non autem Antiphontis. At rationes Parmenidis & Melissi litigiosae sunt, neque enim syllogizantur, et falsum assumunt. Ratio quidem Melissi delectuosa magis est, & minus apparens. Vnde non inconveniente dato, multa contingunt, quod nulli dubium esse debet. Parmenidis vero ratio minus. Ratione enim ita formabat Melissus, si quid est factum, habet principium: igitur si non est quid factum, non habet principium. Vnde si unum autem non est factum, igitur non habet principium, quare neque finis, est igitur infinitum. Et cum non habeat unde mouatur, est immobile. Parmenides vero sua sic: Quidquid est praeter ens, non est ens, quod autem non est ens, nihil est. igitur quidquid est praeter ens, nihil est. At ens & unum contineatur, igitur tamen unum ens est. ¶ Tertia conclusio. Non inconveniens videbitur aliquatis per contra tamen unum esse ens afferentes disputare. Nam communis philosophia ad haec viam habet, & dialectica. ¶ Quarta conclusio. Non recte dicitur Parmenides & Melissus tantum unum esse ens

Secundi capi. scholia. v. Et ita de rebus naturalibus dicendum est. Huius loci sententia est. Cōsimiliter diuidi possent res naturales duabus diuisionibus istis respondentibus. Prima. Res naturalis aut est vna, mobilis aut immobils, finita aut infinita, aut multæ, mobiles aut immobiles, finitæ aut infinite. Secunda diuisione. Si res naturales sunt finitæ, aut sunt due aut tres, aut alio quodam determinato numero. vi. Destruit physice principia. Supponit physicus, mortum transmutationemq; naturalem esse, quod vel sensu perspectum est. Supponit itidem entium multitudinem esse, vt res naturales, earum partes, & affectiones, quod itidem sensual perceptione satis est explocatum. Parmenides autem & Melissus cū ponant esse tantum vnum ens, negant entium multitudinem, & cū id ipsum afferant immobile, inerimunt motum. Manifestum est itaque ipsos destruere principia huius disciplinae. Præterea id vnum ens quod ponunt, alterum esse principium affectuum, & non aliarum rerum a se, nam tunc esset rerum pluralitas, consequens igitur est vt afferant illud sui ipsius principium esse productum, interimq; id proloquium metaphysicum, nihil sui ipsius est principium, sed quicquid principium est, alterius cuiusdam aut quorundam principium sit oportet. Vt cōtra Heracliti orationem. Propter continuum partium corporearum defluxū, desperditionemq; p̄c̄xistentium, & acquisitionem nouarum, ponebat Heraclitus omnia continue moueri, & non eundem esse hominem qui oculos clauderet, & clausos protinus aperiret, sed iam demutatum esse, neque eundem equum qui ducitur aquarum in fluvium, & qui reducitur, neque eundem solem tempore matutino & vespertino. Verum hæc positio physice institutioni prouersus repugnat. Siquidem trifariam quipiam dicitur idem. Primo, quod substantia manet indefluxa, & cui nihil subtrahitur aut adiicitur quo pacto supramundane mentes & corpora cælestia sunt eadem. Secundo, cuius principalior pars substantia nihil detrahitur, aut de novo apponitur, et si altera subtractionem adiectionemq; aduentiarum partium sustineat, quo modo idem est homo puer, & deinde vir, vt cuius anima nihil admatur, et si corpus eius partium defluxū sentiat. Tertio dicitur idem, a cuius utræcumque parte substantia sit partium ademptio, nouarumque sufficiatio, verum consimiles situ ordine & figura desperitis continuë reparantur, quo pacto equus & ceteræ res naturales dicitur eadem prius & posterius. Et huiusmodi identitas sufficit vt res ortu & obitu obnoxiae denominentur eodem.

vii. Vt geometræ rationem Hippocratis soluunt. Hippocrates principia geometriae admiscebant quidem, sed perperam applicabant. Nam lineas ab eodem punto ad idem ductas æquari debebant (quod de rectis duntaxat intelligendum est) in eis accommodauit ad lineas obliquas. Antiphon autem alterens roties super equipedi latus propinquius circumferentis circuiti cui inscribatur, alium minorem ifoscilem cōstituit posse, quo usq; nullo amplius intercepto spacio inter ifoscilem latus & circumferentem, quo vltius posset huiusmodi triangulus formari, vltimi ifoscilem latus & equetur parti circumferentie, immo sit ipsa circumferentia, negat geometriæ principia, scilicet superficiem esse diuisibilem in infinitum, cum dicat tandem inter vltimi ifoscilem latus & partem circumferentie respondentem, nihil superficie clausum iri. Præterea lineam curvam equal rectæ, scilicet partem circumferentie, lateri equipedi, quod etiam aduersatur proloquio geometriæ.

viii. Q uomodo si capiant. Debet reuera ens in physicis & metaphysicis secundum Aristoteles sententiam homonyme æquivoce que sumi. Nam non eadem est substantia & accidentis ratio, vt neque vni vultus, & imaginis eius in speculo. Verum id ex tertio dialogo commentariorum metaphysicæ introductiis diffusus dignoscitur. Coniuncta sint, siue adiuuitem separata. Substantia & quantitas siue qualitas coniuncta sunt, quod vnum in altero sit tanquam accidens in suo subiecto. Essent autem ab initio separata, cum vnumquodque eorum se sublisteret, quod naturæ potentia atque lege neutrum fieri potest. Quantitatæ enim ratio finiti & infiniti conuenit. Substantia quidem finita est secundum molem, non suape natura, sed ratione alterius, vt pote in-existentis dimensionis. Qualitates autem, actiones & passiones finitæ sunt aut secundum magnitudinem, non per se, sed per accidentem, sicut & quantæ, scilicet ratio magnitudinis sui subiecti cui assunt. Magnitudo autem finita aut infinita est non alterius ratione, sed sui. Finita quidem, si trahi, hoc est partes determinatae quantitatis sumendo, absoluæ potest. Infinita vero, si huiusmodi definita quantitatis partes accipiendo, tota absumi nequit. Iure itaque dictum est rationem finiti & infiniti quantitati congrueri, vt cui per se & primum competat, ceteris autem per quantitatem. Quæ si sunt, duo vere sunt quæ sunt. Physica suppositio est, vel sine probatione recipienda, quantitatam a re quanta distingui, magnitudinemque aliud esse re ipsa q; materiam. Est enim magistruo accidentaria affectio, materia vero eius subiectum, non minus a mole ei inexistente re ipsa & genere quidem physico diuersum, quam ab albedine aut caliditate. Etsi proloquio atq; principio innititur hec Aristoteles ratio. Si, inquit, substantia & quantitas sunt, duo vere sunt quæ sunt. Neque recipienda est extorra illa & obliqua non interpretatio sed tergiversatio non nullorum subterfugium querentium, dissentiumque, si sit substantia quanta, duo quidem esse, verum illa duo non esse substantiam & quantitatem, sed diuersas substantias quantæ partes, in quæ dirimirunt. Id enim non est expovere Aristotelem, sed in sensum repugnante trahere, cum Aristoteles aperit quanam sint illa duo exprimat, nominatimque declarat. Insuper si id diuum de partibus substantiam quantum integrantibus intelligi debeat, non dicendum fuisset esse duo potius quam tria aut quatuor, aut alio quouis numero, cum partes huiusmodi potentia diuisionis sint infinite. Demum partes illæ non speciei inter se differerent, sed solo

Quantita
tē a re quā
ta diffinguit.

numero discrepant, quocirca Aristoteles si intellectum ad eas partes deflexisset, non dixisset duas aut diuerfas. In disciplinis enim pluralitas & diuersitas solum attenditur inter ea quæ specie dissident. Verum nonnullorum conatus est, non quid authores sentiant peruestigare, aut eorum sensa inquirere, sed recta corum dicta ad suas opiniones (quibus pertinacius addicti sunt) quoquo modo trahere, quo videatur authores astipulati fuisse eorum sententias. Et qui id annuntiuntur, non modo sibi ipsi, sed & alijs aditum veritatis obsequiunt, clauduntque vnam capellandarum bonarum disciplinarum. Impartibile enim neque finitum neque infinitum est. Impartibile hic preferunt dicitur, quod in partes secundum quantitatem est indivisibile, aut continuam, vt punctum, aut discretam, vt vnitas. Et tale neque finitum est secundo & actu, nec illo modo infinitum (nam de alio finiti aut infiniti modo hic non versatur sermo) cum non sit quantum. Omnes tamen partes simul, nihil aliud q; ipsum totum sunt. Non est annuentum ut adducant demonstrationes probationses & ostendentes partes simul easdem esse toti, sed tanquam metaphysicum proloquii id est supponendum, ut partes substanciales simul, nihil aliud esse q; totum substancialis integrales, integrale, partes continuæ esse totum continuum, & discreti, discretum, quemadmodum mathematicus proloquium habet, partes simul lumpars (vt magnitudinis, numeri aut temporis) & qua rī suo toti. Proinde huiusmodi propositiones, totum est maius suis partibus, partes sunt minores totu, totum confusat coalescitq; ex suis partibus, totu suis partibus posterius est, intelligendè sunt de partibus diuisim signatimque & seorsum acceptis, & non de ipsis vna collectim, p; lumpis. Alioqui illæ & consimiles essent refutandæ. Ethoc loco potissimum cauendum est ne in captione diuisionis incidatur ex diuersa terminorum plurius numeri secundum divisionem collectiōnemque acceptance. Indignum enim est, & ipsis philosophis naturalis excellentia longe inferi, vbi grauia huius discipline sensa exquirenda sunt, discipulas texere & captiosas argutias quibus incuti incoluantur atque illaqueantur respondentes. Et non minus ridiculum id est, quā si quispiam maturam adulatamq; naestus erat, puerilia exerceat ludicra, & infantilem vitam degentibus mixtus, eorum lusus leuite actet. xi. Neque vnum & multa repugnant, vt credeant. Ad cognoscendam conuenientiam aut repugnatiām vnius actu & potentia, ad multa actu & potentia, sex annotentur propositiones, ex definitione horum quatuor facile cognoscibiles. Est enī vnum actu, quod non est alterius pars, ut tota linea. Vnum potentia, quod est alterius pars, ut medietas lineæ. Multa actu sunt quæ non sunt alterius partes, ut due lineæ totæ. Multa vero potentia sunt quæ alterius sunt partes, ut due medietates eiusdem lineæ. Prima propositio. Vnum actu non est vnum potentia. Nam dato opposito, id est alterius pars, nam vnum potentia, & nō est alterius pars, nam vnum actu. Secunda. Vnum actu non est multa actu. Alioqui idem est vnum totum, quia vnum actu, & non esset vnum totum, quia multa actu. Tertia. Vnum actu est multa potentia. Nam tota linea est vnum actu, per definitionem, & est multa potentia, scilicet suis partes simul sumptus. Quarta. Vnum potentiam non est multa actu. Alioqui idem est alterius pars, quia vnum potentia, & non esset alterius pars, quia multa actu. Quinta. Vnum potētia est multa potentia, ut medietas lineæ est vnum potentia, nam totius lineæ pars, & etiam multa potētia, scilicet suis partes. Quare id literè dictum, q; vnum & multa codem modo repugnant, nō vniuersaliter intelligendum est (vt ostendit hæc quinta propositio) sed particulariter, & de eo vnius multorumque modo, qui illuc exprimitur, scilicet de vno actu, & multis actu, quæ secunda modo adducta propositio ostendit repugnare. Sexta. Multa actu non sunt multa potentia. Alioqui eadem essent alterius partes, nam multa potentia, & non essent alterius partes, quia multa actu. Id autem inconveniens.

Tertiij capitij annotatione.

¶ Prima Parmenidis ratio. Quidquid ē præter ens, non est ens, quod autē non est ens, nihil est. igitur quidquid est præter ens, nihil est. At ens & vnum conuertuntur igitur quidquid est præter vnum, nihil est, est igitur tantum unum. Si autem est tā tum unum, non habet locum igitur ipsum est imobile. ¶ Secunda eius ratio. Si il lud unum diuidi potest, illud non p̄prie unum est. Nā eius sectio in infinitum abi ret, est igitur illud unum, i partibile. ¶ Melissi ratio. Si aliquid ē factum, ipsum habet p̄cipium igitur si non est aliquid factum, ipsum non habet p̄cipium. Ens autē non est factum, igitur non habet p̄cipium. Qd autē non habet p̄cipium, nō habet finē, ipsum igitur est unum, & infinitum. & qd est unum, & infinitum, locū non habet, ipsum igitur imobile est. ¶ Ratio Melissi p̄ ens non sit factū: quia aut fieret ex ente, aut ex non ente, non fiet autē ensexente, quia ipsum ens esset prius q; fieret, neq; fiet ex non ente: nam ex nihilo nihil fit. Non est igitur ens factum. ¶ Qd uere est, substantia. ¶ Id habet p̄cipiū tēporis, cuius aliquid tempus sue durationis est p̄cipiū. ¶ Et illud p̄cipiū est magnitudinis, cuius aliqua magnitudo est sue, extensionis p̄cipium. ¶ P̄cipium magnitudinis, p̄cipium rei.

Primum caput continet sex conclusiones, & tres rationes ad tertiam. ¶ **P**rima conclusio. Non est difficile rationes Parmenidis & Melissi soluere. ¶ Patet, quia statim sophistice apparent: vitiose enim concludunt, & falsum assumunt. Ratio tamē Melissi deterior est, & minus apparet. Attamen uno inconveniente dato, multa contingunt. ¶ Secunda. Parmenidis ratio & vitiose cōcludit, & falsum assumit. Argumentatur enim sic. Quidquid est prēter ens, non est ens. quod autem non est ens, nihil est. igitur quidquid est prēter ens, nihil est. ¶ Falsum quidem assumit. Cum enim ens dicatur multipliciter, ipsum vno modo capit. Si igitur capiat ens pro substantia, falsum est. Esto enim quod illud ens substantia non sit: esse tamen potest quantitas, aut qualitas. Si vero pro accidente, rursus falsum est. Nam quod non fuerit accidens, substantia esse potest. Et cum ultra dicit, ens & vnum convertitur: esto. igitur quidquid est prēter vnum, nihil est: esto. Cū vero concludit, igitur tantum vnum est, hoc non oportet. Nam si solum essent alba, simili modo cōcludi nō potest, quidquid est prēter album, nihil est. posita enim sunt sola esse alba. igitur tantum vnum album est. hoc non oportet. Nā cum assumptum sit verum, consequens est falsum. Et cū ultra argumentatur: est tantum vnu igitur est immobile, nam nullus erit locus in quo mouetur, hoc non oportet: quia ipsum alterabile esse potest, & partes, vt aquæ, in toto moueri. ¶ Tertia conclusio. Qui tutari volunt Parmenidem, ens pro substantia solū capere nō possunt. ¶ Primo quia de illo ente dicitur accidens, vt album aut nigrum, aut aliquid aliud. Et tamen nihil esset album, aut nigrum. Nam sola substantia esset: hec autē accidens importat, illud igitur ens nihil erit. ¶ Qd si dicit albū quod vere est significare, tā multa erunt. Nā album, qd vere est, & quod ei accidit, significabit. ¶ Secundo, quia si illud ens sit substantia, nō erit magnitudo, neq; aliorū accidentiū vllum. Nā solum erit substantia, & qd vere est, vt homo, animal, bipes. Quod autē impossibile est, nulli est accidens: hoc autē impossibile est. ¶ Tertio. Si substantia esset, ipsum esset diffinibile. Diffinitio igitur eius diuersas partes explicabit, quę vere: sunt. non enim accidentia explicabit. Nā accidentia assunt & absunt prēter subiecti corruptionem. at neq; diffinitio, neq; diffinitionis pars abesse potest: vt si diffinatur homo esse animal gressibile bipes, neq; possibile est hominē non esse animal, neq; non esse gressibile, neq; nō esse bipedē. Erunt igitur multa quę vere sunt, & nō tantum vnu ens, etiā ipsum p substantia capiendo. ¶ Quarta conclusio. Parmenides non solū ens pro accidente capere potest. Nā cum esset accidens, esset eius subiecta substantia. Impossibile est enim accidens sine subiecta substantia esse. Et cū solum esset accidens, nō esset subiecta substantia. esset igitur eadem subiecta substantia, & nō esset: qd est impossibile. Non igitur ens capiet Parmenides solū pro accidente. ¶ Quinta conclusio. Nō recte soluerunt aliquid Parmenidis rationem, illud vnum esse imparibile continuum volentis probare. Argumentabatur enim sic Parmenides: Si illud vnum diuidi potest, illud propriè vnum non erit. Nam eius sectio in infinitum abiit. non est igitur illud vnu partibile. ¶ Soluebat Xenocrates dicens illud esse ex imparibilibus lineis. Et ne cōcederet vnum quodammodo esse multa (credebat enim illa esse repugnatiā) dicebat quamlibet imparibilium linearum esse illud vnum: & id ē esse magnitudinem, & non magnitudinem: diuisibile: & non diuisibile: in parem errorem Parmenidis relabens. Nam inconueniens non est (vt diximus) vnum esse quodammodo multa, vt vnum actu, multa potentia. Incōueniens tamē est id ē esse magnitudinem: & non magnitudinem: partibile, & non partibile. ¶ Sexta cōclusio. Ratio Melissi & vitiose cōcludit, & falsum assumit. Argumentatur enim hoc pacto. Si aliquid est factū, ipsum habet principium. igitur si non est aliquid factū, ipsum nō habet principium. Hic autem vitiose concludit. Nam ex destruccióne antecedente intendit perimere consequens. Et cū dicit: si aliquid est factū, ipsum habet

principium: cum principium equiuocum sit, si intelligat ipsum habere principium temporis, hoc non oportet: vt patet in momentaneis. Si autem intelligat ipsum habere principium magnitudinis: neq; hoc oportet. Sunt enim alterationes, & imparibilia, que principium magnitudinis non habent. Et rursus cum dicit: Si non est ali quid factū, non habet principium: si intelligat ipsum non habere principium temporis: esto. Si vero intelligat ipsum non habere principium magnitudinis, hoc non oportet. Nam & caelum & sol & astra principium suę magnitudinis habent. Et cū ultra argumentatur. Quod non habet principium, non habet finem, si intelligat, qd non habet principium temporis, non habere finem temporis: esto. Si vero intelligat id non habere finem magnitudinis, hoc non oportet: quod tamen intendit, & ex quo sequeretur ipsum esse infinitum. Cum ultra argumentatur. Quod est infinitum, non habet locum: igitur est immobile: hoc non oportet. Nam nihil prohibet partes in ipso moueri, & ipsum alterari. Non enim vt alterabile sit, requiritur locus. ¶ Dicebant Melissum sequentes, illud vnum esse vnum specie. Sed quomodo homo & equus, & que adiuicem sunt contraria, eadem specie essent? Sane hęc per se ipsa falsa esse deprehenduntur.

Per triū cap. scholia. xiiij. Quia de illo ente dicitur accidens. Philosophus contra Parmenidem & Melissum logicis agit & metaphysicis principijs, vt se facturum predixerat. Logicum autem proloquium est, accidens de substantia prædicari natum esse, quare si illud vnicum ens Parmenidis est sola substantia, de ipso natum est prædicari aliquod accidens. Et cum sola sit substantia, nullum ex ipso poterit accidens dici. De illo igitur ente dicitur accidens, & non dicitur accidens, quo nihil absurdius. Si illud ens sit substantia, non erit magnitudo. Supponit metaphysicus & substantias esse in hoc mundo sensibili, itidem & accidentia, vt quantitates, qualitates, neque substantias sine accidentibus hic natura competriri. Si itaque illud vnum ens quod astruit Parmenides, esset sola substantia, tunc nullum esset accidens, quod dicitur suppositione metaphysicæ aduersatur. Si substantia esset, ipsum esset diffinibile. Supponit enim logicus, omnem substantiam diffinibile esse: si media fuerit, & infra supremā, diffinizione substantiali & essentiali, si suprema, descriptione, accidentia que finitione. Et que in hac ratione adducuntur deinceps de accidentibus, & partibus diffinitionis, tameris de rebus intelligi possent, incongruum tamen vsum non fuerit, vbi Aristoteles logicis agit rationibus, & ea quoque ad logicaliam intelligentiam accommodare, neque id est quicquam præter materiam subiectam expertere. Itaque accidentia assunt & absunt præter subiecti corruptionem, quia vere affirmantur & vere negantur de suo subiecto accepto pro eodem, cum præfertim separabilis sunt, quibus solis id applicandum est. Neque diffinitio autem neque diffinitionis pars vñquam abesse potest, quia diffinitio de suo diffinito nunquam negari potest, neque diffinitionis item pars ab ipso diffinito diuinetur, vt si animal gressibile bipes ponatur homini diffinire, neque animal de homine negari potest, neque gressibile, neque bipes. xvi. Et idem esse magnitudinem, & non magnitudinem. Ratio Parmenidis probans illud vnum esse indiuisibile, est valida & efficax, quia si diuidi posset vt continuum, ipsum proprie & simpliciter vnum non erit. Nam illud diuisibile esset suae partes, quarum dissectione in infinitum decubit. Xenocrates autem volens illam rationem diluere, in malora incidit incommoda. Nam cum ponat id totum esse coalitum ex lineis, quae sunt magnitudines, illud totum erit magnitudo. Et quia est vnum solum ens, ipsum non est magnitudo. Alioquin multa essent, vt pote partes in quas magnitudo dirimitur. Esset igitur idem magnitudo, & non esset magnitudo. Similiter quia illud ens ponebatur a Xenocrate compositum ex lineis imparibilibus, ipsum est diuisibile in illas lineas. Et cum secundum ipsum vnaque p linearum imparibilium sit illud ens, ipsum non est diuisibile. igitur idem est diuisibile, & indiuisibile.

xvii. Nam ex destruccióne antecedente intendit perimere consequens. Melissus in consequentiā que non remeat ac recurrat, argumentatur a destructione. antecedens ad destructionem consequens, inciditque in fallaciam consequentis, ac si hoc pacto argumentaretur, si homo est, animal est. igitur si non est homo, non est animal. Si vero intelligit id non habere finem magnitudinis, quod scilicet non habet principium temporis, non habere finem magnitudinis, id non oportet. Nam secundum Aristotelem coelum & mundus principium temporis non habent, finem tamen magnitudinis sortita sunt, nam supremi caeli claudunt ambitu atq; conuexo.

¶ Quarti capituli annot.

¶ Segregatio, extractio. ¶ Congregatio, confusa commixtio. Et est confusa, cum res amplius non appareant. ¶ Ab ijs que sunt actu, magnitudinis & paruitatis determinatio sumitur.

Vartum cap. continet sex opiniones antiquorum, duas Anaxagore ratiōes quinq; conclusiones Anaxagoram reprobando, duas rationes ad secundam, & quatuor ad tertiam. ¶ Sex naturaliter loquentium opiniones. ¶ Prima est ponentium ignem omnium materiale principium, & cōtraria raritatem & densitatem formalia. ¶ Sectūda est ponentium aerem omnium materiale principium, & contraria superabundantiam & defectum esse principia formalia. ¶ Tertia est Anaximandri ponētis vnum corpus igne densius, aere vero rarius, omnium rerum esse materiam, & contraria illi infinito corpori inserta esse rerum formas. ¶ Quarta est Platonis, magnum & paruum contraria duo principia rerum naturalium ponentis, & vnam formam & efficientem iđeam. Et in hoc Plato ab alijs differt, quia alijs vnam ponunt materiam. Plato autē plures. Alij contraria ponunt formas, Plato materias. ¶ Quinta est Empedoclis, quatuor elemēta rerum omnium materias esse ponentis, & contraria immixta formas, & duo effectiva, litem & amicitiam, & res in se inuicem esse commixtas, & mundum sepius generari & sepius corrumpi. ¶ Sexta est Anaxagore, infinitas similares atomos rerū materias ponentis, & contraria immixta formas, & vnum efficiens diuinum intellectū, & omnes res in omnibus esse adiuicem cōmixtas & confusas, & eas generari per segregationē. Dicit enim intellectum diuinum eas segregare, & eas facere apparere, quę latebant, et eas corrumpi per congregationem, et mundum dicit semper generari, et nunq; corrumpi. ¶ Et differt Anaxagoras ab Empedocle. ¶ Primo, Q uia Empedocles ponit tantum quatuor elementa rerū materias, Anaxagoras vero infinitas ponit rerum materias. ¶ Secundo, Empedocles ponit duo effectiva, Anaxagoras autē vnu. ¶ Tertio, Empedocles ponit mundū sepius generari, et sepius corrūpi: Anaxagoras autē ponit mundū semper generari, et nunq; corrūpi. In ceteris cōueniunt. ¶ Duę ratios Anaxagore. ¶ Prima, quia videmus ex contrarijs cōtraria fieri. At impossibile est contrariū in suum contrariū abire, sunt igitur contraria in cōtrarijs, et omnia in omnibus. ¶ Secunda, omne quod fit, aut fit ex ente, aut ex non ente, non autem fit ex non ente, nam ex nihilo nihil fit, sicut igitur ex ente. Et cū videamus ex quolibet quodlibet fieri, erunt omnia in omnibus, et quodlibet in quolibet. Hę sunt due Anaxagore ratiōes, propter quas credebāt quālibet rem esse in quolibet, et rerum generationem nihil aliud esse, q; rerum a cōfusa cōmixtione segregationē, et apparentiam. Et cum interrogabatur, Cum omnia sint in omnibus, quomodo igitur illa non videntur respondere ea non videri propter nūmā eorum paruitatem. Et cum iterū, Cur potius dīcēdū sit id os, id caro, id sanguis, cū omnia sint in omnibus? dicebat, quando plus esset de osse, dicebatur os: et quando superabundabat caro, dicebatur caro: et quādo sanguis, id dicebatur sanguis, nihil tamen est purum, aut os, aut caro, aut sanguis, aut aliorum quicq;. ¶ Prima cōclusio. Incōuenienter Anaxagoras infinita rerum naturalium assignauit principia. ¶ Patet, quia tolebat rerū naturalium sc̄ientiam, infinitum enim et magnitudine et multitudine quantū sit, notū esse nō potest. si igitur rerum naturalium infinita essent principia: ipsę essent ignote. Nam composita cognoscimus, quando ex quibus et quot composita sint, cognoscimus. Non igitur cōuenienter Anaxagoras rerum naturalium infinita assignauit principia. ¶ Secunda conclusio. Non omnia cōmixta sunt in omnibus. ¶ Primo, Quia impossibile est animal aut planta sub quātulacūq; esse magnitudine, aut sub quātulacunque paruitate, sed determinatę sunt quantitatis, et totius magnitudo ex partium magnitudine resultat. Voco enim partes, quę a se inuicem et a toto separari possunt. Impossibile est igitur omnia in omnibus esse cōmixta. Quō enim et homo in milio, et equus et planta, et quę et quanta eius caro esse possit infinitis alijs rebus distracta, et quod os, et qui nerui, et qui arboris fructus? Sectūdo. Si ex finita aqua, determinatę quantitatę carnem segreges, et iterum tantam, hoc toties

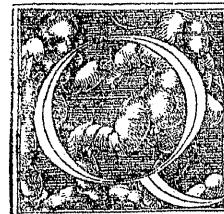
facere poteris, vt tādem nihil carni residuum sit. Nam omne finitū, p determinatę quātitatis ablationē tādem cōsumitur: quo facto, relinquitur nō omnia mixta esse in omnibus. ¶ Tertiā. Nō quodlibet segregabile est a quolibet. ¶ Primo, quia caro magnitudine & paruitate determinata est. Quāuis enim carnis, in eo q; corpus est, infinitam sectionem intelligas: in eo tamen q; caro, esse non potest: sed tandem ex sectione desineret esse caro, ex minima igitur carne non est segregabile aliquod corpus. Nam cum omne corpus ex corporis subtractione fiat minus, esset caro minima carne minor, quod est impossibile, nō igitur quodlibet a quolibet est segregabile. ¶ Secūdo, q; si quodlibet semp̄ esset a quilibet segregabile, i aliquo finito esset infinita caro, & infinitū os, nā p subtractionē determinatę carnis nūq; consumeretur, neq; os: immo & quodlibet quantulumcūq; parum esset, continebat infinita. At impossibile est infinitū finito cōtineri. Igitur nō quodlibet segregabile est a quilibet. ¶ Tertio, quia accidētia, habitus, & colores a substantia subiecta nō sunt segregabilia. Non igitur quodlibet a quilibet est segregabile. Ponit enim Anaxagoras & substātias & accidētia simul mixta. ¶ Quarto, quia incōueniens est Anaxagoram dicere sapientissimā mīentem conari omnia segregare, & quia infinita sint, nō posse: & id eam latere, non autem latere Anaxagoram. Nō igitur quodlibet esse in quolibet, & quodlibet semp̄ esse segregabile a quilibet, cōtra sapientissimam dei prouidentiā attestari debet Anaxagoras. ¶ Quarta. Non omne quod fit, ex specie similaribus fit partibus, vt vult Anaxagoras. Nam lutum non fit ex lutulis, sed terra & aqua: & lateres nō ex lateribus, sed luto, & domus nō ex domibus, sed lateribus & lignis, & aer ex aere, & aqua ex aqua, vt sepius vides mus. ¶ Quinta. Minus errauit Empedocles, finita ponens rerū naturalium principia, ipso Anaxagora. Nam rerum naturalium posse esse sc̄ientiam non auferebat, neque pleraque eum incommoda sequuntur, quę sequuntur Anaxagoram.

Quarti capi. scholia. xvij. Sex naturaliter loquentium opiniones. Naturaliter loquentes dicuntur qui philosophi naturalis principia non negauerunt, quales Empedocles, Democritus, Anaxagoras, & ceteri quoruſ hic affertur de rerū naturaliū principijs sententia. Et hī secundū capite huius in prima diuīsione naturales etiam dicitur sunt. xxij. Hę sunt duę rationes Anaxagore. Ex his quę ab Aristotele determinata sunt, hę rationes haud difficile dicitur. Prima quidē, cōcedēdo cōtraria fieri ex cōtrarijs, nō manētibus transmutatione facta, sed desperditis, negādo tamē ea fieri ex se inuicē secūdo substātia manētibus post trānsmutationē facta, vt ex semine olīuē fit olīua, corrupta forma seminis, & nō manēt in olīua. Et particulē ex, nō habitudinem materijs permanētis designare debet, cū admittitur ex cōtrarijs contraria fieri, sed termini a quo proficiuntur motus, & qui abiçit. Quare negādū est cōtraria esse in cōtrarijs, quādoquidē ipsorū natura est ab eodē subiecto se mutuo expellere. Negādū itidē & oīa esse in oīibus. Secūdo vero eius ratio dissolutur, admittēdo omne quod fit, fieri ex ente, incōplete quidē, & porcēria, vt pōte ex materia, quę in omni generatione presupponit, negando tamē quodlibet fieri ex quolibet. Nam determinatū fit ex determinato, & cōtrariū ex suo cōtrario, vt paulop̄ ostērūs est philosphus, quemadmodū ex semine olīuē fit olīua, nō trāiticum. Quare nō est id Anaxagore tribuēdū, quodlibet esse in quolibet. xxij. Infinitū enim & magnitudine & multitudine. Infinitum actu magnitudine, posset quidē quoquo pacto notum esse secundū rationes generales, vt pōte q; sit extēsum, q; partes habeat dimēnsionē adiunīcē continuas, quod sua parte sit maius. Itidē & infinitū multitudine, quod ex vnitatis constitutur, quod sue partes sunt adiunīcē discretē, q; quavis multitudine finita sit malus. Neutrū tamē notū esse potest secundū rationē specialē, & explicantē determinatam magnitudinē aut multitudinē. Nempe quā interrogatus fuerit quantum est infinitū magnitudine, nō habebit quicquam peculiare quod apte respondere possit, vt q; sit centum cubitorū, vel mille. Et si quis sc̄ilicet ex quorū nūritatibus cōstat infinitū multitudine, nihil itidē occurrit accommodate respondendum, vt quod ex cētuā aut mille monadibus cōstituitur. Refutit enim omne determinatū numeri rationē. Nam cōposita cognoscimus, quādo ex quibus & quot cōposita sunt, cognoscimus. Ad cōpositi cognitio nem requiri suarum partium notitiam, quę & quot sint, nō intelligēdū est de partijs quātitatis, quas tota res naturalis habet ratione dimensionis, & in quas ratione molis cōiunctę materię dividua est, (illarum enim partium diuīsio in infinitū progreditur, neque cuiusque earū p̄cularem notitiam habere possemus) sed secundū materiam subiectam applicari debet ad partes substanciales, vt huiuscē principijs habeatur intellectus. Corpora naturalia composita cognoscimus, quando ex quibus substancialibus principijs & quot partibus essentialibus cōstituta sunt

cognoscimus. Et qui id ipsum ad quantitatis partes accommodauerit, pseudographiam incidet, falsamque descriptionem, ex principio perperam applicato. xxv. Et totius magnitudo ex partium magnitudine resultat. Partium scilicet integralium, hic enim partes vocantur, non quæ rei substantiam constituant, & neque a se inuicem neque a toto natura separari possunt, sed quæ secundum magnitudinem sumpt, totonc integrant, & a se inuicem & toto separabiles sunt, veram ab arbore. xxvi. Caro magnitudine & paruitate determinata est. Quāuis caro ratiōē dimētionis diuidi possit in partes minores semper vterius diūfribiles, quarum quilibet manens totū coniuncta sit caro (nam homo, genere est, & partes cōsimilis naturæ & denominationis rerū) & hoc pacto data quacūque carnis particula, possit dari minor quæ sit potentia, & alterius pars, neque possit dari minima caro potentia, tamen caro actu & tota existens est determinatae quantitat, & hoc pacto datur minima quæ non est alterius pars, eo quod forma carnis sub minoris molis materia subsistere nata non sit. Res autem naturales (vt & nōre admonent) secundum ea que potentia sunt, non sunt determinatae magnitudine & paruitate, sed secundum ea quæ sunt actu, & totū subsistentes. Quāuis etiam minima caro (quæ ex petitione physica assignabitur) possit secundum molem diuidi in duas medietates per distractiōē rem, in illis tamen distractis particulis non manebit forma carnis, sed deperdetur per distractiōē, quod ipsa non sit nata subsistere sub mole adeo exigua, sicut est moles distractæ medietatis, ut litera quoque commonefacit. Itaque si a minima carne actu sit segregabile aliquod corpus, per cuius segregationem non deperdatur forma carnis, residuum illud facta segregatione erit caro, & erit minus ea carne a qua facta est segregatio, nam omne corpus ex corporis subractione fit minus. Igitur residuum illud erit caro, minima carne minor, quod est impossibile. Non enim est dabile minus minimum, sicut neq; maius maximo subsistere natura potest.

C Quinti capitū annotatione.

C Prima, quibus non sunt intrinseca priora principia. **C** Aliqua fieri ex alterutris, est vnum ex altero sua quidem substantia fieri. **C** Substantia, essentia.

Vītū caput continent vnam conclusionem, & duas ratios ad eam. **C** Cōclusio. Rerum naturalium principia sunt contraria. **C** Primo, Quia concorditer dixerunt hoc omnes physici. Qui enim tantum vnum posuerunt, vt Parmenides & Melissus, calidum & frigidum, quæ ignem & terram vocabant, principia posuerunt, qui plura & finita, vt Plato & Empedocles, magnum & paruum, par & impar, congregationem & segregationem, litem & amicitiam, raritatem & densitatem. Qui infinita dixerunt rerum naturalium esse principia, vt Democritus, plenum & vacuum (quorum ipse alterum vt ens, alterum vt non ens esse dixit) situm, ordinem, & figuram, quæ ponebat habere cōtraria, vt situm sursum, situm deorsum, situm anteriorem & posteriori, situm dextrum & sinistrum, figuram rectilineam, figuram circularem. Et hoc omnes antiqui dixerunt, non tam ratione quam veritate coacti. **C** Differunt tamen, quia quidam posuerūt posteriora & particularia, vt calidum & frigidum, contraria principia, sensum sequentes. Alij vero priora & vniuersalia, vt magnū paruum, par impar, congregationem segregationē, litem amicitiam, raritatem & densitatem: sequentes rationem. Nam singulare secundū sensum notum est, vniuersale autē secundū rationem. Est enim sensus particulū, ratio autē vniuersalium. **C** Secundo, Quia ea rerū naturaliū assignanda sunt principia, quæ nō fiunt ex alijs, neq; ex alterutris, sed omnia alia fiunt ex ipsis, prima autē cōtraria nō fiunt ex alijs, neq; ex alterutris, sed omnia alia fiunt ex ipsis. Nā cū sint prima, nō fiunt ex alijs, & cū sint cōtraria, nō fiunt ex alterutris. Nā cōtrariū in sui cōtrarij substatiā nūq; trāsire potest. Quod autē oīa fiant ex cōtrarij, patet: quia res naturales omnes per generationē fiūt, quæ est de cōtrario in cōtrariū. Nam nō quodlibet agere in quodlibet, neq; quodlibet pati a quolibet natum est, sed determinatum a determinato, & contrariū a contrario, vt albū non fit ex quolibet (non enim fit ex musico, nisi secundū accidēs) sed fit ex nigro, aut colorato medio. & musicū nō ex quolibet nō musico, sed ex immusico. & domus ordinatio nō fit ex qualibet inordinatio, sed ex inordinatio domus. Similiter album nō corrumpitur in quodlibet, sed in nigrum, aut mediū, neq; musicū corrūpitur in quodlibet, sed in

immusicum, & domus ordinatio non corrumpitur in quodlibet, sed in domus in ordinationem. **C** Attamen ex quibus contrarij res fiant, & in quæ contraria corrumpantur, nos plerūque latet: quia huiusmodi dispositionibus contrarij non sunt nomina imposita: generalia tamen apte dici possunt, conuenientia, inconuenientia, ordinatio, inordinatio, at specialia non sunt visitata: sed ea ex communib; circulo qui poterimus. Nam omne conueniens ex inconuenientia fit, & in inconuenientia corrūpitur: vt conuenientia statuē ex inconuenientia fit non qualibet, sed ex statuē inconuenientia: & corrumpitur non in quālibet inconuenientiam, sed in statuē inconuenientiam. Et ita in ceteris est dicendum vbi nomina desunt.

Vinti capitū scholia. xxix. Rerum naturalium principia sunt contraria. Hęc conclusio non vniuersaliter intelligenda est de quib;cumque rerum naturalium principijs. (nempe principia per se, & transmutatione facta rem naturalem constituentia, non fungit contra, vt materia & forma, siquidem materiæ nihil est contrarium, sed particulariter, & de principijs formalibus transmutatione rerum naturalium, utpote de forma substanciali, quæ acquiritur, & ea quæ deperditur, vt cum ex aqua generatur ignis, forma aquæ q; abicitur, & ignis forma quæ acquiritur, adiuicē contrariantur. Sunt enim sub eodem genere, scilicet substancialia, & maxime a se inuicem distant, naturæ dissidio atque repugnantia. Eadem estiam susceptibili, subiectoque incompleto vicissim insunt. Nam eadem numero materia, quæ prius substermitur formæ aquæ, postea recipit in se formam ignis. Neque ratio contrariorum exigit quod vicissim alii sunt formæ ille eidem subiecto completo, cum vnaquæque forma substancialis completo affit a natura, neque possit manere cōplete eidem abesse, vt neque caliditas ignis. Demum ab illo susceptibili incompleto cui vicissim assunt, mutuo se formæ prædictæ expellunt. Nam non possunt illi simul secundum eandem subiecti partem adesse. Verum hæc in dialogo difficultium physicalium apertius elucidantur. Nam non quodlibet agere in quodlibet. Nonnulli conati sunt ponere formas substancialia habere esse incompletum in materia antequam producantur, & per productionem eas educi de potentia materiæ, perspicueque & complete cum in materia subsistere, quæ prius latenter & incomplete in ea subsistebant, vt in semini oliuē insita esse quedam seminaria & primordia formæ oliuē, quæ in lucem edantur per oliuē generationē. Alioqui non esset (vt aiunt) assignanda ratio cur ex semine oliuē potius fiat oliuē, quam alia quævis arbor, aut cur ex ouo anseris quod fouetur a gallina, potius prodeat pullus anseris quam gallina. Verum id assertere nihil aliud est quam sententia Anaxagoræ occulte approbare, dicens mentem diuinam per segregationem res prius latentes in apertum deponere, & hoc pacto rerum fieri generationem. Et si pensiculatus hæc attendatur assertio, deprehēderetur solo verborum discrimine ab ea quæ Anaxagoræ est dissidere. Qod autem ex semine oliuē gignatur semper oliuē, non eo venit, quod forma oliuē quoquo pacto subsistat in materia seminis ante sui productiō nem, sed quia forma seminis oliuē determinata est vt in formam oliuē corrumpatur, quodque in materia seminis per agentia extrinseca, vt naturalem vim terræ, producantur dispositions accidentiaræ quæ materiam disponant ad formam oliuē & non aliam quāuis suscipiendam. Eodem modo quod ex ouo anseris gignatur pullus anseris, id in causa est, quod forma cui anseris anatura determinata est vt in suum contrarium formam anseris deperditur. Et ab extrinseco fouente oua (sive sit anser, sive alterius generis avis) per natuum calorem inducuntur materiae cuius qualitates formæ oui disconuenientes, & formæ anseris conuenientes, per quas vt instrumentarias affectiones & cuius forma abicitur, & forma anseris inducitur. Quocirca extrinsecum illud fouens oua (quodcumque fuerit) solum est generationis agens instrumentalis, principale autem est ea voluntaria a qua primo ouum prodit, quare non generatur anser a dissimili secundū speciem nisi eāq; adminiculariō instrumento. Nam omne conueniens ex inconueniente fit. Conueniens hic dicitur forma substancialis quæ acquiritur, reiq; naturalis constitutioni conuenit, ad quam forma cōparata, hoc nomen sortitur, vt forma hominis ad hominem. Inconueniens autem est forma substancialis illi contraria, vt ea quæ in formam conuenientem, aut in quam ipsa conueniens forma corrumpit, vt formam seminis & cadaveris humani ad formam hominis. Quare conueniens & inconueniens hic relatiū dicuntur, & omne conueniens ad suum inconueniens semper referendum est, & contra inconueniens ad suum conueniens.

Sexti capitū annotatione.

C Genus, genus transmutationis. **C** Contrarietas, duo adiuicē cōtraria. **C** Generis substancialis contraria, transmutationis substancialis contraria. **C** Transmutationes substancialia, generatio, corruptio. Contraria, priora, substancialia. Posteriora, accidentalia. **C** Per se, non in alio. **C** In vtroque quinti modo. **C** Prime instantiæ solutio. Contrariorum principiorum subiectum est principium subiectum, non essentiale & constitutuum.

Extū caput cōtinet quatuor cōclusiones, quatuor rationes, ad secūdā, duas instātias ad tertīā, duas ratiōes ad quartam.

¶ Prima cōclusio. Nō tātū est vñū rerū naturaliū p̄ncipiū. ¶ Patet, Quia rerū naturaliū p̄ncipia sunt contraria: ipsa autē cōtraria nō sunt vñū, igitur nō tātū vñū est rerū naturaliū p̄ncipiū. Nam nihil sibi ipsi cōtrarium est.

¶ Secūda cōclusio. Nō sunt rerū naturaliū infinita cōtraria p̄ncipia. ¶ Primo, Quia rerū naturaliū tollere ē sciētia. ¶ Secūdo, Quia in vnoquoq; genere est vna p̄mā cōtrarietas: contrarietas autē duob⁹ extremis claudit. Igitur in vnoquoq; genere cōtraria sunt finita. Rerū autē naturaliū cōtraria p̄ncipia unī sunt generis. Est enī substātia gen⁹ quoddā. Igīt̄ ipsa sunt finita. ¶ Tertio. Melius ex finītis p̄ncipijs rerum naturalium genera-
tiones, corruptiōes, & ceteras trāsmutatiōes saluam⁹, q̄ ex infinitis: ut Empedocles melius ipsa saluabat ipso Anaxagora. Igīt̄ potius ponēda sunt finita, q̄ infinita. ¶ Quarto, Contrariorum quedā sunt priora, & quedā posteriora: igīt̄ nō sunt infinita. Nam in infinitis neq; priora neq; posteriora inueniunt. ¶ Tertia cōclusio. Preter duo cōtraria p̄ncipia ponēdū est tertium p̄ncipium eorum subiectū. Nā sicut cōtrarium, suū cōtrarium nō efficit: ut caliditas nō efficit frigiditatem, neq; lis amicitia, neq; raritas dēsitatē: ita idē cōstītuere nequeunt: & nulla cōtraria p̄ se subsistunt: ut caliditas & frigiditas, raritas & dēsitas: & ita de singulis. Est igīt̄ ponēdū tertium p̄ncipium, quod modo cum uno unā rē constituit naturalē, & modo cum altero alterā: & quod eorum cōtriorum vīcīssim sit subiectū. ¶ Prima instātia. Si p̄ncipia cōtraria essent in subiecto, p̄ncipiorum es-
set p̄ncipiū. Nā subiectū, prius & p̄ncipium esse uideā eorum que in ipso sunt. Hoc autē inconueniēs uideā. ¶ Secunda. Substātię nihil est cōtrarium: igīt̄ rerū naturalium (q̄ substātię sunt) p̄ncipia nō sunt cōtraria. ¶ Respōsio. Si ratio p̄bās rerum naturalium p̄ncipia esse cōtraria, vera est, illa cōtraria esse substātias oportet, alioquī res naturales nō cōstītuerēt. Nā ex nō substātis nō fit substātia: neq; qđ pri⁹ est nō substātia, postea vñq; est substātia. Et illorum cōtriorum est est aliud p̄ncipium subiectū, qđ vīcīssim eis subiectū est, & cum iplis res con-
stituit naturales. Etantiqui fere oēs vñā cōmūnē substātię posuerunt cum cōtrariis, ex qđ oīa fierēt, quidē eā posuerunt ignē, alī aerē, alī aquā, alī substātiā me-
diā. Cōtraria yō quidē calidum & frigidum, alī magnum & paruum, alī con-
gregationē segregationē, lītē, amicitia, raritatē & dēsitatē. & duo posuerunt agen-
tia, & vnum patiēs. Plato autē posuit duo patiētia, magnum & paruum: & ideam vnum p̄ncipium agēs. Et vētustissima fuit opinio, rerum naturalium triā esse p̄ncipia, subiectū, supabundatiā, & defectū. ¶ Quarta cōclusio. Trāsmutatiōis rei naturalis triā p̄ncipia sufficiunt. ¶ Primo, Quia vnum subiectū sufficit ad patiēdū, & duo cōtraria ad agēdū. Si enī duo fuerūt subiecta, duē erunt cōtrarie-
tates, cuiuslibet enī subiectū transmutationis est vna contrarietas. & sic diuersę ge-
nerabuntur res naturales. Si autē sint duē contrarietas, & subiectū vnum: cum vnum cōtrarium sufficiat suū corrumpere cōtrariū, & rei naturalis facere trāsmutatiōē (nam quicquid habet cōtrarium, ab eo corrumpi natūm est) altera contrarietas erit ocīoā. Non autē ponēda est pluralitas ocīoā. Sufficiunt igitur trāsmutatiōis rei naturalis triā p̄ncipia. ¶ Secundo. Vniūcuiusq; generis est vna cōtrarietas: que cum subiecto trāsmutatiōis est sufficiēs. Substātia autē quoddā ge-
nus est: igitur substātię est vna contrarietas: que cum subiecto transmutationis substātialis est sufficiēs. Trāsmutatiōis igīt̄ rei naturalis (est enī ea, substātia-
lis trāsmutatio) triā sufficiunt p̄ncipia: duo scilicet contraria, & subiectū vnum. ¶ Et differunt illa secundum pri⁹ & posteri⁹, & non genere. Nā subiectū cons-

trarijs prius est, & vñū contrariortū prius īest, & alterū posteri⁹: & omnes alīc contrarietas in hanc p̄mā & substātialem reduci videntur contrarietate.

Extri cap. scholia. xxxi. In vnoquoq; genere est vna p̄mā cōtrarietas. Id non de gene-
re logico aut eius contrarietate dictum putetur, sed de genere physico, contrarietateq;
physica, & de genere quidē (vt etiam commonefaciunt note) transmutationis physice.
Sunt autem transmutationum physicalium tum substātialium tum accidentalium ge-
nera quatuor substātia, quantitas, qualitas, & vbi, quod secundum ea sola sit motus, vt ostend-
suras est Aristoteles in tertio physicorum. In vnoquoq; autem eorum esse vnam primam cō-
trarietatem, hinc liquet. Nam in genere substātī, transmutationis p̄mā contrarietas est vniū
formē substātialis acciōis, & alterius in codem subiecto eodemque tempore deperditis. In
genere quantitatū, maxima natura rarefācio, & maxima condensatio. In genere qualitatū,
maxima qualitatum simplicitē contrariarum intensio. Et demum in genere latitudi-
sū, & maxima latio deorsum. Ad quas primas quatuor generum rerum contrarietas, alię
sui generis contrarietas (que posteriores sunt, & minus p̄cipū) habēt reductionem. Verum
hēc ex dialogi difficultium physicalium lectione euident clariora. xxxii. Nam siue contrariū,
suū contrariorū non efficit. Triā in hoc loco affertur proloquia physica ad ostendendum
quod p̄ter duo p̄ncipia contraria, requiratur eorum subiectū. Primum. Nullum contra-
rium, suū contrariorū efficit. Et id intelligitur de efficiēte producente aut conferante, non
autem de corrūpente, cum contrariū natūm sit suū corrūpere contrariū. Intelligitur
idem de efficiēte per se, nam nihil prohibet frigiditatem efficerē caliditatem, & e diuerso per
accidens, & propter contrariorū adiacētiā, atque circūstantiā. Secundum. Duo contra-
ria idem tertium constituere nequeunt, quod de contrariis simpliciter intelligitur, & que non
sunt natae in eodem permittere. Nam duo contraria secundum quid, idem tertium ex vtro-
que aggregatū facile constituunt, vt caliditas & frigiditas remissa tepiditatem. Tertium. Nul-
la contraria per se & sine subiecto subsistunt. Nec abs re quidē, nam contraria, formis sine aut
substātiales, aut accidentarię. Aequi nūlē formē sine subiecto subsistere natura possunt. Neque
igitur contraria. Prima instantia. Hēc obiectio dīluitur (vt & note ostendunt) admītēdo p̄ncipiorum substātialium esse p̄ncipiū subiectū, vīpote materiā que vīcīssim formis cō-
trariis substernit. neque id inconueniēs est. Nam illūs p̄ncipiū subiectū non est vltoriū po-
nendū aliud p̄ncipium subiectū, est enī p̄mū subiectū. Negādūm tamen est p̄ncipiū
esse aliud p̄ncipium confitūtū, & quod eis efficiētā submītret, nam sīc p̄ncipiū
efficiēt ex alijs constitui. Secunda autem cauillatio dissoluitur concedendo voci dictioni que de ge-
nere substātī nihil esse logicā contrariū, vt quaā substātī proprieas in Cathegorijs ostē-
dit. Reī tamen que substātia est, aliquid est physice contrariū, vt vni forme substātiale altera,
cum in vnoquoq; genere rerum physico sit vna p̄mā contrarietas, non quidē dicibūlū,
sed rerum. xxxiii. Si enim duo fuerūt subiecta. Si duo diuersarū naturarū ponantur sub-
iecta transmutationis substātialis, consequens est & duas esse omnīo diuersas contrarietas in
substātia, vnam, que cum p̄mū subiecto transmutationem faciat substātiale, & alteram om-
nino a p̄ma diuersam, que cum secundū subiecto specie quidē a p̄mō dissidente, tran-
mutationem etiam efficiat substātiale. Et sic diuersę specie fient res naturales, he quidē ex
p̄mū subiecto, primaque contrarietate, ille vero ex secundū subiecto, eiusque contrarietate, que
longo interuallo, specieque diuersitate a p̄mō distabunt, neque vñquā natūrē erunt primi
subiectū res naturales transmutari in eas que secundi, propter subiectorū diuersitatem, neque
ediuerso secundū in primas. Hēc autem sūnt per quam absurdū, cum physicus supponat mutuū
rerum transmutationem fieri posse. Non autem ponenda est pluralitas ocīoā. Esset ocīoā plu-
ralitas, cum plura quidē essent, sed sine vīlū & functione aliqua in natura, quod summopere nā-
tura & ipse optimū naturē conditor refutat. Nihil enim in tanta rerum huius mundi multitu-
dine ocīoā, nihilque sine vīlū subsistit. Et hanc metaphysicā dignitatē nonnulli recentiores in hanc communarat. Non est ponenda pluralitas sine necessitate, qua velut herculea clāra
aut Achilleo telo magnitudines, numeros, latitudes, & tempus enītuntur interīmē, contendē-
re que illa nihil a substātia diuersare. Verum hēc propositio non modo proloquiū nō est, sed ne
veritatē quidē consentanea. Vidēmus enim in hac pulcherrimā mōdi dispolitiōe, ordinatis-
moque tenore complura esse rerū genera, vt herbarū, lapidū, stillarū aque, sine necessitate,
nullā tamē eorū sunt ocīoā. Que obſcero necessitas est tamē numeroā esse homīnī multitudi-
nem, aut astrorū stillerī cæli que omnia non propter necessitatem, sed exuberantissimāe boni-
tatis diuinę largitatē adeo multiplicata conspicuntur. Ceterum nō parvā labes disciplinis hinc fl-
lata est, q̄ loco doctriinalium proloquiorū a probatis authoribus positiorū, recipiūt ea que
principiorū speciem p̄ferunt, attentiuscule autē pensiculata falsa sunt. Et differente illa secundū
pri⁹ & posteri⁹. Principia rerū naturalium, vīpote duo contraria, & tertium subiectū, differunt
secundū pri⁹ & posteri⁹ tempore. Nam subiectū est prius tempore cōtrarij, vt materia prior quā
forma seminis oīu, etiam quam forma oīu. Et contrariū vnum, scilicet forma que abscītur,
prius tempore inest subiecto, alterum vero, vīpote forma que acquirītur, posterius īest. Non
tamē illa principia genere differūt, nā & subiectū ipsum, & cōtraria, substātīs sunt. Et oēs alīc

erarctates, & secundū alia genera physica quantitatem qualitatem & vbi sumpt̄, in substantialē reducunt̄ cōrarietatem que est inter duas fortunas essentialēs, tanq̄ minus verē & p̄cipue in verissimā & principalissimā, quemadmodū secundus dialogus physicus abundantius differit.

¶ Septimi capituli annotatiuncula.

¶ Modus exprimēdī est simplex, quando extrema sunt incomplēxa. ¶ Compositus, quando alterum cōplexum est. ¶ P̄iuatio p̄imo, est formē in subiecto nato carētā. Est autem carentia formē in subiecto nato, subiectum forma quam natum est habere, carens. ¶ Secundo, est forma, qua adueniente altera, materia p̄iuatur. ¶ Vnum numero, vnum essentia. ¶ Sub alteratione generatio, corruptio, & alijs motus comprehenduntur. ¶ Dignitas. Quę eadem ratione dicuntur, si vnum conuenit, & alterum conuenire necesse est. Principia per se sunt quę remanēt̄ia rei naturalis constituant̄ essentiam. ¶ Principia per accidens sunt principia quę vt fiat res naturalis, requiruntur: factę tamen non constituant̄ essentiam. ¶ Res naturalis, hoc aliquid, totum, compositum, completum, ens in actu.

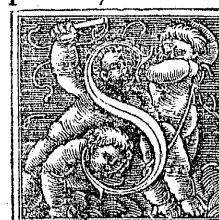

Optimum cap. continet duas diuisiones, quatuor conclusiones, duas rationes ad primam partem primę, vnum corollarium, & instantiam ad tertiam, & vnum corollarium ad quartam. ¶ Prima diuisione. Duobus modis aliquid fieri exprimitur. ¶ Primo simplici: vt homo fit musicus, ex immusicō fit musicus. ¶ Secundo composito: vt immusicus homo fit musicus, ex homine immusicō fit musicus. ¶ Secunda diuisione. Duobus modis aliquid fieri modo simplici exprimitur. ¶ Primo in recto: vt homo fit musicus. ¶ Secundo in obliquo: vt ex immusicō fit musicus. Nam cum aliquid fieri exprimimus nomine permanentis materię & formę, vt plurimum recto vtimur: vt homo fit musicus. Nō tamen id semper oportet. Nam dicitur, ex ēre fit statua, & ex lignis fit dom⁹. & non es fit statua, & ligna fiunt domus. Cum vero nomine non permanentis materię, habitu & p̄iuatione, aut nominib⁹ contrarijs transmutationem exprimimus, obliquo vtimur: vt ex semine sit equus, & ex immusicō fit musicus, & ex nigro fit albus. Et de modo exprimēdī composito ita dicendum est. Et hoc vniuersaliter de transmutatione intelligimus. Nam natura communia prius determinanda sunt, deinde circa propria speculandū est. ¶ Prima cōclusio. In omni trāsmutatiōe aliquid subiectum, quod vnum, numero est, ratione vero duo. ¶ Prima pars patet. Primo, quia omne quod fit, aut fit simpliciter, aut non simpliciter, fit ēm aliquid simpliciter, cū acquiritur substantia, non simpliciter vero, cum acquiritur accidens, sed cū aliquid fit simpliciter, aliquid subiectum. Nam forme quę acquiritur, subiecta est materia subiectum ēm vīcīssim formis cōtrarijs. Et etiā cū fit nō simpliciter, aliquid subiectum. Nā nō erit accidens quod acquiritur, sine subiecto. Igitur omni trāsmutatiōi aliquid subiectum. ¶ Secundo. Existimant oīa fieri transfiguratione, appositione, subtractione, cōpositione, aut alteratione. Transfiguratione quidem, vt cū ex fusō ēre fit statua. Appositione, vt cū quid augetur. Subtractione, vt cū quid diminuitur, aut cum ex lapide sculpitur Mercurius aut Apollo. Cōpositione, vt cū ex lapidibus lignis & lateribus cōgestis fit dom⁹. Alteratione, vt cū aliquid fit albus. Sed in omnibus his subiectum materia ex qua fiunt: vt es trāfigurationi statue, corpus augmentationi aut diminutioni, lapis iſculptioni Mercurij, lapides ligna & lateres constructioni dom⁹, & subiectū suum alterationi. Igitur in omni transmutatione aliquid subiectum.

¶ Secunda pars, q̄ transmutationis subiectū vnu sit numero, ratione vero duo, patet. Qđ vero sit vnu nūero, superius dictū est: alias nō fieret vnum. Sed quod ratione duo, patet: quia in omni transmutatione subiectum forma quam natū est habere, caret, & quam quidē facta transmutatiōe habet, est igitur

tū idem & subiectum, & p̄iuatio. Atalia est ratio subiectū, & p̄iuationis: sicut alia est ratio hominis, & immusicō. Nā factis transmutationib⁹, quod subiectum dicitur subiectū, non autem formae (cuīs p̄ius) dicitur amplius p̄iuatio. & homo semper dicitur homo, non autem immusicus. Igitur quod subiectum, vnum numerō est, & ratione duo, subiectū, & p̄iuatio. ¶ Secunda cōclusio. Subiectum & forma, rerum naturalium per se sunt principia. ¶ Patet, quia illa per se rerum naturalium sunt principia, quę intrinsece eas constituant, & earum substantiā cōplēt & perficiunt, quālibet autem rem naturalē subiectū & forma intrinsece cōstituant, & eius substantiā cōplēt & perficiunt. Sunt igitur subiectū & forma rerū naturalium per se principia. ¶ Tertia cōclusio. P̄iuatio, & cōtrariorum alterū, principia sunt per accidens. ¶ Patet, quia rei naturalis non cōplēt & perficiunt essentia, nā facta re naturali, eius p̄iuatio & contrariorum alterum non manet, igitur principia sunt per accidens. ¶ Corollarium. Vnde fit vt rerum naturalium principia sint vt duo: sint vt tria: sint vt contraria. Nam duo sunt per se, subiectum, & forma. tria vero, subiecta natura, & duo contraria, esse vero contraria, p̄ius ostensum est.

¶ Instantia. Si rerum naturalium sint principia contraria, ea adiuvare non ageat aut pati impossibile est, non poterit igitur consistere res naturalis. ¶ Respondet, in re naturali illa contraria nō manere, sed vnu cum subiecto. Sufficit enim cōtrariorum alterum sua presentia & alterius absentia cū subiecta materia rem consti- tuere naturalem. ¶ Quarta. Materia secundū proportionem & analogiam cognoscibilis est. Nam sicut aës se habet ad statuā, & lignum ad lectum, & vnumquodque talium formam habentium: ita materia ad rem naturalē, & hoc aliquid. ¶ Corollarium. Vnde materia vnu est, non vt forma, neq; vt hoc aliquid. Nam forma vnu est vt actus: hoc aliquid vnu est vt totum: materia vero vnu est vt subiectum. Dicere autem quomodo materia & forma & hoc aliquid substantiae sint, non amplius Physici est, sed philosophi p̄imi.

Optimi capituli scholia. xxxv. Non tamen id semper oportet. Cum prīmū extremū, & quod prīmū in propositione locū soritur, importat materię permanente in qua, subiectumq̄ denominationis, por̄fīlū nominatio ut vtimur in exprimenda transmutatione, vt homo fit musicus. Cū vero prīmū extremū designat materię ex qua permanēt, vtmur obliquo, vt ex ēre fit statua, ex lignis domus, neq; ac cōmodate dixerit quispia, es fit statua, ligna fit domus. At cū prīmū extremū designat materię trāscēnt, habitū, p̄iuationē, aut cōtrarietatem, & generatim cum explicat terminūa quo motus proficiuntur, vtmur obliquo ablativo, vt ex ēpla literę declarant, videlicet ex semine fit equus, ex immusicō fit musicus. xxxvi. Est igitur id ē subiectum & p̄iuatio, sicut id ē re ipsa est homo & immusicum, ratione tamen duo, nam homo substantiam nominat, immusicū autem p̄iuationem musicā, quam cum affectus quispiani fuerit, adhuc dicitur homo, non tamen amplius erit immusicus. Quemadmodum etiam idem subiectū & essentia est aer & tenebra, diuersam tamen rationem sortitum, nam aer substantia ratione designat, tenebra autem p̄iuationem luminis. At cum fuerit aer perfusus lumine, adhuc aeris nūcupationem retinet, non autem tenebrarum. Sic idem re ipsa est subiectum, & p̄iuatio primo, in primaque acceptione in notis declarata, vt pote ipsa materia quę transmutationi subiectum. Illa tamen inter se late secundū rationem differunt. Subiectum enim respicit formam quę inest, p̄iuatio autem eam quę necrum adest, sed pote adest. Proinde completa transmutatione, perfectaque generatione, adhuc materia ipsa dicitur subiectum acquisitæ & in existentis formæ, illius tamen non amplius dicitur p̄iuatio, cum eam actū habeat, quod sufficiens est argumentum illa inter se ratione differre. Nam ea quorum vno alicui conuenienter, alterum simili eidem non conuenit, vt rationis discrīmen habent necesse est. Neque hoc in loco prolabēdū est in captiosam altercationem, sophistīcumq̄ sensum, quo hæc concedatur, completa generatione p̄iuatio manet, sed non manet p̄iuatio, propter proprietatem quandam terminorū a recētorib⁹ ex cogitatā, sed disciplinis indignā, quam appellationem nūcupant. Nam huiusmodi propositionum discrimē curiosius obseruare, non doctrinale est, sed contentiosum & litigiosum, nihil habē frugis, nihil v̄lus. Authorē enim suarum propositionum rectam potius intelligentiam expūt, quam contentiosam disceptationem, neq; propter terminorū diuersam collationem atque situm, veritatis aut falsitatis discrimē constituent. Proinde secundum Aristotelis philosophiam, vtraque predicatorum neganda v-

nit. ut quæ sint prorsus eadem. xxxviiij. Eius priuatio & contrariorum alterum non manet. Facta transmutatione, priuatio primo formæ iam acquisitæ est si secundum reræ maneat (quod nihil aliud re ipsa sit quam materia) non tamen manet secundum rationem. nam post completam generationem amplius non dicitur priuatio illius formæ, idcirco priuatio primo, dicitur non manere. nam in philosophia naturali non tam rerum quam rationum, ubi aliquæ dicuntur differre, non differre, manere, non manere, & cætera id genus, habetur cõsideratio. Alterum autem contrariorum, scilicet forma quæ acquiritur, neq; secundum rem neq; secundum rationem manet cōpleta transmutatione, sed omnino deperditur. Et ex his constat in omni transmutatione naturali duas requiri formas substanciales contrarias. Si enim solum esset forma quæ deperditur, materia post corruptionem maneret sine forma, aut prius habuisset duas formas, quarum una esset deperdita, & altera remaneret, quorum utrumque est impossibile. Si vero solum esset forma quæ acquiritur, tunc materia ante generationem fuisse sine forma, aut post generationem simul haberet duas formas, ut pote formam præexistente, & alteram de novo acquisitam, quorum utrumque manifestum itidem est inconveniens, & physicorum principiorum oppositum. xxxix. Nam duo sunt per se. Principia constitutionis rerum naturalium, & manentia in re naturali complete acquista, sunt solum duo, scilicet materia, & forma per generationem acquista. Principia autem transmutationis rerum naturalium re ipsa distincta sunt tria, ut pote materia, forma quæ acquiritur, & priuatio secundo, siue forma quæ deperditur. Nam ut precedente scholio dictum est, nunquam forma substancialis in materia acquiritur, quin simul alia ab eadem deperdatur, & e diverso nulla deperditur, quin simul alia in eadem acquiratur. Neq; natura comperitur se iuncta corruptio a generatione, aut generatio a corruptione. Principia autem transmutationis rerum naturalium ratione distincta, sunt quatuor, scilicet materia, forma quæ acquiritur, priuatio primo (quæ idem est re ipsa ipsi materia) & priuatio secundo. Nisi enim materia esset priuata forma acquirendæ, & nata eam suscipere, non esset ipsa substantia transmutationis naturalis, quare non minus ratio priuationis primo, requiritur ad generationem, & priuatio secundo. Cæterum cum dicimus secundum Aristotelem tria esse rerum naturalium principia, materiali, formam, & priuationem, intelligimus tria re ipsa distincta, & priuationem pro priuatione secunda accipimus. Cum vero dicimus priuationem aliud nihil esse quæ materia forma priuatam, priuationem sumimus pro priuatione primo. Quod dictum voluimus, ne quispiam vocabuli priuationis homonymia, multiplicitateque & aquivocatione hallucinetur. xl. Materia secundum proportionem & analogiam cognoscibilis est. Materia non est cognoscibilis secundum analogiam & conuenientiam quam habet ad formam rerum artificialium, quia ad eam non habet rerum naturalium materia respondum, sed ad rerum arte paratarum materiam. Nempe per rerum artificialium materiam facile inducimur ad cognoscendum materiam rerum naturalium. Sicut enim se habet æs ad statuum æream, & lignum ad lectum ligneum, & vnumquodque calium figuram artificialium habentum ad rem artificiale, ita se habet materia ad rem naturalem. Ut quenam enim præexistit suo toti, & præcipuum formam (quæ das esse) suscipit, hoc quidem substancialis, illud vero artificiale. Et sane materia rerum naturalium est ut æs ex quo fit statua, forma substancialis ut figura statuae, res autem naturalis ut statua ærea.

Octauii capituli annotati.

CRatio quam subiungebant ad probandum non esse multa entia. Nam si multa essent entia, ipsa inter se essent diuersa. & si essent inter se diuersa, essent diuersa ab entibus, quæ autem sunt diuersa ab entibus, esse non possunt: igitur non sunt multa. **C**Fit aliquid ex aliquo per se, quando ipsum factum constituens, in eo remanet. **C**Per accidens vero, cum non manet in facto. **C**Priuatio, secundo. **C**Per se non ens, quod hoc aliquid non est, aut ipsum constituendo remanens. **C**Ens in potentia, potentia, materia. **C**Non ens simpliciter, quod nullo modo est ens.

Cauum caput cōtinet vnā conclusionem, & duas dubitationes. **C**Conclusio. Soluenda est ratio dicentium nihil posse fieri neq; corrupti. **C**Qui ita argumentabatur: Si fiat aliquid, aut fieri ex ente, & hoc non, quia ita est, esset enim prius quæ fieret. Aut ex non ente: hoc autem non, quia ex nihilo nihil fit, non potest igitur aliquid fieri. Et hi statim credebant non esse multa entia: & ex disputandis imperitia longe a veritate in quandam aliam viā digressi sunt, hæc itaq; indissoluta ratio posset nos a veritatis perceptione distrahere. **C**Prima dubitationis dilutio. Ex ente autem non ente potest intelligi duplicitate aliquid fieri. Primo per se, secundo per accidentem: sicut dicimus medicum medicationis causam esse per se, & aedificationis per accidentem, medicus enim in eo quod medicus, medetur: per accidentem autem

42

43

edificat, nam accedit medicum habere edificandi habitum. Nos itaque dicimus, ex ente hoc aliquid, per se non fieri aliquid (alias redit opinio Anaxagore) sed per accidentem: ut ex quadam animali per se non fit canis: aut aliud, sed per accidentem. Ita ex non ente, ut priuatione (quæ non est ens per se) non fit per se aliquid, sed per accidentem.

CSecunda dilutio. Ens dicitur multipliciter. Primo ens in actu. Secundo ens in potentia. Ex ente in actu, per se non fit aliquid: sed ex ente in potentia, per se probe fit aliquid. Similiter non ens dicitur multipliciter. Primo non ens in actu. Secundo non ens in potentia. Ex non ente in actu per se, p̄bē fit aliquid: nam ex cōposito. Ex non ente tamē sim pliciter, nihil fit: neq; per se, neq; per accidentem. Ex his distinctionib⁹ (ob quam, coacti sunt generationem & corruptionem negare) omnē soluimus ambiguitatem.

Ctaui cap. scholia. xlj. Qui ita argumentabatur. Hęc antiquorum ratio dissoluitur, admittendo totum corpus naturali quod fit, fieri ex ente, scilicet materia, quæ in omni transmutatione subiungitur. In cuius partis improbatione cum assumunt non fieri aliquid ex ente, quia iam ens est, si intelligent ipsum ens ex quo fit alterum, esse quando fit generatione, id admittendū est, ut materia ignis est quando generatur ignis, quinetiam & ante ignis productionem. Neq; ex hoc sequitur aliquid incommodum. Nam illud ens ex quo aliquid fit, non est id ipsum ens quod fit, quare non sequitur aliquid ens est prius quam fiat. Quid si intelligent ipsum ens quod fit, tunc cum fit, esse, id refutandum est, nam ex illo sequeretur illarum inconveniens. Verum ex eo quod fit, non conceditur aliquid fieri. Nam longe aliud est ens quod fit, & ex quo fit. Quare ad saluandas rerum generationes necessarium est concedere pluralitatem entium, quam interimere volentes per rationem in principio notarum positam, peccabant perperam inferentes, si entia sint inter se diuersa, idcirco illa: esse diuersa ab entibus, nam ex interemptione inferiorum interimere superius, haud aliter quam si hoc pœtē argumentarentur. Socrates & Plato sunt homines inter se diuersi, ergo sunt diuersi ab hominibus, quia quidem illatio infirma est & inutila. Demum admittendum est ex non ente simpliciter nullum ens natura gigni posse, quia ex nihilo nihil fit. Negatio clausa in ablativo nihilo, infinita intelligi debet, & clausa in nominativo nihilo, negans, ut hic sit huiuscēdē principiū physici intellectus. Ex non ente simpliciter, nullum ens physica naturali transmutatione fieri natum est. Si autem negatio utroque loco intelligatur infinita, sitque sensus, ex non ente simpliciter fieri non ens simpliciter, aut utroque loco negans, sitque intelligentia, ex nullo ente nullum ens fieri, quod tantundem valet atque ex omniente fieri aliquid ens, dicta propositione est falsa. Demum li primo loco clausa negatio sit negans, & secundo infinita, sitque sensus, ex nullo ente fieri non ens simpliciter, vera quidem est propositione, sed in eo sensu huic loco minus accommoda. xlji. Sicut dicimus medicum, medicationis causam esse per se. Id non exemplum est divisionis ante datam, nam ex medico non fit per se medicatio, neque per accidentem aedificatione, sed declaratio est membrorum positiōē divisionis per aliud in quo inuenitur per se, & per accidentem, ut pura per genera caūlārum, in quibus sicut inuenitur caūla per se, quæ ad effectum ordinatur, & causalitatis nomine pariter exprimitur, ut medicus medicationis, & causa per accidentem, que aut ad effectum non ordinatur, aut nomine causalitatis non designatur, ut medicus aedificationis, ita in ijs ex quibus aliquid fit, inuenitur per se, & per accidentem. Ex aliquo enim ente est aliquid per se, ut ex materia quæ manet in re facta. Ex aliquo etiam ente est aliquid per accidentem, ut ex toto composite quod corruptitur, & non manet in re quæ gignitur. Alias redit opinio Anaxagore, scilicet omnia in omnibus esse commixta. Nam si ex igne per se fieri aer, per definitionem maneret ignis in aere facto, et si ex aere aqua, maneret aer similis cum igne in aqua. & si ex aqua fieret terra per se, maneret aqua similis cum igne & aere in existentibus in terra, quare ignis, aer, aqua, terra, similis essent commixta, & deinde a terra ad cæteras res naturales progrediendo, tandem efficeretur res naturales omnes in omnibus esse confusas. quod prius im probatum est. xljj. Similiter non ens dicitur multipliciter. Non ens in actu, hic intelligitur materia, quæ cum non sit ens in actu, neque tota res naturalis, recte dicitur non ens in actu. Non ens in potentia, res naturalis, quæ cum non sit ens in potentia, neq; materia, apte dicitur non ens in potentia, quare hæc duo non entis membra, duobus entis modis re ipsa coincidunt, ratiōne discrepant, nam ens in actu est non ens in potentia, & ens in potentia est non ens in actu.

Noni capituli annotationes.

CPotentia, materia. **C**Diversa, multa. **C**Substantia, res naturalis. Appetere, ad absens inclinari, instingi, ordinari. **C**Desiderium, appetitus, inclinatio, instinctus. **C**Generari, ut terminus. Corrumphi, ut terminus.

Onum caput cōtinet quinq; cōclusiones. ¶ Prima cōclusio. 45
Nō recte defendūt aliqui aliquid fieri simpliciter, Parmenidēs approbātes. ¶ Nā cū ipsi approbēt illud Parmenidis, Quicquid est prēter ens, nihil est: & cōpletū intelligentia (nā aliud ens nō cognoscunt) & credant, qđ non sit hoc mō, ens, nihil omnino esse: ex quo quidē ente nihil credūt simpliciter fieri: restat sane vt dicant ex oīno non ente aliquid fieri, & materiā ponant oīno non esse ens. Id autē recte defendi non potest. ¶ Secunda. Nō item recte existimāt q; si potentia vna est numero, oīno nō sit diuersa. ¶ Nā diximus idem esse numero potentiam, & priuationē: illa tamē late inter se differre, nā potentia, rei naturalis principium est per se: priuatio vero per accidēs. Est enim materia vt per se ens, & prope substantiā: priuatio vero non. Nā rei naturali sua potentia semper adest, eius vero priuatio nunquā adest. ¶ Tertia. Nō est nostrē trinitati eadē Platoni principiorū trinitas. ¶ Nā Plato magnum, paruum, & idem, tria posuit rerum naturalium principia: & magnum & paruum, noīna materiē ponebat, & non priuationis. Q uod si eandem materiā intelligebat, erat solū nominum trinitas, sīn vero diuersas, trinitatem sine priuatione ponebat. Priuationem enim despexit: quē despicienda nō est. Nam tamē res naturalis ex sua materiā sicut omnium matre, suaque forma subsistat, priuatio tamen vt ad maleficium plerunque contemplantibus occurrit. Nam ab ea proficiscuntur rerum interitus. ¶ Quarta. Materiā rerum formas appetit. ¶ Patet. Nā est bonū quoddā diuinum, optimum, summe appetibile, summa abstracta forma, a qua omnes rerū forme proficiscuntur: huic autem diuino bono, optimo, vnaque res, quantum potest, quam simillima fieri natura appetit, & ei ad hoc summa illa prouidetia naturale indidit desiderium. At materiā formas a bono optimo omnium absoluta forma manantes recipiendo, illi, quantum cōceditur, bono optimo fit q; simillima. Appetit igitur materiā rerum formas. Appetit enim materiā rerum formas, vt foemina marem, & turpe honestum: non quidē quia per se turpis sit, sed per accidēs, & perfectionis parentiam. Et forma seipsum nō appetit: quia nihil scipio eget. Neq; formā contrariā appetit: quia nihil sui ipsius appetit corruptionē: ea vero a suo cōtrario corrumpitur, neq; materiā: quia priusquā sit in materia, non est. ¶ Quinta. Materiā per se neq; generatur, neq; corrūpitur: generatur autē & corrūpitur per accidēs. ¶ Primum patet, quia quicunq; per se generatur aut corrumpitur, ei subiecti aliquid oportet: quod autē ei subiectū, materia est. Vocamus enim materiā, subiectū vnicuiq; primum, ex quod fit aliquid, cum insit non secundum accidēs. qđ si corrumpatur, in hocabit vltimū. Igitur si per se generaretur, esset antequā generaretur: & si corrumpetur, corrupta esset antequā corrūpatur. Est igitur per se ingenita atq; incorruptibilis. ¶ Secundum, q; per accidēs, patet, quia dicitur generari aut corrūpi ad corruptionē eius quod in ipsa est: hoc autem est per alterum, & per accidēs. igitur. ¶ Vtrum vero forme multīplices sint, an vna sit a qua forme prodeunt omnes, primi philosophi est, & in illud tempus id quārendum dīferatur. De formis autem physicis & corruptibilibus in his libris intendimus, & primum quā naturā, & que, & quā numero rerum cause, determinandum est.

Non cap. scholia. xlvi. Est enim materia vt per se ens. Non dicitur materia per se ens, quia per se subsistat, non enim sine forma natura subsistere potest, sed quia rei naturalis principium est manens in re facta. & prope substantiam esse dicitur, quia consummata generatione remanens, substantia reique naturalis constituit essentiam. Priuatio autem hoc modo non est ens per se, neque prope substantiam, quia secundum rationem non manet in re facta, sicut re ipsa maneat. Rei enim naturali (quādū saluatur) sua materia semper adest. Priuatio autem primo, rei naturali cuius est, nunquam adest, vt non est simul priuatio forme ignis cum igne. Prōinde esserendum est materiam vere esse ens & subsistens, est enim substantia, & quidē incompleta, reique naturalis constitutio substancialis, quāuis ipsa sit nō ens actu, quia

non est tunc compositum, neque res naturalis. xlvi. Priuatio tamen vt ad maleficium. Priuatio primo, dicitur occurtere contemplantibus vt ad maleficium & corruptionem, quia ex ratione priuationis res naturales cognoscuntur corruptibiles, cum earum materia sit priuatio, & nata habere in se formam quam non habet, quare non est nata perpetuo manere sub eadem forma. Et cum hæc materiæ inclinatio non sit oriosa neque frustra, ipsa cognoscitur non semper permanēta sub eadē forma, sed eam quam habet deperditura, & alterari habitura. Hinc a priuatione dicuntur penderere rerum interitus. xlviij. Nam est bonum quoddam diuinum. Hæc attributa non rerum naturalium formis sunt ascēscenda, vt nonnulli applicant, (nam forma physica non est optimum, neq; summe appetibile, & summe abstracta) sed ipsi primo enti & forme metaphysicē dīcatac ascēscenda sunt, quae purissimus est & simplicissimus actus, summe bonū, & proinde summe appetibile, & ab omni potentia substantiali & sensibili. Cuius quidē simulacra & imagines sunt rerum naturalium formas, quod vt ipsum primum ens est, summe potens, & maximam habens agendū vim, partendī aut nullam, ita formæ rerum actiūs quidē sunt, pars autem nequeunt. Et rerum naturalium materia suscipiendo rerum formas, abolutissimæ illius formæ remotas quasdam effigies & imagines, imitantur vīcunq; potest illud summe bonum, neque aliud est in quo datum sit materia ipsam imitari. Proinde materia appetit rerum formas, natura que ad eas suscipiendas inclinatur. Et hæc ratio metaphysicis innititur proloquijs, & magni est momēti. Appetit enim materia rerum formas. Hic materiæ appetit non sensilius est, sequensve apprehensionem sensualem (qualis est animalium ea quæ sensu præcepta sunt tanquam conuenientia concupiscentia, nam is solus est rei sensu habentis) sed naturalis est, & quo vñiquodq; natura ad id ordinatur, quod ad suam attinet perfectionem, siveque consentaneum est naturæ. Et confimili etiam appetitu foemina quæ est vt quiddam imperfectum, appetit esse vīrum, tanquam quipptam perfectius. Est enim secundum Aristotelem vt vt in intellectus, & mulier vt appetitus. Et turpe, id est carēns perfectione quam natum est habere, vt ignorans, & virtutis expers, appetit honestum, vīpore sc̄ientiam & virtutem, qua perficiatur. Et qui eorum que hic dicuntur, quipptam de appetitu sensitivo in intellectu, longe abhorret & alienus est a sententiā Aristotelica. xlix. Vocamus enim materiam, subiectū vnicuique primum. Hic ipsius materiæ definitio innititur, quæ vocatur subiectū vnicuique transmutationi primum, quinimum actū omniū cum substantiali, cum accidentali, quia nata est formas substanciales omnes & etiam accidentariae affectiones suscipere, & cum acquiruntur, & cum fuerit completa mutatio. Ex quo quidē subiectū est aliquid. vt pote res naturalis, cum ipsum subiectū illi insit vt pars toti. Q uod quidē aliquid & totum si corrumpatur, abibit in hoc subiectū & cum vltimum. Nam cum res naturalis corrumpitur, nihil manet substantiæ quæ prius fuerit in ipsa re naturali, nisi materia, quare res naturalis cōcorrumpitur, vltimo in materiam resolutur, quæ sicut præex i sit ante quam res naturalis acquiritur, ita manet superstes postquam res naturalis fuerit deperdita, quia sicut impossibile est natura ex nihilo aliquid fieri, ita & aliquid in nihili corrumpi. Dicitur autem materia generari aut corrumpi per accidēs ratione forme ei inexistentis, quae cum acquiritur, materia dicitur generari subiectū, q; eius incipiat esse subiectū. Et cū corrumpitur forma, eius materia dicitur corrumpi subiectū, q; destinat eius esse subiectū. Non autem generatur materia terminatiue, quia natura non habet esse post non esse, neque corrumpitur terminatiue, quia naturaliter non habet non esse post esse. Et id ipsa intendit hæc vltima cōclusio, vt & nota insinuant.

¶ Paraphrascos in primum Physicorum finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN SECVN-

dum Physicorum annotatiunculae.

CEn habens naturam, ens naturale. **C**Secundū se, quae cōuenire nata sunt. **A**c
cidunt, accidentia sunt. **P**ropter, per. **P**riuatio, priuatio secundo.

Ecundus liber Physicorum continet nouem capita. Primum continet vnam diuisionem, vnam differentiam, tres definitiones, tres conclusiones, quatuor rationes ad tertiam. **C**lūsio. Eorum quae sunt, quedam sunt a natura, quedam vero per alias causas. A natura sunt elementa, ignis, aer, aqua, terra, animalia, animalium partes, plantæ, & similia. Per alias causas, domus, lectus, indumentum per artem scilicet, thesauri inuentio per fortunam. **D**ifferentia. Differunt ea quae sunt a natura, ab alijs, quia ea quae sunt a natura, habent a sua forma principium sui motus & quietis, augmentationis, & diminutionis, alterationis, & secundum locum mutationis. Ea vero quae sunt per alias causas, vt per artem, domus, lectus, indumentū, a forma artis non habent principium sui motus & quietis, sed secundū q̄ ipsa lapidea, lignea, aut terrea sunt. **P**rima definitio. Ex his naturę definitio nota esse potest, quae est. **N**atura est principium & causa motus & quietis eius in quo est, primū, per se, & non secundum accidens. Non secundum accidens dico, nam medicus aeger in se habet suę sanationis principium, medicinam scilicet: non tamē est natura. **N**ā nō est in eo primū, & per se, sed secundum accidens: accidit enim ipsum esse medicum, & sanari, quapropter et separatur aliquādo ab inuicē. Similiter domus, lectus, & alia artefacta, artificiales formas in se habent: quae nō sunt cause quae primū et per se insunt, sed secundum accidēs, quapropter hęc dici nequeunt naturę. **S**ecunda. Ens habens naturam: est substantia ex naturis constans. Est enim naturarum vna semper subiectū: altera vero semper in subiecto. **T**ertia. Secundum naturā sunt hęc: & que secundū se his accidēt, vt ignis motus sursum: neque natura est, neque naturā habens, sed secundum naturam est. **S**ecundū naturā, et a natura, idem. **P**rima conclusio. Ridiculum est conari demōstrare naturā esse. **P**atet, Quia ridiculum est conari manifesta pet immanifesta nota facere, & nō potentis iudicare quid propter se notū: et quid propter alterū notum esse debeat. Qui autem conabitur demonstrare naturam esse: hęc ei accident, Nam quia ea q̄ per se manifesta sunt, nō intelligens, syllogismum queret, accident ei quae cæco nato de coloribus syllogyzanti accidunt, meras voces audire, & nihil de rebus ipsis intelligere. Nō igitur demōstrandum est naturam esse, sed vt per se notum capiēdum est. **S**ecunda cōclusio. Prima vnicuique subiecta materia habentium in seipsis motus principium, natura est. **P**atet. Nā antiqui solum id credebāt esse naturā, quod facta trāmutatiōe et facta corruptione semper manet, vt Antiphon, quia putrescente lecto, si vim germinandi accepisset, remanebat lignum, et non remanebat lectus, ideo lignū dicebat naturam lecti, et non eius formam: et qui crediderunt omnium materiam esse ignem qui factis inesset: et qui idē corruptis remaneret, solum ignem vocabant naturam: et qui aerem, aerē: et qui aquā, aquam: et qui terram, terram. Et qui plures posuerunt materialias, plures posuerunt naturas, et eam solam credebant perpetuam: et ortus et interitus immūnem. Cætera autem vocabant qualitates: habitus: dispositioes: passiones: quas credebant infinites fieri, et infinites corrūpi. Sed qđ vere facta transmutatione et facta corruptione semper manet, est prima vnicuique subiecta materia habentium in seipsis motus principium. Igitur ipsa est natura. **T**ertia conclusio. Forma reum naturalium etiam natura est. **P**rimo, Quia sicut se habet forma

artis ad artificiale, ita & ipsa forma ad ens a natura. Sicut enim lignum prius quā artis formā recipiat, nō lectus actu est, sed sola potentia: habita vero forma, actu simul lectus est, & res artificialis: ita prius quā materia formā ossis aut carnis accipiat, nō actu ē os aut caro, sed solū potētia, sed simul atq; forma ossis aut carnis ē, ipsum os aut caro est. At a forma artis res denominatur artificialis. igitur & a sua forma denominabitur ens a natura. est igitur ipsa forma natura. **S**ecundo. Qđ ex materia & forma existit, vt elemētum, animal, planta: nō natura, sed a natura esse dicitur: sed magis a forma quā a materia ē videtur. Nā simul cū forma & est, & suū nomē recipit, neq; prius. Tūc enī sunt singula, & esse dicuntur, cū actu ipso sunt. Est igitur forma, illius cui⁹ est, natura, & veri⁹ quidē natura, q̄ materia ipsa. **T**ertio. Antiphon dicebat lignū esse naturā, q̄ putrescēs regerminaret lignū: & nō formam artis esse naturā, q̄ nō regerminaret lectū. Sed lignum potius a forma regerminat lignū, quam a materia: vt homo a forma generat hominē, & bos bouē. Igitur forma est natura, immo & magis ipsa materia. **Q**uarto. Formā artis non ponimus naturā: quia non sit principium motus & quietis. At eorum quae sunt a natura, forma est principium motus & quietis, generationis, corruptionis, & reliquarū mutationū. Et vnaquaque res quę fit, nomen sumit ab eo quo pergit, et non ab eo vnde venit: vt a fabro dicitur fieri scānum, non lignū: et cum aqua vertitur in aerem, dicitur fieri aer, non aqua, et denominatur ens a natura, non sicut medicatio a medico, sed sicut sanatio quę est ad sanitatē. Est igitur forma, ei⁹ cuius est, natura, et potius natura ipsa materia. Et quia forma dicit quodāmodo et de forma principio per se, et de eius priuatione (nā eius priuatio et contrarium quodāmodo species est) ideo natura etiā quodāmodo dicitur de priuatione. Sed quomodo circa generationem erit forma, et eius cōtraria priuatio, postea determinandū est.

Rimi capitū secundi physicorum scholia. **iij.** Ea vero quę sunt per alias causas. **Q**uarti artificialia non habent a forma artis principium sui motus, perspicuum est ex eo q̄ absente forma artis non minus artificialiter consimila mouetur, q̄ ea praesente non est. Igitur forma artis effectiva motus & quietis rerum artificialium, vt lignum ex quo factus est lectus, si inferatur terre, & repululet, illa regerminatio non est a figura lecti, cum ea absente nihil minus fieri, sed a forma substantiali ligni. Et si statua area procumbit deorsum, figura artificialis motum illum non efficit (quauis enim non inesset q̄ huiusmodi figura, nihil feciūs adhuc moueretur deorsum) sed forma substantialis lapidis. Nam a forma substantiali q̄ in rebus artificialibus est, rerum artificialium transmutatio & quies proficiunt, & mouentur, quiescantve, secundum q̄ ipsa lapidea, lignea aut terrea sunt. Nihil enim incommodi est tandem esse rem naturalem & artificialē, vt annulus re ipsa nihil aliud est q̄ aurum, & statua lapidea re ipsa est lapis, rationes tamen sunt longe diuersae, nam dicuntur naturales a forma substantiali, artificiales vero a figura ab opifice per artem inducta, que quidem figura re ipsa est quantitas, solamq; habet a magnitudine rationis discrepantia. Nempe magnitudo dicitur, q̄ secundum eam aliquid est magnum, figura vero, q̄ modo quodam sit terminata atq; definita. Et propter hoc rationum discrimē, ad quantitatem ponit Philosophus per se esse motum, ad figuram vero minime, cīfigurę ratio motū nō comperat. Itaq; cum artificialia dicitur differre a naturalibus, illic rationum diuersitas & nō renū attendit, nā in disciplinis quae ratione ab inuicem differunt, licet eadē sint re ipsa, nihil minus differre dicuntur. Ceterum cum quantitas aliud sit re ipsa q̄ substantia quāta (quemadmodū procedere libro dictum est) & figura nihil aliud sit quā magnitudo certa quodāmodo terminata, res autē figurata dicatur substantia habēs in se figuram, vt statua, & annulus, consequē est & figura a re figurata non modo ratione, sed & re ipsa discrepare. **iiij.** Naturā est principium & causa. Vt rīc naturā, & materiā & formā, hęc definitio communis est. Est enim forma principium & causa efficiens mouendi & quiescenti eius entis naturalis in quo est vt in toto. Materia vero principiū est subiectū, & causa materialis in qua, mouēdi & quiescedi eius idētēdem entis naturalis in quo est vt pars substantialis in toto. Vt trūc itidem principium primū est, forma quidem, primū & principiū efficiens transmutationē & quietis. Nam transmutationes omnes rerum naturalium fiunt a forma, aut inerūfeca, vt frigefactio aqua a forma aquę, aut extrinseca, vt calefactio aquę a forma ignis tanquā agente prēcipuo. Nec est dare ullam operationē red naturalis, siue nature subiecti conuentis fuerit, siue violenta, quae non reducatur ad aliquam formam substantialē vt prēcipiuū & primam causam. Accidentarij autem affectiones sunt earumē operationum efficiētēs minus prēcipue, & substantialium formarum administraria instrumenta, vt caliditas, frigiditas, &c. **vij.**

ras, grauitas, leuitas. Materia vero primum est in unicis transmutationi formaeque subiectum. De-
mum ut unius principium per se est, & remanens rei naturalis constituit essentiam. & ergo non secun-
dum accidentem, sicut accidentale, sed substantiale principium est. v. Secundum naturam sunt
haec, scilicet entia, habentia naturam, modo diffinita, aut accidentia entibus naturalibus conuenire
nata, ut ignis est ens secundum naturam per primam definitionis particulam, quin immo omne
ens habens naturam, est ens secundum naturam, sed non conuertitur. Nam caliditas ignis, & leui-
tas & raritas eiusdem, entia sunt secundum naturam, per posteriorem diffinitionem particulam,
quaes tamen nullus concesserit esse entia habentia naturam, cum non sint substantiae. viii. Tunc
enim sunt singula atque esse dicuntur. Tunc res naturales singulæ compleæ sunt, & denominantur
esse, cum forma substantiali omnino in materia acquisita subsistat, quod formaliter esse substantiale
rei naturalis, eamque conseruet in esse. Immo & magis ipsa materia. Magis, perfectius, di-
gnus, praestans. Nam officium forme est agere, materie vero pati. Atque agens praestans est,
& natura perfectius patiente, cum ipsi summo agenti propinquius euadat & similius. Et de-
nominatur ens a natura. Non denominatur res naturalis a natura tanquam ab eo unde profici-
scitur, & causa efficiente, quo modo medicatio dicitur a medico, sed tanquam ab eo quo pergit,
& causa formalis, & sicut sanatio a sanitate, ad quam tendit. Quodammodo species est, quodam-
modo, incomplete, imperfecte, & non remanens, nam priuatio hoc in loco, forma substantialis est
quaes deperditur, quaes quidem forma est, sed tum cum deperditur, imperfecta. Et ergo huiusmodi
forma etiam quodammodo natura est, scilicet natura incompleta, per accidens, & non remanens
mutatione completa, forma vero quaes acquiritur, natura est simpliciter, per se, & post mutationem
perfecta atque superflue.

¶ Secundi capituli annotatione.

¶ Mathematicus, qui quadriuum consideratus est. ¶ Quadriuum, Musica, Arith-
metica, Geometria, Astronomia. ¶ Longitudines, plana, solida, linea, superficies,
corpora. ¶ Magnitudines, figuræ, & similia cogitatione & intellectu a re naturali,
materia & motu, abstrahere, est ea, rem naturalem, materia & motum non consi-
derando, considerare: curamque an rei sint naturalis, an sint in subiecta materia, an
cum motu sint nec ne, relinquare. ¶ Abstrahere, abiungere, separare. ¶ Architec-
tonica, ars principalis.

Secundum caput continet duas conuenientias, tres differentias, vnam ques-
tione, vnam conclusionem, & quinq; rationes ad illam. ¶ Duæ con-
uenientie. ¶ Primo conueniunt Physicus & Mathematicus: quia uterque
puncta, longitudines, plana & solida considerant. ¶ Secundo conueniunt
Physicus & Mathematicus, vt Astrologus, qui proprius ad physicam accedere vis-
detur: quia Astrologus de ijs que mouentur considerat, & de magnitudine & figura:
vt quod terra, celum, sol, mensus, sphaera sint: quaes considerat & Physicus. ¶ Tres
differentie. Differunt primo, quia Physicus & Mathematicus hec eodem modo non
considerant. Nam physicus magnitudines & figuræ considerat, vt termini sunt rei
naturalis, et coniuncta materia, et intentio eius est omnia ad motum referre. Ma-
thematicus autem ea a re naturali, materia et motu, cogitatione et intellectu abstra-
hit. Neque ideo arbitrandum est abstrahentium esse mendacium. Nam quan-
tus magnitudines et figuræ et cætera accidentia a materia et subiecta substantia re
ipsa separari non possunt, cogitatione tamen et intellectu possunt. Et hæc latue-
runt Platonem ideas introducentem: quas non modo cogitatione et intellectu, sed
re ipsa a materia seiungebat, faciebat enim Physica magis Mathematicis abstra-
cta: cum ea minus abstracta sint. ¶ Secundo, Quia Physicus et Mathematicus
non eodem modo diffiniunt. Nam Physicus diffinit sumendo nomina materiam
formam et motum importantia: vt os, quod materiam et formam ossis habeat,
et caro, et horno: et vt diffinitur similitas cum dicitur, est nasci cauitas. Nam nasci,
eius materiam: cauitas vero, eius formam explicat. Sed Mathematicus cum diffinit
par, impar, lineam, figuram, curvum, rectum, et reliqua huiusmodi que considerat,

non sumit nomina materiam & motum importantia. Abstrahit enim ab ijs illa
cogitatione & intellectu. ¶ Tertio, quia Physicus & Mathematicus, vt Musicus,
Perspectivus, & Astrologus, qui propius ad physicam accedere videntur, non eodem
modo demonstrant, quia Musicus, Perspectivus & Astronomus demonstrationes
ab Arithmeticâ & Geometriâ accipiunt, Physicus vero non, sed a materia, motu,
& ijs que rem naturalem consequuntur. Non tamen omnino eodem modo Musica,
Perspectiva & Astronomia, vt Arithmeticâ & Geometriâ demonstrant. Nam
Geometria de linea vt Mathematica est demonstrat, Perspectiva vero de linea
Mathematica non vt Mathematica (nam cogitatione atque intellectu a motu eam
non separat) sed vt Physica (mutatur enim a Physica motu) ex Geometriâ demo-
strat. ¶ Questio. Quoniam consideratio Physica est vt de simo, & natura de duabus
dicitur, vt de materia, & de forma: an utriusque sit physica consideratio? ¶ Conclu-
sio. Ut triusque nature, & materie & forme, est physica consideratio. ¶ Prima ratio.
Si ad antiquos respicias, vt Democritum & Empedoclem, inuenies eos de materia
amplissimam fecisse determinationem, hic enim de quatuor elementis, ille vero de ato
mis, & de forma in parte determinauit: vt Democritus de figuris, & Empedocles
de lîte & amicitia. ¶ Secunda. Ars, naturæ imitatrix est & emula. Ars autem ma-
teria & formam ad aliquem usque finem considerat: vt medicus cholera, & phleg-
ma, & ceteros humores, in quorum cōtemperamento, & suarum qualitatibus propon-
te cōsistit sanitas. Et edificator ligna & lateres, que sunt materia domus, & do-
mus formam considerat. Igitur est Physici utrumque naturam considerare. ¶ Tertia.
Eiusdem scientie est finem & media in finem ordinata considerare. Forma autem, que
vt dictum est, est maxime natura, materie finis est. Nam cum continet motu sit, for-
mam (vt id gratia cuius mouebatur) affectu quiescit. Igitur cuius est considerare
formam, eiusdem est & considerare materiam. Est enim formavltimum quoddam, &
id gratia cuius est materia. Quapropter ridicule poeta mortem, quia ultimum sit,
finem: & gratia cuius orti sumus, appellat. Solet enim non omne ultimum esse fi-
nis, sed quod ultimum est, & prestantissimum. ¶ Quarta. Artium factiuarum que
dam suam materiam simpliciter facit: vt ars laterum factiua. Alia disponit: vt que
dolando, aut partes distrahendo formam inducit. Alia rebus factis vtitur (nos enim
quodammodo sumus omnium finis, sed finis, vt in morali philosophia dictum est,
duplex est) que & architectonica quodammodo est, nam est materie cognoscitua,
& alij preceptiva. Cognoscit enim gubernator qualis formæ temo esse debeat, et
precipit alij, vt architecto, q; formam temonis habet inducere: vt q; quo ligno et qua
li temo formandus sit, cognoscit. Igitur Physicus materiam et formam habet consi-
derare. Vt enim factiua ad operandum se habent, ita speculatiua ad cognoscendū
se habere videntur. ¶ Quinta. Materiam ad aliiquid refertur, vt ad formam. Est enim
materia, alicuius formæ materia. Igitur eiusdem est materiam et formam considerare.
Qui enim eorum que adiuvicem referuntur, vnum considerat, considerabit et al-
terum. ¶ Et si queratur, Usquequo Physicus rerum formas considerat? Quousque
materie coiuncte generant, corrupti, augmentant, minuantur. Ex materia enim
homo et Sol hominem generant. Que vero separant, et a materia se iuncte for-
me sint, et quomodo, non Physici, sed Philosophi prime consideratio est.

Secundi cap. scholia. x. Ut termini sunt rei naturalis, vt sunt formæ accidentiarie
rei naturali inexistentes, cæteræ definiunt, claudentes, arcu determinantes. Conside-
rat enim physicus magnitudines ut coniunctas materie & motu, non modo re ipsa,
sed & ratione, cum secundum dimensionem ostendat fieri motus naturales, augmen-
tationem, diminutionem, rarefactionem, condensationem. At cum mathematicus di-
citur abstrahere magnitudines a materia & motu, id de precipua mathematicæ parte magnitudi-
nem pertractante intelligendum est, ut pote de geometria, cui ceteræ mathematicæ partes, que cir-
e iij

ca magnitudinem versantur, subiaceat atque subiaceuntur. Nam astronomia magnitudinem non usquequam a materia & motu ratione subtrahit, cum consideret eam quatenus celo adest, mouitq; circulari coniuncta. x. Nam physicus diffiniti sumendo nomina. Non vult Aristoteles in una quaque definitione physica ponere debere nomina importantia materiam, formam, & motum, sed in una quidem unum nomen, & in altera alterum, ut natura principium & causa est mouitq; & quietendi. materia est natura transmutationum suscepitua, forma vero effectiva, res autem naturalis est substantia ex naturis confans. Neque id contendit Aristoteles in omnibus definitionibus physicis fieri debere, sed in plerisque. Est enim nonnullas definitiones inuenire in quibus nullum talium nominum ponitur, sed in eis tamen quippe comperitur quod ad motum quoquo modo referatur, quales sunt definitiones continui, contingui, consequentium, vacui, & infiniti, quorum determinacionem omnen ad motum referit. Sed mathematicus cum diffiniti par, impar, in nonnullis mathematicis definitionibus identiter ponit vocabula motum importantia, ut cum dicitur centrum esse in circuli medio constitutum punctum, a quo omnes lineae ad circumferentiam eductae sunt aequales, & cum dicuntur lineae parallele acq; aequidistantes, que in eadē superficie constiuit, & in veruan partem protractæ, nunquam concurrunt. Verum hæc nomina eductæ, protractæ, & cetera id genus, que passim in his definitionibus reperiuntur, non motum designant, sed descriptionem, delineationemque mathematicam, que etiæ aliquid habere videatur motui cognatum & affine, minime tamē motus est. Non possunt autem deformationes figurarum & protractiones linearum commodius explicari quam hisce nominibus, quorum tamen Mathematica ratio a motu est perquam aliena. Non tamen omnino eodem modo musica, perspectiva, & astronomia. Tres disciplinae, musica, perspectiva, & astronomia, dicuntur a plerisque medie inter physicam & mathematicam, non quidem per abnegationem aut participationem, & quia neque physices sint, neque mathematicæ, aut quia partim Physicæ sint, & partim mathematicæ. Sunt enim multipliciter mathematicæ, & mathematicis disciplinis subordinatae. Musica quidem Arithmetice, perspectiva vero & astronomia Geometrie. Sed mediæ dicuntur per abstractionem, quod minus abstrahant quam Geometria & Arithmetica, & magis quam Physica. Nempe non omnino a materia & motu abstrahunt, sed motus particulam a Phisica præcario accipiunt. Musica quidem alterationem quæ secundum auditum est, perspectiva eam quæ secundum visum, & Astronomia latitudinem circularem cœlestibus corporibus addictam. Minus igitur abstrahunt, quam eæ quibus subordinantur. Ceterum non ad quanuus motus speciem ea quæ determinant, referunt, neque cuius materię addita considerant, ut physicus & motus omnem & quarumlibet rerum naturalium materiam contemplatur, sed earum in quaueque unicam motus speciem, & peculiaria materię accommodatam speculatur. Itaque magis abstrahunt quam Physica. Et cum non demonstrent ex principijs Physicæ, neque ea quæ considerant, ad rem naturalem referant, ipsæ nullo pacto Physicæ dicendæ sunt, neque ad physican reducendæ, quanuus aliquantum cum ea habeant convenientiam. xii. Et ridicule poeta mortem, quia ultimum sit. Finis interdum terminus est durationis, & ultimum, quo modo mortem licet finem vocare. Nam, ut inquit Horatius, Mors ultima linea rerum est. Interdum vero id gratia cuius alia fiunt, ut finis medicationis & exercitationis, sanitas. Quo modo minime licet mortem finem generationis humanae appellare. Non enim orti sumus ut moriamur, sed ut nature functiones exequamur in corpore, & animæ perfectionem asequamur. Et Homerus vocans mortem finem humanum, ironice locutus est, volens illius innuere oppositum, & quod non omne ultimum secundum successionem, finis celeri debet, sed id ultimum quod antecedentibus pæstans est, & quod sit etiā ultimum ordinationis. Atqui planum est interdum non esse praefantiorem ortu, aut vita functione.

Nos enim quodammodo sumus omnium finis. Nos homines omnium artificialium quodammodo sumus finis, quod omnia arte facta ad ipsum ordinantur & accommodantur humano. Nec artificialium modo, verum etiam omnium rerum naturalium & sensibilium sumus finis, ne qui ipsi ulterior finem habemus substantialiæ gratia cuius ordinetur in hoc mundo, ut primus qui Physicam introductionem fronti præfixam declarat dialogus dilucide ostendit. Verum finis est duplex, ut in Ethicis ostensum est, scilicet præcipius & ultimus, qui ulterior ad alterum non ordinatur, & minus præcipius, siue non ultimus, qui subinde ad aliud ordinatur atque referatur. Qualis formæ temo esse debet. Temo lignum est oblongum in anteriori carpenti parte, pminens, cui iugum alligatur, ut Ouidius. Prono temone profundum Respicit.

Tertij capituli annotat.

Modi causarum, genera causarum. Ratio, diffinitio. Ultima causa est, qua habita, nulla ulterior relinquitur querenda. Vniuersales causæ sunt, quas vniuer salibus nominibus exprimimus. Particulares, quas particularibus. Ita et vniuersales effectus, quos vniuersalibus nominibus exprimimus: et particulares, quos particularibus.

Ertium caput continet quinq; conclusiones, quatuor modos causarum post primam, tres diuisiones post quintam, vnam differentiam, et duo documenta. **I**ta. Prima conclusio. Determinandum est de causis. Nam haec disciplina, sciendi gratia instituta est. Scire autem maxime arbitramur vnumquodque cum causam primam propter quam res est, cognoscimus. Determinandæ sunt igitur causæ rerum naturalium, generationis, corruptionis, et ceterarum physicarum mutationum, vt eas cognoscamus. Quatuor modi causarum. Primo modo causa est, ex qua fit aliquid cum insit: et materia est statua, et argumentum materia phiale, et metallum, et horum genera. Secundo. Causa est forma aut ratio (vt ipsius diapason, qui ex dupla proportione, vt duorum ad unum, nascitur concentus) et rationis partes. Tertio est a qua aliquid fit: et dicitur efficiens: ut principium a quo motus et quietis, et qui dat consilium, et pater filii, et faciens facti, et transmutans transmutati, causæ sunt efficientes. Quarto est gratia cuius aliquid fit, et dicitur finis: ut ambulationis finis est sanitas. Cum enim querimus, gratia cuius quis ambulat, respondemus, ut sanetur: arbitrantes ambulationis finem reddere. Est enim sanitas, finis non modo ambulationis, sed et maciei, purgationis, et potionis, his indigentibus (quæ media ordinata in finem dicuntur) et omnium instrumentorum quæ instaurandæ sanitatis gratia sunt, Secunda conclusio. Vrbius eiusdemque plures causas per se esse contingit. Nam æreæ statua æs causa est per se pariter et statua factor, nō tñ eodem modo. Nā æs per se causa est vt materia: statua vero factor p se causa est vt efficiens. Tertia. Possunt et causæ sibi inuicem esse causæ. Nam ambulatio causa est sanitatis, et sanitas causa ambulationis, non tamen eodem modo. Nam ambulatio sanitatis causa est vt efficiens, sanitas vero ambulationis vt finis. Efficit enim ambulatio sanitatem, & sanitatis gratia ipsa plerique ambulatio est. Quarta. Interdum eadem causa, contrariorum est effectuum. Nam idem aliquando præsens causa est vnius, absens vero alterius. Gubernator enim sua præsentia causa est sanitatis nauis: qui idem absens causa est per inclitatiōs. Quinta. Omnes causæ in dictis quatuor coincidunt modos. Hæc in singulis scientijs videte præsumptum est. Literæ enim dictionū, dictiones orationum, suppositiones argumentationū, materia factibilium, partes totius, elementa, ignis, aer, aqua, terra, mixtorū sub materia comprehenduntur. Cōpositio, definitio, forma, sub forma, genitale semen, Medicus, cōsilium dans, faciens & transmutans, sub efficiente. Bonum, aut quod videtur bonum (nihil enim hic differt esse bonum, & videri bonum) sub fine. Manifestū est igitur omnes causas in dictis quatuor coincidere modos. Prima diuisio. Causarum quedam est propinquior, & quadam remotior: ut sanitatis causa propinquior est medicus, remotior artifex. Et ipsius diapason causa propinquior duplū, remotior numerus. Secunda. Causarū quedam est per se, & quedam per accidens. Statua enim causa per se est statua factor, per accidens vero Polycletus, homo, animal, album, musicum. Accidit enim Polycletum, & hominē, & animal, & albū, & musicum, habitū habere quo efficiat statuam. Et harum causarum quedam est propinquior, & quedam remotior. Tertia. Causarū quedam sunt actu, aliæ vero potētia, ut ædificans ædificationis causa est actu, ædificator vero causa potētia. Et has causas quandoq; cōplexæ, & quandoq; incōplexæ exprimimus. Complexæ, ut Polycletus statua factor, statua causa est. Incomplexæ, ut Polycletus est causa statuæ. Predicta quoq; causarū mēbra de se inuicem hoc ordine formant: ut an causa particularis, an vniuersalis, p se sit, an p accidēs, actu, an potētia, cōplexæ, an incōplexæ expressa. De effectibus etiā eodem modo dicendū est. Differetia. Differunt causæ actu, & potētia. Nā causæ actu simul sūt cū suis effectib; let simul cū illis esse desinent: ut hic medicas est simul cū eo cui medela adhabet: et hic ædificans est simul

cum eo quod edificatur. Cum autem non amplius fuerit is cui medetur, neque hic medicans erit. & cum non fuerit quod edificatur, neque hic edificans. Causae vero potentia non simul cum effectibus sunt, neque cum ipsis esse desinunt: ut edificatorem non simul cum domo esse oportet, neque eundem desinente domo desinere. ¶ Primum documentum. Quærenda est in singulis causarum generibus ultima causa: ut cur hic edificatur? quia edificator est. cur edificator? quia edificandi habitatum habet. Hæc autem ultima causa est, ultra quam nulla ulterior supereft quærenda. ¶ Secundum. Assignanda sunt vniuersalium effectuum vniuersales causæ, & particularium particulares, & actualium actuales, & potentialium potentiales: ut statuæ assignanda est causa statuæ factor, & huius statuæ factor, & statuæ actionis statuam faciens, & statuæ potestate, statuæ factor.

Tertium capitulo scholia. xiiij. Primo modo causa est, ex qua fit aliquid, scilicet totum aut naturale aut artificiale, aut quidam aliud, cum materia illi alicui insit. Sunt enim hec causarum definitiones non modo physicis verum etiam & quartilibet disciplinarum & rerum causæ communes atque accommodabiles. Et metallum, & eorum genera. Forum, æris & aries communes, & minerale, res naturalis, substantia sunt etiam materiæ ipsius statuæ & phialæ vniuersaliæ quidem, & rationibus communioribus designatae. Non enim generis nomen hic determinabilia, sed vniuersalorum causarum rationes notat. Commutans communiter causa sunt efficietes. Commutans est unum pro altero dans, & vicissim accipiens, ut qui dat panem, & accipit pecuniam, aut qui dat pecuniam, & accipit domum. Commutatum autem, quod in humanis conatur, ab uno in alterius possessione transferitur, quodque pro altero aut datur aut recipitur, ut panis, domus. xvi. Quædam est propinquior, & quædam remotior. Propinquior, quæ nomine particulariori designatur. Remotior, quæ communiori, & medicus rationem habet specialiorem quam artifex, & ergo sanitatis hic causa remotior est, ille vero propinquior. Exterarum diuisioñum partes in introductione physica definitæ sunt, & dialogo illam declarante apertius explicatae. xxi. Et dicta causarum membra de se inuicem formantur. Quatuor diuisionum hic positarum octo sunt membra, causa vniuersalis, particularis, per se, per accidentem, actu, potentia, complexe expressa, incomplexe expressa, quæ de se inuicem formantur ea ratione, quod de aliquo precedentium membrorum queruntur omnia subsequentia, ut discernantur quænam illi assignata conuenient, & quæ non, ut data causa aliqua vniuersali (qualis est artifex ad dominum) percontatur de ea an causa sit per se, an per accidentem, an actu, an potentia, an complexe an incomplexe expressa. Deinde data causa particulari (qualis est edificator ad dominum) singula posteriorum membrorum de ipsa sciscitamus, ut an causa sit per se, an per accidentem, & ita deinceps. Postea affixata causa per se, ut statuari ad statuam, interrogamus an sit actu, an potentia, an complexe an incomplexe expressa. Et similiter de data causa per accidentem. Demum ubi proposita fuerit causa aut actu aut potentia, percontamus an complexe expressa fuerit, an incomplexe, & tum dicimus ab solo membris omnium ordine, quiescimus & absistimus ab interrogatione. xxiii. Et simul cum illis esse desinunt. Non quidem secundum rem, nam cessante edificatione, non operat id ipsum quod edificans est, secundum substantiam interire, sed secundum rationem, quæ potissimum hic attendenda est. Nempe cum desinit edificare, amplius ipse artifex non denominatur edificans, neque edificantis nomen fortuit aut rationem. Et hoc pacto cause actu etiam cum suis effectibus simul incipiunt, secundum rationem scilicet, & nuncupationem. Quocirca hec causa cum suis effectibus secundum subsistendi consequentiâ remaneat arque recurrunt, ut si edificans est, edificatio est, & si edificans est. Et hec reciprocatio non minus valet negativa. Causæ autem potentia non simul sunt cum suis effectibus, ut edificator non simul est cum domo, aut si simul sunt, id accidit, neque ad rationem cause potentia attinet quicquam, ut si edificator simul sit cum domo, aut simul cum ea esse desinat, id accidentarium est rationi cause. Non in vbi non simul esset edificator cum domo, aut non simul cù ea desinaret, non minus sane diceretur causa potentia, quam tunc quando simul esset aut desinaret. Et eam ob rem in huiusmodi causis ab eius causa ad eius effectus, aut e diverso argumentando procedere non possumus, sed solli ad posse esse.

¶ Quarti capituli annotatione.

Causa indeterminata, est causa quæ in aliquem effectum non ordinatur.

Vartum caput continet vnam conclusionem, tres opiniones cum solutionibus duarum rationum primæ, & improbatione secundæ. ¶ Conclusio. Causæ & fortunæ, physica determinatio est. ¶ Nam causæ & fortuna causa sunt a quibus multa fieri dicuntur. Causarum autem talium physica determinatio est: igit & causæ & fortunæ. ¶ Prima opinio est dicentum nihil fieri a casu & fortuna. ¶ Primo, qæ oīm effectū videm causam determinatā

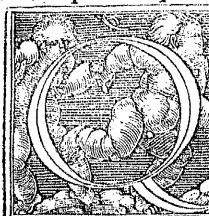
esse: ut si quis it ad forum, & inuenit debitorem, quem inuenire non intendebat: ipsius rei causa determinata est debitoris veniendū ad forum voluntas, pariter et repertoris ad forum veniendū voluntas. Non igitur fit aliquid a casu aut fortuna. Nam casus et fortuna, causæ essent indeterminate. ¶ Secundo. Antiqui rerum naturalium causas perquirentes, et causæ et fortunæ omnino non meminerunt, nihil igit sunt causæ et fortuna, unde nihil a casu et fortuna fieri contingit. ¶ Solutio. Multa sunt a casu et fortuna: et licet illas causas in effectus determinatos referre possimus, ut voluntas eundi in forum, causa determinata est emendi aut negotiandi, non tamen causa est determinata intentionis reperti. Quod autem antiqui causæ & fortunæ non meminerint, hoc quod arguit authoritatem, verum eorum potius insufficientem determinationem, quod & falsum est. Nam etsi Empedocles casum & fortunam non ponat esse item, amicitiam, ignem, aerem, aquam, terram, dicit tamen in mundi origine ignem, aerem, aquam, terram, in loca in quibus sunt, casu incidisse, & aliter superius excurrisse, & multis animalium partes a casu & fortuna factas fuisse. ¶ Secunda opinio est dicentium omnia a casu & fortuna fieri, & fortunam voluere cœlum, & eo motu omnium rerum trahere ordinem. Sed hec inconvenienter dicunt. ¶ Primo, quia videmus animalia & plantas a determinata causa procedere: ut hoīem ex homine, & ex semine oleum, & vnamquæ reliquarum plantarum ex suo determinato semine, & non esse a fortuna. Minus igitur erit et cœlum, et eius motus, et diuiniora illa superiora corpora (quæ semper eodem tenore constantissime perseverant) a fortuna. ¶ Sectudo, quia in inferioribus pleraque a fortuna fieri comploramus: in cœlo vero nunquam quicquam aut casu aut fortuna fieri conspicimus, sed certo tenore, immutabili ordine, constantissime omnia illuc perseverare videntur. Male igitur fortune sedem cœlum posuerunt, cum plura deberent percipi in cœlo fieri a fortuna, quam sicut in his inferioribus: quare potius fortunam in inferioribus locare debuissent. ¶ Tertia opinio est dicentium fortunam esse quid diuinum et felicissimum, supra humanam mentem, et cuius humanus intellectus non sit capax: quam plurimi mortalium ut numen coluerunt. ¶ Hanc opinionem hoc in loco non reprobat Aristoteles.

Quarti capitulo scholia. xxvi. Omnim effectuum videmus causam determinatam esse. Id assertoribus præm opiniōnis tribuendum est, omnium effectuum causas determinatas esse quidem in aliquos effectus, quorum cœlicet sunt causæ per se, & non causæ aut fortuna, ut fossi agri determinata est in sationem, aut arboris plantationem, & illius per se causa est. Necdum tamen est omnium effectuum causas determinatas esse in quoscumque effectus quorum sunt causæ sive per se sive per accidentem. Non sunt enim causæ determinatas in eos effectus quorum sunt causæ per accidentem, ut agri fossi minime determinata est in thesauri inopinatam intentionem. Et hoc modo causæ & fortuna sunt causæ indeterminate in eos effectus quorum sunt causæ & fortuna, ad quos solos referri debent, licet eodem numero causæ determinatae sint in aliis effectus, ad quos neque causa dicuntur neque fortuna. Verum qui causæ & fortunam ad effectus per se conferit, non minus indignam rem facit, quam si patrem referat ad seruum, aut filium ad dominum. In calce enim precedentis cap. Aristotelis documentum est, causas omnes ad suos peculiaria effectus esse referandas, ut causam per se ad suum effectum per se, & causam per accidentem ad suum effectum per accidentem. Neque incommode putandum est eandem numero causam ad diuersos effectus collaram, & determinatas esse, & indeterminate, ut neque eundem ad diuersos patrem esse & dominum, aut filium & seruum. xxvij. Pleraque a fortuna fieri comploramus, id est, comploratum perspectumque & cognitum habemus. xxviii. Quamplurimi mortalium ut numen coluerunt. Ut Romanus, qui ædem Fortunæ extructam habuisse leguntur, eique aras & sacra instituisse. Ignari enim diuine prouidentia omnia sapientissime moderantis, putabant eius deus quam Fortunam vocabant numine aut prosperitatem mortalibus concedi, aut aduersitatem, rerumque alternationes & vicissitudines ab ea pendere. Verum Iuuentus inopinatos nobis euentus & insperata interdum mala potissimum contingere causatur ob nostram imprudentiam, quod non recte consilio vitam dirigamus, aut agamus opera, sed precipiti & inconsolito animo. Hinc si quod numen habet fortuna, id solum ab imprudentia nostra, & temeritate vendicari, inquit enim de ea. Nullum numen habet, si sit prudentia, sed te Nos facimus Fortuna deam, cœloque locamus.

Quinti capitinis annotatiuncula.

CSecundū propositū, secundum electionem, consulto. **E**a quæ fiunt a casu, aut a fortuna: effectus casuale, aut fortuiti. **O**ffendit, iuenit. **I**nfinita, nūero id est terminata. **S**icut boni cōsecutio, ita & malī fuga, bona dicitur: & sicut in cōmodi assecutio, mala: ita boni habiti p̄ditio, aut quasi ad manū p̄sentis frustatio, mala. **V**intū caput cōtinet quinq̄ diuīsiones, duas definitiōes, & tres cōclusiōes post quartā, vñū corollarium ad secundā diffinītōē, vñū ad primā conclusiōem, & vnum ad secundā. **P**rima diuīsio. Eorum quæ fiunt, quæ semper consimiliter fiunt, alia frequenter, alia vero raro, quæ scilicet neque semper neque frequenter fiunt. In ijs quæ semper consimiliter fiunt, nullus fortunā locat: neque in ijs quæ frequenter. Aliunt enim quæ a fortuna euenient, raro contingere esse omnia: & hinc quæ raro euentant omnia dicere solent a fortuna. Et ipsi, vt & nos, fortunam esse aliquid a quo pleraque fieri cognoscimus, superponunt. **S**ecunda diuīsio. Eorum quæ fiunt, quedam fiunt propter quippiam, alia vero non. Hęc enim sunt propter quippiam, que cuncta a natura, intellectu, aut voluntate facta, ut prosequantur, fugiantur, digna sunt. **T**ertia. Eorū quæ fiunt, quedam fiunt ab agente secundū propositū, quedam vero non. **Q**uarta. Causarum quedam est per se, vt domus causa per se ars edificativa. Alia vero per accidens, vt album & musicum. Et causam per accidens oportet esse fortunam. Nam causa p̄ se, finita & determinata est: p̄ accidēs vero, incerta & indeterminata. Fortuna autē, causa est incerta & indeterminata: & vni infinita accidere possunt. **P**rima definitio. Hęc fiunt a casu aut fortuna, quæ raro & p̄ accidēs fiunt, & quæ propter aliquid sunt. Et quādo a casu, & quādo a fortuna, horum différētia postea determinabitur. vt, venit quis in villā, non quidē vt debitorem inueniat: debitor ē offendit: debitam pecuniā reportat. reportatio huiusmodi pecunię, a casu aut fortuna fit. Nam taliter raro euenit, & per accidēs. nō enim reportandi gratia in villā ferat. & hoc est eorū quæ propter quippiam fiunt. Si enim frequenter fieri huiusmodi reportatio, aut reportāti intētōe locum adiūset: hęc neq; a casu neq; a fortuna facta fuisset. **S**ecunda definitio. Fortuna est causa per accidens secundū propositū, extra semp & frequēter, & eorū quæ ppter quippiam fiunt. **C**orollarium. Quapropter circa idē & intellectu & fortuna sūt. Nā p̄positū sine intellectu nō est. **P**rima cōclusio. Infinita causę esse possunt a quibus qđ fit a fortuna, fiat. Nā infinita sunt quæ ad idē accidere possunt. pecunię em̄ reportatio accidere potest aut quia quis amici vidēti gratia aliquē locū adeat, aut quia p̄ sequāt fugiēt, aut fugiat p̄ sequēt, aut quia spectacula videre desideret: & sic de innumeris alijs. **C**orollarium. Vnde merito fortuna infinita esse videtur, & homini imanifesta. Nā infinitis ex causis accidere potest, qđ ad rei quæ a fortuna fit, nō ordinatur exitū. **S**ecunda cōclusio. Quodāmodo recte videt nūhil a fortuna fieri, et quodāmodo a fortuna aliquid fieri etiā recte videt. Nā p̄ se nihil fit a fortuna. Si enim solū essent causę p̄ se (vt domificator p̄ se causa est dom⁹) nihil fieret a fortuna. At vero p̄ accidēs recte videt aliquida fortuna fieri. Causas autē p̄ accidēs dictū est numero esse infinitas. **C**orollarium. Quapropter quodāmodo recte dicivide fortunā carere ratiōe. Nā ratio, solū eorū est quæ semp aut frequēter sūt, fortuna aut nō horū est, sed eorū quæ raro. **T**ertia cōclusio. Fortunarū altera causa est per accidēs, propinquior, alia Polycletus statue, et alia remotior, vt homo: ita et fortunarū esse videt. sunt enim efficiētes causę: vt cū egroto sanitatis causa sint, tonsio, ventus, et estus, et nihil horum sanitatis gratia suscipit: propinquior causa, estus, et deinde ventus, et remotior est tonsio. Quia tamen infinita huiusmodi per accidens causę esse possunt, si assi gnande sunt quæ propinquiores, et quæ remotiores; statuende aliquot et figenda

4^r sunt, alioqui quæ sunt priores, et quæ remotiores, assignare non possis. **Q**uinta diuīsio. Fortunarū quedam est bona, qua bonū aliquid contingit. Alia vero mala, qua aliquid contingit in cōmodū. Quæ quidē fortuna si circa bona excellentem magnitudinem habentia contigerit, prosperitas, et fors fortuna dicitur, si vero circa excellentia mala, infortunium. vnde fit vt quæ prope est ut magnū aliquid bonum malum ve accipiat, bene fortunatus sit aut infortunatus. iam em̄ mens illud se teneare arbitratur. Nam id quod prope est, quasi nihil distare videtur. Est autē fors fortuna, & infortunium, inconstans, & incertū. nam omnīs fortuna, inconstans & incerta est, vt quæ nunquā semper & frequenter, sed raro et inopinatae contingat.

Vint̄ cap. scholia. xxix. Et hinc quæ raro eueniant omnia. Id nō recte assertit. Raro em̄ contingit cometes, aut draco ignitus, & nonnullæ tales impressions ignit. Raro etiā contingit in his occiduis regionibus terræ succelio ac tremor. Nullum tamen eorū cum euenit, accidit a fortuna, sed causam habet determinatā, & ad huiusmodi effectum natura ordinatā. Et sane fieri fortuna, minus est, raro autē contingere, in plurā se fundit, atq; cōmunius est. xxx. Hęc em̄ sunt propter hoc. Sane propter hoc fieri dicitur, quæ si p̄ cognoscerent, digna quidē viderentur experti aut refugi, ut quæ tantū sunt momenti, quod cognita quis libet amplesterer, aut deprecaretur, qualis est ex fossione thesauri inopinata inuenio. Nam si quis p̄sciuisset ibidem abstrusum esse thesaurum, dignū utiq; fuisset illud prosequi, sic substantia repentina ex lapu mors. Illa vero non sunt propter hoc, quæ non sunt tantū ponderis & momēti, q̄ cognita digna sunt prosequi aut refugi, ut offensio inopinata pedis ad calcū, casus capilli ex capite. xxxii. Hęc fiunt a casu aut fortuna, quæ raro & per accidens fiunt. Quāvis hic utriusq; nomē & casus & fortunā sub distinzione ponatur, hęc tamen nō est utriusq; effectū & casualit̄ & fortitorū diffinītio, sed solū casualum. Quęcūq; em̄ raro & per accidens fiunt, & quæ sunt propter hoc, sunt a casu, & quęcūq; sunt a casu, & raro fiunt, & per accidēs, & sunt propter hoc. At nō sic remeat data diffinītio cū ijs quæ sunt a fortuna. Nā effectū casualibus quæ sunt ab inanis, aut animalibus rationib; expertis, cōuenit data diffinītio, & tamen nō sunt a fortuna. Nempe quādmodū fortuna debet esse agens secundū propositū, ita ea quæ fiunt a fortuna, debent fieri ab agente secundū propositū. Adieciū tamen diffinītio est, aut a fortuna, q̄ sicut omnis fortuna est casus, & nō e diverso, ita quęcūq; fiunt a fortuna, fiunt & a casu, nō autē contra, quare quęcūq; fiunt a fortuna, fiunt raro & per accidēs, & propter hoc sunt, nō tamen remeat ac conuerterit. Itaq; diffinītio ea quæ fiunt a casu, quęcūq; raro & per accidēs fiunt, & quæ sunt propter hoc, siue siā ab agente secundū propositū, siue nō. Ea vero quæ fiunt a fortuna, diffinītio esse ea ipsa quæ raro & per accidens fiunt, ab agente secundū propositū, & quæ propter hoc sunt. xxxv. Circa idē intellectu & fortuna sunt. Non solū circa idē specie sunt intellectu & fortuna sed & circa idem subiectū numero, nā quęcūq; causa fortuna est, habet intellectu. Nēpe cū propoli tuū sit ipsa volūta, aut ordinatio volūtatis aliq; agendū elegit, quæ per intellectu actū cōsultatiū p̄fit (siquidē per intellectu sit rationis inquisitio, & de re facienda cōsultatio, deinde a voluntate viiis partis quæ postor intellectu visa fuerit, electio, & postremū operis executio) constat propositum sine intellectu nō esse, neq; intellectu sine proposito. Fortuna autē non est sine intellectu, cū sit causa per accidens agentium secundū propositū. Igitur fortuna nō est sine intellectu. Inuenitur igitur semper fortuna intellectu coniuncta, & circa idem subiectū versari atq; cōsistere. xl. Ut cum egroto sanitatis causę sint. Siquis patiatur catarrhum vel pītūtā, qui exofusus nūmā capillorum multitudinē, grauemq; césariem, illā abradat, non intendēs sanitem, deinde nudato capite exponat se vento, & deinceps aestu, feruorūq; solis, non tamen intendens leuam̄ morbi, vento que claudente poros, & aestu listente distillante humore, sanus fiat, illius sanitatis per accidēns cōparate, aestus est causa propinquior, cum inter eā & effectū nullę interficeat causę, deinde de secundoq; loco ventus concurrit ad eam curationē, nā calor cum vento vehementius deficat. Postero vero tonsio (quæ causa est aestu ventoque in hac serie remotior) cooperata est ad occidētāria illa sanationē. Tonsione em̄ capillorū effectū est vt ventus poros faciliter clauerit. Omnes tamen illę causę sunt per accidēns, cum nulla in huiusmodi effectum aut natura aut arte aut intētōne ordinetur. xli. Fortunarum quedam est bona, qua bonū aliquid contingit. Contingere bonū potest aut assecutio aliquot prolequendi, ut thelauri, aut persolutionis debiti, quo pacto bona fortitū est fortuna. Phareus ille Iason, de quo memorat Valerius, q̄ cum hostis eius ex insidijs eū adortus gladio percussisse, vomīcā eius (que a nullo sanari poterat) ita rupit, vt ipsum graui illo morbo liberauerit. Siquidē grande bonum illi percussio Iasoni euenit, gratia tamen illius nō sūt percussio, quin potius gratia occisionis. Potest & bonum contingere eūtatione impendit maius, & famā instat, quo quidē pacto legitur Simonidi poēta bona fortuna obtigisse, cui (vt refert Valerius) apud Scopū oppidū in Thessalia cōnītā nūctū est duos iūuenes pro foribus astare, rogantes magnopere vt ad eos cōtinuo prodiret. Vix eo limen egresso, triclinium in quo expulabatur decidit, & oppressi coniūx omnes eo solo exemplio. Egressio illa non ad euadendam

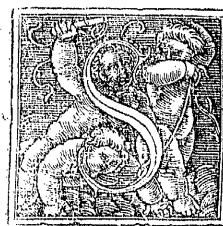
Pheraeus
Iason,
Valerius:
Simōides,
Scopum.

Ruinam ordinabatur, sed ad collocutionē querentium ipsum. Eodem modo bisariā obtingere potest mala fortuna, aut mali insperati perpessione, aut boni imminētis frustratione, ut promptū est exempla desumere. M̄lum siūstrā fortunā perpessus est Carthaginēs dux Amilcar, qui (vt narrat Valerius) cū obsideret Syracusas, inter dormientē exaudire vocē sibi vīsus est nūciantē futurū, ut proximo die in ea vībe cōnaret. Iētus igitur perinde adiuūtus promissa vīctoria, exercitū ad pugnā parauit, vībi caprus, in vībem vīctus perducitur, infortunatus quidē, & q̄ fraudatus fuerit sua spē quam de expugnatione vībīs conceperat, & quod prāter spēm captiūs in hostiū potestātē venit. Haud dissimiliter infortunatus vīroque modo Adraſtus, Arys filii Croeli pedagogus ac custos designatus, qui cum ap̄rum venabulo transfigere paraser, & sua excidit spē, & Arys Croeli filium suā custode in vīcātione creditū prāter opinionē interfecit. Ita infortunati, qui adagīs equi Seiani & auri Tholosani occasionē locūs dedere, & senex ille, qui sententiā illi quē in omnī ore versatur, occasionē p̄ebūisse creditur, multa cadit inter calicem sup̄ēmacē labra. Nonnunquā vero & mala fortuna & bona in eodē succedunt, & subinde compriuntur, vt in remige & nautaillo quem (vt author est Valerius) cum aquā & nauī hauriente in flūctus in mare abieciſſer, latere altero repercutiūm cōtrarius flūctus in nauem retulit. Is sane infortunatus p̄imum, & paulo post fortunatus fuit.

Sexti capitīs annotatiunculae.

Actio, hominī secundūm electionē operatio. **A**ctio, praxis. **E**upraxia, bona hominī secundūm electionē operatio. **T**ripes, trium pedum sedes. **P**rīora, p̄incipaliora, ad suos effectus perfectiora. **F**rustra, incassum, in vīnum, temere, p̄ātū. **C**asus, per se vānum, temeritas, autōmatop.

Sextum caput contineat quīnq̄ concclusions, duas rationes, & vñ corollariū ad secundā: duas rationes ad tertiam, & vñ corollariū ad quintā. **P**rima conclusio. Casus & fortuna differunt. Nā casus de pluribus dicitur, fortuna vero de paucoribus. Quidquid enim fortuna fit, casu fit: non autem omne quod casu fit, fit & fortuna. **S**econda. Fortuna solū est eorum circa quā est actio. **P**rimo, Quia fortuna est eorum quā voluntate & consilio reguntur: nam agentiū secundūm propositum: hæc autem sunt circa quā versatur actio. **S**econdo, Quia fortunatos dicere solemus felices: & fors fortuna prope felicitatem esse videtur. Felicitas autem solū est eorum circa quā est actio, est enim bona secundūm electiōnē operatio, signum est igitur & fortunam solū circa ea versari, circa quā est actio. **C**orollarium. Vnde fit vt inanimata, belua, ac infantes nihil a fortuna faciant, neq̄ fortunata aut infortunata nisi secundūm similitudinem dicantur. Nam hæc omnia nihil consilio & electione agunt. Similitudine autem dicuntur & fortunata & infortunata, quemadmodum Protarchus lapides eos fortunatos dicebat, qui aris extrudi aptantur, quia coluntur & venerantur. Infortunatos autem, qui illis iunctissimi, humi strati pedibus concūlcatur. Possunt & hæc fortuna multa pati. **T**ertia. Casus & inanimatis & animalib⁹ rationis expertibus conuenire potest. **P**rimo, quia si tripli qui cecidit, aptus ad sedendū iaceat, id casu fit. Non enim vt apta sedes fieret cecidit, sed vt in loco quiesceret. Et si equus furto sublatus, bibendi desiderio fonte petat, & in manus domini īcidat, a casu saluatus est. Casus igitur & inanimatis & animalib⁹ rationis expertibus conuenire potest. **S**econdo. Fieri fruſtra, est tam inanimatorū & animotorū, & rationis expertiū. Fit enim aliquid fruſtra, cum ad finem ordinatur, quē non consequitur: vt si quis cibī in fundū stoma chī descēdēt gratiā ambulet, & cibū non defēdat: hæc ambulatio fruſtra fit, & vana est. Si enī quis diceret se fruſtra balneū intrasse, quia sol nō defecit: ridēndus esſet. nō enim ideo se, vt sol deficeret, lauabat. Igītū signū est casum esse inanimatorū, & animotorū, & rationis expertiū. Videtur enim fruſtra & casus solū in hoc differre, quia quod fruſtra fit, ad quē ordinatur nō consequitur effectū, casus autē consequitur, sed nō ad quē ordinatur: vt si ceciderit lapis, & cadendo lædat prātereūtem: id casu fit, non enim eius gratia ceciderat. **Q**uarta conclusio. Fortuna et casus ī genuis efficientis causae reducuntur. Nam naturae & voluntati accommo-

dantur: quē caue sunt efficiētes: vt natura cecidit lapis, qui casu vulnerat prētereūtem: & voluntate fodens Socrates, reperit thesaurū. Reducuntur igitur casus & fortuna in causas efficiētes: huiusmodi tamen causarū multitudō indeterminata est.

- 47.** **Q**uīnta. Casus & fortuna cause posteriores sunt natura & volūtātē. Nam natura & voluntas cause sunt per se: casus vero & fortuna, per accidēns. At vero semper priora ea sunt quē per se sunt, ijs quē per accidēns dicuntur. Sunt igitur natura & voluntas cause priores: casus vero & fortuna posteriores. **C**orollarium. Quare non conuenienter fortunam causam cæli assignauerunt. Nam cū causa esset, esset per accidēns, esset igitur causa cæli, natura & voluntate & similibus posterior, quod statim per se absurdūm esse deprehendit.

Sexti cap. scholia. **xliij.** Fortuna solum est eorum circa quē est actio. Non quidem eorum effectorum circa quē tanquam obiecta sit actio, sed eorum efficiētū circa quē vt efficiū sit actio, leniusque est, fortunam solum esse illorum efficiētū, quibus conuenient actio, atque secundūm electionē operatio, vīpote hominū, qui soli agūt secundūm propositum. Fortunatos dicere solemus felices, nō quidem felicitate vīra & morali, quē consistit in optimā vīrtutis operatione, sed vulgarē, quē cenfetur esse, cum prosperū quīppiam ac lētū cuiquam obuenerit, aut rerum opulentia suppeditatur. At quia hūsmodi corporeā felicitas nonnihil commercij habet cum felicitate morali, idem sibi nōmen asciit. **xliij.** Protarchus, author græcus. Possunt & hæc a fortuna multa pati, hæc scilicet inanimata, belua, ac infantes possunt a fortuna multa pati, vt domus ab homine ignem vt se calefaciat fruente, & incautus eum assurante, sui exūstionē equis ad ducentū ad fluūlū aquatū, & incidente in vīraginē, sui demersionē, infans qui fertur a nutrice, & in terram cadit, claudicationem, aut pedis decolorationem. **xlv.** Videntur enim casus & fruſtra solum in hoc differre. Differunt quidem casus & fruſtra ratione, quod pene oppositas & adversas sortitæ rationes videantur. Nempe casus consequitur effectū quem non intendit, fruſtra vero non consequitur effectū quem intendit, hinc non potest idem respectu eludēdem esse casus, & fruſtra, nam consequeretur effectū, & eundem non consequeretur, & eum intenderet, & non intenderet. Vīramen nihil prohibet idem re ipsa esse casum & fruſtra, collatione facta ad diuersa, vt si quis proficiens ad forum gratia emendorum pīctūm, non offendat pīces in foro vīnales, sed reperiāt inopinato & prāter propositum debitorem, qui ei debitam pecūniā prompte persoluat, is respectu emptionis pīctūm est fruſtra, ad inuentiōnem autem debitoris comparatus est casus. Similiter si quis vībem petat, vt debitorē offendar, non inuenit autem debitorē, sed creditorē, quē minime inuentum velerit, qui cogat cum līne cunctationē debitum persoluere, is ratione diuersorum & casus est, & fruſtra. **xlii.** Nam natura & voluntati accommodantur. Casus, natura & accommodatur, quod re ipsa sit forma substantialis effectū operationis natura non intenta, vt cum lapis sua gravitate depresso corruit deorsum, & lædat prætereūtem, illius læsiōnis propria causa efficiens est forma substantialis lapidis, quā quidem natura est, & ad illam læsiōnem casus. Et voluntas accommodatur fortuna, nam fortuna re ipsa aliud non est quam voluntas determinans cuiuspiam rei operationem, aliud tamen prāter determinationē efficiens, vt voluntas Socratis terram ad faciādū futurā domus fundamenta effodiens, collata ad inuentiōnem thesaurū prāter expectationē, est fortuna. **xliij.** Nam cum causa esset, lesser per accidēns. Si fortuna (inquit) esset causa cæli, esset causa per accidēns, ipsorum confessione, ponentium fortunā esse causam per accidēns. At natura & voluntas (quē sunt causae effectūm inferiorū) sunt causae per se, nam ordinantur in ea quē aut natura aut proposito efficiuntur. Et causa per accidēns posteriores sunt, minusque præcipuae, per se vero, priores atque p̄incipaliores. Igītū causa cæli esset posterior natura & voluntate, causis istorum inferiorū, quod statim absurdūm apparet, non est igitur astruenda fortuna causa cæli, vt secunda quarti capitī huius libri asseverauit opinio.

Septimi capitīs annotatiunculae.

Mouens, agens. **P**rima mouentia physica, mota sunt terminatiue, & per accidēns. Primum autem mouens metaphysicum, omnino non.

Sextum caput contineat duas cōclusions, & tres rationes ad primā partē secundū. **P**rima conclusio. Sufficienter videntur esse assignata quatuor causarū generā. Nam tot assignanda erant, quot, vt causas quęramus, inuenimus quęstiuā. Quatuor autē inueniuntur quęstiuā, ex quo, per quid, a quo, & cuīus gratia: vt si queras, ex quo res sit naturalis, ex materia: cur corrupcitur, quia est ex materia, materiam respondes. Et si in mathētice queras, per quid est rectum? per medium non discrepare ab extremitis, cur sit rectum? quia medium non discrepat ab extremitis: respondes formam. **S**i vero quę-

ras, a quibus Thebanorum spoliatum est templum: a Phocensibus, cui Thebani Phocensibus bellum intulerunt: quia eorum templum spoliauerunt: causam efficienter respondes. Si ultra queras, cuius gratia Persarum rex Grecis bellum in dixit: ut dominaretur, cur Grecos debellauit? ut dominaretur: respondes finem. Et similiter de reliquis causis omnibus queras. Sufficienter igitur assignata fuerunt quatuor causarum genera. Secunda. Physicus omne genus cause habet confide rare, pariter & per quodlibet habet demonstrare. Quod vero omne genus causa habeat considerare, patet primo, quia tres causae, forma, efficiens, & finis, in idem coincidunt. homo enim ratione formae hominem generat: que quidem operationum efficiens est, & que sunt eius gratia. At physicus formam (que natura est) habet considerare, igitur & efficientem & finem illi coincidentem. Et habet (ut prius dictum est) materiam considerare. Habet igitur physicus omne genus cause, materiam, formam, efficientem, & finem considerare. Secundo. Quædam sunt mouentia non mota: que physice non sunt considerationis. Alia vero mouentia mota: & hec physice sunt considerationis. Vnde philosophie consideratio tripartita est. Est enim partium vna que immobilia considerat: ut metaphysica, & partim mathematica. Alia mobilia, sed incorruptibilia: ut astronomia. Tertia mobilia & corruptibilia: que physica nominatur. Habet igitur physicus efficientes causas considerare, & materiam & formam que fini coincidunt: ut dictum est, quare & quatuor genera causarum. Tertio. Physici est considerare generationes, & in quo sunt: & hoc est materiam considerare. & quod sunt: & hoc est considerare formam. & a quo sunt: & hoc est considerare mouens. non dico mouens omnino immobile, & omnium primum (nam hoc non est physice considerationis) sed quod mouetur & mouet. Et quia natura propter aliquid est, habet etiam finem considerare. Habet igitur Physicus quatuor causarum genera considerare. Quod vero per omne genus cause demonstret, patet, quia cum omne genus cause consideret, eas ad questia habet respondere, & per eas facere manifesta, quia si queratur ex quo, materiam respondere habet: quid, formam: a quo, efficientem: & gratia cuius, finem. Quod si respondeat causas que sunt frequenter, concludit quod est frequenter. Dignus enim est hic, ut vnuquodque ut materia ipsa patitur, fiat. Igitur physici est per omne genus cause demonstrare.

Sexti cap. scholia. xlvi. Quatuor autem inueniuntur questiones. Id de specialibus causarum questionibus intelligendum, quorum singulum, solum unum causæ genus interrogat, ut ex quo, solam materiam, per quid, solam formam, a quo, efficiens, & propter quid, finem. Nam plura huius inueniuntur questiones generalia, & sine discrimine quodque genus etiæ interrogantia, qualia sunt, cur, quare, utrum, & similia, nulli causarum generi peculiariiter addita & alicia. Cur Thebani Phocenses, Thebe viris Boeotie clarissima, a Cadmo Agenoris filio condita, cuius incolis Thebani dicuntur. Phoci vero regio Boeotie in signo oraculo Apollinis Delphini, cuius indigenæ Phoceses vocantur. De bello Thebanorum contra Phocenses Iustinus abunde meminit, ex quo quod hic dicitur requirendum. Cuius gratia Persarum rex, ut post Darius filius Hidaspis, & deinde Xerxes filius ei⁹ paterno regno portitus, histori⁹ hui⁹ ex Herodoto require & Justino. I. Tres causæ, forma, efficiens, & finis. Id est ipsa, ad diuersa collatæ, est causa formalis, efficiens & finalis, ut forma substantialis rerum naturalium, est causa formalis ad totum, cum per eam res naturalis habeat esse. Eadem est causa efficiens propriarum operationum, ut animæ visionis, auditionis, ambulationis. Et ipsæ operationes naturales sunt gratia formæ substantialis, & ut ipsa conservetur, quemadmodum nutritio in animaliis gratia animæ conservande in vivente, & frigescatio in aqua gratia formæ aquæ melius saluande. Et igitur forma substantialis causa finalis & ipsarum quidem operationum quarum est effectrix. Neque incommodum putandum est idem ad idem causam esse efficiens & finalem ob diuersas rationes. Quare cuiuslibet rei naturalis forma substantialis est causa formalis, efficiens & finalis, & tres causæ, forma, efficiens & finis, in idem numero coincidunt facile in ipsa conspicuntur. Et in hac triformi causarum ratio ipsa vna imitatur primum summumque ens, quod prima est & absolutissima forma, primum omnium efficiens, & præcipuis omnium rerum optimusque finis. Quædam sunt mouentia non mota, qualia sunt entia supramundana, ab omni motu & perse & per accidens, semotissima. Mouentia autem mota sunt, aut rotæ corpora naturalia, que mouent gratia formæ, & mouentur gratia materie, aut corporum naturalium formæ, que primo quidem & perse mouet, mouentur autem, aut termina-

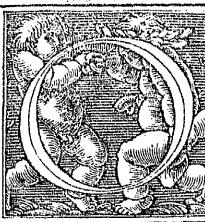
tive, cum dignuntur & intereunt, aut per accidentes, & gratia subiecti cui insunt, ut cum viues auge tur aut minuitur, & eius anima partitione accessionem, detractionemve etiam sustinet. Et cum res loco mouetur, & eius forma itidem de loco in locis transferatur. A qui materia per se quidem & proximo mouetur, nullo tamen pacto est mouens. Et partim mathematica. Secundum aliquam partem mathematica considerat immobilia, ut secundum Arithmetici considerantem numeros, qui sane immobiles sunt, & secundum geometriam considerantem magnitudines rationes immobiles, quæ cas ut ad motu referantur, minime tractet. Secundum aliquam vero partem, ut musicam, perspectivam, & præsertim astronomiam, ipsa mathematica mobilia considerat. Dignus enim est sic. Rationi consonantia est vnuquodque in disciplinis eo pacto ostendit, ut materia subiecta substinet ac effigiat, scilicet ut ex ijs que sunt semper, concludantur ea que semper, & ex ijs que frequenter, ea que frequenter, ut hoc pacto similis sit in vniuersitate conclusio principis.

Octaui capitinis annotat.

¶ Par, rationabile, consentaneum, idoneum. ¶ Area, campi planities. ¶ Contundere, conterere. ¶ Absoluere, perficere. ¶ Id natura intendere dicitur, quod non impedita consequetur, & quo habito quiesceret. ¶ Portenta, monstra. ¶ Monstrum est naturæ peccatum. ¶ Id naturæ peccatum est, quod natura non impedita aliter produxit. ¶ Anōtōpōgōnē, id est ἀνθρωπόποντα: hoc est humana facie præditos. ¶ Vitige ne ἐλαιωπόρει, plantæ quarum priora sunt olea, & posteriora vitis. ¶ Præpriora, par tres priora. ¶ Deliberare, rōne inquirere.

Decauum caput continet duas conclusiones, tria Empedoclis dicta ad primam, sex rationes ad secundam, tres instantias cum earum solutionibus. Prima conclusio. Par est naturam alicuius gratia agere ostendere, & vñ dein rebus naturalibus pendeat necessitas. Nam naturam alicuius gratia agere, prius a nobis possum est: quod plerisque antiquorum non videtur. Nā qui calidum & frigidum principia posuerunt, dixerunt res non alicuius gratia fieri, sed quia materia præcipuum tale sit, ut ex eo re fieri necesse sit: & materiam & necessitatem idem dicebant. Empedocles vero (qui præter materiam litē & amicitiam efficiētes causas posuit) & Anaxagoras (qui præter materiales atomos, efficiētem intellecū) primo dixerunt res non alicuius gratia fieri, sed sicut pluit Iupiter, non ut incrementat triticū huius in agro, & illius perdatur in area: sed si augmentetur alterum, & alterum putrefact & perdatur, hoc vtrunque accidere. Secundo. Dixerunt pluuiā de necessitate cadere, & vaporē sursum dictum de necessitate cōgelari, & de necessitate redire in aquā, non alicuius gratia. ita & animalibus anteriores dētes acutos esse, maxillares latos, non quidē ciborum diuidēdorum & contundēdorum gratia, sed ex materiæ necessitate. Similiter quæ reliquæ animalium partes ita sit̄ sint, ut ad ipsorum opera apte iaceant, & ut ipsa animalia saluari possint, hoc a casu euenire. Tertio. Dixit Empedocles, si huiusmodi partes situm non habeat ad operam facienda conuenientē, animalia illa interire, ut bouigenas dicebat, quorum priora viri, & posteriora bouis erant. Secunda conclusio. Nequaquam ea que a natura eueniunt, a casu eueniunt, vt vult Empedocles, sed alicuius gratia. Primo, quia quæcumque a natura eueniunt, semper, eodem modo, aut frequenter fiunt: quæcumque vero a casu fiunt, non semper, eodem modo, aut frequenter fiunt, ut in hyeme frequenter pluit: & ideo id natura esse dicitur, raro vero sit causa: & ideo id a casu euenire, contra sub Cane frequenter sit causa: ideo id natura est, raro vero pluit, ideo id a casu fieri putant. Nequaquam igitur ea que a natura eueniunt, a casu eueniunt. quæ cum a casu non eueniant, propter aliquid igitur erunt. idenīm ipsi concedunt, aut a casu, aut propter aliquid esse. Secundo. Quorumcunque est finis, co semper habito quiescunt: & que id antecedunt, eius gratia facta esse videntur. At res naturales semper mouentur, quoisque ut natæ sunt fieri factæ sint: quo facto quiescent. Numquid enim sicut agitur, sic natum est esse: & sicut natum est esse,

sic agitur, nisi superuenerit impedimentum. Igitur que id antecedunt, eius gratia sunt.
C Tertio. Si natura extrueret dominum, non aliter quam nunc ab arte extracta est, ea faceret: & si ars efficeret animal, non aliter ipsum faceret, quam nunc ipsum natura factum est. Ars enim antecedentia propter sequentia & finem faceret: igitur & natura. Eadem enim in arte & natura antecedenter, & sequentur. **Q**uarto. Ars aliquando perficit que natura nequit absoluere: ut medicina. & quedam imitatur naturam: ut ars que imagines fingit: & que antecedunt, sequentium gratia facit. igitur et natura (quam ars adiuuat, aut imitatur) que antecedunt, propter sequentia et finem agit.
Quarto. Quedam animalia que neque arte neque consilio reguntur, alicuius gratia agere cognoscimus manifestissime: ut araneas texere telas, et formicas grana cogere, & hirudines nidos ponere, & plantas fructuum protegendorum gratia folia producere, & radices deorsum alimenti attrahendi gratia porrigit. Agit igitur natura propter finem. **S**exto. Duplex est natura, materia, atque forma. materie autem finis est forma. Est igitur natura, alicuius gratia. **P**rima instantia. Si natura propter finem ageret, nunquam deberet peccatum committere, ut producere monstrum. At vide mus eam plerumque edere monstra, non igitur gratia alicuius agit. **R**espōdet. Quāuis natura aliqua peccata ut monstra committat, non tamen idcirco sequitur eā non propter finem agere. Nā & ars que alicuius gratias agit, interdum peccata committit: ut non nunquam grammaticus non recte scribit, & medicus non recte potionem ministrat. Et sicut in artibus finis intenditur, & quod non attinet, peccatum est in fine: ita in naturalibus finis intenditur: & cum monstrum edatur, peccatum in finem committitur. Nā natura neque monstrum producere intendit, neque illius gratias agit, impedita tamen a suo fine, monstrum edit. **S**econda. Si natura alicuius gratia ageret, non videretur vnumquam bouigenas (ut vult Empedocles), producere, quorum priora sunt viri, & posteriora bovis. non enim ad aliquem finem videtur eos natura producere, non agit igitur natura alicuius gratia. **R**espōdet primo. Si talia monstra ederentur, natura esset imperfecta, & aliquod principium eius, ut semen, corruptum. Nā animalia non statim sunt: sed oportet mollem illam massam que semine orta est, primum disponi. quae si corrupta, deficiens, aut exuberans fuerit, plerumque contingere solet monstrum. **S**econdo. Empedocles bouigenas ἀνθρώπους cōfinxit. Debuiss et autem potius in plantis huiusmodi portenta configere, ut vitigenas λασιπέρωσ. Nā plate minus propter finem que animalia agere videntur, que tamen ausus configere non est, que si fierent, fierent (ut dictum est) quemadmodum cetera monstra, aut semine deficiēt, aut exuberante, aut corrupto. **T**ertio. Empedocles reliquit nomine nature, dicendo aliquid a natura fieri. Fiant enim a natura, quecumque ab intrinseco principio continue mota, in aliquem finem tendunt, quem semper eundem non impedita attingunt. & non mouentur indifferenter a quolibet, neque indifferenter in quodlibet tendunt: & tamen cum casu aut fortuna ait ea fieri, tollit ea a natura fieri. Fieri enim nequit ut casus & fortuna (que neque determinata sunt, sed infinitorum: neque ad determinata semper aut frequenter procedunt, sed ad infinita) simul cum natura conueniant, que & determinati est, & ad determinatum semper (nisi impedita fuerit) procedit. **T**ertia instantia. Natura non deliberat: non igitur agit propter finem. **R**espōdet, non oportere, si non deliberet, ipsam non agere propter finem. Nā & artifex semper alicuius gratia agit, non autem semper deliberat, ad agendum igitur alicuius gratia non requiritur deliberatio. Et sicut ars semper propter finem agit, ita & natura eius exemplar, & quā ars imitatur, semper propter finem agit. Inter artem tamen & naturam hoc interesse videtur, quod ars extra opus est, natura vero intra. Intellige igitur naturam in ligno, & nauem efficere, eodem modo ars hec sicut natura operaretur: & huic quod simillima est natura. Similiter cum medicus seipsum sanat, hec ars naturae est quod similissima: & ut hec, eodem modo natura operatur.

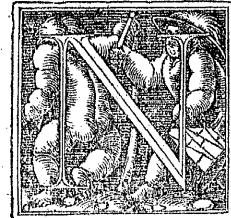
Craui capitis scholä. II. Prius a nobis positum est, possum, propositione alterum, & suppositum tanquam per se manifestum, utpote in fine praecedentis cap. Sicut pluit Iuppiter. Anaxagoras & Empedocles pluviae defensionem & lapsum hoc modo exprimit, more gentium, qui leuem putabat summum deorum pluviam, ut & cetera naturae munera, mortalibus cedere. Nihil autem ea oratio nihil aliud hoc loco designat, nisi, sed sicut pluvia delabitur ac descendit in terram. Porro haec tria utriusque dicta refutanda sunt prorsus & inficienda, primum quidem, quod falsum sit pluviam non alicuius gratia fieri, cum natura, imitatio sapientissimi naturae conditoris prouidentia ordinata sit ad terrae irrigationem, agrorum fertilitatem, & fructuum vertutem. Secundum vero, quod falsum sit de necessitate materie pluviæ materiam praestitum vaporem sursum duci, & ibidem densari, rursumque in aquam converti, aut dentum hos quidem latiores, illos autem acutiores esse. omnia enim haec non ex materie necessitate, sed propter finem contingunt, & disposita sunt. Tertium denique Empedocles dictum negandum est, scilicet quod non contigat natura produci animalia carentia debito partium ad operationes exercendas sit. Nusquam quidem reperiuntur ea animalium genera, quae bouigenas appellabat, & si aliquando producantur, id & raro obuenire, & solum natura impedita fieri censendum est, non tamen idcirco protinus consequitur nulla gigni animalia debito partium sit destituta. Iij. Sub cane ut frequenter. Canis, sidus est celeste exoriens cum cancero, ad quod cum peruerterit sol, duplicatur aestus, & vehementior est solis fervor in subiectis mundi partibus. inde dies caniculares dicti, quibus sol canis confungitur. Cauma autem, fervorem, aestum, & lorenque grauenis designat. Quotiesque est finis, duo physica proloquia hac propositione clauduntur. Primum. Quotiesque est finis, ipso habito illa quietur. Haud aliter quam assecuto professionis termino quo tendebat viator, quiescit a progressione, ut medicationis finis est sanitas, & habita sanitate medicus cessat a medicatione, sic aedificationis finis est consummata domus. ipsa itaque domo perfecta definit aedificatio. Secundum. Quae finis antecedunt, gratia finis facta sunt, & media autem finem ordinata dicuntur, ut portio & incisio aegroti praecedunt sanitatem, & gratia sanitatis instaurandæ sunt. Sic lapidum & lignorum aptatio præcedunt domus cōsummationem, & gratia domus extenuandæ sunt. Igitur & natura. Tertia & quarta ad secundam conclusionem ratio inquitur loco a simili & minori, est enim ars ut solum imago & vestigium naturæ, natura autem exemplar & veritas artis, & minus ordinata conspicuntur opera artis, quae naturæ si igitur ars que imperfectio est, propter finem agit, multo valentiore iure & natura. Et Aristoteles tum hic curu in alijs plurimis locis, per ea que intencionis in arte, declarat ea que sunt in natura, quod opera artis notiora sunt ad nos, & sensu domesticâ magis arque manifestiora, & proinde admodum accommodata ad opera naturæ que latentiora sunt, dignoscenda. Ut araneas texere telas. Conspicuntur araneæ in muscarum auripium texere telas, ducento filiis in orbem & circulum secundum certam proportionem magnitudinis & distantie, ut que centro propinquiora sunt, minora sunt, minusque distent, quae vero remotiora, maioris ambitus & distantie. Quae quidem ne seūmet dissolvent & frangantur, rectis filamentis ab una circulari linea passim in proximam ductis fulciuntur, collimatunque & connectuntur, ut ne exercitari possimus quidem geometria circino concentricos circuitos exactius deformare posset. Formica etiam excavat sibi domum in terra, in qua restate grana congerit, quibus hyeme vivit, maiorisque molis pondus quam ipsa sit, defert, eo ramen ingenio, ut ingrediens egreditur viam non praediat. Et sane in hoc tam exiguo animali (ut & melliferis apibus) magnum est diuinæ prouidentiae vestigium. Hirundines quidem in locis inaccessis nido componunt ex luto, quod duratum vix humana industria dissolvi potest, quo rapacia animalia arcent a suorum pullorum discrepatione, & surripiendo pullorum suorum audios homines prohibent a nidi confractione. Nam neque natura monstrum producere intendit. Neoterici proprietatem vnam terminorum recentius ab eis inducat, quam appellationem nuncupat, curiosi attendentes, discrimen constituit inter has propositiones, natura monstrum intendit, & natura intendit monstrum. & hanc quidem falsam astruunt, illam autem veram. Verum id factantes, monstra in naturali philosophia parunt, quae cum rectam in omnibus experit intelligentiam, & circa illam porissimum operam intendat, faciunt eam circa vocabula ipsa contentis, ac si quiddam minutulum & exiguum, utpote præpositionis nominis aut postpositionis discrimen curaret, quod plane captiosum est sophisticum, & ab hac philosophia longe alienum. Itaque sine discriminatione utraque datarum propositionum neganda est, siue accusatiuus verbum præcedat siue sequatur, cum eadem prorsus apud Aristotelem sit intelligentia. Natura enim non impedita nunquam aliquid naturæ peccatum committeret, per diffinitionem igitur neque monstrum facedit, neque intendit monstrum. Quod si natura id monstrorum quod produxit enutrit, cureret ad illam exuberantem corporis particulam ut stratum dorsali alimentum mitti, non protinus effectus ipsam intendere monstrum. Nam cum tale vitudine ipsa corrigeret non possit, facit de illo quod conduceat est & melius. Melius autem est ipsum nutriti & vegetari, quam inanime relinquere, & corpori coniunctum anima tamen destitutum, purrescere. Siquidem natura, possibiliter semper optimum facit, & cum omnino naturæ peccatum emendare non possit, facit pro viribus ut minus exorbitet & noceat. Cū autem obiectat, demostro monstrum, id natura intendit, & id est monstrum, cōficitur igitur, monstrum natura intendit. Plane negadū quod infertur, & quod primo loco affit.

Sophistica
ca a philo-
sophia re-
pelleat;

mitur, nō id ipsa nō impedita minime produxisse, nō igit̄ id intendit, sed rem naturalē circa defectū omnem naturæ intendit. Quod si corruptum, deficiens aut exuberans fuerit. Si deficiens fuerit semē, deest quippiā membrorū ad naturā integratū ē requisitū, vt manus aut digitus. si abundas superfluit quicquid in re producta, vt textus in manu dīgitus, aut in tergo primumida carnis moles. Si corruptū cōfusumq; fuerit semē, producuntur membrora indigesta atq; cōfusa, q; digeri distinguicq; debuissent, vt pes aut manus sine dīgitorū distinctione in vñā massam cōglobata. Nō tamē quicquid a nostra forma, naturalē membra dispositione alienū & discrepans in humana specie producitur, mōstrū cōfendit est secundū hāc (quā solam philosophia intendit) monstri significantiam, sed solum quod aliter q; natura nō impedita ederet, producitur, & a suo produceat perfecto, aut ex operatione aut defectu aliquo diffidet. Pigni etenim exigua molis, & gigantes proceræ statura, mōstra appellāda nō sunt, q; taliter producitur qualiter natūrā sunt natura, p̄duci. Ita & Cynocephali, & Cyclopes, quorum hi vñū tātū habet oculū, illi vero corpori humano superemittit (vt per hibet) caput caninum. Trogloodyta etiā, & qui sine capite oculos habent, & os in pectore, & cetera variarū formarū in humana specie genera, quae & a Plinio & a Gellio referuntur, minime hic cōfenda sunt mōstra, cum non aliter q; eorum fert natura producatur, rametsi vulgus illa mōstra vocet, q; a nostri corporis effigiatione diuersa, admirationem nobis inducat, videanturque a natura impedita sic producata. Hac vero cum sint & indeterminatorū hāc, calus & fortuna. Non autem semper deliberat. Nam interdum artifex consummatum affectus habuit, operationē suā artis agit sine deliberatione, q; eādī indigeat, perinde atq; grāmaticus ex tempore & sine prae meditatione latine loquitur, & cithareodus sine attentione fides pulsat. Et plane ad agendum gratia prosequendī aut fugiendi cum proposito, deliberatio plerumque requiriatur. Ad agendum autē quicquam ex naturali instinctu & ordinatione, nō requiriatur cōsultatio. Alioquin solus homo propter finem ageret, cum ei soli cōpēteret cōsultatio. Quod ars extra opus est. Opus est quod ex operatione relinquitur, vt domus, statua, extra quod liquido cōstat artem esse, quia nō in opere per artem facta vt in subiecto, sed in artifice. Natura vero est intra id quod per naturam sit, vt forma oliua in oliua quae augetur aut alteratur. Ad intellectum autem quoniam pacto natura operatur, Aristoteles duplīcē analogia virtutis. Prima est si quis intelligat artem construendā nauis esse in ligno ex quo extrahitur nauis, (quod eisī impossibile sit, manuducit, amen intellectum ad id qd in natura necessarium est, intellectū) & haec componere, illa ars operaretur vt principium intrinsecum suarum operationum. Eodem modo natura principium est & intrinsecum suarū operationum. hoc autem duntraxat applicandum est ad operationes naturæ intrinsecas, & quae fiunt a forma in propria materia. In operationibus enim extrinsecis natura, id non oportet, vt forma ignis est extra aquam quam calefacit. Secunda ars gā est, si medicus aeger seipsum sanet, ars medicandi est principium sanationis intrinsecum, & intra id quod recipit sanationē, scilicet in medico. haud dissimiliter natura operatur in propria materia.

¶ Noni capitū annotat.

Necessitatē simpliciter ab aliquo esse intelligim⁹, quādō eo existēte, alia vt sint necessitatis aut ex suppositiōe ab aliquo est, qn̄ id est altero existēte necessitatis est. ¶ Fastigii, summitas. ¶ Intritū, cemētū. ¶ Prēmissis existētibus, prēmissis veris. ¶ Cōclusio sit, cōclusio sit vera. Ratiocinationis, cogitationis.

Onū caput cōtinet tres cōclusionses, & duo corollarīa. ¶ Prīma cōclusio. Videlū est vnde in rebus naturalib⁹ pendeat necessitas, & an ea simpliciter, an ex suppositiōe sit. Nā ali qui existimauerū totā in rebus naturalib⁹ necessitatem ex materia & motibus materiæ puenire, quēadmodū si existi mares parietū lapides necessario deorsum esse, quia grauiores: & lateres supra necessario, quia leuiiores, & ligna necessario tenere fastigii, quia leuissima. Videlū igit̄ est an sit ita an aliūde pēdeat. ¶ Secūda. In rebus naturalib⁹ necessitas simpliciter, nō ex materia prouenit, sed ex suppositiōe. ¶ Nā nō pp̄terea qd̄ materia est, re naturale in statim esse necessitatis est, sed cū quēuis res sit naturalis, materia vt sit necessitatis est. Sī ei querat aliquis propter qd̄ oporteat aliquā rem naturalē, vt ignē, esse: nō sane respondeas, quia materia est. At vero si querat, propter quid vt sit materia necessitatis est: probe respondeas, quia ignis est. Et hec necessitas consimiliter in artificialibus fere habet: vt si sit intritū, ligna & lapides, nō pp̄terea statim est domus. At si domus est, saluat, & protegit: vt sit intritū, ligna & lapides, necessitatis est. Et si sit ferrū, aut

53

54

quod vsum ferrī obtineat, non pp̄terea necessitatis est esse serram. At ferrū aut quod ferrī vsum obtineat: pp̄terea q; serra sit, p̄tinus esse necessitatis est. Si enim quārā ab te, propter quid esse serram necessitatis est: nō bene pp̄terea q; ferrū sit, aut quod ferrī vsum obtineat, respondeas: contra tñ optime dixeris, vt sit ferrum, aut quod eius vsum obtineat, pp̄terea q; serra sit, necessitatis est. ¶ Tertia. Necessitas simpliciter, in rebus naturalibus a forma & fine est. Nā forma & fine existēte (est em̄ forma in rebus naturalibus finis) materia, & motus materiæ vt sint aut fuerint, necessitatis est. materia autem existente, & eius motibus, non protinus vt sit res naturalis necessitatis est. Et hec necessitas similitudinem quandā habet ad necessariū in disciplinis: quia sicut si forma sit, eius quoq; dispositiones esse necessitatis est, at contra illis existētibus nō oportet vt ea forma sit: ita in disciplinis, prēmissis existētibus (vt q; demonstrant triangulum tres duobus rectis equalibus habere) vt sit cōclusio necessitatis est et prēmissis necessariis, vt cōclusio necessaria sit oportet. sed conclusione existētē non pp̄terea prēmissas esse necessitatis est: nec cōclusio necessaria, prēmissas esse necessarias oportet. ¶ Hoc tamen in rebus et disciplinis primo intērest, q; hāc necessitates et diuerso sumuntur. Nam in rebus posterioribus existētibus, p̄cedētia vt sint necessitatis, nō autē contra. In disciplinis vero, prioribus existētibus, posteriora esse necessitatis est, nam prēmissis existētibus, est cōclusio, nō autem contra oportet. ¶ Secundo. Quia in rebus hec necessitates priora et posteriora sunt actionis, in disciplinis vero ratiocinationis. Et sicut necessitas in rebus naturalibus a forma est, ita et in artificialibus est a fine: vt si sit domus, protinus vt sint intritū, ligna, et lapides, necessitatis est. at nō cōtra oportet. et si sit a pluviis niūibus et ventis defensio: et domus, ligna et lapides sunt. que si sint, nō idcirco talem defensionē esse oportet. Et si sit serra, aut ligni sectio: et ferrū, aut quod eius vsum obtineat, p̄tinus est, at cōtra nō oportet. Quare manifestum est et in naturalibus et in artificialibus necessitatem simpliciter, a fine esse querēdam. ¶ Prīnum corollarium. Quare cū utraq; natura a Physico sit cōsideranda, magis tamen forma et finis. ¶ Nam ab ea in rebus naturalibus pendet omnis necessitas. Et similiter in artificialibus forma et finis maxime spectanda sunt, sic tamen, vt materia (que vt talis forma et finis cōsequantur, necessaria est) non negligatur. ¶ Secundum corollarium. Quapropter et Physicus et artifex a forma et fine potissimum suas diffinitiōes ducunt. Dūcunt enim ab ijs que suę cōsiderationis precipua sunt. Et si artifex finem diffiniat, et materiam nō exprimat, eā facile intelligimus, vt quid opus dom⁹ defensio a pluviis, niūibus, et ventis: statim intelligas ligna et lapides in edificiū erecta: que, si sit huiusmodi defensio, vt sint necessitatis est. Quid medicina opus: sanitatis introductio. p̄tinus intelligas medicamenta: que, si sit introducta sanitas, vt sint, aut precesserint, necessitatis est. Quid opus serre: ligni sectio. statim intelligas ferrū et dentes: que, si sit ligni sectio, vt sint necessitatis est. Idcirco si opus serre ita diffiniat, est ligni sectio que ferro dentato, aut qd̄ eius obtineat officium, cōpletur, cōpletam operis serre expressis diffinitionem, et finem et materiam aperte ponis.

¶ Paraphrasis in secundum Physicorum, finis.

Non capitū scholia. Iij. Nam non pp̄terea q; materia est. Quemadmodum in artificialibus existente materia nō oportet rem cuius esse possit materia, esse, vt existente autero non oportet esse annulū aut calicē aureum, q; in ijs que arte sunt, materia p̄existere possit, ita neque in ijs que natura sunt, si materia sit oportet rem naturalem aliquam cuius esse possit materia, existere, vt si sit materia que possit ignem cōstituire, non protinus oportet ignem esse, aut si materia existat que subiecti possit formam olivę, non opus est contū. uo olivam esse, nam p̄existit materia rei cuius est compositura substantiam, & est ante quam quippiam formę illius sit acquisitum. Ad hec cum forma rei naturalis per generationē acquiritur in subiecto, ipsa materia est, nō minus sane quam consummato motu, & tamen res naturalis quae gignitur, neclum est. Planum igit̄ est, existente materia, non oportere rem cuius est materia, existere.

IV. Nam forma & fine existente. A forma rerum naturalium ad materiam collata, pendet ne-
d iij

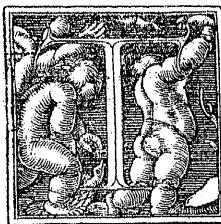
cessitas simpliciter, quia forma existente, materiam existere est necesse, cum non possit forma naturaliter sine materia existere. Non autem ex ea dependeret necessitas ex suppositione, quia non oportet materia existente determinata formam, ut equi aut olicue, cuius esse possit subiectum, esse, et si aliquam indeterminate indefinitaque esse necesse sit, quod non possit materia sine forma aut completa aut incompleta subsistere. Præterea cum forma sit acquisitionis, est materia, & tamen non necesse est formam esse, formam inquam completam & perfectam, quam solam nomine formæ hic intelligimus. A forma autem comparata ad rem naturalem, p̄dēr necessitas ex suppositione, & simpliciter. Ex suppositione quidem, quod re naturali existere est necesse, non minus quam materia. Non enim totū sine partibus subsistere potest. Simpliciter vero, non forma existente, rem naturalem esse est necesse, id est de forma completa perfectaque intelligendo, quod sine re naturali subsisteret nequit, quāvis imperfecta & incomplicata existat, cum sit motus antequam res naturalis existat. Verum hīc & formā & rem naturalem completam intelligimus. Nā in rebus posterioribus existentibus. Posteriora in rebus sunt, quod alia tempore sequuntur, prīora autem, quod precedunt, ut materia eiusque dispositiones precedunt formam substantiam. quare hīc posterior, illa vero priora. & forma existente, necesse est materia eiusque dispositiones esse, non autem & diuerso, quare posterioribus existentibus priora in rebus esse oportet. In disciplinis autem priora sunt, ex quibus alia colliguntur & ostenduntur. Posteriora vero, quod per alias cognitionis lucem, & illationis vi habent. At ex principijs, & ijs quod assumuntur, ostenduntur conclusiones, sunt igitur premissæ priora ordine doctrinæ & conclusiones posteriora. At premissis veris, necesse est conclusionem veram esse, & necessariis necessaria, non autem conclusione existente vera aut necessaria, opus est premissas veras esse aut necessarias, cum ex falso verū, & ex non necessariis sequi possit necessarium. Perspicuit igitur est, in disciplinis prioribus existentibus posteriora existere, & non & diuerso.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS

IN TERTIVM PHYSICORVM

ANNOTATIVNCVLÆ.

CHec sunt actū, quod presentialiter existunt. Hīc vero potētia, quod nondum presentialiter sunt. **C**Hec sunt ad aliquid, quod in comparatione ad aliud considerantur, ut actus & potentia, motuum & mobile. sunt enim ad hoc sua indita nomina. **C**Secundum excessum, ut maius. **C**Secundum defectum, ut minus. **C**Commune, commune vniuocum. **C**Priuatio, priuatio secundo.

Terius liber physicorum continet octo cap. Primum continet duas conclusiones, duas rationes ad secundam, & quinq; diuisiones, vnum corollarium ad ultimam. **C**Prima conclusio. Oportet Physicum motum non ignorare. **C**Nam physica, de natura scientia est, at naturam ut diffinita est, ignorato motu ignorare necesse est. diffinita est enim esse principium motus & quietis eius in quo est, per se, & non secundum accidentem, oportet igitur Physicum motum non ignorare.

CSecunda conclusio. Eodem modo de consequentibus motū, ut infinito, loco, vacuo, & tempore, ad Physicum spectat determinatio. **C**Primo. Nā motus primo occurrit esse continuus: continuū autem infinito diffinimus. Dicimus enī id esse continuū, quod in infinitū divisibile est, deinde nullū cōtingit sine loco, & (ut existimauerunt) vacuo & tempore esse motū. Ad Physicum igitur, infinitū, loci, vacui, & temporis spectat determinatio. **C**Secundo. Dicitū est quod omnibus erunt communia, prius determinanda esse, deinde propria. Est enī de proprijs speculatio, ea quod de communib; est, determinanda posterior. At motus, infinitū, locus, & (ut putant) vacuū & tempus, oībus rebus naturalib; communia sunt, ea igit̄ in libris physicis determinanda sunt. **C**Prima diuīsio. Quoddā sunt actū, quoddā vero sunt potētia. **C**Secunda. Eorum, quod sunt actū, quoddā est substantia, quoddā quantū, quoddā ad aliquid, quoddā quale, & ita de ceteris prædicamentis. **C**Tertia. Eorum, quod sunt ad aliquid, quoddā dicitur secundū excessum & defectū, quoddā secundū actiū & passiū, hoc est secundū motiū & mobile. Est enī motiū, mobilis motiū, & mobile, a motu mobile.

- 6 **C**Quarta. Eorum quod mutantur, quedam mutantur secundū substantiā, quedam secundū quantitatē, quedam secundū qualitatē, & quedam secundū locum. **C**Vnde fit ut totidem sint motus, quot sunt res secundū quas fit motus: quibus non est res commune nomen, sicut neq; decē prædicamentis. Non enim erit 7. motus præter res ad quas fit motus, & ea quod dicitur sunt, extra quod nihil est. **C**Quinta. In unoquoc; horum quidam est motus perfectior, alius vero imperfectior. In substantiā, forma & priuatio. In quantitate, quantitas perfecta, & imperfecta. In qualitate, albedo & nigredo. In loci mutatiōe, sursum et deorsum. **C**Corollariū. Quare motus tot sunt species, quot et entis. diuisio enī, secundū vnumquodque genus.

CRimi capitū terii physicorum scholia. **i.** At naturam ut diffinita est, in primo capite præcedentis librī, nam illic diffinitur natura per motum. At si quippiam in diffinitione positum ignotum sit, necesse est totam diffinitionem ignorā esse, quare & id quod diffinitur. **ii.** Motus primo occurrit esse continuus. Rationem enim motus apte continuo explicamus, dicentes tum motum esse, cum aliud in aliquo continue acquiritur aut deperditur. Omnibus rebus naturalib; communia sunt. Motus, infinitū, locus, & tempus, omnibus rebus naturalib; conuenient secundū veritatem. Nam omnis res naturalis est mobilis, omnis item infinita quinto, & in loco, & tempore. Vacuum autem ipsius commune est secundū opinionem antiquorum, qui putabant res naturales in vacuo subsistere, sicut & vacuum consequitur motum secundū opinionem quāntū posuerunt nulla moueri posse nisi in vacuo. Cetera autem tria, scilicet infinitū, locus & tempus, motum vere consequuntur. **vi.** Quædam dicuntur secundū excessum. Ea secundū excessum dicuntur, quod acquiruntur & referuntur etiam ad mouē actu, ut quod generatur, ad generans. Ea vero secundū defectū, quod deperduntur, & referuntur etiam ad mouens actu, ut quod corruptitur, ad corruptens. Illa dicuntur secundū motiū, quod sunt ipsius motus causæ effectives potentia, ut generatum, corruptum. Secundū mobile vero, quod sunt ipsius motus effectus potentia, ut quemadmodum actuū, ita potētia respondat, ut generans ad id quod generatur, & generatum ad generabile. **vi.** Quædam mutantur secundū substantiam. Quia si secunda diuīsione ponuntur decem membra eorum, quod diuersas habent rationes prædicamentales, & in quarta diuīsione dicuntur duxatae quatuor esse genera rerum, operæ premiū est cognoscere quonam pacto illa decē ratione distincta ad quatuor rerum genera reducantur. Substantia quidem primum genus a ceteris & ratione differt. Quantitas itidem tam continua quam discreta a ceteris omnino diffidet, & similiter quantitas continua a discreta, ut ex logicis & potissimum Categorij Aristotelis dilucidum euadit. Ad aliquid ab alijs ratione sola differt, & non re. Nam quoddam ad aliquid est substantia, ut res naturalis sibi ipsi eadem, & ab alijs diuersa. Quoddam est quantitas, ut linea pedalis comparata ad linēam pedalem, cui est æqualis. Quoddam qualitas, ut albedo ad albedinem collata, cui est similiſ. Denique quoddam eorum quod sunt ad aliquid, est latio & motus secundū locum, ut motus sursum comparatus ad motum deorsum ei contrarium. Quo fit ut ad aliquid ambiat omnia entia genera. Qualitatis (quod tertium est genus rerum) prima species complectitur res ab alijs re ipsa distinctas, ut pote habitus & dispositiones. Secundæ autem species qualitatis res significatae, si sunt naturales potentiae substantiales, ut intellectus, voluntas, memoria, non distinguuntur re ipsa substantia. Si vero sunt accidentales, ut naturalis potentia ad scientiam & virtutem, aut naturalis primitas arque proclivitas ad virtutem aut ignorantiam sunt vera anima accidentia, perinde atque bona aut mala oculi dispositio in oculo. Tertiæ speciei qualitates re ipsa ab alijs discrepant. quartæ vero, re ipsa quantitates sunt, ut figuræ, quantitates continuæ, & magnitudines, sola ratione ab illis distantes. Formæ vero, & numerorum proprietates, sunt quantitates differentes, solamque habent qualitatis rationem. Actio ratione quidem ceteris differt, re autem conuenit. Nam aliqua actio substantia est, ut forma substantialis quod producitur a generante. Aliqua quantitas, ut maior quantitas quod producitur ab augente. Aliqua qualitas, ut caliditas cum producitur a calefaciente. Denique aliqua est latio, ut motus sursum qui fit a mouente. Sic & passio ambit quatuor entia genera. Nempe aliqua est substantia, ut forma substantialis quod producitur in materia. Aliqua quantitas, ut maior extensio quod acquiritur in eo quod agetur. Aliqua qualitas, ut caliditas quod acquiritur in aqua. Denique aliqua passio, motus est secundū locum, ut motus sursum qui fit in subiecto. Ceterum ipsum quando, reducitur ad tempus, quod re ipsa est motus secundū locum, ut tempore motus circularis primum mobilis, licet ipsum tempus habeat rationem quantitatis continuæ. Vbi autem, siue motus secundū locum (quam latio sine successionem dicuntur) est quartum genus entium a ceteris distinctum. Situs vero re ipsa est quantitas continua, ratione cuius est ordo, propinquitas, distans, & habitudo collationis partium ad totum & ad locum ordinatum variatum, ut cum idem homo stat & sedet, per quod dignoscitur ratione a quantitate dispare. Demum habitus re ipsa est substantia, ut pote res artificiales adiudicantur.

Decē præ dicamēto
iū ad quā
tuor gna
rētū redū
ctio.

cens circa corpus, ut tunica, calceus, ratione tamen a substantia differt. Constat itaque induitio omnia genera entium sub aliquo predictorum quatuor contineri, & decem rationum genera ad quatuor genera rerum reduci. Unde fit ut etiam sunt motus. Sunt enim quatuor res, & genera rerum ad quas fit motus, substantia inquam, quantitas, qualitas, & ubi. Et quatuor itidem sunt motus species ab illis generalibus nominibus denominatae, scilicet motus secundum substantiam, complectens generationem & corruptionem, motus secundum quantitatem, qui continet augmentationem & diminutionem, motus secundum qualitatem, qui est alteratio, & motus secundum ubi, qui est secundum locum mutationis. Sunt igitur totidem motus, quot sunt res secundum quas fit motus, nam utræque quatuor. Et his quidem rebus non est commune vniuersum, sicut nec deesse praedicamenta. Nam quatuor nomen rei communis sit ipsius, ratio tamen est longe diuersa, quia res alia ratione dicitur de substantia, & alia de quantitate, & ita de alijs, sicut & ens. Et non est motus, inquit litera, præter res ad quas fit motus, & præter ea quæ dicta sunt, scilicet substantiam, quantitatem, qualitatem, & ubi. Neque motus re ipsa non est aliud q[uod] res ipsa, & forma aut substantialis aut accidentaria ad quæ fit motus, & quæ acquiritur aut perdeatur, ut generatio nihil est aliud q[uod] forma substantialis quæ acquiritur, corruptio, forma quæ perdeatur, augmentatio, magnitudo quæ viuendi adiungitur. A lia tamen est ratio motus, & alia substantiae aut quantitatis, nam ut quicquid motus datur, oportet eius aliquid acquisitum esse aut perdebitum, & aliquid continue acquirendum aut perdeendum, quod ad formam substantię aut accidentarię rationem non exigitur, nam siue in completa sit siue cōpleta, semper formam perfectiorum. Proinde perfectio motus, actus ipse omnis quo acquisitus adhuc formam dicitur, & tamen amplius non dicitur motus. Et extra ea quatuor rerum genera quæ dicta sunt, nihil est, nam re ipsa est substantia, aut quantitas, aut qualitas, aut ubi, & quod non est aliquid illorum quatuor, nihil est. viij. In vnoquoque horum quidam est motus. Horum, quatuor generum entis. Perfectior quidem motus est acquisitus ad perdituum, aut inter acquisitos qui est ad formam perfectiorem. Imperfectior vero est perditius ad acquisitum q[uod] hic ad esse proficiuntur, ille autem ad non esse, esse autem perfectius est q[uod] non esse, aut inter acquisitos qui est ad formam imperfectiorem, ut in substantia, generatione quæ est ad formam acquirendam, perfectior est, corruptio vero quæ est ad formam perdeendam, & priuationem secundo, imperfectior. In quantitate, augmentatio, quæ est ad quantitatem perfectam, est perfectior. Diminutio vero quæ ad imperfectam, imperfectior. In qualitate, albedo, nigredine, sit præstantior, haud aliter q[uod] lumen tenebris. Denique in motu secundum locum, motus sursum natura perfectior est, motus autem deorsum imperfectior, q[uod] locus sursum dignior sit loco deorsum. Et in vnoquoque genere philosophus hos motus innuit per terminos ad quos proficiuntur exempli loco in arte expressos. Neippe in singulis motus generibus duo exempli gratia nuncupat, quorū prius motus perfectior est, posterius vero imperfectior, quicadmodum in substantia perfectior est motus qui est ad formam, q[uod] qui ad priuationem. In quantitate perfectior habetur motus qui est ad quantitatem perfectam, q[uod] qui tendit ad imperfectam, denique in qualitate dignior est motus qui proficiuntur ad albedinem, q[uod] qui ad nigredinem. Denique in loci mutatione præstantior est motus qui sursum tendit, q[uod] qui procumbit deorsum. viij. Diuisio enim secundum vnumquodque genus. Diuisio motus est secundum vnumquodque genus entis, scilicet substantiam, quantitatem, qualitatem, & ubi, cum secundum quacunque entis speciem ostensum sit vnam sumi species motus. Itaque consequens est tot esse motus species, quot & entis, nam vniuersus quatuor.

Secundi capituli annotati.

Vt generabile, **vt** corruptibile: **vt** in potentia continua generationis aut corruptio-
nis. **Secundum** q[uod] huiusmodi, secundum q[uod] in potentia. **Vt**, inquantum, secun-
dum quod. **Idem** subiecto, idem essentia. **Vt** visibile, potens videri.

Coordinationes Pythagore sunt hec.

Coordinatio positivorum.

Impar	Rectum	Par	Curuum
Finitum	Quadratum	Infinitum	Altera parte longius
Dextrum	Intellectus	Sinistrum	Opinio
Malculum	Vnum	Fœmininum	Multa
Quietum	Lumen.	Motum	Tenebre.

Coordinatio priuativorum.

Mouens, mouens completum. **Quiescere**, est non moueri quādo et ubi quid moueri natum est. **Quies**, priuatio motus in subiecto quando et ubi moueri na-
tum est. **In subiecto** quādo et ubi moueri natum est, in subiecto natu-

E secundum caput continet vnam diffinitionem, vnam instantiam, & re-
sponsionem ad illam, quatuor conclusiones, vnum corollarium ad pri-
mam, vnum ad tertiam, duas ratiōes, & vnum corollarium ad quartam.

9. **Diffinitio.** Motus est actus entis in potentia secundum q[uod] huiusmodi. Ut generatio actus est generabilis inquantum generabile, & corruptio actus corruptibilis inquantum corruptibile, & augmentatio actus augmentabilis inquantum augmentabile, & diminutio diminuibilis inquantum diminuibile. & augmentatio & diminutio non est nomen commune impositum. & alteratio actus est alterabilis inquantum alterabile, & loci mutationis actus loco mutabilis ut est loco mutabile. Et dixi huiusmodi actum entis in potentia ut in potentia est, esse motus. Nam cum edificabile mouetur, actu edificatur, & aliquid edificationis potentia relinquitur, & hic motus edificatio dicitur. & ita cum alia mouetur, in singulari est percipiēre actum incompletum, aliquid semper potestatis habente: sicut cum est doctrinatio, medicatio, voluntatio, saltatio, adolescentia, & vt ita dicā, senectus, aliquid eorum actu est, & aliquid potentia remanet. **Instantia.** Si motus esset actus entis in potentia, ut dictum est, idem simul esset actu, & in potentia, quod videtur inconveniens. **Respondeat** idem non esse simul actu & potentia secundum idem, licet bene secundum diuersa: nec hoc est inconveniens: vt idem non simul est actu calidum, & potentia calidum: sed simul bene est actu calidum, & potentia frigidum: sicut multe res naturales ad inuenientur & patiuntur, sed non simul, aut non secundum idem. Nec inconveniens est: omne mouens physicū simul moueri & moueri, agere & pati secundum diuersa. Et crediderūt aliqui omne mouēs moueri: quod verum non est, est enim quoddam mo-
uētū immobile: licet hoc cōcedi possit de iis mouētibus quæ potestis & formā in se habent. Sed de his alias quid verū sit, fiet manifestū. **Prima conclusio.** Secun-
dum q[uod] huiusmodi, refutari debet non ad id quod habet: sed ad id quod nondum ha-
betur, verū adhuc habēdū est. **Nam** statuē factio non dicitur actus aeris secundum
aes (iam enim aes actu habetur) sed actus aeris secundum quod est in potentia ad
statuē, quæ quidem nondū habetur, sed adhuc remanet habēda. **Corollarium.** Qua-
x ppter quis aes, & aes in potentia statua, vnu numero sint: ratione tamen sunt diuersa.
Nam si eadem ratione esset, actus aeris inquantum aes esset motus aeris: quēadmo-
dū actus aeris ut in potentia statua est, est motus aeris. quod iā dictū est esse falsum:
neq[ue] idcirco quia aes, & aes in potentia statua, idē sint, credēdū est ea non esse diuersa,
na potens sanari, & potēs egrotare, subiecto idem sunt: quæ tamen late ratione dif-
ferunt. Nam si diuersas non haberēt rationes, idē & sanū & agrū simul esse posset:
quæ contraria sunt, quorū enim potentiae nulla ratione differunt, neq[ue] eorum actus
differēt. Similiter idem est & color et visibile: color tamen et visibile ratione diffe-
runt, atq[ue] diuersas habent rationes, ita et similiter aes, et potentia statua. **Secunda**
conclusio. Cum res solum in potentia est, aut solum in actu, non mouetur. **Nam**
res tunc mouentur, cum in ea est actus entis in potentia, ut dictum est: et neq[ue] prius
neq[ue] posterius. At cum res sit solū in potentia, in ea nondum est huiusmodi actus,
nec similiter cum solum sit in actu. Sol et enim vnumquodque mobile interdū mo-
ueri, et interdū non moueri: vt domificabile, cum nondum ligna, lapides et cætera
talia ab artifice mota sint, non mouetur. Cum vero actu operatur, et eius operatio-
nis aliquid in potentia relinquitur, domificabile mouetur, et talis motus domifica-
tio nuncupatur. Cū vero est cōpletus actus, et est dominus ipsum ut huiusmodi non
amplius mouetur, et ita in singulis. Cum igit̄ res solum sit in potentia, aut solum in
actu, non mouetur. **Tertia.** Nō recte diffinierūt motum Pythagorici, dicentes
motum esse alteritatem, inqualitatem, et non ens. **Nā** si est alteritas aut inæquali-
tas, non magis ex his oportet esse motum, quam ex suis oppositis. Similiter si quid
non est ens, non protinus sequitur esse motū. Non possunt igit̄ per hęc recte mo-

tum diffinire: & certe aliter quam dictū est difficile est motum diffinire. Ponebant autem motum esse non ens, quia videtur eis motum esse aliquid indeterminatum: & ponebant ipsum in coordinatione priuatiuorum: quorum nullum est (vt docebant) vt hoc aliquid, vt quantum, aut aliquid aliorum predicamentorum. Nos vero dicimus motum esse quid indeterminatum, non quia sit pura priuatio (nam non omne dicimus actu determinatum & completum, aut puram potentiam & priuationem) sed est aliquid quod est partim actu, & partim potentia: quomodo dicimus motum esse quid indeterminatum, videtur enim omnis motus esse actus imperfectus. ¶ Corollarium. Quapropter nihil mirū, si, quid sit motus, difficile fuit inuenire. ¶ Nam neque simpliciter est actus, neque simpliciter potentia: sed, vt dictum est, eorum quae partim sunt actus, & partim potentia, qui quāuis sit vt difinitus est, difficile est tamen ipsum videre. ¶ Quarta. Omne ens naturale mouens, mobile est: & eius immobilitas, quies est. ¶ Primo, Quia quidquid potestatem habet vt moueat, mobile est, & eius immobilitas quies est. Quibusunque enim inest motus, quoties non mouentur, quiescere dicuntur. Omne autem ens naturale mouens, potestatem habet vt moueat. Est enim, ex actu & potentia. Ex actu enim agit, potentia autem patietur. Igitur omne ens naturale mouens, mobile est, & eius immobilitas quies est. ¶ Secundo. Res naturales tactu agunt, agendo igitur simul & patiuntur. Erit igitur omnis res naturalis mouens, mobilis: & eius immobilitas, quies. ¶ Corollarium. Vnde sit vt iterum recte diffiniatur motus, vt sit actus mobilis inquantum mobile est, vt cum res naturales actu agant, est intelligenda vna species, vt substantia, quantitas, aut qualitas, actu continua effectiva in eo quod mouetur: sicut actu homo, ex potentia facit hominem: qui quidem actu quādiu continua acquiritur, actu est mobilis inquantum mobile, & motus.

Secondi capi. scholia. ix. Motus est actus ens. Diffinitionis motus hic habeatur in celestis, motus est actus, formaque aut substancialis aut accidentalis, nam haec motus ratio omnem physicam transmutationem complectitur, siue ea ad substantiam fuerit, siue ad accidens. Ensis in potentia, ipsius seculer mobilis, presertim incompleti, quod materia est omni transmutationi subiecta nata, existentes in potentia ad aliquid suscipiendum, quod continua suscipit, aut deperdendum, quod continua deperdit. Secundum quod huiusmodi, id est pro quanto aliquid est acquirendum aut deperdendum, quod continua acquiritur aut deperdit. Et hec diffinitione rationem motus aperte declarat, quod scilicet motus forma est incompleta, cuius aliquid est, & aliquid non est, quod continua acquiritur aut deperdit, quia enim motus dicitur actu, debet eius aliquid esse, si enim nihil illius esset, non diceretur actu, & quia dicitur in potentia, debet eius aliquid non esse, quod superfluit acquirendum. Non est nomen commune impositum, nomen simplex, & incomplexum, quod utrius motum ad qualitatem in sua ratione includat, quēadmodū motui ad qualitatem positum est communem nomen alteratio, & mutationi secundū locum latio. Idcirco nomen commune augmentationi & diminutioni circuloquimur per nomen generis & predicamenti ad quod fit, hoc pacto, motus ad qualitatem. Nam cum edificabile mouetur, cuius materia ad edificium aptanda, pro domo cōstruenda disponitur. Et pleraque eorum que hic adducuntur, proprius motus non sunt, habent tamen aliquantam cū motu similitudinem, eo qđ in sua ratione includunt aliquid esse acquirendum, & aliquid acquirendum, quare ad naturā motus aperiendam sunt admodum conducentia. Licet bene secundū diuersa. Siquidem motus est in actu, attendendo partem eius priorē, acquisitam & existentem, in potentia vero attendendo partem posteriorem, acquirendam, & nondū existenter. Ita quod mouetur, secundū hanc partem dicitur esse in potentia, secundū illam vero in actu, sed neutrum est in actu & potentia secundum eadē partem, vt acquisitam, aut acquirendam. Aut nō secundum idem. Ignis interdum agit in aquam, & non e diuerso. alio vero tempore aqua valentior agit in ignem, & non e diuerso. & tunc res naturales adiunictem agunt & patiuntur, sed non simul eodemque tempore. Aqua autem calida insula aqua consimiliter frigidæ, agit secundum caliditatem, & patitur secundum frigiditatem, frigida autem econuerso. & tum res naturales adiunictem simul agunt & patiuntur, at non secundum idem. Nec inconveniens est omne mouens physicū. Id vt & norā admonet de mouente physico cōplorem, tota re naturali intelligendum, quae mouet secundum formā, & mouetur secundum materiam. Siquidem mouens physicū incompletum, immobile est, utpote forma substancialis, quae nullus motus est susceptiva. xi. Nam si eadem ratione essent. Si æs, & æs in potentia statua, essent eadē ratione, sicut sunt eadem re ipsa, tunc actus æris quatenus est æs completem, est motus æris, sicut actus æris quatenus est in potentia ad figuram statue, est motus æris. Nempe quæcumque eadem ratione dicuntur, si vnum alicui conuenit, & alterum ei-

dem conuenire necesse est. At falsum est quod actus æris inquantum est æs, est motus æris, quia iam æs actu habetur, neque ad ipsum est motus, igitur & falsum est illa duo esse eadē ratione. Non minus enim habent rationis discrimen, quam aqua, & aqua calefactibilis, aut quam ignis, & ignis mobilis. Quorum enim potentiae nulla. Potentiae, res nominibus potentiarium explicatae, vt potens ambulare, potens federe. Actus, res nominibus actuum designatae, vt ambulans, sedens.

xii. Accum res solum est potentia. Tunc res solum est potentia, cum nihil eius adhuc acquisitum est, vt cum ne minima quidem (vt ita dixerim) caliditas particula in aqua acquisita est. & planum est rem tunc non moueri, quia non est in actu. Tunc vero res solum est in actu, cum tota forma acquisita est, & nihil eius restat habendum, ut cum perfecta consummataque caliditas parva est in aqua, & perspicuum est nec tunc quidem rem moueri, cum non sit amplius in potentia. At vero tunc partim est in actu, & partim in potentia, cum aliquid forme per motum acquirendæ acquisitum est, & aliquid restat producendum. Ut sit a b caliditas decem graduum producenda in aqua, cuius quinque gradus priores a c acquisitæ sint in aqua, & quinque posteriores c b in eadem acquirendæ, quæ continue acquirantur, tunc aquam moueri, & in ea motum esse, per diffinitionem liquet. Atqui motus ille nō est caliditas a c, quia iam tota est per hypothesim, neque caliditas c b, quia nihil adhuc ipsius est, sed caliditas tota a b, motus est, cuius una pars est, & altera non est. Neque ex eo quod pars eius c b non est, consequitur motum non esse. Nam existente toto, omnes eius partes existere debere, intelligendum est de toto quod sit ens simpliciter, & omnino ens, motus autem non est huiusmodi, sed partim ens, & partim non ens, & in sua ratione includens aliquid parvum eius debere non esse. Quod si concedatur motus ille vt causatio fieri, non protinus efficietur motum non esse. Nam quod sit, tunc cum sit, non esse, intelligendum est de ijs quae nata sunt completa consummataque subsistere, vt de domo, statua, oliua, equo, & non de ijs solum quae habent esse incompletum, qualis est motus, qui solum tum esse dicitur, cum sit, & cum non sit, iam perdit motus nomen & rationem, neque amplius dicitur motus. Neque ex eo quod motus conceditur partim esse ens, & partim non ens, contradictria eidem insunt, nam partim ens, & partim non ens, non sunt affirmatio & negatio contrapugnans, sed partim ens, & non partim ens, quorum hoc de motu negatur, illud vero affirmatur. Contradicunt itidem, partim non ens, & non partim non ens, quorum prius motui attribuitur, posterioris vero ab eo remouetur. Quinimmo si ens & non ens sumatur vt contradictria, compreseretur semper eorum vnum de motu vere affirmari, & alterum negari. Nempe ens pro completo & omnino ente sumitur, ens negatur de motu, & non ens, solum oppositum de eodem affirmatur. Et si ens solum pro ente incompleto, & partim ente accipiat, ens affirmatur de motu, & nō ens solum oppositum de eodem negatur. Denique si ens generatim sumi intelligatur pro omni eo quod aliquo modo est ens, siue omnino siue partim, & non ens solum oppositum pro eo quod nullo modo est ens, neque secundum totum, neque secundum partem, tunc ens affirmatur de motu, & non ens de eodem negatur, quare ex eo quod motus conceditur partim esse ens, & partim non ens, non consequitur affirmationem & negationem dici de eodem. Et cum motus dicitur esse ens, capitur ens aut secundo aut tertio modo nunc positis, utpote aut pro ente incompleto, aut generaliter pro quovis ente. Cum vero dicitur motus esse non ens, sumitur non ens primo modo, utpote pro eo quod est quidem, sed non est ens completum. Atqui manifestum est huiusmodi ens, & non ens, non esse opposita. Nam non ens, solum opponitur enti eiusdem modi, vt non ens primo, enti primo, & non ens secundo, enti secundo, & ita in ceteris. xiii. Nam si sit alteritas. Quāuis fortasse motus omnis concedi posset esse alteritas, inæqualitas, & non ens, ad bonam intelligentiam, non tamen remeat ac revertitur, non enim oportet omnem alteritatem esse mortu. Nempe inter substancialis hominem & lapidem est alteritas, & viuis rei ab alia diuersitas, inter quas tamen non est motus, neque ex eo quod sit alteritas, magis sequitur motum esse, quam si sit identitas eius oppositum. Ita si sit inæqualitas, non magis sequitur esse motum, quam si sit æqualitas eius oppositum. Nam inter lineam pedalem & bipedalem est inæqualitas, & tamen idcirco inter eas non est motus. Similiter non oportet si quid est non ens, idcirco illud esse motum. Nam quod solum est in potentia, est non ens, & tamen non mouetur. xv. Et eius immobilitas, quies est. Immobile hic dicitur, quod non mouetur quando & vbi moueri natum est, quare immobile & quiescens hic idem sunt, & immobilitas istidem & quies pro eodem sumuntur. Est enim ex actu & potentia, actu forma, secundum quam res naturalis agit, potentia, materia, secundum quam patitur. xvi. Ut cum res naturales actu. Cum (inquit) res naturalis per formam substancialem vt precipuum efficiens agit & mouet. In singulis transmutationibus est intelligenda forma siue substancialis siue accidentalis producens illum actu qui acquiritur in mobilis, quemadmodum cum homo generat hominem, intelligitur forma substancialis hominis continua effectiva illius actus qui productur. Et huiusmodi actus qui acquiritur, siue substancialis sit siue accidentalis, est motus, & actus mobilis inquantum mobile.

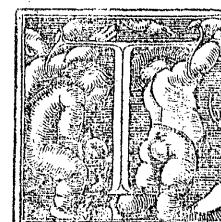
¶ Tertiis capitis annotatione.

¶ A. Athenæ. ¶ T. Thebæ. ¶ Línea, spatium interceptum inter Thebas & Athenas.

a c b

Ertium caput continet tres questio[n]es, tres conclusio[n]es, tres rationes ad primam, tres instantias ad tertiam, & earum solutiones. **P**rima questio. In quo est motus subiectus? **C**lara conclusio. Motus subiectus est in mobili. **P**rimo. Quia est actus mobilis, vt dictum est. **S**econdo. In eo est actus qui motus est, cuius prius erat potentia: est enim motus, actus entis in potentia. At vero ipsius mobilis prius erat potentia: est igitur motus subiectus in mobili. **S**eunda questio. An motu[m] & inobilis idem sit actus? **C**lara conclusio. Motu[m] & inobilis idem est actus. **N**am illorum est idem actus, quorū vnum actū pro[cedit], & alterum eundem recipit. Motuum autem, actum producit, & mobile eundem recipit. Est enim motuum, mobilis motuum: & mobile, a motuo mobile. igitur motu[m] & inobilis idem est actus. Et licet actus ille re ipsa sit unus, est tamē ratione & consideratione duo: sicut idem est spatium ascensus & descensus, ratione tandem duo. Nam actus ille vt est a motuo, dicitur actio: vt vero in mobili, dicitur passio. **T**ertia questio. An actio & passio diuersi sint actus, quorū unus in agere sit, & alter in paciente? **C**lara conclusio. Actio & passio nō sunt diuersi actus. **N**am aut uerque in agente, aut uerque in paciente: aut actio in agente, & passio in paciente: aut contra actio in paciente, & passio in agente locaretur. Non uerque in agente locabitur. Nam omne mouens moueretur, aut habens motum non moueretur: ipsum patiens & mobile nūq[ue] moueret, sine motu enim non moueretur, que sunt impossibilita. Nec uerq[ue] in mobili: quia omne mobile moueret: vt si quis disciplinaretur: quia haberet utriusq[ue] actum, actionem doctionem, & passionem disciplinatem, simul doceretur & doceret. quod statim ridiculū appetet. Et idem duobus motibus ad eundem terminum, moueretur: quod fieri nequit. **N**eque erit actio in agente, et passio in paciente: quia sicut omne patiens moueret, ita et omne agens moueret. haberet enim utriusq[ue] actū in potentia secundum q[uod] in potentia. Et minus locabitur actio in paciente, & passio in agente, alioq[ue] omne patiens ageret, & omne agere pateretur, cum cōtra sit: aut nominib[us] abuteremur. Actio igitur & passio nō sunt diuersi actus, sed unus, vt dictum est: ratione tamē diuersi. **P**rima instatia. Actionis & passionis diuerla sunt opera & effectus. est enim actio effectus, actū: & effectus passionis, passum. sunt igit[ur] diuersi actus, & nō vnius. **S**olutio. Ut actio & passio unus sunt actus numero, & ratione duo: ita actū & passum, unus sunt numero, ratione duo. **S**ecunda instatia. Inconueniens est duorum specie differentiū, agentis & patientis, esse unū & eundem actum. igitur actio & passio minime sunt unus idemq[ue] actus. **S**olutio. Nō est inconueniens, duorum specie differentiū, viuis ut ab hoc, & alterius vt in hoc, esse unū & eundem actū. Est enim actus ille agentis ut ab hoc, & est patientis ut in hoc. Non tamen eius ratio utriusq[ue] est una, sicut tunica & vestis, sed sicut ut de Thebis ad Athenas, & de Athenis ad Thebas: vt prius dictum est. **T**ertia instatia. Si actio & passio essent idē actus, doctio & disciplina essent idē, hoc autem esse nequit. **P**rimo, quia omne discēs doceret, & omne patiens ageret. Nam discēs omne in se haberet doctionem, & omne patiens actionem. **S**ecundo, quia si doctio esset disciplina, & actio esset passio, docere esset discere, & agere esset pati. que statim absurdā videtur. Nō erūt igitur idē actio, actus & passio. **S**olutio. Licit doctio & disciplina, & actio & passio idē sint, nō tamē idcirco omne discēs docet, & omne patiens agit. Nā nō dicīt quis docere, quia doctionē habeat, sed quia ab hoc est doctio. Ita neq[ue] quid agere dicitur, quia in hoc sit actio: sed quia ab hoc est actio. Nō tamen propriæ actionem cādem passioni dicimus, sed potius q[uod] actio et passio unus sint actus: q[uod] quidē quia est huius in hoc, et huius ab hoc, ratione diuersus est. Neq[ue] oportet, si doctio disciplina sit, et actio sit passio, idē esse docere et discere, agere et pati: sicut neq[ue] si idē spatium eadēq[ue] distantia sit de Thebis ad Athenas, et de Athenis ad Thebas: idēm esse distare de Athenis ad Thebas,

& distare de Thebis ad Athenas. Ille enīm qui distat de Thebis ad Athenas, non distat de Athenis ad Thebas. Et ita sufficierat dictum videtur quid sit motus: ex cuius generali diffinitione facile est suarum specierum diffinitiones trahere, vt īge neratio sit actus generabilis vt generabile est. & ita de corruptione, augmentatione, diminutione, alteratione, secundum locum mutatione, domificatione, medicacione, & singulis alijs.

Erit cap. scholia. xvij. In eo est actus qui motus est. In eo (inquit) subiecto est actus qui motus est, cuius subiecti ipse actus prius erat potentia. Hoc est, in eo subiecto est motus cum actu est, in quo prius fuit in potentia, & in quo anteceperat, natu erat esse, vt in eo est calefactio, in quo antequa est, nata erat esse. At ipsius mobilis ipse motus prius erat potentia. Nam antequam aliquid ipsius motus est, non est motus in mobili, sed potest esse in eo, est igitur motus in mobili. Et cum nihil sit in seipso tanquam in subiecto, constat ex hoc loco omnē motu & substantiale & accidentale re ipsa distinguuntur in mobili tum cōplete, tum incompleto, quod faciliter inductione per singula perspicuum efficitur.

Nullū motus in seipso in mobili.

Generator enim & corruptio re ipsa nihil aliud sunt quam forma substantialis quae acquiritur aut deperditur. At illa omnium confessione neq[ue] materia est, neq[ue] totum compositum. Augmentatione & diminutio (sub quibus rarefactio & condensatio comprehenduntur) sunt ipsa magnitudo quae acquiritur in re naturali, aut deperditur. At illa moles & dimensio ex primo physice auditio[n]is libro re ipsa a materia & toto corpore naturali cognita est discrepare. Alteratio re ipsa qualitas est, quae acquiritur in re naturali, aut deperditur, vt caliditas, frigiditas. Atque huiusmodi qualitas, omnium assensu & a materia & a tota substantia alia est. Denum motus secundum locum, affectio est accidentaria & successiva, cuius pars prior non manet cum posteriore. Cum enim sit latitudo super secundam partem spatii, amplius non est ea quae facta est super primam, sed evanuit, & quaevis latitio pars tum solum est cum sit, immo vero & tota latitudo tum solum est cum sit, nam cum tota est completa, ipsius amplius nihil est, vt neq[ue] completae arcis perfectae sonationis (ad quam latitudo responsum habet & analogam) quicquam superest. At huiusmodi successiva affectio, re ipsa & a mobili incompleto, quod est materia, & a mobili completo, vt toto corpore, alia est. Nempe utriusq[ue] mobilis partes simul manent, latitio autem partes non manent. Et id postremum, motum inquam secundum locum, re ipsa distinguuntur a suo mobili, non tam rationibus, vt vrum esse ostendatur, fulcendum est, quam sine aliqua ratione recipiendū. Nam apud Aristotelem physica suppositio est, q[uod] qui negauerit, & admittere abnuterit, sive in tota philosophia ab Aristotelis sententia aberrat & excorbitet necesse est. Consequens itidem est & ipsum concedere debere, sicut non distingui ab aere in quo recipitur. Nam confimilis est utriusq[ue] natura, & par idemq[ue] de utriusq[ue] dictum. Verum id ex priore dialogo physico amplius cognoscas. xxij. Nam omne mouens moueretur, siquidem omne agens per hypothesim haberet intra se actionem, & passionem, quae sunt motus. omne igitur agens moueretur. & omne agens est mouens. omne igitur mouens moueretur, aut agens habens ex suppositione actionem & passionem (quare & motum) nō moueretur, quod perinde est, atque habens albedinem non esse album. Præterea patiens neque actionem intra se haberet, neque passionem, quare neque motum. igitur patiens (quod & mobile) inquam moueretur, aut aliquid sine motu moueretur, quod non minus est inconveniens, quā quicquam sine albedine esse albū. Et hoc pacto cetera rationis mēbra deducenda sunt. Q[uia] omne mobile moueret. Cum omne patiens haberet intra se actionem per hypothesisim, omne patiens ageret, & omne mobile moueretur, habent enim ita dicentes ponere patiens denominatione intrinseca denominari agere ab actio, sicut denominari patiens a passionem, & si quid haberet actionem, ab illa ipsum debere dici agere, sicut habens passionem dicitur ab ea pati. Aristoteles autē ponēt illos duos actus esse unū & cunctem numero, & esse in paciente, in id inconveniens non incidit. Nam nō ponit ab actione patiens intrinseca denominari, vt iū qui ponit eos esse actus re ipsa diuersos, sed ab ea agere. denominatione extrinseca dici. Dicitur enim agens, quia ab eo est actio, vt ostendit litera. Ita actū & passum vnu sunt numero. Vnum & idem numero est effectus actionis qui dicitur actū, & passionis, qui passum, vt eadē caliditas quae producitur ab igne, & suscipitur in aqua. & idem numero lumen quod producitur a sole, & recipitur in aere. Est tamē ratione diuersum. Nā id quod per motum acquisitiū est, si cōparetur ad agens a quo est dicitur actū, si vero cōseratur ad subiectū in quo est, dicitur passum. Præterea non recte colligit haec obiectio. Nam inconveniens non est vnius & eiusdem causae diuersos esse effectus, vt ab igne calefactionem & rarefactionem. Omittit quod actum non propriæ effectus actionis, sed agentis & passum non passionis effectus est, sed patiens. Vtrumque autem, actum inquam, & passum, actionis & passionis portius denominatiū est. Est enim actus ille agentis. Etsi eadē numero sit frigefactio quae producitur a forma substanciali aqua, & suscipitur in eius materia, eius tamen ratio longe est diuersa. Nam effectus ille frigefactio in p[ro]p[ri]etate agentis & formae substancialis vt ab hoc, & tanquam a causa efficiente, ad quam cōparatur dicitur actio, & idem effectus est patientis, & materia suscipientis vt in hoc, & tanquam in

Motus. 7
di locū
sunt in
mobili.

causa materiali atque subiecto, ad quod collatus dicitur passio. Neque usquequaque & omnino verum est diversorum specie differentium non posse esse unum & eundem effectum numero. Nam solis & ignis specie discrepantium nihil prohibet eandem numero esse calefactionem, & a forma substantiali terrae & eius gravitate fieri eundem motum, tametsi inter illas causas quippeam semper diversitatis comperatur. Doctio est disciplina. Disciplina hic non habitus, sed actus nomen est, tantundem valens arcus disciplinari. Et sene idem numero est doctio & hoc modo disciplina. Nempe cognitione aliquis prius ignoti, ut traditur a docente, dicitur doctio, & ut recipitur a discente, disciplina, est enim doctio actio, & disciplina passio. Neque ex hoc sequitur omne discernere docere. Nam doctio non denominat id in quo re ipsa est, scilicet discensem, denominatione, intrinseca (non enim si in aliquo est doctio, protinus consequitur ipsum docere) sed denominat id a quo est, scilicet docentem, denominatione extrinseca, dicitur enim quis est doctio, quia ab ipso sit doctio. Quare admittendum est id ipsum quod est doctio, esse in discente, & ostendere actionem in patiente, cum idem re ipsa sit actio quod passio, quae in patiente est ut subiecto, reficienda ramen & refutanda est hanc propositione, doctio est in discente, & actio in patiente, non quia falsa, sed quia imprima sit, & minus accommoda. Nam actio ratione non habet qua subiectum respicit, sed efficiens. Proinde recte & apte concesserem actionem esse ab agente, & passionem in patiente. Deinceps ex eo quod doctio sit disciplinatio, non recte quis intulerit docere esse discere. Nam cum principale principia illa sint, & denominatiuum denominatio inesse debere, per locum a conjugatis, in substantialibus solum predicationibus locum habet. Dat autem predicationes accidentiarum sunt. & indeco hanc rationem apte refellit Aristoteles.

¶ Quarti capituli annotat.

¶ Numerus quadratus est, quid descriptus, quatuor latera habet equalia. Et idem est qui ex ductu alicuius numeri in seipsum resultat. ¶ Arithmeticus gnomus, est numerus qui numero quadrato circumpositus, quadratum relinquunt.

¶ Quadrati magni, sive totales.

25

				16				
		9			*	*	*	*
4	*	*	*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*	*	*	*
*	*	*	*	*	*	*	*	*

1 3 4 5 9 7 16 . 9

¶ nota paruorum quadratorum. ¶ nota circumpositorum gnomonum, 1.4.9.16 parui quadrati. ¶ 3.5.7.9. circumpositi gnomones, qui paruis quadratis additi, magnos constituant quadratos. ¶ Sensibile, res naturalis. ¶ Magnitudo sensibilis, res naturalis magnitudo.

Vartum caput continet unam conclusionem, duas rationes ad ea quinq; infinitum ponentium antiquorum opiniones, sex quas ipsi assignabant infiniti proprietates, sex rationes infinitum esse probantes, & quinque modos infiniti. ¶ Conclusio. De infinito Physica determinatio est. ¶ Primo. Quia de magnitudine, motu & tempore Physica determinatio est, que aut finita aut infinita necesse est esse, non tamquam omnem quod est, finitum aut infinitum est: ut punctum, & qualitates, quae neque finita neque infinita sunt, igitur de infinito Physica determinatio est. ¶ Secundo. Quia qui de naturalibus scientiam tradere curauerunt, Pythagoras, Plato, Anaximander, Democritus, Anaxagoras, & plurimi alii, omnes de infinito intentionem fecerunt, signum est igitur de infinito Physicam determinacionem esse. ¶ Quinti antiquorum opiniones. ¶ Prima est pythagorae infinitum principiu per se ponentis ut subiectu, scilicet solu parae numeru. ¶ Primo quod in aequalia semper sectione recipit, non autem impar, sed cum primu sit impar, clauditur & terminatur, ut huiusmodi sectione recipere non possit. ¶ Secundo. Quia pars numerus numero ut quadrato additus, aliquando mutat numeri specie: quadra-

tis vero suis consequenter adiuncti impares, nunquam mutat specie: sed semper quadratos relinquunt. Hac de causa impares, eorum gnomonas vocant: quod solum in rebus sensibilibus intra celum & terram ponebat. ¶ Secunda est Platonis infinitum principiu per se ut subiectu ponentis, & numeru parae & imparae, magnum & parvum, & sensibilium & intelligibilium: sed nihil extra celum ponebat, neque corpus, neque ideam. Ideas enim nusquam ponebat. Et differt a Pythagora. Primo, quod ponit infinitum etiam imparum numerum. Secundo, quod in rebus intelligibilibus. Tertio, quod nihil sit extra celum, quorum opposita dicebat Pythagoras. ¶ Tertio est Anaximader, & aliquorū aliorū infinitum ut accidens ponentium, aliqui enim posuerunt in igne, ut in subiecto, aliqui in aere. ¶ Anaximader vero in corpore densiori igne, subtiliori vero aere, posuit. ¶ Quarta est Democriti infinitas atomos ponentis: ex quibus adiuicem functionis infinitum magnitudine conflatur: ex quo omnia fierent, neque posuit quodlibet fieri ex quolibet. Nā primas atomos, & prima rerum principia ex se invicem fieri non posse dixit. ¶ Quinta est Anaxagorae infinitas similes atomos ponentis, & omnia esse in omnibus, & omnia fieri ex omnibus, diuino intellectu omnia ab omnibus segregatae. ¶ Qui vero principia rerum naturalium & numero & magnitudine finita posuerunt, nullum locum infinito in rebus sensibilibus reliquerunt. Nā enim in principiis reliquerunt, nā ea & numero & magnitudine finita faciunt. Neque in ipsis quod ex principiis sunt, nā quicquid ex ipsis quod numero & magnitudine finita sunt, consistit: finitum esse necesse est. ¶ Sex infiniti (quas antiqui ipsi attribuebant) proprietas. Quod esset principiu, ingenitum, incorruptibile, omnia continens, omnia gubernans, et diuinum ipsum (ut dicebat Anaximader) et numerū immortale. Quod rationabiliter statuto infinito dicere videtur. Nā quicquid est, aut principiu, aut ex principio est, infinitum autem non est principiu: cum ipsum ponendum esset infinitum, et cum non haberet a quo generari posset, neque corruptibile (nā aliqui haberet principiu) ipsum esset incorruptibile, atque ingenitum, extra quod cum nihil esse posset, continet omnia, quod cum esset principiu, ingenitum, incorruptibile, omnia continens, iure videtur gubernare debere genita, corruptibilia, et ex principio, esset igitur diuinum quiddam, et ut numerū (ut dicebat Anaximader) habendū. ¶ Sex rationes quod infinitum sit. ¶ Prima. Tempus est: igitur et infinitum. Nā tempus immensum est, et quod percurri nequit. ¶ Secunda. Magnitudo est: igitur et infinitum. Nā magnitudo infinita partitione (ut ponit Arithmeticus) recipit. ¶ Tertia. Perpetuae sunt generationes: et hoc esse nequit nisi infinita sit quedam materia ex qua quaelibet generatio partem suam accipiat, aliqui tandem casuere essent rerum generationes, est igitur infinitum. ¶ Quarta. Omne corpus finitum semper ad aliud corpus terminatum est, necesse est igitur esse infinitum. Nā corpora claudendo, non erit pertinere ad finem et terminum. ¶ Quinta. Intellectus numeru intelligit infinitum, et finalitatem infinitam. Intelligit enim extra celum esse spatium infinitum, quod infinitum corpus et infinitos mundos recipere potest, quod si potest, iam recipit. Nā cum sit supra tempus, esset eternum, in eternis autem simul sunt esse, et posse esse. Et cur etiam potius illic quod hic esset vacuum, est igitur infinitum. Nam intellectus intelligendo deficit. ¶ Sexta. Eos qui non ponunt infinitum, multa inconvenientia sequuntur. Nā disciplines mathematicae tolluntur, infinita numerorum progressio, et infinita magnitudinem et temporum diminutio. Ponendum est igitur infinitum. His argumentis statuere volunt infinitum. Et quicquid concedentes infinitum, grauissime sequuntur questiones, an videlicet visus sit infinitum, an substantia sit, an accidens: Physica tamen questione est, an sit magnitudo sensibilis infinita, ad quod rite cognoscendum ponendi sunt modi infiniti. ¶ Quinque modi infiniti. ¶ Infinitum primo est quod non potest pertransiri: quemadmodum vox dicitur inuisibilis, quia non sit nata videri. ¶ Secundo. Infinitum est quantum, transitum habens, sed inconsuabilem. ¶ Tertio. Transitum habens, nondum totum pertransitum. ¶ Quarto,

Transitum habens, sed transitu difficile. ¶ Quinto. Est cui semper additio, sub tractio, aut utrumque fieri potest.

Quarti capituli scholia. xxiiij. Non tamen omne quod est, finitum aut infinitum est, secundo vel quinto, quod hi duo modi philosophie naturali sunt accommodi, reliqui autem perparum aut nihil. Neutro autem horum modorum puctum aut finitum aut infinitum est, cum ipsum non sit quantum, tametsi sit infinitum primo, de quo hic non agitur sermo. Qualiter autem et si per accidens sit finitus secundo, & infinitus quinto modo, sicut & per accidens quantae, ratione scilicet extensionis subsectorum quibus insunt, non tamen simpliciter finitus secundo aut infinitus esse lunt admittendae. Nam hoc finitum aut infinitum dicimus, quod per se est quantum, aut ut subiectum, aut ut ipsa quantitas. xxvij. Par numerus numero v quadrato additus. Parem numeris alteri pari v quadrato additum, non semper quadratum constituere, et si id aliquando contingat, vt. xij. ad. iij. quadratum, constituunt. xvi. quadratum, sed interdum alteram numeri speciem efficere, per inductionem facile est sumere. Siquidem binarius additus quaternario quadrato, constituit senarium altera parte longiorum. Et senarius additus quaternario, constituit denarium, qui numerus est triangularis. Quadratis autem suis consequenter, id est eiusdem ordinis adiuncti impares numeri, non mutant numeri speciem, sed semper quadratos proxime sequentes constituunt, vt si vnitati primo quadrato addatur ternarius primus impar, fit quaternarius secundus quadratus. Cui quidem secundo quadrato si subinde addatur quinarius secundus impar, conflatur nouenarius tertius tetragonius. Illi si rursum adicias septenarius tertium imparem, fient. xvij. quartus tetragonius. Et ita deinceps. Et quoniam ob rem id ipsum fieri, facile dilucet ex vigesimo sexto theoremate septimi elementorum Arithmetorum Iordanii, quod est, Si ab unitate impares coaceruerint, qui prouenier, erit quadratus. Nenpe per hanc propositionem vniuersisque quadratus equatur imparibus ab unitate (ipsa quidem connumerata) coaceruatis. Et si illis sequens adiungatur impar, per eandem propositionem proueniet & constituetur quadratus, ergo & quadrato ex imparibus coaceruato additus seques impares, eundem constituit quadratum. Si enim qualibet idem commune addatur, tota erunt aquaria. Et hanc ob causam Pythagoras numeros impares vocat gnomones quadratorum, quia quadratis minoribus circumpositi, quadratos totales, vt declarant norae, constituunt, more gnomonis geometrici, qui ex duabus supplementis & uno parallelogrammorum circa diametrum constantium constitutus, quadrato per diametrum in duos aquas diuisio circumpositus, totalem quadratum constituit, vt in Categorij affert Aristotle. xxix. Cum ipsum ponendum esset infinitum, ipsum principium infiniti si quis poneret infinitum esse ex principio ponendum esset infinitum, cum finitum nequaquam esse possit infiniti principium, & infinitum aut efficer, aut constitvere. At inconveniens est concedere infiniti principium esse infinitum, quia tunc plura essent infinita actu & secundo, quod esse nequit. Relinquit igitur infinitum esse principium. Ercum non haberet a quo generari possit aut corruptio (nam si id assignaretur, haberet principium, quod modo ostensum est esse non posse) ipsum esse ingenitum & incorruptibile. Et ita ceterae proprietates deducantur. xxx. Tempus est igitur, & infinitum. Haec rationes in ultimo capitulo exactius diluentur. Hic autem in transcurso, vt quid verum, aut fecus se habens assumant aut colligant, cognoscatur, dissolventur. Prima quidem & secunda, admitting tempus & magnitudinem esse, & preceps infinitum quinto, nam haec talia sunt, non autem infinitum secundo. Tertia soluitur, concessio primo assumpto, negando secundum, quia non vnaquaque generatio nouam accipit materię partem, & que ab alia prius accepta non fuerit, sed eandem numero quam prior generatio cepit. quare non est ponenda materię infinitudo. In quarta refutandum est quod primum assumitur, nam supremum cœlum non ad aliud corpus, sed propria superficie conexa terminatur. In quinta concedendum quidem est, intellectum & numerum infinitum & magnitudinem infinitam & immennum extra cœlum spatium concipere, atque animo complecti, sed false proorsus, & non vere, ex quo infinitum est & inuidum quicquid deinde inseritur. Nam neque extra cœlum est spatium infinitorum corporum capax, neque vacuum, cum ibi non sit natum esse corpus, vt primus de cœlo liber ostenderet. Demum sexta ratio diluitur, admitting illa incommoda eos sequi qui non ponunt infinitum quinto, nulla tamen accidunt inconvenientia eis qui non ponunt infinitum secundo, immo destruuntur. Mathematica principia ponendo magnitudinem actu infinitam, aut numerum actu infinitum. Et cur etiam potius illic. Non est maior & valentior ratio quare illic, scilicet extra cœlum, efficit vacuum, quam hic in mundo sensibili. At qui in mundo sensibili non est ponendum vacuum, igitur neque extra cœlum, quare sunt illic infinita corpora spatium illud oppletum. Id enim colligere volunt hanc rationem agitantes. Ceterum huius rationis omnes particule admittendæ sunt præter ultimam, quia neque extra cœlum tale est quale spatium, neque corpora que in eo recipiantur. xxxi. Quod non potest pertransiri, quod non potest secundum quantitatem absolutam, quia quantitatem non habet, vt vnitatis, & punctum. Aut ut utrumque fieri potest. Verumque, additione, scilicet, & subtractione, vt supposita mundi perpetua duratione secundum Aristotelis sententiam, tempus. Potest enim ei fieri semper additione simillim partium, vt dierum, horarum, & subtractione diuisio que in partes semper diuisione obnoxias, more aliorum continuorum.

¶ Quarti capituli annotatiuncula.

¶ Actu infinitum, infinitum secundo. ¶ Corpora sensibilia simplicia, elemēta, ignis,

aer, aqua, terra. Cōposita, aſſalia, vegetabilia, mineralia, mixta imperfecta. ¶ Motus, motus localis. ¶ Fulciat, sustineat. ¶ Nitatur, sustineatur. ¶ Idem, similiſ.

¶ Vintum caput continet duas conclusiones, tres rationes ad primam, & sex ad secundam. ¶ Prima conclusio. Non est ponendum actu infinitum a sensibiliſ separatum. ¶ Primo, Quia aut est et substantia, & tunc impartibile erit. Omne enim partibile, aut magnitudo, aut multitudo est. Si autem est impartibile, non erit infinitum, nisi quæadmodū punctus dicitur infinitus, & vox inuisibilis, de quo infiniti modo non agitur hic: neq; de eo ipſi intendunt. Agimus enī (¶ idem ipſi intendūt) de infinito, transitu, sed inconsummabile habente. Aut accidēs effet, & tunc non effet principium, sed potius id cui inesset. ¶ Secundo. In finitū passio est magnitudinis, & numeri magnitudinis. Separata vero a sensibiliſ, neq; magnitudinem, neq; numerū qui ex magnitudinis sectione confurgat, habent, neq; igitur ex eis conuenient infinitū, quibus enim subiectū non conuenit, neq; eius passio conueniet inquam. ¶ Tertiō. Quia si tale infinitū substantia effet, cū effet principiū, ipsum effet simplex. aut ergo partibile effet, & tunc quelibet pars eius effet infinita, sicut quilibet aeris est aer, hoc autem impossibile. Nam idem plura infinita esse impossibile est. Aut erit impartibile, & tunc relinquitur solum infinitū vt punctus. Ponendum igitur effet accidēs, quod (vt dictū est) esse nequit. Nam non effet (vt ipſi volunt) principiū. Patet igitur Pythagoricos male ipsum ponere substantiam partibilem. Hec tamen quæſtio: an sit huiusmodi infinitū separatum aut in Mathematicis, aut in intelligibiliſ, & omnino magnitudinū & dimensionū expertibus, Physica non est: sed ea qua queritur, an sit corpus sensibili le actu infinitum. ¶ Secunda conclusio. Non est corpus sensibile, neq; numerus actu infinitus. ¶ Prima ratio, quia omne corpus superficie clausum est, nullū autem infinitum claudi potest. igitur nullum corpus sensibile infinitū est, immo neq; intelligibile, vt mathematicum. Sed quod neque numerus infinitus sit, patet, quia omnis numerus, numerabilis est, quod autem numerabile est, percurri & transiri potest. Nullus igitur numerus infinitus est, nam infinitum neque percurri neque transiri potest. & hec rationes communes sunt: que autem sequuntur, physique. ¶ Secunda ratio. Si effet aliquid corpus sensibile actu infinitum, aut simplex effet, aut compositum. Non compositū, quia cum sit ex multitudine finitis, si illa sint et magitudine finita, totum erit finitū, quod enī ex multitudine et magnitudine finitis constat, vt finitum sit necesse est. Aut ergo eorum alterum ex quibus est, infinitum effet, et alia finita, hoc autē esse nequit, quia ea proportionata esse oportet, nūc autem, cum eorum quodlibet vim habeat, infiniti vis effet infinita, et finitorū finita, quod ideo statim destrueret finita, vt si ignis sit finitus, aer vero infinitus: quātū cuncti etiam equalis ignis equalis aerem potest superaret, et vim suam duplaret nihil secius aer infinitus ignem finitū extingueret, non igitur erit sensibile cōpositum infinitum, ex altero infinito et ceteris finitis cōstant. Neq; erit ex omnibus infinitis. Nam vnu infinitum omnia occuparet. Nullus igitur alijs relinqueretur locus, aut omnia simul eundem occuparent, hec autem impossibilis. Neque corpus sensibile infinitum, simplex erit. Nam sensibilia simplicia corpora adiuntem contraria sunt. Est enim ignis calidus et siccus, aer humidus et calidus, aqua frigida et humida, terra sicca et frigida. Si igitur vnu effet infinitū, alia statim cōsumeret et corruperet. ¶ Neque est (vt Anaximāder credit) corpus simplex mediū in finitū, ex quo omnia fiant. ¶ Primo, quia eadē que de alijs sensibiliſ, prohibent rationes, nam si vim agendi habeat, alia conuinet omnia, et nullus ceteris quem occupare possint, reliquetur locus. ¶ Secundo, Quia vnumquodq; resoluvidemus in ea ex quibus componitur: vt ignea in ignē, aerea in aere, aqua in aquam, et terrea in terra. Nihil autem in illud corpus resolutū est, sed

omnia in ignem, aerem, aquam aut terram resoluvi videtur. Non igitur tale ponendū est, ex quo omnia fierēt. **Tertio.** Quia si dicant tale corpus simplex vim nullā habere qua cetera absunt, igitur neq; ex eo sicut omnia, neq; in ipsum corrūpetur. Fūit enim sensibilia ex contrariis, & in sua corrūptur contraria. Quapropter cū finita sint elemēta, & cōcordi p̄portione ligata, nō sane Heraclitus audientes territorus comminabatur aliquādo futurū vt omnia ignis fierent: vt omnia ad suā recurrat originem. Faciebat enim Heraclitus ignem omnium principiū: vt Anaximāder igni aeri corporis medium. **Tertia ratio.** Quia omne corpus sensibile alicubi esse natum est: & cuilibet assignadus est proprius locus, & totius rei sensibilis & eius partis idem est naturalis locus: vt totius ignis, & scintillę ignis, & totius terrę, et glebę terre. Si vero illud infinitum ponatur similiū partū, quomodo erit in loco naturali? cum omnē occupet locū, & eius vna partū in uno loco sit, & altera in altero? Mouebitur igitur semper. Nā res naturalis omnis extra locum, non prohibita, ad suum locum mouetur. At cum infinitū sit, & extra se locum non habeat, nō mouebitur. Stabit igitur, & semper. Hęc autē impossibilitā. Si autē sit diffīmiliū partū, iam nō est vnum sensibile corpus, sed pluravt se tāgetia. Aut ergo erit ex finitis partibus & numero et magnitudine. hoc autē nō. Nā extalibus nō nisi finiti oriri potest. aut vna infinita est, et ceterę finitę. Neq; hoc quidē, esset em̄ infinitū similiū partium: quod pauloante esse nō posse monstratum est. qđ cū esset simplex, alijs sensibilibus simplicib; cōtrariaretur corporibus, et ea statim corrūperet. Et tanto minus plures aut omnes infinitę esse possunt. Aut erunt omnes magnitudine finite, multitudine vero infinite. Sic autem infiniti erunt loci. quodlibet enim corpus simplex diuersum locum habet. essent autem illa infinita infinitum cōstituentia, simplicia: cū oporteat infinitum, si sit, ipsum esse principiū. Hoc autē impossibile est. Qđ si finiti sunt loci, et locata finita erūt. Oportet em̄ corpus et locū simul esse, vt neq; corpus matū sit loco, alioquin esset corpus sine loco, neq; locus corpe maior: sin minus, vacuu aliquid relinqueat. Neq; recte sentit Anaxagoras illud infinitū immobile esse, qđ seipsum fulciat, et seipso nitatur, quia nō habeat a quo contineri possit. **Primo.** Nam quod immobile esset tale sensibile corpus, hoc nō natura sua esset, sed vi quadā, et quia infinitū esset: vt terra mobilis est et si esset infinita, nō idcirco natura immobilis esset. nā natura mobilis est. liceret tamen dicere eā leipsum fulcire, et seipso nitiri. Reddenda igitur esset ab Anaxagora causa cur huiusmodi sensibile corpus esset immobile. **Secundo.** Quia querendū est ab Anaxagora an infiniti partes finitę fulciat se, et immobiles sint? Nō em̄ poterūt ea ratione, qua dicebat, se fulcire, et immobiles esse, quia non habeat a quo contineri possint. sunt enim finite. Quod si mobiles sint, et totū mobile erit. Sensibulum enim simpliciū corporum vt partes mobiles sunt, et totum. et partis et totius idē est locus: vt si ignis scintilla mobilis est, et totus ignis, et unius scintillę ignis et totius ignis idē est locus. Et si gleba terrę mobilis est, et tota terra mobilis est: et idem vnius glebę terrę & totius terrę locus est. **Quarta ratio.** Omne corpus sensibile leue est, aut graue. & omne leue fertur sursum, & omne graue deorsum. At si esset infinitum, neque esset leue, neque graue. non enim esset totum leue & graue, nam opposita sunt. Neque totum leue: nā totum sursum ferrettur. neque totum graue, nā totum ferretur deorsum. Neque medium leue, & medium gracie. quo pacto enim infinitum dimidiabitur, quod principio, medio & fine careat? Nō igitur si esset infinitum, corpus esset sensibile. **Quinta ratio.** Omne corpus sensibile in loco est. Atqui infinitum corpus est sensibile, infinitū igitur in loco est. At omnis loc⁹, sursum, deorsum, ante, post, dextrosursum, aut sinistrorsum est. Sunt em̄ hec, sursum, deorsum, ante, post, dextrum, & sinistrū, differentię positionū, nō solum a nobis, sed a natura determinatę. Erūt igitur eādē differentię positionum

in infinito, hoc autē esse nequit: quia in solis finitis natura sursum, deorsum, ante, post, dextrū & sinistrum licet intueri. nō erit igitur tale infinitum, corpus sensibile. **Sexta.** Omne corpus sensibile est in loco. quicquid autem est in loco, terminatū est, est enim locus, terminus. igitur quicquid est in loco, finitum est. Nā infinitum termino contineri nequit. non est igitur infinitum sensibile corpus. nō enim erit in aliquo loco, aut sursum, aut deorsum, aut aliquo alio. Si autem nō est in aliquo loco, in nullo loco est, sicut si infinitum nō est aliqua quantitas, vt bicubitum, tricubitum, aut aliqua aliarum, ipsum nulla est quantitas.

QV Inti capi. scholia. xxxij. Omne enim partibile, aut magnitudo. Omne partibile primo, & gratia sui, secundum partes extensionis aut discretionis aut magnitudo est, aut multitudi. Nam qđ substantia in partes extensionis dissecetur, id ase non habet, sed a magnitudi ne cui coniungitur. Substantia itidem per se & primo diuidua est in partes substantiferas, essentia lisque constitutionis, materiam, & formam. At illa neque in partes extensionis neque discretionis partatio est. Ipsum est simplex. Cū infinitum esset principium, ex prima proprietate quā antiqui ei attribuebant, consequens esset ipsum esse simplex, & non constitutum ex partibus diversarum rationum aut contempseramentorum. Si enim est compositum, ipsum non esset principium, sed ex principio constans. Qod si concedatur esse simplex & partibile, oportet vnam quaque eius partem esse infinitam. Nam corpora simplicia partes habent eiusdem cum toto denominationis, vt quilibet pars acris est aer, & quilibet pars aqua est aqua. quare idem infinitū esset plura actu infinita, scilicet sua partes, quod est impossibile. Qod, ut dictum est, esse nequit. Substantia porius habet principijs rationem ad accidens, quam accidens ad substantiam, cū substantia si accidens substerniculum quoddam, vt principiū eius quod ex eo, est. Si igitur id infinitum actu quod posuerunt aliqui antiquorum a rebus naturalibus semotum, & extra eas existens, esset accidens, ipsum non esset principium, sed potius subiectum cui adesset huiusmodi accidens, esset principium. Atqui infinitum non esse principium, repugnat proprietatis ipsi infinito prius assignatis. Aut in mathematicis aut intelligibilius. In mathematicis, in ijs qua re ipsa materię coniuncta sunt, & solatione ab ea separata, quales sunt magnitudines, & a geometria considerantur, aut in intelligibilius substantijs supramundanijs (qua solo intellectu adiungēt sunt) tam re ipsa quam ratione a materia & motu seūt, & nullo modo dimensionem habentibus.

xxxiii. Immo neque intelligibile est vt mathematicū, subintelligendum, infinitum, vt hic habetur sensus. Non modo nullum corpus sensibile est infinitum, sed neque intelligibile corpus vt mathematicū, & sola ratione a materia seūt, est infinitum. Omnis numerus numerabilis est. Numerabilis, vnam discretionis multitudinijsque partem post aliā sumendo, pertransib; atque consummabilis, vt si in centenario binarium quinq̄ages sumperis, eum totum absoluveris. Et ita de alio quantumcunque magno numero. Et haec rationes communes sunt. Haec duæ rationes ad probationem secundā conclusionis adductæ dicuntur communes, quia non modo physice, sed & geometricè & arithmeticè principia assunt. Quinque autem sequentes ad eandem conclusionem astricturā rationes propriae sunt, quod ex solis procedunt naturalis philosophia principijs. Non compositum. Non ex diuersis elementorum qualitatibus contempserat, quia cum huiusmodi infinitum ex hypothesi compositum esset ex multitudine finitū, scilicet quatuor elementis (supponit enim physicus omnem mixtorum contempserationem ex quatuor elementis fieri) si illa multitudine finita ex quibus consatur infinitum, etiam finita magnitudine, totum compositum erit infinitum. Ex finitis enim compositum, finitum esse necesse est. Id autem est contra hypothesis. Qod si vnum corum ex quibus infinitum secundum contempserat coalescit, infinitum ponatur, & alia tria finita, tunc non poterit infinitum consistere. Nam vt corpora naturalia composta subsistant, oportet ea ex quibus componuntur, esse contempserata, & ad medioritatem temporeque reducta, vt vniū non insigne excedat alterum, neq; corrumpat. At cum infinitū sit esset infinita, & finiti finita (nam in simplicibus virtutes, qualitates, & cetera accidentia affectiones, vt grauitas, levitas, caliditas, frigiditas, quae ad magnitudinis diffunduntur extensionem, ipsius molis sequuntur conditionē, vt sit in finitis sunt finiti, ita in infinitis esse deberet infinita) non essent ea que infinitū component, adiuncte proportionata, nā quod infinitae esset virtutis sicut & molis, alia que finita essent & virtute & mole, statim corrumperet, quia sunt adiunctem contraria, non posset igitur subsistere infinitum. Non sane Heraclitus. Cū omnia resolvantur in ea ex quibus componuntur, & secundum Heraclitum omnia cōponantur ex igne tanq; primo principio, secundum eundē necesse est omnia tandem in ignem resolutum iri, & omnia ignem fieri, quod in sua metamorphosi ex Heraclito annotasse videtur. Ouidius. Ipse quoq; in fatis reminiscitur affore tempus.

Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli

Ardeat, & mundi moles operosa labore.

Idem est naturalis locus. Non quidem numero, eiusdemve capacitatē, nam cū totum sua parte secundum dimensionem sumpta sit maius, & locus totius maior est loco partis. Oportet enim

locum, & id quod loco continetur, adiuicet aqua esse, sed idem specie & similis natura, vt sicut tota terra concaua aquae totali continetur, ita & gleba terrae concaua aquae partiali nata est continetur. Eceps vna partia sit in uno loco, vt sursum, & altera in altero loco specie diuerso a primo, vt deorsum, nam ceterae partes sunt in locis inter se diuersis, si vna est in loco naturali, altera erit in loco violento, non igitur totum erit in loco naturali, vt pote ceterus non qualibet pars loco naturali continetur, vt si intelligat alius animalis caput in igne esse, & pectus in aere, pedes vero in aqua, id animal, vt homo, nequaquam erit in loco naturali. Confitimur de infinito intelligere locum omnem occupante, cuius vna partia esse deberet sursum, & altera deorsum. Si autem sit dissimilium partium. Si infinitum componitur ex partibus diuersarum specierum secundum dimensionem sumptis, tunc non esset unum corpus naturale, quia non haberet vim formam substantiam, sed essent plura species diuersa, & sibi inuicem proxima, quemadmodum aggregari ex igne, aere, aqua & terra. Ester enim infinitum, simillimum partium. Si vna pars infiniti esset infinita, & cetera finita, oportet infinitum componi ex partibus specie similibus cum parte infinita. Alioquin pars infinita partes similares sibi species dissimiles corrumpet. Superius autem & in huius tertiae rationis principio ostensum est ipsum infinitum non posse esse similium partium. Hoc non natura sua est. Nam omne ens naturale suapte natura est mobile. Cum itaque id infinitum per hypothesis esset ens sensibile & naturale, esset suapte natura mobile. Quod si foret immobile, id non suapte natura, sed violente contingere, & quia infinitum. Non enim poterunt ea ratione. Partes finitae ipsius infiniti aliquid habent a quo continentur, scilicet totum, igitur non sepius fulcunt & sustinent, igitur sunt mobiles, ex opposito rationis assignate ab Anaxagoras. Dicit enim Anaxagoras, infinitus, quia seipsum sustinet, esse immobile. Nam opposita sunt. Quia leuis & graue sunt opposita, non possunt simul eidem adesse, non erit igitur infinitum totum leue, & simul totum graue. Non totum leue, quia tunc per definitionem sursum ferre, quod ostensum est esse non posse. Similiter non erit totum graue, quia oportet ipsum ferri deorsum, quod itidem esse non potest, nam non esset extra ipsum locus ad quem ferri posset. Neque erit vna eius medietas leuis, & altera graue. Nam in infinito non potest assignari medietas, neque tercia pars, neque quarta, aut alia quecumque explicata nomine proportionem certam ad totum designante, tametsi in eo assignari possent partes determinatae qualitatibus, vt pedalia, & cubitalia.

Sexti capituli annotationes.

C Infinitum potentia, infinitum quinto. **A** Gon, certamen, ludus. **O**lympia, certamina erant quae in honorem Iouis Olympij apud Pisam & Elide Gracie oppida celebrabantur. **P** artes proportionales sunt quae ad suum totum semper simile remittent proportionem, vt duplum, tripalm, quadrupla, & ita de ceteris. **P** artes proportionales, partes eiusdem rationis, partes eiusdem proportionis.

S Extum caput continet tres divisiones, & duas conuenientias post secundam. **P**rima divisione. Infinitum esse duplicitate intelligi potest: uno modo esse infinitum actu: quo modo dictum est infinitum non esse. Alio modo esse infinitum potentia: quo modo bene est infinitum. Nam omnino non esse infinitum, multa incommoda sequuntur. **P**rimo. Tempus principium & finem habere, & esse ex imparabilibus constitutum. **S**econdo. Magnitudines non esse divisibles in magnitudines. **T**ertio. Numerum non esse in infinitum augmentabilem, quae quidem incommoda, posito infinito in potentia, cessant. Nam cum ponitur magnitudo non esse infinita actu, sed infinita potentia, vt divisione, facile est cognoscere magnitudines divisibles esse in magnitudines, & intermixte imparabiles lineas. Et cum ponitur multitudo infinita non actu, sed potentia, vt appositione, statim saluator numerum in infinitum augeri posse.

Secunda divisione. Duplicitate aliquid potest esse in potentia. Primo modo sic in potentia, vt cōpletum illius cōsequi possit actu: quo modo etiam non datum formatum, est in potentia statua. Secundo modo sic in potentia, vt non cōpletum cōsequi possit actu sed semper sit in ipso fieri: ita vt cum aliquid eius sit actu, eiusdem aliquid relinquitur in potentia: vt dies, & agor, & Olympia. Hac enim in ipso fieri semper consistunt, quae cum aliquid habeant actu, alterius sunt in potentia: quomodo dicimus in infinitum potentia divisionis, & infinitum potentia appositionis: quia semper fieri possit divisione, & semper potentia relinquant facienda, & semper fieri possit additio, & semper relinquant addenda. Non autem infinitum potentia divisionis primo, ita vt infinita actu divisione facta esse possit. Nam cum magnitudo divisionis primo, & quia completa actu parvissima omnium divisione facta esse possit, ponatur gratia disciplina tota magnitudo esse oīno divisione, vel ea i que facta est divisione, sunt partibilia, vel imparibilia. Si imparibilia, ergo magnitudo in imparibilia divisione est, et ex imparibilibus cōposita. quod est uterius ostendet esse non posse. Si vero partibilia, poterunt illa in alia minoria dividiri, et

gnitudines: infinita actu divisa infinitam actu constitutent magnitudinem. quod esse nequit. **C**onuenientia. Conuenient infinitum potentia in successu, vt tempore & hoībus, & infinitum potentia in permanētibus: quia utrūque est in continuo accipiendo vnu post alterū: sic ut acceptū finiti sit, & nunquam accipiendo alterū, deficeremus. & sunt semper in ipso fieri, vt dies & agor, generatio & corruptio. **D**ifferunt tamen quia in successu, vt tempore, prius acceptū non manet cum posteriore. In permanētibus autem, vt magnitudine, prius acceptū bene manet cū posterio. **S**ecunda. Cōuenient infinitum divisione, & infinitum appositione. Nā ex magnitudinis divisione accrescit multitudo, & infinitum appositione. quantū enim magnitudini detrahimus, tamen numero se multitudini adiungimus. Editus tamē sibi mutuo respondent. Nam illud detrahēdo, hoc autem semper apponēdo fit. **T**ertia divisione. Vno modo intelligitur infinitum divisione sumendo semper partes aliquas determinatē quantitatis, quo modo non est infinitum divisione. Nam omnis magnitudo finita est. omne autem finitum, per determinatē quantitatis ablationē tamē absursum. Alio modo sumendo partes non quidem alicuius prefixe & determinatē quantitatis, sed bene eiusdem rationis, quas partes proportionales vocant: & hoc modo est infinitum divisione. nā tales partes sumendo, nunquam a divisione deficitur. Et ita de infinito appositione dicendum est, nam vt sumendo partes non alicuius determinatē magnitudinis, sed proportionales, nunquam divisioni materia deficit, ita quoque nec appositioni. Hoc tamen interest, quia dividēdo, quālibet magnitudine minorē facere possumus: apponendo autem, quālibet maiorem facere non possumus. Nā vt Physici aiunt, non est corpus cōcelo maius, neque esse potest. Et si quālibet magnitudine esset apposita maior, infinitum actu esse oportet. qd esse nequit, sed est infinitum appositione (vt dictum est) & diuerso infinito divisione respondens, quanta enim vni quantitati dividendo detrahis, hec & tanta crescēti ex divisione multitudini apponis. Propter hec Plato duo infinita fecit, magnū, & parvum. Magnum quidem, quia apponendo videtur in infinitum excrescere. Parvum vero, qd dividendo videtur in infinitum minui. Quod licet dicat rerum principia, non tamē illis vtitur. Nā vtitur principijs numeris, in quibus nullum locat infinitum. Non enim in numeris posuit infinitum divisione, quia omnes in unitatem resoluuntur, qua nihil minus est. Neque in ipsis posuit infinitum secundū augmentum, cum ad denarium vñq numeros solum augeri putet.

Extri capituli scholia. xxxiiij. Primo. Tempus principium & finem habere. Si non admittatur esse infinitum additione, non semper dies succedit dies, neque hora horae, quare tempus principium & finem habebit, quod supposita mūdi perpetuitate incommodū est, vt octauus liber offender, et si simpliciter non sit inconveniens, neque secundum veritatem. Et si non admittatur esse infinitum subtractione, non poterit partium temporis semper fieri divisione, quare tandem dissecaretur in imparibilia, & ex illis itidē componetur, quod simpliciter inconveniens est. Et ita de magnitudine sentendum, videlicet qd si omnino tollatur infinitum, non esset magnitudo infinita divisione, & quia omnis magnitudo est divisibilis, oportet ipsam tandem dividere in imparibilia, quae non essent magnitudines, & ex illis cōponi, quod physicē suppositioni, mathematicaeq repugnat. Demū & de numero, si intermixtur propositus infinitum, concedendū esset qd non posset in immensum & sine statu crescere, cum non esset infinitum additione. Id autem Arithmetice petitioni repugnat & aduersatur. xxxv. Non autem infinitum potentia divisionis primo. Si infinita actu, magnitudinis aut cuiusvis cōtinuum divisione facta esse ponatur, consequens est infinita actu esse omnino divisione. Et cum magnitudo non sit divisione in non magnitudines, illa infinita actu divisione sunt magna, & magnitudinem quae divisione est constituerit. Ergo cum simili erat iuncta, cōstituerit magnitudinem actu infinitam. Nam in quo divididi separata cōtinuum potest, ex toto idem ipsum est composite. Et quod ex infinitis actu cōstat, est infinitum actu. Id autem impossibile. Præterea si quis dicat magnitudinem esse infinitam potentia divisionis primo, & quia completa actu parvissima omnium divisione facta esse possit, ponatur gratia disciplina tota magnitudo esse oīno divisione, vel ea i que facta est divisione, sunt partibilia, vel imparibilia. Si imparibilia, ergo magnitudo in imparibilia divisione est, et ex imparibilibus cōposita. qd est uterius ostendet esse non posse. Si vero partibilia, poterunt illa in alia minoria dividiri, et

per consequens non fuerat omnino facta diuisio. quod repugnat hypothesi. xxxviiij. Quantum enim magnitudini destrahimus. Bisarlam fieri potest magnitudinis in partes eiusdem rationis proportionales diuisio. Primo pars in qua prius facta est diuisio, in minores partes cuiuscumque superiorum diuisitorum partibus denominationis distribuendo, ut si linea diuidatur in duas medietates, & iterum prima medietas in duas dissecetur medietates, quarum prima sursum in duas diuidatur, & ita consequenter unam partem diuisionis factae temper secundum eandem proportionem diuidendo. Et in huiusmodi diuisione non id est in omnibus totum quod diuiditur, cuiusque autem diuisions partes ad suum quod diuidunt totum, eadem seruant proportionem, quam partes primae diuisions ad suum, & reponit subduplicem. Alio vero modo eadem totum magnitudinem in partes proportionum denominationem diuerso modo sortitas dispertiendo, sic quod eiusdem diuisionis partes eandem habent in quaquam ad suum totum proportionem, diuersarum autem diuisiorum diuersas, & secundum naturam numeri clementer semper a maiore numero subinde denominatas, ut si tota linea diuidatur in duas medietates, deinde eadem in tres tertias, rursum eadem in quatuor quartas, quinque quintas, & ita sine statu, in omnibus his diuisionibus idem est totum quod diuiditur, & eiusdem diuisions partes eandem ad totum denominationem habent proportionem, diuersarum autem diuisiorum diuersas. Nam ynius diuisionis partes secundum dicuntur, alterius tercia, & alterius quartæ. Et secundum utrunque harum diuisionum in infinitum sit continuo partitio, quantumcumque dimittitur magnitudo, tanto crescit multitudo. In primo enim diuidendi genere, posteriorum diuisionum partes minores sunt partibus priorum, & quanto maior sit in diuisione progressio, tanto maior est partium in quas facta est diuisio, numerosus. In secunda autem diuidendi ratione id multo apertius & clarius elucet, nam in eo posteriorum diuisionum partes miniores sunt, ut quæ a maiore numero denominantur, & plures. Minor enim est tertia pars lineæ quam secunda eiusdem, & plures sunt tertie & secundæ, sic quarta minor tercia, & plures quartæ & tertie, & quemadmodum numeri clementer sine termino progrederi, ita & partium magnitudinis distractio, cum a quantilibet numero denominari possint eius partes. Idcirco quod hinc Aristoteles assert, potius de secunda quam prima diuidendi ratione accipendum est. xxix. Ediuero, infinito diuisione respondens. Quod est maius in numeris, id est minus in magnitudine, & quod maximus in magnitudine, id minimus in numeris. Sicut enim datur minima magnitudo actu, & qua nulla alia nunc minor est, id est oportet magnitudo in infinitum actu diuisam esse, & cuius parvitas assignari non posse, nam tamen est dabilis minima magnitudo potentia, quod data quacumque, possit dari minor, ita datur numerus maximus actu, & quo nullus aliis impresentia si est maior, alias oportet numerum in immensum actu creuisse, & cuius numerositas determinari non posset, at non datur maximus potentia, quod quoconque dato possit dari maior. Et sicut datur maxima magnitudo tunc actu, cum potentia, ut coeli, ita datur minimus & actu, & potentia, ut pote binarius, infra quam unitas simila & individua numeri principium proxime collocatur.

Septimi capititis annotat.

Quantitatem, determinatam quantitatē. Semper esset extra accipere, si extra qualcumque quantitates acceptas semper alię ab ipsis relinquerentur accipiente.

Septimum caput continet tres conclusiones, duo corollariorum ad primam, & unum ad secundam. **Prima conclusio.** Non recte definierunt infinitum, ipsum esse dicentes, extra quod accipere nihil est. At potius dicendū esset 40¹ cuius est semper aliiquid extra accipere. **Prima pars patet,** quia hec definitio conuenit toti & perfecto, que finita sunt. Nam id totum & perfectum dicimus, cui nihil deest, neque est eius aliiquid extra accipere: ut totum & perfectum hominem: totum & perfectam arcam. totum enim & perfectum aut omnino eadem sunt, aut parum inter se differunt. Non enim extra uniuersum est accipere aliiquid, etiam finitum sit. Non igitur recte definitum est infinitum, quod sit extra quod nihil est accipere. **Secundū patet.** nā annulos palantes uniformesque consueuerunt dicere infinitos, quod voluendo extra partem captam semper sit aliā accipere. **Signum est 41²** infinitum potius dicere extra quod semper est aliiquid extra accipere. **Hoc tamē inter infinitum & huiusmodi annulos interest,** quod infiniti semper est aliud accipere, nunquam prius acceptum repetendo, non autē annulorum. **Nā preaccepte pars** iteratis repetuntur vicibus. **Primum corollarium.** Quapropter recte poterit 42³ definiri infinitum, ut dicatur esse cuius quantitatē accipientibus semper sit extra aliiquid accipere. **Secundū.** Vnde fit ut Parmenides totū uniuersum, unū esse & si

natum rectius opinatus sit Melissus ipsum unum & infinitū esse dicente. **Nā** quo modo, cum sit cuius semper est aliiquid extra accipere, unū erit? Et quomodo infinitum totū continuabitur? cum nō omne linum quidem omnī lino continuetur.

Secunda conclusio. Non recte dicunt infinitū omnia continere, & in se omnia habere, ppter similitudinem quam ad totum habet & perfectum. **Nam** potius rationem habet partis ut materię & imperfecti. Nam ut materia potentia est, & nō actus: ita infinitū solum potentia est, & diuisione, & appositione, & nō infinitū actus. & si totum est infinitū, hoc non est secundum se, sed secundum alterum, ut in diuisione, aut appositione: quod quidem non continet: sed potius a toto continetur. & ut materia quod species extra habitas accipiat ignota est, ita infinitū ut infinitū ignorantum est. Habet igitur infinitū potius rationem partis & imperfecti. quapropter nō recte dixisse videntur ppter totius similitudinem et perfecti, ipso omnia contineri. **Corollarium.** Vnde fit etiam ut Plato qui magnū & paruum infinita posnebat, et ut materias, incontinenter dixisset ea omnia continere. Nā incontinenter esset ipsa iste ligibilia, quod perfectissima et determinatissima sunt, continere. Ignoratum enim et indeterminatum continere et determinare nequit. **Tertia conclusio.** Nā sine ratione euenerit magnitudinem secundum paruitatem in infinitum abiire, secundum autem excessum, appositione in infinitum abiire nō posse: et contra in numeris ad minimum deuenire, ad maximum vero deuenire non posse. **Nam** materia sub magnitudine clausa, se cum ea semper prestat diuisibilē. At vero secundum excessum non abiit in infinitum. Nā quantacumque magnitudo sensibilis esse potest, tanta est actus, non enim maior coelum esse potest. Itaque magnitudinem secundo non occurrit minimum: adisciendo tamen peruenit ad maximum. Qod vero in numeris contra euenerit, hoc ideo est, quia numerus est unitates multæ. Nam binarius a duabus denominatur unitatis: et ternarius a tribus, et ita de reliquis. At vero unitas quacumque sit, imparibilis est secundum numerum, ut unus homo, unus est homo, et non multi homines: et numerus in unitates secatur. Ad minimum igitur in numeris secundo deuenitur: apponendo tamen semper relinquuntur potentia maior, nam ex partium magnitudinis decisione semper crescit: nō quidem quia sit huiusmodi infinitas actu, sed potentia, et semper in ipso fieri, sicut tempus, et numerus temporis. Et quāvis infinitum potentia, et motus, et magnitudini, et temporis conuenient, non tamē intelligi debet ut quedam natura illis inexistent, sed magnitudo suapte natura hoc modo infinita esse videtur, et per eam motus, generatio, corruptio, alteratio, quia illi coniuncti sunt, et tempus per motum. Hec tamen posterius euident manifestiora.

Septimi capititis scholia. xl. Hec definitio conuenit toti & perfecto. Non improbat Aristoteles hanc antiquorum definitionem, quod falsa sit (nam per hypothesim statuto infinito extra ipsum nihil esset accipere, cum omnia occuparet) sed quod non recurrat conuertatur que cum definito, quin potius transcendat ipsum, & transgredatur, quod minime in re etate definitione fieri potest. non enim omne id extra quod nihil est accipere, est infinitum. Extra totum enim & perfectum nihil est accipere quod ad suam attinet integratem & perfectionem, cum ei nihil desit ad suam constitutionem necessarium, & ramus totum & perfectum, ut homo, equus, planta, minime infinitum est. At si causentur extra totum & perfectum quicquid possit quod non sit de eius constitutione, ut extra hominem, aerem aut aquam, extra infinitum vero nihil accipi posse etiam quod ab ipso separatum sit & seiuinctum, refellit Aristoteles eorum definitionem in universo, quod quidem finitum est, & tamen extra ipsum non est accipere corpus aliquod, etiam ab uniuerso diremptum & remorum, ipsumque non constitutus. Quod infiniti semper est aliud accipere. Aliud, aliam partem determinatē quantitatē: nam in magnitudine potest semper accipi alia pars proportionalis, prius acceptū non repetendo, quam tñ nullus dixerit actu infinitū. Id tamē discriminis est inter partes proportionales magnitudinis, & partes infiniti subinde acceptas, quod partes magnitudinis posterius sumptus est, & prius sumptus, non tñ sumuntur extra eas, sed prius sumptus sunt partes, & in eis continentur. In infinito autē partes determinatē quātitatis posterius acceptū sunt extra partes prius acceptas, neque earū quoquo modo sunt partes, aut intra ipsas continetur. xlii. Nā quomodo, cū sit cuius semper est. Cū uniuersum

sit infinitum secundum Melissum, eius semper est aliquid extra accipere per definitionem, quare non erit unum, quod est contra eundem. Præterea non omne lumen omni lino continuatur, quæ sunt eiusdem naturæ, similiæ specie. Unius enim agri lumen, alterius lino, immo eiusdem unum, alteri coniunctum minime est. Valentio igitur sive neque omnia universi ambitu cōtentæ, & naturæ diuersitate discrepantia, adiuvicem continua sunt, quare totum universum non est continua, igitur neque infinitum actu. Necesse est enim infinitum magnitudine partes adiuvicem continuae essent. xlviij. Nam potius habet rationem partis infinitum eo modo quo esse potest. scilicet infinitum quinto (de quo intelligitur hæc approbatio et conclusio) potius habet rationem partis in qua sit diuisio, aut secundum quam sit appositio, quam totius. Non enim quicquam ratione sui totius ut totum est, infinitum dicitur, sed ratione partium quæ subtrahuntur aut apponuntur. Etiam infinitus potius habet rationem imperfecti, cu[m] in ipso semper imperfecta sit diuisio aut appositio, & perfecti. Demum infinitum potius assimilatur materia quam formæ, quæ sicut materia quotcumque formas accepit, nata est successione alias accipere, ita quacumque diuisione facta aut appositione, potest infinitum aliæ diuisione aut appositionem habere. Acqui pars, imperfectum, & materia, potius cōtinentur a toto, perfecto, & forma, quæ ea contineant. igitur infinitum etsi analogum potius cōtinerit est quæ continere. xlviij. Nam inconveniens est ipsa, scilicet magnum & parvum, cōtinere intelligibilia, ut ipsa, verbū precedat, & intelligibilia, sequatur. xlvi. Quia numerus est universitas multæ. Totum enim nihil aliud est quæ sunt partes simul sumptus. universitas autem numeri sunt partes. siquidem numerus multitudo est ex universitatibus aggregata. Et quod hic dicitur, de universitate & numero numerante soli intelligentiæ est. universitas enim numerata, ut una aqua, unus aer, diuidua est rōne dimensionis. universitas autem numerans (de qua sola loquuntur Aristoteles, declarat in universitate numerata, & re una, ut uno homine, quæ sicut is denominatur unus, & non plures, ita universitas absoluta, pluralitatis diuisio nem non admittit. Ut quædam natura illis inexistens, ut forma quædam accidentaria inexistens magnitudini, motui & tempori, non enim est infinitum accidentaria affectio, diuersa magnitudine tamen accidens a suo subiecto, sed magnitudo, & infinitum potentia, idem sunt re ipsa, & sola ratione differunt. sicut motus & infinitum, itidem & tempus & infinitum sunt idem.

¶ Octauii capituli annotatione.

¶ Intrinsecus terminus corporis, superficies conuexa.

 Ctaum caput continet sex rationum quarti capi. solutiones. ¶ Prima 46 rationis solutio. Tempus & motus infinita sunt potentia, & semper in ipso fieri, posteriore cum priori non manente. & quanvis illas partes cogitatione capiantur, simul tamen non permanent. ¶ Secunda solutio. Magnitudo nec actu diuisione infinita: neque intelligentia in infinitum aucta est, sed, ut dictum est, potentia infinita. ¶ Tertiæ solutio. Non ut generationes & corruptiones aliquando casure non deficient, ponenda est materia actu infinita. Nam quam portiunculam materię unum in corruptione deponit, alterum eandem in generatione assumit. ¶ Quartæ. Falsum est omnino corpus finitum ad aliud corpus esse terminatum. Est enim aliquid suo intrinseco termino & finitum et terminatum. Vnde aliud est aliquid finiri, & ab alio tangi. qui enim dicunt omne corpus finitum ad aliquid finiri, volunt intelligere ad aliquid quod ipsum tangat. quod non oportet. Nam ut finiatur, satis est (ut dictum est) ipsum sua superficie terminari. ¶ Quintæ. Credere infinitum esse, quia intellectione effingi possit, inconveniens est. Non enim idcirco si cogitatione atque intellectu rei excessum aut defectum apprehendo, protinus est rei excessus aut defectus: ut si te extra urbem cogitatione & intellectu effingo, & te ad coelum usque magnitudine excrescere, non protinus extra urbem existis, & capitis vertice coelum cogitans, sed soli tantus eris, quantus prius extiteras. Nam ista a nostra cogitatione & intellectu non pendet. Ita neque huiusmodi spatium, quod extra coelum cogitatu effingunt. Cum enim quis aliquid cogitat, si ita sit ut cogitat, accidit. ¶ Sextæ. Non ponere infinitum actu, nulla incommoda sequuntur, nec matheleos aufert considerationem. Nam mathematici nec infinito actu, in suis demonstrationibus agent, nec utuntur, sed quantacunque volunt quantitate finita. Neque curant an talis alicubi & alicui insit, sed eam quantumcunque volunt suis demonstrationibus aptam cogitatione effingunt. ¶ Ex his perspicue esse possunt rationum superius positarum & similium solutiones, & quomodo

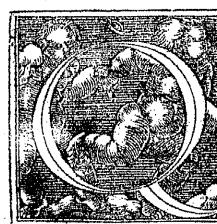
infinitum in materiam & causam materialem potius reducendum sit, q[uod] in aliarum causarum ullam. Quapropter satis inconvenienter semper ab ipsis dictum appareat, infinitum continere, & terminare: cum formæ potius sit continere & terminare.

 Ctaui capituli scholia. xlvi. Vnde aliud est aliquid finiri. Aliquid finiri, est ipsum intrinsecis aut extrinsecis terminis claudi atque cōtineri, ut omne corpus suo finitur convexo, superficies extremitatis lineis, & linea finalibus punctis, omne etiam contentum suo finitur corpore cōtinenti. Aliquid vero ab altero tangit, est ipsum ab extrinseco & circumambiente corpore circundari atque concludi, ut terra tangitur ab aqua, & aqua ab aere. Itaque quicquid ab altero tangitur, finitur & suo conuexo, & circumdantis concavo, at non quicquid finitur, ab altero tangitur, nam suprema celestis sphæra finitur suo conuexo, & tamen ab altero non tangitur, quod non habeat supra se aliud corpus circundans. Cetera vero universi corpora infra supremam sphæram & finiuntur, & ab altero exteriori scilicet corpore locante tanguntur. Nam esse res a nostra cogitatione. Quemadmodum rerum existentia a sensu iudicio non pender, non enim oportet si sensus iudicet solum pedancum, protinus eum esse tantum, quod sensus recte iudicet, & non recte, ita neque res ipsa esse, dependet a nostro intellectu, neque oportet si quo modo intellectus intelligat rem esse, protinus ei hoc pacto existere, quod intellectus & vere intelligere possit, & non vere, & cu[m] falso intelligit, huiusmodi intelligentiæ res ipsa non respoderet. Neque curant an talis alicubi, & alicui insit. Non curat mathematici an magnitudo finita pro suo arbitratu magnitudine aut paruitate determinata, sit in aliquo loco, aut in aliquo subiecto, nam cogitatione & intellectu a loco & materia abstrahunt, sed quantacunque volunt sive magnitudine parvam, semper tamē finitam, suis demonstrationibus accommodant, neque geometra usque magnitudine infinita in suis utitur considerationibus, quod supponat omnem magnitudinem terminis cōtineri.

¶ Paraphraseos in tertium Physicorum, finis.

¶ PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS in quartum Physicorum annotatione.

¶ Quomodo: an p[ro] le, an i[nd] alio subsistet? ¶ Naturā loci, quæ res sit locus. ¶ Her-
molaus, scandula, imbricamenta, & cōdū, & sunt scandula lev[er]t aſſerculi quibus domus
integuntur: imbricamenta vero, stillicidia. ¶ Chaos, hiatus. ¶ Alia natura, alte-
rius naturæ & rationis res. ¶ Elementū, id simplex quod rei constituit essentiam.

 Vartus liber Physicorum continet decem & quatuor capi-
ta. Primum caput duas conclusiones, duas rationes ad pri-
mam, duas ad secundam, quatuor rationes locum esse pro-
bantes, & sex ipsum non esse contendentes. ¶ Prima con-
clusio. De loco, si est, quomodo, & quid est, Physica consi-
deratio est. ¶ Primo, Quia omnes Physici res naturales
existimauerunt esse in loco. Nam quia viderunt ea quæ
non sunt, ut Hircoceruis, & Sphinx, nusquam esse credi-
derunt omnia quæ sunt, oportere in loco esse. ¶ Secundo, Quia de motu Physi-
ca determinatio est. At motus rebus naturalibus communissimus & primus, mo-
tus est qui secundum locum dicitur, qui sine loci cognitione deprehendit non po-
test. Est igitur de loco Physica consideratio. ¶ Secunda. Consideratio de loco,
ardua atque difficultis est. ¶ Primo, Quia ex proprietatibus loco conuenientibus
non facile est naturam eius (ut paulo post ostendetur) apprehendere. ¶ Secun-
do, Quia ab antiquis nihil nobis certum quod in quæstia rei cognitionem ducat,
relictum est. Determinauerunt quidem & de loco, sed omnia dubitata atque per-
plexa relinquentes, nihil exquisite perquisierunt. ¶ Quatuor rationes locum esse
probantes. ¶ Prima. Corpora sibi iniucem succedunt: ut ubi prius erat aer, modo
sit aqua. At in quo ita sibi succedunt, locus est, utriusque successiue receptaculum:
sicut dolium successiue diuersos liquores recipiens. Est igitur locus: & non modo
est, sed & est a qualibet eorum quæ alternativam suscipit, alterum. ¶ Secunda. Unus
quodq[ue] Physicorum corporum non prohibitum in suum locum fertur: ut ignis
in sum, terra & grauia deorsum: in quo lata consertiantur. Est igitur locus. & non

modo est, verum etiam vim quādā locatorū conseruatricem retinet. Cuius differentiē sunt, sursum, deorsum, ante, post, dextrum, & sinistrum. Quę aliquid ad nos relatione facta sumuntur: vt quod mihi sursum est, si scandulas consensertero, fit deorsum, & quod deorsum: si clivum descendero, fit sursum. & quod ante: me ad oppositum verso fit post. & quod mihi est dextrum: si me videro, fit sinistrum. Sed hęc in natura non sic sunt: sed determinata est differentia: vt sursum natura, ad quod levia (vt ignis) ferri nata sunt. & deorsum, ad quod grauia (vt terra) natura feruntur. Quod vero hęc in natura & nobis non similiter sint, ostendunt mathematica: quę cum omnium cōfessione in loco non sint, ea tamen ad nos & dextra & sinistra cogitatione effingimus. ¶ Tertia. Antiqui vacuum posuerunt, in quod corpora recipierentur, & quod locum nuncupabant: quem locum tunc dicerebant vacuum, cum corpore priuaretur. Signum effigitur locum esse. ¶ Quarta. Etiam authoritate vetustissimi poetę locum esse confirmatum est. Inquit enim Hesiodus peruetustus poeta primum fuisse chaos, rerum omnium receptaculum & locum, qui videtur opinionem secutus (quam & aliorum multi) omnia alscubī & in loco esse. Quod si ita sit, vt Hesiodo visum est, mirabilis loci potētia: quę omnīū prima est: & quae non existente, vt nulla alia sint necesse est: ipso vero existente, nō idcirco sint alia. Posuit enim chaosprius quam res ceterę essent, primū. ¶ Sex rationes locū esse tollētes. ¶ Prima. Quod locus non sit, vide primo, quia aut locus esset corpus, aut alia a corpore natura. Non corpus: quia cum locus & locatum simul sint, & locatum in loco recipiatur, duo corpora simul essent, quod est impossibile. Neque alia a corpore natura, nam tres dimensiones habere soli corpori proprium est. At vero locus tres dimensiones habet, est enim longitudinis, latitudinis, & profunditatis particeps. Non est igitur alia a corpore natura. ¶ Secundo. Si ponas locum corporis receptaculum, eadem ratione & superficie & linea & puncti ponas locum. Par enim eademque ratio est. Sicut enim vbi prius erat aqua, postea pones esse aerē: sic & vbi prius aquę superficies, linea & puncta, postea illuc aeris superficies, linea & puncta. sed puncti non est assignandus locus, nullam enim dimensionem habet, igitur neque corporis, neque alicuius aliorū. ¶ Tertio. Quicquid est: aut est elementum, aut ex elementis, quod verum est & de corporeis, & de incorporeis. Nam corporeorum corporea sunt elementa, et incorporeorum incorporea. At locus, neque elementum, neque ex elementis est. Nō enim in incorporeorum, quia ex incorporeis et intellectualibus elementis nulla prodit magnitudo. Nec corpus: nam esset corpora in se recipiens: quod fieri nequit. ¶ Quartio. Qui locum ponunt, causam locato faciunt. Sed neque materia, neque species, neq; efficiens, neq; eius finis esse videtur, dicant quam velint. Nō est igitur ponendus locus. Quinto. Efficax est, et vigorem suum retinet zenonis ratio. Si enim posueris locum esse aliquid, sic dictū refellet zeno. Quicquid aliquid est in loco est. locum autem aīs esse aliquid, igitur locus in loco est, qui alter locus eadem ratione in loco est: et hoc in infinitum abiret: quod est impossibile, nihil igitur est locus. ¶ Sexto. Qui ponunt locum, omne corpus ponunt in loco esse, pariter et in omni loco corpus. Derebus igitur quę augmentur et crescunt, quantum additur corporis, tantundem addere et loci oportet, et pariter cum corpore locum crescere. Nam neq; maior neque minor corpore locus debet esse, quod facile nō est videre: quin potius videtur impossibile. Sane igitur non videtur locum esse.

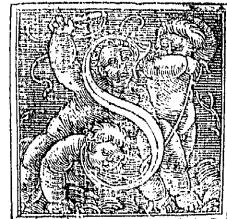
Rimi capititis quarti Physitorū scholia. ¶ Ea quę nō sunt, quę natura subsistere nequeunt, qualia sunt hircoceruus, & sphinx. Siquidē hircoceruus monstrū est (vt ferunt) partim hirci, & partim cervi figurā obtinens, & gręce tragoelaphus dicitur. Sphinx itidē monstrū est, quod singunt faciem habere virginis, pēnas avium, & pedes leonis, cuius enigma p̄positū quo pacto Oedipus dissoluerit, vulgatissimum est.

Nempc ferunt eo tempore quo exorta inter Phocenses seditione, ira accensus Oedipus Laium parentem inscius occidit, Sphingen heluanam biformem Thebas venisse, proposuissęque enigma, quod qui non solueret, perfiret. Inde plerique ob rem ambiguum ac perobscuram interempti sunt. Soluenti, Thebarum regnum propositum p̄mium erat. Pr̄ter Oedipum enigma soluere potuit nemo. Id autem erat huiusmodi, quodnam animal bipes, idem tripes, ac quadrupes foret. Ceteris ambigentibus, Oedipus hominem esse afferit, quod infans quatuor pedibus obrepatur, manus ad gradiri officium etiam vtens perinde arque pedibus, annis autem confirmatus, duabus pedibus incedat, senior tribus, quoniam scipione quasi tertio pede vtatur. Sphinx suo iudicio vīcta, ex editiore loco se p̄cipitem dedit. Oedipus Thebarum imperium adeptus est. Verum hęc figmenta sunt antīni) sicut Gorgones & C̄tauri nusquam subsistere nata. Non tamen ex eo quod non existentia non sunt in loco, recte colligunt, quae existunt, omnia in loco esse. nam ex interempto antecedente interimunt consequens, derinque atque hoc p̄cepto argumentarentur. Siquid non est animal, ipsum non est rationale, igitur si quid est animal, est rationale. vbi quod afsumitur, verum est, & quod infertur, falsum, quod & in antiquorum ratione accidit. Suprema enim sphaera (vt sequentia ostendit) in loco non est. At motus rebus naturalibus. Motus secundum locum rebus naturalibus communis dicitur, quod omnibus cōueniat. Primus vero quod p̄cipiens sit, & natura p̄stantis inus, ut octauis huius physica auctoritatis liber ostenderet. iiii. Si scandulas concendero. Scandula gradus sunt, quod his altiore locum cōscendamus. Et id latinū esse nomen, & a probatis authoribus vītatiū probant notę, per id quod Hermolaus Barbarus nostra tempestate ingenio & doctrina clarissimus, & qui (si fata vitam ei diu turniorem concessissent) literas philosophicas (ad quas illustrandas ingenium conuerterat) plurimum adiuvisset, physicam paraphrasit Themistij in latinam linguam ex gręca elegantissime traducens, circa hunc locum his vītū verbis, scandula, imbricamentaque axdium. Sunt autem imbricamenta, impluia sit stellicidia, quod in eis imbrices recipiantur, quae & imbrices dicuntur. Antiqui vacuum posuerunt. Prima & secunda ratio probans locum esse, efficaciam & robur habet. Tertia vero & quarta, infirmare sunt, & inutilia, quod ea assumunt quae inficianda refutandaque sunt, & concludunt id quod vītro & non propter assump̄ta est tribuendum. Siquidē negandum est, vacuum esse, quod cum corpore plenum sit, vocetur locus. Negandum item est chaos illud Hesiodi, quod rerum omnium sit receptaculum. iiii. Quod locus non sit, vi detur primo. Hęc rationes contendentes locum non esse, quinto capite huius ab Aristotele diluētur. Verum non irrationabile videbitur easdem hic vel in trāscursu dissolure, vt in eis quid recte aut perperam dictum sit, imp̄resentiarum cognoscatur. Itaque prima diluitur admittendo locum esse aliud a corpore, negando tamen ipsum tres habere dimensiones. Nam cum sit superficies, solam habet longitudinem & latitudinem. Secunda vero ratio dissoluitur, admittendo corporis id est substantię corporeę locum esse recepraculū. negādo tamē corporis, id est quantitatis corporis arcis profunditatis locum per se esse receptaculum, nam dimensiones sunt instrumenta existendi in loco, quibus sublati amplius res non sunt in loco, neque dimensiones ipse in loco sunt nisi per accidentem, & ratione rerum naturalium quibus insunt, more ceterorum accidentium. Quare negandum est, superficies, linea & puncti ponendum esse locum. Licer enim vbi prius erant aquae superficies, linea & puncta, postea sint aeris superficies, linea & puncta tanquam extrema, & termini magnitudinum in iis quorum sunt termini, non tamen ut locata in suis locis, nam sola substantia per se sunt in loco. Tertia dissoluitur, admittendo quod primo loco assump̄ta est de substantijs, & non de accidentibus, locus autem accidentis est, quare id ad locum non recte applicatur, neque enim elementum, principiumque locus est, neque ex elementis & principijs aut corporeis aut incorporeis constans. Quarta ratio diluitur concedendo locum esse causam efficiētem locati, aut conseruantem, si sit locus naturalis, aut corruptem, si violentus. Quinta vero dissoluitur, negādo id quod primum assumitur, nam vītū sphaera non est in loco, neque etiam accidentis, faltem per se, quare etiam negandum est quod includitur. At primū assump̄ta de corpore naturali existente actu, verum est, locus autem non res est naturalis, sed eius accidentis. Demum sexta diluenda est admittendo omne corpus naturale esse in loco (nam de celesti id nō operat in numeris) & in omni etiam loco esse corpus, alioqui esset vacuum. Cum vero res naturales augentur, admittitur locus efficiē maius, non quidem per augmentationem (nam augmentatione foli conuenit corpori per se, corporeaque magnitudini) sed corporis locantis (quod locato cedit, ut mollius solidiori) divisionem. Ex hoc autem nullum paritur incommodum, neque sequitur inconveniens.

¶ Secundi capititis annotatione.

¶ Timaeus, dialogus Platonis, quem ipse a Timaeo Locreti sic inscripsit. ¶ Res, res naturalis.

Hermonia laus.

Ecundum caput continet vnam diuisioneē, duas de loco op̄nioneſ, vnam conclusionē, & ſex adeam ratiōeſ. ¶ Diuſio. Quidam eſt locus cōmuniſ, qui plura contineſ corpora: vt aliquid eſt in celo, quiā in igne, illīc vero, quiā in aere, ī aere, quiā in terra. Alius eſt p̄p̄tius, in quo locatiū primo inēſt: vt locus nihil preter te immeadiate contineſ. ¶ Duę de loco op̄nioneſ. Prima eſt dicteiū locum eſſe formā: quiā forma eſt que terminat: immo prius rei termino, & locus eſt prius locati terminus, eſit igitur locus forma. Secunda eſt dicteiū locum eſſe materiā: quiā locus videtur eſſe diſtantia magnitudinis: que quidē materia eſt, que a magnitudine altera eſt, cōtēta terminis & ſpeciebus, & que de ſe finita nō eſt: a cuius ſphaera ſi remoueātur ſpecies & termini, nihil preter materiā informē, interminam, & magnitudinē ſpatium relinquitur. ¶ Et huius opinionis fuit Plato, ſolus, quid eſt locus, dicere aggressus. Dicit enim in Timaeo, materia, receptaculum: & locū eſſe idem: & in dogmatibus que agrapha nuncupantur, receptiuū, & locum, idem. Et hec & ſimilia de loco dicta diſſicilem faciunt eius determinationē. ¶ Conclusio. Neq; locus species eſt, neq; materia. ¶ Primo, quiā materia & forma a re nō ſepa- rātur: locus autē separatur: vt vbi prius fuit aer, nunc eſt aqua, & ſepe cōtra: quem admodū prius dicitur eſt. Igitur locus neq; ſpecies neque materia eſt. Quapropter etiā neque locus ſui locati pars, neq; habitus, neque paſſio eſit. eſt enim separabilis ab ipſo toto. ¶ Secundo. Locus perſimilis eſt vaſi, vt cado contineti. vas autē, eorum que cōtinet, nihil eſt: igitur neque locus locati. Non eſt igitur locus, aut eius ſpecies, aut materia. ¶ Et ſi a p̄poſito licet digredī, mirabile eſt quomodo Plato numeros (quos dicebat rerum ſpecies) nō diceret eſſe in loco: cum diceret eos materia ut magno & paruo participatiuos: & materia in Timaeo dicit eſſe locum.

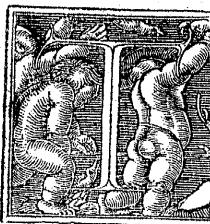
¶ Tertio, quiā res, in ſua loca feruntur. In ſuam autem ſpeciem aut materiam, nulla res fertur. habent enim eam intra ſe. igitur locus neque ſpecies neque materia eſt. ¶ Quarto. Sursum & deorsum diſſerētiſ ſunt locoru, non autē ſpeciei aut materia, iſi locus neque ſpecies neque materia eſt. ¶ Quinto. Si dicas locum ſpeciem aut materia eſſe, mouebuntur loci, & locus in loco eſit. Transmutantur enim ſimil cum re et ſpecies et materia: et vbi res ipſe ſunt, ibi pariter affunt. Hec autem absurdum. ¶ Sexto. Si locus eſt ſpecies, cum ex aere ſit aqua, perditus eſt locus pariter et corruptus, nam corrupta eſt ſpecies. Hoc autē non oportet, quiā po- test aqua in eodem loco in quo prius aer fuerat (vt ipſi concedunt) eſſe. Non eſt igitur locus ſpecies.

Ecundi capitis Scholia. v. Qui plura contineſ corpora. Actu existentiā, & quorum vnumquodque totum eſt, & non alterius pars, & quibus non eſt immeadiatus. nam locus proprius contineſ corpora, & etiam eius partes, plura quidem contineſ corpora, ſed potentia. Proprius autem locus eſt, in quo locatum primo, immeadiate, proximeq; inēſt, vt concauſ dolij, locus vini in eo contēti. vi. Qui forma eſt que terminat. Forma, terminus eft intrinſicus, & pars ſubſtantialis, locus autem, terminus extrinſicus, & non pars eius cuius eft locus. Preterea qui ſea ratiocinantur, ex ambabus affirmatiuis ſecundę figure conficiunt ſyllogiſmum, qui inualidus eſt. Verum hec amplius ex quarto capite huius cognofcentur. Que quidē materia eſt, que diſtantia magnitudinē, eft materia, que quidē materia a magnitudine altera eft, non modo ratione, ſed & re. Et ipſa materia cōtentia eft terminis & ſpeciebus, formisque cum eſſentialibus, tum accidentalibus, neque de le quidem finita determinataque eft. A cuius materia ſphera, ſeileſt concauſ orbis lunę materiam ſuo ambitu complectente, ſi remoueātur formæ & accidentia, nihil preter materiam nudam formis, atq; non terminatam, & magnitudinē ſpatii (vt dicunt) relinquitur. Sed in hac ratione, quod primo & ſecondo auſumitur loco, intermediu eft, nam diſtantia magnitudinē nihil aliud eft quam magnitudo, a magnitudine diſtas, illa autem neque materia eft, neq; locus. Verum ex quarto capite huius planior erit ratiōis locum materiam eſſe probantis ſolutio. Que agrapha nuncupantur. Agrapha, non ſcripta, quod eadogmata ipſo Platone docente ab auditoribus excepta, inter opera eius nō numeratur, neq; in luce ſunt edida. vii. A re nō ſeparatur, Ipsi quidē re naturali manente, non enim poſt eſta ignis aut ma-

teria separari ab igne, ipſo igne vt prius manente, locus autem separatur a locato, ipſo locato manente, quia cuius prius erat locus, poſtea amplius non eft eius locus, re tamen locata adhuc exiſte, ſed in alio loco. Similiter non poſt pars integralis a ſuo toto manente integro separari, neq; accideſ ſubiecto, aut ab vno in alterum demigare, locus autem a toto locato separabilis eft nulla lubractione a locato facta, & idem diuersorum ſuccellue eft locus. Non eft igitur locus pars ſubſtantialis aut integralis aut accidentaria affectio locati. Forum quae contineſ, nihil eſt. Nihiſ inquam intrinſecum, etiā aliquid eorum ſit extrinſecum, ſcilicet contineſ & conſeruans. Ita locus nihil intrinſecum eft locati, neque pars eius, neque accideſ, etiā aliquid ſit eius extrinſecum, ſcilicet terminus & contineſ. Habet enim eam intra ſe. Res naturales omnes habent intra ſe & ſuam materiam & formam, nihil autem fertur ad ea quæ habet, igitur res naturales vbi comple- cœfuerint (alias non adhuc dicuntur res naturales) non feruntur in formam ſuam ſubſtantialem aut materiam. Non autem ſpecieſ aut materie, ſubaudiendum, ſuſum & deorsum ſunt diſſerentiæ, vna enim forma non dicitur ſuſum, & altera deorsum, niſi forte per accidenſ, ex quo re- ge conficitur locum neque ſpecieſ eſſe neque materiam. Eorundem enim eadem ſunt diſſerentiæ. Mouebuntur loci, & locus in loco eft. Si locus eſt materia, cum materia moueat per ſe & ſubiectu, & locus per ſe moueretur, quod eft inconveniens, definitur enim poſtea locus eſſe immobile prius. Et cum materia in eodem loco ſit in quo res tota naturalis, locus eſt in loco, quod eft impoſſibile. Itidem ſi locus eſt forma, cum forma moueat terminatione aut per accidenſ, conſequens eſt & locum eodem pacto mouerit. Et cum forma in eodem ſit loco per accidenſ in quo res ſua naturalis, locus eſt in loco, qnōd rurſum eft impoſſibile.

¶ Tertiū capitiſ annotatiuncula.

¶ In ſecundo, ex, ¶ Primo, ſecundum ſe, idem. ¶ Idem eſt in ſeipſo primo per accidenſ: cum aliquid prium in ipſo eſt, in quo etiam prium inēſt. ¶ Ma- xima. Datis duobus quorum primo, ſecundum prium inēſt: quicquid ſecundo prium inerit aut per ſe, aut per accidenſ, inerit & primo.

Ertium caput cōtinet octo modos quibus aliquid eft in altero, vnam queſtioneſ, ſolutionem, vnam conclusionē, tres rationes ad eam, & obiectionis zenonis ſolutionē. ¶ Octo modi eſſe in altero. ¶ Primo aliquid dicitur eſſe in altero vt pars in toto, quēadmodū dígitus in manu. ¶ Sectiō dicit totū in partibus, nō enim preter partes totū eſſe poſteſt. ¶ Ter- tio vt ſpecies in genere, vt homo in animali. ¶ Quarto ſicut genus in ſpecie, & ſuperius in iſeriori: vt animal in homine. ¶ Quinto ſicut accidenſ in ſubiecto, & forma in materia: vt ſanitas in calidiſ, frigi- diſ, humidis, & ſiccis. ¶ Sexto ſicut in efficiente: vt Grecoſ ſuſum in Grecoſ rege. ¶ Septimo vt in fine: quemadmodum dicitur omnia in optimo vt in felicitate eſſe collocanda. ¶ Octauo ſicut in loco: ſecundum cuius ſimilitudinē aliquid eft in vase. Et hiſ modus hoc in loco maxime eft proprius. ¶ Quæſtio. Vtrū aliquid ſit in ſeipſo? ¶ Solutio. Aliquid eſſe in ſeipſo, bifariam itelliſt potefit. Pri- mo modo vt ſit in ſeipſo primo, cū ipſum & quodlibet ſuſi ipſo eft: quo modo nihil in ſeipſo eft. ¶ Secundo vt ſit in ſeipſo per alterum, vt quia partes in ipſo ſunt: quo modo aliquid bene eft in ſeipſo ſecundum locutionem quam ſynecdochē vo- cant, quia eius pars ſit in ipſo: quemadmodū aliquid dicitur album, vt corpus, quia pars eius eft alba. Id enim album eft, cuius superficie coniuncta eft albedo, & aliquid dicit ſciens, q; anima eius ſit ſciens, a parte ſumpta denomi- natione. ¶ Cōcluſio. Nihil eft in ſeipſo primo. ¶ Primo, quia nihil eft in ſeipſo (vt vīnū in ſeipſo, & amphora in ſeipſa) vt pars in toto, neq; vt totū in partibus, neq; ſecundum aliorum modorum vīlum. Quod autē amphora vīni dicatur in amphora eſſe, hoc eft deno- minatione facta a parte: quēadmodū dicitur albedinem eft in corpore, quia in ſu- perficie ſit: & ſcientiam in homine, quia ſit in anima, & non quia idem ſit in ſeipſo primo. ¶ Secundo. Quicquid recipiſt, in re altera recipiſt. Sunt enim ratio- nes diuersæ eius quod in aliquo eft, & eius in quo aliquid eft. at vero vīnum eft vī- num, & amphora eft amphora. Nō igitur vīnū recipiſt in vīno ut huiusmodi, ne-

que amphora in amphora, hec enim adeo discrepant, ut vinum esse amorpham, et amorpham esse vinum: quorum rationes inter se discrepant, et sunt diuersae. Et haec rationes probant aliquid non esse in seipso primo et per se. ¶ Tertio. Quod idem non sit in seipso per accidens primo, ut amphora in seipsa primo per accidens, ut per vinum, patet: quia duo corpora simul essent, ut vinum et amphora: quod esse nequit, non igitur erit idem in seipso primo, et secundum accidens. ¶ Objectionis zenonis solutio. Ex dictis, zenonis objectionem soluere difficile non est, Cum enim ita insurgit, quicquid aliquid est, in loco est: falsum est. Quod si contendit locum in aliquo esse, concedimus: sed ex hoc non conficitur locum esse in loco, neque hoc oportere abire in infinitum, quia concesserim quod locus sit in aliquo, ut accidens et passio, et sicut sanitas in calidis et frigidis. Dictum est etiam satis locum esse neque materiam neque formam.

Tertij cap. Scholia. viii. V species in genere. In hoc tertio & quarto modo, nomine speciei quodvis inferius intelligitur, sive subalterna sit species, sive specialissima, sive individuum & nomine generis, quodcumque superius. Sicut accidentis in subiecto. Duo huius quinti innuantur in litera particulares modi: primum quo accidentis in subiecto, ut vanitas in corpore, & scientia in anima. Secundus quo forma substantialis in materia, & consubstantiale in consubstantiali, ut anima in corpore. ix. Quam synedoche figura est grammaticalis, qua quod parti conuenit, attribuitur & roti, ut quia caput hominis est in homine, dicitur homo esse in homine. Cuius superficie confuncta est albedo, non quid ut accidentis suo subiecto, cum accidentis non sit subiectum accidentis, sed ut accidentis suo coaccidenti, nempe albedo & superficies sunt in materia ut suo subiecto. x. Quod autem amphora vini. Amphora vini dicitur amphora cum vino sumpta, que si dicatur esse in amphora. id est oenophoro & reconditorio vini, hoc est denominatione sumpta a parte, & quia vna pars, scilicet vinum, est in altera, scilicet in amphora, quemadmodum albedio in seipso esse diceretur, quia vna pars animalis est in altera parte reposita. Quemadmodum albedinem dicimus esse in corpore. Si corpus pro substantia corporea tota & composita captatur, aut pro materia parte eius substantiali, in eo est albedo tanquam in subiecto. Si vero sumatur ut nomen est quantitatis, & pro magnitudine corporea, in eo est albedo non ut in subiecto, sed quia ei est confuncta in eodem subiecto, quemadmodum albedo dicitur esse in superficie, quia confuncta est superficie in eodem tertio, ut triusque subiecto. Hac enim adeo discrepant, hec, vinum recipi in vino, & amphora recipi in amphora, non magis fieri natura possunt, quam amphoram esse vinum, & vinum esse amorpham, quod recipientis & recipientes adeo diuersae sunt, & non magis eidem ad idem conuenire possunt, quam amphora & vinum eidem attribui, at non possunt vinum & amphora inter se idem esse. Igitur neque vinum a seipso recipi potest, neque amphora a seipso. Duo corpora simul essent. Nam cum vinum esset primo in amphora, esset secundum se & quodlibet sui in amphora, & eodem modo amphora in vino. quare duo corpora se penetrarent. Exemplum autem vbi idem esset in seipso primo per accidentis, ut presentis caps. diffinient notis, sumatur huiusmodi, ut si vinum esset in seipso dolio primo, in quo quidem vino ipsum dolium etiam inesset, tunc dolium esset in seipso primo per accidentis. Paret illud per maximam in notis subiunctam. Nam datis duobus, scilicet dolio & vino, quorum primo, scilicet dolio, secundum vtpote vinum, primo inesset, quicquid secundo, ut pote ipsi vino, primum inerit, aut per se aut per accidentis, inerit & primo, scilicet dolio. Sed dolium inesset secundo, scilicet vino, per accidentis, ut postulum est. Igitur dolium inesset etiam ipsi primo, scilicet dolio, per accidentis, & per consequens idem est in seipso, quod est propositum. Quia concesserim locum esse in aliquo, scilicet locate, tanquam accidentis in suo subiecto. Verum ex hoc non recte colliguntur locum esse in seipso, nam posito particulariter superiori, progradientur ea ratio ad ponendum inferius, quod minime oportet. Adde quod in antecedente, esse in, capitul quinto modo, in consequente vero, octavo.

¶ Quarti capituli annotat.

¶ Locus, locus proprius. ¶ Primum, immediatum. ¶ Primum, neque maius neque minus. ¶ Latio, secundum locum mutatio. ¶ Spatium, dimensio corporibus recipiendo non cedens. ¶ Quaecunque, res naturales omnes.

Vartum caput continet septem loci positiones, duas conclusiones, tres divisiones post primam, duas rationes ad secundarii, distinctionem loci, et eius declarationem. Septem positiones. Prima. Locum, eam rem cuius est locus, continere. ¶ Secunda. Rei quam continet, nihil esse. ¶ Tertia. Priorem esse locato, et neque maiorem neque minorem. ¶ Quarta. A corpore

locato esse separabilem. ¶ Quinta. Non esse locatum sine loco, neque locum cui de- sit locatum. ¶ Sexta. Quaecunque sunt in loco, aut sursum aut deorsum esse. ¶ Se- ptima. Vnumquodque Physicalium corporum in proprio locum natura ferri, & in eo quiescere natum esse. ¶ His itaque suppositionibus positis (quae omnibus qui in- telligentia vigeant, recipiendae sunt) talem loci definitionem queremus, qua opposita diluantur argumenta, & qua, quae loco insint, quaeve non insint, cognoscamus.

¶ Prima conclusio. Motus localis in inquisitione loci homines permouit. ¶ Nam si nullus motus localis fuisset, nullus locum perquisisset. Arbitrati sunt enim omnes caelum in loco esse oportere, quod velocissimo motu feratur. Signum est igitur motum nos in loci perquisitione mouisse. Et tria, augmentatio, diminutio, & latio, ad huiusmodi inquisitione mouerunt. Nam res aucta, maior locum quam prius oc- cupat, & diminuta minor est, & quod fertur, continet alterum. ¶ Prima diuisio. Eorum quae loco mouentur, quaedam per se mouentur: & hec ad loci cognitionem perduxerunt. Alia vero per accidentis: quae minime ad perquisitionem loci necessaria sunt.

¶ Secunda diuisio. Eorum quae mouentur, quaedam unum actu sunt, & quaedam po- tentia. ¶ Tertia. Eorum quae per accidentis mouentur, quaedam separata nata sunt per se moueri, ut totius partes, & clavis in nau. Alia vero non, ut scientia, albedo, & alia accidentia. Et hec quae actu sunt, & per se mouentur, in cognitionem loci vt- lia fuerunt, non autem alia. ¶ Secunda conclusio. Extremum continentis ipsum lo- catum ambies, locus est, non autem totum continens. ¶ Primo, quia eius solus extre- mi gratia aliquid esse in loco dicitur: ut, cur es in celo? quia in aere, cur in aere? quia in eius extremo te circunquaque ambiente. Continet enim te tale extremum, ne- que tu aliquid est, & tibi primum est, neque maius, neque minus, & quod abs te se- parari potest. Si enim tibi continuum esset, non esses in eo ut in loco. Nam cum ali- quid est in continuo, est potius ut in toto, ut oculus in capite, & manus in brachio: ad cuius quidem motione pars ipsa mouetur: ut vinum in cypho, & vinum in cado. At vero celum & aer & tota continetia non sunt prima neque maiora, neque mi- noria locatis, non igitur sunt loca. ¶ Secundo. Locum esse oportere horum quatuor aliquid, materiam: formam, spatium, aut corporis continentis extremum, omnes co- cedunt. At ipsum esse non posse materiam aut formam, iam ostendit est. Et quod spa- tium non sit, videtur primo: quia cuiuslibet rei, ut actis aut aqua, infiniti essent loci per se. Nam cum aqua fuerit in vase, qua ratione cedas totum esse in loco, & vas, & aquam vas, & quamlibet aquae partem in loco per se esse cedas oportet, & in cuiuslibet rei locis per se, abiiri in infinitum: quod omnes cum zenone negare cer- tam est. Non igitur locus erit huiusmodi spatium. ¶ Secundo. Si cedet huiusmodi spa- tium cum continet (ut cum vase) simul transmutari, cum recipiat in spatium, & no- uo loco, erit locus in loco, quod si non concedas simul transmutari, accidit idem, omnem locum esse in loco, & semper minor locum esse maioris loci partem, que absurdissima reputat omnes. Fieri igitur nequit ut locus huiusmodi spatium existat. Ma- nifestum igitur est, quod locus, cum neque materia, neque forma, neque spatium esse possit, terminus & extremum corporis continentis relicitus sit. Quid vero contendunt locum esse materiam, quia ut materia est diversas formas in se recipere, ut albedinem, nigredinem, & similia que in ea quiescent, sic & locum videmus diversa in se recipere, & que in eo sunt quiescere, hoc locum non arguit esse materiam. Nam utramque, & locus, & quod recipit, se uncta manet. Non autem utramque, & materia, & quod recipit, se uncta atque separata (ut diximus) manent & conservantur. ¶ Quod arguit esse for- mam, quia ut locus terminus est & continuum: ita & forma terminus est & continuum: hoc statim diluitur: quia locus continet terminus est extrinsecus, & continuum extrin- secum, formavero eius terminus est extrinsecus, & continuum intrinsecum. ¶ Quod etiam nituntur, probare esse spatium, quia cum ex vase funditur liquor, & aliud sub-

intrat corpus, semper inter vasos latera manet idem spatium præter subeuntia corpora, quod quidem nullo subeunte corpore maneret. Id nos spatium & vacuum natura esse posse negamus. immo vero ne sit, semper nos videmus simul atque vñt corpus aliquem locum exit, eundem aliud subire. Sununt autem ijs qui ita arguunt, id quod probare habeant. Huiusmodi tamen de loco apparentiæ, eius cognitionem reddiderunt difficilem. ¶ Diffinitio, Locus est corporis continentis terminus, et extreum immobile primum. ¶ Est enim locus persimilis yasi. Hoc tamē inter esse videtur, quod vas per se defertur et mouetur, non autem locus: at de se et natura sua immobilia permanet. Cum enim aliquid in altero est quod defertur, vt natus in flumine ipsam deferente, verisimilius est eam intus ut in vase esse dicas, quam in loco. ¶ Quapropter locus ut vas immobile est, et vas ut locus mobilis. Existimauerunt enim ultimum cæli conuexum, locum sursum, quo versus leuia omnia feruntur: et terram locum deorsum, quam versus omnia feruntur grauia: quia immobilia sunt. Ex quo quidem locum esse planum quoddam et superficiem appetit, et ut vas continentem. Sed non recte putant, nam conuexa superficies locus non est: sed que círcundans simul cum contenti extremitate sit, et que eidem contigua ipsum tangat.

OV Arti capititis scholia. xij. Primum esse locato, & neque maiorem neque minorem. Ex hac tertia positione habetur hæc loci conditio, quod debet esse æqualis locato, nō quidem denominatione sumpta a terra locati magnitudine (quia illa corpus est, locus autem superficies, non potest autem superficies corpori secundum æqualitatem aut inæqualitatem conferri) sed a corporis contenti extremitate, atque conuexo, secundum quod tangitur a locante corpore. Id enim conuexum æquatur concavo corporis locantis arce loco, qui proinde dicitur æqualis esse locato. Et id ipsum est quod alijs verbis alijs exprimit, dicentes locum non esse equum locato secundum trinam dimensionem, cum locus profunditatis sit expers, sed secundum continentiam, quia locus proprius continet locatum, & nihil minus neque amplius. Hinc locus (ut habet hiepositio) neque maior est locato, neque minor. Non quidem maior, quia nihil est loci, quin ei respondat aliquid locati, alioquin esset vacuum. Neque minor, quia nihil est locati, quin loco continetur, alioquin esset locatum sine loco, quod vereat quinto positio. A corpore locato esse separabile. Nō dicitur locus separabilis a corpore locato, quia possit natura esse nullum prorsus locum cōtinens, (id enim esset vacuum, quod natura abhorret) sed quia idem locus prorsus continens aliquid locatum, potest postea idem non continere, sed eo remoto aliud, ut concavum dolij prorsus continens in unum, eo exhausto aut aerem aut aquam cōtinere. Hinc exploratum est uno corpore contento loci aliquid egridente, protinus aliud eundem locum subire, ne maneat locus sine locato. Sic & locatum est separabile a loco, quia non nisi uno loco cōtineri, nun cillo dimisso concludi altero, nunquam tamen locatum unum locum dimittit, quin e vestigio subeat alterius, ne maneat sine loco, quod sequens positio prohibet. xiiij. Et quod fertur, continuo alterius. Quod fertur secundum rectum, ut deorsum, sursum, aut ad aliam qualibet differētiā positionē, siquid cognoscitur continuo alterius posterius quam prius locum occupare. Quod vero secundum circumferuntur, et ipsa eadem semper loco, cælique superioris concauo continetur, cōtinue tamen alterio secundū rationē, si quis partes cæli cōtinēti partibus loci prius & posterius coaptaverit. Verum de hoc sextus huius abundantius dissenserit. xiiiij. Eorum quæ loco moueris. Per se secundū locum mouetur terra, quæ motu in eis existente feritur, ut lapis, lignum, & hæc per se sunt in loco. Per accidens autem mouentur, quæ non terra sunt mobilia, sed partes ad motum totius solum agitate, aut formæ in se motu non habentes, sed ad sui subiecti latationem moueri dicuntur, ut medietas lapidis, & albedo lapidis. Et hec per accidens atque alterum in loco esse dicuntur. xv. Quædam unum actu sunt. Ea dicitur unum actu, quæ tota sunt, & non alterius partes, ut unus homo, unus equus. Et hec dicitur per se & propriæ esse in loco. Ea vero sunt potētia, quæ alterius sunt partes, ut caput & pes animalis, & hec solum in loco sunt per alterum, & secundum totum. xvi. Quædam separata nata sunt. Talia sunt, quæ cū sunt potētia, & alterius partes, possunt per diuisionē & distractionem a toto, fieri actu, & tota per se subiecta, ut partes integræ rerum naturalium aut artificialium. Quæ vero non sunt nata per se moueri separata, ea sunt quæ non sunt nata ab ipsis quibus insunt separari, & separari existere, ut albedo, nigredo, sc̄ientia, & similia accidentia, non enim allobiectis separari possunt & secessi. xvij. Infiniti essent loci per se. Sicut tota res naturalis cōmiseratur spacio dimenso in quo recipitur, secundū eos qui ponunt locum esse spatium, & idcirco est in loco, ita quilibet pars totius responder parti spatiī sibi coniuncte, & intra quam recipitur, quare etiam est per se in loco, eadem prorsus & consimili ratione. Atque partes ipsæ sunt infinitæ potentia diuisionis, & earum unaquæque (ut ostensum est) est in loco per se, ergo in cuiuslibet locis per se, proceditur in infinitum, quod est impossibile. Cum recipiatur in spatio,

Si spatium illud simul loco mouetur cum corpore contento, & contentum recipiatur in spatio & novo loco, consequens est huiusmodi spatium cōiunctum similiter recipi in spatio & novo loco. At huiusmodi spatii tum recipiēs tum receptum, est locus, ut dictū est, ergo locus est in loco ut continēte, quod impossibile est. Si autem spatium non mouetur cū corpore contento, simile accedit incoeniens, scilicet locū esse in loco ut partē in toto. Nā quemadmodū totum corpus haber spatium sibi respondēs, ita & pars corporis partem spatii sibi equatam, quod quidem minus spatium, pars maioris spatii quare semper minor locus esset pars maioris loci. Hec autem impossibilita. Nam v r̄ag, & locus, & quod recipit, sc̄iuncta manet, sc̄iuncta, separata, & extra se inuita. Esi enim p̄xima sint & artigia, ramen locus est locato extrinsecus, & e diverso. Materia vero, & forma quæ ab ea recipitur, nō eo modo separata sunt, sed unum alteri ut subiecto inest. xvij. Locus est corporis cōtinēti terminus. Dicitur locus esse terminus corporis cōtinēti, ipsi quidē continentis intrinsecus, nā est in eo ut suo subiecto, extrinsecus camen corpori cōtentō, quod vndicū circundat. Dicitur præterea locus extremit̄, id est superficies extrema concava, ad secludendā superficiem cōuexam & contenti & cōtinēti, quarū neutra est locus. Nō contēti, quia nō extrinseca cōtentō, nec cōtinēti, quia nō est contento immediata. Extremum in qua immobile, per se, & suapte natura, licet per accidens moueri possit ad motum sui subiecti, ut caliditas, & cetera accidentia. Demū locus est extreum primum, id est immediatum loco, & neq; maius eo, neq; minus. nā hic solum definitur locus p̄p̄ius. Quapropter locus ut vas immobile est. V erba in analogia, quæ communia dicitur possit. Nā vas est per se mobile, & locus est per se immobilis. transmutatis igitur subiectorū p̄predicatis, locus est ut vas immobile, & vas ut locus mobilis. Licet enim impossibile sit esse vas immobile, si tamen huiusmodi esse intelligatur, ei persimilis est locus, & si quis esset locus suapte natura per se mobilis, ei persimile esset vas continens.

Quinti capititis annotatiuncula.

Corpus cœleste, totum quod mundo sensibili supereminet. ¶ Aether, ignis.

Vintum caput continet tres conclusiones, & sex rationum locum nō esse contendētiū solutiones. ¶ Prima conclusio. Terra, aqua, aer, ignis, in loco sunt: corpus autem cœleste non amplius in loco est. ¶ Nam omne corpus extra quod alterum corpus est, ipsum cōtinens, in loco est: extra quod vero nihil est, in loco non est. At extra terram, aquam, aerem, & ignem, alterum corpus est, eorum quodlibet cōtinens, extra vero corpus cœleste, nihil est. Est igitur terra, aqua, aer, ignis, in loco: corpus vero cœleste non amplius in loco est: & quan- uis in loco nō sit, mouetur tamen aliquo modo. Nam globi sphæræ, cœlestes quæ cōtra globum ultimum circulo torquentur, & semper secundum se totas in eodem loco permanent, secundum suas partes locum egrediuntur, et mutant, quemadmodum si partem aquæ in tota aqua rotari intelligas. Ea vero quæ non circulo aguntur, sed deferuntur, secundum se et suas partes totum mutant locum, ut leuia et rasi deorsum sunt: sursum feruntur, nō prohibita, et grauia et dēsa, deorsum. ¶ Secunda cōclusio. Vniuersum secundum se totum in loco nō est, sed secundum varias ipsius partes in loco varie existit. ¶ Nam quod sic in loco est, semper extra illud aliquidest. extra autem vniuersum nihil est. extra enim omne et totum. qnid esse possit! Vniuersum autem, omne et totum est. vniuersum igitur secundum se totū in loco non est. ¶ Quod vero varie secundum ipsius varias partes in loco existat, hoc ideo est, quia quedam eius partes actu in loco sunt, ut que sc̄iuncta et separata a circundatibus tanguntur, quedam potentia, ut que totū continua, a continente circunquadrigatagi nequeunt, separata vero possunt. quedam per se, ut que latitudine mobilia sunt, aut auctiōne, diminutione, quedam vero per accidens, ut accidentia, anima, cœleste corpus, quod ab ipsius parte, et inferioribus globis (qui circulo torquentur) in loco esse denominatur. Varie igitur vniuersum secundum varias ipsius partes, actu, potētia, per se, per accidēs, in loco existit. ¶ Tertia cōclusio. Cœleste corpus quāuis extra alia corpora sit, ea cōtinēs, nō tamē secundū se totū eorū locus esse potest. nā locus, corporis cōtinēti extreum est immobile, erit igitur nō totum cœleste corpus, sed extreum eius, corpus contentū circūquaqtāgēs, locus,

CEst enim terra in extremo circundatis aquevit in loco sita, aqua in extremo aeris, aer in extremo etheris, ether vero in extremo tāgente & cōtīguo cōelestis corporis: corpus autē cōeleste non amplius in loco est. **S**ex rationum locū non esse contendentū solutiones. **P**rime solutio. Locus nō est corpus, neq; ei tres competūt dimensiones. Est enim (vt dicitū est) terminus, planū, & superficies quedam. Vnde fit vt nō conficiatur, idcirco quia locus est, duo corpora simul esse: neq; vt spatiū & dimensionem longitudinis, latitudinis, & profunditatis capacem concedere cogamur. **S**ecunde. Puncti, lineę, superficie per se non est locus, vt dicitū est, sicut neq; aliorū accidentium. Neq; eadem in ipsis que in corporibus a loco cīr cunquaq; contentis, militat ratio. **T**ertię. Locus est elementorū, & corporeorum, non quidem quia ex ipsis essentia constet, aut corpus sit, sed quia elementorū & corporeorū extrellum quoddam & terminus sit. Vnde rationabiliter corpora naturalia in se inuicem natura sita sunt: vt terra in aqua, aqua in aere: & aer in ethere: que adiuuicē cognata sunt corpora, vt in se inuicem conseruentur, & se tangāt mediante loco, & suis extremis, vt adiuuicē agant et patiāt. Est enim aqua vt potentia, aer vt forma et actus, et aqua potentia aer est, sed hoc alias diligentius exequemur. **Q**uartę. Locus, locati efficiens est vt cōseruans, et vt finis. Illius enim gratia mouetur cū extra fuerit: atq; locus locuti cōseruat. **Q**uintę. Locus non est in aliquo vt in loco, sed vt numerus in finito, et terminus in eo cuius est terminus. Non enim omne quod est, in loco est, sed corpus sensibile. **S**extę. Non omne corpus dicimus in loco esse. Nam cōeleste corpus aut eius vltimū globū in loco esse negamus, quanvis omne sensibile corpus in loco esse concedamus. Neq; aucto corpore locū augeri oportet, est enim terminus, cui per se augeri non cōuenit. Continens tamen corpus, aucto aut diminuto corpore contento aliquādo densatur, aut rarescit. **H**ec itaq; de loco, an sit, et quid sit, abundanter dicta sufficiant.

Quinti capitū scholia. xix. Corpus vero cōeleste non amplius in loco est. Corpus cōeleste non pro unoquouis particulari celo sumitur, vt luna aut mercurij, neq; p vltima sphera, sed pro aggregato ex omnibus celis supereminenti huic mundo sensibili, acq; elemētari regioni, huiusmodi autem aggregatum nō habet aliquid corpus supra se, circundans ipsum, quare planum est ipsum nō esse in loco. Quāvis enim ipsius partes omnes citra supremā sphēram in loco sunt, scilicet sphēre planetarū, & stellarū orbis, ratione quarum partium dicitur corpus cōeleste per accidens esse in loco, suprema tamē eius pars & extrema (a qua totum deberet denominari esse in loco) minime in loco est, q; suprvltimā sphēram non sit aliud corpus, ipsum ambiēs. Et ratione illius, totum cōeleste corpus, immo vero & vniuersum (quod omnium tum naturalium tum cōelestium corporum est aggregatum) dicitur non esse in loco. Ex eo autem q; vltima sphēra conceditur esse alicubi, non conficitur eam esse in loco. Nam nō est alicubi, siue in aliquo, tanquam contentum in cōtīnente, & locatum in loco, sed tanquam pars aggregati in toto aggregato, scilicet vnfuerso. Et quia vltima sphēra (que hic supponitur esse primum mobile) properantiore & celeriore motu fertur, q; sphērarum inferiorum aliqua, conficit quidem in equalitate tempore maiore cōrūculum intrinsecū, qui intelligitur describi in suo cōuexo, & nō maiorem extrinsecum, vt sphēre inferiores, nā h̄ mouētur omnes per spatiū extrinsecum, suprema autem per solū intrinsecum. Neq; ex eo q; vltima sphēra loco mouetur, recte conficitur eam esse in loco, non enim oportet omne quod secundum locum fertur, in loco esse, potissimum si gyro torqueatur, & agitetur secundūm cōrūculum, sed satis est ipsum circa locum moueri, vel p̄prium, vel aliorum. Mouetur autem suprema & extrema sphēra circa loca corporum inferiorum, & ab ea cōtentorum. Est autem suprema sphēra nō minus finita q; reliqua corpora, & terminata, non quidē extrinsecum, sed intrinsecum termino, vt potest conuexo, quod eius locus minime dicitur potest, quia non est ei extrinsecum, neq; ab eo separabile naturaliter remanente corpore, quare non conueniunt ei p̄prietates loci. Secundūle & suas partes totum mutat locū. Id intellige, cum ea que recte motu fertur, non mouētur cum corpore locate, vt vntū cum vase. Vbi enim cōtentum fertur cītī continente, ipsum contentū nequaq; locū demurat. xx. Nā extra vniuersum nihil est, nihil nullus corporis, nullā subsistētia corpora, et si extra ipsum dicantur esse entia supramundana. Extra omne em & totum, hoc est perfectū, & quod omnia cōpleteatur corpora, quod nā corpus ē potest. Vniuersum autē, & omne & totū est, q; & perfectū sit, & omnia corpora suo cōprehēdat ambitū, vt primus de celo ostenderet. xxi. Erit igitur nō totū cōeleste corpus. Eadē quoq; ratione ostenditur nullū corpus cōtinēt esse locū, sed solū corporis cōtinētis cōcaūm, q; locus esse debet extrellum corpo-

xx

ris continentis immobile. At nullum continens, extrellum est corporis continentis immobile, quin potius totum continens. Quocirca non consentiunt philosophi Aristotelis, qui ponentes magnitudines (vt lineas, superficies, & corpora) non distinguunt substantias, locum nihil aliud re ipsa esse astruunt, quam locans corpus & continens, & solo rationis interuallo illa abinuicē distare, q; corpus locans (inquit) non secundum quanvis partem, sed extreman & concavam, locus dicatur. Nam hec assertio plane repugnat ijs que ab Aristotele affertur, discrimen ponēte inter locum & vas, q; hoc mobile sit per se, locus autem immobilis. Verum non mirum eiūquam videri debet ex magnitudinum interemptione hanc sequi absurditatem, quandoquidē vno inconueniente dato multa cōtingunt. Est enim terra in extremo aquae. Id intelligitur, si ponantur elementa secundū naturalem situm esse disposita, secundum quē terra esset tota aquis ad opera, & aquo cōtauo vndicē conclusa. At quia, vt saluti viuentium consuleretur, aliquāta terrae pars est discooperita, quia non p̄xime tangitur ab aqua, sed aere, tota terra non est in loco simpliciter vno, sed loco ex diobus specie diuersis locis, vt p̄pore cōcaūm aeris & aquae, aggregato, nam secundum vna partē est in aqua, & secundū alterā in aere, perinde atq; si globū intelligas natantem in aqua, cuius superior pars acre cōficitur, is in loco vno per aggregationem esse diceretur. Sic & plantæ partim in aere, partim in terra, & interdū partim in aqua existunt. Rem autem naturalem debere esse in vno vniuersū natura loco, intelligitur de ea que ab vno dūntaxat cōtīnente corpore tota circumdat, nō a diuersis secundū diuersas partes. Neq; ex hoc cōsequitur idē esse in diuersis locis totalibus, & secundū se totū, et si secundū diuersas partes sit in diuersis partialibus locis.

xxii. Vnde rationabiliter corpora naturalia. Sane vnumquodque elementum cum proximo inueniunt magis conuenire q; cum ceteris, & in pluribus cum eo conuenire quam disconuenire, quare proxima elementa intra se potius conseruant quam corruptūt, vt maior est terrae ad aquam affinitas, q; ad acrem aut ignem, maior etiam est terrae cum aqua conuenientia q; disconuenientia. Nam conueniunt adiuuicē in frigiditate, grauitate, & densitate, discrepant autem sola humiditate & siccitate. Et ita in ceteris id inductione compertum habebitur. Ceterum elementia contenta sunt imperfectiora, & se habent vt materia, contentia autē perfectiora sunt, & vt forma. Quod enim constat, in corporibus naturalibus secundum subsidentiam & supereminentiam in mundo sensibili dispositis perfectius est, contentum vero imperfectius, hinc aqua ad aerem vt potentia est atque materia, aer autem ad aquam vt forma, secundum perfectionis comparationē. Et aqua deinde potentia aer dicitur, quia potest facile aqua in aeren transmutari. Sed vt numerus in finito, vt mensura finiens, extreumque claudens, in finito & terminato, scilicet corpore locante, quod a loco finitur atque claudit, & sicut terminus magnitudinis in eo cuius est terminus, vt p̄pore corpore continente, in quo locus est tanquam accidens in suo subiecto.

Sexti capitū annotatione.

Vtres, vasa quēdam ex pellibus animalium consuta, vt caprarum, & quēcunq; in animali continentur, vt stomachus, & vesica.

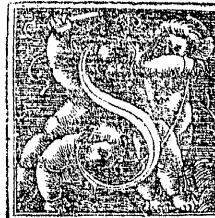
Nextum caput continet duas conclusiones, & quatuor rationes vacuum esse contendentes. **P**rima conclusio. Consequens de vacuo, vt de loco, Physica determinatio est. **N**am locus & vacuum apud antiquos eandem habuerunt fidem, atque incredulitatem. Putauerunt enim idē subiecto, spatium, locum, & vacuum esse, ratione vero differre: & plura esse. Nā spatium cum est corpore plenum, vocant locum: cum vero corpore vacat, appellant vacuum. Idcirco Physica consideratio (vt de loco) erit videre, an sit, quomo do, & quid sit vacuum. **S**ecunda conclusio. Peccabat Anaxagoras uolens vacuum non esse ostendere. Argumentabatur enim sic, utres inflati fortiter resistunt, quos uulgi putat inanes & uacuos. Est igitur aer aliquid quā uacua uidetur replens, non est igitur vacuum. **I**tem clepsydrē obturato superiore ore, per inferiōra foramina aquam non admittunt: & hoc est quia aer aliquid est intus resistēs: qui nisi egressum habeat, aqua subire nequit, igitur vacuum nihil est. **H**is enim rationibus bene contendit aerem esse aliquid, sed ad datum problema non arguit. Nam ostendete habet non esse spatium actu a corporibus separatum, aut non esse omnibus (ut uult Democritus & Leucippus) insertum, aut supra cōclūni, ipsum & terram ambiens, ut uult Cetiensis zen. **Q**uartuor rationes vacuum esse contendentes. **P**rima. Motus localis est: est igitur vacuum. Nam si res per vacuum nō moueatur, per plenum moueatur necesse est. Corpus igitur locatum, per corpus mo-

uebitur, & duo corpora simul erūt: quod est impossibile. Nam si duo, & plura duobus simul erūt, et in paruo corpore simul erit et maximum (nam plura perua vnu magnum constituunt) et in eodem simul plura equalia et inequalia. ¶ Hac ratione victus Melissus, quod nihil nisi in vacuo moueri queat, nolens concedere vacuum, nihil posse moueri dixit. Et consimilem formant de augmentatione rationem, quia oportet alimento recipi aut in pleno, aut in vacuo. ¶ Secunda. Dolia tantum vini recipiūt vino cum utribus recepto, quantum sine utribus reciperent. Est igitur in vino uacuum, ubi se huiusmodi utres recipiant. ¶ Tertia. Vas cineribus plenum, tantudem aquae recipit, quantum idem uacuum. Est igitur uacuum, in quo aqua excipiatur. Quarta. Sine uacuo corpora a se inuicem disiecta et discontinuata esse non possunt. A iunt enim Pythagorici, discretionis omnium rerum causam esse uacuum, et a celo in omnia inspirari, et primū numeros, et numerorum unitates disiungere et discriminari. Est igitur vacuum. ¶ He sunt rationes vacuum esse contendentes. Postea quid nomine vacui intelligendum est, perquirendum.

Exi capit is scholia. xxij. Eandem habuerunt fidem acque incredulitatem. Nam ex antiquis qui concederunt locum esse, posuerunt istud esse vacuum, & qui negauerunt locum, negauerunt & vacuum. ipsorum vero dictum, scilicet, spatum, locum, & vacuum re ipsa idem esse, & ratione sola dispare, perindeaque aer, luminosum, & tenebrosum, minime approbandum est. Nam & locus & spatum natura sunt, vacuum autem (vt sequentia ostendit) neutriquam esse potest, neque vnuquam dandum est spatum quod corpore vacet, quodquoque vno egrediente corpore, alterum simul eundem subit locum. xxiiij. Item clepsydra obturato superiore ore. Clepsydra vas est facile, superiori parte strictum, & vnioco foramine apertū, inferiori autem parte amplum, & multis foraminibus minutioribus passim distinguitum, quod ubi aqua oppletur, irrigādis horis est est accommodatisimum, idque nomen apud grecos, quod aquas furetur, sortitur. Per clepsydrā autem philosophi experimentum sumperunt neque vacuum esse posse, neque dimensionum penetrationem, huius quidem, quod obstructo superiori foramine, clepsydra aera plena, per inferiora foramina aquam non admittat (vt recte dixit Anaxagoras) quod non possit aqua dimensiones, aeris intus cōclusi & non habentis exitum dimensiones penetrare atque subire. Illius vero, quod obturata itidem superiori parte clepsydra aqua omnino repletæ, non defluant guttae per inferiora foramina, tametsi graues sint & natæ deorsum tendere, apertaque sit eis descendendi via, quod non potest per superiores partes ingredi aliud corpus, vt aer, qui locum a desfluentibus guttis dimissum opplet, neque esse possit vacuum. xxv. Motus localis est, igitur vacuum est. Hoc rōnes vacuuū astruere cōtententes, sequenti capite diluentur. Veruntamen & hic secundum literas fieri eas dissoluere vel in transcurso, non importunum videatur, quo quid in eis recipiendum, quidve refutandum dicitur, intelligatur. Itaque prima ratio soluppotest negata prima consequentia, cōcedendo re non moueri per vacuum, sed per plenum, si modo recto motu feratur. Nam quod circulariter mouetur, non per aliud corpus, sed in alio corpore fertur, in eodem loco secundum se totum manens. Et cum inferatur, corpus locatum moueri debere per corpus, si intelligatur ipsum moueri debere per corpus cedens, vt lapis per aarem, & per aquam pīcīs, id verum est. si vero per corpus non cedens, sed cuius dimensiones recipiantur intra dimensiones eius quod mouetur, id refutandum est. nam tunc sequentur inconuenientia illatum, scilicet duo corpora simul esse. De augmentatione autem consimilem rationem antiqui formabant, hoc modo. Oportet alimento recipi aut in pleno, aut in vacuo. Non autem recipiatur in pleno, quia tunc duo corpora, scilicet alimentum quod recipitur, & plenum in quo recipiatur, se penetrarent, quod est impossibile, igitur ipsum recipitur in vacuo. quare vacuum aliquid est. Verum haec ratio similiter vt altera soluitur, admittendo alimento quidem recipi in pleno, sed cedente corpore molliori aduenienti nutrimento. aereum enim corpus poris contentum egreditur subeunte cibo, vt sequens caput ostendet. Secunda ratio de utribus & vino soluitur negando id quod assumitur, nam eo concessio, necesse est et admittere penetrationem dimensionum. Tertia itidem de aqua & cineribus diluitur interiendo assumptum, nam qui illud admitteret, & dimensionum penetrationem ipsum faceret necesse foret, vt sequenti capite monstrabitur. Demum quarta diluitur, negando corpora sine vacuo disiungi non posse. Nam corpora molem habentia ab inuicem se iuncta sunt per suam magnitudinem, & plenitudinem oppositam vacuo. Neque Pythagoricorum dicta veritati contentanea sunt. Non enim numeri per vacuum, sed per suas unitates, & unitates scip̄is discernuntur. Est enim unitas (vt definit Iordanus) rei per se discretio.

¶ Septimi capituli annotatunculæ.
¶ Prūiatū corpore, nō repletū cor ge, natū repleri. ¶ Circulī, orbes, sphēre, globi
26 Eptimū caput continent tres conclusiones, duas rationes ad secundam, & quatuor rationes vacuum esse contendentū solutiones. ¶ Prima cōclusio. Non recte definierunt vacuum, dicentes ipsum esse id in quo nihil est. ¶ Nā punctum est in quo nihil est: non autem est vacuum. Credent enim hi omne quod est, esse corpus, & omne corpus alicubi esse: & hinc fieri, vbi nō esset corpus, nihil esse, & vacuum esse. ¶ Secunda. Nec recte definitur, qd sit in quo nullū graue est aut leue. ¶ Hanc definitionē syllogismo perquirūt, hoc pacto. Omne corpus est tangibile, & omne tangibile est graue aut leue: est igitur omne corpus aut leue aut graue. Sed hoc inconvenienter. ¶ Primo, quia punctum esse vacuum consequitur, nullum enim in eo graue est, aut leue. ¶ Secundo, quia si quid corpore colorato aut sonoro grauitatis & leuitatis experie sit repletū, id vacuum non dicant, haud secus quam si quid corpore coelesti (quod neq; graue esse neq; leue potest ostendemus) repletum sit. cui tamen assignata definitio competet. Nō recte igitur ea definitione vacuum definitum est. ¶ Tertia. Item neque hoc pacto. Vacuum est in quo nō est hoc aliquid, neque substantia corporea illa, ipsum recte definiunt. ¶ Nam ipsis concedentibus, hęc definitio materię competit, et vacuum dicunt esse materiam. At qui materia a corporibus separari non potest: vacuum autem pertinet a corporibusse separabile. Fieri igitur nequit vt ex hac definitione nō incurvant contradictionem. Rectius ergo definitiūt vacuum, dicentes vacuum esse locum priuatū corpore. Locū enim et vacuum sola ratione sciunxerunt, putantes idē cum corpus exciperet, locū dīcī debere: cum vero corpore deficeretur, idē esse vacū. Sed quod non sit huiusmodi dimensum spatium rerum locus, iam ostensum est. Et de hoc, et quod neque alijs modis ponendū sit vacuum, latius futura est disputatio. ¶ Nunc vero rationes vacuum esse contendentes diluamus.
29 ¶ Primum solutio. Vt sit motus, vacuo non est opus, nam corpora alterari videmus, quę vt alteretur, loco non egent. Et ideo iusta obiurgatione arguitur Melissus, qui qd nō esset vacuum, nihil posse moueri dicebat. Sed neq; vt sit motus localis, vacuo opus est. Possunt enim corpora sibi mutuo succedere, possunt et circulī locum nō mutando in seipsis moueri, et partes aquae in aqua rotari, et alia humida in suis locis ipsa nō egredientia vertigine torquieri. Non igitur qd sit vacuum, quia sit motus localis, efficere possunt. ¶ Quod vero de augmentatione insulant, si augmentationē accipiunt p quolibet magnitudinis incremento, et diminutionē p quolibet libet diminutio, rarefactionem et densationē sub se continent. Quorū rarefactione nullo subeunte corpore fieri potest, sed alteratione: vt cum ex aqua fit aer: et densatio per subtilū corporū egrēsum, vt cum quippiam comprimitur, a quo aer aut aqua exprimitur. Vnde sit vt vacuo non sit opus talia augmentationi aut diminutioni, ne corpora se penetrent, atq; plura simul sedeāt. Si vero augmentationem viventium (qd talimēto suscepit) intelligant, neq; id quidē oportet. Si enim corpora se penetrarent, et alimenti dimensiones et residui corporis simul essent, nequaquam maius redderetur corpus neq; si in vacuo recipiētur, sed de hoc alius determinādi locus. ¶ Secunde et tertie. Quod arguit de dolis et cineribus, he rationes se impediunt, et se falsas pdentes, in authores retorquentur. Si enim dolia cōtentis vtrībus, et vas plenū cineribus minusvacui habeant quā si vtrīs et cineres nō contineāt (hoc enim per se manifestum est) et tantundem aut vīni aut aquae recipiant, ac si vtrīs non haberent aut cineres, recta ratione effectum est vt vīnum et vīres, aqua et cineres se penetrent, et plura corpora simul existant: quod tantopere molitūtur defendere esse non posse. ¶ Quartę. Negamus corpora interstite vacuo esse disempta. Neque Pythagoricorum testimonium recipimus.

Natura si
erit posse
vacuum
neque pe-
netratio-
ne dimen-
stonum.

Optimi capit is scholia. xxvi. Nam punctum est, in quo nihil est. Hęc definitio & ceterę duc consequētes non reprobantur ab Aristotele ex eo q̄ pr̄dictā subiecto vniuersaliter non conueniat, nā in vacuo si esset ex hypothesi nihil esset, nec in eo esset corp⁹ graue aut leue, nec esset in eo hoc aliquid, aut substantia corpora v̄la, sed quia definitio transcedit ut aliquid est definitum, & alijs a definito (vt in litera de vnaquaq̄ post edidit) competit, quod rectam definitionem minime decet. Non recte itidē antiqui crederunt, omne quod est, esse corpus, cum materia, forma & accidentia, corpora, substantię corporę non sint. Neq̄ recte dix erunt, omne corpus alicubi esse, cū supremum cōsū non sit in loco. Deniq̄ per rem putauerunt, vbi non esset corpus, esse vacū. Nā supra supremū cōsum corpus nō est, illuc tamen non est vacū, cum non sit ibidē natum esse corpus. Neque id vltimum, vbi non esset corpus, vacuum esse, recte intulerunt ex precedente dicto, omne corpus alicubi esse, nā ex antecedentis interemptione interimunt consequens, & captionē consequētes incedunt. xxvii. Hanc definitionem syllogismo perquirunt. Antiqui hoc syllogismo contendunt colligere, omne corpus graue aut leue esse debere. Proinde cum fuerit definitum vacū id esse, in quo nullū graue est aut leue, illi definitionem tantum dē valere, ac si diceretur id vacuum esse, in quo nullū est corpus. Verum vt hic syllogismus falsum colligens dilatur, annotare opere representū est his farā corpus dici tangibile. Primo per tangibile propriū, qualitatē que solo tactu perceptibile, vt calidatē aut frigiditā, de quo si dati syllogismi p̄positio (quā maiorem dicunt) in telligatur, ipsa est falsa, nam cōsum corpus est, & tamē hoc modo non est tangibile, assumptio vero (quam vulgo minorē vocant) eo in sensu est vera. Secundo dicitur corpus tangibile per cōmune sensibile, vt magnitudinem, & hoc modo p̄positio vera est, & assumptio falsa, nam cōsum hoc pacto tangibile est, & tamen neq̄ graue neque leue. Quocirca conclusio falsa semper ex altera p̄missarum falsa sequitur, aut committitur equivoatio. xxix. Quod vero de augmentatione insultant. Augmentatio cōmūniter dicta, est magnitudinis quarumvis rerum sive viuentium sive inanimatarū incrementū, cōplicitū que in sua ratione rarefactionē, cum impropiam, aliquo corpore poros eius quod dilatatur subeunte, vt aere ingrediente concavas spongias partculas. Propria vero rarefactio (quę est deperdita priori mole, maioris quantitatis in eadem prorsus materia acquisitione sit nullo ingrediente corpore, sed maioris quantitatis (abiecta mole pr̄cedente) in eodem subiecto acquisitione, vt cum ex aqua sit aer. Diminutio autem communiter dicta, est molis quarumlibet rerum sive anima participantium sive vlt̄ expertum decrementum, comprehenditque suo ambitu condensationem & impropiam & propriam, ad quarum etiam neutram opus est vacuo. Nam condensatio impropiā sit per egressum corporis subtilioris, & cōplicationem partium moliorū intra poros, & cum spongia comprimitur, exprimitur aer. Propria autem condensatio si per minoris quantitatis, abiecta ea quę prius inexistebat, in eadem materia acquisitionem, vt cum ex aere sit aqua. Quod si augmentatio capitatur proprie, & vt solis asciscitur viuentibus, ad eam non requiritur vacuum, quia alimenti receptacula sunt plena corpora aereo, cedente ipsi alimento aduenienti, & cum per diminutionem proprie speciatim sumptuaria derahitur molis partcula, succedit in eius locum corpus subtilius, locū deperdite partis occupans, vt nulla ex parte hiet & interster vacū. Quod arguunt de dolis & cineribus. Quod videtur as cineribus plenum tantundem aquę recipere quantum sine cineribus, id in causa esse potest, quod cineres porulenta sunt corpora, multum subtilium corporum vt aeris cōtinentia, quae infusa aqua egreditur & cedunt, cuius facile periculum fiet, si candela accensa super vas illud cui infunditur aqua, teneatur, nam etus flamma tanquam flabello quodam agitata, ab egrediente aere motabitur. Quod si comprimantur cineres, non tantundem recipient aquę quantum nō cōfressi, quia post compressionem minus in eis continetur subtilium corporum, per factam cōpulsionem egressorum. Consimilem de nummis solent rationem formare ad probandū vacuum, q̄ per eorum intra vitrum aqua plenum impositionem, aqua non extumescat, neque altius se attollat, proinde in aqua vacuum esse debere, in quod huiusmodi nummi se recipiant. Nam quia nummi figurae sunt sphēriæ, que ipsi aquę est accommodissima, facile adaptat se aqua nummis recipiendis, sine perceptibili sui extumescentia, tamen singulo quoque numero aquę imposito, aqua ipsa aliquantum extuberat, & cedens erigit se altius, quanvis id vix bene percipiatur, nam impositis sex aut septem nummis, aqua effluere vlt̄, quod minime fieret, si per illorum impositionem non cogeretur in altum cedere. Argumentantur itidē & de vase omnino repleto nīue, & vndique obstruēto, vt non pateat ingressus aeris, quod vbi admouetur ignis, resolutur nīx in aquam longe minus occupantem spatiū quam nīx occupauerat. Proinde contendunt inter vasis illius latera relinquere vacuum. Respondendum enim est corpora aerea & subtilia contineri poris nīiis, alioqui comprimē non posset, neque manibus constringi. & illa per resolutionem nīiis in aquam egressa, itidē & vapores ab igneo calore ab illa aqua sublatos illam vasis partem replere, quam aqua non occupat. Quod si non fuerit vas sufficientis capacitat̄ ad illos vapores continendos, eti ferreum aut adamantis nīiis esset, dirumpetur, ne fiat distensionum penetratio. Et de quibuscumque alijs experimentis adducatur obiectio[n]es contendentes vacū esse debere, ferme respondēt est semper subtilia corpora que nostros fugiūt obtutus, id qđ vacuum videatur, opplere, q̄ sane natura ad id ordinata videtur, vt facilis p̄sortū ingressu vacū, egressu vero ex-

tra poros penetratio euīetur dimensionum. Nempe cum ouim recens ad mouetur ignis, per extērioris teste poros educuntur vaporosi spiritus quo inclusi, & vī caloris educti, in aquā cōsūtur, apparetq; sudor aquę passim in ouī superficie. Concauitas autē interior aero cōpore natura insito repletur, & ne illic quidē admittendū est vacuum. Tantus autē natura conatus est ad secludē dum vacū, vt & grauiā cōtra propriam naturę inclinationē ascendat, cū quis stramī concavo cūsū vna extremitas liquori vī aque aut vīno immersa est, atrahens aerem, eo aspiratu attrahit & liquorem, ne post aspirationē inter latera stramī aut alterius rei oblonge terretis & introrsum concavę relinquatur vacuum. Grauiā itidē eandem ob causam descendere nequeunt, tameq; pater per quam descendant via, vt facta apertura in imo lateris doliper quam defluat vīnū invas quo excipiatur, nisi supra eius parte admittatur aer per tenue foramē, non defluat vīnū invas. Nec minor natura conatus est ad fugiendā dimensionum penetrationem, ob quod solidā & sericea magno impetu dirumpuntur, vt tormenta, machineq; bellicę, vasa ignis ad morta, & obstructa vt ne vapor quidē exitū habeat ex humore contento genitus, confringuntur & diffinduntur. Castancea etiā nō fissiō exteriore cortice igni inflecte, ppter solutionē halitū ab igne factā intra corticem contentorū, cū ingenti crepitu resultant ab igni, fissiō autē extremo regmine, sonis nō edūt.

C Octauī capit is annotatiuncula.

C Pondus, grauitas. **C** Aequę velocia, & eque tarda sunt, quę eodem tempore idē aut equalia percurrunt spatia. **C** Id vero velocius, quod eodem tempore (modo cę tera paria sint) maius percurrit spatium. **C** Id tardius, quod equali tempore pertransit minus.

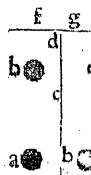
Ctauum caput contineat vnam conclusionem, & octo rationes ad eam. **C**onclusio. Non est vacū priuatum quoddam corpore. **C**Primo, Quia quā tale vacū introduxerūt, id fecerunt vt causa motuum esset, & potissimum motus localis. Hoc autem non oportet. Nam omnes res naturales determinatas suorum motū causas spectatas habent: vt corpora simpli cōcia, suorum motū sursum & deorsum causas habent suas formas. Non igitur introducendū est huiusmodi vacuum priuatum, vt motuum assignemus causas. **C**Secundo. Si in huiusmodi vacuo sit corpus, causa esse non potest vt sursum feratur, neque vt deorsum: differentiam enim nullam habet, aut naturę diuersitatem, quare quantum est ex vacuo, aut ubiq; feretur, aut nū quā, ubiq; autem, impossibile est. Non igitur assignandū est tale vacū, ut motuum causa existat: at potius oppositum eius quod efficiere uolunt, asseremus. Si vacū est, ut uolunt, motus localis non est. potius enim ut motū localem interimerent, adducere debuerūt: quā ut ratione monstratum est, ut ipsum efficerent. **C**Tertio. Si esset tale vacū, in locis actu in infinitū abiūtur. Nam sicut in vacuo erit totum, ita & totius partes: quemadmodum & de spatiō prius dictum est. **C**Quarto. Omnis motus aut naturalis est, aut uiolētus. At in vacuo nihil secundū naturam moueri natum est. Primo, Quia non est differentia qua potius huc qđ illuc feratur. Secundo, quia motus secundū naturam, aut sursum est, aut deorsum. Vacuum autem est ut infinitum, i quo neq; sursum neq; deorsum est. Tertio, Q̄ uia ut nihil differtias assignare nō possis: ita neq; vacū est emū uacū ut nō ens: & priuatio qđā. Sūt autē loci mutatiōes natura distincte, quare & ea ad qđ feruntur, erūt natura distincta. Igit̄ neq; preter naturā, & uiolētus. Est emū motus secundū naturam, prior: uiolētus uero posterior. Cuicunq; enim motus prior natus conuenire non est, neque eidem posterior conuenire natus est. Qui igitur tale statutum vacuum: omnē interīū motū, non mō naturale, sed & uiolētū. **C**Quinto. Videm⁹ piecta moueri p̄iſciēte non tāgente: & hoc (ut aliq; uolūt, quia diuisum retro circūfluit: et uelociſſime reciprocāt, et pellēdo succedit: aut quia corpus pariter pulsū, ut aer, qđ ad motū aptior est, ipsum cōtinue pellit. At vacuo existente, neutra pōt esse haurū caſarū ut piecta moueat, quare si uolūt saluare motus, necesse est interīere vacū. **C**Sexto. In vacuo nullus assignare possit causam cur qđ mouetur, hic poti⁹ quiescat, qđ alibi ubiq; Quare unūqđ que qđ moueat, aut ubiq;

natum est quiescere, & ubiq; ferri, aut tollendū est vacuum. Res autē ubiq; natas quiescere, & ubiq; natas ferri, manifestum est impossibile esse. Cōfēctū est igitur vacuū, quod agimus, nō esse, & de natura tolli debere. ¶ Septimo. Duas causas cognoscimus quibus mobilia velocius & tardius mouentur. Prima est medium per quē mobilia mouentur, in raritudine & densitate inēqualitas. Medio enim rariole mobile velocius (modo cetera paria sint) q̄ densiore mouetur, vt aere q̄ aqua, & aqua q̄ coeno aut terra. Et causa in promptu est, quia rarius medium & subtilius minus resistit & impedīt quod fertur, densius vero & grossius magis.

¶ Secunda causa est ponderum aut leuitatū inēqualitas, corpus enim leuius aut grauius corpore minus aut leui aut graui (modo cetera paria sint) velocius fertur. Quę vt līquidiū appearant, sit a mobile, b densius medium (vtaqua) per qđ fera tur. c tempus in quo feratur. d ēquale medium subtilius, vtaer. etēpus quo mo bile a per mediū subtilius d fertur. a mobile tardius feretur per b q̄ d secundū ex gentiam densitatis & resistentie. vt si b duplo sit densius, & duplo magis resistēs, d vero duplo rarius, & minus resistens, a per b duplo tardius mouebitur, & tempus c erit duplū ad e. Et semper quanto fuerit densius & magis resistens mediū, tanto tardius mouebitur: contra vero quanto subtilius & minus resistens, tanto velocius. His itaque positis, sic deducimur rationem. Quanto corpus medium magis resistet, tanto tardius: & quanto minus resistens fuerit, tanto mobile mouebitur ve locius. Et quę proportio excedentis mediū ad excessum, talis erit temporis ad tem pus: & qualis temporis ad tēpus, talis & spatiū ad spatiū. Vt enim spatiū ad spa tiū, ita tempus ad tēpus, & motus ad motū. Qod si nulla pportio excedentis & excessi inueniri queat, neq; pfecto temporis ad tēpus inuenietur vlla. At vero ple ni ad vacuum nulla est pportio, vt neq; nihil ad numerū, & linea ad punctū. Diuiditur enim excellens omne in excessum, & id quod excedit. Si quid igitur moueretur nūc in pleno, nūc in vacuo, temporis ad tempus nulla esset proportio. At vero omnīs temporis ad omne tēpus est pportio. Mouebitur igitur in vacuo in nō tempore, hoc autem impossibile. ¶ Octauo. Sit a mobile, b alterum, & omnino ēquale, c vacuum, d tantum plenum. Et mouantur mobilia a b, si possibile est, a in vacuo, & b in pleno. Si dicas a mobile moueri in c in tempore, hoc statim ostēdo impossibile. Primo, quia omnīs temporis ad tempus proportio est: & quę temporis ad tempus pportio, eadē spatiū ad spatiū: vt si dupla, dupla: si tripla, tripla, aut quęvis alia. Erit igitur proportio vacuū ad plenum: quod esse nequit. Secundo, si proportio vlla sit, vt exempli causa tripla (quancunque aliam posueris, idē valuerit) effingo e spatiū plenum ēquale spatiū d, triplū subtilius, atque triplū minus resistens, per quod moueatur b. ipsum b triplū mouebitur velocius per e q̄ d. quare & tempus in quo mouebitur per d, erit triplū tempori in quo mouebitur per e, et in tempore ēquali equalia mobilia per equalia spatia alterum vacuum et alterum plenum mouebuntur. Et non modo hoc incommodi sequatur, sed et vacuū et plenū c et e ad d plenum eadem erit proportio: quae manifeste impossibiliā sunt. Igitur mouebitur in non tempore, quod cum iterum sit impossibile, res linquitor ipsum in c moueri non posse. Confectum est igitur, propter quod pone bant vacuum, (ponebant enim propter motum localem) propter id neque ponere, neque esse posse.

a mobile.
b. spa. du-
plo dēlius
c tēpus mot
a in b.
d spa. du-
plo rarius.
e tēpus mot
a in d.

f mobile
in c.
b mobile i
d & c.
c vacuum
d spa. tri-
plodēlius.
e spa. 3. ra-
rius.
f tēpus mot
b in d.
g tēpus mo-
tus a in c
& b in e.

Octauī cap. scholia. xxx. Causas habēt suas formas, causas, primas & p̄cipias, accē dentariās autem & instrumentales, grauitatem aut leuitatem. Quemadmodū & de spatiō prius dictum est quarto cap. huius numero. xvij. Quia sicut rotum: corpus secundū ponentes vacuum est in vacuo, & ergo in loco actu, ita vnaque p̄totius cor poris pars erit in vacuo, & eadem ratione in loco actu. At in partibus secundū diui- sionem in infinitū proceditur, ergo & in locis actu, quod est impossibile. Et hoc (vt aliqui vo-

lunt) quia diuisum velocissime reciprocatur. Aristoteles hic duras affigat causas motus p̄ectorū secundū antiquos. Prima, quia diuisum spatiū velocissime rursum se continuando reciprocatur, & assūcta huiusmodi reciprocatione corpus p̄iectum pellit, quemadmodū aqua nauem. Se cundam, quia spatiū per quod mouetur p̄iectū, simili mouetur cū eo, & cōtinue pellit p̄iectū. At iste non sunt verę causae motionis p̄iectū, quædam modū ostensurus est Philosophus in fine octauī huius, & illuc vera causa quare p̄iecta mouētū projicētē ipsa nō tāgetē, dictūrus. Verū hoc in loco sufficit ipsos antiquos ex suis causis reūscere, & postea vacuo, motū violētū (vt ponit) esse nō posse ostēdere. Medio enī rariole mobile velocius mouetur. Rarius mediū magis est diuisibilitati obnoxii, faciliusq; a mobile diuiditur. Dēlius autē mediū diuisitioni sui ipsius magis obluctat & obſtit. hinc p̄ hoc tardior, p̄ illud vero motus sit velocior, dñmodo cetera sint paria, id est mobilia cūdē specie & nature, grauitate aut leuitate equalia, atq; cū inter mobiliā nullū discriben, sed dūraxat inter spatiā secundū raritudinē & densitatem cōperitur, vt si la pis pedalis moueatur in duobus minutis per stadium aqua, idem in eodem tempore moueatur per maius spaciū aeris, quemadmodū si aer sit duplo rariole, in duobus minutis feretur per duo stadiū aeris. Secundū autē causē in velocioris aut tardioris motus positrū in litera, ratio in prompte est, q̄ mobile leuius p̄ idem spatiū secundū resistentiam in velocius mouetur, quam alterum minus leue. vt si ignis cētupedaneus vno minuto trausat decū stadium aeris, ignis decupedaneus decuplo minus leuis, eodē cēpore transibit vnum solū stadium aeris. & quanto mobilis est maior leuitas, tanto ceteris paribus ipsius erit maior velocitas. Ita mobile grauius per idē mediū in velocius mo ueatur, q̄ minus graue, vt si vicia plūbī minuto horū transit stadium aeris, eius medietas eodem tempore transibit medium stadium. Et sicut in prima causa manente eadem virtute mouēt, variatur spatiū, ita in secunda, manente eodē spatiū variatū virtus mouēt. Ex his diuisibus tertia colligi potest causa ex vrisq; cōposita, scilicet spatiū secundū raritatē aut dēsitatē diuersitas, & mobilis penes grauitatē leuitatē & inēqualitas. Nā medio rariole mobile leuius velocius fertur, densiore autem mobile grauius tardiuscule. Verū authorum nos est ex simplicib; cōposita incelligere. Et quę proportio excedentis mediād excessum. Medium excedens, quod maiorem altero haber resistēdē in viretum, excessum vero, quod minorem, vt aqua, excedens est mediū, aer vero, excessum. Quę ergo proportio mediū magis resistentis ad minus resistens, ea cēporis motus in illo facti ad tēpus motus in hoc medio peracti, vt si mediū vñr̄ est duplo magis resistēs altero, & tempus motus in illo est duplū ad tēpus motus alterius, & motus eius duplo tardior quam alterius. Illa enim triā, spatiū, tempus, & motus, cōsimilem inter se feruant proportionē habitudinem. Quare ex opposito si nulla spatiū ad spatiū secundū resistentiam intenit proportionē, neque temporis ad tempus. Diuiditur enim excellens omne in excessum. Proloquū est cōmune, omne excedēs & maius diuidit in excessum minus, & id quod excedit, vt linea tripedalis maior hiperdali, diuiditur in excessum linea bipedale, & id quo excedit, scilicet pedalē, & denariū maior senario diuiditur in id q̄d exceditur, scilicet senarium, & id quo excedit, vrope quaternariū. Ita si vacui ad plenū esset pportio, & plenū ponatur excedens, diuidetur plenū in ēquale vacuo vt excessum, & id quo vacuū excederetur, igitur in pleno esset vacuum quo nihil absurdum. Quod si vacuum excedens ponatur, diuidetur ipsum per dictum p̄cipium in ēquale pleno, & id quod excedit, erit igitur plenum in vacuo, quod non minus quam alterum absurdum. Farendū igitur est vacui ad plenum nullam esse proportionem, quare neq; temporis quo quicquam mouetur in vacuo, ad tempus quo fertur in pleno, erit proportio. Et quia omnīs temporis ad omne tēpus est proportio, vt linea ad lineam, & numerū ad numerū, perducit hēc ratio ad id īcomodum, scilicet quicquam in vacuo moueri debere in non tempore, & in tempore īpartibili, quod cū rursum īpossibile sit, & huic physice positioni repugnat, omnem motum fieri in tempore, id ex quo rale sequitur īcōueniens, etiam īpossibile est, scilicet quicquam posse natura moueri in vacuo. Neque hoc in loco Aristoteles (vt plerique arbitratū) astruere contendit, si quicquam ponatur in vacuo, ipsum in eo motum iri in instanti. Nam sententia Aristoteles est, illud nullo modo in vacuo moueri posse, non enim in tempore, vt aperte probat, neq; in instanti, quia illud transmutationi naturali repugnat, neq; īfam hūfū modū mobile in vacuo quiesceri dici debere, quia nō est in eo natū moueri. Sed hoc in loco Aristoteles adducit ponēt aliquid in vacuo moueri, ad id īcomodū concedendum, q̄ ipsum deberet moueri in instanti, ex cuius īteremptione īte- ximū & quipplā posse moueri natura in vacuo, quemadmodū in fylogismō ducētē ad īpossibile, ex īteremptione cōclusionis false īterimitur p̄missa falsa. Triplo mouebitur velocius per e quam d. Nam quę pportio spatiū ad spatiū, eadem est motus ad motū, & tēporis ad tempus. Per hypothēsim autem spatiū e est triplo rarius & minus resistens quam spatiū d, ergo b mobile p̄ e triplo velocius mouebitur q̄d spatiū d. & tempus motus ipsius b p̄ spatiū e, scilicet g; est triplo minus quam f tempus motus b per d. Tūc sic viterius procedit. Motus ipsius c in a vacuo est triplo velocius quam motus b in d, vt probatum est. Et motus b in e pleno etiam est triplo velocius quam motus b in d, vt erā ostēnum est. Igitur motus ipsius a in c vacuo, & ipsius b in e pleno, sunt ēquales inter se, & ēque veloces. Quęcūnq; enim ad idē īēdē seruant proportionē, illa inter se sunt ēqualia. quare ēqualia mobilia a & b mouentur ēqualiter & ēque velociter in eodem tempore g per ēqualia spatia, a per c vacuū, & b per e plenum, quod est impossibile. Deinceps quę proportio motus ad motū, eadem & spatiū ad spatiū. At motus a in c ad motum b in d, tripla est proportio, ergo & c vacuū ad d plenū tripla est proportio.

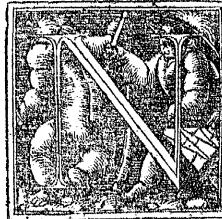
Similiter ipsius motus b in e ad motum b in d, tripla est p̄portio, igitur e pleni ad d plenum tripla est proportio, quare c vacui ad d plenum, & e pleni ad d plenum eadem est p̄portio, scilicet vtrinque tripla. At quēcumq; ad idem ēadem seruat p̄portionem, inter se sunt equalia. Igitur e vacuum & e plenū inter se equātur secundum resistētiām, quod perinde est acq; si dixeris punctum linee equari, & manifestū impossibile, quare & id ex quo sequitur, scilicet vacui ad plenum esse proportionem, & aliquid moueri in vacuo in tempore, similiter est impossibile.

C Noni capitīs annotatiuncle.

Dimensiones se penetrarent, si eūdem sitū in se inuicem habentes quicquid occupat vna, occuparet & reliqua. **C**ubus est corpus equam longitūdī latitudinem & profunditatem retinens, qualia sunt quē tesserarum figuram habet. **D**imensus, dimensio. **C**yathus, vasculum potorū.

Vnum caput continet duas conclusiones, tres rationes ad primā, tres ad secundā, & Xuthi rationis solutionem. **P**rima conclusio. Vacuum vt separatum spatiū & dīmensio mīnime est. **P**rius enīm nō esse huiusmodi separatum spatiū dīximus, & idcirco recte dictum vacuum, q̄ rei pro qua capi possit, nomen vacuum sit & inane. Id tamen adhuc hīs nītimur ostendere rationibus. **P**rima. Dimensiones se penetrare nequeunt, vt corpus, corpus alterū: vt si ponas cubum in aqua, tantūdem aquę cedere cubo líquido perspicimus, & ita si ipsum in aere locas: quāvis hoc vſqueadeo sensu manifestū non sit. Et hoc est, ne dimensiones & corpora se penetrant. Igītū et eidem cubo in separato vacuo sit, tantūdem dimensionis vacuū cedere oportet: alioquī dimensiones et corpora se penetrant. Quod si due dimensiones et duo corpora se penetrant, cur se non penetrant tria, quatuor, immo et omnia? par, eademq; militat ratio, quē sunt impossibilia. **S**i forte dicas corpus penetrare posse vacuū, quia nīhil sit tale vacuū: hoc nos ipsi volumus, et nomē vacuū et natura et re subiecta vacuū et inane bene reputamus. Quod si dixeris corpora posse penetrare vacuū, quia neq; graue neq; leue vacuū est, subterfugiū est. Nā q̄uis intelligas lignēū cubū caliditatem, frigiditatem, grauitatem, leuitatem, et ceteris accidētibus remanēte dimensiones poliatū, tātūdem aquę occupabit, atq; cū ceteris accidētibus, et tātūdem aquę ei celsurū est. Occupat enim locum, non quidem quia calidus, frigidus, graui, aut leui, sed quia tanti (qui relatus ponitur) dīmensus. Sed quo differet tum cubus, et cubi dīmensio, a tāto spatiū quod confingunt! **S**ecunda. Si esset huiusmodi spatiū, et in se recepta conseruaret, non opus esset altero exterius cīrcūdāte, quod tamē omnībus naturē entibus exploratū est esse. Quod si non saluet, quid eo naturē opus est? nō enim vt locus sit, nam aliū natura rebus prouidit locū, neq; vt saluet, neq; ob aliud quicquam esse videtur. Non est igitur tale vacuum vt separatū spatiū in rebus locandum. **T**ertia. Tāctu corpora i mūdo discernūt, vt aer, vt aqua, sed vacuū nūs quā apparet, neq; in aere, neq; in aqua: etiam si pisces ferrei essent, ne sentirēt quidem. Exulat igit̄ huiusmodi vacuū a natura explosum, & quod nūs quam cōparere audiat. **S**ecunda cōclusio. Item neq; vacuum corporib; immersum ponendū est. Existimauerūt enim aliqui propter rarum & densum (quē ex corporis compreſſione, & cōpressiō iterata ampliatione percipiūt) oportere esse quēdā minūtula vacua, quē & vacuum corporib; immersum dicebāt, quod nisi esset, vt Xuthus dic̄ebat, oporteret totum mundum turbari & fluctuare aliquo rarefacto, aut semper ex æquali, vt aeris cyatho, equale, vt tantūdem aquę, generari: aut nunquam quicquam aut rarefacti aut condensari. Sed q̄ non oporteat huiusmodi vacuū esse, his paucis ostēdimus. Nam ipsum primo spatiū esse separatū, ratiōes eēdē quē superius factē sunt vetat. Neq; erit vacuū nō separatum. **P**rimo, quia huiusmodi vacuū ponunt vt causa motus sit: causa autē motus esse nō posset nisi eius qui sursum. Est enim (vt aīt) raritatis & leuitatis causa, quē solū sursum ferūt: vt ignē

ocissime ferrī sursum, quod rarissimus & leuissimus sit, credunt. At vero vt saluent huiusmodi motū, non oportet ponere ipsum. Nam dīcant: cur graue mouetur deorsum? si dīcant natura, & id de leuibus dīci poterit, nō ponendo vacuum. **S**ecūdo, Quia tale vacuum moueret corpora quib; esset immersum: vt vtrē corporis sibi annexum e fundo aquā sursum eueniunt, moueretur igitur vacuum, & in vacuo altero recipere. Sed quo ferrī posset? & quomodo ī loco recipi? **T**ertio. Si ponūt ipsum per se moueri, oporteret eius motū esse velocissimum, immo nulli motui velocitate comparabilem, quod esse nequit. Sed esto, dicas ipsum non per se moueri: de corporib; quē ab ipso moueri dīcunt, idem accidere contingit. Nam aut ipsorum plenum (cum moueantur) ī pleno recipit, hoc autem esse nequit, vt & ipsi concedunt, nam corpora se penetrant. Recipit igitur semper ī vacuo, quod nullam cī p̄abat mouendi resistētiā. Et nīhil refert an eorū vacuum ī pleno, vacuove recipiatur: quia nīhil ei resistere potest. Perinde igitur erit, ac si corpora ponas ī vacuo moueri. At vero ostensum est corpus ī vacuo non posse moueri, aut moueri ī non tempore. Non est igitur huiusmodi vacuum ullum corporib; immersum ī natura ponendum. **X**uthi rationis solutione. Soluenda est igitur eorum ratiō, quā vincuntur astruere vacuum corporib; immersum, & quā quidem volunt, si non sit vacuum, neque esse raritatem aut dīsitatem, aut oportere cālūm turbari & fluctuare vno corpore rarefacto aut condensato, aut semper ex æquali æquale generari, vt ex æquali aquā æqualem aerē, & ex æquali aere semper aquam æqualem: quorum opposita manifesta conspi ciuntur: ut ex aquā plus aeris fieri. **D**icimus non esse tale vacuum, & tamen raritatem & densitatem esse, & neque idcirco cālūm turbari & fluctuare oportere, neque semper ex tanto & æquali tantum æquale generari. Nam contrariorum calidi & frigidī & aliorū eadem est materia, quē quidem quod prius est potentia, postea fit actū. Neque alia est frigidī & calidi materia ī ipsa, sed una numero, ratione uero duo. Similiter eadem est materia rari & densi, magni & parui: ut cum ex aere fit aqua, nec aliud quicquam essentia ipsa accipit materia, sed fit actū quod erat potentia, ex magna dimensione paruam accipiens: aliquando contra ex parua ī amplitudinem surgens: ut cum ex aqua fiat aer, aut cum maioris molis aer ī minorē recidit, aut ex minori ī ampliorem iterum exurgit. Est enim materia ad utrumque in potentia, nam sicut ex calida fit frigida, & ex frigida fit calida, ita et aliquando ex magis calida minus calida, et ex minus calida iterum magis calida: nulla tamen eius pars calidior fit, quē nō esset prius calida, cum minus calida erat: sicut si intelligas cīrculū cīcūferentiam quē cōtinue ī orbem arctior fiat, cētrum versus decumbens, nullae partes illius deuiores curuoresque fiunt, quē non deuexæ & incurvæ fuissent prius. Item sicut scintillæ non est accipere magnitudinem sine caliditate & candore, sic neque est accipere materiæ partem quē non extendatur rarefacto corpore, & quā non densetur & coartetur corpore densato: quia sicut alijs affectionib; eadem materia est, sic & rarefactioni & condensationi, & vtrisque, quēadmodum cāteris, est potentia. **E**x his ad id quod obīcunt, prompta patet responsio, neque statuendum esse vacuum, vt sit leue. Nam leue & molle, rarum consequuntur, quod statuimus īne vacuo: & graue & durum consequuntur, densum. Non tamen semper oportet vt quicquid grauius fuerit, durius sit. Hoc enim in ferro & plumbo cognoscimus dīcrepare. Et leuitas sursum est motua, & grauitas deorsum: molliities vero & durities passiones sunt potius alterationis effectiue, & non secundum locum mutationis. Nos ergo motum sursum & deorsum & eorum causas saluamus ita dicentes. Introducentes vero vacuum, solum motus sursum, & eius causam (sed apparenter quidem) saluabant. Et hæc de vacuo abundantius dicta sufficiant.

Oni capitinis scholia. xxxi. Sed quia tati qui relictus ponitur dimensionis, sed quia tantum dimensionis, quae semper grauitate & levitate a cubo, ponitur in cubo relictis. Sed quo differet tum cubis. Sicut spatii separantur ponunt antiqui non esse graue neque leue, & tamē dimensionis, ita seruata hypothese paulo ante posita, ligneus cubus neq; grauius erit, neque leuis, & tamen magnus, quare omnino simile est iudicium de huiusmodi ligneo cubo, & de spatio separato. Atqui ligneo cubo grauitate & levitate carenti cedunt corpora, & ipse corporibus cedit, ergo & spatio huiusmodi separato (quanius ipsum neque gravis neque leue intelligent) corpora cedunt, & ipsum corporibus cedit. Alioqui esset penetratio dimensionum, qua sane admissa, nulla rerum corporearum inter se esset discriminatio, sed ipsarum intra se inutile confusa commixtio, ad quam euitandam, natura quaque rem sua mole ab altera discraret. xxxii. Quod nisi esset, vt Xuthus dicebat. Xuthus tria adduxit inconvenientia, in quorum aliquid cogebantur (vt ait) incidere, qui negarent vacuum tertio, & corporibus immersum. Primum, quod oporteat totum calum turbari aliquo corpore rarefacto qui condensato. Nam raro facto corpore, maior acquiritur moles, qua nisi recipiatur in vacuis immersis, pellit proximum corpus suo loco, cum non possit fieri dimensionum penetratio. & eadem ratione corpus pulsuum pellit alterum, vt locum quo continetur obtineat, & ita rando ignis pellit calum, cogerque ipsum retrocedere. Similiter aliquo corpore condensato, minor est corporis moles, locusque dimittitur, qui nisi occupetur a proximi corporis partibus se extra vacuum immersum ampliaribus, oportebit proximum corpus accedere, vt tangat corpus condensatum. Alioqui inter prima duo corpora interceptum relinquatur vacuum, quod natura est impossibile. Eadem ratione alia corpora oportebit accedere proprius ad inferiora, vt ignem ad aerem, & calum ad ignem, ad prohibendum in vacu intermissionem, quod rebus interseri & interstare. Xuthus arbitrabatur inconveniens, immersum tamen esse rebus & instanti, non census incommodum. Secundus inconveniens est, quod oportet ex equali, vt vitro aigue, generari aequale, vt vitrum aeris, quo eundem locum occupet genitum corpus, quem corruptum. Terrum, quod vel oportet in aliis vnam rarefieri aut condensari, sed omnia semper sub eadem mole permanent. Ceterum nullum horum trium inconvenientium sequi negantem vacuum immersum, & tamen rarefactionem condensacionemque fieri posse, ostendit secundus physicae auctiuationis dialogus, per hoc, quod quando vnum corpus vno in loco rarefit, alterum in alio loco condensatur, & diuerso cum vnum densatur, alterum aliubi rarescit. quo sit vt quantum loci vnum dimittit, alterum tantundem occiper. & e conuerso quem locum de novo occupat vnum, ab altero dimittatur. Vt vtres corpore clausi. Sicut veres, & vestes plene aere, & clausae in aliquo corpore, vt vase, ipsum corpus fundo aque immersum, sursum mouent (quemadmodum & alligata lateri natans, ipsum ne demergatur sufficiat) ita & vacuum sursum moueret corpora quibus esset immersum. Quare sicut vtres sursum moterentur cu[m] corpore cui includerentur, ita & vacuum sursum moueretur cum corporibus quibus est immersum. & in altero vacuo recipetur. At vacuum ad nullum locum potest moueri, neque in loco recipi. Non est igitur ponendum tale vacuum. Oportet eius motum esse velocissimum. Motus ille quo vacuum per se moueretur, esset sine resistencia spati, & proinde infinite velox, nullique alteri motui velocitate comparabilis, cum alteriuscunque motus sit cum resistencia, & finite velocitatib[us], infinita autem velocitas ad finitam nulla est proportio, sicut neque linea infinita ad finitam. Impossibile est autem natura motum esse infinita velocitas, sicut & linea infinita extensionis, aut infinita intensionis qualitatem. & omnis motus omni motui secundum velocitatem comparabilis est, sicut & linea linea secundum extensionem, & qualitas qualitat secundum intensionem. xxxiii. Nam contrariorum calidi & frigidit, & aliorum, eadem est materia. Aristoteles hoc loco per analogiam calidi & frigidii aperit totam naturam conditionemque rarefactionis & condensationis, quae quidem analogia magni ponderis & momenti existimanda est, quod calefactio & frigefactio hisce duobus motibus sint propemodum similes. Sicut enim cum quisplana calefit, tota frigiditas deperditur, & acquiritur caliditas in eodem subiecto, & cum frigescit quicquam, depulsa caliditate acquiritur in eodem frigiditas, ita cum corpus rarefit, deperdita quantitate densa praecisante acquiritur in eodem quantitas rara, & in condensatione, deperdita quantitate rara, acquisitur densa. Et quemadmodum eadem numeraria manet sub calido & frigido, ita & eadem re ipsa sine cuiuspiam subtractione & adiectione sub raro & denso, solum habens rationum discrimen, quod nunc sub parua, nunc sub magna est mole. Porro huiusmodi analogia in secundo dialogo qui difficilius est physiculum, libro de longitu & breui. vi. subiuncto, diffusius elucidabitur, vbi & altera explicabitur analogia de albo & nigro, medietisque coloribus, ad intelligandam raritatis & densitatis contrarietatem conducens. Similiter si intelligas circuiti circumferentiam. Si intelligatur circumferentia circuiti amplior, que continue secundum circuitum decrecat, & in minorem redigatur ambitum, propinquius ad centrum accedendo, aut eadem prorsus superficie atque quantitate cui materia manente intra circumferentiam, posterius quidem contractiore, & prius diffusiore, itet id impossibile sit, aut non eadem manente quantitate, sed eadem omnino manente materia per condensationem sub ampio, & sub arcto, tunc primo modo eadem sunt partes & quantitatis & materiae contente intra minorem ambitum, que intra maiorem. Secundo vero modo eadem sunt par-

tes materie contente, posterius arctiore circuiti circumferentia, & prius ampliore. Ita eadem omnino est materia sub raro & denso. Hoc enim in ferro & plumbō cognoscimus discrepare, hoc, quicquid grauius est, semper esse durius, nam plumbum grauius est ferro, ferrum tamen plumbō durius est.

Decimi capitinis annotatiuncule.

¶ Id alterum metitur, quod aliquoties sumptum, aut excedit, aut equat. ¶ Nunc, primo. ¶ T otius cœli conuersio intelligitur, cum motus ipsius ab eodem puncto in eundem punctum fuerit regrediens.

34

Ecum caput continet tres rationes tempus non esse contēdentes, quatuor de tēpore antiquorum opinione, secūde, ter tē & quarte reprobationes. ¶ T res rationes q[uod] tempus nō sit. ¶ Prima. Q uod cōstat ex ijs quæ nō sunt, non est. T ēpus autem cōstat ex preterito & futuro, quæ non sunt. Nā prēteritum, iam factū abiit: futurū vero, nondum est. Igitur tempus nō est. ¶ Secunda. Om̄ni cōposito existente, vt omnes aut ali que eius partes existat, necesse est. Nulla autē partium tēporis vt dicitū est, existit. Igitur neq; tēpus existit, eēt em tēpus cōpositū. Et esto nunc sit, nunc tñ temporis non est pars. Nā pars est, quæ totū metitur, nunc autem, tēpus metiri nequit, vt neq; punctus lineā, non ergo tēporis erit pars. Non em tempus ex nunc cōpositum esse videtur. ¶ Tertia. Si tempus est, cum nunc temporis nō sit pars, est tēporis terminus. Videlicet enim prēteritū & futurū determinate, hoc autē videtur esse nō posse: quia aut continue esset alterū et alterū nunc, aut semper vnum idemq; manens. Non continue alteruni & alterum: quia aut prius maneret cum posteriori, hoc autem non, nam plura instantia simul esse nō possunt, immo neq; plures temporis partes, nisi forte alteram vt plus, alteram vt minus continētē intelligas, aut corrūperetur nunc prius, hoc autē nō minus impossibile est, quia nō corrumperetur in seipso, esset em simul, & non esset. Neq; in tempore sequente, nam partes haberet. Neq; in altero nūc, quia vnum nunc nō simul est cum altero, vt neq; punctus cum punto: sed inter quelibet duo est tempus interiacens, in quo quidem sunt alia nunc innumerā: cū quibus oportet simul ipsum nunc prius manere. Neq; semper est nunc vnum, idemq; manens. ¶ Primo, quia nullius diuisibilis finiti (cu[m] modi aliquod esset assignabile tēpus) tantū vnum terminus est: nūc autē est terminus. ¶ Secundo, quia nullū continuum vno termino contentum esse potest: tempus autem est continuum. ¶ Tertio. Quia ea quæ facta sunt ante annū decies millesimū, simul essent cum ijs quæ facta sunt hodie, nā in vno eodēq; nūc quæ statim impossibilia videtur. Nō igitur est tempus. ¶ Quatuor de tēpore opinione, ¶ Prima est dicentiū tempus esse cœli motū. ¶ Secunda est dicentium tēpuse esse circulū spheraq; cœlestem, qui hac ratione moti dicuntur, q[uod] tempus cōtineat omnia, circulus autē spheraq; cœlestis omnia cōtinet. nō intelligentes res aliter tēpore, & aliter circulo & sphera cōtineri, poterāt enim in oppositum illius faciliter duci, videntes quamlibet partem temporis, vt prēteritū & futurū, esse tempus, non autem circulum & sphera: neq; quamlibet partem círculi sphæraq; círculum esse & sphera: & si plures círculi sint & sphæra, plura simul esse tempora. Sed hoc certe stultius est, q[uod] vt considerationem requirat, vt que ex ipso sequuntur: impossibilia recenseantur, refellanturq;. ¶ Tertia est dicentium tempus esse totius cœli conuersione. Sed quomodo, cū die existente, & nocte existente, tēpus nō esset, nō enim aut die aut nocte existente, est totius cœli conuersio. ¶ Quarta est dicentium tempus esse motū idem, qui q[uod] non recte dicant, facile est perpendiculariter. ¶ Primo, quia motus sunt diuersi, tempus vero omnium vnum: & motus solū in ijs sunt quorum sunt motus, tempus vero ubique & rebus omnibus adeſt.

C Secundo, quia simul motum motu velociorum, & motum motu tardiorum, assignas: non autem tempus tempore velocius aut tardius assignare potes. **T**ertio. Motus uelox & tardus tempore diffinuntur. Est enim motus uelox, quo mobile in paucis tempore multum pertransit. Tardus uero, quo quidem mobile in multo tempore pertransit parum. Tempus autem (adiunge, si lubet, aut uelox aut tardum) tempore non diffiniens. Non est igitur tempus aut motus aut mutationi idem. Nihil enim hic inter motum & mutationem interesse ponimus.

D Ecclii capitis scholia. xxxiiij. Tres rationes quod tempus non sit. Hec rationes ab Aristotele sequenti capite diluteur, imprecentiarum ramen cas vel in transcurso diluere, non superuacaneum videbit, vt in eis quid verum, quid falsum sumpit sit, secundum litera seriem (quemadmodum in praecedentibus factum est) cōspiciatur. Itaque primus rationis maior si intelligatur de eo quod componitur ex his que nullo modo sunt actu, admittitur. Si vero de eo quod cōstat ex his que partim sunt actu, & partim potentia, negatur. Insuper negandum est tempus confidere ex his que non sunt, nam ceteris præteritum potentia, & futurum potentia, non sunt, tamen præteritum actu, & futurum actu (que temporis sunt partes) sunt. Secunda ratio diluitur cōcedendo cōposito existente omnes eius partes esse, si totum sit permanenter natura, aut aliquas eius partes esse, si sit euanius & fluxus, cuiusmodi est sonus & latitudo. Deinde negandum est nullas temporis partes existere, nam ut tempus successuum est, ita eius partes, vna prius, & altera posterius existunt. Cōceditur insuper, nunc & impartibile temporis non esse partem temporis, vt neque pūctum partem lineę, nam omnis pars mensurat rotū. nunc autem non mensurat tempus, cum aliquoties sumpit minimum tempus absoluat. siquidem tempus minimum ex instantibus est cōpositum, sicut nec linea componitur ex punctis, ergo nunc & impartibile non est pars temporis. Tertia ratio diluitur admittendo ipsum nūc esse terminū & ultimū temporis. & sicut cōtinue est alia temporis pars, ita alterum & alterum cōtinue est nunc, illas partes terminans. Admitendum est insuper nunc prius non manere cum posteriori, quia plura instantia simul esse non possunt sibi proxima & immixta secundum durationem, non quidem quod nunc habeant durationē, sed quod non possint vnius & eiusdem duratiōis eadem ex parte esse terminus, sicut impossibile est plura esse pūcta secundum extensionem que sunt vnius & eiusdem extensionis terminus, & secundum eandem partem. Immo neque plures temporis partes simul esse possunt, nisi una pars ut maior, altera vero ut minor intelligatur. Tertiis enim temporis a b, partes a c & a d simul sunt. Nam pars a c est maior & cōtinens, pars autē a d est minor & cōtentia. Deinceps dividendum est nunc prius non desperdi mutatione temporanea, sed momentanea atq; instantanea, ad desperditionem temporis cuius est terminus. Et sicut temporis una pars non desperditur in altera, sed seipso (nam sibi ipsi est desperditōis mensura) ita instantis seipso aboleatur, vt cū prius fuerit, postea non sit, vno cōsabeunt alterum succedit, vt secundus physice declarationis dialogus planitus monstrabit. Ceterum negandum est, quod si in seipso corripetur, ipsum nunc simili esset & non esset, nam eius desperditio successiva non est, sed cum corrūpit, amplius non est. Deinde concedendum est quod ipsum nūc non corrumpitur in tempore, tanquam mensurante suam desperitionem, haberet enim hoc posito partes, temporis partibus respōdentes. Conceditur præterea quod vnum & proxime cum altero, sicut punctum non est puncto continue proximum, sed inter quolibet duo instantia mediat tempus, in quo & alias sunt instantia. Modo si vnum nūc maneret cum altero duo extremo & signato, erā maneret cum oībus nunc intermedijs, quod impossibile est. Nam licet plura nūc bene simul sint in eodem tempore tanquam terminus in terminato, non tamen simul secundum successionē, sicut neque plures temporis partes secundum successionē simul sunt. Demum cōcedendum est non semper esse idem nunc, sicut in tota linea non est vnum numero idemque pūctus, secundum aliquem numerum ab anima eius applicatum apprehendantur. Sicut idem numerus est nunc temporis, & momentum primi motus, sed hoc motus, illud vero temporis dicitur extrellum ac ultimum. Secunda opinio philosophie naturali penitus est dissensa, & inuidit rationi inixa, nam ex solis affirmatiuis in secunda figura syllogismum constituens, multiplicata quoque fallitur. Nempe celi omnia continet, tanquam corpus locans ipsa locata, tempus autem continet omnia, sicut mensura durationis ea que sunt in temporalis duratione. Sed quemadmodum Philosophus hāc positionem ppter suam absurditatem non existimat dignamq; refellatur, ita neque assertio eorum recentiorum ob manifestam fallitatem est digna refutari, qui tempus nihil aliud esse dicitur quam primum mobile, quod motus localis non ponant distinctum a mobili, vt que sit huius secundae opinionis omnino conformis. Tertia opinio deficit a veritate, eo quod tempus solum dicat esse cōpleram celi circulationē, cum non modo tota celi conuersio, sed & quevis illius conuersio pars sit tempus, quandoquidem quilibet pars temporis est tempus, sicut & quilibet pars

motus est motus. Demum quarta non omnino Aristotelic philosophie est consona, quod ponat tempus & re & ratione idem esse motus, secundum locum, cum a motu, rationis intervallo dissentiat, & aliqua attribuuntur motus, vt uelox & tardum, que tempori recte accommodari non possunt. Contra vero nonnulla temporis ascribuntur, vt longum & breve, que nequaquam motus apte congruant, vt sequentia declarabunt apertos.

Vnde cōmū capiti annotatione.

C Motus, motus localis, latitudo. **N**unc primo, mobile: ut id quod est ad tempus relatum. **S**ecundo, temporis: impartibilis terminus. **N**umerus primo, numerus quo numeramus, numerus numerans: ut ratio 2,3,4,5,6. **S**ecundo, numerus numeratus res numerat.

Ndecimum caput continet duas conclusiones, duas rationes ad primā, definitionem temporis, declarationem, & trium rationum tempus non esse conteudentium solutiones. **P**rima conclusio. Tempus aut aliquid motus est, aut sine motu non est. **P**rimo. Nā cū intelligentia motū non capim⁹, neq; tēpus capimus: quēadmodū accidit nobis dormientibus. Cū enim expergiscimur, nunc primū, posteriori nunc iungimus, ac si nullum intercessisset et medium: quia motum interacentem non percipimus. quod ijs quoque accidit, qui (vt fabule tradunt) in Sardo apud Heroas dormiunt. Signum est igitur, aut tempus aliquid motus esse, aut sine motu non esse, ea enim aut simul percipimus, aut nos simul latent: & temporis sensus cum motus sensu semper coniunctus est. **S**econdo. Si secundum corpus omnino quiescamus, & obortis tenebris omni officio sensus vacemus, solum animo motum aliquem contemplantes, protinus occurrat & tempus: immo cum nobis cogitantibus occurrat tempus, protinus sese animo offert & motus. Quare non modo tempus sine motu non est, sed & motus, aut aliquid motus esse videtur, vt quod a motu sciungi separarique non possit. **S**econdū conclusio. Motus est continuus, simul & tempus continuum. Nam quod loco mouetur, ex quodā mouetur in aliquid, spatio quadam & interuallo medio: & simul cū magnitudine cōtinua attenditur. Est igitur motus (vt spatiū, & mediū interuallū) cōtinuus: qui cum sit continuus, & tempus, aliquid ipsius motus, continuum erit. Videtur enim tempus, prius & posterius esse in motu. Vnde sicut in magnitudine & spatio aliquid est prius, & aliqd posterius, ita & in motu aliquid prius est, & aliquid posterius. Id enim motus prius est, quod magnitudinis respondet priori: & posterius, qd posteriori. At hoc interest, quia magnitudinis prius & posterius fixa permanēt, motus vero prius aboleat posteriore succedēte. Et prius & posterius in motu, & motus, idem sunt, rationes autem diuersae. **E**x his definitionē temporis elicimus, qd tempus sit numerus motus secundum prius & posterius. Tunc enim tempus intelligimus, cum in motu duo extrema animo constituantur, hoc prius, illud posterius, inter quē medium apprehendimus, cuius pars prior atq; pars posterior mente cōcipitur: & illud est tempus. Est enim nunc tempus terminus. Et hoc quidē suppositio est. Potest & nunc vnu, in apprehensionem temporisducere, cum ipsum vt finis & exitus vnu sit capimus, & initiu alterius. Ex hoc enim prioris & posterioris sensus elicif. Nā prius id erit, cuius nūc exitus fuerit. Id posterius, cuius nunc ponetur initium. At vero qd tempus recte dicatur numerus, signū, quia ratione temporis plus & minus motus attribuimus. Hec autem soli numero competent. Est igitur recte dictum, tempus esse numerum. **B**ifariam tamē dicitur numerus.

Primo, qua quicquā numeratur ratio. **S**ecundo, quod numerat, & res ipsē numerat.

Tempus autē numerus est qui numeratur, & res ipsē numerat. **T**riū rationū tempus non esse cōtentium solutiones. **P**rimē & secundē. Tempus & temporis partes sunt, quomodo motus, & motus partes: & sicut motus cōtinue alius et alius est, ita et tempus. **T**ertiē. Ipsum nūc qd defertur, ipsum mobile est. qd ideo nūc appello, qd ipsum motui comparatum sese habeat vt pūctus ad lineam, nihil

sua entitate suaque essentia successionis retinens, & hoc quidem prius & posterius metitur tempus. Et est continua ut idem: quia unumquodque est id ipsum quod est: & est ut non: quemadmodum punctum quod differtur (ut lapis, aut aliquid quicquam) semper id ipsum quod est, idem est, ratione vero alterum, sicut nuntiunt sophistae ostendere Coriscum alterum esse in domo, & alterum in theatro. Et in ipso quidem nunc ut fertur, cognoscimus prius & posterius. & ex eius numero conflatur. Quod enim mutabile est secundum prius & posterius, ipsum nunc est. Et motus propter id quod mouetur, est: & loci mutatio, ppter id quod fertur. Et si non sit tempus, neque nunc est: & si non est nunc, neque tempus, sunt enim hec simul, ut si non sit loci mutatio, neque quod fertur. Et ipsum nunc quod fertur, ut numeri unitas est: que continua cogitatione & intellectu alia numerum constituit, temporis numero correspondens. Nunc vero capimus & alio modo, ut quod sit temporis extremum & terminus. Unde dictum est, ut magnitudo continua est: ita & secundum locum mutationis & continuat, ut unus finis, & alterius principium: ita & nunc quodammodo terminat tempus, & nunc uno ut duobus utimur: numerus hic tamen tempus non est, nam mobile staret & quiesceret, sed numerus prioris et posterioris motus inter duo nunc constitutus, ille est tempus. ¶ Unde fit ut nulla temporis pars euadat ipsu[m] nunc: ut neque linea pars euadit punctum. Neque tempus in unum et momenta, ut neque linea in puncta, sed tempus in tempora, ut linea in lineas (que eius sunt partes) dirimitur, et ipsum in tempus cum numero quo numeramus, maximam gerit similitudinem: quanvis sit numerus qui numeratur. Nam sicut idem numerus, plurimum, ut hominum, equorum, et canum, quo ea numeramus, esse potest: ita et tempus idem plurimum motuum numerus. Sed quod tempus sit numerus prioris et posterioris motus, quodque continua: plus equo dictum uidetur.

Vnde decimi capituli scholä. xxxvi. Cui enim expurgiscimur, nunc primus. Nunc primus, vocatur imparsibile temporis incep[ti]onis somni. Nunc vero posterius, dicitur instans incep[ti]onis evigilacionis, quis hoc ratione temporis quod terminat, sequitur, illud vero precedit. Et quod Aristoteles hic memorat accidisse viris illustribus qui per multa tempora in Sardo urbe Lydie dormierunt, & experrecti arbitratim sunt separato admodum tempore dormitusse, tradunt hystoriar[um] accidisse Epimenidi Cretensi, quem referunt septem & quadraginta annis dormitusse in speunca, & post experrectionem domum reuersum neminem agnouisse. Quin & sanctitate insigne viri, qui ab ecclesiis Christiana sepiem dormientium nomine honorantur, apud Ephesum amplius quam trecentos annos dormitusse traditur in monte Cælio urbi illi propinquu[m], ad que coniungerant Decium grammantem in Christianos metuentes, & sub Theodosio imperatore Christiano experrecti sunt, ut sanctorum referunt annales. xxxvii. Id enim motus prius est. Motus mobile per spatium a d[icitu]r istum in tres partes a, b, c, d. latio a b est prior pars, quia fit super primam partem totius spati, & latio b c, secunda pars motus, quia fit super secundam partem spati, latio autem c d, postrema latio est pars, quia responderet postremam partem spati. Et ita qualis ordo & dispositio partium spati secundum extensionem, talis est partitio partium latios secundum successionem, spati partibus respondet. xxxviii. Tunc enim tempus intelligimus. Si in motu primi mobilis (exempli gratia unus horæ, ut a b) duo extrema imparsibiliac[em] costituam[us], a momentu icipies, & b momentu finiens, a quidem prius, & b posterius, iner que medius apprehendimus totum motum a b, cuius pars prior a, c & posterior c b mente cōcipitur, tunc id totum intercep[ti]um est tempus, cuius a est instans incep[ti]onis, & b instans finiens, & a pars tempis prior, c b vero pars posterior. Sicut enim tempus re ipsa est motus, ita instans temporis est momentu motus, secundum tamen diueras rationes. Et quemadmodum supponit geometricus punctum esse terminum lineæ, ita naturalis philosophus pro principio superpositione[em] habet, nunc esse terminum temporis. Ex uno etiam instans incep[ti]ate, ut c, possumus quid tempus sit intelligere, quod est finis unius partis temporis, ut a c, & principiu[m] alterius, scilicet c b, ex quo, que tempus prior est pars, & que posterior, cognoscit. Nam tempus pars prior est, cuius duratio finis fuerit, ut a c, & pars posterior, cuius duratio istas est principiu[m], ut c b. xl. Ipsum nunc quod defertur. Hec tertie ratio[n]is solutio in litera suboseura est, poteritque hoc pacto seruata littera fieri dilucidior. Primus mobile vocat hoc loco ipsum nunc quod defertur, quia sicut nunc & imparsibile temporis omnino successionis est expers, ita primus mobile sua substantia & essentia nihil habet successionis, sicut neque punctus quicquam extensionis lineæ. hinc ipsum nunc quod defertur, ad tempus est ut punctum ad lineam. Rursum quoadmodum materia sua essentia nihil

habet albedinis, sed albedo ei accidentis est & aduentitia, sic primus mobile de sua essentia successio[n]em non habet, sed accidentariæ & aduentitiae. Et successio ipsa, qua tempus est, secundum prius & posterius mensurat primum mobile, & hoc nunc quod defertur, sicut mensura intrinseca id in quo est, & quemadmodum longitudo vlnæ ipsam vlnæ substantiam dimicetur. A ita autem entia infra primum mobile mensurat tempus, ut mensura extrinseca, & tanquam vlna pannū. Et ipsum nunc quod defertur, est continua id secundum substantiam, & re ipsa, quia nihil substantie fixus eius subtrahitur aut adjicitur. Si quidem metaphysicum principium est, Vnum quodque est id ipsum quod est, ut homo sua substantia est homo, & equus quidam est, sua substantia equus est, & quodlibet sibi ipsius id, quo summan rerum idem est, quia perfectissime potest imitetur. Et ipsum primus mobile etiam est non id secundum rationem, quia gratia successionis in ea existentis diuersas sortitur rationes & denominaciones, quemadmodum lapis fuit a quo libet aliud loco mobile (quod Aristoteles vocat in analogia punctum quod defertur, quia suapte natura nihil habet successionis, rationis, ut neque punctum quicquam extensionis) idem essentia est per totum spatum a e, nec ei quicquam additur aut subtrahitur, continua tamen est ut alterum secundum rationem. Cum enim mouetur per spatum a b, habet successionem a b, secundum quam denominatur moueri, & quando fertur in spacio b c, aliam habet successionem, a qua nouam sumit rationem, & ita quando super spatum c d & d e mouetur, aliam & aliam subit denominacionem ob rationum diueritatem, quemadmodum id est re ipsa Coriscus in domo & in theatro, alter tamen ratione, ex qua rationum differentia non re ete (tametsi id sophistæ annuntiantur) concludimus illa esse duo re ipsa. Et in ipso quidem nunc ut fertur, cognoscimus prius & posterius. Neque re adiecta pertinet hec particula, ut fertur, nam in ipso mobilis secundum essentiam suam non attenditur prius & posterius, sed in successione sua, que est in ipso sicut extensis in materia. Unde sublata successione, & manente sola celi substantia, amplius in eo non esset prius & posterius, ex cuius quidem prioris & posterioris numero conflatur tempus. Quod enim mutabile est secundum prius & posterius successionis, est ipsum nunc quod defertur. Et loci mutatio propter ipsum loco mobile est, ut ipsum sit quo modo natum est esse, sicut ambulatio data est homini. Ut per eam prosequatur cōueniens, & fugient disconueniens. Et si non sit tempus, neque ipsum nunc quod defertur, quia osculum est, sicut materia sine forma. Et e contra si non est nunc quod defertur, neque est tempus, alioquin esset accidentis sine subiecto. Ut igitur unitas numeri una & eadem re ipsa, ratione tamen diuersa, diuersos constituit numeros, vñitas enim binaria constiuit binarii, & vñitas ternaria ipsum ternarii (sed vñitas binarii & ternarii ratione sunt diuersa, sicut vñitas ipsius primi mobilis re ipsa eadem, tamen continua altera & altera secundum diuersas rationes, numerū rationum constituit, qui quidem numerus rationum responderet numero successionis, ut si quatuor sint ipsius mobilis diuersae rationes, & quatuor sint partes successionis sive temporis. Recte ergo vñitas mobilis, cogitatione & intellectu alia, numero temporis correspondet dicitur. Capitur preterea nunc in altera acceptione pro tempore termino & extremo, analogo ad punctum in linea, & nunc secundum rem (ut & continuum) tanquam duobus secundum rationem vñitatur, principio scilicet unus partis, & fine alterius. his tamen numerus sumptus ex nunc extremo, minime tempus est. nam si numerus ille esset tempus, primum mobile staret, et non sit natura moueri nisi per motum, illud autem nescit, non est motus, quia est indubitate secundum successionem, quare per ipsum nunc, mobile staret & quiesceret, quod natura est impossibile, sed prius & posterius in motu inter duo nunc clausum, tempus est. Unde sicut nulla linea pars euadit punctum, quia vnaque punctis clauditur, ita nulla tempore pars euadit ipsum nunc, quia quilibet eius pars ipsius imparsibilibus terminata continetur. Et quanvis tempus sit numerus numeratus, tamen magna habet cum numero numerante cognitionem atque initiatem. Nempe sicut idem numerus numeratus est plurius rerum numeratarum (ut idem denarius etiam numero, decem hominum, decem equorum, & decem canum) ita idem numero tempus est plurimum motuum, ut generationis ignis, calefactionis aquæ, & ambulationis hominis (modo simul, eademque duratione fiant) mensura, ut ex sequentibus planius euaderet. Nempe in secunda conclusione sequentis capituli ostenditur est Philosophus, quod omnium simul existentium & vbiq[ue] est idem tempus.

CDuodecimi capituli annotat.

Id dicimus esse in motu, quod partes partibus motus habet respondentes: ut actu atque potentie potentiam.

Vodecum caput continet septem conclusiones, tres rationes ad quartam, unum corollarium ad sextam, quatuor ad septimam. **P**rima conclusio. Temporis quodammodo est minimum, quodammodo vero non est. **N**am numerorum minimum est dualitas: & numeri minimum, ipsa unitas. Tempus autem descriptum est esse numerus. Igitur tempus ut numerus est, minimum, aut duo, aut unum est. Est igitur tempore quodammodo minimum. At tiero cu[m] (ut dictum est) tempus sit continuum, & continuorum, ut lineæ, non sit minimum, semper enim di-

uisibilis linea est, temporis ut continuum est, non est tempus minimum. ¶ Vnde ratione non caret, cur tempus multum & paucum, longum & breve, & non velox propriè dicatur atq; tardum. Nam utriusq; quantitatis & discrete & continuæ conditionem retinet. Ut igitur numerum esse consideramus, ipsum & multum & paucum dicimus: ut uero continuum est, longum & breve. Et cum nullus numerus propriè velox dicatur atq; tardus, ipsum tempus neq; velox propriè dicimus, neq; tardum. ¶ Secunda conclusio. Omniū simul existentū & ubiq; est idē tēpus: prius tamen tēporis et posterius, nō idem. ¶ Nā omnia simul existentia et ubique, metitur: ut numerus idem centum homines, & centum equos, quorum alter est numerus centum hominum, et alter centum equorum. Et tempus est numerus nō numerans, sed qui numeratur secundum prius et posterius, cuius una pars prius iam facta est, altera uero futura est. unde oportet semper prius alterū esse a posteriori. ¶ Tertia cōclusio. Sicut euident et consimilem motum redire contingit, ita et idē tēpus. ¶ Redunt enim consimilia secundū uices suas, uer, estas, autūnus, et hyems: quemadmodū cōsimiles motus. Est enim tempus, numerus ex priori et posteriori motus sumptus. ¶ Quarta conclusio. Non solum motum tempore metitur, sed et contra motu metimur et tēpus. ¶ Primo. Nam tempus metitur motū: est enim numerus motus. & dicimus tempus multum aut paucū, in quo multis motus aut paucus factus est, tempus hoc pacto metientes. ¶ Secundo. Quia idem in numerabilibus accidit. Nam denario numero decem eq̄tios apprehēdo, & ex denario equorum denarium numerū mente concipio, denario decem equos metiens, & decem equis e diuerso denariū. Nō mirū est igitur & idvideri accidere temporis & motui. ¶ Tertio. Motus comitatur magnitudinem, & motum tempus. Merito igitur sic se habet tempus ad motū, ut ad magnitudinem motus. At magnitudo metitur motū, & motus magnitudinem. Nā profectionem dicimus multā, quia uia est multa: & e diuerso viā multam, quia pfectio multa est. Debita igitur ratione puenit ut & tēpus motū metiatur, & e diuerso a motu remetiatur. ¶ Quinta. Res esse in tempore est eas mensurari tempore. ¶ Nam tempus est mensura motus, & eius quod mouetur: quemadmodū cubitus aliquiū magnitudinem metitur. Ceterae igitur res que sunt in tempore, metitur tempus: & eas esse in tempore, est eas mensurari tempore. ¶ Bifariam enim potest aliquid esse in tempore. ¶ Primo, quia tūc sit, cū tempus ipsum est. Sed putare hoc modo quodcumq; esse in tempore, nihil aliud est quam si putes cœlum esse in milio, quia tunc sit cœlum cum milii est, & omnes res in omnibus, et aliquid esse in motu et loco, quia tunc sit cū motus et locus est. ¶ Secundo, quia sit in tempore ut in numero. Et hoc dīducitur. quia hoc est aut ut pars, aut passio, ut uinitas, par, impar, in numero. Aut ut in continente et metiente, quemadmodum res dicimus esse, contineri, et mensurari a loco. Ceterae igitur res cum non dicantur esse in tempore, quia tunc sint cum sit tempus (nam nihil propriè hoc modo in tempore esse dicas) neque sint in eo ut partes aut passiones: relinquunt igitur eas esse in tempore ut in numero continente et metiente. Res igitur esse in tempore, est eas mensurari tempore. Consequitur tamen, cū aliquid sit in tempore, tunc ipsum esse cum tempus est, et cum aliquid est in loco, tunc ipsum esse cum locus est, sed propterea ipsum esse aut in tempore, aut in loco, accidit. ¶ Sexta conclusio. Res que sunt in tempore, patiuntur in tempore: et tempus videtur per se esse causa corruptionis. ¶ Nam consueuerunt (ut videamus) res in tempore tabescere, putrescere, consernoscere omnes: oblituione multa deleri: quorum nihil preter tēpus causam afferre possumus. Estenim numerus motus, motus autē disturbat, et alterū esse facit id quod prius erat. At nihil nouū oriri videamus cuius nullā causam preter tempus afferre possumus. Res igitur quae sunt in tempore, patiuntur in tempore: et tempus, corruptionis causa esse videtur. ¶ Corollarium. Vnde fit ut immortalia atq; perpetua in tempore nō esse dicantur. ¶ Neq; em̄

continentur, neq; mensurantur a tempore, neq; quicquā patiūtur in tempore, vt que neq; tabescunt, neq; senescunt. quod iterum signum est ea nō esse in tempore. ¶ Septima conclusio. Tempus mensura est quietis. ¶ Nam tempus metitur motum, qui est autē, priuationis motus est. Metitur igitur tempus & quietem. Eadē em̄ habitus & priuationis mensura est. ¶ Vnde sicut motum dicere solemus esse in tempore, & quantus sit assignare, ita & quietē esse in tempore, & quanta sit assignare, motum tamen per se, & quietem per accidens. Tantam em̄ quietem dixeris, quantus esset motus si tum mobile continue motum fuisset, atq; quantus qui alibi exercetur motus. Neque idcirco tamē propriè dixeris quietem, quia sit in tempore, eam esse in motu, nā nō idem est. ¶ Primum corollarium. Vnde fit ut tempus id quod mouetur, & quod quiescit, vt talia sunt, metiatur. ¶ Est enim (vt dictū est) mensura motus & quietis, qua quā ipsa sint cognoscim⁹. Non tamē omnino immobile quiescit, sed priuatum motu, aptum natum moueri. ¶ Secundū corollarium. Vnde etiam quod mouetur, essentia ipsa non metitur tempus. Nam quantitatē nō habet, sed eius motus quātū sint metitur. ¶ Tertiū corollarium. Quapropter iterum ea que neque mouentur, neque quiescent, in tempore nō sunt. Nam tēpus solū motus qui eiſis que in ēsura habet. ¶ Quartū. Fit etiam ut ea que nunq; aliter se habere possunt, nō sint in tempore. ¶ Vnde quedam sunt que nunq; aliter se habere possunt: vt diametrum esse incōmensurabilem costē. Quedā vero nūq; esse possunt, vt diametrum esse cōmensurabilem. Et hęc in tempore non sunt, vt que a tēpore, vt ēterna, claudī non possint. Alia vero aliquid sunt, & eadem aliquando non sunt: vt Homerus in prēterito fuit, qui modo non est: & aliquid futurum est quod nūc non est. & talia, & quęcunque aliquid cum nō sint oriuntur, & orta intereunt, esse dīcim⁹ in tempore: vt quodeorum esse excedat & superet, & quorum sint generationes & corruptiones.

Dodecim⁹ capitis scholia. xl. Igitur temporis ut numerus est. Quatenus tēpus ut numerus numeratus consideratur, eius est minimū multitudinis, quia minimū ei numerus aut numeri principium applicatur, quatenus vero tempus ut continuū intelligitur, eius nō est minimū successionis. Nempe numerorum numerantū minimū est dualitas, cum nullus numerus pauciores duabus habeat vñitas. vñitas enim numerus nō est, sed numeri principium, & quidem minimū, quia indivisibile in partes distinctionis. Tempus autem est numerus numeratus. Igitur cius ut numerus est, aut duo sunt, cum scilicet ei applicatur binarius, quo minor numerus ei applicari non potest, aut vnum, cum ei applicatur vñitas numerans. Igitur eius, ratione applicari numeri, quodammodo minimū est. Cum autem omnē continuum in minores partes sit divisibile, nullius continui est minimū aut minima pars. Tempus autem est continuum, ut precedens caput monstrauit. Igitur temporis non est minimum, quatenus ipsum continuum est, quedam modū līneę bīpedalis aut pedalis secundū numerum est minimū, non autē secundū extentionē. Sicut enim linea bīpedalis, & continuę quantitatis & discrete rationē haber, ita tēpus in sua ratione utriusq; quantitatē cōditionē retinet. xlj. Nā omnia simul existentia & vñis mensurantur. Si eadē numero vlna mensurē inūs pānum, purpuram & līneum, quāuis res mensuratae sint diuersae, tamen eadem illorum est mensura. Et si centenario numero antīnumerante numerem⁹ centum homines, & centum equos, idem est prorsus numerus numerans, licet alter sit numerus numeratus centum hominū, & alter centum equorū, ita omnium simul in tempore existentū est idem numero tempus mensurās, et si res diuersione mensuratae sint diuersae. Et quedam vlna pars prior secundū extentionē alia est ab eiusdē parte posteriori, ita & prior pars tēporis iam prēterita alia est a parte posteriori & futura. xlviij. Debita igitur ratione puenit. Ferme in omnibus mensuris id vñsuvenire compertum est, q; a priori res mensuratas metiantur, & reciproca reflexa mensuratione a posteriori mensuratae remetiantur mensuras, vt vlna pannum metitur, & pannus mensuratus vlnam. Ita & in tempore accidere liquido perspicitur, & ijs que tempore fiunt. Primum enim scriptiōnem aliquātam, ut pagina, hora metitur, cognoscim⁹ que nos hora vna absoluere scripturam paginę. Deinde e diuerso per scriptiōnem pagina metim⁹ horam, per pēdimusq; cū paginam scribendo absoluem⁹, nos horam vna scriptitasse. Sic qui primū inuenient induſtria deprehēdendē durationis horarē per casum arenarū a parte superiorē vñri in partē inferiorem, hora mēsi sunt casum arenarū, cōſiderauerūtq; quantū arenarū horę vñis spatiō delabī potuerit. nūc autem earum motu, deprehēdim⁹ horarū interualla, dignoscim⁹ que cum arenā omnes sensim deciderint, horę spatium esse transactum. xlvi. Consequitur tamen cum aliquid, Ad aliquid esse in tempore, & mensurari

tempore, sequitur ipsum esse cum tempus est. Nam validae stratiocinatio, id est in tempore, atque ipsum tempore metimur, igitur ipsum est cum tempus est, si enim non esset tempus, neque quicquam tempore mensuraretur. sicut ad aliquid continet in loco, sequitur ipsum esse quando locus est, cum si non esset locus, neque quicquam loco contineretur. Non tamen contra quicquam est quando tempus est, est in tempore, sicut neque quicquam est quoniam locus est, debet dici esse in loco. Alioquin supramundana a tempore & loco abstractissima, deberent dici in tempore & loco esse, quandoquidem sunt quando tempus & locus est, quare propter id ipsum quod quippe ex istat quoniam tempus est, non debet quicquam dici esse in tempore, nisi force per accidens. xlxi. Eadem enim habitus & priuationis est mensura. Ut visus mensura est luminis & tenebrarum, auditus, soni & silentii, olfactus, odoris & odore priuari. Motus autem & quies, sunt habitus & priuatio. Eos igitur eadem est mensura. Atque tempus mensura est motus, est igitur mensura & quies, huius quidem per accidens, illius autem per se. Tanta enim quies esse dicitur, quoniam si fuerit motus si toto tempore quietes mobile continuo motu fuisse, aut quantus est motus qui eodem tempore alibi sit, ut si quiete vna hora ab ambulatione, illa quies est vnius horae, quia tanta fuisse mea ambulatio si illa quiete hora ambulasse, aut quia tanta est ambulatio quae quis alibi exercet. Et quoniam quies sit in tempore, & tempus re ipsasit motu, non tam recte quis dixerit quiete esse in motu. Nam non oportet si vna eorum que re ipsa eadem sunt, & ratione discrepantia, accommodem alicui attribuitur, eidem & alterum aperte attribui, cum possit alterius ratio illi eadem prorsus discouenire, sicut recte dicitur motu esse in tempore, inepit autem motu esse in motu, quemadmodum etiam motu in unum dicimus velocem aut tardum, tempus autem proprius nullus velox aut tardum dixerit. I. Ut talia sunt mensurer. Ut talia sunt, quatenus mouentur, aut quiescentia sunt. Quia, quanta ipsa sunt, cognoscimus, qua mensura, quanti sunt secundum durationem motus, quantoque quietes, cognoscimus. II. Essentia ipsa non mensuratur tempus. Corollarium sensus est, tempus non mensurare mobile secundum ipsum mobilis substantiam, & secundum id quod est, si enim non esset in ipso motus aut quietes, tempus nullo modo ipsum metiretur, cum mobile essentia sua quantitatem & successione non habeat, sed quanti sunt ipsius mobilis motus, mensuratur tempus, quemadmodum vna non mensuratur pannum essentia sua, sed quia extensus est. Et oculus non metitur album aut nigrum secundum ipsum subiectum substantiam, sed quia albedinem aut nigredinem habet, qua sublata, oculus ipsum substantiam amplius non percipit.

Decimtertij capituli annotat.

CTermínus, impártibile. **D**irímens, diuīdens. **D**irutum, destructum. **I**llum, Troianum, pugnaculum, Regia Priami. **A**tomum, impártibile. **N**uper modo. **C**aries, putredo. **S**itus, vetustas.

Ecclimatum caput continet duos modos nunc, quid olim, quid iam, nuper, quondam, repente, duo de tempore dicta, & vna conclusione. **N**unc duobus modis dicitur. **P**rimo. Nunc terminus est, ut prius dictum est, preteritum futuro continuans, & omnino temporis terminus, ut huius finis, istius vero ut principium: ut puncta in linea. **S**ed hoc interest, nam punctus manet, nunc autem non. & ut punctus linearum mathematicā dirimens, ut dirimens unus subiecto est, ratione & cogitatione duo: & ut coniungens, unus utroque modo: ita & nunc in tempore. **S**ecundo. Nunc est tempus non longe a predicto nunc utrinque facēs: ut, quando uenit? quia hodie uenit, nunc dicere solemus. Et, quando ueniet? quia hodie ueniet, nunc ueniet dicitur. At uero si queritur: quando dirutum est illum? quando factum est diluvium? non nunc respondebimus, quia ea ab atomo nobis adiacente plurimum remota sunt. **O**lim, tempus importat ad certum impártibile, in preterito aut futuro relativum: ut olim Troia diruta est, cum Troes admiserunt equum ligneum. Olim fuit diluvium, cum fuerit coniunctio pōderosorum. **E**t si queras, cu omne tempus sit finitus, an aliquando deficit, ut ne ullum quidem postea sit futurum? **R**esponsio in promptu est. Si semper est futurus motus, & tempus: & si aliud & aliud motus, & aliud atque aliud tempus. & si idem motus, & idem tempus. Si uero aliquando cadet motus, & tempus casurum est. At uero ipsum nunc uidetur ostendere tempus nunquam casurum, quod sese habere uidetur ut punctus in circulo, ut semper sit principium & finis. Non autem principium potest esse et finis, nisi priori tempori succedit alterum. Nam eiusdem esse principium pariter &

finis, pugnātia sunt. Videtur igitur potius tempus nunquam casurum, quin semper reliquum futurū sit ullum. **I**lam, tempus propinquum ante aut post presenti atomo quod nobis adiacet, significat: vt, quando profectus es? quia in preterito nostro presenti propinquu profectus es, respondes, iam. Quando proficeris? quia in futuro propinquu presenti ibis, respondes, iam. Non autem sic dicimus. Illū iam distractum, quia eius destructio longe a nostro presenti absit. **N**uper, temporis preteriti pars est, cum a presenti nunc parū distet: vt, quādo venisti? Nuper dicimus, cum id preteritū parū a nunc adiacente atomo semotum sit. **Q**uondam, tempus importat quod multum distet: atque a nostra memoria sit remotū. **R**epente, quod subito fit, & ob paruitatem penē insensibile est tempus importat. **D**uo dīta antiquorū de tempore. **P**rimū est Simeonis, dicebat enim Simonides tempus esse lapidissimum, quia temporis beneficio omnia discuntur & inueniuntur scibilia. **S**econdū est Paronis Pythagorici. Dicebat enim Pythagorus Paro tempus indocile esse, & stultissimum: quod omnia obliuione deleantur in tempore. **C**ōclusio. Rectius Pythagorus Paro Simonide dixisse videtur. Nam tempus potius causa per se corruptionis quam rerū ortus esse videtur, mutatio enim omnis, a natura remotua est. tempus autem numerus motus est. Videmus enim cariem: situm, obliuionemque fieri: quarum causam nescimus nisi tempus afferre, contra autem nihil oritur, cuius non sit alteram causam afferre, actum, artem, natūram, auctoritatem, aut quidam aliud. Est igitur potius (vt Paro sentiebat) tempus causam esse obliuionis, & scientię interitus, quam contra sentiendum. Sed quid sit tempus, nūc, olim, iam, nuper, quondam, repente: abunde dictum est.

Ecclimatum capituli scholia. lxxij. Primo nūc terminus est. Nec primo, duobus modis in hac diffinitione sumi innuitur. Vno proprio, & tunc est impártibile temporis nobis adiacēs, & preteritū futuro continuans, tangit ut per primā acceptiōis huius partem. Secundo cōmuster, & est temporis impártibile vnam eius partem alteri continuans, siue in preterito, siue presenti, siue futuro. Et hic modus per secundā diffinitionis partē tangitur, quae dicit, & omnino temporis terminus. Et hanc acceptiōi utrāq; frequens est in tota philosophia. Ut autem recte cōcipiatur quid si nunc in tempore, philosophus subiungit analogia eius ad punctum in linea, cui non minus apte responder, ut tempus linea. Sicut enim punctum cōtinuans in linea mathematica, & a subiecto cogitatione abstracta ut eam dividens, est in vnum numero, & ratione duo, scilicet in vnius finis, & alterius principiū, ut autem punctum est cōiungens partes lineas, est in vnum utroque modo, scilicet & re, & ratione, sic nunc in tempore, preteriti finis est, & futuri principiū, immō generatim prioris partis finis est, & posterioris principiū. Iv. Tunc factum est diluvium. Id litterē exemplum nō ex sententiā Aristotelis est, sed astrologorum, & corū quae hic cōtingunt causas ad astra referentium, qui dicunt runc factum fuisse diluvium, cum fuit coniunctio planarum pōderosorum, scilicet Iouis & Saturni, quae vocant astra pōderosa, q̄ lōgo tempore quasi pondere aliquo tardata, suum motum perficiant. Ad questionē vero quā deinde subiungit, quid respondendū sit, ex octauo Physicoru euader manifestius, scilicet secundū philosophi sententiā ponendū esse, tempus neque principiū neque finem habere. Ad secundū veritatem (quae Aristotelem de mundi exorū & obitū latuit) dicendū est tempus principiū habuisse, & instans incipiens, ipsumque finem habitum, instans finiens. Neque nunc in tempore conferendū est ad punctum in circulo, sicut hic cōparat, sed ad punctum in linea recta, & tempus ad linea rectam, que cōparatio vbi p̄ primū facta fuerit, protinus deprehendetur tempus cū mundo exordiū habuisse, & cū eo pariter desitum. lvi. Non autem sic dicimus, illum iam dirutum est. Quoniam pacto Troja post decenalem obſidionē, innumerabiles strages & cedes tum Gr̄corum, tum Troianorum, miserabilē excidio fuerit exterminata a Gr̄cis, qui instias meditatis, equum lignum immissē molis construxerunt, & armato milite pleatum intra moenia Trojē ducendum curarunt, vulgatissimum est, & presertim ex secundo Virgilianæ Aeneidos apprime cognitum. Ix. Primum est Simodis. Simonides poeta dicebat tempus esset sapientissimum, ab effectu, quod homines sapientes & doctos efficiat. Sic Paro Pythagorus contra astruebat tempus omnium stultissimum, itidem ab effectu, quod homines efficiat prius seitorum, immemores, indociles & imperitos. Et sententia Aristotelis, quae dictum Paronis approbat potius quam Simonidis astipulatur. Ouidius ex Pythagore sententia id annotans, Tempus edax rerum, tuq; inuidiosa & vetusta. Omnia destruitis, viuātāq; dentibus qui Paulatim lenta consumitis omnia morte.

¶ Decimiquarti capituli annotatione.

Regularis motus est, qui continue equali tempore equalia acquirit spatia. Spatium, forma, quantitas, qualitas, localis mutatio, atque motionis spatium. Subiectum, terminus motus. Sub anima intelligentia comprehendimus. Gradarius, triangulus trium inequalium laterum. Gradarius, Scalenus.

Decimumquartum caput continet quinq; conclusiones, duas rationes ad primam, & quatuor questiones, vnam instantiam ad ultimam, & eius solutionem. **P**rima conclusio. Omnem motum, omniq; mutationem fieri in tempore necesse est. **P**rimo. Quia in omni motu & mutatione inuenimus velocius & tardius, est igitur omnis motus & mutatione in tempore. Velocius enim id dicimus, quod continet mutatum secundum eandem specie motus, & motu quidem regulari, minori tempore transit in subiectum: ut datus duobus deorsum latis, regulariter eodem spatio motis, id velocius est, quod in minori tempore spatium conficit, pertransit & absolvit. Et ita datus duobus circulariter motis. **S**ecundo. In omni motu est prius & posterius, prius autem & posterius dicuntur collatione facta ad nunc impartibile nobis adiacens, secundum eius aut distanciam, aut appropinquationem, est enim nunc, preteriti & futuri terminus, est igitur omnis motus, omnisiq; mutatione in tempore. Interest tamen inter prius & posterius preteriti, & futuri prius & posterius. Nam preteriti id dicitur prius, qd; a praesenti nunc est remotius, & id preteriti posterius, quod praesenti impartibili est propinquius, cetera vero fit in futuro, nam id prius est futuri: quod est praesenti impartibili propinquius, id vero posterius, quod ab eodem est remotius. **Q**uartuor questiones. **P**rima. Cur tempus esse in celo, in terra, in mari, & quibuslibet alijs rebus ponimus? **S**ecunda. Quomodo se tempus habeat ad animam? **T**ertia. Vtrum tempus sine anima esse possit? **Q**uarta. Qualis motus numerus tempus sit? an cuiuslibet? **S**ecunda conclusio. Tempus in celo, terra, mari, & ceteris sensibilibus ponendum est. **N**am omnia hec mobilia sunt, sunt enim in loco. At tempus, motus passio aut affectio quaedam (que numerus est) existit. Sunt enim motus et tempus simul, ita vt actus actui, et potentia potentiē respōdeat. Bene igitur hec omnia in tempore esse dicimus. **T**ertia. Si non sit anima vila, consequens est, ut non sit tempus. **N**am si non sit numerans, neque numeratum nullum erit. At vero si non sit anima, nullum relinquitur numerans, quid enim preter animam, aut animę portione intellectum, numerat? Igitur si non sit anima, non erit numeratum. Atqui si non sit numeratum, non erit tempus, estenim tempus, numerus qui (vt dictum est) numeratur. At forte cui temporis ratio accidit, nihil prohibet sine anima existere. Et enim motus prius & posterius, ut numerabilia sunt tempus. **Q**uarta. Tempus non omnis motus, sed primi motus numerus est. **N**am tempus, omnium motuum mensura esse videtur. Primus autem motus merito aliorū metrum et mensura ponendum est. Est igitur tempus, primi motus numerus, **Q**uinta. Primus motus delatio est, quā circulo sphæreg; accommodamus. Nā is motus maxime regularis percipitur, cuius numerus nunq; in incerto est, sed constantissime omni quo perseverat, generatio autē, corruptio, augmentation, diminutio, non plane regulares, neque secundū rectū latio, que non semper perseverat. Iure igitur delatio, que toti circulo sphæreg; accommodata est, primus motus dicitur, et eius tempus esse, quod omnia metiatur. Et certe non lōge a veritate sentiebant dicentes tempus esse celi motū, quod alias motus metiatur omnes. Ob hoc enim dicit solet, res humanas trahi in circulo, et omnia que mouentur, generantur, et corrumpuntur: quod omnia in tempore principiū atque finē accipiunt, qui circulus quidā esse videtur. Est enim circularis, orbicularisque motus numerus. In ijs enim que mensurantur, mensura conspicitur, ut extra quā nihil cadat. **I**nstantia. Cuiuslibet motus numerū dicimus esse tempus, Quod enim generatur,

generatur in tempore, quod corruptitur, in tempore corruptitur, & quod augetur, diminuitur, alteratur, & fertur. Ast aliud videtur esse numerū eius quod generatur, & aliud eius quod corruptitur, & ita de ceteris. Non igitur erit tempus unum, et unusquisque motus. **R**espōdet idem esse tempus omnium dictorum, ut septem hominum et septem equorum numerus idem septem eos numerans: quāvis septē homines et septē equi diversi sint: sicut triangulus equilaterus et gradarius diversi sunt, et eundem ipsorum esse numerum, sicut equilateri et gradarij eadem figura ratio est. Non enim cuiuslibet motus tempus est intrinsecus numerus, sed primi, ut dictum est, aliqui simul duo, tria, et quotlibet haberi possent equalia tempora. Hac ob causam motus ceteri & tempus seorsum sunt: hi multi, tempus unum: quia numerus idem ubique existens, & omnium simul existentium, immo & tempus cetera metitur, & circularem ipsum motum, & tempus finitum tempore finito metitur ut horam minuto (complectitur enim hora suam mensuram, sexaginta minuta) et diem horis et minutis, et mensem diebus. Sed hactenus de tempore dictū pro pollicitatione nostra sufficiat.

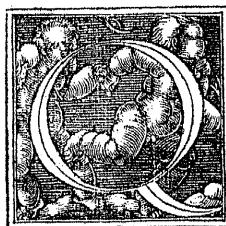
Decimiquarti capituli scholia. **I**xij. Minor tempore transit in subiectū. Nominis subiecti in definitione velocioris, terminum ad quem, formamq; complectam sue substantialis sue accidentiarum intelligere debemus, nam in omni genere motus inuenitur velocius & tardius, quemadmodum in definitione motus regularis polita in notis (que etiam omne transmutationis genus complectitur) spatium sumitur, poni coe quod motu acquiritur aut deperditur, sicut vocabula distinctioni subiecta in arte designat. Siquidem generationis & corruptionis spatium, est forma substantialis, augmentationis & diminutionis spatium, quantitas sue magnitudo. Alterationis spatium, qualitas. Motus autē localis spatium intrinsecum, est ipsa localis mutatio, extrinsecus vero, magnitudo per quam sit latio. Et ex ipsa generali regularis motus distinctione facile est cuiuslibet speciei motus regularis distinctionem elicere, pariter & quid motus irregularis dicatur cognoscere. Est enim is, quo mobile in equali tempore non equaliter absoluit spatium, ut rerum naturalium motus naturales & violenti. Nam præteriti id dicitur prius. Detur linea ab significans totum tempus presentem, que dividatur in duas medietates per punctum significans instantem nobis adiacens. Pars autem a c significans totum præteritum, quod dividatur in signo d. & pars c b totum futurum, quod dividatur signo e in duas medietates. Tunc pars a d est prius præteriti, & pars d c eius posterius, nam a d a presenti temporis atomo remotius est, d c vero eidem propinquius. Sed c e futuri prius est, & e b posterius, nam c e instanti nobis adjacenti propinquius est, & e b ab eodem remotius atque distancius. **I**xij. Quatuor questiones. harum quatuor questionum (etsi nonnulli earum sequentibus diluviantur conclusio nibus) alius habebit poterit responsio. **P**rimus quidem, qd tempus in celo & rebus sensibilibus omnibus ponitur, quia eorum, quatenus mobilia sunt, mensura est, & mensura in rebus mensuratis esse dicitur, quemadmodum vlna in panno. Secundus vero, qd tempus se habet ad animam ut numeratum ad numerans, mensuratum ad mensurans, partes visus ad oculum videntem. Deinde tertius, tempus sine anima esse non posse, sicut tertia ostendet conclusio. **D**emum quartus, cuiuslibet motus tempus esse numerū atque mensurā, alius ies quidē numerū intrinsecum, ut pote motus primi mobilis, ceterorum autem motuum numerum extrinsecum, ut docet instantia in fine capituli posita. **I**xvij. Nam si non sit numerans, Sicut non dicitur quicq; mensurari, quia ei possit applicari mensura, neq; visum, quia possit videri, sed quia hoc visu perceptum est, illud, vero applicatione mensuræ dimensum, tamen non dicitur quicq; numerari, quia ei possit applicari numerus, est enim numeratum, sicut & numerans, nomen actus & non potest, haud aliter qd mensuratum & visum. **P**articipi rem præteriti temporis nunquam ponitur etiudē esse significacionis cui nomine verbali desinente subtile, ut amatus non id est quod amabile, quare nec numeratum id est quod numerabile. **V**nde sicut aliquis denominantur a formis accidentiarum intrinsecis, a quibus dependent ut sint talia, quemadmodum album ab albedo, ne, quas sublata amplius non dicitur album, ita nonnulla sunt que denominationē sumuntur atque dependent a formis accidentibus extrinsecis, quibus sublati deperditur huiusmodi denominatio, ut numeratum a numero numerante, quo sublato amplius res non dicuntur numerare. **E**st igitur applicata conclusio non minus veritati innixa est hec, si non sit oculus, non est albedo visus. **P**robatio vero similis huic. Si non sit videntis, nullus erit visum, cum hec ad invenientem referantur. At si non sit oculus, nullum erit videntis, cu nihil preter oculum videnti possit, igitur si non sit oculus, nullum erit visum. At si non sit visum, non erit albedo visus, igitur si non sit oculus, non est albedo visus. **Q**d si ponatur omnis homo esse somno solitus, & nullam animę intellectusq; functionē exercere, ne hilis minus erit tempus, nam mens supramundana (que hic sub anima, ut & nos declarant, intelligitur) numerum motui primi mobilis applicans etiam numerat, & dicitur numerans. At sicut nihil prohibet eam qualitatem cui cooperit videri, ut albedinem, existere sine oculo, sicut sonum sine auribus, ita & id cui ratio temporis conuenit, ut pote motus circularis primi mobilis, bene posse

sei sine anima existere. Ixix. Primus autem motus merito aliorū. Hęc conclusio rationem afflignat, cur potius motus prius mobilis dici debet tempus, q̄o motus celi solis, a quo tamen videntur manifestius temporum interuersa distinguuntur posse. Id enim eo accidit, q̄ primus in unoquoque genere dici debet mercurii & mensura aliorum. At in genere motuum, primę sphęre motus prius est, perfectissimus, maxime regularis, & cuius vertigine sphaerę inferiores omnes aguntur. motus autem solis, huiusmodi primatum nō habet. Potius igitur ille q̄ hic tempus dicitur, quod omnium motuum esse debet mensura. Ixx. Ast alius videtur esse numerus eius quod generatur. Hęc instantia diluitur per id, q̄ quāuis alius sit intrinsecus numerus eius quod generatur, & eius quod corrūpitur, nam alię sunt partes generationis, & alię corruptiōis, idem tamē est numerus eorum & quorūlibet mobiliū citra primum extirsecus, eadēcēdē durationis mensura, tamē ipsa mobilia & eorum transmutationes etiā genere discrepant, quicadmodum isopleurus & gradari⁹ specie differunt, eis tamen eadem figurę ratio est, dicitur enim vtercē dictū triangulorum, figura, q̄ sit magnitudo q̄e termini clauditur. Ceterū non putandū est cuiuslibet motus tempus esse numerum intrinsecum, neque id vspiam ab Aristotele dictum est, non enim numerus partium generationis, corruptionis, augmentationis, diminutionis, alteracionis, & latitudinis secundū locum alterius a prima latitudo, neque earū partes priores & posteriores ab anima numerat, sunt tempus. Sed alicuius motus, vt primę lationis, tempus numerus est intrinsecus, certiorū vero omnium motū qui īrīdē ī tempore fiunt, extrinsecus numerus & mensura est. Qđ si cuiuslibet motus tempus esse ponatur numerus intrinsecus, cīdū duo, & tres, & quotlibet similiſſimi possint motus equeales, & eorum quilibet per hypothēsim re ipsa esset tempus, sequeretur q̄ duo simul secundū durationem essent tempora equealia, immo & tria, & quotlibet, quod impossibile esse primus physis introductionis declaratorius dialogus ostendit. hanc ob causam motus ceteri a motu prīmi mobilis, & tempus, sc̄orsum sunt, id est inter se ip̄a discrepant, & in diuersis existunt subiectis, & extra se inueniuntur. Et motus quidem multi sunt, tempus autem omnium vnum, quod omnia transmutationum genera citra primam lationem mensurat, vt mensura extrinseca, & ipsum circularem prīmi celi motum ve mensura intrinseca.

¶ Paraphraseos ī quartum Physicorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS ī quintum Physicorum, annotatiuncula.

¶ Thorax, pectus. ¶ Pars, pars secundū dimensionem, pars quātitatiua. ¶ Tendit motus ī speciem: sicut quod partim actu, partim q̄ potentia est, ī totum actu. ¶ Europa, orbis pars tertia. ¶ Subiectum, affirmatione monstratum. Et est affirmatione monstratum, cum affirmationis nomine pariter compositū explicamus & terminū. ¶ Non subiectum simpliciter, negatione mōstratum: composito nō manente. ¶ Non subiectum secundū quid, negatione mōstratum, composito qui dem aut completa substantia manente. ¶ Generatio secundum quid, generatio secundum accidentis, secundū accidentis mutationis. ¶ Motus, de subiecto ī subiectum mutationis, accidentalis mutationis.

Vintus liber Physicorum continet sex capita. ¶ Primū caput continet quatuor diuisiones, & tres conclusiones, vnam ad tertiam diuisionem, duas ad quartam, & duas rationes ad secundam cōclusionem. ¶ Prima diuisio. Eorum q̄e trāsmutantur, quedam trāsmutantur per accidentis, quemadmodum per accidentis dicimus musicum ambulare: quia id cui accidit esse musicū, ambulet. Alia trāsmutantur secundū partem: vt cum homo dicatur sanari, quia eius oculus sanatur, aut eius thorax. Alia vero per se, vt q̄e neque per accidentis, neque secundū partem trāsmutantur. Et hęc diuersa sunt secundum diuersas transmutationes, vt alterum est augmentabile, diminuibile, alterabile, sanabile, calefactibile. Et ita motuum dicimus quoddā per accidentis, vt cū medicus edificat, quoddam secundū partem, vt homo percūt, quia eius manus percūtiat. & quoddam per se: vt medicus sanat. ¶ Secunda diuisio. Ea q̄e, cū quid per se transmutantur, reperiuntur, quinque sunt, quod mouet per se, quod per se mouetur, tempus ī quo mouetur, terminus,

nus vnde sit motus, & id ī quod cōtinue tendit motus: vt cum lignum calefiat, inuenimus mouens, calefaciens, quod mouetur, lignum, tempus motus, horam, minutum, terminū vnde sit motus, frigidum, id quo tendit motus, calidū. Et nō est motus ī specie caliditatis, in quam tendit, sicut neq; motus localis ī loco. neque enim ea mouet, neque mouetur: sed, vt iam pridem dictū est, est ī mobili vt ī ligno. Et mutationes potius ab eo quo pergit, denominantur, q̄ ab eo vnde veniāt: vt generatio q̄e est a non esse, & tendit ī esse, nomen capit ab esse. ¶ Et si queras, An passiones, albedo, negredo, & similis, sint motus? Forte q̄ non, sed albatro, denigratio, motus vt sint necesse est. Et terminorū motus quidam consimiliter est secundum accidens: vt cum dicitur, albedo cens intelligitur, quidam secundum partem, vt si cū quid mutetur secundum albedinē: terminum assignemus colorem. albedo enim, coloris pars est. & cum quem dīcīmus proficisci ī Europam, quia proficiscatur Athenas. Athenę enim sunt Europe pars. Et horum motū termini per se sunt albedo, Athenę: non, intellectio, colos, Europa. Et de ijs q̄e per accidens mutantur, determinatio relinquitur: quia per accidens mutationes infinitę & indeterminatę sunt: secundum quas quodlibet ī quodlibet mutari possit, & q̄e nullo certo precepto claudi possint. De ijs vero q̄e per se sunt, futura determinatio est, vt q̄e sint fīnites & determinate. Sunt enim de contrario ī contrariū, aut medium, aut inter terminos cōtradicitorios: quod facile inductione cognoscere possis. Neq; hisce quodlibet transmutatur ī quodlibet, sed determinatum ī determinatum, vt contrarium & conueniens ī suum inconueniens. Nec mireris si dixerim de cōtrario ī contrarium: cum aliquando mutetur ī mediū, aut ī medio ī extremū. Nam medium vtrique extremo comparatum, vīm naturamq; contrarii obtinet: quemadmodum ī fidibus medię chordę vltimis compareat, graues apparent: eadem vero prīmis compareat, acutę apparent, & tinnulę, ita fuscum albo comparatum, nigrum: nigro vero, protinus appetit album. proinde nos ī medio vt contrario vltimur. ¶ Tertia diuisio. Omne mutationem esse oportet aut de subiecto ī subiectum, de subiecto ī non subiectū, de nō subiecto ī subiectū: aut de nō subiecto ī non subiectum. Subiectum voco, affirmatione monstratum: vt album nigrū. ¶ 4. ¶ Prima conclusio. Solum secundū tria datę diuisionis membra transmutationes sumuntur. Nā trāsmutationes sunt ī terminus oppositos, id est contrarios aut contradicitorios. Hoc autem solū erit quādo transmutabuntur de subiecto ī subiectum: vt de albo ī nigrum. Aut de subiecto ī nō subiectum: vt de aqua ī nō aquam. De non subiecto ī non subiectum nihil proprię & per se mutari dicitur: quia neque cōtraria neq; contradictionia sunt. Solum igitur secundū tria datę diuisionis membra transmutationes sumuntur. Et mutatio illa q̄e est de nō subiecto simpliciter ī subiectum, generatio est. & q̄e est de subiecto ī non subiectū simpliciter, corruptio. Est & generatio secundū quid, & corruptio secundū quid, vt cū ex non subiecto secundū quid ī subiectum, aut ex subiecto ī nō subiectū secundū quid, trāsmutatio fit: vt ex non albo ī album, ex albo ī nō album. ¶ Quarta diuisio. ¶ Qud non est, tripliciter dicitur. ¶ Primo, falsum: & id circa cōpositionē & diuisionē est. ¶ Secundo, quod non est hoc aliquid: et si potentia existat. ¶ Tertio, nō ens secundū quid: vt nō album, nō musicū. vndēnō ens primo & secundo, hoc ī loco nō moueri dicuntur. ¶ Secunda conclusio. Generatio pariter & corruptio nō sunt motus. ¶ Primo. Quia quod nō est, non mouetur, quod autē generatur: non est. Et si enim quod secundū quid generatur, sit: non tamen id quod simpliciter generatur, est, igitur generatio nō est motus. Et cum solum motus contrarietur motui, aut motui quies, & corruptio cōtrarietur generatiōi: corruptio nō est motus. Nō sunt igitur generatio pariter & corruptio motus. ¶ Secundo. Omne

quod mouetur, in loco est, quod autem generatur, in loco non est. Nam quod non est, in loco non est, quod igitur generatur, non mouetur, non est igitur generatio motus: quare neque & contraria corruptio motus est. ¶ Tertia conclusio. Omnis motus est de subiecto in subiectum. ¶ Patet. Nam omnis motus mutatio est: & omnis mutatio est de subiecto in subiectum, de subiecto in non subiectum, aut de non subiecto in subiectum: igitur omnis motus est de subiecto in subiectum, de subiecto in non subiectum, aut de non subiecto in subiectum. Sed nullus motus est de subiecto in non subiectum, est enim hec mutatio, corruptio, neque de non subiecto in subiectum, nam hec mutatio generatio est. Igitur omnis motus est de subiecto in subiectum. Subiecta enim diximus affirmatione monstrata, contraria, media (sub quibus & priuatis comprehendimus) ut album, nigrum, flauum, fuscum, silens et nudum.

Rimi capituli quinti physicorum scholae. j. Forum que transmutantur. Ea dicuntur per accidentis transmutari, que non motu qui in eis est, sed alterius mouentur, ut homo dormiens ad motum natus defertur, & forma substantialis ad motum rei naturalis loco mouetur. Sicut enim musicus dicitur per accidentis ambulans, quia est causa per accidentis ambulationis, minime ad effectum ordinata, ita quicquam per accidentis transmutari dicitur, ut exemplo textus analogico, eius quod transmutatur per accidentis, ad causam per accidentis intelligatur analogia. Id autem transmutatur secundum partem, cuius solum una pars integralis mouetur, a qua totum moueri denominatur, ut cum homo dicitur calefieri, quia manus eius in calefacit. Ea autem transmutantur per se, que & motu qui in ipsis est, & secundum qualibet sui partem mouentur, ut aqua tota calefens, & lapis totus deorsum ruens. ij. Ea que cum quid per se transmutari reperiuntur, quinque sunt. Cum tertie terminorum motus positivus est, predicta quinque re ipsa distincta inueniuntur, ut in calefactione aquae frigide ab igni, per se mouens, ignis, quod per se mouetur, aqua, tempus alterationis, hora, minutum, terminus a quo alteratio, frigiditas, terminus ad quem, caliditas. Vbi vero alter terminorum est priuationis (ut cum ex tenebroso quippiam sit lucidum, aut ex lucido tenebrosum) huiusmodi priuationis terminus re ipsa cum mobili coincidit. & quatuor inueniuntur solum re ipsa distincta, quinque vero ratione diversa. Si enim ex tenebroso, exortus solis fiat aer luminosus, mouens est sol, mobile aer, tempus, hora acquisitionis luminis, terminus a quo, tenebre, quod nihil aliud sunt re ipsa, quam aer priuatus lumine, & natus illo perfundi, terminus autem ad quem, lumen. Quod si e diverso ex luminoso sit aer tenebrosus, terminus ad quem, & mobile, rei discrepantiam non habebunt. Ceterum ipsius motus localis duplices sunt termini a quibus, & duplices istidem ad quos tendunt, scilicet extrinseci, ut locus a quo proficitur mobile, est terminus a quo, extrinsecus, & locus ad quem tendit, terminus ad quem extrinsecus, qui duo inter se & re & ratione sunt diversi. Sit preceps eiusdem motus termini intrinseci, ut terminus a quo ambulationis, quies ab ambulatione, eadem re ipsa insi mobili, & terminus ad quem, ipsa tota latio completa & perfecta, quemadmodum & in ceteris motibus, forma completa per motu acquisita est terminus ad quem sui motus. Et non est, inquit litera, calefactio in ipsa caliditate perfecta, completa, tamen accidens in subiecto, sicut neque motus localis est in loco ad quem mobile tendit, neque villus motus in termino ad quem, ipsa enim caliditas non mouet neque mouetur, sed est calefactio in mobili ut ligno, quemadmodum prius dictum est oem motus esse in mobili. Etsi queras an passiones albedo, nigredo, & similes. Huic questioni adhibenda est responsio, quae qualiter secundum quas sit alteratio, quales sunt albedo, nigredo, interdum re ipsa sunt motus, ut cum partim sunt actu, & partim potentia. Interdum vero non sunt motus, ut cum tota sunt actu, earum causa ratio non est rationi motus respondens. albefactio autem & nigrefactio & re & ratione sunt motus, quo circa quis albefactio & albedo interdum re ipsa sunt idem, inter se tamen semper ratione discrepant. Sunt enim de contrario in contrarium aut medium. Transmutationes sunt inter terminos contrarios, cum & res ipsa contrarij sunt, & contrarij dicibilibus explicantur, ut ex albo fit nigrum. Tunc autem inter contrarij & medium, cum inter terminos forma est extrema, & alter media, ciscum respondent dicibili simile fortia nomen, ut ex albo fit fuscum. Deinde transmutationes sunt inter terminos contradictorios, cum contradictorij dicibili carum termini explicantur, ut ex non igne fit ignis, aut ex igne fit non ignis. iij. De non subiecto in non subiectum nihil. Huius ratio est, quia illa transmutatione explicites termini, neque contrarij sunt, neque contradictriorum, ut cum dicimus, ex non aqua fit non aqua, vel ex non igne fit non aqua. Præterea, huiusmodi mutationes indeterminatae sunt, & non alius certi generis. Si quidem cum de rarioere aere fit aer minus rarus aut contra, de non aqua fit non aqua, cum de calido aere fit aer frigidus, itidem de non aqua fit non aqua. & cum de loco sursum quicquam deorsum mouetur, constitutio de non aqua fit non aqua. Trium autem ceterorum membrorum mutationes sunt alius certi & determinati generis. Unde quando ex aere fit ignis (que mutatio est per se, & de contrario in contrarium) ex non aqua fit non aqua, id tamen accidit, neque per se hec transmutatione dicenda est, quia eius termini non recte explicantur. Ut autem propria sit transmutatione, & res & ratio conuenire debent, quae quidem ratio attenditur ex convenienti explicacione transmutationis per terminos contrarios aut contradictrios. Et rau-

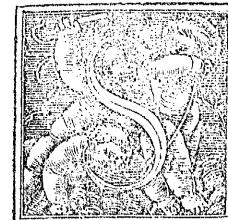
tatio illa que est de non subiecto simpliciter in subiectum. Generatio simpliciter, est de non subiecto simpliciter, in subiectum mutatio, ut ex non igne fit ignis. Corruptio simpliciter, est de subiecto in non subiectum simpliciter, mutatio, ut ex igne fit non ignis. Non subiectum simpliciter, est negatione monstratum, compposito non manente, ut non ignis, non aqua. Generatio secundum quid, est de non subiecto secundum quid in subiectum mutatio, ut ex non albo fit album. Corruptio autem secundum quid, est de subiecto in non subiectum secundum quid, mutatio, ut ex albo fit non album. Non subiectum secundum quid, est negatione monstratum, compposito manente, ut non album, non nigrum. Et hec diffinitiones per proprios huius libri terminos date sunt, possentque eisdem alie dari diffinitiones, ut quod generatio secundum quid, sit mutatio accidentis acquisitionis, corruptio autem secundum quid, mutatio accidentis deperditiva. vi. Nam omnis motus, mutatio est. Motus hoc in toto libro est de subiecto simpliciter in subiectum simpliciter mutatio, ut cum ex albo fit nigrum, aut ex calido frigidum. Subiectum simpliciter dicitur, cum terminus motus explicatur nomine affirmatio importante pariter compotum, quod manet idem ante transmutationem & post, ut calidum, albit. Cum autem terminus motus nomine affirmatio explicatur importante compotum, sed quod non manet idem ante transmutationem & post, dicitur subiectum secundum quid, ut ignis, aqua, & tales termini sunt generationis & corruptionis. Que quidem duæ transmutationis species esti in tertio Physicorum motus dictæ sunt, hic tamen minime motus dicuntur, ut ostendit litera, nam hic motus non est que communiter ut illuc, sed tantummodo per mutationem accidentis sumitur, quatuorque species complectit, augmentationem, diminutionem, alterationem, & mutationem secundum locum. Et quāvis interdum compotum mutetur cum secundum accidens sit transmutatione (quē admodum si cum ex calido fit frigidum, ignis mutetur in aqua) illa cum compotum mutatio non est de ratione motus accidentalis, quod quidem sine huiusmodi transmutatione que fieri possit accidentalis motus, & si cum eo coextincta sit compotum mutatio, hoc accidit. Mutatio autem sine transmutatione que communiter hic sumitur atque in tertio sumebatur, ut scilicet complete species oīs mutationis & substancialis & accidentalis.

¶ Secundi capituli annotationes.

¶ Substantia, completa substantia. ¶ Secundum aliquid predicamentum intelligimus esse motum, quando quicquam a predicamentis ratione sine rei ipsius in eo facta deperditione decidere non potest, & cum predicamentis rationem sine sui mutatione, reique predicamentis acceptione, non valet assumere. Sic itaque cum secundum aliquid predicamentum est motus, & res & predicamentis ratione conuenient. ¶ Augmentum, augmentatio. ¶ Decrementum, diminutio. ¶ Sub contrarietaate, mediorum discrepantiam & priuationem comprehendimus. ¶ Simpliciter contrarium, ut simpliciter album: quod nihil sui contrarij habet admixtum.

Secundum caput continet quatuor conclusiones, duas rationes ad tertiam, unam instantiam ad quartam, & tres modos immobilitatis. ¶ Prima conclusio. Secundum substantiam nullus est motus. ¶ Nam motus est de subiecto in subiectum mutatio, & de contrario in contrarium. Nullum autem entium substantiam contrarium est, secundum igitur substantiam non est motus. ¶ Secunda, Secundum relationem non est motus. Nam ea que dicuntur ad aliquid, de suo statu decidunt, nulla in ipsis mutatione facta: ut duobus existentibus albis, quae ideo similia sunt, primo mutato in contrarium aut medium, secundum a similitudine decidit, quod quidem prius erat simile, nulla in ipso facta mutatione. At vero id in ijs secundum quae est mottis, esse nequit, vt a suo statu sine mutatione decidant. Secundum igitur relationem non est motus: sed siqua in ea reperiatur mutatio, haec secundum accidens est. ¶ Tertia. Actionis & passionis non est motus. ¶ Primo, Quia motus non est motus, immo neque mutationis illius, mutatio, ut generationis non est generatio, & ita de ceteris, igitur neque actionis & passionis est motus. Est enim mouere subageare, atque moueri sub pati continetur. ¶ Secundo, Dupliciter intelligi potest motum esse motus. Primo vt subiecti, secundo vt termini, sed impossibile est motum esse motus vt subiecti. ¶ Primo, Quia subiectum res alia a motu est: vt cum homo ex albo fit niger, & ex calido frigidus: res alia diuersaque est subiectum homo, & motus nigrefactio & frigefactio: vt accidentia quae illi subiecto haerent. ¶ Secundo, Quia si motus subiectum esset motus, subiectum igitur esset & quietis. Nam motus & quietis priuationa sunt, que semper circa idem fieri nata sunt, esset igitur motus quietis, & secundum idem moueretur & quieteretur. hoc autem impossibile:

vt si ponas mutationem subiectum mutationis, vt generatione corruptionis: protinus cū quid sit, mox corrumperit. ¶ Tertio. Quia cū omni motui subiecti aliquid oporteat, si subiectum motus esse motum, iterū illi motui subiectum motu esse oportet, & illi alterū, quod statim euadet in infinitū. vnde nihil continget moueri, hoc autē impossibile. Sed vnam materiā motuū subiectam cōstituere oportet, & quę se p̄fet mouenti eius operationis receptiuam: vt corpus alterabile, vt anima. ¶ Quarto. Id est subiectū motus, quod mouetur, sed motus nō mouetur, neq; mutatio mutatur: vt generatio non generatur, sed res a motibus & mutationi bus alia. ¶ Quinto. Doctrinatio subiectū non est doctrinatio, neq; gnatū generationis: immo & cū sint tres mutationi species, quātitatis mutatio, alteratio, & latio, quę est secundū locum mutatio: nō videmus aliquam earum esse alterius subiectū, neq; secundū alteram mutari, nisi secundū accidens: vt cū qui disciplinatur, sanatur. Nō est igitur motus ut subiecti motu esse ponendū. ¶ Sed qđ neq; ponendū sit motu esse motus vt termini, patet primo, quia si motus esset motus vt termini, cū aliquid moueretur, nūquam quiesceret: vt si quis egrotaret, illius egrotationis esset motus terminus vt sanatio, & iterū illius alter motus terminus. At res motas contingit interdū quiescere. Iḡitur motus nō est ponendus esse motus vt terminus. ¶ Secundo, Quia motus est ex quodam in quoddā, vt determinato in determinati. & sic oportet semper id secundū opposita continue mutari, vt ex sanitate in egritudinē, & ex egritudine iterū in sanitatem: & ex recordatione in obliuionem, & iterum ex obliuione in recordationem. Hoc autem manifestū est nō oportere, sed aliquid mutatur ex obliuione in scientiam. ¶ Tertio. Si motus est motus vt terminus, & mutationis mutatio, hoc in infinitum euadit, quare non dabitur alicuius rei prima mutatio, neque ultima, immo neque aliquid erit mutabile. nō est igitur ponendus motus esse motus vt termini, & mutationis mutatio. ¶ Quarta. Secundū quantitatē, qualitatem, & vbi, est motus. ¶ Nam secundū substantiam, ad aliquid, actionem, passionē (de quādo, situ, & habitu, vt de relatione & ad aliquid dicetur) nō est motus. Relinquitur igitur solum secundū prædicta tria genera, quantitatē, qualitatem, & vbi esse motū. Et ratio cur secundū ipsa sit motus, est, quia secundū ipsa, contraria ad motum sufficientia reperiuntur. & motuī secundū quantitatē non est commune nomine positum, sed eum qui est ad quantitatē perfectā ac ampliorē, augmentum nūcupamus, eū vero qui est ad imperfectam, & qui in minorem tendit quantitatē, decrementum. Et motuī secundū qualitatē alludit commune nomen alteratio. Et vocamus hoc in loco qualitatem, nō quomodo differentias substantiales qualitates dicimus, sed vt sunt passiones, & passibiles qualitates. Secundū locum mutatio, nomine proprio quo ipsam vocemus, caret, sed vocemus eam rationē, quāvis improprie. Nam ea p̄prie ferri dicuntur, quę mota, se ipsa sistere citra terminū nō possunt: & quę se ipsa loco nō mouent, qualia sunt inanima. ¶ Instantia. Quedā alteratio est de minus in magis vt de minus albo in magis albū, hęc autē non videtur esse de cōtrario in contrariū. Non igitur recte dictū est motum esse oportere de contrario in contrariū. ¶ Respondet huiusmodi motū non esse de simpliciter contrario in contrariū: sed de contrario tamen non simplici in contrariū. nam minus, vt minus album, est contrario permixtū: magis vero, vt magis album, quod minus nigredinis particeps fuerit. ¶ Tres modi immobilis. Primo. Immobile est quod nullo modo potest moueri: quemadmodum sonum inuisibilem dicimus, quia nullo modo possit videri. Secundo. Immobile, difficile mobile, aut quod tarde incipiat moueri, quod & dicimus grauter feroque mobile. Tertio. Quod non mouetur quando, vbi, & quomodo moueri natum est. & id quiescere dicimus. quies enim est motus quando vbi & quomodo moueri natum est, in corpore priuatō.

Ecundi capitū scholia. viij. Nullum autem entium, substantię contrarium est. Quāvis substantię inōples & simplices, vt forma ignis, & forma aquae, contrariantur, totę tamen substantię & complectę, vt ignis & aqua, minimè cōtrarie sunt adiutūcem. Quod si interdū inueniantur dici contrarie, id ratione formarum, aut affectionum caliditatis & frigiditatis esse cōfendū est. hic autem (vt & nos ostendunt) substantia capitū pro substantia completa. ix. At vero id in ijs secundū quę. Id, a suo statu denominatio que decidere nulla in ipsi facta mutatione. Nam in ijs secundū quę est motus, non deperdi potest ratio p̄dicamentū sine rei eiudem deperditione, neque res sine deperditione rationis, vt siquid prius fuerit album, & postea non amplius sit album, decidit a ratione qualitatis, quia prius denominationem qualitatis habuerat quam postea non haberet, & simul deperdit rem eiusdem p̄dicamenti, scilicet albedinem. Similiter siquid fiat nigrum, simul speciem qualitatis rationem fortuit, & rem scilicet nigredinem. In ijs vero secundū quę non est motus, vt ad aliquid, & similibus, deperdi potest ratio p̄dicamenti sine deperditione rei, & res sine deperdiō rationis, vt si Plato filius vnicus Socratis moriatur, deperdit Socrates rationem denominationemque patris, sine rei cuiuspiam deperditione. Et si aqua densa & sphærica fiat rara seruata eadem figura sphærica, deperditur res atq; dimensione p̄existens, manente eadem figurę ratione arque denominatione. Proinde secundū figurās non est motus. x. Est enim mouere sub agere, tanquam minus commune sub magis communī. Siquidem mouere hoc in loco est transmutationē accidentalem efficerē. Moueri autem est transmutationē accidentalem recipere. Sed agere, est quālibet transmutationē sive substancialē sive accidentalē efficere. Pati vero, est quālibet transmutationē in se suscipere. Primo vt subiecti. Secundo vt termini. Bisariā dicitur motus esse alicuius, primo tanq; subiecti, vt calcatio est eius quod calefit, & motus secundū locum, eius quod fertur, id est in eo tanquam in subiecto. Secundo motus est alicuius vt termini ad quem tendit & proficisciunt, vt calcatio est caliditas, & albedo albedinis, qđ ad albedinem euadat. Neutro autē modo motus esse motus, ostendit litera. Et cū actio & passio sint motus, cōsequens est neque actionis & passionis esse motus vt subiecti, neq; vt termini, qđ neq; actio & passio motuum sint subiecta, neq; ad actionē & passionē tāquā terminū ad quem fiat motus. Nō videmus aliquam earū esse alterius subiectū. Quāvis interdū duo motus simul fiat eodem tempore, & in eodem subiecto, vt calcatio & rarefactio in aere, cōdensatio & frigescatio in aqua, eorū tamen unus nō est alterius subiectū, sed ambo sunt in eodem subiecto, vt cū lac rarescit, nō acquiritur raritas in albedine lactis, sed ambo accidēta, scilicet albedo & raritas, sunt in uno eodem subiecto, scilicet materia lactis. Hoc in infinitum euadit. Quemadmodum in teria ratione probante non esse ponendum motum esse motus vt subiecti, Philosophus deduxit ad inconveniens, qđ illa subiectō motus subinde cōstituere in infinitum cuaderet, nam si b ponatur subiectū ipsius motus a, cum b sit motus, ei subiectū motu esse oportet, vt c, facta scilicet suppositione motu esse motus vt subiecti. Et motuī c eadē ratione motuī aliquem subiecti oportet, vt motuī d, & iterum illi nouum motum pro subiecto assignare oportet, fieret quālius modi in motuum subiectis progressio in infinitū ita hoc loco deducit Philosophus ad simile inconveniens eos qui ponent motum esse terminū ad quem ipsius motus, vt si ipsius motus a, terminus esset motus b, eadem ratione ipsius b terminus ad quem esset alter motus, vt c, & ipsius c alter motus, vt d, & ita in infinitū procedendo, quocunque motu dato, dandus esset vltior motus, qui prior est terminus ad quē, quare nō posset dari ultimus motus, & cū impossibile sit simul fieri motus infinitos, nihil posset moueri. xi. De quādo, situ & habitu, vt de relatione & ad aliquid dicetur, scilicet quod secundū illa tria p̄dicamenta nō est motus, cōsimili ratione quā dictū est secundū ad aliquid nō esse motum. Nam secundū illa tria aliquid a suo statu decidit, nulla in eo rei facta deperditione, & nouam acquirit illorū rationem, sine noue rei illorum p̄dicamentorū acquisitione, vt aliquid prius dicitur vñus diei, & deinde duorū dierum, nulla in eo facta mutatione, similiter si prius sedens fiat stans, ibi ratio situs deperditur, nulla rei eiusdem p̄dicamenti facta deperditione. Et si quis se tunica exuerit, deperdit rationem habitus, sine rei tamen p̄dicamenti amissione. Alludit cōmune nomen alteratio. Alteratio hęc cōmune nomen dicitur, nam antiqui eo generaliter vtebant, & omnem motū vocabāt alteratio, qđ omnis motus alterū esse faciat id quod mouetur, qđ prius erat. Aристoteles autem eo nomine peculiariter vtitur pro mutatione quę fit secundū qualitatē, nō quidem essentialē (quomodo differentiae substantiales dīc solent qualitates) sed accidentalem, & sumendo qualitatē p̄fissimū p̄ passionē, aut passibili qualitate, secundū illas enī p̄prie alias qualitates, p̄pria sit alteratio. Potest & alteratio cōmune nomen dīci, qđ in sua ratione cōplectatur mutationē secundū qualitatē & acquiſitiū & deperditū, quę in substantia & quantitate diuersis nominibus exprimitur. Sed de cōtrario tamen non simplici. Nam quantum illius eiusdem qualitatis acquiritur, tantum contrarie qualitatē expellit, vt si acquiritur albedo sex graduum, totidem graduum deperditur nigredo, quare prima mutatione de minus albo in magis albū, est de nigro secundū quid, in albū. Præterea non est propria motus explicatio, cum dicimus ex minus albo fieri magis album, nam non explicatur determinate terminus a quo qui abscit, an sit nigredo, an quispiam medius color, sed potius est explicatio intensiōis eiusdem qualitatis, quando ex remissa sit intensa.

C Tertiū capitis annotatiuncula.

C Primo, p̄prio, immediato. **V** ltimā, termini & magnitudinū limites. **T** erminī, punctus, linea, superficies, nunc momentum. **H**abitum, adhibitum, proximum, contiguum, attīgum.

E tertium caput continet octo diffinitiones, duas conclusiones, & vnum corollarium. **P**rima diffinitio. Simul secundum locum esse dicuntur, que sunt in eodem loco primo. Separata vero secundum locum, quæcūq; sunt in altero & altero. **S**econdā. Tangentia sunt, quorum vltima sunt simul. **T**ertia. Medium est id quod natura continua mutans, quam in extrellum, prius attinge natum est. Et tale medium, contrariorum & non contradicitoriorum est, quia contradicitoriorū in nō est medium. Et tribus ad minimum constat, media scilicet ipsa consistentiē natura, & duobus extremis, quibus ipsum hincinde respōdet. **Q**uarta. Cōtinue mutans est cum nihil temporis in quo sit motus, neq; rei qua sit transitus motus, intermititur: vt cum īma & p̄cipua chorda, quam hypaten dicunt, sonat, possibile est ut statim nihil temporis p̄termittendo, vltima respondeat, qui motus quāuis interpolis nō videatur, quia tamen rei qua sit transitus, aliquid intermissum est: nō omnino fugit & continua. Solet tamen dīcī talis plerūque (cum nihil temporis, licet rei qua sit transitus, paucissimum p̄termittatur) esse continua. **Q**uinta. Contrafia secundum locum sunt contraria que secundum rectitudinem plurimum distant. **S**exta. Cōsequenter sunt, que cū vnu sit post alterum, inter ea nō intercedit eiusdem rationis medium: vt linea linea cōsequēs est, inter quas nulla alia interiacet linea, & vnitatis vnitati, & domus domui. Et nihil prohibet esse alterius nature medium: vt vnitatis vnitati consequenter est, quāuis intersint atque interlaceant duo. **S**eptima. Habita sunt que cum se consequenter habeant, se tangunt. **O**ctaua. Continua sunt que cum se tangunt, eorum vltima sunt vnum. Fieri enim nequit, vt continua sint, quorum sunt duo distincta atque diuersa extrema. Ideo quod arte fit continuum, vt glutino: contactu, vt clavo: aut adnascentia, vt planta plantæ inserta, proprie continuum non est. **P**rima conclusio. Consequenter se habere communius est quam se tangere. Nam quæcumque se tangunt, consequenter se habent: non autem quæcumque cōsequenter se habent, se tangunt. nam consequenter se habere in numeris reperitur, in quibus non est tactus. **S**ecunda. Rursus eadem ratione se tangens generalius continuo est. Nam si quid continuū est, protinus vt se tangat consequens est, non tamen contra fit, quod tangens est, protinus sit & continuum. Si enim vltima sint vnum, vt sint simul oportet. non autem si simul sint, ea protinus sunt vnu. **C**orollarium. Vnde sit vt punctum ab vnitate discrepet. Nam puncto se tangere possunt, vnitatem autem non tangunt: & inter puncta semper linea intercipitur: inter vnitates autem aliquid intercipi non necesse est: immo neque inter vnitatem quidem & duitatem quicquam intercipitur. Sed haec tenus que sint simul, quæ tangentia, quid medium, quid continua mutans, quæ contraria, quæ consequenter, quæ habita, & quæ continua, satis dictum est.

Tertiū capitis scholia. xiij. Simul secundum locum sunt. Hæc diffinitio non est quid rei, nam nulla esse possunt naturæ potentia in eodem loco primo, & immediate, alias esset penetratio dimensionum (vt si eodem dolii concauū simul contineretur vnu, & tantudem aquæ, vtrique totum replens dolium) sed duntaxat diffinitio quid nominis. Separatorum vero secundum locum diffinitio, quid rei est. xiij. Tangentia sunt quorum vltima sunt simul. Ultimas sunt simul, inter quæ nullum neque eiusdem rationis neque diuersæ intercipit medium, vt dolium continens, & vnum contentum se tangunt, quia eorum vltima scilicet concauū dolii, & conuexum vni, simul sunt, siquidem inter ipsa neque superficies aliqua neque corpus interstes est. Ipsa autem vltima nō se tangere dicuntur, sed sunt instrumenta quibus corpora se tangunt. Et aliorum se tangentium vltima sunt simul, sed nō sunt vnum, vt corporis locatis, & corporis locati. Aliorū vero vltima simul sunt, & vnum sunt, vt linearū

ab & b se tangentium vltima continuantia, simul sunt & vnum. **xv.** Mediū est in quod natura cōtinue mutans. De medio ipsius motus (nā id solum hic diffinītur) exemplū, vt si planta pedis fiat sex pedum, prius attingit quantitatē quatuor pedum q̄ sex, quare quāitas quatuor pedum est mediū in augmentatione. Et prius aqua nata est attingere caliditatem quatuor gradū quā decem, & proinde quatuor gradū caliditas est mediū in alterafione. Et quod loco mouetur, prius per primā & medianam spatiū partem defertur, q̄ extrema contigerit, quare illa super primam & medianam partem delatio, hic mediū est. Et tale mediū tribus cōstat, scilicet duobus extremis, termino a quo, & termino ad quē, & medio ipso motu inter illos intercepit. **xvi.** Nec rei qua sit transitus motus intermititur. Id est, neq; dispositionis & formæ que per motū acquiritur aut deperditur sit interrupit. **V**t enim quicq; dicatur continue mutans, requiritur temporis continuatio, & affectionis accidentariæcē dispositionis, vt si ignis in aquam inducat cōtinue caliditatem per totam horam, ignis est continue mutans, nam efficit mutationē vnam non intercessam in eodem subiecto, & tempore continuo. Sic cum lapis deorsum mouetur sine interruptione temporis, & latio nis intermissione forma substantialis lapidis est continue mutans. Cum aut grauissima & prima cithara chorda sonat, & sine temporis intermedia mora vltima & acutissima etiā sonat, licet ibi nulla sit temporis intermissione, tamen quia diuersi sunt specie soni, & diuersa eorum subiecta, nō est continue mutans, tamē si talis motus interdū dīcī continuus, propter non intermissionem temporis. **xvii.** Cōtraria, secundū locū sunt cōtraria. Hic possunt intelligi diffinīri loca cōtraria, q̄ plura sint quæ secundū rectitudinem plurimū distant, vt locus sursum simpliciter & deorsum similiiter, aut potius motus simpliciter secundū locū cōtrarij hic diffinītur, accipitationes, quæ quidē dicuntur plurimū secundū rectitudinem distare, quando sunt secundum loca maxime rectitudine distantia, vt a sursum simpliciter in deorsum simpliciter, aut e diuerso, cuiusmodi sunt maxima latio sursum, & maxima latio deorsum. Contraria autē non simpliciter motus secundum locum sunt, qui non maxime secundum rectitudinem distant, vt latio a deorsum secundum quid ad sursum aut simpliciter, aut secundum quid. **xix.** Habita sunt que cū se consequenter habeant. Habitā dicuntur attīqua siue contīqua, id est quæ sibi adīnuicē proxima, separata tamen sunt, vt dolium, & vnum in eo contentū, & generatim corpus locans, & locati, quare omnia habitā sunt se tangēta, non tamen e diuerso, continua enim se tangunt, habitā tamen non sunt, omnia etiā habitā consequēter se habēt, & non e diuerso, vt vna domus alteri consequēter se habet, quidē inter eas aliquid spaciū intercipit, modo nō interstet domus, & tamē non sunt habitā, quia non se tangunt. **xxij.** Et neq; quidē inter vnitatē & duitatē nequaquam quicquam intercipit. Auxēsis negationē est, & duas negationes, scilicet neq; & nequaquam, nō vna constituit affirmationem, sed vehementius negant, vt sensus sit immo inter vnitatē & duitatē nihil intercipit. Et id apud Aristotelem frequens est, duas negationes tantundem vt vnam valere.

C Quartū capitis annotat.

Species indiūda, specialissima. **S**pecies diūda, subalterna. **O**phthalmia, lippitudo. **H**abitus, forma. **C**ontinuum, intensionem, dimensionem, & successionem complectitur. **F**orma, species.

Vartum caput cōtinette motus unius acceptiones, quatuor cōclusionses & tria corollaria. **T**res motus vnius acceptiones. **V**num motū multipliciter dīcimus, sicut & vnu. Primo vnu motus genere dicuntur, qui secundū idem prædicamentum sumuntur: vt omnia augmenta & decrementa, vnu motus genere dicuntur: quia secundum quantitatē prædicamentum sumuntur & omnes adīnuicē alterationes, vnu motus genere: quia sunt secundum qualitatem sumptæ, & omnes adīnuicē loci mutationes: quia sumuntur secundum vbi. Sed augmentum & alteratio diuersi genere sunt motus? similiter alteratio, & loci mutationes. **S**ecundo vnu motus species: & sunt motus qui eiusdem speciei indiūda sunt: vt albefactio et albefactio, nigrefactio et nigrefactio. Omnis enim albefactio omni albefactioni specie eadē est: et omnis nigrefactio omni nigrefactioni, sed albefactio et nigrefactio motus sunt specie diuersi. At vero quia specierū quædā est indiūda, que in alias species diūsionē non recipit: et altera diūda, que in alias species diūsionē admittit: ideo motus secundum illas sumptū, eadem naturam seruant et retinent: vt qui secundum speciem diūduam sumuntur, iisdem specie non simpliciter, sed diūda dicantur. **S**ed queret aliquis: An semper motus eiusdem mobilis, et qui sunt ab eodem termino in eundē terminū, iisdem sunt specie? **N**on oportet. Nam continget motum circula-

rem & rectū, volutationē & ambulationē, motus esse specie eosdem, nam continet idem de eodem termino in eundem terminum nunc gyro, nunc recto tramite transferri, & eundem ab aliquo & eodem termino alterū eundem terminum nunc volutatione, nūc ambulatione cōsequi. Tertio dicitur vñus motus numero, qui & dicitur simpliciter vñus: ad cuius quidē vñitatem numero tria requirūtur: mobile numero vnum: vt vñus homo, vna planta, hoc aurum. na vnumero forma secundū quam est motus: vt linea vna, color vñus, loci mutatio vna. & vñ numero tēpus: quod quidē est, cum motus tempus iuge continuumq; est, sic vt nulla ipsius motus intercipiatur quies. Quod si horū trīum aliquid defecerit, motus non simpliciter suam seruat vñitatē: vt si Coriscus & Callias simul ophthalmia (que oculorū infirmitas est) sanētur, sanatio Corisci & Callig nō est vna simpliciter: qā subiectū vñu numero nō est. Et si Coriscus simul ambulet & albefiat, tamen si mobile numero sit vnum, & tempus numero vnum, nō tamē ambulatio & albefactio vñus numero sunt motus, nisi secundum accidens, nam albefactionis & ambulatiōis nō est forma numero vna. Et si Socrates in hoc tēpore sanetur, post quod desinat, aliquo tēpore sanari, & iterū alio tēpore sanetur: Socratis sanatiōes non vñus sunt motus. nam tempus, vnum numero (vt quod intermedia quiete interlaxatū sit) non est. Vnde dicere primam & secundam eādem numero esse Socratis sanationem, nihil aliud est qā dicere corruptū idem numero posse reuerti. quod si impossibile est, & eādem quoq; Socratis primā & secundam vnam numero esse sanationem, impossibile est. **D**ubitāt quomodo subiectū motus oporteat esse numero vñu, cum naturalia corpora fluxa sint & labentia oīa. Et quomodo vna numero sanitas dilucido & vesperī: cum neq; eius subiectum quidem vnum maneat. Sed satis hīc dīctū sit, qā si actus & motus vñus, & habitus erit vñus, nō autē cōtra esse oportet habitu existente vno, & motū esse vnum. Poteſt enim habitus esse acquisitus mobilis interim interpaſante & quiescente. Et nihil rationi diſſentaneū est habitus eosdem mane & vesperī esse, actus autē & operationes non esse easdem, nīſi que iunctae continuē defluant. **A**mplius dicere quomodo corporū substatīe eādem sint, & nihil omnīus continue occidū & deflue, a noſtro p̄poſito eſt alienū. **P**rima conclusio. Omnis motus vñus cōtinuus eſt, & omnis qui cōtinuus eſt, idē vñus eſt. Nam oīis motus cōtinuus eſt, vt qui ſecabilis & diuīſibilis eſt. At fieri nequit vt quilibet motus cuilibet motui ſit cōtinuus: ſicut neq; vt quodlibet corpus cuilibet corpori vniatur: ſed ea quorū extrema ſunt vñu: & hec eadem ſunt natura. Rerum enim quēdam extremitateſ carent, vt vñifates, que ideo vnitē & cōtinuatē eſſe nō poſſunt. Alię vero extremitateſ poſſident, ſed quę ſpecie diuersa ſint, et equiuoca appellatione extremitate dicātur: vt linea extremitate habet, et ambulatio extremitate habet, ſed appellatione equiuoca: et ideo linea et ambulatio vñiri cōtinuaric; nō poſſunt: vt quorū extremitate vñu eſſe nō poſſint. Relinquitur igitur omne motu vñu eſſe cōtinuū, et omne cōtinuū eſſe unū. Nā ſi ſubiecta diuersa eſſent, neq; mot⁹ eſſet cōtinuus. diuersorum eīi et diſcretorū mobilis motus cōtinuari impossibile eſt. Et ſi forma unum nō eſſet, neq; extremitate unum eſſent, ut que diuersa natura eſſent, et equiuoca appellatione diceretur extremitate. Quod ſi etiā nō adiuicet tēporis unitas, neq; iterum cōtinuus eſſet. Fieri enim nequit ut motus intercepta quiete adiuicem cōtinuerit: immo diuersi ſunt motus, et nō unus. **S**ecunda. Cum motus neq; ſpecie neq; genere cōueniūt, ſolum aut cōsequētes, aut habitus eſſe poſſunt. Nam cū ijdē ſpecie nō ſint, eiusdē nature non erūt. quare cōtinui non erunt, eorum enim extremitate unum facere nō poterunt. Sed nihil prohibet eos eſſe conſequentes et attiguos: ut ſi quis ambulando febrile incipiat, febrilit̄ ambulationi conſequens et attigua eſt. **T**ertia. Verius motus unus appelletur ſive genere, ſpecie, aut ſimpliciter, cū consummatus perfectusq; fuerit. **N**am perfectus motus eſt qui ad finē et absoluto-

nem ſuam peruenit, imperfectus vero, qui nō peruenit. At vero vnum, de totis & perfectis iustius affertur. Igūt & motus cum consummatus completusq; fuerit, verius vñus dicitur. Erit tamen motus vñus: et ſi imperfectus ſit, mō ſit cōtinuus.

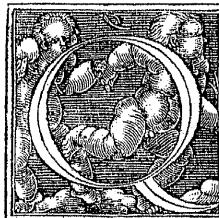
- Q**uartā. Rectius & motus vñus dicitur qui regularis habetur, eo quā habeatur irregulatā. Nam illa irregulatā, vt diſformitas quedam, ipsum quodāmodo diuidere videtur, & diſferre videtur vt magis & minus. Et certe in omni motu, augmentatione, diminutione, alteratione, & latione tam círculo quam ſecundū rectū, contingit regularitas & irregulatā. que quidē regularitas eſt in eis tēporebus cōtinue eadem moſedi velocitas. Irregularitas vero, cum eadē nō ſit velocitas. Et hec irregulatā aliquid ex magnitudinis irregulatate naſcitur. Fieri enim nequit vt in magnitudine obliqua & diſformi ſeruetur motus equalitas. Aliquando vero non ex magnitudine, neq; ex tempore, ſed ex ſola ipſius motus inēquali ve locitate. **P**rimū corollarī. Vnde intelligere promptū eſt velocitatem & tarditatem non eſſe motus ſpecies aut differentias. Nā omnibus motibus, etiam ijs qui diuersē ſunt ſpecies, conueniunt. **S**ecundum. Quapropter neq; grauitate maiore et minore eorū que in eundem locum feruntur, neq; leuitate, ſpecies diſcrimen et differentiam concluimus. Nam terre ad terram maior et minor grauitas, et ignis ad ignem maior et minor leuitas, que ſpecie non discordant. **T**ertium. Vnde iterū lucidius euadit, motus ſpecie diuersos cōtinuos eſſe non poſſe, et ſi habitus atque attiguū eſſe concreſſi ſint. Nam omnis motus cōtinuus regularis eſſe poſteſt. Motus autem ſpecies diſcrepantes, regulares adiuicem eſſe non poſſunt. quomodo enim vñus velocitas, alterius velocitati repondeat: vt alterationis et ambulationis. Non ſunt igitur vñus motus cōtinuus.

Quarti capi. Scholla. xxiiij. Nam cōtingeret motum círcularem & rectū. Philoſophus reputat incoueniens, motū círcularem & rectū etiam ab eodem termino in eundem terminum factos, eſſe eiusdem ſpecies, vt vnum factum per ſpatium círculerentē medie, & alterū factum per diameṭrum ab vna diametri extremitate ad alteram. Et recte quidē, nam vt motus ſecundum locum dicantur idem ſpecie, oportet ſpatia per que ſunt, eſſe ſpecie eadem, vt aut vtrunc; rectum, aut vtrunc; círculare. Diuersitas enim ſpatiū penes rectum & círculare, faciet motum eſſe diuersum ſpecies. Ad rectum eſt, penes rectum & círculare, nā diuersitas ſpatiorum ſecundum ſubſtantiam, modo eadem ſint ſecundum rectū & círculare, non facit motum eſſe diuersum ſpecies, vt ſi mouetur lapis de orſum per ignem, aerem, & aquam, motus eius in igne, in aere, & aqua, ſunt idem ſpecies, & adiuicem cōtinui, & vnum totalem ſine interruptione motū cōſtituent, quāvis ignis, aer, & aqua ſunt ſpecies diuersa ſubſtantiam, quia qālibet eorū eſt ſpatium rectum. Neque obſtat vñitati ſpecificē illorum triū motuum partialium, diuersitas penes velocitatem & tarditatem, propter raritudinē denſitatisque ſpatiorum varietatem. Nam velocitas & tarditas non variat ſpeciem motus ſecundum locum, ſicut neque intensio & remiſſio ſpeciem qualitatē. Vt linea vna, color vñus. Id exemplum linea vna analogiū eſt, & nō proprium, quia ſecundum lineam nihil contingit moueri, ſed poſitum eſt ad significandum motum ſecundum quantitatē, ſicut color vñus ponitur pro motu ſecundum qualitatē, & loci ratio vna pro motu ſecundum locum. proprium autem exemplum eſſet pro quantitate, vt dimē ſio vna. Quia ſubiectū, vnum numero non eſt. Ad motum ſimpliciter vnum, nō modo requiriſtur vñitas numeralis mobilis incompleti, ſcilicet materiæ, ſed & mobilis completi, vt viuentis quod augetur, aquę que alteratur, lapidis qui de orſum ruſt, nam hec mobilis completi vñitas ante transmutationem, in transmutatione & poſt eam completam dīcta eſt requiri ad rationem motus. Quod ſi interdum mobile completem ſit numero diuersum, propter coniunctam motui corruptionem, vt ſi viuens cum mouetur de orſum, inter cadendum memoratur, & aer cum frigescit, tranſmutetur in aquam, nihilominus eſt motus adhuc vñus numero eſt, quia quod non maneat mobile completem, non ratione latiōis aut alteratiōis eſt, ſed corruptionis eodem tempore facit, cum eadem ſecundum ſpeciem fieri poſſit latio aut alteratio manente eodem mobilis completo. Itaque quod illi non maneat idem ſubiectū completem, id accidit, ſicut & alteratiōem cōiungit latiōem, aut alteratiōem latiōem vñi coniuncta corruptioni. Dubitant quomodo ſubiectū motus oportere eſſe numero vnum. Huic dubitationi reponſo adiubenda eſt, corpora naturalia non manere eadem numero, quo modo entia ſupramundana & cœlum eadem ſunt, et ſcilicet nihil ſuſtantiā amittant aut acquirant, ſed duntaxat ea identitate, que in hoc mundo ſenſibili motui & alteratiōi coniuncta cernitur, qā etiā aliquid ſuſtentiā ſe deperdiunt, conſimiles tamen partes in ſimili ſitu & ordine recuperant. Et eomodo diſpositiones ſunt eadem numero, quia ſimiles ijs que

deperdit^q sunt partes reparantur. Et hēc idētias sufficit ut mobile vnum numero, & forma numero vna dicatur. potius enim a maiori quod remanet, eadem dicuntur, q̄a pauxillo quod deperditur, diuersē. Vnde si motus est vna numero, & habitus, formaque omnino acquisita est vna numero, vt si calefactio est vna numero, & caliditas acquisita est vna numero. Non tamen e diuerso oportet, si tota forina est vna numero, idcirco mortuus esse vnu numero. Si enim aqua in quinq̄ minutis acquirat quinq̄ caloris gradus, deinde quinq̄ minutis quiescat a calefactione, qui bus exactis, iterum in sequentibus quinq̄ minutis acquirat quinq̄ gradus caloris, qui cum prioribus quinq̄ manentibus in aqua constituant caliditatem decem graduum, tota forma acquisita est vna numero, & tamen motus nō est idem numero. Diuersis itaq̄ temporibus, vt matutino & vespertino, eadem forma manere potest, operationes autem & mutationes non erunt eēdē numero. xxv. Nam omnis motus continuus est. Continuum (vt & notē admonent) comprehendit sub se primo dimensionem, que cum acquiritur, eius ultimā dicuntur momenta quantitatis, cum vero acquisita est, eius ultima extrema dicuntur aut puncta, aut linea, aut superficies. Necesse est enim cuiuscq̄ continui partes eodem termino cōmuni copulari, & cum motus omnis continuus dicatur, q̄ in semper diuisibilia sit diuisibilia, oportet in vnoquq̄ motu ultima partes motus connectentia assignare. Secunda cōtinuum complectitur intensiōnem. Sane cum qualitas acquiritur, eius in ultima dicuntur momenta qualitatis, est enim momentū, cuiusq̄ motus in ultimum & impartibile, vt instans temporum, cum vero qualitas acquisita est, & permanet, eadem re ipsa ultima dicuntur notē vespertinae qualitatis. Tertio continuum cōtinet successionem, vt latiōnem, cuius ultima sunt momenta latiōnis, aut tempus, cuius ultima sunt nunc impartibilia. Sicut autem successio cum facta est non permanet, ita nec eius ultima. Et si qua alia ab his tribus continua dicuntur, id ratione aliquius istorum accidit, vt substantia gratia dimensionis continua dicatur, si continuum sit denominatiōnū ad substantiam, verum hoc modo continuum hic non sumitur, sed pro eo quod per se, primo, & gratia sui est continuum. Sed appellatio equiuoca. Eadem ratione generali, ultima linea, & ultima ambulationis dicuntur extrema, quia scilicet immutabilia sunt, cōtinui partes aut terminantia aut cōtinuitatia, sed ratio specialis diuersa est, fune-
que illa extrema diuersae inter se speciei, diffimiliſq̄ naturae, idcirco equiuoca appellatione extrema dicuntur, sunt enim equiuoca in physiis, diuersarum naturarum entia. xxvi. Ut si quis ambulando febre incipiat. Si Socrates in tempore a b ambulet, & sine interruptione confequeretur in tempore b c egrotet febre, ambulationis momentum finiens, & egrotationis momentum incipiens, eorum quidem ultima simul sunt, cum inter ea nullū intercipiatur medium. Et cum egrotatio post ambulationem sit, inter ea nullū intercipiat eiūdem rationis medium, ergo egrotatio & ambulatio, qui sunt motus specie diuersi, consequentes & contiguū sive habitū sunt, per diffini-
tionem. xxvij. Nam illa irregularitas ut diffinitas quēdam. Motus regularis, ppter eandem virtutis motus ad mobile proportionem, & quam mouendi velocitatem, uniformis, & continua successione fieri videtur, & in equalitate consistere. Motus autē irregularis, ppter velocitatis & tarditatis varietatem diuidi & interruptri videtur, vt cum quis prius velociter currit, & deinde lentius progeditur, quodam ibi interruptri motus facta esse censetur, aut cum diuerso primo quis lente ambulat, & deinde celeriter currit. Enimvero motus irregularis consistit in quadā inēqualitate, ex operatione, & defectu, cum aut in equali tempore maius absoluū spatium, aut in minori tempore equalē, aut in equali tempore minus spatium, aut in maiorī equalē. Nihilominus tamen motus irregulares continuū sunt, vt naturales & violenti motus rerum naturalium, qui sine temporis intermissione atque interlaxatione fiunt.

Quinti capitīs annotat.

Quodam, quodam subiecto.

Vintū caput cōtinet vna quinquemembrē questionē, quatuor cōclusiones, tres rōnes ad secundā, & duas ad tertiam.
Questio. Vtrū motus q̄ est ex aliquo, cōtrariet̄ motui q̄ est in idē: vt q̄ est ex sanitate, ei qui est in sanitatē: vt eiūdem ḡnatio & corruptio, aut q̄ sunt ex cōtrariis terminis, vt mot⁹ qui est ex sanitate, motui qui est ex eḡitudine, aut q̄ sunt in cōtrariis terminis: vt motus q̄ est in sanitatē, ei qui est in eḡitudinē, aut q̄ est ex cōtrario, ei qui est in contrarium: vt motus qui est ex sanitate, ei qui est in eḡitudinē, aut motus qui est ex cōtrario in cōtrarium, ei qui est ex cōtrario in cōtrarium: vt motus qui est ex sanitate in eḡitudinē, ei qui est ex eḡitudine in sanitatē. Nō enim sunt alijs modi secundū quos sumere possit motū cōtrariet̄. **P**rima cōclusio. Motus qui est ex cōtrario, ei q̄ est in cōtrarium, nō est cōtrarius. Nam vnu idēque motus est qui est ex cōtrario,

& qui est in contrarium: vt idē motus est qui est ex sanitate, & qui est in eḡitudine. Nihil autē sibi p̄si contrariū. Motus igitur qui est ex contrario, ei qui est in contrarium, non est contrarius. **S**ecunda neq̄ oportet motus qui sunt ex contrariis, esse cōtrarios. **P**rimo. Quia contingit motus qui sunt ex cōtrariis, eosdē esse & similes. Cōtingit enim ex cōtrariis mutari in extremitate pariter & media. Nō igitur illos oportet esse cōtrarios. **S**ecundo. Quia in cōtraria mutari, potior videatur cōtrarietatis causa, q̄ ex contrariis mutari. nam hic dīmittuntur contraria, illuc vero accipiuntur. Non igitur oportebit motus qui sunt ex contrariis, esse contrarios. **T**ertio. Vnusq̄ motū potius dicitur ab eo quo pergit, q̄ ab eovnde ve-
nit. Igitur non denominādi erunt motus cōtrarii, quia sunt ex cōtrariis, immo po-
tius quia sunt in cōtraria. Vnde sit vt potius contrarii motus dicantur, qui sunt in
contrariis terminos. **C**onclusio. Maxime motus contrarii sunt, qui ex cō-
trariis terminis in contrariis terminos euadunt. **P**rimo. Quia qui secundū plus
res sumuntur contrarietates, magis cōtrarii videntur. Quamq̄ enim contrarie-
tatis causam habebunt iū qui secundū pauciores sumuntur, habebunt illi eādem, &
adhuc alteram. Motus autem qui ex cōtrariis terminis in cōtrariis terminos euadunt, secundū plures sumuntur cōtrarietates. Nam iū motus ex quibusdam terminis sunt in terminos subiecto eodem (per hoc enim mutatio, vt generatio & corru-
ptio, amotu differt) & vtrīq; vtrīq; sunt contrarii. Sunt igitur motus ac cōtrariis ter-
minis in contrariis terminos, maxime adiūcē cōtrarii. Et licet motus ad cōtrariis terminos, & motus a cōtrariis terminis in cōtrariis terminos: contingat esse eosdem, contingat etiam interdum nō esse eosdem, possunt enim esse ad cōtrarios terminos nō ex contrariis terminis. **S**ecundo. Inductio hoc idem licet intueri. Nam sanationē & egrotationē motus maxime putamus contrarios, & motus qui a deorsum fit sursum, & qui a sursum fit deorsum, & ita in ceteris qui ex cōtrariis terminis in cōtrariis recidunt terminos: vt ante & post, dextrū & sinistrū. Est igitur manifestū, eos motus maxime esse contrarios. Quod autē in contrarium est, & non ex quodam subiecto, vt cum nō ex quodam aliquid mutatur in album, nō proprie motus est (est enim motus, ex quodam in quoddam mutatio) sed potius mutatio. Et in quibus nō est cōtrarium: mutatio quē est ex ipso, ei quē est in ipsum, quo dammodo cōtraria est, nam ratione contraria est, vt generatio corruptioni, & acce-
ptio remotioni. **Q**uarta. Contrariorum medium habentium motus qui sunt ex cōtrario in medium, & ex medio in contrarium: quodammodo sunt contrarii. **N**am medio ad extrema vt cōtrario vtmur. cum enim quid ex nigro mutatur in fuscum, mutatur vt ex nigro in album, & cum ex fuso in nigrum, vt ex albo in nigrum, & cum quid ex albo mutatur in fuscum, mutatur vt ex albo in nigrum. cū vero cōtra ex fuso in album, vt ex nigro in album fit mutatio. Medium enim ad vtrīq; quodammodo dicitur extremorum oppositū. Sunt igitur huiusmodi motus quodammodo contrarii.

Quinti capitīs schola. xxxvij. Quia contingit motus qui sunt ex contrariis. Non est inconveniens, motus qui sunt ex diuersis terminis, esse eiūdem speciei, cum sunt ad eundem specie terminum ad quem, vt cum ex contrario extremitas in idem medit, aut ex diuersis mediis in idem extreum fit transformatio, quemadmodum si ex albo fiat croceum, & ex nigro itidem croceum, aut si ex croceo fiat album, & ex fuso etiam album, vtrāq; al-
befactio eiūdem est naturae, nam non a terminis a quibus proficiuntur, sed ab eis ad quos ten-
dunt, capiunt motus suam denominationem. xxxv. Per hoc enim mutatio, vt generatio &
corruptio, quia scilicet generatio & corruptio sunt subiecto non manente eosdem motus aut sub-
iecto eodē manente. Et licet motus ad cōtrarios terminos. Aliqui motus ad cōtrarios terminos,
sunt a contrariis terminis in contrariis terminos. Nā omnes motus qui sunt a contrariis termi-
nis in contrariis terminos, sunt in contrariis terminos, vt duo motus quorum vnu est ex albo
in nigrum, & alter ex nigro in album, & in contrariis sunt terminos, & ex contrariis terminis
in contrariis terminos. Aliqui tamen motus in contrariis terminos, non sunt a contrariis termi-
nis in contrariis terminos, vt quorum termini ex quibus non sunt contrarii, quemadmodū duo

motus quorū vnius est ex fusco in album, & alter ex fusco in nigrū. Est enim esse in contrarios terminos, cōnunius, esse vero ex contrarijs terminis in contrarios terminos, specialius. Quod autem in contrarij est, & nō ex quodā subiecto. Sententia literē est, q̄cum quicquam mutatur in contrarij non manente sub utroq̄ termino eodem subiecto completo, nō proprius motus est, nā motus est ex quodā in quoddā, manente eodē toto subiecto & ante motus inceptionē, & in ipsi continuatione, & post ipsius defitionē, vt cū ex igne sit aqua, ex calido sit frigidum, & cū ex aqua sit ignis, ex frigido sit calidū. In quibus autem vnum corum quę explicantur, non est alteri contrarij, vt motus qui est in aliquid, & motus qui est ab eodē, quemadmodum motus in albedine, & motus ab albedine, quodammodo contraria mutationē est, n̄ i quāvis re ipsa non sit contraria, cū nihil sibi p̄s sit contrarij, tamen ratione cōtraria est aliquius acquisitionis, & eiusdem deperditionis, quę admodū formē generatio, eiusdem corruptioni, & eius acquisitionis deperditioni. Nēpe quāvis terminus a quo vnius, & terminus ad quē alterius, vt albedo & albedo, cōtrarij non sunt, sed idem, tamen terminus a quo vnius & alterius, contrariatur, itidem terminus ad quē vnius & alterius, cōtrariantur. Motus enī qui est ex albedine, est in cōtrarium albedinis, & motus qui est in albedinem, est ex contrario albedinis, quandoquidē motus omnis est ex contrario in contrarij, quare duo motus quorū vnius est ex albedine, & alter in albedinē, sunt ex contrarijs terminis in contrarios terminos, & proinde contrarij. Veritatem quia contrarietas terminorū a quibus proficiuntur, & ad quos prodeunt, non innoteat huiusmodi explicazione, quia vnius solum exprimitur terminus a quo, & alterius solum terminus ad quem, idem alteri, vt ab albedine, & in albedinem, misus eluceat huiusmodi contrarietas in eo q̄ altero explicandi modo.

Sexti capitīs annotat.

¶ Quies, in subiecto motus priuatō. ¶ Naturale dicitur, quod solitam naturę seruit. ¶ Innaturale, quod nō seruat. Innaturale, violētū, preter naturam. ¶ Dies critici, dīes ad morbi extensioñē aut depulsionē natura ordinari, qui latine decrētorij siue iudicarij vocātur. ¶ Stat, manet, quietescit. ¶ Sisti, ad statum siue quietem cōtendere atq; pficisci. ¶ Status, mansio, quies.

Extum caput contīnet quīnque conclusiones, duas rationes ad quīntam, & quatuor quæstiones cum earum solutionib; 37. ¶ Prīma cōclusio. Quies, motū termini vnde motus, & nō motū termini quo tendit & proficiscitur, opponit. ¶ Manifestum est enī motū motum & quietem opposi: sed motum motū simpliciter, & vt cōtrarium cōtrario: quietem vero vt priuationem habītui. Sed quod quies motū termini vnde motus, & nō motū termini quo pergit, opponatur, patet: quia mobile mouetur vt quietescat in termino quo pergit. Nihil autem in suum cōtrarium aut oppositum pergit. Nō igitur opponit quies motū termini quo pficiscitur & pergit. At motuum solum sunt duo termini: terminus vnde motus, & terminus quo tendit & pficiscitur, & quies aliqui motū opponit. Relinquitur igitur eam esse oppositam motū termini vnde venit motus, non enim aliorum terminorum motibus opponi posset: vt motū qui est in sanitatem, nō opponit quies in sanitatem, sed quies in sanitatem opponit motū in egritudinem, & nō motū alterius termini, vt motū in albedinem. ¶ Secunda conclusio. 38. Nō modo quies motū opponit, sed interdum quies quieti opposita est. ¶ Quietem motū opponit manifestum: quietem vero quieti itidem esse oppositam, hinc liquet. Dīctum est motus a cōtrarijs terminis in contrarios terminos, esse contrarios: vt qui ex sanitate in egritudinē est, ei qui est ex egritudine in sanitatē. igitur & in illis terminis quietes sunt oppositę. Si enī in aliquos terminos motus sunt cōtrarij, in eiusdem quietes contrarias nō esse, inconueniens esse videtur. ¶ Tertia. Earū 39 mutationū quę non sunt de quodā in quoddam, mutatio quę est ex termino, ei opposita est quę in ipsum euadit terminū. Quomodo id sit, iam dīctū est: vt generatio corruptioni, & positioni ablāti. ¶ Quarta. Tali in terminū mutationē itidē 40 quodammodo opposita est immutatio in termino a quo mutationis. ¶ Nā sicut est in motibus & quietib; oppositis, ita & in mutationibus q̄ motus non sunt, & immutationibus eis oppositis esse videat. Motibus aut, quietes termini vnde motus op-

ponuntur, & nō termini quo proficiuntur. Ita erit igitur in huiusmodi mutationib; & oppositib; immutationib; vt mutationi in terminum, opposita sit immutatio in termino a quo mutationis: vt mutationi quę est in esse, immutatio quę est in nō esse, opposita est. ¶ Quinta. Talis opposita immutatio, quies non est. ¶ Prīmo. Quia sicut sua mutatio se habet vt sit motus, ita ea vt sit quies. Manifestū est autem suam mutationem oppositam nō esse motū, neq; igitur ea immutatio, quies est. ¶ Secundo. Omnis quies motū opponit, huiusmodi autē immutatio, quies est. motū igitur opponit. hoc autem falsum est. aut generatio & corruptio sunt 42 motus. quod nō secus falsum est. nō igitur huiusmodi immutatio, quies est. ¶ Prīma quæstio. Cur sicut motū secundum locum quidam est naturalis, & alter violētus, itidem & quietum, nō similiter est in generatione & corruptione, augmentatio & diminutiōne & alteratione? Videtur enim & generatio & corruptio, vtraq; se cundū naturā esse, sicut iuuenescere & senescere secundū naturā sunt. Et augmentatio & diminutiōne vtraq; & alterationes oppositę secundū naturam sunt, vt ianatio & egrotatio, albatio & denigratio. horum enim alterum altero nō magis secundū naturam est. ¶ Soluit dicens motus penes naturale & violentū sumptos esse contrarios, similiter & quietes. Et sicut hi in motib; secundū locū inueniuntur, vt videre promptū est, ita est quedam generatio naturalis, quę fato & naturę seruata serie euénit: & quedam preter naturam, & violēta. Et quedam corruptio natura lis, & quedam corruptio violenta ipsi opposita, & quę preter fatum & naturę seriē euéniat. Et quedam augmentatio naturalis, quę naturę seruat ordinem: & quedam violenta: vt trītī p̄cox illud immaturūm; & ante tēpus incrementum, cum seminibus nōdū humo bene operis cōpressi, subito adolescit, & in longam porrigitur segetē. Et quedā alteratio, vt sariatio, naturalis est: vt que fiat criticis dies, quedam vero innaturalis, vt que criticos dies praeueniat, eosdemve sequatur. ¶ Vnde fit vt generatio generatiōi cōtraria sit, & corruptio corruptioni, vt corruptio quę secundū naturam est, & quę dulcis nominatur, ei que violenta et trītis dicitur, quodammodo cōtraria est: et augmentatio augmentatiōi: et ita in ceteris. Nec hī modus inuestigandi cōtrarietatē, aliis est ab eo quē supra probauimus, vt ignis motus sursum naturalis, cōtrarius est eiusdem motū deorsum violento, et contra naturam, qui sunt motus cōtrariorum terminorum in contrarios terminos, cōtrariantur enī locus sursum, et locus deorsum. Itidē et de terra et ceteris dicas. Ignis motus sursum, opposita est violenta quies in imo et deorsum: quae est quies in termino vnde motus, et in termino a quo: et ignis quieti naturali sursum, opposita est quies innaturalis deorsum, quę motū oppositorū et in terminis oppositis quietes sunt. Vnde perspicuū eusit, naturalē motū eiusdem motū violento esse cōtrariū: et quietē violentā, eiusdem motū naturali. Dicoenī eiusdem, nam nihil phibet motū vni naturalē, eundem aut similē alteri esse violentum: vt motus sursum, igni naturalis est, terrę violentus: qui contrarij non sunt: et ita de quiete intelligas. ¶ Secunda quæstio. Vtrū cum quipplām violenter fertur, ad quietē pergit, et hoc sit sisti? Respōsio. Nō, quia quod violenter quietescit, vt terra sursum, quietem suam sortitum effet, quod si ita esset, quando igitur sursum violenter ferebatur, sistebatur. At quod sistitur, semper velocius ferrī videtur. Q uod autē violenter fertur, tardius. Q uod igitur violenter fertur, nequaq; ad quietē pergit: nec ratione quietis illius quia postea quietescet, fertur. Preterea sisti videtur aut omnino esse secundū naturā in suū ferrī locū: aut simul accidere. ¶ Tertia quæstio. Cū quies in termino a quo motus venit, opposita sit motū inde pficiscēti: et quādo mobile mouetur, partem motus partēq; quietis illius habeat, quomodo igitur nō simul erūt opposita: aut nō est quies in termino vnde motus ei (vt dictū est) opposita? Respōdet, nō secundū idē moueri, et secundū idē adhuc manere et stare. Nā si motū actu et prio-

ré respicis, ut cū lapis deorsum feratur, quietē illius priorem nō habet. Si uero ad motū attendis qui futurus nondum actū est, sed potentia, mobile stare adhuc apprehendis: sed status ille et quies, et pars ea motus: nō simul sunt. et si motus pars alia simul cum quiete illa existat. Vnde fit ut motus motui, ut motus sursum motui deorsum, magis euadat oppositus, q̄ quies motui. Nam motus illi neq; secundum totū, neque secundum partes aliquas se in eodem admittunt: id autem admittunt motus et quies. ¶ Quarta questio. An motus ignis sursum, qui est secundum naturā, cōtrarietur motui ignis deorsum, qui est pr̄eter naturam? aut motui terrae deorsum, qui etiam est secundum naturam, sed non eodem modo? Respondeat. Ignis motum sursum, qui est secundum naturam, eiusdem motui deorsum, qui est pr̄eter naturam, proprie contrariari: & ita in quietib; oppositis. ¶ Sed haec tenus qui motus vnuſ, & que quies vna, qui motus contrarij, que quies motui, & quies quieti opposita sit: satis dicitum videtur.

Gest capitis scholia. xxxvii. Quies motui termini vnde motus. huius cōclusionis intelligētia est, q̄ quies in aliquo termino, opponitur motui qui est ab illo termino in oppositu, & nō motui qui est in eundem terminū, vt quies in loco deorsum, opponit motui qui est a deorsum in sursum, & nō motui qui est a sursum in deorsum. Sic quies in loco sursum, opponit motui qui est a sursum in deorsum, & nō motui qui est a deorsum in sursum. Et vnam huius assertoris rationem philosophus hic adducit, q̄ nihil in suum priuatue oppositum mouetur. Mobile autē mouetur, vt quietar in termino ad quā. igitur quies in aliquo termino nō opponitur motui in illū terminū. Alterā rationē assignaturus est deinceps in hoc capite philosophus, q̄ naturale naturali neq; in motibus neq; in quietib; opponitur, aut violentiū violento, sed naturale violento, aut violentum naturali. Quies autem in aliquo termino, & motus ad illum terminū, consimiliter se habent penes naturale & violentum. Nam si motus ad aliquā terminū, naturalis est, & quies in eodem termino, naturalis erit, & e diuerso, & si motus ad quādam terminū est violentus, & quies in eodē termino violenta erit, & e diuerso. nō igitur oppositionis rationē adinuicem fortis tūr. At vero quies in aliquo termino, & motus ab eodem termino, diuerso se habent modo penes naturale & violentiū. nā si quies in aliquo termino naturalis est, & motus ab eodē termino violentus erit, atq; e diuerso. & si quies in aliquo termino violenta, motus eiusdem mobilis ab eodem termino, erit naturalis, igitur oppositionē adinuicem seruant. xxxix. Mutatio q̄ est ex termino, ei opposita est, huius cōclusionis sensus est, qd̄ earum mutationū in quibus non manet idē sub vtrōq; mutationis termino subiectū, vt in generatione & corruptionē (q̄ hic mutationis dicitur) ea q̄ est ex aliquo termino, ei opposita ei q̄ est in eundē terminū, vt corruptio q̄ est ab esse aliquius forme substantialis, contrariatur saltem secundū rationem generationi q̄ est ad esse eiusdem formē. E diuerso generatio q̄ est a nō esse aliquius formē, contrariatur saltem secundū rationē corruptionē q̄ est ad nō esse eiusdem formē, quemadmodū in superiori capite dictum est motui ex albedine quadammodo contrarfari motum in albedine. Ita & positione ablatio opponitur, id est forme substantialis a materia deperditio per corruptionē, opponitur eiusdem in materia susceptionē per generationem. xl. Quodammodo opposita est immutatio in termino a quo mutationis. Mutationis hoc in loco dicitur motionis in qua nō manet idē subiectū in vtrōq; termino, vt generatio & corruptio. Et illius priuatue oppositū est immutatio, q̄ est mutationis in subiecto nato priuatuo, vt cū generatio aut corruptio perfecta est, aut nondum incepit. huius itaq; conclusionis intelligentia est, quod mutationi in aliquā terminū priuatue oppositū immutatio in termino vnde ipsa mutationis proficiuntur, vt mutationi q̄ est ad esse, priuatue opponitur immutatio q̄ est in nō esse, ex quo quidē termino mutationis q̄ est ad esse, proficiuntur. Et mutationi q̄ est ad nō esse, opponitur immutatio q̄ est in esse, nam ex eo termino mutationis q̄ est ad non esse, progrederit. Nam sicut quies opponitur motui, scilicet immutatio mutationis, similis enim est eorum adinuicem p̄portio, & vtrōq; priuatue oppositionis habitudo. At quies in aliquo termino, opponitur motui qui est ex illo termino, & non motui qui est ad illum terminū, vt ostendit prima cōclusio. Ego immutatio in aliquo termino, priuatue oppositū mutationis q̄ est ex illo termino, & non mutationi q̄ est ad illum terminū, quare per cōvenientiam relatiōnē, mutationis in aliquā terminū oppositū immutatio q̄ est in termino vnde ipsa mutationis proficiuntur. xl. Omnis quies motui opponitur. Sicut motus hoc in loco solū pro ea sumitur mutatione q̄ est subiecto eodē manente, vt se penumero dictum est, ita & quies hoc in loco nō pro cuiuscumque transmutationis priuatue sumitur, sed illius dītaxat qua idē subiectū cōpletum sub vtrōq; termino manet. quare priuatue generationis aut corruptionis minime hic quies dici debet. xli. Et quedā corruptio naturalis, & quedā corruptio violenta. Bifaria corruptio naturalis dici poset, primo quia nata sit cōuenire ei cuius est, quō modo nulli naturalē inuenias. nō enim natura, conseruatione & salutē eius cuius est cōuenit, sed ducit ad exitium atque interitū. Secundo, quia solitū naturę ordinem seruat, & hoc pacto aliqua naturalis est, vt qua defecti senio extinguitur. Sic & corruptio violenta dicitur primo, quia disconuenit rei cultus est, cāque ad obitū disponit. & sic nulla est q̄ nō sit violenta.

Secundo, quia non solitū atq; consuetum naturę ordinem obseruat, vt ea qua repentinō interitu, naufragio, incendio, aut ferro quis ante determinatam vitē suę periodum occumbit. Et ita naturalē & violentum in ceteris transmutationi generibus distinguis. Dico enim eiusdem. Nā nihil prohibet. Vt motus naturalis motui in violenti aut quieti violenti opponatur, necesse est ipsa eiusdem esse subiectū, & mobilis consimilis speciei. Nam diuersorū subiectorū motus aut quietes adinuicem non opponuntur, et si vnuſ naturalis, & alter violentus fuerit, vt motus ignis sursum naturalis, non contrariatur motui terrae sursum violento, neq; quieti terrae sursum in violenti, quia non sunt consimilium mobilium. xliv. Stat tamen partim cum fertur. Signetur spatium a e, per quod sursum violente feratur graue f, intelligatur q̄ huiusmodi in spatii diuisum in quatuor partes, a b, b c, c d, d e, cum mobile f mouetur in parte a b, non omnino quiescit, sed partim, scilicet a latione futura in b c, d, & d e. Sic quando ipsum f mouetur in b c, non amplius ab illa latione quiescit, habet tamē quietē a latione futura in c d, & d e, cum eam nondī habeat, natum ipsum habere. Et sicut motus ad partem b c violentus est, ita & quies ante eam latiōnē facta in signo h violenta est, neque idcirco oportet mobile in posterioribus spatiis partibus velocius moueri, nam violentē quiescens, postea velocius mouetur, cum sequēs quietē motus naturalis fuerit, ob misorem scilicet spatiis resistentiam. Cum autem motus post quietē in violentiē fuerit, tardius mouebitur, ob debiliorem virtutem mortuam. xlviij. Quomodo igitur non simulerunt opposita. Supposita precedente hypothesi, cum mobile f mouetur per a b, haber partem motus, scilicet latiōnē a b, & partem quietis, scilicet quiete a latione b c, c d, & d e, non tamē idcirco opposita, motus & quies, sunt in eodem, quia mobile f non secundū idē mouetur & quiescit, mouetur enim secundū primā partem spatiij, & quiescit a motu ceterarum partium eiusdem. Motus autem spatiis a b, & quies a motu spatiis b c, non opponuntur, cum non sumantur secundū eandē spatiis particulam, & se simil adinuicem in eodem. Sed motus spatiis a b, & quies a motu eiusdem spatiis, adinuicem opponuntur, neque vñq; se simil admittere queunt.

¶ Paraphrasis in quintum Physicorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS. in sextum Physicorum, annotatiuncula.

¶ Coalitum, concretum, constitutum, compositum. ¶ Secundum, super. ¶ Mōmetum, mutatum esse, in motu imparibile, vt punctus in linea, & instans in tpe.

Extus Physicorum continet decem capita. Primum caput continet vnam conclusionem, & tres rationes ad eā, & vnuſ corollarium ad primam rationem. ¶ Conclusio. Nullum continuum ex imparib; est compositum. ¶ Primo, Quia si aliquid continuū, vt linea, esset ex imparib; est, vt punctis, compositum: aut illa inseparabilita puncta essent adinuicem continua, attigua, aut consequentia, aliis enim modis vt continuum & lineam constituant, effigi non potest. Adinuicem autem continua non erunt, nam continua sunt, quorum ultima sunt vnuſ. Imparibilitate autem nō est ultimum, cum omne ultimum diuisum distinctū que sit ab eo cuius est ultimum. Neque per idē erunt se tangentia. Nā se tangentia sunt quorū ultima sunt simul. Ipsi orū autem nō sunt ultima. Sed esto dicas quia se tangent. tagit igitur aut pars partem, aut pars totū, aut totum totum. Non pars partem, aut pars totum, nā inseparabile partem haberet, & partibile esset. Confitearis igitur oportet totum tangere totum, atq; totū simul cum toto esse, quod esse nequit. Nam omne continuum partes extra se habet, vt hanc hoc sit, illam vero illo: qd̄ manifeste cernitur in linea. puncta autem se tangentia, extra se non essent sitū ultimum habentia, neq; magnitudinem villam attollerent. Neq; consequenter erunt, nā consequenter esse ea diffinita sunt, inter quā, cum vnuſ sit post alterū, nullum eiusdem generis intercedit medium. At vero inter quēlibet duo puncta interiacet longitudo & linea. & inter quēlibet duo nūc, tempus. & in qualibet linea assignanda sunt puncta. Inter quēcunque igitur assignaueris puncta, interiacent in conti-

nū puncta. vnde fit vt illa adīnuīcēm non sīt consequētia. Et sic ex diffīnitiō-
nibus contīnui, attīgui, & consequētis (si recte & bene intellex̄t̄ & posīt̄ sīt)
effectum est nullum contīnum esse ex īpartibilibus compositum. Quod enim
linea dīctum est, de reliquīs contīnūs intelligas: vt superficiēm non esse ex lineis,
neque corpus ex superficiebus, neq; tēpus ex īpartibilibus instantib; & momen-
tis. Corollarium. Vnde palam fit, vt omne contīnum ī semper diuīsibilia di-
uīsibile euadat. Nam si ī īpartibilia resoluatur, cum vñāquodq; ī ea ex quibus
est resoluatur, erat ex īpartibilibus cōpositū. qd mō ostensum est esse nō posse.
Ex hoc itaq; sic necētis argumentum. Omne contīnuū, partibile est, aut īpar-
tibile. Non īpartibile: quia ex diffīnitione contīnum esse non possit, erit igitur
partibile. & tunc aut tale partibile in partibilia secatur, aut ī īpartibilia. Nō au-
tem, vt dīctum est, ī īpartibilia. nam ex īpartibilibus coalitū & compositum
effet, secatur igitur semper ī partibilia. omne igitur contīnuū diuīsibile euadit ī
semper diuīsibilia. Secundo. Si contīnuū, vt magnitudo, effet ex īpartibilibus
compositum, & motus qui supra eam fieret, effet ex īpartibilibus cōpositus. Nā
(vt alias est dīctum) vt magnitudo diuīdītur, pariter & motus, & tēpus, & vt ma-
gnitudo contīnua, ita ea cōtinua esse videntur. Si igitur magnitudo ī īpertīa di-
uīdīatur, ita consentaneum est & motum & tempus ī īpertīa diuīdī. Quod ad-
g d a huc vt liquido magis constet, sit a b c magnitudo ex tribus īpartibilibus a b c cō-
posita, & motus d e f super eam factus, g vero ipsum mobile, dico motum d e f ex
tribus īpartibilibus d e f esse cōpositum. Nam si d partē motus factam ī a
f c contendis esse diuīsibile, & a oportebit esse diuīsibile, & partes habere, quibus par-
tibus partes motus d respondeant, & ita d ī b, & f ī c. quod statim posito
aduersatur. positum est enim a īpartibile, & b, & c. Si igitur magnitudo effet
ex īpartibilibus cōposita, & motus super eam factus effet ex īpartibilibus cō-
positus. hoc autē ī impossibile: quia rem mouerī motu non p̄fētē ī impossibile est
itidem & motu p̄fētē secundū aliquam partē mouerī nēcessē est. & quis est mo-
tus: sic, taliterq; ipsum mobile mouetur. Si igitur d motus super īpartibile a, fue-
rit īpartibilis, & ipsum g mobile super a diuīsibiliter & īpartibiliter moue-
tur. quod effe non potest, quia rem que aliquo mouetur, simul mouerī, & motam
esse quo mouetur, ī impossibile est: vt ī impossibile est Thebas simul proficisci, & p-
fectū effe Thebas. hoc autē accideret mobilis g super a motu d p̄fētē & simul
mouerī ī a, & motu ē. alioqui si dīcis prius g mouerī ī a, quam permotū ē, a
facis diuīdūm & partibile. At vero si cum Epicuro contendis g mouerī super ma-
gnitudinem a b c, non tamē super a, neq; b, neq; c, sed secundū a motum ē &
b & c: erit igitur d & f ex momentis & non ex motibus cōpositus: & aliquid alte-
rum pertransiuit, quod nunquā erat pertransiens: & aliquid est pertransitum, quod
nunquā pertransibatur: & multa p̄fētē vera, quorū nulla fuerunt p̄fētētia.
Nā secundū a, aliquando non est verum q̄ pertransit, neq; secundū b, neq; secu-
dū c, est enīm pertāsum. Et si dicant omne aut mouerī aut quiescere oportere: cū
g mobile ī a b & c non moueatur, ī a b & c quiescat, quare aliquid continue moue-
tur & quiescit: & d & f quietes. Quod si dicant īpartibile a d & f esse motus, cōtin-
get p̄fētē motu nihil mouerī, sed quiescere. Porro si effugium querentes dīxer-
int d & f neque quietes, neque motus: iterum sequetur motū ē ex non motibus:
& cum motus et tempus consimiliter diuīdantur, tempus ē ex nūc īpartibilibus.
Hęc p̄fecto incommoda sequuntur eos qui contīnum ex īpartibilibus cum
Epicuro defendere volunt ē īpartibile cōpositū. Tertio. Quia si contīnum ex īpar-
tibilibus effet conflatum, et tempus ex īpartibilibus conflari oportet. Nam si
g super a ferri putas ī partibili tempore, ī minorī tempore ex diffīnitione que
velocis percurrit minus. Est enīm que velocis, quod ī equalī tempore ēquale per-

transit spatiū: & uelocius, quod ī minorī tempore pertransit ēquale: & tardius,
quod ī equalī pertransit minus. aut continget idem scipso esse uelocius. Quod
si ī minorī tempore pertransit minus, erit a partibile. ī īpartibili enim non
maiū aut minus assignari potest. Non igitur mouebitur ī īpartibili tempore,
sed ī nūc, & īpartibili quodam. quo dato, ablata est motuum uelocitas at-
que tarditas, que per se manifestissime constant. Nam ī atomo & īpartibili
nihil uelocius aut tardius moueri uel effingi potest. Non est igitur contīnum ex
īpartibilibus cōpositū.

Rimi capitis sexti Physcorum scholia. i. Ex īpartibilibus est cōpositū. Du-
plicia sunt īpartibilia, quadam simpliciter, quae omnis prorsus diuīsionis sunt ex
pertia, vt puncta ī linea, momenta ī motu, & instātia ī tempore. Alta vero sunt
īpartibilia non quidem simpliciter, sed secundū quid, quae secundū vñā ma-
gnitudinē īterūlūm diuīdūa sunt, & secundū aliud īdivīdūa, quēpād modū
linea & superficies. Est enim linea diuīsibilis secundū longitudinem, & īpartibilis secundū
latitudinem & profunditatem. Et superficies secundū longitudinem & latitudinem diuīdūa,
secundū profunditatem autem īdivīsibilia. Et ea quae primi generis sunt, solum sunt termini,
& non terminant ab alijs, quae secundi, quatenus diuīsibilia sunt, terminantur, ve linea punctis,
& superficies lineis, quatenus autem īdivīsibilia, termini sunt, & finiunt continuantes posterio-
res magnitudines, vt linea superficie, & superficies corpora. Præfēns autem conclusio non solū
intelligit de īpartibilibus simpliciter, sed & de īpartibilibus secundū quid, verūmē est,
nullum contīnum cōponi ex suis terminis, qui quidem termini īdivīsibiles sunt secundū id,
secundū quod ea quorum sunt termini, diuīsionē recipiunt, vt nulla linea cōponit ex pun-
ctis, nulla īdivīdūa superficies per hanc conclusionē cōponit ex lineis, & nullum corpus ex
superficiebus. Nec p̄ ex eo quod numerus ex īdivīdūa ī vñātib; cōstat, conficitur & continuū
ex īdivīdūa cōflari posse, nam in numeris datur minimum, & ipsos diffecēdo tandem perueni-
tur ad vñātēm, ī qua ī diuīsionē status. In continuo autem minimum assignari non potest,
cum quacunq; derur continuā partīa, ipsa vñērī sit ī mīores parēs diuīsibilis. Neq; itidē
ex motu corporis sphērici super planū, efficerē possunt lineam ex punctis abire cōpositā.
Nam quānūl sphēricū nō possit tangere planū nisi secundū ipsius plani punctū, stando
a motu, rāmen cum sit motus, sphēricū tangere planū īadēquate secundū plani lineam, &
in toto quidē tempore motus sphēricū percurrit lineam plani, ī nūc autem & temporis ī
partibili cōtinget planū secundū punctū, & mutatū erit, quare nō oportet totū quod
tractū vel rotatōrē sphērici cōficitur spatiū, ex punctis cōficitur spatiū, aut punctū p̄fecto
immediatum venire. Effectū est nullum contīnum ex īpartibilibus. Multi recentiorum hāc
Aristotelis conclusionē verūmē admittunt, sed ob hanc (vt dīctū) p̄cōfīsūmū ī ra-
tionē, quia nulla sunt īpartibilia. Interimē enim puncta, negantq; ea ī lineā terminos, de
ſtruūt lineas secundū latitudinem īpartibiles, & superficies īdivīsibilis secundū profundit-
atem. Et id cū quām mīrum viderī non debet, q̄ magnitudinē terminos negent, quia & ipsa
negant magnitudines, dīctēq; eas a substantia re ipsa nō dīscēpare. Verūm hi vñēbo quidem cū
Aristotele hoc ī loco sentiunt, sententia autem & intelligentia longe ab eo dissident. Nam ip̄t
dīctū contīnum ex īpartibilibus non ē īpartibile, ob idip̄t q̄ nulla sunt īpartibilia.
Aristoteles autē cōset īpartibile quidem ī continuo ē ī constituenda, canquam continuorū
vñēma, līmites, extrema, arct̄ terminos, ex ipsis tamen continuū non coalescē, sed solum ex par-
tibus diuīsibilis. Et negant īpartibilibus, nō modo ferme tota philosophia Aristotelica sen-
tentia manca redditū & cēca, verūm etiam & disciplinā mathematicā potissimum quē circa ma-
gnitudines versantur, vt geometria, perspectiva, & astronomia, pereunt omnes. Quomodo em̄
lineam ī duo media ſecabunt per punctū medium ab extremitis ēquidistantib; cum nullam lineā
partem assignare poterunt vñēt̄ ab extremitis ēquō interūlūm dīremptū? Qūo pacto itidē ī
circulo constituent centrum, ve docet inuenire geometria, si centruū cīrculi ponant oportere ēssē
diuīsibile, nam si diuīdūa est, hādquaquā a quavis cīrcūferentie parte ēquidistantib; neq; lineā
ab eadem illius diuīsibile centri parte ad oppositas cīrcūferentie partes dūct̄ ēquales erunt. Pre-
terea quo ingenio ad punctū lineam rectam ducent, ve p̄cūt̄ geometrēfāt̄ quomodo
cōtinua rectē dīst̄fīnt̄, quorū vñēma sunt vñūm, cum nullum diuīsibile simpliciter vñē-
mum ēssē possit? Qūo si dicant puncta quidem ī mathematicis ponī non secundū veritatē, sed
eorū (vt verbis ipsorum vñar) imaginationē acq̄ effictionē, continuo ſequōdēndū est q̄ si illi ima-
ginationē res ipsa dīscēpet, & mathematicā imágīnēt̄ ea ēssē que neq; secundū rem sunt, neq; ēssē
possunt, falſa est illa confictio, & nullum ī re habet ſponsū. quare tota mathematica falſo &
invalido nīteretur fundamento. Qūo si cōſtīteantur puncta ī secundū mathematici po-
ſitionē, & disciplinā ipsa inter se diſsonantia non habeant, ſed omne verūmē conſoneret, & in
philosophia naturali p̄fecta ēssē ponēda fateātur oportet, que nullus ſane negauerit, qui Aristote-
lis ſenſa & ſententias ī naturali philosophia capessere, & recte intelligere cōtendit. ii. Si igitur

Cōtinūū
ex īdivī
dūis cōpo
ni nō pos
ſe.

In conti-
nūo pōne
da ēſſe ī
partibili

magnitudo in impertia diuidatur. In impertia, in impartibilita. Impertia enim dicitur, quae partes non habent in quas diirimi diuidic possunt, ut pucta. Et quis est motus, sic, taliterque ipsum mobile mouetur, id est, qualis est motus, taliter ipsum mobile mouetur, ut si motus est velox, mobile mouetur velociter. Si tardus, rarde. Si partibilis, partibiliter. Si non partibilis, non partibiliter, sicut qualis est albedo, taliter subiectum est albus, ut si intensa, intense. & si remissa, remissa. Quia re que aliquo mouetur, simul moueri, & motam esse. Id de motu physico atque temporaneo (quo de Aristoteles semper loquitur) intelligendum est, secundum quem repugnat quicquam moueri, & permotu esse, quin immo implicat contradictionem, nam si permotu est, rotus motus absolutus est, si autem adhuc mouetur, restat aliquid motus peragendum, quare id est motus esset perfectus, & non perfectus. De motu autem instantaneo atque motu errante (modo cum licet motu vocare) id non est intelligendum, quia cum quicquam subiectum mouetur, simul permotum est, ut cum puctu peroritur, totu peroratum est, alioqui partes haberet in quas diuidendetur. Et si dicant oculi aut moueri aut quietescere oportere, id non tanquam verum sit sumitur, sed tanquam datum ab aduersariis pro responsione, nam mobile instanti continuo partes temporis motus non mouetur, neque quietescerit, quia non est natum in instanti moueri. Iterum sequitur motum esse ex non motibus. Id inconveniens est, nam sicut quelibet pars linea est linea, & quelibet pars temporis tempus, ita quelibet pars motus est motus. Quod si quis capiat partem motus priorem, quae iam tota est acquisita, quemadmodum in continua calefactione aquae, cum iam sex gradus caliditatis acquisiti sunt, si quis accipiat caliditatem quatuor primorum graduum totam acquisitam, concedendum est & eam esse motu, non quidem quia partim acquisita est, & partim non, sed quia paulo ante erat partim acquisita, & partim non, & quia continuatur alicuius continuae aliud acquiritur, scilicet caliditati sex graduum, cuius duo gradus acquisiti sunt, & quatuor partes aequales secundum intentionem superant acquirendae.

C Secundi capituli annotatio.

Signum, punctum, instantis in tempore, momentum in motu. **I**n infinitum secundum magnitudinem, infinitum secundo. **I**n infinitum secundum divisionem, infinitum quinto. **H**emiolium est cum maius continet minus, & insuper minus dicitur. **H**emiolium, seu quialterum,

Secondum caput continet sex conclusiones, instantiam Zenonis post quartam, & unum corollarium post sextam. **P**rima conclusio. Mobile velocius in aequali tempore maius pertransit spatium. **I**lam liquet magnitudinem semper in magnitudines esse secabilem: pariter & est ostensum, nullum continuum ex imparabilibus esse compactum, omnis autem magnitudo continua est. Vnde fit iterum ut ex imparabilibus & atomis compacta coniunctaque non euadat. Sit igitur a mobile velocius, b tardius, c d spatium & magnitudo. e f tempus percursus a per spatium c d. Argumentatur sic, a mobile velocius pertransit spatium c d totum in tempore e f, & b mobile tardius non pertransit idem in eodem tempore e f: alioquin esset aequum velox, neque maius, non esset velocius. Deficit igitur in eodem tempore in magnitudine c d citrad, ut in signo g, pertransit igitur velocius in aequali tempore maius. Secunda conclusio. Mobile velocius in minori tempore pertransit maius. **D**ivido magnitudinem c d inter g d in signo h. Et arguo, a velocius mobile pertransit magnitudinem c d in tempore e f. pertransit igitur c h minorem magnitudinem in minori tempore, tempore e f. In aequali enim non pertransit, non esset seipso tardius. Neque in maiore: quia seipso esset velocius. Sit igitur tempus illud minus, e i. Tunc sic, a mobile velocius in minori tempore e i pertransit magnitudinem ch. Et b tardius mobile in toto tempore e f solu pertransit magnitudinem c g. pertransit igitur mobile velocius in minori tempore, ut e i, spatium maius. Est enim c h spatium maius spatio c g, nam c h totum, c g autem eius pars. **T**ertia mobile velocius in minori tempore spatium percurrit aequaliter. **T**at metu hac velocioris definitionem posuerimus, ex dictis tamen manifesta iterum abire potest. Non a mobile velocius in minori tempore e i percurrit c h spatium maius, ut modo ostensum est. Adhuc in minori igitur, ut tempore e k, percurrit c g spatium minus, quod quidem c g spatium minus percurrit b mobile tardius in toto tempore e f, per hypothesis prius facta. Percurrit igitur mobile velocius in minori tempore aequaliter. Item ne-

cesser est mobile velocius aut in aequali tempore, aut minori, aut pluri aequa magnitudinem cum tardiore decurrere. Non in aequali, nam tunc illa aequum velocia essent, ex aequo velocium diffinitione: quod hypothese aduersatur posuisse. Neque in plurim tempore, nam quod in maiori tempore aequaliter cum altero absolvit spatium, id quidem tardius est. Relinquitur igitur in minori tempore mobile velocius aequaliter, cum tardiori per-

currendo spatium, quod est propositum. **Q**uarta. Ut magnitudo continua est, ita tempus continua. & ut magnitudo semper diuisibilis, ita quoque tempus semper diuisibile. & ut mobile tardius semper magnitudinem secatur, ita velocius tempus. **N**am magnitudinem comitatur motus: motum autem tempus. Et sicut in omni magnitudine contingit moueri, & in omnibus tempore. Et quicquid contingit moueri, contingit & velocius & tardius moueri intelligere: & in omnibus tempore intelligere velocius & tardius. Sit igitur, ut prius, a mobile velocius, b tardius, c d magnitudo, e f tempus. & percurrat a mobile velocius magnitudinem c d in toto tempore e f. Quia velocius aequali tempore percurrit maius, b mobile tardius eo in eodem tempore percurrit minus, & magnitudinis partem, ut c g, & mobile tardius in eodem tempore percurrit minus, ut c h, et adhuc tardius, minus, ut magnitudinem c i: quia diuidendo signo i. Et si intelligis tardius, iterum minus percurret, ut magnitudinem c k: quia signo k diuisam intelligimus. Et ita si semper tardius intelligere pergis, semper magnitudinem c d diuides, et diuisibile ex mobili tardiore intelliges. Item quia a mobile velocius in tempore e f percurrit c d: velocius eo in minori tempore, ut e l, quod signo l diuidendo, eadem percurrit magnitudinem: & adhuc velocius, in minori tempore, ut e m, eandem. Et ita semper quo velocius fuerit, in minori tempore eadem magnitudinem transibit, atque minus tempus secabis: ut magnitudinem p tardius mobile secabis. Perspicuum est igitur, ut magnitudo continua est, ita tempus esse continua: & ut magnitudo semper diuisibilis, & tempus: & ut mobile tardius semper magnitudinem secatur, ita tempus mobile velocius. & has sectioes quasi diuerso sibi respondere, & intelligi oportere. Eius uero ut mobile tardius in aequali tempore minorem percurrit magnitudinem, ita & velocius in minori tempore magnitudinem percurrit aequaliter. Est & alius modus, quo cōsimiliter diuidatur magnitudo et tempus, uno eodemque mobili: ut cum mobile a magnitudinem c d in toto tempore e f totum absolvat: idem mobile a in minori tempore, ut e l, minorum magnitudinem ut c g absolvet, et in minori tempore, ut e k, adhuc magnitudinem, ut c h, minorum. et hoc pacto semper cōsimiliter utrumque diuidendo partiendoque (ut uoles) procedes. Est igitur haec satis manifestum, ut magnitudo semper diuidua est, et tempus: et si tempus diuiduū, itidem et magnitudinem diuiduā esse oportere. **I**nstantia zenonis. Sed insurgit zeno, uolens magnitudinem non in semper partibus esse partibilem ostendere. Si magnitudo (inquit) in semper diuisibilia partibus abeat, et si quicquam super ea moueri ponatur, ipsum infinita transire oportebit, et infinita seorsum tangere (essent enim in ea non modo infinita, sed infinites partes infinitae) et hoc in tempore finito, hoc autem in impossibile est. Non est igitur in semper diuisibilia se cabilis magnitudo. **R**espōsio. Magnitudinem esse infinitā, similiter et tempus, bifariam dicitur. Primo secundum magnitudinem, ut si nullū finem extremamque habeant: quomodo neque magnitudo neque tempus infinitū est ullum. Secundo modo secundū divisionem: quomodo et magnitudinem et tempus infinitū esse dicimus. Et alia infinita transiri posunt, et infinita seorsum tangi, infinita autem secundū magnitudinem neque transiri, neque tangi omnia. Infinita enim secundū divisionem, actu finita sunt, extremam et finem habentia. Et cum contendit illa infinita transiri, et tangi omnia in tempore finito: dicimus utrumque magnitudine finitū, et utrumque diuisione infinitū: et quo pacto unū finitum, et alterū finitū: et quo modo unū infinitū, et alterū. Et ideo in magnitudinis extremis finitae, infinita diuisione et potentia transeuntur, et tanguntur in tempore extremis finito. quod identidem est in tem-

poribus diuisione & potestate infinitis, illa hoc pacto infinita pertransiri. Si igitur cōtendisset zeno de infinito magnitudine, sua ratio robur & pōdus (modo falsum nō assumeret) habere videre, qđ paucis ostendemus. ¶ Quinta conclusio. Ma-

gnitudo hoc pacto infinita, tēpore finito percurri non potest. Sit a magnitudo in-

finita: que tēpore finito c d (si fieri potest) percurratur. summo magnitudinis infini-

te partē finita quācūq; vt a b: quę in tēpore & minore c d percurritur. sit igitur tē-

pus c e. Manifestū est c e temporis finiti partē, toties, & finito quidem numero, re-

plicari posse, aut equalē, vt totum tempus c d metiatur. totidē igitur infiniti equa-

les partes a b, in tempore c d finito transibuntur. que cum sint & numero & magni-

tudine finite, totum pertransitum est finitum. Et si transitur totum, a & totum a

erit finitum: cuius positum est oppositum. Nec refert si eam magnitudinem nō re-

gulariter percurri posueris, nā velocitatis tantulę partis cuiuscūq; ad acceptā par-

tem erit aliqua p̄portionē, & tēporis ad tēpūs, quare & spatiū ad spatiū. Et semper

cum partes accepte adiunicem habebunt p̄portionē, singulę finite erunt, & nu-

nmero etiam finite. quare & totum pertransitū abibit finitum. ¶ Sexta conclusio.

Itidem neq; tēpore infinito percurritur magnitudo finita. ¶ Cōsimili ut praece-

dens pateat argumento. Sit magnitudo finita a b, tempus infinitum c, a tempore

infinito seco partē finitam c d, in qua percurritur pars aliqua magnitudinis finitę a

b, que sit a e. Manifestum est a e partem magnitudinis finitę toties, & numero qui-

dem finito replicari posse, vt magnitudinē a b finitā metiatur, aut quando, aut su-

perando, nihil refert. quare in tot tēporis c eūis partibus parti finitę c d, tota trāsibi-

tur pertransita magnitudo: que cum sint numero & magnitudine finitę, & totum

tempus transitus erit finitū. quare si transitur in toto c, & totum c erit finitū, cuius

cōcederet oppositū. Et de motu aut diffīmī aut irregulari idē valuerit argumē-

tum. ¶ Corollariū. Vnde iterū altera ratione ostēdere nobis promptum est, ma-

gnitudinē ex atomis & imparibilibus cōstitui nō posse. hoc enim superioribus fa-

tis dilucet rationibus. attamen hac adhuc ostēdere possumus ratiōe. In omni tempo-

re velocius & tardius remoueri cōtingit. & velocius in equali tempore plus confi-

cerē spatiū ostēnū est: vt duplum, aut hemiolium. Sit igitur magnitudo a b c (si

possibile est) ex tribus atomis cōflata: supra quam moueantur duo mobilia, d velo-

cius secundum hemiolium, & e tardius: vt cum mobile d velocius transit tria im-

pertia, a, b, c, in tribus tēporis impertibus f, g, h, (magnitudinē enim diuisione

respōdet & tempus) et duo impertia transeat: consequens est vt e mobile tardius, c

residuum eius quam transiuit magnitudinis dimidiātatem in tēporis quo transi-

uit a b magnitudinem, parte media conficiat. quod enim in aliquo tempore transit

totum, in tēporis dimidio transit dimidium. hoc autem esse nō potest, nisi tem-

poris patiatur atomus. Nam esse nō potest in uno atomo, neq; in duobus atomis.

atomum autem partitū impossibile est. Non est igitur magnitudo aut continuu-

mūlū ex atomis & imparibilibus constitutum.

Secundi capitī scholia. iij. Alioqui esset eque velox. Si b mobile tardius pertransi-
ret totū spatiū c d in tēpore e f, in quo a mobile velocius posuit est idē spatiū percur-
rere, b esset eque velox ipsiā, nā in æquali tēpore pertransiret eque spatiū. Si vero
mobile b (quod posuit est tardius) in tempore e pertransiret minus spatiū qđ c d,
quod posuit est pertransiret ab a in eodē tempore, b mobile esset velocius qđ a, quia in
æquali tēpore maius pertransiret spatiū. hoc autē sicut & b esse eque velox repugnat hypothē-
sī politæ. iij. In æquali enim non pertransibit. Si a velocius mobile pertransiret c h partem spatiū
in æquali tempore ipsiā e f, in quo totum transit spatiū, esset seipso tardius, nam in æquali tēpo-
re e f minus pertransiret spatiū, & vt transiens c h partē spatiū in e f, esset tardius quā vt percur-
rens c d totam magnitudinem eodem tēpore. Si vero idem mobile a ponatur absoluere partē spa-
tiū ch in maiorī tēpore qđ e f, esset seipso velocius, quia in minorī tēpore maius absoluere spatiū.

Vt enim pertransiens c d in tēpore e f, esset velocius qđ vt pertransiens c h partem spatiū in maiorī
tempore quam e f, quandoquidem in minorī tēpore maius absoluere spatiū. v. Relinquitur
igitur mobile velocius, Cōsimiles his tribus cōclusiōibus de motu velociorī, tres fieri possent de

mobili tardiori conclusiones. Prima, qđ mobile tardius in equali tempore spatiū percurrit mi-
nus. Secunda, qđ mobile tardius in maiorī tēpore minus pertransit spatiū. Tertia, qđ mobile tar-
dius in maiorī tempore spatiū absoluīt æquale. Quę ijsdem exemplis atq; proloquīs proban-
dē sunt, vt tres predictae. vi. Et vt mobile tardius semper magnitudinem fecat. Dicitur mobi-
le tardius semper secare magnitudinem, quia seruato eodem tempore omnī motuum, si aliquod
mobile pertransit aliquod spatiū, tardius mobile in eodem tempore minus peragat spatiū, &
tertium mobile tardius secundo, adhuc minus abibit spatiū, & ita deinceps quanto tardius dabi-
tur mobile, tanto eodem tempore minus spatiū pertransibit, atq; hoc pacto per tardiorum mobi-
liū affiigationē deuidetur spatiū in diuersas partes. Sic mobile velocius dicūt dūide-
re tempus, quia retento eodem spatio, si quod mobile illud percurrit in aliquo tempore,
velocius illo idem spatiū absoluīt in minorī tempore, & tertius secundo idem per-
curret spatiū in minorī tempore qđ secundum. Et ita deinceps per velociorum mobiliū dationē
diuiditur tempus, semper ad principiū accedendo, in variis partes. Est & aliū modus quo cō-
similiter. In primo modo, seruato eodem tempore diuiditur spatiū per mobile tardius. In secū-
do, seruato eodem spatio diuiditur tempus per mobile velocius. In hoc autem modo, seruato eo-
dem atq; usde mīrūtūs mobili, consimiliter diuiduntur spatiū & tempus, vt grauel in rotō
tempore a e in quatuor partes æquas diuisio, pertransit spatiū f k, distributū itēm in toti-
dem partes æquales, idem mobile in tempore a d pertransibit spatiū f i, & in a c medietate datū
temporis pertransibit f h medietatem datū spatiū, & hoc pacto deinceps diuidendo. Ipsiū insin-
ta transire oportebit. Hęc Zenonis instantia ab Aristotele in litera dūilitur, concedēdo mobile
cum per aliquod spatiū transit, percurrere infinita potentia & diuisione tempore finito, que ca-
men diuisione infinita, actū finita sunt, & principiū atq; finēm habent, tamen mobile non per-
transit spatia actu infinita, & quę surē magnitudinis careant extremis. Illud autē principiū quod
loco assumptionis ab eo desumitur, impossibile esse tempore finito infinita pertransire, intelligē-
dum de infinitis actu, & secūdo infiniti modo, lēcīro Zeno aut multiplicitatem aut ampliho-
litam incidit. Et complūculi Zenonis modo argūmentātes petunt motum fieri per partes propor-
tionales spatiū, & in prima parte proportionali horē pertransiri primam partē spatiū proportiona-
lem, & in secunda secundam, & ita deinceps, qui non recte itēm sumunt spatiū in tempore trāsi-
tum neq; abitionem. Aristoteles enīm per partes determinatā quantitatē spatiū & tēporis lati-
tudinē fieri, & secundum eas ipsum sumū contendit. Illa autē contra Aristotelis morem, in infinitu-
dinē, confusione, & tenebris partium proportionalitatis inuolunt atq; demergunt, vnde faci-
lis non patet exitus. vij. Manifestum est c e tēporis finiti partē. Proloquūm enim est, qualibet
finiti partem aliquoties sumptam suū totum mensurare. Pars autem suū totum mensurat, quę
aliquoties sumptā suū totū aut æquāt, aut superat, vt binarius quinques sumptus equāt denariū,
& ternarius quater sumptus ipsum superat, quare & binarius & ternarius mensurāt denarium.
Si c pars accepta sit decima pars totius temporis finiti c d, ipsa decies sumpta mensurat totum tē-
pus c d. viii. Et de motu aut diffīmī aut irregulari. Quicadmodū in prēcedēte cōclūsione idē
erat iudicium de motu irregulari si sicut regulari, ut ponendo æquali tempore duplā prēcedē-
ti absoluīt magnitudinē, scilicet in secunda tēporis parte duplā magnitudine ad magnitudinē
prīmi motus, & in tertia duplā magnitudinē secundā partē, & ita consequēter, nam partis pro-
xime sequentis velocitas ad partem proximē prēcedētē habet aliquam proportionē, & tem-
pus ad tempus ergo & spatiū ad spatiū. Cuiuslibet igitur illarum partium magnitudinē, que
in decem tēporis partibus absoluīt, ad alterā est proporiō. quare earum quælibet, extremis
finita, quicquid igitur toto tempore c d pertransiret, finitū est. Eodem quoq; modo & hoc in loco
idem subit, iudicium de motu irregulari, ponendo secundā magnitudinē partem in duplo tempo
re ad tempus prīmā transiri, & tertiam in tēpore duplo ad tempus secundā, & ita consequēter.
nam tarditatis secundā partis ad prīmā, & semper sequentis ad proxime prēcedētē est propor-
tio dupla, & spatiū ad spatiū proporiō equalitatis, ergo & temporis ad tēpus est proporiō. Quic-
quid autem ad alterū prōportionē habet, vt finitū sit necessī est. ergo totum tempus mo-
tus est finitū. Et ipsum est c, per hypothēsin, igitur c est finitū, quod repugnat posito. ix. Nā
esse non potest in uno atomo, necq; in duobus. Quia & mobile probatum est absoluere eoum spa-
tiū a b in toto tempore fg h, per principiū in litera posūtū, dīmidū spatiū a b, scilicet c, de-
beret absoluere in medietate datū temporis fg h. At illū totū medietas dari non potest, nisi
nūne temporis imparibile diuidatur, nam vnuus atomus, eius non est medietas, sed minus medi-
tate, scilicet tertia pars, necq; duo atomi sunt eius medietas, sed maius medietate, scilicet duæ ter-
tiae, sed eius medietas affiigationē debet vnuus atomus cum dīmidio, vt cum dīmidio ipsius g.
Atomum autem temporis diuidere est impossibile, igitur non potest continuum ex insectilibus
componi, aut aliqua daretur magnitudo super quam nō possit fieri motus, & mobile pertransi-
ret duplū, cuius non possit transire dīmidium, quod est impossibile.

¶ Tertiī capitīs annotat.

¶ Nunc, nunc primo.

Ertium caput cōtinet quinque cōclusiones, & tres rationes ad quartam.

Prima cōclusio. In omni tēpore, nunc non secundū alterum, sed per se & primum imparibile esse necesse est. **M**odus nunc prius claros reddimus. sed hīc adhuc opportunum videtur esse huiusmodi nunc imparibile esse in tempore ostendere. Nam finis præteriti est id ante quod nihil futuri habetur. quo pacto enim futuri aliquid habeatur prius quam præteritum finitum sit? Et initium futuri id, in quo præteriti nihil relinquitur. Nam quomodo post futuri initium, præteriti aliquid maneat? hoc autē nunc, dicitur utriusq; terminum. Est igitur nūc in tēpore quidam imparibile. **S**ecunda cōclusio. Idē est nunc utriusque tēporibus vltimum: præterito vt finis, futuro vt initium. Nam si duo diuersa & abiuncta ponerentur: se tangere non possent: quia sunt impertia, & quorū nō sunt vltima. satis autē monstratum est supra, impertia se tangere non posse, neque vnu alteri cōsequenter esse, quia impertia continuū non attollunt. & cū tempus sit continuū, inter illa, eiudē nature continuū intercipi oportet, quod non nisi tēpus esse potest. At cū post præsens inductū nihil præteriti habetur, ante vero nihil futuri, illud igitur tempus interstes in atomo erit. Et cū omne tēpus (vt ostensum est) partibile sit, ipsum erit partibile: quare & atomus partibilis. Immo vero tale tempus cū neq; præteriti sit aliquid, neque futurum, nihil nisi simplex & imparibile nunc esse potest, quod si diuidatur, præteriti erit in futuro, & futuri in præterito: immo & ipsius nunc hoc erit præteriti, illud vero futuri: & in eodem nunc plura simus esse conspicientur, quae si impossibilia sunt (sunt nāq; non erunt diuersa nunc, tēporis extrema, hoc præteriti finis, illud initium futuri, sed vnu idēq; numero). **T**ertia. In ipso nunc imparibili nihil moueri contingit. Nā continget in ipso velocius & tardius moueri. Sit igitur magnitudo a b. tardius vero mobile d. velocius e. & f nunc & imparibile. & d mobile tardius pertranseat magnitudinis partē a c in atomo tēporis f, si fuerit possibile. e mobile velocius eandem a c magnitudinis partem in minore quam sit nunc, mora absoluēt, partietur igitur f nunc imparibile, quod est impossibile. **Q**uarta. Itē neque in nūc cōtingit quicq; quiescere. Primo. Nā aliquid quiescere dicimus, cum non mouerit quando, vbi, & quomodo moueri natum est, in nunc autē ostensum est nihil moueri contingere. neq; igitur in nunc quicq; cōtinget & quiescere. **S**ecundo. Potest mobile toto tēpore præterito moueri, & toto futuro quiescere, nullus id negabit. Atqui si in atomo quiesceret, in illo eodē simul et moueretur. Nam si in toto præterito mouebitur, et in quolibet præteriti in quo moueri natū est, mouebitur. Si igitur natū esset quiescere in atomo, et in eodem natū moueri esset, moueretur igitur in nūc atomo præteritum finiente. Et cū in toto futuro quiesceret, in quolibet futuri in quo quiescere natū esset, quiesceret. igitur et in nunc futuri ipsum initiantē quiesceret. Quiesceret igitur in eodem nunc simul et moueretur, est enim nunc idēm vtrōrumque temporum vltimum: huius vt finis, illius vero (quemadmodum dictū est) vt initium. **T**ertio. Aliquid quiescere putamus, cum prius et posterius cōsimiliter secundū se et suas partes sese habeat. In nunc vero neq; prius neq; posterius est. In nunc igitur nihil quiescere ponendū est. **Q**uinta. Omne quod mouetur, vt diuisibile sit necesse est. **N**am omnis motus ex quadam in quoddā est. et cū mobile in eo in quod mutatū est, omnino existit: nō amplius mouetur. Et cū omni no in eo est ex quo mutatum est secundum se et partes omnes: nondum mouetur. quod enim consimiliter se habet secundum se, et partes omnes: nō mutatur. omne igitur quod mouetur, diuisibile est. quod quidem cum mouetur, partim in uno termino, partim in altero est, nam nō omnino in vtrōq; neque omnino in neutro est: vt cū ex albo sit fuscum, et non nigrum. Non enim necesse est quod moueat, in alterutro esse extremorum.

Ertī capitī scholīa. x. Nam finis præteriti est id. Diffinitio literā imperfecta est. Nā si detur totum tēpus a d, cuius præteritū sit a b, & futurū b d, instans c signatum in a b c d præteriti, est ante quod nihil futuri habetur, & tamen non est totū s præteriti finis, cum ipsum adhuc sequatur aliqua pars præteriti, scilicet c b. Debet itaq; data diffinitio ita compliri. Finis præteriti est id temporis vltimum ante quod nulla pars futuri habetur, & post quod nulla pars præteriti relinquitur, vt signum b in dato exēplo. Impossible est enim aliquam partem futuri esse antequam præteritum sit finitum, alioquin duo tempora præteritum & futurū simul essent secundum durationem. Sic & initium futuri per duas partes consimiles debet complete diffiniri, quod est id vltimum post quod nihil præteriti relinquitur, & ante quod nihil est futuri. Siquidem impossible est aliquam partem præteriti esse postquam futurum est inceptum.

xii. Q uod si diuidatur, præteritum erit in futuro. Si diuidatur tempus interstes ac p intermedium inter duo illa instantia, quorum vnu est finis præteriti, & alterum subsequēs principium futuri, præteritum erit in futuro, nam quia finis sequitur præteriti, per diffinitionem erit in futuro, & quia futuri principium p̄cedit, erit præteritum, & futurum erit in præterito, nam ipsum f tempus per hypothesim inter duo instantia (quorum prius est finis præteriti, & posterius initium futuri) interceptum, quia est ante principium futuri, est in præterito, & quia est post finem præteriti, est futurum, quare idem est præteritum & futurum, & ipsius f dat temporis (quod diuisum intelligamus in g h) aliquid, vt g, erit præteritum, nam temporis prior pars, aliud vero, vt h, futurum, & in eodem instanti plurima instantia simul esse concedenda essent, quae sunt impossibilia, quare & illud ex quo sequitur, scilicet diuersa esse instantia, quorū vnu terminat præteritum, & alterum futurum. xiii. Potest mobile toto tempore præterito moueri. Sit totū tempus præsens a b, quod diuido atomo c in præteritum a c, & futurū c b. moueturque mobile d toto tempore præterito a c, & quiescat toto tempore futuro c b. Cum d per hypothesim moueat, tuto tempore præterito a c, in quolibet præteriti in quo natū est moueri, mouetur. At d mobile natū est moueri in c instanti finiente præteritum, cum in eo per hypothesim sit natū quiescere, igitur d mouetur in c atomo præteritum claudente. Rursum d mobile quiescit in toto tempore futuro c b, ergo in quolibet futuri in quo natū est quiescere, quiescit. At mobile natū est quiescere in atomo c futurū incipiente, per hypothesim, ergo in atomo c quiescit. Sed idem est nunc & imparibile c, quod est finis præteriti, & principium futuri, vt secunda conclusione ostendit, igitur mobile d in vno eodemque atomo c & mouet & quiescit, quod est impossibile. Nec ex eo quod mobile non mouetur in nunc imparibili, efficax habetur argumentum, ipsum in instanti quiescere. Nam ex negatione vnuus p̄tūatiū oppositorū ad affirmationē alterius non recta sumitur argumentatio, nisi in antecedēte ponatur affirmatio ap̄istūdo eius quod negatum est, vt Socrates non est nunc videntis, & natus est esse nūc videntis, igitur est cæcus. Consimili modo ita constituenda est ratiocinatio, mobile non mouetur in nunc imparibili, & natū est in eo moueri, igitur in ipso quiescit, sed quod assumitur, non minus falsum est quam quod infertur. xiv. Omne igitur quod mouetur, diuisibile est. Hec cōclusio (vt satis literā insinuat) potissimum intelligitur de ente naturali quod mouetur completi. omne enim tale diuisibile est in partes secundum dimensionem sūmpas, quarum aliquę formam habent quae acquiritur, alię canē depreditur. Nam quandiu durat motus, utrūq; aliquid esse debet in mobili, vt ipsum quodammodo in vtrōque sit termino, scilicet in complete, & quodammodo in neutro, scilicet complete. hinc imparibilita, & dimensionis expertia, in fine huius sexti probabūtur nō posse physice moueri. Q uod si mobile completem diuisibile est, conseq̄ens est & mobile incompletem (scilicet materiam, que est transmutationum subiectum) diuisibile esse, inā gratia magnitudinis que in materia est, ipsum totum diuisibile est in partes ipsum integrantes. Et non id modo, sed & mobile terminatiū (id est formam quae per motum acquiritur aut depreditur) partibile esse oportet, cū debeat eius vna pars prius, & altera posterius aut acquiri aut depredi, & ea motio successioni partium temporis respondere, quod imparibili competere neutquam potest.

Quarti capitī annotat.

Id totum mouetur, quod & ipsum & eius quilibet partium mouetur. **P**ars, pars secundum dimensionem sūmpa.

Vartum caput continet duas conclusiones, & tres ad secundam partem primæ rationes. **P**rima conclusio. Motus bifariam divisionem recipit: peries tempus scilicet, & penes eius quod mouetur partes. Penes autem tempus, hoc ideo est, quia longior motus longiore tempore, breuior vero tempore breuior semper perficitur: & vt tempus, pariter sectionem recipit. At vero quod partibilitate mobilis itidem partiat, patet primo. Sit a b mobile quod totum moueat, ipsum diuido in c. & totus motus eius sit

d e, quia totum mobile ab mouetur, & eius pars a c mouetur, habet igitur quo moueatur motum: qui sit d f, & eius pars altera c b etiam mouebitur, & motum habebit, qui sit f e. Et quamcumque aliam assignaueris, ea moueri oportebit: alioquin non totum mouebitur: neque altera alterius motu moueri possibile erit. Est igitur totus motus d e, in toto mobilis a b, & pars motus d f, in parte mobilis a c, & pars altera motus f e, in parte altera mobilis c b: ut liquido percipiatis motum partium, mobilis partibus itate partiri. ¶ Secundo. Omnis motus, alicuius est totus: qui & idem, plurimi totus esse non potest. d e igitur alicuius est totus, & positus est totus esse mobilis a b. Non est igitur totus a c, aut totus c b, partes enim sunt utraq: & idem motus plurimi esset totus, neque per idem, alterius partium vlli totus erit. erit igitur totus motus d e, totius mobilis a b, & partes eius, partibus mobilis a b cōsimiliter respondentes. Et certe perfectum esse videt, ut totum totum existit, & ptes partiū esse ptes. ¶ Tertio. Quia cum totus motus d e sit totius mobilis a b: cum diuidetur mobile in partes a c, & c b, & qualiter cunq: alias libuerit: si partes motus, mobilis partibus aequantur, cōfectum est quod volumus, motu scilicet, mobilis partitione partiri. Si vero motus deficit, ita ut liqueat mobilis partē extra accipere motu nullum habentem, ut a g: cum totum mobile a b positum sit moueri, & pars eius a g mouebitur, quae motu non habet, mouebitur igitur aliquid sine motu, quod est impossibile. Si vero dixeris motu mobilis partes superare, ita ut aliqua pars eius, ut h e, extra mobilis partes cadat: erit igitur motus h e sine mobili, non enim erit in altero mobili, cum totus motus d e positus sit esse unus. At vero si totus motus sit unus, & mobile esse unus (ut iam cognitum est) necesse est, quod si impossibilia sunt, perspicuum evasit motu non modo temporis, sed & partitione mobilis partiri. Et quāuis & quod mouetur, & motus, & tempus, & ples- raq: alias, divisiones correspondentes habeant, ut unius divisionem reliqua omnia sequatur: non tameq: omnia haec cōsimiliter diuiduntur, sed quātitas, ut magnitudo & tempus, per se diuiduntur: quod mouetur, suae magnitudinis divisione: & affectiones et qualitates, per accidens: quia simul ijs accidunt, quibus ea que per se sunt diuisibilia, insunt. ¶ Secunda conclusio. Non modo ut tempus, motus est diuisibilis, immo cōtra retroagit: ut motus diuisibilis, et tempus diuisibile esse oportet: et ut motus diuisibilis, et quod mouetur. ¶ Sit a motus, b tempus, diuīdō motu per mediū. Motus medium est in minori tempore, q: totus motus a, et iterū mediū sumo medium aliud, quod erit in minori tempore, ut manifestum est, et semper hoc modo, unde fit notū, ut motus, ita et tempus diuidi oportere. Sit iterum a totus motus c, & c uero quod mouetur. Medietas motus, minoris est q: c: et iterū mediū medietas, minoris erit. Et ita semper procedendo, ut quācūq: motus partē aequiā, eius quod mouet, parti corresponeat: ut pars motus a d, parti eius quod mouetur c d, & pars a e, parti c e, & a f, c f. & ita quancunq: alias acceperis: ita (ut prae demonstratum est) ut nū, q: partes motus, eius quod mouetur deficiat partibus: aut quod mouetur, aliqua parte motu excedat, sed ut totum totius, & partes partium existunt. Ut igitur motus diuiditur: & quod mouetur, diuisibile esse oportet. Et cōsimiliter moīstrari posset spatium esse diuisibile, et id secundum quod est motus: et ex unius (ut quod mouetur) divisione, omnium aliorum divisiones perspicere. Vno enim diuiso, cætera ut diuidantur necesse est. Et ut unum finitum, ut actu, et cætera finita esse oportet. et ut unum infinitum ut potestate et divisione in semper diuisibilia, et cætera consimili modo esse et infinita, si enim alio modo, et alia alio modo.

Varii cap. scholia. xv. Penes tempus, scilicet & penes eius quod mouetur partes, primo motus divisione habet penes tempus in quo sit, & hoc modo in partes successionis, priorē & posteriorē in eadē subiecti parte, ut icissim existens diuiditur. Nā hic potissimum de motu secundū locū sit ferro, cuius pars prior non manet cum posteriore, quamvis & haec cōclusio etiam motibus illis quibus acquiruntur res permanentes, scilicet, accommodari potest. Secundo partitionē haber motus penes ipsius mobilis partes secundum dimensionem

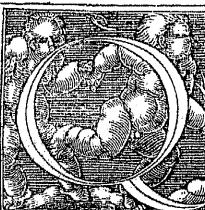
sumptas, & hoc modo in partes simul secundū durationem existentes diuiditur, sed quae in diue r̄ sis sint subiecti partibus, ut motus lapidis bipedalis in una hora, primo diuiditur secundū diuisionē temporis, & prior pars motus prioris temporis partē respōdet, posteriori vero posterior. Secundo idem diuiditur in motū primi pedalis, & motum secundi pedalis, simul secundū epis in diuersis subiecti partibus existentes. Et hanc diuisionem prima motu propria est, & per se cōuenit, secunda autē impropria & accidentaria, quād modum albedo in partes intentionis (quos gradus dicunt) per se dirimitur, in partes autē extēsionis per accidēs, & gratia subiecti. Non tamē omnia hec cōsimiliter diuiduntur. Triplicia assignantur in litera eorū que diuiduntur genera. Primo, aliqua per se & primo, nulliusq: alterius gratia, in proprias partes diuisionē habent, ut magnitudo in partes extensionis, qualitas in partes intēsionis, latio in partes successione, numerus in partes divisionis acq: multitudinis. Secundo, aliqua nō sui gratia, sed alterius quod in ipsis est, diuiduntur, ut subiecti in partes in regulares, gratia magnitudinis que est in ipsis. Tertio, alia neque per se primo, neque gratia alterius quod sit in ipsis in subiectis diuiduntur, sed per accidēs, & gratia alterius, quod simul est in eodē cī ipsius subiecto, ut albedo in partes extēsionis diuiditur, quia est in subiecto in quo est magnitudo cuius diuisio in huiusmodi partes albedo fecuratur. Motus autē ut dictū est penes tempus, p. se & primo diuiditur, estq: de primo eorū que diuiduntur genere, penes subiectū vero, per accidēs, & in partes accidentaria, estq: de tertio hic positio eorū que partitionē suscipiunt genere. xvi. Diuīdo motū per medium. Hic medius non sumitur pro medietate secundū motū, quod attendit secundū subiecti diuisionē, sed pro medietate secundū successione, nam partes successione attendēdo, tempus diuiditur, quād modum & motus, quod hac in parte probatur. Cum vero deinde litera subiungit, medietas motus, minoris est quā c, ibi medietas motus secundū molem & extēsionem subiecti sumitur, diciturq: medietas motus, quod est in medietate subiecti, nā partes extēsionis motus attendēdo, subiectū cōsimiliter acq: motus diuiditur, quod in secunda parte pbare litera annuitur. Et ut utrāq: cōclusionis pars elucidetur, sit a f motus qui sit in toto tempore b k. Sumo medietatē ipsius motus, que sit a d, manifestū est ipsam fieri in minori tempore, ut b g. Et iterū illius medietatis sumo medium, scilicet a e, quod fieri in minori tempore, ut b h, & ita partes temporis, ipsius motus partibus, quād diuisio respōdet. Præterea sit a torus motus, & vero mobile, medietas motus, scilicet a d, est in minori subiecto quā c, scilicet in c d, & illius medij medietas, ut a e, est adhuc in minori subiecto, ut c e, & iterū minor pars motus, ut a f, in minori parte subiecti c f, & ita consequenter, ut non inueniatur pars mobilis sine motu, neque motus sine mobili. Et hoc secundum posteriorē conclusionis partem explanat.

Quinti capituli annotat.

¶ Quod mutatur, mobile. ¶ In aliquid, terminū aliquem. ¶ Mutatio secundū contradictionē, generatio, corruptio. ¶ Mutatum, mutatū secundum finē, mutatum esse cōpletum. ¶ Mutatum esse secundum principiū, mutatum esse incōpletum & imperfectum. ¶ Magnitudo, spatium.

Vñtum caput cōtinet tres cōclusiones, & tria corollaria, primum primum, secundū secundē, & tertū tertie. ¶ Prima cōclusio. Oē quod mutatur, cum primum mutatū est, in eo quo proficisciēbatur termino est. ¶ Nā omne quod mutatur, ex quodā in aliquid mutatur, & quod mutatur, a termino vnde mutatur deficit, & cum mutatū est, deficit. ut enim mutari ad deficere se habere videt, ita & mutatū esse ad defecisse. Tū sic. Ut in mutatione secundū contradictionē comperimus, equū est in ceteris mutationibus ita sese habere intelligere. nā simile est & in ceteris. At vero cū quid generatur, cū primum ex non ente in ens mutatū est, ipsum est, & est ens. igitur ita se habere in ceteris est intelligendū, erit igitur omne quod mutatur, cū primum mutatū est, in eo ad quem proficisciēbatur termino. ¶ Itē quod mutatur, cum primum mutatū est, aut est in termino vnde proficisciēbatur, aut in eo quo proficisciēbatur, aut in ytrorunque medio. horū triū vñnum esse oportet. At vero non erit in termino vnde proficisciēbatur, nā mutatum esse, est ab eo termino defecisse. Neq: alīcubi in medio, ut in c, cū mutatum sit in b, nā cū mutatio continua sit, quod mutatū est, tum cū mutatū est, ad id mouere in quo mutatū est, hoc autē impossibile. relinquitur igitur, quod mutatur, cū primum mutatū est, in eo esse termino non ad quē pfectum est. ¶ Corollarium. Vñ sit vt oē genitum, cū primum genitū est, sit, & oē corruptum, cū primum corruptū est, nō sit. & oē auctum, cū primū auctum est, sit auctum, ut bicubitum, tricubitum, & ita de reliq: mutationib: omni-

17
18

bus. Hoc tamen in mutatione secundū cōtradictionē clarius quodammodo eluci.

C Secūda cōclusio. In quo res prīmo mutata est, at om̄ū & imp̄tibile esse necesse est. 19

Nō terminū motus, sed morae atomū intelligimus. Si id igitur in quo res pri-

mo mutata est, partibile sit, esto ipsum a b, quod partiatur in signo c, vt pas prior sit

a c, posterior vero c b, aut res prīmo mutata est in a c, aut in c b, aut in toto a b. Non

in a c, quia cū posita sit esse primū mutata in a b, & a c prius existat, erit prius pri-

mo, quod esse nequit. In eo enim prīmo dicimus aliquid mutatū, in quo, cū nō secū

dū alterū, nihil eo sit prius in quo sit res itidē mutata. Nec in c b, quia mutatū effet

in a b secundū alterū. Neq; in toto a b, quia iterū mutatū effet in a c parte eius prio-

re, atq; effet prius prīmo. Nō erit igitur id in quo res primū mutata est, ptibile, re-

linquuntur igitur ipsum atomū esse, & imp̄tibile. **C** Corollarīū. Vnde manifestū

est quod primū genitū est, in atomo esse genitū. & qđ prīmo corruptū est, in ato-

mo esse corruptū. & ita in ceteris mutationibus intellige factū. **A** Attamē duplex

concipe mutatū, hoc secundum finē, in quo res cōscuta est cōpletum finē & actū.

aliud vero secundum prīcipiū, prius qđ res suū finē nacta sit cōpletum. Et nos

mutatum esse scđm finē prīmū esse, & secundum atomū ipartibile sumi, mō

oñdimus. De eo quod est secundum prīcipiū, nunc agēdū est. **T**ertia con-

clusio. Secundum rei prīcipiū, nullum mutatum prīmū dādū est. **N**ā si

dabitvllum, sit prīmo mutatum scđm prīcipiū in a d, manifestū est a d atomū

(vt mōstratum est, & ipartibile esse. Aut ergo a d atomus est vñ motus, hoc autē

esse nō pōt, nā mutatū esse, est ab eo termino defecisse. Erit igitur ipartibile alte-

rum qđ cū ponas in quo prīmo mutatū est, erit atomo vñ motus pximum & atti-

guum, & nunc in tēpore sibi inuicē proxima, quod esse nequit. Si vero dixeris a d

imp̄tibile, & nō pximum atomo vñ motus, & tamen esse in quo prīmo mutatū

est: tunc sic. Inter prīmū ipartibile, & a d, est tēpus medium: in quo sunt innume-

ra nunc alia, & in quo dīcis mobile nunquā prius fuisse mutatū. queuit igitur con-

tīnue in toto intercepso tēpore, et a d (in quo dīcis ipsum esse prīmū mutatum) fi-

nīs est quietis, qđ esse nequit, aut in qualibet nunc intermedio mouebat. qđ non

mīpū impossibile est. Nō igitur erit ad imp̄tibile. Sed esto dīcas ipsum ptibile,

diuīduo ipsum per medium in signo c. Aut mutatum est in a c priori parte, aut in

c d, aut in toto a d. Si in a c mutatum est, cum sit prius a d, prīmū mutatum non

est in a d, alioqui dabitur prius primo. Si solum in c d, nō est prīmū mutatum in

a d, nisi secundum alterum. Et iterum de c d v̄t a d procedo. Si das in neutro, ne-

que in toto a d mutatum est, et si in toto a d, et in a c prius mutatum est, quod esse

non potest. Neque dīci poterit aliquid deueniendum esse ad id in quo prīmo mu-

tatum est, et dare prīmū mutatum, nam diuīsiones in infinitū proruunt. Nam

detur pars a c, eam diuīdo in signo e, et argumentabor ipsum prius esse mutatum in

a e parte priori, quare nō est prīmū mutatum in a c. Et si dederis a e in quo prīmū

sit mutatum, diuīdo a e in signo f, et statim ostendo prius mutatum esse in priori

parte a f, et ab ibo hoc pacto a versus in infinitū diuīdendo, et ostendendo prius

mutatum esse. Satis igitur arbitror demonstratum p̄positum, secundum rei prīcipiū

nullum mutatum prīmū iuenī posse. **C** Corollarium. Quo fit vt eius qđ

mutatur, tēporis in quo mutatur, et eius secundum qđ mutatur, non sit dabile pri-

mus. **C** In mutatione enim qualibet tria reperiuntur: qđ mutatur, tēpus, et id se-

cundum quod mutatur: vt homo, hora, albedo, quorum duo, quod mutatur, et tēpus

scđm se sunt diuīsibilia: tertium autē nō semp, sed interdum scđm accidēs: vt qā

ijs qđ secundum diuīsibilia sunt, accidat. Et quia de tempore et magnitudine simile

est, sit magnitudo a b, et moueatur mobile ex a in c. Si c sit imp̄tibile, erit imp̄tible

imp̄tibile cōunctum. Si partibile: ergo pars erat in a c, in qua mobile prius

mouebatur: et iterum in illa pte (si eam feces) aliquid erat prius in quo mouebatur.

a d c b

a f c c d

a c d b

a
b

a f c d

a e d

Et quia diuīdendo nūquam sectio defēcta est, hīc fit vt neq; eius quod mutatur, neq; temporis, inīmo neque spati, & dis positionis secundum quam fiat motus, prī-

sum darī possit. Sed hēc adhuc clariora ex sequentibus euāsura sunt.

Vinti capitī scholia. xvii. Omne quod mutatur, cum prīmū mutatū est. Hic quod mutatur, non id quod a dū mouetur, significat, non enim simul ali-

quid actu mouetur, & mutatum est secundum si nem. Et tamen hēc conclusio

dicit, quod mutatur, simul mutatum esse, sed denotat id quod mutari natum

est, siue mobile, vt & noīc explicant. Et hīc hīusmodi conclusionis sententia,

qđ mobile cum prīmū secundū finē & complete mutatum est, in eo ad

quem mouebatur est termino, vt cum quid complete calefactum est, est in ter-

mino ad quem calefactionis, & quod complete loco mutatum est, est in termi-

no ad quē mutationis secundum locum. Vt in mutatione secundum contradictionē, Mutationē

secundū contradictionē, est mutatio substantialis inter terminos cōtradicōrū cōstituta, & illis

explicata, vt generatio quē est de nō esse, ad esse, vt de nō igne in igne, & corruptio quē est de esse

ad nō esse, vt de igne in non igne. Ea vero quē fieret de albo in al-

bum, propriū mutatio nō est secundum contradictionē, quia eius inter terminos cōstitutus cō-

tradicōrū, non tamen est ad substantiam. xix. Non terminū motus, sed motus atomū intel-

ligimus. Non id in quo tanquam termino ad quem morus, res primo mutata est, imp̄tibile esse

intelligendum est, nam omnis terminus ad quē motus sicut & ipse motus partibile est. Sed illud

ipsum in quo vt termino moīc mutatū est (quod est nūc imp̄tibile, finiens tempus mo-

tus) indiuisibile esse hic proponit. In quo quidem instanti res primo mutata est, & impossibile

est ea in tempore primo mutatam esse, vt id in quo aqua primo calefacta est, imp̄tibile est, & in

instans terminans tempus alterationis, & in quo lapis primo secundum locum motus est, imp̄tibile est, & instans terminans tempus mutationis secundum locum. In eo primo dicimus aliquid

mutatum. Ex hac definitione liquet qđ si quicq; dicatur mutatum in toto, quia mutatum est in ali-

qua eius parte, nō dicitur in ipso toto esse primo mutatum, quia in ipso est mutatum secundū alte-

rum. Similiter in instanti continuante tēporis motus duas partes, vt c, nihil est primo mutatum,

quia aliquid instans illo est prius, in quo itidem res sit mutata, sed solum in instanti tempus mo-

tus finiente res dicenda est primo esse mutata, quo nullū est prius instans in quo res sit primo mu-

tata. Si enim detur aliquid instans prius instanti finiente, vt d, in quo res dicatur primo mutata,

cum res sit mutata in secundum finem, ex hypothesi, per primam conclusionem est in termino

ad quem motus. Et inter d & b eiusdem continuante tēporis instantia, tempus d b intercipitur, quo

mobile mouetur, quia toto tempore a b' positum est moueri. Igitur post finem motus est aliquid

ipsum motus, quod est impossibile. xx. Attamen duplex concipe mutatum. Mutatum secundum

finē dicitur, cū mobile cōplete actum consecutum est, & de talis mutato prima & secunda con-

clusio, itidē & sua corollaria intelliguntur. Et denominatur aliquid mutatum secundum finē, a

momento finiente motum, vt cum aliqui adeſt momentum finiens toto motum, ipsum dicitur se-

cundum finē mutatum, eique responderit ultimum instans temporis motus, sicut a puncto finiē

te linea dicitur quicquā secundum finē terminatum. Mutatum autem esse secundū prīcipiū, est, cum mobile aliquid motus consecutum est, supereft tamen adhuc aliquid acquirendū.

& aliquid denominatur tale a momento continuante partes motus, quod est prīcipiū vnius,

& finis alterius, & ei responderet instans continuantes partes temporis, quemadmodum motus re-

spondet tempus. A momento autem incipiente motum, nihil dicitur mutatum, quia aliquid so-

lum dicitur mutatum, cum quid motus habet quo a termino vnde motus recesserit. & ergo dum

taxat tale dicitur a momento motum sequente. xxi. Queuit igitur continuante in toto interce-

pro tempore. Si enim in aliquo tempore mobile mouetur, & in instanti finiente tempus, & conti-

nuante eius partes est mutatum, ergo ex opposito si in instanti finiente tempus, & continuante eius

partes non est mutatum, neque in tempore illo mouebatur, sed in imp̄tibilibus temporis nichil

inter terminū vnde motus, & imp̄tibile a d, illius temporis partes continuantes mobile non

est mutatum, cum sit primo mutatum in a d, ergo neque in tempore illo intermedio mouebatur.

Et in tempore hīusmodi intermedio mobile natum est moueri. Igitur per definitionem tempore

intermedio queuit, & a d est instans finēs tempus quietis, quod est impossibile, aut ipsum mo-

ble in qualibet nunc intermedio mouebatur, quod rursus est impossibile, cum in instanti nihil

moueri posse probatum sit. Quod si quis dicat inter nūc imp̄tibile termini vnde motus, & a

d esse tempus intermedium, in quo mobile moueat, cum omne tempus in duo media partibile

fit, tale tempus diuīdatur in duas medietates continuantes per aliud nūc & imp̄tibile, vt e, in quo

mobile est mutatum, & prius ē in a d, non igitur in a d est primo mutatum. Rursus inter atomū

e vnde motus & atomū est tempus intermedium, quod diuīdatur in duas medietates in signo

f, in quo mobile itidem mutatum est, igitur in atomo ē non est primo mutatum. Et cum nunquā

desirata sit hīusmodi diuīsio, neque vnum nūc alterius proximum esse possit, consequens est se-

condum rei prīcipiū nullum mutatum primū dandum esse. Sed esto dicas ipsum partibile, ip-

sum, a d. Cum sit prius a d, a d ablativo est, arque hic habetur intellectus, cum a c sit prius ē

a d. xxij. Quo fit vt eius quod mutatur, id est ipsius mobilis, non est danda prima pars qua-

moueat, neq; prima pars tēporis in qua fiat motus, neq; prima pars formē que per motū acqui-

si

riunt, cū data sit pars quavis parte, datur pars prior. Si partibile, ergo pars erat in a, si a sit parti-
bile, ergo in spatio a est aliqua pars, vt a d, in qua mobile prius quā in toto mouebat, & rurum
in parte ad eft pars aliqua, vt a e, per quam mobile prius mouetur quā p. a. & quia eo modo di-
videndo nunquā ad imparibile deuenientē est, cōsequēs est data quacūq; partis parre, alia dari prio-
ri in quā sit motus, sicut & mobilis, & tēporis, & dispositionis secundum quam sit motus.

Sexti capitū annotat.

Mutatur, mouetur. Infinite, infinites. Ex quodam, quodam termino.

Sextum caput continet quatuor conclusiones, duas rationes ad primam, duas ad secundam, & unum corollarium, duas ad tertiam, & unum corollarium, & unum corollarium ad quartam. **Prima conclusio.** In quo tempore primo, mobile mutatur, & in eius qualibet parte ipsius mutari necesse est. **Primo.** Quia aliquid mutari in tempore, duplīciter dicitur, uno modo vt primo: & est cum in eo & in eius parte qualibet mutatur. Secundo modo secundum alterum, & non primo, cum non in qualibet partium, sed solum secundum eius partium determinatam aliquam mutatur: vt cum quid in anno mutari dicimus, quia in die mutatur. Ex definitone igitur manifestum est, in quo tempore primo, mobile mutatur, & in eius qualibet parte mutari. **Secundo.** Capio tempus a b, in quo primo mouetur mobile d. & tempus a b dividit in signo c. est enim tempus omne vel in infinitum diuisibile. Aut igitur mobile d in a c mouetur, & si mulier in c b, (si enim in neutra partium mouetur, & in toto tempore a b quietescit, nam in toto moueri, & in eius partium nulla, impossibile est) aut in altera partium solum, si solū in altera, nō mouebitur in a b primo, sed secundum alterum, cuius opus est concessum. Mouebitur igitur in vtracq; & ita de quibuslibet alijs partibus argumētabor, in quo igitur tempore primo mobile mutatur, & in eius qualibet parte mutatur. Et hec non modo in qualibet parte mobile moueri ostendit, verum etiam (si apertius explicetur conclusionis vis) in qualibet parte primo moueri. Nā si qua dabitur in qua non primo mouetur, mutabitur secundum alterum, & partē signabo date partis in qua mobile mouebitur, vt f b, & alteram date partis partem in qua mobile non mouebitur, vt c f, quia c f pars est temporis a b (quicquid est ēmē partis pars, & totius pars existat necesse est) & mobile d non mutatur in c f. nō mutatur igitur in toto ab primo, quod est concessi oppositum. **Secunda conclusio.** Omne quod mutatur, vt prius mutatum sit necesse est. **Primo.** Sint a b mobilia æque velocia, quorum a mouetur in magnitudine c d in toto tempore e f, b vero in spatio g h in medio temporis, vt e i. b in medietate e i est mutatum, igitur & a æque velox mobile. Et quia hunc in modum assignari potest mobile semper tempus per medium patiens, erit & a in medietatis medietate mutatum, & in media medietatis quare omne quod mutatur, prius mutatum esse necesse est. **Secundo.** Quia cum a in toto tempore e f mouetur, & omne tempus i: duo æqua partibile sit, quorum medium extreum est nunc hoc enim positum est temporis extreum) in nunc illo medio mutatum est, nam in ipso ferri impossibile est, quare et iterum in nunc medietatis medio mutatum est. Et quia hunc in modum procedendo nunquam deficit diuisio, aut diuisio vltimum daretur, et tempus minimum, quod esse nequit, in qualibet igitur nunc medio prius est mutatum. **Corollarium.** Vnde fit vt illud quod mutatur, infinite mutatum sit. Nam omne quod mouetur, cum non pausat et quietescit, aut moueri, aut mutatum esse necesse est. In qualibet autem nunc temporis motus non pausat aut interquietescit, igitur in qualibet talium nunc, aut mouetur, aut mutatum est, non autem mouetur: quia in nunc nihil moueri contingit, in qualibet igitur mutatum est. Igitur si ea nunc sint infinita (sunt autem) clarum euadit, mobile infinitum mutatum esse oportere.

Tertia cōclusio. Non modo omne quod mouetur, prius mutati esse oportet, sed et ante omne mutatum vt res prius mouetur, est necesse. **Primo.** quia cū oē quod

mouetur, ex quodā in quoddā mouetur, sit igitur a mobile, quod quidem mouetur a ex b in c, cum igitur est in b, & mutatum est in c: aut est in eodem nunc, aut alio & alio. Nō in eodem, nā si nul idem ad aliquem terminum moueretur, & in eodem est se termino. Est igitur in b in nunc vno, & mutatum in c in altero. Et cum inter quaelibet duo nunc sit tēps interstes, mouet igitur a mobile prius quā sit in c mutatum. Et quodcumq; mutatum alterum dederis, cum semper tēpm inter ipm & primum sit interceptum, eodem te semper vrgebo arguento. Nō enim afferre poteris nunc in quodmutatum sit nunc primo coniunctum, nam essent nunc sibi inuicem proxima. Neq; mutatum est in primo, nā mutatum esse, est ab eo defecisse, & finis motus exsistit. **Secundo.** Id idem in magnitudine (quia manifestior eius continuitas est) per quā exploratum habetur: vt si a mobile mutatum est in c: aut b c i partibile est, hoc autem hon, nam imparibile imparibili coniunctum esset. Est igitur partibile, & magnitudinem interceptam esse oportet, quare prius mouebat mobile. Quae cum in infinitum b versus partibilis sit, sequit̄ mobile in infinitum ante moueri. **Corollarium.** Vnde fit vt ante omne mutatum res in infinitum ante moueri. **Hoc** argumento precedente, quodcumq; defut mutatum, manifestum est. Et intellige hoc in omnī motu & mutatiōe (que etiā inter terminos statuitur cōtradictorios) eadem seruare veritatem. **Quarta.** Quicquid mutatur, vt prius in infinitum mutetur ne cesset. & quicquid mutatum est: vt prius in infinitum mutatum sit, itidem oportet. **Eadem** cum praecedentibus demonstratio est: ex hoc q; imparibile imparibili proximum coniunctumq; esse nō potest, & qua magnitudo sectionem recipie do abit in infinitum: quemadmodum numeri, qui in infinitum augentur, & linea, & quæ diminuuntur in infinitum. **Corollarium.** Manifestum itaq; est, omne quod fit, prius factum esse: & quicquid factum est, prius fieri: & quicquid fit, prius fieri: & quicquid factum est, prius factum esse oportere. Et ita de corruptione et ceteris motibus intelligas: vt quicquid corruptum, aliquatenus prius corruptū est: & quicquid corruptum, prius corruptum. **At** cum dico, quicquid fit, prius factū esse, non intelligo id ipsum quod fit, prius factum esse: et prius esse, sed eius aliquid, vt cū fiat domus, eius fundamentū aut fundamentū aliquid prius factum esse. Et horum omnium ratio saepius adducta est: quia omnis magnitudo et omne tempus in semper diuisibilitā secentur: neq; secundum prius dari possit in quo primo aliquid fiat, aut factum sit: corruptum, aut corruptum sit:

Sexti capitū scholā. xxij. Nam si qua dabitur in qua non primo mouetur. Si mobile mouetur in tempore a b primo, non tam in qualibet dat temporis parte primo mouetur, sed tempore c b mouetur secundum alterum, ergo per diffinitionem mouebitur in aliqua parte temporis c b, vt f b, & in aliqua parte eiusdem temporis non mouebitur, vt in c f. Cum c f sit pars ipsius c b, & c b sit pars totius a b, cōsequens est c f esse partem ipsius a b. Quicquid enim est pars pars, est pars totius. Et mobile d per hypothesim non mouetur in parte c f, non igitur in qualibet parte temporis a b mouetur, quare neque in a b primo mouetur, sed solum secundum alterum, quod est oppositum hypotheseos. **xxiiij.** Igitur & a æque velox mobile. Mobile & que velox est, quod in æquali tempore pertransit æquale spatium. At a possum est æque velox ipsi. In æquali igitur tempore, felicit e i, pertransit æquale spatium. At mobile b in tempore e i mouetur per medietatem spatiū g h, qua trascita quietescit, tēp in signo terminante eā medietatem, & in instanti i mutatum est secundum finem, ergo mobile a in eodē tempore e i mouetur per medietatem spatiū c d, & in puncto medietatem illā finiente, atq; in instanti i mutati est secundū principium & incomplete, & in reliqua medietate spatiū atq; temporis mouetur, per hypothesim, quod igitur mouetur, prius mutati est. Et assignando hoc pacto semper aliud mobile quod spatiū diuidat, & tempus, cum illud (quodcumq; detur) complete mutari fuerit, eodē argumēto ostendetur mobile a in eodē & tēpōis & spatiū signo mutati esse incomplete, qd tamē postea moueri. **xxvi.** Cū igit̄ est in b, & mutati in c. Per hypothesim ponit mobile a moueri tempore b c, & b esse instas incipiēs tēpus mot⁹, c vero instas ī quo est mutati. Cum mobile a est in cōpartibili tēporis, aut est in eodē imparibili, vt in b, aut in alio. Si in eodē, cū imparibile b sit atom⁹ vñ mot⁹, aliquid ī termino vñ mot⁹ est et mutati. qd est impossibile, nā vñ subiugit litera, mutati esse est a termino vñ mot⁹ defecisse, & finis mot⁹ exsistit. Si in altero, aut i partibile &

c est proximum imparibili b, & sic duo imparibilia eiusdem continui essent sibi in vicem proxima, quod fieri nequit. necesse est igitur inter illa duo imparibilia intercipi tempus medium, in quo mobile mouetur, quare oportet omne quod mutatur est, prius moueri, quoniam potest quicquam dici mutari, nisi in instanti finiente tempus motus. Et in toto hoc capite atque praecedenti mutatu non denominatur a mutari, sed a momenti finiente motu, denominatum in quam re, non in voce, sic factum atque genitum denominatur quicquam a momento finiente actionem atque generationem, & corruptum a momento finiente corruptionem aut partiale, aut totalem. xxix. Manifestum itaque est omne quod sit, prius factum esse. Quacum per ordinem a philosopho in hoc capite ostensa, prius, omne quod mutatur, prius mutatus est. secundum, omne quod mutatus est, prius mouerti, tertium, omne quod mutatur, prius mutari. quartus, omne quod mutatus est, prius mutatus esse, in singulis speciebus motuum specialibus nominibus possunt formari, ut hic de generatione & corruptione deducuntur. Possunt & partes motus finis versus deuergentes attendendo quatuor formari consimiles propositiones per posterius, in analogia. Prima, omne quod mutatur, posterius mutatum est, erit incompleta. Secunda, omne quod incompleta mutatus est, posterius mutatur. Tertia, omne quod mutatur, posterius mutatur. Quarta, omne quod incompleta mutatus est, posterius & incompleta quidem mutatur, quartus probationes excedunt eum superiori ostensionibus. Et hec tridecim singulis motu generibus, in uno vero & mutationum omnium, speciatim conformari possunt per analogiam.

¶ Septimi cap. annotat.
¶ Infinitum, secundo. ¶ Omnis, totus

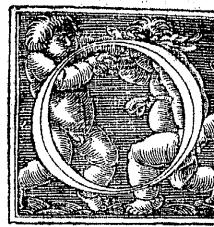
Eptimum caput continet duas conclusiones, vñū corollarium ad prīmā, & duo ad secundā. ¶ Prīma cōclusio. Imposibile est vt tēpore infinito magnitudo trāseatur, finita, semper aliud magnitudinis sumendo, & in oī tēpore totā magnitudinem aboluēdo. ¶ Sit d mobile cōtinue eque velox, quod cōtinue feratur in magnitudine finita a b, in tēpore infinito c. Sumo partē finitā tēporis c, vt c f. In tēpore c f mobile d pertrāsit aliquid magnitudinis a b, sit illud a e. Et quia d mobile ponitur eque velox, in equalibus tēporibus c f cōtinue æqualia a e pertrāsibit spatia. At vero quia pars a e aliquoties & finite quidē sumpta metitur totam magnitudinem a b, in tot igitur tēporibus tempori c f equalibus tota percurrītur magnitudo a b. At illa sunt finita & multitudine & magnitudine, quare si in toto tēpore c, totam percurrī ponas magnitudinem, c finitum erit: quod est positi oppositum. Neque refert etiam an motu irregulari feratur nunc velocius, nunc tardius: quia in tempore c f pertransibit aliquid spatijs a b, quod aliquoties sumptum metitur spatium a b. Et si tardius duplo (quamlibet aliam posueris proportionem, idem subit iudicium) moueatur, in duplo tempore transibit æquale. & ita cōtinue secundum porportionem tarditatis, spatium semper prius accepto spatio absoluet eque, & in tempore secundum proportionem temporis c f maiore: quæ cum (vt spatijs partes) erūt & multitudine & magnitudine finita, & totum erit finitum. Et nihil refert hęc multitudine finita, magnitudine esse inæqualia, vt finitum totum efficiant. ¶ Corollarium. Vnde fit vt tempore infinito nihil quiescere, item neque generari aut corrumpi contingat. ¶ Hoc ex conclusione manifestum est. nam si tempore infinito natum moueri non est finitum spatium transeundo, neque quiescere, est enim quies, motus priuatio quando et vbi mobile moueri natum est, generatio autē et corruptio, magnitudinis sunt finitæ. Ethoc certe quod modo monstratum est, et contra magnitudinem infinitā tempore finito percurri non posse, alias prius a nobis demonstratum est. ¶ Secunda. Tempore finito mobile infinitum magnitudinem nequam pertransibit: quare neque in ea quiescet. ¶ Nihil refert magnitudinem infinitam, aut finitam, aut altero termino tantum finitam intelligas. Capio mobilis infiniti partem finitam: quæ in aliqua parte temporis aliquid magnitudinis absoluet, & pars illa tēporis (cum tempus sit finitum) aliquoties sumpta, & numero quidem finito, totum tēpus metitur, quare in tot partibus tot æquales prius sumptæ parti mobilis partes transibunt: & totum quod transiuit, finitum est, vt quod ex finitis

& multitudine & magnitudine conflatum sit. Et idem valuerit si posueris ipsum mobile infinitū inequaliter disformiterque moueri. Nō igitur tempore finito mobile infinitū magnitudinem villam pertransibit, aut in ea quiete. **C**orollarium primum. Vnde tempore finito mobile infinitū, spatium nō absolvet finitum, pariter neque infinitū. **E**adem ei que est posita demonstratio est. **S**ecundum. Manifestum itē est quod tempore finito nullus motus esse possit infinitus. Nā si esset infinitus, & magnitudinem transiret infinitam. Sí autē id impossibile est, & motus esse infinitū, est enim par eademque ratio & magnitudinis, & motus. Et quomodo iterū, cum omnis loci mutatio in loco sit, esse possit infinita?

Septimi capituli scholia. xxx. Neque refert etiam an motu irregulari feratur. Si quis ponat mobile d'irregulariter moueri, ut in secunda parte spatii duplo tardius, & in prima, & in tercia duplo tardius quam in secunda, cum que aportio carditatis ad tarditatem, illa feratur eodem spatio est temporis ad tempus, duplum est & tempus motus secundus partis ad tempus motus primi, & tempus tertii partis duplum ad tempus secundus, & ita deinceps, quare temporis partes licet duratione sint inaequales, cum tamen proportionem habent ad se inuisum, sunt finiti, totum igitur tempus motus per spatium ab a, est finitus. At totum spatium positum est pertransiri in tempore c, igitur tempus c est finitum, quod est positi oppositum. xxxi. Generatio autem & corruptio magnitudinis sunt finiti. Generatio dicitur magnitudinis finitis, quia forma substantialis acquiritur in subiecto magnitudine finito, alio qui res naturalis que acquireretur, esset actu infinita, quod in tertio physicorum impossibile esse demonstratum est. Similiter corruptio magnitudinis est finitis, quia forma substantialis deperditur in subiecto secundum molem finitam, aliquo tamen corpus sensibili actu infinitum, quod item est impossibile. At magnitudo finita tempore infinito transiri non potest, ut ostendit praedictus conclusio, igitur neque tempore infinito quicquam generari contingit aut corrupti. Alias a nobis prius demonstrauimus, primum, scilicet tempore infinito magnitudinem finitam non trahiri, in sexta conclusione secundi capituli huius, & secundum, scilicet tempore finito magnitudinem infinitam non percurri, in quinta conclusione eiusdem capituli post solutionem instantie Zenonis.

xxxij. Capio mobilis infiniti partem finitam. Sit mobile infinitum, quod in tempore finito et ab solutus magnitudinem quantacunq; ut e. si possibile est. Capio mobilis infiniti partem finitam, ut a b, que in aliqua parte temporis, ut c f, pertransiret aliquid magnitudinis, quia pars cf reponitur est finita, & toruis finiti, ipsa aliquoties, ut si decima fuerit, decies sumpta, totum tempus c d finitum absoluere, & in qualibet illarum partium temporis, pars mobilis equalis pars a b, pertransit tantidem magnitudinis. Et cum omnes partes mobilis sumptus sint finite, totum ex eis constitutum est finitum, igitur quicquid mobilis in tempore c d spatium e transit, est finitum. Et positum est mobile a in tempore c d transire spatium e, igitur mobile a est finitum, quod estpositi oppositum. xxxiij. Et quomodo iterum, cum omnis loci mutatio in loco sit. Hic alia innuitur ad ppositum phandum ratio, quae talis est. Omnis loci mutatio in loco est, quia id quod loco mouetur, in loco est, aut semper eod e, si feratur circulo, aut successione alio & alio, si secundum rectum moueatur, locus autem omnis finitus est, nam terminus est claudens atque ambiens corpus continent, igitur omnis loci mutatio est finita, quare nulla infinita, alioquin in loco finito fieret infinita mutatio, quod est impossibile, sicut & infinitum finito contineri.

CO^{ctau}i capit^{is} annotat.
CState est ad quietem tendere. **C**State, sisti.

autem in aliquo primo mouetur, in qualibet eius parte mouetur. Igitur quicquid in aliquo primo stat, & in eius qualibet parte stabit. par enim eademq; est ratio.

Quarta. In quo stetur, primum dabile non est. Nam in quo mouetur, demonstratum est primum dari nō posse: quia quicquid dabitur, semper restat prius acci-³⁸piendum, cum tempus sit in infinitum partibile. igitur neq; in quo stetur, dabitur primum. **Quinta.** In quo res primo quiescat: tēpus esse necesse est. Nam in ato³⁹ mo & impartibili nihil moueri contingit, igitur neq; quiescere, est enim quiescere, non moueri quādo vbi & quomodo aliquid moueri natū est. & quod quiescit, nūc vt prius sese habet. Hoc autem esse nequit, nisi in interūlo inter duo minima cōstituto. & id est tempus. In quo igitur primo res quiescit, tempus esse necesse est.

Sexta. In quo primo res quiescit, & in eius qualibet parte quiescit. **Eadem** vt prior de tempore manifestatio est. **Septima.** Vnde fit etiam vt in quo res quie-⁴⁰scat, primum assignabile non sit. **Ratio** p̄cedētibus eadem est: quia sicut quod mouetur, in tempore mouetur: ita quicquid quiescit, in tempore quiescit. Et sicut magnitudinis non est primum, t̄a neq; temporis, neq; vlliū continuū, sed omne ta-le (vt iam satis dictum putamus) in infinitum partibile est. **Octaua.** Quod ali-⁴¹quod spatium aliquo tempore primo pertransit, penes aliquid illius spatiū primum esse in aliquo motus tempore non potest. **Nā** si esset penes aliquid spatiū primū in aliquo tempore motus, ipsum, & eius quelibet pars penes illud essent spatiū in eo dem tempore, nō igitur mouefetur, sed quiesceret. Id enim quiescere arbitramur, quod in altero & altero nunc idem secundum se & suas partes cōtinue occupat. Nā omne quod mouetur, & in tempore, & ex quadam in quoddam mouetur: vt simul ad aliquid moueri, & permotum esse nequeat. Non erit igitur quod mouetur, in aliquo tempore motus penes aliquid spatiū. Etenim si aliquo tēpore motus penes aliquid spatiū esset: cū omne tempus partibile sit, & in priori parte illius temporis penes illud spatiū esset, & in posteriori parte, quod cum consimiliter sese & prius & posterius haberet, consequitur iterum ipsum quiescere, sed solo nunc est penes aliquid spatiū manens, in quo tamen neq; mouetur, neq; quiescit. In nunc enim tēpore extremo neq; moueri quicquam neque quiescere potest: neq; quia quod in nunc sit, sequatur ipsum non moueri, idcirco sequitur ipsum quiescere. nā quod non mouetur, ipsum idcirco quiescere accidit. **Instantia.** Sed q; nihil moueri contingat, tales paralogismū inducit zeno. Quod spatium sibi æquale continue obtinet, quiescit. Ad quod videtur moueri, semper sibi continue æquale spatium obtinet. Igitur quod videtur moueri (vt sagitta) cōtinue quiescit. **Huius** paralogismū ze-⁴²nonis ex p̄cedēti conclusione solutio peruvia est. Non oportet enim vt quicquid sibi spatium æquale obtinet, quiescat, nam quod fertur (vt dictum est) id in atomo (in quo nihil moueri neque quiescere natū est) obtinet. Neque id verum est, qđ mouetur, continue sibi æquale spatium obtinet: immo in solis nunc & impartibili bus id diximus accidere, & in nullo tempore spatium sibi occupare æquale. Si igitur continue occuparet æquale, nunc adiuuicem essent cōiuncta, & tempus ex impartibilibus compositum euaderet. Hoc autem impossibile est, quemadmodū & de alia magnitudinē quacunque.

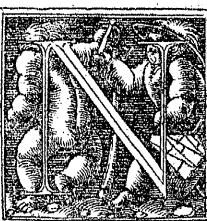
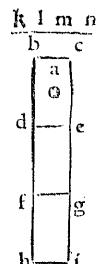
Otraui capitiū scholia. xxxv. Quod autem stat, non quiescit. Stare enim dicitur mo-bile, cum lentiū mouetur, & elongescit a pristina velocitate, vt pila & globus, cum motu projectionis impelluntur, atque fini propinquant, adhuc tamen paulisper mouentur, sed prope modum imperceptibilem habent motum, vt difficile sit internoscere an mouentur, vel quiescant. Et huiusmodi mobile cum stat, adhuc quidem mouerit, sed quiescet admodum propinquum est. xxxvi. Nam quicquid stat, mouerit. Est em motus communior quam status, non quidē quia motus conuenit pluribus speciebus, nam vt sex sunt species motus, ita sex possimus assignare species status, scilicet secundū generationem, corruptionem, augmentationem, diminutionē, alterationem, & mutationem secundū locum, sed mo-tus est cōmunitas, quia eius ratio conuenit pluribus individuis & motibus, nā omnibus motibus

atq; motum partibus tam intialibus & medijs quam finalibus, status autem nō omnibus compremit motibus, neque motuum particulis, sed eis duntaxat qui propter quietis vicinitatem a quiete vix discernuntur. Nempe status hoc in loco non dissentit a motu, nisi secundum viam differen-tiam accidentariā paulo ante explicatam, quemadmodum motus velox & tardus habent ratio nem accidentalem, ob quam paucioribus conuenienter motus. xlj. Nam si esset penes aliquid spatiū primum. Sit a mobile, quod in tempore k n primo (hoc est in qualibet temporis parte) tran-seat spatium b c h i, dico q; in nulla parte temporis est penes aliquid spatiū sibi æquale primum, id est secundum se, & quamlibet sui partem. Quod si quis dubitet, ponat gratia disciplina mobile a esse penes aliquid spatiū, id est in aliqua parte spatiū sibi æquali (vt penes partem b c, d e) in parte tē poris k m. Cum mobile a primum sit penes partem spatiū b c d e sibi æqualem in tempore k m, per hypothesim, ipsum & quelibet eius pars eodem tempore penes illam est partē in eodem tēpore. Et cum omne tempus in due aqua sit partibile, dividatur tempus k m in duas partes, k l, & l m. Quia mobile a est per hypothesim in toto tempore k m penes spatium b c d e, in qualibet parte tē poris penes illud est spatiū, vt in parte priori k l, & in parte posteriori l m. At quod priori parte tē poris & posteriori penes idem est spatiū secundū se, & omnes suas partes, non mouetur, sed quiescit, igitur a mobile quiescit in tempore k m, in quo positum est moueri, non igitur in aliquo tem-pore motus est in partio sibi æquali, sed in solo nunc, & impartibili, in quo tamen neque mouetur neque quiescit, cum nihil natū sit in temporis impartibili aut moueri aut quiescere, vt certū hu-ius caput monstravit. Id enim quiescere arbitramur. Data in litera cūs quod est quiescere, defini-tio, intelligitur de eo quod occupat idem spatium in diuersis partibus temporis. & natū est moueri transferendo se de spatio in spatium. Nam corpora celestia idem totale spatium, scilicet supe-rioris orbis concavum continue occupant, & tamen non dicuntur quiescere, sed continue moueri, quia non sunt nata moueri spatium demutando. Intelligitur itidem data definitio, quando spa-tium quod proxime occupat mobile, non mouetur cum locato atque occupante. Nempe si de or-sum mouetur dolium plenum aqua, ibi aqua corpus locutū mouetur per se, quia mutatione que est in ipsa, similiter & locans, ut pote dolium, & tamen aqua contenta dolio in diuersis partibus temporis secundum se & qualibet partem est in eodem concauo dolij continentis, vt loco proprio sed in tempore continue non est in loco communi, scilicet aere, qui est locus proprius dolij cōmūnis, quia aer est spatium per quod utrūq; mouetur, immo in solo nunc atq; indissibilis est in illo, si cur & dolium suum continens. Nam quod non mouetur, ipsum idcirco quiescere accidit. Non moueri cōmunitas est, quiescere vero cōtractus, quicquid enim quiescit, nō mouetur, at nō ope-ret omne quod non mouetur, quiescere, nam cū quid in nīc temporis impartibili mutari est, non mouetur quidē attamen non quiescit. Nec id verū est, quod mouetur. Ex hac Aristotelis solu-tione manifestum euadit, mobile in tempore quo mouetur, nō esse in loco actu (nā occupat) spa-tium sibi æquale sed in solo nunc, & impartibili, quare iterū non omne quod loco mouetur, cum mouetur, in loco esse necesse est, sed tum cum mouetur, ipsum mobile est primum in tempore profunditati ipsius spatiū superficiebus interfacienti, quemadmodū si intelligatur corpus interminatum, id est cuius ablatæ essent extremitate superficies, runcalitū corpus superficiebus ter-minatum ei applicatum, esset illi proximum & immediatum, nō secundum superficiem interminati corporis, sed eius profundū. Eodem modo intelligendū est de spatio per quod fieri motus, quod tempore motus secundum superficiem non est immediatum mobili, sed solū secundum profundū, quod non est vltimum, ex quo facile constat mobile tum non esse in loco, nam oportet omnem lo-cum esse vltimum, & superficiē quandā, vt quartus huius ostendit. Vnde mobile cum est in ter-mino a quo, tangit spatium secundū superficiem, & cum primum mouetur, non debet existimari immediata esse in altera superficie, alioquin in corporibus post primā superficiē immediata esse in altera superficie sine corporis interstitio, quare corpus ex superficiebus esset cōpositū, quod esse nequit. Sed tempore motus ipsum mobile proximū erit corpori superficiebus intercepto, nō ra-men ipsum tanget, quia duorum corporum contactus arceditur secundum vtriusq; superficiem, sed erit illi consequenter se habens, quia cum vñ sit post alterū, inter ea non interfacet eiusdē ra-tionis medium, sicut anima & corpus neque continua sunt, neque contigua, quia eorum vltima non sunt simili, cum non sint vtriusq; ultima, sed consequenter se habent. In solo autem instanti, mobilis & spatiū secundum superficiem contactus est, & tum mobile est in loco sibi æquali.

Noni capitū annotat.

Falsa descriptio, argumentatio falsaria.

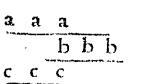
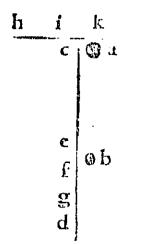
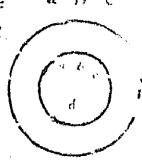
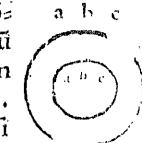
Onum caput continet sex zenoñis rationes q; nō sit motus aut mutatio, & earū solutiones. **Sex** rationes q; nō sit motus aut mutatio. Quatuor primē sunt zenoñis, que olīm anti quis difficultatē solutiōis ingerebat. **Prima.** Inquit zeno. Si quicq; moueat, ipsum prius spatiū dimidiū cōficerere ne-cessē est. Atqui in spatiō quolibet infinita sunt dimidia: infi-nita autē trāsire impossibile est, igitur & quicq; moueri. **Huius** rationis ex p̄ce-

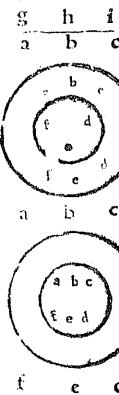

dentibus haberí potest manifesta dilutio. Nā sicut infinita dimidia potētia cōcedimus, ita quoq; & infinita potētia trāsliri posse non negamus. ¶ Secūda. Si quicq; moueretur, velocissime motū assequi aliquid valeret tardissime motū. at vero velocissime motū, tardissime motū assequeretur nunq;. nō igitur mouetur quicq;. a Et q; velocissimū nunq; assequa^t tardissimū, ita palā sit. Sit a velocissimū, b tardissimū, c d spatiū: in cuius spatiū termino c locetur a, & in medio b: vt b dimidio spatiū antecedat: & incipiāt a & b simul dversus moueri. Cū a puenerit in signū mediū, iam b ab eodē recessit (si ipsum moueri possibile est) & est p̄cedēs in alio quopiā signo, ad quod cū perueniat a, iterū b recessit, & in alio signo antecedēt. & ita semper fiet vt pari ratione tardissimū tanq; fugiens ne assequi vnq; possit velocissimū illudat. Et hanc rationem zeno inflata bucca & ore tragicō Achillē personat. ¶ Sed diluitur. Velocissimū tardissimo aliquādo cōiungitur: neque est (vt ze no suspicatur) semper tardissimū, signū reliquissē, in aliquo alio p̄cedēns, cū velocissimū ad signū peruenēti. Nam tamē si a in æquali tēpore plura spatia potētia non pertransiret q; b, pertransit tamē maiora: vt si duplo velocius, duplum: si triplu, triplum. Vnde fit vt in aliquo spatiū signo ipsa aliquando coniunctum iri oporteat. Et hēc prima ratione differt, q; in ea zeno spatium partitur in dimidia, & infinitis potentia vt infinitis actu vtur. & hinc sua cognoscit pēdere solutio. In hac vero falsam opponit motuum proportionem: & ex motū vera in spatiis proportionē hēc diluitur ratio, & zenonis (vt vocat) Achilles. ¶ Tertia. Quicquid spatiū sibi æquale obtinet, quiescit. Atqui sagitta quæ oxyssime ferrī videtur, continua spatiū sibi equale obtinet, sagitta igitur illa, & quęcunq; ferrī videntur, eadē ratione quiescent. ¶ Pauloante huius patefacta est res pōsio. ¶ Quarta. Si possiblē est (inquit zeno) quodcunq; moueri: sint tres magnitudines a, b, c, & magnitudine & velocitate partes, directe alia supra aliā iacentes. & a a continue moueatur ad dextram, & simul b b contranitatur versus laevam, & c c quiescat, & immobilis perseveret. accidet eodem tēpore eadem & æqualia spatia a mouente & quiescente esse pertransita. Nam quo tempore, vt d e, spatiū c c ab a a mouente pertransitū est, eodem tempore & b b æquale spatiū pertransitū est a c c spatio quiescente. Et non modo hoc incōmodi sequatur, sed idē tempus sibi ipsi esse duplum. Nā esto inquit aaa directe supra ccc, & bbb foris in dextra, vt b primū sub vltimo sit a: & contranitatur modo prædicto aaa & bbb, quiescente & immobili perseverante ccc. cum a primum stat cū medio c, a primū stat cum b primo: & in eodem, tēpore, vt df, aaa pertransit dimidiū ccc, & totū bbb duplū dimidiū ccc. At vero idē mobile in medio temporis transit dimidiū, & in duplo tempore transit duplū. Effectum est igitur, vt quia aaa in tempore d f transit dimidiū, ipsum sit dimidiū: & quia transit in eodem duplū, ipsum sit duplū, & ipsum ad seipsum esse duplū. ¶ Hēc argutia statim dissolubilis est. Nam æquale spatiū in æquali tēpore a mouente & quiescente pertransitū esse non posse, & idē in dimidio tēporis transire spatiū dimidiū, & in duplo tempore duplū, intelliguntur, spatiis quæ pertransantur, omnino cōsimili modo se habentibus. Applicat autem zeno ea ad spatiā, alterum quiescens, et alterū motū, vnde in falsam (hanc ob causam) incidit descriptionē: neq; reputanda sunt (vt ea adducit atq; applicat) incōmoda. ¶ Quinta de mutatione secūdū cōtradictiōnē adducit. Si aliquid mutari possit de contradictorio in cōtradictoriū, vt denō albo in albū: in neutrō extremorum existit. quare neq; erit albū, neq; nō album: et inter cōtradictoria dabitur mediū, quod est impossibile. Non erit igitur talis mutatio vlla. ¶ Responsio. Cum quippiam mutatur de non albo in album, esto in neutrō extremorum simpliciter existat: neq; simpliciter et secundū totum sit nō album, neq; simplicet album: ex hoc non idcirco sequitur non esse album, neq; nō album: immo semper alterū contradictoriū verificabitur, nam cum plus partium

habebit non album, dicitur non album: et si non omnino sit non album, neque omnino albū. ¶ Sexta de orbiculari motu. Si quid orbiculari motu, inquit, moueri posueris, accidit ipsum simul & eodē tēpore & moueri & quiescere. Nā ipsum exposito mouerit, quiescet igitur & simul, quare nihil circulo & sphera moueri cōtinget. ¶ Solutiō. Falsum est circulū sphēraq;, cū in circulo aut sphera mouerit, simul & quiescere. Nā tame tsi cōtinue esset in eadē superficie & spatio, suę tamē partes cōtinue spatium demutat, & in altero existunt, vt a b in interioris circuli pars, quę est cū a b exterioris interiori circulo c versus moto, non amplius cum a b iacebit, sed cum b c: vt a sit simul cum b, aut alia quacunque parte, vt ab alijs correspōndent signis. Neque id plane verum est, semper totum cū culum in eodem spatio esse: immo si notas & signa a spexerimus, cōtinue in altero toto spatio & circulo esse videamus: vt permoto a vsq; b, circulus interior a d est in spatio et circulo b e, qui prius erat in circulo a d. At vero a d circulus et b diuersi sunt, et non idem: nisi forte, vt homo, et homo musicus. Non igitur efficere possit vt simul quiescat et moueatur, neque quidem vt moueatur secundum partes, quiescat vero secundum totum.

A Oni cap. scholia. xlīij. Et hanc rationem Zeno inflata bucca. Eam rationem Zeno vocavit Achillē, q; sua opinione maximam haberet efficaciam, acq; indissolubilis esset, perinde atque Achilles ob virium suarum præstantiam dicitur suis insuperabilis Troianis. Idq; zeno inflata bucca & ore tragicō personabat, quia propriam rationē factabundo & altilquo sermone plus æquo effraborat. Nam ratiō a in æquali tempore. Quanūs, inquit, a velocius mobile in æquali tempore plura spatia potentia non pertransiret quam b tardius, cum utrumque infinita spatia potentia pertransiret, in infinitis autem neque plura neque pauciora inveniuntur quatenus infinita sunt, tamen a velocius mobile tempore æquali pertransit maiora spatia quam b. quare ambo tandem in aliquo signo conueniunt, immo velocius intertum præterit mobile tardius. Ut ponatur spatiū c e esse duplum ad spatiū f, & spatiū g dūvidi in duas medierates, e f, & f g, & mobile a duplo velocius quam mobile b mouatur. Cum mobile a sit duplo velocius, in æquali tempore, vt h i, duplum absolvit spatiū, vt c e, & mobile b eius pertransit dimidium, scilicet e f. Rursum in æquali tempore, vt i k, a velocius absolvit maius duplo spatiū, vt c g, & eodem tempore mobile b dimidium spatiū f g, quare mobile a velocius & b tardius se consequunt & conueniunt ambo in pūcto spatiū g. Et ita si ponatur d mobile triplo velocius quam b, & e d diuisum in tres tertias, tempore h i mobile a pertransit spatiū c e, & mobile b spatiū e f subtriplum. Et tempore i k mobile a transit spatiū e d, & mobile b spatiū f g, quare mobile a assequitur ipsum b in aliquo signo medio inter f & g. Et ita quacunque alia proportio fuerit data. Sint tres magnitudines, a, b, c. Haec ratio duo videatur inconvenientia. Primum quod idem spatiū eodem tempore pertransiret a spatio mouente & quiescente. Quod pater, sint data tria spatia, primum a a, secundum b b, tertium c c, magnitudine æqualia, & a a continue moueatur ad dextram partem, b b vero in oppositam partē moueatur ad partem sinistram, & c c spatiū maneat quiescens. In tempore d e spatiū c c pertransit ab a a, & eodem tempore spatiū b b pertransibit a spatio c c quiescente, ergo etiam eodem tempore spatiū b b pertransit ab a a spatio mouente. Eodem igitur tempore d e, idem spatiū b b pertransit a spatio mouente a a, & a spatio quiescente c c, quod videtur impossibile. Secundū inconveniens est quod idem mobile in eodem tempore pertransibit dimidiū spatiū, & duplum. Sine enim data tria spatia, primum a a, secundum b b, tertium c c, & sit a a directe supra spatiū c c, vt a primum respondeat c primo, & a secundum c secundo, & a tertium c tertio. At spatiū b b sit in dextra parte foris collocatum, vt primum b sit directe sub vltimo a, sed nihil alterū vnius sit directe sub altero alterius, & moueatur spatiū a a a versus dextram partem, & b b b contranitatur, in oppositamque & sinistrā partem feratur, & spatiū c c c maneat quiescens. In quo tēpore, vt d f, a primum responderet secundo c, ei directe supraposuit, & primum b stabit cī secundo c, eidem directe supraposuit, & a primum stat cum primo b, ei directe superstans, quare spatiū a a a eodem tempore d f pertransiuit totum spatiū b b b, & dimidiū spatiū c c c, quod c primo & c secundo est interceptum. At spatiū totum b b b est duplum ad dimidiū spatiū c c c, igitur idem mobile eodem tempore transiuit duplum spatiū, & eiusdem dimidiū, quod videtur impossibile. Vērum hēc duo inconveniens diluuntur ex eo q; principia physica ad quorū opposita ducere vidētur, de spatiis consimiliter se habentibus sunt intelligēda. Applicat autem Zeno dicta principia ad spatiis dissimiliter se habentia. Esto in neutrō extremorum simpliciter existat. Cū quid mutatione de non albo in album, in neutrō extremorum & terminorum motus simpliciter existat. Non

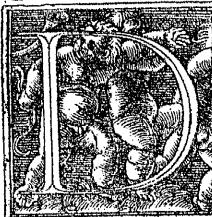

enim in termino a quo, alioqui aliud existens in termino a quo, moueretur ab eo, & moueri incepisset, quod est impossibile. Neque simpliciter in termino ad quem, alioqui aliquid moueretur ad aliquem terminum, & esset in illo, quod est impossibile. Tamen in utroq; terminorum est secundum quid, nam aliquid habet termina quo, & aliquid termini ad quem. Et si contradicitoria capiantur album simpliciter, non album simpliciter, secundum de eo verificatur, quia huiusmodi mobile non est album simpliciter. Si autem sumuntur contradicitoria album secundum quid, non album secundum quid, primum de eodem dicitur. Album autem simpliciter, & simpliciter non album, non contradicunt, neque secundum quid album, & secundum quid non album. Quandiu autem sit motus, alterum contradicitorium nulla etiam adiecta determinatione verificatur de subiecto, nam cum nondum in subiecto fuerit sufficiens albedo subiecti denominationem (vt cum pauciores partes aut totidem albæ fuerint, quod nigrae) ipsum dicitur non album, cum autem plures fuerint albæ, & albedo sufficiens denominare totum subiectum tale, ipsum dicitur album, quanvis complete non sit album, neque non album. Vt a b interioris circuli pars. Ponatur circulus exterior a b c quiescens, & interior a b c moueri, & in tempore g h perficerre partem a b circuli exterioris, in tempore vero h i partem exterioris circulii b c. Ante motum pars a b interioris circuli responderet pars a b circuli exterioris, cum autem interior circulus in tempore g h perficerit partem a b exteriorum, & a interior responderet b exteriori, & b interior c exteriori, pars eadem a b interior non est amplius cum parte a b exteriori, sed cum parte b c. Et cum in tempore h i eadem pars a b interior perficeret partem b c exteriorum, vt a interior responderet c exteriori, pars interiora b responderet alteri parti exterioris circuli quam b c, & ita dicendum de parte d e interiori. Immo neque totus circulus interior in toto motu tempore est in eodem rotatio, sibi bene signa vtriusque attenderimus. Nā ante motu circulus a d interior est in circulo a d exteriori, sed mutato a interiori ad b exteriori, vt in secundo fit exemplo, circulus a d interior est in circulo b c exteriori, qui aliis est a circulo priori a d exteriori, cum diuersi sint eorum diametri. Denique moto a circuli interioris vici ad exteriori, vt in tertio exēplo, circulus interior ad e f in circulo exteriori c f, qualiter uset saltē ratione ab exteriori circulo b c aut a d, sicut alia est ratio hominis, & hominis musici. Non itaq; dicendum est totum calum secundum se totum quiescere, & secundum suas partes moueri, vt nequilibet corpus totum esse album, & quilibet eius partem esse nigrum.

Decimū capitū annotat.

Perfecta, cōuenies, apta. **I**nfinītū, infinītū secundo. **M**utari, terminatiue. Ecīnum caput contineat duas conclusiones, quatuor ratios ad prīmam. **P**rima conclusio. Impartibile non nisi secundū accidens mutari contingit. **I**ndivisibile voco, quod secundum quantitatē est impartibile: vt punctum, quod quidem dico non per se mutari posse, sed per accidens: quae ad modum sedentē in nauī ad motum nauis moueri dīcimūs: & moto corpore, eius partē, vt animam, per accidens moueri. Ita & punctum per accidens mouetur ad motum eius cui accidit. Est & alijs partium motus, qui secundum mobilis quantitatēs partes attenduntur: quod de non intelligimus. Nam si partium motus inter se alijs sunt, & plerunque longe differentes, & a totius motu, quod liquidissime cernitur in sphera. Nā sphera partium circa eius cardines & polos est lenta motus tarditas: circa vero diuisorem circulum & diuerso celer volucritas. Sed vt quod diximus, manifestius euadat, tales adducimus rationes. **P**rima. Quia si impartibile mutaretur: generaretur, corruperetur, alteraretur, aut secundum spatiū ferretur, non enim secundum augmentum aut decrementum mutaretur, cui nulla vel fingi potest magnitudo, mutetur igitur impartibile, si possibile est, ex a c in cb in tempore d. Aut ipsum in tempore derit in c b: & tunc ipsum mutatum erit: & continget ipsum moueri ubi iam mutatum est. Aut est in a c: & tunc accidet ipsum quiescere, & non moueri, possum est enim ante motum ipsum esse in a c. Aut partim in a c, & c b locabis: quod iterum non valebis: quia quod impartibile posuisti, iam faceres partibile, non igitur impartibile mutabitur. **S**eunda. Motus quo ipsum moueri effingas, proximus est, ac si tempus ex nunc indiuiduū confaret. At cum in quolibet mutatum esset, motus ex mortis cōstatuē euaderet, & nonante omne mutatu anteiret motus: & magnitudo ex inseparabilibus esset, & multa talia sequeretur in cōmodo. Hęc autē impossibilia. Nā igitur mutabitur impartibile. **T**ertia, q; secundū locū non moueat. Nā quicquid in spatiō fertur: vt prius se minus & aequale q; maius transeat, necesse

d
a
c
b

est. Non autē minus, se prius transibit in partibile, nā in partibile minus esse impossibile est. Relinquitur igitur vt sibi aequalē, quare si conficit super linēam motum, punctum puncto coniunctum proximumq; est, & linea ex in partibili bus cōposita abibit, esset enim in partibile continue sibi equali coniunctum, hoc autem impossibile: quare & in partibile per se moueri. **Q**uarta. Cum in partibile in tempore per transfiret sibi aequalē: cum omne tempus diuisibile sit, & minus in minori tempore transeat, in media etate illius temporis transibit minus, dabitur igitur in partibile ei aequali minus: & quod in partibile est, particetur: vt & tempus, aut iterum relabemur in hoc, vt non in tempore, sed in nunc atomo & in partibile moueri agitariq; possit. Ratur: igitur est ipsum per se haudquaquam moueri posse. **S**eunda. Nulla mutationum infinita est. Nam quod definitis continetur terminis, infinitum non est. Omnis autem mutationē certis limitibus & terminis cōtentā est, generationis enīm & corruptionis termini sunt esse, & non esse, augmenti, vniuersiū iusque secundum propriam suam natura perfecta magnitudo, diminutionis, huic oposito modo facta detractio, alterationis, contraria, aut quae contrariorū functionē retineant, & quae quodammodo sunt contraria, & motus secundum locū, plerunque termini contrarij, vt sursum & deorsum. Sed hoc nō in omnibus viā eadem retinetur in ijs quae circulo aguntur. Hanc tamen mutationē & finitam esse, hac vī ratione ostendimus. Quod impossibile est esse motum, & moueri impossibile est: vt quod secundum esse non potest, impossibile est secari: & quod impossibile est factum esse, impossibile est fieri. Atqui motus infinitus, factus esse non potest, nullus igitur infinitus. Et si cælestium corporum magnitudinem motuum species, statim finitos esse apprehendis. Si vero tempus, cum decursa magnitudine semper similes regeneretur, intelligis in infinitum in tempore abire. Fieri etiam potest, vt post generationem sit augmentatio, post quam alteratio, post quam iterum generatione, aut, quam voles, alia mutatione: & ita semper sit motus. Non tamen propter id erit unus et infinitus motus, nam ex tam varijs nihil unum conflatur. Sed qui tempus infinitum sibi aptet, et quem tota temporis series trahat, nullus nisi circularis esse potest. Et de hoc hactenus dictum sufficiat.

Decimū cap. scholia. xlviij. Impartibile non nisi secundū accidens mutari cōtingit. Aristoteles hoc loco (sicus & in alio quoilibet) loquitur de mutatione physica acq; succisiua, sive temporaria, & quae tempore compleatur, & non de ea quae supernaturalis est, qualis est anima rationalis, quae secundum quantitatēm indiuidua est, ad esse productū sit creatio, neque de subiaria momentaneaque mutatione, qualis est productū in linea, & instantium in tempore acquisitione. Etiam hie sermo sic de mutatione proprie dīcta, & non ea quae secundum similitudinem quandam mutationis nomen sibi vendicat, quales sunt alterationes animi, vt scientiarum virtutumque acquisitiones, quae minus propriæ alterations dicuntur, siveque in subiecto secundum molem indiuiduo, scilicet intellectu, & voluntate, hanc ob causam & illuminatio, & subiecta specierum sensibilium in organo productio (quae in partibilitatis naturam quoquo pacto sentiunt) hic minime motus dicuntur, neque eorum subiecta propriæ moueri dixeris. Quo de non intelligimus. Id quod prius dictum est, scilicet partem moueri per accidens ad motum totius, quoniam partes integrales per se mouentur, & motu proprio, a motu totius & ceterarum partium distincto, partium autem substantiarum formae secundum locum mouentur per accidens ad motum totius, vt anima hominis ad latitatem ipsius hominis. Nam sphera partium circa eius cardines, In sphera, inquit, celesti partes supremæ & inferiæ vicinæ polis & cardinibus eius, carde ad motum mouentur, medie vero eiusdem partes, & quae sunt circa circulum æquatorem diuidentem totam spharam in duo hemisphaeria, & duas partes, unam superiorē, & alteram inferiorē, & quales, velocissime mouentur, cum in quatuor & viginti horis maximū conficiant circulum, in conuexo primi mobilis de corpore, quo quidem tempore extremæ partes longe minorem circumlocutionem describunt, in conuexa parte polis vicina propinquaque intellectu atque conceptu: Motus quo ipsum moueri effingas. Quod mouetur in pleno, vt continue assister spatio necesse est, & quod assister spatio, est diuisibile. igitur in partibile non potest spatio assister, sed solum punctis in partibili bus, super quae si ponatur continuo moueri huiusmodi spatium ex punctis in partibili bus compositum esse necesse est. Quod si magnitudo super quam sit motus, sit ex in partibili bus cōposita, & motus ipse ex momentis est compositus, & tempus ex nunc in partibili bus conslatu, vt in huius libri principio ostensum est,

quare non ante omnia mutari res mutaretur, sed continua mutata esset, cū solum momenta a quibus mobile denominatur mutatū haberet, & rem moueri esset eā mutatā esse, quæ opposita sunt ijs que toto hoc libro monstrata sunt. Vt prius se minus, & æquale q̄m maius transeat, necesse est, vt si lapī bipedalis mouetur per aerem, prius transit spatiū aeris pedale, minus q̄ ipse met la pīs qui mouetur, deinde spatiū bipedale aeris sibi æquale pertransit, priusq̄ spatiū trispedale maius seipso mobili. Et minus minori tempore transcurrit. Si imparsibile posset in tempore pertransire spatiū sibi æquale, gratia disciplinae d' imparsibile ponatur transire spatiū a b sibi æquale in tempore e g. Tunīsc. Si aliquod mobile aliquod spatiū a b sibi æquale in tempore transferit, & minus spatiū minori tempore transibit. At d' imparsibile in tempore e g pertransit spatiū a b sibi æquale, ergo in minori tempore, vt e f, pertransit minus spatiū, vt a c. Deinceps a c est minus spatiū quam a b, & a b possum est æquale imparsibili, ergo a c est minus imparsibili d. quicquid enim est minus vno æqualium, est minus altero. igitur datur aliquid minus imparsibili. Et cum omne excedēs dividatur in excessum, & id quo excedit, ipsum imparsibile diuidetur, quod est impossibile. xlvi. Sed hoc non in omnibus vī in eadem retinet. loc, mutationem certis limitibus & terminis contineri, claudit extremis contrariis. Id enim porissimum locum habet in mutationibus rerum naturalium, & ad illas præfertim debet applicari. Sunt enim illae vī linearē recta, quæ duobus clauduntur extremitatibus. motus autem corporum celestium circulo assimilatur, in quo hoc pacto determinari non possunt extremitates. Vrum vt in eo idem punctus principium est circunferentia, & finis eiusdem, ita in motu circulari idem terminus est a quo, & ad quem, vt in motu primi mobilis ortens, & in motibus sphærarum inferiorum occidens. quare & hi motus circulares quodammodo finiti sunt.

¶ Paraphraseos in sextum Physicorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS in Septimum Physicorum, annotatiuncula,

¶ Pausans, quiescens.

Eptimus Physicorum continet quinque capita. Primum continet duas conclusiones, duas rationes ad primam, et duas ad secundam. ¶ Prima conclusio. Omne quod mouetur: vt ab alio moueatur necesse est. ¶ Primo, quia cum aliud ab extrinseco moueatur, et mouendi principium extra ipsum cognoscitur: manifestum est ab alio moueri. Cum vero ab extrinseco non moueatur, vim intra se latentem et motiuam retinet, a qua et ipsum mouetur. Putare enim aliquid a seipso moueri, quia nullum exterius mouens apparere, perinde est atque si putes, si a c mouet c b, et id te lateat, a b a seipso moueri: immo et c b a seipso. Omne igitur quod mouetur: vt ab altero moueatur necesse est. ¶ Secundo. Monstratum est, omne quod mouetur, partibile esse oportere. Si igitur quicquam talium a seipso moueretur, et totum a seipso, et partes a seipsis mouerentur. Quod si a seipsis mouerentur, vna quiescente alteram quiescere non esset necesse. At vero permanestum est vna parte mobilis, vt a c, quiescente: et c b quiescere, immo et a b. Alioqui, cum moueatur, positum sit a seipso, hoc est a se primum moueri. a c simul staret et moueretur: quod est impossibile. Omne igitur quod mouetur, ab alio moueri cecesse est. quod enim a seipso mouetur, nullo pacto altero pausante ipsum quiescere necesse est. Quod si pausat altero pausante (vt de toto euenit pausante parte) ab altero moueri est necesse. Et haec ratio de motu secundum locum potissimum sumpta est. ¶ Secunda conclusio. Cum ab exteriore mouente mobile quocunque moueatur, quod mouens ab altero mouente itidem moueatur: hoc in infinitum abiisse impossibile est. ¶ Primo, quia quicquid ita mouebitur, in loco esse necesse est. in locis autem non abitur in infinitum. Stabitur igitur tandem in aliquo: quod quidem ab exteriore mouente non amplius mouebitur. ¶ Secundo. Si hunc in modum abiatur in

infinitum: sit igitur a motu ab exteriore mouente b. & b quidem a c. & c ab ipso d. & hoc pacto in infinitum euadat. quia simul sunt mouens, & quod mouetur: cum mouebitur a, mouebitur b. & cum mouebitur b, pariter & c. erit igitur simul motus a, & b, & c, & vniuersaliter reliquorum. Sit igitur e motus a. & f motus b. & g motus c. & h motus ipsius d. & sit k tempus motus a, quia e motus a, determinatus & finitus est, vt mobile a, & tempus k finitus erit. & in eodem tempore mouentur a, & b, & c, & vnuquodque reliquorum. in k igitur tempore finito, simul cu a & b & c, & vnu quodque reliquorum mouebitur. Accidit igitur, a, b, c, d, mobilia infinita, motu e, f, g, h, i, in finito tempore k moueri, quo enim tempore a mouetur, & reliqua omnia consequenter se habentia (que infinita sunt) moueri concessa sunt. Hoc autem impossibile. Et nihil refert an motus a equalis sit, an maior, aut minor motu b, & ita deinceps, nam semper abibit infinitus. Neque valeat si dixeris prius probatum esse infinitum magnitudine finito tempore moueri non posse, non autem numero & multitudine infinita. hic autem de multitudine infinitis agitur, que finito tempore moueri, nullum putabatur incommodum. Nos certe idem putamus incommodum. Nam cum ea que hoc pacto mouerentur, molem corpusque habeant: contigua sunt, & se tangunt oīa, & magnitudinem infinitam attollunt attiguā. Quare idē fuerit ac si intellexeris vnu ex a b c d continuam magnitudinem conflatam, & eam motu infinito & tempore quidem finito moueri, quod est aductum impossibile. Non igitur hoc erat impossibile, nam possibili concesso, nullum accidit impossibile. Item & nihil refert tales motus vnum motu genere, aut specie, aut numero efficere. Genere quidem vnu efficerent, si aliquius vnius generis essent: vt substantię, vt quantitatis. & vnum specie, si in ea que eiusdem sunt speciei, euaderent. vnum vero numero, si mobile numero idem, & id secundū quod fit motus, & tempus numero idem.

Rimi capititis septimi physicorum scholia. i. Omne quod mouetur, vt ab alio moueatur necesse est. Hec Aristotelis conclusio secundū materiam intelligitur de mobilis physico completo, vt eius sensus sit, omne ens naturale quod mouetur. Oeqdmo ab alio & non seipso mouetur, vt in omnibus motibus aliud sit mouens, & aliud mouetur, nihilque seipsum moueat. Quare non debet accommodari ad intellectū, aut voluntatem, que suas functiones alio modo quam res naturales peragunt, vt alio ostendendum est loco. Nec istem debet hec conclusio applicari ad angelicos spiritus, qui interdum leguntur & volasse, & descendisse, quoniam res naturales non sunt, & sui motus (modo eos motus appellare, licet) longe alia ratione quam rerum inferiorum sunt, quemadmodum metaphysicus habet discutere. Quod si quis obiectat aquam reducentem se in natuum frigus, & proinde se mouentem, eandemque motam, nihil efficit contra hunc locū, quoniam aqua neq; secundum se totam mouet, neq; neq; secundum se totam mouetur, immo vero neq; secundum eandem partē mouet & mouetur, sed mouet secundum formam, & mouetur secundū materiam. Huius autem conclusonis intellectus est, nihil a seipso primo & secundū quodlibet sui moueri, vt idem numero sit mouens & motum. Neq; identidē robur habet cauillatio qua quis obiectaret authore Aristotele animalia a seipso moueri, vt progredi & volare. Non enim dicuntur a seipso moueri, quia idē re ipsa sit in eis quod mouet, & quod mouetur, nempe ipsorum forma substantialis solum mouet, neq; moueri diciunt nisi per accidentem, & ad motum subiecti verū de eo quod per accidentem mouetur, hinc agitur sermo, sed de eo duntaxat quod mouetur per se, & motu qui est in ipso. animalium autē materia solū mouetur, sed dicitur animalia a seipso moueri, quia possunt nullo adueniente extrinseco motum inchoare, & incepitum circa finem atq; terminū intermittere. At vero permanestum est, vna parte mobilis, id intelligitur de partibus integralibus rei naturalis cōtinuis, duris, & intrase flexuatis replicationē non habentibus, vt vna medietate ligni aut lapidis quiescere, necesse est & alteram eius medietatem, immo & totum lignū aut lapidem quiescere. Verum non oportet vna parte aquae aut aeris quiescere, & alteram partem motus esse expertē, quoniam aer & aqua molliem habent atq; agibilitatem. Neq; idem opus est manu quiescente digiti, aut quiescente brachio manu quiescere, quoniam hæ partes intra se flexionem habent arcū complicationē. Alioqui cum moueatur, oppositum sit a seipso. Id verbū referendū est ad mobile a b. vt sententia sit, si quis dubitat vna parte integrali mobilis quiescente alterā quiescere debere, immo & ipsum tortu, ponat gratia disciplinae vnapare e mobilis, scilicet a c, quiescente, alterā partem cb moueri, & totum etiam mobile a b moueri. Cum tortu ab a se primum mouetur per hypothesin, ergo per definitionem & quilibet eius pars a seipso mouetur, & a c est vna pars ipsius a b, ergo pars a, c seipso mouetur, & posita est quiescere, eadē igitur pars a c simul moueretur & quiesceret, quod est im-

possible, quare & illud ex quo sequitur, est inconveniens, scilicet totū a se ipso moueri. ij. Quia simul sunt mouens & quod mouetur. Non oportet semper mouens, & quod mouetur, simul esse secundum locum, sic quod mouens sit moto adiacens atque propinquum secundum contactum, quia protecta moueri conspicuntur prosciiente non tangente, sed debet esse simul secundum tenuis, ita quod si mouens sit oportet eodem tempore aliquid esse quod mouetur, ut si sit sanans, oportet simul esse id quod sanatur, & si aedificans, id quod edificatur. Neque mouens est causa actu, & debet idcirco simul esse cum effectu, scilicet eo quod mouetur. Determinatus & finitus est, ut mobile a. Intellige, finitum & determinatum est. Si enim mobile secundum molem finitum est, oportet & motum eius esse finitum, cum impossibile sit mobile finitum infinito moto moueri. Neque huius oppositum conspicitur in moto cœli, quia sicut cœlum finitum est, ita & cœli motus eodem tempore factus finitus est; extendit enim motus extensione sui mobilis ratiuersi motus etiæ secundum Aristotelem successione sit in finitus. Et ex eo qd̄ motus e finitus est, rete colligit Philosophus & tempus motus e finitus esse debere, qua impossibile est motum finitum fieri tempore infinito. Neque valeat si dixeris prius probatum esse, videlicet secunda conclusio, septimi cap. libri i precedentis numero. xxxiiij. Quare idcirco a scilicet intellexeris. Non supponit hoc in loco Philosophus, omnia illa diuersa mobilia posse fieri continua, ut auctum nonnulli, qui rationem Aristotelis inuidam esse dicunt, ex hac falsa suppositione, censentes quia id quod supponit Aristoteles, est impossibile, non debere cuiquam mirum videri si sequatur id quod consequenter inferatur, cum ad impossibile sequatur (ut aiunt) quodvis consequens. Verum Aristoteles nequiclo loco, neq; alio quoquis in tota philosophia naturali innititur huic propositioni, ad impossibile quodvis sequi, ad molendam aliquam probationem, quoniam illa nihil efficaciter habet & roboris ad quicquam probandum, quin immo quæ simplicitate impossibilita sunt, Aristoteles supponit, ut in demonstrationem ad impossibile contexit, esse possibilia. Sed hoc in loco nihil aliud intendit Philosophus, nisi idem esse inconveniens, mobile infinitum magnitudine, tempore finito moueri, & mobilia magnitudine finita, & numero infinita, eodem tempore finito moueri, quoniam huiusmodi mobilia mole finita, & numero infinita, cum sibi proxima sit, constitutam magnitudinem infinitam contiguum. Quare idem est iudicium de huiusmodi magnitudine infinita atq; tempore finito mouetur, ac si intelligatur ex omnibus illis mobilibus adiuvicem continuatis constituit in magna magnitudo infinita continua, & illa tempore finito moueri, sed id secundum ostensum est impossibile, ergo & primum, quod est in hac ratione adductum inconveniens.

Secundi capituli annotat.

Primum proximum. Motus, motus accidentalis.

Secundum caput continet vnam conclusionem, et eius probationem. Conclusio. Primum mouens non ut gratia cuius, sed vnde motus, simul est cum moto. Simil ea dico, inter quæ nullum intercipitur medium. Et certe id omni proximo mouenti et moto commune est. Quod patet, quia motus tres sunt species, secundum quantitatem, quæ augmentum & decrementum dicitur. Secundum qualitatem, ut alteratio, et secundum locum, quæ est latio, et secundum locum mutationis. At inter augens proximum et auctum nihil interacet, fit enim aliquo adueniente, neque inter minuens et diminutum, nam fit alicuius subtractione, neque inter proxime alteras et alteratum, quod in singulis speciebus facile est intueri. Ea quippe quæ alterationi apta veniunt, sensibilia sunt: ut sonus, silentium, albedo, nigredo, dulcedo, amaritudo, caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, leuitas, grauitas, mollities, durities, raritas, densitas, horum media, et cetera similia quorum sensus existit, et secundum haec corpus a corpore differre solemus. At omnium talium agentia proxima tangunt pappa: ut proxime sonans, sonorum: colorans, coloratum: dulcorans aut amaricantis, dulcoratum aut amaricatum, et ita in ceteris. Et quod modis inanima patiuntur, tot modis & animata pati reperiuntur, at hoc non conuertitur. Patiuntur nāque & alterantur animata secundum sensum: non autem in anima, & sensus expertia: Item secundum sensibiles passiones fiunt alterationes. At cum quid secundum ipsas patiatur, videmus omnia adiuvicem contigua, ut aerem ad visibile corpus, quod terminatur ad lumen, & lumen ad visum. & ita de audibili, gustabili, & tangibili, est igitur proxime alterans omne simul cum ipso alterato. De latione, & secundum locum mutatione, ut proxime mouens simul cum moto existat, idem evenit. Nam si a principio intrinseco moueat, hoc statim notum est: cum

inter ipsum et motum nullum queat assignari medium. Si autem ab extrinseco principio: aut pellitur, trahitur, vchit, aut in gyro torquetur. Ad horum enim quatuor aliquem, pulsionem, tractionem, vectionem, et ceteros ab extrinseco motus factos reducimus omnes. At vero proxime pellens, trahens, vehens, aut vertiginem torquens, simul est cum pulso, tracto, vecto, aut vertiginem acto: ut inter ipsa proxime pellentia et pulsa, trahentia et tracta nullum habet interceptum medium. Est enim pulsio, ipsius mobilis ab se abiectio, cuius species sunt, impulsio, cum mouens moto non deficit, et expulso, cum eidem deficit, et pœctio, cum velocior motus est qd̄ naturæ lati competat. Tractio opposito fit modo, est enim ad se aut propinquum alterum factus motus, cum trahens a tracto non sit separatum, cuius species sunt inspiratio, respiratio, congregatio, et similares: quemadmodum exspiratio, aspiratio, sputio, segregatio, sub pulsione continentur. Vectio aliquando motus est per accidens, ut cum ad motum vehentis in ipso aut supra ipsum feratur. Aliquando fit pellendo, aliquando trahendo, et aliquando vertiginem torquendo: ut in tribus alijs motibus vectionem reperi queas. Vertigo vero ex pulsu componitur et tractu, est enim cum mouens hanc partem pellit, illam vero trahit, Manifestum est igitur proxime mouens simul esse cum moto.

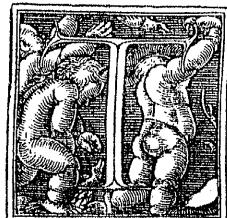

Ecundi capituli scholia. ij. Non ut gratia cuius, sed vnde motus, simul est cum moto. Primum mouens gratia cuius, est id ad quod cetera mouentia ordinantur, ut forma substantialis precipuit est mouens, gratia cuius accidentia in instrumentaria & minus precipua sunt. Primum autem mouens vnde motus, est proximum mouens a quo ut efficiente fit motus. Itaque conclusionis intelligitur est. Proximum mouens a quo ut mouendi principio fit motus, simul est cum moto. Dicitur autem hoc in loco primum mouens, id ipsum quod est proximum mobili, & refertur ad proximum motum, ut suum correlatum. Mouens autem est proximum moto, siue simul cum moto, quando inter mouens & motum, nullum interacet medium, siue mouens tangat motum, ut signis aerem proximum quem calefacit, siue non tangat, ut forma substantialis est proxima materia, & rei naturali cuius est pars, quam tamen non tangit, cum non habeat magnitudinis ultima. Quare esse simul, communius est in proprio situ, qd̄ se tangere, aut attriguum esse. At inter augens proximum & auctum nihil interacet. Inter augens proximum, ut pote animam viventis, quod augetur, & auctum, scilicet ipsum corpus animalium, nihil est medium. Fit enim augens auctum additione, scilicet substantia ex cibo genitus & molis. Similiter inter minuens, scilicet animam, & id quod minuitur, ut corpus animalium, nullum interacet medium. Fit enim diminutio alicuius subtractione, ut pote particule substantiae cum quantitate. Anima quidem corporis animaci ut maiorem producit quantitatem in aucto, dicitur augens, ut vero minorem reparat qd̄ deperditum est, dicitur minuens. Qui vero per augens, & minuens, cibum intellexerit, qui in viventia substantialia conuertitur, & in aucto plus reparat qd̄ deperditum est, in eo vero quod diminuitur, minus, etiam deprehenderet inter proxime mouens & motum nihil interstare. Et secundum huc corpus a corpore differre dicere solemus. Non quidem secundum substantialiam, sed accidentario, atque secundum accidentales dispositiones. Ignis enim ab aqua differt, qd̄ huc frigida sit, ille vero calidus, & qualitates sensibiles, corporum sensibilium differentia dicuntur. Et quot modis inanima patiuntur. Quotcunq; (inquit litera) modis inanima alterantur, quotidie modis animata alterantur, percipiuntur. Quascunq; enim qualitates habent inanima secundum quas alterantur, easdem habent & animata. Non tamen quot modis alterantur animata, quotidie modis alterantur inanima, nam animata alterantur qualitatibus sensibilibus quatenus sensibiles sunt, quia illas aut earum species in propriis organis suscipiunt & apprehendunt. Inanimata autem non alterantur secundum sensum, neque qualitates sensibiles quatenus sensibiles sunt suscipiunt, sed solum ut affectiones, & accidentia substantialium, quomodo & animata eas habent. Item secundum sensibiles passiones fiunt alterationes. Dicuntur huc passiones sensibiles, qualitates cito transeuntes, a sensu perceptibiles. Et sub eis qualitates passibiles in subiecto relides, iuges atque permanentes comprehenduntur. At cum secundum has aut illas quicquam alteratur, corpora adiuvicem contigunt, & proxima, ut aer proximus ad visibile corpus, scilicet parietem, aut quodcumque aliud corpus opacum, quod terminatur ad lumen, quia recipit lumen secundum extremam superficiem, & lumen terminatur ad visum, quia in organo visus lumen suscipitur, quo color conspicuus redditur. Cuius species sunt impulsio: impulsio est cum pellens non abest pulso, sed ipsum semper sequitur, ut impellens manibus laxis aut lignum, adhuc & adebet ei etiam quādū mouetur. Expulso est cum pellens pulso deficit, neque ipsum cōtinue sequitur, ut cum quis arcu sagittam excutit, aut lapidem sursum facit, non sequitur sagittam aut lapidem, & huc interdum proiecō nominatur. Hic tamē speciali ratione pœctio dicitur, cum velocior est motus, quā naturæ mobilis cōueniat, quāuis ad eundem locum fiat.

quo mobile natum est moueri, ut si lapis suapte natura natus moueri per unū aeris stadium in duobus minoris, tanto impetu deorum pellatur, ut vno minuto tandem spatij absoluat, ibi est p-
iectio. nā in minori tempore cjsi natura moueretur, aequalē absoluī spatiū. Cuius species sunt
inspiratio, respiratio. Inspiratio siue respiratio, est aeris ad se attractio. Congregatio vero, est plu-
rūm corporum in unum locum collectio. Expiratio autem species pulsionis, est aeris emissio per
vocalem arteria, & organa ad respirandum natura accommodata. Segregatio vero, est corporū
priūs in unum locum congregarum dispersio. Sputio autē siue sereatio, est sputi emissio. Vt
cum ad motum vehentis in ipso aut supra ipsius feratur. In ipso, vt homo dormiens in nauī ve-
hitur ad motum nauti, supra ipsum, ut insidens equo mouetur ad motum equi. Fit vectio inter-
dum pellendo, ut quis impellens ante se carpentum, dicitur ipsum vehere. Fit trahēdo, vt equus
trahens post se bigas. Fit demum vertigine torquendo, ut quis leuatorus onus, primum illud a se
pellit, & deinde retrahit, ut commodius eleuet. Cum mouens hanc partem pellit, illam vero
trahit. Vt figulus vertens rotam, partem dextrā ad se trahit, sinistrā vero a se remouet. Ita qui
rotant dolia, inferiores partes ad se, superiores autem a se mouent.

Tertij capitīs annotat.

CFigure secundū dīmenſionē, formē vero secundū figurarū translatio-
nē & habitūdinem sumūtūr. **C**Materia, materia ex qua, & denominatio-
nē subiectū. **C**Aeneus, grecus. **C**Pyramis, figura corporea, cuius inferior est superficies
a qua omnes laterales & ambientes superficies vna aut plures ad eundem punctum
sursum sunt erecte, qui quidem punctus, pyramidis vertex & conus dicitur. Su-
perficies vero infima, a qua omnes alię eriguntur, pyramidis basis nuncupatur.
CCorporea pulchritudo, est debita membrorum commensuratio. **C**Turpido ve-
ro, contra eorum inelegans & inconcīna commensuratio. **C**Inconcīna, naturae
inconueniens ac indebita. **C**Perfunctio, officium.

Er̄tū caput contīnet quatuor cōclūsiones, tres rationes ad
prīmā, duas ad secundā, & duas ad tertiam. **C**Prīma cōclū-
sio. In formis, figuris, earum acceptiōibus atq; priuationi-
bus, nō cōsistit alteratio. **C**Prīmo. Quia vidēmus alterata,
vt rarefacta & calefacta, eandē seruare figurā, & eā deperde-
re nulla re acquisita, vt sola partī detractione, aut sola alicui
ius deperditione. **C**Secūdo. Qđ alteratum est materiē no-
men p̄prie retinere vidēmus: vt si sit aës calefactū, frigefac-
tū, aut humefactū, sem p̄ aës nominamus. qđ vero figuratū est, posteaquā figurā
accepterit, vt aës statuē, pyramidis, aut lecti, nō amplius materiē nomē retinere so-
let, sed aut statua, aut pyramidis, aut lectus dicitur, aut statua gneea, pyramis gneea,
aut lectus gneus. Nō est igitur secundū figurās alteratio. **C**Tertio. Incōueniens
est dicere res priūs quā existāt, alterari, vt cū perficiuntur, quēadmodū cum homo
gnatur. At res ipse simul cū perficiunt (vt cum domustectū sumit aut lateres) for-
mam & figurā accipiunt. Nō igitur secundū formas & figurās est alteratio: quare
neq; secundū earum acceptiōes aut priuationes. **C**Secunda. Neq; in corporis ha-
bitib; neque animi p̄prie alteratio locaueris. Nā corporei habitūs in quadam
p̄portione consistunt, aut disportione, vt sanitas in calidoru, frigidoru, humi-
doru, & sicciorū p̄portione quadam et temperamento: aegritudo vero in eorum
disproportione, sic est et de pulchritudine et turpitudine. At quē sic in p̄portione
consistunt et disportione, secundum ad aliquid sumuntur. Secundum autem ad
aliquid dictum est nō esse motum. quare neque erit alteratio. Itidem et animi ha-
bitus, vt virtutes et vitia, secundum p̄portionem aut discrepantiam sumuntur, est
enī virtus in mediocritate et equalitate quadam locata: vitia vero in dissonātia
et inēqualitate (vt in superabundātia aut defectu) sita sunt. Item quod p̄ficitur aut
imperficit, non idcirco p̄prie alterari dicas: vt neque domum cui fundamentum
iacitur, aut quē integrī, alterari dicas. neque círculum dicas alterari, quia fiat quam
maxime natura potest maxime et p̄fectissime círculus. At virtutes potius sunt p-
fectiones, vt generationes quēdam, et vitia earum labes et corruptelæ. Non igit in

corporis habitib; aut animi propriū alteratio locanda est. Quod vero virtus ani-
mi sit impassibilitas quēdam, malitia vero passibilitas ei contraria, quodq; omnis
virtus moralis circa delectationes ac tristitias, & alias animi perturbationes mode-
randas versetur, aut actu, aut memoria, aut spe, indaginis est alterius disciplinæ.

CTertia. Intellectiū partis habitus, alterationes non sunt. **C**Primo. Quia intel-
lectiū partis habitus, vt scientia. Secundū ad aliquid sumi videntur. **C**Secundo.
Vniuersalia, ex quib; scientiē nascentur, ex particularib; experientia notis colli-
guntur. & actus iū qui ad intellectū pertinent, nullo motu, nullaq; alteratione egēt:
vt qui temporali perfunctione non parantur. Quietudine enim et résidentia ani-
ma sciens fit et prudens. Huius signum est dormiens, ebrius, egrotans, infans, et se-
nex, qui ob motuum perturbationem ab vsu scientiē prepediuntur: quibus cessantib;
ut in quiete quodammodo et residentia, ad scientiē contemplationem euehun-
tur apti. Et quāvis extante fluenteq; tempore intelligamus & contemplemur, pro-
pterea arbitrandum non est nos intelligere aut contemplari in tempore. Simile enī
esset ac si dicamus aspectiōem et tactū fieri in tempore, cum etiam singulo
quoque momento, nullo temporis interueniente beneficio, res ipse se tangant, ma-
nifestū est igitur habitū intellectiū partis animi non esse alterationes. **C**Quar-
ta. Solum secundum sensibiles qualitates proprie sumenda alteratio est. **C**Nam
neque secundum habitus, nec per idem secundum dispositiones et potentias, neque
secundum formas et figurās proprie sumuntur alterationes. Relinquuntur igitur
solum sumende secundum qualitates sensibiles.

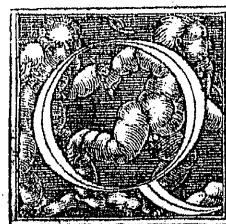
CEritī capiti scholia. iiiij. Vidēmus alterata, vt rarefacta & calefacta. Dicitū est in quin-
to hūis, qđ ad rationē motus requiritur aut rei simul & rationis p̄dicamenti acqui-
sitione, aut vtriusq; simul deperditio, quorum neutrum figurā conuenire monstratur. Cō-
tingit enim vnam rem qualitatēs deperdi, & alteram acquireti per alteratiōnēm (vt aquā
calefieri aut frigesceri) eandē ante & post alteratiōnēm seruādo figurā. E diverso contingit no-
vam figurā denominationē acquirere nulla penitus re acquisita, sed sola partium secundum lo-
cum mutatione, & situs euariatione, vt cum cera sphērica sit triangulāris, nulla quantitate noua
acquisita. Interdum partī detractione noua acquirit̄ figurā, vt artifex inducit figurā in sta-
tua detrahēdo partes statuē, & non aliquid acquirendo, in alteratiōne autem propria, & res & rā-
tio qualitatēs simul acquirit̄, aut vtraque simul deperdit. Materiē nomen proprie retinere
vidēmus. materia, subiecti denominationis. vt sensus sit, quod alteratum est, eodem nomine sub-
iecti denominatur post alteratiōnē, quo ante, vt aqua cum calefacta fuerit, aqua dicitur, sicut ante
dicebatur, & aës calefactum aut frigefactum, semper dicitur aës, priorem non deperdendo deno-
minationem. Quod autem figuratum est, posteaquā figurā accepit, deperdit denominationē
quam priū habuit, & nouam accipit, vt cum ex aero factus fuerit annulus, non propriam
pliū aurum dicitur, sed annulus, aut annulus aureus. Et generatim ante figurā susceptionē res
nominantur a forma substanciali, vt es, aut lignum, post susceptionē vero figurā ab artificiali, vt
pyramis, lectica. v. Itidem & animi habitus, vt virtutes. Corporei habitūs hic dicitur qualita-
tes ad bene vel male operandū corpus disponentes, eisq; inexistentes, & a subiecto haud facile di-
mobiles, quales sunt fanitas, pulchritudo, corumque opposita, & hos in quadam proportionē col-
listerē plānum est. Animī autem habitus hic dicuntur virtutes morales ad bene operandū ac-
quisitae, aut vitia eis opposita. Et hos itidem in proportionē quadam confitere hinc liquet, nam
virtutes morales, earūque officia secundum rationē & comparatiōē ad circumstantias quanti-
tatis, finis, qualitatēs, per longū, locū & temporis sumuntur, vt eadem operatio respectu viis per-
sonē est studiosa, & respectu alterius virtuosa. Vno itidem tempore & loco facta operatio, virtutis
officium est, que si altero tempore aut loco fiat, non est virtutis officium. Vt ita autem secundum
discrepantiam circumstantiarū sumuntur, vt merito virtus in equalitate & mediocritate collo-
cata dicatur, vitia autem in inēqualitate & dissonantia. Quod vero virtutis animi sit impassibili-
tas. Virtus moralis, impassibilitas dici potest, quod animū serenum quietūque reddit, & nō
passionib; fluēt, autem, vitium autem passibilitas, qđ animū efficiat turbulentum, inquietum
& cupiditatem, iracundiam, timorem, ceterisq; noxīis animi passionib; agitatum. Verum id ad alte-
rius disciplinæ indagationem spectat, vtpote moralis philosophia. Ex qua promptum est cognoscere,
animū studiosi virtute compositum perinde se habere, atque mare tranquillum, qđ nul-
lis commoverur tempestatis, aut fluctuum procellis exstūat, per quod tuto naues placida na-
vigatione feruntur, atque incolumes optatum subeunt portum, aut quemadmodum ferentes aer
nullo ventorum turbine exagitatis, nullis itidem nebulis aut caligine obductus, per quem solari
splendor sui lucis radios in totum orbem sine offendiculo diffundit. Contra vero animūs vi-
tiosi, & prauis imbuti moribus, est vt mare procellosum, tempestuosum, atque turbidum, in quo

contrarii inter se venti & diuerso concurrunt, prælia miscent, atque ex imovndam ad summum extollunt, ob quam laxe estuationem naues plerunque in graui, verlantur discrimine, obruuntur aquis, & naufragia faciunt. Ira plane apud improbos effrenate cupiditates inter se pugnant. Hinc spes, hinc metus animum in diuersa reactant, hinc gaudium, hinc dolor eundem miseris ex-cruciant modis, discerpunt, diuellunt, distrahunt, & vanis exagitant curis inquietum. Rursum præ uorum animus ut aer est nubilus, caliginosus, & tenebriscosus, cui ob densas noctis opacæ tenebras nullus infulget cœlestis claritatis radius. Eorūdem quoq[ue] mens haud dissimilis est aeris vche-menti impetu ventorū conturbato, atq[ue] horrifico sonitu perstrepenti, in quo nihil quietum, nihil tranquillum, sed omnia rauco murmure plena. Ita sane omnimodis subiectur passionum noxia-rum motibus animus qui indomitus auctib[us] & perturbationib[us] sine rationis freno præcep[us] est obnoxius. Aut actu, aut memoria, aut spe. Id est, aut cum agimus quicquam adjacenti nobis te-pore, aut cum recordamur præterita, aut speramus futura, per hos enim tres ablaciuos in litera po-sitos, innuitur diuisio volutum, tristiarumq[ue], & affectionum animi, ab antiquis data, quod quedam sicut cum agimus, quedam cum recordamur, quedam cum speramus. Quod Argyropy-lus sat is expressit, cum hoc in loco sic literam vertit. Atq[ue] omnino sit ut virtus morum in volu-ptatibus, doloribusve confusat. Voluptas enim, aut cum agimus, aut cum recordamur, aut cum speramus, effici solet. vi. Et quāvis exante fluente tempore intelligamus & contemplen-ur. Quia anima rationalis alligatur corpori, sicut ipsa quanta est per accidens, ita & eius operationes per accidens trahuntur fluore temporis, ut succedente una item & altera temporis parte intelli-gamus. Non tamen idcirco intellectiones sunt in tempore, ut calefactio aque, nam calefactio dun-taxat temporis successionem perfectam euadere potest, intellectio autem non indiget successionem tem-poris, sed quolibet momento perfecta euadit, tametsi in tempore sunt diuersarum intellectuum & que perfectarunt alteraciones & successiones. Neq[ue] ex eo q[uod] anima intelligit fluente tempore, quis recte collegit intellectum eius mensurari tempore, sicut in simili non valida est argumentatio, corpora se tangunt fluente tempore, ergo corporum contactus indiget tempore, nam in quolibet nunc temporis imparabilis fit corporum contactus, sicut neque recta est illatio, aer succeden-te tempore illuminatur, ergo illuminatio sit in tempore, nam ipsa sit in instanti perfecta, comple-taque, neque temporis eger curriculo. Cum primum enim lucidum adeat, subito totum perspi-cuum lumine perfusum cernitur.

¶ Quarti capit[us] annotat.

¶ Cirkulus, orbis, sphera. ¶ Vniuoca, que eiusdem sunt naturæ. ¶ Aequiuoca, quæ sunt diuersæ. ¶ Aequiuoca, homonyma. ¶ Proxima, que in eodem genere sunt. ¶ P-xima, & quasi similia. ¶ Susceptum quod, est quod non alterius ratione recipit.

¶ Quo vero, quod alterius ratione, medianteque altero suscipit.

Vartum caput continetnam questionem, duas conclusiones, duas rationes, & quatuor comparabiliū cōditiones post pri-mam, vnius questionis solutionē post secundā. ¶ Questio. An oīs motus omni motui penes velox & tardū comparan-dus existat? ¶ Prima cōclusio. Nō omnis motus omni mo-tui cōparabilis existit. ¶ Primo, Quia si omnis omni cōpa-rabilis est, ut eque velox dicatur quod in equali tēpore mo-tetur, erit motus circularis alicui motui recto equalis, & ali-quis maior, & alijs minor, hoc autē esse nō potest, quō em̄ erit cirkulus recte equa-lis? ¶ Secundo. Quia si eque velox dicatur qd̄ in equali tempore mouetur, cum in equali tēpore aliquid feratur, & aliquid alteretur, erit quedam alteratio loci muta-tionis equalis, quod si ita esset, & passio equalis esset spatiū & lōgitudinē, & hec ma-jor, hec vero minor, hoc autē esse nō potest, ut neque recte cirkulus equalis, quare neque alteratio, loci mutationis comparabilis. Neq[ue] valet si dixeris, quod cirkulo mo-uetur, velocius aut tardius moueri oportere eo quod secundum rectū fertur: quia si velocius aut tardius, ergo & equaliter, ut si b circulo torqueatur in tempore a, & c recto feratur in parte a: & idcirco dixeris b motum velocitate minorem, c vero ma-jorem. Nos vero dicitur motum cirkularem neque velociorem, neque tardio-re, maiores, aut minorē recto, nam oportet cirkulum & rectum esse compa-rabilia secundum maius, minus, & equale. Estenim id velocius, quod in equali tem-pore spatium percurrit maius: & id tardius, quod in equali pertransit minus. Et cir-

cularis motus spatium, cirkulus est, & recti rectum. At si quis crederet motus esse eque velocias, q[uod] equali tēpore absoluuntur: velociores, qui minori: tardiores, qui ma-jori: nihil aliud est quā si credas lente ambulante eque velociter aut velocius currit ē temouerit: immo & currente tardius, si pluri tempore currat. ¶ Cōparabilium qua-10 tuor cōditiones. ¶ Prima. Omnia non equiuoca sunt cōparabilia: vt augmentatio augmētationi, diminutio diminutioni, albefactio albefactioni, & ita in ceteris. Nō autem equiuoca, vt vīnū non est stylo acutius, aut in fidibus postrema chorda: quia acutes in vīno, & acutes in stylo, & chorda, equiuoca est: & magis alteratio: & lo-ci mutatio. Vnde fit vt si vīni acutes nō dicatur penetra velocior aut tardior acu-mine stylī, multo minus dicetur alteratio velocior aut tardior loci mutatione. Et dicas, eadem ratio est acuti in vīno & stylo, vt quod sensum penetrat: & multi in-tempore, cirkulo, & recto: dīcimus hoc falsum esse, sed esse equiuocam, quāvis no-mina sint eadem. ¶ Secunda Cōparabilia debent esse eiusdem naturæ, aut sub p-ximo genere cōtentā: vt equus & canis genere p̄xima sunt, & vox & aqua nō sunt genere p̄xima, ideo nō comparabília. ¶ Tertia. Quod nō differant susceptio ut quo, & quod: vt dulcedo in melle, nullo medio susceptio: dulcedo vero harmonie, mediante voce in susceptio recipitur: ideo cōparabilia non sunt. sunt item & ho-monyma. ¶ Quarta. Comparationes faciendæ sunt secundum speciem individuā & non secundum eam que diuidua est: vt coloratum diuiditur in album etnigrum: idcirco nō bene comparabimus album nigro secundum coloratum, neque rite affi-nabimus an album sit nigro magis coloratum. ¶ Secunda cōclusio. Ut motus eque velocias dicantur, nō sufficit eos eodem tempore fieri. ¶ Nam alteratio et secun-dum locum mutatio eque velocias dicerentur, pariter et motus cirkularis et rectus, quod est incōueniens. Non igitur vt eodem tēpore fiant, sufficit vt dicantur equa-les. ¶ Et si queras, cur nō comparantur? an quia alteratio gen⁹ est, aut loci mutatio, aut tempus? Dicitur tempus semper idem specie esse, et eundem specie eius par-tes copulantem atomum: sed alterationem et loci mutationem longe genere diuer-sa esse, immo et ipsa diuersa esse genera, que comparationibus non apta esse dixi-mus. Et species habet alteratio albefactionem, nigrefactionem, et huiusmodi ceteras, secundum qualitatum sensibilium species. Et loci mutatio species habet secun-dum terminos diuersas: vt sunt motus sursum, et deorsum, secundum spatia: vt cir-cularem, et rectum, et secundum instrumenta motus exequendi: vt ambulationem secundum pedes, volatum secundum alas, et similes. Et licet genus vnum sit, in eo tamen multa latent etiam equiuoca: quorum hæc ualde distantia sunt, hæc uero si militudine p̄xima, ita ut cū æquiuoca sint, nō percipiuntur. Et (ut summarie mul-ta complectantur) hæc eque uelocia sunt, que in equali tempore mouentur secun-dum æqualem magnitudinem, secundum idem specie indifferens, et motum specie indifferenter. Hinc perspicere licet que generationes eque uelocias dicantur, ut ea-que in æquali tempore, æquali magnitudine, et secundum idem specie individuali-ty (ut homo et equus) fiunt. Ita et corruptiones, et augmentations, et diminutions. Et alteraciones æque uelocias, que in equali tempore secundum eandem specie indi-uidua passionem (que neque magis sit, neque minus, sed equaliter existunt: ut eo-rum que in æquali tempore æqualiter albefunt aut sanantur). ¶ Et si dixeris, secundum qualitatem sumitur similitudo, et secundum qualitatem æqualitas: non igitur alteraciones que sunt secundum qualitatem, dicentur æqualiter uelocias, aut æqua-liter esse. Dicitur, cum eas æque uelocias dicamus, nos ad tempus inter cetera respí-cere: et cum eas neque magis, neque minus, sed æqualiter esse: ad numerum. Et ita que loci mutationes æque uelocias sint, intelligas: per quæ et protinus queæ ueloci-ores, et queæ tardiores secundum unumquodque mutationum genus sint mutationes, facile cognoscas.

Varti capititis scholia. ix. Quomodo enim erit circulus recte aequalis? Si motus rectus motui circulari dicatur esse aequalis, & aequo velox, & aliquis velocior, & aliquis tardior, spatium circulare erit aequaliter spatio recto, & aliquod maius, & aliquod minus. Si enim motus ad inuicem comparantur, & spatia ad inuicem comparari possunt, q̄ si spatia ad inuicem comparationē non sustinēt, neq̄ motus super illa factū. At spatium circulare nō est aequaliter spatio recto, neq̄ maius, neq̄ minus, quia non est eiusdem cum eo natura, ergo neque motus rectus & circularis ad inuicem comparari possunt. Quid si ita esset, scilicet q̄ quaedam alteratio esset loci mutationi aequalis, tunc albedo aequalis esset spatio latronis. Si enim motus ad inuicem comparantur, & ea secundum quae est motus, motuumq; spatia ad inuicem comparabuntur. q̄ si spatia non comparantur, neq̄ motus. At albedo nō est aequalis magnitudini, quia alterius est generis, ergo neq̄ alteratio loci mutationi. Et recto feratur in parte a. Sit a tempus viiius horæ, per quod moueat b circulariter, c autem motu recto feratur in medietate ipsius a, insuper d mouatur recto motu in tempore duplo ad a. Tunc e in minori tempore loco mouetur q̄b, ergo velocius. Id enim velocius fertur, quod minori tempore suum absolvit spatium, d autem maiori tempore fertur q̄b circulo agitatum, igitur tardius mouetur q̄b. Id enim tardius mouetur, quod in maiori tempore suum absolvit spatium. Tunc sic, aliquid recto motu velocius mouetur quam id quod circulo torqueatur, & aliquid tardius, igitur & liquid recto motu fertur aequaliter ei quod agitur circulo. Sicut enim vbiunque est reperire maius & minus, illuc est reperire aequaliter, ita vbiunque est reperire velocius & tardius, illuc & reperire aequaliter. Soluit autē Philosophus hanc obiectiōnē, negando cōmobile velocius ferrī q̄b, & d tardius, & intermedio illam velocioris tardiorisq; definitionem adductam, q̄ vtraque minus sit sufficiens. Non enim vt quicquam velocius aut tardius dicatur, sola temporis ratio habenda est, quāuis ea requiratur, sed & equalitatis aut inequalitatis spatij. Itaq; tametsi omne velocius minori tempore suum absolvit spatium, non tamen e dūro quidquid minori tempore spatium absolvit, est velocius, vt clare ostendit litera. Et ita de tardiori cōfendendum est. Et idipsum clarissima secunda huius capititis conclusio monstrat. x. Omnia non aequiūca, sunt comparabili. Non hic de quarumvis rerum cōparatione loquitur philosophus, sed secundum materiam subiectam dūntaxat de motibus qui ad inuicem conserri cōparari possunt, vt hic habeatur intellectus, omnes motus eiusdem speciei & natura, ad inuicem comparabiles sunt, vt calefactio aqua calefactioni eiusdem, & frigefactio frigefactioni. Aequiūca autem motus, & diuersarum naturarū, non ad inuicem cōparari possunt, vt albefactio ambulatiōi, quod & in ceteris affectionibus que nō sunt motus, inueniuntur. Vñi enim nō est acutius stylo aut ultima chorda cithare, quia acutes vñi stylī & chordē diuersarum sunt naturarū, cum diuersis percipiāt sensib⁹s. Vñi enim acutes gustu percipiāt, stylī tactu, & chordē auditu. Quid si acutes vñi stylī & chordē non ad inuicem comparantur, que tamen eiusdem sunt generis, scilicet qualitatē sensibilis, multo minus alteratio, & secundum locum mutatione cōparari possunt, que sunt diuersa genera generalissimo, immo diuersa genera, quare & magis aequiūca. Secundum speciem individuam, & nō secundum eam que diuidua est. Hęc conditio non intelligitur de subiectis earum proprietatē secundum quas sit comparatio, quia nō oportet illa subiecta esse eiusdem speciei specialissima, homo enim apte comparatur equo, asino, cani, & ceteris id genus animalibus, secundum velocitatem aut tarditatem motus, sed potissimum intelligentia est de proprietatibus secundum quas sit cōparatio, etque huius conditionis sententia, q̄ cōparationes faciendae sunt secundū p̄prietatem speciei individuā & specialissimā, & non secundum speciem subalternam, vt nix & cygnus quāuis genere substantiā diuersa sunt, bene comparantur secundum albedinem, sed nō secundum colorem. xi. Et licet genus vnum sit, in eo tanē multa latent. Tamen si notio generis vna sit, tamen sub ea multa continentur aequiūca, id est diuersarum naturarū entia, vt ratio animalis vna est, tamen animal importat ea quae diuersarum sunt naturarū. Et eorum quae genere significantur, quādam sunt valde distantia, quae statim cognoscuntur esse diuersa, quādam vero sunt similitudine proxima, quae vñque adeo parum differunt, vt quāus diuersa sint nature, tamen vñi percipiāt habere diuersitatem, & creduntur esse eiusdem natura, vt exhalatio ligni, & vapor aquæ, lumen solis & ignis, imago faciei directa & reflexa. Secundum idem specie indifferens. Id est secundum eūdem terminum ad quem specie, vt ad eandem specie formam substantialem aut accidentalem, & secundum motum specie indifferente, id est secundum motum eiusdem speciei individuā, vt eiusdem speciei generationem, corruptiōnem, alterationem. Et si dixeris, secundum qualitatem sumitur similitudo. Hęc obiectio diluitur, admittendo q̄ secundum quantitatē sumitur perse, & gratia sui aequalitas extensionis aut distinctionis. Tamen secundū qualitatem recte sumitur aequalitas extensionis, gratia tamen quantitatis, scilicet numeri, cum in qualitatibus idem est numerus graduum, vt si duarum aquarū vtrumque calecat calore decem graduum, illę qualitates sunt intentione aequales.

Quinti capititis annotat.

Mouet, mouet secundum locum. Medietas mobilis, est mobile subdūplum. Non mouentum et mobilium moles quāte sint respiciētē sunt, sed mouentum et mobilium potentia. Medium, dūmidium.

Vintū caput cōtinet septem cōparationū inuentiū & mobilium regulas. ¶ Prima regula. Si aliquod mouens moueat aliquod mobile aliquāto tēpore, & aliquāto spatio, idē mouens aut aequaliter mouebit mobilis medietatē per duplū spatium in aequali tempore. ¶ Sit a mouens, b mobile, c spatium, d tempus manifestū est q̄ quicquid mouet aliquid, aliqua vi superante mouet, aliquāto tempore, & spatio. Vnde ex analogia regula euadere potest vel quā manifestissima. ¶ Secunda. Si potentia mouens moueat mobile aliquāto tempore, & aliquāto spatio: potētia eadem aut ei data aequalis mouebit mobile per spatium in tēporis medietatem. ¶ Tertia. Si potentia mouens moueat mobile aliquāto tēpore, & aliquāto spatio: eadem potētia aut ei data aequalis mouebit mobile per spatium in mediotēpore. ¶ Quarta. Si virtus mouens moueat mobile aliquāto tēpore, & aliquāto spatio: media virtus, mobilis medietatē eodem spatio mouebit, & in eodem tēpore. ¶ Harū omnīū causa est par eadēq; analogia. ¶ Quinta. Si virtus moueat mobile aliquāto tēpore, & aliquāto spatio, nō necesse est eandē virtutem aut datam aequalē mouere duplū mobile per dūmidium spatij in eodem tempore, aut per aequalē in duplo tempore. Sit a virtus motiva, b mobile, quod moueat spatium in tempore d, & l duplum mobile b, non oportet virtutem a etiam omnino l mobile duplū mouere posse. Nā accidit l mobile vñm motricēa superare. ¶ Sexta. Si virtus mouens moueat aliquod mobile aliquāto tempore, & aliquāto spatio: nō oportet virtutis medietatem idem mouere mobile per dūmidium spatij in eodem tempore, aut per idem spatium in duplo tempore. Alioqui si quinquaq; īta simul homines mouerent nauem, continget & vñnumquemq; solum mouere nauem. ¶ Et ex hoc deprehēditur calunia Z enonis solutio. Argumentabatur enī sic. Si, inquit, modius miliū cadēs in terram sonaret, & illius medietatis medietas, & iterum illius medietas, & ita ī infinitum: vt minutissima miliū p̄ts sonū ederet, quod est impossibile. Nō oportet (quod Z eno cōficerē intendit) si modius miliū aut miliū cadēs sonum faciat, & medietatem sonum efficere. Nā forte ita ex ilis atq; extenuata eius virtus fuerit, vt mediū resistentiam nō superet, & aerem nō diuidat, neque cadat. Et quāuis pars illa ī toto vna cum reliquis totius partibus moueret, non tamen & actu & per se mouebat, vt numerus mouentū nauem, & vñius illo numero. ¶ Septima. Si duæ virtutes motivaæ moueant aliqua mobilia aliquāto tempore, & aliquāto spatio: virtus ex illis collecta mouebit mobile ex mobilibus collectum per idem spatium & ī eodem tempore. Ex analogia (vt cetera) cognita est. Et has cōparatiōis inuentiū ad mobilia regulas applicamus consimiliter ad augmentatiōnem, diminutiōnem, alterationem, & reliquias motus, hunc ī modū. Si augmentās, diminuēs, aut alterans, augmentat, minuit, aut quodcuque alterat aliquāto tempore, aliquaqua quantitate, aut qualitate, idem augmetat, minuit aut alterat duplex dūmidium ī eodem tempore. Et idem augmentabit, minuet aut alterabit medium ī temporis medietate, & dūmidia mutatione ī temporis medietate. Et media virtus augens, minuit, aut alterans, medium auctum, minutum, aut alteratum ī eodem tempore redidit. Et non est necesse ipsam posse ī ipsius duplum ī duplo tempore, neque virtus augentis, minuentis aut alterantis medietatem posse ī totum. Et si duo mouentur, vt augmentando, & virtus augmentans collecta, duorum aggregatum ī eodem tempore mouebit, & virtus diminuēs & alterans consimiliter. Et de his hactenus dictum sit sufficiēter.

Vintū caput scholia. xii. Vnde ex analogia regula euadere potest. Esi, hęc septem regulas ex analogia cognosci possent, aut exemplari declaratione, curren vñc carum vñc ritas sit perspectior, singulare demonstrationis luce ostenduntur, quae maiorem habet splendorem, efficitiam & robur, quam quāuis alia manifestatio. Itaq; prima regula h̄iij

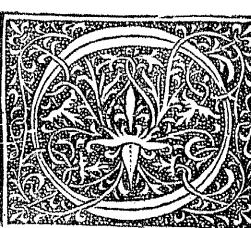
la hoc pacto monstratur. Sit a mouens. b mobile. c spatiū d tempus. & moueat a mobile b per spatiū g h in tempore d e. sit i medietas mobilis b. & spatiū g h duplū spatiū g c. Dico qd a mouet i per spatiū g h in tempore d e. pater, nam siquā virtus ad totum habet proportionem, duplo maiorem habet ad eius dimidium. At a mouens ad b habet aliquam proportionem, nā mouet ipsum & quicquid alterum mouet, aliaqā vi superante mouet. Igitur a duplo maiorem habet proportionem ad i medium ipsius b. Tunc sic. Velocitates motuum sequuntur proportiones potentiarum motiarum ad potentias motas. id est, virtutes quae majori proportione mouent sua mobilia, velocius mouent, & quae ab æquali proportione, æque velociter, quae vero a minori proportione, tardius. At a duplo maiori proportione mouet i medium quam b integrum, vt ostensum est. ergo a duplo velocius mouet i quam b. quare per definitionem duplo velocioris, in æquali tempore mobile i duplū absoluī spatiū. At spatiū g h duplū est spatiū g c. Igitur a eadem virtus mouens, in tempore eodem d e, mouet i medietatem mobilis per duplū spatiū. quod est propositum. Secunda regula sic demonstratio clarescit. Sit a virtus mouens. b mobile, g h spatiū. & d tempus, quod dividitur in signo f in duas medietates. sit i media virtus reflexis mobilis b. & moueat a ipsum b per spatiū g h in tempore d e. Dico qd a mouebit i medietatem b per idem spatiū g h, in d f medietate totius temporis. Nam cum a mouet b, aliquam habet ad ipsum proportionē. Mouētis ei ad mobile supponimus esse proportionem, cum virtus finitum sit. At i est medietas mobilis b, igitur a i duplo maiorem quā ad b habet proportionem, per principium prius possum. Rursum a duplo maiorem habet proportionem ad i quam ad b, igitur a duplo velocius mouet i quam b. Quae enim virtutis ad virtutem proportionē, eadem & velocitatis ad velocitatem, per principium prius possum. quare per definitionem velocioris, i medietas mobilis pertransit idem spatiū g h in duplo minori tempore, vt d f, quod est propositum. Terra regula sic monstratur. Moueat a virtus mouens ipsum b mobile per totum spatiū g h (cūlus g sit medietas) in toto tempore d e, cuius d f sit medietas. Dico quod amouebit b per medietatem spatiū g h in medio tempore d f. Nam ostensum est in secundo capite sex i Physicorum in qua coniunctione, quod cum mobile aliquod regulariter mouetur (qualiter b mobile in hac & qualibet septem regularum moueris supponimus) consimiliter dividitur magnitudo sive motus spatiū, & tempus, vt tota magnitudo toti temporis, & pars consimiliter partī respondet, ergo si a mouet b per totum spatiū in toto tempore, mouebit idem mobile per medium in medio. alioqui eadem manente virtute mouente & mobilis, dis similiter spatiū, & tempus dividenterentur, quod est inconveniens, & oppositum prius ostensi. Alter idem monstratur. si a moueat regulariter b per totum spatiū g h in toto tempore d e, & tamen non moueat ipsum per medium spatiū g h in medio tempore, gratia disciplinæ moueat a ipsum b in medio tempore solum per primam tertiam spatiū g h, scilicet g l, cum b per hypothesim moueat regulariter, in æqualibus temporibus æqualia perficit spatiū, quare in tempore se æquali temporis d f, pertransit secundam tertiam l m, non igitur in toto tempore d e pertransit toum spatiū g h, sed solum eius partem g n, quod est oppositum hypotheseos. Secundo gratia disciplinæ translat b mobile in tempore d f duas tertias spatiū g h, scilicet g m. Cum b moueat regulariter, in æquo tempore æquum absoluī spatiū, quare in e pertransit spatiū æquale ipsi g m. Illud autem est maius quam spatiū m h residuum, immo est illius duplū. Igitur b toto tempore d e maius pertransit spatiū quam g h, quod iterum hypothesi repugnat. Cum itaque non possit b transire in medio tempore d f minus quam medietatem spatiū, neque plus, relinquuntur tertium, scilicet quod transibit ipsam spatiū medietatem, quod est propositum. Quartæ regule hæc sumi potest demonstratio. Moueat ipsum b per spatiū g h in tempore d e, & sit k medietas ipsius a, & i medietas b, dico quod k mouebit i per idem spatiū g h in eodem tempore d e. Pater, nam quia a mouet b, aliquam habet proportionem ad b, quare & k eius medietas eandem habet proportionem ad i medietatem ipsius b, nam quia proportionē totius ad totum, ea dem est dimidij ad dimidium. Rursum eadem est proportio k ad i, quia a ad b, igitur k æque velociter mouet i, sicut a mouet b. Eadem enim virtutum mouentium ad sua mobilia manente proportionē, æqua est motus velocitas, igitur k mouet i per æqualem spatiū in eodem tempore, per definitionem æque velocitatem. Sed a mouet b per spatiū g h in tempore d e, per hypothesim, igitur k mouet i per idem spatiū in eodem tempore, quod est propositum. Quintæ regule demonstratio est. Sit a virtus mouens b secundum proportionem sesquialteram per spatiū g h in tempore d f. Dico quod non oportet a mouere l duplū mobile ad b per medium spatiū g h in eodem tempore d f, aut per totum spatiū g h in duplo tempore d e. Pater, quia a mouens est sesquialterum ad b mobile, igitur l duplū mobile est sesquiterium ad a mouens, nempe si quicquā ad alterum est sesquialterum, duplū minoris est sesquiterium maioris, vt ternarius ad binarius est sesquialter, & quaternarius duplū minoris est sesquiterium ad ternarium maiorem numerum. quare l mobile est maius, & a virtus mouens est minor. At virtus minor non potest mouere mobile minoris virtutis, quicquid ei mouet, aliqua vi superante mouet, & a minori virtute aut æqua li non fit motus, sed solit a maiore. igitur a non mouet l, quare neque ipsum mouet per medium spatiū in eodem tempore, neque per idem spatiū in duplo tempore. Sexta regula hæc demonstratio elucidatur. Sit a mouens sesquialterum ad b, & moueat ipsum per spatiū g h in tempore d f, sit K medietas ipsius a, Dico qd K nō mouet ipsum per medium spatiū g h in eodem tempore d f, aut per totum

spatiū g h in duplo tempore d e. Pater, quia mouens est sesquialterum ad b, igitur K medietas ipsius a est subsequitur ad b. Si enim quicquam ad alterum est sesquialterum, dimidiū maioris est subsequitur sum minoris, præsertim vbi maius habet dimidium, vt senarius ad quā ternarium est sesquialter, & ternarius dimidium maioris, est subsequitur ad quaternarium numerum minorem, quare k est minor quam b, non potest igitur k mouere b, a minore enim virtute non fit motus, igitur K non mouet b per medium spatiū eodem tempore, neque per idem spatiū in duplo tempore, quod est propositum. Quod si quis afferat oppositum istius regulæ, oppotest si quinquaginta homines traherent naue, & unum quilibet illorum sigillatum traheret nauem semper eodem seruato mobili, virtutem mouentem mediando, quod clarissim in numero pariter pari, vt sexaginta quatuor (qui ad unitatem usque diuisionem recipit, ostenditur. Nam si lex agmina quatuor homines trahunt naue, per huius sexta regulæ oppositum (quod gratia discipline a se feritur) & media virtus trigintaduo homines trahent eandem naue, per idem & media virtus scilicet fedecim homines, insuper & media virtus octo homines, præterea quatuor, deinde duo, & postremum unus solus traheret eandem naue, quod est manifestum inconveniens. Postremum septima regula hoc pacto monstratur, sint tria usque velociter mouentia, a, m, o, quorum a mouet at b per spatiū g h in tempore d e, & m moueat in per idem spatiū in eodem tempore, similiter o mouet per idem spatiū in eodem tempore. Dico quod q virtus collecta ex tribus virtutibus mouentibus, mouebit r mobile collectum ex tribus mobilibus, per idem spatiū g h in eodem tempore d e. Pater, quia mouentia æque velociter mouent, & mobilia sunt æque velocia, igitur mouentia mouent secundum eadem proportionē, vt quae est proportio a ad b, eadem sit m ad n, & o ad p, quare ipsius q totalis mouentis ad r totale mobile eadem erit porportio, quae vnius cuiuslibet ad vnum. Nam per vice vim acutum Arithmetica Jordani, si quotilibet numerorum ad totidem aliis fuerit vna proportio, quae vnius ad vnum, ea omnium statim sumptuorū ad omnes pariter acceptos erit proportio. Tunc si eadem est q ad r proportio, quae a ad b, & ceterorum mouentium ad sua mobilia, ergo æque velociter mouebit r, sicut a mouet b. Ab æquilibrio enim proportionē nascitur æqua motus velocitas, igitur per diffinitionem æque velocium, b mouebitur per æquale spatiū, scilicet g h, in eodem tempore, vt d e, quod est propositum.

¶ Paraphraseos in Septimum Physicorum, finis.

¶ PARAPHRASEOS IN PRIMVM CAPVT octauii Physicorum, annotatiunculae,

¶ Assuerant, affirmant. ¶ Perenne, perpetuum, quod principio fineq; careat.
¶ Princípium & finis durationis. ¶ Vel, etiam.

- Ctaus liber physicorum continet decem capita. Primum caput continet vnam questionem, quatuor antiquorū de motus perpetuitate opiniones, duas conclusiones, & quatuor rationes ad primum. ¶ Questio. An factus sit motus vt ante ipsum nullus omnino præcesserit? an deficiet, vt ne vllus quidem postea sit futurus? an neq; hoc pacto factus sit vñquam, nunquam ve casurus, sed semper fuerit, semperq; sit futurus, vt quiddam immortale,
2. & sine quiete, & vt vita quedam omnibus rebus natura constantibus? ¶ Quatuor antiquorū de hac re opiniones, ¶ Prima est ponetiū infinitos mundos, quorū qdā cōtinue occidat, alij vero cōtinue oriātur, q. q. a credunt huiusmodi rei ortus & obitus sine generatione & corruptione fieri nō posse, quare neq; sine motu, motu asseuerat es se ppetuū. ¶ Secunda est ponetiū vñū esse mundū, sed eum perpetuum esse asserētū.
3. Tertia est Anaxagore mundū esse gēitū ponētis, & motū icēpisse, at neq; motū neq; mundum postea interitura esse. Aiebat enim omnia in infinito quo in chao & confusione dilituisse, & quietuisse, que diuina mens aliquando incepit segregare. &
4. tunc quoq; mundū & motum incepisse. ¶ Quarta est Empedoclis, qui mundū in terpolatis vīcibus ponit generari, & corrumpi, generari quidem, cum lis segreget & diuidat, corrumpi, cum amicitia congreget atq; vniat. Ponit enim item segregādo

vnu multa facere, & amicitiā congregando multa facere vnum, & interuersis me
dijs/ cam neq; lis separet, neq; amicitia congreget) omnia quiescere. Et haec sūt opī
niones naturaliter loquētiū, & quā in otum esse cōfessi sunt, qui vero motū nō ad
miserūt, de hac quā stūcē, quod nobis vtile sit, nihil meminerūt. Et certe huius que
stionis inquisitio non modo vtilis est ad naturā explorationē, sed & ad eam philo
sophiae partē que primū rerum exordium cōtemplatur, atq; primū totius naturae
principem. ¶ Prima conclusio. Motus non incepit ita vt ante ipsum nullus præces
serit motus. ¶ Primo. Motus est actus mobilis vt mobile est, quēadmodū prius o
stēsum est, siquādo igitur factus est motus, & res mobiles (quācūq; fuerint illae) p-
cessisse necesse est, quod vel sine motus definitione cōcedas, vt siqua futura sit alte
ratio, & alterabile præiacere necesse est, & si loci mutatio, loco mutabile, & si cōbu
stio, & cōbustiū & cōbustibile. Aut ergo res ipsæ mobiles perpetua fuerūt ante ia
cētes, aut aliquādo genitæ, si genitæ, ergo motus eas præcessit, per quē in luce sunt
editæ. Motus igitur quē assignabas, nō erat primus. Quod si dixeris res eas, ater
nas atq; perpetuas antecesse, & hoc certe in cōmodum videtur, & vt a scientibus di
catur, indignū. Non igitur motus videtur factus, vt nullus ante ipsum antecesserit
motus. ¶ Secundo, Quia si motiuū & mobile æterna fuerint, cum hoc mouerit pos
set, illud vero sēper mouere, seculis æternis id mobile quietū, & motiuū ipsū non
mouit factū aliquādo primū mouens. Erat igitur causa quietis aliqua, est enī quā
es, motus priuatio. At vero esse nequit causa quietis vlla sine motu preuo. Nō igi
tur dabis primū motu quinimmo omnē motu præcedet motus prior. Quod si dixe
ris virtutē illam motiuā ad opposita posse, vt scientia contrariorum est, & non vt
ignis, qui tantum calefacit, & non frigefacit, id dictum parum ponderis habere vi
detur. Nam vidēmus quācunque possibilia sunt mouere et moueri, seconfimā
liter habentia, et proxima semper mouere et moueri, estenī enim talia quare potius
alterum semper moueret, et alterum moueretur. Et si ante nō moueret vnu, neq; al
terū moueretur, non sēper in eadē dispositiōe fuerūt et nunc, cum mouet alterum &
alterum mouetur, demutatum igitur videtur vnu aut alterum, et prior incepis
set motus eo quē tu ponis primum: vt si hoc nunc est duplum cum ante nō esset du
plum, aut ipsum, aut ad quod dicit̄ duplum, mutatum esse videſ. ¶ Tertio. Consē
sus philosophorum (vno Platone scilicet excepto, qui in Timo tēpus cum celo ge
nitum afferit) est, tēpus esse perpetuum. Democritus enim volens ostēdere omnia
facta esse, impossibile esse, ita argumētatur, tēpus ppetuum est, igitur vt omnia fa
cta sint, impossibile est. At si tēpus est ppetuum, & motus esse perpetuum oppor
tet. Est enī tēpus (vt ex præcedētibus cognitum est) numerus motus secundum pri
us & posterius, & motus passio quedam et affectio esse videtur. Nō est igitur mo
do qui dicit̄ est factus. ¶ Quarto. Si dixeris cum Platone tēpus factum, et inca
pisse, cum tempus sine nunc incepisse itēligi nō possit, nunc autē omne, medium
sit, vt vnius finis, et alteri⁹ principium, vt tempus nunc illud (quodcunque dederis)
præcessisse confitearis oportet. et ita semper procedas, vt tēpus sese offerat perēne
atq; ppetuum. Quod si tempis perenne est, et motus perentis erit atque ppetuum,
est enim tempus (vt superius dictum est) numerus et passio quedam motus. ¶ Se
cunda. Motus vt neque fact⁹ incepit, ita quoque neque iteritur⁹ est vnuquā, vt ne v
lus sequatur. ¶ Nā quemadmodum qui motus ortum confiten̄, coguntur cōcede
re motum motu primo priorem, ita et qui desitum putat, cōcedere oportebit mo
tum cōfimo atque postremo motu posteriori, quia aut eo corrupto res ipsæ simul
corrumpunt, aut manent supstites, si corrumpunt, cum nihil i nūlūm corrumpa
tur, abibunt ī alterum. Hoc autem esse nequit nisi comitante motu. Erit igitur is
motus cōfimo et postremo motu (qui positus est) posterior. Si manent supstites, iſſ
dem quā de motus inceptione posita sunt, vrgendum est argumentis.

Rimi capitis octauī physicorum scholia. i. Et vt vita quædam omnibus rebus na
tura constantibus. Verba sunt in analogia. Quia enim supremum cælum est primū
vniuersi corpus, videtur motus eius esse prima causa omnium viūcium, & rerum
sensibilium, q̄ primus sit, & prima operatio, & ideo aliorum in itā, operationesq; vi
tales mensurare, hinc effectua vita dicuntur, q̄ efficiat proprias viuentium in mīdo
sensibili operationes. Insuper & perpetuus celi motus secundū Aristotelem est imago viæ sem
piteræ in deo, & illa diuinā supermundanāq; primi entis exprimit in itā, tanq; vestigium suā ve
ritatem. Et vt eam expressius acq; in erius insinuaret, sicut illa est perpetua, arbitratus est Aristote
les & motum celi debere esse perpetuum, quo eset maior imaginis ad suum exemplarē responsus
& assimilatio. vi. Motus non incepit ita vt ante ipsum nullus præcesserit motus. Quod motus
celi nō incepit eo modo quo posuerunt antiqui, neq; mundus per generationem physiciā recte
asserit philosphus, & id suæ moluntur rationes ostēdere. Non enim per generationem, sed per
creationē philosphis in cognitionem incepit mundus. Q uod autem afferit ante quācunque motū,
alium præcessisse, non recte sentit, quia primus motus cum primo mobili habuit initium, vt sacræ
attestant literæ, solidissima veritate subnixæ, quibus hac in re credendum est, non Aristotele.
Est enim major fidei catholice & summæ illius veritatis (a qua habet illa suum robur & fulcimen
tum) authoritas, quam philosphi sola ratione naturali subnixæ, & ea quā supra naturā facta sunt,
illo sublustrī lumine percipere non valentis. Proinde rationes ad hanc conclusionem adductæ ab
Aristotele, quia oppolitus syncre veritatis probare moluntur, diluendæ sunt. Prima quidem,
admittendo diffinitionem motus in tertio physice institutionis datam. Et si motus nature potē
tia incepit est, & mobile oportere tempore præcedere, ac si virtute supernaturali factus est mo
tus, non oportere mobile ipsum motum tempore antecedere, sed sufficit mobile, ipsum motū natu
ra anteire. Quo quidem modo diuina, & quā longe natura vim excedit in recte, mobile cū mo
tu simili tempore incepit, & nō nisi natura præcessit, quo modo subiectum, suum accidens. Quo
circa dicimus res ipsas mobiles nō perpetuas antecessisse, fed aliquādo productas esse, & orti ha
buisse, non quidem per physicā generationē, sed supernaturem productionem atq; creationē,
quare non oportere motum antecessisse, per quem res mobiles sunt productæ, nā huiusmodi crea
tio, & rerū ex nihilo ad esse productio, motus non est. Secunda ratio dissolutur, concludendo ip
sum primū ens & mouens secundum id quod est, fuisse eternū, non tamen secundū mouentis ra
tionem, & quod ab æterno mouerit. Nam ante mundi productionem non fuit mouens atq; pro
ducens, nā tamen idcirco concedendū est ipsum primū ens fuisse quiescēs a productione, sed fuisse
non producens, & postea fuisse producens. Illius autem non productionis nulla alia causa assi
gnanda est q̄ diuina voluntas, que voluit nō ante producere mundū, & tūc cū produxit, producere
illi complacuit. Mobile aut ipsum nō fuit eternū, neq; ante motum quiueit, quia adhuc non fuit.
Deinceps dicendū est virtute illam productiū, quia maxime libera est, ad opposita posse, ut pro
te ad producere, & nō producere, & cā propositionē, quācunque possibilia sunt mouere, cōsimiliter
se habentia semper mouere, veritatē habere cōfite mouēs naturaliter mouet atq; necessario, & nō
libere. At qui primū ens quod mundū produxit, non naturaliter sed in voluntarie, nō necessario sed
libere mundū produxit, quare non oportere ipsum semper mouisse, sed tum cum sūc optima & re
ctissimæ voluntati vīsum est. Non enim alia causa cur tūc produxit, & nō prius, aferenda est,
nisi eius voluntas, cuius largissima & exuberantissima bonitate omnia prodierit ad esse. Neque
etiam oportet si prius nō produxerit, & postea produxerit, ipsum propriea non fuisse in eadem
dispositione, sed esse demutatum, quia absq; aliqua sui mutatione ipsum omnino idē & maxime sta
bile permanens, prius denominabatur non producens, & postea producens, non quidem ob
aliquam in ipso factam diversitatem, sed in rebus ipsiis, que prius non fuerunt & postea fuerūt, absq;
tamen physica mutatione per solam ex nihilo earum productionem. Tertia ratio dissolutur,
negando tempus esse perpetuum, quia re ipsa nihil aliud est q̄ motus celi, qui cum celo ipso ince
pit, quare & tempus. Deinceps admittitur ea ratiocinatio, si tempus est perpetuum, oportere &
motus celi esse perpetuum, sed non minus antecedens eius quam consequens est falsum. Demū
quarta diluitur, negando omne temporis imparabile esse medium, ut precedens temporis sit fi
nis, & sequentis initium. Nam quemadmodum primū datur momentū inchoans motum celi,
quod nullus alius præcessit motus, vt a quo prima celi circulatione suum cepit exordiū, ita quoque
primū assignatur instans tēporis, re ipsa illi momento idē, a quo tota temporis duratio subfortita
est principiū, quare non est confitendū, tēpus aliquod illud nunc omnino incipiens præcessisse. nā
cum in illo tēpore alia essent nunc & imparabilia, daretur nūc prius primo, quod est absurdū. Sa
ne ipsius tēporis datur aliquod primū simpliciter instans atque initias, quod quidem assimilatur
puncto inceptiū linea recta, ex quo cōstat ipsum tēpus habuisse principiū. Ipsius itidem temporis
erit aliquod nunc postremum, quod dunataxat temporis erit finis, & non principiū, quod assimil
are licet puncto finali terminanti linea rectam, & ex eo liquet tempus habiturum finem. Sunt
& in tempore instantiū media his duobus finalibus instabilitate intercepta, quorum vnuquodque
finis est vnius partis temporis, & principiū alterius, quemadmodum in linea recta sunt media
puncta. Vnde ex dictis in quarto physicorum capite decimotertio, & h̄s quā hic ab eo afferunt, cōstat
philosophum assimilasse tempus lineæ circulari, & nunc temporis, puncto lineæ circularis semper
vnius partis fini, & alterius principiū, quod erit de mīdi per perpetuitate perpetuā sentire, induxit.

Si enim tempus ad lineam rectam, & nunc tēporis ad linea recte punctum (ut debuit) cōparasserit, continuo & tēpus & mundum exordium habuisse cognouisset. Cōsimili pene modo dissoluēda est ratio ad secundā conclusionē veritati itidē repugnante adducta, negando scilicet si motus celi ponat desistens, idcirco oportere cōcedere motū postremo motu posteriore, quia sicut mūdus nō incepit per generationē physica, ita & desistens est nō physica desistione, sed sui factoris voluntate, & cū mūdo, celi motus, quo quidē desistit, nō manebit res ipsē eo modo quo prius fuerit, neq; oportet eas in alterū corruptī trā. Quod em̄ corruptū, ipm̄ in alterū corruptū oportere, intelligit de ijs quę physica & naturali trāsmutatione corruptū, qualis nō erit illa mundi & motus celi desitio.

¶ Secundi capitīs annotat.

Cl Mīnor mundus, homo: & eius similitudine vnumquodq; animal. **C**l Mīnor mūdus, microcosmus. **C**l Maior mūdus, vniuersum. **C**l Maior mūdus, macrocosmus. Ecundum caput continet vnam conclusionem, duas rationes ad eam, tres rationes non esse motum perpetuum probantes, & earum solutiones.

Cl Conclusio. Et Anaxagoras & Empedocles haud conuenienter mundū esse factū afferere videtur. **C**l Primo, Quia in naturę explanatio-⁸ ne id summopere obseruādum est, ne quid sine ratione p̄betur: & ne id causa sumatur, quod causa esse non possit. Hoc autem in sua ipsa assertione Anaxagoras & Empedocles nō obseruant: quin potius ipsorum dīcta figmento similiora videtur. Inquit enim Anaxagoras mentē illam infinitis seculis abstinuisse, & postea operatam fuisse, semperq; in futurū operaturam: neq; causam vllā adhibuit. sic enī men tem illā infinitis seculis otiosam torpentēq; faciebat. Et Empedocles afferit adue niente līte mundū generari, & adueniente amicitia interire, & id cōpluribus, alterna tisq; vīcībus fieri, & interpolatim quiescere. Neq; causam admolitur adducere, cur hunc in modū alternētur vices nunc ortus, nunc obitus, nūc quietis. Debuit saltem Empedocles inducere, amicitia est quę homines cōgregat: inimicitia autē sciungit & segregat, fugiūt nāq; ab inuicem inimici, quare & in vniuerso sicerit. Et quāuis id insufficiēs sit, vīsus tamē rationē sequi fūsset. Qod quidē & Democritus faciebat: & eorū quę facta erāt, causas inquirēbat, eternorū vero, & eorū quę sem p̄ sunt, non amplius volebat nos rationē inquirere, quod in parte recte, in parte vero insufficiēter volebat. Nā triangulum angulos tres duobus rectis habere equales, eternū est: & huīus causam inquirimus, & causam habet principia perpetua, & horum quidē prīcipiorū nō amplius causa vlla est. Secundo, Quia nihil in vniuerfa natura est, quod aut ratione, aut ordine careat. & natura omnibus quę natura constant, ordinatio causa esse videtur: & semper vuniformis, similiq; perseverās or dīne nature tenor, vt non aliquid quidē sic, aliquid vero nō procedat: vt sem per ignis ad superna cōscensus, grauiū vero motus semper ad ima. At vero Anaxagoras assertione sua q̄ infinito tēpore res quiescerint: & postea mouerī cōperint, omnē tollit ordinatio. Infinitē autē quietis ad motū (quę postea ponit infinitū futurū) nulla ordinatio est: neq; reddī ratio potest vlla, cur tunc factum, cur non prius. Vnde etiam fit vt Empedoclis dīctum minus irrationale videatur. Nam ponit mūdum generari, deinde interire, & interpolatim mediis interuallis quiescere, & iterum nasci ac oriri: vbi videtur seruatus naturę ordo & tenor. Nō tamen sufficienter (vt dīximus, nulla vīsus ratione id astruxit). **T**res rationes motum nō es se perpetuum p̄bantes, pariter & earū solutiones. **P**rima. Omnis motus est de quodam in quoddam, vt de cōtrario in contrarium, sed de contrario in contrarium motū infinitū esse impossibile est. igitur nullus motus infinitū & perpetuus est. **S**econda. Vidēmus ea quę nunq; agitata fuerunt omnino, neq; secundū se, ne quę suas partes, vt sunt ignis, aer, aqua, terra, inanima pariter & animata, post hūsmodi quietē posse incipere motum, quid igitur phibebit & mūdi motum itidē incipi potuisse? **T**ertia. Animalia mouētur post summam quietudinē nullo im pulsore, nō enim vt moueantur, extrinsecum quicquā afferre oportet. Quid igitur mūdum post summam illam (quam Anaxagoras astruit) quietem motum incipe

re prohibet? Si id in mīnore mūdo inspicim̄, cur nō liceat & in maiori inspicere? Et hēc ratio fortius persuadere videtur. Nō tamē has ratiōes dīlueat difficile erit? **P**rimē solutio. Dicimus nullū motū quę ex cōtrario in suū est cōtrariū, perpetē atq; perpetuū esse, sed omnē talē contrarijs clausum & terminatū: & nō semper numero eīse posse vñū & cōtinuū: vt neq; idē numero sonus quę chorda primo ista reddit, & quę secūdo ista. Oēm enī motū de quodā esse in quoddā, vt de cōtrario in cōtrariū, sensibiliū motībus applicari debet. Est enī p̄ter hos alius quidā motus, quę nihil vetabit semper esse vñū & eundē, continuū, iugē & perpetuū: vt amplius ex sequētibus fiet manifestū. **S**ecundē. Nō est incohētiā ea quę nūq; agitata fuerūt, inchoare motū. De inanimis vero nihil mirari dignū est si vt excitent a quiete, extrinsecū motorē habeat oppositū, quo absente quiescunt, & hoc natura facta quiete. si violēta fuerit quies, extrinseco motū vetante absente protinus mouentur. Et hēc fatiō videtur querere causam cur aut non semper quiescat, aut semper moueātur, sed hoc aliunde fiet exploratum. De animaliis autem maiore affer difficultatem: de quibus nunc dicēdum est. **T**ertiā. Dicimus animal nunq; sine naturali motu esse. habet enī semper in se naturalem motum, & non vnum solū, sed forte multos: quorum ipsum totum animal causa nō est, sed est intra illud delitescens omniū horum causa. Et idcirco animal nō ex omnis motus quiete nulo extrinseco administrante mouetur, sed ex quiete motus qui secundū locum est, cuius causa quādoq; contingit ab extrinseco, quandoque ab intrinseco, & a motibus (qui plures sunt) interius nunc intellectum nunc appetitum mouentibus. Et certe ostendit somnus multos in animali interiorē esse motus: cum eius partes exteriorēs moueri non videātur, quę aliquid inexistente iterum experrecta surgunt. Ex mīnoris igitur mundi similitudine non conficiās maioris mundi motum post quietem incepisse. Sed de ijs adhuc ex sequētibus aliquid apparebit manifestum.

Secondi capitīs scholia. viij. Sic enim mente illam infinitis seculis otiosam torpe cēm̄q; faciebat. Aristoteles mutationē prīmi mobilis putauit esse prīmam ipsius prīni mouēti operationem, atq; p̄cipiam. quare ne prīmū mouēs cōcederet aliquā dīfūsse otiosum, si diceret ipsum quodque nō mouisse, quemadmodū dixit Anaxagoras, polūt mūdū esse perpetuū, & celi motum perpetuum. Non autē cognouit propriā summi boni operationē intrinsecā atque naturā, quā pater superbenedictus communīcat filio infinitā bonitatē, vīta, sapientiā, potestatem, neq; īrīdem perspexit intīmā illī generationē, qua pater ante secula genuit filiū sibi prorsus, substantia, æqualem, ob quem sane, ante mundi constitutionē non cōcedendus est deus fūsse otiosus. Sed solī cognouit Aristoteles extrinsecā operationē dei, scilicet moderationē mundi, quā ponebat a deo pendere necessariō, sicut lumen a sole, cum sol, si esset eternus, & lumen quoque haberet eternū, quod plane veritati non consonat, nam penderet illa mundi gubernatio a deo tanquam a mouente volitario, atque pro suo arbitrio mouente, quemadmodum dominus ab architecto, qui cum assēcutus est aedificā di habitum, cum vult, preparatis ijs quod ad extreūmē sunt necessaria, cōponit dominum. Et sūne harum dūarū in deo operationē (si dīu inā licet humanis conferre) prima quę intrinseca & naturalis est, respondet ei qua homo ex substantia sua gignit filium sibi specie similem. Verū illa genētā, hēc vero temporaria. Secunda vero quę extrinseca est & voluntaria, assimilatur ei operatio ni quā edificator construit dīmū, nō quidē natura, sed voluntate, & cum id ei vīsum arque placitum fuerit. Verū in domū ex structione materia p̄requiritur, quę in mūdi productōe haud quāq; p̄exīstebat, sed vna cum mundo ad ortum dūcta est, hīc deī recte dīcīmus mūdi factōrem, architectū, artificē, atque opificē. Sed hēc alterius sunt contemplationis. Aeternorū vero, & eorum quę semper sunt. Duplicia sunt eterna, quādā doctrinalia, vt p̄tōe propositiones necessariē, & quę nunq; false esse possunt. Et horū, si principia sunt, nō est inquirēda causa, si vero cōclusions, est peruestigāda, sunt em̄ natāe cōclusions ex principijs demonstrari. Alia sunt eterna in rebus, vt entia supramūdana quę nūq; desistens sunt, & horū itidē causa rimāda est, q̄tū nostra imbecillitas potest capere. Id autē erit Democritus, cuius sentētia postea hoc dīsticho expressa est. Mitte arcana dei, cælumq; inquirere quid sit. Cum sis mortalis, quę sunt mortalia cura.

Verū potius cū aō simus immortales, dehemus ea quę immortalia sunt, & mēti nostre cognata, p̄scrutari, in quorū vel vībratilis cōplatione arq; speculatiōe cōsistit humana felicitas. Debenit itē sentētē potius Aristotelis & Democriti accedere, in ethīcis nos hoc pacto adhortātis. Quod si mēs, diuinū ad ipsū hominē est, & vita quę ab hac manat, diuina est respectu ipsius vītēlians,

Oportet autem, non quenadmodum mouēt quidam humana nos sapere, cum simus homines, aut mortalia, cum simus mortales, sed quoad fieri potest immortales nos ipsos facere, cūctaque efficiere ut ea vita viuamus quae ab eo manat quod est eorum quae in nobis insunt prestatissimum. Nam tamen pars est mole, vi camen & precio multum omnibus antecellit. Vt semper ignis ad superna concensus. Ignis, genitus est, consensus vero nominatus est nominalis, id est designata quod emicat, atque fusum latio. Vt Empedocles dictum minus irrationaliter. Id verū est quantum ad generationis mundi & corruptionis eius alternationem, in qua quidem renor & ordo seruitus videretur, non autem quantum ad principiorum efficientium numerum atque positionem ratio nabilis est Empedocles dictum, sed absurdius & periculosius, nam Anaxagoras duntaxat vnu posuit primis rerum omnium effectu, scilicet mente diuinā res paulatim a consilio illa cōsilio segregant, quod veritati & pietati fidei nō omninoque est diffidit. Empedocles vero duo astrinxit prima rerū effectu, itē generationis, & amicitias corruptionis, quod longe magis est absurum ac perniciosum, nā vnitatis ipsius mundi factoris atque gubernatoris repugnans. Si id in minore modo inspicimus. Quia homo vtriusque naturae & sensibilis & intelligibilis est nexus & vincultus, spūiusque mundi (vt ait Trimegistus) miraculus. Et quicquid sunt in mundo intelligibili & sensibili, intuuntur in homine in analogia. Animalia autē cetera, imagines sunt hominis, qui omnium animalium est veritas. ne pē animalia earū virtutū potentiarū habent vestigia, sensum, memoria, sensualitatem, atque appetitū irrationalē, quorū homo habet veritatem, scilicet intellectum, memoria, secundā, & voluntatem. Proinde vniuersusque animal in hominis similitudine dicitur minor mundus, quia ad maiorum mundi similitudinē est factū. Quod enim est in vniuerso terra, hoc est in animali melancholia, quod est in vniuerso aqua, in animali est phlegma, quod aer in vniuerso, hoc sanguis animalis, demū quod in vniuerso ignis, hoc in animali cholera. xx. De inanimis nihil mirari dignū est. Inanimata post quietē incipit motus, extrinseco motore coadiuvante. Si enim quies fuerit naturalis, vt lapidis super terrā, motus ab illo loco violētus erit per extrinsecum mouēs, vt impellēs aut propellēs. Si vero quies fuerit violenta, vt lapidis super trabē, applicādū apponēdūque est remouēs obiectus, cuiusmodi est frangēs trabē, aut detrudēs lapidē, & sic mouēbis naturaliter. Iste nūs animal nūc sine naturali. Nō est admittēdū quod animalia post summā quietudinē, hoc est cessationē a quietū motu incipiāt moueri. Nā a principio animal habet in se motus potētis vegetatiū, scilicet conversionē cibī in suā substantiā, nutrītiōne, digestiōne, & cordis assidua agitatiōne, qui quādiu vivit animal, sine quiete permanēt, nō quidē extrinseci, sed intrinseci, & horū totū animal non est causa, sed forma subtilitatis animalis intra ipsum latitās, ea cū cibū cōvertit, digerit, & murat, coēficiēt calore naturali. Animal tamē a motu secundū locū quiete excitatur ad motū, quia nō cū primū est, loco mouetur, sed postquā instrumenta sibi natura ad mortū deputata, apta sunt motū exercendo, & nō continue eo morū agitatur, sed interquietur, quia ea mouēdi virtus, vt progressiā, & volutione, defatigabilis est, virtus autē nutritiā, continuo operatione non defatigatur. Et huiusmodi motus secundū locū causa quandoque cōtingit ab extrinseco, vt obiecto appetibili impelliēt animal ad motū, quādoque vero ab intrinseco, vt in brutis ab imaginatione & appetitu, in homine vero a ratione & voluntate, vt tertius de anima clarius ostendet.

Tertij capitū annotat.

CImmobile, primo. **C**locus p̄pri⁹, loc⁹ naturalis. **C**Aliqua, res naturales aliquæ. **C**aprylicus, silvestris fucus, omnia quibus innascitur loca difficilens ac rūpes. Erit caput cōtinet vñā diuisionē, tres cōclusiones, duas rationes ad primā, tres ad secundā, vnu corollariū ad tertiam. **D**ivisio. Necesse est omnia entia aut semper moueri, aut quietescere, aut immobilia esse: aut aliqua semper moueri, quietescere, aut immobilia esse: aut oīa aliquādo moueri, aliquā quietescere, aut immobilia esse: aut aliqua aliquādo moueri, aliquādo quietescere, aut aliquādo immobilia esse. Et hec discussere vtilitatē ad ea quae pauloante dicta sunt, affert, pariter & ad presentis operis rursus dubitatorū solutionē, & totius absolutionē et cōpletionē. **P**rima cōclusio. Non omnia semper mouentur. **C**Aiunt enim qui hec astruūt, omnia semper moueri: sed motū illum latere sensum: neq; quo motu semper moueantur, determināt. Sed id falsum esse monstratur. **C**Primo, quia natura est principiū quietis, vt et motus. Ita igitur dicentes, principiū negant physicū, falsum igitur dicunt omnia semper moueri. **C**Secundo. Non omnia semper generantur, aut corruptiū, augmentantur, aut diminuuntur: neq; continuantur auctiō et diminutiō, sed semper inter auctiō et diminutiō mediū interiacere oportet: vt si tot guttae aut innascēt caprylicus lapidē cauent, non oportet quālibet guttā lapidē cauare, et

in toto tempore prēcedēt guttā aut caprylicum aliquid lapidē abscindere: sed tot cāuant simul, & nō quēlibet, vt tot homines simul trahūt atq; mouēt nauē: & nō quēlibet. Ita & in auctione & diminutione. **C**Neq; omnia semper alterant. Primo qā quis id quod alteratur, in infinitū partiatur: nō idcirco vniuersa temporis serie alte rationē trahi oportet. Nā plerasq; alterationes veloces, & in toto subiecto affecatas, vt cōgelatiōes, perspectas habemus. Secundo eger in tempore sanatur: quē, postea qā cōualuit, & eo cōplete tempore, manifeste a sanatiōe quiescere perspicim⁹, est em̄ sanatio, vt alteratio. Tertio. Alteratio est inter terminos contrarios, clauditur 13 igitur, & nō in infinitū procedit. Quarto. Videmus lapides tāto tempore manētes, neq; duriores neq; molliores fieri. Signū igitur est nō omnia semper alterari. Et certe qui putat omnia semper alterari, in nimis manifestis errat. **C**Neq; dicere possint omnia semper ferri. **C**Primo, quia perradiculū est credere mōtes & saxa semper deorsum ferri, & ea videri semper in terra manere, & id nos latere. Secundo. ignis, aer, aqua, terra, et plerasq; aliorū, in suis proprijs locis existunt. At verovnū quodq; in suo proprio loco natura quiescit, aut ex eo violēte detruditur. quiescūt igit̄ talia in suis proprijs locis. Non igitur oīa semper moueri est astraerū. **C**Secunda cōclusio. Nō omnia semper quiescūt. **C**Primo. Quia quedā moueri, sensu vel p̄spēctuā sunt, et hoc illustrius manifestūs est qā vt rationē requirat. Querere profecto rationē vbi sensus fidē faciat, quedā intellectus infirmitas est. **C**Secundo Quia qui dubitat motū esse, nō modo in physica, sed aīa qualibet scientia trahit errore, quia oēs quodāmodo motu vtūtū. **C**Tertio. Quia sicut importunitates ad mathematica principia nihil ad mathematicū pertinet: ita quoq; neq; qē que sūt ad motū esse, ad physicū spectat, est em̄ physica suppositio et natura principiū esse motus prius posita est. Ex iis enim intelligis nō omnia semper quiescere, et ne hoc quidē modo: sed neq; omnia semper immobilia perseverare posse. **C**Tertia. Non aliqua semper mouētur, et aliqua semper quiescūt: quia res nō semper generātur aut corruptiū, sed simul atq; genitē sunt, nō amplius generātur: et sui interitus finis est et terminus. et ceterē mutationes sunt generatiōes quedā et corruptiōes. Que augmentur, certū est nō semper augeri posse: et que minūtū, non semper minūtū: et que alterātur, nō semper alterari: et que ferūtur, nō semper ferūtur. nā in suis locis natura quiescūt: et extra vt mouēatur, violentus exigitur motus: qui nō semper perseverat, et cōsimiliter ostēdas eas nō semper quiescere, vt que aliquādo oriantur, aliquādo occidat, incrementū sumāt, atq; decrementū. **C**Corollarū. Vide fit exploratum aliqua aliquādo moueri, et aliqua aliquādo quiescere.

Errīcap. scholia. xi. Necesse est omnia entia. In hac divisione quadrimētri sumi, ut dīscrimē dūversitatis penes haec quatuor, omnia, aliqua, semper, aliquādo, que īerētē cōparatur hoc ordine atq; cōnectūt, omnia semper, aliqua semper, omnia aliquādo aliquādo. Et vñā quodq; horum quatuor cōparatur ad haec tria prædicta, moueri, quiescere, immobile esse, id vocando immobile, quod non est natum moueri, secundum primā immobili significationem positam ī fine secundi cap, quinti huius, quare huius divisionis sumūtū duodecim membra specialia, quāe hoc modo questionibus sigillatim explicantur.

- 1 Vrum necesse est omnia entia naturalia semper moueri
- 2 Vrum necesse est omnia imper quiescere
- 3 Vrum necesse est omnia semper immobilia esse
- 4 Vrum necesse est aliqua entia naturalia semper moueri
- 5 Vrum necesse est aliqua semper quiescere
- 6 Vrum necesse est aliqua semper immobilia esse
- 7 Vrum necesse est omnia entia naturalia aliquādo moueri
- 8 Vrum necesse est omnia aliquādo quiescere
- 9 Vrum necesse est omnia aliquādo immobilia esse
- 10 Vrum necesse est aliqua entia naturalia aliquādo moueri
- 11 Vrum necesse est aliqua aliquādo quiescere
- 12 Vrum necesse est aliqua aliquādo immobilia esse

Ex quibus constat, ad septimam, octauam, decimam, & undecimam questiones, adhibendā esse responditionem affirmatiuam, ad reliquas autē onines negatiuam. xij. Ut si tot guttæ, aut innascē caprificus. Si centum guttæ cauare lapidem, aut caprificus scopulo innascens eum perrumpit, non oportet quanlibet guttam signillatim lapidē cauare, neq; quanlibet caprifici partem scopuli perfringere, sed totidem simul guttæ lapidē cauare, & tota caprificus dissipat rupem, sicut centum homines simul trahunt nauem, & non quilibet singulatim. Ita in augmentatione omnia alimēta simul eam complent, & in diminutione, ab omnibus partibus substantiae fluxę deperditio, ea facit, & non signillatim vna alimenti pars. Et in toto subiecto affsecutis ut congelationes. Sensu, inquit, cognoscimus aliquas alterationes toto subiecto simul peractas, & non prius in una subiecti parte qđ in altera, ut congelatur aqua secundū omnes suas partes simul, & a principio extrinseco, scilicet frigiditate aeris & que partes omnes (ut supponitur) circunstante. Similiter cum aqua reducit se ad natuum frigus, non prius in una qđ altera parte frigescit, quia eius forma substancialis & que partibus omnibus est propinqüa, nō tamē idcirco amē alteraciones datę sine successione fūit aut subito, nam licet ratione partis subiecti nulla sit successio, tamen ratione partium qualitas que per alterationē paritur, illa successio nō minus inuenitur, qđ si in subiecti diuersis partibus secundū diuersas temporis partes fieret. Nempe in priori temporis parte per totū subiectū acquiritur unus gradus cōgelationis aut frigescionis, & deinde alijs, itē & in posteriori tēporis particula alijs rursum per totum subiectum, quo usq; absoluta fuerit, & completa alteratio. xiiij. Quia sicut importunitates ad mathematica principia. Hoc in loco importunitates dicitur caluminis & cauillationis sophistica, que sunt contra scientiarum principia ab ijs qui pertinacius illis obſtinent, neq; ea recipere volunt, sicut qui negant puncta & magnitudines in mathematica, & qui negant motū esse in physica, nam motum esse, est physica suppositio vel sine probatione recipienda.

¶ Quarti capitī annotatiunculae.

¶ Sistere, quietare. ¶ Motus violentus est qui fit a principio extrinseco, non cōferte vīm passo. ¶ Non cōferētē vīm passo, principio nō agēte intrinseco. ¶ Vīo lentus prēter naturā. ¶ Discretū, diuisum, aliud. ¶ Potentia primo, potētia remota. ¶ Potentia secundo, potentia propinqüa & praecipua. ¶ Sphera, pīla lusoria.

 Vartum caput continet tres diuisiones, & duas cōclusiones. ¶ Prima diuisio. Eorum quae mouētur, quedam secundum se mouēntur, quedam secundum partem, & quedam per accidens. Ita & eorum quae mouēnt, & quid vnumquodq; eorum sit, prius dīctū est. ¶ Secunda. Eorum quae per se mouēntur, quedam a seip̄sis mouēntur: quae post quietem motum iniūiare, & inchoatum citra terminū sistere nullo extrinseco adueniente queunt: ut animata. Alia vero ab alio, quae id non possunt, vt inanima. ¶ Tertia. Eorū iterū quae per se mouēntur, quedā natura mouēntur, quae a principio quod in ipsis est, mouēntur: vt animata a seip̄sis, & a principio quod in ipsiis est, mouēntur: & graue deorsum. Alia vero vi, & prēter naturam: vt aliquando animata, & animatorū partes, & terra sursum. ¶ Prima conclusio. In omni motu discretum diuisumque est quod mouētur, et quod mouet. ¶ Nam in ijs quae vi, et prēter naturā mouēntur, statim id manifestum est, mouēntur enim ab extrinseco agitatore. In ijs vero quae secundum naturam, vt in animalibus quae a seip̄sis mouēntur, etiam id deprehēnditur. nam motricem habent animam intus latente: vt nauta est intra nauem, ipsam gubernans et dirigens. De inanīmis autem cum natura ferantur, difficultas affertur. Nam non videntur ab extrinseco moueri, mouerentur enim vī quadam, et prēter naturam potius. Neq; a se, vt animata. Primo, quia a se moueri, animatorū est p̄prī. Secundo, quia quae a seip̄sis mouētur, se quietare queunt citra terminū: vt qui ambulat, vt vult et vbi vult potest nō ambulare, inanīmatavero nō. Tertio, qā quae a seip̄sis mouētur, ad oppositas partes seip̄sis ferūtur: vt animata nūc ante, nunc post, nunc sursum, nunc deorsum, nunc in dextrū, nunc in sinistrum natura feruntur. Non autem inanima, vt ignis, solū enim natura sursum, et non deorsum fertur. Sed ijs nūmīri non obstantibus, inanīmorū discreta et diuisa sunt et mouēns, et quod mouētur: vt eorum pars vna est mouēns, et altera mota et patiens. Et licet extrinseco egeat, cum ipsa etiam natura ferantur: suum tamē ipsiis intrinsecū principium vī mo-

uendi prebet ac prestat, nō tamē (vt rite probatum est) idcirco a seip̄sis moueri dīcentur. Sed hēc adhuc clariora dilucidiora que euāsura sunt. ¶ Secunda. Inanima ta ab alio mouēntur: & alterum atque alterum mouēns, & motum est. ¶ Nam mouēns aut est prēter naturam, vt ferreus vectis & natura grauius quippam sursum leuans, aut mouēns natura: vt actu calidum natura mouēns atque calefaciens, qđ est potentia calidum. & ita secundum quantū, & vbi. Nam quicquid actu causa est, naturalem vīm habet mouēndi ea quę potestate talia sunt, quale quod mouet, actu est. Cum vero inanimatorū mouēns prēter naturam fuerit, manifestum est ea ab alio moueri, & alterū & alterum esse mouēns, & motū. Qod si secundū naturam, itidem, nam mouēns erit actus, faciens mobile actu esse aut quantū, aut quale, aut vbi, quale ipsū potentia erat. ¶ Veruntamē duobus modis dicitur aliquid esse in potentia. Primo aliquid est sic in potentia, nō quidem vt operetur non impeditū, sed adhuc actu egens: quomodo dici mus terram esse in potentia sursum: aut quia prēter naturam sustollī, sursumque ferrī possit: aut in ea generari levitas, quemadmodum & ipsa, aer potentia est, & sicut nondum scīens, potentia est considerans. Alio modo ita in potentia, vt subtracto impedimento protinus operetur: quemadmodum scīens (modo impeditum non sit vīlū) considerat: & actu calidū, calefacit. & hoc paēto inanimata sunt in potentia vt in sua loca ferantur, quotiens iacent extra, & in quanto et quālī similiter se habet. Et est resistens & impediens quodammodo vt mouēns, et quodammodo vt non, nam mouet per accidens, et nō per se: vt cum deiçitū columnā, quod illi superpositū erat, deorsum ruīt: et dolū qđ superposito lapide sub aqua detinetur, amoto illo sursum emicat atq; emerget: et sphera lusoria repercutta a pariete, ab eo vt resistente per accidens mouētur. Sed ex his satis esse clarum arbitramur inanima semper ab alio moueri, et alterū atque alterum esse mouēns, et motum.

Vart capi. scholia. xvij. Eorum quę per se mouētur, quedā a seip̄sis mouētur. Non dicitur animalia a seip̄sis moueri, quia in eis idē sit mouēns, & qđ mouētur. Id enim sīc non posse, ostendit primum caput septimi huius, & in ipsiis quidē mouēns prēcipū est forma, quod autem mouētur, est materia, & eius gratia totum animal, sed quia nullo aduentante extrinseco possunt post quietē motum inchoare, & eundem inchoati anteq; ad terminū perueniant sistere atq; intermittere, quod sane nō possunt inanima. lapīs enim neq; seip̄so potest motum inchoare etiā naturalem, sed indiger remouēte phibens, neq; incepitū potest citra terminū dimittere, sed tum primum quęscit, cum terminū ad quē tenet debet fieri affsecutus. Interdum & animara cum mouēntur a gravitate elementarī dominante, possunt quidē sua sponte post quietem auspicari motum, vt homo ex alta turri se valer prēcipitare, verū eundem incepitū non potest sua sponte interrumpere, neq; pendulus in aere sub sistere, quare manifestū est huiusmodi motu non mouēri animalia. Siquidē is motus quo anima lia a se mouēnt, non fit a qualitate motiuā elementarī tanqā instrumento, quēadmodum naturales motus inanimatorū, sed a partibus corporis integralibus, vt pedibus & aliis. Et cum litera dicit ad motū animalis a seip̄so nullū aduenire extrinsecum, id intelligitur de extrinseco aut principaliter mouēnte, vt in motu grauius aut leuius violēto, aut remouēte prohibens, vt in eorum motu naturali, potest ēm̄ aduenire extrinsecum obiectū, scilicet appetibile, quod excītē & impellat appetitū ad motum, sed de huiusmodi extrinsecō non intelligitur data diffinitio.

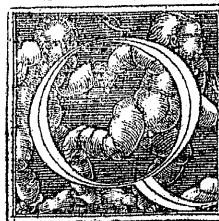
xviii. Alia vero vi, & prēter naturā. Dicuntur ex notis illa violenter mouēti, quae mouēntur a principio efficiente extrinseco, non conferente vīm passo, vt grauius sursum projecta per virtutē impulsuā projiciētis. Et per id quod dicitur passum non conferre vīm, minime intelligentū est in matēria non debere concurrere ad huiusmodi motum, nam matēria & ipsum violenter motum, non minus intra se motum subcipiunt, qđ si natura ferrentur. Est enim matēria, cuiuscōmōdū subiectū. Sed dicitur in motu violento passum non conferre vīm, quia nullum est ille agens principium intrinsecum, & motū promouēns. Nempe cum grauius sursum impellit, & forma substantialis & grauitate restituit motus sursum, & deficiente virtute impreſa aut extrinseco impellente, vt vento, illlico decidunt. Quod si quis perconetur de lapide impulsuō deorsum a projiciente, an vī natura feratur, nam perspicitū est illum motū & ab intrinseco fieri principio, scilicet grauitate que concurrit ad efficiendum motum, si enim lapidī graui vt quatuor imprimatur virtus impulsuā, & alterī graui vt octo aequalis virtus, velocius hic quā ille prouert, quod signū est grauitatem motū coadiuvisse, planum item est illum ab extrinseco etiam moueri, nam vīlo-

Cius quā fine impulsione feretur, diciturque projectus. Huic quæstioni adhibenda est responsio, illic non vnum esse motum numero, sed duos, qui mutuo se intendunt, quorū unus est naturalis a forma intrinseca lapidis, & vnuus violentus ab extrinseco impulso, sicut si intelligatur ignis gy rando moueri sursum, ipse duobus feretur motibus, scilicet motu recto, & motu circungyrationis, quorum primus ei naturalis est, secundus autem violentus. *xix.* Discretum diuisumque est quod mouetur, & quod mouerit. Non id intelligitur de diuisione reali, quæ fiat per abstractionem partium quantitatis. Neque discretum & diuisum hic dicitur cuius partes diuiduntur & distra hantur ab initio, sed quod ab altero aliud est & differt, vt mobile & mouens discreta & diui sa dicantur non quod ab initio separata sint, & aliquo spatio distantia, sed quia mobile non est mouens, neque mouens est mobile. Est que huius conclusionis sententia eadem cū ista ppositione in seprimo huius probata. Omne quod mouetur, ab alio mouetur. Vt eorum pars vna est mouens, & altera mota. Philosophus hoc in loco eorum refutat sententiam qui ponunt inanimato rum totam substantiam esse materiam, neque in eis ponunt formam substantialem propriarum operationum efficienciam, sed totam efficiendivim accidentiaris affectionibus tribuit, qui quantum a recta deviant Aristotelis philosophia, satis compertum habetur, cum hic manifeste sentiat Aristoteles inanimatorum esse vnam partem mouentem, scilicet formam substantialem, & alteram partem motam, scilicet materiam, neque per partem mouentem intelligit grauitatem a levitatem, cum illa non possint esse partes substantiae. Et cum inanimata natura feruntur, necesse est ipsa moueri a principio intrinseco substantiali, quod non nisi forma substantifica esse potest.

xx. Nam aut mouens est præter naturam. Tunc mouens corpus inanimatum mouerit præter naturam, quando suapte natura non est natum talem motum efficere, vt ferreus vectis, id est instrumentum ad aliquid sursum vehendum atque mouendum accommodarum, quicquid sursum cuehens. Tunc vero mouens natura mouet, quando ipsum naturaliter est natum efficere talē motum, vt ignis calefaciens. Et est resistens & impediens quodammodo ut mouens. Amouens impeditum motus grauis deorsum, est causa sine qua non fieret talis motus, vt frangens par tem, super quem facens lapis demolitione parietis cadat deorsum, est causa sine qua non fieret causus lapidis deorsum. Similiter resistens motu directo, & impediens eum continue fieri, est causa per accidens motus reflexi & resiliuntis, vt lapis rotundus projectus in terram, resiliat terra sursum, cuius quidem reflexionis terra est quodammodo causa. Sic si pila impulsa parieti repercutitur, illius repercussionis terra itidem est causa per accidens.

¶ Quinti capituli annotat.

¶ Mutatio vniuoca, est cum mobile ad consimilē actus mouentis actū mouetur.
¶ Seipsum mouens, completum mouens ab intrinseco motum.

Vñtum caput continet vñā diuisionē, quinq; conclusiones, & duas rationes ad primam. ¶ Diuisione. Mouētum quoddā est mouens tñ, & non motum ab altero. & id primū & per se mouens dicitur. Alterum est mouens quidem, & ab altero motum, & eorū quoddam est propinquius, vt quod est primo immediatus: & quoddā remotius, verbū causa, vt si hō mouet manū, & homo nō amplius ab alio moueat, & manus mouet baculū, & baculus lapidē, homo mouēs primū et ppter se diceretur, et manus et baculus mouentia secundū alterū: hoc vltimum, et remotius, illud vero propinquius. ¶ Prima conclusio. Primū mouēs posterioribus magis mouet. ¶ Primo. Quia primū mouens posteriora mouet: non autē posteriōra primū. ¶ Secundo. Quia posteriora sine primo (vt a quo vñm suam mouēdi recipient) mouere non possunt: primū autem sine posterioribus mouere potest. Est igitur manifestum, primū mouens posterioribus magis mouere. ¶ Secunda. Datis mouentibus quibuscunq;, necesse est ad aliquid primū decubere, in quo fiat status. ¶ Nā aut decumbitur ad primū, aut proceditur in infinitum. nā in infinitorum non est primū. At uero in infinitū procedere impossibile est. decubitur igitur ad primū: quod quidem cum nō amplius ab alio moueat, quia primū, in eo statut. ¶ Tertia. Primum mouens aut immobile perseverat, aut a seipso mouetur. Omne enim quod mouet, aut moueri, aut non moueri necesse est. Si non mouetur, immobile, si autem mouetur, aut a se aut ab alio moueat, oportet, non ab alio, nam (ut dictum est) primum non esset, reliquitur igitur ut a se moueat.

VIII P LXXXII.

¶ Quartus. Primum mouens, immobile est. Quia quod mouetur, aut per se mouetur, aut per accidens. Sí dicas per accidens: neq; idcirco moueri oportet. & si secundū accidens moueretur, nō esset necesse moueri. quare neq; aliquid aliorū. hoc autem falsum, nam motū semper esse oportere, prius constructum est. Sí das primū per se moueri: neque hoc quidem. ¶ Primo. Nam quod per se mouetur, ab alio moueri prius monstratum est. erit igitur mouens, & non motū neq; a se, neq; ab alio. Nec immērito aliquid tale existit quod mouet, & nō mouetur: quia cum in aliquo coniuncta reperiāntur, & vnum ab altero se iunctū reperiāntur, & alterū ab altero. Mouere autem & moueri simul cōiuncta reperiāntur in baculo, & in uerū se iunctū a mouere, vt in lapide. Merito igitur inuenitū & mouere se iunctū a moueri. quare hec tria erunt, mouens tantū, mouens & motum simul, & motum tantū. Hanc ob causam intellectū Anaxagoras posuit immobilem & separatum, qui fons, origo, principiūq; motuum effectuum esset, & qui rebus omnib; p̄cesset. ¶ Secundo. Quia aut eodē motu se moueret & moueretur, vt augens augeretur, minuens minueretur, calefaciens calefieret, docens doceretur, sanans sanaretur, ferens ferretur, quo nihil ineptius. Aut alio motum mouet, & alio mouetur, sed quō augmentans alteratur, aut alterans fertur: nō enim se, sed alterū moueret & augmentaret, & ipsum quoque ab altero moueretur: vt ab alterante & ferente. & hoc abiret in infinitū. Nec valet dicas moueri vsq; ad aliqua, & deinde reflecti & reciprocari, nam oporet ipsum a superiorē alterante & ferente alterari & ferri. Priora enī a posterioribus nō mouentur. Et cū illud superius atque prius mouens hoc pacto iterum moueretur, abiret in infinitū. est igitur primū mouēs immobile. ¶ Tertio. Quia omne motū esset mobile, vt omne sanans sanabile, & edificans edificabile, hoc autē irrationalib;. ¶ Quarto. Cōcessum est, immobile, partibile esse oportere. Si igitur primū mouens moueat a se (nam ab alio nō mouebitur, quia primū nō esset) aut totū mouebitur totū, aut totum partem, aut pars totum, aut pars partē. Nō totum mouebit totū. Nam aut hoc esset (vt p̄ceptum est) secundū eundem motū, & tunc idē sanare & sanaretur, doceret & doceretur, ferret et ferretur, et ita singularis, aut secundū vnum moueret, et secundū alterū moueretur: quod etiā esse nō posse monstratum est. hoc enim abiret in infinitū. Item quod mouet, est actus: qđ mouetur, est in potentia. Si igitur totum a seipso toto moueretur, eodem respectu et actus et potentia esse diceretur, est enim quod mouet, actu tale, quale mobile potentia est: vt quod generat, actu specie habet, et quod calefacit, actu calidū est. et hoc vbi mutatio vniuoca est, et ita idem et secundū idem erit calidū, et non calidum, et ita in ceteris. Neque totum, partē mouebit, nam si totū partem moueret, partem haberet immotam, et alteram motam. quare pars immota potius dicenda afferen daque est primum mouens, et non totum. et pars mota a seipso moueretur. Nam a toto, quod nuper tantopere esse nō posse monstratum est. Neque pars partem, eaēdem ratione. Quod si dicas partes illas vim mouendi reciprocā habere, et contrā pati, vt quemadmodū vna alteram moueat, ita et cōtra fiat, hoc nihil pro sit. Primo, quia tunc nihil esset primū mouens: vt quorum quodlibet ab altero moueat, et quorū nullum prius rationem mouendi potius habeat quam sequens et posterius. Secundo, quia primū mouens non contingit moueri, nisi a seipso contingat: ab altero igitur quocunque mouebitur secundū accidens: quare et bene immobile permanet. Tertio non necesse est mouens cū mouet cōtra moueri, alioqui et calefaciens semper calefit, et sanans sanatur, et ita de similibus quāplurimis, que aliquādo prius pro absconis adducta sunt. Sed primū mouēs (vt sepius dictum est) aut immobile perseuerat, aut a seipso mouetur. Neque pars totū mouebit, nam pars ea potius primum mouens dicenda esset: atque in eum relabemur errorem, vt eam ab se moueri concedere cogamur. ¶ Quinta cōclusio. Necesse est seipsum mouens, co-

stitutum esse ex parte mouēte immobili, & parte mota non mouēte. ¶ Nā quicquid mouetur, ab alio moueri necesse est. erit igitur aliquid ipsius se ipsum mouentis, & non ipsum totū mouens, quod mouebit. & cum se nō moueat, moueretur enim nō ab alio) mouebit alterum: quod quidem nō se mouebit, neq; prius acceptum mouens contra mouebit, ppter ea quē superius adducta sunt incommoda. Erit igitur liquidū ipsius se ipsum mouentis, & pars aliqua mouens immobile, & aliqua mota quidem, & nō mouens. Et nō modo hēc requirūtur, sed & sufficere videntur. Esto enim a mouens immobile. b motum nō mouens. c mouens & motum, & mouens quidem b, & motum ab a. ex quibus intelligo a b c cōpositum, se ipsum & cōpletum mouens. Si subtrahas a, residuum c b nō est fe mouens, nam c mouens posterius non mouebit sine priori. Et si subtrahis c, relictum cōpositum a b se ipsum mouet, nam a mouebit b mobile. Nō modo igitur requiruntur huiusmodi mouens & motū, sed et ea ut aliquid se mouere dicatur, sufficiunt, et sunt vt cōtactū habentia, alterum in altero diuersum distinctumq; situm non habentia: et ex ipsis constitutum, se ipsum mouēs dicitur, non quidem quia ipsum totū se moueat, et ipsum a se ipso toto moueatur: sed quia intra se aliquid mouēs, et aliquid ab eo motū habeat, que cōtactū et situ indistincta idiuīsaque sunt. ¶ Sed dubitabis an diuisis a b, pars residua a moueat residuam partē b. ¶ Nihil prohibet sic esse, si pars residua ad residuam partem eandē vim, mouendiq; pportionem seruet, quam et totū ad totum. si vero non, nihil incommodi est residuum non mouere residuum.

Venti capitīs scholīa. xxij. Primum mouens posterioribus magis mouet. Hēc conclusio (sicut & diuisio proxime precedens) intelligitur de primo mouente physico, scilicet forma substantiali, vt sensus sit, primum mouens physicum magis atque perfectius mouere, quam posteriora mouentia physica, vt forma substantialis magis quam instrumenta sua accidentalia. Nempe primum mouens posteriora mouet. posteriora autem non mouent primum, cum ipsum a nullo moueatur. primum igitur magis acq; valerius mouet quā posteriora. Præterea primum mouens posterioribus vim mouendi communicat, & posteriora a primo vī mouendi recipiunt, & quia primum mouens mouet, posteriora mouent. igitur primum magis quam posteriora mouet. Nam cum propter aliquid mouens alterum mouet, id propter quod alterum mouet, magis mouet, hinc altera rūsum lumen ad idem probandum ratio. Posteriora sine primo mouere non possunt, vt neque color sine lumine videri, neque scientia si ne anima potest considerare. Primum autem mouēs physicum sine posterioribus mouere potest, vt aquē forma non adiuta frigiditatem, reducit aquam ad frigiditatem, perinde arque lumen sine colore potest videri, & anima sine scientia considerare, cum nondum scientiam fuerit adepta. Verrum per primum mouens physicum potest humana mens facile subuehi & manuduci ad intelligendum primum mouēs metaphysicum, ad quod in sequenti cap. assurgit philosophus, nam hoc illius est clarissimum exemplar. Nempe vt in natura vīa est principis forma effictrix, priarum eius operationum, conseruatrixq; & moderatrix sui totius, haud secus in toto vniuerso vīus est mundi princeps & rector, omnia sua prouidentia conseruans & moderans. Et vt forma substantialis habet accidentalia instrumenta, quorum ope & adiumento suas peragit functiones, ita & primum mouens supramundanum cœlestes habet spiritus administratorios, & corpora tūc cœlestia, cum sensibilia, quorum ministerio naturales rerum operationes exequitur & peragit. Adeo qđ forma substantialis suo defictura instrumento, intra sum totum sibi accommodū producte instrumentum, vt forma aquē frigiditatē, cui agendi vīm cōmunicat, & ea coagente in extera corpora frigus producit. Ita primum supremūq; mouens nullius miniculō primum res ad esse produxit, productis agendi vīm cōmunicauit, suumq; simile producēdī virtutem, illarūq; opificio & cooperatione hunc pulcherrimū naturę ordinem in suo stabili tenore conseruat. Et si quis atten-
tiuscūle animaduertat, omni ex parte comperiet rerū substantiales formas illius absolute illissimē & abstractissimē formē imagines esse & simulacra, illiusq; propinquā similitudinē gerere, quod & in ultimo capite prīmī huius Aristoteles satis expressit. xxv. Quia cū in aliquo coniuncta reperiuntur. Vt calidū & siccū in aliquo eodē vt igne inueniuntur confūcta, & calidū sine siccō inueniuntur in aere, quare & siccū sine calido in aliquo vt terra inuenitur. Sed id intelligendum est de ijs quae re ipsa sunt distincta, nam si sola ratione distinguatur, vt vīnum rationē habeat cōmuniorem & pluribus conuentē, & alterū minus cōmuniem, sic qđ secundū presupponat prīmū, nō id oportet quod hic dicitur, vt vegetatiū & sensitū inueniuntur coniuncta in animali, & vegetatiū separatum a sensitū in plantis, nō tamen idcirco sensitū sine vegetatiū inuenias, nā omnē sensitū, vegetatiū est. Siquidem sensitū & vegetatiū sola ratione differunt, sicut homo & animal. Et quānū duo illa quē adiūcē comparantur, re ipsa differant, si tamen

manuadū-
ctio a for-
ma substi-
tiali ad pri-
mū om-
nium re-
mouens,

ma illius est
clarissimum
exemplar. Nempe
vt in na-
tura vīa
est princi-
pis forma
effictrix,
priarum
eius opera-
tionum,
conser-
uatrixq;
& moder-
atrix sui
totius, haud
secus in
toto vniuer-
so vīus
est mundi
princeps
& rector,
omnia
sua prouen-
tia conser-
uans &
moderans.
Et vt
forma
substantialis
habet acci-
dentialia
instrumenta,
quorum
ope &
adiumento
sue per-
agit
functiones,
ita &
primum
mouens
supramun-
danum
cœlestes
habet
spiritus
adminis-
tratorios,
& corpora
tūc
cœlestia,
cum
sensibilia,
quorum
ministerio
naturales
rerum
operationes
exequitur
& per-
agit.
Adeo
qđ
forma
substantialis
suo
defictura
instrumento,
intra
sum
totum
sibi
accommodū
producte
instrumentum,
vt
forma
aquē
frigiditatē,
cui
agendi
vīm
cōmunicat,
& ea
coagente
in extera
corpora
frigus
producit.
Ita
primum
supremūq;
mouens
nullius
miniculō
primum
res ad
esse
produxit,
productis
agendi
vīm
cōmunicauit,
suumq;
simile
producēdī
virtutem,
illarūq;
opificio
&
coopera-
tione
hunc
pulcherrimū
naturę
ordinem
in suo
stabili
tenore
conseruat.
Et si
quis
attenu-
tiuscūle
animaduertat,
omni
ex parte
comperiet
rerū
substantiales
formas
illius
absolute
illissimē
&
abstractissimē
formē
imagines
esse
&
simulacra,
illiusq;
propinquā
similitudinē
gerere,
quod
&
in
ultimo
capite
prīmī
huius
Aristoteles
satis
expressit.
xxv.
Quia
cū
in
aliquo
coniuncta
reperiuntur.
Vt
calidū
&
siccū
in
aliquo
eodē
vt
ignē
inueniuntur
confūcta,
&
calidū
sine
siccō
inueniuntur
in
aere,
quare
&
siccū
sine
calido
in
aliquo
vt
terra
inuenitur.
Sed
id
intelli-
gendum
est
de
ijs
quae
re
ipsa
sunt
dis-
tincta,
nam
si
sola
ratione
distingui-
tur, vt
vīnum
rationē
habeat
cōmuni-
orem
&
pluri-
bus
conuen-
tē, &
alterū
minus
cōmuniem,
sic
qđ
secundū
presupponat
prīmū,
nō
id
oportet
quod
hic
dicitur,
vt
vege-
tatiū
&
sensi-
tū
separatum
a
sensi-
tū
in
pla-
ntis,
nō
tamen
idcirco
sensi-
tū
sine
vege-
tatiū
inuenias,
nā
omnē
sensi-
tū,
vege-
tatiū
est.
Siquidem
sensi-
tū
&
vege-
tatiū
sola
ratione
differunt,
sicut
homo
&
animal.
Et
quānū
duo
illa
quē
adiū-
cē
comparantur,
re
ipsa
differant,
si
tamen

secundum præsupponat prīmū, & ipsum includat, vt sensatio vegetationem, nō oportet virū ab altero separatum inueniri. Item quod mouet est actus, quod mouetur est in potentia. Actus, in actu, vt sensus sit, qđ in mutationibus vniuersis quod mouet, est actus tale, quale in mobili dispositionē inducit. Et quod mouetur, est potentia tale, quale mouens est actus, vt calefaciens est actus calidum, & quod mouetur ad caliditatem, non est adhuc calidū, sed potest esse. Ita frigefaciens est actus frigidum, & quod frigescit, nondū frigidum est, sed potest esse. Ergo si totum mouet totum, quatenus mouens, est actus, & quatenus mouetur, est potentia, & nō actu. Idem ergo simul erit actu, & nō erit actu, vt si totum se calefacit, totum quia calefaciens, est calidum, & quia idem simul calefit, ipsum non est calidum, sed potest esse. Idem ergo simul est calidum, & nō calidum. Nam si totum partem moueret. Si totum moueret partem solum, ipsum haberet vnam partem immotam, vt a, & alterā motam, vt b (si enim nullam haberet partem immotam, totum moueret totū) ergo pars immora a, potius dicenda est et primum mouens. Cuius enim nihil mouetur, id magis ad primum mouētis accedit rationem, qđ cuius aliquid mouetur, & aliquid nō. At pars a, nihil mouetur, ipsius autē a totius vna pars scilicet b mouetur, potius igitur pars a est dicenda primum mouens, qđ totum a b. Præterea cum totum per hypothesim moueat partem, quilibet pars totius mouebit partem b motam (si enim aliqua sit pars totius quae partē b non moueat, neque totū partem mouebit) & pars b est, est pars totius mouētis a b. igitur pars b se ipsum mouebit, & pars mota, a se ipsum mouebitur, quod prius esse non posse, ostensum est. xxvi. Necesse est se ipsum mouens, constitutū esse. Huius conclusionis sententia est, qđ necesse est omne corpus naturale, quod quidem se ipsum mouens dicitur, quia est completum atque totale mouens, denominatione facta a sua forma, & ab intrinseco motū, vt potest a sua forma substantiali, cōponi ex parte substantiali mouente immobili, scilicet forma substantiali, & primo actu, & ex parte mota non mouente, scilicet materia, & rerum naturalium portēria. Esto enim a mouens immobile. Sit a mouens immobile, & forma substantialis. b motum non mouens, vt materia, & vero mouens & motum (vt manus in homine, aut ala in ave) mouens quidē b materiam, & motum ab a forma substantiali, ex quibus intellegatur a b c composite corpus naturale se ipsum mouens. Si auferatur a forma substantialis, residuum b c non est se mouens, nā a primum est mouens, & vero posterius, modo posterius mouēs non mouens sine priori. Et si subtrahatur c posterius mouens, reliqua a b est se ipsum mouens, nā a primum mouens mouet b mobile, absque c posteriore mouente, quare pars mouens immobili, & pars mota non mouens, sufficiunt ut aliquid dicitur se ipsum mouens. Sed dubitabis an diuisis a b. Posset quispiam sciscitari an toto composto in duas partes integrales diuisio, vt colubro in duas medietates, quarum vtraque habeat aliquid a, & aliquid b, vtrum primā partis a mouebit suum b, & secundā partis a itidem suum b. Responder Philosopher, qđ si pars residua mouens ad partem suam motam eandem habet proportionem, quam tota forma ad totam materiam, & eque mouebit facta diuīsione atque prius. Nam eadem existente virtutis mouentis ad mobile proportionē, consimiles sunt motus, vt mediū colubri forma suam mouet materiam, sicut & totus colubris. Cum autem partis separatae forma ad materiam non eandem seruat proportionem, quā tota forma ad totam materiam, non oportet residuum mouere residuum. Neque hoc loco intelligendum est qđ tota forma separatur a materia, quia neque forma natura potest sine materia subsistere, neq; materia sine forma.

Sexti capitīs annotat:

C Simpliciter immobilia, que neque per se neq; per accidens moueri nata sunt.

S Extum caput continet tres conclusiones, tres rationes ad primum, & tres ad secundam. **C** Prima conclusio. Quoddam esse mouens immobile, ab omni mutatione alienum & per se & per accidens, aliorum motū esse oportet, & nunquam (vt dictum est) deficere. est igitur primum mouens immobile, perpetuum, atq; eternum, quod huīusmodi motus causa sit. Et querere an quicquid fuerit eternum, moueat tantum, & non moueat: ad presentem non attinet rationem, & an tantum vīnum, an plura sint mouentia simpliciter immobilia, perpetua atq; eterna, sed de his in sequentibus. **C** Secundo, Mouentium immobiliū quedam sunt que quandoq; sunt, & quandoq; non, & que per accidens mouentur: vt animalium & aliarum sensibilium rerum motrices forme. At sic non omne mouens esse potest: & causam aliquam eorum que hūc in modum aliquando sunt, & aliquando nō sunt, esse oportet, que non aliquando sit, & aliquando non sit, sed que eterna, aliarum principes & verum principium existat. Hēc autem quocunque fuit, primum mouens, immobile, ab omni mutatione alienum & per se, et per accidens, perenne atq; eternū erit. **C** Nec valet si quis dixerit ipsum primum mouēs

(quod mutationum & mouentiū deficientiū statuitur causa) imparibile esse. quod tametsi nō generetur, corrūpatur, aut mutetur: quia tamē imparibile, sine mutatione accidet ipsum aliquādo esse, & aliquādo nō esse. ¶ Cōcedimus ipsum neq; generari, neque corrūpi, neq; alia qualibet mutatione affici. nā oē seipsum mouēs mōlē habere necesse est, & esse partibile. & ipsum primū mouēs, mōlis & dīuisibilitatis expers est. Sed idcirco nō cōcedā ipsum sine mutatione aliquādo esse, & aliquādo nō esse: neque necessitas vlla est: quin potius oppositū cōstat. nā quomodo omnīū que aliquādo sunt, & aliquādo nō sunt, causa esset? ¶ Tertio. Videmus alia generari, & alia corrumpi: & hoc continue. At perpetua hēc rerū series & cōtinatio huīusmodi, principiū habet stable & eternum. nā principia que cū ipsivna oriūtūr, atq; vna cum ipsis occidunt, huīusmodi eternē seriei causa esse nō possunt: sed (vt diximus) causa extra hēc omnia est, perpetua, semper stabilis & eterna omnīū rerum causa. ¶ Secunda conclusio. Id primum mouens semper immobile perseuerans, & eternum, vnum est. ¶ Primo. Quia vnu est primus motus, continuus & eternus. is igitur qui & eum tēperat motor, primus est, vnu, & eternus. Et satius quidem est hoc pacto existimare vnu primum nature principē, in natura enim melius respicimuse esse finitum, & pluribus finitis melius vnu, si ipsum satis sufficiēsque fuerit. Est igitur id primum mouēs semper immobile & eternum, vnu. ¶ Secundo. Motus diuersi nō sunt cōtinui, & si cōsequētes. At si nūc mouēs vnu, primum motum cieret, & aliquādo mouēs alterū, motus essent diuersi, solum cōse quētes, & non cōtinui. erit enī vnu cōtinuus, quādo ab uno mouēte, & vniū natuē motus fuerit. igitur cum primus motus vnu sit cōtinuus & eternus, & primum eius mouens vnu erit & eternum. ¶ Tertio. Quia cum nō omnia semper mouēa tur, neque omnia semper quiescāt, verum aliqua aliquādo mouēatur et quandoque quiescāt, vt habēta ad vtrūq; potētiā: et aliqua semper mouēatur: & quicquid mouētur, ab alio moueri sit necesse: tandem deueniemus ad vnu primum mouēs immobile: quod quidē neq; a se neque ab alio mouēbitur, et quod primo motui aptabitur, et futurū alijs motibus causa. Nec animalia eos qui motū perēnē et perpetuū esse negāt, mouere vllatenus debēt: que se ex summa quiete vidētur a seip̄sis in motū excitare, nā id prius diximus verum nō esse: sed solū esse vnu motum (vt qui secundū locum est) quo animalia spōte sua et a seip̄sis mouētur, ceteros autē, augmentum, decrementū, alterationē, sp̄irationē, et huīusmodi nō a se et sua sp̄ote exercēt, sed modo naturali: vt p̄sente cibo nō nutriti et augeri nō possunt, etiā si velint, et talibus motibus mouētur quādo quiescunt ab eo quo ea a seip̄sis moueri dicuntur. Et is plane cōtinuus nō est, nā interdū dormiunt animalia, dum coquunt digeruntque alimentum. et tunc a motu illo quiescunt, quo quidē alimento digesto et disperso, exp̄ergiscuntur, et surgunt: et saepe ab ijs que extra sunt, excitātur ad mouēndum. Et omnium talium que a seip̄sis mouēntur, primum mouens mouētur, et sibi ipsi causa mouēndi est: per accidens tamē, nā mutante corpore locum, et quod in eo est principiū mouendi, locum (saltem secundum accidens) mutare necesse est. Quare fit vt si immortalis eternusque (vt dictum est) haberē debeat motus, vnu sit primum mouens om̄ino immobile. ¶ Tertia. Si primum mouēs immortale sempiternūque habetur: et quod primo ab eo mouēt, immortale sempiternūque haberi necesse est. ¶ Nā si sempiternū nō esset, sed aliud et aliud mobile agitaret: fieri non posset ut eius motus vnu et continuus esset, cum mobile non esset vnu. sic enim primum illud ac summum semper sui simile manens, eodem motu mouēbit: et ab eo immediate motum, alia mouēbit. que ad loca contraria et ad diuersas species et formas mouens, varie ad ea se habebit, nunc ad quiescens, nunc ad motum, genitum, corruptum. Vnde iterum perspecta habetur causa, cur non omnia semper mouēantur, nec omnia semper quiescāt, sed aliqua semper mouēntur, vt que mouēantur

28

29

30

a primo simpliciter. Est enim semper idem & sui simile continue manens, & primum qđ ab eo immedietate mouetur: & quēdā mouēntur a principio nō simpliciter immobili, sed moto, & ppter id aliquando mouēntur, et aliquando quiescunt.

Sexti capitū scholia. xxvii. Ab omni mutatione alienum & per se, & per accidens. Simpliciter immobilia dicuntur entia supramfidana & felicissima, omnino a motu se-mota, quae neq; per se, vt materia & substantiē complete, neq; per accidens, vt formē rerū naturalium, moueri nata sunt, sed in eodē statu fixa permanent. Inter que vnu est suprēmū mouens atq; eternum, quod primum mouēns vocat Aristoteles, & quo de in toto hoc capite, assurgendo ad ipsum a primo motu, & primo mobili, determinat. Que tamē hic & quo quis alio loco huius octauū afferruntur de motu celi perpetua duratione, aut nunq; delititia generationum & corruptionum successione, minime vera habēda sunt, sed ex prius dictis, catholicis & veritatis cui semper est standū) repugnare cēsanda, neq; necessitas vlla est, quin potius oppositū constat. Quāuis forte sicquid sine mutatione aliquando est, & aliquādo nō est, sit imparibile, vt puncta, momenta, instantia, non ramen & diuerso oportet, quicquid secundum quantitatē est imparibile, ipsum aliquando esse, & aliquando nō esse sine mutatione, immo aliq; imparibile secundum molem, debet semper esse, vt quod prima est omnium causa. Nam si ipsum aliquādo esset, & aliquando nō esset, non posset esse prima causa omnium que aliquando sunt, & aliquando nō sunt, cum non esset causa eorum quae existent ipso nō existente. Siquidem non ens non est causa, saltem actu, ipsius entis arcē existentis. xxviii. Motus essent diuersi solum consequentes, & non cōtinui. Et si diuersa mouēntia instrumentalia non semper arguunt diuersitatem motuum secundū speciem, vt lapis per aerem mouēt gravitate aquae & terrea, per aquā vero solum grauitate terrea, nihil minus illi duo motus sunt eiusdem speciei. Tamē diuersa mouēntia, principia, vnu & idē mobile successiue & naturaliter mouēntia, plane efficiunt diuersitatem motuum secundū speciem, vt si lapis nūc forma substantiali & p̄cipuo mouēt feratur, nūc vero a vi atque virtute impellentis. At si aliquando vnu mouēns mouēret cælum, & aliquādo alterū, diuersi qđ a primo nature, mouēntia nō quidem libere, sed naturaliter, secundū Aristotelē essent diuersa, igitur & illi motus primi mobilis essent secundū speciem diuersi, & mismine cōtinui, cum a diuersis mouēntibus, vt igne & aqua, diuersae fiant operationes naturales, calefactio & frigefactio. Cum itaq; primum motus si cōtinuus, consequens est ipsum fieri ab uno mouēnte primo. Nec animalia eos qui motū perēnē et perpetuū esse negant. Putantur Aristoteles motum celi quantum ad eius efficiens non respondere motui animalium secundum locū quo a seip̄sis mouēnt, cum cœlestis a virtute fiat indefatigabilis, animalis vero a defatigabili, cœlestis continuus sit, & sine interruptione, animalis autem nō sit continuus, sed per quietem interruptus. Sed arbitratus est motū celi portius respondere in analogia motui vitali animalium, scilicet nutritioni, que fit a potentia vegetatrice indefatigabili, & continue mouēt sine interruptione. Et sicut eo motu animalia potiū quiete non ceperint mouēri, sed quandiu sunt mouēntur, ita neq; motus celi vñq; incipit. Verū hac analogia hallucinatus est Aristoteles, nā nutritio fit a mo uente naturali, quod p̄sente cibo & alimento non potest nō mouēre, moius autem celi fit a mo uente voluntario, quod cum vult mouēt, & cum vult desinit mouēre. quare potius conferre debuisse motum celi ad motum localem animalium, qui etiam quoquo pacto fit a mouēnte voluntario, & cum facile deprehendisset motum celi principiū habuisse, sicut & motus localis animalium. xxix. Nam si sempiternū non esset, prius vrbū refertur ad primum mobile, posterū vero ad primum mouēt. Et ab eo immedietate motū, alia mouēbit. Primum mouēns semper idē & stabile, eodem & regulari motu mouēbit, & primum mobile ab eo motū, alia inferiora mobilia mouēbit, que quidem inferiora mobilia cum primum mobile ad loca contraria & diuersas formas mouēat, diuerso modo ad illa se habet, aliquando quidem vt ad quiescētia, aliquando vt ad mota, interdū vt ad genita, interdū vero vt ad corrupta.

¶ Septimi capitū annotat.

¶ Concretio, congregatio. ¶ Secretio, disaggregatio.

Septimum caput contineat tres conclusiones, et quatuor rationes ad secundam. ¶ Prima conclusio. Nullus motus preter motū secundum locum, vnu, continuus, et eternus esse potest. ¶ Manifestum est enim esse vnu motū primum: qui, quia primum mouēns semper continue mouēt: continuus erit et eternus. sed eum esse motum secundum locum, hinc sumitur argumentū, quia augmentatio cōtrariis continetur, nam alimento prius qđ augmentatio perficiatur, complementum qđ sit assecuta, dissimile et cōtrarium est. ita et diminutio et alteratio, et vt sit alteratio, alterante egemus: qđ nūc propinquius, nūc vero remotius existit. Cum itaq; secundū tria sint motus, quantitatē augme-

1 iii

tatio, diminutio, qualitatem alteratio, et ubi motus secundū locum, qui et loci mutatio dicitur: et ostensum sit nec augmentationem, diminutionē, ne calterationē motū primū esse posse, relinquitur igitur motū secundū locum esse primū. **C** Secunda. Motus secundū locum, primus est motum et tempore, & natura, et perfectione. **T**empore quidem, quia eterna non eterne tempore sunt priora, hic autē eternus est, ceteri autē non eterni. Natura, quia sine alijs constitui potest, alijs autem sine ipso minime. Generatio enim (vt placet Democrito, nihil aliud est q̄ secretio, et corruptio cōcretio: quę aut motus secundū locū sunt, aut sine eo non sunt. Et augmentationē sit sine delatione cibī et potū, aut partium secundū locum demutatio- ne. Et diminutio augmentationē habet priorem. Et alteratio (vt dictū est) eget alterante, quod quidem alterabili, motu secundū locum factō, aptatur, applicaturq;. Statuuntq; principia alterationum omnium, vt caliditatis, frigiditatis, molitiae, duritiae, leuitatis, et grauitatis, raritatē et densitatē, q̄ sine motu locali non eueniunt. Perfectione vero ceteris priorē statuimus. Primo, quia perfectissimis corporibus aptatur. Secundo, quia naturam ab imperfectis ad perfecta procedere, exploratū habe mus, motus autem secundū locum, non statim animalibus postea q̄ in lucem edita sunt, cōuenit, sed ipsis iam adultis et perfectis. Generantur enim prius, augētur, & alterantur, & vltimo cedunt, & p̄grediuntur. Et idem nec plantis, nec omnibus animalibus, sed perfectis cōuenit. Et si dicas, prius dicebas motum secundū locū, primum, nunc vero affers postremum. Dicimus ipsum in rebus naturalibus singulis posteriorē: & ortum & generationem, ipsum, & ceteros motus alios, augmentatio nem, diminutionem, alterationem, & corruptionē precedere. sed est alius vniuersi secundū locū motus, qui generationis & aliorū motuum causa est, quem diximus esse primum. Ex quo tibi iterum lucide līquet, cum generatio primus motuū esse non possit, tum quia oporteret omnia esse generalibia, tū quia alium habet priorē vt causam, nullū consequentem eam primum motum esse posse, vt augmentationē, diminutionē, alterationē, & corruptionē. Sunt enim hī generationē cōsequentes, & ea posteriores. Tertio, quia q̄ motu locali mouēntur, minimū a sua substātiā naturaq; decidunt: nō autē sic est de augmentatio- ne, cū qua pariter auctū substātiā accipit, diminutionē, cum qua substātiā antiam perdit. alteratione, qua plerūq; res a suo esse demutantur. Quarto, isce motus, nomen motus sibi vendicat solus, vt cū quid feratur, ipsum simpliciter moueri dicimus. Cum vero augetur, minuitur, alteratur, speciali nomine, aut nomine motus cū addito vtimur. Et quod se ipsum mouet, solū se illo motu mouet. signū est igitur ipsum ceteris p̄fertare, & dignitatem & perfectionē & p̄stabilitatem quandā habere. **T**ertia nullus motus, nullaq; mutatione preter eam q̄ secundū locum est, cōtinua est & perpetua. **H**ec euides penē facta est, sed hēc paulo q̄ prima cōmuniō est. & eadē est ratio, quia omnis alia mutationis terminis arcet & clauditur oppositis, vt generatio a nō ente in ens proculbit: corruptio vero contra. Augmentatio & diminutio, magnitudine, & paruitate, quantitate perfecta & imperfecta claudūt, alterationes contrariis affectionibus, passionibusq;. Nulla igitur mutationum alia, continua & perpetua est. Vnde cū motus qui sunt in contraria, contrarij sint, adiuicem cōtinuari vniūque non possunt, sed mutans in uno contrariorum quiescit. ita et mutatione et immutatio opponuntur, et generatio et corruptio, et particularis generatio, et patricularis corruptio. Si enim continuarentur, vniūrenturque, simul idem motibus contrariis moueti diceretur, et oppositis mutationibus mutari: vt albenscens nigrescere, innascens corrumpi, et ita in ceteris. Et non modo iſ motus non continuantur atque vniūnuntur, sed inter eos tempus intercipitur medium, vt manifeste in ortu obituque deprehenditur. Inconueniens enim est vt ortum continuo nullo interiecto tempore intereat, & in alijs mutationibus cōsimile rēperias. Physicum enim est, in omni

bus se se cōsimiliter habere. **C** Et si opposueris, Motus cōtrariatur quieti: igitur motus non contrariatur motui: nam idem est et pluribus contrarius: prompta responsio est, uno modo motum contrariari quieti, vt habitum priuationi: et alio modo motui, vt contrarium contrario, et habitū habitui. Id autem incommode non est.

Eptimi cap. scholia. xxx. Quod nūc propinquius, nūc vero remotius existit. Ex eo q̄ alteris ipsis alterabili interdū propinquius est, inereditū vero remotius, sumit efficax argumentū ipsam alterationē nō esse iugem & continuā. Nā cū propinquius est alterans ei quod alteratur, vt ignis ad motus aque, sit alteratio, cum vero abest remotius arquidistantius, nō sit alteratio. xxxi. Hic autē eternus est. Hic motus secundū locū, ad quē ferme referuntur verba omnia quę in totius approbatōnis cōtextu singulariter efficiuntur, vt quod subiungitur, sine alijs fieri potest, ad eundē debet accommodari. Et diminutio augmentationē habet priorē. Augmentatio in affirmatione est, & ad perfectionē cōdit, diminutio autem in negatione, & decumbit ad imperfectionem & interitum. Affirmatio autem prior est negatione, igitur & augmentationē diminutio. At augmentationē indiget motu secundū locū, ve ostensum est, igitur multo valentius & diminutio, quanto em̄ quicq; imperfectius est, tāto magis ad indigentiam, delabitur atq; decidit. Statuuntq; principia alterationum omnium. Antiqui ponunt raritatem & densitatem esse principia omnium alterationum, vt calefactionis & frigefactionis. Acqui raritas & densitas sine motu locali nō sunt, nā cū sit rarefactio, corpus occupat maiorē locū q̄ prius, & cū cōdensatio, minorē, quare & alterationē, motu secundū locum opus est. Verum id non omniarū oportet, raritatem & densitatem esse principia cuiusque alterationis. Multæ enim fiunt alterationes, p̄sertim secundum qualitates visibilēs, sine rarefactione aut condensatione. Primo, quia perfectissimis corporibus aptat. Aристoteles hoc in loco molitus ista rationē, Motus qui perfectissimis cōuenit corporibus, perfectissimus est, perfectoribus em̄ corporibus natura perfectiores dedit affectiones, vt perfectiores sunt accidentariē dispositiones ignis q̄ aeris, sicut & ignis aere perfectior est. Arqui motus secundū locū cōuenit corporibus perfectissimis, sci licet cōstellibus, quorū supremū calorem lōge omnium præstantissimum est, est igitur motus secundū locū perfectissimus. Et idem nec plantis nec omnibus animalibus. Ex eo q̄ motus secundum locū quo quicq; se mouet, non plantis nec omnibus animalibus, sed perfectis solum conuenit, sumit firmū argumentū, motum secundum locum ceteris esse dignorem & perfectiore, quia quod paucoribus natura communicatur, perfectior est, vt tanto ad perfectionē magis accedat, quanto ad unitatem. Dicimus ipsum in rebus naturalibus singulis posteriorem. Responde philosophus obiectio facta, q̄ motus secundum locū in rebus naturalibus, rēpore reliquis motibus est posterior, & q̄ generatio & corruptio p̄cedunt ipsum em̄ motū secundū locū, & ceteros motus accidentiales, sed motus secundū locum ipsius celi primus est motū & tempore & causalitate, quo de his fit sermo. Tum quia oporteret omnia esse generalibia. Primus motus omnibus mobilibus tam primo q̄ posterioribus inesse saltem secundū genus conspicitur, quod in motu secundum locū latius exploratum habetur. Si itaq; generatio esset primus omnium motus, oporteret, eam omnibus cōpetere, & per consequens omnia esse generalibia, quod quia manifeste fallsum est, non potest generatio dīci motus primus. Prēterea generatio habet alium motū priorē, scilicet motus celi, modo impossibile est aliquid esse prius primo, quare neq; ceteri motus cōlequens generatio- nē, & rēpore posteriores, possent eē primi, scilicet augmentatio, diminutio, alteratio, & corruptio. Si enim quod magis videtur esse primū, nō est, neq; id quod minus. Et cū motus vniuersit̄ prior generatione, generatio aut prior ceteris motibus, ipsi nōdem motus vniuersit̄ prior est, quicquid enim est prius prior, prius est posteriore. Minimū a sua substantia naturaque decidunt. Id est, nihil essentia noue acquirunt, nihilq; deperdunt, scilicet em̄ ex aliis sua rotatione, nihil substantiae adiectum haber, neq; quicquā detractū, neq; etiam lapis quādo deorsum fertur. At que alijs motibus mouentur, vt augetur, minuitur, aut alteratur, aliquid substantiae suo motu acquirūt aut amittunt. Nam per augmentationē, id quod augetur, substantiam accipit, per diminutionē, id ipsum quod diminuitur, substantiam amittit per alterationē vero, res q̄ alteratur, interdū corrup- tur, vt aqua per calefactionē soluitur in vapores. xxxii. Sed hēc paulo q̄ prima cōmuniō est. Nam prima hūus cap. conclusio solū datur de motu, quis (sicut & in quinto hūus) dūcaxat cōplectitur motiones accidentiarū. Ita autem motū superaddit mutationē, quę est secundū substantiam etiam transmutatio, id est formae substancialis in materia aut acquisitione aut deperditione, siquidem mutatione communior est quam motus.

Octauī capitīs annotat.

Alterius, ad alteram partē, ad latus alterum. **C**um mobile ab uno termino ad alterum terminum uno motu moueat, a quo quidem vltimo termino iterum recurrat ad primum: primus horum motuum directus nuncupatur, & secundus re- siliens & reflexus. **P**rimū terminū, primū, aut consimilem.

Ctauū caput cōtinet vñā cōclusionē, et quīque rationes q̄ motus ē diuerso facti, vt directus et reflexus, nō sint vñus. ¶ Cōclusio. Non omnis se cundum locum motus, sed solum is qui cīcularis dicitur; perpetuus ē poteſt. Nam omnes motus secundum locum, aut sumuntur secundū reſtū, aut secundum circulum, aut mixtum, vt secundū ſpatium quod ſinum recti tudinēque partícipet: sed motus secundum rectū ſumpti, contínuari et perpetua-ri non poſſunt. Nam cum nulla recta linea ſecundum quam fiant, ſit infinita: reſlectuntur reſiliuntq; ſi contínuari debeant, ad ſua initia. Atqui q̄ ita reſlectunt et reſiliunt, vt a ſummis deorsum, a dextris ſiniforſum, et ab ante retroſum (ſunt enim hæ contrarietates motuum) motus ſunt contrarij, non igitur cōtinabuntur. Quid enim motus vñus et contínuus ſit, prius diffinitum eſt, ad quem numero tria, 34 mobile, forma, et tempus numero vñum, requiruntur. contraria aut̄ ſpecie diſcordant: quæ vñum numero neut̄ efficere poſſunt. Quod vero motus qui hoc pa-cto e diuerso ſumuntur, vt qui ab a in b, et qui a b in a, ſint contrarij, hinc indicium notaq; ſumit: quia ſi mobilia quæ illis feruntur, ſibi obuiēt in ſpatio, ſtat, paſſant, et ſe impediunt, donec eorum vñum, alterū ſecum rapiat: vt qui fe corrūpant: quod contrariorum eſt proprium. Non autē ſic eſt de motu qui eſt altrorsus, et in latus, et eo qui ſurſum eſt. hi nanq; non pugnant. ſignum igitur eſt eos qui e diuerso, vt dictum eſt, ſumuntur, eſſe contrarios, qui motus ſecundum rectum cum contínuari & perpetuari non poſſint, neq; motus ſecundū mixtum, qui plane vñus non ſunt. potius enim id motu simplici (qui & vñus et cōtinuus ſua natura eſt) cōuenire poſſe videtur. Relinquitur igitur ſolum eum qui cīcularis eſt, cōtinuum & perpetuum eſſe poſſe. ¶ Et iterū motus e diuerso ſumptos non eſſe contínuos, q̄ mobile prius q̄ reſlectatur & reſiliat, quicq; cere oporteat, offenditur: quia in quolibet motu vno tria ſunt, principiū, medium, finis. mediū quidem ſubiecto vñū, ratiōne duo, quod & potētia exiſtit, principiū vero & finis motus finiti (vt lineę finitę extrema pūcta) actu exiſtit. Itaq; quicquid mouet, ferturq; in quo loco adest, & a quo abeſt duo motus habens actu extrema: in eo interſtitie tēpore quiescit. alioqui nūc & in-ſtantia eſſent ſibi inuicē proxima. At vero omne quod fertur aliquo vnde remeat & reſiliat (vt ab a in b, & iterū a b in a) duo habet in ab actu motuū extrema & ini-itia, aut idem momentum eſt motus ab vñ finis, & motus ba vñ principiū, & ſolū potentia, quod imposſibile eſt. nam ſunt diuerſe naturæ, quiescit igitur mobile in loco vnde reſiliat & reſlectatur, prius quā reſiliat & reſlectatur. Et id nō ſolum verū haſetur in motu ſecundum rectum facto, ſed & in motu ſecundum cīcūlum facto, ſi eius vlla fieret reſlectio atq; reſiliatio. ¶ Sed id dubitationē alicui forſitā afferit. Sint ab c d magnitudines equales. f & g mobilia equalia. Et fa puncto e medio equa-liter moueatur vñ vñ b, recurrens in e, ſicut g a ſigno c ind. Cuni f & g ſint æqualia mobilia, & æqualiter mota, ſi staret & quiesceret fa liquo tēpore in b, g prius perue-riet ad d, q̄ fin e. nam e b repetitum, æquale eſt c d. Non igitur duo ſunt nūc & in-ſtantia, in quorum vno ſit vñius motus finis, & in alio reſilientis & reflexi ortus. Et quomodo etiā cū fin b, & g in h ſimul perueniant & affint, g potius ab h nullo tem-poore interpoli recedit, q̄ fa b' ¶ Nō cōcedimus f g mobilia eſſe æqualia, et in equa-liter tempore mouerī fa in b, recurrens in e et g a ſigno c in d: quia (vt dictum eſt) f quiesceret in b prius q̄ reſiliat et recurrit ad e: non autem g in h, aut alio quoquā pūcto medio, in quo ſolo momento potentia g perfeuerat et perſiſtit: quod huius vt princi-piū, illius vero vt finis ſit. fa ut in b in duobus actu momentis perduſas exiſtit: vno vt motus e b fine et termino, et altero vt motus b e principiū. Et ita per id quod eſt eſſe actuet potentia, hanc diluimus dubitationē: quemadmodū prius illam zenonis de infinitis mediis ſpatijs, quæ (vt inquiebat) non contingebat pertransire. ¶ Vnde fit vt momēta actu, priori et posteriori motus et paſſionis adhibenda ſint,

& temporis ſigna diuīdenda. Nā omni instanti p̄prium eſt vt ſit duo ratione, hu-ſius finis, illius vero vt principiū. Qui ita q; ea non diuīdet in calefactionis & frī-gefactionis initio, ſed faciet vnum potentia, huius finem, illius vt principiū, diuī-ſionem facit continuo aptam, qui vero ea diuīdit, & diuersa facit, vt duobus actu re-ſpōdeant: intercipit tempus, & mobile interquā eſcit: quomodo fieri dictū eſt prius quam mobile reflectatur et reſiliat. ¶ Tertio. Idem ostenditur, motum directū et reflexum nō eſſe vnum motum. Quod ſecundum rectū vno motu ad aliquem terminū fertur, prius atque ad eum perueniat, ad eūdem ferebatur: immo statim a principiō motus ferebatur. Si igitur vñus eſſet motus q; eſt ſurſum, et reſiliens de-orſum: ſimul atq; aliquid ferretur ſurſum, ferretur et deorsum, ſi reflecti et reſiliere deberet, quod de ſe absurdūridiculūq; apparet. ¶ Quartu. Illorum motuū diuerſe ſunt quietes, eſt enim alia quies motus a in b, et quies motus b in a. Sunt igitur et diuersi motus, et non vñus: inter quos et tempus et quies intercipiuntur media. ¶ Quinto. Cum aliquid ex albo fit nigrum, et iterum ex nigro fit album: illa albe-factio et nigrefactio non ſunt vñus motus, neq; eorum idem tempus, tempus enim continuum, continuorum eſt, motus autem iſ ſunt conſequentes: quare neq; tēpo-riſ idem vltimum. Quo pacto enim et contrariorum vt albedinis et nigredinis idem vltimum eſſe poſſit? Apparet igitur motum directum et reflexum non eſſe vñu, ſed potius inter eos tempus cadere medium.

Craui capit̄ ſcholia. xxxij. Ut ſecundum ſpatium quod ſinum re-ſtitudinemq; partícipet. ſinum, curuitatem, obliquitatemq; id eſt ſe-cundum ſpatium partim rectū, & partim obliquum. Nam cū nulla recta linea ſecundū quam fiant, hoc eſt, cum nullum rectū ſpatium per quod mobilia recto motu fertur, poſſet eſſe infinitum (maximū enim motus recti ſpatium duobus extremitatibus determinatur, ſcilicet co-cauō celi lunę, & concavo aque) ſi huiusmodi motus recti debeat contínuari, cum ad ſuū ſpatiū terminū extremitatemq; peruenient, reſiliunt & reflectuntur ad ſuū ſpatiorum initia atq; principia. Necq; motus ſecundum mixtum, qui plane vñus non ſunt. Philoſophus hic ininitit loco a maiori, cum ex eo quod motus ſecundū rectum ad inuicem cōtinui & perpetui eſſe non poſſunt, colligit & morus mixtos ad inuicem vñri & contínuari non poſſe. eſt enim motus ſecundum rectū, vñus & contínuus, motus vero mixtus, neq; contínuus, ſed ex diuersis ſpecie motibus recto & cīculari compositus. quare porius eſſe perpetuum conuenient motu recto, qui simplex eſt & vñiformis, quam motui mixto. Et ſiquid non inef ei cui magis vide-tur cōuenire, neq; inerit ei cui minus. In quilibet motu vno tria ſunt, principiū, mediū, finis. Nō hic de partibus motus loquitur Aristoteles, ſed de extremitatibus (que momēta di-cuntur) motū terminantibus, aut partes eius contínuatibus, que reuera tria ſunt, ſcilicet momētum incipiens, qđ principiū eſt motus, & nō finis, momētū medium, quod finis eſt prioris par-tis motus, & principiū posterioris, & momētū finiens, quod totius motus finis eſt, & nullius principiū, perinde atq; in linea finita a b c, eſt punctum initians a, punctum medians b, & punctum finiens c, quorū duo extrema a c, dicuntur puncta actu, medium vero b, dicuntur punctū po-tentia, ſic de motu facto per illam lineam dicendum eſt, tria in eo eſſe momēta, incipiens a, me-dium b, & finiens c, quorum mediū b, re ipsa vñum eſt, & ratione duo, ſcilicet principiū & finis ratione diuersorū. Et dicuntur eſſe potentia, ex eo quod duorum motuum nō cōmunicantium ſci-licet motus a b, & motus b c (qui nulla proſtris parte cōmunicant) ſit terminus. Momentū vero incipiens a, & finiens c, dicuntur actu exiſtit, quia ſic ſunt termini motus, vt nullius alterius nō cōmunicantis ſint termini, hoc ſuppoſito Philoſophus hanc necit rationem, quicquid ſecundū locum mouerit, ſi in eodē loco ad quē motu directo aduenit, & a quo motu reflexo recedit, duo habeat extrema motus actu, in eo loco intermedio tempore quiescit. Nam cum primo momento actu repondeat ſuum inſans temporis, & ſecondo alterum temporis inſans, ſi inter duo momēta actu nō ſit tempus intermedium, duo nūne & temporis impartiſilia erunt ſibi inuicē proxi-ma, quod eſt imposſibile. At omne mobile quod mouetur ad aliquem locum vnde reflectatur, vt cab a in b, & iterū ab eodem termino b in a, duo habet in b actu momenta motus, ſcilicet momētum ſinens motū directum, & alterum numero incipiens motū reflexū, aut idem numero momētū eſt motus directus a b vñ finis, & motus reflexi b a vñ principiū, & ſolum momētum po-tentia, quod eſt imposſibile. Nam duo illi motus ſunt diuerſe naturæ, & contrarij, quare non ſunt nati ad inuicem contínuari, cum ad motum cōtinuum vñ numero forma & diſpoliſio requiratur, igitur mobile c quiesceret in loco b vnde reſiliat, antequā ab eo reflectatur. Si eius vlla fieret reſle-xio atq; reſiliatio. Tunc eſſet reflexio in motu cīculari, quādo ab vno termino mobile cīculo mo-

ueretur ad alterum, ut ab oriente per meridiū ad occidente, a quo per idem spatium iterum redire in primum terminū, ut ab occidente per meridiū ad orientem. & si hoc pacto quicquam moveretur, deberet quiescere in occidente, antequam recurreret in orientem. Nō cōcedimus f g mobilia esse aequalia. Soluit Philosophus factā obiectionem, non admitendo f & g mobilia esse aequalia secundum velocitatem, & aequaliter moueri, quod assumptū erat, f quidem per medietatem spatiis reperitam, scilicet e b & b e, & g per continuū spatium, nam g mouetur directe solū, & per spatium in continuum & directum sine reflexione porrectū. Fero primo directe, & definire reflexe, per medietatem spatiis bis repetitam. Facit itaque spatiis diuersitas & varia habitudo, q mobilia quae in spatio omnino eodem & continuo directo aequaliter mouerentur, in spatiis diuerso modo se habentibus non moueantur aequaliter. Et quāuis e b, bis repetitum, sit aequaliter secundum molem spatio cd, non tamen secundum mouendi rationem, vt p̄ idem & eodem modo in vitro faciat motus, nam in spatio cd sit motus secundum directū continuus, at in e b sit motus primo directus, & secundo reflexus, a primo specie diuersus. Nec aequaliter tēpore ab solutur vitro usq; mobilis latitantes, cū mobile f quietat in termino b, antequam resiliat in e, sed mobile g in nullo puncto medio sui spatij quietescit, immo absq; intermissione cōtinue in ipsum terminū d mouetur. Et ergo mobile g in pū etō h solum per nunc & tēporis impartibile est, habens ibidem momentum potentia, a quo dicitur incomplete & secundum principium mutatum. F autem in duo habet momenta actū, vnum scilicet finem motus directi e b, & alterū principiū motus reflexi b e, quare cōceditur mobile g prius peruenire ad d, q̄ f iteris ad e, nam eo tēpore quo f quietat in b ante reflexionem, g mouetur continua in spatio supra h signato. Etia dicta est ratio quare g a puncto h recedit sine intermedia aliqua quiete, potius q̄ f a termino b, nā motus ipsius g p̄ d h, est cōtinuus motui eiusdem p̄ h c, quare inter eos nullum mediatis tēpus, sed motus f p̄ b e non est cōtinuus motui eiusdem p̄ e b, cū inter eos sit tēpus medius. Vnde sit ut momenta actū priori & posteriori. Ex predictis infert Philosophus corollarū, annexāq; & ut appēdicē propositionē, q̄ momēta actū, solū conueniunt principio & fini eius motus & passionis, hoc est affectionis. Per prius em̄ motū, nō ipsius prior pars, neq; per posterius, pars eius posterior intelligēda est, sed per prius, motus principiū, & per posterius, finem motus accipere debemus, vt cum f perueniter ab e in b, habet in b momentum actū, motus directi finem, & cum rursus mouetur ab ipso b in e, habet alterum momentum actū, motus reflexi principiū. quare habet in b duo momenta actū, & que atque in e. Et temporis signa, hoc est instantia sua, impartibilia, sunt conformiter diuidenda ad ipsa momenta actū, nam quodlibet momentum actū, habet temporis instantiū sibi adaptatum, & diuersa momenta habent diuersa temporis signa sibi respondentia. Ut tigiter momenta actū, a se inuicem distinguntur, ita & temporis signa diuidenda sunt, quemadmodum vt f in b habet momentum actū, finem motus e b, & vnum temporis signum ei respondens, idem mobile in eodem termino habet aliud momentum actū, principiū motus b e, & aliud etiam signum temporis respondens. Et quandocūque sum diuersa momenta actū, est aliud signum temporis respondens priori momento & posteriori, & inter illa duo tempus quietis intercipit medium. Nam omni instantiū temporis propriū est ut sit duo ratione, prioris temporis finis, & alterius principiū, sicut puncto culūs libet linea circularis propriū est, ut sit duo ratione. Verum id simpliciter veritatem non habet, sed iolum facta hypothēsi quod motus cæli esset æternus, quod superius probasse visus est Aristoteles. Carterum quemadmodum illud est vero dissonum, ita & istud de instantiū temporis distinctum, quod ex illo consequitur. Itaque qui illa temporis signa non diuidit & distinguunt in principio calefactionis aut frigefactionis, sed ea esse vnum re ipsa considerat, & duo ratione, considerat ea ut tempus continuum efficiunt, & tanquam partium temporis terminū communem. Idcirco distinctionem facit ap̄am continuo, nam omne continuum partes habet, quarum ultima sunt vnum. Qui vero instantiū re ipsa diuidit, & diuersa facit, ita ut duobus momentis actū respondeant, inter illa duo tempus medium claudit, in quo mobile quietescit, ut sit ante motus reflexi initium. Ut talbedinis & nigredinis idem ultimum esse possit. Quemadmodum illarum qualitatū contrariarū non est idem qualitatis ultimum (quod intentionis signum aut nota appellari possit) neque motuum ad illas qualitates idem est momentum eos continuans, ita neque temporis motus vitro usq; idem est instantiū continuans tempus motus vnius, tempori motus alterius.

¶ Noni capitīs annotat.

¶ Physiologi, physici. ¶ Sinus, curuitas, arcus.

Onum caput cōtinet duas cōclusiones, quinque rationes ad secundā. ¶ Prima conclusio. Ad motū circularem esse vnu, continuū, & perpetuū, allata non accidūt incōmoda. ¶ Tū 35 quia quod eo agitatur motu, nō fertur motibus oppositis, neque vniuersaliter verū est motus ab a in b, et b in a esse contrarios: sed solū id de rectis verū habetur. Sunt enim secundū locū contraria, que secundū rectitudinē plurimū distant. Vnde hoc non vetabit motus hos secundum circulum esse continuos, tum quia re-

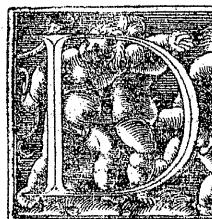
silitione reflexioneq; non distrahitur, nam quę resiliūt & reflectuntur, exitū actū habent, & actū alterius principiū: vt eodē assint, & ab eodem mox sine actū principiōq; habito absint. Idaūt in motu secundū círculum nō reperiās, nam semper est ab eodē in idem, neq; exitum neq; ortum vllum actū habens: vt neque círculus punctum habet actū vllum, sed oīnē potentia, & qui idem vnius sit pro exitu, alterius vero pro ortu. In recto aut id non ita est: cū semper sit ex aliquo in aliud, sed sicut in recta, suoque spatio extrema actū comperta habentur, ita & in eo motu. ¶ Vnde hęc explorata, permanestaque cognoscuntur, motus secundū semicírculum, aut maiorē, aut minorem círculi portionem factos, esse nō posse continuos & perpetuos: atque solum secundum círculum, esse perfectum. Solus enim is est qui principiō finem copulet. & nullus a círculari contingere est perpetuos, neque id physiologos sane asseruisse, omnia semper moueri: cum non círculo moueri posse viderent omnia, plane siquidem confitentur quædam oriri, quædā interire, quædam augeri, minui, alterascere, & non agi círculo. ¶ Secunda. Lationum prima est círcularis. ¶ Primo, quia omnis latio aut est recta, círcularis, aut mixta, at latio círcularis prior est recta: quia simplicior & perfectior: vt quæ sit intermina, sine refilione aliqua, incorruptibilis, & infinitam seriem trahens. non autem recta, quia terminos actū habet, quæ resiliunt plerūq; motus continens contrarios, corruptibilis, & finitæ seriei, si in linea fiat recta quæ finita sit, in recta autem infinita nō fiet villa, quandoquidem nihil sit, quod factū esse impossibile est. infinitum autem pertrahire, impossibile est. Quod si círcularis prior est recta, & mixta ex recta atq; círculari, nā latio recta, ea quæ mixta est, prior existit: vt simplicia ex ijs cōposito priora sunt. ¶ Secundo. Aeterna priora sunt non perpetuis. Atqui círcularis latio æterna est, ceteræ autem non, sed statim finemq; habent, est igitur círcularis latio alijs lationib; prior. ¶ Tertio. In motu recto determinatum est principiū, medium, & finis: & dari potest determinate ubi incipiat, qua transeat, & quo desinat. Hęc aut in motu círculari determinata non sunt: sed vnumquodque principiū est, medium, & finis: vt semper is motus in principio esse videatur. Non enim aliquid eorum vnum vt principiū potius q̄ alterum quodlibet posueris. & quiescere eius mobile quodammodo putatur, ut quod in eodem loco maneat. ¶ Quarto. Mensura prior est mensurato. Nam primo mensuramus: & primū in unoquoque generetrum & mensura aliorum est, in otus aut círcularis, aliorum mensura est, est igitur prior alijs. ¶ Quinto. Motus regularis prior est irregulari. círcularis autem motus talis euadit, alijs vero non. Nam alijs motus si naturales sint, in principio tardius excitantur, & quanto fini viciniores, velociores existunt, violenti & conuerso, círculares vero neq; in principio neq; in fine euariant. Est igitur círcularis prior. Et certe omnes antiqui, Empedocles, Democritus, Anaxagoras, Plato, motum secundum locum dixerunt esse priorem: vt Empedocles dixit item segregare, & amicitiam congregare, & Democritus ex atomis per segregationem omnia gigni: & Anaxagoras intellectum a Chao segregantem, Plato animam mouentem, cui primum motum attribuit, motum secundum locum. Ex his liquet primum motū esse secundum locum, sed quis est declaratum est pauloante.

N Oni capitīs scholia. xxxv. Sunt enim secundū locū contraria. Secundū locum contraria hic dicuntur motus secundum locum contrarij, qui accipiuntur secundum rectitudinem plurimū distantem, quando sunt secundum spatia maxime natura secundum rectitudinem distantia, ut maximā latio sursum, quæ est a loco deorsum simpliciter ad sursum simpliciter, & maximā latio deorsum, quæ est a loco sursum simpliciter ad locum deorsum simpliciter, ut tertio quoque cap. quinti physicorum numero. xvij. expositum est. Motus secundum semicírculum, aut maiorem aut minorem círculi portionem factos. Semicírculus est figura plana, diametro círculi & medietate circumferentiae contenta, ut figura a b cd, contenta diamete a tro a cb, & medietate circumferentiae a d b. Maior portio círculi figura est plana, recta linea & parte círciferentiae contenta semicírculo maior, diametrumq; & centrum includēs, ut figura e d f. Minor

aucem circuli portio figura itidem plana est, linea recta & parte circumferentie contenta, semicirculo minor, & neque diametri nec centrū continet, ut figura e f g. Et mixta ex recta & circuari. Mixta, ablatiuus est, referendus ad comparatiū prior, ut sit sensus, latio circularis etiā prior est latione mixta, quādā quidem latio recta est prior latione mixta. Recte enim colligimus ex eo quod circularis latio est prior recta, ut modo probatum est, & latio recta est prior mixta, sicut vñ est prius multis, & simplex compositis, & circularē esse priorē mixta, nam quicquid est prius priore, prius est & posteriore. Et quiescere eius mobile quodāmodo putatur. Non ab re abscētū, quodā modo, nam mobile latione circulari nequaquam simplicer & absolute quiete, quādā quidē suę partes locū demurant, sed videat quiescere, quia semper in eodem loco secundū se totū manet, perinde atq̄ trochus puerorū perniciſſima circūgyratioē eodē aeris cōcaū gyratus, videtur quiescere, quia non dimouerur a loco suo. Et plane in celo maximus motus starū pro tempore coniungitur, ut minimus motus esse videatur. Nā primo mēsuramus. Primo, per primū, quemadmodū explicat sequens propositio, quē apud Aristotelem magni est momenti, quod scilicet primum in uno quocq̄ genere, metrum est & mensura aliorū sui generis, ut in genere visibilium, lux est mensura aliorum visibilium, & in genere rerum sensibilium homo est omnium aliariā mensura. Nam alijs motus si naturales sint. Quod motus naturalis in fine q̄ principio sit celerior, id contingit propter resistētā spati, quē in fine q̄ principio minor est, & cōtinuit immunitur. Sane minus resistit paucū aeris suę divisioni, ut vñ pedale, q̄ copiosus aer. In principio aut̄ motus multū spati subest mobili, in fine aut̄ paucillū. Quod vero motus violētus & diuersus in fine q̄ principio sit tardior, id potissimum in causa est, q̄ virtus impulsiva mouendi ipsi in tolente moto impressa, in principio vche mētior est & valentior, in fine aut̄ quia cōtinue lentescit atq; euanscīt, dēbilior est & languidior. Quocirca quemadmodū in motu naturali cōtinue spati decrescit resistētā, manente eadē virtute motuā, ita in motu violento cōtinue decrescit virtus motuā, manente consimili resistētā spati. Verum vñ sc̄d̄ motu rerum naturaliū dictum intelligitur cum cetera sunt paria, & idem secundū raritatem densitatē que manet spaciū. Nā siquid prius motu naturali rariōne ferre tur spatiū vt aere, & deinde densitate vt aqua, non oportet motū in fine quam principio celerior ē esse, propter spatiōrum diuersitatem. Quod aut̄ quicq̄ violentē projectum, in medio spatiō illūsum homini grauius ipsum laedit, q̄ illū in principio sui motus, non eo venit q̄ velocius in medio aut fine q̄ principio moueat, sed quia per exiguum spatiū & tantulum quantū in principio transactum est, id non est natū agere violentiam illusionem, neq̄ lassitudinem inferre. Per manus autem spatiū, quantum in medio aut circa finem est transactum, natū est vñ grauius illudēndi habere, hinc circa medium spatiū violentius agit, quam circa eiusdem principium.

Decimi capitū annotat.

Primus motor, primum simpliciter mouens. **I**nfinītū secundo. **P**restare, superare, præstantius esse. **C**entrum, punctus a quo omnes lineę rectę ductę ad circumferentiam sunt æquales.

Ecum caput cōtinet duas conclusiones, vnam questionē, & duo corollaria post primam. **P**rima conclusio. Primum motorem, impertibilem, incorporeumque esse oportet. **N**am si corporeus esse, magnitudinemq; haberet: aut ea finita, aut infinita esset. Nō infinita, finita igitur. Deinde aut vis eius mouendi finita, aut infinita. Si finitam dederis, non mouebit tempore infinito. finitum enim tempore infinito mouere impossibile est, quod adhuc ostendo. Sita mouens finitum, b mobile, c tempus infinitum, quia a vis est finita, afferri potest maius, quod sit d. Aut ergo diutius mouebit b, q̄ ipsum a virtute inferiori atq; inuaidius. hoc autem non: quia tempore infinito nihil est diutius. Aut a solū mouet tempore finito. Aut d quanto a & que mouet, hoc iterum non, quia maior vis minori aequari non potest. Non igitur eius vis finita est. Si dixeris eam infinitam, neq̄ hoc quidem. Nam in magnitudine plus clausum potentia, in æquali tempore plus facit: ut plus caloris habens plus calefacit, plus dulcoris itidem plus dulcoris inducit: & ita in singulis mouentibus, necesse igitur esset a corpore finito vñ infinitam habente, ipsum mobile pati, & plus quidem q̄ a finito: nam plus potētia retinet, quod si sic esset, nullū esset tempus in quo pateretur, quod est impossibile. Quod si mouebit tempore finito: sit potentia infinita e. tēpus in quo f. & potentia finita a. tem-

pus in quo mouet, g. Procedā maiorē potentia accip̄ēs finitā alterā, quo usq; excellam aut equem determinatū. atq; ad id incōmodi perducā, vt potentia infinita & finita equaliter & æquali tēpore moueant, aut finitā mouendo, potentia præstare infinita, quod est impossibile. Et etiā distrahendo eā, si voluero, deficere faciam. mouebit igitur in non tēpore. Nā accepta potentia finita e b, aliquanto tēpore mouet: quod sit f i. Capio e c magnitudinē duplā, & duplā continentē virtutē (id enim supponimūs, ut minor magnitudo olicuius est virtutis, & maiorē virtutem esse majoris) quē in medio tempore mouebit, vt f g. Et iterum sumpta dupla potentia, vt e d: in temporis fg dimidio, vt f h, mouebit. & ita semper accepta maiore potentia, in minori tempore mouebit, nā semper eadē est proportio. Accepta igitur potentia infinita, quē omnē potentia finita excellit, mouebit in nō tempore. Est em̄ infinita potentia, vt magnitudo & multitudo omne finitum excellens, & quē ad finitum nullā gerit proportionem. Manifestū igitur est eā potentia in magnitudine finita nō esse infinita. Item magnitudinis finitę accepta aliqua parte (quātulacūq; sit) potentia finitę magnitudinem metietur, & potētia finita potentia infinita, quod per manifestū est impossibile. Primum igitur motorem qui indeficiēt æuo perpetuaq; serie mouet, ipartibile incorporeūq; esse necesse est. **Q**uestio. Quō quedā quē a se nō mouentur, vt proiecta, cōtinue moueātur suo actore nō tāgente, sed abiuncto & cessante? Dixerūt, simul atq; pellitur proiectū, & pelli proximū corpus, vt aerē, qui cōtinue ipsum proiectū moueat. Sedeādē in aere, quomodo, & a quo moueatur, trāfserunt difficultatem. q̄ si dixerint a proximo, hoc abibit in infinitū, & impossibile. Neq; qdē primum mouēs ad plectū se habet vt lapis magneticus ad ferrū, quodab eo vim mouendi mutuatur. Nā simul atq; magnes de medio tollitur aut occulit, ferrī vis illa mouendi cessat & vanescit, nō aut̄ primo pelle te deficiente, plectū vis mouendi defici. Ideo dicit poterit primum mouēs nō modo pxi mū corpus vt aerem aut aquā mouere, sed ei ipsi vim quādā mouendi imprime: quē qdē in primo mouēte deficiente nō simul vanescit, sed aliquādū pdurat, & mouet: alioqui simul atq; primum mouēs q̄ esceret, & plectū pculberet: vt ferrū statim absente magne. Neq; quidē sufficeret (vt qdā volūt) velox citaq; (ne vacuū fiat) corporis succedētis reciprocatio, subsecutio q; alioquin vno corpore iacto, oportet & orniā moueri. **P**rimū corollarī. Vnde fit vt huiusmodi proiectorū motus nō plane cōtinui sint, vt qui a varijs sint successiūe mouētibus, quae attactū ipsa mouēt: & regulares nō sint, est em̄ in principio p̄ceps, & in fine retusus & latus, vñ impressa pedentim lāguēscēt, & moriētē. naturales vero & diuerso, initio pigrī, in exitu vero veloces. **S**ecundū. Vnde iterū recte euenit primum motorē incorporeū esse & immobile. **N**ā si moueretur ab alio, cōsequeret ipsum mobile, & aliquādō deficere posset. Et si corporeū, vt aer aut aqua, plecta, sequēs tāgeret. At cū ponitūt incorporeus & immobili, nō oportebit simul ipsum mutari: sed semper unus idq; immutabilis & infatigabilis manens motū intēperabit & influet mobili, & quidē semper q̄simillimū & regularē. **S**ecunda cōclusio. Primus motor sedē habet in circulo, motu (q̄ dictus est) uelociſſimo & eterno intēpato. Nā sedē habet aut in centro, aut circulo, sunt ei ea p̄incipia. Nō in centro, nā ocyſſime mouen- tur ea quē finitima & pxima sunt mouenti, rapidissimus aut̄ motus is, quo mūdus cōvertit. Illicgit & primus motor etermus. Quod igit̄ sit primum motus, q̄ primus motor sem p̄idem, cōsimiliter se habens, oī magnitudinis mole carens, immutabilis, infatigabilis, infinito tēpore sempiternū motū intēperās, dicitū est abūdātius.

Decimi capitū scholia. xxxvii. Quod adhuc ostendo. Finitum virtute, tempore infinito mouere non posse Philosophus sic demōstrat. Sit a mouens finitū, b mobile, c tēpus infinitū, ponatur q̄a mouere b in tēpore c. Qūia a est virtutis finita, dari potest mouēs maioris virtutis, quod sit d. Aut ergo diutius secūdū durationē mouebit

b mobile, quam mouens a minoris virtutis. sed hoc non, quia tempore infinito nihil est diuinus, sicut magnitudine infinita nihil est maius, & multitudine infinita nihil est numerosius. quare si d moueat diutius mobile b, & a mouens virtute minus, oportet a soli mouere tempore infinito. quod est hypothesis oppositum. Aut d virtus maior tanto tempore mouer b mobile, quanto a. & hoc non, quia datis duobus mouentibus inequalibus comparatis ad idem mobile, vel maius mouens illud mobile diutius secundum durationem moueat, necesse est. Nam si e qualiter duntaxat tempore mouant, virtutes inter se sunt e qualiter. igitur d virtus maior & a virtus minor inter se aequaliter, et siue parti, quod est impossibile. non igitur a mouens infinitum mouet b mobile tempore infinito, quod est propositum. Procedam maiorem potentiam accipiens finitam alteram. Gratia discipline ponatur virtus infinita mouere tempore finito, & sit potentia infinita, tempus finitum in quo mouet, f, sit deinde a potentia finita, & tempus finitum in quo mouet, g. Cum cuiuslibet temporis finiti ad finitum sit proportio, sit g tempus quadruplum ad f. Capio a potentiam duplam ad a, quae mouebit tempore duplo minore q̄g, scilicet in tempore d, deinde capio h potentiam quadruplum ad a, & duplam ad c, quae mouebit in tempore i quadruplo minore q̄g, nam quantum crescit potentia mouens, tantum tempus decrecere necesse est. Cum autem tempus f sit quadruplo minus q̄g, & tempus i etiam quadruplo minus q̄g, cōsequens est tempus f & tempus i esse aequaliter. Quocunq; enim advenit & idem eadem seruat proportionem, inter se sunt aequaliter. At virtus infinita e, mouet in tempore finito autem h, in tempore i, ergo virtus finita & infinita mouent aequaliter tempore. sed virtutes quae aequaliter tempore mouent, inter se sunt aequaliter. igitur potentia finita aequaliter potenter infinita, quod est impossibile. Deinde capiat h potentia finita sextuplo maior quam a, cum ipsa sit maior virtute h (nam secundū se qualiter) mouet in tempore minori quam i, in quo virtus h mouet. sit itaque illud tempus i. Tunc sic, tempus i est minus tempore i, ergo tempus i est minus tempore aequali temporis i. & h mouet in tempore i, & vero virtus infinita in tempore f, ergo virtus finita minori tempore mouet quam infinita, sed quae minori tempore mouet, maior est virtus, & quae maiori, minor virtus igitur finita est maior virtute infinita, quod est impossibile. Mouebit igitur virtus infinita in non tempore. Item magnitudinis finitis accepta. Ipsius magnitudinis finitas, in qua est potentia infinita per hypothesin, accipiatur quantulumcumque pars secundum molem, in qua sit potentia finita, ut exempli gratia pars pedalium, in qua sit mouendi virtus & quatuor. Cum per hypothesin tota magnitudo in qua est virtus infinita, sit finita, illa pars pedalium toties poterit sumi, & numero quidē finito, ut totam illam magnitudinem mensuret aut aequalando aut superando. finiti enim ad finitum proportio est. Et cum in tanta magnitudine supponatur esse potentia mouendi uniformis, ut in aquis secundum magnitudinem partibus sit aqua mouendi virtus, pars accepta virtus finita aequaliter virtuti cuiuslibet partis ei secundum molam aequalis, quare ipsa totam potentiam totius magnitudinis mensurabit, quae posita est infinita, igitur potentia finita mensurabit potentiam infinitam, quod est impossibile.

Vt ferrum statim absente magnete. Id discriminat eis inter profectionem & attractionem ferraria magnete, quod cum primum magnes afferatur aut occuletur, amplius ferrum ab eo non mouetur, sicut cum lucidum aliquod ut sol subrahitur a nobis, aer non illuminatur, aut cum quicquam inter solem & nos est interpositum & obiectum. Est enim magnes ut sol, & virtus attractiva magnetis ut lux solis, diffundens lumen in aere, & ad parietem, mediante quo sit visio. ita magnes diffundit radius attractivum per aerae visque ad ferrum, sed solum in praesentia, & nullo interposito interiecto que corpore. At cum primum quicquam interponitur, euaneat ille radius, sicut ablata re visa a speculo, aut aliquo interposito inter rem visam & speculum, euaneat imago. At primo pellente cessante aut abeunte, aut aliquo inter ipsum & projectum interposito, non cessat ipsum projectum moueri, quia proiectus imprimit ipsi projecto vim quandam impulsuam, quam impetus dicunt, quae in projecto permanet postquam impressa est, non indiget ipsius praesentia neque subsistencia. nam tametsi proiectus abiret, aut interierat facta profectione, non minus virtus illa moueret projectum. Et est impetus, qualitas quedam, accidentariaque affectio diffusa per totum subiectum, ut grauitas aut albedo, eique inexistens ut suo subiecto, non tametsi idcirco motus projecti naturalis est, tametsi fiat ab intrinseco, id est inexistente, quia non sit ab intrinseco, hoc est naturalis & natura conuenientia ipsi projecto. Cum autem dicitur motus ille esse naturalis, qui sit a principio intrinseco, principium intrinsecum solum caput pro forma substantialis, & alijs eius instrumentis ad motum concurrentibus, quae secundum naturam sunt, & non pro quo quis ac cidente inexistente rei naturali, & efficiente motum. Quocirca impetus neque grauitas est, moueret enim solum deorsum, neque levitas, quia runc solum sursum moueret, sed qualitas motiva impressa projecto a proiecto ad omnem differentiam positionum, & semper ad oppositum illius a quo sumit originem, omnino conuerso ad virtutem magneticam modo, quae semper mouet ad id a quo trahit oratum. Et impressa illa virtus non semper eadem est, alioqui projectum deberet assidue moueri sine quiete & desistentia, sed in principio quidem valēissima est, deinde paulatim elanguebit, ut quanto magis semoueat a suo authore, tanto fiat infirmior & minor, & tandem aequatur virtuti resistenti ipsius mobilis, quod proper aequationem mouentis ad resistentiam, non amplius mouetur, quia ab aequali virtute motiva neutrā quam sit actio. Vt autem imprimitur hic impetus, non debent proiecta corpora esse mollia, nec nimis exigua mole, proper quod long aut planè nequacq; ea vis motiva imprimitur, neq; illa profectione quoq; mouetur. Nec etiā

Impetum
qualitatē
ē plecto
rum mo-
tricē.

debent quæ proiecta sunt, esse nimis propensa mole, ut eorum pondus & grauitas obstant motioni facienda. hinc ingentia saxa & grandia non suscipiunt facile impressionem impetus, neq; proiecione sunt obnoxia. Quod si eis imprimitur virtus pulsiva, ad parum admodum distan- tiam mouentur, ob resistentiam magnam grauitatem. Et quāvis ipsi major imprimitur impetus secundum extentionem, & diffusior atq; expansior quam minoris molis corporibus, q̄ impetus per accidens tantus sit quantum corpus projectum, more aliarum qualitatum materiae inherenter, non tamen maior secundum intensiōnem atq; virtutem, quæ potissimum & per se impetu & certe ris qualitatibus est attendenda. Diuiditur siquidem impetus per se in partes intensiōnis, eidē subiecto & parti subiecti inexistentes, per accidens autem in partes extensiōnis. xxxix. Ut qui a varijs sine successione mouentibus, id, scilicet successione moueria varijs mouentibus, inducit interruptionem motui, nam cum primum mouens desinit mouere, ante quam alterum motum inchoet, aliquid temporis solet intercipi atque intercedere, & proinde motus discontinuantur. Irregularitas autem etiā faciat motum in idem minus continuum quam regularitas, non tamen inserta intermissionem motui, nec simpliciter prohibet continuationem. xl. Nam si moueretur ab alto, conseq; retur ipsum mobile. Id est, conseq; ipsum esset mobile, & oportet ipsum ab alio moueri. At cum id in infinitum non procederet, tandem perueniret ad vnum mouens immobile, deficeretq; mobilium series dato primo motore. xli. Sunt enim ea principia. Ea duo loca, primum corpus circulare, & centrum, sunt duo loca extrema totius vniuersi, hic imus, ille vero supremus. Nam oxyssime mouentur ea quae finitima & proxima sunt mouenti. In natura id exploratissimum habetur, quae primæ origini propinquiora sunt, illius naturam & conditionem amplius participare, quam illa quae procul distant, ut quae soli vicinia sunt, clarissimi illustrantur, & abundantiorē fulcipiūt illuminationē quā a primario lucis fonte semotiora. Et q̄ igni & vicino sunt admota, plus caloris suscipiunt, & calidiora sunt ijs que longo intervallo ab eo disparentur. Ira quoq; censet Aristoteles, quae proxima sunt mouenti, perniciissimo agitari motu, q̄ ob huiusmodi propinquitatem major illis communiceatur qua mouentur virtus. Et conuerso itidem ordine id retroagi putat, quae scilicet oxyssime mouentur, ea esse proxima mouenti. At qui cælum ipsum supremū & primum mobile rapidissimo fertur motu & celerrimo. Est igitur ipsum primo mouenti proximum, & in eo primum motor sedē habetur, refidereq; ponendum est. Ceterum non existimet quispiam Philosophum tam pinguis fusile & cassio ingenio, q̄ primum motorem in supremo cælo constitutum tanquam locatum, aut circumscripsum terminis aut limitibus ipsius orbis circularis. Nempe cum ipsum primum mouens hic afferat, & coprobat esse incorporeum, & impartibile, quoniam patet ponere ipsum determinatū aut definitum mole atq; ambitu rei corporear, cum si impossibile incorporeum corporeo, & impartibile partibili ut suo loco continetur. Sed in primo circulo, summoque cælo mobilis astrictus Philosophus collocatum primum motorem, q̄ in eo vim suam motricē primo & manifestissime exprimat, influentesq; in ipsum virtutis sua mortuas primum & principiū efficiunt, scilicet motum in velocissimum. siquidem nullus est in tanta vniuersi ambitu corpus in quo magis perspecta sit & explorata ipsius primi motoris mouendi efficacia, quam in ipso primo mobili, in quo maxime eluet atq; comperta habetur primi mouētis operatio. At vero recte dicimus quippiā in illo esse, in quo dilucide cernitur propriam functionem exercere, & suū opus moliri. Quia igitur in primo mobili suam mouēndi vim liquido explicat primum motor, non ab surde nec inepre dicetur ibidem habere suam sedem, & illi post illū subsistere.

¶ Paraphraseos in octo libros Physicorum.
Aristotelis finis.

JACOBI FABRI STAPVLENSIS IN QVA
tuor libros de cælo & mundo Aristotelis, paraphrasis, adiectis
ad litteram Iudoci Clithouci Neoportuensis scholijs.

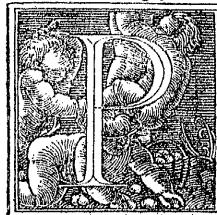
¶ Primi capituli primi de Cælo & mundo. annotatiunculae.

¶ Cælum, circulare corpus naturalibus corporibus supereminens. ¶ Mūdus est naturalium corporū, & eorum quæ hīs supereminēt, omnium vniuersas. Vniuersitas, collectio, aggregatio. ¶ Mundus vniuersum. ¶ Omnipotens, vndiq; omnifatiam, secundum longum, latum, & profundū. ¶ Tria quibus Pythagorici (vt non nulli volunt) deo sacrificabant, ignis, thus, oratio.

E cælo & mundo libri quatuor. Primus continet duodecim capita. Primum tres conclusiones, quatuor diffinitiones post primam, & tres rationes ad secundam. ¶ Prima conclusio. Scientia de natura, circa corpora, magnitudines, & horū passiones ac motus & principia maxime versatur. ¶ Nam scientia de natura, eorum est quæ secundum naturam dicuntur, & quæ a natura constant. Eorum autem quæ a natura constant: haec sunt corpora & magnitudines: eorum passiones, & motus: haec vero corpora & magnitudines habentia, & quibus corpora & magnitudines insunt: & haec postremo eorum, quibus corpora & magnitudines insunt, principia sunt. Non ab re igitur scientia de natura, circa corpora, magnitudines, horum passiones, ac motus & principia maxime versabitur, sunt enim ferme haec quæ a natura constant omnia. ¶ Quatuor diffinitiones. ¶ Prima. Continuum est quod diuisibile est in semper diuisibilitā. ¶ Secunda. Linea est quæ secundum vnum solum, vt longitudinem, diuisibilis est. ¶ Tertia. Superficies, quæ secundum duo, lōgitudinem, & latitudinem. ¶ Quarta. Corpus, quod omnipotens diuisibile est. Est enim diuisibile secundum tria, longitudinem, latitudinem, & profundum. Et præter haec tria, nulla relinquitur magnitudo, & magnitudinem secundi interuallum. Fit itaque recte, vt quia corpus secundū tria diuisibile sit, dictū sit corpus secundū omnia & omniaque esse diuisibile. ¶ Secunda conclusio. Corpus magnitudine num perfecta existit. ¶ Primo quidem, quia Pythagorici omne, totum, remq; perfectam omnē, tribus determinata, principio, medio, & fine esse volebant: & quæ sic determinata esset, eadem esse & perfectam: trinitatemque omnibus in rebus a natura esse conspectam. Hinc quoq; fieri, vt tanquam naturam sequentes, & legem ab ea edocēti, deo sacrificando, eo numero atq; ternario vtamur. Et hinc item fieri, vt naturam insequī volētes, in rerum appellationibus duo appellemus ambo, de tribus autem primum afferamus omne. At corpus, magnitudo tribus determinata hunc in modum esse videtur, erit igitur perfecta. ¶ Secundo. Totum & perfectum idem sunt, neq; speciei discrimen patiuntur, sed rationis, modique dicendi. At corpus tota est magnitudo, & omnis, est enim solum corpus magnitudo tribus determinata, quæ omnes sunt, & omniaque, omnifariamque (vt dictum est) partibile. Planum vero solū duobus determinatur, & linea vno, neque omniaque sectionē recipiūt, & sunt continuæ, sed vt numerum magnitudinum interuallorum sortiuntur. Est igitur corpus magnitudinum perfecta. ¶ Tertio. Ea magnitudo perfecta est, cui nihil deficit, & quæ in aliam nullam transit. Sola autem magnitudinum corpus est huiusmodi. nam tres dimensiones habet: dimensiones autem plures tribus nō sunt: neque altera relinquitur vlla in quā transeat. Linea autem transit in superficiem, &

superficies in corpus, transitus autem ob defectum est. igitur corpus magnitudinum perfecta est. Et non modo id, immo vero magnitudinum præter ipsum perfecta est nulla, nam quod perfectū est, vt deficiat impossibile est: sed omnino, omnifarāque est. ¶ Tertia. Vniuersum, perfectū, esse necesse est. ¶ Nā vñiquodque particulariū corporū perfectū est. omnes enī dimēsiones habet: quæ tactu determinata, vñū quodque ad proximū, vniuersum cōstituant vñū, cuius ea ipsa sunt partes. Est igitur vniuersum perfectum, vt pote quod omnium aliorū cōplectatur perfectiones, dictum non ab re vniuersum, q; omnia in ipso versentur, quod quidem an finitū sit, an infinitum, postea futura est discussio.

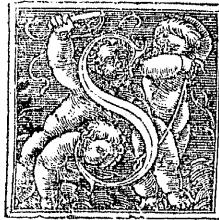
Rimi cap. primi de Cælo scholia. i, Scientia de natura, circa corpora, magnitudines. Hic corpora non pro substatijs corporeis, sed p magnitudine corpore sumuntur, longitudinem, latitudinem, acque profunditatem habente. Magnitudo autem quiddam corpore communius est, nam etiam lineam ac superficiem cōpleteatur. Corporū autem & magnitudinum passiones sunt, continuitas, diuisio, occupatio, figure, & cetera id genus. Magnitudinum autem motus sunt, augmentatio, diminutio, rarefactio, condensatio, q; circa magnitudinē vercentur. Principia vero magnitudinum, sunt potentie ipsarum susceptivæ, vt subiecta uorum accidentium. Potentia voco partem substancialē actui substantiali & accidentibus totius compositi subiectam. Quæ si rerum est naturalium, proprio nomine materia dicitur. Si vero corporū celestium (nam ad illorum potentiam etiam hic naturæ nomine extendit, & ipsa hoc loco a natura constare discuntur) cōmune nomen retinet, & potentia, si ue potentia celestis, aut materia cæli dicitur. Ex quo constat cælum quidem materiam habere, sed a rerum naturalium materiæ specie diuersam. Quomodo enim dimensiones & ceteras accidentiaris affectiones, vt lumina & latitores in se haberet, si materiæ esset exp̄s quæ illis subiectari, quā doquidem haec accidentia sine subiecto minime nota sunt subsistere, neq; ea in actu substanciali recipi possunt. Huiusmodi autem materiam specie dissidere a materia rerum naturalium, indicat conditionum utriusque diuersitas. Nam rerum naturalium materia priuatione annexa est, & deperditā quam haber formam, alteram in se nota suscipere. Materiæ vero celestis nequaquam, sed ad solum actum substancialē quem habet, retinet aptitudinem, nec generatione nec corruptioni quoquo pacto obnoxia. Quocirca non iis afferendum est qui dicunt cælum materiam non habere, neq; itidem iis qui dicunt materiam esse totam cæli substancialē, nam ea cum nullum in se haberet substancialē actu, esset oriolā, sed sentiendum potius est ipsum componi ex actu & potentia substanciali, perinde acq; res naturalis omnis ex materia & forma. Quæ autem a natura constant, haec sunt. Tria hic ordine quodam digeruntur: quæ a natura constant. Primo corpora, solidaq; & magnitudines, eorum passiones, & motus, quandoquidem haec sunt accidentia nota conuenire iis quibus insunt. Secundo tota composita, corpora & magnitudines habentia, vt accidentiaris affectiones, & quibus corpora & magnitudines vt subiectis denominantur insunt, quemadmodum res naturales acq; celi. Tertio principia substancialia, quibus vt subiectis inhesionis corpora & magnitudines insunt, scilicet rerum naturalium corporumq; celestium potentiae substanciales. vi. De tribus autem primum afferamus omne. Non hic omne vniuersaliter sumi debet, & vt vniuersalē constituit propositionem, quemadmodum nonnulli autem, astruent terminum communē additione huiusce signi vniuersaliter sumendum, debere habere ad minimum tria singulare pro quibus distributione sit, quod neutrum veritati consonat. Est enim haec vera pro tempore praesenti, omnis phoenix est avis, et si vnicus esse, dicitur phoenix. Sed omne p toto & perfecto sumitur hoc loco, vt haec sit intelligentia. De re ternario determinata dieimus quod sit tota, perfecta et omnis. Nempe Pythagorici ternario magna tribuerunt dignitatem, quod rationem perfectio- nis ab ea rebus inesse posuerunt, eamque rebus in omnibus conspectam, vt in anima rationali intellectum, voluntatem, & memoriam. In brutis sensum, appetitum, & memoriam sensitum. In rebus naturalibus materiam, formam, & vtriusque compagem, & in ceteris suis modo, quo ostendunt se omnia ab uno & ineffabiliter trino principioducere originem, & sui principij vestigia in se retinere impressa. Sed vt numerum magnitudinum interuallorum sortiuntur. Reperendum est id quod proxime præcessit, scilicet, sed linea & superficies ita sectionem recipiunt, & sunt continuæ, quemadmodum sortiuntur numerus interuallorum magnitudinum. Nempe linea sortitur solum vnum magnitudinis interuallum, scilicet longitudinem, secundum quam solum diuiditur & continuatur. Superficies autem habet duo magnitudinis interualla, lōgitudinem inquam, & latitudinem, & secundum vtriusque corum sectionem admittit acq; cōtinuantur. Linea autem transit in superficiem, & superficies in corpus. Linea transit in superficiem, non q; sua substancialia sunt superficies, sed quia superficie terminat & cōtinuat. Sic & superficies transit in corpus, quod terminet corpus & continuet. Corpus autem in aliam non transit magnitudinem, quia nulla est alia magnitudo quā aut terminet, aut cōtinuet. Et huiusmodi trāitus magnitudinis vnius in aliā, ob defectum est, quia magnitudini alterā terminati id deest magnitudinis interuallū, quo ea magni-

Quod cælum habet materialia & formā.

tudo cuius est terminus, diuidua est, vt lineæ terminati superficie deest latitudo, sed in qua superficies diuisione recipit. Ex superficie terminanti corpus deest crassitas, secundum quam paribile corpus est. Cum itaq; corpori nullum deſit magnitudinis interuum, cōsequens est corpus nō esse terminum alterius magnitudinis. vñ. Est igitur vniuersum perfectum. Philosophus ex perfectiōe magnitudinis corpore ostendit vñā quācū substātiā corporearum cui ea adeſt magnitudo, esse perfectam, & ex cuiusq; particularium corporum perfectione arguit vniuersum ex omnibus conflatum esse perfectum, vt quod ex perfectis constet. Vt ultiplater ex vniuersi perfectione tanquam effectu, nos conſequenter induci in ipsius naturae principis tanq; cauſa dignoscēdam perfectionē. Non enim potest quicq; perfectū ab imperfecto quoipiam prodire, & rei facta perfectio argumentum est evidens perfectionis opificis. Neque mundi ipsius imperfectionem conuincit multorum quae imperfecta sunt, in mundo continēta, vt monstrorū & porrenorum. Hæc enim accidētaria sunt, neq; totū mundum impēfectum denominare possunt. Quora enim mūdi pars sunt ea si qua sunt naturae imperfectae. Sane tantula, quāta milium maximū montis. Et quāuis interdū plura sunt eiusdem speciei individua, interdū pauciora, id tamen in mundi perfectione non arguit diuerſitatem. Nam in indiuiduorū multitudine non consistit mūdi perfectio, aut in paucitate imperfectio, sed in ipsius rerū speciebus, quib; vt numeris suis mundus admirabilis harmonia constat, & factus est q; perfectissime fieri potuit pro rerum statu & conditione.

¶ Secundū cap. annotat.

Physica corpora res ſeſibiles. **¶ Mediū, terra, mediū mūdi.** **¶ Ad yſus.** Corpora ſimplicia, celū, ignis, aer, aqua, terra. **¶ Mixta, aīalia, vegetabīlia, mineralia, mīxta i perfecta.** **¶ Mot⁹,** motus secundum locum. **¶ Elementa, ignis, aer, aqua, terra.** Secundū caput cōtinet quatuor ſuppositiones, vna cōclusio nē, & quinq; ratīones. Quatuor ſuppositiones. **¶ Prima.** Omnia physica corpora ſcd m ſeipſa ad loca mobilia eſſe, nam habet in ſcīpſ naturā, q; eſſe mot⁹ p̄cipiū. **¶ Secunda.** Omne motū ſecundū locū (quā latiōne nūcupam⁹) aut rectū, aut circularē, aut inmixtū eſſe & quorū duo, rectus, & circularis, ſimplices ſunt. Nec īmerito quidē. nā ſecundū ſimplices ſumūtur magnitudines. Et rectū eſſe, qui eſt a medio, aut ad međū. Qui vero eſt a medio: motū rectū ſursum eſſe: & qui eſt ad mediū, motū rectū deorsum. Et motū circularē eū eſſe dīcim⁹, qui & circa mediū. **¶ Tertia.** Omne ſimplicē latiōne eſſe & rectā ſursum, & rectā deorsum, & circularē circa međū. Sicut em̄ corporis perfectum i trib⁹ cōſiſtit, quē ad modum pauloante dīctum eſt, ita qq; & ei⁹ mot⁹ i trib⁹ euadēt cōſummati. **¶ Quarta.** Corporum ſimpliciū, vt ignis, aeris, aquæ, terre, mot⁹ eſſe ſimplices, & cōpoſitorum mixtos, ea tñ accidit ſecundum ſimplex p̄dominās moueri. Sunt em̄ ſimplicia corpora q̄rum ſecundum locum natura mouēdi ſolum vnum p̄ſto eſſe p̄ncipium, cōpoſita vero q̄rum ſunt plura. **¶ Cōcluſio.** Præter quatuor corpora ſimplicia quē recto motu natura feruntur eſt aliud corpus ſimplex quod ſuapte natura circulari motu agitatur. **¶ Primo.** Quia ois mot⁹ ſimplex corpori debetur ſimpli, mot⁹ autē circularis eſt mot⁹ ſimplex, corpori igitur debetur ſimpli, & nō alīcuī quatuor ſimplicium corporum, q; motu recto natura feruntur, nam ſimplicium corporum vt ſecundum locum natura ferātur, ſolum vnum p̄ſto eſt p̄ncipium, debetur igitur alteri corpori ſimpli. Eſt igitur præter quatuor ſimplicia corpora q; recto motu natura feruntur, aliud corpus quod ſuapte natura círculo agatur. **¶ Secundo.** Cuiuslibet corporis ſimplicis vnuſ eſt ſecundum naturā motus, & tñ vnuſ. & motus qui eſt p̄ter naturā, cōtrari⁹ eſt ei qui eſt ſecundum naturam: & tñtum vnuſ vni cōtrariatur. & manifestum eſt motum circularē eſſe. Tunc ſic, mot⁹ aliquis eſt circularis, eſt igitur alīcuī corporis ſimplicis, motus eñi ſimplex, ſimpli debetur corpori. At non eſt alīcuī quatuor elementorum, ignis, aeris, aquæ, aut terre. Nam aut ipsi ſecundum naturā cōueniēt: hoc autem non, nam eorum quodlibet, alterum habet ſecundum naturam motum, ignis & aer motum ſursum ſecundum rectum, aqua & terra motum deorsum, & vnius corporis ſimplicis vnuſ eſt ſecundum naturam motus, & tantum vnuſ. Neque præter naturam, nam contrariā eſſet ei qui illis ſecundum naturā cōuenit,

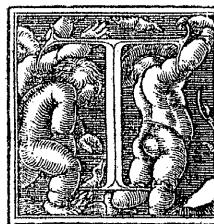
At vero cuiuslibet eorū motū ſecundum naturam cōtrariatur rectus, & alius a circulari: vt motū ignis & aeris ſursum, eorū deorsum, & motū aquæ et terra deorsum, qui ſecundū naturā eſt motus aquæ aut terra ſursum. Nō igitur motus circularis cōtrariat motū ſcd m naturā alīcuī quatuor elemētis, nā tñvñ vni motū poſit⁹ eſt cōtrari⁹. Cōuenit igit̄ corpori ſimplici alteri a quatuor elemētis. Et cū nō cōueniat eidē præter naturā, (nā cōtrarius eſt motus eius dē qui eſt ſecundum naturā, qui nō nī ſimplicis eſt) confeſtum eſt igitur vt eidē cōpetat ſecundum naturā, & præter corpora ſimplicia motu recto lata, eſſe alterum ſimplex, qđ ſuapte natura motu torqueatur circulari. **¶ Tertio.** Cōſentaneum eſſe videtur, motū natura priorē corporis eſſe natura prioris, motus autem circularis recto natura prior eſt, fit eñi ſecundum círculum: rectus autē ſecundum rectam. & círculus, vt qui ſit vbiq; vnuſ, & cui addi non poſſit quicq; prior & perfectior recta dignoscit, q; non vbiq; vna, & cui (vt lubet) additio ſiat. Perfectiora autē, natura priora. Eſt igit̄ circularis motus, corporis prioris & perfectoris, quam quibus natura cōpetat rectus. Hoc autē eſſe oportet alterum a quatuor elemētis, que ſecundum rectā natura feruntur ignis & aer ſursum, aqua & terra deorsum. Neq; quidē mixtorū erit, nā dixim⁹ ea moueri ſecundum p̄dominā ſelementum. Præter igitur quatuor corpora ſimplicia quae recto motu natura feruntur, eſt aliud corpus ſimplex, quod ſuapte natura circulari motu agiteſt. Vnde fit vt ſit quedam prior & diuinor corpora substantia, ijs quae nos cōſtant substantijs, nunc ſursum, nunc deorsum latit. **¶ Quarto.** Omnis motus ſimplex aut eſt ſecundū naturā, aut præter naturā, & quod vni præter naturam cōuenit, vt igni ferri deorsum, aliter ſecundum naturam cōuenit, vt terra, quae ſecundum naturam fertur in imum. At certum eſt motum circularē ſecundum naturā nulli quatuor elemētorum cōuenire. Si igit̄ ipsi ſimplici eſt, hoc eſſet præter naturam, quare & alteri ſecundum naturam cōuenire. Ponendum igitur eſt præter ea corpus alterum ſimplex, cui circularis motus ſecundum naturā cōpetat. **¶ Quinto.** Motus circularis, vnuſ continuus, & perpetuus (vt in physicis oftenſum eſt) habetur. Conuenit igit̄ alīcuī ſecundum naturam. Irrationabile p̄fectio ſtatim appetit, motum iugem, ſemper continuum, & ſemperū, eſſe præter naturam, nam quae præter naturam & violenta ſunt, cōtiſſime corrupta cōſpiciuntur. At vero quod ſemper circumfertur, ignis eſſe non poſteſt, quod quamplurimis viſum eſt, nam ignis cōſulatio præter naturā competitor: cum ei ſecundum naturam ſi cōpetat, qui eſt a medio ſecundum rectam, quare ſemperū eſſe non poſſet. Præter igit̄ quatuor corpora ſimplicia quē recto motu natura feruntur, eſt aliud corpus ſimplex quod ſuapte natura circulari motu agatur, tanto nobiliorem naturam gerens, quan to magis ſeſibiles ſemotū ſeparatumque eſt, illis ſuperemīnens.

Secundū cap. ſcholia. viij. Ea tñ accidit ſcd m p̄dominans moueri. P̄dominā ſelementū eſt qđ ſupra cetera abundat in compoſito, vt in terro terra, in aquo aqua. Derur itaq; terretāliquod, vt lapis, in quo ſit ignea leuitas vt i leuitas, aerea vt i grauitas aerea vt i, & grauitas terra vt vñj, ponatur que moueri deorsum a concavo celii lunæ vñj ad concavam aquam. Cū mouebitur per ignē, reluctance illi motū ſola leuitas ignea, & mouebitur ipm ceterorū elemētorū qualitates motiuq; ſimil erūt vt xiij. Vbi vero ad aerē p̄uenit fuerit, relitēt leuitas ignea & aerea, mouebitur autē grauitas aquæ & terra, que erūt vt xi. deniq; quādo ad aquā puenet lapis, relitēt vñteriori motū leuitas ignea & aerea, & pariter grauitas aquæ, q; virritates relitētes erūt vt ſex. mouebitur autē lapide grauitas terre valētior, vt q; poſita eſt vt octo. Quare per aquam mouebitur lapis ab uno folo mouendi p̄ncipio, ſcilicet grauitate terrea, & ob id motus ille corporis compoſiti eſt ſimplex, cum a ſola terre elemēti p̄dominatis qualitate moriū. Non erit tamē ille motus vñque adeo ſimplex, ſicut motus corporum ſimplicium, nam illi per quodlibet ſpatium facit, vt ignem, aerem, aut aquam, ſunt ſimplices. Is autem compoſitorum motus per vnum quidem ſpatium vt aquam ſimplex eſt, per reliqua autē vt ignē & aerem, mixtus, quippe qui per ea media plura libet mouendi p̄ncipijs. Sunt enim ſimplicia corpora, quorum ſecundum locum natura mouendi p̄ncipium, aut accidentale, vt in elementis, in quibus forma ſubſtantialis & eius instrumentum accidentarium reputatur pro vno p̄ncipio moūtū ſecundum locum, vt ignis maximam natura habet leuitatem, aer minorē leuitatē, aqua mi-

norem grauitatem, terra maximam grauitatem. Aut substantiale, ut in caelo, quod solum aeterni substantialem habet sui motus effectuum, & non qualitates instrumentarias. Ex quo liquet eos qui ponunt materiam caeli esse totam eius substantiam, non recte defendere posse caelum esse corpus simplex. Nam cum materia vim agendi nequaquam habeat, ne vnu quidem caelo esset mouendi principium. Quod si contendant intelligentiam moderatricem orbis, esse mouendi principium, at ea principium est extrarium, nec materia caeli confundetur, ut cuius non inherereat, hic autem sit sermo de principio mouendi intrinseco. Et si rursus obiectant actum illum substantiam supervacuum esse, cum praeter eum sit intelligentia caeli motum regulariter intemperans, id infidelabimur. nam nullam pugnaciam esse iusdem effectus duas esse causas consimiliter agentes, vnam dirigentem, & alteram directam, ut homo mouet interdum lapidem, & pariter forma substantialis lapidis. At qui intelligentia, mouens est voluntarium & liberum, actus autem caeli mouens naturale, & ab ea directum. Composita autem hoc in loco corpora dicuntur, quorum sunt plura mouendi natura secundum locum principia accidentalia, ut lapis, lignum, & cetera mixta, quae cufuscis elementorum alii quam habent qualitatem motuum. ix. Vnius corporis simplicis tantum vnu est secundum naturam motus. Id de motu per se intelligendum est, nam quae per accidens sunt a disciplinis rejeciuntur. Nempe ignis mouet suapte natura sursum, & agitur insuper circulo, in suo loco permanentes. Vnu is posterior motus ignis accidentarius est, & dunatax ad motum caeli in quo continetur, ei copertus. Ita sphæra celestes inferiores mouentur per accidens pluribus motibus, vnicum tamen per se. Nec vim habet ea cauillatio qua quispi contendere posset terram pluribus moueri motibus, si a concavo caeli lunæ ponatur moueri, primus per ignem, deinde per aerem, & demum per aqua, qui quidem motus videtur diuer si. Nam facti partiae illi diuersi sint, vnu tamen totalem motum & continuum constituant, perinde atque per solum ignem aut aerem fierent motus. Continuatur enim sine interruptione motus terræ per aerem motus eiusdem per ignem, & motus per aquam motus per aerem. Nec obstat spatiiorum specie diuersorū varierat. nam cum quodlibet sit motus rectus spatii, non facit ea diuersitas in motu intercisionem. Neque sola spatiiorum diuersitas penes rectum & circulare, ut si quisque primus recto ferat spacio, & deinde circulari, aut e diuerso, efficeret diuersitatem motus, redderetque motus ipsos specie discrepantes. Veru & haec ex annotatione in capitulo quinto physiorum numero xxij*s* perspicua & dilucida sunt. Et circulus, ut qui sit vbiq*vnu*, & cui addi non potest quicquam. Magna est circuli super lineam rectam secundum perfectionem excellentiam tuncque circulus vbiq*vnu*, habens vndeque partes adiuncte cōiunctas & cōtinuas. linea autem recta non eo patet est vbiq*vna*, nam finē haberat a principio diuīsum & dispergat. Tum que circulo non possit addi quicquam aut subtrahiri manente ratione denominationeque circuli. Si enim circuleretque circuli quātulacūque lineas partícula addiderit aut subtraxerit, amplius non erit circularis, nam interhibet inter ei se funditas partes medias, aut superfluum quipiam abū dabit. At vero si linea recta addiderit aut sustulerit partícula recta, tota adhuc dicet recta, & quae residua erit, recte nomen non amitteret. Et haec duae circuli diuinæ proprietates insinuant ipsius primi entis (cui haud absurdè circulus assimilari potest) Præfabilitatem super ea quae ab ipso emanarunt, lineas rectas naturam conditionemque sequentia. Siquidē primus ens maxime est vnu, immo prima & simplissima res vnu, ipsum præterea est maxime idem, cui neque adimere quicquam neque adjici potest. Ea vero quae ab ipso profecta sunt, ab vnitate & idētate dilabuntur, & instar lineæ rectæ ad multitudinem diuersitarumq*e* debibunt.

C Tertijs capitis annotat.

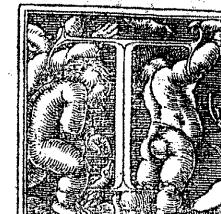
Corpus simplex quod circūfertur, cælum. Ingenitum, ingenerabile.

Ertium caput cōtinet duas cōclusionses, vnu corolarium ad primam, & quatuor rationes ad secundam. Prima cōclusio. Corpus simplex quod circūfertur circūq*e* ferri dictū est, neque graue neque leue est. Nā id graue dicim⁹, quod ad mediū ferri natum est. Id leue, quod natum est ferri a medio. Grauissimum, quod omnibus substata deorsum latis. Leuissimum vero, quod omnibus superfertur sursum latis. Et si quid sursum aut deorsum fertur, ut levitatem aut grauitatem aut vitramque habeat necesse est. Tunc ita necimus argumentū. Omne graue aut leue fertur ad medium, aut a medio. At corpus quod circūmagitur & circumfertur, neque fertur ad medium, neque a medio, nam aut id secundum naturam esset, aut praeter naturam. Non secundum naturam, nam ei secundum naturam circūferri conuenit, & vnu corporis simplicis tantum vnu est secundum naturam motus. Neque etiam praeter naturam: quia si deorsum praeter naturam ferretur, cum motus praeter naturam motui secundum naturam contrarieatur, & motui deorsum contrarius sit motus qui euolat in sublime, ei conueniret se-

10
11
12
13
14.

cundum naturam in sublime ferri, quod modo monstratū est esse non posse. Et ita si sursum præter naturā ferretur, ei conueniret secundum naturam deorsum ferri, nō est igitur tale corpus aut leue, aut graue. Corollarium. Vnde fit ut ne vna quidem eius partium grauis sit, aut leuis. Nam corporū simpliciū idem est motus totius, & partis: ut totius terrae, & glebulę terrae, eadē em̄ in toto et partibus ratio est. At totum ipsum non graue est, aut leue, ut dictum est, igitur neque eius partium vlla. Et si quis partiu detracit, (si id possibilē cōcesseris) neque sursum neq*e* deorsum ferretur, nā (ut de toto dictū est) neq*e* natura neq*e* præter naturā id fieri possit. Secunda. Itidem rationi consentaneū videtur ipsum ingenitum atq*e* incorruptibile esse, non augmentum non detrimentum sustinens, neq*e* alterationē, ut sensibiliā ipsa sustinet. Primo. Quia generatio & corruptio, inter contraria existunt, & quicquid fit, fit ex contrario: & quicquid corrūpit, in contrariū corruptū. At qui illi circūacto corpori nihil est contrariū, circulationē enim nullus (ut postea perspalam easurum est) contrarius est motus. est igitur ingenitū & incorruptile, Idq*e* recte factum esse videtur, ipsum a contrariis secretum semotūque esse, ut futurum sit perpētua, ingenitū, & incorruptibile. Sed q*e* neque augmentabile neque diminuibile sit, hoc ideo est, quia augmentatio fit cognato aliquo adueniente, & in materiali resoluto, & diminutio, aliquo intrinseco recedente. At tale corpus neque materiali habet talē ex qua fiat, neque ab eo fit resolutio vlla, fit enim per contrariū. igitur neque augmentabile, neque diminuibile est. Quod si neque generabile, neque corruptibile, augmētabile aut diminuibile est: neque (ut sensibilita, elementa, animalia, plāte, & similia) alterabile est, nā alteraciones in illos motus ordinantur, ut in ipsis sensibilibus protum est intueri. Est igitur id circūlatū corpus ingenitū, incorruptibile, inaugūtabile, indimūnabile, pariter & inalterabile, & impassibile, ut corpus sempiternū, & omniū primū. Secundo. Quia omnes homines, & graci & barbari, & quicunque deo existimationē habuerūt aliquā, ipsi sedē & locum attribuerūt cœlum, quod probauimus circūagi & circūferri. Signum est igitur ut ipsum esse perenne, ingenitū, & incorruptibile, ut immortalē & incorruptibili immortale & incorruptibile esset aptatum. Tertio. Quia ex ijs q*e* ex preterito tempore successione quadam posteris memoria prodita sunt, nihil mutatum in toto preterito tempore comperimus, neque secundum totum, neque secundum eius partem vllam, hoc iterum signū est, & fidem facit, ipsum ingenitum & incorruptibile esse. Quartu. Antiqui ipsum ethera, ut sempiterno tempore currēt, & summa loca occupans, nuncupauerunt: quemadmodum et aliorum complures hoc nostro aeuo ponimus. Neque enim semel neque bis putare oportet, sed infinites ad nos easdem peruenire opiniones. Anaxagoras autem hoc nomine male usus, ethera pro igne ponebat.

Ertij cap. chola. xij. Grauissimum, quod omnibus substata deorsum latis in ea diffinitio intelligendum est genus diffiniti, scilicet graue, alioqui centrum terre probaretur esse grauissimum, quod oibus deorsū lati substet. Sic in diffinitione leuissimi adiunctū est genus diffiniti leue, quo celis oibus sursum lati superueniens secludat. Insuper in vtrac diffinitione intelligenda est fieri distributio soli pro alijs ab eo quod grauissimum est et leuissimum. Nā grauissimum, ut terra, sibi ipsi deorsū late nō substet, nec ignis sibi ipsi sursum late substet, sed alijs corporib*e* sensibiliib*e*, & ab eo specie discrimen habebit. Itaque diffinitionis hic habebatur intellectus, grauissimum esse id graue quod cæteris & reliquis substata deorsū lati. xiiij. Et si quis partiu detracit, haud ab recte est eo in loco, si id possibilē cōcesseris. nam natura imposibile est aliquā cæli partē celo detrahī, aut cæli ipsum detrahī a diuelli. Dimētiones em̄ reb*e* naturalib*e* cōcessit quidē sunt ad diuelli, sed nō celo. Et cī interdū legitur in sacris litteris aperte celi, ea apertura in celo aereo, ipsoq*e* aere siebat, tamen videbatur fieri in corpore cælesti. Nā, ppter magnā celi a terra intercapit, que in aere fuit, in celo fieri videtur, quod vel solo nubis cōstat argumēto, quas celo suspētas visus iudicat. Præterea cī domus noster deuicta morte celos cōscedit, nulla ibi cælorum fuit discussio, nam gloriosum eius corpus per doram subtilitatis essi longum lati & profundū fuit, nō tamen locū occupauit, sed dimētionsibus allorum corporum sine ali-

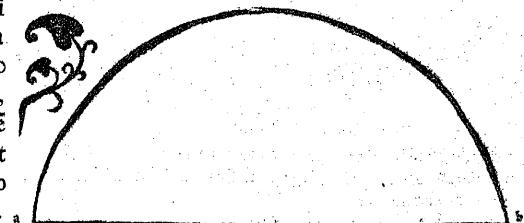
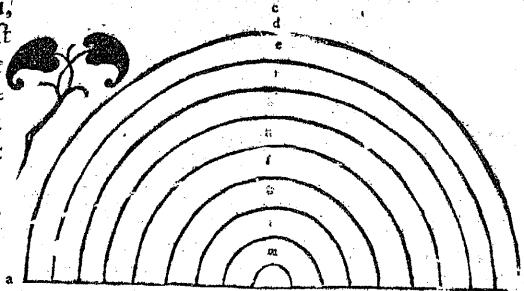
qua disruptione pro arbitrio suo cōiungebatur, quemadmodum & clauso sepulchro surrexit de tumulo, & ianuis clavis intravit ad discipulos. Verum hæc physica non sunt indagationis, licet ex ijs quæ in secundo difficultum physicalium dialogo numero xxii differuntur, ea aliquantulum perspecta euadere possint. xvi. At tale corpus neque materiam habet talem. Non vult negare philosophs cælum haberi materiam, sed ipsius materiam esse consimilem eiusdemque nature cū materiam rerum sensibilium, a qua fit ratione contrariorum resolutio in augmentatione & diminutione. In augmentatione quidem resolutio aliquid intrinsecum materię, ut pote aliqua eius pars cum forma substantiali & magnitudine, & aduenit noua materia, scilicet alimenti cum dimensione, cui induitur forma viuentis, plusque reparatur quam sit deperditum. In diminutione vero resolutio aliqua etiam pars integralis viuentis cum forma & magnitudine, & reparatur minus quam fuerit deperditum. At qui in cælo non est contrarietas quæ refolutionem efficiat, qua re neque resolutio, & per consequens nec augmentatione, nec diminutio. Quia omnes homines & Græci & barbari. Sacra etiam literæ ponunt cælum esse sedem dei. ex hoc tamen non sequitur id quod hæc ratio molitus concludere, scilicet cælum esse perpetuum & immortale, sicut deus immortalis est. Nam cælum non est sedes eius quantum ad indigentiam, quandoquidem ante cæli fuerit, sed secundum eius voluntatem & bene placitum quo cælum habitare dignatur ut suę gloriam solium. Et cælum quidem esse ingenitum & incorruptibile, id est non incepisse per generationem physicalam, neque desitum per huiusmodi corruptionem, cum Aristotele concedendum est. Ipsum autem perpetuum & immortale esse, negandum est, cum per creationem haberet exordium, & cum suo conditori placeret sit desitum. Anaxagoras autem hoc nomine male usus est aether. Aether geminam habet significationem. Interdum est sempiterne currens, & tunc cæli designat. Ouidius. Altoque sub æthere fixis Incursant stellis. Hinc idem vnum eorum. Solis vocavit Aethon, quo nomine perpetuum eius cursum insinuauit. Secundo æther dicitur quasi ardens, quomodo significat ignem. Ouidius. Hæc super imposuit illiquidum & grauitate carentem Aethera. Anaxagoras autem nomen ætheris secundo sumptum cælo, sed permanentem attribuit.

¶ Quarti capituli annotat.

Circulus, cælum. **A** oriens. **b** occidens. **c** meridiæ. **d** primū mobile. **e** firmamentum. **f** Saturni. **g** Iouis. **h** Martis. **i** Solis. **k** Veneris. **l** Mercurij. **m** lunę hemisphæria. **n** septētrio. **H**emisphæria, dimidiæ sphæræ.

Vartum caput continet sex conclusiones. **P**rima. Motu círculari motus rectus minime abit contrarius. Nam motu recto, vt motu sursum, contrarius est alijs motu rectus, vt motus deorsum: quia corum loca adiuicem sunt contraria. Sunt enim sursum & deorsum, locorum differentiae & contrarietates, igitur motus circularris motu recto minime est contrarius. Positus est enim tantum vñus motus vñi motu abire contrarius. **S**ectunda. Motus diuersoru semicírculu ab eisdē signis verò eadē, vt ab a yñus b, nō sūt adiuicē contrarii. Nā hi infiniti esse pñt & quā rōe vñi vñi contrarii posueris, & reliquorū quēlibet. At tñi vñi ponit contrarii, nō igit̄ sūt contrarii. **T**ertia. Motu itidē diuersoꝝ se micirculoru opposito modo facti, vt de a in b, et de b in a, adiuicē nō sūt contrarii,

Eadem cū superiori ratione. Nam hī infiniti esse possunt, neque idē subit iudicium cum motu recto qui est de a in b, motu recto de b in a contrario. Nam hī recti, determinati, finitique sunt. Circulares aut̄ (vt dictū est) indeterminati, infiniti, esse possunt. **Q**uarta. Motus eiusdem semicírculi ē diuerso facti, vt vñus ab a in b, alter vero ex b in a, adiuicem non sunt contrarii. **N**ā diffinita sunt secundum locum contraria, quæ secundum rectitudinem plurimum distat. motus autem

semicírculi a c b, & b ca, non plurimum secundum rectitudinem distant, non sunt igit̄ contrarii, quare & minus erunt ijs qui ex eadem parte in idem sumuntur semicírculi: vt motus a b c, & motus alter a c b, adiuicem contrarii. **Q**uinta. Motus eiusdem círculi secundum eius diuersos semicírculos sumpti, contrarii nō sunt. **N**ā si sumuntur hoc pacto motus ab a in b, qui est a c b, & motus qui est a b in a, qui est b in a, contrarii esse nequeunt. vius enim & continuus esse possunt, motus autem contrarii in contrarios abeunt terminos. Neque contrarii erunt sumpti ab a in b, a c b: & ab a

in b, an b. sunt enim ab eodem in idem, & non secundum rectitudinis distantiam sumpti. Motus autem contrarii ex contrariis terminis in terminos secundum rectitudinis distantiam abeunt contrarios. **S**exta. Totius círculi motus, totius eiusdem aut alterius motu non euadit contrarius. **A**lterius quidem non erit, nam si infiniti essent, & infinitis eundem esse oporteret contrarium. Neque eiusdem, vt motus a c b a, motu a c b a, nam sunt ab eodem in idem, & consimiles, aut vt a c b a, motu a n b a: qui videntur ē diuerso facti, nam iterum sunt ab eodem in idem, contrarii autem motus ex contrariis terminis in terminos contrarios. Quos si pertinaciter defendis contrarios, aut simul erunt in círculo a c b, hoc autem non, nam contrarii simul stare non possunt, aut in diuersis círculis, & tuncaut aduenient & que fortes, & sic se impedient, & neutro mouebitur mobile. Aut dominabitur, superabitque alter eorum: & sic semper vnum mouebitur mobile, & nunquam alterum, frustra igit̄ ponitur is quo mobile nunquam mouebitur, esse huic quo iugiter sempiterneque mouetur, contrarius: vt profecto frustra esset calceamentum, cuius nunquam futura sit calceatio. Deus autem et natura nihil faciunt frustra, evasit igit̄ (vt arbitror) perspicuum, motu círculari nullum motuum esse contrarium.

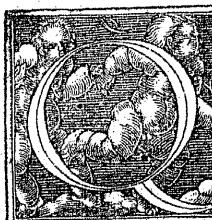

Vartum capiti scholia. xvij. Positus est enim tantum vñus motus vñi motu abire contrarius. Et positio, de contrarietate simpliciter intelligenda est, secundum quam vñi motu vñicus est contrarius, vt maximæ latiōis sursum duntaxat simpliciter contrariatur maximæ latiōis deorsum. Et non est applicanda ad motus contrarios nō simpliciter, quia ea contrarietate vñi motu possunt plures opponi, vt maximæ latiōis sursum maximæ latiōis deorsum, & latiōis deorsum secundū quid, quē sit ad cōcavū aeris. xvij. Nā hi infiniti esse possunt. Nō ibi demōstratur, neq; designatur eo pronominē soli motus corporū celestium, cū illi infiniti & nōero indeterminati esse nō possint, sed totidē numero quot sunt cor-

pora cælestia, quæ certo determinata numero esse ambigit nemo. Sed etiam ibidem denotatur motus rerum sensibilium secundum circulum aut semicirculum facti, ut gyrationes quæ sunt in vocationibus auiorum, vertigines rotarum, & consimiles, quibus oportere motum semicirculi esse contrarium eadē penitus raro, qua motus in viis semicirculi motui alterius esset contrarius. Nempe ut motus in viis semicirculi est alterius naturæ a motu cuiuslibet alterius, ita & a motu gyrationis aut vertiginis rerum inferiorum. Quare quæcūq; inueniretur contrarietas ratio in uno, & in altero. Atqui rerum inferiorum gyrationes aut vertigines specie discrepantes esse possunt infinitæ, quare vii essent infiniti motus contrarii, quod est inconveniens adductum ab Aristotele. xix. Nec idem subit iudicium cum motu recto. Motus circularis sunt quidem a terminis oppositis secundum situm & distantiam in oppositos, sed per spatum circulare. Motus autem recti sunt a terminis oppositis in oppositos non modo secundum situm, sed & virtutem & naturam, & secundum spatii rectitudinem, quæ ad contrarietas rationem requiritur, hinc recti contrarii sunt, & non circularis. Quod autem motus sphærarum inferiorum dicatur contrantri motui primi mobilis, id non ob contrarietas, sed terminorum secundum quos sunt oppositi sumptione contingit. xxij. Easit igitur (vt arbitror) perspicuum. Philosophus abunde ostendit nullam motui circulari posse daturationem contrariam. Non enim rectam, vt prima ostendit conclusio, neque circularem, vt sequentes. Secunda quidem, motus diuersorum semicirculorum ab eisdem signis ad eadē, vt primi mobilis & firmamenti ab oriente in occidente, non posse esse contrarios. Tertia, motus diuersorum semicirculorum & diuerso factos, vt primi mobilis ab oriente per meridiem in occidente, & firmamentum ab occidente per meridiem in orientem, non aduersari. Quarta vero, motus eiusdem semicirculi siue diuerso factos siue consimiliter, non esse eidem oppositos, vt motui firmamenti ab oriente in occidente non contrapugnare motui eiusdem ab occidente in orientem, neque ab oriente in occidente. Quinta ostendit eiusdem circuli motus secundum diuersos semicirculos sumptos, vt unum ab oriente per meridiem ad occidentem, & alterum ab occidente per septentrionem ad orientem, aut alterum ab oriente per septentrionem ad occidentem, non esse contrarios. Sexta vero demonstrat alius tuus totius circuli motum non contrariari motui alterius totius circuli, neque etiam motui eiusdem totius circuli, vt motui primi mobilis non contrariari motui alius sphærarum inferiorum, neque & diuerso, nec motui primi mobilis ab oriente per meridiem in occidentem, & rursum per septentrionem in orientem, alteri motui eiusdem consimiliter facto, nec motui firmamenti ab oriente per meridiem in occidentem, & rursum per septentrionem in orientem contrarii motui eiusdem ab oriente per septentrionem in occidente, & rursum per meridiem in orientem. Nam simul his duobus motibus circumferunt firmamentum, hoc quidem per se, illo vero per accidens ad motum primi mobilis. Ex quibus liquido colligere possumus contrarieatem cum violentia minima in celo reperi, sed duntaxat in concauo orbis lunæ, & corporibus naturalibus.

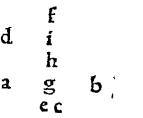
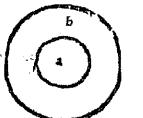
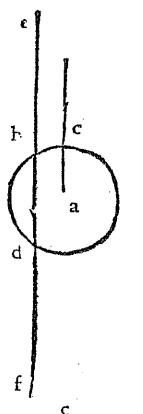
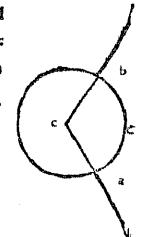
C Quinti capituli annotat.

Infiniitum, secundo. **A**ngulus est a duarum linearum contactu intercepta extensio. **C**adit linea supra lineam perpendiculariter, quando anguli ex utraq; parte contactus sumpti, adiuicem sunt æquales.

Vintum caput continet tres conclusiones, tres rationes ad primam, & sex ad tertiam. **P**rima conclusio. Conueniens est differere an corpus infinitum sit aliquod (quemadmodum quamplurimis visum est) an id quidem impossibile sit. 23
Primo. Quia aliquid corpus infinitum statuere, aut non statuere, multum a contemplatione veritatis distorquet: & non parum, immo in totum sice esse, aut non esse, ad veritatem percipiendam videtur referre. Expedit igitur, an sit, an non sit corpus infinitum aliquid, disquirere. **S**econdo. Quia infinitum esse, & infinitum non esse, est & fuit principium contradicendi pene & dissentendi omnibus & omnium qui de vniuersa determinauerunt natura: & adhuc erit, nisi præsto, perspectaque veritate, est igitur id discutere conueniens. **T**ertio. Id certe in natura discutiendum est, quod indiscutibile multos circa naturæ principia aggerat errores. Qui enim parum a veritate digreditur, tandem si longe progrederiatur, decies milles a veritate magis fiet alienus: vt qui minimam afferit magnitudinem, maximam mathematicarum contemplationum auferit partem. Causa huius est, quia principium vim quam magnitudine maius est: et idcirco quod in principio est modicum, in fine euadit vel quantum maximum. At vero id an sit infinitum, an non sit, indiscutibile, multos in philosophia relinquit errores, habet enim infinitum principijs

rationem, conueniens est itaq; discutere an corpus infinitum sit aliquod, ut dixerunt: an hoc quidem impossibile sit. **S**ecunda. Nullum corpus neque simplex neque composite statuendum est infinitum. **C**ompositum quidem, quia quod ex magnitudine & multitudo finitis constat composite, finitum est, tamen enim est, ex quantitatibus & ipsum est compositum. At composite oë ex magnitudine & multitudo finitis evadit compositum, ut paulo latius ostendimus, est igitur compositum oë finitum. Quod vero non sit sensibile simplex infinitum, ex quo compositum constitui possit, paulo post reddemus manifestum, prius id de corpore primo circulo agitato esse non posse ostendentes. **T**ertia. Nullum corpus circulariter motum, infinitum esse potest. **P**rimo, quia infinitæ erunt linearum a centro egredientes, & in centro angulum constituentes: & earum infinita distatia, finitam enim semper distatia finita est: infinitarum vero infinita. Dico infinitam, q; nulla vñq; intercipi magnitudo possit: semper quantitatē accipiendo q; linearum aequalē & tagat. q; si distatia earum adiuvicē est infinita, ipsum corporum circuliferri circuoluīq; non potest, nā infinitū p̄trāsiri nullo pacto potest. At prius ostensum est aliquid corpus circulariter moueri: idq; de celo sensu exploratum habemus, nō est igitur quod circuliferatur corpus infinitum. Et certe quoadmodum numerū dicemus infinitum, q; quocunq; accepto maior suū potest accipie dus, ut nō sit maximus: ita & illa iter capitulo, & duarum linearum distatia, q; semper inter eas, quacunq; accepta, supposita magnitudo maior accipienda, ut nō sit maxima, recte posita est infinita. **S**ecundo, Si a tempore finito auferas finitum, reliquum infinitum est, & si tempore motus, habet principium: & motus, & q; fertur magnitudo, cōsimiliter enim hec, vt finita aut infinita sint, se habere ostenduntur. Atqui oë tempore quo circulo vertitur corpus (qd & cōlum dicim⁹) finitum est, igitur & mot⁹, & q; fertur magnitudo, vt finita sint necesse est: & tempore quo fertur, & mot⁹, & magnitudo pariter habeant principium. Sed vt manifestius huiusc rei percipiamus in cōmodum: sit c b d corpus circulo (quemadmodum cælum videmus) agitatum, infinitum, si possibile est: a cuius cōtra, egredientia linea, cōversus infinita: sitq; extra cōtrā, e b d f aequidistantias, quiescēs, & pariter infinita, quia corpus c b d circulo agitatum, suū perficit motū: abiicit linēa e b d f aliquid tempore motus. At quia totū tempus quo cōpletum, finitum est, ut sensu vel q; cognitissimum est: tempore quo abscedet per trāsibitque linēa e b d f infinita, a tempore finito abscessum, finitum est, abitur igitur infinitum tempore finito: quod est impossibile. Si igitur ipsum infinitum esset, & mundus infinitus: nullo pacto circuliferri circuū volui posset: cuius oppositum p se cognitū est. **T**ertio. Si magnitudo iuxta magnitudinē lata fuerit, hæc eodem tempore se absoluūt, quæ si in contrarium latæ fuerint, velocius, altera vero quiescente, & altera æquali velocitate, ut cum contranitatur, tardius. Si igitur corpus circulo actum, esset infinitum: tempore finito abiaret finitum circulum circa centrum descriptum, quia totū tempore motus abiaretur, absclueretur igitur ab eodem in eodem tempore, infinitū scilicet a finito, & tempore finito: qd in physicis impossibile esse demonstratum est. Et nihil refert an infinitum moueri, & finitum quiescere intelligas: aut finitum moueri, & infinitum esse ut quiescens, aut contralatū. **Q**uarto. Linēa cuius est finis & terminus, infinita esse impossibile est, & superficiem, & corpus. At omne figuratum ut sphaera, circulus, tetragonus, finem habet & terminum, quod enim determinatur nusquam, neque sphaera, circulus, tetragonus, aut aliquid talium (ut neque pedale infinitū) esse potest. Quod si non potest circulus ullus esse infinitus, neque quod circulariter agitur, nā circularis motus is est, qui secundum circulum (ut dictum est) sumitur. Corpus igitur circulo agitatum, infinitum esse non potest. **Q**uinto. A centro circuli c intelligatur ex utraq; pte infinita linea a b quiescens: intelligatur q; itidem altera quiescens supra a b infinita, quæ sit d f. Intelligatur rursus tertia linea c d, sursum erecta secas cotinue e f ad circularis corporis motum, b versus motu. Tunc sic, corpus circulare suū motum absoluere & completere nequit, nisi linea c d alio & alio lineam rectam e f secant.

do: ut prius in g, deinde in h, hinc in signo i totam rectam absoluat. At hoc impossibile est tempore finito. Non igitur corpus circulariter motum, suum compleat motum tempore finito, quod falsum est, aut spatium secundum rectum infinitum abitabitur, quod iterum impossibile est. Non igitur corpus circulariter motum, infinitum esse potest.

Sexto. Tempus quo quod circulariter fertur, circuoluitur, finitum est, igitur & magnitudo pertransita sunt enim aequalia: ita ut medietati temporis medietas respondeat transiti, & totum toti, quod igitur circunfertur, infinitum esse non posse, ex his quam manifestissimum euasit.

Vinti cap. scholia, xxiij. Ut quia minimam afferit magnitudinem. Magnitudo a phisico & mathematico ponitur esse continua, & ergo diuisibilis in semper diuisibilia. Quare data quantulacunque magnitudine, potest dari minor per vltorem diuisionem. Quia autem minimam potentia, & qua dari non possit minor, ponere magnitudinem, negaret eam semper in minora esse diuisibilem. quare cogeretur concedere magnitudine indiuisibilem, & cum Xocrate ponere imparsibiles lineas, insuper magnitudinem ex indiuisibilibus confari, quocirca in phisica primum, & deinde in tota mathematica trahet errorum.

xxv. Infinitae erunt linea a centro egredientes. In huiusmodi corpore infinito non poterit simpliciter & absolute assignari centrum. Nam ad centri rationem requiritur eius & equidistantia vndisque ab extrema superficie. At quoniam poterit illi infinito corpori circulariter moto attribui extrema superficies circundans, alioqui ipsum esset finitum, ut quod termino intrinseco clauderetur. Sed ibidem duntaxat potest designari centrum ex hypothesi, & ex conditione, nam poterit signari in tenui punctum aliquod, quod cum aduersario supponatur esse centrum, a quo duæ lineæ egredientes, & illic angulum constituentes, infinita ab initio disperserent intercedente magnitudineque interiecta inter illarum linearum extremitates ad circumferentiam convergentes. Nempe si earum distantia esset finita, haberet aliquam proportionem ad distantiam finitam duabus lineis finitis interceptam. sit itaque illa dupla. Sumo duas lineas finitas, quarum distantia sit duplo maior quam linearum finitarum prius sumptuarum. Erit igitur illarum distantia æqualis distantia linearum infinitarum, ut quæ ad candem distantiam scilicet finitarum linearum primo dararum, eandem scilicet duplam habent proportionem. Quod si sumerentur tertio die aliæ lineæ finitæ habentes distantiam duplo majorē ea quæ est inter lineas finitas secundo loco data, linearum finitarum distantia esset maior qd; infinitarum, quod est inconveniens. Necesse igitur esset earum linearum sic a centro corporis infiniti egredientium distantiam esse infinitam, quam quidem infinitam distantiam corpus circulariter motum pertransire debet, si completam faceret reuolutiōnem. nam earum vtracq; intra circumferentia corporis ambitū contineretur, tñ non posset, quantumcpr; protraheretur, ad eius circumferentia peruenire, alioqui corpus ipsum esset finitum. At infinitam distantiam pertransire impossibile est, ergo illud corpus infinitum circuferi non potest. Non est igitur ipsum ponendū. Et si tempus motus haberet principiū, & motus, & que fertur magnitudo. Per magnitudinem que fertur, hic mobile intelligendū est quod finitū esse debere, pariter & motum, si tempus finitum sit factus physicorum ostendit. Nec ex hoc loco sumi debet argumentum, magnitudinem dimensionēq; esse substantiā magnam, nā in litera magnitudo propter adiem particularum quæ fertur, et si voce abstractum sit, significacione tamen est denominativum. Cum vero magnitudinem vocamus dimensionem, ibi magnitudo tam nomine quam reabstratum est. In figura autem ratione huius conclusionis magnitudo sumitur pro spatio motus, quod spatius indicat adiectum ei denominativum pertransita. Nempe & tempus & spatium motus sunt aequalia quantum ad respondentiam, ut prior spatii pars priore tempore parte absoluatur, & posterior postiore. Quia corpus cb d circulo agitatum, suum perficit motum. Ex eo quod corpus circulare positum infinitum, suum perficit motum in toto tempore, recte colligit Aristoteles idem corpus circulare absindere arque pertransire lineam infinitam et b d f, aliqua parte temporis rotius motus. Est enim ea linea recta intraspaciū corporis circularis metas contenta, atque toto spacio minor, cum ipsa, ex quo cadit extra centrum, sit minor diametro eiusdem corporis circularis, & diameter si minor circumferentia, rotum quod percurritur spatium suo ambitu concludente. Spatium enim motus corporis circularis sumitur secundum circumferentiam circuli in eius superficie extrema conuexaq; descripti. igitur & ea linea et b d f est minor toto spatio motus circularis, quare si in toto tempore motus abitur totum spatium, in aliquo illius temporis parte abitur illa linea infinita. Eodem pene modo in quinta ad hanc conclusionem ratione assumit Philo plius qd; corpus circula resum motu perficere nequit, nisi linea et f sursum erecta totam lineam d e iacentem in corpore circulare supra centrum, absoluat, diuidendo eam successiue in diversis punctis, ut h, i, k. Nam linea d et infinita non exhibet circumferentiam corporis circularis infiniti, immo est minor diametro. nam per hypothesim non transit per centrum sicut diameter. linea autem in circulo aut sphæra descripta per centrum transiens, logior in lineis in eodem circulo descriptis ca dentibus extra centrum, quare illa linea d et quavis sit infinita, non tantum tamen cōpletur spatium quantum est corporis infiniti spatii. Quare non potest corpus circulare f, suum confidere spatium

nisi linea et pertranseat lineam infinitam d e, quod est impossibile. Si magnitudo luxura magnitudinem lata fuerit. Hec proprieſtates tres cōpletur partes, primum declarandas in magnitudine recta, & deinde in circulari. Prima, si duæ magnitudines moueantur vna iuxta alii, & versus eandem partem, ex eodem tempore se absoluunt, & ad eiusdem spaciū finē perueniunt. vt sit magnitudo ab suis proposita, & o d supposita, moueatur & ambigat ab parte spatii in dextraversus & alterā spaciū partē, tunc quo tempore ut g h magnitudo ab suis perficerit spatii f, eodem tempore & magnitudo c d idem absolvitur spatii, & simul erit a viuis & calterius sub f. Ita si duo circuli b & f c moueantur a puncto d versus e, eodem tempore se absoluunt, redibuntq; simul ad punctum d, si modo regularitas fuerit motus, que hic supponitur. Secunda pars. Si duæ magnitudines in contraria latè fuerint, ut vna inveniā partem, & alterā in alterā, velocius se absoluunt quā quādō ambigat versus eandem partem mouebant, ut sint dñe priores magnitudines recte, quarū ab suis moueatur versus sinistrā, & c d versus dextrā in medietate temporis g h, scilicet g i, se absoluunt, & simul perueniunt ad signum k, in medio spaciū cōstitutum. nepe tunc finis vnius responderet alterius principiū, & b supereminet ipsi c. Igitur in minorē tempore ut subdupo pertransire collectū equalē spatii, vniū scilicet illius spatii primā medicatā e k, & alterū alterā medietatē k f. Sic si dati duo circuli mouerantur, b interior ad dextrā versus e, & c exterior ad sinistrā versus f, absoluēt se velocius qd; prius, nā in medietate temporis g i totū percurrerint spatii, & cōuenient in puncto g. Tertia pars. Si duarū magnitudinis vna inveniā a b cōtrariebantur, tardius se absoluēt qd; si cōtrariebantur, ut intelligatur magnitudo recta a b quiescēs, & magnitudo c d moueri ad dextrā equali velocitate qua in secunda propositionis parte posita est moueri. tunc e d solū in fine temporis g h perueniunt ad finē magnitudinis a b quiescētis. quare equalē spatium absoluēt in duplo, maiori tempore quā cum cōtrariebantur. Per definitionē igitur tardius quā tunc mouebitur. Bodē modo si circulus exterior c intelligatur quiescere, & circulus interior b moueri versus e, tunc in tempore g h interior circulus redierit ad punctum d, a quo suum incipit motum, & absoluērēt quiescentem circulum exteriorē. At cū cōtrariebantur, in medietate temporis g h, scilicet g i, se absoluērāt, tardius igitur se absoluunt nūc quam cū cōtrariebantur. Quo supposito sit circulus c corpus sphæricum infinitum, & b circulus finitus, circa corporis infiniti centrum scilicet a descripsit. Si corpus circulare infinitum perfric suum motum finito, eodem tempore absoluēt circulum b finitum circa centrum descripsit, qui tote motus tempore absoluēt. Igitur & diuerso corpus infinitum sphæricū & absoluēt a circulo finito b circa centrum descripsit. Nēpe si vna magnitudo alteram absoluēt, reciproce ab eadem absoluēt, ut si magnitudo ab suis absoluēt magnitudinem c d, etiam simul absoluēt ab eadem magnitudinem c d, cum si ibidē mutuus vnius ab altero transiit. Quare tempore finito absoluēt circulus infinitus a finito, quod est impossibile. Et nihil refert (inquit Aristoteles) si ambo circuli & infinitus & finitus intelligantur moueri aut versus eandem partem, secundum primā datam propositionis partem, aut cōtrariebantur, secundum secundā, aut si vna intelligatur moueri, & alter quiescere, secundum tertiam partem, ut finitus moueri, & infinitus quiescere, aut contra infinitus admittatur moueri, & finitus quiescere. Nā semper idem quod illud est accidēt inconveniens. At omne figuratum, ut sphæra, circulus, tetragonos. Cum figura diffiniatur esse magnitudo quæ termino vel terminis clauditur, dilucidum est figuratum omne, ut sphæram, circulum, tetragonum (quæ hic ad substantiam denominatiua sunt, ut & alijs plerisque in locis) finiter habere & terminum quo definiri. Nempe ex opposito, quod infinitum est mole, & nulla ex parte determinatum, neque sphæra, neque quadrangulus, aut quævis alia figura esse potest, sicut neque quippe pedale valet esse infinitum. hucus enim ratio illi prorsus repugnat. Siquidem quod pedaneam duntaxat extensionem fortis, quoniam pacto infinita protensione porrigi intellexeris. Ex quo perspicuum latet est, nullum circulum infinitum esse posse, nam ratio circuli finem terminumque includit.

Sexti capitū annotat.

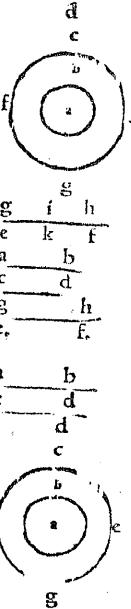
Grauitas cōmensurata intelligitur, quando secundū æquales magnitudinis partes continue equalis grauitas sumitur. Incōmensurata, quādō inæquales æqualiū magnitudinis partium sumuntur grauitates. Ita & de leuitate intelligas.

Extum caput continet duas conclusiones, & duas rationes ad primam.

Prima conclusio. Nullum corpus sensibile simplex infinitum est.

Hoc nuper demonstrandū relictum erat: quod ostendimus.

Primo. Quia nullū corpus aut a medio aut ad medium latū, infinitū est, omne autem sensibile simplex, aut a medio, aut ad medium latum est. nullum tale igitur infinitum. Quod vero nullum corpus a medio aut ad medium latum, infinitum sit, hinc liquet: quia lationes a medio, & ad medium, adiuicē contrarie sunt, cōtrarie vero in cōtraria abeunt loca. Et si contrariorum vnum determinatum est, determinatum erit & reliquum. At contrariorum vnum, ut medium, determinatum est quo vnuquodq; grauitū feratur, non enī contingit medio longius pertransire. igitur & reliquum determinatum est. Nullum igitur tale, infinitum, determinatis

em̄ extremis, quicq; īfinitū esse impossibile est. Quod si extrema sint determinata, media determinata esse necesse est. alioquī determinatis extremis interclusum interceptū; esset infinitū, & infinitus in medio motus cōtingeret: qd̄ impossibile est. ¶ Secūdo. Quia cū om̄e sensibile simplex leue sit, aut graue: si aliquid tale infinitū ponas, infinitū aut leuitatē aut grauitatē habere cōcedas oportet, quod sic ostēdo. Sit a graue aliquod corpus simplex infinitū, si possibile est. b graue infinitū. Ex a capiō grauitatē finitā quālibet, vt secundū magnitudinē a e: que quia sit finita & grauitas finita, toties poterit sumi, vt totā grauitatē corporis b finiti metiat: vt exempli causa sit b decupla, sumo decē ptes infiniti a, parti a & eae: que equā cū b retinebunt grauitatē. & cum semper sumēdo partes tantas nō cōtingat deficeret, a infinitā continebit grauitatē, quod erat ostendendū. Neq; refert illas grauitates cōmēsuratas esse, aut īcōmenuratas. itidē em̄ acciderit quod volumus. Quod si iterū posueris grauitatis finitā, alia subib⁹ īcōmoda, finiti & infiniti æquā esse grauitatē, immo & finiti maiorē. Nā videmus ī finitis in maiori magnitudinē maiore geri grauitatē: vt ī dupla duplā, & ita deinceps. si itaq; sit finita, sit dupla magnitudini b. sumo b & c duplā, finitā, equā seruantē grauitatē. qd̄ si sumis b d corpus finitum, maiore corpore infinito retinebit grauitatē, esset igit̄ infinita grauitas, & consumi līter in infinito leui infinita leuitas. At vero infinita aut leuitatē aut grauitatē esse impossibile est: qd̄ cū grauitas aliquāto tpe & aliquāto mouet spatio, dupla idē eodē spatio mouet in tpe subdupo, & ita semper, vt quēadmodū grauitas crescat, decrescat tēpus, & minus fiat. Et cū oī pportione grauitas infinita finitæ grauitatis vīm superet motricē, oporteatq; mobile mouentū virtutē excellētias & pportiones sequi: profecto in nō tēpore aut minimo (nullū aut minimū) mouebit: vt quē om̄e mouēdi pportionē excedens, nulla pportione moueat. quod impossibile est. nulla siquidē infiniti ad finitū pportionē est. Quod si cōtendas ī tēpore moueri, accidet grauitatē finitā & infinitā equali tēpore mouere: quod est impossibile. Esto em̄ grauitas infinita a, b finita, qd̄ vtracq; ī tēpore mouet, adiuicē mouendi pportionē habent: vt sit a dupla (quācūq; aliā dederis, idē valeat) sumo b & c duplæ grauitatis ad b, que duplā mouēdi ad b seruat pportionē. equaliter igit̄ cū a mouebit, quecūq; em̄ ad idē eandē seruat proportionem, illa vt equalē inter se habeat necesse est. & non modo hoc, verū si b d finitā grauitatem sumeres, b d finita mouendi virtus infinitā a mouendi virtutem excederet, & ī minori tēpore moueret, que si impossibili sunt, manifestū est infinitū sensibile corpus esse non posse. Sed id mētē ī duibū trahere posset, an plures sint mundi an mūdus vñus infinitus. nā ipsum aut finitum esse aut infinitum necesse est. ¶ Secūda conclusio. Mundus nō est infinitus. ¶ Lūcta ea quē prius allata sunt, prōpta est huius rei demōstratio. Nā aut esset similiariū partū, aut dissimiliariū. Nō similariū, nā oē tale simplex est, cui debet vñ motus, aut circularis, aut rectus. Modo vero ostensum est nullū neq; círculo neq; recto actū, esse posse īfinitū. nō est igit̄ similariū partū. Neq; quidē dissimiliariū, nā aut esset ex specie īfinitis, aut finitis, nō īfinitis, nā simplices mot⁹ specie finiti sunt, igit̄ & simplicia corpora specie discrīmen habentia, finita sunt. Cuiuslibet em̄ corporis simplicis vñus est motus simplex. Neq; ex finitis erit, nā aut eorū oīa, aut eorū vñū, īfinitū esse oportet. vt ignē, aerem, aquā, aut terrā, hoc aut esse nō potest. Primo, quia aut leuitas aut grauitas daret īfinita: que īfinita dari nō posse, monstratū est. Secundo, quia loca oportet esse īfinita. Tertio, quia motus essent īfiniti: & neq; ferren̄ sursum, neq; deorsū. Quod em̄ factū esse nō cōtingit, impossibile est fieri, & ī quali, & quāto, & vbi, vt quod factum esse nō potest albus, vt albefiat impossibile est. Et quod cubitale factum esse non contingit, impossibile est cubitale fieri. & quod impossibile est peruenire ī Aegyptum, proficiſci ī Aegyptum haudquaquā valebit vñquā. Itaq; quod sursum aut deorsum esse non potest,

sursum aut deorsum feretur nunq;. Quarto, quia aut tale īfinitū moueret secundū naturā, aut preter naturā. Si preter naturā: ergo alius esset locus, in quē secundū naturā ferretur. Hoc autē impossibile. Mundus igit̄ īfinitus esse nō potest.

Ex i cap. scholia. xxvii. Que equā cum b retinebūt grauitatē. Decē partes infiniti a, scilicet a e, e f, fg, g h, h i, k, k l, l m, m n, n o (quarum quālibet est equalis secundū mōlem & grauitatē partī a e per hypothesin) habent grauitatē decuplam ad grauitatē partis ae. Et b corpus finitum etiā habet decuplam grauitatē ad a e per hypothesin. igit̄ decem illę partes infiniti habent & quam grauitatē cum b corpore finito. Quācūq; enim ad idē eandem seruant proportionē, inter se sunt æqualia. Videmus ī finitis in maiori magnitudinē maiorem geri grauitatē. Id definitis corporibus simplicibus & eiusdem naturae intelligēdūt, vt in terra bipedali est duplo maior grauitas quam in terra pedali, & in aqua decuplēdūt decuplo maior quam in pedanea. Nam in corporibus compositis contingit interdūt in maiori magnitudinē minorem esse grauitatē, vt in multa lana minus est grauitatē quam in paucō plumbō. Similiter ī simplicibus diuersarum naturarum idem vñu venit, vt ī maiori aqua minorem esse grauitatē quam ī minori terra. Ex quo liquet graue esse incommodum corporis infiniti secundū mōlem, & finiti æquā esse grauitatē, immo ipsum finiti grauitatem esse maiorem, vt ostēdit Philosophus. Nam si corporis a infiniti (inquit) grauitas si finita, cum finiti ad finitū eiusdem generis sit proportio, sit ipsa dupla grauitati corporis b finiti. sumo b & c finitam magnitudinē, duplam magnitudinē b, quare & habentem duplam grauitatē ad b. Et corpus infinitum etiam positum est duplam habere grauitatē ad b. igit̄ b c æquā cum corpore infinito a seruat grauitatē. Quācūq; enim ad idē eandem seruant proportionē, inter se æquantur. Quod si sumis b c d finitum mālus magnitudine & grauitate quam b c, ipsum maiorem habebit grauitatem quam corpus infinitum. Quicquid enim est maius vñ æquālium, est maius & altero. Cum grauitas aliquanto tempore, & aliquanto mouet spacio. Si aliqua virtus mouet aliquod mobile aliquanto tempore, & aliquanto spacio, maior virtus idem mobile per idem spatum mouet in minori tempore. Nempe quantum crescit virtus mouens, tantum crescit motus velocitas, & ipsum mobile mouetur velocius. At mobile velocius diuidit tempus, vt ostēdit sextus physicorum cap. secundo, numero. vi. Quanto enim mobile est velocius, tanto minori tempore idem abfoluit spatiū. igit̄ quanto magis augetur vñ virtus mouens, tanto magis decrescit tempus. Quare si virtus mouendi sit infinita, ipsa mouebit in non tempore, aut in minimo tempore. Nullum autem est minimum tempus, cum sit tēpus omne ī infinitum diuisibile, & impossibile est motus rerum sensibilium fieri in instanti. igit̄ impossibile est esse grauitatē īfinitatē secundo & actu. Quia vñq; ī tempore mouet, adiuicē mouendi proportionē habent. Cum om̄is temporis ad tempus sit proportio, temporis quo mouet grauitas finita, ad tēpus in quo per hypothesin mouet infinita, est proportio. At quā temporis ad tempus proportio, ea est motus ad morum, & virtutis motuā ad virtutem mouentē. igit̄ si grauitas infinita & finita ī tempore mouent, adiuicē mouendi proportionē habent. Sit itaq; vñ virtus mouendi grauitatis infinita a, dupla ad virtutē mouēdi b. sumo & c duplā grauitatē ad b, que duplā idē habet mouendi virtutē ad b. Et posita est, grauitas infinita etiam duplam habere mouendi proportionem ad b. igit̄ grauitas a & grauitas b c eandem haber adiuicē mouendi virtutē, & æquali tēpore mouent grauitas infinita & finita. Quod si sumatur b c d tripla grauitas ad b, illa maiore haber mouēdi virtutē qd̄ grauitas b c minor. ergo erit haber maiorem mouēdi vñm qd̄ grauitas a, cuius virtus probata est, æquari virtutē b c. Quicquid enim maius est vñ æquālium, maius est & altero. igit̄ virtus mouēdi ipsius b c d finiti excedit virtutē mouēdi ipsius a infiniti, & minori tēpore mouet grauitas b c d finiti qd̄ grauitas a infinita, quod manifestum est incommodum. xxvi. Nā aut esset similariū partū, aut dissimiliariū. Similares partes dicuntur que eiusdem sunt speciei, natureq; & denominationis, sic quod quicquid accidentium est ī vñ, sit & in alio, vt partes ignis, aeris, aqua, & terre. Et quicquid huiusmodi haber partes, est corpus simplex. Eadem partes homocomeriae dicuntur & homogenee. Partes vero dissimiles sunt quæ diuersae sunt naturae & denominationis, vt ī vñuerso ignis & aeris, in homine manus & caput, que quānus eadem sunt secundū substantiam, diuersa tamen specie habent contemporamenta, que ad calē sufficiunt dissimilitudinē. Et eadem partes anhomocomeriae dicuntur, & heterogenee. Si preter naturā, ergo alius esset locus. Si alius conuenit posterius, & prius eiē conuenire necesse est. Atqui motus violentus posterior est, & in negatione, motus autē naturā prior, & in affirmatione, igit̄ si alius conuenit motus violentus, eidē conuenit motus naturalis. Quare si corpus infinitū moueret præter naturā, assignandus esset alius locus in quē ferretur secundū naturā. Atqui huiusmodi locū esse impossibile est, quia tūc oportet esse duo loca infinita, vñū ī quem præter naturā, & alterum ī quem secundū naturā ferretur, cū non posse & ī eundē præter naturā ferri. Id autē inconveniens, cū ratio loci infinito repugnet.

¶ Septimi capitū annotat.
¶ Pati, moueri.

igit infinitū animal. est em id animalib⁹ p̄priū. Sed quomodo erit infinitū animal?
C Neq; Democriti & Leucippi determinatio approbāda est, infinitas similares ato-
mos positione & situ discriminas, interstite vacuo infinitū conflare. Primo, quia
eas atomos dicunt esse eiusdem naturæ: vt si aurū in frustula dirimatur, auri quæli-
bet pars diuisa cuilibet alteri eadē est: quare omnes illæ ad totius locū ferrentur: vt
quo fertur ignis, & ignis scintilla: & quo terra, & terræ glebula. hoc autē impossiblē.
Secundo, quia si vix atomorū fuerit leuis, & vnaquaç; reliquarum. quare nihil
erit graue simpliciter. Ponut ei ex illis atomis omnia cōflari, & origineducere. hoc
autē fallsum. Tertio, quia oīa ferretur sursum, aut oīa deorsum. q̄ si sursum, mouere
tur a medio, si deorsum, ad mediu. Infiniti autē non est medium: quia vb̄ medium
fuerit, & extēmū cōperiri necesse est. Quarto, quia nullus erit locus quo moueat,
nam aut mouere ē natura, aut præter naturā: quibus motibus determinata sunt loca:
eslet igitur immobile. Quod si dicas moueri præter naturā: erit alterum cui is mo-
tus secundum naturam conueniet. hoc enim in omnibus inductione cōpertum est:
Quod si ita fuerit, omnia levia dicere non poteris, neq; omnia graua, neq; illud in-
finitum ex similaribus, eiusdemq; naturæ atomis esse conslatum. Sed quod nullum
si tcorpus infinitum, satis arbitror ostensum.

S Eptimi capitil scholia. xxvij. Quæ quia minor est q̄b, mouebit mobile minus. Vir-
tus meūs b est torū, & d eius pars per hypothesis, est igitur virtus d minor q̄b qua-
re dmouet in tempore c mobile minus q̄a, quod positū est eodem tempore moueri a to-
rū virtute b. Nam si aliquod mouens mouet aliquid mobile aliquanto tempore, minus
mouens eodem tempore mouebit minus mobile, ex analogia quartæ regulæ de cōpar-
atione motu in fine septimi physiorū posita. Mouet enim æquale idem in eodem tempore. Hæc pro-
positio tres haber partes. Prima. si aliqua virtus mouet aliquid mobile aliquanto tempore, æqualis
virtus mouebit idē mobile in eodem tempore. Vocabus hic idē mobile, quod æqualis est refisen-
tiæ. Idē mouēs, quod æqualis est virtutis actiū. Et idē tempus, quod æqualis est duratio nis. Ex qua
quidē parte colligitur, si aliqua virtus mouēs mouet aliquid mobile aliquanto tempore, & du-
plum mouens mouere duplū mobile eodem tempore, & triplū mouens eodem tempore triplū mobile, &
ira cōsequenter, per analogia quartæ regulæ de cōparatione motu. Quibus modo dicitis p̄posi-
tionibus innuitur demonstrationes primæ & secundæ cōclusionis huius capitis. Præterea ex ea
dē prima parte trahitur hæc propoſitio. Si aliqua virtus mouens mouet aliquid mobile aliquo tempore,
eadem virtus mouens mouebit duplū mobile (modo sit virtute mouēte minus) in duplo tem-
pore, per analogia secundæ regulæ septimi physiorū, in qua manente virtute mouēte, mobile & tem-
pus cōsimiliter variatur. Et hæc innuitur in litera per id exemplū tripartitæ p̄positioni qua de lo-
quimur, subiectū, vt si duplū, in duplo, & ita secundū analogia. Secunda pars huius (quā explicat⁹)
p̄positionis est. Si aliqua virtus mouēs mouet aliquid mobile aliquato tempore, maior virtus mouēs
mouebit idē mobile in minori tempore, quia quātū crescit virtus mouens, & cū ea motus velocitas, tan-
tum decrescit tempus, vt si moueat a k in tempore c, b virtus mouēs maior q̄d mouebit idē mobile a
f in minori tempore q̄c c, vt in f. Tertiā pars. Si aliqua virtus mouēs mouet aliquid mobile aliquo
tempore, minor virtus mouens mouebit idē mobile in maiori, quia quātū decrescit virtus moti-
ua, tātū debet crescere tempus. Et intelligitur hac pars dūmodo illa minor virtus excedat idē mo-
bile, nā sit ei aequaliter, aut ab eo superaretur, nō moueret mobile. Nēpē ab æquali aut minori vir-
tute nō fit motus, sed dītaxat a maiori. Quidquid igitur b in tempore c mouebit. Aequali manen-
te potētē mouēte, qualis est p̄portio t̄pis vnius motus ad tempus alteri, talis est & mobilis ad mo-
bile. Atqui tēporis in quo tota virtus b moueta f (quod sit l) ad tempus c est p̄portio. igitur & ip-
sius mobilis a f ad mobile quod b mouebit in tempore c (quod sit illud) erit eadem p̄portio. Ad
quicquid ad alterū proportionē habet, est finitū. igitur id mobile quod tota virtus b mouebit in
tempore c, erit finitū. nō igitur virtus b mouebit a mobile infinitū in tempore c, quod est postū oppo-
sitū. B virtus æqualis est potentiae. Habent em b & i eandē proportionē, scilicet triplū, ad idē
scilicet d, ergo inter se sunt potentiae æquales. Quæcūq; em ad idē eandē seruat p̄portionem,
inter se sunt æqualia. Sed virtus mouēs mouet partem a k in tempore c, per hypothesis, ergo & vir-
tus mouēs b ei æqualis mouet idem mobile a k in eodem tempore c. Aequales enī virtutes idē mobile
mouēt eodem tempore. xxix. Manifestū est oportere cā minus mouere. Nā a f cū sit pars ipsius a, est mi-
nor quā a, debet igitur a f mouere minus mobile in tempore c quā a eodem tempore. Nā si aliqua virtus mouēt ali-
qd mobile aliquo tempore, minor vir⁹ mouebit min⁹ mobile eodem tempore. Quare & a k mouebit b q̄uale
mobile i in eodem tempore. Mobile i est triplū mobilis & per postū. Et per idē mobile b etiā est triplū
mobile c, ergo mobile i & b inter se æquatur. Quæcūq; em ad idē eandē seruat p̄portionem, inter se
sunt æqualia. At virtus a k mouet mobile i in tempore c, ergo eadē virtus mouet mobile b æquale mo-
bile i in eodem tempore. Et tota virtus a infinita posita est mouere mobile b finitū. igitur virtus finitā & infi-
nitā mouēt eodem tempore idē mobile, q̄d est impossibile. xxx. Sit a vñū infinitū, & b alterū. Vocabus

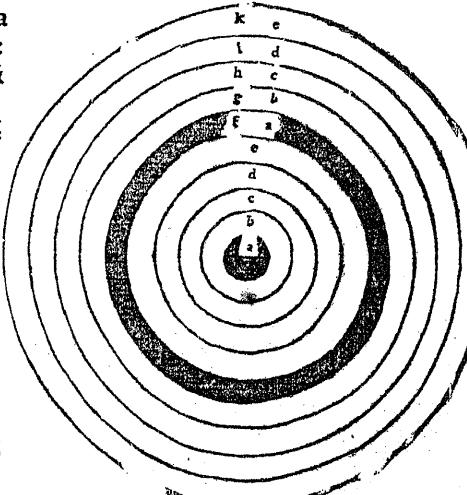
Optimū cap. cōtinet quatuor cōclusionses, & vñū corollarium post quatuor
C Prima cōclusion. Infinitū a finito pati impossibile est. **C** Sita mobi-
le infinitū: q̄ patiat (si fieri potest) & moueat a mouēte finito b, in tempore
c: sitq; d p̄ virtutis mouētis b. Quæ q̄ minor est q̄b, mouebit mobile
min⁹ q̄ a in tempore c, sit illud e. capio partē finitā infinitū a, æquale e, q̄ sit a f. q̄a igit̄ po-
tentie d finitā ad b potentia finitā est p̄portio, b finita potentia maior mouebit a f
æquale c in minori tempore q̄ c. Mouet ei æquale, idē in eodem tempore: & maius, idē in minori,
& minus in maiori: vt si duplū, in duplo: & ita scđ m analogia. Quicq; iḡ b in
tempore c mouebit, p̄portionē ad partē finitā af, & mobile æquale e seruabit. Infiniti au-
tem ad finitū nulla cadit p̄portio, mouebit igit̄ solū finitū in tempore c. Si enī d sit ad b
in aliqua p̄portione, vt subtripla: intelligo a potentia duplā ad d: que mouebit mo-
bile duplex ad e, & similiter a f, vt a g, in tempore c. Intelligo deinde triplā, quæ sit i:
que quia triplā ad d, mouebit mobile triplū e, & simpliciter partiē finitā a f, vt a k, in
tempore c. Manifestū est enī triplū finitum esse: alioquin infiniti ad finitū proporcio-
nem dabis, & infinitū finiti triplū facies, quod impossibile est. At cū i triplā sit ad d,
& similiter b prima virtus ad d triplā. b virtus equalis est potentiae i, quare in eodem
tempore mouebit a k. Quod si mouet a infinitū in tempore c, in eodem tempore mouet
finitū & infinitū, quod est impossibile. **C** Secunda. Necq; finitū patietur ab infinito
tempore finito. **C** Hæc est cōuersa præcedentis. Sita infinita virtus: que moueat b fini-
tum mobile finito tempore c, si fieri potest. Capio quācūq; partē finitā libuerit in-
finitę virtutis a, vt a f, que moueat minus quodcūq; q̄b in tempore c. manifestū est
oportere eā minus mouere, vt e. Etcū vtrūq; sit finitū, habet eadē b aliquā propor-
tionē: vt exēpli causa sit b triplū, capio virtutis infinitā partē finitā a g, duplā par-
tia f: quæ quia dupla, mouebit duplū mobile, vt h, in eodem tempore: & pars triplā, vt
a k, mobile triplū, vt i, in eodem tempore: & ita sem p̄ secundū analogia & p̄portionē, quare
et a k mouebit b æquale mobile i in eodem tempore c. Et cū tota virtus a ad a k nullā
habeat proportionem, nō mouebit b in tempore c, immo neq; in tempore, quod est po-
siti oppositum: aut infinita virtus et virtus finita idem mobile et eodem tempore mo-
uebunt: quod est impossibile. **C** Tertia. Infinitū ab infinito aliquo tempore nō patietur.
Sit a vñū infinitū, et b alterū, quod patiat ab a in tempore c: patiaturq; b pars qua-
cūq; ab a, vt b d, in minori tempore, vt e. Supposuimus enī maius in minori tempore
mouere minus. Quia tēporis finitū ad totū tēpus est propoſtio, a mouebit maius b
d, vt b f, in tempore maiore, et iterū mouebit maius in maiore, quare tādē deuenietur,
vt partē aliqā acceptā finitā in tempore c moueat, in quo mouet & b: & finitū
& infinitū in eodem tempore ab eodem patietur, quod est impossibile. **C** Quarta. Infini-
tum aliquo tempore non mouebit infinitū. Non finito, nā infinitū patere
tur ab infinito tempore finito, quod esse non potest. Necq; tempore infinito: quia infinitū
tempus finē non habet, & in tempore finito rursum aliquid moueret. quod si di-
xeris esse finitum, oppositū est secundæ. si vero infinitū, oppositū tertiae. Sī nihil
mouere aliquo villo tempore finito dixeris, & tempore infinito continue quiesceret.
C Corollarium. Ex his iterū manifestū est nullum sensibile corpus esse infinitū.
C Primo. Quia omne corpus sensibile virtutē habet actiū & passiū. Necq; quidē
extra cālū est infinitū, nominant em intra & extra locū. extra cālū autē nō est lo-
cus, neq; tēpus. Necq; corpus circulariter motū, nā mouet circa mediū. Infiniti autē
nō est medium. Necq; scđ m rectum motū, quia locum ad quē ferret, infinitū esse
oporteret. Quod si ferret preter naturā, esset ei assignādus locus infinitū sui motū
secundum naturam: & virtutem eius motiū oporteret esse infinitā. Infiniti enim
vis (vñ finita finiti) infinita est. Et id a quo preter naturā moueret, esse oporteret
infinitū, & plura esse infinita, aut infinitū pati a finito. q̄ impossibilia esse pman-
festa sunt. Qđ si dixeris ipsum a seipso moueri, ne plura esse infinita concedas: erit

cūq; ab a, vt b d, in minori tempore, vt e. Supposuimus enī maius in minori tempore
mouere minus. Quia tēporis finitū ad totū tēpus est propoſtio, a mouebit maius b
d, vt b f, in tempore maiore, et iterū mouebit maius in maiore, quare tādē deuenietur,
vt partē aliqā acceptā finitā in tempore c moueat, in quo mouet & b: & finitū
& infinitū in eodem tempore ab eodem patietur, quod est impossibile. **C** Quarta. Infini-
tum aliquo tempore non mouebit infinitū. Non finito, nā infinitū patere
tur ab infinito tempore finito, quod esse non potest. Necq; tempore infinito: quia infinitū
tempus finē non habet, & in tempore finito rursum aliquid moueret. quod si di-
xeris esse finitum, oppositū est secundæ. si vero infinitū, oppositū tertiae. Sī nihil
mouere aliquo villo tempore finito dixeris, & tempore infinito continue quiesceret.
C Corollarium. Ex his iterū manifestū est nullum sensibile corpus esse infinitū.
C Primo. Quia omne corpus sensibile virtutē habet actiū & passiū. Necq; quidē
extra cālū est infinitū, nominant em intra & extra locū. extra cālū autē nō est lo-
cus, neq; tēpus. Necq; corpus circulariter motū, nā mouet circa mediū. Infiniti autē
nō est medium. Necq; scđ m rectum motū, quia locum ad quē ferret, infinitū esse
oporteret. Quod si ferret preter naturā, esset ei assignādus locus infinitū sui motū
secundum naturam: & virtutem eius motiū oporteret essere infinitā. Infiniti enim
vis (vñ finita finiti) infinita est. Et id a quo preter naturā moueret, esse oporteret
infinitū, & plura esse infinita, aut infinitū pati a finito. q̄ impossibilia esse pman-
festa sunt. Qđ si dixeris ipsum a seipso moueri, ne plura esse infinita concedas: erit

hic infinitū, qđ infinitā habet mouēdi resistēdive in virtute, finitū vero, qđ finitā. Sit itaq̄a mouēta infinitū, & b mobile infinitū, qđ mouēti fieri pōt̄ ab in tpe finito c. Capio mobilis b infiniti partē aliquā finitā ut b d, q̄ a virtute infinita a mouēbi minori tpe c. Suppositū em̄ est pri⁹, sicut idē mouēt̄ equale in eodē tpe, ita idē mouēre min⁹ i minori tpe, ex analogia secundē regulē septimi phisicorū. & ex prima parte p̄positionē tripartitae pri⁹ posite. Sī itaq̄ illud tps e. Cū tps c sit finitū, & etiā e, habet e ad calq̄ā p̄portionē, vt ex pli gratia subtriplā. Capio mobilis b infiniti partē finitā b, duplā parti b d, q̄ ob id mouēti a virtute in finita a in tpe duplo ad e, qđ sit, quartā regula septimi phisicorū. Capio deinde mobilis infiniti partē b finitā triplā parti b d, q̄ mouēti ab a in tpe triplo ad e, qđ sit f. Et cū tps c etiā sit triplā ad e, tps c & i ad idē tps e eadē seruāti proportionē, inter se equātur, at a virg⁹ infinitū mouēt̄ mobile b g in tēpore i, ergo etiā mouēti idē mobile in tpe c ex q̄lī tpi i. Et posita est eadē virg⁹ mouēre totū mobile infinitū b in tpe c, i.e. eadē virtus a eodē tpe mouēt̄ mobile finitū & infinitū, qđ est ip̄ossible. xxxi. Et in tēpore finito rursum aliquid moueret. Si infinitū mouereb̄ ab infinito tpe infinito, & tpe finito, illi⁹ infiniti tps parte aliquidē mobilis infiniti moueret. Qđ quidē mobile p̄iale finito tpe motū, si infinitū fuerit, t̄c infinitū mouētur ab infinito tpe finito, qđ est oppositū sc̄dē cōclusiōis. Si vero id mobile p̄iale dixeris esse infinitū, ergo infinitū mouētur ab infinito tpe finito, qđ est oppositū terra cōclusiōis. Qđ si quis dixerit nihil moueri villo tpe finito illi⁹ infiniti tēporis parte, ergo & toro tēpore infinito nihil mouēbitur. Qđ em̄ in nulla tēporis parte mouētur, neq̄ toro tēpore mouēbitur. Id aut̄ est oppositū hypothesis. xxxii. Omne corp⁹ sensibile in virtute habet actiū & passiuā. Corp⁹ aut̄ infinitū nō habet virtutē actiū aut̄ passiuā, alioqui esset mouēre infinitū, aut mobile infinitū, qđ est ip̄obatū. i.e. nullū corp⁹ sensibile est infinitū. Neq̄ corpus circulariter motū subaudiat̄, est infinitū. Nam corp⁹ circulariter motū, mouētur circa mediū. Infiniti aut̄ nō est mediū, quia vbi mediū, ibi extre⁹ inueniri necesse est, vt paulopost dicit litera. Mediū em̄ dicitur, qđ æquidistant ab extremis. Quare vbi nō est extremū, illi⁹ neq̄ est mediū. At infiniti nō est extremū, quia caret principio & finitū, neq̄ ei⁹ est mediū, quare, quare nō est circulariter motū. Et cū subfiḡit litera. Nec p̄icūm reatu motū, etiā subaudiat̄, est infinitū. Hoc aut̄ ip̄ossible, scilicet illas atomos ad toro locū mouēri natas esse, quia quicquid mouētur, partibile esse necesse est. Illas aut̄ atomos ponit̄ insectiles, & secundū mole indiuidas. Quibus motib⁹ determinata sunt loca. Motibus secundū naturā & pr̄eter naturā factis determinata sunt loca ad que sit. Infinito aut̄ nō possit determinari locus ad quē mouēratur, quia om̄e excederet locū, igitur infinitū neq̄ natura neq̄ pr̄eter naturā mouēratur, esset i.ḡr̄ immobile. Hoc em̄ in oīb⁹ inductione cōp̄ertū est, vt si cui aliquis motus est violentus, alteri idem cōsimilisq̄ motus sit naturalis, quemadmodū mot⁹ sursum violentus terræ, est naturalis ignis, & mot⁹ deorsum violentus ignis, est naturalis terræ. Qđ si mot⁹ corpori infinito violentus, sit alteri corpori naturalis, nō oīa possunt dici levia, aut oīa grauiā, qđ in op̄tere ex simili atomorū natura pri⁹ ostēsum est. Nā si infinitū p̄ter naturā deorsum ferretur, ipsum esset leue, & id cui is motus natura cōueniret, esset graue, nō i.ḡr̄ oīa essent levia. Quod si infinitū sursum pr̄eter naturam ferretur, ipsum esset graue, & id quod natura taliter ferretur, esset leue, nō igitur oīa essent grauiā.

Octauī capitīs annotatiuncule.

Aequiuoca, diuersarū naturarū entia. Cōcētricorū mūdorum figura. A primi mundi terra, b aqua, c aer, d ignis, enōt̄ cælesti ū oībū circulus f a secundū mundi terra, g b aqua, h c aer, i d ignis, k e etiā nouē cælesti ū orbium circulus.

Ctū cap̄ put cōt̄ et tres suppoſitiones, tres cōcluſiones, duas rationes ad primā tres ad sc̄dām: & triū cauillarū re motiones. Cōtres suppoſitiones.

Prima oīa physica corpora mouēti & q̄escere sc̄dām naturā, viō lente, et p̄ter naturā. Secunda. In quo loco natura q̄escunt, in ilium locum naturaliter ferri: et in quo violenter quiescant, in illum violenter ferri.

Tertia. Si alicui latiō aliqua violēta est: quē secundū naturā eidem cōuenit, viō lentē lationi cōtraria est: vt lationi terre sursum violentē, cōtraria est latiō deorsum terre, ipsi secundū naturā cōueniens. Prima cōclusio. Si plures sint mundi, eos ex cōsimilis naturē corporibus existere, & ea eandē vim mouēdi obseruare necesse est: vt ignis & ignis, terra & terra, & intermedia. Primo, Quā si ex equiūociis & natura diuersis cōstant, mūdus de illis nō nisi equiūoce diceretur, cōstant igit̄ ex cōsimilis naturē corporibus. Qđ si ita effet: & illa corpora nata essent mouēri, hec ad mediū, hec ad mediū, hec vero circa medium, quod est mouēdi vim naturāq; eandē seruare. Secundo, Quā motus determinat̄ & finiti sunt, nā aut secundū rectū, aut circulum, sumptos, aut mixtos esse oportere prius dictū est, & vnius corporis simplicis vñū simplicem motū esse. Quare si qđ illi elementa essent eadē, & motus ijdē. Sectiūa cōclusio. Nō sunt plures mundi. Primo, qā terra vñū mundi nata esset mouēri ad terrā alterius mūdū, & ignis ad ignē. Ad quēcunq; em̄ locū simplicium aliqd̄ natū est mouēri, & qđ libet alterū cōgenez cōsimilisq; naturē ad eundē mouēri natum esse necesse est. Ad terrāvnius ad alteri⁹ terrā, & ignē ad ignē mouēri natum esse, ip̄ossible est. nā terra sursum ferre in p̄prio mundo, & ignis deorsum: et terra a medio lata: ad alteram terrā natura mouēratur. In quo em̄ loco natura quiesceret, & in eundē natura ferre. Itidem & ignis per mediū ad alteri⁹ mundi ignē euolaret, qđ statim ip̄ossible cognoscitur. Nō igit̄ sunt plures mundi. Secundo. Vnus est primus mot⁹ sempiternus, & etern⁹, igit̄ et vñū primum celū, et vñū mundus. Si vero plures mundos dederis, in vnoquoq; primum esse oportet, qđ esse nequit. Tertio. Trīa sunt loca trīū sensibilium elemētorū. Primus est subsidēs et infim⁹, secundus summus et extre⁹, tertius horum medi⁹, qđ superfer̄ oībus, vt ignis, est in summo. qđ ceteris subsidet, est in imo: qđ vero medio mō fertur, vt aqua, vt aer, medium obtinet locum. Et pr̄ter hec loca nō est sensibilium locus, nā neq; secundū naturā, neq; pr̄ter naturā, illuc ferrent, est igit̄ trī vñus mundus. Tres cauillorum remotiōes. Si dixeris primo illa simpliſcia corpora, ppter nīmīa distantiā dūersam participare naturā, hoc irrationabile est, nā distantiā nō facit naturē diuersitatē. Secundo. Oēs motus vñ quadā motis cōuenire: quare nō erit terra vñius nata ad alterius terram ferri. Hoc impossibile est: quia motus vñ quadā et pr̄ter naturā factus, obnoxius et cōtrarius est motui nō vñ sed secundum naturā factō. Tertio. Terrā vñius et terrā alterius numero differēre: ideo nō oportere eas natas esse ad eundem locum numero ferri. Esto numero dif̄erant, specieī tñ īdifferētā habent: nec ideo qđ diuersē numero sint, hoc impedit easdem ad eundem numero locum ferri natas esse. Quod si trīa est, statim rationē cōsentaneum appetat tantum vnam terram esse: quia finita transmutatio terminos vnde motus et ad quem proficiscitur, specie habet diuersos, vt quod augmentatur, terminū vnde motus, paruitatem quo vero proficiscitur, amplitudinem, qđ minuitur, cōtra, qđ alteratur, confrariā, vt sanatio terminū vnde venit, egritudinē, quo tendit, sanitatem, quare et quod fertur, vt terra, ex terra ad terram, nō feratur, et ignis ex igne ad ignem. Et si instas de celī trāsmutatiōe que est ex eodē in idem, hanc transmutationem quodammodo diximus infinitā, et quodammodo esse ex oppositis, et ad opposita, cum consideras eā accipi secundum diametros, cum vero sescuridum totum accipias, nō ita fit. Tertia cōclusio. Rerum sensibilium loca finita et determinata esse necesse est. Nam quāt̄ terra medio propinquior fuerit, tanto velociore motu eam ruere vidēmus, et ignem, velociore motu ferri, quāt̄ loco qui sursum est, uincior, efficitur. Si igit̄ sine termino concitaretur ferretur, motus infinitā succret̄ uelocitas, quare intelligenda tandem esset infinitā et leuitas, et grauitas: quod est impossibile. alioquā in infinitum crescere haudquaquam intelligi posset. Sunt igit̄ sensibilium loca et finita et determinata.

Craui cap. scholia, xxxv. Nō sunt plures mundi. Id de mundis corporeis intelligendū est, de quibus solis aristoteles pertractat. Nā tamē triplīcē machinam, cœlestī, terrestriū, & infernorū, nominare solēt nomine triplīcē mundi, scilicet supremi qui entī est supramundanorū, mediū qui corporeorū, & infīmū qui malarū pōstatum, & regionis te nebrarū, & hinc poētē dicit. Triplīcē cōfīnia mūdi, & Ouidius, Iupiter arces Temperat et hereas, & mundi regna trīformis mundus tñ de eis ēquuo dicitur, & alia ratione qđ de mūdo resū sensibilē & cōfītū. Terra vnius mūdi nata esset ferri. Hęc Aristoteles ratio applicanda est ad mūdos cōcentricos, vñq; habētes cōmōne centrū, sic qđ mundi superioris corpora cōplete rētur suo ambitu corpora mundi inferioris, vt figura literæ inserta monstrat. Et non debet accōmodari ad mundos eccentricos, quorū vñus alteri supereminēs omnino extra ipsum esset, & distaxat suo cōuxo alterius cōuxum cōtingeret, instar globi alteri superpositi. Nec calſinanda est hęc Aristoteles cōsequēta, si essent plures mūdi, terra vnius moueretur ad terrā alterius, hac futili rōne, qđ Aristoteles supponerit aut recedē illius esse impossibile, & ad impossibile indifferēter sequi qđlibet. Nā Aristoteles cū aduersario supponit assūptū esse possibile, vt in demonstratione ad impossibile fieri foliū est. & ex eo cōcessō tanq; possiblē concludit manifestū impossibile, ex cuius interemptione deinde interimit p̄tū assūptū, qđ per p̄tam fuerat admīsum possibile. Nec Aristoteles hoc loco aut alio quoquis totius philosphī naturalis credēdū est inniti in sua ratiocinatio-ne huic p̄positioni, ad impossibile cōsequēti qđlibet, nā ead p̄bandū quicq; est inefficax, & disciplinis nequaq; accōmoda. Nec etiā robur habet ea cauillatio, qua diceret quispiā illius argumētationis antecedēt esse possibile, cum diuina potētia plures posset, pdūcere mūdos, & consequens impossibile, & idcirco cā argumentationē esse inualidā, nā inficiāndū est antecedēt esse possibile, cum secundū Aristotele & in tota philosphī naturali id possiblē dicatur, qđ naturā potētia fieri possit. Qđ vero ab ea fieri nequit, id impossibile cēnēndū sit. Quocirca qui ad diuinā cōfīgiunt potentia, nō amplius physice agunt, sed extra illius metas & līmites sunt. Qđ si quis rūfūm obijciat posita hypothēsi nō oportere terrā vnius moueri ad terrā alterius, quia in suo p̄prio mundo quiesceret, cōcedendū est eā tum cum quiescet in p̄prio mundo, nō moueri actu ad alteriū mundi terram, nihilō minus eā esse natā moueri ad terrā alterius mundi. Aristoteles autē de motus aptitudine hic loquit, que si nō sit orisita, tandem ad actū reducēdū est. Siquis em̄ dicit terrā quidē vnius naturalē habere inclinationē vt moueat ad terrā alterius, & tñ nuncq; vñ ad alterā mouendā esse extra cuius tñ est locū, cogitur cōcedere illā ap̄ticūdīnē naturalē & insitā inclinationē orisitam esse. Nec valet subterfugī, si ponāt vñ terra ad alterā moueri, rīce celos discindī oportere & diuellī per quos terra ferret. Id em̄ oportere sane concedimus, at sicut illud impossibile est, ita & id ex quo sequitur, scilicet vñ terra ad alterius terrā moueri, qđ Aristoteles rātopere nititūr interime-re. Nā terra rūfūm ferretur in p̄prio. Si cōcedatur terra vnius mundi moueri ad terrā alterius, tūc terra, a mūdi inferioris rūfūm ferretur in p̄prio mundo, scilicet per sui mūdi aer & ignē, vt demī perueniret ad terrā a mundi superioris. Et ignis i d mūdi superioris ferretur deorsum in p̄prio mūndo, scilicet per suā aquām & terrā, vt tandem perueniret ad ignē d mūdi inferioris. Erīa terra a lāta a medio, ad alterā terrā fa, naturā moueretur, cū in loco terrā fa naturā quiesceret. Sic & ignis d p̄t superioris mūdi medium ad ignē i d moueretur, per secundā suppositionē, cum in eius loco naturā quiesceret. Hęc autē manifesta sunt incōmoda. xxxvi. Et si instas ex cēli transmutatione quā est ex eodē in idem. Dara p̄positio, finīta transmutationē terminos a quo & ad quā habere specie diuersos, intelligēda est de trāsmutatione rēfū naturalium qđ in corpore incipiūt & desinunt. Motus autē circularis cēli non est rerum naturalium, & tota temporis serie trahitur. Præterea si ea transmutatio sumatur secundū diametrum, vt de oriente in occidente, aut cōtra de occidente in oriente, quodāmō est secundū opposita. Si vero accipiatur de eodē in idem secundū totum spatiū, vt de oriente in oriente, tunc non sumitur secundū opposita, sed secundū idē.

¶ Nonī capītis annotat.

CForma, species, ¶ Forma i materia, species i singularib⁹. ¶ Materia, sensibile, singulare. ¶ Finientes, definientes. ¶ Sensibilita, sensui pūia. ¶ Simus, nasus cauus. ¶ Onum caput cōtinet tres conclusiones, vñā instatūm, eius solutionem, & tres modos cēli post primā, & duo corollaria post tertiam. ¶ Prima conclusio. Non modo non sunt plures mundi, sed et plures fieri impossibile est. ¶ Nam vnius mundus est ingenitus, et eternus. Est em̄ vnius p̄imus motus sempiterinus, & eternus, non igitur fieri possunt plures mūdi. Instantia omnium natura et arte constatūm alia est forma secundū se, et forma materię mixta: vt alia sphera: & sphera aurea: ali⁹ cīrculus, et cīrculus ligne⁹. Finiētes em̄ sphera aut cīrculū, aureū aut lignēum sumimus nunq; vt que ad eius substantiam non pertineant: tamē si idem sit sphera, et sphera aurea, neq; intelligere, neque sumere quicq; aliud præter singulare possimus. Nihilominus cīrculus et hīc cīrculus, ratione duo sunt, cīrculus vt species, hīc cīrculus species, i materia, et singulare. Tunc ita ducunt argumentum. Cēlum est sensibile, est igitur aliud cēlum, et hoc cēlum, et cēlum species et for-

ma est, & hoc cēlū forma i materia. At quorūcunq; sensibiliū species est aut forma aliqua, plura sunt, aut facta esse cōtingunt singularia, siue species i ideas quas dā (vt posuerūt aliqui) posueris seiunctas atq; separatas: siue re ipsa a singularibus nō abiunxeris, sed ipso esse & ratione, sic esse oportet. Sic em̄ in omnibus quorum forma i materia est, promptū est videre plurima & pene infinita eiudē species i entia. Sunt igitur plures cēli, aut esse possunt, & plures mūdi, aut esse possunt. Quod si simul nō sint, & esse possint, fieri possunt. ¶ Respōsio. Id verū sit cēlū esse sensibile, & alterum esse cēlū, & hoc cēlum, vt species, & species i materia: nō tñ ex hoc plures mundos esse aut esse posse conficiunt, nā fālō assumunt, quorūcunq; sensibiliū species sit aut forma, plura esse aut facta esse cōtingere. Hoc em̄ nō oportet vbi sensibile ex tota materia est, ex qua natū est esse posse: vt si intelligis vnum incorruptiblē simū, cuius materia esset caro, & ex omni carne esset ex qua simus esse posset: simus sensibile quoddā esset, & alterū, simus, & hic carneus simus; vt species & forma i materia, & tñ nō essent neq; esse possent plures simi. Iti dem si esset vñus homo immortalis, ex omni carne, ossibus & nervis ex quibus posset esse homo, & hęc indissolubilita essent, homo sensibile esset, & homo & hīc homo different, vt forma, & forma i materia, & tñ nō neq; essent plures homies, neq; esse cōtingeret. Cōsimile de mundo intellige, nā mundus & cēlū sensibile, & cēlum & hoc cēlū ratione diuersa, & hoc cēlum perpetuū & immortale, ex tota materia (ex qua esse pōt cēlum) constāt. idcirco vt de simo & homine dictū est, neq; sunt plures, neq; plures esse oportet. ¶ Tres modi cēli. Cēlū primo, vltima sphēra est, supremusq; cīrculus, cētērōs ambiens oēs, diuinitate plenus. Secundū corpora moles, inferiori lung extremo, et supremo p̄ime sphēre termino contēta. Ter tio, cēlum id totū est qđ ab vltimā sphēre supremisq; cīrculū cīrcūferentia cōtentū conspicimus. & hoc totū, omne, vniuersum, cēlū dicerē consueuit. ¶ Secunda conclusio. Cēlū vt id ipsum est, ab vltimā sphēre supremisq; cīrculū cīrcūferentia contētū, ex omni naturali et sensibili corpore, luaq; tota materia constat. ¶ Nā nullū extra se corpus neq; naturale neq; sensibile relinquit, sed ea oīa intra suum cōtinet ambitū. Qod extra se nullū corpus relinquit, hoc ideo est, quia corpus illud physicū esse nō posset, nā aut esset simplex, aut cōpositum. Nō simplex, quia omne tale mobile est a medio, vel ad mediū. Et cū corpora illa que circunferunt, loca sua egredi et mutare nequeant, nō hoc pacto aut a medio aut ad mediū moueri cōtingeret, et illīc esse nō posset natura, aut p̄tēr naturā, natura quidē, quia habent simplicia corpora physica, alia in quibus naturā stent a natura deputata loca, neque p̄tēr naturā, nā et illīc aliqua esse secundū naturam nata essent, locus em̄ qui alii cū simplicium p̄tēr naturā conuenit: alterius simplicis sc̄dm naturā exīstīt. qđ si illīc natum non est esse corpus simplex physicū, neque ex simplicib⁹ compōsitum vllū, neque aliquid sensibiliū non physicorum, nā ea sunt sphēre, cīrcūlatique cīrculi: quorū nullū extra supremi cīrcūferentia claudi manifestū est. Constat igitur cēlum hoc pacto sumptū, ex omni corpore et naturali et sensibili, suaque tota materia: qđ cum ipsum incorruptibile sit, et semper (vt adhuc ostendemus) p̄suetūr vñus solum esse recte affirmatum est, neque plures fuerunt cēli, neque plures futuri sunt, sed vñus solum et p̄fectum. ¶ Tertia conclusio. Non contingit extra cēlū corpus vllū factū esse. ¶ Nā neque simplex, neque cōpositū, neque natura, neque p̄tēr naturā. ¶ Primum corollarium. Vñ fit vt extra cēlū neque locus neque vacuum neque tēpus sit. Locus quidē, quia illīc nullum est, neque eē natūm est corpus. Vacuum, qđ ad dīcūt locum sine corpore, natūm corpore repleri, & in quo corpus natūm est fieri. Tēpus, cum illīc nullum posset esse sensibile corpus: neque motus: quare neque tēpus. Est em̄ tempus, numerū motus. At extra cēlū siue sensibili corpore nō erit motus. ¶ Secundū corollarium. Vnde fit etiā, vt quae illīc na-sa sunt esse entia, sint optimā habentia vitam, et per se quidē sufficiētissimā, quā n̄ iij

toto complētō eterno, nō senescētia ī tēpore, nō ī loco transmutabília, ī alterabília, ī impassibiliā, ab omnī motu mutationēq; aliena: vt circa diuina plerūq; rationib; declaratū est, omne, primū, diuīnū, ītrāsmutabile, necessariū, summū, et quo nihil aliud melius, nihil diuīnū, nihil prauū habēs, nullorū honorū indignū, incessabili motu rationabiliter mouēs, rerū omnī finis, vniuersiūs q; vitæ tēpus omne et infinitatē vt summa perfectio cōtinēs, æternum, semper ens, immortale, a quo cæteris cōmunicatum est esse et viuere, his clarius, illis vero obscurius.

Nô posse
esse plu-
res won-
dos.

Noni cap. scholia. xxxviiij. Non igitur steri possunt plures mundi. Aristoteles hic de potentia naturae loquitur, sicut & in tona naturali philosophia loquendus est. quare non infirmatur eius dictum per hoc quod diuina potentia posset plures mundos producere. Neque itidem militat ratio qua ceterender quispiam celum mundum esse in viuera, & idcirco debere de pluribus singularibus apertusine prae dicari. Nam mundus ratione solum est in viuera, non etiam re quod notione communis significet, sed non est natus habere plura numero differentia singularia. In viuera autem de pluribus prae dicari, intelligendum est de eo solum quod & re & ratione est in viuera. Præterea quoniam mundus non sit natus prae dicari de pluribus effectu proueniente ex parte rei, non tamen ex parte rationis quae communis est. Nec semper verum est multiplicatione plurorum honorum esse meliora quam in rebus, præterea in biseam multiplicatioem conatur alia quae naturae inordinatio, vt otiositas. Non enim possunt plures esse naturae principes quam in rebus, nec plures esse hos capitula quam in rebus, quia positus pluribus alteri esset otiosum, quoniamque in rebus est sufficiens. Ita si poneretur plures mundi, alter esset superflua, ut iste corporibus oibus sufficiat. Non enim in multitudine, sed in nitate consistit perfectio maior. Et quoniam euanterit successione temporis res naturales per continuam generationem & corruptionem, non tamen idcirco credidit sic in levissime esse plures mundi. Nam quoniam mundi pars sunt ea quae coeauto celum lunam & cetera sunt. Sane quoniam exigua, & quia granulata sunt ad arduum motem. Idcirco a partibus illis minus propinquis non debet mundi dici diuersus, sed a principiis partibus, ut pote corporibus celestibus manere idem; neque debet dici corrupti aut generari a partibus illis, sed seper perseverans, haud secundum atque si hoc est efficit in corruptibilis excepta extremitate digiti, ab ea portiuncula non denominantur, efficit corruptibilis, sed a pluribus & maioriibus partibus corruptibilis. Insuper quoniam rerum naturalium corrupti sunt & transmutentur in aliud, species tamen ex quarum numeris mundus consistit, scilicet manent eadem. Mundus autem dicitur in rebus & idem a speciebus rerum continuitatis, & non in singularibus. Vnde in nitate continuitatis, quae est proxima continuitati, & non in vno continuitate, nec in vnitate quod est quid est, id est in nitate adeo & porrecte. Non enim habet mundus simplicem formam aut materiam, sed est omnis omnia in forma, decor est mundus. Neque est in conuenienter contraria esse in mundo tamquam aggregato immorevera mundus, sed in inferiore ex contrariis coalescit, sed adeo certo a diuisione feedere compactis, quae contrarietas corrum a sumo rerum auctore collocata videatur in concordia discordia, & gravium acutiorum harmonico concerto. Omnis natura & arte constat in forma, secundum se sunt species hinc dicentes res quae notione communis expressa est & intellecta, ut hoc, circulus. Forma vero in materia, sive species in singularibus, dicitur res ratione singularium individuorum designata, ut hic hoc sit circulus. Quod autem subiungit littera, ut calx est sphaera, & sphaera aurea, id non facit tamen tradit ex exempli formae secundum se, & formam insin gularibus, neque & sphaera aurea rōne communis exprimitur. & ergo ut tractat de forma est secundum se. Sed id ponit ex exempli formae secundum se ad denotandum quod quemadmodum sphaera & sphaera aurea sunt idem re ipsa, sed diuersa ratione (nam sphaera figurā absoluere exprimitur, non denotando materiam cui inest, ut sphaera aurea figurā materię coniuncta denotatur) ita forma, & forma in materia, ut ipsa id sunt, ut circulus & hic circulus, sed ratione duo. Circulus quidem, ut forma & ratione in viuera sunt designata, hic circulus vero ut forma in materia & ratione singulari expressa. Quare non sicut ponit de formae & species tamen ex ratione singularibus se iuxta, sicut Platonici suas ponunt ideas, sed re ipsa coniuncta singularibus, & ratione sola se iuxta, ut dicit Peripateticus. Res enim omnis singularis est, rationes autem sunt metris in viuerale. Quoniam sensibilis species est aut forma aliqua. Propositio illa in viuerali veritate quid est habet de his sensibilibus, quoniam non constat ex tota materia ex qua esse natura sunt, qualia sunt hoc, equus, sed non de illis quae ex tota sua materia constat, quale est celum, ut scire probat Aristoteles, refellendo iurisratione antiqui per analogiam corruptibilis simus, & hoemus immortalis. Quoniam enim natura impossibile sit esse incorruptibile simus, & hoemus immortalis, tamen analogia conuenienter est, ut per ea incorruptibilis ex hypothesi simus, & ex suppositione immortalis hoc ad celum incorruptibile accommodare coferatur, & singula in viuerali singularis alterius apte (ut requirit analogia) respodere. xxxix. Tres modi celum. Celum primo i prima que est significatio est celestium sphaerarum summa, quae diuina plena dicitur, quae sicut suprema, ita celestium sphaerarum perfectissima est, & diuinorum proprietates expressius habet atque immutabile, hinc singularia deo servis in rebus corporeis assignanda foret, in hac assignari. sicut & ignis elementum supremum, perfectissimum itidem est, & diuinari, proprietatum propriam emulsum. Celum secundum, est aggregatum ex omnibus corporibus celestibus, & ceterum concilio quo celum lunam, & cœsum usum sibi. Celum tertium sive mundus, est aggregatum ex omnibus corporibus naturalibus, quae celestibus. Quia ob re celum primo est pars integralis celum secundo, & celum tertio, & celum secundo pars integralis celum tertio. x. Non simplex, quia oportet mobile est. Non debet quoniam existimat extra celum esse corporum naturale simplex, ut sacræ litteræ meminerint interdum aquarum quæ super celos sunt, & dicunt recte aquis superiora ei. Neque illic aquarum noce non aqua elementaris intelligenda est, sed

cælū (vt aīū) crystalinū, qd̄ est superfirmatū, ppter sp̄icuitatē & diaphanitatē, aquæ denomi nationē sortiū, q̄ cū ea in dictis pp̄rietatibus conueniat. Cæterū aīj (quibus accedēdit poti⁹ putative tñm) autumt p aquas q̄ supercælos sūr, nequaq̄ intelligi debere materiales aut sensibiles vndas, aut cælū (vt vocat) crystalinū. Nēp̄ si noīe aquarū illarū cælū intelligit, illud (quodcīq̄ rande fuit nō) super cælos esse recte dices, cū ipsū de nūtro cælorū vñū esse cōstitutur, quādmodū ignis eti cæteris elemētis supemeat, nō tñ vere lūp elemēta cōsistere phibetur. Itaq̄ nō apte quoduis cælum appellaueris aquas q̄ supras cælos sunt. Sed h̄i noīe hm̄i aquarum sup cælos existitū, acci pi dicunt debere aquas sp̄ituales, id est substatias caelestes, & m̄etes angelicas, q̄ cælestib⁹ sphæris supiores & sublimiores sép̄terna deſibñdiciō laudat, & ppetua laude cōcelebrat. Necq̄ absurde aquarū noīe cætūr angelis spiri⁹, ob largissimū arcti deficiēte inundatiōis diuinorū numerū copia in ipsis affluētissime exuberat̄, & ob vitalis focūdūtis alimonīa nuncq̄ illis deficiēte, quād modū diuin⁹ sentit Dionys⁹. Necq̄ hm̄i nuncupatio sacratū literarū cōsuetudine est aliena, q̄ plerūque m̄etes ipsas supramundanas aquarū appellatiōe defigunt, vt in Apocalysi. Et audiū voce de cælo cāq̄ uocē aquarū multarū. V erū huiusc rei exactior discussio ad alterū p̄tinet disciplinā. & hic fere p̄ter officium & magis quā p̄ sit agitata videatur xliij. Vnde fit etiā vi q̄ illie nata ūt. Cum Aristoteles dicit esse entia extra cælū. & id intelligat de entib⁹ supramundanis, p̄positio extra nō designat habitudinē loci, cum hum̄i entia minime sint in loco, sed semotionē & sepa rationē eorū entium a pp̄rietatib⁹ rerum corporearū, vt pote a materia, magnitudine motu, loco & tempore, quarum quidē pp̄rietat entia supramundana sunt expertia. Quāz si dicātur esse intra cælum, particula intra nō loci habitudinē importare intelligatur, sed coassiftetiā, i mansionē, & præsentia, qua incorporea corporēs affunt. Noīa autē ē i calce huiusc capitisi ordine digeruntur, sunt primis mentis noīa, ex metaphysicis de propterea, ex quib⁹, quenā sunt rerum supramundanarum ei p̄plus quā sensitibila cōiunctarum proprietates, haud obſcurum est deprehendere.

CDecimi capit̄is annotati.

Genitum, generabile, **I**ngenitum, ingenerabile, **C**onfistetia materia.

Ecum caput cōtinet quatuor cōclusiones, tres ratiōes. & tres antiquorum opiniōes post primā, & duas rationes ad secundā. ¶ Prima conclusio. Par est disquirēdo an mūdus genitus, an ingenitus, et corruptibilis, an icorruptibilis, habeat. antiquorū de hac re adducere opiniōes. ¶ Primo, ariorū dubitatiōes, cause sunt ut sint cōtrariořū manifestatiōes. Si itaq; duceremus in mediū, videri posset in dubitationibus ipsorū oppositū eodere volumus, esse ostēsum. ¶ Secūdo. Quia eorū positionib; assertio nōstratis iūnaliūs, credibiliora relinquētur circa id qđ querimus dicenda.

Tertio. Quia nos faciētes. minus eos gratis cōdēnare vīdebitur. Oportet enim eos qui veritātē sufficiēter iudicaturi sunt. nō esse aduersarios. sed arbitros. **T**res de hac re antiquorū opinioneſ. **P**rima est dicētiū mundū genitū esse. sed incorruptibilē. imortalē. semperq; māsurū. & hēc Platonis existit. **S**ecūda est dicētiū mundū factū. interitūq; ſemel. ſed vlt̄erius nūquā reduci reparariq; poſſe ad portū. & hēc eſt Democriti. **T**ertia eſt Empedoclis Agrigētini. & heraditi Ephēni. dicētiū mundū alternatis vīcībus frequēter genitū. & frequēter corruptū. & has portū obituūq; vices ſem p obſeruaturi. **S**ecūda cōclusio. Irrationabiliſ eſt aſſer-

io dicitū mundū genitum esse, sēp̄ternum tñ manere, nunquāq; cassūtum esse. Primo, quia sola ea rationabiliter dīci posse videntur, q̄ in oībus aut plurib⁹ ita esse cōspicimus. huius autē assertio nis oppositū euénit. assertit enim & genitum & incorruptibile. Et liquido cōspicimus q̄ generatur oīa, orta cadere, nō est igitur assertio hēc rationabilis. Secundo. Quia si illa q̄ ipm cōstitunnt, nō potuerūt alii se habere, intrāsmutabilitasunt. Si potuerūt aliqui, & nō sēper cōsimiliter se ha- uerūt poterunt adhuc, iterūq; esse soluta. Nulla illuc q̄ hic valētior ratio. Igitur si genitus esset, nō modo incorruptibilis nō esset, sed posset infinitis eundem seculis infinities corrūpi. Neq; p̄dest q̄ hēc assertib⁹ suppetias ferre volūt aliquid, dicē- es. mundū esse incorruptibile, & neq; verū esse ipsum esse genitum, sed huius po- sitiōis assertores id ipsum doctrinę causa (quō magis doceat) dicere, vt Mathematici i descriptio nes linea mētaq; faciunt, q̄ etsi nō sint vt ponunt, suis tñ demōstrationi- us apta veniunt. Nō sic est de hac assertione. vt ponunt vt de mathematicis descri- tionibus, nā in illis id est, neq; refert, hic autem non idem, atq; plurimum refert, & priora dicta posterioribus sunt pugnantia. Nā ex inordinatis ordinatum faciunt.

qd̄ nō nisi ḡnatiōē & t̄pē dirimēte facere p̄nt, aut simul est ordinatū, et iordinatū q̄l sunt īpossibilia. ¶ Tertia cōclusio. Irratiōabile est iterū mundū esse genitū dice re, & interitū obnoxīū, sed postea nunq̄ reparari posse, Nā cōfítētes īpm esse ge- 49 nītū, vñā semp̄ante admittit fuisse cōsistētā ex qua fieret, quo nō existēte, eadē semp̄ manebit cōsistētā, q̄ mutationis principiū est, qua nō existēte, aliquād transmutari īpossible est, & qua quidē existēte, cōtingit. Si igitur genitus esset, & aliquādo casurus, itidem & orto altero reparari eū cōtingeret. ¶ Quarta. Nec sentiēdū est cū Agrigentino Empedocle mundū alternatis vīcībus nunc amīctīa disgregantegigni, nunc vero lite congregatē solui. ¶ Nam id astruere nihil aliud est q̄ mundū substātia facere p̄petuū, sed sc̄dm formā qualitatēs q̄ transmutari, vt si quis ex puerō s̄p̄ius fiat vir, & ex viro s̄p̄ius recidat in puerū, alternatis ac interpolatis vīcībus, & ob id credit ipsum s̄p̄ius ḡgnī, & s̄p̄ius corrūpi. sic enī ponut semp̄ eadē elementa manere, nō autē ordinē & qualitates. Et sunt qui & qualitates manere ponunt cōgēsto congregatoq; mundo, & contraria contrarijs pugnare. Non igitur mūdum (vt qui semper substātia sit idem generari & corrumpi debent affirmare, sed mūndi dispositions. Non esse igitur (sicut scribitur in Timaeo) mundū factum, & de cetero semp̄iter no tempore mansurum, neq; semp̄iter no interitū casurum, neq; vīcīssitudinibus crebro ḡgnī, crebroq; dissolui, naturaliter est discussum.

Decimi capitīs scholia xlviij. Tertia est Empedoclis Agrigentini, Empedocles Agrigentinus dicitur ab Agrigento vrbe Siciliae, ex qua fuit oriundus, & Heraclitus Ephesius, ab Ephefo insigni vrbe Astæ, quæ ab amazonibus primum extorta traditur, quod ab ea traxerit originem, sicut & alij philosophi nominibus patrīs denominari solent. xlviij. Et priora dicta posterioribus sunt pugnantia. Mundū esse genitū, quod prius dicunt, repugnat posteriori dīctō, mundū esse ingenitū. Nam ipsi ex partibus mundi inordinatis mundū ordinatum faciunt. Ponunt enim prius inanem fuisse materiam, quæ deinde mundū formam animamque suscepit, quod non nisi per generationem & temporis successionem fieri potest, si ne generatione, temporisq; fluore id fieri ponant, simul esse ordinatum ipsius mundi & inordinatum, quod est īpossible, cum ea repugnet. xlix. Nam confitentes ipsum esse genitū. Quicquid naturaliter generatur, sit ex subiecto præexistens, & quicquid corrumpit, in subiectum remanens refoluitur, vt definitio materiae indicat. Si itaque mundus est genitus, fuit ante mundi generationem materia, quæ eadem manebit post mundi corruptionem, nata mundi formam suscipere. Poterit igitur ex ea secundo ḡgnī mundus, sicut primo genitus est, quare reparari poterit ad ortum, quod est positioni eorum oppositum. Et ipsa quidem conscientia materiaeque non existente, aliquid transmutari īpossible est, quia non potest motus esse sine mobili. Existente vero materia, aliquando quidem aliquid transmutari contingit, vt cū forma acquiritur aut deperditur, aliquando vero non, vt cum forma est tota acquisita aut deperita, & motus ipse absolutus, completus & perfectus. 1. Nam id astruere nihil aliud est. Cum lis disgregat mundi corpora, non potest nisi ea quæ prius coniuncta sunt disgregare, quare ante dilatationem (quam ponit mundi generationem) erant rerum substantiae, sicut & post. Et cum amīctia congregat eadem corpora, non potest illa congregare nisi congregatione facta maneat secundum substantiam. Igitur post huiusmodi congregacionem (quam ponit Empedocles mundi corruptionem) manent eadem rerum substantiae, sed qualitates variantur. Est igitur mundus substantia perpetua, sed secundum accidentarias affectiones euarior & alterascit, propter quod posuerunt ipsum s̄p̄ius ḡgnī & corrūpi, sed perperam, perinde arque si quis ex puerō fiat vir, & ex viro recidat in puerū (vt canit Ouidius Aeloneg Iasonis patrem ope Medeae ex decrepito factum adolescentē) idq; interpolatis vīcībus s̄p̄ius sit, falso crederet quisp̄iam illum s̄p̄ius generari & corrumpi, cum substātia idem manens solam qualitatum transmutationē patetur. Ceterum quanuis īpossible sit quenq;am ex viro recidere in puerum, hac tamen rei īpossible analogia Aristoteles apte eam exprimit mundi alternationem quam posuit Empedocles. Nam ex pueritiae in virilem æratem permutatio, assimilatur ipsius mundi generationi. Et virili vero æratem in pueritiam relapsus, ipsius mundi (qualem ponunt) corruptioni. Sunt autem alii (ve Anaxagoras) qui dicunt non modo substantias partium mundi, sed & earum qualitates manere facta per amīctiam carum congregatione, vt ignem manere calidum, & aquam frigidam, aerem humidum, & terram siccām, sicut ante congregationem. Ex quorū sententiam dicit Ouidius

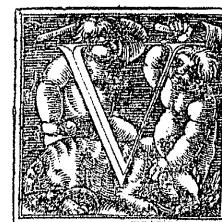
²² Frigida pugnabane calidis, humentia siccis,

²³ Molia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Erit hi non modo generationem & corruptionem a mundo tollunt, sed ad alterationem.

¶ Undecimū capitīs annotat.

¶ Talentum, octogintatrium librarum & quatuor vnciarum pondus. ¶ Talentū talentū Atticū magnū. ¶ Libra, as, pondo. Stadium, miliarij pars octaua. cxxv. passus continens. Quanta sit potentia, magna, parua, maior, minor.

Ndecimū caput contineat duas conclusiones: ingeniti, geniti, incorruptibilis, corruptibilis, singulorum tres modos post primam, & vnam instantiam post secundam. ¶ Prima cōclusio. Proposito nostro congruit, modos geniti, ingeniti, corruptibilis & incorruptibilis cognoscere. ¶ Nam hæc multipliciter dicuntur: de quib⁹ quidem nunc intendimus determinationem. Multipliciter autem dicitis, et si ad orationem nihil referat, quin semper eandem veritatem falsitatemve obseruet, intellectus anceps & confusus relinquitur, ipso multiplici īdīstincto. Expedit igitur proposito, talium videre modos. ¶ Ingeniti, geniti, incorruptibilis, corruptibilis, singulorum tres modi. ¶ Ingenitum primo, quod cum prius non existenter, nunc existit, sed sine transmutatione: vt est attractus & momentum. Secundo, quod non est, sed esse contingit. Tertio, quod omnino īpossible est fieri ita, vt aliquid quando sit, aliquando vero non sit, Impossibile enim bifariam dicitur. Primo simpliciter, quod neque est, neque fieri potest. Secundo, non facile, non cito, non bene factibile. ¶ Genitum primo, est quod transmutatione existit. Secundo, quod est, non esse autem contingit. Tertio, quod aliquo modo esse aut fieri contingit: siue id facile, siue difficile sit. ¶ Incorruptibile primo, quod cum sit ens, ipsum aliquando non esse sine transmutatione contingit. Secundo, quod nunc est, & quod aliquando non esse futurum, īpossible est. Tertio, quod simpli citer non esse non possit: aut quod difficulter non esse possit. ¶ Corruptibile primo, quod transmutatione definire contingit. Secundo, quod cum sit, contingit aliquando non esse futurum. Tertio, quod non esse aliquo pacto, aut facile aut difficulter contingit. Et horum omnium modi consimili pene modo adīnuicem sumuntur. Dicitur tamen proprie ingenitum & incorruptibile, ingenitum quidem, quod simpliciter fieri non potest ita, vt aliquando sit, & aliquando non sit. Et incorruptibile, quod omnino non esse non potest. ¶ Secunda conclusio. Potentia, quanta ipsa sit, per maximum determinanda est. Nam per minus non determinatur: quia quicquid potest in maius, potest & in minus: vt potens centum ferre talenta, potest & duo, & potens centum ambulare stadia, potest ambulare & duo. Determinatur igitur per maximum & excellentiam: vt virtus quæ talenta centum sustollit, & quæ illam talentorum summam nō superat, vt vnum & centū sustollere nō possit, ab illa excellentia denominationem sumet, diciturque centum talentorum, & non plurium potentia. Et virtus quæ non potest in excellens, neque eadem in plura excellente valebit: vt siqua virtus in centum talenta aut stadia non possit, haec eadem in vnum & centum aut talenta aut stadia minime valebit. Est igitur quarta sit potentia, per maximum determinanda. ¶ Et si instas, potest quis videre stadium, non videns quanlibet partem minorē stadij: et quis percipere magnitudinē, et non punctum: et potest quisp̄iam maiorem sonum audire, non potens audire minimum, non igitur id recte assertum, vt quæ potentia potest in maius, eadem possit et in minus. Id certe, ad id quod intendimus, nihil affect difficultatis. Nam hæc instantia de excellentia et decremento rei, et quæ secundum molem attendantur, infectatur. Nos autem non de ea excellentia et decremente agimus, sed de ijs quæ secundum virtutem sunt sumpta. Visus enim vis, aut auditus, ad minora debilitate, ad maiuscula vero valentior.

Regulæ cōparatio-
num vir-
tutis mo-
uentis ad
mobile,

VNDECIMI cap. annot. II. Multipliciter autē dictis, et si ad orationē nihil referat. Cum in oratione ponuntur dictiones sequiuocæ, quarum multiplicitas per distinctionem non aperitur, quanvis in omni sensu oratio vera sit aut falsa (vt canis est substatia, canis est lapis) ramen intellectus relinquitur ambiguus & dubius, nesciens in quo potissimum dictionis multiplicis significato oratio sit accipienda, tūnō pro omnibus significatis simul sumi possit, si oratio debeat esse una, sed pro vno ex omnibus secundū accipientis arbitriū. Nā multiplex indistinctū (vt ratiōne) parit confusio. Iij. Potētia quanta sit, per maximū determinanda est. Pōtentia hīc pr̄ virtute actus & mouēt sūmitur, per maximū vero intelligitur mobile in quod potest huiusmodi potētia mouēs, quo nullū maius eiusdē ac certe denominatiois, determinata & designata quā sitatis mouere possit, vt si quis decē libras portare potest, vna tamen libra adiecta amplius vt in deinceps libras sustoller nequeat, illa portandi vis per maximū in quod potest, vtpa decē libras, definitur ad determinatur, vocaturq; vis portatrix decē librā, quā ad modū rei quantitas determinatur per maximū numerū partitū determinata quā titatis, & quanta sit hominis ætas, tota eius duratione, numero & partitū durationis determinatae successionis definitur. Nec intelligitur hæc cōclusio de partibus proportionalibus, alteriusq; denominationis, nā secundū illas semper aliquid priori mobili adhuc potest, & mobile ipsum maius ab eadē virtute moueret. Nā si aliquā virte mouet aliquā tēpore & spatio aliqd' mobile, eadē virtus potest & maius mobile mouere? Quod sic ostenditur. Sit a & virtus mouēs, que moueat b g mobile in tēpore c. dico q; eadē virtus a potest mouere maius mobile quā b g, scilicet tardius, & in maiori tēpore. Paret, quia cū a moueat b g, virtus a e est major quā b g, cum quicquid alterū mouet, aliqua vi superātē mouēt, diuino igitur a & in excessum, equale & excesso, scilicet a d, & id quo sit excessus, scilicet e. Manifestū est, partē d & nō est indubitate, alioquin ipsa addita partia a d, nō redēderet totū a & maius qd' b g, nā indubitate additum diuilibit, nō attollit maius. Dūido itaq; partē d & per medium in puncto f. Cum vtrq; mouens a sit maior virtute ad eius parte, & vtrq; a sit equalis mobili b g, virte mouens a & etiā est maior mobili b g. Quicquid em est maius vno & qualium, maius est & altero, quare virtus a f mouet mobile b g. Supponimus eā a qualibet virtute maiore mobile moueret, morūq; fieri. Et cum quilibet vtrq; mouens aliqd' moueat mobile, se & virtus mouens, quātulūcūq; mobile vtrq; g mouebit. Tunt sīc. Vtrq; mouens a f, mouet mobile b g, ut ostensum est, & vtrq; f e, mobile g h, per hypothesisin, ergo per septimū regulā cōparationum virtutis mouentis ad mobile in fine septimū physicorum posita; virtus a e collecta ex illis virtibus mouentibus, mouet b h mobile collectū ex illis mobilibus. At eadē virtus a e posita est mouere b g min⁹ quā b h, vt qd' sit eius pars. Igitur si aliqua virte mouet aliqd' mobile, eadē virte & maius mobile mouebit, qd' est p̄positum. Et cōsimil modo demōstrādūm est id qd' in prima cōclusione septimū capitū hīc libri dictum est, scilicet qd' si aliqua virtus mouet aliqd' mobile, minor virtus mouebit idem mobile in eodem tempore. Habet em id veritatem ex eo qd' virtus mouens in infinitum diuidi potest, scilicet & linea, & a quātulacūq; (modo sit maior qd' mobile) fieri potest motus.

Ceterum ad hēc apertius intelligenda subiecuntur octo p̄positiones de cōparatione mouentis ad mobile penes maximum & minimum, quarum quatuor primē sunt de eo in qd' virte aliquā potest, reliquę vero quatuor de eo qd' potest. Prima. Nā est dabile maximum in qd' virte actua potest. Maximum in qd' potest, est mobile in quod aliqua virtus potest, quo nullum potest dari maius secundum quācūq; denominationem in qd' eadem virtus possit. Paret, quia quicquid virtus potest in minus, eadem potest in maius quātulūcūq; vtrq; modo ostensum est. Negat hēc p̄positio repugnarūt secunde cōclusioni Aristotelis, qui loquitur de certa eademq; denominatione. Secunda. Nā est dabile minimum in quod virtus potest. Minimum in qd' potest, est mobile in quod virtus potest, quo nullum potest dari minus in qd' eadem virtus possit. Paret, quia quicquid potest in maius, vt totum, etiā potest in minus, vt partem, ergo dato quocunq; in qd' virte potest, adhuc poterit in minus, vt eius medietatem. Tertia. Nā est dabile maximum in qd' non potest. Maximum in qd' virte non potest, est mobile in qd' virtus mouens non potest, quo nullum potest dari maius in qd' eadem virtus non potest. Paret, quia quicquid non potest in minus, non potest in maius. Ergo dato quocunq; in qd' virte non potest, adhuc dabatur maius, vt eius duplum aut triplum, & sic semper ad maiore p̄portionem, p̄grediendo, in quod illa virtus non poterit. Quarta. Est dabile minimum in qd' virte non potest. Minimum in quod virtus non potest, est mobile in qd' data virtus non potest, quo non potest dari minus quā in illud eadem virtus possit. Paret, quia in mobile equalē mouenti virtus mouens non potest, & non potest dari minus illo mobile, qui in illud eadem virtus mouens (quia erit exuperās & valentior) possit. Igitur mobile equalē mouenti est huiusmodi. Quinta. Non est dabile maximum qd' potest. Maximum qd' potest, est virte actua qd' potest mouere aliquod mobile, qua nulla potest dari virtus maior qd' moueat idem mobile. Paret, quia quicquid potest virte minor mouere, idē potest & maior. Ergo dato quacumque virtute mouente aliquā mobile, adhuc potest dari illa maior que moueat idem mobile. Supponimus em, dato qualibet virtute mouente, alia posse dari ea maiorem, similiter & minorem, quem admodum geometres postular data quāvis linea alia designari posse ea maiorem, itidem & minorem. Sexta. Non est dabile minimum qd' potest. Minimum quod potest, est virtus que potest mouere mobile, qua nulla possit secundum quātulūcūque proportionem dari minor que idem moueat mobile. Paret, qd' dato quocunq; mouente mobile, adhuc potest dari minus, mouens idē mobile, vt paulo ante dictum est. Non igitur potest dari minimā virtus que possit mouere mobile. Se prima. Dabile est maximum quod non potest, Maximum quod non potest, est mouēs quod non

potest mouere mobile, quo nullū est maius quā possit mouere idē mobile. Paret propositiō, quia mouens aequalē mobili non potest mouere mobile, & non potest dari maius eo quā ipsum possit mouere idē mobile, cum exuperet ipsum. Igitur mouens aequalē mobili est tale maximū Octaua. Non est dabile minimum quod non potest. Minimū quod non potest, est mouens quod nō potest mouere mobile, quo nullum potest dari minus quā ipsum possit mouere idē mobile. Paret, quia quicquid non potest mouere virtus maior, idē non poterit mouere minor. Ergo data quācūq; virtute quā non potest mouere mobile, quācūq; detur minor, ipsa valentiori iure nō poterit mouere idē mobile. Non est igitur dabile huiusmodi minimum.

DUODECIMI capitū annotat.

Se mutuo consequi, adiuicem conuerti.

DODECIMI caput cōtinet decem conclusiones, vnum corollarium ad secundam, duas rationes ad quintam, quatuor ad nonā, & quatuor ad decimā. Prima conclusio. Si quid possibile est esse, & idem possibile est non esse, vt eius tempus ad esse & non esse determinatū sit, necesse est.

Hoc enim secundum omne p̄dictamentū: vt si quid potest esse homo, & non homo, bicubitus, aequalē, albū, & nō esse, & ita in ceteris: vtrq; tēpore determinatū. Nam si dederis neutrū determinatū esse, habebit potentiam vt sit tēpore infinito, & vt nō sit alio tēpore infinito, hoc autē impossibile. Secunda. Impossibile & falsum, possibilē & verum, non omnino idem signant. Nam non omne falsum est impossibile, de citharizātē enim si dicatur qd' non citharizat, & de cantātē qd' non cantat, falsum dicitur, non autē impossibile. Neq; omne possibile, verum est. Coincidunt tamen hæc aliquid: vt diametrum cōmensurari costat, falsum est, & idem impossibile, non cōmensurari vero, & possibile, & verum. Et nos de impossibili falso, possibili & vero simpliciter, intelligimus, & nō facta suppositione. Vnde si triangulus esset cōcūlus, non haberet tres duobus rectis aequales, & suppositione facta lineam esse ex p̄nctis, diameter costarē cōmensurabilē esset. Corollarium. Vnde sit vt non sit idem supponere falsum, & impossibile: itidē possibile, & verum. Nā supposito impossibili bene accidit impossibile, falso autē nō impossibili nunq;. Et supposito possibili, falsum sequi accidit: ex vero autē nunq;. Tertia. Idem simūl ad opposita habet potentiam, non autem vt illa simūl habeat. Nā cū quis sedet, potētiam habet vt sedeat, & potētiam vt stet: non tamē vt simūl sedeat & stet: sed alio et alio tēpore. Quarta. Omne semper ens, incorruptibile esse necessere est. Sit a semper ens, quia a est semper ens, semper existit. & si posueris corruptibile, aliquando non erit. At impossibile est, quod semper est, aliquando nō esse, igitur falsum est esse corruptibile. & non modo falsum, sed & impossibile. Eadem ratione omne semper ens, ingenitum est: nam omne semper ens, semper existit, genitum vero aliquando existit, & aliquando non. Fieri enim nequit, vt quod potest omni tempore esse, aliquando possit non esse, alioqui simūl potentiam retinet ad simūl esse, & non esse, quod est impossibile, est igitur omne semper ens, ingenitum. Quinta. Nullum semper ens, corruptibile est aut genitū. Primo, Quia omne corruptibile, & omne genitum, potentiam habet ad non esse, nullum autem semper ens, potētiam habet ad non esse. Nam aut id esset tēpore finito, hoc autē non: quia omni tēpore est quare potētiam habet vt tempore sit et illo. Neq; quidem infinito, nam plura tēpora infinita esse nequeunt. Neque idem potentiam habere potest vt sit vno tēpore infinito, et non sit altero infinito. Nullum igitur semper ens, corruptibile est, aut genitum. Secundo. Quia semper ens, et semper non ens, se habent vt contraria. semper ens, semper non ens, non semper non ens, vt subcontraria. Sit itaque a semper ens, b semper nō ens, c non semper ens, d nō semper nō ens. De genito et corruptibili verificatur c et d: quia quandoque est ens, et quandoque nō ens, de genito igitur et corruptibili negantur a et b, semper ens, et semper non ens, aut simūl de eodem erunt et affirmatio et negatio: quod est impossibile,

17 18 19

b c

Sexta. Omne ingenitum pariter & incorruptibile, semper est ens, & immortale. **Nam** dico ingenitum quod est ens, & nunquam non fuit ante. Incorruptibile vero, quod est ens, & non erit verum ipsum non esse. quæ autem talia sunt, semper existunt. Est igitur ingenitum omne similiter & incorruptibile, semper ens, semper pitem, & immortale. **Septima.** Ingenitum & incorruptibile, se mutuo consequuntur. **Nam** ingenitum & incorruptibile, semper ens consequuntur. **Octava.** Omne genitum est corruptibile. **Nā** si aliquid sit genitum, quod non sit corruptibile: ipsum est corruptibile. Dicitur enim corruptibile aut incorruptibile, ut non semper ens, aut semper ens, de omni quod est, & de nullo eodem simul. Et si ipsum est incorruptibile, ipsum est ingenitum. consequuntur enim se ingenitum & incorruptibile. Et si ingenitum, iterum est semper ens. quare idem genitum est, & ingenitum, & semper ens: quod est impossibile. Et eodem modo omne corruptibile genitum esse ostendas. **Nona.** Genitum & corruptibile se inuicem consequuntur. **Primo.** Quia si se non consequerentur, aliquid esset genitum, quod non esset corruptibile: aut aliquid corruptibile, quod non esset genitum. quod modo falsum esse monstratum est. **Secundo.** Quia genitum & corruptibile consequuntur idem, ut quandoque non ens, & quandoque non non ens. consequuntur igitur se inuicem. **Tertio.** Sit a semper ens, b semper non ens, c genitum, d corruptibile. arguitur sic, c genitum non est a, est igitur non semper ens. & c genitum non est b: est igitur et non semper non ens. Similiter d corruptibile non est a, neque b: est igitur non semper ens, et non semper non ens. Et retroagatur, omne id quod quidem est non semper ens, et non semper non ens, esse genitum et corruptibile. et tunc manifestum erit c d genitum et corruptibile consequi idem. quare et se inuicem cosimiliter sequentur. **Quarto.** Sit ingenitum a, incorruptibile b, genitum c, et corruptibile d. disiunctum a c ex oppositis constat: quod dicuntur de omni quod est: ut genitum, et non genitum. omne enim non genitum est ingenitum, et contra. Et disiunctum b d ex consumilibus constat oppositis: ut corruptibile, et non corruptibile. et a b ingenitum et incorruptibile se inuicem (ut ostensum est) consequuntur. Igitur et c d secundum et quartum sese consequentur. **Decima.** Inconveniens est existimare aliquid genitum esse incorruptibile, et aliquid corruptibile esse ingenitum. **Primo,** quia quæ genita sunt omnia, quanto quodam determinato tempore possunt aut facere, aut pati, aut esse, aut non esse. Infinitum autem non est determinatum, non igitur quod genitum est, incorruptibile erit, aut quod corruptibile est, ingenitum. **Secundo.** Quia ens tempore infinito, factum est: et aliquo tempore non ens, semper est. hoc autem impossibile. **Tertio.** Omne genitum aliquando generabitur, et omne incorruptibile est ingenitum: et ingenitum nunquam generabitur. igitur si aliquid genitum est incorruptibile, aliquando generabitur, et nunquam generabitur. Item omne corruptibile aliquando corrumpetur, et omne ingenitum est incorruptibile, et nullum incorruptibile nunquam corrumpetur. Igitur si quid corruptibile ingenitum aliquando corrumpetur, et nunquam corrumpetur. et idem simul erit factum, et non factum: corruptum, et incorruptum: quod est impossibile. Si enim dixeris genitum non aliquando generari, et corruptibile non aliquando corrumpi: aut hoc erit casu, aut fortuna, aut natura. Non casu, aut fortuna, quia non est eorum quæ semper sunt. Neque natura: quia ea quandoque sunt, et quandoque non sunt, ut que eam dem materiam potentiam contradictionis habeant, et quæ causa est non esse. Et si item dixeris corruptibile habere potentiam ad non esse, sed non in futuro, sed praeterito tempore, ut anno priore, aut quoque altero, et ita de genito: hoc nihil est: quia neque una quidem praeteriti potentia et virtus est, sed praesentis et futuri. **Quarto.** Omne genitum et omne corruptibile contrariis alterantur. igitur neque genitum incorruptibile, neque corruptibile ingenitum est.

Vodecimi capituli scholia. lxxij. Siquid possibile est esse, & idem possibile est non esse. De rebus naturalibus, earum motibus, & accidentibus que tempore acquiruntur & deparetur, haec conclusio est intelligenda. In quibus horum trium, scilicet Inceptionis, durationis & desitionis temporis determinatum est. Inceptionis quidem, quo ducatur ad ortum, sic quod si eo tempore quod natura acquisitione eius determinavit, non acquiratur, nullo tempore erit idem numero, immo ipsum esse futurum impossibile est, licet bene possit esse idem species, ut si quispiam velit admouere lignum foco ex quo lignedus sit ignis, non tamen admoueat ut constituit, sed in aliud tempus differat, ignis ille qui ex eo ligno fuisset genitus, non quidem numero esse poterit, & si quando postea admouerit lignum, lignetur quidem tunc ignis, sed non idem numero qui prius fuisset genitus, immo soli ei idem species. Et huiusmodi entia vocare solent natura prohibita, quae scilicet aliquando poruerit acquiri, sed quando aduenit tempus eorum acquisitionis determinatus, non sunt acquisita, intercedente quoque impedimentoo, & deinceps ea acquiriri natura impossibile est. Eadem enim est naturæ impossibilitas aliquid acquiriri post suæ acquisitionis terminum constitutum iam transactum, licet aliquid viuere excedere suum periodum natura constituta. At secundum impossibile esse concedunt omnes, ergo & primi. Præterea determinatum est tempus durationis rerum, & denique desitionis, quod excedere non licet, interdum tamen contingit ipsum proper extrinsecum aliquod præuenire. Et cum res naturalis habeat non esse, tota tempore præcedente suam generationem, item & toto tempore sequente suam corruptionem, esse autem soli tempore medio inter generationem eius & corruptionem (quod admodum exiguum est collatione facta ad id tempus quo habet non esse) constat rem naturalem pluri tempore non esse quod est. quare cognoscunt res naturales magno intentio distare a primo ente, quod est semper ens, & adeo ab eius perfectione deficere, ut comparatione ad ipsum dicantur non entia. iv. Et suppositione facta linearum esse ex punctis. Facta hypothesi quod linea sit ex punctis, consequens est diametrum esse commensurabilem costatum, nam punctus triusque linearum est communis mensura, sicut unitas cuiuslibet numeri. Quare in quadratis numerorum diameter non modo costatum commensurabilis est, verum etiam aequalis, ut in descriptori unoarius a b c d, ternarius est status, & etiam diameter. Secutus autem est de quadratibus magnitudinum. lvij. Idem simul ad opposita habet potentiam. Particula simul, ad excludendum sophisticas importunitates, & potissimum eam quæ ex compositionis multiplicitate suboritur posset, debet determinare verbum habet potentiam, & non accusativum opposita, ut sententia conclusionis sit. Idem simul habet potentiam ad opposita successiva habenda, nihil tamquam habet potentiam ut opposita simul habeat. Pluris enim facienda est recta intelligentia, quod sophistica calunia. lvij. Et si potueris corruptibile, aliquando non erat. Non dicitur apud Aristotelem generabile cuius potest esse generatione, nec corruptibile, cuius potest esse corruptio, quomodo capiuntur in observatione sophistica, ubi dicuntur habere vim amplianda ad omni tempori differentiam, sed generabile est sensibile completem, quod aliquando erit cum prius non fuerit, & corruptibile est ens quod cum prius fuerit, aliquando non erit. Quare si semper ens ponitur esse corruptibile, consequens est ipsum aliquando non fore. Hinc constat omne generabile necessario generari, necessitate quidem naturæ, & non simpliciter, & entia prohibita (quorum ante meminimus) non esse generabilia. Præterea liquet omne corruptibile secundum hanc (quam diximus) significiantiam necessario corrupti secundum naturæ constitutum ordinem, & nullum corruptibile naturali lege perpetuo subsistere posse. lxi. Quia semper ens, & semper non ens, se habent ut contraria. Contraria hic dicuntur propositiones contrariae, contradictionia contradictione, & subcontraria subcontrariae, non quod hec dictiones, semper ens, & semper non ens, sunt propositione oppositorum oppositorum quod oppositorum sequuntur naturam & conditionem. Nēpe ut contrariae propositiones nunquam possunt simul esse vere, sed bene simul falsæ, ita semper ens non ens nunquam de eodem singulari possunt verificari, sed ambo facile de eodem false affirmantur. Et sicut contradictionis semper una est vera, & altera falsa, ita de quoque dicitur vel semper ens, vel non semper ens, itidem de qualibet dicitur non semper ens, aut non semper non ens. Denique ut subcontrariae simul possunt esse vere, sed non simul falsæ, ita non semper ens & non semper non ens eidem attribui possunt, sed non de eodem simul vere negari. Præterea in predictis dictiōibus est in universitatibus aut particularitas quatuor ad temporis aduerbiū respondens quantitatib[us] proportionib[us] quibus comparantur. lxi. Ingenitum & incorruptibile se mutuo consequuntur. Omne semper ens, incorruptibile esse & ingenitum, ostendit quartam conclusio, & e diverso omne ingenitum pariter & incorruptibile esse semper ens, monstrauit sexta. Planum igitur est ingenitum & incorruptibile consequi semper ens, & cum ipso concurrit, quare & inter se conuerterunt. Quæcumque enim conuerteruntur cum eodem tertio, etiam conuerteruntur inter se lxxij. Omne genitum est corruptibile. Id Aristoteles dicit intelligentius est de his quæ sunt genita per transmutationem naturalem secundum materiam subiectam. Quocirca intelligentia non hic dici debent genita, quanvis incepit esse, quia non habuerunt exordium per transmutationem naturalē, sed modo supernaturali, & per creationē. Quod si quis obiciat intelligentias cum non sint genita, debere esse ingenitas, (sunt enim genitum & ingenitum ut termini finitus & infinitus, quare de quoque quod est, negatur unum, de eodem vero affirmatur reliquum) & tam non sunt semper entia, non igitur videntur recte assertum esse, quod ingenitum est & incorruptibile, ipsum esse semper ens. Adhibenda est responsio, intelligentias quidem ingenitas esse primo, in primaque significatione capite præcedenti posita, sed non tertio, quomodo hic lumen ingenitum. Aristotelem præterea hic loqui de rebus substantiis corporeis, ut corporibus naturalibus aut cœlestibus. Proinde hec eius

dista perperam applicari ad animam rationalem, substantiasque incorporeas, & cum id sit, pseu-dographiam committit. Non itaque ingenitus dicitur quaequivid non coepit esse per physicam transmutationem, sed corporeum quod naturali generatione suum non cepit exordium, ut mundus, & celum, & omne tale est semper ens. Intelligentias autem hoc in loco neque genitas dicere debemus, neque ingenitas, quia corporeæ magnitudinis sunt expertes. Ixij. Primo, nam si se non consequeretur. Terminis qui se mutuo consequuntur, & nunc raliter de se invicem verificatur. Quare si duo termini non conuertuntur adiuuicem, alter de altero particulariter & vere negatur, ut homo & animal. Si itaque genitum & corruptibile non conuertuntur, aut aliquid genitum non est corruptibile, aut aliquid corruptibile non est genitum, quorum utrumque est precedentis conclusio-nis oppositum. Quarto sit ingenitum a. incorruptibile b. Hæc quarta ratio pendet ex vna regula conuertibilitatis terminorum posita ab aristotele in secundo priorum, quæ vñfusraliter ostendit qd si duo termini adiuuicem conuertuntur, & eorum contradictorios adiuuicem conuerti debere, quemadmodum in propositionibus si duæ propositiones adiuuicem æquipollent, & earum contradictorias adiuuicem æquivalere est necesse. Et est hæc. Si datis quatuor terminis, duo pri-mi sint oppositi, & dissimilatum ex ipsis dicitur de quolibet quod est, & de nullo ambo simul. Simili-ter si duo secundi sint inter se oppositi, & dissimili ex ipsis dicitur de quilibet quod est, & de nullo ambo simul. si primus terminus conuertitur cum tertio, & secundus cum quarto conuertetur. Quam huic loco applicando, constituendi sunt hoc ordine termini, primus ingenitum, secundus ge-nitum, tertius incorruptibile, quartus corruptibile. Ixij. Tertio, oē genitum aliquando gene-rabitur. Hæc ratio duobus syllogismis (quorum præmissæ aut ex prius ostensis aut ex hypothesi aduersariorum sunt vere) concludit duas contradictorias. Primus. Omne genitum aliquando ge-nerabitur, & aliquid genitum est incorruptibile, secundum aduersarium. ergo aliquid incorrup-tibile aliquando generabitur. Secundus. Nullum ingenitum aliquando generabitur, & omne in-correctibile est ingenitum. ergo nullum incorruptibile aliquando generabitur. que contradicit priori conclusioni. Item & duabus alijs syllogismis rursum duæ colliguntur contradictroræ. Pri-mus. Omne corruptibile aliquando corrumpetur, & aliquid corruptibile est ingenitum, secundum aduersarium, ergo aliquid ingenitum aliquando corrumpetur. Secundus. Nullum incorruptible aliquando corrumpetur, & omne ingenitum est incorruptibile, ergo nullum ingenitum aliquan-do corrupeatur, quæ contradicit conclusioni prioris syllogismi, & cum vnaq; ex concessis aut probatis inferatur, deberent ambae esse veræ, quod est impossibile.

¶ Paraphraseos in primum de cælo & mundo, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN Secundum de cælo & mundo, annotatione.

¶ Factum, genitum. ¶ Consummatio, finis.

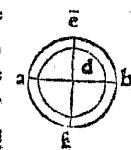
Ecurius liber de Cælo & mundo duodecimi capita complectitur. Primum caput vnam conclusionem, sex rationes ad eam & tres opiniorum remotiones ad quintam. ¶ Conclusio. Cælum neque factum est, neque corruptibile contingit: sed vnum, sempiternum, principium consummationemque non habens, in se infinitam temporis seriem continet. ¶ Primo. Quia ex ijs quæ in primo libro adducta sunt, huius rei fidem facere possumus. ¶ Secundo. Quia opiniones ipsum factum esse dicentium, rationabiliter defendi non possunt, hoc igitur de eius immortalitate & sempiternitate magnâ credulitatis occasionem inducit. ¶ Tertio. Non defuerunt sapientes patres nostri, qd existimauerunt cælum qd immortale, diuinum, in se hunc motum gerens, cuius nullus sit finis, sed ipse potius aliorum finis existat. Etenim cōtentorū finis est, & circulatio perfecta est, imperfectas motiones terminum quietemque habentes cōtinens, neque principiū habens, neque finem, infinito tempore incessabilis, & irrequieta, quapropter ad credendum cælum esse ppetuum, rationabile est se exhibere persuasibilem. ¶ Quarto. Antiqui cælum, & locum qui sursum est, deo attribuerunt, & non alia: vt quod solum existimarent immortale. & ob id immortalis & sempiterno attribuendum. ¶ Quinto. Ipsum impassibile est, nihil difficultatis & laboris vt moueat afferens, nulla enim illuc resistentia, nullumque ipsum ferri qualiter natum est prohibens. Est igitur merito sempiternum existimandum. ¶ Vnde pris-

mum excutienda est antiquæ fabule opio, opus esse Atlante fultore sustentato, reque cæli, ne mole sua procumbat, vt quod suo ponderi ruere possit. ¶ Secundo, eorum qui eadem de causa cælo (vt terrenis omnibus) gravitatem inesse suspicantes, animal cælum putauerunt, & ab anima (vt pendula in aere volucris) in sublimi sustineri. ¶ Hoc certe irrationabile. Primo, quia talis anima continua poena, continua affecta tristitia, misera traheret vitam: quam tamen (siqua eius esset) liceret potius esse beatam. ¶ Secundo, Quia cælum sustineret & ferret violenter: quare aliter ipsum ferrum natum esset. ¶ Tertio, Quia abs non est illam animam sine vacazione aliqua & intermissione mentis continue cælum volubiliter intorquere. Vi-demus enim mortalium animantium, ipsis somno resolutis, animarum esse requie, & operæ & laboris intermissionem. Remitteret igitur & illa immortalis anima & æterna interdū suos labores, & quiete solueretur placida. ¶ Tertio excutienda est Empedoclis assertio, ob celeriorem, propria inclinazione superata, circulationem, cælum, tametsi graue sit, non cadere. Nam si hac celeritate, propria superata inclinazione, torqueretur: quo pacto motus eius tanto tempore saluaretur? Ea enim quæ pre-ter naturam eveniunt, citissime corrupta conspiciuntur. ¶ Sexto. Si prima lati-ationis melius est perpetuitatem sentire, conformiusque diuinis que deo afferun-tur, & magis consonum sapientum assertionibus, cælum perpetuum esse potius sen-tiendum est. Prima autem lati-ationis perpetuitatem sentire, melius videtur, & diuinis que deo afferuntur conformius, magisque sapientum consonum assertionibus. Sentiendum igitur ipsum esse perpetuum.

Primi capituli secundi de Cælo scholia. i. Cælum neque factum est, neque corruptibile cōtin-git. Verum quidem est cælum non esse factum, per transmutationem naturalem scilicet, subiecto presupposito, neque ipsum hoc modo esse destrutum. Fallum tamen est ipsum esse semper in natura virtute supernaturali incepisse, & tamen desinet, vt indubitate cre-dendū est. Proinde ratione Aristotelis diuinandæ sunt. Prima quidem, qd in primo libro oitentum sit cælum neque incepisse neque destrutum esse naturaliter, & id quidem verū est. Id ta-men non prohibet ipsum alio modo incepisse. Secunda qd antiqui primo libro improbat posuerunt cælum naturaliter incepisse, & finem habitus, quod sane veritatē discrepat. Ex eo tamen non se-qui cæli sempiternitatem, vt quod alio incepitur modo. Tertia, qd non est recipienda illorum au-thoritas qui posuerunt cælum esse perpetuum. Nam eis repugnat maior authoritas, scilicet fidei, cui potius accedit est & intuendum. Quarta, qd deus non contineat cælo vt locatum in corpore lo-cante, quæadmodū res corporeæ, sed affi-ēdo pro suavitate, hinc ex sempiternitate dei non ar-guitur æternitas celi. Quinta, qd cælum suapte quid est natura durarer perpetuo, similiter & eius mor, cū in eo non inueniatur resistititia, contrarietas, violentia, defatigatio, tamen plane ijs non obstantibus definet per voluntate sui authoris. Sexta, qd non est admittendū id quod secundo loco assumitur, rationem scilicet cæli esse perpetua, immo eam cīcālo incepisse, vt in octavo libro physiconi capite primo declaratum est. Vnde primit excutienda est antiquæ fabule opio. Fingunt poetæ Atlantem humeris suis fulcis cælum, & ipsum a casu defendere, vt Vergilius. Axē humero torquet stellis ardentiibus aptū. V erū id physica reprobatione non egit, nam suā fatis prodit futilitate, qd cælum neque graue neque leue sit, & si tale esset, humanis viribus fulciri non posset. Et tamē fabula or-tū habuisse credita est ex eo qd Atlas primus fuerit astronomus inuentor, vt inquit Plinius, docue-rit qd cælum materiali sphera exprimere, quā Hercules ab eo didicisse fertur, & idcirco de fesso At-lante humeris subiectis. Preterea mons est in Mauritania eiusdem nominis, adeo sublimis, vt eius cacumen nubes transcedat, quem propter altitudinem credit vulgus ad cælum vsque pertinge-re, ipsumque sustinere. Hinc indigenæ illum vocant columnam cæli. His astipulatur Ouidius, qui postquam descripsit transformationem Atlantis regis in hunc montem ex aspectu capituli Medu-sei a Perseo ei ob negatum hospitium ostensi, de eo monte subiungit. Et omne Cum tot syderibus cælum requiescat in illo. Sed neque id veritati est consentaneum, cum cælum fulcimento non in-digat, & si indigeret, torum ab eo sustinere non posset.

¶ Secundi capituli annotatione.

¶ Augur, qui ex autib; diuinat. ¶ Regione, ex opposito. ¶ Animatum quoddam, vt animatum quoddam, verba in analogia. ¶ Poli, vertices, sunt aut extrema linea, circa quam vertitur cælum: quæ linea, axis cæli dicitur. ¶ A & b, primum cælum. ¶ A, oriens. ¶ B, occidens. ¶ Línea a b, círculus diuisor velocissimi motus. ¶ D, septen-trionis punctus, qui & hypogium, & mediæ noctis punctus dicitur: cui opponitur meridiæ punctus non signatus. ¶ E, polus arcticus, & nobis apparenz. ¶ F, antara

cticus, nobis semper occultus. **C**Línea e f, axis cali. D eius, centrum terræ.
Ecundum cap. continet quinq; conclusiones, quinq; rationes ad primā,
duas instantias ad secundā, & duas rationes ad tertiam. **P**rima conclusio.
Dextrum & sinistrum cælo sine sursum & deorsum minime (vt Pythagorici volūt) aptari debent. **P**rimo, Quia nunq; dextrum & sinistrum
sine sursum & deorsum reperiēre possit: vt plane licet in perfectis ani mātib; intue-
ri, sursum vero & deorsum sine dextro & sinistro possit: vt in plantis: in quibus so-
lum sursum & deorsum conspicuntur. Non igitur rationabiliter dextrum & sinis-
trum sine sursum et deorsum cælo assignant. **S**ecundo. Sursum et deorsum ce-
teris omnibus sunt priores, et vt aliarū principium. Sunt enim dimensionū tres, longi-
tudo, latitudo, et profundum, et longitudine alijs prior est, et vt principium: secundū
quā sumuntur sursum et deorsum, et latitudo profundo prior, secundum quam su-
muntur dextrum et sinistrum, secundum vero profundum differentiæ ante et post
sumendæ sunt. Non igitur dextrum et sinistrum sine sursum et deorsum (vt neq;
latitudinē sine longitudine) reperiās. **T**ertio. Augmentatio animaliū sumuntur se-
cundum sursum ab ante, sensus: et a dextro, secundum locum motus. At prior est in
eis augmentatio motu secundum locum. Igī et sursum prius est dextro. **V**nde fit
vt non in omnibus has positionum differētias natura reperiēre queas: vt in elemētis,
et inanimis, in quibus aliqua non inuenias a quibus has differētias sumere possit.
habet enim solum ignis motū sursum, et terra deorsum. Sed ipsis illas attribuimus re-
latione ad nos sumpta: vt id dextrum dicatur, quod (vt Augures aiunt) nobis fuerit
a dextra: et sinistrum, quod fuerit a leua, aut ex opposito situ: vt id dextrum, quod e
regione nostræ dextre fuerit. id sinistrum, quod ex opposito iacuerit sinistre, aut si-
militudine, vt in statua solemus assignare. Has vero siquid potētis, virtutibus, et
officijs distinctas in animalibus reperiās. **Q**uarto. Pythagorici assignauerunt cælo triū
duas differētias, dextrum, et sinistrum: et quatuor dimiserunt, sursum, deorsum
ante, et post, et quas assignauerunt, minus apparent, et notē sunt, etiā in animato, dif-
ferunt enim virtute solum, sursum vero et deorsum et anterius a posteriori non mos-
do virtute differunt, sed et figura. Debuerunt igitur potius magis parentes et verio-
res differētias cælo assignare. **Q**uinto. Qui priora et principaliora assignare pre-
termittunt, iure sunt obiurgandi. Id autem Pythagorici factitarunt. Nam sursum,
prius et principalius est, vt quod secundum longitudinem sumatur, et sit vnde fiat
motus: dextrum, a quo et ante, ad quod. Sunt igitur et ob id obiurgandi, et quia ne-
que hoc modo differētias cælo assignarunt. **S**ecunda conclusio. Cælum, sursum,
deorsum, & cæteras positionum differentias retinet. Nam in cælo est mouēndi prin-
cipium, vt in animalibus: in quibus has diximus reperiēri natura differentiarum vir-
tutes, est enim animatum quoddā, igitur in cælo sunt sursum, deorsum, ante, post,
dextrum, & sinistrum. **P**rima instantia. Cælum sphæricum est, omnes partes si-
miles habens, & semper consimilem motum exercens. Non igitur hanc potius par-
tem sursum posueris, illam deorsum: et ita in cæteris. **R**esponsio. Tamen si cælum
sphæricum sit, figuræ dissimilitudinem non habens, hoc tamen nō impedit ipsum
positionum differentias habere. Nam partium diuersæ sunt virtutes, haec autem dif-
ferentiae secundum virtutum diuersitates sunt accipiendæ: vt animal harum ha-
bet aliquas, vt dextrum et sinistrum sub figuræ similitudinē: aliquas, vt sursum et
deorsum, ante et post, sub figurarum varietate. Quod si ipsum intelligas in
formam conuerti sphæricam, nihilominus omnes habebit sub figuræ similitu-
dine virtutum diuersitates. **S**ecunda. Motus cæli non incepit, non est igitur dex-
trum in cælo vnde sit motus. **R**esponsio. quanvis cæli motus non incepit, tamen
est dextrum vnde est motus. Et si motus incepisset, ab illa parte mouēti incepisset.
Et si quiesceret, et iterum motus nasceretur, ab illa nasceretur. **T**ertia cōclusio: 4

Longitudo cæli secundū polorum distantiam sumenda est, quorum vntus sursum,
alter deorsum existit. **P**rimo, Quia hemispheriorū differētiam per polos (q; nō
mouēatur) apprehēdimus. **S**ecundo, Quia partes extra polos cōsueūmus dicere
latera, latus autem nō est sursum aut deorsum, sed quod extra sursum aut deorsum
est. Erit igitur eius longitude secundū polos sumpta: quorū alter sursum, alter ve-
ro deorsum fuerit. **Q**uarta. Polus qui nobis superpositus appetet, deorsum est:
qui vero nobis semper occultus, sursum. **P**atet, Quia dextrum cæli est a quo ei⁹ mot⁹
est, vt a quo oriuntur astra, sinistrum ei⁹ oppositum, vt ibi astrorū occasus est, igitur sur-
sum vertex nobis occultus est: & deorsum, qui nobis superpositus appetet. alioqui
celum a sinistro moueretur in dextrum, quod neq; est, neq; rationabile est. **V**nde
fit vt qui sub polo nostro habitat, in deorsum sint cæli, & qui sub latēti, sint sursum.
Et adeo, vt oppositum eveniat quod Pythagorici putauerūt, dicentes nos sursum es-
se, & illos deorsum. Et hec de primo circulo dicuntur. **Q**uinta. In secundis circu-
lationibus (vt sunt sphære planetarum) opposito modo ad primam assignādæ sunt
sursum, deorsum, dextrum, & sinistrum differentiæ positionum. **N**am opposi-
to modo hec sphære ad primam incedūt, & motus est a dextro in sinistrum. **V**nde
fit vt qui sunt deorsum, & in sinistro prius lationis (quemadmodū nos ipsi sumus)
sursum sint, & in dextro secundarum lationum: & orbium planetarum. In ante &
post, hoc non reperiās discriminem. Et de his tātula sufficiāt.

Eccl̄di capit̄is scholia. ii. Et longitude alijs prior est vt principiū. Longitude dici-
tur principiū magnitudinē, q; ante ipsam nullas sit magnitudo, sed omnīū magni-
tudinū sit prima. Et est prior alijs, nā sine alijs, latitudine & profunditate, inueni-
tur, vt in linea, sed latitudo & profunditas sine longitudine inueniri nō possunt. Eadē ra-
tionē latitudo prior est profunditate, quia sine profunditate reperiātur, vt in superficie,
profunditas autē sine latitudine nequaq;. Et triū dictarum magnitudinū vnaquæc; duas habet
positionū differentias, vt suras extremitates, quae secundū eam sumuntur, vt offēdit hæc figura.
Magnitudines Differētiae positionū Partes hoīs secundū eas sumuntur Motus secundū eas sumpti.

Longitude	Sursum. Deorsum. Caput pedes.	Augmentatio.
Latitudo	Dextrum. Sinistrum. Latus dextrum, sinistrum.	Motus secundum locum.
Profunditas	Ante. Post	Pectus. Tergum. Sensatio.

Augmentatio animaliū sumuntur secundum sursum. Quanvis animalia secundum latitudinem
etiam augentur & profunditatē, insignis tamen & excellētius secundū longitudinem, nullus
enī animalis inuenitur latitudo aut profunditas æqua longitudini, quæadmodum & plantæ lo-
giæ maius habet secundū longitudinem clementiæ, quæ artēdit secundum ipsarum sursum, scilicet
radicem, & deorsum vtpote ramos, q; secundū crassitatem, secundū qua tamen augentur aliquantu-
mum, vt crassitudo trunci fulcit ramorū pondus. hinc augmentatio animalium dicitur sumi secun-
dum sursum. Et ab ante in animalibus sumuntur sensus, nam omnīū sensuum exteriorum organa in
anteriori parte animalis, scilicet facie, sunt sita, solus tactus sensuum infinitus per totum corpus dif-
fusus est. Et a dextro sumuntur secundum locum motus, nam in dextera parte est validior virtus,
ad efficiendum motum quam in sinistra. Facilius enim expeditiusq; homines faciunt motus ani-
males, & quibus animalia a seipso mouentur, parte dextra, q; sinistra. Differunt enim virtute so-
lum. Planum est in homine dextrum latus, brachium, & manus, eiusdem esse figuræ cum sinistro
& solum in virtute discrepare, q; dextrum masculum sit & valentius, sinistrum vero femininum &
imbecillius. Præterea in diuersis hominibus interdum variantur dextrum & sinistrum. Nam ple-
risq; plus est roboris in dextera manu quam sinistra, & illis dextera manus est dextrum, & sinistra
sinistrum. In nonnullis vero contra plus est virium in sinistra manu & brachio quam dextra, & il-
lis sinistra manus est dextrum, & dextera sinistrum. Sursum vero & deorsum, ante & post, figuræ
discrimen habent sicut & virtutis, & uniformiter sumuntur in omnibus. Quid enim in uno est
sursum, v; et caput in omnibus etiam est sursum, quare haec quatuor manifestius distinguuntur. Nam
sursum prius & principalius est. Motus fit a sursum, porissimum vitalis, quia superiori parte der-
vatur in omnia, & sensitius qui organa habet in superiori parte constituta. A dextro vt efficiente
sit motus, nam habet priorē maiorēq; mouēdū in virtute. Ad anteriorē partē sit mot⁹ animalis vt
gressio, natatio, volatio, reptio, quibus animalia feruntur in ante, & nō motu retrogrado. iii. Est
enī animatum quoddā. Nō vult his verbis Aristoteles cæli esse animatum, nā p̄cedēti capite impro-
bavit sententiā eos qui dixerunt esse animal, sed occulta & latēte analogia (vt etiā recte monent
notę) designat cæli cū animato habere hanc conuentientiā, q; sicut animatum in diuersis partibus
habet diuersas virtutes & officia, secundū quæ sumuntur in ipso differentiæ positionū, ita & cæli,

Et differentiae positionum in caelo per analogiam animalis sunt cognoscendae, non minus in caelo quam animali a natura rei distinctae, & non relatione sumpta ad nos, aut secundum situm & positionem partium caeli, sed diuersas eius virtutes. Nec obstat quod in caelo non sit augmentatione, que dicta est summa secundum sursum, neque sensus, qui sumunt secundum ante. Nam id Aristoteles dictum intelligitur solum de rebus naturalibus habentibus augmentationem & sensum. Et quaevis ea caeli pars, quae prius fuit in dextro, postmodum sit in sinistro, & quae prius in ante caeli, deinde sit in post, non tamen sequitur ex hoc promiscua istarum differentiarum confusio. nam pars caeli quae est in dextro, non est dextrum, & ea qua est in ante, non est ante caeli. Non enim sumuntur differentiae positionum in caelo secundum aliquas partes caeli, sed secundum puncta fixa & immobilia orientis, occidentis, meridiei, septentrionis, quae ibi effinguntur ex virtute intelligentiae motu et facientis nobiliores operationes in una parte caeli quam in altera, sicut non attenditur in homine sursum secundum caput absolute, sed propter anima facit ibi operationes sensitivas. Nam si anima esset separata, amplius caput non dicereetur sursum nisi aequioce. Ex quo iterum liquet hic sursum & deorsum non caput ut sunt differentiae locorum, quomodo ignis est sursum, & terra deorsum, neque ut situm & collocationem ad nos important, quomodo sursum dicitur quod supra nos est, & deorsum quod infra, sed ut diuersas important virtutes in partibus secundum longitudinem difficiuntur. Quid si ipsum intelligas in formam converti sphæricam. Herinacum (qui & hericus dicitur) animal quidem parvum, & fetosum, cuius cutem rigida acutissima & densissima commununtur, ferunt cum a canibus impetrat, se in sphæram conuoluere, & hoc pacto fecis acutissimis septem, tutum evadere, nihilominus illud animal reductum in formam sphæricam, aequa habet sex differentias positionum, sicut prius quando erat explicitatum secundum directum. v. Dextrum caeli est a quo eius motus est. Dextrum primi mobilis (de quo solo intelligitur presens conclusio) est oriens, & eius simistrum occidens. Itaque intelligatur homo habens dextram manum ad orientem, senistram ad occidentem, & faciemversus meridiem, ut ante hominis respondet parti anteriori caeli, sicut dextrum dextro, & simistrum sinistro. Eius caput erit eversum ad polus antarcticum, & pedes ad polus arcticum, quare polus antarcticus respondens parti qua est sursum in homine, est sursum caeli, & polus arcticus respondens parti qua est deorsum in homine, est deorsum prius caeli. Si enim ponatur caput versus polus arcticum, & pedes versus antarcticum, facie versa ad meridiem (quemadmodum effingendum est homo ad cognoscendas differentias positionum sphærarum inferiorum, in quibus polus arcticus est sursum, antarcticus deorsum, occidens dextrum, & oriens simistrum, nō proprijs motibus mouentur ab occidente in orientem) manus eius sinistra est ad orientem, qui proinde est sinistrum primi mobilis, & manus dextra ad occidentem, qui ob cōsimilem regem in homine est simistrum caeli dextrum. Primum autem celum mouetur ab oriente in occidentem, igitur ipsum moueretur a simistro in dextrum, quod est impossibile. Distinctio autem differentiarum positionum & primi caeli & sphærarum inferiorum, has subiecta descriptio dignoscitur.

Differentiae positionum Sursum	Deyrum	Ante	Post	Dextrum Simistrum
Primi mobilis	Polus antarcticus	Polus arcticus	Meridies	Septentrio Oriens Occidens
Sphærarum inferiorum	Polus arcticus	Polus antarcticus	Meridies	Septentrio Occidens Oriens.

Ex qua descriptio constat primum mobile & sphærarum inferiores in duabus differentiis conuenire ut pote ante & post, in reliquis autem quatuor discrepare.

¶ Tertiū capitū annotat.

¶ Contraria, mutuo in se agentia et patientia corpora, mundum complementia atque perficiētia.

Eritium caput continent vnam cōclusionem, et sex ad eius probationem consequentias. ¶ Conclusio. Considerandum est cur plures sint circulorum sphærarum lationes. ¶ Si lationibus illis aliquid assignari possit contrarium (id autē nō posse prius dictum est) in promptu est et ratio, quod contrariorum (que vniuersi constitutionem integratamque respiciunt) si vnu est et alterū protinus ut sit necesse est. Et certe licet huius rei causam assignare p̄dificile sit, ut q̄, et quoru accidētia a sensu sint remota, id tñ ostendere hac nūtmur ratione. ¶ Cuiuscumque est operatio, id ut eius operatio sit, existit. Dei autē operatio est immortalitas, et vita sempiterna: et celi operatio, motus est sempiternus. Ob id enim circulare corpus habet: q̄ natura sempiterne irrequieteq̄ cōmouetur, est enim diuinum quiddam. ¶ Quod si semper cōmouetur, aliquid in medio semper quiescere (ut post probatione dilucebit) necesse est, ut terram, et id natura quidem. Nam preter naturam nihil semper quiescere potest. ¶ Et si terra est, erit & ignis. Primo, quia si vnum contrariorū natura

fit, & alterū esse necesse est. terra enim & ignis contraria sunt: & vniuersi materia. Secundo, quia si posterius est, erit & prius. Ignis autē prior, est enim calidus, leuis, atq̄ agitabilis: terra vero frigida, grauis, quietesces, & immota, frigiditas autem: grauitas, & quietes, caliditatis, leuitatis, & agitabilitatis priuationes sunt: ac habitus priuatione prior est. Si igit̄ est terra vt priuatio quedam et ignem qui vt habitus et & affirmatio est, esse necesse est. Et si terra et ignis sunt, intermedia elementa aqua & aer ut sint oportet, sunt enim terrae et ignis contraria, et quodlibet elementorum est alteri cuiuslibet (vt postea amplius demonstrandum est) contrarium. ¶ Quod si quatuor sint elementa, rerum generationes ac obitus esse necesse est, quia nullum ipsorum semipaternū esse possibile est. ¶ Primo, Ut que sint contraria, et que adiuicē agant et patientur. ¶ Secundo, Quia mobile cuius motus natura semipaternus nō est, vt semipaternum sit, rationabile non est, intereunt igit̄ et oriūtur alia. ¶ Quod iterum si sint rerum ortus atq̄ obitus, et aliam a prima vnam aut plures sphærarum lationes esse necesse est. Sola enim prima semper vna eademque existente, elementa et omnia adiuicē cōsimiliter se semper habebūt. Et quomodo id, et vnde prodeant generationes, latius expressiusque futura discussio est. Adiecta itaq; p̄te ratiō cur sphærarum, superioriisque circulorum plures sint lationes, quia sunt generationes.

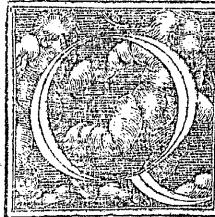

Erit capitis scholia. vij. Est enim diuinū quiddā. Aristoteles vocat circulare corpora diuinū, q̄ in se proprietates habeat admodum perfectas, quibus diuinis assimilatur, & potissimum motum circularem, quem posuit esse naturale vestigii viate semipaternae dei, sicut lumen lucis, hinc motu illum posuit perpetuum, vt proplus assimilaretur suo exemplari. Veruntamē hac in re hallucinatus est. nā motus caeli nō adeo naturaliter, sed voluntarie depēder, nec est prima naturalisq̄ dei operatio, vt latius in octavo physicorum ostensum est, ex quo supponit sufficiētē probatū caeli esse perpetuum, & in hac suppositione hanc primā stabilit̄ consequētū, que quidē simpliciter nō habet probandi vim, sed ex hypothesi, quas supponit cælum esse semipaternū. & proinde mortuū eius de bere esse semipaternum. Et id natura quidem. Necesse est si cælum cōmouetur, aliquid ut terram in medio quiescere, quēadmodum vltimum huius libri caput ostendit. Nec obstat huic quieti, terrae succusso atq̄ tremor qui interdum sit. Nam si solum circa exiguum terrae partem cōtingit, a quo non potest tota terra denominari moueri, ut neque totus homo frigidus ab extremitate digiti frigida. Neq; ex hac diurna quiete terrae sequetur in grauitate eius otiositas, cuius quidem operatio est mouere deorsum, cū id cui inest, est extra suum locū naturalem, alias non. Nam prēter hunc usum grauitas alterū habet cum res est in suo loco, scilicet efficiēti quiete deorsum, & hoc officiū exercet grauitas terrae in terra manente in suo loco, sicut levitas ignis facti ipsius quietem quadam manet in suo loco. Sī vnu contrariorū natura sit. Nō repugnat huic positioni id Aristoteles dictum in prædicamentis, Nō oportet si vnu contrariorū actu sit, alterum actu esse. Nam ibi loquitur de contrariis accidentiis quae designantur per dicibila contraria logica, vt de sanitate, aegritudine, albedine, nigredine, & consimilibus. Hic autem de contrariis substantiis completis, mutuā insegregandi vim habentibus, & vniuersi cōstitūtibus, vt eius materia, hoc est tanquam partes integrales principales mundi, qualia contraria sunt ignis, aer, aqua, terra. Qd si quis hanc propositionē ad alia contraria applicaverit, pseudographiam committeret, & malam principiū applicationem.

Si posterius est, erit & prius. Prius hic nūcupatur, quod natura præstantius est & perfectius. Et idem dicitur esse in affirmatione sue positione. Posterior autē, quod imperfectius est, & natura ignobilius, & idem dicitur esse in negatione sue priuatione. Erigitur quidem esse prius, terra autē posterior, ostedit Aristoteles per accidentia que eis inest. Na ignis leuis est, terra grauis, leuitas autem suapte natura grauitate nobilior. Sic ignis calidus, terra frigida. Caliditas autē amica vite, perfectior est p̄frigiditas germana mortis. Denicē signat̄ tabilis est, & terra quietesces. Motus autē (vt qui vīce sit emulus) perfectior est quiete, que corporeū, & a vitali operatione diligētū insinuat. Et in omnibus prædictis consequentijs per vocabula necesse & oportet, notatur necessitas naturae, cuius pulchra ordinatio & dispositio ab Aristotele hic sicut & in alijs philosophis locis supponitur. Proinde calumnia que contra has sunt consequentias, petentes quicquā contra hunc natūrā ordinem, nullius sunt momenti.

¶ Quartū capitū annotat.

¶ Figura rectilinea, est que rectis lineis clausa est. ¶ Qualis figura est q̄ a parte circuli incipiēt, et in acutiem tendēt, in ouī similitudinem est formata. ¶ Lēticularis, que ex duabus círculi minoribus portionibus, lētis similitudinem exprimit. ¶ Lēs, leguminis noti semen, quo qui vescuntur, lēnes ac mēderatis reddi cōsentit.

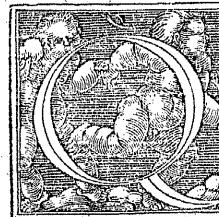
Vartum caput cōtinet vnā conclusionem: & quatuor ratios ad illā. ¶ Cōclusio, Caelū sphērīcā figurā sibi vēdicare necesse est. ¶ Primo, Quia hāc figura, natura et substātia prima, celo cōuenientissima est, quod ita ostēdimus. Primo, quia oīs figura plana, aut rectilinea, aut circularis est. Et oīs rectilinea multis cōtinetur lineaī: circularis tantū vna. Et in vnoquocī genere vñū prius est multis, & simplex cōpositis. Secundū em̄ numeri seriē circulū ponūt vt vñū, trigonū vt duo: quia duobus rectis equalis. Est igit̄ merito planarū figurarū prima. ¶ Secundū idē cognoscit̄. Perfectū prius est imperfecto. At circul⁹ perfectior est rectilinea: quia extra eū nihil relinqui, nihilque ei posse addi videat: rectilinee autē potest. Tūc sic. Sicut cīrculus se habet ad reliquas figurās planas, ita sphēra ad reliquas solidas. Vt em̄ circularis, vna cōtinetur linea, ita & sphērīca vna superficie cōtēta est: & vt cīrculus (vt dīctū est) planarū figurarū prima et perfectissima, ita quoque sphēra solidarū prima est & perfectissima. At primo perfectissimōque corpori (quale est cælū) prima debet et perfectissima figura, est igit̄ cælū sphērīcū. Et id idē subit iudiciū apud illos q̄ posuerūt corpora in superficies resolui. nā sp̄herā nō diuidebant, quasi vnicam superficiem continebam, et priorem et simpliciore cæteris. Et de illa suprema perfectissimāque hāc ratio ducit, sic esse oportere intellige de iis q̄ ab ipsa ambiuntur et claudūt, vt q̄ ad hāc ipsā cōtactū, et ad inuicē habeat omnes. ¶ Secundū. Quia si cælū esset rectilineū, lētīculare, ouale, aut alterī angularis figura: vbi corpus esset (vt ei⁹ partes) postea nō esset: & esset, vbi prius nullū erat corp⁹. Sed qđ est hoc existimare, nīsi extra cælū esse vacuū: & illuc posse esse & corpus & locū: quo rū opposita determinata sunt. Et id de inferioribus cīrculis hanc ob causam prōptī licet defendere. ¶ Tertio, Cæli latiō, aliatū mensura est. mensura autē oīm mīnīmū. & motū, velocissimū, mīnīmū, est igit̄ lineaī in seipsum mīnīmē, hāc autē circularis est, erit itaq; circularis, & sphērīcē figura. ¶ Quartu. Aqua cognoscit̄ sphērīca, quā contactū habet ad aerē, & aer ad ignē, & ignis ad cælū. Igit̄ cælū sphērīcū est, etiā multo magis his inferioribus. Quod autē aqua sphērica sit, satis deprehēdit, quia videmus eam semper ad cōcauiores partes confluam, deciduāq; donec partes equātūr. sunt em̄ cōcauiores partes, q̄ centro sunt propinquiores. Sit itaque centrum a. a quo ad aquā superficiem ducatur recta a b, & recta a c. quibus superducta in superficie basis sit b c. ad quam a centro educo linēam alterā a d. q̄ si minor fuerit a c, aut a b, erit centro propinquior, quare & illuc locus prior et declinior, et cīrcunfluet aqua vt partes equentur. et ita vbi cunque a centro aquā ad superficiem eductis lineaī et equatis, quiescat. Manifestum est igit̄ aquam sphēricam sibi aptare figuram, est enim sphērica ea, cuius omnes rectae a centro ad cīrcumferentiam eductae sunt æquales. Et non modo vt aqua mundus sphērīcū est, sed summa etiā illa diligentia et sapientia sic velut tornatus est, vt nihil manifestum (quod χερόμυτον vocant) nihilq; quod oculis nostris cōspiciendū obuiūq; sit, figurae perfectiō et excellētia et regularitate tale occurrat. nihil em̄ tāta diligentia sphērice excoli, elaborariq; potuit, vt circulariter moti corporis natura. Nam si proportionē queris, quāto aquā perfectione, figura, et qualitate terrā superat, tāto aer aquā, et ignis aerem, et longe plus ipsum cælū hāc inferiora elementa omnia.

Varti capitū scholā. viij. Omnis figura plana, aut rectilinea aut circularis est. Id intelligit̄ de figura plana terminis vñī dītraxat & cōsiliis speciē cōtentā, scilicet vel sola linea curua, qualis est circularis, vel solis rectis, vt rectilinea, & non ea qua diuersa ruminatione terminis clauditur, scilicet linea recta & curua, vt est semicīrculus & portio cīrculi. Possunt tamen dicta figura sub expressis membris intelligi & quām composta sub simplicibus, vt authōrum mos est. Nihilq; ei posse addi videatur. Quānus cīrculo possit aliquid eiusdem rationis vt amplioris cīrcumferentiae cīrculus adīci, manente nomine prioris figurae, vt cīrculo minori a, cīrculus maior b, non tamen potest addi quicquam alterius rationis vt angulus, aut quocunq; figurae rectilineae partitcula, manente ratione cīrculi. Rectilineae autē figurae

poteſt addi altera figura alterius speciei, manente tamen eiusdem figuræ rectilineæ denominatio-ne, vt quādrato potest circumponi gnomo qui nō est quādratū, & totum ex vtrōq; cōflatum manebit quādratū, ve in Categorijs adducit Aristoteles. Potest & gnomo b h e i, c f g i auſſerri a to-to quādrato a e g i, manebitq; minus quādratū a b c d, cui p̄dict⁹ gnomo erat cīcūpōsus. Vbi corpus est, vt eius partes, postea non est. Intelligatur cælū ab c triangulare, cōtentū intra cælū circularē d e, cum pars a cæli contenti fuerit delata vñc ad partem d cæli continentis, tunc in parte a cæli continentis nulla erit pars cæli contenti, & tamen prius ibidem erat aliqua pars. Manifestū est itaq; vbi prius fuit corpus, postea non est. Similiter tunc in parte d cæli continentis erit ali-quot corpus, scilicet pars angularis a cæli contenti, & tamen ibi prius nullū fuit corpus, igitur posito celo multilatero intrasp̄herīcum, vbi prius nullū fuit corpus, postea erit corpus. Quare in tra cæli continentis concavū & contenti contextum erit vacuum, & non se contingent continens & contentū, quoniā in solidis corporibus non sphērīcum non potest habere omnīqua contactū ad sphērīcum. Mensura autem omnium mīnīmū. Hoc in loco, mīnīmū, cōtinuā quantitatis rationē nō habet, sed simplicitatis, ve sententiā literē sit, inēsuram esse omniū simplicissimā, quē admodū vñtis numeris omnīum mensura & pars simplicissimā est, & velocissimū cæli motus simplicissimū est, & maxime vñus, nō enim in partes per difſcontinuātēm distrahitur, & hinc mīnīmū dicitur. Proinde idem motus est secundū lineā simplicissimā, & maxime vñam, ut pro te cīrcularem, q̄ non est diuidua in duo extrema terminalia, sed vñdīcē continua. Quare & cor pus ipsum quod mouetur, sphērīcū est & cīrculare. Quāsi minor fuit a c aut a b. Intelligatur (supposita hypothēsi literē) linea a d protrahit̄ in directū vñc ad punctū et in cīrcumferētā gnatum. Cum linea a d sit pars, & linea a e eius rotū, manifestum est lineā a d esse minorem linea a e, per dignitatem communem. Atqui linea a e æquatur linea a b, & etiam linea a c, nam ab eiusdem cīrculi centro ad eius cīrcumferētām omnes sunt educēt, est igit̄ linea a d minor quā linea a b, aut a c. Quicquid enim est minus vñō æqualium, minus est & altero.

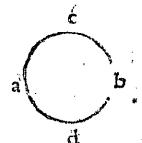
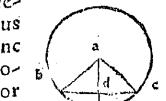
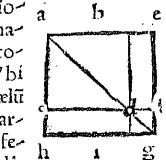
Quinti capitū annotat.

¶ Ad. versu. ¶ Cōtingit, possibile est. ¶ A orīens. b occidēs. c meridiēs punctū. d punctū septētrionis. ¶ Intueor, video: idem, tueor, obtucor, contueor, significant.

Vintū caput cōtinet vnā quæstionem, responsōne quam aliqui dare possent, & ei⁹ solutionē. ¶ Quæstio. Cur potius cælū ab a ad c moueat, q̄ ab a ad d? Hoc em̄ a casu esse non potest. nā in sempiterñis casus locū nō habet. Et id aut esse principium, aut causam habere oportet. ¶ Respōdebūt forte aliqui hanc questionē vanā esse: & velle de oībus tentare aliqua afferre, & nihil prætermittere, magnā stultitiae esse argumentū, aut ardua excellētia, q̄ humānū excedit modū. ¶ Quibus respondemus, nō oēs statim increpare oportere, sed causam cur id faciat inspicere. Nā si quis vana fama illectus sine ratione loquatur, increpādus est. At si scientiæ amore motus, ultra alios necessariās veritates attingit, eas rationib⁹ certiores efficiēt, tali profecto gratia habēda est inuētori. Quæstōis itaq; adducte, quāe ēa aperiat rationē subiectū. ¶ Natura, possibilium semper optimū facit, vt in lationib⁹ secundū rectū plane intuemur. Siquidem ignis elemētorū nobilissimum, in supernū locū semper fertur, locus enim sursum, honorabilior & diuinior eo qui deorsum, est, ita & hoc modo anteri⁹ posteriorē digniū est, & dextrum honorabilius sinistro. Et hāc causa quæstionem exerit, sic enim se habet, vt contingit optimē & optimū, sic esse simplicem motū incessabile, & ad hoc (vt dīctū est) verti, quod honorabilis est.

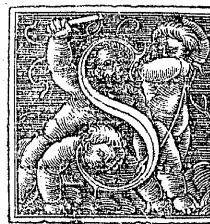
Vintū capitū scholā. ix. Natura possibilium semper optimum facit. Quia ab opti-mo opifice natura est condita & instituta, hinc omnia quam optime potest disponit & efficit. Ita enim eam sapientissimus cius artifex ordinavit, vt quam proxime potest, ille bonitatem sapientiam & prouidentiā imiteretur. Proinde ei indīta est vis omnia q̄ rectilinea potest, & rerum conditionē conuenit, agēdi. Q uod plane in elemētorū motu & locis facile conspicuum est. Ignis enim quāa elemētorū dignissimum est, & natura perfectissimum, in supremū locū, vīpore celi lunaris conuacuum, natura fertur, quod is locus honorabilior & diuinior est loco deorsum. Nē p̄ eidem locorum rerum sensibilium supremus est, & eam quoq; ob rem perfectissimus. Natura enī ab inferioribus ad superiora in mīndo sensibili vt ab imperfectioribus ad perfectiora procedit. Ideo quā subsidēt corpora, mīnus dīgna, q̄ vero superēmū nēt, digniora sunt. Anteriorū posteriorē digniū est. Id facile in celo cōlectare per ea quā in horū

comperiuntur licet, nam in parte hominis anteriori sunt operationes omnes sensu, quae sunt ad modum perfectae, non autem in posteriore, nisi solus tactus, qui sensuum infimus est. Præterea in homine dextrum est validius, & ad quicquam mouedius expeditius sinistro. Haud aliter in parte cœli anteriori nobiliores sunt & digniores operationes q̄ in posteriori, & in dextro eius valētior virtus arcis major, q̄ in eius sinistro. At qui meridies pars est cœli anterior, ingenios & animis hominum miram infundens virtutem. Septētrio vero pars eiusdem posterior, exors huiuscemodici virtutis. Itaque dignius est cœlum ad meridiem ferri quam ad septentrionem.

Sexti capitatis annotatione unculæ.

Prima latio, circularis latio, & quæ secundum primum sumitur spatium. **P**otentia minor, quæ minorem ad potentiam motam seruat proportionem. **P**otentia mota, resistentia. **I**mponentia, imbecillitas.

Extum caput continet vnam conclusionem, & quatuor rationes adeā. **C**ōclusio. Cœli latio, & quæ prima latiōnū est, regularis esse cēsēda est. Hoc enim dico propter lationes corporū inferiorū, & quæ sub ipso ferūtur, quas nō oportet esse regulares. Et q̄ ea sit regularis, ostēditur. Primo, Quia si prima latio esset irregularis, ei⁹ esset infētio, vigor & remissio. Vigor autē in omni regulari motu reperitur aut in principio, aut in medio, aut in fine. In fine, vt in motu secūdū naturā: in principio vt i motu præter naturā: in medio, vt in projectis, & violēter actis. Hoc autē in primo motu reperiūt nō potest: vt qui semipiternus sit, semper durās, infrangibilis, neq; principiū, neq; finem, neq; medium habens, est igitur cœli latio, regularis. **S**ecundo. Quia si quid irregulariter feratur, aut hoc propter mouens euenit: quia eius non semper sit eadem mouendi virtus, aut propter id ipsum motum: quia mutetur virtutemq; ad mouens non seruet eadē, aut propter vtrūq;: quia vtrūq; a sua virtute aliquatenus demutetur, & tunc nihil prohibet motum esse irregularē. Nihil autē tale circa cœlum euenit, sed ipsum: simplex, ingenitum, incorruptibile, a sua virtute intrās mutabile, semper idem manēs, quare & multo fortius ipsum mouens tale erit, vt simplex simplicis, ingeniti, indeficiens, intransmutabile: semper idem, indeficiens, intransmutabilis, & semper eiusdem motiū sit, erit igitur cœli latio semper regularis. **T**ertio. Si motus cœli esset aliqua irregularitas, aut hoc in partibus cœli cōtingeret, hoc autē nō, nā iamdudū partes cœli, vt astra ap̄paruissent maiore interallo distantia, & aliquando minore, vt quæ aliquando segni⁹. aliquando vero celerius moueantur, quod nunquam compertum est. Neque in toto contingit, propterea quæ dicta sunt, & hanc adhuc rationem. Nam vniuersiūq; remissio propter imponentiam fit: omnis autem imponentia præter naturam est, vt in animalibus senecta, & decrementum, & cæteræ. Fere enim tota animalis consistentia ex talibus constat, quæ contraria sunt, & quæ in propria regione non sunt. In illis autem primis quæ simplicia sunt, & immixta, & semper in propria regione, nulla cōtrarietas: neque præter naturam inuenitur quicquam: quare neque imponentia: & si hoc, neque remissio: & si non remissio, neq; itidem intensio, nam vbi intensio reperiatur, illī quoq; & remissio reperiatur oportet. **Q**uarto. Quia aut cœli motus infinito tempore intenderetur, & infinito tempore remitteretur, aut semper intenderetur, aut remitteretur: aut alternatis vicibus aliquādo intenderetur, & aliquādo remitteretur. Non primum dare poteris: vt qui plura faceres tempora eterna, & quia nihil præter naturam infinito tempore durat. Imponentiam autem a qua nascitur remissio, diximus præter naturam, et nihil natura et præter naturam æquali tempore perdurare videmus. Nequedabis semper intendi, aut remitti semper, quia omne quod est, ex aliquo in aliquid determinatum est. Et sicut non in quocunq; tempore citharizare, aut ab aliquo loco in aliquem determinatum locum ire possibile est: ita neque quocunq; tempore (quantulum cunque sit) possibile est cœlum circulationem.

suā expellere. Quod oporteret, si intenderetur semper. Et minus certe semper insuetur, & eadē adduceretur ratio de tempore illī minimo, istī vero maximo. Neque afferes tertium, interpolatim intendi, et remitti, nā id irrationabile, & figmento simile est. Et tunc rationabilius, id nō latere sensum, quandoquidem ea iuxta se inuicem posita, sensibilia sint, quod adhuc in sensu minime compertum est. Cœlum igitur semper æquali regulari motu agi, ex his haberi potest certissimum.

Exī capitatis scholia. x. Cœli latio, & quæ prima latiōnū est. Non ar-
guit irregularitatem motus celestis, tarditas partium cœli circa polum,
& velocitas aliarum partium circa diuisum circulum. Nam non dici
tur motus regularis, q̄ mobilis vna pars æqua velocitate mouetur eo-
dem tempore sicut altera, sed q̄ vna pars tantum perficit spatium vno
tempore, quantum eadē pars alio tempore æquali, vt in motu regu-
laritate idem sit mobile, & diversa tempora æqualia, in quibus equum
conficiat spatium. Et quanvis cœli motus sit naturalis, & natus suapte
natura cœlo conuenire, id tamē non conuinuit eum frigorem esse
debere. Nam motus naturales in principio tardiores, & in fine veloci-
res esse debere, dunataxat de rerum naturalium motibus naturalibus intelligendum est, qui sunt
diuidendo spatium. Neque rursus in se irregularitatem motus celestis, ratio planetarum retro-
grada, quæ vt aīunt astronomi est tardior, aut directa, quæ vñctor, quia ad sumendum apte mo-
tus regularitatem aut irregularitatem, debet consimilis motus ad confitendum conferri, vt retro-
gradus ad retrogradum, aut directus ad directum. Modo consimiles motus æquis ab eodem mo-
bilis sunt temporibus. Q uod si quis moliretur offendere motus cœli esse irregularē, quia fiat
cum resistentia, quandoquidem sit a virtute naturali quæ est defatigabilis, id dictum parum robo-
ris haberet, nam in motu cœli nihil est resistentia. Sola enim virtus animalis sensitiva aut motuā
a se est defatigabilis, in animalium autem vt lapidis & corporum celestium virtutes naturales,
sunt indefatigabiles. Neq; oporteret cœlum si moueat sine resistentia, moueri in instanti, aut in
minimo tempore, quemadmodum res naturales si moueantur in vacuo. Nam motus cœli non est
natus sibi per spatiū distinctionem, vt rerum naturalium, nec solum sit a virtute naturali, sed erit
a mouente voluntario, vt intelligentia dirigeat orbem. Demum non necesse est semper diuer-
tas virtutes circa idem mobile diuersos motus intēdentes, sibi inuicem resistere. Nam calor natus
est quempiam calefacere, & color eundem reddere coloratum, & tamen calor & color diuersæ vir-
tutes circa idem non sibi resistunt. Sed id dunataxat virtutem haberet de virtutibus cōtrariis. Virtu-
tes autem quibus mouetur idem cœlum ab oriente in occidente motu rapitus, & ab occidente in
orientem motu proprio, non sunt contraria, cum hoc motu per se, illo vero per accidens & per ale-
rum moueatur, scilicet ad motum primi mobilis. Eius motus esset intensio & remissio. Intensio &
remissio in hoc capite vocabula sunt artis, & posita in analogia. intensio quidem pro velocitate in
motu locali, q̄c a analogia sit intensio qualitatis, q̄c quidē vtrūq; cōsimili cœla, vñpote poten-
ia maioresq; virtute sit. Et remissio p tarditate latiōnis sumitur, qd apta similitudine respōdeat
remissione qualitatibus. Vrūpē enim fit ab imponentia. Vt in motu secundum naturam virtus in
principio imbecillior. Cū terra mouetur deorsum, non minor est re ipsa grauitas in principio mo-
tus quā fine, sed in eo & omni rerum naturalium motu virtus imbecillior secundum rationem,
quia minorem habeat in principio quam proportionem ad resistentiam. Sit enim virtus mo-
tus lapidis vt xij, resistentia spatii in principio motus vt ix, in medio vt viii, in fine vt vi.
Manifestum est minorem esse proportionem ipsius xij ad ix q̄ ad viii, nam haec sequitur altera est,
illa vero sequitur tercia, quæ sequitur altera minor est, & eius pars. Similiter minor est proportio ipsius
xij ad viii q̄ vii, nam haec dupla est, illa vero sequitur altera, quæ dupla pars est, habet igitur vir-
tus mouens minorem proportionem ad resistentiam in principio q̄ fine, & eam ob rem discitur im-
becillor. Contra vero in projectis virtus mouens est imbecillior in fine q̄ principio & secundum
rem & rationem. Secundum rem quidem, nam virtus pulsata impressa pulariū elongescit, mi-
nuitur & lentescet, vt in ultimo cap. octauī physicorum dictum est. Secundum rationem vero,
nam virtus ipsa minorem habet proportionem ad resistentiam in fine quam principio. Sit enim
resistentia spatii per quod pellitur lapsus sursum, semper vt vi, virtus autem impressa lapidi in ex-
ordio motus vt xij, in medio vt vii, in fine vt viii. Manifestum est maiorem esse proportionem
xij ad vii quam nouem ad vi, est enim dupla maior quam sequitur altera. Rursus constat maiore
esse proportionem ix ad vi, quam viii ad vi, nam sequitur altera est maior sequitur tercia. Fere enī
tota animalis consistentia ex talibus cōstat. Animalis materia (quam hic consistentiam vocat) con-
stat ex talibus, vt pote ijs quæ sunt contra naturam, scilicet elementaribus cōsideramentis, igneo,
aereo, aquo, & terreo, quæ contraria sunt adiuvant, & in propria regione non sunt. Igneum enī
hominis non est in suo loco, neq; aereum. Non primum dare poteris. Si quis dicat cœlum infinito
tempore intendi, & infinito tempore remitti, cogereret primo cōcedere plura esse tempora æternā,
vñq; quidē in quo intenderetur, & alterum in quo remitteretur, cū id tempus nō posset esse idē cum
primo. Secundū oporteret ei admittere aliquid præter naturā, vñpote remissione (que ab ipotēzia
est) ppetuo durare, qd oppositū est illius principij, nullū vñlētū, perpetuū. Tertiū aliquid secundū,

Motus ex
il regula-
rem esse:

naturam ut intensionem quae est a potentia, aliquid praeter naturam, ut remissionem quae est ab impotentia, & qualiter durare, nam utrūq; infinito tempore, quod est incommodum. Quod oportet si intenderetur semper. Si dicatur cæli motus semper intendi, tunc continue in minore tempore aequāl soluerat spatiū, quare tandem quantulocq; tempore ut minuto suā expleret circulationē, quod est inconveniens. Et minus cæli motus potest dici seper minimi. Nā si non conueniat ei intensio quae est a potentia, & secundū naturā, neque ei copet remissio quae est ab impotentia, & præter naturam. Et eadem ratio (inquit litera) adduceretur de tempore illuc (scilicet in motu intensione) minimo, istuc vero (ut ipso in motu remissione) maximo. Nempe si motus cæli seper intendetur, posterior priore euaderet velocior, fieret igitur continuo minori tempore. Quantū autem motus crescit in velocitate, tantum manente eodem spatio decrebet tempus, ut sextus physicorum ostendit. Quare tandem oportet deuenire ad tempus minimum, ex continuo temporis propter concordanter motū decremento. Contra si motus cæli seper remitteretur, fieret tardior, cum tardior motus eodem seruato spatio fiat maiore tempore, oportet demum assignare maximum tempus, in quo segnis agitatum cæli sūt conficeret spatiū. Ut utrūq; autem impossibile.

CSeptimi capitīs annotatiunculae.

CEliditur, excutitur. **C**Plaga collisione.

Eptimum caput continet vnam conclusionem, vnam questionem, & eius solutionem. **C**Conclusio. **C**Rationabile est astra illius naturæ corporis esse, in quo fixa feruntur. **N**am & hoc idem dicebant cælum ignem esse putantes, sydera ipsa vim igneam habere, ignemq; esse, id rationi cōsentaneum existimantes, ut vnumquodq; illorum de illius corporis natura esset, in quo vnuquodque cōspicimus existere, quod & nos ipsi dicimus. Nos tamen ea ignes esse non cōcedimus, qui cælum neque graue, neque leue, neque naturam alicuius trahere elemēti iam monstrauerimus. **Q**uestio. Sed quare, quomodo calefacient igitur? **D**icimus suo motu & attritu lumen & calorem in aere causare, est enim motus, calefactiuus, ignire valens ferrum, ligna, & lapides: ut sagittæ acumine plumbeæ valido impetu in aërem emissa, vsque adeo vim caloris incipiunt, ut eorum acumina liquefiant. & hoc quidem aer circumstans patitur: ex ferro & lapide, motu eliditur ignis, igniturque aer ex plaga motu concepta. Et vnaquæque sphærarum superiorum círculo agitatur, quæ licet medios cælestes globos nō calefaciat (quia incalente natū non sunt) calefacit tamen aerem, & maxime sphæra in qua sol infixus conspicitur, cum motu suo ad nos appropinquat, & ipso oriente, & supra nos existente, magnus, validusq; nascitur calor.

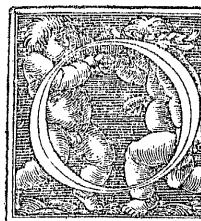
Septimi capitīs scholia. xi. Rationabile est astra illius naturæ corporis esse. Quantus astra sint lucida, & cælum cui infixa sunt, minime lucidum sit, sed perspicuum, ex eo tamen colligi non potest inter ea naturæ discrepancy. Nam accidentarie affectio nes specie diuersæ facile competere possunt, quæ eiusdem sunt rationis, ut animalis oculus perspicuus est, lumen in se receptans, auris autem, eiusdem cum oculo naturæ, non est diaphana. Nec operationum diuersitas, quæ diuersis eiusdem celi partibus conueniunt, ut astris fixis, inferit discrimen speciei inter eiusdem cæli astra & cælum. Nam eiusdem totius partibus inter se secundum substantiam ipsam specie, possunt accommodari diuersæ functiones & officia, ut oculus peragat visionem, auris auditionem, & diuersa animalis organa diuersas operationes. Haud aliter cælum medianicibus astris specie non dissidentibus, varias & longe discrepantes facit operationes. Sunt enim astra, partes cæli heterogeneæ. xii. Dicimus suo motu lumen & calorem in aere causari. Non eodem modo cæli motus calefactiuus est, quo rerum naturalium. Nā corporum naturalium motus localis calorem inducit, quando aur per confricationem sit, aut con citatem mediæ diuersitatem, quemadmodum plumbum funda factum, de quo Ouidius. Cum balearica plumbum.

Funda facit, volat illud, & incandescit eundo,
Et quos non habuit, sub nubibus inuenit ignes.

Motus autem cæli non hoc modo calefacit, cum fiat sine violencia & distractione spati, sed quia ad ducit calefaciens, ut ipso astrum super hemisphaerium, in quo est id quod calorem recipiat, ut per motum cæli solis sol defertur super nos, & inducit calorem in subiecta corpora.

COctauī capitīs annotat.

CQuiescentibus, non motis proprio, separato, diuerso que motu.

Ctatum caput continet vnam conclusionem, & tres rationes ad eā. **C**Conclusio. Astra non mouentur motu proprio secundū celi circulū. **P**rimo, Quia cū videātur & celi & astra transferri: vt id eueniāt utrūq; que quiescentibus, aut utrūq; suis motibus motis, aut celo quiescēte, & astris motis, aut celo moto, astris vero quiescentibus, necesse est. At utraque quiescere impossibile est, cū terra (ut postmodū ostendem⁹) quiescat. Nō enim fierent (qui nobis liquido cōstant) ortus & occasus. Neque utrūq; motis, ut celo suo motu, & astris suo. Nā équales essent & orbium velocitates & astrorum inter se, hoc autē inconveniens, deberent saltē circuli qui maiores sunt, & maiores habēt magnitudines, minoribus maiores habere velocitates. Et id neque natura, neque casu eueniāre continget. Natura quidem non eueniāret: quia magnitudine maiores, velociora sunt. Neque casu, quia in ijs que semper fiunt, casus locum non obtinet. fieret autē id semper. Neque celo quiescēte astra mouebuntur, essent enim secundum círculos velocitates: ut que secundum diuisio rem, velocius moueantur: que extra, tardius. Et ea esse extra orbem, aut intra mota exulcare, & ipsum scindere oporteret, que sunt incommoda. Relinquitur igitur cælum moueri, & astra infixa quiescere, atque cum suo cælo ferri. sic enim nihil accidet incommodi. Et sic circa idem cētrum, maiorum círculorum (ut rationabile est) maiores erunt velocitates: neque cælum diuelli, discindere oportet.

Secundo, Quia sphærarum duo sunt apti motus, gyratione, & voluntate. Atqui astra sic gyra do moueri impossibile est, nam que círcungiyrat, locum situmque non demutant, quod tamen oportet astra secundum celi circulum mota. Et q; sol oriens & cadens videatur nutare, & quasi in gyrum se torquere, hoc non est quia gyratur, sed ob nostri visus debilitatem: quemadmodum astra fixa scintillare videntur ob nostri visus ex distantia sumptam debilitatem: & planetæ (quia prope sunt) non videntur scintillare. Ad propinquā enim visus potes, intremulus ipsa attingit, ad longe autem distantia porrectus, tremit. Neque sane voluntur hoc pacto astra: que si voluerentur, non semper nobis eadem superficies appareret, at vero nobis semper eadem superficies appetet, ut in luna maculosa facies) sic enim eam nominant) & quod in uno ut luna compertum est, in alijs similiter se habere rationabile est. Non mouentur igitur secundum cæli círculum per seipsa. **T**ertio, Quia cum astra secundum cæli círculum neque gyrentur, neque voluantur: videtur ipsa progredi oportere, si secundum cæli círculum moueantur. Quod si ita esset, natura ipsis organa illi motu apta prouidisset, non enim animalium curam gerens, hæc pretiosa despexisset corpora. Atqui nulla habent ad hunc motum organa apta, ut que sint (quemadmodum & sui orbes) sphærica, quin potius ingeniose natura omnia eis ipsis organa abstulisse videtur: ut que per seipsa non feratur. Non igitur secundum cæli círculum per seipsa feruntur.

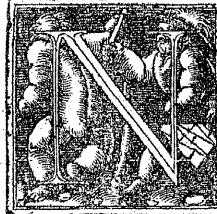
Ctaua caput continet vnam conclusionem, Astra non mouentur motu proprio secundum celi circulum. Morus proprius hic dicitur quo quicq; mouerit per se acq; solitarie tanq; rotati mobile, & non ad motum alterius, quo modo lapidis mouetur in aere, & pīcis in aqua. Partes autem integræ totius continuū, ut lapidis, non hoc modo per se mouētur, nam mouentur ad motum totius, & toto quiescente quiescent. Astra autem sunt partes cæli cui sunt infixa, & idcirco non mouentur ut totalia mobilia, & motu totali, sed ut partialia, motus partialia. Et quanūs mouentur motu quis sit in ipsis ut subiecto (nam motus totius in toto est mobile, & pars in parte) tamen non mouentur per se & ut separata totaque mobilia, sed per alterum. Non tamen idcirco admittendum est ipsa per accidentem ferri, nam motus particularum in se habent. Et cum Philosophus dicit, celo mouente astra quiescere, non de notat quiescere quancunq; motus priuationem (cum non possit, si totum mouetur, pars aliqua motus esse immunit) sed dīrutar priuationem motus totalis, quo quicquam mouetur tanquam totū mobile, separatisque a quoq; alio mobili. Mouentur em̄ astra ad mortem sui orbis cui sunt infixa, sicut hominē motu corporis & oculus mouetur, & motu naue clavis infixus simili cū naue mouetur. Et non ab re adiectum est in conclusione, astra nō moueri proprio motu secundū celi circulum. Nam astra que-

suis orbibus contigua sunt, ut planetæ mouentur per se & solitariae in suis epicidis, & nō ad motus corporis sphæræ id tamen non est secundum cali circulum, neq; contra conclusionem. Sicut clavis in nauis nō immobiliter infixus bene posset moueri, ut verti aut volvi in suo loco maneat, nō tamen de lictore ad litus nisi per nauem transferri. Ita & oculus bene mouetur in capite quiescente, ut clauditur & aperitur, sed non transferetur per se de loco. Magnitudine maiora, velociora sunt. Id de corporibus simplicibus eiusdem naturæ intelligendum est, quorum quodlibet per se & separatum mouetur, & non habere locum putandum, quādo minus mouetur ad motum maioris, & in eo ve pars in toto. Lapis enim bipedalis est maior mole q; sua medietas, & tamen non mouetur velocius deorsum sua medietate, quod ea simul cum tota feratur, ita cælum maius est astro sibi infuso, & tamen non fertur eo velocius, quandoquidem eodem tempore totum absoluunt circulare spatium, quod astrum feratur orbis coniunctum, & ad sui totius motum idem spatium percurrit.

Essent enim secundum circulos velocitates. Si celo (inquit) quiescente astra mouerentur, motum eorum velocitates aut tarditatem essent sumendas distinguendaque secundum circulos quos conficiunt, ut quæ mouentur secundum æquinoctialem circulum, deberent moueri velocius, & quæ secundum minores, ut arcticum aut antarcticum, tardius, quandoquidem æquali tempore minus absoluenter spatium. At qui in circulo æquinoctiali nonnulla fixa sunt astra minoris molis quam astra minorum circulorum, & nonnulla æqualis molis, ut ex astronomia supponendū est. Igitur magnitudine minora velocius mouentur, & maxima tardius, similiter magnitudine equalium hæc quidem velocius, illa vero tardius mouentur, quod est oppositum principij præcedentis, magnitudine maiora velocius moueri, & minora tardius. Præterea aut oportet ipsa astra esse extra orbē quiescentem quo per se mouētur, aut orbī inexistens ipsum dūdere, ut pīcī aquam per quam nater, & aīs aerem. Utrumque autem incommode est, cum astra partes sint cæli ab eo inseparabiles, & cælum dissulcati distingue non sit natum. Ut in luna maculosa facies. Luna non vndequeaque uniformis est, sed in una quidem partem habet magis perspicuum, alteram vero minus, & vergentem ad quandam opacitatem. Eam ob rem non habet luna lumen uniforme, sed maius in una parte, ut pīcī magis diaphana, quæ lucidior videtur, & minus in altera, scilicet opaciore, quæ conspiciunt subobscurius. Et ratione huiusc dierūtatis suscipiendo lumen minus (quæ in alijs astris minime comperitur) dicitur in luna esse maculosa facies.

CNoni capitū annotat.

Harmonia, consonantia, concentus, **I**ngereret, inferret.

Onum caput continet unam conclusionem, Pythagoricorum rationem: & duas rationes ad eam. **C**onclusio. Dicū Pythagoricorum, cirkulata corpora sonum causare pariter & harmoniā, irrationabile est. **I**nducebantur enim ad hoc afferendū. **P**rimo, quia corpora apud nos minore mole & velocitate corporibus orbī solis & lunæ, edunt sonos, a fortiori igitur & illa & maiora & velociora corpora. **S**ecundo. Astra sunt in tanta multitudine, magnitudine, & velocitate inconueniens igitur videtur ipsa moueri, & nō causare sonum: & non modo sonum, sed & harmoniam. Et cum sc̄iscitab aur ab ipsis, quoniam non audimus ergo nam inconueniens videtur tantos nos latere sonos: atēbant nos latere, quia nobis congeniti sunt, consuetudinemq; traximus ipsos audiendi: & ideo nos non iudicare ipsos audire: quēadmodum malleatoribus accidit, qui cū in cūdendo graues sonos edant, ob audiēdū consuetudinem tam graues sonos non aduertunt. Sed hanc assertionem vanam esse ostendimus: **P**rimo, Quia si tantæ molis corpora sonū ederent, excellentia omnes naturæ sonos superaret, & rebus sensibilibus violentiam maximam, ingereret. Videmus enim validos sonos, ut tonitrus, non modo animatum sensus corrumpe, sed & lapides & solidiora corpora dissindere. At tale accidentis sensibiliibus rebus haudquam cognitum habemus. Non igitur edūt sonos. Non enim solum inconueniens esset illos non audiri, sed & sensus nihil pati, aut non corruimpi. Et natura melius rebus consuluit, quod sonos non edat. **S**ecundo. Quæcumq; sonum edunt, se vehementer collidunt. Astra autem cum feruntur, se non collidunt, sed feruntur orbī suo infixa: ut malus, puppis, prora, nauis partes, cū nauis in fluvio feratur: quæ sonum (immo neque nauis) non edunt, ita impossibile enim, quod in lato plagam collisionemque non faciente fertur, sonare, quod tamen & de nauē & de eius partibus, suis rationibus vi eti concedere debent. Non igitur corpora cælestia, & eis infixa sydera sonum causant & harmoniam.

Dicitur pythagoricorum. Antiqui per harmoniam corporum cælestium conjectari posse sunt intellexisse per metaphoram tenorem illum constantissimum, regularitatemq; assiduum motum cælestium, qui cum diversitate speciei habeant, & velocitatis tarditatisq; discrimen, nō absurde harmoniae concentusq; nomine designari videntur, & qui tardiores sunt orbes, grauorem edere sonum, qui vero velociores, acutiem, q; tarditas motus grauitati soni, & velocitas acuminis apte respondeat. Hinc Mantuatus illorum sententiae astipulatus inquit.

Insonuere poli, longeque auditus ab alto
Concentus, mixtumque melos, pars oxyus acta,
Clariss. & cantu longe resonabat acuto,
Tarda ibat grauiore fono.

Verum alij hanc non intelligentes metaphoram, putarunt cælos reuera sonum edere, & innitebantur nonnullis rationibus in litera positis, quæ facile dilinuntur. Prima quidem, q; magnitudo & velocitas cælorum non conuincit eos sonum edere, cum in istis inferioribus non semper majora corpora sonum edant, ut luna & stellæ, sed dūtaxat ea quæ dura sunt, & collidi possunt, quælia non sunt cæli, sunt enim longe alterius naturæ a corporibus inferioribus, & minime sonū efficiuntur nati. Secunda vero dissoluitur hoc ipso, q; multitudine, magnitudo & velocitas astrorum minime efficaces sunt causæ faciendi sonum. Nam in rebus naturalibus corpora erū magna sunt, & multa, & velociter mota, si tamen non colliduntur ad inuicem, non edunt sonum, ut argumento sunt aer leuiter expiratus, & manus citra collisionem alteram manum contingens. Astra autem quia suo orbi feruntur infixa, non adiuicem habent collisionem, ut neque clavi passim & interstite quopiam inter ualla nauis infixa. Præterea quæ mouentur celeriter diuidendo medium, sonum quidem faciunt, ut nauis in aqua, & sagitta per aerem. Cæli autem & astra hoc pacto non mouentur, sed per coniactum sine collisione & diuisione. Neque ratione consenserant eorum solutio quādhibent, reddentes causam quare cælestes illi soni cum a maximis fiant corporibus & circō maximi, a nobis non audiantur, dicentes id euenire, q; soni illi sunt nobis consuetudinarij. Nam puer primum in lucem editus non traxit consuetudinem sonos illos audiendi, & tamen eos non percipit. Præterea malleatores si ex proposito velint aduertere ad eos sonos quos in cūdendo efficiunt, facile quidem eos percipient. At vero quantuncunque arrectis auribus quispiat astra volens harmoniam cælestern auribus haurire, non eam percipiet. Impossibile est em quod in lato. Lato, moto, agitatoque per motum, vt sit literæ sententia. Impossibile est id quod tanquam pars mouetur in altero toto, moto quidem, sed non faciente plagam & collisionem, sonare, ut si nauis lata in flumine non faciat collisionem, impossibile est proram quæ fertur in nauis, sonum facere. Et astra infixa celo quod non facit collisionem, itidem sonare est impossibile. Pythagoricum tamen cogentur concedere proram, malum & puppin mota simul cum nauis facere sonum, propter suas rationes de celo & astris factas, nam partes illæ nauis & multæ sunt, & magnæ, & velociter motæ, sicut astra.

Decimū capitū annotat.

Et in 3600 annō suum motū compleat, primo motū contranitens. In 30. g in 12. h in duobus, i in vno. k & l fere eodem temporis curriculo, m in 28 diebus. omnes primo motū contranitentes. Vide figuram capite. iiiij. primi libri de celo.

Decimū caput continet de situ & velocitate motuum cælestium vnam narrationem. **N**arratio. Orbis cælestes ordinem adiuicem ex astronomia cognitum habent: ut hi sint priores, illi vero posteriores. sunt enim hi posteriores, qui primæ latoni sunt distantiores. Et cum prima latio oxyssima sit & simplissima: qui ei sunt propinquiores, velociore motu secum rapit: remotiores vero tardiore. Et huic motū omnes inferiores contraferuntur, qui sunt illi primæ latoni viciniores, pluri tempore: qui vero sunt remotiores, minore: & medijs, medio modo. Et hoc quidem non sine ratione, quod mathematici liquido manifestant atque pandunt.

Decimi capitū scholia. xv. Qui ei sunt propinquiores, velociore motu secū rapit. Sphæræ inferiores duplēcē habent motum. Vnum eiis accidentariū, ut pīcī motū raptus, quo a primo mobili raptus, quartu & viginti horarū curriculo cōplent suū quæcūc cūrculum ab oriente per meridiē in occidente, & rursus redeuntēs in orientem. At cum sphærarū primo mobili propinquiorū spatiū sint maiora, & distantiā rēpore per maius rapit spatiū, & distantiōes per minus, igitur propinquiores velocius rapiat, & remotiores tardius. Alter autem motus inferiorū orbium est eis proprius, quo feruntur ab

occidente per meridiem in orientem, & iterum recessent in occidentem, diverso tamen tempore. Nam propinquiores primo mobili, pluri tempore suum percurrit spatium, ut firmamentum (quod in huius capituli notis designatur per literam e, & consequenter alię sphērę, ex quod disponitur ordinis denotatur per consequences literas, scđm ea significantia quae in quarti capituli primi de celo notis est posita, & hic ex eo loco supponenda) in. iij. m. ccccc. anno r̄lū sūp̄l̄ cōplet circulū. Cū ēm vñus quisq; cūrculus duodecim habeat signa, & vñqd̄ signū. xxx. grad⁹, ex ductu ipsius. xij. in. xxix. cognosc̄ oīs cūrculus cēlestis habere. ccc. lx. gradus. Secundū annōrōs aut̄ firmamentū spatio centri annōrō dūntaxat gradū cōficit, & ccclx, per. c. multiplicata, reddit. iij. m. ccccc. quare firmamentū totū sūp̄l̄ cōplet in. iij. m. ccccc. anno r̄lū. Cēlū Saturni, triginta annōrō intercalatio. Iouis aut̄, duodecim annōrō. Remotiores aut̄ cēli, pauciore tēpōe propriū absoluunt motū, ut cēlū lunæ in. xxvii. diebus. Et mediū orbes p̄p̄inquierib⁹ disfanciorib⁹ intercepti, medio modo cōplent sūp̄l̄ motū, ut cēlū Martis duobus annis, cēlū Solis, Veneris, Mercurij, vno anno.

Vndeclimi capitil annotat.

A, plenæ illuminationis luna: quæ pān selenos dicit, latine vero plenilunium. **B**, nouilunium: quæ neomenia.

C, d, f, g, luna maioris semicirculo illuminationis, quæ dicit amphycirtos. **H**, i, medie illuminationis, quæ dicit dichotomos. **K**, l, m, n, minoris semicirculo illuminationis, quæ dicitur menoëides.

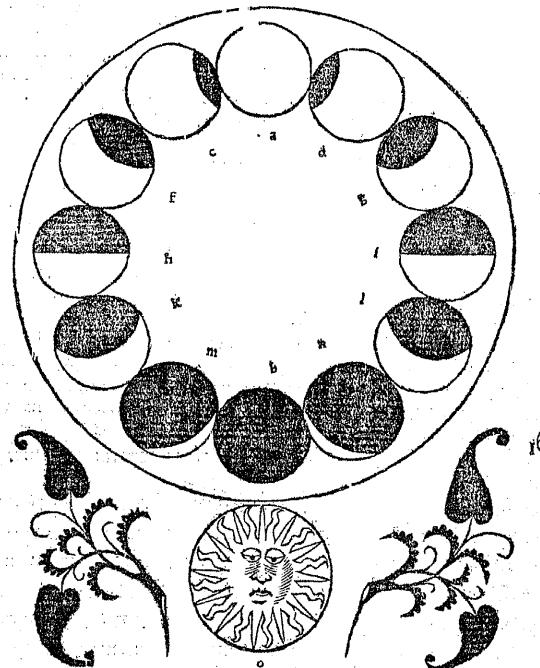
O, sol.

Ndeci-
mū cā-
put cōti-
net vñā
cōclusio-
nē, duas
rationes
ad eā. **C**onclusio. Astra
sphēricam sibi aptāt figurā.
Primo. Qūia diximus ea
neq; nata neq; apta progres-
sionē. At naturā nihil irratio-
nable neq; fruſtra facit. de-
dit igitur ipsi molē ad se hoc
pacto mouēdū ineptissimā.

Hēc autem est sphērica: quia ad hoc organū non habeat vllum. sunt igit̄r mo-
le sphērica. **S**ecundo. Ut de vno astro compērimus, & de omnibus consimile
esse existimare aequum est. At vero luna per ea quæ cīra visum accident, sphē-
rica esse ostendit. non enim fieret cum accrescit atque decrescit, plures quidem
corniculata, quām menoëdem dicit: aut vtrīque curuata & gibbosa, quam am-
phycirtos nuncupant: semel autem æqua proportionē diuisa, quam dichotomos
vocant: nisi sphērica esset. Et rursus per astrologiam idē cōprobatur. Non
enim sol cum deliquium patitur, corniculatus apparet, si illa sphērica non esset:
Sunt igit̄r & astrorum alia omnia sphērica.

Vndeclimi cap. schol. xvi. At vero lunā apprehendimus sphērica. Cum luna suā incli-
pit circulationē, primo die penitus obscura est, & luminis expers, & noua luna dicit, estq;
vt b. Deinde sex diebus sensim secundū minorē cūrculi portionem illuminatur, secundū
dierum ordinē maiore sui parte consequenter illuminata, estq; vt n & l. Septimo vero die

media parte illuminata, ut i. Sequētib⁹ sex diebus secundū maiore cūrculi portionē illustratur, v&g & d. Decimoquarto vero die cōplete aſsecuta est incrementū, vt a. Deinceps alij sex diebus etius lumen paulatim decrescit, maiore tamē adhuc parte illuminatur, v&c & f. Primo vero & vice ſimo die, media tantū parte illustrata, vt h. Sequētib⁹ autem sex diebus decrescente ſecundū die-
rum ordinē eius lumen, ſecundū minorem cūrculi portionem illustratur, vt k & m. Demū vi-
cesimo octauo die completa eius circulatione, penitus euaneſit ex oculis nostris, rufsum obſcuram, v&b. Nam enim ſol cum deliquium patitur. Sole deliquit patiente ob lunā nostris obtutibus &
ſoli interpoſitam, luna aliquam partem ſua opacitatem occultans, alterā partem ſolis extra lunā ex-
tremitates apparētē abſcindit ſecundū arcualem figurā, ut id ſolis quod nobis conſpicū relinquit
tur, arcuale & ſinuolum videatur. Id aut̄ fieri nō poſſet, niſi luna eſſet ſphērica. Nihil enim ab altero
arcuale figurā abſcindere poſſet, niſi ipſum abſcindens arcuale & ſphēricū fuerit, ut ostendunt di-
ſcus & tabula quadrata viciſſimi maiori diſco & oculis nostris interiecta atque interpoſita.

Duodecimi capitil annotat.

Astra erratica, planetē ſeptem, Saturnus, Jupiter, Mars, Sol, Venus, Mercurius,
Luna, **D**irigere, mouere. Astragalū coi, tali ſue taxilli, ſic denominati a Co inſu-
la circa Rhodū. Eſta aut̄ astragalus Cois qui ſeniorē p̄g ſe fert, Chius qui vnitatē.

Vodeclimum caput continet duas quæſtiones, & earū ſolutions. **P**ri-
ma quæſtio. Cur motus cæleſtū corporū non multiplacentur ſecundū
distantiam a primo ſita ut primū uno ſimpliſſimo, ſecundū duobus,
tertium tribus moueatur, & ita deinceps: ſed accidat opoſitum, ut ſcilia-
cet foliis & lunā ſphēræ paucioribus motibus agitentur, q; aliqua aliorum ſuperio-
rum erraticorum aſtrorū. Viſa eft enim aliquando luna dichotomos parte ſuī ob-
ſcura Martis occultaffe aſtru, & illud ex altera parte lunæ quæ erat lucida, emerſiſa-
ſe: & de alij aſtris Aegyptijs & Babylonij idem obſeruarūt, qui circa hec deprehe-
denda olim peruigilem curam adhibuerunt, & multā de aſtri traditionem relique-
rūt, quod eft eam ipſam ceterorū eſſe infimam, iudicium. **S**ecunda quæſtio. Pro-
pter quid in prima latione eft tāta ſyderum multitudine, ut ne Arithmetici quidem
ſupputare poſſint: in inferioribus autem vnum ſingulare, ut duo aut tria in eodem
non reperiāt infixa: Et certe haſt quæſtiones mouiffe (quas merito diſſiciles putar-
bunt omnes: & de ipſis pauca diſſerere, nō temeritatē & audaciā, ſed verecundię po-
tius & modeſtia dicens (qui id ob philoſophiam facit) imputandum eft, tamet ſi
paruas de magnis dubitationib⁹ adducat ſufficiētias. Et haſt quæſtiones mouere, ad
maiorē faciet intelligentiam, & nihil nobis, contemplatibus quidem, ſed par-
uas habentiibus cauſas, obert. **P**rimæ ſolutio. Animalū quadam perfecta po-
tiuntur ſanitate ſine motu villo, & aliqua agitatione, alia vno motu eam affequuntur,
ut ambulatione, alia pluribus, ut ambulatione, lucta, & pugna, quædam vero eam
neutriq; affequi valent vñquam. Ita & corpora haec de quibus inquitimus, quanuis
inanima ſint, ea tamen ut vita & actione paſcipiātia intelligamus. Dicimus igit̄r
q; optime ſeſe habet vita viuens ſemi-piterna, nullo egens aut motu, aut mutatione,
& aliorum finis: & poſt ipſum, quod vitam illā vno motu conſequitur, ut quod eft
illī proximū: deinde alia quæ duobus, & alia quæ tribus, & ſunt aliqua quæ hanc am-
plius nequeunt affequi vitam: ſed quanto optimo fini ſunt propinquiora, tanto ipſis
rebus melius eft. hac de cauſa terra non mouetur, ut quæ ſit remotissima, neq; vita
neq; operationem agens. alia poſt ipſam mouentur quidē paucis motibus, vita illā
non attingentia. alia vero mouentur pluribus motibus, & vita illā ſortita, ſempiter
nitatem ducunt. primum vero corporum vno motu eam affequitur, ut omnium
facillime corporum. Quod enim vno vitam illam conſequitur, facilius: quod
duobus eget ut conſequatur, difficile: & quod tribus, aut pluribus difficultius affequi
videtur. & ex animalibus et plantis hanc quæſtionem quodammodo euoluere po-
tes. difficultius enim eft multa et ſaepē, quā pauca et raro recte agere: ut putat de cies
mille astragalos Cois facere, difficile: duos autem aut tres, facile. **S**ecundæ ſo-
lutio. Prima latio rationabiliter hac aſtrorū multitudine decorata eft. Primo, quia
prima, et vñalij vitæ principiū, excellentiam ad alias retinens. Secundo, quia

aliae lationes in quibus vnu figitur astrum, illam excedunt in motibus, & ipsa illas astrarum multitudine superat. Tertio, quia mouet omnes inferiores ideo insixa sydera tenet, quo magis illis diuersas influat virtutes. Hec & similia de questione adduci possunt, que an ita sint, considerationibus astrologicis relinquenda sunt.

 Vodecimi capituli scholia, xvij. Propter quid in prima latione est tanta syderum multitudo. Prima lationem vocat hic Aristoteles sphera stellarum, & astrarum multitudine conspicua, & eam tempore Aristotelis astronomi prima sphaeram mobile posuerunt, ratu duxata octo esse orbes caelestes, scilicet septem planetarum, & octauam quae posuerunt esse primum mobile. Postiores autem nonum celum mobile (quod prius in vocarunt) posuerunt, octauam sphaeram supereminens. Recentiores vero adiecerunt decimam mobile, caelestes orbes omnes suo ambitu complectens, secundum raptas, quod primum sphaerarum mobile posuerunt. Ita & corpora haec de quibus agitamus. Quatuor in littera notantur animalia genera, per quorum analogiam praesens questione dissolutur. Primum eorum que perfecta portiuntur sanitatem sine motu aliquo secundum locum, ad illam consequendu factu. Et illis in analogia responderet primum ens, & omnium perfectissimum, quod sine aliquo motu & suapte natura vitam degit sempiternam. Secundum eorum quae vno modo motu sanitatem assequuntur, ut ambulatione. Illisque respondet primum mobile, quod vno modo maxime regulari, simpliciter uno & simplicissimo vita illam vicepotem semper sequitur. Nempe per vitam que ex aliis attribuitur, hoc loco nihil aliud & sempiternum, perpetuaque proprie operationis perfectione intelligere debemus, quia Aristoteles hic comparat ad sanitatem animalium. Tertiuum eorum que pluribus motibus, ut duobus aut pluribus sanitatem adipiscuntur. Et illa habet collationem atque analogiam responsum ad orbes caelestes inferiores, pluribus quidem motibus sempiternam durationem (que hinc celorum vita dicuntur) affectos. Denique quartum genus animalium est eorum quae nullo pacto sanitatem valent adipisci, sed languida sunt & valetudinaria, illisque comparantur corpora naturalia quae nullis quidem motibus sempiternitatem valent adipisci, sed interius sumpnoboxia. Et portifinum terra, que immota permanens, suoque loco inixa, ab omnibus efficacia & operatione motus secundum locum est remotissima, tametsi alias naturales habeat operationes, pauciores tamen alios. Difficilius enim est multa & rara & raro recte agere. Siquidem multitudine facit indigentiam atque impotentiam, paucitas autem atque vniuersitas sufficietiam faciunt atque potentiam. Sufficiencia autem perfectio nem arguit, cum in primo ente & supremum reperiatur, indigentia vero imperfectione, nam in rebus inferioribus (in quibus imperfectio idem locum habet) comperitur.

Decimierti capitulo annotatum.

CAUCHTHONA, contraposita terram. Cththo enim chthonos græce, latine terram sonat, inde Pöponius Antipodas Antichthonas vocat. Mediū magnitudinis, quod aequidistant ab extremis. Mediū virtutis, quod natura & dignitate antecedit. Medium virtutis, natura perfectione. Tympanilis figura est, que tympani similitudinem exprimit. Crassitudo, profunditas. Trix trichos, capillus, græcum est.

Ecum tertium caput continet duodecim antiquorum de situ, motu, figura & quiete terre opiniones, ratione secunde, & septimae dissolutione, nonae tribus rationibus improbatione, vnde decimae quinq; & duodecimae quinq;. De situ, motu, figura & quiete terre duodecim opiniones. Prima est ponentia mundi esse finitum, & terram esse in medio sitam. Secunda est quorundam qui circa Italiam habitates, se Pythagoricos appellabant, dicentiū terram non esse in medio, sed ignem, terram vero esse unum astrarum circulariter motum, suo motu nocte & die efficiens: cui sit altera opposita terra, quæ antichthona vocant. & apparentia non curant. Quod ignis sit in medio, his inducebatur rationibus. Prima. Nobiliori corpori debet nobilior locus, ignis autem terra nobilior est. ipsi igitur debetur nobilior locus. At medius locus extremitas nobilior est. est igitur ignis in medio. Secunda. Principalissimum corporum maximum decet conseruari. ignis autem principalissimum est, decet igitur ipsum maximum conseruari. conseruabitur autem optime in medio. est igitur ignis in medio. Et hinc fit ut ignem vocent carcere Iouis: quod in medio vndeque circulus cirkus existat. Sed falluntur Pythagorici, idem credentes medium magnitudinis, & naturae: ut statim compertum habemus in animalibus non esse idem animalis magnitudinis medium, & virtutis. Sed medium mundi natura & virtute, est po-

tius circa caelum quam in centro: & illuc est ignis, & illuc maxime conservatur, & terra in centro (quod magis ultimo assimilatur q̄ principio) illuc continetur, & finitur a circumstantibus. Continens autem et finiens, honorabilius contendo et finito. Est enim continens et finiens ut forma, contentum vero et finitum ut potestia. **T**ertia est dicentia quædam terram esse in medio, et ferri circa medium, et esse aliam terram ex opposito (quam etiam antichthona dicunt) quæ circa medium fertur. **Q**uarta est dicentium plures esse terras, hanc in centro, illam toto hemisphaerio distantem: cum qua pariter circa medium plurima circumferuntur corpora, quæ propter ipsam a nobis non percipiuntur. et hinc nobis toties apparere lunę defectus et decrementa. **Q**uinta est afferentium esse unam terram, et continue circa statutum et immobilem polum circumferri. et haec scripta est in timore. **S**exta est dicentium terram esse sphaericam. **S**eptima est eorum qui dicunt eam figuram tympanilem, argumento vii, quod in oriente et occidente videtur solis abscondere portiones secundum rectam. Secundo, quia haec figura aptior est ad quietem. Sed falluntur. Hoc enim non ideo est, quia tympanilis aut lata existat, quod videantur portiones secundum rectam abscondi, sed haec faciunt videri distantia, et circulorum magnitudines. Pars enim circuli a longe visa, etiam parui, recta appareat: et magni circuli pre magna curvatura, appareat et recta. **O**cta est Xenophanis Colophonis putatis terram quietescere, et manere immobilem, quod deorsum crassitudinis sit infinite. Ingerebat enim hoc solutionis difficultatem, quod si parum terrae sustollatur, non vult manere, sed se deorsum precipitat et demergit: et si maius, velocius: quare fortius et tota, nisi profunditate infinita, ut base, ne rueret defendetur. Sed hoc dicto Empedocles attonitus: qui haec afferunt increpat tanquam vana locutos, & de vniuersitate natura parum cognoscentes. **N**ona est Thaletis Milesij ponentis terram quiescere, quia super aquam natet. quemadmodum lignum super aquam aut aliquid simile non descendit, sed stat: ita aqua, terrae casum prohibent. Sed id irrationabiliter dictum: **P**rimo, quia eandem relinquit difficultatem, a quo sustineatur aqua. **S**ecundo, quia quanto aqua aer est leuior, tanto terra grauior est aqua. non igitur aqua defendit terrae casum, ut neque aer casum aqua. **T**ertio, quia videmus parvam terram per aquam casare: & quanto maior, tanto velocius, non igitur prohibet totius terrae casum. Inqueribant enim visque ad aliquid, sed insufficienter. Omnibus enim nobis hoc consuetum & communem est, hactenus de aliquo inquirere, quo usque contradictionibus iis quae aduersari possidentur, satisfactio fiat, & non quantum dubitati natura requirit. At vero bene inquirentem non hoc modo curare oportet, sed ex propriis in rei questis venire deprehensionem. **D**ecima est Anaximenes, Anaxagore & Democriti, dicentium terrae latitudine terram a precipito tutam esse. Primo, quia eius latitudo ipsam aerem dividere non permittat. Secundo, hac de causa valide ventis obficit. Tertio, quia non habet aer locum quo cadere possit. vnde fit ut terra cadere non possit: quemadmodum neque aqua in clepsydris. Sed si haec rationes valerent, propter eandem causam ipsa existente sphaerica maneret, quod postea falsum esse ostendetur. **V**nde decima est Empedoclis, quietis terrae causam assignat veloci gyrationem: ut quae motum terrae prohibet: quemadmodum aqua evase velocissime in aere circungrato, ea citate gyratione defenditur effusio. Sed haec assertio inuidia est. **P**rimo, quia querendum est ab eo, an terrae sit aliquis motus: & si sit aliquis, an naturalis, aut violentus. Si non est naturalis, neque erit violentus ullus: & si neque vis neque natura motu ei assignauerit, omnino non mouebitur: quare neque quiescet. hec prius cognita sunt. Et si dicitur, natura fertur ad medium, neque motus neque quies violenta erunt, quare circulogyratione ponenda non est, ut illuc quiescat. Ut enim motus naturalis, & motus violentus, ita quies naturalis atque violenta est. Et si circulogyratione ad medium venerit, & illuc violenter quiescat, sed ubi natura quiescat. **S**ecundo,

Quia si vi feratur & quiescat in medio, aliquo alio natura fera & quiescat necesse est. Aut igitur hoc erit sursum, aut deorsum, aut vbi cūque aliubi. Si sursum, vt aer supra nos existēs non prohibet latitudinem sursum: neq; prohibebit aer qui subter est, eā quae deorsum est, quo minus feratur. Eorundē em̄ & consimilium egē & cōsimiles sunt cause. ¶ Tertio. Dicat Empedocles, prius q̄ lis dissociasset elementa, quomodo terra quiescebat: non em̄ tūc erat circūgyratio aliqua. Causa igit̄ quietis terre vniuersalis assignari non potest velox citati circūgyratio. ¶ Quarto. Quia partes terre feruntur ad mediū, & omnia grauiā ad terrā: cuius causam assignare nō possis circūgyrationē. ¶ Quinto. Ignis fertur sursum natura, & nō propter gyrationē: igit̄ & terra consimiliter deorsum. Nō em̄ dicere possis gyrum, gratie & leue determinare, sed hec natura determinata sunt: vt hoc sursum euoleat, illud vero in īnum conetur. Non igit̄ terra permanet īmota ob velocē (vt vult Empedocles) cæli gyrationē. ¶ Duodecima est Anaximandri terra quiescere perhibentis, quia equaliter secundū sui ambitum se ad extrema habeat, quare vt æque libratam, non plus ad hanc quā ad illā eā ferri contingit, vnde hac de causa quiescit. Sed q̄ id non verū sit (quauis suauisibilitatē aliquam habeat) deprehenditur. ¶ Primo. Quia hac ratione quicquid in medio locaret, quiesceret, ignis igit̄ in medio quiesceret, quod falsum est: quare & id ex quo sequitur. ¶ Secundo. Terra non modo quiescit in medio, sed & fertur ad mediū, nam quocunque feratur terræ particula, illuc & tōtam terrā ferri necesse est, & quicquid natura locus partis est, & totius natura idem erit. Nō igit̄ quiescit propter extremerū aequidistantiā. ¶ Tertio. Inconueniēs est querere cur terra īmota maneat in medio, & nō cur ignis ī summo, quī si illīc natura stet, & eodē iure terra stabit in medio. Conuenit em̄ utiq; & ei ali quis natura locus. ¶ Quarto. Simile est dicere teram ī medio quiescere propter similitudinē necessitatē, ac si dixeris quod æque vbiq; extensum fuerit (vt de capillo quē tricha Gr̄ci nomināt, dicitur) frangī, dissoluīque non posse: vt vehementer esuriente, & tantundem siticulosum a cibo & potu aequidistantē, fame & siti ī teritū ire. ¶ Quinto. Irrationabile est inquirere quietis terre causam ī īmo, & mentionē nullā de motu eius ī īnum facere, an vi, an natura fiat, quod facit Anaximander. Deprehendendo enim causam cur ignis sursum, & quomodo sustollatur: protinus cur sursum quiescat, cognoscitur causa, ita & deprehensa causa cur & quomodo terra demergitur ī īnum, pariter causa suæ quietis ī īmo deprehensa est. Et ratio ipsius de similitudine inualida est: vt de igne posito ī medio, capillo aequaliter tenso, esuriente, & sitiente refellere promptum est. Et sicut ignis si esset ī medio, consimiliter ad extrema se habens euolaret ad summum, non forte totus ad vnam partem, sed partes ad sibi proportionatas partes, vt quarta vna huc, altera illuc: sic & de terra esset: & a loco illo propter similitudinē rationem (quemadmodū & ignis) emoueretur, nisi eius locus esset, & ī eo natura quiesceret. Et licet id verū sit, ipsam ad extrema consimiliter sese habere: non tamen verū est eam hac de causa ī medio quiescere: sed hoc accidit.

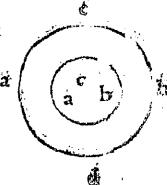

Ecimētertiī capitis schola. xx. Quod ignis sit in medio, his inducebantur rationib; Vt ratiōnē facile dīluitur, admittendo mediū loci secundū virtutē, vt cōcauī celi lunæ, esse extremo loco, scilicet aquæ concavum nobiliorē, & in eo secundū virtutem medio ignē collocari. Negādo tamen medium locum secundū magnitudinem esse præstantiō loco extremo, & in eo secundū magnitudinē medio ignē esse collocatum. Nempe quemadmodū in animali aliud est magnitudinē mediū, scilicet id anima lis quod ab extremitatibus aequidistat, vt in homine id ipsum quod a capite & pedibus æquo intercipit intervallo, & aliud virtutis, vt cor, quod in homine capiti quā pedibus propinquus est, ita in vniuerso aliud est medium secundū virtutē, scilicet concavum celi lunæ, & aliud medium magnitudinis, scilicet concavum aquæ, quod terram ambit. Perperā sane ignem vocabant carcerē in passiu significatu, quod coercetur & continetur ab alijs elementis, tñ potius dici debeat carcer in actua denotatione, q̄ alia elemēta coercerat atq; cōtinēat. Et ex eo sumitur nobilitatis ipsius ignis supra alia elemēta argumētū, nā continens est præstantius cōtentio, modo vtrūq;

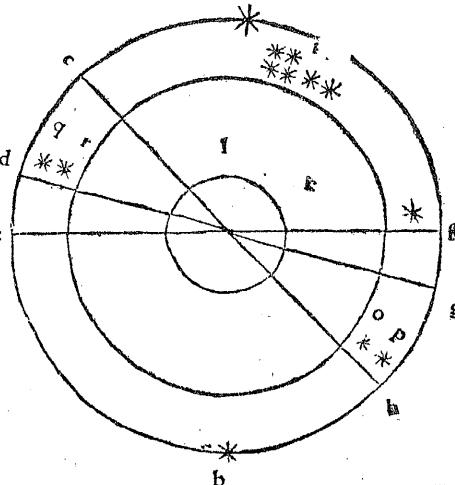
totum sit compōsitus, vnumq; cōcludat alterum suo ambitu circulari, quo alteri toti superenī near secundū ordinem corporum vniuersi intergratam constituentium, vt aqua terram, aer aquam, & ignis aërem. Si enī alio modo contineret, & solum secundū eius porciūculā, quem admodum aqua pīscem, & aer hominē, non oportere continens esse perfectius contento. Et cōtinens (vt inquit litera) est vt forma, cōtextum vero vt materia. Q̄ ue quidem analogia designat, q̄ quemadmodum forma est præstantior materia, q̄ eam quodammodo finit & terminat, ita cōtinens contento præstantius esse. Ignis autem inter elementa solum est cōtinens, & terra solum contenta. xxv. Argumento vlt, q̄ in oriente & occidente videtur solis. Cum sol oritur & occidit, mediae eius pars nobis est conspicua, & media adhuc latans, pars vīsa a parte non vīsa videatur abscondi a terra secundū rectam, nam ea solis pars quae terram videtur contingere, termina ri videatur aut diametro aut chorda portionis circuli. Ita si sphērīco vt disco & oculis nostrī interponatur tympanum secundū transuersum, videbitur a disco abscondere portiones secundū rectum, per partem suam oblongam & teretem. Verum non rectam assignabante causam, cur a sole videantur abscondi portiones. Idem non ideo evenit, q̄ terra est figuræ tympanilis, sed quia pars circuli a longe vīsa apparet recta, vt nauigatibus videatur litus procul vīsūna esse rectum, quod accendentibus & propinquantibus apparet sinuosum atq; curvum. Ita quod propinquis obliquum videatur, discedentibus explicare se, & rectum fieri censetur. xxvi. Ingreditur enim hoc solutionis difficultatem. Ratō Xenophanis inualida est, quia non consimiliter tota terrae habet, vt eius particula sursum projecta. Nam terra pars projecta sursum, est extra suum locum naturalem, ad quem natura mouetur. Tota autem terra est in suo loco naturali, & deorsum, quare non moueretur vñ deorsum, eti infinitam profunditatem non haberet, sicut neq; terræ particula si in proprio loco quiesceret. Et tota terra si extra suum locum esset dimora, natura ad eundem locum moueretur, perinde atq; gleba terra ex naturali loco pulsata, iterum deorsum mouetur. Quare idem est iudicium de vtrīq; consimiliter se habentibus. xxvii. Tertio quia non habet aer locum quo cadere possit. Sicut aer in clepsydris obdūato superiori foramine aquæ impensis, non habet locum in quem recipiatur, & ergo clepsydram non exit, neq; permititur aquam subire, ita (inquit) neq; aer terræ subsidens locum habet in quem recipiatur, si per terram suo motu ipsum diuidenter a suo dimouetur loco, quare terra in suo loco manet immobilis. Sed si ista inquit litera, rationes essent efficaces, propter easde, si terra ponatur esse sphērica, maneret in suo loco ab aere sustentata, quod falsum est. Non enim in suo loco quieta manet, quia ab aere sustentatur ne cadat, sed quia in suo est loco naturali, & nata ibidem quiescere, vt est rerū naturaliū conditio. xxix. Eorūdem enim & cōsimilium eadem & cōsimiles sunt causa. Hæc propositio applicanda est ad causas & effectus naturales, & non ad ea quae aliunde pendent, vt ab intellectu aut voluntate. Nam cōsimiles conognitiones & eiusdem propositionis haberi possunt a diversis principijs, & specie dissidentibus. Præterea intelligenda est de causis per se & proprijs. Calefactio enim facta ab aqua & ab aere in eodem corpore, vt manu hominis, sunt cōsimiles, & eiusdem speciei, & tam aqua & aer specie discrepant. Verum haec substantiae nō sunt propriæ & primæ causæ calefactionis, sed vtriusq; caliditas prima est & præcipua causa. Planum autem est caliditatē aquæ & aeris eiusdem esse speciei. Denique applicari debet ad eas causas, quarum vtrq; producit effectum transmutatione vniuoca, & vbi in vtroq; producere est cōsimilis specie forma ei quae producitur. Quocirca quauis admītretur calefactio lapidis facta ab igne, & a sole, esse eadem specie, nō tamē idcirco oportret sole & ignem esse cōsimilis speciei, nam sol producit calorem transmutatione sequiuoca. Et sane prædicta propositio varijs caliditatib; est obnoxia, quas recta intelligentia facile diluet. xxx. Simile est dicere terram ī medio quiescere. Aristoteles bifariam refellit modū argumentandi quo vsus est Anaximander ad probandum terrae quiescere ob cōquidistantiā. Primo, si sit capillus vñiformis virtutis in omnibus partibus resistēdū sua discontinuationi, & aqua liter tensus, nō est valentior ratio q̄ rumpatur in vna parte potius quā in alia, cum vbiq; sit cōqua lis vñ virtus resistens ruprichti. Aut igit̄ in omnibus suis partibus rumpetur, aut in nullis. In omnibus autem in simili ipsum rumpi est impossibile, igit̄ non dirumpetur, quo nihil absurdius. Secundo, si animal affectū extrema fame, & æquæ sitiūdū, cōquidistantia a cibo & potu, nō est maior ratio quare prius mouetur ad cibis quā ad potū, quia q̄ue ipsiū tñrū atq; sit. Aut igit̄ simili mouebitur ad vtrūq;, aut ad neutrum. At vtrūq; autem simili ipsum moueri est impossibile, igit̄ ad neutru mouebitur, quare inter cibum & potum fame & siti peribit. Neutra prædictarum argumentationum est valida, quare neque ea quae est Anaximandri. Non forte totum ad vñam partem. Intelligatur totus ignis esse in medio mundi, in quatuor partes a, b, c, d, intellectus diuisus. Et cōcauū celi & lunæ etiam intelligatur in quatuor partes distributum, eisdē cōsimilibusque horis distinctas, ignis quidem sursum moueretur, non tamen totus ad vnam celi partem, vt a, sed vnaquæque eius pars ad partem celi respondērem sibi & proportionatae atque proximam, vt a ignis ad a celi, & pars b ignis ad b celi. Et ita vnaquæque ignis pars ad eam celi partem euolabit, cui propinquior atque vicinior erit.

¶ Decimiquartī capitis annotat.

Totius mediū, mediū mundi. ¶ Medium, centrū. ¶ Angulī partes, angulī recti; ¶ Secundū regulam, perpendiculariter. ¶ Sphēricum, rotundum, orbiculare, glo-

bosum. Arctus, Vrſa minor, ſtelle circa polum noſtrum, quæ modo ſeptentriones modo plaуſtrū dicitur. ¶ Aegyptus, regio meridionalis. ¶ Cyprus, iſula a meridie mari Aegyptiaco terminata. ¶ Horizon, eſt círculus diuidens partem cæli viſam a non viſa. ¶ Horizon, finitor interpretat. ¶ Myriæ, decē milia. ¶ Corpore circa aliquam lineam moto, ea linea axis dicitur: & eius extrema puncta, poli: qui latine dicuntur vertices. ¶ A, polus arcticus. b polus antarcticus. c h horizon habitantium in k, vt in Aegypto aut Cypro. dg, horizon habitantium in i ad arcton. e f círculus meridiæ æquator. l arctos, vrſa minor, plaуſtrum arcticum. o p ſtelle ſemper occultæ habitantibus in i. q ſtelle ſemper occultæ habitantibus in k. i k diuersa puncta habitantū in terra. Totus paruus círculus niger, terra.

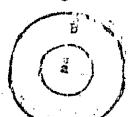

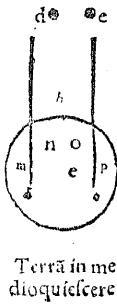
Ecimū quartū cap. cōtinet tres cōclusiones, quatuor rationes ad primā, duas ad secundā, & quatuor ad tertiam. ¶ Prima cōclusio. Terra in medio nō circulariter mouet, circa polū vnu reuoluta. ¶ Primo, Quia aut id natura eſſet, aut violēter. Nō natura, quia id ē totius & particularū motus: partes autē oēs ad medīū reuoluntur. Neq; etiā violēter. nā nullū violētum perpetuū. mundi autē ordo ſempiternus eſt. ¶ Secundo. Quia omnia circulariter mota intra primā latiōnem pluribus mouētur motibus, moueretur igitur & terra pluribus. quod ſi ita eſſet, aſtrorum fixorum nobis fierent diuerſiones, neq; nobis ſemper ſecundū idē oriū (quē ad modū ſemper euenit) apparet. ¶ Tertio, quia latiō partiū & totius terræ naturaliter eſt ad totius mediū. nō igitur circumferatur in medio, nam ſimpliſ corporis vnius debet eſſe motus natura ſimplex. ¶ Et ſi queras, quādo terra eſt in medio, & idē fuerit eius centrum, & totius centrum, an parte terra & grauiā alia feretur ad mediū, quia terra, an quia totius. Hoc eſt, quia totius: & quia terra p accidēs. Accidit enim idē totius & terræ eſſe medium. Et quod grauiā moueātur ad mediū, ſignū eſt, quia procūbunt ſemper ad angulos pares, tenuiū igitur ad vnu centrū omnia. ¶ Quarto experientia cognitū eſt graue ſursum ſecundū regulā projectū, ſemper ſecundū regulā recidere, quātacūque vi & quantoſcū id factū fuerit. nō igitur terra circulariter mota eſt. ¶ Secunda. Terra quietit in medio. ¶ Primo, Quia vt ignis ex omni parte euolat a medio ad extremū, ita ex oī parte (ſi extra poſita fuerit) terra fertur ad mediū: & nunquā a medio, niſi vi pultrice pars aliqua terra quantulacumq; moueret, quare tāto min⁹ & tota terra. quiescit igitur natura in medio: corporis enī ſimpliſ tātu vnu eſt ſecundū naſturā motus, motus autem a medio, & ad mediū, cōtrarii ſunt. ¶ Secundo mathematici aſtronomi volentes aſtrorum motū & ſitum iudicare, ponunt terrā in medio queſcere, q; eſcit igitur terra in medio. ¶ Tertia. Terra ſphærica eſt. ¶ Primo. Quia q; libet pars terra grauitate ſua tendit ad medium: & quæ maior eſt, in declive deſcenſit, & minorem pellit, quoſq; æquata tumore relinquit, atq; omnes a medio equi-

dīſt ēt, hoc autem eſt figuram habere ſphæricam. Et hoc idem quidam physiologorum afferuerunt, ſed terra ad medium violētia ferri: nos vero natura, dixerunt enī ex omni extremerum parte & aequaliter partes terræ in medium latas. ¶ Sed dubitant, ſi poſita ſit terra in medio, q; in vniuſ ſuorum hemiſphæriorum medietate duoplum retineat grauitatem, an terra illa mouebitur a medio, ſietq; centrum eius alterum, & totius centrum? ¶ Nos vero dicimus terram eouſq; natam moueri, quoſq; centrum eius cum centro totius ſimul ſit: & non amplius: neq; oportere quamlibet partem centrum attingere. Quod quidē fit aut minoribus partibus a maioriſbus pulſis, aut terra (vt a iunt) hoc eſt per ſegregationē, genita, & ex omni extremerum parte partibus in medium latiſ: ita vt ſit facta terra, & figuram ſphæricā retinēs. ¶ Se cundo, omnia grauiā ad angelos pares ſphærales, & non iuxta ſe inuicem & aquiſtantes lineas procumbunt, igitur nata ſunt corpus efficiere ſphæricum. Et igitur terra ſphærica, aut natura ſphærica, nos enim hic tam terrā probare intendimus, qualis ſuapte natura exiſteret, & non qualis vi & præter naturam exiſtat. ¶ Tertiō, Luna cum eclipsis patitur, ſemper curuauit habet ſecantem lineam: vt illam ex globo recipiens, atqui talis eclipsis fit terra ſoli & lunæ interueniente media. Et igitur ſignum, terram (qui ſit ſphærica) illius apparentia eſſe cauſam. ¶ Quarto, quia procedentibus nobis parum ab arcto ad meridiē, fit nobis nouus círculus horizon, & ſtelle nobis apparet incipiunt, que ſemper occultantur arcton: vt in Aegypto & Cypro nōnullæ apparent ſtelle que in arcticis regionibus ſempiternæ occultationis exiſtunt: & contra in arcticis, quæ ſemper in Aegypto & Cypro lateant. Id igitur ſignum, non modo terram eſſe ſphæricam, ſed relatione ad aſtra facta eſſe paruum. Si enim, magnæ notabilis que molis exiſteret, non ſtatiuſ nobis paululum translatiſ fierent haec occultationes, & nouae aſtrorum visiones. Et quod ſit exiguæ molis, ſenſiunt dicunt ad columnas vſque Herculeas ſe porrigere mare Indicū, inter orientem ſolem ſolēq; occiduum interceptum: & illi, vt apud Indos, gigni elephantes: quod loca haec vt vicinitatis affiniā, conſimilem participant naturam. Testantur ita dem Mathematici, terræ magnitudinem ratiocinatione perquirientes: cui ambitum aſcrībunt quadraginta ſtadiorum myriadas: aſtris vero maiores. Vnde ſit eorum aſſenſu non ſolum terram eſſe ſphæricam, ſed ad aſtra comparatione ſumpta, moſcularia eſſe. Sed de his haſtenus.

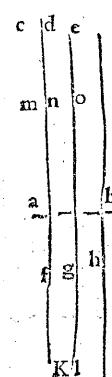
Ecimū quartū cap. ſcholia. xxxi. Terra in medio non circulariter mouetur. Quāuis terra indiget virtute recipienda a cælo, & non e diuerso, non tamen idcirco oportet terram moueri ad virtutes illas recipiendas. Nam id quod alio indiget, moueri debere ad illud intelligēdū eſt, quādo natum eſt alio ſequi id quo indiget, per motum, vt aui paſtum per volationem, non autem quando non eſt beneficio motus illud alio ſequi natum, vt planta alimentum. Terra autem quieteſcendo nata eſt a cælo virtutes recipere, & non opus eſt eam circulo interrogari. Præterea optime ſe habens, vt inquit Aristoteles, ad alſequādā ſempiternitatem, non indiget motu & transformatione. Alia autem post ipsum vt vitam eam alſequantur, motu indiget. Cælum autem non eſt optime ſe habens, ſed dunataxat primum eis & ſumnum, quod vita ſempiterna eſt origo. Primum quidē celiſ vt ei proximū vno indiget motu, & cæli inferiores plurib; vt ſempiternitatē habeat. Terra vero a primo ente remotissima, neque ſempiternitatē habet, neque motu, quare nō eſt ipſa poñēda moueri, & cælum quietescere. Neque verū eſt quieteſ motu eſſe præſtatior, cū in cibis cōpervatur habitus priuatione dignior eſſe, vt luine tenebris, nam mortis potissimum naturales rerū naturaliſi non ordinentur ad quietem vt ſuū ſinem, ſed vt ſuū locū naturaleſ res per motum affecta, ibidem melius conſeruentur. Morus autem cæleſtis cuī irquieti ſunt & inceſſabiles, minime ad quietem ordinantur. Hinc non opus eſt quietem vt quiddā perfectiōne, & motum vt imperfectius terræ conuenire. Neq; quies i rebus naturalibus reponſū habet & aſſimilationē ad ſtatū in ſupramundanis, cuī motus aduersari v idetur, & idcirco quies motu eſſe præſtatior. Nam tametis motus ob varietatis mutabilitatib; que rationē hebat quiddam ſtatiu re pugnans, tamet ob operationē em, actioniſque rationē quā deſignat, propemodū ſtatiu aſſimilatur, & eius eſt imago. Ques autem cum ab operatione vacationē inſinuerit, diſtatiōre a ſupramundatō ſtatiu (qui iugis operationi cōiunctus eſt) habet naturā atque conditionē q; mor⁹. Accidit enim idē & totius & terræ eſſe medium, quādmodum círculi minoris b, et majoris c, idem eſt cīr- trū, re ipſa, ſed ratione diuersum. Nā dicitur cīrtrū círculi b, quia vndique a quidib; ſtatiū ab eius cīr-

Terram horū
ueri ſecundū
locum

Terram esse
sphaericā

ferentia. Centrum vero circuli c, quia omnes linea ab ipso ad circumferentiam ductae, sunt aequales. Sic ipsis terrae & totius vniuersi idem est centrum, idem in quantum ipsa, & ratione diuersum. Nempe dicitur terra, quod omnes linea ductae ab ipso ad conuexum terrae, sunt aequales. Centrum vero vniuersi, quod omnes linea ad supi emi caeli conuexum educta aequantur. Grauias tamen mouentur ad medium, quatenus est centrum vniuersi, & non quatenus centrum terrae. Nam si tota terra intelligatur translatam in concavum ignis cum centro suo, grauia ad eius centrum non mouentur, sive & terrae partes & tota terra cum suo centro ad vniuersi centrum mouentur. Quod autem grauia tendant ad medium, ostendit Philosophus, quia ex quacunque caeli parte & quoconque spatio moueantur, semper cadite ad angulos rectos, ut graue h mouetur per spatium b e a, quod constituit angulos rectos sphaerales b e, & b e f. Et graue i ad angulos c f e, & c f g, rectos & sphaerales, igitur omnia grauia ad unum tendunt centrum. Nempe si ad diuersa tenderent puncta in terra signata, non mouerentur ad angulos rectos & aequales, sed obtusos aut acutos atque inaequales, ut si graue d mouetur ad punctum b, & e ad punctum c, manifestum est angulum in concavum esse acutum, & non obtusum, item & angulum o obtusum, & pacutum. Quare cum angulos faciant rectos cadendo, necesse est in omnia grauia ad unum centrum (quod est mundi rotius medium) cadere. xxxij. Terra quiescit in medio. Non solū tota terra est nata in medio quiete, sed & actu quiescit, immotaque suo loco permanet. Et quāvis in se habeat grauitatem deorsum motiuam, ea tamen non fraudatur suo fine, quia non est nata suum actum exercere, nisi terra fuerit extra suum locum naturalem. Quandiu autem terra in suo loco stat, facit grauitas eius actum quietudinem & permanentiam ad ipsam conseruandam, quod principalius est eius officium, ut ad quod morus secundum locum tanquam finem ordinatur. Et ne sic quidem grauitas ipsis est otiosa, quin immo vnum habet quod actu exercet officium. Nihilo minus tota terra est deorsum moueri. Nam cuiuslibet corporis simplicis vnu est natura motus simplex, non quidem aeterna, sed aptitudine. Et quāvis aptitudo illa quantum ad totam terram nunquam reducenda sit ad actum, non tamen dicenda est esse frustra & incassum in terra, cum non sit nata ad actum reduci quandiu terra fuerit in ea dispositione & situ quam habet. Aptitudo autem dicenda est frustra, quia non reducitur ad actum, cum nata est reduci, ut si terra extra locum existens propriū amoto obstaculo non rueret deorsum. Neque inconveniens est terram simul natam moueri deorsum, & natam ibidem quietescere. Nam horum priuatiue oppositorum actus quidem vnius repugnat alterius, sed vnius actus, potentiae alterius non repugnat, neque potentia actus, neque potentia potentiae, quemadmodum in aliis oppositis contrariis & contradictoriis idem compertum habetur. xxxij. Tertia sphaerica est. Quāvis in terra sint aliquae partes eleuatiōres, ut montes, & cœlia depressores, ut valles, id tamen præsentem conclusionem non infirmat. Nam ipsa intelligitur de terra existente in sua naturali dispositione in qua est et si tota foret aquis adoperata, & non de ea quam nunc habet, cum ad salutem viuentium aliqua eius pars est arida, in qua monitiones elevationes ad fluminum productionem, & vallium submissiones ad eorum receptionem sunt. Praeterea partes illarum terrarum quae aut editiores sunt, aut demissiores quam sphaericā figura admittat, sic admodum exiguae collatione facta ad totā terrā, & nō rāta ut valeat ei sphaericā figura rationem tollere. Habet enim se ad totam terram, ut granum milij exuberans supra globum, ut ob tantillam partem non amittat globus se hanc nomen, neque igitur terra ob montium in ea extantium eleuationem, sicut & linea non definit dici circularis, ob id quod parum ab aequidistantia centri digreditur. Sed dubitamus, si posita sit terra in medio. Intelligatur terra diuidi in duas medietates, in quarum vna quae sit a, habeat grauitatem vte x, & in altera quae sit b, grauitatem vte xx, ut que mouehitur dunrax ad medium, quoque scilicet centrum terrae sit coniunctum centro vniuersi. Non enim contingit in medio longius pertransire. Nec obstat dupla vnius partis grauitas, nam maior virtus solum nata est per maius spatium mouere, dummodo non desit spatium motus, & ipsum mobile natum sit vlerius moueri. Haec autem parti grauiori terra sunt. Neque idcirco sequitur virtutem minorem aequa velociter mouere solum mobile, sicut maior mouet suam medietatem. Nam tametsi maior non moueat per maius spatium, mouet tamen per idem spatium in minori tempore, quod ad rationem maioris velocitatis sufficit. Secundo. Omnia grauia ad angulos pares. Quod grauia procumbat ad angulos pares & sphaerales, contentos linea recta cadente super curvam, pauloante dilucidum evasit. Et eas lineas non esse aequidistantes planum est, nam extra circumferentiam distantiores, & intra propinquieres, ad centrum conuenient omnes. Id autem sufficiens est argumentum, quod nata sine corpus efficer sphaericum. Nam si caderent super terram omnino planam in directum, & secundum angulos rectos & rectilineos, caderent secundum lineas aequidistantes, neque inquam coeuntur in idem punctum, ut si terra sit a plana, & moueantur grauia in & o secundum spatia recta c i, d k, e l, non facient angulos rectos & rectilineos, & cadent secundum lineas aequidistantes ab initio, neque efficient corpus sphaericum. Tertio luna eclipsatur semper. Dicitur hic luna eclipsari non cum tota priuatur lumine, nam tunc non recipit lineam secantem vna partem ab altera, sed cum secundū aliquā partē ut maiore portione aut minorē obscura est, & secundū aliam illuminata. Quod est fit, vna pars lunae ab altera secatur secundum lineam arcualem & curvam, quae ob terrae interpolationē prouenit, & ob id oportet terrā esse sphaericam, quēadmodū si quicq; visu nostro interpolationū & disco, ab eo parte secundum arcū abscederet, id interpolationū debet esse sphaericū, ut

Vndeclimo huīus cap. etiā dictum est. Si enim esset nō sphaericum, sed directum, abscederet a disco partes secundum rectum. Ita & terra a luna, si ipsa esset plana, & in rectū faciens, sicut tabula. Quarto. præcedentibus nobis parum ab arcto ad meridiem. Cum quis procedit ab arcto ad meridiem, utrāk ad k, sit nouis horizon circulus c h, & prius fuerat d g, & stellæ o p incipit sic proficienscenti apparere, quae eidē sub arcto existent perperuo fuerit occulta. sic & in arcto apparēt stellæ q, quae ad meridiem venienti occurrit. In præcedenti a meridiem ad arcton, ut a puncto K ad i, sit nouis horizon d g, & stellæ q r apparere incipiit, quae ab eodem in meridiem existente non videntur. Cōtra vero stellæ o p eidem occultatur, nam fluit sub horizonte, quae ad meridiem habent apparent suprahorizontem. Et id non inefficax est argumentum q̄ terra sit sphaerica

¶ Paraphraseos in secundum de cœlo & mundo; Aristotelis; finis;

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN TER-

tium de Cœlo & mundo, annotat,

¶ Disciplinæ, disciplinæ mathematicæ. Gratius primo, magis graue. Secundo, minus leue. ¶ Itidem leuius primo, magis leue. Secundo, minus graue. Quemadmo-
dum maius dicimus magis magnum: & maius, minus paruum.

Eritis liber de Cœlo & mundo continent octo capita. ¶ Primum vnam divisionem, vnum corollarium, quinq; antiquorum opiniones, vnam conclusionem, & nouem rationes ad ipsam. ¶ Divisione. Expedita de primo simplici corpore de-
terminatione, ut de cœlo, ipsiq; afixis & in eo lati syderibus, cuius natura sint, & qualia, quodque ingenita sint, atque incorruptilia, nosse oportet eorum quae secundum naturam sunt, haec esse substantias, ut simplicia, cœlum, ignis, aer, a-
qua, terra: eorum partes, & quaecunque ex ipsis constant, ut animalia, plantæ, & me-
talla, haec operationes, ut prædictorū motus, generationes, corruptiōes, auctiones, diminutiōes, alterationes, & secundū eorum naturam propriamq; virtutē latiōes, hec autē passiones quedā, ut prædicta, & eorū aptæ quantitates, affectiōesq;. ¶ Cor-
ollarium. Quo fit ut natura plurima determinatio circa corpora atq; magnitudines versetur. ¶ Nam omnis naturalis substātia aut corpus est, aut nō sine corpore,
magnitudineve gigni cōtingit: ut contemplati determinationem quam exegimus de
natura, q̄ manifestissimum esse potest. Et quia de cœlo satis expeditū putamus qua-
le natura sit, q̄ ingenitum sit, atq; incorruptibile: nunc ad reliquorum duorum generū,
grauius scilicet atq; leuis determinationem explevidam nos conviuetus, & pariter an-
generatio & corruptio ipsis competant. Et profecto aut nihil est generatio, aut solū
ipsis, & quae ex ipsis contemporata sunt, congruere potest. Sed quid senserint antia-
qui, nunc videamus. ¶ Quinque antiquorum opinōnes. ¶ Prisma est Partnehidis
& Melissi, generatione & corruptiōem esse negantū, neq; enim quicq; gigni, quic-
quamve corrupti possē putabant, sed dūtaxat nobis ita videri. Nonnulla enim præ-
clare afferebāt, esse scilicet quedā entia ingenita, incorruptibilia, atq; immobilia, a-
quibus (q̄ sensibilita esse putabant) ad hec caduca se cōuertentes, consimilia de ipsis
afferebant. Sed hec physica cōtēplatione nō moliebantur. Cōtēplari enim an eius
modi natura sint entia, immortalitatis sorte potita, superioris philosophie est, &
primi atque supremi philosophi. ¶ Secunda est huic prisme contraria omnia genita
esse atque corruptibilia, nihilque omnino ingenitum, et nihil interius obitusque simili-
tudine semper manere, sed aliquādo casurū, quod sensisse videtur Hesiodus, et quae
sue appropinquant sententia. ¶ Tertia est dicentiū omnia genita esse: sed genitorū
nonnulla in corruptibilia manere. ¶ Quarta est Heracliti Ephesi, omnia cōtinuo
fluxu rapido dicentis, et nihil fixum, nihil fuge, permanensque manere, preter vnu-

quiddam / id enim ignem esse aiebat) ex quo omnia fierent, gignerentq;. ¶ Quinta est astriuentium omne corpus generabile diffolubileq; esse. generabile quidem ex superficiebus, atq; in superficies resolubile. ¶ Cōclūfio. Corpus ex superficieb⁹ cōpositū abire non potest. ¶ Primo. Quia qui id afferunt, plurima ijs quæ in disciplinis comperta sunt, contraria dicunt. Aut igitur a proposito resipiscant, aut fortiorib; & valentioribus rationib; (quales non sunt suæ imbecilles suasiuncule) qnqd moliuntur efficiant. ¶ Secundo. Idem subit iudicium corpora ex superficiebus compingi. & superficiem ex linea, & linea ex punctis abire cōflatam. Atqui prius in ijs qui sunt de motu, demōstratum est id esse non posse, nullāque magnitudinem ex ī dividū & infecabilibus cōflari posse. Igitur neque corpora ex superficiebus conflabūtur. ¶ Tertio. Si corpora ex superficiebus, & linea ex infecabilibus linea cōponerentur, impossibilia sequuntur. Ponit enim Mathematicus magnitudinem in infinitū partitione decrescere, nullā autē appositione in infinitū augeri. nunc autē op̄ositū in natura eueniret. in infinitū enim (q; dec̄beretur ad minima) decrescere nō posset: addi autē semper aliquid posset. ¶ Quarto. Multa sunt in natura, quæ in īndivisibili subsisterne nequeunt: vt passiones. Sunt enim diuisibiles dupliciter. uno modo secundum speciem: vt color in albedinem atque nigris. altero vero secundum accidens: vt quod ei quod diuidi possit, inexistant. Non itaque linea ex punctis superficies ex linea, & corpus ex superficiebus abibit compositum. Et quod passionis illæ in īndivisibili non subsistant, vt exempli causa grauitas & leuitas: amplius ostendo. ¶ Primo. Nam quicquid est graue, grauius aliquo esse necesse est: & quicquid leue, aliquo leuius. Non tamē contra (vt vt cōsueverunt vocabulis esse oportet, vt quicquid grauius, graue sit: & quicquid leuius, leue: vt neque quicquid maius est, simpliciter magnum esse oportet. sunt enim multa simpliciter parua, quæ alijs, vt suis partibus, maiora dicuntur. Sed hanc significationem (si gratū est) missam faciamus. Sitque quicquid grauius est, grauitate graue. ipsum siquidem diuisibile est in excessum, & id quo excedit. Si igitur punctū graue esset, & ipsum diuideretur. hoc autem impossibile. Et si punctū nullū graue sit, neque linea ex solis coalita & conflata punctis. & si non linea, neque ex linea digesta superficies. & si nō superficies, ita quoque neque ex superficiebus coalitū constitutumque corpus. Qui enim fieri possit, vt totum graue sit, cuius partium nulla grauitatis sit particeps? ¶ Secundo. Omne graue densum est, & omne leue ratum. densum autem a raro differt, qd sub æquali mole plus habeat potētia. quod autē tale est, euadit diuisibile. Si itaque punctum graue sit, aut leue, abibit diuisibile. quod impossibile est. ¶ Tertio. Omne graue, molle est, aut durum. Molle autem est quod est in seipsum cedens, quod autem in seipsum cedit, diuisibile est. Ita si punctū molle est, diuisibile est. & ita si durum est, nam durum & molle opposita sunt, & quæ circa idem fieri nata sunt. ¶ Quarto. Quia grauitas non euadit ex non habentibus grauitatem: quod tamē contingere. Sed quomodo determinabunt ex quo grauitatum expertibus consurgat grauitas, & consurgere nequeat? Enim uero ipsi vel fingere volentibus promptum non sit. ¶ Quinto in eodē graui, quod ex pluribus cōstat, grauius est. hoc & ipsi admittunt, quod autem graui grauius est, ipsum graue esse necesse est: quemadmodum quod albo albius est, & ipsum album esse oportet. Maius igitur uno puncto (quod pluribus constet consimilis grauitatis) grauius esse necesse est. Dempto igitur equali graui, qui superest punctus grauitate habebit, non enim graui grauius existebat, nisi grauitatis excessu, hoc autem modo ostensum est esse nō posse. ¶ Sexto. Si corpora conflaretur ex superficiebus (vt aiunt) & superficies ex linea: linea linea componeretur secundū lōgitudinem & secundū latitudinem apposita, cur itaque non componatur supposita (nulla potior ratio videbitur). Quod si ita fuit, dabitur corpus quod ex superficiebus (quas ponunt elementa) non conflabitur.

Vt esto a linea, quæ longa est: cui cōpono lineam c secundum latitudinē. erit itaque a c longum & latum. & linea a compono lineam b, ei supponendo: quæ ideo cū a vi detur facere profundum. Erit igitur a c b longum, latum, & profundum: quare corpus non tamen ex superficiebus conflatum. ¶ Septimo. In Tīmaeo, superficerum multitudine corpora grauiora determinantur. Sed qua proportione corpora ad superficies respondent, eadem superficies ad lineas, & linea ad pūcta. quare pari proportione hāc grauitatem habere continget. Et si ita esse nō poneret, sed grauitatē in terra, leuitatem vero in igne: difficultas vrget hāc superficerum graue esse, & il lam leuem: quæ consimilia potuit elemēta. ¶ Octouo. Nullā magnitudinē continget esse diuisibilem: aut futurum est omnia esse puncta, qua enim ratione in hēc di uides, illa iterum dīduces, quousq; ad superficies deiūtum sit. Et superficies eodem iure abibunt in lineas, & linea in puncta tandem cōsummabuntur, & omnia pūcta erunt. ¶ Nono. Vt est de magnitudine, ita quoque de tempore euenire, par consentaneūq; est. Si itaq; magnitudo aliquando abiura est in puncta, & nō magnitudines: & tempus in nunc & non tempora resolubile est. Id profecto esse non potest. Et ea dem īcommoda nonnullos aliorum Pythagorīcorum secuntur, qui cālum & naturalia corpora ex numeris constituant. habent enim naturæ corpora grauitatē & leuitatem. Vnūtates autē pādūtūcē compositæ, neq; corpus efficere posse, neq; grauitatē leuitatemve vllam habere videntur.

Rimi capitis tertij de calo & mōndo scholia. viii. Primo. nā quicquid est graue, grauius aliquo. In hūtis rationis priorē parte grauius & leuius cōpiuntur primo modo posito in notis, vt sit sensus, quicquid est graue, est magis graue altero, non quidē a & tu existente, sed potētia, scilicet sua medietate. & quicquid est leue, est leuius altero vrpote sua medietate. Nempe in corporibus simplicibus sūt maiore mole est maior grauitas aut leuitas. In reliqua autē eiusdem rationis parte grauius & leuius cōpiuntur secundo modo, & improprie, cum dicit litera nō oportere vt quicquid grauius sit, esse graue. Nam aer est grauior, id est minus leuius igni, & tamen nō est grauius, sic neq; quicquid est altero leuius, est leue. Nempe aqua est leuior, hoc est minus grauius terra, & nō est leuius. Si quidem positius nō sequitur cōparatiūnē hoc secundo modo expōitum, sed dūtūtaxat primo, quēmadmodūl (inquit) nō oportet quicquid altero maius est, maiorēq; habet molem, esse magnum simpliciter, ingentisq; molis, qua ad nullum aliud cōparatum, magnum vocetur. Sunt enim multa exiguae molis, & line collatione ad alterum parua dicta, quæ alijs vt suis partibus sunt malora, quemadmodum granum mīliū malus est sua medietate. Sed hāc secunda comparatiūnorū accepti scientiā est īpertinens. Quārē cōcedendum est, quicquid grauius est, cōsideretur graue secundum primam, disciplināisque acceptā modarū comparatiūnē, sic ut quicquid altero calidū est, ipsum esse calidū. Si igitur punctū effē graue, daretur & vnum altero grauius. Sit itaq; pūctū a b grauius quam c d. Tunc sic. omne excedens diuidiūr in excessum, & id quo excedit. Diuiditūr igitur pūctū a b grauitate, excedēs ipsum c d per hypothēsin, in excessum æqualeve excesso fa e, & id quo excedit e b. Est igitur punctū diuisibile, quod impossibile est, consequens positionē grauitatis in puncto. Quinto. In eodē graui quod ex pluribus constat, grauius est. Sit a b graue constitutū ex quinq; punctis, & c d alterum graue compositū ex quatuor. Quia a b ex pluribus constitutū cōsimilis grauitatis, est grauius quam c d, uno quidem puncto b. Diuiditūr igitur a b grauius in excessum æqualeve excesso a e, & id quo sit excessus, scilicet b. Cum a b sit grauius c d, quod æquatur ipsi a e, consequens est & a b esse grauius a e. Quicquid enim est grauius vno æque grauius, grauius est & altero. Tunc sit. Punctū b superadditū ipsi a e facit totum a b grauius quam a e, igitur b punctū est graue, nam non graue additum graui non facit totum grauius, sicut punctū additū linea non reddit linēam maiorem. Habet itaque punctū grauitatem, quod prius ostensum est impossibile. Quod ex superficiebus quas ponunt elementa, non conflabitur. Elementa hic dicuntur rerum principia, quæ in alia non resoluntur, quod priorā non habeant, sed alia resoluntur in illa, vt antiqui (quos hic improbat Philoponus) dixerunt superficies esse principia essentialia corporū, quas non ponebant resoluti in alia. Negauerunt enim superficies in lineas resoluti, & ex eis componi, hinc superficies vocabat elementa corporū.

¶ Secundi capitū annotat:

¶ Motus, motus secundum locum. ¶ Manere, quiescere. ¶ Vis violētia. ¶ Supponimus, potentiam continue eandem manere, & quantocunque spatio mouere, et reſistentiam vtcunque placet eidem assignari posse.

Ecundum caput cōtinet quīnq; cōclusiones, tres rationes, & vñū corollarīū ad primā, tres rationes, & vñū corollarīū ad secūdā. vñū corollarīū ad tertīā, duas rationes ad quartā, & duo corollarīa ad quīntā. ¶ Prīma cōclusio. Simpliciū corporū aliquem natura motū esse necesse est. ¶ Prīmo. Quia quēcūq; mouētur, motū ppriū & secūdū naturā, aut vi p̄ter terq; naturā (qd idē ēst) habere necesse est. Siplicia aut̄ corpora, motu cōspicūtur, habet itaq; motū aut̄ natura, aut̄ p̄ter naturā. Atq; si cōsitebere ip̄a motū p̄ter naturā habere, et eadē scđm naturā aliquē habebūt: vt pote q̄ prior. vñ⁹, & simplex existat. p̄ter naturā aut̄ posterior, et mūlti. Vnūq; que em̄ etiā multis preter naturā sustinet: scđm naturā aut̄ vñū solum. ¶ Secūdū. Quicq; quiescit: aut̄ vi, aut̄ natura quiescat oportet. Et vñū vñūquodq; vi quiescit, et vi quoque fertur in illud, vñū aut̄ naturā, itidem et natura fertur in il lud. Videſ aut̄ in medio aliqd natura manere, natura iñ fertur ad mediū. Si aut̄ quicq; vi quiescerit, ipsum prohibet aliqd illinc emicare, inq; suū locū sese protinus restituere. ¶ Tertiō. Si quiescētia r̄imaberis, aut̄ tandem ad vñū natura quiescēs decubēs, aut̄ in infinitū progrederis, qd em̄ pr̄ter naturā est, ad aliqd secundū natu ram reducere oportet. Sed esto dicas cū Empedocle terrā rapida cæli vertigine, ve locissimaque illa circūgryatione vi quadā sustineri atque quiescere. ergo aliquo mo uerū nata est. Cessante em̄ circūgryatione (qua coacte fulcitur, sustentaturque) moueretur. & nō in infinitū. Nihil em̄ impossibile, fieri natū est. Infinitū aut̄ transilire spatiū, impossibile est. est igitur nata alīcūb; tandem natura manere. Ad illum igitur locum, quīquis is sit, naturalem motū habet, nam (vt dictum est) vñūquodq; quicquā natura quiescit, & in idē natura ferri cōtingit. ¶ Corollarīū. Quapropter minime Democriti & Leucippi sententia probāda est, corpora moueri in vacuo, pa riter & moueri in infinito. Nā id docere debuerūt, quisnā ipsorū in vacuo, & in in finito motus, quis secundū naturam, & quis pr̄ter naturam. Si enim (vt aiunt) alterū ab altero violentia pellitur, ipsi alterū motum natura cōuenire necesse est: & primū mouentem non vi mouere (mouet enim sempiterne) & primū motū nō pr̄ter naturā esse, est em̄ sempiterne. Et si nō primū mouē secundū naturā dede rent, violētia mouētiū serēs, vt nullib; tandem casura, infinita procedet. ¶ Secūdū cōclusio. Neque stare potest. T̄imaei sententia, elementa ipsa sese inordinate agitasse prius q̄ mundi opifex mundum ipsum cōdidisset. ¶ Prīmo. Quia aut̄ is inordinata motus naturalis erat aut̄ iniuria, pr̄terque naturā factus. Si naturalis, mundus igitur erat antequam conditus fuisset, tunc enim primum mouens natura mouisset, et grauiā ad medium depressa fuissent, et leuia a medio emicassent, quae mūdi iam fa cti ordinatio est, fuisse itaque mundus. Liceret et querere, an in illa motus inordinatae potuissent necnē in talem mixtionem cōtemporantiamque inciderē, qualia vi demus nunc corpora facta, vt ossa, carnes, et neruos adinuicem compactos, quemad modum canit Empedocles, cum multa capita sine cereuice et sine corporeo trunco ia cerent, amicitia factum fuisse. Si ita fateamur, et animalia et plantæ illicerūt, qua re mundi ordinatio, aut̄ hæc, vñiversali p̄current mundo. ¶ Secūdū. Qui aiunt infinita inordinato motu ferri in infinito, aut̄ vnum ipsorum motum faciunt. si ita: et oīa vna latione feruntur, et non inordinata. Sīn mīnus, infinitē erunt lationes, quod est impossibile, enim finitae, ordo dabitur aliquis. Non enim quod nō ferantur in idem, inordinatio dicitur: quemadmodum et nunc mundo (vt vidēmus) per pul chre ordinato, non omnia feruntur in idem, sed ea que consimilis congeneraq; sunt naturæ. ¶ Tertiō. Inordinata, nihil aliud quicq; quā pr̄ter naturam esse videſ, or do enim sensibiliū, vniuersiū que propria natura est. Atqui incommodū est infinito motu longissimo te p̄pore pr̄ter naturam quicquam motum fuisse: quin po

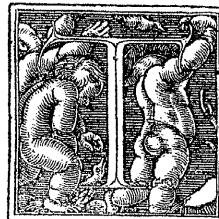
tius naturę hæ cōditiones cōpetunt, esset itaq; potius inordinatio secūdū naturā, vt quæ infinito, longissimo te p̄pore fuerit: ordinatio aut̄ preter naturā, qd q̄ sitab tur dum, ipsi viderint. ¶ Corollarīū. Quo fit vt ob id ipsum Anaxagoras belle excogiti tas se videatur mundū ex immobilibus primum inchoatū fuisse. ¶ Tertia cōclusio. Etsi aliqui ex segregatis motum admittant, generationē tamen nō inueniūt rationabilē. ¶ Nam celū ipsum segregatio (vt quod delitus est immersum) ratio nabiliter generare nequeunt. ¶ Corollarīū. Ob id itaque ipsi m̄ Empedocles celum nō ex segregatione gigni voluit, sed ex segregatorū iterum cōgregatiōe. Cōfinxit em̄ amicitia, que quedā ab vno (vbi omnia cōgregata fuerant) dislocatiōe līte, discol lecta iterum colligeret, couniret, atque cōgregaret, sicq; genitū factūque fuisse celū. ¶ Quarta. Quod sursum aut̄ deorsum mobile est, i pm aut̄ leue aut̄ graue esse necesse est. ¶ Prīmo. Sit a nō graue, b vero grauitatē habens: feraturq; simul deorsum, si fieri potest: absoluatque b spatiū d ī tēpore f. In eodē tēpē aliquid spatiū d eabit, sitque d g. Diuidō em̄ grauitatē b, sumoque partē, que sic se habeat a d g, sicut totū bad de. id ī possibile est. Cū itaque b per totū d ī mouere ī, pars ea (que cūque fuit) solum per d g mouebit, & per idē spatiū d g: & in eodē tēpē positū est a moueri. ferunt igitur deorsum per aequalē, & in eequali tēpore, nō graue, & grauitatē habens: quod est impossibile. & ita de leui (si gratū est) argumentent. ¶ Secūdū. Si quid moueatur quod neque leuitatē neque grauitatē habeat, mouebitur vi, & infinita velocitate: aut̄ graue, & grauitatis leuitatisque exp̄rs, eequalē & in eequali tēpore absoluunt. sit itaque a nō graue, & b grauitatē habens: & moueatur a per spatiū d e: & in eodē tempore, vt verbi causa f, virtus aliqua pellat b grauitatē habens: spatiū d g: quia si aliqua potentia maius in aliquo tēpē & aliquanto spatio moueat, eadē potentia in eodem tēpē maiore spatio pellit minus. Diuidō ergo graue b, capioque partem quancunque, que sic se habeat ad potentiam motricem ipsius b, sicut d g ad d e. quia potentia data mouet b per spatiū d g in tempore f, eadem potentia mouebit partem illā grauitatis participem in eodem tempore, & toto spatio d e. & in eodem tēpore & spatio ferebat a neque leue aut̄ graue, quare graue, & grauitatis leuitatisq; exp̄rs, eequalē & in eequali tempore absoluunt. quod est impossibile. Et si a iterum infinito motu ferebat, graue infinito motu & eodē spatio ferebat, quorū vtrūque impossibile est. ¶ Quinta. Aliquis mot⁹ natura, & aliquis violētus existit. ¶ Nā natura p̄incipiū est motus & quietis eius in quo est. Vis aut̄ virtus est ab alio secundum quod aliud. Motus igitur qui ab eo quod intra est p̄incipio exīstīt, iure natura dicitur, qui vero ab altero exteroque, vt alterum est, iure dicitur violentus. Et hic quidem violentus non omnino est: vt motus lapidis deorsum, quoties velocior pro creatur, q̄ naturę suę sit accōmodus, propriaque pariat virt⁹. Ille vero omnino pr̄ter naturā est, vt lapidis sursum propulsus. Et vis ipsa ad hos vtrōsque aeret tanquā apto vtūtū organo: q̄ vt grauis & vt leuis, ancipit isque naturę natus sit esse, & virtutem ab ipsa vi velut impressam retinens: qua nunc vt grauis deorsum precipitat, nunc vero vt leuis agitat sursum. ¶ Prīmū corollarīū. Vnde cognoscitur euēnire violenter agitatum ferri p̄inciple mouente ipsum non assequente, sed separato, ab īuncto que. ¶ Secūdū. Fit etiā vt nullo tali existente medio corpore, nullus violētus omnino procreat motus, neque secundū naturā vllus. vniū cuiusque em̄ motum eodem modo promouet. Sed q̄ graue, q̄ leue esse oporteat, quis secundū na turam motus, quisve contra dicatur violentus, haec tenus dictum est.

Secundi capituli scholia. ix. Vnūquodq; enim etiam multis preter naturā sustinet. Cum dicit litera, corpus naturale vñū solum habere motū secundū naturam, id secūdū materiā subiectam intelligitū de corpore naturali simplici, vt igne, aere, & ceteris, & non de cōposito. Animal enim plures habet secundū naturā motus, vñfer violatiōem, progressionem, & natacionem, quanvis vñūquodq; compositum tantum vñū habeat motū naturalem secundū locum, factum a qualitate elementarii, vñpote

secundum natūrā clementi p̄dominantis, ut hominē de oculū s̄impliciter mouetur. xiiij. Cōfīnixit enim amicitiam, quæ quadam ab vno. Et si amicitia vniuersalis apud Empedoclem mundi corruptionem efficiat, per congregacionem rerum in confusam molem, particularis tamē amicitia secundum ipsum cōcurrat etiam ad rerum productionem. Postquam enim lis dissociauerit aliqua corpora ab vno aceruo, ponit amicitiam illa discollecta vniue atq; congregare, sc̄c̄p̄ factū esse cōlū, & ita litem preparare materiam, amicitia vero fornacē superaddere, perinde atq; in arte materia segregata disponitur, deinde compacta formam accipit. xv. Diuidito enim grauitatē b. Sumatur pars grauitatis b, sc̄c̄p̄t c, que ita se habeat ad d g partem spatiū, sicut tota grauitas b ad totum spatiū d e. Exempli gratia, sicut grauitas b ad spatiū d e est dupla virtute, ita c particula i grauitatis ad d g partem spatiū sit dupla. Tunc sic. Sicut se habet b ad totū d e, ita c ad d g per hypothesis, sed b pertransit totum spatiū d e in tempore f, ergo c pertransit spatiū d g in eodem tempore. Aequali enim existente proportione, & qualiter tempore fiunt motus. Et per idem spatiū d g, & in eodem tempore f, positum est non graue moueri, igitur c graue (cum sit pars grauius b) & a non graue in eodem tempore per idem mouentur spatiū, quod est inconveniens in litera adductum. Quia si aliqua potentia maius in aliquo tempore. Hæc propositio (sicut admonent etiam notæ) intelligitur dummodo non deficerit spatiū, nam si deficeret spatiū, id non oportere, vt si grauitas vt. xij. pellat pedale terræ vsque ad centrum mundi, non oportet eandem grauitatem propellere semipedale eius ultra centrum, non enim contingit medio longius pertransire. At qui a (vt data propositio huic loco applicetur) est minus mobile, b vero maius, sive magis restans, ergo si a mouetur in tempore f per totum spatiū d e, b ab eadem v̄tute mouetur parte spatiū eodem tempore, vt d g. Itaque capio ipsius grauius b partem quancunque vt c, que sic shallbeat ad potentiam motuum b, sicut d g ad d e, v̄tote secundum subquadruplum. Cum virtus c sit quadruplo minor quam ipsius b, quad ruplo minus relisit potentiam motuorum q̄b, quare eodem tempore f per quadruplum feretur spatiū, vt d e. Nam si aliqua potentia maius mobile aliquo tempore & aliquanto mouet spatiū, eadem potentia in eodem tempore maiore spatiū pellit minus. Et per idem spatiū d e, eodemque tempore f feretur a neque graue neque leue, mouentur igitur æque velociter non graue & graue, quod est impossibile.

Tertij capitīs annotatiunculae.

Dictum Anaxagoræ, omnia in omnibus esse, intelligendum est secundum sp̄iem, & non secundum numerum, estque idem ac si dicatur quælibet esse in quibuscumque. Alterum, alterum elementum.

Eritum caput cōtinet tres quaestiones, & responsiones ad ipsas. Prima quaestio. Quibus corporibus conueniat generatio? Secunda. Cum prima corporum sint elemēta, quid elementum, quot & qualia sint? Tertia. Vtrum elementum (vt volunt nonnulli tantum vnum esse ponentes) species sit indiuisibile? Prima respondet Empedocles, quatuor esse elemēta, ignē, aerem, aquam, pariter & terram, in genita atque incorruptibilia, ex quibus omnia alia generantur, componuntur, ac fiunt. Eidem quoq; quaestioni respondet Anaxagoras Empedocli contrarius, aduersatusq; ponens homœomeras atomos ossis, carnis, & nerui, prima principia, omniumque semina rerū: ex quarū cōmixtiōe ætherem & ignem (hæc enim eadem putat) aerem, aquam, & terram gigni putauit: & ob sui parvitas, atoma carnis & ossis, oculis intuia, imperceptibiliaq; esse, omnia tamen omnibus inesse congregata, & omnia ex ipsis genita esse, coalita atq; confitata. Sed posterius cū de generatione & corruptione exactius per tractabimus, nostrum afferemus iudicium. Secunda hanc adhibemus responsionem. Elementum est in quod intus existens aut potentia aut actū, alia corpora diuiduntur: specie quidem irresolubile in alterum. Quo fit vt si tale sit elementum, & carni & ligno insint elementa potentia, vt ignis & terra: quandoquidem a carne & ligno disgregabilia sunt. caro autē aut lignum neque ignis actū, neque potentia inest: vt quæ nunquam segreganda sint ab igni. Quot autem sint, & qualia sint, postea futurus est accommodatiō sermo. Tertiæ præterea respondere licet, elementum in diuersa specie secabile diuidū: que esse, multaque esse elementa. Hoc profecto simplices motus liquido monstrat. sunt enim motuum h̄i simplices, h̄i vero mixti. Simplices autē simplicibus corpo-

ribus accommodantur: cōpositi vero cōpositis. & vniuersaliter corpori proprius est motus. Atqui manifestū est mot⁹ simplices plures esse, erūt igit̄ & plura elemēta. Br̄ij cap. scholia, xxi. Secundū hanc adhibemus responsionem. Elementa bifaria diffiniri possunt, primo, q̄ sunt corpora simplicia quæ cum non sint ex alijs, neque ex alteris, ex ipsis omnia alia fiunt. Omnia inquam alia corpora naturalia mixta fiunt, non quidem secundum substantiam, sed secundum qualitates elementorum temperatas. Secundo, elementum est, quod cum sit in mixtis aut actū, aut potentia, corpora mixta in ipsum diuiduntur, quod quidem in alterum elementum specie irreolubile est. Estet quidem elementū in mixtis actū, si secundum suam substantiam in mixtis existeret, perinde atq; materia in re naturali. At cum impossibile sit eiusdem rei naturalis plures esse formas substanciales, manifestū est elementū non esse in mixtis actū. Elementū vero est in mixtis potentia, cum elementorum qualitates in mixtis potentia & materia contemporantur sunt ut ignis in hominē est, quia contemporamentum ignis, & ita de alijs. Et hoc modo elementū considerari debet esse in mixtis, sicut & mixta ex elementis componuntur, quia in sua materia debitum sive natura habent qualitatem elementarum contemporamentum. Et elementum prædominans dicitur in mixto, cuius in illo mixto contemporamenti excellenter & exuberanter quam alterum elementorum. Sic in elementis, ipsa mixta diuiduntur, quando ipsorum elementorum qualitates adiuvicem contemporantur, ut in igneum contemporamentum, aereum, aqueum, & terreum. Et elementum est irresolubile in alterum elementum, ut ignis non resolutur in aere, neque aquam, neq; terram, licet bene diuidatur in idem specie, scilicet particulas ignis. Similiter elementum est irresolubile in corpora mixta, ut ignis non resolutur in carnem & lignum, cum hæc non possint ab igne segregari.

Quartī capitīs annotatiunculae.

Democritus, Abderites dicitur est ab Abdera urbe Thracie (que nūc quoq; Clazomenæ dicitur) clara quidē, q̄ olim ab Abdera Diomedis forore condita fuerit: at ortu Democriti physici longe clarior. Quid pyramidis rotunda, quid rectilinea, quæ & laterata dicitur, ex septimo naturalium require. Sphæra vero solidum est, a centro ad circumferentiam omnes rectas eductas lineas æquales habens.

Vartum caput contineat duas conclusiones, quatuor rationes ad primā, & nouem ad secundam. Prima conclusio. Non sunt infinita elementa homœomera, quæadmodum posuit Anaxagoras: Primo, Quia falsa vtitur dignitate, malave suppositione: quicquid homœomerū est, esse elemēta. Nā videmus multa mixtorum corporū homœomera esse, vt lignum, vt lapis, in homœomerasq; partes solui: quæ manifestū est non esse elemēta. Non itaq; erit oē homœomerū corpus elemētū: sed (vt diximus) irresolubile, indiuisibileq; in alterū specie. Secundo. Ita sumentes elementū, nulla necessitate vrgētur ponere infinita: sed omnia etiam finita faciendo, æque vt ex infinitis saluare moluntur, saluare poterunt: vt ponendo duo, tria aut quatuor, aut quocūque alio numero: quæadmodum facere co[n]natus est Empedocles. Tertio. Ipsi accidit nō omnia ex homœomeris quibuscūque facere: vt faciem nō facit ex faciebus: neque vnuquid secundū naturā figurato rū. satius igitur ipsa posuisset finita, infinitum em̄ nihil excludere videtur. Et sane melius finita, quæ vt minima omnium ex eisdem futurū ostendisset, conformior disciplinarum authoribus, qui proloquium dignitatemque accipiunt, principia finita esse aut quantitate, aut specie. Quarto. Corpus a corpore secundum proprias differentias differt. Corporum autem adiuvicem differentiae finitae sunt: vt alio manifestandū est loco. Differunt enim affectionibus sensibilibus. Sunt igitur elemēta finita. Secunda conclusio. Neque recte putat Democritus Abderites, eiusdemque cōsæctator Leucippus, primas esse magnitudines multitudine quidem infinitas, magnitudine autem indiuisibilis: & ex vno non multa, neque ex multis vnum: sed horum complicatione confusionēque omnia gigni. Primo. Quia modo quodam omnia faciunt numeros, & ex numeris: tametsi id plane nondicant. Secundo, Quia corpora figuris differre aiunt, & quia infinitas ponunt figurās, itidem & infinita ponunt simplicitā corpora. Tertio. Quia quæ elementis figure

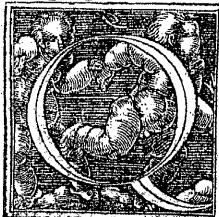
accommodandæ sint, nisi ignis, cui sphaera attribuunt, non determinauerunt: sed aer, aquam, & terram magnitudine & paruitate discreuerunt: tanquam ea sint omnium quæ elementa nuncupamus, velut pars permixta, seminariūq; ¶ Quarto. Sic dicentes, infinita rebus faciunt principia: & hoc quidem absurde. nam elementorum differētiae non sunt infinitæ, neq; infinitæ videntur. ¶ Quinto. Qui corpora magnitudines veponunt inseparabiles, mathematicas tollunt disciplinas, sensum negat, multaq; ipsiā eisdē de motu & tempore concedere accedit incompromoda, quæ alio a nobis adducuntur loco. ¶ Sexto. Pugnantia dicunt. Qui enim fieri possit, ut elementa, ignis, aer, aqua, terra, magnitudine & paruitate differant, si inseparabiles sint, vt ipsi assertūt. Septimo. Dicunt aerem, aquam, terram, ex se inuicem fieri. Sed quomodo? deficit enim semper maxima corpora segregata, non itaq; sunt ex se inuicem, si inseparabiles sint. ¶ Octauo. Horum profecto suspicione, qd corpora differat figuris, haud quaquam elementa ponit debent infinita. Ponunt enim figuræ omnes ex pyramidibus componi, rotundas quidem ex rotundis, & rectilineas ex rectilineis, & sphaeram ex octo partibus. necesse enim est aliqua esse figurarum principia, quæ si duo fuerint, & duo erunt elementa, principiaque, si tria, erūt tria, & ita de numero alio quo cuncte, quare & totidem & finita quidem assignare debuissent simplicitia corpora. ¶ Nono. Vnicuique simplicium corporum est unus proprius motus & simplex. motus autem simplices finiti sunt, nam simplices lationes duæ sunt, & non plures, circularis, atque recta. Neq; quidem infinita sunt loca, ad quæ infinitæ lationes esse possint. Non ergo infinita erunt elementa.

Varii capituli scholia. xxij. Et sane melius finita, quæ ut minima. Proprietas est cuiusvis disciplinae atq; principis, q; sint minima atque simplicissima corū quæ ex ipsis cōponitur, vt literæ sunt elementa in grammatica, & minima eorum quæ tractat grammaticus, dicibilia sunt logiq; elementa, & eorum minima quæ considerat logicus, materia & forma sunt principia rerum physicarum, & minima atq; simplicissima physice, vt vñitas arithmeticæ. Vt tunc præterea disciplinae & hæc dignitate. Principia finiti sunt aut quantitate, aut specie. Quantitate quidem, vt magnitudine & multitudine, quemadmodum literæ in grammatica finitæ, & extrema in logica. Specie vero quando ipsa principia explicantur rationibus communibus numero quidem finitis, vt principia physica his specialibus rationibus materia & forma. Mixtorum principia hisce quatuor rationibus specificis (vt aiunt) igne, aere, aqua, & terra. Itaque quantitas in hac dignitate rem ipsam respicit, species vero principiorum rationem. Quarto. Corpora a corpore secundum proprias differentias differt. Propriæ differentiae hæc dicuntur accidentia sensibilitæ, quæ vñi conuentant, alteri vero non, vt gravitas terre, & levitas ignis. Et huiusmodi differentiae finitæ sunt numero atque determinatae. Sumunt enim secundum quantitatem, vt raritas, levitas, secundum qualitatem, vt caliditas, frigiditas, & secundum vñi, vt latio sursum, & latio deorsum. Et in vnoquoque accidentiæ genere totidem sunt accidentiaris differentiae, quot sunt elementa. xxij. Ponunt enim figuræ omnes ex pyramidibus, componi. Perperam asserunt omnes figuræ solidas componi ex pyramidibus, quandoquidem sphaera ex pyramidibus minime constituantur, vt quæ sit prior & simplicior. Sicut enim circulus ad trigonum, ita sphaera ad pyramidem. Circulus autem ex trigonis non componitur, neque in eos resoluitur, nam planarum figurarum est prima, igitur neque sphaera (quæ solidarum itidem est prima) non compacta est ex pyramidibus, haud aliter quam vñitas non conflatur ex ternario.

¶ Quinti capituli annotationes.

¶ Paruarum partium, subtiliorum partium, pauciorisque secundum extensionem potentiae. ¶ Magnarum vero, pluris secundum dimensionem potentiae. ¶ Ratio, proportio.

Vñtum caput continet quatuor antiquorum opiniones, tres conclusiones, & tres rationes ad primam, tres ad secundam. ¶ Quatuor antiquorum opiniones. Prima est ponentiū tantum vnum esse elementū, & ipsum esse ignem. ¶ Secunda est ponentiū ipsum esse aerem. ¶ Tertia est ponentiū esse aquam. ¶ Quarta itidem tantum vnum esse afferentiū, aquam, aerisq; mediū, & aqua subtilius, & aere densius, calos & omnia con-

tinens, magnitudine infinitum. ¶ Prima conclusio. Perperam asserunt tale aera, aerisq; medium, cæteris esse elementū. ¶ Primo. Quia ex ipso densitudine & rareitate alia gignivolum. Verum enim raro ita dicentes, sibi ipsiis repugnant, aliquid ipso elemento principio, prius facientes. Et enim rarius, incompositus, & in quod posse ususmodi resoluantur, densius autem compositus, quare cū cōpositio sit ex elemēto, resolutio vero (quæ admodum aiunt) ad elemētum, potius ipsum rarius, vt aer, ponere debuerunt elementum, immo vero cum ipsis fateantur ignem esse omnium rarissimum, ipsum maxime omnium ponere debuerunt elementum. Et nihil refert an ignis rarissimus sit admittant, necne, nam alterū rares admittunt, quare aut ipsū aut tandem vñū aliud dabitur, quod principium erit, & non ipsum medium. ¶ Secundo. Nil differt densitudine & raritate alia gigni, grossitie et subtilitate, est enim grossum, densum: subtile vero, rarus. Rursum quid grossitie & subtilitate, illa gigni sit, nisi magnitudine quadam & paruitate. Grossum enim, magnarum partium est: subtile vero, paruarum, quod enim in multum extensem fuerit, subtile est, & ex paruis constare dicitur partibus. Sed tunc quid obsecro aliud facere videntur, nisi rerum substantias magno, & paruo discriminare, & omnia ad ali quid facere, sunt enim magnum & paruum ad aliquid, quare nihil simpliciter ab soluteque ignis, aer, aqua, aut terra, quod ipsi viderint. ¶ Tertio. Præterea si ipsa magno & paruo dividimur, erit quædam ratio, pportioque magnitudinū adiuuare, quare quæ rationē aeris ad aquā habet, aer est: & quæ aquæ ad terrā, aqua. Sit ita que ignis in maiorī ad aerē ratio, aer ad aquā, aqua vero ad terrā, quia in maioribus minorū rationes insunt. erit igitur aliquid ignis sic se habēs ad aquā, sicut aer: & aliquid ad terrā, sicut aqua, quare ipsius hoc erit aer, illud vero aqua. Hoc idem ostendere liceret de terra, si maiores in dēsioribus asciscant rationes. ¶ Secunda. Qui ignem omnium ponit esse elemētum, tametsi hæc diffugiat incompromoda, in noua tamē incident, atque peculiaria. ¶ Nam hi bīfidi bipartitique sunt, hi enim figurā vt pyramidem igni accommodant, illi vero nullā. Qui figuram accōmodant, hi ineruditius & (vt ita dixerim) crassiori Minerua id faciūt, causā subdentes, quod acutissima figurarū sit pyramidis, ignis autē acutissimum corporū sit. Alij paulo persuadentiore nuntunt ratione, q; corpora omnia ex eo quod simpliciorū subtiliorūq; partium est, componuntur, & figuræ solidæ ex pyramidibus abeūt compositæ. Quare cum igitur corporū subtilissimum, & simplicissimum sit, & pyramidis itidem solidarum figurarum simplicissima, igitur primo & simplicissimo corpori ascenda est. Qui vero igni nullam ascrubit figurā, ipsū solū subtilissimarum partium esse ponunt, ex quo vt cōpositionē accipiente alia gigni dicunt, perinde atq; aurum arenæ cōstatut coalescūt. ¶ Sed ita dicentibus accidere incompromoda nunc aperiāmus. ¶ Primo. Quia si partes illæ ex quibus ipsū constituūt, indiuisibilis esse statuatur, rationes prius positæ ita esse vetant, & iterū quod subiungimus. Si itaque indiuisibilis sunt, cum ex ipso cōstituantur aer, aqua, terra, talia corpora sibi inuicem partium proportionē respondent. Quæ enim magnitudines similitūm partium (quales erunt indiuisibilis omnes) cōstituit, pportionaliter adiuuare se habēt, vt oēs partes aquæ ad partes aeris atq; ignis, & totū ad totū, & ita in cæteris, quāvis forte aer plus aqua habeat, & subtilissimum dēfissimum, quare si minor magnitudo in maiore existit, & ignis magnitudo sit maxima, resolubilis erit in aerē, in aquā, & reliqua, quare elemētum non erit. Et ita si posueris aquam majoris magnitudinis, & ipsa erit, & aer, & ignis. Et cur etiā, cum omnia quæ simplicium partium fuerint, hoc quam illud possit statuatur elementum. ¶ Secundo, esto, nunc agamus, dicant esse diuisibile, qui figuram ei propriā ascribunt. Pars igitur ignis non erit ignis, quia pyramidis ex pyramidibus non constet, immo corpus erit, quod neq; elementū, neq; ex elemēto erit pars ignis, quæ elementum non est, cum minime sit ignis, neque aliud elementorū.

quicq; neque ex elemēto est. Et qui figurā ipsi nō adsciscunt, magnitudine determinant, quare aliquid elementi potius elementum erit, cum sit minorū partū, & hoc abibit in infinitum, aut tandem ad in diuisibile decumbetur, elementū enim id erit quod minimarum partium fuerit. Erit item illa magnitudinum ratio, quam supra arguimus, & hoc ad hoc ignis, ad hoc aer, ad hoc aqua, atq; terra. ¶ Tertio. Et hī & cæteri qui vnum solum ponunt elemētum, commune vitium atque reprehensionē in currunt, q; vnum solum faciant naturalem motum. Omne enim naturale corp^o motus habet principium, omnibus igitur existentibus vnum, vnum erit motus, & ad eundem terminū, vt si omnia sint ignis, sursum, et quanto maiora fuerit, plusque ignis habuerint, tanto velocius sursum emicabūt, quæadmodū maioris molis ignis velocior sursum latio est, nunc autem huius opositum videmus in multis, quæ maiora mole, velocius deorsum corrunt. Non igitur omnium elementum erit ignis, aut aliud quoedunque, tum ob prædictas, tum ob alias a nobis prius adductas rationes. ¶ Tertia conclusio. Plura et finita esse elementa necesse est. ¶ Nam infinita esse non posse probatum est, nunc autem probatum est non tantum esse vnum, Sunt igitur plura et finita.

Vinti capititis scholia. xxv. Quare cum cōpositio sit ex elemento. In omni disciplina & natura id compertum est, compositionem ex elemento, & resolutionē ad elementum fieri. In grāmaria enim syllabarum ex literis compositione, & rursū compositarum in literas fit resolutione, quæ sunt elementa grammatica. In logica propositionem ex terminis constitutio, & reuocatio in terminos, quæ sunt elementa logica. In geometria propositionem ex principijs demonstratio, & in ipsa principia reductione. In physica de numeris rerū naturaliū ex materia est compositione & in materiam resolutione. Quid & in arte quoq; exploratum est. Sit itaq; ignis in maiori ad aerem ratione. Sic ignis ad aerem in proportionē quadruplica, & vt xxiiii. ad vi. aqua in tripla, & vt vi. ad ii. aqua vero ad terram in dupla, & vi duo ad vnu. Tūc sic. In maioribus proportionibus sunt minores, tanquam in totis sue partes, erit igitur aliqua pars ipsius ignis (qua sit a) sic se habens ad aquam, sicut aer ad aquam, quare a pars ignis erit aer. Quid enim eam habet magnitudinis proportionē ad aquam, quā aer ad aquam, est aer. Similiter erit aliqua pars ignis vt b, sic se habens ad terram, sicut aqua ad terram, igitur b erit aqua. Quid enim proportionem magnitudinis habet ad terram, quam aqua ad terram, est aqua. Igitur ipsius ignis vna pars erit aer, & altera aqua, quod est impossibile. Sic & de terra ostendere promptū est, si densiorum corporum ad cætera maiores ponat proportiones, vt præfens ostendit figura.

Maiores rariorum ad cætera proportiones.		Maiores densiorum ad cætera proportiones.	
Ignis	xxiiii.	A pars ignis	vi.
Aer	vi.	B pars ignis	ii.
Aqua	ii.	A vt aer	Aqua vi.
Terra	i.	B vt aqua	Terra xxiiii. B vt aer

xxvi. Causam subdentes, q; acutissima figurarum sit pyramis. Qui hanc conterunt rationē ex solis affirmatiis in secunda figura syllogismūm constituent, & insuper multiplicatē falluntur. Nā pyramis, acuta est figura, q; in acumē erigatur. Ignis autem dicitur acutus, quia facile sensū penetrat sua virtute actiua. Alij vero aliam rationē astruentes, assumptionem fallam proponit, pyramidem scilicet solidarum figurarū esse simplicissimā, nam sphærica figura qua vnicā superficie cōinetur, simplicior est pyramidē quæ pluribus claudunt superficiebus, sicut circulus triangulo. Præterea constituent, & hi syllogismūm in secunda figura ex solis affirmatiis. Quare si minor magnitudo in maiore existit, sit magnitudo ignis vt viii. aeris vt . vi. atq; vt . iiiii. & terrævt. ii. In magnitudine ignis maiore, est magnitudo aeris minor, scilicet vi & aquæ iiiii. & terræ ii. quæ admodum in octona rīo est senari^s, quaternarius & binarius. Et igitur ignis in aerem, aquam, & terram, vt suas partes resolubilis, & per consequens non est elementum, non elementum est irresolubile in alterum specie. Et si aqua ponatur maioris magnitudinis q; ignis, eadē ratio ostenditur q; aqua resolvetur in ignem aerem & terram, vt hæc ostendit descriptio.

Ignis	viii.	Ignis	vi.
Aer	vi	Aer	iii.
Aqua	iiii.	Aqua	viii.
Terra	ii.	Terra	ii.

¶ Sexti capititis annotat.

¶ Corpus, corporeum. ¶ Non corpus, incorporeum. Extum caput continet duas conclusiones, duas rationes ad primā, & duas ad secundam. ¶ Prima conclusio. Elementa cœpterna esse impossible est. ¶ Primo, quia videmus ignem aerē, aquā & terrā resoluti. Aut igitur aliquādō resolutio stabit, eritq; aliquādō totū resolutū, aut ipsū infinitū erit. Si ī finitū, & eius resolutio tēpore erit infinito, & eius compositione tempore infinito. Et cum vnumquodq; natura cōstantiū alio tēpore componatur, & alio dissoluatur. accidet vnu. tēpus infinitū extra alterū infinitū existere, & vnu prius altero esse, est enim cōpositio dissolutione prior, hoc autē impossible. Et si dissolutio alcibi stabit, aut hoc induisibile erit, hoc autē non, propter prius adductas rationes, aut diuisibile, sed nū q; dissolubile, vt ipse dicebat Empedocles. hoc iterū nō. Nā si maius dissolubile corruptibile est, itidem & minus erit. Videmus enim in eisdem quod maius est, difficultius, minus vero, facilius corrupti. Quare cum maius corruptatur, vt volvit, & ipsū quoq; minus rationabiliter est aliquādō corrupti atque dissolui. Duobus autem ignem corrupti videm⁹. Primo, cōtactu cōtrarij, vt cū disperit extinctus. Se cūdō cum in seipsum marcescens tabescit, deficitque, hoc autē minor (vt parua flāma) patitur a maiori, & quāto minor, tāto velocius absuntur. Oportet igitur elementorum corpora corruptibilia esse, atque ea dē in corruptibilia corrupti. ¶ Secundo. Cum constet elementa generabilia esse, aut igitur generabunt ex non corpore. Atqui dicit ex incorporeo ignem generari, nihil aliud dicit, q; si vacuum introducatur separatum. Omne enim quod fit, in alio fit, & in illo, vbi prius existenter id ipsum ex quo fit, quod si nullum corpus existebat vbi genitum est, vacuū ergo erat. Si vero alterum corpus posueris præter id incorporeū ex quo fit, duo igitur corpora simul erūt, scilicet quod factum est, & quod illūc ante factionem generationemque p̄ existenter, quod est im possibile. Manifestū itaque esse p̄ o elementā i corpora resoluti, & ex corpore reparari atque gigni. ¶ Secunda cōclusio. Haud tamē existimadū est vnu cōmune corpus esse alterum ab ipsi, ex quo ipa gignatur, & i quod ipsa resolutūatur. ¶ Primo. Quia illud corpus prius esset elemētū. Atqui ipsi elementis nulla sunt priora corpora, sunt enim sensibilium corporum primia. Nō igitur est tale vnu aliquod cōmune corpus. ¶ Secundo. Quia aut gravitatem aut leuitatē habebit. Quod si sic aliquod elementorum erit, omne enim simplex aut leue aut graue, aliquod elementorum est. Aut prorsus gravitatis & leuitatis expers est, & tunc corpus illud vt moueat nullam retinet aptitudinem. Immobile igitur erit eiusmodi corpus, & mathematicum, nec in loco vsipiani erit. Si enim in loco cōset, aut mouetur, aut quiesceret, & si natura quiesceret, in eum locum natura ferretur, & si vi quiesceret, & vi, & præter naturam ferretur in eundem. Et si non est in loco, ex eo nihil fiet, quod enim fit, in eius ex quo fit loco fieri necesse est. Quo fit ut p̄ manifestū relictum sit cum elementa non fiant ex non corpore, neque fiant ex altero ab ipsi corpore. ipsa ex se inuicem fieri.

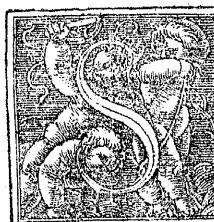

¶ Sexti capititis scolia. xxviii. Est enim compositione dissolutione prior. Bisaria compositione dissolutione prior est, tempore, & perfectione. Tempore quidem, nam prius resolutio componitur antequam dissoluitur, vt in arte & natura explorassimū est. Perfectione vero, nam cōpositio tendit ad esse, dissolutio vero ad non esse. At res naturae perfectio est quam non esse. Motus autem qui ad perfectionem tendit terminū est perfectior. Videmus enim in eisdem quod maius est difficultius. Ea propostio intelligenda est in his quæ sunt eiusdem specie & naturæ, vt maiore igne & minore. Nam non inconveniens est manus ligni citius corrupti paruo ferro, quod diuersæ sunt naturæ. Præterea intelligenda est vbi oīnia vnu ceteris alterius sunt paria, nam si parvus ignis esset in suo loco, & magnus extra suū locū, quid prohiberet magnum ignem citius corrupti? quod non consumiliter se habet maius, & minus. Et ratio est in promptu, quia quid maius est, habet valentiorē in irtutem resiliēdī exerto corruptenti, quod vero minus, invalidiorē. Proinde hoc facilius, illud vero difficultius corru-

pitur. Et minor ut parua flamma patitur a maiori. Quia si parua flamma coniuncta maiori conservetur per eam ab extero corruptente, ne adeo facile corruptatur sicut si esset separata, corruptur tamen per accidens a maior i velocius quam per se corruptetur, propter subtractionem alimenti quo parua flama adiutus aleretur, & quod maior flama minori tempore absumit. Et ea ob rem minor flamma tempore minori perducatur maiori coniuncta, quam per se subsistens. Et cum duo sint modi qui bus ignis corruptur, prior quidem per actionem contraria, posterior vero per absentiam conseruantis, minor flamma priore modo a corruptione defenditur, posteriorre vero ad corruptionem citius disponitur per maiorem flammam, quae cito exedit minoris flammæ materiam.

C Septimi capituli annotat.

Corruptibilem principia, elementa, & corpora simplicia. **I**ntelligibilia corpora, corpora mathematica. **P**ositio, opinio.

Eoptimum caput continet tres conclusiones, quatuor rationes ad primam, & sex ad tertiam. **P**rima conclusio. Modus quo Democritus & Empedocles generationem elementorum ex se uite saluare nuntuntur, irrationabilis est. **P**rimo. Quia sua dicta ignorare videtur, cum non quodque inquit ex unoquoque segregari, sicut apparere generari, non generationem ex se inuenire facientes, sed apparatum generationem, perinde ac si res in vase delicit, quas in lucem & apparatio proferas, dicasque eas idcirco genitas. Sicut ergo generatio minime fit, sed ex quadam subiecta substrataque materia. **S**ecundo. Eadem magnitudo cum arctior strictiorque fiat, non videtur idcirco fieri debere grauior, quod quodque ipsi volunt quoties ex aere fiat aqua. **T**ertio. Quo pacto immixtum quodque separatum fuerit, maiore locum occupare necesse sit? & maius corpus in minore continetur? quod tamen semper oppoteret quoties ex aqua fit aer, amplexorem enim locum semper factus occupat, & non quodque rarer et subtiliorum partium, quod aqua feruore intumescentem ostendit, quae adaucta mole, cōstricta vase continentia etiam perfringit. Aut igitur erit vacuum, aut non extendentur corpora, quod & ipsi volunt. Sed certe irrationabile est existente vacuo semper quod extrahitur, ampliore mole se diffundere necesse est, quod tamen oportet cum ex aqua fiat aer. Et quod configulum suum nullum sit, ope vacui cōfidentium, alio quoque demonstratum est loco, cum nihil prorsus esse queat vacuum. **Q**uarto. Si eo pacto, segregatio generatio fieret, tandem ex se inuicem generatio casura defecturaque esset. Nam in magnitudine finita infinita contineri impossibile est, si itaque ex terra aqua demiseris aliquid ab ea distractum est, & generatio factum. Deinde iterum demendo, aut tandem absurmitur, stabiliturque aliquo, aut sub mole finita, infinita sunt continenta, quod est impossibile. Non igitur semper ex se inuicem generari possunt, non est igitur, quod modo Democritus Empedoclesque volunt, elementorum ex se inuicem generatio. **S**econda. Elementa se inuicem transfiguratione non fiunt (quemadmodum ex eadem cera transfiguratione fit circulus et sphæra) ut nonnulli volunt. **N**on ipsa elementa indiuisibilia esse oporteret, propterea quod non semper pyramidis dividatur in pyramidem, neque cubus in cubum, neque pars ignis erit ignis, neque pars terrae erit terra, aut corpus prius elemento, & quod non resoluetur in elementum, & quod non erit elementum, quodque figura nulli elementorum habuerit accommodam. **T**ertia. Neque ita superficerū resolutione elementa ex se inuicem gignuntur. **P**rimo. Quia inconveniens est non omnia ex se inuicem gigni posse, sed eorum unum (ut dicunt) transmutationis esse expers, quod paucioribus constet triangulis & superficiebus, ex quo ideo gigni non potest, quod pluribus eget triangulis. Tum quia negata est certa sensuum experientia cognita sit. Et huius quidem causa est, quod ex non bene sumptis principijs omnia ad quasdam statutas opiniones defendendas reducere volunt. Atqui aeternorum principia aeterna esse videntur, sensibilia &

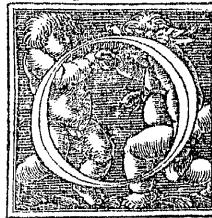
corruptibilem corruptibilia. Tum quia quaevisque adeo suorum defendendorum sermonum sunt pertinaces, ipsorum sunt amatores: & quodlibet accidentis tanquam vera habentes principia sustinent, ex consequentibus, & maxime ex fine recte iudicandi occasione non sumentes. Ut enim disciplinæ facti finis, opus est, ita & sensibilia cognoscere, & quae circa sensum versantur, naturalis disciplinae finis est. **S**ecundo. Accidit ipsis terram maxime omnium esse elementum fateri oportere, ut quae sola incorruptibilis existat, & in quam alia resoluatur: quae potiores videtur esse elementi conditiones. **T**ertio. Accidit eis triangulos, superficiesque remanere superfluas: ut cum ex illo quod plures triangulos habet, genitum id quod pauciores habeat, supersunt residui: qui profecto non constituant elementum simile ei ex quo genitum est, quod longe plures requirat, neque aliud quodcumque. Erunt igitur remanentes, superflui, otiosi. **Q**uarto. Quia generatione ex non corpore faciunt, quia ex superficiebus. **Q**uinto. Aduersa certissimis scientijs permulta considerari coguntur: ut non oem corpus diuisibile esse, quod irrationabile est: quandoquidem vel intelligibilia illa corpora, disciplinae ipsae mathematicae diuisibilia esse concedunt: & hi ut suam tueantur positionem, non omne sensibile corpus diuisibile esse admittunt. **S**exto. Quia elementa, substancialiaque elementorum figuris determinant: ut ignem pyramidem, aut sphæram, quare sicut diuisa sphæra aut pyramidem, partes sphærae aut pyramidis non existunt, ita partes ignis non erunt ignis: & ita de aere, aqua, & terra: quare aut ipsa indiuisibilia sunt: aut (ut iam diximus) aliquid est prius elementum.

Septimi capituli scholia. xxx. Secundo, eadem magnitudo cum arctior strictiorque fiat: quia interdum res naturalis fiat grauior, quando arctior strictiorque clauditur magnitudine, quod in ea materia angustioris molis recipiatur forma substancialis nata grauitatem efficiere, ut cum ex aere fit aqua aut terra, id rarer non semper oportet, nempe cum ex aere fit aqua, magnitudo fit minor, sine grauitatis accessione. Præterea in his quae angustiori molis continet habet maiorem grauitatem, minor magnitudo soli est causa propter accidentem maioris grauitatis, nihil ad illum effectum causalitatis rationis habet, neque ad ipsum natura ordinata. Sed minor magnitudo accepit strictior, causa est per se condensacionis, & forma substancialis causa per se grauitatis. xxxi. Aut corpus dabis prius elementum. Hęc inconveniens facile conspicitur sequi, accepta cuiuslibet elementi parte integrali, ut ignis. Nam nulla pars pyramidis est pyramidis, pars auctem ignis, est pars pyramidis, scilicet totius ignis, quae ponunt pyramidem, ergo pars illa ignis non est pyramidis. Rursum. Ipse ignis est pyramidis, ut cōcedunt, & nulla pars ignis est pyramidis, ut ostendunt, ergo nulla pars ignis est ignis. Nec etiam pars ignis est aer, aut aqua, aut terra, & multo minus est aliquid mixtum, igitur huiusmodi pars (quae est corpus) est prior elementum, & non resoluti potest in elementum, cum ex ipso non cōponatur, immo neque ea pars ignis est elementum. Nam secundum eos ut quicquam sit elementum, debet habere figuram illi elemento accommodam, pars auctem ignis non habet figuram cuiuslibet elementorum conuenientem, neque enim pyramidale, neque sphæricam, & ita de ceteris, igitur illa pars ignis non est elementum, quod est absurdum. xxxii. Atqui aeternorum principia aeterna esse videntur. Id non de principijs ratione cognitionis intelligendū est, nam ea siue aeternorum sunt, siue sensibilia, siue corruptibile, aeterna sunt, perpetuae, & videntur, ut ex posterioribus analyticis perspicuit euasit. Sed de principijs compositionis aetatis constitutionis illud est accipiendo, quae si fuerint aeternorum, ut supramundanorum & corporum caelestium, sunt aeterna. Si vero sensibilis rerum & corruptibilis sensibilia sunt & corruptibilia, aut secundum rem, ut forme substanciales, aut secundum rationem solum, ut materia, quae corruptitur subiecta, & definit esse illis cuius prius fuit subiectum. Præterea per principia corruptibile (ut etiam monent nonne huius loco responderes) intelligi possunt elementa & corpora simplicia, quae corruptibilia esse ambigunt nemo. Tertio. Accidit eis triangulos superficiesque remanere superfluas. Requirat ignis (quia rarissimus est) viginti triangulos ex quibus constitutatur, aer quindecim, aqua decem, & terra sex, & ex aqua decem triangulorum fiat terra complectens sex triangulos, manifestum est quatuor triangulos remanere, qui non constitutunt aquam similem ei ex qua genita est terra, nam aqua per hypothesis requirit ut fiat decem triangulos, neque illi residui trianguli constituant terram, quod pauciores sunt quam terra posita est requiri. Et multo minus constituant aerem aut ignem, quod hic viginti, ille vero quindecim requirat superficies. Ergo ex illis quatuor triangulis nullum constitutum potest elementum, & per consequens sunt otiosi & superflui, quod inconveniens.

Octauum capituli annotat.

Octaëdra figura est, quod octo habet superficies & bases. **D**odecaëdra vero, quae duodecim superficierum est, atque basium. **C**ubica autem, quae tesserarum figure ex-

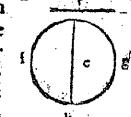
primum. **C**Angulus acutissimus, qui ex sphæræ exteriori cōtactu causatur, is est, qui causatur ex linea recta regulariter super diametrum cadente, & cīrcunferentia parte. quod decimaquinta tertij demonstratur geometriæ.

Ctatum caput contineat duas conclusiones, quatuor rationes ad primā, & septē ad secundā. **P**rima cōclusio. Irrationabiliter figuræ elemētis adaptat, vt igni sphærā aut pyramidē aerī dodecaedrā, aquē octaedrā, terrę vero talarē & cubis eam. **T**rimo. Quia accidet eas nō replere totū spatiū. In planis enim adiuvicē nexæ trigonæ, tetragonæ & hexagonæ, totū replere videtur. In solidis autē tñ duæ, pyramis, atq; cubus. & tñ cū plura duobus sint elemēta, plures solidas atq; corporales totū replētes sumere oportet figuræ. **S**ecundo. Omnia simplicia corpora a loco & cōtinente figura videtur: maxime autē aer & aqua. Nō igitur elemēti seruāt figurā. alioquī nō vbiq; assequerentur ac rangerēt cōtinēs: quod est impossibile. **T**ertio. Si trās proportionetur aqua, vt si quoquo pacto in pyramidē aut cūbū figuretur, nō erit amplius aqua, si elemēta figuris differat. Hoc certe falsum est, & hoc nos docere videtur natura, & nō præter rationē eueniē. nā vt & in cæteris subiectū & materiam oportet esse informē, & sine illa suapte natura specie. Sic enim (vt scribitur in Timaeo) melius adaptari poterit, quod speciem recipit omnē. ita & de elemētis putare oportet, quæ cōpositis futura sunt: vt materia: vt sine huiusmodi figuris adiuvicem pati, alterari, atq; transmutari queant. **Q**uarto. Et os & caro & alia cōtinua, ex elemētis esse nō poterunt. nā elemēta ex superficiērum compositione gigni ponunt, non autem ea quæ sunt ex elemētis. Quo fit vt si quis acute velit intueri, & eorum rationes penitulatate examinare, ex entium natura generatiōnē auferre videātur: nisi transsumptione quadam, elementi generatione, & cætero rum generatione vt dicantur. **S**ecunda. Neque quidem figuræ elementis adscendæ sunt ob ipsorum motus, affectiones que. **H**anc enim ob causam faciunt hi ignem sphæram, hi vero pyramidē, quod hæc maxime sint mobilia, tangatq; minima, & nequaquam firmiter iacentia. ignis autem maxime mobilis, et minime fixus est. Et anguli (vt aiunt) est calefacere, et maxime calefactione incēdere. ignis autem calefactiuus et incensiuus est. ideo hi pyramidēm esse dicunt, q; tota sit anguis. Hi autem sphæram, q; angulum, extra tangendo, constitutat omnium acutissimum. Et terrę cūbū a scribūt, q; hæc figurarum ad bene manēdum aptissima sit: maneat autem omnium firmissime terra. Sed hæc non recte dicta esse apparet. **P**rimo. Quia tametsi sphera motu sit aptissima, non tamen motuī qui igni proprius est, est enim motus sursum rectus igni proprius) sed circulationi, aut volutatiōni: et terra non vbiq; manet, sed in loco suo, quemadmodum et elementorū cætera. Quare illorum ratione vnumquodq; elementorū extra suum locum, pyramis erit, aut sphæra, q; bene moueatur, et in proprio loco, quod fixe maneat et stet, erit cūbus. **S**ecundo. Si ignis calefacit et vr̄it, quod angulos habeat, omnia elemēta calefactua erunt: licet forte alterum altero minus. nam omnia habent angulos, et cūbus, et octaedrum, et dodecaedrum et pyramis. Inquit enim Democritus, sphæra quidem vt angulus quidam exurit, et ardore excitat. **T**ertio. Id permanesce falsum esse mathematica pandūt. Nam si sphæra & pyramis calefacit, et vr̄it, corpora mathematica calefaciēt et vr̄ent. habet enim illa et spheras, et pyramidēs, et angulos, et diuisibilia. Quæ si ita se habeat, et in mathematicis sint magnitudine indiuisibilia, cur ergo nō calefaciat, vr̄antve, et tamē propter easde causas ignis calefaciat, et exurat? Differentiā adducant, causamq; assignent oportet. Manifestum ergo esse videtur, non vt dicunt, ita esse dicēdum. **Q**uarto. Si ignis, sphæra, pyramis ve est, et quod ardet, ignitur: protinus quod ardet, sphæram pyramidēmve fieri necē-

se est: quod q; falsum sit, vel viderint ipsi. **Q**uinto. Cū partes ignis sint ignis, si ipsum diuisibile statuant, vt eius incisionē & diuisiōne quācunq; ratio figuræ sequatur necesse est, si ignis partes ignis esse debeat: q; tamē accidit. Dicere enim sphærā non nisi in spheras, & pyramidē non nisi in gladios, & ferram non nisi in serras diuidi posse. **S**exto. Ridiculum certe est, igni pyramidēm attri buere, quod figurarum aptissima sit ad secundum, diuidendum, & separandum. Nā magis igni proprium est cogregare, & ad continua reuocare. congregatenim ea que eiūdem tribus sunt: & haec congregatio, per se est: est enim continuatio & vnitio: segregatio autem per accidens. Congregat enim (vt dictum est) quod eiūdem generis fuerit atque tribus (quod dicunt homophylon) & segregat alienum. Debuerunt igitur horum duorum ei figuram magis aptare, quod magis ei proprium est & competit: hoc autem est congregare, & non dissipare & disgregare. **S**eptimo. Calidum & frigidum virtute contraria sunt. Atqui frigidū contrariam assignare nequimus figuram, nam figuræ nihil est contrarium. Et certe ipsi figuram assignare prætermittit erunt omnes, & tamen cōueniebat aut omnia determinare figuris, aut nullum attentare, cur enim potius hoc, quam illud? Sibi ipsi dissident quidam, suppetitias ferre volentes. Aliunt enim frigidū magnarum esse partium: quapropter constringit, et per poros transire, expirare et difflari nequit. Erit igitur calidū transiens, tale autem omne, subtiliū est partium: quare calidū et frigidū, magnitudine et paruitate, et non figuris (vt defendere volunt) determinant. Quam rem si pertinacius defendere pergit, et igne magnæ sint et i paruæ pyramidēs, magna non erūt sgnis, et figura illa non erit causa caloris, quin potius contrarij effectuā. magnū enim (vt aiunt) frigefacit. Ex his itaque permanentibus esse putamus, elementa, passiones, affectiones ve elementorum, non esse figuris discriminandas. Sed quæ eorū propriissimæ differentiæ sint, et a quibus passionibus, operibus, et virtutibus pendent (habet enim vnuquodque a natura proprias et passiones, et opera, et virtutes insitas, et determinatas) futurus sermo indicabit. Quod cum cognitum fuerit, vniuersaliusque ad vnumquodque alterum differentias accipere quam facillimum erit.

Ctavi capitū scholā. xxxiiij. Secundo. Omnia simplicissimā corpora a loco & cōtinente figurā videtur. Nominātur potissimum aer & aqua, q; hæc corpora sint simplicia & humida, humidū autem male proprio cōtinetur termino, & bene alieno, hinc cuiusfiguræ corporis cōtinētis se facile accommodat, quod in aqua sensu est perutit. Si quis enim aquam in vase quadrato posuerit, ipsa in figurā quadratam se disponet. Deinde si eandem in sphæricū vas transfuderit, figuram suscipiet sphæricam. Et intelligitur dicta propoſitio de ijs corporibus simplicibus, quæ ob mollietatem possunt facile de vna figura in alteram trāſferriri, non autem de ijs quæ ob suam duritatem inepta sunt vt extera refiguram induat, vt de terra, quæ secca & dura bene terminatur termino proprio, & male alieno. xxxiiij. Hi autē sphæram, quod angulum extra tangēdo cōstituit omnī acutissimum. Sit datus cūculus a g b f, cuīus centrum sit c, & diameter a b, super cuīus vnum terminum a cadat linea recta d orthogonaliter, vt cum diametro duos angulos rectos constituat, scilicet d a f, & e a g. Angulus d a f constitutus ex parte linea d a, & parte cīrcunferentia a f, est acutissimus, qui sit ex cūculi exteriori contactu. Similiter angulus e a g constitutus ex parte linea recta e a, & parte cīrcunferentia a g, etiam est angulus acutissimus, qui sit ex contactu cūculi exteriori, vt decimaquinta propositiō tertij geometriæ demonstrat. **Q**uinto. Cum partes ignis sint ignis. Cum ignis diuiditur, nomen totius, quamlibet partium sequitur, nam quælibet pars ignis est ignis. Si igitur ignis sit sphæra aut pyramidēs, quamlibet ignis partem eadem figuræ sequetur denominatio, & quælibet pars ignis est pyramidēs aut sphæra, & per consequens quælibet pars pyramidēs erit pyramidēs. hoc autem manifestum est inconveniens. Nam dicere pyramidēm non nisi in pyramidēs esse diuisibilem, simile est ac si quis pro proloquio, dignitateque & positione afferat gladium non nisi in gladiis diuidi posse, & ferram solū in serras esse partiblem. Nam magis igni proprium est congregare, & ad continua reuocare. Cōgregatio & ad cōtinua reuocatio per se potius est ad deperditionē, cū oīs res magis coleretur cōtinuacē distracta. Cōtra vero segregatio per se est ad cōseruationē, nā per discōtinuaciōnē rediſponit ad corruptionē. Et ignis quidē congregat ea quæ sunt eiūdē naturæ & speciei, & vaporem vatori, sumum, & cinerem cineri. Separat autē ea quæ diuersa sunt speciei & na-

turæ, ut sumum a vapore, & aqueum a cinere. Potius igitur debuerunt antiqui attribuere figuræ ignis qua cōgregaret, quod ei est magis proprium & perfectius, quam qua segregaret (ut pyramidem) quod ei minus est proprium, & imperfectius.

CParaphraseos in Tertium de Cælo et mundo Aristotelis, finis.

CPRIMI CAPITIS PARAPRASEOS IN
quartum de Cælo & mundo, annotat.

CPosse natura moueri, esse aptum natura moueri. **C**Sursum simpliciter, extremū cæli lunæ. **C**Sursum ad alterum, extrellum ignis. **C**Extremū, cōcauū. **C**Deorsum simpliciter, terra. **C**Deorsum secundum alterum, aqua, naturali rerum serie, situq; seruato. **C**Antipus, ex opposito ad alterum pedes habens.

Vartus de Cælo continet sex capita. Primum vñā conclusionem, duas rationes ad eam, duas diuisiones, & quinque definitiones. **C**Conclusio. Quid graue, quid leue, & que vtriusque natura existat, disquirere conueniens est. **C**Primo, Quia hec cōtemplatio, sermonibus qui de motu sunt, propria est. Definiemus enī graue & leue per posse natura moueri: quorum actibus nomina nulla posita sunt. Nos autem hoc in loco de eorum motibus intendimus. cōueniēs igitur huiusmodi disquisitio est. **C**Secundo, Quia omnes antiqui virtutibus grauium & leuiū vñi sunt, sed per pauca determinarūt. Cōueniēs itaq; erit, quæ ab alijs dicta sunt adducēdo, tantum de ipsis considerare, quātum nostro subserviat proposito, & nostram aperiat sententiam. **C**Prima diuisio. Grauium quoddā est simpliciter graue, & quod dani graue ad alterum: quēadmodū as ligno dicimus esse grauius. Itidem leuium hoc simpliciter leue, illud vero ad alterū. Et de graui simpliciter, & simpliciter leui nihil meminerūt, neq; definierūt quid aut graue aut leue ad alterum, sed habentium grauitatem aut leuitatem quid grauius aut leuius. **C**Secunda. Quædam semper a me dio ferrī nata sunt, & hæc sunt quæ sursum ferūtur. quædā vero semper ad mediū, & sunt que ferunrur deorsum. **C**Sed existimauerunt quidam (& absone quidē) nō esse sursum aut deorsum in vniuerso, q; ex omni parte similes habeat partes: vt si quis tantū ambulet, vt suo primo loco fiat antipus, cōsimiles habebit mundi partes: quare nō prius erat sursum, tūc vero deorsum. **C**Nos dicimus sursum & deorsum nō relatione ad nos sumpta accipi oportere: sed vbiq; fuerit cæli extrellum, ibi sursum: vbi vero ei⁹ mediū, ibi deorsum. Quare qui antipus ita ambulando fieret, semper esset deorsum. **C**Neque id verū est, quod putauerunt aliqui, hemisphærīū celi supra nos, sursum: sed totum quod pedibus nostris e regione subsitum est, deorsum esse: quia credebant ex opposito non esse aliud cæli occultatum hemisphærīū: quod falsum est. Ex his, quid graue, & quid leue, elicere poterimus. **C**Prima definitio. Graue est quod ad medium ferrī natum est. **C**Secunda. Leue, quod ferrī natū est a medio. **C**Tertia. Simpliciter graue est quod simpliciter deorsum et ad medium fertur. **C**Quarta. Leue simpliciter est quod simpliciter sursum fertur, & ad extrellum. **C**Quinta. Graue ad alterū est quo datis duobus æqualis molis leuib⁹, quoꝝ rum alterū velocius, & alterum tardius feratur: alterū velocius sursum natura fertur. Leue ad alterū, quo datis duobus æqualis molis grauius, quorum alterum ve locius, & alterum tardius feratur: alterum velocius deorsum natura fertur.

Rimi capitilis quarti de Cælo scholia. i. Quorū actib⁹ nomina nulla posita. Graue & leue sunt motus deorsum & sursum cause potestate, q; nō semper simul sint cum effectu. Causis autē eorū actualibus, & que solum simul sint cum effectu, nomina sim plicata nō sunt imposita. Possumus tamē ea circulogliū per actu graue, & actu leue, nō quidē appellando actu graue, quod in praesentia grauitatem haberet, nam terra quietēs haud minus grauitate participat, q; si moueretur. Nec vocādo actu leue, quod nūc habet grauitatē, nā ignis in suo loco manēs leuitatis est particeps. Sed id graue actu vocādo, qd̄ grauitatē haberet mouēre actu deorsum, siue qd̄ nūc deorsum natura mouēt. Et leue actu, qd̄ leuitatē haberet actu mouēre sursum, quodq; ipresentari sursum emicat. Et hæ manifestat̄ sunt causa actu. ii. Quēadmodū as ligno dicimus esse grauius. Id ex ēp̄alogiā est, & nō de eo quod proponit diuisio. Nā diuisio intelligitur & datur de corporib⁹ simplicib⁹. Aes autē & lignū sunc corpora cōposita. Verū quēadmodū as terrā participans grauius est ligno participante aquā, ita terra quæ est grauius simpliciter, grauior est aqua graui secundū alterū. Et id ipsum, literæ ex ēplū insinuare credēt̄ est. Esse autē aliquod graue simpliciter, & ad alterū, itē & aliquod leue simpliciter, & ad alterū, tanq; principiū supponendū est, & minime in questionē trahendū. Simpliciter quidē leui nullū aliud corpus simplex & alterius naturæ est leuis, licet alterū eiusdem naturæ leuius dari posset, vt ignis decupedane⁹ leuior est igne pedaneo, q; in maiori mole plus est leuitatis. Ita simpliciter graui, vt terra, nullū aliud corp⁹ simplex & alter⁹ naturæ est grauius, tæsi vna terræ pars maior mole possit altera minore dari grauior, vt decupedane⁹ qd̄ pedanea. Id em̄ nō arguit terrā nō esse graui simpliciter. Nec etiā id ipsum, qd̄ dari possit mixtū, vt plūbū aut ferrū, graui⁹ terra. Et quāuis aqua decupedane⁹ plus babeat pōderis, & velocit⁹ moueāt̄ per aerē, q; terra pedanea, id tamē nō cogit aquā esse terra grauior, aut eā debere dici graue simpliciter. Nam maior grauitas hoc in loco nō determinatur pōdere, aut velocitē efficiendi motū in virtute, sed duntaxat loco ad quē natura mouet. Dicitur enim maior grauitas, quæ magis mouet deorsum, scilicet deorsum simpliciter. Similiter & maior leuitas nō acceditur hic penes pōderis leuitatē, aut maior sursum emicādi velocitatē, sed penes locū ad quē natura mouet. Siquidē maior leuitas dicitur, quæ magis sursum mouet, vt pote sursum simpliciter, quēadmodū ignis. Nec dicitur hic quippiā leue simpliciter, quia leue dicatur nullo adiecto, aut quia sit leue sine permixta grauitate, vt rūcū em̄ horū aeris cōuenit, sed quia leuitatē habet natā mouere sursum simpliciter. Sic nec graue simpliciter hic dicitur quiq; quia sine cuiuspiam adiectiōne dicitur graue, aut quia nō habeat grauitati admixtā leuitatē, tūc ea ambo aquæ cōueniant, quæ tamē nō est grauius simpliciter, sed quia grauitatē habet natā mouere deorsum simpliciter, vt terra. Cōsimiliter nō dicit aqua grauius ad alterū, q; grauitatē habeat leuitatē permixtā, in aqua em̄ sola est grauitas, sed quia natā est sua grauitate moueri deorsum ad alterū, scilicet ad extrellum aeris. Ita nec aer dicitur leuis ad alterum, quia leuitatē habeat quippiā grauitatis participantē, est enim aer omnino grauitatis expers, sed quia prauitatem habet natā mouere sursum ad alterū, vt pote ad extrellum ignis. Et hec cū ad prænōnionē quid est attingat, supponēda poti⁹, & ex literæ definitionib⁹ desumēda fuit, q; calūns cauillsc̄ exagitāda.

CSecundi capitiis annotat.

CEisdem, similis nature. **C**T rigonis, triangulus. **C**Solidum, corpus plenum.

Ecundū caput cōtinet quatuor cōclusiones, quatuor de gratiis & leui opiniōes excludētes, & quinq; ratiōes ad tertiam. **C**Prima cōclusio. De graui & leui in Timō in sufficiēs determinatio est. **C**Scripsit em̄ in Timō Plato id grauius esse, qd̄ ex pluribus eisdē vt superficiebus aut trigonis cōstat, vt plū bū plūbō, & as ære, vt vñuquodq; aliorū, altero eiusdem speciei & naturæ: & id leuius, quod ex paucioribus eisdem. Sed hæc determinationē insufficientē esse cōstat. Nam hæc determinantes, nihil adducūt̄ e graui simpliciter, & simpliciter leui, vt terra, quæ semper grauius est, & quæ semper fertur ad mediū: & igne, qui semper leuius est, & semper suffollit̄ ad summum. Non enim id dicere possunt, nūc paucitate nūc multitudine triangulorum, nam maior ignis (quandoquidem ex pluribus consimilibus constaret) grauior esset, & tardius sursum agitaretur, cuius oppositum evenire videamus. Quanto enim ex pluribus constet, & maior fuerit, sursum fertur velocius: & paucus magnō citius præcipitatur deorsum, est igitur huiusmodi insufficientē determinatio. **C**Secunda cōclusio. Nec probandum est quod antiquiores senserunt, id eslegrauius, quod mole esset maius. **C**Nam vt in diuersis statim nō ita esse oportet appareat, vt modica terra, et magno igne, paruo aere, et multa lana: ita et in consimili-

libus, ut mixtis, minora quandoque percipimus grauiora, alioqui essent omnia ex aequalibus constituta, et aequaliter densa omnia: quod falsum esse satis cognoscitur. Non igitur probandum est quod sit altero maius, semper id esse grauius. ¶ Tertia. Neque id Democriti approbandum est, grauius esse, cui minus interceptum fuerit vacuus: et leuius, cui plura interceptantur vacua. ¶ Ponebat enim Democritus ex solidis et insensibilibus corpusculis ortum trahere omnia, et vacuum rebus immisceri. Et ideo illa quae ex aequalibus constaret atomis, interdum se habere ut hoc maius ut ignis, et illud minus ut terra existaret: quod solida ignis plus interfistite vacuo distarent, & hinc fieri ut ignis leuior, terra vero grauior fiat. Sed satius afferuisse fuisse non id esse leuius, quod plus vacui haberet, sed quod plus vacui, & minus solidi. alioqui multum terrae (quod plura intercepta continet vacua) igne paruo erit leuius. Sed haec non sane defendi posse ostendimus. ¶ Primo. Quia aut determinat graue per solidum, & leue per vacuum: vel graue per minus vacuum, & leue per maius, aut ut ratione quadam & proportione solidi ad vacuum. Non graue solidum, & leue vacuo. Nam in multo igne plus solidi adest, quam sub terrae pusilla quantitate, & in multitudine aquae plus vacui, qd paruo aere, quare multis ignis parua terra grauior, & multa aqua paruo aere leuior: quod est impossibile. Neque graue minore vacuo, & leue maiore determinabunt. Nam tunc multa terra (ut quae plus vacui habeat) quae semper deorsum fertur, leuior esset paruo igne semper sursum lato, & leui simpliciter, quod est impossibile. Simpliciter enim leue, semper leuius quibus cunque habentibus grauitatem. Neque determinabunt vacui ad plenum facta proportione, nam accedit immixtum vacuum concedentibus, minoris ignis vacuum ad suum plenum eandem seruare proportionem, quae & in maiore seruatur, & ita de modica & multa terra, quae magnus ignis & paruuus aquae leuius, & aequaliter sursum lata, et magnum graue & paruum deorsum. Ita autem fieri non potest, nam maior ignis minore velocius sursum fertur: et maius graue minore velocius deorsum: ut maius aurum aut plumbum, minore auro aut plumbō demergitur velocius. ¶ Secundo. Quia incoenienter est dicere vacuum mouere sursum, et ipsum non potius moueri, ita et solidū. Quod si dixerint moueri, fas sit erat de motu vacui et motu solidi per se determinasse, et non de cōpositorum motu, quod minime aliquis eorum fecit. ¶ Tertio. Si vacuum tenderet sursum, et solidū deorsum: quod prohibetur ea se iungi atque separari. ¶ Quarto. Incoenienter est vacuo sursum regionem facere: at potius esset regio, et si moueretur, eius esset locus: quae omnia alibi patefacta sunt non esse. ¶ Quinta. Quia quæreretur quae vacui motus causa esset, et quae causa solidi: et eadem soluendi virgeret difficultas. ¶ Quarta conclusio. Neque existimandum est, plus materiae, maioris causam esse grauitatis, et minus minoris: siue omnium vnam faciant materiam, siue contrarias, ut vnam quae faciat vacuum, et alteram quae plenum. ¶ Nam omnium vnam faciant, nihil erit simpliciter leue: quia contingit et minus materiae habere: neque simpliciter graue, sed omne a simili pliciter aut graui aut leui deficiet. Et multis ignis pauca aqua erit grauior: quod impossibile est, quid enim prohibetur multum ignem plus materiae modicula aqua habere? Si fecerint contrarias, tantum ponunt graue et leue simpliciter, et intermedia negant. Non igitur ut dicunt, ita existimare oportet.

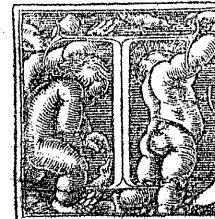
Secundi capituli scholia. ix. Et vñquodq; aliorum altero eiusdem speciei & naturae. Inter ea quae sunt eiusdem speciei, inuenitur quidem maior grauitas aut minor secundum pondus, aut vnam mouendi velocius, ut inter terram decupedaneam & pedaneam, sed non maior secundum rationem mouendi ad locum inferiorem, ut traque enim terra natura est moueri deorsum simpliciter. Inter ea vero quae sunt diuersa natura inuenitur maior grauitas secundum vim mouendi diuersem, & ad alterum natura locum. Et haec quidem speciei discrimen habet a minore grauitate, ut grauitas terrae ab ea quae est aquae. Illa vero quae alijs determinat modis, non habet a minore speciei discrepantiam, ut terrae decupedaneae grauitas ab ea quae est terrae pedaneae, non habet naturae dissidit. x. Alioqui essent omnia ex aequalibus cōstituta,

Si in mixtis mole majora semper essent grauiora, & minora minus grauiora, aequalia secundum molis essent aequae grauiora, & quae magnitudinis ad magnitudinem propria, eadē esset grauitatis ad gravitatem, quare unus & eiusdem rei mixta, diuerse partes, ut ramus & truncus, aut folium & radix eiusdem molis, essent aequae graues, & aequaliter densae, & in omnibus rei naturalis partibus integralibus eiusdem magnitudinis, idem esset contumperamentum grauitatis, quod manifeste est falsum. Et quaevis tum in simplicibus tum cōpositis eiusdem naturae grauiibus, quod mole est major, interdum sit grauius, id tamen vniuersaliter non oportet accidere, neque maior moles causa est per se majoris gravitatis, ut poscitur, sed solis accidentaria. xi. Primo, quia aut determinat graue per solidū. Determinaret Democritus graue per solidū, & leue per vacuum, quād definiret id esse grauius quod plus habet solidi, & id leuius quod plus habet vacui, determinaret autem graue per minus vacui, & leue per maius, cū id grauius esse diceret quod minus habet vacui, & id leue quod plus vacui fortitur. Denum determinaret graue & leue proportione certa plenū ad vacuum, cum id leuius esse describeret, cuius vacui ad plenū esset maior propositio, id vero grauius, cuius vacui ad plenū est proportionis minor. Vt si ignis a dorsi vacuum ad suum plenum habeat proportionem ut xii, ad vi, terrae autem hā vacuum ad suum plenum proportionē habeat ut ix ad vi, ignis ille esset leuius terra, cū enim dupla proportio maior fessum sit. Quod si tertium illud membrum daretur, accideret ignem maiorem mole & minorem esse aequae leues. Sit enim a ignis maior, cuius vacui ad plenū proportio sit ut xii ad vi, & b ignis maior, cuius vacui ad plenū proportio sit ut viii ad iii. Cū maior proportione vacui ad plenum causa sit maioris leuitatis, aequa proportio est causa aequae leuitatis. At in igne a maiore, & igne b minore, aequa est proportio vacui ad plenū, ut potest dupla. Essent igitur ambo ignes dati aequae veloces, quod est inconveniens, xij. Nam si omnium vnam faciat, nihil erit simpliciter. Cum data quacunq; materia possit dari minor, neque vñquod perueniatur ad minimam, nihil dari possit simpliciter leue, quandoquidē secundum eorum sententiam id est leuius, quod minus habet materiam. Simpliciter datæ quacunq; materia potest alia materia particula adiungi, ignis nihil erit grauiissimum, aut graue simpliciter, nempe eorum sententia id grauius est, quod plus habet materiam. Et licet in terdū contingat id quod plus habet materiam, grauius esse, tamē id non in oibus ita sese habere cōspicitur, & materiale pluralitas non est causa per se grauitatis, ut ponebant antiqui, sed dicitur at accidentaria & indeterminata. Si vero dicat antiqui non vnam & vnius speciei esse materiam, sed specie diversas atque contrarias, ut vna quae faciat vacuum, & altera quae plenum, igitur solū erit leue simpliciter cōpositū ex materia quae faciat vacuum, & graue simpliciter, cōpositū ex materia quae faciat plenum & negabuntur intermedia, scilicet graue secundum alterum, & leue secundum alterum, quod est inconveniens.

¶ Tertiū capituli annotat.

¶ Ad speciem, ad formam, ad perfectionem. ¶ Secundū substatiā, secundū perfectionē.

13.

Erit caput cōtinēt: et vnam conclusionē, vnam corollariū, & duas differētias mobiliū secundū locum ab alijs. ¶ Cōclusio: Vnūquodq; sensibiliū in suū locū cōsimiliter fertur ut ad speciem. ¶ Nā tres sunt motus species, secundū quantitatē, secundū qualitatē, & ubi, & secundū quantitatē & qualitatē fit mutatio ex determinato in determinatū, ut ex contrario in contrario, aut secundum media, & non indifferētēr in quod libet: ut augmentabile, ut augmentabile est, crescit, & non alteratur, & alterū augmentabile, & alterū augmentativū, & alterabile, & alteratiū. ita loco mutabile ut tale, loco mutatur, ut leue sursum, & graue deorsum. Et sursum mobile suapte naturae leuificabile, & deorsum mobile grauificabile. Sed quod hoc patet ut ad speciem natum sit ad suum locum moueri, hinc sumitur indicium, quod omnia quae hunc modū feruntur, continent sursum & deorsum: et hoc modo, ut cōtinēt sit vt species contēti (semper certe quod superius est, ad id quod sub eo est, ut species ad materiam sese habet) ut cælum continent ignem, ignis aerem, aer aquam, et aqua terram: et hunc in modum mouentur, et ita mota quiescent. Mouentur igitur omnia cōsimiliter et suapte naturae ad sua loca, et ut ad speciem. ¶ Quere: nec certe propter quid leue ut ignis fertur sursum, et propter quid graue fertur deorsum, et non alio: perinde est atque si quæseris propter quid sanabile in sanitatem transmutatur, et non in albedinem, et cur augmentabile in magnitudinis incrementum, et non in sanitatem. Simile enim et in quanto, et in quali, et in loco. ¶ Corollariū: Vnde fit manifestum, non esse (ut antiqui voluerent) hec in rerum ordine sic inouerit. q. iiiij

quia similem moueatur ad suum simile. ¶ Nam si intellexis terram in orbem lunae translatam, partes eius non idcirco de midu centro, quia eis ipsis sit similis, mouebuntur ad illam, sed si de centro demutentur, relabentur ad centrum, nam ubi totum, et totius partes ferri naturae sunt. ¶ Dux differentiae mobilium motus secundum locum, et aliorum. ¶ Primo, Quia secundum locum mobilia leue et graue, habent in seipsis principium sui motus, augmentabile et alterabile, principiu sumunt ab extra quam uis et aliquando ab intra. ¶ Secundo, Quia mobilia secundum locum, ut graue et leue, habent sua principia substantiae propinqua, alia vero remota. Cuius signum est, quia latio absolutorum atque consecutorum complementum est, et generatione ultimus motus, quare erit secundum substantiam primus, cum enim sit ex aqua aer, ex graui sit leue, ferturque quam primu sursum, iam actu existens et quantum, et quale, et ubi. Conuenient tamen, quia quemadmodum amoto impedimento, presente nutrimento augmentabile augetur, et praesente alterate alterabile alteratur: ita graue extra suum locum possum, amoto impediente in suum locum fertur, et leue in suum mouet enim primum impedimentum remouens, et unde resiliat. Sed de iis in physica auscultatione discussum est sufficenter.

¶ Erigit capituli scholia. xiiij. Numquid sensibilium in suum locum consimiliter fertur. Locus naturalis dicitur hic esse ut species rei naturalis, quod sicut forma substantialis, ipsius rei effectus est, ita et locus sui corporis locati, quod conservat et continet. Hac quidem accidentalis et extrinseca, silla vero essentialis et intrinseca. Proinde locus dicitur causa ei quod ad ipsum natura mouet, non quidem materialis, aut formalis, aut efficiens procedens, sed finalis, nam gratia loci asequendi mobile mouetur, ut in quo melius coheretur. Neque credendus est mobile aut a caelo in suum locum agi, aut a virtute atractiva loci. Alioquin motus grauium deorum esset violentus, ut qui fieret a principio extrinsecus. Et magis graue signus deorum rueret, cum illi virtuti atractiva et magis resisteret, sicut maius ferrum magneti. Et quavis locus non sit forma locati, aut praestator ipso locato, id tam non prohibet ipsum dici finem locati. Nam formam et finem coincidere, et finem praestantior esse ipsas que sunt ad finem, intelligendum est de fine substanciali et principio. Locus autem finis est locati accidentarius, et minus principius. Et sursum motuum suapte natura leuafactuum. His verbis insinuat Aristoteles grauitatem et levitatem non prouenire ab ipsa quae in procedenti capite dicta sunt, sed a forma substanciali producente grauitatem aut levitatem, ut sit instrumentum ad mouendum sursum aut deorum. Dicunt enim sursum motuum suapte natura esse leuafactum, et forma substancialis natura efficiere motum sursum, producere item in propria materia tanquam instrumentum quo sursum moueat. Et deorum motuum est graufactum, quia forma substancialis nata mouere deorsum, producit in sua materia grauitatem, qua ut instrumento utratur ad mouendum deorum. Sursum autem mobile, sive completem, ut ignis, sive incompletum, ut materia, est leuificabile, id est natu fieri leue, et in se levitatem recipere. Eadem quoque ratione deorum mobile, sive completum et totum naturale corpus, sive incompletum, ut eius materia, est grauificabile, id est natu fieri graue, atque in se grauitatem recipere tanquam subiectum accidentis. xv. Secundum locum mobilia graue et leue habent. In mobilibus secundum locum, principium ipsius motus effectuum est intrinsecum, tam substancialis et principium, ut forma substancialis, quam accidentalis et instrumentum, ut grauitas et levitas. In ipsis autem quae augentur, principia sunt extrinseca, ut alimentum, et in ipsis itidem quae alterantur, ut homo frigore torpens incalescit ab extrinseco, et aegrotus ab extrinseco potionibus et medicamentis sanatur. In his tamen mobilibus pleraque principia sunt ab intra, ut pote forma substancialis cum calore naturali augmentationis effectu, producta itidem qualiter sibi natura conuenienter. Habent sua principia, substantiae propinqua. Dicuntur mobilia secundum locum habere sua principia substantiae perfectionisque propinqua, quod ipsa completa et perfecta sunt, neque per motum eis quicquam substantiae adjicitur aut auferitur. Augmentabili autem et alterabili non omnino completa et perfecta sunt, sed hilice motibus ad perfectionem rendunt, aut ab ea deficiunt, et a substantia sua demutantur aut noua partis additione, aut prioris ablatione. Hinc dicitur habere principia sua substancialia remota. Huius signum est quod latio conuenienti substanciali absoluens, perfectisque, et complementum asecutus, et ultimo rebus naturalibus asciscitur, quare executione ultimus est, et perfectione primus. Solet enim natura ab imperfectioribus ad perfectiora procedere, et posteriora prioribus perfectiora reddere.

¶ Quarti capituli annotat.

Omnibus ceteris omnibus alijs. ¶ Substat, natu est substare. ¶ Mina sive mina,

libra. ¶ Grauitas aeris in igne, minor levitas. ¶ Levitas aquae in terra, minor gravitas. ¶ Plus trahere, plus ponderis habere.

Vartum caput continet quatuor definitiones, duas conclusiones, tres rationes ad secundam. ¶ Prima definitio. Graue simpliciter est quod oibus substat: ut terra. ¶ Secunda. Leue simpliciter, quod oibus supereminet: ut ignis. ¶ Tertia. Graue secundum alterum, graue est cui ambo coenunt: ut aqua, que substat aeris, & supereminet terrae. ¶ Quarta. Leue secundum alterum leue est quod substat & supereminet: ut aer igni substans, & aquae supereminens.

Et hec ipsis secundum seipsa & eorum quanta tantumque particulas conuenient modo qui dictus est aut substat, aut supereminere. & quecumque mixtorum grauia sunt aut levia, ab his sue grauitatis & levitatis sortiuntur natura. Et non quod in aliquo, altero grauius fuerit: in quoque eodem grauius esse oportebit, nam lignu vius talenti, plumbo vius minore in aere grauius est: in aqua autem leuius, & contra. Et hoc ideo est, quia omnia elementa praeter ignem videtur quodammodo habere grauitatem: aer in igne, & quodammodo in seipso: ut trem inflatum aiunt plus trahere non inflato, aqua in igne & aere: & terra in igne, aere, & aqua. Hinc sit ut quod plus terrena litorum proportione habeat, ut plumbum: cum peruenient ad aquam, inuenient grauius: & quod plus aeris, ut lignum, aqua & terrae bene in aere inuenient grauius, & in aqua minus graue. ¶ Prima conclusio. Est aliquid graue simpliciter, & aliquid simpliciter leue. ¶ Nam est aliquid, ut terra, quod semper non prohibetur deorsum, ubique grauitatem habens. & aliquid quod semper sursum, ut ignis, & ubique levitatem habens. Est igitur graue aliquid simpliciter, & simpliciter leue. ¶ Secunda. Determinatum est medium quo grauia ferantur, & extremum, ad quod feruntur & levia. ¶ Primo, Quia non contingit graue in infinitum ferri, neque leue, sunt igitur ea ad quae feruntur determinata loca. Hec autem sunt medium & extremum, sunt igitur determinata. Secundo, Quia grauia ruunt ad angulos pares, et levia ita ascendunt, est igitur determinatum medium, quo versus grauia feruntur, quod an sit viuens medium, an terre (quia idem esse contingit) dictum est prius, quare & extremum determinatum. ¶ Tertio, Simpliciter graue omnibus subdit. Simpliciter igitur leue ei contrarium omnibus superfertur, & locum habebit contrarium, nam contraria loca sunt.

Quod si contraria determinata sunt, et hec medium sunt et extremum: cōfectum est propositum. Unde iterum recte evenit, ut quia duo sunt contraria loca, medium et extremum, duo sint extrema contraria, simpliciter leue, et simpliciter graue, que in ipsa ferantur: inter quae media sunt, que extremerum naturam ad alterum participare videantur. Fit etiam ut quae sursum ferantur, perfectiora sint, nam continent grauia vero et deorum lata, continentur, et continere, formae est: contineri vero, materiae.

Vartum capituli annotat. xix. Aer in igne, & quodammodo in seipso. Non habet aer grauitatem sue levitati admixtam, sicut tepidum frigiditatem ad mixtam caliditatem, sed solum levitatem. Illa tamen minor est respectu levitatis ignis, quia minus mouet sursum, nam solum sursum secundum alterum. Proinde comparata ad levitatem ignis, grauitas quodammodo dicitur, quia per eam aer ab extremo luna ad concavum ignis descendit, qui est deorum non mouetur, tamen motu deorum aliquid habet simile. Et cum minor aeris levitas appellatur grauitas, medium comparatum ad unum extremum, nomine alterius extremi (cuius natum participare videntur) nominatur, perinde, atque fuscum comparatum ad album, dicetur nigrum. Neque levitas aeris & ignis, eiusdem sunt species, quia ad eundem locum naturae mouere non sunt, neque consimiles specie latentes efficiunt. Efficit enim levitas ignis latonem sursum sive simpliciter, et levitas aeris latonem sursum ad alterum, que quidem due lationes inter se speciei discribenntur. Proinde non differunt levitas aeris & ignis, ut minor caliditas & maxima caliditas, sed ut minor raritas, & maxima raritas, inter se quidem specie discrepantes. Et cum levitas aeris dicitur minor levitas, non intelligitur esse minor secundum molem, quemadmodum levitas ignis pedanei comparata ad levitatem totius ignis, dicitur esse minor secundum molem, nam hoc

ignis &
aeris levit
ates spe
cie differ
re.

modo minor leuitas & maxima leuitas, specie intercallo inter se non distant. Sed leuitas aeris est minor secundum sursum mouendi rationem, quia non ad summum extremumque locum sursum mouet, sed ad eum qui proxime illi subest. Sic leuitas aquae in terra, est ipsius aquae minor grauitas, quia aqua nihil habet leuitatis suae grauitati admixtum. Alioqui non est corpus simplex, sed cōpositum, ut quod plura haberet mouendis secundum locum principia. Dicitur autem aqua minus grauis, quia minus deorsum mouet, & solum ad alterum, & quia aqua per suam grauitatem ascendit ad concavatatem aeris naturaliter, ut in suo loco quiescat. Qui motus est non sit sursum, quia non est ad locum sursum, habet tamen quiddam simile motui sursum, quod a loco demissiore ad supereminenter est, perinde atque motus sursum factus per leuitatem. Et ergo grauitas aquae in analogia dicitur leuitas, ipsaque cōparata ad unum extremum, alterum cui intrepidatur, natura participare videtur, & nomine retinet. Et grauitas terrae & aquae diversae sunt natura, ut maxima densitas, & minor densitas, quia naturae sunt ad diversa loca mouere, hinc ad extremum aeris, illa ad extremum aquae. Efficiuntque lationes species dissidentes, ut pote latione deorsum simpliciter, & deorsum secundum quid. Quod si eiusdem essent species, consimilis natura motus efficerent, cōsimiles enim causa cōsimiles producunt effectus. Nec quod valet subterfugium quo quispiam caustari posset aqua minoris esse inolis terrae, & idcirco minus mouere deorsum. Nam quanquam cuncte augentur aquae moles, semper eius grauitas solum mouebit ad deorsum secundum quid, sicut quantralucunque accipitatur terrae particula, grauitas eius mouebit deorsum simpliciter, sicut & totius terrae. Nam in corporibus simplicibus, totius & partis penes haec eadem est ratio. Utrem inflatum autem plus trahere non inflato. Quod uter inflatus aere plus habeat ponderis, deprimitque grauiam quod velut non inflata, intelligendum est de vtre pleno aere mixto sive corpore aereo, quale aspiramus, & alternatim respiremus, & non de vtre pleno aere puro, simplicitate elemētarī. Alioqui aer elemētarī esset grauius, ut qui additus vtre redderet ipsum grauiorē. Corpus autem aereum, cum mixtum sit, aliquid grauitatis habere concedendum est. Hinc sit, ut quod plus terrae in aliarum proportione habeat. Sumatur libra plumbi habens leuitatem ignis ut iij, aeris ut iiij, grauitatem aquae ut iiiij, & terrae ut ix, ipsa mouebitur per ignem & aerem & aquam, quod plus terrena grauitatis habet, quam ceterorum elemētorum. Deinde capiatur talerum ligni habens leuitatem ignis ut iij, aeris ut iiij, grauitatem aquae ut v, & terrae ut iiiij, mouebitur quidem per ignem & aerem, sed non per aquam, quod minus habet grauitatis terrae motum non promouens, pus autem aquae motui per aquam obliquans aere resistent. Hinc paruum plumbum per aquam demergitur, lignum autem magnum aqua supernatur.

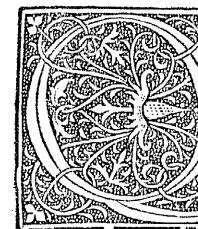
Quinti capituli annotationiculae.

Vintū caput continet duas cōclusiones, duas rationes ad primā, & duas ad secundam. Prima cōclusio. Quatuor sunt elemēta.

Primo, Quia vnum est elemētū semper natum ferri sursum, & ei contrariū semper natum ferri deorsum. & sunt duo quae modo sursum, modo deorsum, cōparatione sumpta ad alterum, feruntur. Sunt igitur quartuor. Secundo. Est vnum graue simpliciter, vnum simpliciter leue: vnum graue secundū alterum, & vnum secundum alterum, leue: quae modo quidēctus est prius, feruntur, nunc hic, nunc illic grauitatem & leuitatem seruantia. Sunt igitur quatuor elemēta. Quare & tot sunt particulares materiae: una tamen omnium naturae similitudine cōmuniis est, nam ex altero fit alterum. Et quod terra solum grauitatem habeat, & ignis leuitatem solam, aer & aqua leuitate & grauitatem secundū alterum: hinc sumitur indicium, quia terra per omnia alia grauitate sua premittit deorsum: & ignis per omnia leuitatis beneficio facile cōscendit ad extreum. Aqua autem per ignem & aerem descendit sua grauitate depresso: & per terram non, sed per ea potius ut non omnino leuitatis expers cōscendit. Et aer per terram & aquam sua leuitate iutus ascēdit, non per ignem, sed per ignem ut grauitatis vtens officio descendit. Et quod in suis locis grauitatem possidere videatur, hinc videtur posse sumi argumentū, quia detracta terra, facile aqua ad locum terre descedit: & detracta aqua, ad locum aquae facile aer. Detracta vero aqua, non sic facile terra: & detracto aere, non sic facile aeris locū subit aqua, sed difficultate quadā: ut quemadmodū quando simul cū superficie eam tangente eleverat, superficie secuta ut vacuū impossibilitatem fugiens ascendit. Et subtratto igne, non sic facile aer cōscendit, sed difficultate quadā: ut quemadmodū subtracto aere ipse ignis difficile descendit. Secundā cōclusio. Non omnium elemētorū una est materia, ut vacuū, solidū, aut trianguli: que diuersitatū motū eorum causa esse posse. Primo, Quia omnia aut

essent grauia, aut levia: et omnia sursum aut deorsum ferrentur. Secundo, quia si ponant solidū causam, magnus aer velocius parua terra ferretur deorsum. Si vacuū, magnus aer velocius paruo igne sursum. Nā hunc plus vacuū, illum vero plus pleni habere cōtingeret: et ita si triangulos posuerit, huius autem oppositum semper in natura compertum est.

Vintū capitis schola. xxij. Secundo, est vnum graue simpliciter, vnum simpliciter leue. Elementa non solum grauia sunt aut levia cum actu mouentur, verum etiam cum in suo loco quiescent, non quidem capiendo graue & leue ut nomina sunt actuum, denotantia actualem motus sursum aut deorsum productionem, sed ut nomina sunt habitus qualitatūque habitualiū, aut verius potentiālum, nam grauias & leuias sunt naturales potentiae, elementis ad proprios motus efficiendos insitae, & non minus inexistentes quando non mouentur, quod quando mouentur, perinde atque color non minus adest parteti quod non videretur, quod quando id est. Et quanvis aqua fluens in suo alio super caput aliquiū stantis intra aquam non percipiatur grauia, quae tamē impossita capiti eiusdem existentis in aere facile grauia esse deprehenditur, id tamen non arguit aquam in suo loco grauem non esse. Nam id evenit ex eo quod aqua loco contenta, actu non grauia neque deprimit (et si grauia sit) quod in suo sit loco naturali. Superposita vero capiti cuiusdam in aere, actu grauia & deprimit, quod extra suum locum naturale existat, ad quem conatur sua grauitate moueri. Sunt autem praedita qualitates per se quidem motius, & non per se mobiles, neque subjectivae neque determinatiæ neque cōpletive, sed duntaxat mouentur per accidens, ut pote ad motū rei naturalis cui insunt, sicut forma substantiale grauia & leuias. Quare non oportet eas ab intrinseco aut extrinseco principio moueri, aut a se, aut ab alio. Nam ista solum requiruntur in ijs quae per se mouentur. Quare & tot sunt particulares materiae. Sicut quatuor sunt elementa, ita ipsorum quatuor sunt materiae numero ab initio diuersae, si enim eorum esset eadem numero materia, contraria tum substantialia tum accidentalia simul essent in eodem. Una tamen & eadem specie est omnium elementorum materia, ut eiusdem nature materia aqua & ignis. Nā si diuersae essent naturae, non posset ex aqua fieri ignis, cum materia aquae non esset natura suscipere formam ignis. Quare elementa non poscent ex se inutile generari, quod est inconveniens. Sed per ea potius ut non omnino leuitatis expers cōscendit. Non dicitur aqua cōscendere, quia moueat sursum, nā ab imo terrae ad concavum aeris sublata, deorsum secundū alterum mouetur, haud minus quam ab extremo celo ad idem cōcaū aeris depressa, sed quia ab inferiori loco ad supereminentiē est fertur, quod cōcensu magnam habet affinitatē. Et ille motus aquae ab imo terra ad concavum aeris, fit ab eadem qualitate motu numero, a qua fit motus aquae ab extremo celo ad ignis extreum aeris, ut pote a grauitate secundū alterum, cuius natura est aqua vnde cuncte ad suū locū naturalē mouere. Et uterque dicitur motus aquae naturalis est, & eiusdem specie atque naturae, quod sit ad eundū terminū ad quē, quod extrinsecus, scilicet aeris concavū, tum intrinsecus, scilicet latitudinem deorsum secundū alterum. Si em illę latitudes cōficiunt diuersae, corpus simplex diuersis specie motibus ageretur, quod in primo de Cēlo libro dicitur est oppositū. Aer itidē nō dicitur delēdere, quod ab extremo celo ad cōcaū ignis mouetur, quia feratur deorsum, fertur em sursum secundū alterum, perinde atque ab extremo aquae ad ignis concavū perlatu, sed quia a superiori loco ad demissiore trans fertur, quod descēsui ad modū est persimile. Et motus ille aeris a cōcaū celo luce ad concavū ignis, fit ab eadem numero qualitate motu, a qua fit eius motus ab extremo aquae ad ignis extreum, ut pote a leuitate secundum alterum, cuius officium & munus est aer a quo quis loco violento ad suū locum natūrā traducere. Si enim diuersae essent illorū motuum qualitates effectiū, aer non esset corpus simplex, cū plura haberet secundum locum natura mouendi principia. Et tam hic quā ille motus aeris naturalis & proprius est, consimilis specie atque naturae, nā utriusque terminū ad quē, specie identitatē & cōuenientiā inter se habent, ut de aqua dicitur est. Neque illi obstat diuersitas terminorū a quib⁹, nā ab illis non sumendū est iudicium contrarietatis, diuersitatis aut identitatis motu, ut quātus physi corum ostendit. Ut quemadmodū quādū simul cum superficie eam tangente eleverat, ponatur tabula plana in aqua vnde cōtangens, quae secundum omnes suas partes cōsimiliter eleverat (si enim prius secundum vnum quā alterum latu sūstolleretur, pareret via qua subire debeat aer ad impedimentū vacuū) tunc aqua sequetur superficie eleverat ad fugiendū vacuū, quia non potuit aliud corpus ut aer subire locum quem relinquit tabula, propter aequalitatem elevationem, quān aliquo tempore fuissest vacuum, cum prius deberet aer extremas quam medianas tabulae partes contingere. At natura summoper vacuum refugit. Et huiusmodi motus corporum ad impedimentū vacuum plane violenti sunt, quia quanvis a principio sunt intrinsecos, illud tandem principium violenter, contraque suam naturalem conditionem adactum est ut illum motum efficiat, cum si alterum ei esset proximum corpus, nunquam hoc modo moueret. Sed potius res naturalis contra suam moueretur naturam, quam in vacuum admittat.

Sexti capituli annotationiculae.

Aminiculum, adiumentum. Angusta, stricta. Fusam, amplam.

Extum cap. continet vñā conclusionem, vñā questionem, responsione
Democriti, & propriā solutionē. ¶ Cōclusio. Figura motū sursum aut 24
deorsum nō efficit: sed causa vt motus velocior aut tardior sit, existit:
¶ Nā corpora mouentur diuidēdo mediū. figura aut tametsi vim mo-
uendi nō habeat, mediū diuidēdo p̄ebet nunc adminiculū, nunc p̄e p̄edimentum:
vt quæ acumen angulūq; habeat, facile penetret: quæ vero lata, expansa, obtusa, ad
diuidendum sit hebes. Nō est igitur figura, motū aut sursum aut deorsum effecti-
ua: sed potius motus velocitatis aut tarditatis causa. ¶ Q̄uestio Cur corpora lata, 25
vt ferrea & plumbea, per aquā non descendāt: & eadem rotunda, aut longa, vt acus,
cita velocitate mergantur? Et ita quereretur cur minuta corpuscula, vt pulueres, de-
scendant per aera, & maiora maneat p̄edula? Respondebat Democritus huius cau-
sam esse vaporum multitudinē, quæ ab aqua emititur, & quæ corpori lato in super-
ficie obuiās, ipsum sustinet, & eius casum defendit. angusta vero corpora ob parui-
tatem nō impedit. ¶ Et cum instaretur, Cum exp̄iret tanta ab aqua vaporum ul-
titudō in aere recepta, quomodo illius corporis casum in aere nō prohibet: cū si hæc
causa esset, deberet potius id in aere percipi! Soluebat id esse, quia vapores in aere se
nimis diffundant et segregant: visque illa dispersa et disaggregata mouere minus suf-
ficiat. Sed eius solutio debilis est, poteritque hæc aptari conuenientior. Corporum
quædam sunt facile diuisibilia, vt quæ sunt bene terminabilia: et quæ magis, et ma-
gis: vt aer magis terminabilis est aqua, ideo magis diuisibilis: et aqua magis termina-
bilis terra, ideo diuisibilior. terra vero addiuidendum inepta, et eiusdē corporis pau-
citas, diuisibilior multitudinē existit. Hinc fit vt fusam latitudinem habentia, plus
sub se comprehendant, et ideo difficilius secent et diuidant. rotunda vero minus, et
longa, et acuta: et ideo insit eis quædam diuidēdo habilitas, et velocius ferantur mo-
ta: lata vero (modo paria sint) tardius, et talia per aerem velocius agitantur: quia di-
uisiōne perius, per aquam tardius. Cum tamen lata ipsa suspensa, immota ha-
reant, ex virtutum comparatione cognoscitur. nam grauitas virtus quædam est,
et medijs distractio virtus altera: quam cum grauitas superet, mouet deorsum. Si
vero supereretur, et fiat debilior: non diuidit, neque distractra. et tunc suspensa sine
motu, superfusaque manent corpora. Sed de graui et leui, suisq; accidentibus dictū
haec tenus putetur sufficienter.

G Exti cap. scholia. xxiiij. Figura motū sursum aut deorsum nō efficit. Figura ipsi⁹ mobilis,
neq; causa est principalis, neq; instrumentalis motus scđm locū. Nā ablēre causa p̄ se mo-
tus, nō fit motus. At deperdit quaest̄ figura mobilis, & alia ei inexistē, æque sit mo-
tus, ac ante fuerat, vt si quis dicat terrā moueri deorsum a figura sphaerica, id fallū esse cō-
uincit, q̄ dep̄ita figura (sphaerica ab illa glebula, & acquista in ea figura quadrata, q̄ mouet deor-
sum atq; prius. nō est igit figura, causa mot⁹. Et quis sine figura nō possit mobile moueri, vt neq;
sine magnitudine, id tñ nō arguit figurā motū efficere, sicut quis sine hūiditate nō possit aqua mo-
ueri (quia nō subsisteret) id nō efficit humiditatē esse motus authorē. Factēdū est tamē figura cōdu-
cere vt mobile expeditius, aptius & facilis⁹ moueat, vt figura globi sphaerica cōfert ad faciliōrē glo-
bi volutationē & agitationē, quā nō haberet si esset quadratus, nō haberet tñ figura vim aliquā p̄
se mouēdi. xxv. Et ita quereretur cur minuscula corpora. Si exigua corpora nō habēt vim diui-
dēdo mediū, quā tñ habēt maiuscula, ipsa minūcula manēt p̄edula in aere, & maiora descedit. Ve-
rū de talibus nō loquitur hic Aristoteles, sed de ijs minusculis quæ sufficiēt habēt mediū diuidē-
di virtutē, quā tñ habēt maiuscula, si nō efficit adeo lata & ampla superficie, quæ tñ sub se cō-
prehendat spatiū q̄ dūsidere nō sufficiat ea virtus. Itaq; de talibus maioribus agit corporusculis, q̄
pp̄ter suę figure amplitudinē nō sufficiat diuidere id spatij qđ eis subiacet. Corporū quæda sic
facile diuisibilia. Hic fit sermo de corporibus q̄ sunt bñ terminabilia termino alieno arçexrinse-
co, & que se facile accomodat cuiusvis corporis recepti figure, & hinc facile quoquis in se corpus
receptat, q̄ ualens aer & aqua. Cū primū em lapis in aere aut aqua collocatur, proinus ea sele
coaptat figura lapidis, & etiambi sit corpora vero bene terminata termino ppriō, ob suā duritiē
nō habēt hæc facilitatē adaptādi se corpori recepto, & hinc nō sunt facile diuisibilia, vt terra. Ve-
rū de huiusmodi terminacione nō loquitur presens litera. Cur aut eiusdē corporis paucitas diuisi-
biliar est multitudine, in promptu ratio est, q̄ paucū corpus minus, multū vero magis sue resistit
dissectioni, pertinde atque parius exercitus resistit debilius q̄ copiosus.

¶ Paraphraseos in quartū & vltimū de Cælo & Mundo Aristotelis, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN PRI- MUM DE GENERATIONE ET CORRUPTIONE, ANNOTATIUNCULÆ.

¶ Panspermia, seminarium. Alteratio, accidentalis mutatio, secundum accidens
facta mutatio. ¶ Mixto, congregatio.

I.B.R.I De generatione & corruptione duo. Primus con-
tinet decem capita. Primū caput tres conclusiones, duas ai-
tiquorum de generatione opiniones post primā, & sex ra-
tiones post tertiam. ¶ Prima cōclusio. De generatiōe & cor-
ruptionē, natura genitorum & corruptorum, de causis eo-
rum, quid alteratio, quid augmentatio, & vtrum generatiō
& alteratio idem sint, necne determinandum est. ¶ Nam
de his variæ fuerunt antiquorū dissensiones, quæ per hanc
(veritate cōspecta) tollentur determinationē. ¶ Duæ de
hac re antiquorū opiniores. ¶ Prima est ponentū omnia
esse vnum, & omnia ex uno generari: & hi ponunt generationē alterationē esse, &
generari alterari. ¶ Secūda est ponentū plura materialia princiūia, ex quibus omnia
conflentur. Et hi sunt Empedocles, Anaxagoras, Democritus, & Leucippus.
Empedocles enim posuit quatuor elementa simplicia, rerum materias: & litem &
amicitiam, efficiētia principia. Anaxagoras infinitas homœomerias atomos, vt os,
carnem, neruum (quorum quælibet pars, totius naturā atq; nomen retinet) rerum
materias: democritus & Leucippus infinita insectilia corpora (ex pluribus omnīa
parentur) positione, figura & ordine dissidentia. Et hi omnes volunt aliud esse ge-
nerationem, & alterationem: præter Anaxagorā (qui propriam vocem ignorauit)
dissentem generari & corrūpi idem esse quod alterari. Et maxime aduersatur Em-
pedocli. nā Empedocles quatuor elementa ponit, & carne, & osse, & neruo, & simili-
bus simpliciora. Illæ autem contra, os, carnem, neruū, & similia, elementis, igne,
aere, aqua, & terra simpliciora, vt quæ sint horū græco vocabulo p̄aspermia. ¶ Se-
cunda cōclusio. Qui omnia dicunt esse vnum, & ex uno cōstituūt omnia: generationē
ab alteratione differre defendere non possunt. ¶ Nam semper vnum eiusdemque
naturæ subiectum est. Mutationē autem quæ subiecto uno eodemq; manente adue-
nit, alterationem nuncupamus. ¶ Tertia. Qui plures rerum ponunt materias, ge-
rationem ab alteratione differre dicunt: quam tamen, alterationem inquam, ex suis
dictis saluare impossibile est. ¶ Primo. Quia dicunt generationē & corruptionē
mixtionē esse segregationē: & calidū, frigidū, humidū & siccū, albū, nigrū, molle,
durū, & ceteras passiones proprias esse elemētorū, & (ex quibus cetera partiat) prin-
cipiorū: vt Empedocles dicit ignē calidū & albū, aquā frigidā et nigrā. Sed cum di-
uersē sint horū materias, ex igne nō fit aqua, aut vñū quodq; reliquerū ex reliquo.
Igitur neq; fit ex calido frigidū, ex molli durū, aut vñū aliquod taliū ex altero fecū
dū propriā alterationē. Oppositū tamē horū videmus. nā re & a cōcretione et se-
cretione cessante, eā videmus nunc augmento excrescere, nunc decremento minui-
secundum quantitatē, nunc calidā nunc frigidā fieri secundum qualitatē. ¶ Secun-
do. Quia in omni mutatione cōtrarijs subiectienda est eadē natura: siue hec trāsmu-
tatio secundum quantitatē, siue secundū qualitatē, siue secundum locū sit sumpta, id
aut, plures variaq; subiectiendo materias, facere nō possint. ¶ Tertio. Quia si al-
teratio est, rerum adiuuicē transmutatio est. Q̄od si est, multe (vt dicunt) diuersē
q̄ nature nō sunt materię. nā omniū adiuuicē trāsmutationē habentium, materia
esse vñā necesse est. ¶ Quarto. Quia Empedocles pugnātia dicit. dicit em̄ ex ele-
mētis mixta generari, et alterū in alterū nō posse trāsmutari: sensu manifestis cō-
tradicens. Videmus enim et aquam ex terra, et terram ex aqua gigni, qui item cum

cōcedat alterationē secundū passiones, & ignem dicat calidū & album, aerem leuem & mollem, aquā frigidā & nigram, terrā grauem et durā: his perditis differētijs (separabiles enim sunt) vt etiā vnū generetur ex altero, cuius proprias habebit qualitates, cōcedat oportet. ¶ Quinto. Quia dicit Empedocles adueniente amicitia omnia abire in chaos, suis passionib⁹ spoliata: & aduenientelīte, separari ab ipso, nouis acquisitis passionib⁹, transmutantur igitur adiuicem. ¶ Sexto. Quia Empedocles non determinat an quatuor elementa príncipium sint ipsius chaus, & confusa molis: an potius ipsum, príncipiū sit elementorum. Insufficientem igitur facit determinationem: quod & reliquā alij factitarunt.

Rim capitis primi de generatione scholia. iiiij. Mutationem autem quæ subiecto vno cōdēcē manente aduenit. Subiectū hic sumitur pro subiecto cōpletō. Nam de eo solo loquuntur primē opinōis assertores. Manifestū aut̄ est mutationem quæ sic manēt eodem cōpletō ante transmutationē & post, esse accidentalē, & augmentationē, alterationē, aut lationē. At in ea quā ponunt generatione, idem manet subiectum cōpletum ante transmutationē & post, alloqui plura essent entia. Quare generatio quā alterunt, neūiquā ab accidentaria transmutatione discrepat. v. Sed cū diuersae sint horum materiae. Si diuersae sunt corporum naturalium materiae, & viuis materia non erit nata suscipere alterius formam, vt neq; materia celli formā rerum naturalium, neque rerum naturalium materia formā cēlestē, & diuersae sint specie, quare ex vno nō erit alterius, & nō erit rerū generatio. Quod si non est generatio, neq; erit alteratio. Nam si prius non est, neq; erit posterius, generatio autē alteratione prior est. Prēterea si non est finis, neq; medium ordinatum in finem. Alteratio autem in generationem ordinatur. Ceterum cum non existente generatione dicitur non esse alteratio, non de actuali aut generatione aut alteratione id accipendum est, sed de ea quæ nata sit esse, & sensus sit huiusmodi. Si non est nata esse generatio, neq; nata est esse alteratio. Sumenda item in ea proportione est alteratio pro alteratione proprie dicta, quæ sit secundum qualitates actiūs & passiūs, caliditatem, frigiditatem, humiditatem, siccitatem. nam eis sunt instrumenta accidentaria generationis efficiūdæ. Quare non debet prēfens propositione applicari alterationibus cæli, aut animæ rationalis, vt quæ neq; propriæ sint, neq; secundū qualitatēs huiusmodi fiant. Nā omnī adiuicem transmutationē, habentium, materia esse vnam necesse est. Omnis rerum naturalium materia eiudem est speciei, & vna specie. Et quācumq; formam vna est nata suscipere, & altera. Hinc vnius rei in alteram est transmutatio, quod vna eadē materia vtriusq; formē successiue nata est subiecti. Quod aut̄ nō mutetur quodlibet promiscue in quodlibet, cum materia cuiusvis rei naturalis forma nata sit suscipere, nō ob materię repugnantia evenit, sed naturæ determinatio, quæ cuique rei suū designauit contraria in quod corrumperat, & infūper ob efficientiū dispositionē, quæ materialiā ad hanc, & non ad illam disponunt formam, eisq; qualitates inducunt vni formē & nō alteri conuenientes. His perditis differētijs, vt vnu generetur ex altero. Sit ignis calidus & album, aqua vero (vt ponit Empedocles) frigida & nigra, altereturq; ignis secundū vtrans suam qualitatem. Deperdetur quidem a materia ignis caliditas, & acquiretur in ea frigiditas, & depulsa itē albedine acquiretur in ea nigredo, erit itaq; post alterationem illud nigru & calidiss. Igitur deperdita erit forma ignis a materia, & in ea acquisita forma aquæ cuius cūsunt passiōes, quare erit ibi facta transmutatio secundū substātiā. Aut si dicatur remanere post alterationem forma ignis in materia, ignis erit frigidus & niger, perinde atque aqua, quod est impossibile.

¶ Secundi capitū annotationū.

¶ Comœdia, fabula est affectum ciuilium ac priuatorū cōtinens: quia discitūr quid in vita vtile sit, quidve contra fugiendum. ¶ Tragoœdia est heroicæ fortune in adversis determinata comprehensio. ¶ Positio, opinio. ¶ Rationabilior, minus absurda, minusq; irrationalibilis. ¶ Auctōr, ywop, ipse idealis que triangulus.

Ecundū cap. cōtinet duas cōclusiōes, duas ratiōes ad prīmā, duas ad secundā, quatuor ratiōes ad tertīā, tres opinōis Democriti ratiōes, earū solutiones, duas gñationis & alteratiōis differētijs post tertīā. ¶ Prima cōclusio. Plato de gñatione & corruptiōe insufficiētē executus est determinatione. ¶ Primo, Quia quō fiant mixtorū generationes, vt ossiū, carniū, et neruorū: nihil meminīt. ¶ Secundo, Quia de augmentatiōe et alteratiōe nihil determinauit: q̄ huic negocio subser-

uiunt. Et certe nullus præter Democrītū videtur oīm quæ necessaria sunt, aliquā tetigisse: qui de oīm videtur curā egisse, vt de generatiōe & corruptione, augmētatione, alteratiōne, actione, passione, & mixtiōe. Dicebat enī Democrītū & Leucippus, ex atomorum cōcretione generationē, secretiōne corruptionem fieri: diuerso situ & ordine alterationem: quēadmodū eadem literæ variū sitū atq; ordinē habentes comedīā componunt, & tragediā: & ceterarum mutationum, augmentationis, diminutionis, actionis, passionis & mixtionis causas in atomos reducebāt.

¶ Secunda. Degeneratione & corruptione apta incūbit determinatio. ¶ Primo,

Quia oēs hec tractant, dicitq; generationē & corruptionem aliud esse, & aliud alterationē: quia generatio, quedā sit cōgregatiō: corruptio vero, disgregatiō, & alteratio eorū cōpluribus vīsa sit passionū translatio. ¶ Secundo, Quia de hac re ratios nabilis quādā mouentur quæstiones: vt vtrū generatio sit congregatiō: vtrū corrūptio, segregatiō: vtrū generatio, alteratio sit: an nulla prorsus. Et ad has questiones, rationes adducuntur, he cogentes, he vero distolui difficultes. expedit igitur eiusce rei deprehēdere veritātē, & cōsiderare an entia generent, alterentur, augeātur, & horū contraria: an corruptionē, detrimentūq; patiātur: & an ipsorū principia sint inseca biles magnitudines, superficies, vt dicebat Plato: corpora, vt dicebat Democrītū.

¶ Tertia. Positio Platonis positione Democrīti irrationabilior est. ¶ Primo. Quia irrationabilius est ad superficies vsq; īdiuīsibiles corpora resoluere, q̄ ca resoluere in īdissolubilitā corpora: quanūis: & hoc non modicā itidem habeat irratio nabilitatē, resolutebat aut̄ Plato corpora in superficies, democrītū autē in corpora.

¶ Secundo. Quia Democrītū ex lūis corpusculis conabantur & generationē & alterationē saluare: vt colores ex diuersa atomorū positione. Plato autē ex suis superfiiciebus neq; gignebat neq; alterabat, est igitur Platonis determinatio irrationabilior. ¶ Tertio. Quia Democrītū (vt qui circa naturalia magis īfludauerat) principia talia supponebat, ex quibus multa in philosophia saluare videntur. Plato vero minus impēdit opere, minusq; fuit naturaliū expertus, multorū enī īexperi, & ad pauca respicientes, facile enunciāt. Merito igitur Democrīti positio, Platonis positiōe rationabilior existimēda est. ¶ Quartio. Quia Plato logīcī agit rationib⁹, nisi, inquit, vsque ad superficies resolutio fieret, quæ essent īdiuīsibiles, autotrigōnum esset multa. Democrītū aut̄ magis physīcīs rationib⁹ īfistit. ¶ Tres De criti rationes. ¶ Prima. Corpus est magnitudo omnino & vbiq; īdiuībilis. Hoc enī possibile, quod quidē cū possibile sit, si ponat factū, nihil accidit impossibile. Ponatur igitur omnino esse diuīsum, quæ superāt igit̄, aut sunt pūcta, līneæ superāties, passiōes aliquæ, nihil, aut atomi. Nō aut̄ superāt puncta: quia punctū pūcto additū non attollit maius, neque terminus a terminato diuelli potest. Neque līneæ, superficies, aut passiōes, nā corpus ex nō corporib⁹ cōpositū abiaret: & passiōnes separari impossibile est. Neque dixeris nihil manere. Nā fuisset corpus ex nihilo cōflatū, & non vere existens, sed tantū apparēs. Que superāt igitur diuīsione facta, corpora sunt: que quia non sunt diuīsibilia (nā non esset omnino diuīsum, vt positiū est) sunt igitur atomi. Est igitur corpus ex atomis cōflatū. ¶ Secunda. Quia si cōtingeret corpus sem p̄ diuīdī, & semper in mīores resolui magnitudines, tandem perueniāt ad magnitudines īsensibiles, quare iterū ad īdiuīsibiles. Secamus igit̄ ipsum solū vsque ad aliquid, vt atomos, & nō semper. ¶ Tertia. Generationes & corruptiones nō nisi atomorū cōgregatiōe & segregatiōe saluare possumus. Rationabiliter igitur positiū est corpus ex atomis esse cōpositum, & in atomos resolui. ¶ Prime solutio. Oīne sensibile corpus quodammodo securidum quodlibet sanguinem diuīsibile est, & quodammodo non. diuīsibile quidem potestate est, non autē actu, quia tamē punctus pūcto attīguus non est, fit vt nō vbiq; in linea sit pūctus, alioqui exiret ex punctis, neque vndique & vbiq; diuīsibile est, sed quēadmodum

puncta habens. Secundæ. Sensibile in partes insensibiles diuidi, quæ tamen minime simpliciter non sint, inconveniens non est: quæ etsi per se non percipiuntur, cum alijs tamen iuncte simul sentiuntur. Tertiæ. Generatio & corruptio cōgregatio- ne & segregatione atomorum non fiunt, nam corpus ubique (ac si ex punctis exiret cōpositum) diuisibile esset, & in minima segregatio, & ex minimis congregatio, sed perfecta generatio fit, quia sit eius totius in hoc totū mutatio, quā falso existimant alterationem. Nam generatio & alteratio bifariam differunt, primo subiecto, nā generationis subiectum, materia est: alterationis autem, ens actu. Secundo, quia ge- neratio secundū substantiā sumitur: alteratio vero secundum qualitates. & de cor- ruptione vt de generatione dicatur. Id tamen liceret cōcedere, segregatione genera- tiones & corruptiones fieri velociores, cōgregatione vero tardiores: vt aquæ in mi- nutulas guttas diuisæ, velocior concitatorque corruptio, & aeris acceleratior gene- ratio, cōunitæ vero atque in vnum congetræ, tardior.

Secundi capitîs scholia. viij. Primo, quia irrationabilius est. Resolutionem corpo- ris in indiuisibilia corpora, vnicum sequitur inconveniens, scilicet partibile ex im- partibiliis componi, & in talia resoluti. Resolutionem autem corporis in superfi- cies infecabiles, idem sequitur inconveniens, vrpote magnitudinem nō semper esse diuisibilem in diuisibilia, & insuper aliud, scilicet corpus componi ex superficiebus. Est igitur resolutio Platonica corporis in superficies, irrationabilior quam dissolutio corporis in corpora, vt quam plura sequantur incommoda. Plato logica agit rationibus. Rationes logicae dicuntur, quæ non fiunt ex propriis terminis illius disciplinae in qua fiunt, sed ex alienis, quemad modum ratio Platonis qua in physica voluit probare resolutionē corporum in superficies (quia nisi ea fieret, ante trigonum essent multæ figuræ polygonæ priores, quod falsum est, cum tri- gonus sit rectilinearum figurarum prima) logica est, quia non componitur ex terminis physicis, sed geometris, quod admodum vitiosum est in disciplinis. Nam cuiusque disciplinae ex propriis, & non alienis est ratiocinatio, cum cuique disciplinae sui sint termini quibus vtarunt. ix. Prima, Corpus est magnitudo omnino & ubique diuisibile. Falso afflumit Democritus corpus esse omni- nō diuisibile, & in ea partibile quæ vltius diuidi non possint. Nam id magnitudinum condi- tionis repugnat, quæ sine statu & termino diuidi natae sunt. Insuper falsum est corpus esse ubiq̄ di- uisibile. Nam diuisio corporis sit secundum superficiem medium, vt linea secundum media pun- eta. At non ubique in corpore est media superficies, alioqui ester superficies superficie proxima, non est igitur corpus ubique diuisibile. Præterea rametis corpus sit diuisibile, non est tamen ad- mitendum id omnino esse factum, nam corpus diuisibile est potentia, quæ nunquam completem consequi potest actum, quacunque enim & quotiescumque facta diuisione, semper restat vltior facienda diuisio, non possit vñquam dari postrema. Nihil autem impossibile sequi, si quip̄ possibile ponatur factum, intelligendum est de eo possibili, quod natum est assequi completem actum. Nam ubique ac si ex punctis exiret cōpositum, diuisibile esset. Si generatio fieret atomorum congregatione, & corruptio earum segregacione, vt ponebat Democritus, ipsum corpus ubique in impartibili est diuisibile. Nam possente ubiq̄sum corporcula illa atomalia, secundū quæ fieret partitio in ea quæ vltius dissectionem non admitteret, quemadmodum si ex punctis esset cōpositum. Et ex minimis simpliciter ut vrpote atomis quæ in minorâ diuidi non possint est facta congregatio, & in minimis simpliciter secundum magnitudinem, scilicet in corpora atomalia, facta resolutio. Modo impossibile est esse magnitudinem minimam simpliciter, cum omni magnitudine supponat physicus minorem dari posse.

Tertiij capitîs annotatiunculae.

Non ente aliquo, non ente secundum quid. Non ens, non ens simpliciter. Passiones, accidentia. Ens actu, ens simpliciter, hoc aliquid. Generatio simpliciter, formæ substantialis acquisitione. Generatio secundum quid, acciden- tis acquisitione. Spiritus, ventus.

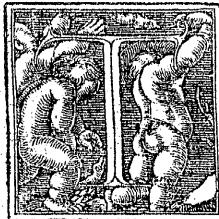
Ertium cap. cōtingat sex questio- nes, tres qđ nihil simpliciter ge- nereb, ad primâ rationes, earum solutiones, & reliquarum seque- tium questionum per ordinem. Prima quæstio. Vtrum cōtingat aliquid simpliciter generari aut corrupti? Tres rationes qđ non. Prima. Quicquid transmutatione existit, semper ex aliquo est: vt ex magno paruum, aut magnum ex parvo, ex la- borante sanum, & ex sano laborans. & ita in cæteris. & si quid simpliciter generetur, ex non ente generabitur. Erit igitur non ens, aliquid. Secunda. Quod generatur secundum quid, ex non ente secundum quid generatur

vt ex nō albo, album: & ex nō bono bonum, quod igitur simpliciter generabitur, ex nō ente simpliciter generabitur: quod impossibile est. Tertia. Aut simpliciter ge- neratio est ex nō ente simpliciter, vt nō ente aliquo: aut nō albo, non bono. Non ex nō ente aliquo: quia hæc secundum quid generatio est. Erit igitur ex simpliciter non ente. Et tunc aut nō ens negat substancialiam, aut vniuersaliter secundū vnum quodq; prædicamentorū: vt substancialiam, quantū, quale, & ita in cæteris neget ens. Si neget substancialia, erit substancialia ex nō substancialia generatio, & cū sit substancialia, impossibi- le est aliquid aliorū esse ex quo fiat. Alioqui essent passiones a substancialijs separatae, & ex nihilo aliquid fieret: quod est impossibile. Et id idem manifestus sequatur, si non ens vniuersaliter neget. Rationibus adhibenda respōsio. Dicimus vno modo ex nō ente simpliciter, nō quidē qđ omniō nō sit ens, aliquid simpliciter generari, sed qđ nō sit ens actu. Alio vero modo ex semper ente, sed potestate quidē, nō ente aut actu, aliquid simpliciter generari dicimus. Sed de illo ente querunt, cū alicuius sub- stancialiē fuerit generatio, an illud ens potestate ex quo fit, nō sit actu substancialia, sed po- testate: actu tñ aut quantū, aut quale, aut aliquid aliorū. Si neq; substancialia actu, neq; quātū, neq; aliquid aliorū actu, sed solū potestate: ex nihilo aliquid generari con- cedere oportet, quod oēs cōcedere abnūt philosophates. Dicim⁹ illud ens neq; sim- plicit̄ esse substancialia, neq; ens simpliciter quantū, aut quale, & ita in cæteris, nā hoc aliqd nō est, sed potestate, in cōpletâq; substancialia existē: taliter & quanta, & qualis.

Secunda quæstio. Quare semper fiūt, semperq; perdurāt & simpliciter, & secun- dū generationes? Responso. Una causa est materia, secunda est mouens: sed hoc duplex est. Vnum enim omni tempore mouens & immobile existit: alterum vero semper mouens & mobile, quod perpetuo succendentium generationum, corruptio- num, & aliorum motuum causa existit. Et cum quid corruptitur, in non ens actu corruptitur, ens potestate, & materiam relinquens, ex qua alterum generetur. Neq; ideo generationum successio perpetua est, quia materia (vt putauerunt aliqui) infinita sit, nam infinitum actu existere: impossibile esse, sāpius monstratum est. Et cum instant, Si materia finita esset, cum quodlibet genitorum particulam materiæ accipiat: iam consumpta esset, aut tandem consumenda, defecturaq; cessationis ge- nerationum causa. finitum enim omne per finiti ablationem tandem absimitur.

Prompta responsio est. Nunq; consumēdam, defecturamq; esse: quia corruptio vnius, generatio est alterius. quod enim materiæ in vnius corruptione dimittitur, ab altero in generatione sumitur. quod cum hoc iterum corruptione resolutioneque aduentente dimiserit, ab altero vno aut pluribus primum ad ortum deductis rur- sus assumetur. Tertia quæstio. Cur aliquid simpliciter, & aliquid secundum quid generari & corrupti dicitur? Responso. Hoc aliquid, est simpliciter, ideo eius gene- ratio & corruptio dicitur simpliciter generatio & corruptio. accidēs vero, ens secun- dum quid, & ad substancialiā vt nō ens, ideo eius generatio (vt cū sit aut quātū, aut sc̄ies, aut vbi) dicitur secundū quid generatio: itidem & eius corruptio, quemadmodū Par- menides duo ponebat, igne ens, & terrā vt non ens. Ideo ignis generatio (si ita esset) simpliciter generatio diceretur: & terræ generatio, secundū quid generatio. Et hoc existimauerunt generari magis, quod se vt species haberet: vt ignis terra, & calidum frigido, est enim caliditas vt species: frigiditas vero vt eius privatio: & ignis & terra adiuvicē hoc se habent modo. Neq; valet quod huic quæstioni exoluedæ affere- bant, huic simpliciter generationē & corruptionem esse, quod magis esset sensibiliē, quod vero minus, eius esset secundum quid & generationē & corruptionē. Pue- tabat enim magis sensibile, magisq; scibile (sensus enim scientiæ virtutem habet), magis ens esse. & quo modo res se haberet ad sentiri, ita ad effendi veritatem, quod fallum est. Nam sp̄ritus & aer, minus sensibilia sunt terra, cū enī transmutatur in terrā, fiunt bene tagibilia & sensibilia: & tamē veriora qđ terra sunt entia: vt qđ plus

actus specieq; habeat. sed diuersitas (vt diximus) venit ob prædicam ètorū diuersitatem: quia q; est secundū substantiam aut generatio aut corruptio simpliciter dicitur. Quæ vero secundum aliquod prædicamentorū accidētū, secundum quid.
Quarta quæstio. Cur semper aliquo corrupto fit generatio?
Responso. Quia corruptio est in nō ens, & generatio ex nō ente, qd quidē est ens pura potestate. Hic merito nunq; casura est generatio: vt quæ sit ex nō ente, quod sine specie esse nō posse. **Quinta.** An illud non ens in quo fit corruptio, & ex quo fit generatio, alicui sit contrarium?
Responsio. Non, nā id nō ens, materia est: sed contrariorum successus est susceptiuū.
Sexta. Nonne eadem est materia vtriusq; & quod corrūpitur, & quod gignitur?
Responsio. Est vt eadem, & est vt diuersa. subiecto enim eadem, ratione nō eadem, vt cū ignis corrūpitur, & generatur aqua: nunc est hoc contrarium, nunc autem illud habens. sunt enim ignis aer et aqua, contraria.

Erit capitulo scholia. x. Tres rationes q; nō. Tres illæ rationes quas adducit libera, sigillatim acq; speciatim ita diuendæ sunt. Prima quidē, admittendo quicquid transmutatione existit, semper ex aliquo esse vt subiecto. Ex quod simpliciter generatur, ex non ente actu, ut pote materia (quæ nō est res naturalis) generari, neq; inconueniens est huiusmodi nō ens esse aliquid. Negandū tamē est quod generatur, ex omnino non ente fieri. nā incommōdū est huiusmodi nō ens esse aliquid. Secunda admittendo id qd generatur secundū quid, ex nō ente secundū quid (vt pote subiecto explicato per nomen accidēs negatū) generari, vt ex nō albo albū, ex nō calido calidū. Admittendo similiter id quod generatur simpliciter, fieri ex non ente simpliciter, id est ex eo quod non est ens simpliciter sive rē naturālis, scilicet ex materia, non tamen ex nō ente simpliciter, hoc est ex quod nullo modo est ens, & qd est omnino non ens. Tertia, admittendo generationem simpliciter fieri ex non ente simpliciter, secundum intelligentiam modo datam. Et ibi non ens substantiam negat, non quidem omnem, sed completam duntaxat, nam generatio ex eo fit quod non est substantia completa, ut pote ex materia. Neque inconueniens est substantia completa ex non completa substantia generatione esse, modo ea sit ex incompleta. Neque oportet si non sit substantia completa, nihil aliorum esse, nam in generatione, materia est substantia formæ & accidentibus, & tamen ibi needum est substantia completa, sed acquiritur. Ea autem quæ adduci videntur inconuenientia, haberent locū si non ens omnem substantiam tam completam quam incompleam negaret, quod non est admittendum. Dicimus illud ens neq; simpliciter esse substantiam. Bifurcam quicquiam est actu substantia. Primo, quia sit substantia completa, sive substantia simpliciter, quod idem est. Secundo, quia sit substantia actu existens. Sic substantia potestate primo, est substantia incompleta, sive formis subiecti. Secundo, qd nondum est substantia, sed potest esse. Itaq; illud ens ex quo vt subiecto fit generatio, non est actu substantia primo, sed potestate. Neque est ens simpliciter quantum, cum non sit corpus naturale habens quantitatem aut qualitatem, sed potestate est quantum aut quale, quia incompleta est substantia fusiōnēs in se quantitatē & qualitatē. Illud ictidem ens est actu substantia secundo, cū impenetrabilit̄ exīstat, quare hoc modo non est ens potestate. Ex inconuenientia in litera adductum, ex nihilo aliquid debere fieri, locū haberet si id ens non esset ens actu secundo. xi. Quia ob materiā corruptionis vnius. Non vult Aristoteles his verbis, corruptionem vnius esse generationē alterius, cū generatio & corruptio quæ simul sunt in eodem subiecto, mutationes sine opposite, hec quidē deperditua, illa vero acquisitua. Immo vero duq; illa formæ substanciales quarū vna corrūpitur, & altera in eodem subiecto simul acquiritur, sunt inter se cōtrarie. Sed innūs prædicta sententia, qd quando fit vnius formæ substancialis corruptio, simul & in eodem subiecto fieri debet alterius formæ substancialis generationem. Alioqui facta finitaque corruptione, materia maneret sine forma, quod natura repugnat, vt cūs corruptio formæ ligni, in eadem materia fit generatio formæ ignis. Et cū diuerso cū fit vnius generatio, necesse est simul alterius fieri corruptionē. Alioquin duas formæ substanciales simul manerent in eodem subiecto post generationem, aut ante generationem materia fuisset sine forma, quod summopere natura abhorret. Itaque quāuis generatio & corruptio motus sunt diuersi, vna tamē sine altera, natura fieri nō potest. Et fit hic dūtaxat: sermo de generatione & corruptione simpliciter, & quæ est secundū substantiā, nō autē de generatione & corruptione secundū quid, & quæ est accidēs, nam potest vnum accidentis acquiri sine alterius deperditione, vt ostendit illuminatio. Ediuerio potest vnum accidentis deperdi sine alterius acquisitione, vt facile declarat luminis deperditio. Verum hæc prædictis minime aduersantur. xii. Hoc aliiquid, ens est simpliciter. Omne corpus naturale est substantia. At qui substantia prior est & natura perfectior accidente, hinc res naturalis ad accidentis collata, dicitur ens simpliciter. Accidēs vero comparatum ad substantiam, ens secundum quid, & vt non ens, qd imperfectorem habeat substantiū modūm & substantia, cuius solum & umbra est & imago, quomodo frigiditas caliditati collata dicitur esse eius priuatio, & terra ignis.

Quarti capituli annotat.

Sensibile, ens completum, totum. **Corruptio** est a toto in non totum mutatio. **Diaphanitas**, perspicuitas, transparētia. **Passio primo**, accidens. **Passio secundo**, sensibilis qualitas. **Subiectū**, susceptibile, subiectum inhæsionis. **Suscipiente**, susceptiuū. **Aliquo modo**, vt cui transmutationes inhærent.

Vartum caput cōtinet duas cōclusiones. **Prima cōclusio.** Generatio & alteratio, trāsmutatiōes diuersæ existūt. **Nā** alteratio est quādo sensibili manēt ut subiecto eodē, ipsum in suis aut cōtrarijs aut medijs trāsmutatur passiōibus: vt cū corpus sanū est, & deinde idē manēs fit ægrū: quē admodum as idē manēs, nūc rotundū, nunc angulare est, vnde aliud est sensibile subiectū, & aliud passio: vt quæ illi subiecto inesse nata est. Et generatio est mutatio totius in totū, nullo sensibili vt subiecto eodē manēt: vt cū ex toto semine fit sanguinis, ex tota aqua fit aer, & ex aliquo aere fit aqua: sanguinis, aeris, aquæ est generatio: & seminis, aquæ, et aeris corruptio. Et maxime deprehēditur generatio, quādo id totū in quāppiam trāsmutatur, multū tactu aut sensibus oibus perceptibile est: vt cū ex aere fit aqua.

Secunda. Si in genito manet aliqua passio quæ fuit in corrupto: secundū illā nō est trāsmutatio. **Vt si ex aere fit aqua & frigiditas quæ fuit in aere, eadē maneat in aqua:** aut aeris diaphanitas in aqua maneat. **Nā ea, alteratio nō erit:** cū nō fiat alteratio toto in totū mutato: quod ibi accidit. neq; generatio, nā nō fit generatio suscepta passionē: vt si immusicus homo fiat homo musicus, eodem semper homine manente, & musica existēte passione, alteratio est. Sí vero nullo vt subiecto manēt eo dem sensibili fieret mutatio, & musica & immusicā passionēs nō essent: esset huius generatio, illius vero corruptio. At cū fit secundū passionem aliqua mutatio, generatio non est: sed secundum quantitatē est augmentatio, aut dīminutio: secundum qualitatē, alteratio: & secundum locum, loci mutatio. Et generationis subiectum maxime proprie materia est: alijs mutationib; aliquo modo: quandoquidem omnes in se suscipiūt contrariates.

Varii capituli scholia. xvij. Et generatio est mutatio totius in totum. Hæc generatio nis ratio terminum eius a quo exprimit per genitium totius. Is enim est ens naturale completum quod corruptiūt. Insuper & terminum eius ad quem insinuat per accusatiūnē totum, quo designatur ens completum quod acquiritur. Qod autem subne citur, nullo sensibili vt subiecto manente eodem, discriminēt inter alterationem & generationem. Nam alterationis (vt hic sumit) ratiō exigit idem corpus naturale manere ante transmutationem, cum fit transmutatio, & post alterationem. Proinde mutations factæ secundum qualitatēs quæ generationi aut corruptioni coniuncte sunt, vt calefactio cōiuncta transmutationi aquæ in ignem, & frigefactio facta cum transmutatione ignis in aquā, non sunt hoc in loco cēnsendæ alterationes. Ratio vero generationis efflagitat atque exposcit nullum sensibile corpusque naturalē manere idem vt subiectum ante generatiōis exordium, & cum fit generatio, & ipsa finita atque exacta. Nam id totū subiectum quod est ante generationem, desinit, id vero quod post generationem completerum consipicitur, iam primum surgit ad esse. hinc perspicuum est in omni corruptione ex parte formarum substancialium fieri resolutionē usque ad materiā primā, id est nihil formæ substancialis præexistens in materia ante corruptionē, ea completa in materia superstitem esse, immo vero nihil substancialis rei naturalis quæ corruptiūt, superesse finita corruptione, præter materiā. Nam si forma præexistens concedatur manere, cūm per corruptionem altera & specie quidem diuersa forma adueniat, duas formæ substanciales simul essent in eadē re naturali, quod aduersatur principiū physico, vnius rei naturalis tantū vna esse formam substancialē. Quo circa nō est effingenda forma (vt pleriq; vocāt) corporeitatis, materia coetera, & cuiuslibet alteri formæ cōiuncta. Nec ponenda ēdē p̄mū anima vegetativa, deinde sensitiva, & cuiuslibet alteri formæ cōiuncta. Nec partitū heterogenearū, vt offis, carnis, & nerū, aſſerēt̄ diuersa forma, neq; elemētorū formæ ponendae sunt manere in mixto secundū substantiā. Nā hæc oīa physiūcī principiū sunt pugnāt. xvij. Si in genito manet aliqua passio quæ fuit in corrupto. Supponit Philosphus hoc loco aliquā passionē quæ fuit in corrupto, manere in genito, quod verū est præfertim cū passio quæ fuit in corrupto, nō disconuenit naturæ geniti, vt caliditas ignis nō obest aeris nec aeris humiditas aquæ. Cū vero affectio quæ fuit in corrupto, disconuenit naturæ geniti, generans

aut ipsius geniti forma est expellit ut sibi inimica, & opposita ad sui coheruatione inducit, vt si ex igne sit aqua, depellitur ignis caliditas & siccitas, induciturque earum loco frigiditas & humiditas. Perinde atque rex occupata urbe, illius indigenas partes suas tuentes seruat incolumes, nec emigrare cogit, inimicos vero & sibi aduersos trucidat, aut urbe propellit. At cum qualitas corrupti manet eadem ingenito, ipsa quidem emigrat de subiecto completo & denominatio, in alterum subiectum completo & denominationis. Id autem non est censendum inconveniens, nam principium physicum, impossibile esse accidentis migrare de subiecto in subiectum, intelligendum est de subiecto incompleto & in haesitione, quod ipsi qualitatibus est idem numero, ut pote materia. Et quod materia habeatur in se tum cum sit generatio, actum accidentiarium, ipsamque passionem quae manet eadem, non efficit subiectum generationis esse ens in actu. Nam a sola forma substantiali totum completem ens actu dici debet. Similiter quod ipsa qualitas manens eadem sit sensibilis, sensuque percipi nata, non concludit in generatione idem manere sensibile. Nam in diffinitione generationis, sensibile pro ente naturali subiecto completo & tunc sumitur. Neque in commode putandum est, accidentis tempore substantiali praefire, ut eam passionem aliquanta temporis mora formam substantiali acquirendam antecede re. Nam substantiali accidente priorem esse debere natura, dignitate atque perfectione censendum, & non tempore. Natura itaque plerumque ab imperfectis ad perfecta progressus. Quanvis autem passio quae manet, sit remissior in corrupto, & intensior in genito, aut contra vchemetior in corrupto, languidior in genito, ut caliditas cum ex aere fit ignis, aut etiis aduerso, id tamen non arguit ea qualitatem non manere eandem. Nam intensio & remissio non redditur qualitatem numeru diversam, tamersi in uno ut totum, in altero vero solum ut pars existat.

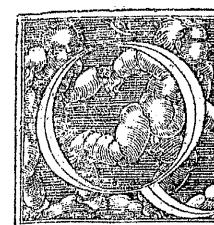
¶ Quinti capituli annotatio.

¶ Separatum, non quantum. **¶ Augmentatio** est cum nutrificatione quantitatis incrementum. **¶ Diminutio** vero consimili modo quantitatis diminutum. **¶ Nutrificatio**, alimenti est in aliis substantia conuersio. **¶ Nutrificatio**, nutritio, aliatio. **¶ Ad ditamentum**, maioramentum. **¶ Quelibet pars**, pars homoeomera, ut os, neruus, & anomoeomera: ut caput, pes, manus. Pars homoeomera est quae omnes sui partes similis secum habet denominationis. **¶ Anomoeomera**, quae non habet suas partes similis secum denominationis. **¶ Effe**, ratio.

Vintum caput continet octo conclusiones, unam quæstionem & duas rationes ad primam, unam quæstionem ad secundam, duas rationes, & unam instantiam ad tertiam, unam quæstionem ad quartam, tres rationes, & sex augmentationis conditiones, & unum corollarium ad octauam. **¶ Quæstio.** An augmentatio ab alijs motibus differat? **¶ Prima conclusio.** Augmentatio ab alijs motibus differt. **¶ Primo.** Quia generatio & corruptio sunt secundum substantiam. Generatio quidem, ut cum ex potentia substantiali sit actu substantiali corruptio, & diuerso, alteratio secundum qualitatem, & motus localis secundum ubi, augmentatio vero & diminutio secundum quantitatem. Est igitur augmentatio ab alijs mutationibus altera. Conuenit tamquam cum ceteris: quia sicut in illis ex eo quod erat potentia, fit ut sit actu: ita & in augmentatione. **¶ Secundo.** Secundum transmutationis modorum diuersitatem: quia quod generatur, quod corruptitur, quod alteratur, omnino non oportet mutare locum, quod autem augetur, oportet aliquo modo, & quod secundum rectum fertur, omnino locum demutat, & quod circumfertur, semper eundem locum seruat. Quod vero augetur: neque omnino demutat, neque eundem semper seruat: sed primo habet arctiorem, postea vero amplioram. & quod diminuitur, ei verso ab ampliore euadit in arctiorem. differt igitur augmentatio ab alijs mutationibus. **¶ Secunda quæstio.** Cum augmentatio sit diminutio sunt circa quantitatem ut magnitudinem: an fiant ex corporeo potentia, & incorporeo actu? & si ex corporeo, an illud corporeum ex quo fiant, a subiecto & materia sit sejunctum, an ne potius materiae coniunctum? **¶ Secunda conclusio.** Augmentatio non fit ex aliquo separato. Non enim fiet ex aliquo separato non existente in aliquo, non non esset in loco, ut neque punctum, sed tunc quid crit? an vacuum, an insensibile corpus? Sed id ex quo aliquid generatur, in loco est. igitur id ex quo ali-

quid augetur, minime separatum est. Neque quidem id separatum in aliquo existit: Primum, quia augmentatio fieret ab illo separato abstracto ab illo in quo esset: cu nihil esset illius in quo esset: ut neque vas aliquod vini quod in ipso est, cu ipsum ab ipso vase extraheatur, hoc autem non, nam non fit sine partiali corruptione, & partiali generatione. Secundo, quia nihil prohibetur hoc modo simul infinitas esse materias, quare & idem ex infinitis simul generari, si admittatur augmentatio adiecta generationi. **¶ Tertia conclusio.** Melius est sentire augmentacionem & generationem ex una numero eademque inseparata materia fieri: ratione vero non una. **¶ Primo,** Quia ut fiat augmentatio a liquido adueniente corporeo aut incorporeo, necesse est, non autem fit ex incorporeo, fit igitur ex corporeo, & hoc quidem, coiuncta inseparataque materia est: ex qua pariter fit generatione. Fit enim generatione ab aliquo ente actu aut homogeneo, aut heterogeneo: ut ignis ab igne, & homo ab homine: & substantia corporeae materia, re ipsa & actu inseparata est, ratione atque cogitatione separabilis. **¶ Secundo.** Augmentatio est per existentis qualitatibus additamentum nutritioni coiunctum: & diminutio, per existentis qualitatibus minoratum. Igitur quod augetur, corporeum est: & quod ei aduenit, corporeum. Incorporeum siquidem corpori aduenientis maius ipsum non efficit. Et quod in diminutione subtrahit, corporeum, nam incorporeo subtracto non fieret minus. **¶ Instans.** Si quid augeretur, & que libet pars maior fieret: & si minueretur, minor: & si quid augeretur, pariter aliquo adueniente aut corporeo aut incorporeo augeretur. & si quid minueretur, pariter aliquo corporeo aut incorporeo distracto & recedente minueretur. Sed non augetur aliquo incorporeo adueniente, esset enim quid separatum, & materia a magnitudine separata esse impossibile est. Neque fiet adueniente corporeo, nam duo corpora simul erunt: ut quod augetur & augetur. Neque per idem minuetur subtracto incorporeo, neque corporeo, nam corpora se occupant, aut relinquunt vacuum. Non igitur vel pacto aliquo quod aut augebit aut minuetur. **¶ Respondebit aliquis augmentacionem fieri nullo extrinseco adueniente: quia** admodum cum ex aqua sit aer, nullo extrinseco suscepito sit aeris maior moles. & cum ex aere sit aqua, nullo subtracto sit minor. Sed hoc pacto in sufficienter responderunt. Primo, quia illuc nulla augmentatio vel diminutio, sed unius generatio, & alterius corruptio est. Secundo, quia saluare oportet id quod augetur, esse, & eius qualibet partem effici maiorem: ut carne, neruum, & quae ex illis constant, et quod augetur, non perire, sed manere, id autem ipsi non saluant. **¶ Tertia quæstio.** Quid augetur, cum apponitur aliquid? an id quod apponitur, ut cibus? an corpus cui apponitur? aut utruncque? quemadmodum cum aquam vino, immiscens, totum simul redditur maius. **¶ Quarta conclusio.** Animatum corpus cui cibus aduenit, augetur. **¶ Primo.** Quia id augetur, quod ante et post substantia manet idem, hoc autem est animatum corpus, et non cibus, neque utruncque cogenies. Augetur igitur animatum corpus cui aduenit cibus: et solum quidem: quemadmodum si parum aqua fundas in vino, quae corrupta non maneat, non dices aquam effectam maiorem, neque vini et aquae aggregata mollem, sed vinum, ut quod solum maneat. **¶ Secundo.** Quia si carni adueniat passio, fiatque carnis alteratio, semper carne eadem manente, caro cui aduenit passio, alterari dicitur, et non ipsa passio, dicitur igitur et animatum corpus augeri, cui aduenit cibus, et non cibus ipse. **¶ Tertio,** id augetur, in quo est præcipuum mouens, in corpore autem animato præcipuum mouens est: corruptus cibum in cōsimile specie animato: fitque ingrediens simile specie, & corpus hoc accipiens, maius. Augetur igitur corpus animatum: et non qui corruptitur cibus. **¶ Sex augmentationis conditiones.** **¶ Prima.** Idem manet ante augmentationem, et post. Secunda. Quod augetur, aliquo adueniente augetur: et quod minuitur, abeunte aliquo minuitur. Tertia. Eius quod augetur, qualibet pars augetur: et eius quod minuitur, qualibet pars minuitur. Augentur enim anomoeomera, cum homoeomera augetur, nam ex homoeomeris anomoeomerum unum quodque compositum est. **Quarta**

Vinti capitis scholia. xx. Augmentatio ab alijs motibus differt. Non solum putanda est augmentatio ab alijs motibus ratione dispare, verum etiam re ipsa, & quidem genere, potissimum autem a generatione & nutritione, quāvis enim sit idem re ipsa nutriti & augens, nutriti & augmentatiū (vt ostendit litera in fine presentis capituli) utpote cibis aucto adueniens, & in aucti substantiam conuersus, qui quidem nutrit secundum substantiam, & auget secundum quantitatem, tamen nutritio & augmentatio re ipsa proflus discrepant. Nam nutritio est formae partialis viventis in materia cibi acquisitio, & est ad substantiam. Augmentatio vero est maioris quantitatis in vivente acquisitio, & est ad magnitudinem, quæ a substantia re ipsa diffidere in philosophia supponenda est. Et quod augmentatio nutritioni sit coniuncta, eodem tempore fiant ambo datus, & in eodem subiecto, quodque si non sit nutritio, non erit augmentatio, haudquaquam efficit augmentationem nutriti re eandem esse. Non enim oportet si duo innot tempore & subiecto coniuncti sunt, ipsos protinus esse eisdem, praesertim cum termini ad quos proficiscuntur, sunt inter se longe diuersi. Siquidem generationi semper coniuncta corruptio natura comperitur, & plerique ambulationis calefactio, Non tamen protinus consequitur corruptionem generationi eandem esse, aut ambulationem calefactioni. Nutritio vero & generatio re ipsa idem sunt, hoc quidem communius, illud vero minus commune. xxij. Non enim sicut ex aliquo separato non existente in aliquo. Non potest augmentatio fieri ex aliquo magnitudinis experie, quod non sit in aliquo ut continente, nam tale separatum non esset in loco, quemadmodum neque punctum, cum non haberet magnitudinem, quæ requiritur ut quicquam loco continetur. Et tunc huiusmodi separatum, nihil aliud esse poterit nisi vacuum, aut insenibile corpus, quorum veritate est incommunis. Nam id ex quo aliquid generatur, est in loco, at id ex quo quicquam augetur, etiam est id ex quo aliquid generatur. Igitur id ex quo aliquid augetur, etiam est in loco, non est igitur illud separatum, & a magnitudine seiuinetum. Neque huiusmodi separatum ex quo ponetur fieri augmentatio, in aliquo existit ut suo continente. Primo, quia huiusmodi separatum nihil esset illius in quo continetur, quemadmodum vinum nihil est vasis quo continetur, cum ab eo possit separari. Posset igitur consimiliter & id separatum abstracti ab illo in quo continetur, & augmentatio ab illo sic abstracto fieri, quare augmentatio fieret tunc ex illo separato non existere in aliquo, quod est ad prius relabi inconveniens, & impossibile, cum generatio & corruptio ex huiusmodi separato fieri non possint, augmentatio autem semper generationi & corruptioni sit coniuncta. Secundo, quia si duæ materiæ magnitudinis expertes simul esse possent, eodem iure & tres, & quatuor, imo multitudine infinitæ, atque numero indeterminatae, cum maius non attollerent, sicut mille puncta simul non faciunt maius quam unum. Augmentatio autem semper est coniuncta generationi, igitur idem corporis naturæ ex infinitis materiis & numero indeterminatis (ex quibus fit augmentatio eodem tempore) simul generaretur. Id autem impossibile. xxiiij. Neque fieri adueniente corporeo. Admissis omnibus quæ præsens obiectio ante adduxit, negandum est si augmentatio fieret adueniente corporeo, idcirco debere fieri penetrationem dimensionum. Nam si ea fieret, per aduentum magnitudinis accidentis non rediretur totum maius, sicut duo pedalia se occupantia non se magis expandent quam unum. Ad cui tandem autem hanc dimensionum penetrationem, natura poros ordinavit subtilliore corpore plenos ad diffusum vacuum, in quibus recipiunt alimentum, cedebus solidiori cibo corporibus mollesculis inibi contentis. Ita in diminutione cum recedit corporeum per defluxum a corpore animato, subtilla corpora poros relictos opplicant, quare naturæ timendum non est, ne aut fiat vacuum, aut prius fuerit penetratio dimensionum. xxvij. Prima. Idem maneat ante augmentationem & post. Quatuor paries animati continet defluant, aut a materia sola, ut in homine, aut ab utraque parte substantiali, ut in ceteris animalibus, nihilo minus similes in figura, situ & ordine partes continete reparantur, ut in aliaco fluente. Et id ipsum sufficit ut auctum dicatur idem ante augmentationem & post, coidentitatis modo quo res naturalis eadem diuersis partibus dici potest. Cum vero tertia conditio proponit eis quod augetur qualibet partem augeri, id de parte secundum dimensionem sumpta intelligi solum debet, & neque de omni quidem tali, sed ea duntaxat quæ totalis, propinqua, & principialis est corporis aucti, quæ non pars est pars, sed immedata totius, ut de capite, manu, pede, ossibus, carne, & nervis. Quæ obrem non sicut applicatur haec proprietas ad partem remotam, partalem, & minus præcipuam, ut millesimam digitum particulam, cum de eiusmodi partium genere non debeat præsens litera intelligi. xxvij. Nam adueniente aliquo secundum speciem maius totum efficitur. Cum corpori animato aduenient aliquid ejusdem cum eo forma atque speciei, totum ex aduentente & eo cui aduentit continuatur adiuicem, sit maius secundum molem, quod augmentationem potissimum efficit. Si vero ei quod augetur, aduenit aliquid secundum materiam, diuersaque secundum formam speciei, ut cibus ante ipsi in alio substantiam est conuersus, non efficitur totum maius. Nam cum specie diuersa sunt adueniens, & id cui aduenit, non continuatur adiuicem, sed seiueta & separata sunt. Ipsis autem ita seiuentia, minime augmentationem fit, cù in ea fieri debeat continuatio magnitudinis aduenientis cum ea cui aduenit, & non soli iuxta positione eorum quæ sunt adiuicem, discutuntur, quæadmodum in aceruo granorum. xxxi. Et sicut quod generatur, non est vniuersale quæ aut singulare. Præsens conclusio ostendit quo pacto generatio recte explicata est p. apprii ei^o terminū ad quæ r. iiiij

L

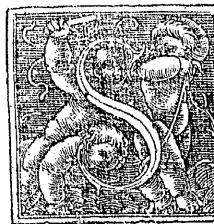
Ut aliquid augeatur, non est constitutendum vacuum. Quinta. neque ut sit augmentatio, corpora se in eodem loco occupare necesse est. Sexta. augmentatio non fit incorpooreo adueniente. Et his ex sequentibus clarioribus factis, obiectionis propositione pastefacta erit solutio. ¶ Quinta conclusio. Augmentatio fit aliquo adueniente secundum speciem, & non solum secundum materiam. ¶ Nam adueniente aliquo secundum speciem, maius totum efficitur. secundum autem materiam, non. Aduenit enim aliquid secundum speciem, cum similem formam & speciem rei cui aduenit, obtineat. secundum materiam vero, quod similem retineat materiam, speciem vero non. Quemadmodum si aliqua mensura continue aqua aqua succedenter metiatur, quæ continue aduenit, idem secundum speciem est: ita si adueniens ossi, ossis formam accipiat, & carni, formam carnis: quod aduenit, dicitur secundum speciem. Quod si succederet aqua non aqua, & ossi non os, carni non caro: quod adueniret, secundum materiam diceretur, & non aliquid secundum speciem & formam. Et quæ sunt secundum formam, & quæ secundum materiam, in aliquibus facilius deprehenditur: ut anomœomeris: ut viventis manus augetur. Et hinc sit ut motui magis videatur esse caro & os, quam manus & brachium, quæ speciei discrimen in anomœomeris apertius mani festiusque sit. ¶ Sexta. Cibus, aucto contrarius est. Nam aucti specie, ipsum in consimile species transmutari oportet: ut si siccus adueniat humidum, transmutabitur in secum. sit enim augmentatio, aliquo secundum speciem adueniente. Id autem esse non potest cibo non existente contrario, nam contrariorum proprium est adiuicem agere atque pati, & alterum ab altero corrumpi. Cibus igitur aucto existit contrarius. ¶ Corollarium. Vnde sit ut quod augetur, ut simili & ut dissimili augeatur. ¶ Nam augetur dissimili in principio, quia contrario: & in fine, simili: quia secundum speciem. ¶ Septima conclusio. Cibus talis est potentia, quale quod incrementum suscepturn sit, actu. ¶ Quia si ex cibo augenda sit caro, ipsum speciem carnis accipere oportet, et si os, speciem ossis, et ita quicquid agendum sit, illius rei speciem. sit enim augmentatio aliquo secundum speciem adueniente. Est igitur cibus potentia talis, quale quod augetur, actu est: attamen actu aliud. Fit enim augmentatio, quemadmodum si in vinum fundatur aqua, quæ mixta in vini speciem corrumpi poslit, vini quantitatem adaugens, ita digesto alimento, et in corpus disperso, corporis natura sumit, corpusque adaugens. Et sicut igitur ligna vrendo facit ignem, atque in similem substantiam transmutat, quia generat: sic corpus animatum, coctum cibū in suam conuertit substantiam. ¶ Octaua. Et sicut quod generatur, non est vniuersale quantum aut singulare, sed hoc vniuersale, aut hoc singulare, ut animal homo, hic homo: sic quod augetur, non est hoc vniuersale, aut hoc singulare: sed vniuersale aut singulare quantum. Caro enim ut caro carnis adueniens non auget, sed illuc potius generatio attenditur, sed ut caro quanta quantæ carni aduenit, auget, fitque totum maius: fit enim augmentatio, actu adueniente corporeo. Oportet igitur generari & carnem, & quantam carnem, sed secundum quod caro, nutrit: secundum quod quantæ auget. Et sic nutriti & augenti eti subiecto sint vnum, ratione tamē dissentiunt. ¶ Corollarium. Vnde sit ut nutritur quandiu saluat animale: non tamen semper aut augetur, aut minuitur. ¶ Nam quandiu saluat, aduenit potentia caro. quæ ut caro, nutrimentum est: non autem semper maius efficere valens, ut enim dictum est, augmentatiuum & nutrimenti re ipsa sunt idem: esse autem non idem. Nam secundum quod aduenit potentia quanta caro, augmentatiuum est: secundum vero quod solum potentia caro, nutritum. Et sicut aque abundantia vino infusa & mixta, vinum aqueum facit, et aquam: sic adueniente formæ multa potentia, virtus eius debilitatur, et fit diminutio, et quanto plus potentis, tanto materialior, et quato minus, virtus eius valet: fitque tunc augmentatio, semper tamē eti aucto et diminuto saluat species. Sed de augmentatione et diminutione hactenus.

27
28
29
30
31
32

proficitur, ut pote per terminū substantiæ pronomini hoc designatū, aut vniuersalem, ratione & cōmuni designatum, ut homo, animal, aut particularē, ratione cōindividua expressum, ut Socrates, Plato. Declarat item quo pacto augmentatio apte debet exprimī per terminū explicantem propriam quantitatē rationē, quo effectū per se sua causa per se respondeat. Et is quāritatis terminus aut vniuersalis est, & cōmuni rationē explicatus, ut caro quāta augetur, aut particularis, & notionē singulari expressus, ut hoc bicubitus accrescit. Sicut ergo nō recte dicimus, caro bicubita generatur, q̄ ratio bicubitus a rationē generationis sit aliena atq; ex tranea, itasane neq; recte dixeris, caro augetur, aut hæc caro intinuitur, nā ratio carnis substantiam respicit, nihil habes cum quantitate cōmerchij, sed & diuerso dicehdū est, carne quidem generari, & carnem quantā augeri.

Sexti capitū annotat.

Actio, factio, Agens, faciens.

Extū caput continet duas conclusiones, & quatuor modos factus. ¶ Prima conclusio. Determinare conuenit de ipso facere atque pati. ¶ Nam de generatione elementorum hic intendimus, nullo autem faciente & paciente, non contingit ea generari. Dicunt enim aliqui ea per congregationem generari: & qui plura admittunt, uno (vt recte vult Diogenes) comunicantia, faciendo & patientendo generant. Nam si ex uno non essent, non adiuicem agerent & patarentur: vt calidū non frigefieret, nec frigidū calesi eret. caliditas enim in frigiditatem non transmutatur, sed horum vnam subiectam naturā, quæ ea in transmutatione recipiat, esse necesse est. Non tamen hoc necesse est esse quounque in alterum agente, sed quibuscumque adiuicem agentibus & patientibus, ita eueniē necesse est. ¶ Secunda. De tactu itidem agendum est. ¶ Nam de actione & passione determinādum est. At aliqua adiuicem agere & pati proprie nequeunt, quæ adiuicem tangibilia non sunt. Determinādum igitur est de actu. Et quia tactus actione & passione communior est (nām quæcumque proprie agunt & patiuntur, tangunt, agere: nō autem quæcumque tangunt, agere & pati adiuicem necesse est) priorem tactus facimus determinationem. Et quia homonymum est, vt fere vnum quodque aliorū nominum, modos eius declarabimus. ¶ Quatuor modi tactus. Hæc se tangunt primo, quæ ad iniuicem determinatas magnitudines et positionem habent, simul habent ultimam. Et ad tactum hoc modo, hæc tria, positio, locus, et eorum ultima simul esse, requiruntur: quo pacto et mathematica, siue separata sint, siue non, tactum habere concedendum est. ¶ Se tangentia secundo sunt, quæ diuersas magnitudines habentia, et sua ultima simul adiuicem agunt et patiuntur. Et hic modus tactus est proprius: et ad hunc modum hæc quatuor requiruntur, diuersarum magnitudinum positio, locus, eorum ultima esse simul, et adiuicem esse actiua et passiua. Et quia grauiā et leuiā diuersas habent magnitudines et loca, leue sursum, et graue deorsum, et simul ultima, et simul adiuicem sunt actiua et passiua: idcirco talia proprie tangere dicuntur. Et quemadmodum mouētū quoddam est quod mouetur, et quoddam est immobile: ita faciētū quoddam est mobile, et alterum immobile, nam (vt inquit) faciens et mouēs, et facere inquere. Differunt tamē vt faciens dicitur ad patiens. nā omne mouens, hoc pacto faciens esse, impossibile est. Faciens enim solum secundū passiones dicitur (sic hoc in loco vñimur) est autem faciens secundū passiones mouens, et mouere, in plus et magis commune est. ¶ Tertio se tangunt, quorū diuersarum magnitudinū ultima sunt simul, et alterū mouet, ab altero immobile manens, et alterum mouetur. ¶ Quarto, tangit id, cuius vis in alterum transit, et si tactū hoc modo tangens non attingat: quo pacto solemus dicere molestiam et tristitiam amaritudinem nos tangere: nos autem nongere tristitiam. Et hæc de modis tactus. De factione et passione nunc agendum est.

G Exti capitū scholia. xxxij. Caliditas enim in frigiditatem non transmutatur. Cū vnum contrarium non trāseat in sui contrariū naturam, manifestum est caliditatem in frigiditatis substantiam non transire, sed horum, ut pote caliditatis & frigiditatis, vnam esse subiectam materiam, quæ ea successiue in transmutatione recipiat, necesse est. Non tamen quanduncq; vnum agit in alterum, necesse est ea in eiusdem specie materia conuenire. Nam cælum agit in aërem ipsum calefaciens, & tamen cælum & aës minime eandem specie habent potentiam, quia inter ea non est reciproca actio secundi in primum, siue patientis in agens. Sed quando duo adiuicem & mutuo agunt & patiuntur, vt primum in secundū, & contra secundū in primum, vt eiusdem natura materiam sortita sint opposer. xxv. Et quemadmodum mouentium quoddam est quod mouetur, est totum compositum, resque naturalis. Mouens autem immobile, forma substantialis. Faciens quod est mobile, est totum elementum, ut ignis, aqua. Faciens autem immobile, est forma substantialis, elementi, ut forma ignis aut aquæ. Etiam quemadmodum mobilium quoddam est mouens, vt tota res naturalis, quoddam vero non mouens, vt eius materia, ita plane patientium quoddam etiam est faciens, vt totum elementum, quoddam vero non, vt elementi materia. Habet autem se faciens ad mouens, & facere ad mouere, vt minus commune ad communius, & perinde arque homo ad animal. Nam omne mouens esse faciens impossibile est cum mouens, secundū substantiam quantitatē & qualitatē dicatur; & vbi, faciens vero solum secundū qualitates ad ihiuc actiua & passiua. Est enim faciens, secundū qualitates adiuicem actiua & passiua transmutans. Patiens vero, est secundū qualitates adiuicem actiua & passiua transmutacionem suscipiens. Et actio siue factio hoc in loco, est secundū qualitates actiua & passiua a mouente facta alteratio. Passio vero, est secundū huiusmodi qualitates in mobili suscepta alteratio. Et hæc de modis tactus. Quatuor se tangentium modorum primus ad secundū & tertium superior est, vt ipse modorum definitiones aperte monstrantur. secundū autem ad tertium repugnat, q; in secundo ambo adiuicem mutuo agant & patiuntur, in tertio vero agat vnum solum, & alterum patiatur sine reciproca actione. Quartus vero primo imponit, est, quod aliqua se tangentia primo, tangent se quarto, ut ignis & aer proximus, aliqua vero non, vt duæ partes eiusdem lapidis, aut linea adiuicem continuæ. Primus enim modus non requirit actionem vnius tangentium in alterum, cum magnitudines cogitatione & intellectu a materia segregate, hoc modo se tangent, quæ tamen nihil agunt. Sic aliqua se tangentia quarto, tangent se primo, ut ignis & aqua ei proxima, nā vis ignis in aqua transit, aliqua vero non, vt forma substantialis, & materia sua. Formæ enim vis in materiam transit, & ramen determinatas non habent & diuersas magnitudines, neque positionem, nec simili habent ultimam, quæ forma & sua materia se tangent primo. Demum quartus modus se tangentium, secundo & tertio modis est superior. Nam in secundo & tertio modo vnius vis in alterum transit, & vnum attingit alterum secundum magnitudinem. In quarto vero modo nihil referit siue se tangent secundū ultima, siue non, vt ipsa posterior definitionis quarti modi particula admissive sumenda sat patefacit.

Septimi capitū annotatiuncula.

Agit, facit. Media, sub contrariis (que extrema sunt) comprehendimus. Hoc mogenea, que sub eodem genere collocata sunt. Principium unde motus, efficiens. Habitū, species, forma. ¶ Calidum separatum, caliditas a materia se iuncta.

E P T I M V M Caput continet duas de actione & passione opiniones, octo conclusiones, duis rationes ad primam, duas ad secundam, & vnum corollarium ad octauam. ¶ Duæ de actione & passione opiniones. ¶ Prima est diciū omne simile a simili passionis esse inimune: quia non est cur vnum potius agat, & alterum patiatur. dissimilia autem adiuicem facere & pati, hinc paruum ignem a magno pati concedunt: q; paruum et magnum contrariantur. ¶ Secunda est solius Democriti, dicentis simile facere in simile, et simile pati a simili, et si qua alia adiuicem faciant et patiantur, hoc non est vt dissimilia sunt, sed vt eis aliquid commune existit. Et haec opiniones sunt quodammodo subcontraria, et verum est quodammodo, omne simile a simili impossibile esse, et quodammodo pati posse. ¶ Prima conclusio. Omnis faria simile, omninoq; indifferens, a suo, oīno simili pati, irrationabile est. ¶ Primo, Quia non est cur hoc potius agat, et illud patiatur, quare idem et secundū idem oportet agere et pati. ¶ Secundo. Eadem ratione concedas idem agere in seipsum, et pati a seipso, hoc autē falsum. Nam quicquid mouetur, vt ab alio moueatur necesse est. Et si omne simile, secundū q; simile, actiū est, omne seipsum moueret, et nihil daretur immobile.

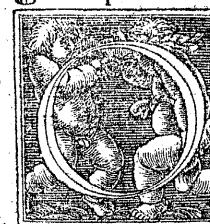
CSecunda. Omnis faria dissimile atque alterum, in suum oīno dissimile non agit. Primo, quia albedo non agit in linea, neque linea in albedine: & hoc quia sunt omnino dissimilia, nisi forte dixeris per accidentem, quia accidat linea esse albā aut nigrā. Non igitur omnino alterū & dissimile agit in omnino dissimile. **C**Secundo. Quocunq; exterius agunt, aut cōtraria, aut ex cōtrarijs sunt, non igitur omnino dissimile agit in omnino dissimile. **C**Tertia. Quocunq; adiūcē agunt & patiūtūr, talia esse debent, vt sint quodāmodo similia, & quodāmodo dissimilia. **C**Nā quocunq; nata sunt agere & pati adiūcē, aut sunt cōtraria, aut contrarietate habentia. Debent igitur genere esse similia (sunt enim cōtraria in eodem genere) & specie dissimilia, nam contraria, specie sunt dissidentia. Videmus enim hoc pācto sc̄mper corpus a corpore, colorem a colore, sapore a sapore, & homogeneū ab homogeneo, quodque similem generis sortiatur denominationē pati. **C**Quarta. Rationabile est facies assimilare sibi passum; vt rationabile est calefaciens calefacere, & frigidum infringidare: quia agens & patiens sunt cōtraria (vt quae sunt in eodem genere) & specie diuersa. & agēs agit vt transmutet, transmutatio autem in contrarium. Agendo igitur, contrarium in suum contrarium quale ipsum est, transmutat, quare agendo, passum sibi assimilat. **C**Quinta. Antiqui ad diuersa respicientes dixerunt, hi similia a similibus, illi dissimilia a dissimilibus pati. **C**Nam aliqua aliquando dicimus pati per modū subiecti: vt homo dicitur calefieri, frigesceri: & aliquādo exprimimus ea pati per modū termini, vt calidū frigescit, frigidū calefit. Qui respxerūt aliqua pati vt subiectū, viderunt plerūque simile pati a simili, vt hominē ab hominē. & qui aduerterunt ea pati vt terminus a termino, viderūt dissimile & contrariū pati a contrario. & ita bifariam facere dicimus, vt hominē facere, & calidū facere. Ad diuersa igitur responentes, dixerunt hi similia a similibus, illi dissimilia a dissimilibus pati. **C**Sexta. Primum faciens, impossibile est, vltimum vero, & faciens & patiens. Nā vt est de mouente & moto, ita & de agente & paciente, sed quoddā est mouentium primum: vt quod est principium motus, & quod non mouetur. & alterum quod ab altero mouetur: vt est totum et cōpletum et vltimum, pariter et mouens et motum. igitur et de faciente et de paciente ita erit. Sanat enim medicus vt primum, et vinum vt sanans, et faciens vltimum: quod et sanando fit patiens. **C**Septima. Quae non cōmunicant in materia, in agendo non repatiuntur, quae vero cōmunicat, sunt repassibilia: vt medicina cum sanitatem facit, nihil recipiēte sanitatem repavit: quia in materia cum sanano non cōmunicet, et cibis repavit: quandoquidem eandem in particeps naturam. Et huius causam assignamus, quia forma principium est faciendi, et materia principiū patiendi: et eadem contrariorum susceptiva est: et presente calefaciente ipsum calefieri necesse est, et frigesciente frigesceri. Quae igitur materiā non habent, principiū non habent patiendi: quae vero habent eandem, principiū vñū quodque habet patiendi. Cōtingit igitur illa dum faciat repati. **C**Octaua. Principiū unde motus, efficit, et non finis. **C**Nam efficiens in passum inducit speciem, qua p̄sente cessat motus. Præsentibus enim habitibus, non transmutatur amplius aliquid, sed iā consummatū existit. Finis autem vt sanitas non efficit, nisi secundum metraphoram. **C**Corollarium. Vnde fit vt elementa, ignis, aer, aqua, terra, habeant suas passiones, calidum, frigidum, humidū, et siccum in materia. Nam agūt, quia speciem habēt: & adiūcē patiuntur, quia materiam. est enim materia, vt materia, passiva. Et si esset aliquid calidum separatum, aut aliquid talium (quod forte impossibile est) ipsum impassibile esset, neque talia ab iūcē essent repassibilia.

Eprīni cap. scholia. xxvi. Et haec opinōes sunt quodāmodo subcōtrariae. Non sunt p̄dictē positiones secundūtūnūcāndū modū subcōtrariae, cū non sit earum vna particularis affirmativa, & altera particularis negativa, eorūdē extremitū, sed secundūtūnūcāndū habitudinē, quia simul in veritate stant. nā vñū est quodāmodo omne simile a simili esse impassibile, vñpote simile secundūtūnūcāndū speciem, & quo-

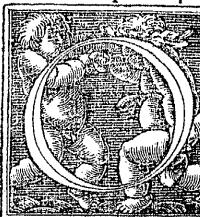
dammodo omne simile a simili pati posse, scilicet simile secundūtūnūcāndū genus. Id tamen p̄mī opiniōnis dictum, paruum ignem pati a magno, neutrum est verum, nam parvus ignis ināgno conti- nuatur, vt aqua aqua, & ab eo conferuatur. Neque eorum ratio latē valida est, quia ināgnum & parvum sine contraria, nam siue illa relatiue siue absolute sumuntur, ināmē contraria sunt, quia eiusdem speciei & naturæ quācūtēm significant. Et quāuis esset contraria, non tamē eam habērent contrarietatem, qua ad actionem & passionem requiritur, vñpote contrarietate in secundūtūnūcāndū qualitatē. xxxvij. Omnis faria simile, omninoq; indifferentis. Omnis faria simile est, quod eiusdem est speciei & specialissime secundūtūnūcāndū qualitatē, de qua quicquid hic dicitur, secundūtūnūcāndū materia subiecta est intelligendum, cum secundūtūnūcāndū est fieri actio & passio. Q uod si calidū decē gradū agat in calidū quadrigraduale, vt ignis in aquā cōceptā calefieri, nō prorūtū omnis faria simile agit in oīno simili. Nā tamen vñrūs calidas eiusdem est speciei, nō tamē eiusdem intensionis. nē calido quadrigraduali permixta est frigiditas, quā alterū calidū expellit. Quare nō agit ignis in aquā quātēmus ignis simili est, sed quatenus dissimili. Cum vero anima mouendo corpus sc̄iplam loco mouet, & forma grauis mouēdō graue deorsum sc̄ipsum precipitat, ibi neq; simile a simili, neq; idē a sc̄ipso mouetur. Nā vñrūs mouens solū per accidens mouetur, non quidē secundūtūnūcāndū qualitatē, secundūtūnūcāndū quā solū est actio, sed secundūtūnūcāndū vbi. At cū aqua se reducit in natūru frigus, nec ibi quidē patitur idē a sc̄ipso, nā altū illū est agens, & aliud patiēs, hoc quidē aqua materia, illud vero forma. Vt autē idē in seipsum ageri dicatur, deberē idē & secundūtūnūcāndū idē oīno agere & pati. xxxviii. Omnis faria dissimile atque alterū. Omnis faria dissimile est quod ab altero, genere diuersum est. & alterius predicamentū, vt albedo & linea, aut alterius generis sensibilis, vt albedo & dulcedo. Quare cū ignis agit in aquā, aut forma ignis in materia aqua, nō est actio omnino dissimili. nā eiusdem sunt generis, sc̄ilicet elementi, & substantie incōplerā. Et quāuis contraria albedo & nigredo magis adiūcē distent repugnāria naturae q̄ albedo & linea, nam hęc simili eidē inesse possunt, illa ve- ro nequaquam, nō tamē oportet si illa cōtraria adiūcē agant, & hec repugnāria adiūcē agere. Nā albedo & linea magis distant cōsistunt generis, q̄ albedo & nigredo, qua sub codē genere colore cōtinētur, illa vero diuersorum sunt generū. Ad actionē autē requiruntur generis consortiū atque co- gnatio. Q uod demum caliditas ignis agat in materia aqua diuersum genere, non conuincit omniō dissimile pati ab omnino dissimili secundūtūnūcāndū Aristotelica intelligētā. Nā Aristoteles vult omniō dissimile non agere in omnino dissimile, vt terminū in terminū. Caliditas autē ignea agit in materia, vt efficiens in subiectū cui qualitatē inducit. xl. Rationabile est agens assimilare sibi passum. Id de agente naturali intelligendum secundūtūnūcāndū materialē subiectam, & non de supercōlesti aut cōlesti. Præterea de agente cōplete id accipi dictum debet, & non incōplete. Forma enim aquae non assimilat sibi materialē, cum ipsa nullam habeat qualitatē in se. Insupē & de agente actionē vñnuocā, qua producens inducit in passum qualitatē similem sp̄cie ei quam infē habet. Q uod si quis hanc propositionem ad æquiuocām transmutationē applicaret, pseudographiam incideret. Demum intelligendum est huiusmodi agens naturale complectum assimilare sibi passum secundūtūnūcāndū qualitatē secundūtūnūcāndū quam agit, non autē secundūtūnūcāndū altas, vt ignis assimilat sibi aquam secundūtūnūcāndū caliditatem, non autē secundūtūnūcāndū siccitatem, quia secundūtūnūcāndū illam non agit in eam. xlīj. Quae non cōmunicant in materia, in agendo non repatiuntur. Non vult hoc loco Aristoteles omne agens agendo repati, cum manifeste dicat ea quā eiusdem speciei materia non habent, eis agant, non tamē agendo repati, vt cōsūtū agit in hęc inferiora, non tamē reciprocā ab illis suscipit passionē, q̄ alterius naturae materialē habent. Sed duntaxat proponit ea quā agendo repati debent, corpora naturalia completa, illa eiusdem naturae materialē fortia esse debe re. Non tamē idēcōsco astrenua est vñfuerūs, quae cū eiusdem naturae materialē participant, ea in agendo repati, sed debent illa ita esse disposita, vt vñrūsque virtus activa, alterius resistētiam exuperet & vincat. Hinc magnus ignis in aquā superpositam agit, ab ea tamē non repati, q̄ aqua vis non exuperet ignis resistētiam.

COctauī capitū annotat:

CTransparentibus, translucentibus, perspicuis, diaphanis. **C**Positio, opinō. Ctaūm caput continet quatuor de modo agendi opinōes, quinq; cōlūsiones, quatuor rationes ad quartā, et tres ad quinā. **C**De modo agendi & patiendi quatuor opinōes. **C**Prīma est Empedoclis dicētis passionē fieri per poros, illos principali subētūtē agentē: & sic visionē, auditionē, & sensationē omnē fieri, vt aere & aqua transparentibus, nostros subētūtē poros: & mixtionē rerū adiūcē fieri cum ipsarū adiūcē sint cōmēsurabiles pori. **C**Secunda est Democrīti & Leucippi facientiū corpora indūsibilia omnīū principiā. **C**Tertia est Melissi assertis tātum esse vñū ens immobile, & infinitū. Immobile quidē, quia si mouere, recipere tur in vacuo, vacuū autem nihil est. Infinitū autē, nam si finitiū esset, ipsum ad vacuum finiri oporteret. Vnum vero, & nō multa, quia si diuersa essent, oporteret

non est cum Empedocle sentiēdū. **P**rimo. Quia aut sunt pleni: & tūc superflui sunt. potuit enim & per alterum corporis plenū eadē ratione fieri. aut vacui. hoc nō cōcedit Empedocles. Sed quomodo p̄ poros cōtingit sentire. vt videre. audire: cum per plenū (vt dicunt) nō cōtingat trāsparere? Igī neq; per poros. si plenus fuerit vnuſquisq;. Neq; valet dixeris poros illos esse vñq; adeo exigua vacua. vt corpus aliquod recipere nō possint. Nā ridiculum est parū existimare vacū. & nō posse esse magnū. nihil ē aliud effet vacū. q̄ corporū regio. quare quāta corporis moles. quantulq; tumor fieret. tantum & ipsum vacū esse necesse est. **S**ecundo. Quia si passio non fiat contactu. superfluent pori. introducunt enim eos ad hunc finem. & si contactu. identidem. nam sine poris contingit fieri contactus. **T**ertio. Corpora sunt diuisibilia: igitur non sunt introducendi pori. vt agant & patiantur. nam diuisione separati possunt. & non mīnus corpora pati.

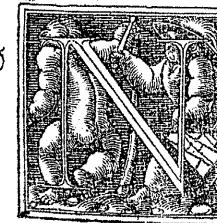

Catū cap. scholia. xlviij. Immobile quidē. quia si moueretur. recipere retur in vacuo. Rationes Melissi quibus suam fulcit opinionē. parū habent roboris. vt ea qua probat ens illud esse immobile. quia si moueretur. recipere retur in vacuo. Id em non oportet. Nempe corpora naturalia loco mouentur. & tamen nō recipiuntur in vacuo. sed pleno. nō quidem subente id quo mouet. sed cedēt. & ab extrinseco circundante. Similiter neq; oportret si tale ens finitū esset. ipsum ad vacū finiri. quia vñū quodq; finitū magnitudinē intra se haber qua finitur. vt secluso omni circūdāte extrinseco etiā si in vacuo esset. per suā magnitudinem finiretur. & non per vacuum. Demum non oportet si diuer- sa effent entia. ipsa mediante vacuo debere esse diuisa. Nam multa corpora sibi inuicem proxima sunt nullo intermedio. multa itidem interueniente pleno. vt aere. ab inuicem diuiduntur. Et summatim suis magnitudinibus non vacuo res ab inuicem dirimuntur. liij. Et diuisibile nullius passionis actuum est. Id intelligendum est de actione productionēq; qualitatis vñiuoca. quia agēs consimilem in se habet qualitatem. qualem passo inducit. Et ratio in promptu est. quia diuisibili- le non est natum in se passionem quāpiam habere. vt principium tertij de cælo monstrauit. Igitur non est natum transmutationē vñiuoca alterationem efficeri in alio. Aequiuoca autem actione nihil vetat diuisibile passionem efficeri. vt anima rationalis. quæ impers est & diuiidua. calorem inducit corpori humano. Præterea id quod passionem efficit aut fulcitur. diuisibile esse oportere. de corpore naturali cōploto intelligendū est. quod in partes integrales dissecabile est. Si vna. cur non omnia simul coeunt? Quæ eiusdem sunt naturæ atq; speciei. ad inuicem continuari nata esse. aer & aqua liquido monstrant. Si igitur illa corpuscula atomalia ponantur esse eiusdem nature. consequens est ipsa ad inuicem coalescere arque vñirū debere. & vnius naturæ corpus constituere. quod positioni Leucippi repugnat. Si vero diuersa ipsi atomis sit natura. alteraciō species acq; for- ma. cum ea foret substantia. figura autem accidentis. deberet potius huiusmodi natura ponī causā effectrix actionum & passionum. q̄ figura. Nempe substantia poros est trāmutationum causa q̄ accidens. Et corpora naturalia quæ diuersam habent naturam. actūq; substancialē. vbi ad inuicem propinquā fuerint. agunt & patiuntur. non quia diuersam habent figuram. cum eadem manente figura non minus ignis & aqua ad inuicem agerent. sed quia diuersam habent formam substantialem. que facta eadem. non amplius ad inuicem agerent. Sed queritur an moueantur a se. Non potest Leucippus afflere corpora atomalia moueri a se. Nam aliud re ipsa est mouens. & motum. & quicquid mouetur. ab alio moueri est necesse. Quod si concedat in atomo aliud re ipsa esse mouens & motum. cogetur admittere vnamquāque atomorum diuidi in partem mouentem analogam formam. & partem motam analogam materiæ. sicut vnaquāque res naturalis partitionem recipit. Quare atomi ex hypothesi impartibiles. concedendā erunt partibiles. Neque potest dicere Leucippus ipsa moueri ab extrinseco. nam sunt secundum ipsum prima omnium. Priora au- tem a posterioribus moueri non possunt.

CNoni capitū annotatiuncula.

Pars. pars secundum dimensionem sumpta. pars quantitatū.

Onū caput cōtinet quinq; actiōis & passionis cōditiones. positionibus quinq; explicatas: & tria corollaria. **Q**uinquā actiōis & passionis cōditiones. **P**rima. Patiēs tale est potētia. quale agēs actu. **S**ecunda. Patiēs nō modo secundū hāc partē pati. & non secundum illā: sed secundū quodlibet sui. **T**ertia. Magis dispositū magis patitur. fitq; magis tale: & mīnō dispositū. mīnō. **Q**uarta. Nullū patiēs cū agētē cōtinuū. coalitūq; ac vñi est. **Q**uita. agēs sic pp̄iquū factū

ipsa intercepto vacuo esse diuisa. & si diuisibile esset. oporteret ipsum vñiq; diuisibile esse. & sic nihil esset vnum: quare neq; multa. His & confimilibus rationib⁹ mouebatur Melissus. Sed persimile dementiæ esse videntur. vnum. & glaciem & ignem existimare. & quæ bona apparentia. & cognoscendi consuetudo facit diuersa videri. tanta mentis insania volunt nihil differre videri. **Q**uarta est platonis pos- tentis corpora ex superficiebus. & in superficies resoluti. **P**rima cōclusio. Leucip- pus Melissi rationabiles habet sermones. **N**am Leucippus cognita sensu nō negabat. neq; generationes. corruptiones. & alios motus. & entium multitudinem: quāuis admitteret vacū. quod non esset principaliter ens. sed plenū. dicebat em infinitas esse atomos. ob suę molis. suiq; tumoris paruitate. visu imperiis: quæ col- lectæ generant. & dispersæ corrūpūt: & quæ attachū patiāt & agant. & quæ voli- tent in vacuo. Hec autem Melissus negabat omnia. & neq; motus vlos saluare mo- liebatur. neq; rerum apparentias. **S**ecunda. Itidem & Empedocle. **N**ā Empē- doclis dicta sequi videntur Leucippum. & sentire quod sentit Leucippus. Dicit em Empedocles passionem & alterationē omnem fieri per poros. ne corpora se occu- pent: et augmentationē per poros subintrans solidis. et hoc est. introducere va- cuum. vt fiat actio et augmentatione: vt fecit Leucippus. Et Leucippus elementorū. ignis. acri. aquæ. et terræ. nitebatur saluare generationē et corruptionē. Empedocles vero solum vñiq; ad elementa generationes et corruptiones concedit. elemen- torum aut (cum ipsa prima sint. et priora non habeant ex quibus fieri queant) non concedit generationem. **T**ertia cōclusio. Plato et Leucippus diuerso modo sen- tiunt. Nam Plato ex indiuisibilibus et finitarum figurarum superficiebus corpora componit: et generationem ipsarū concretione. corruptionem vero secretione sal- uare intendit: et hoc per contactum fieri. vacuum nō concedens. Leucippus autem ex infinitis solidis. infinitis figuris terminabilibus. corpora componi dicit: et ipsorum collectione generationem. disiunctione autem corruptionem fieri. et duobus modis agere. vacuo. et contactu. sed non esse magnitudines (vt superficies) indi- uisibles. alia determinatio facta est. Amplius tamen hæc adiūcimus. **Q**uarta. Leucippi positio irrationabilis putanda est. **P**rimo. Quia ponit indiuisibile pati per vacuum. quod esse non potest: et indiuisibile. nullius passionis actuum est. Et figuræ vt circulatī attribuit calidū. sed cui frigidum eius contrariū aptabit? cui humidū. siccum. durum. molle. graue. et leue. et vñāquāque reliquarum passionū? Et solas figuræ putare actiūas. et contrarijs determinatas inconueniens est. nam aut eadem determinaret sibi contraria: et sic contraria essent in eodem. aut diuersa: et sic ostenderent illa impartibilia solida non esse natura similia. Hæc itaque incom- moda sequuntur eos qui ponunt impartibilia corpora. Et Plato superficies ponens impartibiles. rarefactionem non interueniente vacuo saluare nō poterat. **S**ecundo. Quia inconueniens est ponere parua corpora indiuisibilia. et magna non quan- uis magna facile constringantur atque diuidantur: parua autem difficile. indiuisibilia. que naturam magis imitantur. **T**ertio. Aut omnium talium solidorum vna est natura. aut diuersa. Sí vna: cur non omnia simul coeunt (vt aqua aquæ apposita). nulla figura varietate præpediente) et vnius naturæ corpus conflant: vt ignem. ae- rem. aquam. aut terrā. Sin diuersa ipsi fuerit. potius ipsa actionum et passionum. quā sue figura causa ponenda est. Quæ enim diuersa sunt natura. ad inuicem agūt et patiuntur approximata. **Q**uarto. Leucippus inquit ea moueri in vacuo. Sed quæritur. an moueantur se? non id afferet: quia aliud est mouens. & motum. et ita diuidetur in partem mouentem. & motam: et sic pugnantia admittet circa idem. atomum esse partibilem. & impartibilem. et non erit (vt volunt) materia hoc ali- quid. et vnum numero: sed solum potentia. Neq; quidē ab iis que extrinsecus sunt. mouebuntur: cum sint omniū prima. **Q**uita conclusio. Passionē per poros fieri

debet esse passo, vt tangat ipsum, aut ea que inter se illud sita sunt, nā tāetsi ignis lō
ge distet, calefacit tamen, calefaciēdō prius sibi coniunctum aerē, & deinceps aeris
medio distatia corpora. ¶ Primum corollarium. Vnde fit vt cōtinui pars quelibet
diuisibilis existat. Nā secundum quodlibet sui pati natū est, qđ autē tale est, vt dī
uisibile sit necesse est, est igit̄ cōtinuum secundum quodlibet sui diuisibile, nō igif̄
erunt infecabiles superficies, & indiuisilia solida cōtinua & physica corpora cōstitue
tia. ¶ Secundum. Fit etiā vt inconuenienter credāt nihil generari, nihilq; corrū
pi posse nō sc̄iss corporibus: vt vbi sit corporū cōgregatio atq; segregatio. ¶ Nā
videmus idē corpus indiuisum manēs & cōtinū, nunc huim̄dum, nunc coagulatū,
nunc durum, neq; oportet (vt etiā fatest Democritus) apponere, remouere, aut tactū
cōuertere & trāmutare cum ex humido fiat coagulatum. ¶ Tertium corollarium.
Nō fit etiā atomorum collectione. ¶ Nam non quelibet pars aucta reddeatur: &
augmentatio non esset nisi quādā iuxtapositio: et neque opus ullum esset transmu
tante: quā falsa sunt. His positis de generatione, corruptione, alteratione, augmen
tatione, actione et passione, nunc ad mixtionem nos transferamus.

I Oni cap. scholia. lv. Prima. patients tale est potētia. Prima actionis proprietas su
mitur ex hoc principio cōmuni, Mobile tale est potentia, quale mouēs est actu. Est
enim omne patients mobile, & agens mouēs. Qod quidē principiū sicut intelligē
dum est de mutatione vniuoca, ita & hæc prima conditio de passione vniuoca in
telligi debet, cū agens simile specie in se habet qualitatē, quale, in paciente produ
cit. Preterea hæc conditio (sicut & cæterę) de agente naturali, totali, & paciente cō
plete intelligitur, & nō de incōpleto, vt materia aut forma. Secunda vero actionis cōditio de parte
secundum dimensionē sumpta & integrali intelligēda est, non aut de substanciali. Insuper & de pa
tiente per se sive secundū se, quod totū partitur, & quelibet eius pars secundū quātitatē sumpta, &
non de paciente secundū partē, quādmodū homo diceretur calefieri cū sola manus eius incalesc
ret. Agens, propinquū factū debet esse passo. Hæc cōditio agenti immediato sive proximo dū
taxat est applicanda, inter quod & passum, nullū sit corpus interstes mediū. Nā agens mediari nō
debet esse passo mediato propinquū, vt ignis homini aliquantulū distanti & ab igne calefacto nō
est propinquus. Tamen in rebus naturalibus omne agens agit per contactū, non quidē a quodvis
passum, sed ad aliquod, vt sibi immediatū. Qod si agens non egerit per contactū in proximū, it
nullū diffas ager. Nā nō agunt res naturales in remora quin etiā agant in propinquā, cū eiusdē na
ture materia participant omnia. Idecirco quicquid est agens naturale mediari aliqui patients, al
terius debet esse immediatū. Secus aut̄ euēnit de celo agēte in aerē mediatiū, & non in celū imme
diatiū, cū cœlū non sit qualitatē actiū & passiū suscepitiū. Et sumitur hæc cōditio ex illa pro
positione septimi phystorū, Mouēs primitū & immediatū simul est cū moto. Iviij. Nō fit etiā
atomorū collectione. Subaudiat, augmentatio & passio, vt approbatio subiuncta ostēdit. Nā si
ita fieret, nō quelibet pars aucti redderetur aucta, sed ea dūtaxat cui extřfucus adiacentes adue
nirēt atomi. Perinde atq; si glaciei cīcūponeretur aqua quācē continue in glaciē mutaretur, nunq;
interiores glaciei partes augerentur, sed tantū exteriores. Et si manū aduenirent atomi, manus rā
tum augeretur, & nō pes. Et augmentatio nō esset nisi partis eiusdē rationis iuxtapositio sine gene
ratione & corruptione, neq; esset opus præcipuo augmentante, vt forma substantiali, sed solū con
gregante atomos, atq; in vnum colligente. Hæc autem sunt p̄q; absurdā:

Decimū capitū annotat.

¶ Virtus, species, forma. ¶ Mixtiōe cōtēperatum, mixtum. Est autē mixtum, qđ
ex miscibiliū cōtēperamēto cōsurgit. ¶ Medicina, ars medēdī. ¶ Potētiae etiā
tutes dicunt̄ æquatē, quādo vnum, alterum nō sufficit corrumperē. ¶ Bene termi
nabilitā, que male proprio clauduntur termino, sed bene alieno: suntque facile diui
sibilitā. ¶ Mixtio, miscibiliū alteratorum in vnum tertium transitio.

Eciūm caput continet septē conclusiones, et quāe sint bene
miscibiliū post septimā. ¶ Prima cōclusio. Scrutari oppor
tunū est quid mixtio, quid miscibile, sit ne mixtio, aut id qui
dē impossibile: et si sit, quomodo sit. ¶ Nā de mixtione de
terminare nos ante promisimus: cuius quidē his solutis fa
cile dilucebit cognitio. Sunt enim que ipsam nō esse appare
re faciant. Ita enim argumento id moluntur alii qui ostende
re. Si mixtio nō possiblē posueris: aut ea que miscent matēt:

& tūc non plus mixta qđ prius dicere possis. aut corrumputur omnia: sed quomo
do ea quāe non sunt, dices esse mixta: aut vnum saluatur, & alterum non: neq; hoc
quidē, nam quod non est, misceretur. & miscibiliū, vt consimiliter sese habeant,
consimilis eadēque ratio, non videtur igit̄ quo pacto possiblē existat vt sit mix
tio. Ita argumentantur. sed huius ex sequentibus prompta deprehenditur solutio.
¶ Secunda Mixtio differt a generatione, alteratione, & augmentatione. ¶ A genera
tione quidē, quia materia suę formę non miscetur: vt ignis cum exardescit lignū,
ligno non miscetur: sed hic generatur, illud corruptitur. fit enim generatio, for
ma potentiae adueniente. Ab alteratione, quia passio suo subiecto non miscetur: vt
albedo corpori, figura ceræ, tumor figuræ, disciplina animæ. Vniuersaliter enī pas
siones & habitus rebus mixta esse impossibile est. Ab augmentatione itidem, nam
cibū corrūpi oportet, simileque aucto generari. Vnde fit vt male senserint qui cre
diderunt omnia quandoque simul fuisse mixta, nam nō omnia sunt miscibilia, sed
ea tantum quāe sunt separabilia. Passionem autem subiecto separari, impossib
le est. ¶ Tertia conclusio. Mixta, in tertio non actu manent, sed potentia. ¶ Nam
quādam sunt actu, & quādam potentia, & qđ miscibiliū actu manere non debeant,
vt actu album: hoc prætactum conficiebat argumentum. Quod vero potentia ma
neant, statim est perceptum, quia sunt separabilia, neque enim corruptunt am
bo, nec alterum: sed saluatur virtus eorum. ¶ Quarta. Iuxtapositio paruorū, vt gra
norum hordei & triticī, neq; secundum quantitatē minīmorū, neq; minīmorū
secundum sensum, mixtio est. ¶ Nam in tali iuxtapositione paruorum, iuxtaposi
ta actu manent, non igit̄ sunt mixta. & quelibet pars mixtione contemperati, ho
mogenea est, nomenq; sortitur idem, & mixta dicitur. quod hic non fit. Et non est
secundum quantitatē minīmū, non igit̄ fit per iuxtapositionem talium. Neq;
quidē secundum positionē minīmorū ad sensum, nā quē debilēvsum habenti
mixta essent, acute videnti, vt lynceū habeti oculum nō esset mixtio. Nō fit igit̄
aliquo horū triū modorū. ¶ Quinta conclusio. Quorum nō est eadē materia, nō
est mixtio. Dīximus entū quādā esse actiua, quādā passiua: & que in eadem cōmu
nicant materia, adinuicem esse actiua & passiua. quecūque aut̄ sunt mixtione contē
perabilia, adinuicem sunt & actiua & passiua. eorum igit̄ est eadē materia. Etēm
quibus eadem non cōmuniſt potentia, non patiūtur adinuicē, neque miscen
tur: vt medicina facit sanitati: sed neque patitur, neque miscetur sanitati. ¶ Sexta
conclusio. Multa paucis, & magna paruī opposita, non faciunt mixtione. ¶ Nā
alterū transmutatur, corruptūque abit in dominās: vt gutta vīni mille millibus am
phoris aq; nō trāsmutetur: quia protinus soluatū species trāsmuteturque in aquā.
¶ Septima cōclusio. Que potētias equāt̄, cōtrarietate, habentia, et bene termina
bilia, miscibiliū sunt. ¶ Quia cum potētias sunt equāt̄, nō transmutabuntur a sua
natura, sed contēperabunt idē tertii, vtriusque naturā quādā modo in se retinens.
Et quia contraria adinuicem erunt et actiua et passiua, et quia bene terminabilia: fa
cile erunt diuisibilia, et facile se iuxtaposita contemperabunt: et facilis parua par
uī, nam parua paruī adiacentia, facilis se commiscet, et se diuidendo transeat.
¶ Multum vero multo coniunctum, tardius id operatur. ¶ Quāe sunt bene mis
cibiliū? ¶ Bene miscibiliū sunt hæc, bene terminabilia, vt humida, nō glutinosa
vt vñctuosa, et bene contrapatientia. Quorum enim vnum fortiter contrapati
tur et resistit, et alterum tenuiter: non sunt bene mixtione apta. Hinc fit vt aē
stanno non bene miscetur, nam stannum æri debiliter contrapatiatur resistendo,
intenuēsque fumos evanescit, solum colorem relinques. Et ex his, quid mixtio,
quāe miscibiliū, quomodo possiblē existat, contemperantiaque non corrupti, non
actu manere, neque esse corporum compositionem, neque minīmorū secundum
molem, neque ad sensum, dictum est sufficienter.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN SECVN-
dum de Generatione & corruptione, annotatiuncula;

¶ Planities, superficies;

Ecclii capituli scholia. lxx. Si mixtionem possibilem posueris. Hæc obiecto dissolutur admittendo vnum mixtorum manere in ipso tertio potentia. Nam neurum mixtum suas partes secundum dimensionem simul haber, natum est tamen habere. Non tamen manere actu, cum nō habeat vnum mixtorum item nec alterum suas partes integræ adinuicem continuatas & vnitas, sed ab inuicem seiuatas & discontinuatas. Diuidunt enim partes vni cui tantudem aquæ infusum & cōmixtum est, a partibus aquæ, & aquæ particulae partibus vini, & vni particulis identidem partes aquæ interiacent mediae. Et per huiusmodi partium distractiōnem, totum priorem perdit denominationem, neçam plius vocatur vnum a, nec aqua b, quo prius nomine vocabantur. Nam corpus naturale continuum per solam partium integralium diuisionem, priorem perdit denominationem, quāuis & partes essentiales manent èdem, & partes integrales separatae èdem. Neçam circa lequitur vnum corrumpi, quanvis amplius non sit, nam ad corruptionem requiritur forme substantialis a materia separatio, quæ non fit in mixtione. Præterea, corruptum, idem numero natura redire nō potest. Modo partibus separatis substantibus rursus continuitas, idem redit vnum numero quod fuit ante mixtionem, sicut dicendum est de aqua in partes multas per separationem diuisa, quæ tunc amplius non dicitur esse, cum sint multæ aquæ totales, illis autem iterum coniunctæ, ea dem aqua numero est quæ fuit ante diuisiōnem. Quod si miscibilia in mixto manerent actu, & partibus adinuicem continuatis, non esset potior ratio cur magis post mixtionem quam ante mixta dicerentur. Nunc autem est potior ratio, cum alio modo sint miscibilia post mixtionem, quæ ante fuerint. Itaq; admittendum est neçamibilia neçalterum corrumpi, imo neutrum secundum substantiam corrumpitur, vt ostendit tercia cōclusio. ix. Mixtio differt a generatione, alteratione, & augmentatione. Non sumitur hoc loco mixtio pro contemplatione qualitatum elementarium in re naturali, neçam mixtum pro re naturali habente qualitates elementorum in materia contemplatas, vt animalia aut planta, nam de huiusmodi mixtis Aristotelis hic nullam facit determinationem, sed in sequentis libri septimo & octavo capite. Verum hic mixtus nomine accipi debet aggregatum ex rebus fluidis, vt vino & aqua adinuicem commixtis, que se mutuo non corrumunt, sed adinuicem agunt & paciuntur secundum qualitates. Et ad huiusmodi actionem & passionem, mixtio (que miscibilium motus est localis & vni) multum præstat adiumentum. Nā ea fit per diuisiōnem mutuum miscibilium, quæ causa est velocitatis alterationis eorti facilioris & commodioris actionis, perinde acq; figura motum secundum locum non efficit, est tamen velocitas eius causa. Si enim eodem in vitro coniungatur aqua & vnum impermixta, vnum sub-sidens, & alterum supereminens, aut pauca aut nulla percipitur facta saporis alteratio in vino & aqua, quod partes vnius non comode potuerint in alterius partes agere. Si vero commixta fuerint vnum & aqua, diuisiōne partes vnius partibus alterius erunt immixte, & facile tum coloris cum saporis alterationem facient. lxi. Nam quedam sunt actu, & quedam potentia. Di- cuntur quidē illa esse manere actu, quæ partes secundum dimensionem sumptas adinuicem coniunctas habent, vt aqua indiuita, vnum continuum. Ea vero manent potentia, quæ etiæ partes essentiales manent èdem, & partes integrales secundum substantiam èdem, non tamen partes dimensionis adinuicem coniunctas habent, sed distractas, quæ ad modum miscibilia facta mixtio ne, quorū virtus formæ & substantialis ab iniuria corruptionis saluat, tamen si dispositiones accidentiaræ vt sapor & color demutentur. Verum saporis quæ in vino percipitur muratio, haud quaquam arguit muratum vni speciem, sicut nec accidentis variatio subiectum muratum. Si enim vnum repositum in vitro non adopero exponatur soi, post aliquantum tempore inter ullum deprehendetur saporem mutasse, non tamen substantiam. Et non est mixtum vnum actu & potē- tia, cum non sit vna res naturalis, nec vnam habeat formam substantialiem, sed vtriusq; miscibilitat forms (quæ manent) confusa, sed est vnum secundū quid, vspote loco & contiguitate, & in eodem contineunte vtriusq; mixtum partes habeat extra se, proximas & attiguas. lxiij. Neçam quidē secundum positionem minime ad sensum, Socrates debilim habens visum, percipiat quidem granum milii, sed eo minus videre non possit. Plato vero acutorem habens oculorum aciem, vi- su deprehendat medietatem grani milii. Tunc sux rapotio granorum milij esset mixtio Socrati, si mixtio fieret hoc tertio modo, cum illa sint ei secundum sensum minima. Et tamē illa non esset mixtio Platoni, cum non sint ipsi minima secundum sensum, igitur quod vni esset mixtio, alter non esset mixtio, quod est inconveniens. Lynceum quidem oculum habere vulgo dicitur qui acute vident. Nempe lynx animal est adeo acutum habens oculorum aciem, quod in aere (vt ferunt) rerum species deprehendat, perinde atque homo in speculo. Et perhibent aerem ei esse tanquam speculum, rebus etiam in prospectu non apparentibus, visu dignoscendis. Hinc creditur oculorum acie muros, montes, & obiecta corpora opaca visu penetrare, quod illa sibi obstaculo non sint rebus percipiendis.

¶ Paraphraseos in primum de Generatione & corruptione
libri Aristotelis, & in eundem scholiorum finis.

Rimi capituli secundi de generatione scholia. iij. Nullum corpus sensibile sine contrarietate esse potest. Manisstū est omne ens naturale qualitatē habere alteri contrariam, vt caliditatem, frigiditatem, aut aliquam ceteram, quare tale corpus ignis & aeris medium, aliquam huiusmodi qualitatē habet. Et cum ipsum ponant simplex & infinitum, illa qualitas tota corporis magnitudine erit diffusa, & secundum molem corporis infinita. Arqui qualitatē per accidens & subiecti extensio infinitū esse, inconveniens est, quæad modum primus liber de Cælo ostendit nō posse esse infinitā gravitatem aut levitatem, & tertius physitorū, qualitatē corporis infiniti simplicis nō posse esse infinitā. Igīt īpossibile est esse huiusmodi corpus infinitū, qualis ponit ignis aeris medium. v. Aliā materia inseparabilē, nō dicitur materia inseparabilis, quia ab ea cui cōfigurit for-

ma, separari nō possit, separat em̄ a quauis forma per corruptionē. Sed quia sine forma substanciali esse nō possit, quia sine hac, & sine illa esse facile valeat. Nō cī potest natura subsistere materia, quin aliquā in se formā habeat, alioqui esset otiosa. Secūdo, cōtraria, vt caliditas & frigiditas. Particula vt, nō est hic nota exēpli, nā caliditas & frigiditas cū sine accidentia, nō ea sunt cōtraria que rerū naturaliū sunt principia, sed nota est analogia, designās quē admodū caliditas & frigiditas aduersantur ad inūicem, ita principia rerū naturaliū formalia, ut pote formam quae acquiritur, & ea quae deperdit, ad inūicem contraria. Imo tanto verius, quanto substantia accidēt prior est. Et apte contrarietate substanciali per accidentiarū licet imperfectiōrem insinuat, q̄ ea sensu sit perulus & manifestior. Elementa autem quae tertio loco ponit principia, alio modo atque ratione principia sunt, q̄ea q̄ prae nominata sunt. Nā q̄ primo & secundo loco sunt posita, ut pote materia, & rerum substancialis formæ, principia sunt rerū naturaliū omniū & cōpositionis, q̄ substantia eorū quib⁹ sunt principia, constituant. Quae vero tertio loco numerantur, principia sunt mixtorū & cōteroperationis, q̄ contemporamenta suarum qualitatū cōteris rebus sensibilibus suggestant.

Cecūdī capitis annotat.

Homogenea, syngenea, cognata, & eiusdem tribus ac generis. **A**liena, nō naturalis. **P**ropria, naturalis.

Ecundū cap. cōtinet tres cōclusionses, & duas rationes ad tertiam. **P**rima cōclusio. Qualitates tāgibiles, principia sunt & differentiae elementorū. **N**ā hīc quārīm ipsorum ut sensibilia sunt: principia & differentiae. Sēsibile autem tāgibile, & tāgibile, cuius est sensus tactus. Eorū igitur differentiae secūdū qualitates cōtrarietate tactus facientes, sumendae sunt. Vnde fit vt neque albedo & nigredo, neque dulcedo & amaritudo, neque vīla talium sensibiliū qualitatū cōtrarietas sit, penes quā sumēda sunt elemēta. Et quāuis visus tactu prior, & visibiles qualitates tāgibilibus priores: quia tāgibilia sunt, et generatione corruptioni obnoxia nō cōuenit: neque secūdū eas elemēta sunt. **S**ecūda cōclusio. Secūdū grauitatē, et leuitatē hīc nō sunt sumēda elemēta. Qualitates em̄ tāgibiles sunt hæc, caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, graue, leue, viscosum, aridū, durū, mole, asperū, leue, grossum, subtile. Et q̄ nō sumātur secūdū grauitatē et leuitatē, hoc ideo est, quia leuitas et grauitas nō sunt tāgibiles qualitates ad inūicē actiū & passiū, secundum quarum actionē et passionē elemēta ad inūicē trāsmutētur. Elemēta autem ad inūicem agūt, et patiuntur, et trāsmutētur: et eas qualitates secūdū quas agāt, et patiāt, et transmutētur, quārīmus non igitur secūdū grauitatē et leuitatē sumuntur.

Tertia cōclusio. Secūdū calidū, frigidū, humidū, et siccū, sumēda est differentia numerusq; elementorū. **P**rimo: Quia secūdū has qualitates tāgibiles ad inūicem agūt et patiūt, secūdū illas igitur eorū differentia sumēda est, atq; numerus. Est enim callidū, quod cōgregat homogeneity, et heterogeneity seītigat: vt ignis, quē admodū aiunt, congregat ea que sunt eiūlē tribus atq; cognitionis: & quae alienigenae sunt naturae, leparat. Frigidum, quod & syngenea & heterogeneity cōnūt & cōgregat. Humidum, indeterminatum termino proprio, bene terminabile alieno. Siccū, bene terminatū termino proprio, & male alieno. **S**ecūdo. Quia alię cōtrarietas, & tāgibiliū qualitatū differentiae ad has quatuor reducūtur: vt hæc subtile grossū, viscōsum, aridū: mole durū, subtile em̄ reducūt ad humidū, q̄ sit bene repleuiū, quē ad modum humidum tāgētia sequēs. & grossum, ad siccum humiliū oppositū. Et viscōsum humiliū est, dicit em̄ viscōsum, humiliū aliq; d pastum, vt oleu. & aridū qd̄ est humiliū patiē defectū, est siccū. Et durū vt coagulatū, est siccū. & mole qd̄ in se ipsum cedit, est humiliū. **M**ultifarie tñ dicit & humiliū, & siccum. Primo humidum, qd̄ alienā humiditatē in superficie tenet: & id vīdū dicatur. Secundo qd̄ humilitatem alienā tenet in profundo: & id dicatur perfusum, quod vero propriam in profundo tenet, atq; occultā, dicatur coagulatum. Et hī modi ad humidum simpliciter reducūntur: quod propriā & in superficie & profundo retinet humiditatē. Et tot modis oppositis dicuntur siccum, qui modi ad proprie siccum habent reductionē. Sunt igitur calidum, frigidum, humidum, & siccum, primæ contrarietas, & tā-

gibiliū differentiae: quare & primis corporib; rationabiliter accomodandæ.

Secundi capitū schola. vi. Nam hīc quārīmus ipsorum ut sensibilia sunt, principia & differentiae. Qualitates tāgibiles principia sunt nō cōstitutionis elementorū, quibus eorū numerus & diversitas cōperta habetur. Sunt item differentiae eorū accidentiarū, quibus inter se accidentia discrepant, & discrimē habēt. Porro sensibili hīc nō cōmuni ratione sumit, q̄ eo qd̄ sentiri natū est, sed pro corpore naturali generabili & corruptibili, quod literas exprimit cum inquit, quia tamen sensibilib; ut sensibilia sunt, generatione corruptioni obnoxia. vī posterius dictum exponit prius. Tangibile vero id est, cuius non quidem ut subiecti, sed tanquam obiecti est sensus tactus, quod est tātū natū est percipi, ut ignis, & aqua. viij. Secundū grauitatē & leuitatē hīc nō sumēda sunt elementa. Nō ab re dictis conclusio nō effe hīc in præsentiō loco sumēda elementa secundum grauitatē & leuitatē, tamē si quartus de Cālo ostenderit quaternarius elementorū numerū secundum grauitatē & leuitatē. Nam illīc elementorū numerū inuestigatus est quatenus sunt imobilia secundum locum, & ideo accommodate per qualitates eorum motiūs id factitatum est. Hic vero elementorū peruestigatur numerus quatenus generabilit̄ & corruptibilit̄, quod sane non cōmode fieret per dictas qualitates, quibus nō cōuenit actiū & passiō. Et quod prima cōclusio proposuit qualitates tangibiles esse principia & differentiae elementorū, particulariter solum accipit dum est de ijs quae actiū & passiū sunt. ix. Est enī calidū quod cōgregat homogeneity. Cū lignum adiuuet igni, experientia compertū habemus fumum fumo coniungī, vaporem vapo, humorem aqueum humorū, & cinerem cineri, q̄ haec eiusdem sint naturae. Fumū autē a vapore, vaporemq; ab humore per extremitates effluente segregari, q̄ ea diuersae sint naturae. Frigore vero ut congelatione nō modo aqua aquae crescit, & terra terrae, quae eiusdem sunt naturae, sed & aqua terrae, quae naturae habent discrimē. Qd̄ vero aqua quia humida est, regre suo cōtingatur cōuxo, extremaque superficie, & facile alieno termino, ut cōtinētis cuius profus afformat, & qd̄ terra suo termino extremo bene terminet ob fissitatē, sed vīz bene alieno ob sua crassitatē, notū est qd̄ vt declarationē requirat. viij. Quare & primis corporib; rationabiliter accomodandæ. Ex hoc loco haud difficile est conjectare & sumere rationem qualitatū primarū, videlicet hanc, q̄ sunt qualitates tangibiles ad inūicem actiū & passiū, secundum quas corpora naturalia simplicita ad inūicem agunt, patiūt, & transmutantur. Et non dicitur prima, quia perfectissimæ sint. nā & infimū sunt sensus qualitates, & imperfectissimæ attributū corporib; hinc colores, toni & odores illis longe natura præstantiores sunt. Neque etiā prima dicitur, q̄ cōterias affectiones ēpōre antecedat, sed q̄ primis attributū corporib; acque simplicibus, quodque secūdū eas primo fiat actiū, passiō, elementorūque trāsmutatio. Et earū duæ, caliditas, frigiditas, actiū dicitur, q̄ plus agat q̄ patientur, et si interdum eas pati cōtingat. Duæ vero reliquæ, passiū, quod plus patientur q̄ agant, quanū nonnunquā easdem agere non sit incongruum.

Ctertij capitū annotat.

Qualitatū coniugatio, est duarūn qualitatū in aliquo eodem conuentio-

Eritū caput contineat vñā cōclusionē, duas rationes ad ea, & sex elementorū proprietates. **C**ōclusio. Numer⁹ elemētorū quaternarius est. **P**rimo. Quia quatuor qualitates, calidū, frigidū, humidū, & siccū (secundū quas diximus sumi debere elementorū numerū) solū quatuor cōiugationes sunt possibiles, quae sunt, calidū & siccū, calidū & humidū, frigidū & humidū, & frigidū & siccū. Nā calidū & frigidū, humidū & siccū, simul cōiungi cōbinari que nō possunt in aliquo elemētorū, sunt em̄ cōtraria, et experientia cognitū est quodlibet apertare sibi duas: vt ignis apparet calidus et siccus, aer calidus et humidus, aqua frigida et humida, terra frigida et siccā. Est igit̄ numerū elementorū quaternarius. **S**ecundo. Quia nullus antiquorū excessit quaternariū elementorū: et si aliqui tantū vñū, alijs duo, alijs tria posuerint, et insufficienter quidē. nā par est quatuor simpliciū cōiugationē, differentias, quatuor simplicibus accōmodare corporib;. Est igit̄ numerū elemētorū quaternarius. Et qui vñū ponebat, densitate, raritate, caliditate et frigiditate, vt formis omnia gigni volebat, quibus id vñum qd̄ ponebat, vt subiectū et materia substituebat. qui duo, vt ignem et terram, duo dicebant ex vtrīusque simul contemporamento nasci, aerem, et aquā. et qui tria posuerunt, tantum vñum medium ex eorum contemporamento nasci voluerunt. Empedocles autem posuit quatuor:

ex igne et aere, aere et aqua, aqua et terra, itidem igne et terra: quae se ideo non cohaerentur. Nam altera qualitate superata fit reliqua: ut ab humiditate aerea ignis superata siccitate, fit aer remanet enim calidus & humidus. Et a siccitate ignis aerea superata humiditate, fit ignis. nam remanet calidus & siccus. Et ita in ceteris, est igitur manifestum in talibus alterum ab altero gigni. Sed quod non generentur reliqua ex igne & aere, aqua & terra, hoc ideo est, quia aut maneret caliditas in qua conuenienter, & corruperentur ignis siccitas, & aeris humiditas, & tunc solum calidum maneret, ex quo nulum general elementum: aut corruperetur caliditas, & maneret ignis siccum et aeris humidum contraria, quod nullius elementorum generationi apta veniunt: et ita de aere et aqua, aqua et terra, igne et terra ostende. Manifestum igitur est ex duobus elementis symbolum consequenti: qui habentibus non generari altera. Corollarium. Unde pariter fit notum, quod cum conuenientia elementorum in se inuicem transirent, alterum in alterum, uno corrupto gignitur: et cum ex duobus non symbolicis sit unum alterum, duo corrumpuntur. Hoc ex demonstratione cognoscitur: dictumque est sufficienter quomodo ex quo libet contingat omnia gigni, et quomodo ad inuicem generentur,

Varii capitis scholia. xij. Et quāuis quodlibet alterius cuiuslibet cōtrariefatē habeat. Vnum quodlibet elementum duobus sibi proximis elementis & altrius secus iacentibus est symbolicum. Vnum autem tantum vni est non symbolicum, ut secundo loco ab eo distans & vno intermedio dimisso sumptum, vt hæc ostendit formula.

Symbolica	Nonsymbolica	Symbolica	Qualitates elementorum.
Ignis Aer	Ignis Aqua	Ignis Terra	Calidum. Ignis
ca.sic.ca.hu.	ca.sic.fri.hu.	ca.sic.fri.sic.	Humidum, Aer

Aer Aqua   Aer Terra   Aqua Terra   Frigidum,   Aqua
 ca.hu.fri.hu,   ca.hu.fri.sic.   fri.hu.fri.sic.   Siccum   Terra

Ex qua descriptione liquet quatuor esse elementorum symbolicorum combinationes, & duas elementorum non symbolicorum, scilicet intermedias, extremas vero utrinq; symbolicorum. xiii. Elementorum ad uniuersum symbolum habentium citam transmutatio est. Hanc conclusionem declarat praesens formula.

Symbolorum generatio			Non symbolicorum generatio		
Ignis	Ignis	Aer	Aqua	Ignis	Aer
C S	C S	C H	F H	C S	C H
Aer	Terra	Aqua	Terra	Aqua	Terra
C H	F S	F H	F S	F H	F S

In hac figura ex elemēto superiori elementū & directo inferius generādo, aut e diverso, manifestū est in symbolicis vñ dūtaxat qualitatē transmutari, in non symbolicis autē virāque. Cōstāt etiā in symbolicis qualitatē manent quā cōuenit. ex summa fieri nō summā, aut ex nō summa summā. Ea autē quā deperditur, si summa fuerit, a nō summa perdi, & si non summa a summa. Ita non symbolicis autem, summā maximā quā natura qualitatē, a summa & in excellentia constituta sibi contraria, & non summā a non summa corrūpi. Qd' autē in symbolicis ab vna tantū qualitate fit actio, & in non symbolicis a duabus, nō arguit faciliorē esse non symbolicorū generationem. Nam quāuis plura agentia in vnum & idem facilius expeditiusq; agant quā vñ in vñ

Qd̄ s̄ym
bolicis q̄
non sym-
bolicis līc
facilior trā
smutatio.

plura tamen agentia in operia & cunctilia in qua p̄t cōsiderari. Sicut & plurim in plura, in symbolicis vero actio in viis qualitatibus in vnam, & ergo haec longe factū est facilior. Et hoc loco facilitas celeritasque transmutationis attendenda est penes qualitates actius & passiuas duntaxat, & nō penes alias qualitatū contrarieatas. Proinde cōced ēdūs est ignis facilitas in terrā q̄ aquam conuerter, q̄ cum in terram cōuertere, sola transmutetur caliditas, cū vero in aqua quām, & caliditas & siccitas, quāuis aliarū qualitatū gratia maior sit difficultas transmutationis ignis in terrā q̄ aquā, vt maxime leuitatis, raritatis, subtilitatis, perspicuitatis & molilitet, quāuis cōuertere sunt in maximam grauitatem, densitatem, grossitatem, opacitatem, & duritiam. Quāuis enim qualitates motius & ceteras modo nominatas attendendo, ignis terrae aduersetur, vt extremitate extremito. & aque vt medio, attendendo tamē qualitates actiuas & passiuas (quarum hoc in loco co duntaxat habēda est ratio) ignis aqua vt extremitate extremito contrariatur. Et licet ignis & terra maxime adiuuice distat distantia loci, aut repugnatiā qualitatū nō actiuarū & passiuarum, tamen ignis & aqua maxima distat repugnatiā qualitatum actiuarū & passiuarum. Cōtingit autē in transmutatione symbolicorum fieri intensiōē aut remissiōē qualitatibus qua conuenient, nō tamen idcirco illius fieri transmutationē, nā transmutatio est de contrario in contrariū. Et quāvis in materia actiū aliquā acquiratur frigiditatis partes cū ignea caliditas diminuitur, illa tamen adeo languida cōstitutū frigiditatis, vt ab ea nō possit denominari fieri transmutatio. Hinc dicit in egnatione manere calidū, xiiij. Ut ex igne & aqua possit generari aer & terra. Hoc subiecta descriptiōe fit aptius

Ignis	Aqua		Aer		Terra		
C S	F	H	C	H	F	S	
C H	F	S	C	S	F	H	
Aer	Terra		Ignis		Aqua		
In hac figura ex duobus elementis non symbolicis superne locatis fiunt cetera elementa inferius constituta. Primum quidem, & ad manum leviam vergens, si qualitates puncto signatae suas corrupunt contraria: Contra vero, si cetera duas agunt, & suas corruptunt contraria, secundum gignitur, ad dextram collocatum elementum, ut exemplo liquidissime constat. xv. Itidem ignis & terra, quae se ordine non consequuntur. Consequencia elementa sunt, quae ordine naturae sibi proxima sunt, ut ignis aer, aer aqua, aqua terra. Non consequentia vero, inter quae secundum naturam seriem aliquip intercipitur elementum, ut ignis & terra, & elementa non symbolica. Omnia igitur consequentia elementa, symbolica sunt, at non omnia symbolica, sunt consequentia, ut ignis & terra. Quod ergo secundo loco proponit haec conclusio, ostendit haec figura.							
Ignis	Aer	Aer	Aqua	Aqua	Terra	Terra	Ignis
C S	C H	.CH	.FH	.FH	.FS	FS	C S
C	SH	CE	H	E	H S	E C	S

C Quinti capitinis annotat.
Secundum rectitudinem, secundum speciei varietatem. **S**ecundum circulum secundum specierum similitudinem. **F**, dulce. **G**, amarum.

17. **Q**uium materia, neque elementū elemento. **P**rimo. Nō vñ: quia
oia vñ facerēs, aut ignē, aut aerē, aut aquā, aut terrā. hoc autē im-
possibile. sed transmutatio de cōtrario ī contrariū. neque duo aut
tria; quia omnia illa essent. **S**ecundo. Q uia cūm ex aere fieret
aqua, illīc non generatio, sed sola alteratio esset, nam aer materet vt prius: ponitur
enī totus materia, & aquā esset aer. Neque valet dixeris tunc aquam aerē esse frig-
idū: & cū ex aere fiat ignis, ignem esse aerē calidū, quia tūc sola confiteberis alteratio-
nē, & nō generationē. **T**ertio. Sī est aer ex igne calido, cū generatio sit in contra-
rium, aliquis aer erit frigidus, & idē simul calidū & frigidū: imo & cū ex igne fieret

18 aqua, ignis esset frigidus: maneret enim ignis: quod sunt impossibilia. **C** Primū corolla triū. Vnde sit ut cū ex duobus fiat alterū, materia altera sit vtriusque communis. **C** Nā
mūcū ex duobus fiēt omnis. **S** ut que fiat aliud vtriusque omnis.

¹⁹ vnu ex quo haec omnia, & ex quo illa reliqui materia esse non potest. Secundum.
Fit etiam ut horum mediū quoddam, ut mediū aeris & aquæ, ignis & aeris, his densius,
illis rarius (ut inquit) infinitū, aliorum materia esse non possit: quia ipsum & ignis
& aeris, & reliquis cōtrarietatē habere oportet, cū ex eo generaretur omnia: & sic
contraria simul essent in eodem: & cū priuatio sit alterū contraria, iterū non mane-
ret materia: & illud ens cōsimiliter vñquodque esset, aut nihil esset. Sed dictum est
elementa adinuicem transmutari, & quando facilius, & quando difficilius: et duas es-
se cōtrarietates, ex quibus collégimus plura esse oportere elementa, non tantum duo, non
tantum tria, sed ex quatuor illarū cōtrarietatum conjugationibus quathor esse oportere
reperimus: duas vero (quod cōtrariæ essent) generationi ineptas qualitatū cōbinatibes
retecimus, neque quod sit in extremitate, ut ignis aut terra, neque quod in medio, ut aer aut
aqua, omnibus posse esse transmutationis principiū, iam ostendimus. Sed plane co-
sitebuntur quicquid media adinuicem transmutari posse, sed id non posse extremū. Se-

²⁵ cùda cocluiò. Elementa non procedere in infinitu secundu rectitudine, sed finita esse necesse est. **N**ā oporteret idem infinitas habere cōtrarietas, qđ sic ostēdo. Sít a ignis, b aer, c aqua, d terra. Quia b trasmutatur in a, contrarietas aliqua est ipsius b & a, quæ sit albedo et nigredo. Sit itaq; balbum, et a nigrum, et quia b iterū trāsf mutat in c (quia nō idem a et c) ipsius b et c est vna altera cōtrarietas, quæ sit siccitas et humiditas, ita vt b sit siccus, et c humidus, trāsmuteturq; b in c. si manet albedo, c aqua erit alba et humida: quare ignis nigra cōtraria, si non maneat, erit c aqua nigra. nā generatio in cōtrarium. Deinde intellige ex b generaria, si maneat siccitas: a

CSex elementorū proprietates. **P**rima. Vnumquodq; elementorum inuenitur non purū, non simplex. & si simplicia talia sint, non tamen eadem sunt: vt quod simile igni, nō sit ignis, sed igneum. & quod simile aeris, aereum. quod aquæ, aqueum & terræ, terreum. **S**ecunda. Ignis est in excellentia calidus, vt glacies in excellētia frigida. & vt glacies dīcī potest frigidū & humidi coagulatio, ita & ignis dīcī potest calidū & siccī artīo. ideoque propriū est ex ipsis in suis excellentijs manētibus nihil posse gigni. **T**ertia. Ignis & aeris loca sunt sursum, & semper sursum toluntur. & aqua & terra loca deorsum, & semper deorsum feruntur. **Q**uartā. Media magis extremis mixta & impura inueniuntur: vt aer, & aqua. Ignis vero in summo, & terra in centro, syncerit atque putior. **Q**uinta. Secundum vtrāq; qualitatēm ignis aquæ, & aer terre abit comperiturq; contrariū. Et hæc ex contrarijs colliguntur qualitatūm coniugationib; **S**exta. Vnumquodq; elementorum vnam quatuor qualitatūm sibi primo & magis determinat: vt ignis est magis calidus quam siccus, aer magis humidus q̄ calidus, aqua magis frigida q̄ humida, & terra magis siccus quam frigida.

Erit capitis scholia. **I**x. Primo, quia quatuor qualitates. Quatuor qualitates digestæ eo ordine quo in litera nominantur, sex efficiunt combinationes, sumendas ex comparatione precedentium qualitatūm consequenter ad omnes sequentes, vt pri
ma ad reliquias tres sigillatim, deinde secundæ ad ceteras duas, & denum tertiae ad quartam, vt subiecta monstrat formula.

Coniugationes	Prima	Secunda	Tertia	Quarta	Quinta	Sexta
Qualitates	Cal. Fri.	Cal. Hu.	Cal. Sic.	Fri. Hu.	Fri. Sic.	Hu. Sic.
Elementa	•	Aer	Ignis	Aqua	Terra	•

Ex qua descriptione liquet primum & sextam cōbinationes inutiles esse gignendis elemētis, quod qualitatūm sint cōtrariarū, que nequaquam eidem inesse possunt. Et quanvis quatuor cōiugationū possibilis vnaquaque duas cōflectatur qualitates, nō protinus oportet octo esse qualitates, secundum quas sumatur numerus elemētorū. Nam quatuor datarū qualitatūm vnaquaque his sumuntur, vt dictas quatuor cōbinationes expleat, & eadē censetur qualitas primo & secundo loco sumpta, porissimū ob eam rationē, quod in diversis elementis qualitates eodē nomine expressae, vt caliditas ignis & aeris, eiusdē sunt specie & naturæ. Neque illi obstar quod caliditas ignis summa sit, & aeris nō summa, nā sicut intensum & remissum nō variat specie, ita neque summum in qualitate & non summu. Præterea ex eo quod leuitas ignis & aeris specie dictæ sunt discrepare, nō conuenit sumuntur argumentū caliditatē quoque vnius & alterius specie differere, nā leuitatis aeris & ignis diversa specie cōpertū officia, vt pote mouere sursum simpliciter, & mouere sursum secundum alterum, quæ diversa sunt latitantes. Caliditas autem ignis & aeris faciunt omnino eiusdem rationis opera. **x.** Prima vñūquodque elemētū inuenitur non purum. Elementū purum & simplex est, quod suæ coniugationis solum qualitates habet, & ex plurim contemplamentis nō cōstat, vt ignis elemētaris. Non purum vero & non simplex, quod non vnius solum, sed plurim contempleras habet qualitates, vnius tamen elementi vñūquodque insigniter qualitates retinet, vt eodem quoque nomine sed homonymo nō superatur, vt ignis, aer, aqua, & terra, quæ in nostrū & animantū vegetabiliumque vñū & nutritionem cedunt, nō plura sunt elemēta, sed igneum, aereum, aqueum, & terreum. Vñūquodque tamen eorum propter qualitatūm conuenientiam, elemēti dominantis seruat nomen. Et quanvis elemēta simplicia talia sunt secundum qualitatē, qualia elemēta non simplicia, non tamen sunt eiusdem secundum substantiam naturæ & speciei, vt simile igni non est ignis, sed igneum. Et ita in alijs. Quarta. Media magis extremis mixta & impura inueniuntur. Ratio huius proprietatis assignari potest, quod elemēta omnino simplicia non sunt apta animalium vegetabiliumque conseruatione & naturæ. In medijs autem elemētis aere & aqua versantur animalia, & magis ipsa cedit ad vñūm hominis. Præterea per aerem & aquam transire exhalationes & vapores, ceteraque id genus spiramenta, quorūm naturam aer in centro, ad vñūm viuentis minime applicantur, & a permixtione semotiora sunt, hinc maiore sinceritatem & puritatem ibi seruant. Ex quo constat aliquod inueniri elementūm simplex, vt ignis in summo, & terra in imo. Quod si nec aer nec aqua inuenirentur simplicia, id nullam argueret naturæ imperfectionem, cū aqua mixta vt mare, & aer quo respirationem alternatā exercemus, simili cū elemētōrū vñē locū obtineant. Sexta. Vñūquodque elemētū vna quatuor qualitatū. Loco suppositionis habendū est hoc loco, ignē esse primo & in excellētia calidū, aerē ait humidū, aquā frigidā, terra vero siccā. Neque oportet ignē esse fumā, siccū, tamecī nūihil habeat humiditatis admixtū, sicut nec opus est aerē esse summe leuē, quānū nihil in se habeat gravitatis. Qd' autē aer minus pessimū humidus cū aqua, nō eo venit quia minū habeat humiditatis, sed quia tactu factū

Ius est cedēs, & mīnus imprimē virtutis humectatiū, haud aliter q̄ ignis mīnus videat calidus serro ignito. Et quāuis ab aliquo separari possit frigidas, & nō eius humiditas, non proīnus conficitur frigiditatē nō esse summā, sed humiditatē, quā frigiditas validē virtutis habet qualitatem corrupcentem, nō autē humiditas, ideo ceterānō sunt paria, neque semper oportet eām quā abesse non potest elemētū, summam estē qualitatē. Quod demū terra summe sit siccā, neque quicquā habeat humoris, nō arguit cam debere esse discontinuam. Nam siccā sine humido continua rī non posse, de mixtis corporibus intelligendū est, & nō de simplicib; qualis est terra.

Quarti capitū annotat,

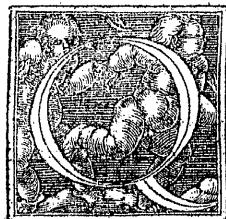
Symbolū, cōueniētia. **E**lementa symbolica, elemēta symbolū habētia. Sunt autē ea quæ altera qualitatē discrepat, & altera cōuenit. **Q**ualitatēs, calidū, frigidū, humidū, siccū. **N**ō symbolū habentia, quæ vtraq; discrepat. **V**nō corrupto, vna qualitatē corrupta. **V**num alterum, vnum alterius rationis & naturæ. **D**uo, duæ qualitatēs.

Vartū caput cōtinet quinq; cōclusiones, duas rationes ad pri
mā, et vñū corollariū post quintā. **P**rima cōclusio. Cor
porū simpliciū altera est generatio. **P**rimo. Quia id sen
su cōpertū habemus, vt elemētū ex elemēto gigni cognosca
mus. **S**econdo. Quia eorū est mutua alteratio: vt q̄ adinui
cem agat patāturq; īgī generatio. Sed queras, an quodlibet
gigni queat ex quodlibet! **S**ecunda. Elemētū quolibet gigni
potest ex altero quolibet! **N**ā oīa adinuicē cōtraria sunt,
nata adinuicem agere et pati. differentias eīi habent cōtrariās, igī oīa adinuicē sunt
trāsmutabilia, trāsmutatio em vt generatio in cōtraria est, et ex cōtrariis. Et quan
uis quodlibet alteri cūlibet cōtrarietate habeat, hoc tñ interest, q̄ vñū vñi secundū
duas suā cōiugationis qualitatēs cōtrariū est, alijs vero secundū alterā tñ: vt ignis
aqua (est em calidus et siccus, aqua vero frigida et humida) & aer terræ, nā aer cali
dus & humidus, terra frigida et siccā, sed ignis aeris altera vt siccitate, et terræ altera
vt caliditate discrepat: & aqua aeris altera vt frigiditate, & terræ humiditatē: q̄ cū alte
ra qualitatē discrepat, & altera cōueniant, vocamus symbolica. **T**ertia. Eleme
ntorū adinuicē symbolū habētū citā trāsmutatio est, nō habētū autē symbolū,
difficilis atq; tarda. **N**ā facilē est vñū q̄ multa trāsmutare. In habētib; autem
symbolū, vñū est trāmutatio: vt ex igne calido trāsmutāte, vincenteq; humido,
erit aer: & ex aere aqua, dominante superāteq; frigidū: et ex aqua solo humido superā
to fiet terra, & ex terra ignis, frigidū superāte calido, erāt em hēc altera sem p̄ qua
litate cōformia. Est igī elemētōrū symbolū habētū velox cīaq; adinuicem
transmutatio. At si ex igne debeat gigni aqua, quia symbolica non sunt, hoc non
fiet altero tñ vt calido trāsmutato, aut siccō, sed vtrūq; superari vñciq; nec esse

est, est em aqua et frigida et humida, itidē et si ex aere fieri debeat terra. Est īgitur in
nō habentib; symbolū generatio tardior atq; difficilior. **Q**uarta cōclusio. Ex
duob; elementis adinuicē nō symbolīcī possunt reliqua generari: vt ex igne et a
qua possunt generari aer et terra, et ex aere et terra ignis et aqua. **N**ā ignis corru
pta caliditate, et aquæ humiditate, generabitur terra, remanebunt em siccū et fri
gidū, terræ qualitatēs. Et ignis consumpta siccī, et aquæ frigiditate, generabitur
aer, nā superāt calidū et humidū, aeris qualitatēs. Et similiter ex aere et terra ge
nerabuntur ignis et aqua: aeris enim corrupta caliditate, et terræ siccitate, generabi
tur aqua, nam huius relictū est humidū, illius vero frigidū, et corrupta aeris
humiditatē, et terræ frigiditatē, generabitur ignis, remanentib; ex aerē calidō, et ex
terra siccō, ignis qualitatēs. Et id ignis generatione sensu perspecta, maxime
in ignis flāma, est enīm hēc fuitus ardens: tu mīs atīē ex aere et terra. Ex duob; ig
itū adinuicem symbolū non habentib; reliqua generantur elemēta: et supra hēc,
alterutrius vtraq; superata qualitatē, fit reliquā. **Q**uinta. In elementis symbo
lūm consequentiāmque habentib; alterum ex altero gignit, et non reliqua. **V**e

f 14

signis siccus aque humidae contrariat. Si non manet, erit a ignis humidus et niger. quare si dicebas c non seruare albedinem, sed esse nigrum idem erit a ignis, et a aqua. nam utrumque, humidum et nigrum. Præterea transmutetur a in e: quia non reuolutur, sed semper secundum noua proceditur elementa, consimili arguento probo b ita idem et c (si volero) esse contrariae. quia a transmutatur in e, est alia ipsius a et a prædictis contrarietas, que sit f: ita ut a sit f, et e sit g. Cum igitur a ignis transmutetur in b: aut manet f, ita ut b sit f, et albū: et tunc manifeste contrariatur e g. vel non manet, et tunc b aer genitus erit albus, siccus, et g. generetur igitur ex a, e. vel manet nigredo, si sic, manifeste contrariatur b aeri albo et sicco. si non maneat: cum generatio sit ex contrario, et corruptio in contrarium, e erit album, et g. quia si b aer etiam g esset, non esset a ad b, et a ad diuersa contrarietas, cuius supposuimus oppositum. Et ita semper procede de b aut quocunq; altero volueris, ostendendo semper altero superiore accepto ad sequens nouā habere contrarietas, & infinitis idem, ut b, aut aliud quocunq; retinere contrarietatem. At infinitis idem retinere contrarietatem, impossibile est: quia non contingit generatio, oportet enim omnes has transire contrarietas: & aliquorum nunquam futura esset generatio, nam si nulla dari queant extrema, media ipsa infinita erunt: imo & neque ignis ex aere vnam quam futura esset generatio, nam utrumque infinitas contrarietas haberet: & quae certe superiorum sunt, in inferioribus existent: & quae in superioribus. quare & omnia vnum essent, hæc autem impossibilia. Non igitur elementa in infinitum secundum rectitudinem procedunt, sed finita sunt oportet.

Vinti capituli scholia. xxij. Primo non vni, quia omnia vnu faceres. Non potest vnu elementum esse omnium rerum naturalium materia, ex qua manente secundum substantiam in re facta, res naturales oes constitueretur, quia si sic, omnia id ipsum essent vnu elementum, ut si ignis esset omnis rerum materia, oia essent ignis, quod est inconveniens, quia transmutatio omnis est de contrario in contrarium. si autem tunc vnu esset, ipsum non haberet contrarium, cu nihil sibi ipsi sit contrarium, non esset igitur transmutatio. Et quae us ex elemento coedam fieri elementum ut ex termino a quo, non manente in re facta, non tam ex tanq; ex materia. xxiiij. Et cum priuatio sit alterum contrarium, iterum non maneret materia. Priuatio hic sumitur pro forma substantiali, quæ adueniente altera, materia priuatur. Et de ea priuatione sit sermo, quae est formæ medij illius corporis infiniti, quod omnia rerum ponunt materialia. Illa enim in generatione rerum ex huiusmodi medio corpore, esset alterum contrarium, ut ipse id ipsum quod abicitur a forma quae acquiritur. Non igitur materia corpus medium secundum substantialiam in rebus naturalibus, ut cuius forma deperderetur, & sic non maneret materia in rebus compositis, quod est inconveniens. Præterea huiusmodi corpus medium cum omnia cōponeret, aut simili vnu quodcumque compositoru esset, perinde atque ligna & lapides sunt ipsa domus, aut nihil eorum. Neque similis militari ratio de materia Aristoteleia, quod debeat esse vnu quodcumque eorum quae cōponit, & de huiusmodi corpore medio acque elementis, quia antiqui posuerunt elementa atque huiusmodi medij corpus esse tota substantialia rei. Materia autem non ponit Aristoteles totam rei substantialia, sed cum ea formæ requiri. Sed plane confitehunc quidam media adiuuic transmutari. Contendere possent nonnulli ignem & terram non posse adiuuic transmutari propter magnam vnu ab altero distanciam, quodcumque nunquam terra, ignis accedit locum, neque ignis elementaris terre, quae autem transmutantur adiuuicem, debent sibi adiuuicem propinquari fieri. Ad quod facilis est responsio, et si ignis purus in terram simplicem non transmutetur, nec ei diverso, mixtus tam in mixta & non simplicem cuius propinquus est mutatur facile, & e contrario, quemadmodum ex cœstib; terreis sit ignis. Præterea quanvis nunquam transmutetur ignis simplex in terram simplicem, nihilominus est natus transmutari, quod huiusmodi sufficit. Posset itidem obiectare, aerem & aquam magnam naturæ affinitatem, qualitatique respondentiam & cognitionem habere, & ergo vnum in alterum facile transmutari. Ignem vero & terram maximam naturæ repugnantiam, qualitatique discepitatem seruare, & hinc adiuuic transmutari non posse. Id enim efficit quidem aerem, faciliter in aquam ignem in terram conuerti, aut contra. Sed non oportet si non adeo facile, idcirco nullo modo ignem in terram transmutari, posse.

Sexti capituli annotatiunculae.
Compages, coniunctio, compositio, iunctura, compago.

Extum cap. continet quinq; conclusiones, & quatuor rationes ad quartam. ¶ Prima conclusio. Errauit Empedocles ponendo elementa adiuuicem manere intransmutabilia, sed adiuuicem cōparabilia, ut omnia omnibus sint equalia. ¶ Quia autem intelligit ea cōmensuratione ut quanto esse cōparabilia: ut ex uno pugillo aque sint decē aëris, aut secundū potētias, ut quātū aqua frigidare, tātū aëris possit calefacere, aut secundū passiones: ut quātū aëris albus, tantū aqua sit nigra: secundū quas non proprio attendit equalitas, sed potius similitudo, nā in quanto est equalis, & in quali simile. Sic autem faciens, videtur materiā elementis cōmūne facere, alioqui secundū dum quae cōpararet, aequiuoca essent. ¶ Secunda. Empedocles non saluat augmentationē. ¶ Quia ponit additione ignis igne augeri, aëre aere, aquā aqua, & vñquodam sui generis appositione, sic autem dictum est augmentationē fieri non solere. ¶ Tertia. Quae de generatione secundū naturā tradidit, dura atque inepita sunt. ¶ Quia quae natura fiunt, aut semper aut plurimum eueniunt: ut homo ex homine, triticū ex tritico, oliua ex oliua, officum neruorum & membrorum cōpages. hæc autem tradit casu & quādā fortune temeritate etenire, & quae casu & temere eueniunt, extra semper & plurimum cōtingunt. Et certe horum omnium causa est non ignis, aut aer, aut aqua, aut terra: neque lis, quae solū disiungit & segregat: neque amicitia, quae solum coniunct & cōgregat: neque fortuna, quae, ut inquit, ad rerum equalitatem, & non ratio aduocatur: sed horum omnium causa est vniuersalitas natura, bonū quoddā & optimū: de qua nihil

meminīt, laudans sua elementa, litem, & amicitiam, quae deo facit priora. ¶ Quarta. Empedocles de motu ex illo atque infirma determinatio est. ¶ Primo. Quia dicit litem & amicitiam mouere, sed quis motus liti, quis amicitie debatur, & quomodo, non determinauit. Debuit enim hoc determinare, cur hic motus sit liti, hic amicitie: aut superponere, aut demonstrare, aut firme aut debiliter, aut aliquo alio pacto. ¶ Secundo. Quia cum entia moueantur nunc vi, ut ignis deorsum: nūc natura, ut ignis sursum: lis natura potius moueret, & amicitia vniuersaliter vi quoddā, & preter naturā: & litem & amicitiam non mouentibus, non fieret motus. hoc autem inconveniens. ¶ Tertio. Quia Empedocles ambiguas sententias, nunc dices non litem ignem sursum latum, sed vi latum, fortuna sursum deuenisse. crebro vero itidē dicens, ignem natūrā sursum agi: ut cum in profundas detrusus sit terræ radices. ¶ Quarto. Dicit Empedocles aliquo tempore litem regnare: ut nunc mundo (ut est) existente: aliquando amicitiam. oportet igitur esse causam priorem litem & amicitiam, quae huiusmodi alter nationes causa evistat, illius autem non meminīt Empedocles. ¶ Quinta conclusio. Inconvenienter Empedocles animā ex elementis constitui voluit. Nā animae passiones, quales sunt sc̄ientia, memoria, obliuio, & cōsimiles, nequāt saluare. Nam si anima sit signis, passiones habebit quæcumque sunt signis. & si ex elementis congesta, habebit quæ plurimum, & corporales. nulla autem prædictarū corporalis est. Sed hæc exactius exquirere, alterius contemplationis existit.

Sexti capituli scholia. xxij. Quia autem intelligit ea cōmensuratione ut quanto esse equalia: Non intelligit Empedocles elementa esse aequalia qualitate & mole, cu manifestum sit superiora elementa maioris esse molis inferioribus, sed secundū magnitudinis in eadem materia certā proportionem ea esse aequalia dicit, cum inquit ipsa cōmensuratio ut quanto esse equalia, ut subqua materia si inferioris elementi minor moles, sub eadem sit superioris maior moles. Et sic cōparando, habet concedere materia elementis esse communem, & eiusdem speciei atque rationis. Si enim eorum materia esset specie diversa, non posset materia vnu ad alterius materia secundū aequalitatem comparari, cum quæcumque comparantur, debent esse vnu rota, & eiusdem naturæ entia. Quod si concedit materia elementis specie esse eandem, erunt elementa adiuuicem transmutabilia, quod suæ aduersari positioni. Aut ei diverso si non possunt adiuuicem transmutari, quia diversam specie habent materia, neque poterunt propter eadem rationem adiuuicem cōparari, quod iterum suis dictis repugnat. xxij. Quia ponit additione ignis igne augeri. Ignis adiunctione atque continuacione alterius ad ipsum signis sit quidem maior, sed non

augetur, quia in augmentatione quod additur, debet ante additionem esse dissimile specie ei cui additur. In huiusmodi aut continuatione quod additur, simile est specie ante additionem ei cui additur. Et si lignis ligna specie diversa in sua cōuertas substātiā, ne illuc quidē est augmentatione, quāvis maioris sit molis ex dissimili secundū specie acquisitione. Nam ea molis acquisitione nō est coniuncta nutritioni, nec sit a virtute vegetativa & animata, quod ad augmentationis rationē requiritur.

xxix. **L**is natura potius moueret. Quia secundū Empedocles lis dedit res ad ortū & propriā cuicq; naturā cōmodat, poti⁹ natura res ipsas loco moueret, & vt causa naturalis. Amicitia vero quae res deuoluta ad interitū, moueret violēter, & vt causa p̄tē naturā in latitū, sicut & substātiā. Et cū lis & amicitia nō moueret, nō fieret motus. Nā sunt prima mouēta, quibus nō mouēti bus, nec p̄steriora mouebūt. Ut rūnūq; in cōueniens. Prīmū quidē. Nam hoc est attribuere id quod bonū est, & natura cōueniens, scilicet motus naturalē, principio malo, scilicet liti, & id quod malū est scilicet motus violetū, principio bono, amicitia. Et plane videtur Empedocles sensu scilicet esse negationē, & principiū malū (sicut & reuera est) cū dixit adueniente amicitia solū deum gentium esse. Secundū etiam est in cōueniens, quia finita rerum segregatione (vt mundo quādmodū nunc est existē) res mouētur, & tamen necq; lis mouet necq; amicitia. xxx. Nā sianima sit ignis, passiones habebit. Cum vnumquodq; sit tale, ex qualib; ipsū est compositū, & animatis cōposita ex elementis, solas habebit elementorū qualitates. quare necq; scientiā habebit, necq; memorā. Rūsum quod ex corpore cōponitur, corporeū esse debet. Si itaq; anima ex elementis quae corporalia sunt, cōponeretur, esset corporalis, substantiāc per se corporea, quod falso⁹ est.

¶ Septimi capitū annotat.

¶ Mixta, animalia, vegetabilia, mineralia.

Optimum caput contineat vna quēstionē, & eius solutionē.

¶ Quēstio. Cū ex igne sit aqua, & ex aqua iterū sit ignis, 16 quia eadē subiecta natura utrūq; cōmūnis est, quōmodo ex igne, aqua & reliquo elemētis sit mixtū aliquid, vt caro, os, neruus? Non enim dicere possumus vt Empedocles, qui dixisset sic fieri sicut partes ex lapidibus & laterculis: neq; ex tota carne fieret ignis, sed ex vna pte ignis, et ex altera aqua: quādmodū ex hac parte cerae sphera fieri potest, ex illa pyramis. Et ex opposito scrupus nascitur et difficultas: cum faciamus omnium vnam subiectam materiā, cum ex calido et sicco, vt igne, frigido et humido, vt aqua, generatur caro, si caro nō sit vnum, nec alterū, neque ipsorum saluatorū mixtū atq; compositio: quid ipsorum ergo nīs sola materia relinquitur?

¶ Dicimus elemēta in mixtū generatione se cōtemporare: vt calidū, frigidū, humidū, et siccū remittit, eorum intensiones atque acūmina obtundit: ita vt mixtū nature apta sint, gignaturque mixtū. Et tunc nec elemēta ipsius materia sunt, neque horum extrema contraria: sed eorum medium admixtū naturam cōtemporatum, quod mixtū natura et specie moderatur, dirigiturque. Hinc variæ mixtorū oriuntur species ex variā temperamēti proportionē: vt hoc proportionē dupla calidū ad frigidū, illud tripla, & ita de sicco & humido. Itaque mixta sunt ex contrariis elemētis, & elemēta rūsum ex illis: non vt ex materia, & quae actū sint, sed potentia, & quorū in medium redactæ & cōtemporatæ fuerint passiones.

¶ Primi capitū schola. xxvi. Non em dicere possumus vt Empedocles. Cū partes sit ex lapidibus & lateribus, ibi est multorū per se & actu existentium congregatio, quae non cōstituunt vnu simpliciter, sed aggregatione solum artisque compactione. In generatione autem mixtū ex elemētis sit vnum actu & potentia, & vnicā habens formā substātiālē, quare non potest generatio mixtū assimilari constructioni parietis. Necq; itidem generatio ignis ex carne, productioni flamme ex alio & cera cōparari potest. Nam hic vna forma deperditā, altera in eadē materia acquiritur, illuc vero in materia carnis non acquiritur forma ignis, sed cōtemporamentū ignis quod in ea fuit materia, dissoluitur, hinc mixtū in elemētū resolutio fieri dicitur, sicut & e dīuerso mixtū ex elemēto cōposito. Sed eorum medium ad mixtū naturam cōtemporatum. Materia mixtū perfecti vocatur hoc in loco medium, quia vnlūcū que elemēta naturam partcipat, & qualitatis eorum habet remissas, & medianas in cōparatione ad illas in elemētis excellentes & extremas. & haec materia per formam substātiālē mixtū regitur & informantur. Non tamen credendū est cum formatur mixtū, cū sibi elementorum aduenire particula, & eorum formas substātiāles deperdi, qualitatēsque excellentes remitti, sed a generante inducitur cōtemporamentū in materia ipsi formā gignendā

conueniens. Neque oportet sub materia mixtū fuisse quatuor elementorum formas. Nā in mundi exordio summus rerum opifex omnium rerum naturalium cōtemporamentū determinauit, & mixtis eorumque materiæ indidit, dcinde eis reliquit vīm eadem cōtemporamentū in alijs subiectis producendi, quod fieri conficitur.

¶ Octauī capitū annotat.

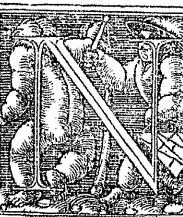
¶ Vegetes, vegetabilia. ¶ Mixta, mixta perfecta.

¶ Stauū caput contineat vnam conclusionē, & duas ratios ad eam. ¶ Conclusio. Q uodlibet mixtū circa mundi medium existens, ex omniū concurrentia elemētō nascitur. ¶ Primo, ex terra, quia in loco terre: & vnu quodq; naturā illius in cuius loco ortum est, participare videtur. Ex aqua vero, quia terminatiōne eget, aqua aut omnium optimē terminabilis est, prohibens terrā decidere, & eā ligans & figens. Et si terra & aqua assuerint, & ignis et aer. Nā mixtū perfectum ex contrariorū temperamento nascitur. Ignis autem et aer, aqua et terræ (vt contingit substantiam substātiæ) sunt contraria. Omnia igitur simplicia in tali composite erunt concurrentia. ¶ Secundo. Ex eis dem sunt et nutriuntur mixta, atq; omnia pluribus nutrīuntur, nā quae vno solo nutriti videntur, vt plantæ aqua, pluribus nutriti, terra scilicet et aqua. Hinc rusticī hortos irrigare volentes, aquam terre admiscent: quo vberius vegetib; alimentū ministrant. Et quod nutritur coniunctū materiæ, est specie et forme, quae calore (qui ab igne est) plurimū eget, est enim ignis maxime forme atque actionis: vt qui sit natus ferri ad terminū, et forma maxime terminus sit. Ignis igitur non abest: quare neque aer: vt qui trāsmutabili vicinior atque paratior sit. Omnia igitur mixta ex omnibus simplicib; concurrentib; elemētis cōtemporata sunt atque ordinata.

¶ Octauī capitū schola. xxvii. Q uodlibet mixtū circa mundi medium existē. Circa mundi medium existere dicitur mixtū, quod in terra aut circa terram versatur, vt animalia quae in terra aut super terram degunt, & vegetabilia quae radicem terræ in fixam habent, & mineralia quae terra eruuntur. Et eam ob rem ex terræ cōtemporamento liquido constant, item & aquæ, nam humidum aqueum ad sicci terrei continuationem & colligationem admodum est necessarium, vt quo absente terrea dissipentur & dispergantur, præsente vero humidō aqueo, vt pluvia, colligantur & vniuntur. Vt qui sit natus ferri ad terminū, Ignis natura ferrū ad concūm celi luna, qui terminus est & perfectio elemētū locorum, & rerum naturalium locus perfectissimus. Forma autem substātiālē, præcipiū est terminus, & primaria rerum sensibilium perfectio. Non ergo abest ignis cōtemporamentū compositioni mixtū, quare neque aeris. Nam aer igni transmutabili conterminus est & proximus, similiter & ipsi mixto paratior. Magna enim est qualitatū ignis & aeris affinitas, multique adinūcē naturā vicinā conspirant vtrūq; cōtemporamenta, quam ob rem natura aerem igni (cum quo parum habet discriminis) proximum collocauit.

¶ Noni capitū annotat.

¶ Sempiterna et prima, cæli. ¶ Phaedon, liber Platonis ita inscriptus, vbi Socrates lethale pharmacū hausturus, de immortalitate animæ differit. ¶ Passiones, potentia, vires.

¶ Onū caput contineat quinq; cōclusiones, duas rationes ad teritiā, tres ad quartā, et duas ad quintā. ¶ Prima conclusio. Excedit de causis nō habiliū et corruptibiliū determinatio. ¶ Nā vniuersali cognitione aſſecuta, quot deoīgnatione, et quae ſint principia, ſingula facilis pſpicere poterim⁹. ¶ Secunda. Tot et equalia numero et genere eadē ſunt, quae in sempiternis et primis. ¶ Est em illici hoc vt materia, hoc vt forma, et hoc vt efficiē: ita generabilium est materia, quae est ad eſſe et nō eſſe quādā potentia, est forma, est et efficiens, nā duo ad generandū ſunt inſufficiētia. Q uādā enim entū de necessitate ſemper ſunt, quādā nū quādā et quādā quandoq; ſunt, et quandoq; nō ſunt, vt generabilia et corruptib;lia, quare non

innumerito materiā habent, quæ prīcipiū est ad esse, & nō esse, quod generationē & corruptionē cōpletur. Quid si materiā, & causam gratia cuius habebunt, que est forma, species, & ratio vniuersiū q̄ substatię, & tertium specieī effectū. nā nihil efficit seipsum: neq; materia efficit quicquam: vīnq; producendi habet nullā. ¶ Tertia. Socrates in Phaedone efficientē causam nō tetigit. ¶ Alios enim increpat ut nulla loquentes, supponens esse species quas ideas dicunt, & entia specierum participantia, fieri q; generationem suscepta sp̄cie, & corruptionem speciei retractione. Sed quod id nō verū sit, patet: ¶ Primo, quia quereretur a Socrate, cur nō semper generat, cū sint ipsę species semper, & quæ ipsas participare possint. ¶ Secundo. Quia videmus alia efficientia: vt medicus sanitatē efficit, doctor doctrinā, & vnumquodque secundum operantis naturā. quid igitur introducunt speciem, separataque idea? ¶ Quarta. Neque rationabiliter dicunt materiā generare. ¶ Primo, Quia alterās & transformans, generationis efficiens causa existit. hoc autē in omnibus & natura & arte factis efficientem causam dicere consuevimus. Materiā autem est pati & moueri: mouere aut & facere, alterius. non igitur rationabiliter dicunt materiā generare. Et id profecto dicebat Democritus, atomos seiphas mouentes, rerum materias ponens. ¶ Secundo. Aqua non efficit animal a seipso, aut aliud elementū quocunque, neque lignū a seipso lectum: sed requiritur & producens, & ars, inconuenienter igitur ponunt materiā generare. ¶ Tertio. Quia organa attribuūtūr corpori, per quę generet. hoc itaq; materiā adscribētes, prīcipiale, actū, speciem, quod quid erat esse, relinquent, cuius proprietas est agere. ¶ Quinta conclusio. Neque id verū est, elementorum passiones, calidum, frigidum, humidum, & siccum, & reliquas, quod secundū has adiūnicem agant & patiantur, esse efficiens præcipuum, & per hæc om̄ia gigni & corrumpi. ¶ Primo. Quia quod habet nobilissimas & maxime actiūas passiones, deberet potius semper agere, & alia corrumpere. vīdetur tamen ignis & motus. ¶ Secundo. Quia sic dicentes, simile dicunt, atque si dicant serram principaliter effectuam, & vnicuique instrumentorum agendi principalitatem attribuant, & vtens organo existimē deterius. Atqui hoc esse nequit, incidente enīm atque serram dirigente aliquo dūvidī necesse est, sed quomodo organis vtentia moueant, non vident.

Decimi capitū scholia. xxix. Tot & æqualia numero & genere eadem sunt. Propositū hæc conclusio, tot esse secundū numerum generationis rerum naturaliū principia, & in eodem genere cause, quorū sunt principia in corporibus cœlestibus. Nē pescut in cœlis vnum est principium materia analogum, & in genere cause materialis, vt pote cœli potentia, quæ ipsius actus substantialis cœli, & eius tum dimensionum tum motuum subiectum est, aliud est cœli principium forme analogum, vt pote actus cœli substantialis, omnium transmutationum eius effectivus, & in cœli potentia substantiali subsistens, aliud demum cœli principium est efficiens extrinsecum, vt pote intelligantia cœli vñiformi tenore mouens, ita generabilum & corruptibilum vnum est principium materiae, scilicet eorum materia, vnum formale, vt pote forma, & tertium efficiens exterum, scilicet generans. Sunt itaque in cœlo & rebus naturalibus æqualia numero principia, nam tria, & in eodem genere cause, nā materiali, formalī, & efficiēte. xxxij. Vt idetur tamen ignis & motus. Si passiones qualitatēsque elementorum principaliiter agerent, maiores virtute passiones magis agerent, & maximæ passiones nobilissimæ maxime agerent, ignis igitur, vt qui maxime actiūas habeat passiones, deberet maxime agere, & cœtera corrumpere, nō autem pati a quopiam aut corrumpi. A qui ignis moueri percepitur & corrumpi, non sunt igitur qualitates præcipue actiūas sed rerum substantiales formæ huiusmodi qualitatū effectoriæ & moderatrices. Et plane qui huius oppositum astrarunt, persimile dicunt, atque si assenserent quodus instrumentum artis (vt serram) principaliter effectuum operis, vt sefionis, vt tens autem instrumento artis, & ipsu[m] dirigens, deterius, imperfectius, atque minus principaliiter operari. Id autem prorsus est falsum, cū & diuerso vtens instrumento, principale sit agens, & instrumentum, minus principale. Consimiliiter igitur in naturæ opificijs est sentendum.

¶ Decimi capitū annotat:

¶ Obliquus círculus, zodiacus, signifer, & animalis círculus. ¶ Periodus, tota illa, quæ natura determinata est durationis series: & circuitum interpretantur.

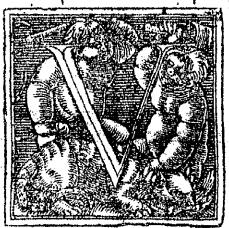
Ecum caput continet quatuor cōclusionses, & vnu corollarium ad tertiam. ¶ Prima. Perpetua est generationū & corruptionum series. Nā latiōes superiores perpetuas esse monstratum est. haec autē sempiterno gyru[m] adducūt aut abducūt generans, erit itaq; perpetua huiusmodi generationū & corruptionū series. Et certe rationabiliter, nā latiō illa, prima est, generationē precedens, & semper existens. & perrationabili est, primū posterioribus esse causam, & semper per ens aliquādo enti, & aliquando non enti. ¶ Secunda. Vt sit huiusmodi perpetua generationū & corruptionū subsecutio, nō satis est primi circuli asserre latiōē, sed & alias vario modo incedentes ponere necesse est. ¶ Nam generatio & corruptio cōtraria sunt. & idem inquantū idem, & consimiliter se habes, semper est natū facere idē. quare existente vñico circulo solum fieret aut generatio, aut corruptio, ponēti sunt igitur plures, qui vi cōtrarij cōtrarios iducāt effectus. Hinc fit vt supremi circuli latiō nō videatur generationis & corruptiōis causa, sed latiō ea quæ sub obliquo demeat circulo. nam continue duos varios motus continet, & inclinationem habet, quæ nunc suæ præsentiae causa est, nunc absentiæ, nūc vt prope sit, nunc vt longe. ¶ Tertia. Tempus generationis est æquale tēpori corruptionis. ¶ Nam æquale existente distantia, æqualis est motus, distantia autē accessus ad nos, æqualis est abscessus: & accedente sphæra, vt solis, omnia oriri germinare, & pubescere videmus: abscedente vero tabescere, atq; marcescere. Est igitur tempus generationis æquale tēpori corruptionis. ¶ Corollarium. Fit etiā vt vnius cuiusq; vita numerū habeat quo determinatur. ¶ Nam omnium est ordo, & omniū tempus & vita clauditur periodo. sed non omnium eadem est periodus, sed his quidē minor, vt annua, illis vero maior. Accidit tamen sœpe suæ periodi metam non attīngere, sed citius occumbere propter causarum confusionem, & materiæ inæqualitatē, quæ non vbiique eadem, casdemque vītutes habens. ¶ Quarta. Non iterum præter rationē euēnit continuas esse generationes & corruptiones, vt ne vñquam quidē defecturæ sint. ¶ Nam in omnibus cōpertum est, melius semper desiderare naturā: melius autem esse quā nō esse, esse autem in omnibus cōtinue existere, propterea q; longe a principiō rerum que originē dīstent impossibile est. Reliquo igitur modo vt fieri potuit compleuīt deus omne, continuam faciens generationum seriem. Et rationabiliter res hoc pacto vt secundum circulū sempiterna duratione trahūtur: vt in simplicib[us] licet in tueri ex igne generatiā aëre, ex aë. e aquā, ex aqua terrā, ex terra aquā, ex aqua aëre, ex quo iterum gignitur ignis. Hoc enim pacto imitantur sempiternū cœli gyrum, & circulationem, quę ipsarū causa existit. Dictum enim est prius quomodo est vnu primum cōtinue mouens, ingenerabile, incorruptibile, inalterabile, & vnu primum motus, cuius numerus est tempus: & quomodo hoc, et quare,

Decimi capitū scholia. xxxij. Sed latiō ea quæ sub obliquo demeat circulo. Ea est latiō solis, qui generans est vñiuersale, rēfīc naturaliū omnium. Et adduci dicitur, cū ad nos accedit, propiorq; fit, abduci vero, cū a nobis discedit, & fit semitor. Fertur autē sol cōtinue sub zodiaco, neq; vñtruis ī partē vñquā ab eo defat, nā semper sub ecliptica (quæ linea est zodiaco secundū latitudinem in duas æquas partes dirimens, & sex ad partem arcticā, sex vero ad antarcticā gradus latitudinis zodiaci distingue[n]t) nūsq; ab ea exorbitando mouetur. Demūt contineat sol cōtinue duos varios motus, vnu quo mouetur ad motum prīmi mobilis ab oriente per meridiē in occidentem, & per septentrionem rursus in orientem, & quatuor artes viginti horarū spatio circum terrā rapitur, eo motu diem & noctē efficiens. Alterum quo proprio motu circungyratur ab occidente per meridiē demum in occidentem, & vno anno suum absolūtum morū, quo quatuor anni tēpora distinguit. xxxv. Tēpus generationis est æquale tēpori corruptionis. Nō fit hermo de generatione aut corruptione huius vel huius rei naturalis in particulari, nā cōtingit plerūq; ea quorum generatio diurno tempore fit, breui admodū mora corrūpi. Sed de generatione & corruptione viuentū vñuersi, sub ratione quadā communī & vñiuersali. Et tempus generationis corum est, quo a similiſib[us] specie ex-

itemine producuntur, ut vernū & aestiuū, quo arbores & animalia vim generandi habere certiuntur. Tempus vero corruptionis, quo deficit huiusmodi fluentiū productio, ut autūnale & hiemalē. Et huiusmodi generationis tempus aequalē esse temporis corruptionis, hinc liquerit. Nam tempus generationis est sole ad nos accedēre, corruptionis vero, ipso discedēre. Atqui spatiū accessus solaris aequalē est spatio distantiæ abscellus. Vtrumquem cōpletetur medietatem zodiaci, in sex diremptam signa. Accessus quidem distantiæ, medietatem vergentē ad septentrionem, ariete, taurō, geminis, cancro, leone, virginē distinctam. Abscessus vero distantiæ medietatem alterā zodiaci deuergentem ad austrum, sex altera signa, librā, scorpium, sagittarium, capricornū, aquarīum, pisces, complectēt. Et vita clauditur periodo. Natura ut magnitudine & paruitate res determinauit, & intentione atque remissione, ita & durationis diuturnitate atque corruptione, omnibus rebus certam præscripti existendi metam, & prefactam viuentibus. Quæ quidē mensura nō modo in diversis speciebus est diuersa, sed & in diversis eiusdem speciebus in diuiduis, ut vñus homo altero diuturnioris aut contractioris est vita. Et homo alterā ab alijs animatibus haber périodum. Quocirca admittendum est maximum est tempus per quod homo potest vitā agere, ut post tempus interceptum inter eius generationem & constitutā periodum. Minimū tamen dari nō posse, qd̄ datum quodcumq; tempus per quod possit vitā agere, diuisibile est in minores partes per quas idem vivere poterit. Nec idem dabile est maximum tempus per quod non potest quispiā vivere, nam quā per minus tempus vivere non poterit, neq; per maius. Demū non est dabile niniū tempus quo nō possit vivere. Nam id tempus quodcumq; dederis, in infinitū diutinem recipier vñtra periodū. xxxvi. Reliquo igitur modo vt fieri potuit cōpleteus deus. Quemadmodum id octauū physicorū, motum celi esse perpetuū, veritatis est dissolutū, ita & ea quæ hoc in capite afficit tali nūtientia fundamento, nō sunt recipienda, qd̄ scilicet generationi corruptionis successio sit perpetua. Neq; ratio huius cōclusionis id fatendū esse cogit. Nā quāuis deus res naturales quæ exēdi numero manere non possunt, voluerit identitatē speciei suam imitari existentiā, hanc rāmē tūtationem, & secundum specie rationē permanentiam, noluit esse perpetuā, sed certis præscriptis durationis limitibus, quibus & mundus ipse sensibilis diffinitus & clausus est.

Vndecimū capitū annotat.

Cōuersiones, solstītia. Cōffessiō ordinata, quorū prius est de essentiā posterioris: aut quo non existente, alterū non esse cōtingat. **Generationes secundū rectū** perpetuantur, si semper generatorū fierent nouæ species, & nunquā relaberentur in priores. **Secundum vero circulum**, quando finitis & natura determinatis rerum speciebus semper reparantur, in consimiles revoluendo species.

Ndecimū caput contineat quinque quæstiones, & earum solutiones. **Prima quæstio.** Cum continue generationes 37 generationibus succedant, & transmutatio transmutationi, & hoc ens generatum post hoc, ut nō aliquando deficiat: an aliquid ex necessitate erit, an nihil, sed omnia non fieri contingat? **Responsio.** Aliqua de necessitate erunt, & aliqua non. quemadmodū enim incessurus potest non ambulare: ita quod generabitur, potest non generari. Et generari & nō generari, vt erit & non erit se habebunt. **Secunda quæstio.** Cum sicut aliquid necesse est esse, & aliquid contingit; ita aliquid fieri necesse sit, vt cæli conuersiones: an si sit prius, eius posterius esse necesse sit, an e diuerso? **Responsio.** In essentiā ordinatis posteriorē existente, & prius esse necesse est: vt domo existente, vt fundamentum sit necesse est. & si fundamentum est, lapides & intritum sunt: non tamen retroagit, nisi posterius de necessitate sit futurum. **Tertia.** An generationes secundum rectum, an ne potius secundum circulum perpetuantur? **Responsio.** Non perpetuantur generationes secundum rectum. Nam infinita non erunt hoc modo specie varia, nam si posterius est in talibus, & prius esse necesse est, et si prius de necessitate erit, et posterius: vt licet in rerum speciebus intueri. Neq; finita erunt, nam aliquando pertransita tota essent, vt cadent atque deficerent generationes. Sed perpetuantur generationes secundum circulum. sicut enim videmus orta secundum notas species reparari, ac redire. Et causa huius est motus cæli, qui in circulum voluit: et motus solis, similia successionibus suis reparans tempora, menses, et horas, et genita genitū similia, eius gyrum, circunque lationem imitantia. **Quarta quæstio.** Quare si nubes est, oportet pluere: et si pluuit, oportet iterū nu-

bem esse: & nō oportet homines aut animalia in se ipsa reiterari? **Responsio.** hoc est quia hæc transmutatio, vt pluviæ & nubis aquosæ, & contra, magis imitatur circulum: animalium vero minus: imo quodammodo videtur esse secundum rectum.

Quinta quæstio. An omnia similiter iterentur, an nō? **Responsio.** Quorum substantia muta, ingenita est, et incorruptibilis, eadem numero redeunt: vt sol, vt astra. Quorum vero corruptibilis, non numero, sed specie eadem reparantur: vt cum ex aqua fit aer, ex quo iterum fit aqua: non eadem aqua numero, sed specie reparatur. corruptibilis enim aqua, et talis vt eam contigisse non esse.

Ndecimū capitū scholā. xxxvij. Aliqua de necessitate erunt, & aliqua non. De necessitate quidem naturæ erunt corpora cælestia, materia rerum naturalium, carumq; generationes acq; specieis, si in universali generali ratione explicitur, vt ex naturæ necessitate erunt elemeñta, ignis, aer, aqua, terra, quorum existentiam mundi integritas atque perfectio requirit. Erunt & homines, oliua & leones, acq; post ea quæ nunc sunt, necessario cōtinua secundum speciem generabuntur. Alioqui mundus suis numeris non esset perfectus. Speciali autē & singulari modo explicando, hinc homo futurus nō de necessitate erit, quia feruata ordinatione natura poterit non esse. Neque hoc oliua (quæ ad ortum duenda est) de necessitate erit, quia potest interueniente obstatculo impediri a generatione. Ita aliquid fieri necesse est, vt cæli circūgryrationes, & rerum naturalium generationes notio communi explicitas. Aliiquid vero possibilis est non fieri, vt hanc vel hanc rei generationem.

xxxviii. In essentiā ordinatis, posteriore existente. Id prius dicitur, quod esse altero existente est necesse, vt partē substancialē aut integralē esse suo toto existente, & perfectū esse, suo imperfēcto a quo dependet, existente, est necesse. Posteriorus vero id ipsum dicitur, quo existente alterum esse oportet, vt toto existente substanciali aut integrali, consequitur eius partēm esse, & imperfēcto existente, & eius perfectum a quo dependet, esse debet. Est itaq; pars ad suum totum, prius, & perfectum ad suum imperfectum. Hinc liquet si posterior est, & prius esse debere, at si non est posterior, non idcirco prius non esse, neque e diuerso si prius est, protinus oportere posterior est. Si tamen prius non est, & posterior non esse consequens est. Vbi autem posterior de necessitate naturæ est, in ijs si prius est, & posterior idem esse necesse est, & contrari est posterior, neq; prius, vt si celum est, mundus est, quia non potest mundus natura non esse. Et si elementa sunt, & mixta ex ipsis composta sunt, quia mixta esse necesse est. xl. Quorum vero corruptibilis, non numero, sed specie eadem reparantur. Huius ratio in promptu habetur, nam corruptum termina tive aut completive & secundum substantiam, idem numero natura redire non potest. Natura dico, nam diuina virtute id fieri posse, ambigere debet nemo, cum & in mortuorum refuscitatione id factum credamus, & in extrema refuſectione idem futurum expectemus. Physicus autem de sola naturæ potentia habet loqui & determinare, ne prescriptos fūxe disciplina egrediarū limites. Non autem potest anima corpore soluta, rursum natura suo vñtri corpori. Neque simile censeri debet iudicium de aqua quadrupedanea, quæ postquam distracta fuerit in quatuor pedanea, a, b, c, d, illis rursum vñtri eadem reddit aqua numero. Nam in tali aqua, sola est facta separatio partium integralium, & iterata separatarum vñtrio, sine acquisitione aut depeditione partis substancialis, neque ibi est secundum substantiam corruptio. In morte autem hominis est dissolutio partium substancialium, & substanciali corruptio. Neque itidem simile iudicifici est de forma generanda & corrupta, quāvis vtracque nullo pacto sit. Nam materia ad generandam habet appetitum, qd̄ eam nondum habuerit, & habere nata sit, ad corruptam vero non habet amplius inclinationem, quod non sit nata eam rursum habere.

Paraphraseōs in secundum de generatione et corruptione Aristotelis,
& in eundem scholiorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPRASEOS IN

primum librum Meteororum, annotat.

Meteoros, sublimis interpretatur. **M**eteorologia, sublimum, id est imperfectorum mixtorum disciplina: quorum quaedam sunt ignea, haec aquea, haec aerea, illa vero terrea. **I**mpressiones ignitae sunt, stipulae ardentes, eges, dali, sydus volans, candelæ, trabes, colunæ, teretes lanceæ, clypei, globi, faces, ignitæ pyramides, draco volans, & similes. **P**hasmata siue phantasmatata sunt hiatus, colores, illuminationes, galaxia, adduntur etiam cometa & galaxia ignitis. **A**strorum lacte, via lactea, galaxia. **I**mpressiones aquæ sunt, vapor, pluvia, ros, pruina, nix, granulo, fontes, flumina, mare. **A**ëreæ, venti, terræmotus, fulmina, ecneephias, typho, incensio. **Q**uae radiorum apparitione fiunt, sunt, halos, iris, virgæ, pareli. **I**m pressio, mixtum imperfectum.

Eteororum libri quatuor. Primus continet quatuordecim capita. Primum caput vnam conclusionem, qua omnia ea de quibusdam egit, & postea acturus est, Aristoteles complectitur. **C**onclusio. De primis causis naturæ, de omni motu naturali, de cælis astrorum multitudine perornatis, de elementis, quæ & quæ sint, deorum adinuicem permutatione, & universaliter degeneratione & corruptione dictum est. nūc partem illam quam meteorologiam vocant, superest absoluere. **N**am haec sunt quæ accidunt secundum naturam quidem, inordinatiorem tamen, magisque transmutationi peruersam, & minus sibi constantem. Et primo determinabimus de impressionibus ignitis, phantasmatibus, cometis, & astri: Ælacte, de impressionibus aquæ, quæ circularem habent inuicem transmutationem: deinde aereis: vt spiritibus, terræ tremoribus, fulminibus, ecneephias, typhonibus, incensinibus, & ijs quæ radiorum apparitione fiunt, & terræ, vt que congelatione procreantur. deinde de animalibus, & plantis. His enim determinatis, fere quæ a principio proposuimus, finem suum nactæ erunt & affectuta.

Rimi capitinis primi meteororum scholia. I. Quatuor partiales libros, ignis, aquæ, aer, terra. Hec quatuor elementorum nomina, ignis, aqua, aer, terra, in fratre huius capituli collata, hoius quatuor librorum materia subiecta, ordinè designant. Denotant enim in primo libro determinatione fieri de impressionibus ignis, que pignis naturæ propius imitantur. In secundo de aqueis. In tertio de aeris, & in quarto de terreis, cuiuscus elemeneti noſe, ea mixta imperfecta quæ ei magis assimilant, intelligedo. Nā haec sunt quæ accidunt secundum naturam inordinatiore. Cōparatus illi non propriè exponendus est per se positiū, & aduerbiū magis, sed imprie per sui positiū oppositū, & aduerbiū minus, vt natura inordinatiore intelligamus, natura minus ordinata. Nā mixta imperfecta non ita statim sunt & determinatis temporibus, vt perfecta, neque in eorū generatione tam certus tenor, & tam definita temporis prefixio, vt in vegetabilium & animalium productione, sed aliquando quidē gignit, & aliquando non, nonnulla etiā mixtorum imperfectorum raro gignunt, vt comete & pareli. Cū ramen fiunt, semper collimenter eueniunt, quare ipsa a natura eueniire putada sunt. Habet quoq; mixta natura magis transmutationi peruersam, nam facile ex alijs gignuntur, & rursus in alia leviter transmutantur, nequadeo diu permanent, constantemque habent naturam, vt mixta perfecta, quemadmodum facile pluia in vaporē soluitur, vapor concreta in nubem, & nubes rursus soluitur in pluiam.

Secundi capitinis annotat.

Aqua et terræ nomine aquæ et terrea etiā complectuntur. **T**heorema, principium aut propostio in mathematicis demonstrata.

Secundū caput continet duas cōclusionses, et quatuor de cōtinētiā inter cælū et terrā diuersitate, opinione. **P**rima cōclusio. Cælū causa est efficiens impressionū et apparitionū de quibus intēdimus: aqua autem et terra, materia: materiamque vnde fiunt præstant. **N**am idcirco mundus inferior quatuor elementis complexus, igne, aere, aqua & terra: quorum haec ad medium, illa a medio feruntur, et quorum supereminens et summus cælum

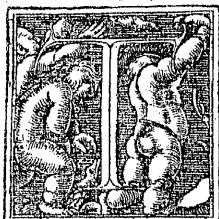
tangens est ignis, terra, subsidens & infima aqua & aer, media aqua terræ vicinior, aer vero igni) cælo attiguus est, vt ab eo recipiat virtutem. Est autē ex necessitate superioribus lationibus attiguus: vt omnis ipsius virtus inde gubernetur, cælū enim priuam causam oportet: vt cuius motus perpetuus sit, finē nō habens, sed semper in fine. Et aquam & terram apparentium materiam præstare, postea fiet manifestius. hinc enim elementi ab elemento vt ignis & terræ distantia finita, & omnia eiusdem materiæ similitudine conuenire oportet, quo possint subiecta elementa pati, materialijs: eorū quæ in ipsis fiunt, ministrare. **S**ecunda. Terra cōparatione corporum circumstantium parua existimanda est. **N**am theorematibus astrologicis cognitum est terram multis astris esse minorem, quæ punctorū in star ad circumambientia corpora nobis apparent, est igitur terra ad ambiuentia corpora paruila mole existimanda. Et quid inter cælum & terram medium esset, fuit opinionum diuersitas. **Q**uartuor de hac diuersitate opiniones. **P**rima est antiqua opinio, quod mundus circa lationes superiores sit cœlesti corpore plenus: dictus aether (vt recte voluit antiquitas) quia sempiterne currat, & aliquid diuinitatis eius natura participet. Quod & nos ipsi hoc nostro æuo dicimus. NON enim putare oportet, raro, neque semel, neq; bis ab hominibus q; præfuerū iterari opinione, sed infinites. Anaxagoras autem aethera vocauit, quia sempiternum ignem ipsum putauit. **S**ecunda opinio est dicitum totū a terra ad sydera aere plenum esse, quia sic appareat. Sed hæc puerilis est opinio, & mathematica nō tenentis ratione, excederet enim nimis aequalitatē communis analogiae ad coelestementaria corpora. **T**ertia est dicētum illam totā distans, esse igne plenam. Sed si sic, olim destrūctum esset vnumquodq; elementorum. **Q**uarta est dicētum intercedēt cæli & terræ totā aere & igne plenā. Sed id esse non potest, nam cum ex terra fit aqua: & ex aqua fit aer, & ex aere fit ignis: vide mus excessum molium. & qualis proportio tantillæ terræ ad factam aquam, tanta & totius terræ ad totam aquam, & qualis aquæ ad factum aereni, talis & totius aquæ ad totum aerenem. Quare maior moles aquæ q; terræ, & quæ oportet intercipi, & maior aeris q; aquæ: & quāvis ex se inuicem secundum se tota nō fiunt, neq; equalibus molebus le circumstant, eorum tamen equalis virtus: vt vnum, alterum superare, superuincereque non possit. Manifestum est igitur neque solum vnu, neque duo, sed tria, aquæ, aereni, & ignem, inter celi & terren continuari ambitum.

Secundi capitinis scholia. ii. Aqua autem & terra, materia, materiamque vnde fiunt præstant. Hic nomine aquæ, corpora aquæ intelliguntur (vt admonent etiam notæ) palus, stagna, fontes, flumina, a quibus suffoluntur vapores, & nomine terra corpora terrea, atque in excellentiâ terræ naturam participantia, vt sulphur, bitumen, & cetera corpora siccæ a quibus per calorem resolutiuntur exhalationes. Et recte ponuntur non aquæ ex terra mixtorum imperfectorum materia. Nam mixta imperfecta ex ignea & aerea exhalatione sunt. A quæ ex vapore, terrea ex exhalatione & vapore, quare omnia mixta imperfecta sunt ex exhalatione aut vapore. At exhalatione per calorem a terra & terræ suffoluntur corporibus, vapor autem ab aqua & aquæ spirat. A quæ itaque & terram nominans Philosophus, et potissimum nominat corpora, a quibus omnium impressionum materia vi caloris sustinuitur. Neque idcirco recte conficitur mixta imperfecta omnia debere esse aquæ aut terrea. Neque non dicuntur aquæ aut terrea, quia ex aqua & terra tanquam materiam fiunt, sed quia aquæ & terræ naturam propemodum imitantur. Constat autem nonnulla efficiuntur imperfecta quæ ignis habent proprietates, & hinc ignea dicuntur, & alia quæ aeris, & dicuntur aerea. Et autem ex necessitate superioribus lationibus attiguus. Plerique loco, attiguus in hac propositione continuum posunt, dicuntque necesse esse mundum inferiore lationibus superioribus esse continuum, quibus sane obiectandum non est, modo sana seruitur intelligentia, quæ continuum non pro eo quod cælum vnu idemque numero habet extreum, sumatum, cum altitudinem etiam specie sit ignis concursum, & cæli concurredit, sed pro illo quod alteri proximum est & immediatum atque adhæres, siue idem sit virtusque extreum, siue diuersum, quidem continui ratio est superiore ratione cominior. In eadem quoque propositione, necessitas, naturæ necessitatem insinuat, quod superuacuum effici admovere, nisi essent qui malleant quicquam contra pulchrum naturæ tenorem, admitti petendo, cauillari atque caluniar, quam in ordinatissima eius dispositione nitide philosophari. Per lationes autem superiores, corpora cœlestia quæ mouentur intelligenda sunt, non autem ipsi

corporum motus. Nam hic latonis nomen (ut sepe alias) re denominantur est ad substantiam. Et quanuis celum cognitionis atque prouidentiae sit expers, dicitur tamen gubernare mundi inferioris virtutem, ut gubernans instrumentale, non autem ut praecipuum. Id enim est intelligentia, celum ordinatissime intemperans.

Tertiis capitis annotat.

Syncerus, purus.

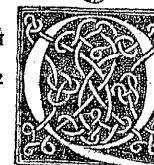
Eritu caput continet tresquestiones, & earu solutiōes. **Pri**
ma quaestio. Quomodo ignis et aer ad celu ordinetur? **Se**
cunda. Quare a superioribus astris in vicinia terrae fit calor,
et valentior quidem q̄ in vicinior, et aeris media regione?
Tertia. Cū ex aere fiat aliqua, ppter quid in summa aeris
regiōe nō fiāt nubes? cū remotior a terra existat, vbi vis illa
reuerberata radiorū solis attigere nequeat, & vim caloris im
primere: quare videat esse frigidior, & nubes generari videa
tur, vbi desinit reflecti atq; reuerberari solis radius. videat igit̄ a fortiori ibi deb re
generari: aut nō ex oī aere potest fieri aqua. **Prima** solutio. Quia ignis purior est
superior existit, syncerore locū caelū lunę attingēs. & aer minus syncerus, inferior,
igne puriore attingit. **Secundae** solutio. Q uod celestia corpora medio circuferan
tur, illo motu sua astra in inferiori applicata caliditatē imprimunt & causant.
nā tota materia q̄ illis subest corporibus, posetia calida est, frigida humida, & siccā.
Et aer tridus est, tresq; possidens regiones, hanc supremā, hanc infimam, & tertiam
his duabus supremā & infimā medium. **Suprema** est illa que quia continetur ab
igne, & ei contermina existit, vim caloris ab ignis vicinia concipit. **Infima** vero
reuerberatos a terra et solidis corporibus Solis radios sentit. **Media** vero existit
vbi a parte superiori vis illa ignea calorem suum imprimere desinit: et ex parte infe
riori vbi radiorum reuerberata virtus deficit. Suprema semper calet, subtilis, et pu
ra, et ignis naturam imitans: non tamen est ignis et ardor: et cum igne, motu caelic cir
cūferetur, agitaturq; circulo. Infima utidem calet, tum propter vapores et exhalatio
nes quas in le receptat omnes, est enim vapor calidus et humidus, vt potentia aqua:
vt halitus aque: et exhalatio, calida et siccā, vt potentia ignis: quā admodum ea quā
a terreis et siccis vt sulphure expirant, et leuitatis naturam participantia, locū in ae
re quarunt. **Tum quia** (qui a solidioribus reueberantur corporibus) in se radios reci
pit duplicatos, et quibus vis calefaciendi maior inest, quia replicati. reflectuntur em
a solidis corporibus, vt quae eorum vim longius in eis in se diffundendi superent,
prepedimentoque sint, colligiturque in unum virtus, quare fortior, et se reflētendo multiplicat. Et media est inter frigida et densa magis, q̄e p̄cedit ut incal
eat caret occasionibus. **Tertie.** Nubes non solum ex aere generantur, sed ex va
pore eleuato, qui in cōactu frigidiusculē medie regionis densatus in n. bē aptatur,
vt plerūq; stillet pluvia, nam frigidus est condensare, condensatum q; ad grauiorū na
turam præparare. Secundo, quia supremā aere regiōis aer, calidus, s. cucus & rarus
est, ignis naturam imitans: in quo non possunt consistere nubes. disaggregat enim calis
dū, & dissipat. Tertio, quia cūculati motu agitatur, vnde sit ut congregari non pos
sent, atq; in aquam conuerti, p̄ obidente motu. **Quarto**, quia venti non videntur al
tissimos montes transcendere: sed circa loca terrae stagnare, igit̄ & minus nubes.
nam nubes sit ex vapore humido & calido: exhalatione ex qua procreat ventus,
grauiore. Et quāvis solem & astra calefacere dixerimus, non tamen debemus ex
istimare ea esse calefacta, nam calefaciunt hec, quae dum feruntur, medium fortiter
dividunt, & secundum rectum, ita ut aliquando lata, ignita atq; liquefacta soluan
t, non autem ita de sole existit, & ceteris astris. Et sol maxime calefactiuus est, &
velocius inferioribus vt luna in suo orbe fertur. & q̄ sol adhuc non sit calidus, indi
cium est, q̄ appareat albus, et non igneus.

Eriti capiti scholia. **vij.** Quare a superiorib; astris in vicinia terrae fit calor. **Huius**
caula, & recte quidē assignatur a Philosopho, q̄ infima regiō aeris a duplice incal
escit radio, directo, & reflexo, media autē ne ab uno quidē nā ipedit eius vehementē
frigiditas radij etiā directi in virtute calefactuam. Et quanvis agēs naturale validius
agat in propinqui q̄ in distās, vbi virtus est cōsimiliter disposita ad actionis rece
ptionē. & cū aqua est in virtute agēdī virtus, id tñ haud quaq; vbi oportet pro
pinquū minus est disposita ad receptandā agentis virtutē, & remotū dispositus, vbi iridē maior
est in remotū agendi vis, q̄ in propinquū, quod in proposito videamus obtinere. Ratio autē ter
tiae quaestioneis, quae nūc probare in supra aeris regione nubes fieri debēre, facile diluitur;
admittendo nubē fieri ex aere, nō quidē simplici atq; elemētari, sed ex corpore aereo. vt vaporē.
Admittitur itidem supra aeris regiō semotior esse a terra q̄ media, radijque reuerberati solis
minime eā perrigit, cū inferiori medie regionis parte deficitur. Vero nō idcirco efficit supra
mā aeris regionem esse frigidam, nam aliam habet quam radiotum reflexionem, quā incalescat
occasione, scilicet ignis elementaris viciniā, a qua vim caloris non parvam concipit. **x.** Et me
dia est semper frigida & densa magis. Aer propriam seruans naturam calidus quidē est & humi
dus. Atq; media regionis aer nō haber proprias naturalesque qualitates, quo sit accommodator
mixtis imperfeciōis aggenerādis ad animantiū vegetantiūque cōlerationē. Neque idcirco existi
mādus est densus esse & grauis, nā semper grauitas & densitas frigiditatem cōsequitur. Aqua
ēm quā terra frigidior est, & tñ minus est grauis & densa. Neque media regiō aeris ab Aristotele
densa vocatur, qui densitatē in se habeat, sed q̄ minorem habet raritatem, qua densitatis nomine
interdum nuncupatur. Est enim ea minus rara, quā aut supraē pars aeris. Neque cali
ditatis mediā regionis sufficiens sumitur argumentū, q̄ in ea sunt impressiones ignitā. Nam illae
nō per se sunt eo in loco, sed per accidens, atq; per repercussionē factā a corporibus densis ini
bi existentibus, ex qua collissione aggignitur incendū, vt choruscā in nube. Ceterū quā finis
infimā regionis aeris, & principiū mediā, determinantur a destitutō reflexionis radiorū calefa
ctiuam, & in aestate ob velumentiōrem aēstū longius protendit radij reflexio, in hyeme
vero breuius, ob bēciliōrem solis in sua regione vim, consequens est mediā aeris regionē aēstāte
minorē esse, & hyeme majorē, nō quidē ob adiectā aut detractā aeris mole, sed ob reflexionis radi
orum penes lōgōrem aut breuiōrem pōrrectiōē, diuersitatē, quā plane efficit ut aeris portio q̄ in
aēstāte sunt infimā regiōis pars, in hyeme sit pars medie, q̄ad eā tēpore hyberno nō pertingat re
flexus radius, quā sit ad eā pertingit tēpore aēstū. Quare nō oportet terrā aut caeliō maiore inter
stūto hyeme quā efficit determinari, aut esse vacuū, aut penetracionē dimisētū, quā quātū me
dia aeris regiō augēt hyeme, tñ infimā diminuit, & quātū media aēstāte est cōtractior, tāto infimā
major, nā quod vni admittit, alteri adiicitur, & contra quod vni accrescit, ab altera subtrahit.

Quarti capitis annotat.

Aex, ægos, capra. **D**alus, torris. **I**nterdiu, in die.

Vartū cap. cōtinet causas flāmarū in summo aere apparetū, ea
riū generationes & quādo & vbi generētur. **F**lāmarū cause. Cau
sa efficiēs est caelū: & materia est exhalatio calida & siccā. **E**arū
gnēratiō. Terra a sole calefacta, duplice emittit spiratiōē: vna
calidā & siccā, & hēc exhalatio dicitur: alterā calidā & humidā, &
hēc dicitur vapor, & exhalatio quidē nata est supereffinere, quia
leuior: vapor autē humidus subsidere, quia grauior. Et quia (vt diximus) ignis cæ
lo conuīsus est & cōterminus, & pars aeris supētema conuīsa igni, & in igne locata: quā
do illuc exhalatio pertingit, inflāmatur facile, parāturq; incendia: quā admodum fu
tu apud nos inflāmari videmus facile, est enī flāmia, siccī spiritus ardor. Et dif
fērunt haī flāmæ & hēc incēdīa multitudine, paucitate, positōne, & figura. Nam cū
inflāmatio lata est, & discontinua, & longa dicitur stipula ardentes, & figurā in illā
imitatur, & quando per globos accendit, & scintillat. ægos & capra: quando noī
scintillat, est dalus. Et quae accenditū secundū longū & latū, & transcurrit vide
tur suo tractu aera post signans, sydus repentinū et volans nūcipatur. Et hēc aliqāt
do in supraē aeris parte sunt: vt cū materia calidior, siccior et rarus, et magis aero
ris naturā imitata fuerit. et aliquando in infimā: vt quando densior fuerit et humili
dior. Hinc sit ut syderū volantū motus pōiectiōni simili est & videatur, nec in aliis
quando obuiant frigidū a summa parte, a quo repelluntur: quae si debilitē, laterā fē
quentur, si valide vt detrudī in imū valeant deorsum eiacūla feruntur, aliquando in
mare, aliquando in terrā decidentia, densum enim deorsum reuerberare et natūrum ēst,
et hac de causa deīciuntur fulmina. Si frigidū ex summa parte relinquunt, sursum

Media ae
ris regio
nē esse fr
igidam.

emicant, et natura quidem, vi autem atque iniuria deorsum. Ad latus autem plerumq; quia sit horum medium: quo motu sursum vt euolent exitum querunt. ¶ Sed quæres. Quomodo aliquando magna pars aeris in mira celeritate videatur incendia concipere? ¶ Dicimus sicut supposito facile inflamabilis lucernæ, vt puluere sulphureo, cum licernam incendis, totum tibi subito accendi videtur: ita et multa incendia parata in aere exhalatione, leui occasione accensa, videatur aer subito repenteque exardescere. Et vniuersaliter haec flammæ et haec incendia (quæ epicauamata vocant) a similitudine figuræ quam imitantur, nomina sumunt: vt candele, trabes, quas docidas dicunt: columnæ, lanceæ teretes, clypei, globi faces, ignisæ pyramides, præterea xiphæ, hæppæ, ceratæ, bolides (quas dicere possumus gladio, equinas iubas, cornua, et ictu ignis) et consimilibus appellantur nominibus. ¶ Quando et ubi fiunt? Et apparent tempore sereno de nocte, et aliquando interdiu. Et omnes fiunt sub globo lunæ, cuius hoc indicium est, nam cito velocitate moueri percipiuntur: quiem admodum ea quæ proiscimus: et prætergredi solem, lunam, et astra, hoc autem est, quia prope sint.

 Varti capitüs scholia. xiiij. Terra a sole calefacta duplēcē emittit spirationem. Cū ignis domestico superponitur aqua caliditatem suscepura, vi caloris fustollit va por calidus & humidus, qui rursum facile in aqua cōvertitur. Cm idem ignis admoetur lignum, ab eo subleuator ignis virtute halitus calidus & fuscus, qui fumus appellatur. Q uod itaque apud nos est ignis, id in maiore mundo est cū lum, sol & astra, calorem rebus inferioribus inducēta, quod autē domī nostrē est aqua ignis admota, id in vniuerso est pars terræ humidior, paludosa & stagnans. Q uod demum apud nos lignum ignis appositum, id ipsum in mundo sensibili est pars terræ siccior, a qua spirant exhalationes. Et hoc pacto experientia eorum quæ nobis familiaria & domestica sunt, haud magno fane impendio eas halituum exhalationes quæ in toto fiunt vniuerso, conciperi possumus. Et differunt haec flammæ, & haec incendia. Id flamarum discriben quod penes figuram varietate sumuntur, diuersæq; denominatione, non substancialis speciei discriben est, sed accidentaria differentia rationis. Nam cum impressiones ignisæ ex eiusdem naturæ exhalationibus progenitæ, supponantur esse eiusdem speciei & naturæ secundum substantiam, ex diuersis autem diuersæ, continet duas impressiones ignitas, vt stipulas ardentes, & sidera volantia, ex eiusdem naturæ halitus confitare, & ergo specie eadē est, id non impediente figuræ aut denominationis diuersitate. Non enim oportet ea quæ diuersæ sunt figuræ, protinus esse specie diuersa, vt in homine pes & manus, tibia & brachium. Diuersum autem nomen solum accidentariam arguit differentiam, nā id inditum est ob figuræ rationē, qua accidentario discrepant flammæ. Contra vero evenit duas eiusdem figuræ & nominis impressiones ex diuersis specie halitibus constituti, vt vnum fidus volans ex exhalatione sulphurea, & alterum ex bituminea, quæ quidem specie erit diuersæ, ob materiam earum diuersitatem, & tamen illis eadem est figura, idemque nomen asciscitur. Neque eadē materia, vt pote exhalatio, arguit omnes impressiones signatas eiusdem secundum substantiam esse speciei. Nam ipsis duntaxat materia ex qua fiunt, & quæ in eas corrumptur, est eadem generi, non autem specie. Non enim omnis exhalatio omni exhalationi eiusdem rationis est & naturæ, tamē omnis ignis simplex omni igni sit idem specie. Neque demum eadem forma, vt flammæ, conficit impressiones ignitas omnes eiusdem esse naturæ. Nam & forma flammæ eadem quidem est generi, sed specie diuersa, vt forma herbae aut fruticis. Et quæ accidunt secundum longum & latum. S idus repentinum & volans, fidus non est (non enim in celo est, vt vera sidera, sed in luna prema aut infima regione aeris) nam repentinum & volans, sideris determinationis sunt distractioines, & id denotantes quod nostris aspectibus appetit. Nempe quia subinde diuersa exhalationis pars accedit, & cum posterior succedit, prior consumpta disparat, idque in longum facta porreptione contingit, ea impressio volare viderit, & se de loco in locum volatu transferre. Et quia a superiori loco in inferiore decidere creditur, atque a celo sui casus initium habere, interdum stella cadens atque decidua dicitur. Id autem ab eo quod nobis appetit, sumptum est, non cauit Ouidius cum ait.
Interdum de celo stella sereno   Etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.

¶ Quinti capitüs annotat.

Voragine, scrobes, foues, quas Greici bothynos vocant. ¶ Puniceus, igneus, cœteus. ¶ Purpureus, roseus, sanguineus. ¶ Crassior, densior. ¶ Caligo, exhalatio vt nubes suspensa. Cū hiatus vt vastum dolium extiterit, pithetes pūcupant, est enim pithos, dolium.

14

15

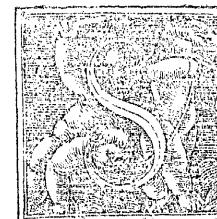
Vintum caput continet causas phantasmatum, vt hiatus, voragine, & colorum, et quomodo fiunt. ¶ Phantasmatum, vt hiatus, voragine, & colorum, causæ sunt eadē quæ flammari. ¶ Quomodo fiunt, sicut in noctis serenitate exhalatio calida & secca (vt nuper dictum est) aliquando ardet, & fiunt stipulae, æges, dali, & cæteræ flammæ: ita aliquando solum lumine coloratur: & tunc fiunt phantasmata. Aereæ enim exhalationes luminis refractione omnino modos colores ostendunt, & maxime puniceum & purpureum: quia hi colores ex igneo et albo apparent permixtis, sicut orientia sydera monstrant, præsertim cum eis talia specula sint, quæ non imaginem, sed colorem suscipiant. Hinc colores in aere plerumque representantur diuersi, nunc punicei, nunc purpurei, nunc clariores, vt qui raro caligine suscipiantur: nunc subobscuri, vt qui crassiores. Album enī in nigro multas facit varietates, & flamma in fumo: ita lumen in caliginis nunc densitate, nunc raritate, colorum omnino modos diuersitates. Et hi colores non ita in summa die apparent, quia illos luminis abundantia impedit, nec in summa nocte, quia hos videri impedit noctis nigredo. Et non multo tempore perdurant, quia eorum materia euanida est, & cito segregata disparet. Sed hiatus appetit, quando lumen interueniente nigro disrumpitur: vt lumine ambiente quædam media apparet profunditas, quod bathos dicunt, quæ cum fuerit magna et concrescens, voragine et chasma dicimus, et facies extalibus dali excidere videntur.

Vinti capitüs scholia. xiiij. Phantasmatum, vt hiatum, voragine & colorum, causæ. Phantasma hoc in loco impressio est ignea ex exhalatione cōstans, nō quidem incensa, sed lumine perfusa, qd' in eam incidens, diuersorū colorū apparētiā redit. Apparētiā dico, nam in caligine neq; croceus est color, neq; sanguineus, qui in exortu solis aut occubitu circa horizontem extremitatē videntur, sed apparet huiusmodi color ex lumine suscepito in caligine, perinde atq; diuersi colores apparētiā iride, qui tamē ibi minime existunt. Quocirca phantasmatum causa eadē sunt re ipsa quæ impressionē dicitur, diuersa tamen ratione. Nam cūlum causa est efficiensphantasmatum, vt materiam eleuans, & eam lumine perfundens, impressionum autem causa est etiā incēdens. Præterea phantasmatum materia est exhalatio calida & secca secundum substantiam manes, & lumen in se suscipiens. Eadem autem impressionum est materia, quia proxime inflammam corrumperit, deperditā sua forma. xv. Sed hiatus appetit quando lumen interueniente &c. Nigritus, distatissimus appetere solet, & album, propinquius, & hoc fortius, illud vero debilius visum moueat. Hinc pictores quod propinquius & exuberantis appetere volunt, albū efficiunt, quod vero somniorū & interiorū, nigro colore depingunt. Cum itaq; lumen in exterminatis rubis minus defisi appareret, in medio autem ob desitatem non appareat lumen, sed nigredo, sibi media quēdam profunditas interficere videntur. Qd' autem ex talibus hiatis dali excidere videatur, id in causa est, quod exhalatio quæ dolorum materia est, reuerberata incenditur, & eius flamma nigro contraposita magis appetit. Si quidem album & flammæ nigro obiectū, magis cōspicuum est, quam si per se & sine huiusmodi obiectione videret. Cuius plane causa est, q; opposita iuxta se in unicem posta, sensibiliora sunt, magisque patescunt, quam vbi solitaria consistunt.

¶ Sexti capitüs annotat.

¶ Cometa et cometes, idem. ¶ Errantes stellæ, planetæ. ¶ Canis, cœlestis imago quæ in canis similitudine pingitur, posterioribus pedibus hyemalī diuisa circulo, capite occasum spectans ad equinoctialē circulum declinante, dextro pedi Orionis fere supposito, oritur cum cancro, in femore tres stellas habet. ¶ Canis, canis maior. ¶ Orion est cœlestis imago quæ vt homo depingitur, ense incinctus, dextra clavam tenēs, occasum respiciens, & cum T auro decertans: quam equinoctialis circulus in zona diuidit. oritur oriente Sagittario. ¶ Zona, Orionis balteus. ¶ Medius tropicorum locus equinoctialis circulus. ¶ Quinque stellæ, Mercurius, Venus, Mars, Iupiter, Saturnus. ¶ Tropicus hyemalis, circulus Capricorni: qui est bruma dicitur.

Extum cap. cōtinet tres de conieta opīniones, earū reprobationes, prīmæ trībus ratiōib⁹, secundū duabus, & tertīe quīq;. ¶ Tres de cometa opīniones. ¶ Prīma est Anaxagoræ & Democriti credentī cometā esse cōgregationē stellarū errantū: q̄ quia prope sunt, lumē suū alternatim refundat & ad se dirigant, seq̄ tangere videātur. Cuius signū est (in q̄ Democritus) quia dissoluto cometa apparuerūt stellarē quædā. ¶ Sed id nō esse verū ostēdīm⁹. ¶ Prīmo. Quia nō modo semel apparere debuissent stellarē plures dissoluto cometa, sed sem̄ p̄ q̄d nō videatur. ¶ Secundo. Quia Aegyptijs dicūt errātes stellarē adiuīcē cōiunctū iī & alijs, & nō facere cometā, q̄d nuper nobis vidēbūs factū est, Ioue stellarū in Gemīnis subētū, & nō facto cometa le separāte. ¶ Tertio. Stellarē per seip̄as paruæ & pene invidēbiles vidētur, si igit̄ coīugātū: Et tangēt, nihil minus maiores nō videbuntur: vt neq̄ si invidēbile tangat invidēbile. Nō igit̄ ex stellarū cōuentu tā vastæ molis generatur cometes. ¶ Secunda opinio est vocatorū Pythagoriorū, dicentī cometa vna esse stellarū errātiū, qua: diu latuerit sub rācijs solanib⁹: quæ modico excessu a sole digreditur, quod Mercurio accidit. & ideo cometā vīsib⁹ humanis se præbere cōspicēdū. ¶ Sed neque id verū quidē est. ¶ Prīmo. Quia nō modo circa errātes stellarē apparent comē, sed & circa alias, quod & nos ip̄si vidimus circa vna stellarū quæ sunt in femore canis. Nec solū Aegyptijs quī idem asserūt, credimus. & coma illa debilis fuit, & magis in partibus astro adiacētibus. ¶ Secundo. Quia si esset vna stellarū errātiū, semper appateret cometa sub signifero círculo. Nā illū semper meant errantia sydera. sed omnes qui tēporibus nostris vīsi sunt, sine occasu super horizontē dīl paruerunt cōsumpti, extra signifero ambiūtū exīstētes. Et impe- rāte Aristeo apparuit vastus horrēdusq; cometes rigente hyeme, & gelo, & serenitate, vesperi ante solem occumbens. & ideo prima die parū apparuit, postea magis, quī lumē suum ad tertīā cēlī partē extēdit: ideo nominatus est via: & ascēdit vīq; ad zonam Orionis, & illū consumptus disparuit. Et hæ itidem rationes faciunt cōtra Democritum. ¶ Tertia opinio est Hippocratis Chijs, & Aeschylī eius discipūli, eorumq; sequacium dicentium corpus cometæ stellam esse errantem, & comam accipere propter locum humore a sole ad ipsum eleuato, & lumīne refracto: a me- dio tropicorum loco non attrahere aquam, quia consumpta est a solis latīone, ideoq; illū comam non gerere, & quando est in declinatione ad austrum: quia breuis est de- cīsio cīrculi super terram relicta, & magna sub terra. Et quāuis copiam aquæ habeat, vīsus tamē nō bene pertingit: ideo illū non appetet. Cum vero ad Boream relīetus fuerit, quia illū magna decīsio super terram relicta est, accipit comā, & appetet cometa. ¶ Sed quod non reēte sentiat, patet primo, quia omnis cometa sub signifero círculo inciperet & desiceret. multi autem extra cīrculum vīsi sunt, & plu- res vīno simul facti sunt. ¶ Secundo. Si per refractionem humore eleuato appareret coma, deberet interdum comā relinquere, et interdum cā resumere. ¶ Tertio. Quia præter quinq; stellas nullus appareret vñq; cometa, id autē falsū est. sed vīsus est, et quīque præter ipsum super horīzontem eleuatae stellarē. ¶ Quarto. Falsum est in medio tropicorum loco et austro nō appetere cometam. Nam circa magnū terramotum in Achāia, cum fluctus Burā & Elicen Achāie vībes operuerūt, or- tus est in occīduaē partis æquinoctio magnus cometes tēpore estīto: & iam multifa- cti sunt ad austrum. Etenim sub Eucle Molonis filio imperante Athenis facta est comata stella circa tropicos hyemales, & sole illū existēte, mense Gameleone, quē Ianuarium dicimus, alij Decembrium. ¶ Quinto. Tanto refractionen astrī esse quantam comam vīsi sunt habere cometæ impossibile est. Constat igit̄ opīni ex parte Hippocratis & Aeschylī determinationem non esse recipiendam,

Sexti capitīs scholīa. xvij. Quod & nos ip̄si vīdīmus circa vnam stellarū. Quāuis co- metā sit in suprēma regione aeris, & magna intercedētē a stellarē fixis secundum al- titudinem distans, huiusmodi tamē distantia vīsus nō potest internoscere, vt neq̄ percipit interstitium nubium & celi, quāuis sit perē magnum. Hinc iudicat vīsus co- metam esse in cælo, & propinquum aut distantē ab astrī secundum interceptionem lateralis spaci & latitudinis, quam facile vīsus dijudicat. Cum enim cometa vīdetur adiacere ad latus stellarē, neq̄ magna cæli pars inter vītrācē intercepta facet, dicitur esse circa stellarū. Quādo vero magna cæli portio inter cometā & stellarē mediat, dicit esse p̄cula stellarū. xviii. Deberet interdū comā relinquere, & interdum eam resumere. Deberet quidē cometa relinquere co- mā quādo nō esset vapor sublatus, & ad latus errantis stellarē facens, in quo fieret luminis refrac- tio. Deberet autem eandē resumere, quando in vapore ad latus facente fieret refractio luminis. Atqui cometa semper videtur habere comā, qua & nōmen accipit. Et quod in tertīa ratione contra hanc tertiam opīniōnem adducit, præter quinq; stellas, planerasq; minorē nullū debere ap- parere cometam, si cometa sit vna stellarū errantum, ex eo robur habet, q̄ nullū antiquorum co- metam posuerunt esse aut solē aut lunā, propter insignem vītrūq; molem, quæ maior nobis ap- pareret quam soleat apparere cometes. Si itaque cometa esset vna stellarū errantum, esset vna ea- rum quīque nobis apparent minuscule, q̄ earum moles ipsius comete magnitudini sit ad- modum respondens, quare præter quinq; huiusmodi stellarē nullus appareri deberet cometa. Cī fluctus Burā & Elicen Achāie vībes operuerūt. Duas illas vībes oīm aquīs obrutās esse, Oīm dius quoq; ex Pythagora memorat. Si quāras Elicen & Burā Achāidas vībes, Inuenias sub aquīs, & adhuc ostendere nāra. Inclīnata solent cum moēnsibus oppida mersis.

¶ Septimī capitīs annotat.

¶ Pogon, pōgonos, barba, hinc pōgonia, cometes cuī inferiore ex parte in specie bar- bæ loge promittītū uba. ¶ Est & vīsus alijs seculis incognitus sub Augusto Cæsa- re cādūs cometes, argenteo crīne, ita refulgēs, vt refulgētā excellētā vix cōtuerī liceret, specieq; humanae de effigiem in sē ostendens, vt prodit C. Plinius. Sed quis nō intelligit hoc dominiū prænūcīū fuisse astrū: cum volūt deus homo in terris vi- deri, & cum homīnibus nostris sortem miseratis convenerari? ¶ Eleuantia exha- lationes & vapores, sol, planetæ, & astra. ¶ Hypercauma, epicauma, inēcēndiū in sur- sum apparet. ¶ Aegos, flumē, vībs in Hellestōto. ¶ Tropici, termini vīg foliis.

Eptimum caput continent causas cometæ, eius generationē eiūs diuersitatem, signa q̄ fit calidæ & sicca naturæ, cur non multi passim, cur raro, & cur frequentius extra tropicos appa- reat: & præter literam Aristotelis, significaciones cometæ. ¶ Cometæ causæ efficiens, sol, planetæ, astra, materia, exha- latio calida & sicca. ¶ Cometæ generatio, Cum eleuantur ex- halationis calidæ & sicce multitudiō vīsque ad illam supremā aeris regionem in ignis confinio existentem, circulari motu agitatam, quæ quidē compacta sit & densa, bene inflammabilis, sic vt non mul- tum exuratur, neque cito extinguitur, habeatque subiectam dispositam exhalatio- nem ascendentem vt aptum & conueniens pabulum, tunc fit stella comata. Facile enim propter ignis viciniā, & loci sui dispositionem inflammatur: & ad illius sum- mā aeris motum syderis cursuni imitatur. Et hīc flammatā in modum crīnē circū- quaque dispergit, qui crīnitus dicitur, hīc deorsum demittit, & tunc pogonā est quē barbatum dicimus. hīc vero in latus porrigit, & hīc dicunt caudatum. ¶ Cometa

21 rum diuersitas. Horum est duplex. quidam per se appetet non in loco astrī: & totus est hypercauma. Alius sub astro, nūc sub errātico, nūc sub alterō: & fit in modū ha- lo cīrcū solē, aut lunā: nūc crīnē, nūc pogonā, nūc flāmā in latus porrīges. sīdū autem comam non habet. Hoc tamen interest, quia halos fit refractione, vt postea sīt manifestum. cometa vero flamma & incendio. Hīc fit vt Hippocratis ad so- lem refractionē parum sit probanda: quia frequentius per se fit, neque circa solem, neq; astrū aliquod, quam circa astrū. ¶ Signa quod cometa calide fit & sicce natu- 19. Cometam ignē esse consistētē & naturę, hec sunt indicia. Quando apparet

comete, validi perflant venti, & siccitates sunt multe. hoc enim ideo est, quia eleuatur exhalationis multitudo, humidum euaporans & soluens: vt in aquam concrescere: densari, soluque non possit. Et cum cometes pauciores, minores, & rariores: pauciores erunt venti ac siccitates. cum vero maiores, validiores erunt venti, & anni sicciores. Et memoria proditum est aliquando sic inualuisse spiritum, vt magnus laps sublatuſ fuerit in aera, qui in Aegos flumen claro die decidit: & circa noctem ap paruit cometes horrendus: ac tunc hyems sicca fuit, & borealis: & aestus ille maris qui Achæam invasit, propter contrarietatem ventorum factus est. Nam boreas in sinu obtinuit, faciens fluctus et inundationem: et austro extra impetu valido perflabat, et arida impetebat loca. Et sub principe Nicomacho circa circulum equinoctialem exortus est cometes diebus paucis perdurans, a vespera ortum faciens: quod tempore insolitus ventus vexauit Corinthum. Hæc sufficientia præbent arguenda cometem nature esse igneæ, calide et siccæ. Et si quæras, cur non multi simul passim? cur raro? cur frequentius extra tropicos fiant? Hoc ideo est, quia raro matutinata eleuata est, vt sufficiat facere cometam unum aut multos. Et propter disgregationem et solutionem materiæ quæ sit nunc a sole, nunc ab astris, et feruore solis, semper illac discurrentis, sub tropicis fortius dispergitur atque dissolutur materia, quam extra illum celi ambitum. Præter literæ Aristotelis sententiam, cometæ significationes. Præsignat bonorum sterilitatē, ventorum impetum, bella, principium lethum, et seditiones.

Tu steriles agros, et inania vota coloni,

Siccus et efferuens seu cometæ facis

Cum crinem ostendas, tunc ventorum impetus vrget

Oppida, tu bella sanguinolenta moues.

Principibus lethum, tu seditiosa minoris.

Sic varijs mundus ducitur auspicijs

Siximi cap. scholia. Est & visus alijs seculis incognitus. Cometem illum candidum sub Augusto Cæsare visum (cuius meminerit huius capituli nota) nonnulli eā esse stellam coniecant, in qua Sibylla Tyburtina Augusto Cæsari ostendit (vt perhibent) imaginem cadiissime virginis puerum gremio complexæ, eisq; dixit. Hic puer maior te eff; ipsum adora. Cui Mantuanus satris astipulatur de prædicta Sibylla loquens.

Hæc (cum diuinis cultus & sacra pararente)

Augusto cum plebe partes) cita Tyburi acem.

Liquit, & ingentes venies ad Cæsaris aulas,

Fulgentem nistido monstravit in æthere circum;

Irideq; inclusam parva cum prole parentem.

Atq; manum tendes, vultuque ad syderaverfo,

Ille puer deus est, inquit, tu desine Cæsar

Velle coli, pueroque aras ac templare linquere.

Ille regit cælos, arque immortalis olympi

Possidet imperium, & fatalia temperat astra,

Pone precor Cæsar fastus Auguste superbos;

Teque (sicet tristes vastæ telluris habenas)

Etsi sub immenso positum reminiscere summi

Principis imperio, cui rerum externa potestas.

xx. Et hic flamna in modū crinitis circuisque dispergit. Quæ tristaria cometæ diuersus appareat, ut hæc haber litera, efficit diuersitas cōsistētis exhalationis adiacētis cometæ. Cū ei sparsa circuusque exhalatio incedit, dicitur crinitus. Cū vero ima ex parte deorsum porrigit exhalatio in specie barbae, & in flamnatur, dicitur barbatus. Cū denique extra compacta exhalatione prominet in longissima exhalatio incesans, ad latus, dicitur caudatus. Ex quo liquido cōstat ipsum cometæ esse de natura elementi, naturaque lucis trahere elementi, viptote ignis, cuiq; caliditate & siccitate fortis. Nec obstat cometæ luciditate videri, nō aut ipsi ignis, quia huius materia rarior est q; vt ad ea cōstat visus, illi aut desir & compactior. Nec moris circularis cogit cū esse cælestis naturæ, nō mouet cometæ circulo per accidēt, ad motū aeris q; cōtinetur, & nō per se. Nec futuroruſ plaga quæ ab Astronomiis cometæ sunt, nā est illoruſ præfigiū cometæ causa precipua, sed posterior, designans causas illoruſ

affectuū adesse, sicut iris plurimæ. Apparēt enim cometæ designat magnā esse virtutē calefactiū astrorum, per quā multa eleuātur exhalationes, & terræ inducit siccitas atq; sterilitas. Illarū a tem exhalationū pleriq; repercutiuntur a corporibus densis media regiōis, & validos efficiunt venenos. Et vt in maiori mundo, ira & minori vis illavalia astrorū immurationem facit, homini busq; mouet cholera, ex qua nō refrenata, bella, seditiones, & principiū cædes cōsequuntur, vt tempore belli Pharsalici, & mortis Iulij Cæsari cometam apparuisse memorie proditum est.

¶ Octauī capitiū annotat.

¶ Lac primo, est circulus albus cælum cingens (vt aiunt) per Geminos & Sagittariū transiens, sub noctis serenitate conspicuus, de quo sic meminit Ouidius.

Est vía sublimis cælo manifesta sereno. Laetitia nomē habet cādore notabilis ipso.

¶ Secundo, Lac est exhalatio sub ipso aggregata cælesti circulo, eius candoris similitudinē repræsentans, & causatur candor in illis, vt colores causari dicti sūt. Cælestis semper sub nocte serena appetet, impressionis nō semper. Lac, vía laetitia, galaxia, gala enim dicitur Græci lac.

¶ Emphasis, demostratio, Sporades, disperiat. Cœatum caput cōtinet tres de laetie opinione, earum impræbationes, & propriam determinationē.

¶ Tres de lacte opinione. Prima est Pythagoricorum dicentium Phætōtē semel hac currus traxisse paternos, & hanc cæli partē exustā incādūisse: hincq; nobis adhuc lac apparere.

¶ Sed inconueniens est nō intelligere hac de causa zodiacū circulū, iam exustum esse debere, & magis q; sit lacteus circulus, nā sub eo sē

per sol decurrat, & omnia erratiā sydera. At nihil tale passus cōspicitur, nobis enim totus manifestus est circulus, & qualibet nocte videtur dimidiatus.

¶ nisi ea ex parte qua cōiungitur laetitia circulo. Secunda est Democriti & Anaxagoræ dicētiū lac esse proprium lumē aliquorū astrorū adiunīcē cōgregatorum.

Dicebāt enim solis aspectu propriū lumē astrorū impediri videri, sed terra interposita non impeditū videtur, et lac nūcupatur.

¶ Sed nō ita est, Primo, quia lactis circulus sēper appetet sub eis de astris. At cōtinue est ēt alia et alia quæ a sole nō inaspicerētur, trāfīato īgitur sole, oportet et lac trāfferi.

¶ Secundo. Quia astronomiis theorematibus cognitū est solem esse multo terra maiorē, et astra multo magis a terra q; sol et luna distare, conus īgitur terrestris umbra deficit citra astra, adea ipsa solarem aspectum non impediens.

¶ Tertia est dicentium lac esse radiorum solis refractionem: vt de cometæ. Sed neq; hoc verum est, Primo, quia nō semper deberet apparere in eodē loco: vt impossibile est ēadem emphasis continue in eadē speculi parte fieri, si speculū aut res moueat.

¶ Secundo, Quia appetet nobis lactis circulus in aqua de nocte, vbi non potest esse talis refractio. Non īgitur fieri oportet hanc emphasis atq; candoris manifestatio nē ob radiorū refractionē.

¶ Aristotelis determinatio. Virtute astrorū quæ sunt in cælesti laetitia circulo, eleuātur exhalatioēs multæ, vt fit in generatiōe cometæ. ī

qua quidē recipitur atq; refringitur lumē astrorū illic existentiū, et illius partis cæli fitq; hūc in modū circulus magnus albus (vt sub astrī rotunditate sit circulus halos) qui lactis circulus dicitur.

Et id quidē rationabile est. Nā si vnu astrorū sufficit materialia eleuare vnde possit prodire cometæ, multo quidē fortius magna astrorū multitudo, quæ in via cæli laetitia late effulgēt (quas sporadas dīcunt) materialia sustollere

poterit, i qua hæc pars cæli formetur, reprobeturq; Addē hūc lacteū circulū nō fieri iter tropicos neq; cometes: sed extravbi exhalationū vis maiore perdure posse

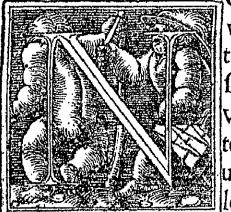
id soluta tēpore, et vbi esse possit majoris materialis reprobationis cōmoditas. De flaminis īgitur apparētib; de phætōtē, de cometis, et laetie, hæc dīcta sufficiat.

¶ Cratii capitiū scholia. Lac primo, est circulus albus cælum cingens. Hæc gemina lactis significatio in notis huīus capitiū explicata facile satisfaciit, et inquisitione qua sciscitur an galaxia sit de natura cælesti, velementari. Siquidem adhibenda est responsio galaxiam primo, esse de natura cælesti. Et enim cælestis circulus suo candore conspi-

tuus, & non est impressio, sed ipsius causa. Nec oportet cælum, quia omnes partes eiusdem habent naturę secundū, substantiam, sicut in vna parte habet candore, in qualibet ipsum habere, aut quia in aliqua parte non habet in nulla habere. Nam cū sit heterogeneum, & partes dissimilis denominatio diuerforū officiorū fortissimū, nihil vetat ipsū in diuersis partibus diuersa habere accidētia, périnde atq; astra, cæli partes, lucē habent, cuius ceteræ partes eius sunt immunes, quæ admodum & animalia partes omnes habent eiusdem naturæ, in diuersis tamen partibus varia habent ac cidentia & opera. Lac autē secundo, siue galaxia in secunda acceptio, est de natura elemētarī, & impressio est lignea, ab exhalatione candore cælestis illius circuli recipiente formata. Et de hac potissimum loquitur Aristoteles, & quæ in litera dicit, de ipsa intelligi exposito secundum materię subiectā. xxiiii. Prima est Pythagorici dicentiū Phæthōtēm, Fabula de Phæthōtē Ouidius elegantissime in secundo Metamorphoseos prosequitur, quam (licet poetis aptam) nō debuerūt Pythagorici Philosophi accommodare, aut credere ex eo currus ductu partem cæli existāt. Nā cælum non est incendio obnoxium, nec ab igne lesionem suscipere natum, quædicoquidem ignis elemētarī cælo luce conterminus nullā ei infert labefactationē. Quā autem hanc fabulā ad historiā referre malūt, dicit per Phæthōtēm designari cometem ingētem & horribilem, qui quoniam in vīsus est, eiusq; tēpore tantum fuisse siccitatem, solisque ardorē, vt arbores & segetes arescant, & flumina propemodū exsiccata. xxv. Conus igitur terrestris vmbra defecit circa astra. Cum sol est sub nostro hemisphærio, terræ vmbra in modū spærica pyramidis per ærem cælum versus porrigitur ex opposito corporis lucidi. At illa in vmbra nō diffunditur in sublimē usq; ad astra cum ob terræ ad solem paritatem, tum ob nimiam astrorum terra distantiam. Deficit igitur conus, supremusq; vmbra terrestris vertex, longe circa astra, quare non impedit diffusionē luminis solis sub terra existentis ad astra nobis supereminētia. Nō em̄ potest opacū impeditre lucidū, nisi p̄er quātū spatiū sua vmbra diffunditur. Si igitur non possunt astra videri in die proper lumē solis, eadē rationē nec eorum lumen nocte videbitur, quod est dictis eorū repugnās.

CNoni capitīs annotat.

CStilla, gutta.

Onum caput continet causas pluviæ, eius generationem, & vñā caliginiā & nubis differentiam, & præter literæ Aristotelis sententiā vñū & viginti signa pluviæ. **C**Ausæ pluviæ 27 sūt efficiēs, cæli circul⁹, maxime solis, qui p̄penos decurrēs vapores eleuat, & disaggregat, quos sua absentia congregat. materia autem est vapor calidus & humidus sursum latus. **C**pluviæ generatio, a sole & alijs astris eleuatūr vapores ab aquæ locis, est enim vapor, aquæ halitus) qui diu in aere suspensus & ob mediæ r̄igonis frigidæ contactum densatus in frigidatur, atq; iterum per stillas deorsum erumpit, fitque pluviæ. Quæ si minoribus stillis crebra descendit, imber, si maioribus, pluviæ, si impetuose, subito & grossioribus totis simul labroterā dicitur. **D**ifferētia. Inter nubem & caliginem hoc interest, quia nubes est crassior 28 ille vapor visus in aere suspensus, qui tandem soluatur in aquam. Caligo autem istud suspensa nebula est, sed quæ non soluatur in aquam, que dispergitur, & dispersa vanescit, est enim caligo velut nebula sterilis. Fit hinc vt caligo magis sit se renitatis signum. Et generatio nubis ex vapore, & pluviarum ex nube, imitatur so- lis circulum, nam sole existente prope, eleuantur vapores, siuntq; nubes, quo ea longato, iterum descendunt, calidum enim eleuat, & frigidum deprimit, & hoc semper, vt fluuius effluens & relabēs secundum ordinem. Et forte hunc semper naturæ seriae seruata indeficitem fluuium, vt diuinæ prouidetū flumen, priores sub ænigmate, & velata allegoria Oceanum terræ semper circumfluum vocauere. **P**raeter literæ Aristotelis sententiā, vnum & viginti pluviæ signa. Mergorū & flumine celo volatus atq; clamor. Fulicæ in sicco ludentes. Ardea super nubem euolans. Sidera cadere visa, Albescentes flammarum sub obscura nocte tractus, Paleæ & frondes eleuantæ volitantes. Plumæ in summa aqua colludentes. Ex parte Boreæ, Eurij zephyriq; tonitrus, Grues in aere fugam agitantæ. Vacca in cælum suspiciens, & captans naribus auras. Hirundo lacus circunuolitans. Ranæ in limo querulæ, Formica oua extollens. Cælestis arcus apparitio. Agmen coruorum e pastu rediens, & alis strepens. Fluviales aues vndis relictis prata querentes, se frustra

Iauare gestiērēs. Garrula cornix. Cornix sola dissipata arena, caput vndis obiectans & immersans. Ignis in oleo scintillans. Et fungi crescentes, pluviæ & tempestates (vt cecinuit Maro) præfigunt.

„ Iam sibi tum curuis male temperat vnda carinis,
„ Cum medio celeres reuolant ex æquore mergi,
„ Clamoremque ferunt ad littora. Cumque marinae
„ In siccō ludunt fulicæ. Notasque paludes,
„ Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
„ Saepē etiam stellas vento impendente videbis
„ Præcipites cælo labi, noctisque per umbras.
„ Fluminarunt longos a tergo albescere tractus,
„ Saepē leuem paleam & frondes volitare caducas,
„ Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
„ At Boreæ de parte traxis cum fulminat, & cum
„ Eurique, zephyrique tonat domus, omnia plenis
„ Rura natant foissis atque omnis nauita ponto
„ Humida vela legit, nunquam imprudentibus imber
„ Obsuit, Aut illum surgentem vallis imis
„ Aceræ fugere grues. Aut bucula cælum.
„ Sulciciens, patulis captauit naribus auras.
„ Aut arguta lacus circunuolitait hirundo
„ Et veterem in limo ranas cecinere quæ larvæ,
„ Saepius ex tectis penetralibus extulit oua,
„ Angustum formica terens iter. Et bibit ingens
„ Arcus. Et e pastu descendens agmine magno
„ Coruorum increpuit densis exercitus alis
„ Iam varias pelagi volucres, & quæ Asia circum
„ Dicibus in stagnis rimantur prata Caystri.
„ Certatim largos humeris infundere rores
„ Nunc caput obiectare freuis: nunc currere in vndas,
„ Et studio incassum videas gesture lauandi
„ Tum cornix plena pluviæ vocat improba voce.
„ Et sola in siccō se tum spatiatur arena,
„ A regi p̄ ut obiectat querulum venientibus vndis
„ Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ
„ Nesciuntre hyemem, testa cum ardente viderent
„ Scintillare oleum, & putres concrescere fugos.

CNoni capitīs scholia. xxvii. Causæ pluviæ sūt, efficiens, cæli circulus. Sol dicitur causa efficiēs pluviæ, quia colore suo sustollit vapores, ex quibus fit pluviæ. Media itidē regio aeris pluviā efficit, q̄ frigiditate suavapores in nubē condensat, nubesq; in pluviā soluit. Nec inconuenit est eiusdem efficiēs diuersas & contrarias esse causas, secundū diuersasq; ceteræ partes atq; officia. Ceterū quāvis vehementior sit solis calor & tenuis q̄ hyeme, nō oportet si calor solis pluviā efficit, crebriores pluviæ restare fieri q̄ hyeme. Nā calor & tenuis vapores quidē copiosos sustollit, sed ob effervescētia atq; vehementi eos dispergit, neq; sinit in nubē cōcrescere. Calor autē hybern⁹ longe languidior & vapores subleuat, & subleuat in nube cogi nō vetat. Hinc maior haberet gignēdæ pluviæ occidētis, q̄ astante. Nec oportet solē cū cōgregātur vapores in nubē, s̄pēr absētē esse a nobis secundū substantiā, alioqui solum tempore nocturno fierent nubes & pluviæ, sed sufficiet eū esse abiente in secundum virtutem, & vīni eius dissipatiā nō impeditre concretionem vaporū in nubē, quod sequentem cōtingit ipso sole super horizontem nostrum existere. xxviii. Et ob mediæ regionis frigidæ cōtactū Media regio aeris locus est naturalis, a natura designatus generatiōis pluviæ, nō tamen est naturalis pluviæ genitrix, n̄ cū grauis sit, naturæq; quer, vbi primum generat, delabitur, vt in suo cōtueretur loco naturali. Nec p̄ dicario oportet medianam aeris regionem

esse locum naturalem generatiōis altariū aquarū, quā cerere aquā diffīmilem habent a pluia generandi modum & rationem. Denum impressiones ignitas interdum fieri in media regiōe aeris, non impedit pluiam ibidem natura gigni. Nam dicitur impressiones siue a corporibus densis & solidis, quā, quāuis frigida, deorsum detrudunt exhalationes conatas sursum emicare, ex qua collisione fit illarū incensio, perinde atque ex marmore frigido, marmori etiam frigido illiso, excutitur ignis. Pluia autem fit altā ob cauā, ut pote frigiditatem praeclatam regionis. Nam sibi tum curvis, vnde male temperat carīnis, quando ob ingruētūm rēpetatē non est apte disposita vt carīnae per eam ducantur. Pars borea, est pars cœli septentrionalis, nam ab ea spirat Boreas.

Ex primo geōrgico.
Virgilij.

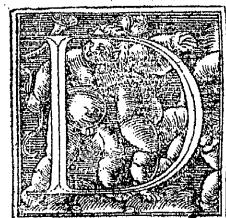
Sic domus Euri eadem ratione pars est orientalis, & zephri, occidua. Imprudentibus, signis, quibus nūc obfuit imber, quia tanta sunt futurae pluiae signa, ut non possit nō percipi vētura etiā ab incursis, quare cīs nō nocet, cū nunquā sit improvisa. Veterem querelam, aut q̄ humana amī seruit formā, vt canit Ouidius, aut q̄ Hidrum regem haberunt, vt fabulatur Aesopus. Ingēs ar-
cus, lris, quāe bibere dicitur, cū vapores sustollit ex quibus sit pluia. Afia prata sit quāe adiacēt Alīe paludi, non longe a Cäystro Meonis fluui. Cornix dicitur improba, q̄ sinistri credebatur ominus in augurīs, vnde id Virgilij.

Sæpe sinistra caua predixit ab ilice cornix.

Scintillare oleū, id est scintillas quasi infecta aqua emittere, quod signum est vaporum in aere subleuatorum. Putres fungos, fungorum figurās ex fuligine natas, & summi lucernæ hæretes;

Decimū capitū annotat.

CSerenitas, est a nubib⁹ aeris puritas. **C**T ranquillitas vero, est in aere fluctuationis ventorum vacuitas.

Ecimū caput continent causas roris & pruinæ: eorū generatio-
nes, tres eorum differentias, & duas conuenientias, & præter li-
teras sētētiā, roris & pruinæ accidentia. **C**Roris & pruinæ
causæ, efficiens, sol & astra, materia, densus vapor, parūq; ca-
loris habens. **C**Roris generatio. Vapor qui paululum de die e-
leuatus fuerit, ob calidi sursum ducētis paucitatem, seferatæ
noctis frigore deorsū ducitur, atq; in aquā soluitur, qui in a-
qua versus ros dicitur. Fit enī cū nō fuerit aestus sursum ducēs
& exiccas, neq; frigus cōstringēs & gelas. Et quod gignatur prope signū est, quia tū
nō lōge suspeditur vapor. **C**Pruinæ generatio. Fit vt ros, sed pri⁹ q̄ vapor in aquā
ver⁹ cernatur, gelatur, & fit hyeme, magisq; hyemalib⁹ locis. **C**T res rotis et prui-
næ differētiæ. Differit primo. Quia cū fit ros, vapor nō gelatur, qđ facta pruina
cōtingit. **C**Secundo. Ros temperiem requirit, pruina autē non, sed frigoris la-
psū. **C**Tertio. Quia ros fit flante Austro, et non Borea, nisi in Ponto, vbi opposi-
to fit modo, nā austriñ flatus tēperiem parat Borea hyemē. Est enī frigidus, et
suo frigore exhalationis caliditatē extingueens, præterq; in Ponto, vbi austri distas
temperiem facere nequit, Borea autem illiç propter frigiditatem antiperistasin fa-
ciens, quā cōtriariorum cīrcūstantia est) calidū cōgregat et magis euaporat. Hinc
fit vt in exteris locis id etiā percipiatur, et putei flante Borea plus effusum ha-
lētq; quam flantibus austriñ, Sed Borealia extinguit antequam constent. Austri
autē congregare sinunt, Et pruina e cōtrario sit magis flante Borea. **C**Dux conve-
nientia. Conuenient primo, quia ambo fiunt tempore sereno, et tranquillo. Non
existente enim serenitate, vapores apti eleuari nequeunt, et flante vento, consistere
non possunt. **C**Secundo. Quia ros et pruina in altis montibus non fiunt. Primo,
quia vapor ex quo gignuntur, densus est, et parum caloris habens vnde posuit in prē-
ruptorum verticem montium sustollī, sed prope terram dīmittitur. Secundo,
Quia montū vertices vento agitantur, non consisteret igitur vapor, vnde illicros
atque pruina fieret. **C**Preter literam, roris et pruinæ accidentia. Ros frumenta col-
lecta putrefactare facit, sereno fit tempore, ex rore oves letalem fluxum concipiunt.
Pruina plerūque fecet, descendens, serenitatem, ascēdens, futurū indicat imbre.
Rore seges collecta perit, Sunt rorida Tempe.

Rore et oves pastę, ventre fluente cadunt.

Cana pruina olida est, descendens ipsa serenata.
Sed si conscedat, tempora pulla notet.

VEcimū capitū scholia. xxxi. Roris generatio. Vapor qui paululum de die, Rorem in infima regione aeris fieri constat, tum ob vaporis ex quo fit densitatem, tum ob calorū ipsum suffolentis paucitatem. Nec credendum est vaporē ex quo fit ros, subtiliorem esse eo ex quo fit pluia, quāuis ex hoc fiat nuhes, ex illo autē non. Nam nuhes requiri copiosum vaporē, validumq; frigus constrīngens. Vapor autē roridus oppido q̄ paucus est, & temperatum frigus exigit. Et quanuis paucus vapor altius sustollit natus sit q̄ multus, vbi æquā virtutē habet vtrūq; suffolentis, & q̄ suffollitur vapor, in ceteris quam multitudine ac paucitate, conueniens est, non ramen id evenit vbi diuersæ virtutis est calor suffollettis, & diuersæ dispositionis vapor qui suffollettur, quemadmodum hoc in loco. Nam calor subleuans vaporem pluialem, copiosus est, subleuans autem roridum vaporē, per quam paucus & languidus. Insuper & vapor pluialis, rarius est & leuior, vapor autem roridus, den-
sior, & minus leuitatis sortitus. Hinc non cōficitur si multus vapor a multo calore suffollettur ad medium aeris regionem, idcirco oprtere & paucum vaporē a lento calore illuc eleuari, cū non sit huius & illius vaporis consimilis eadēq; ratio. xxxiij. Hinc fit vt in exteris locis id etiā per-
cipiat. In alijs locis (inquit) quem in Ponto percipit id ipsum, Boream scilicet propter frigiditatem calidū cōgregare, & magis euaporare, & eam ob causam puteos flante Borea plus effu-
mare, quam flantibus austriñ. Nam flante Borea calor diffugit ad imas aeris partes aquis vacuas, frigore Boreali altiore aeris partem occupante. Et virtus calorū hoc pacto vinita, fortius vapo-
res resolut. Austrō autē flante non sic calor in imum destrus cogit, sed liberior per totum aē-
rem diffundit, quare debilior calor aquis proximus, minus vaporis eleuat. Cæterum Pontus (cuius meminit litera) Sythia cōtermina regio est, ad polum arcticū & septentrionem sita, a qua
Auster, cum ventus sit meridionalis, & diametraliter septentrionali oppositus, procul distare fa-
cile dignoscitur. xxxiiij. Rore seges collecta perit. Tempe, nemus est Hæmonia, arboribus fre-
quens, placidissimam redentibus umbras, per quod Peneus annis iucundissime decurrit, mar-
ginibus gramine virentibus, aufumq; concentu peramoenus, de quo Ouidius.

Est menu Hæmonia, prærupta quod vndique claudit

Sylva, vocante Tempe, per quod Peneus ab imo

Effusus Pindo spumosis voluitur vndis.

Hinc loca quævis amoena, placida & temperata, tempe vocamus. Tempora pulla, atra, nigra,
nubila & pluviola.

Vnde decimū capitū annotat.

Ephemeris, diarius, vnius diei.

Ndecimū caput continent causas niūis, eius generationem, et
vniam conuenientiam, et præter literas sententiam accidentia.
niūis. **C**Ausæ niūis, cum prædictis eadē sunt. **C**Niūis gene-
ratio. Nix generatur, cū nubes prius q̄ in humorē stillet, cōgea-
latur. & hoc est frigiditatis regionis in qua fit, signū, & tempo-
ris. Non enim constringeretur ac gelaretur multa existente ca-
liditate, & non superuincente frigore. debet tamen aliquid ca-
loris esse, nubem eleuare sufficiens. **C**Conuenientia. Conuenient pluia, ros, pruina,
& nix, nam fiunt ob infrigitationem orniā. Et pluia & ros sunt idem, & pruina
& nix idem, sola paucitate & multitudine distantia. Nam pluia ex multo vapo-
re, multis locis, & multo tempore collecto, generatur: ros ex paucō, vt ephemero va-
pore. Et pruina ex gelato vapore: nix vero ex gelata nube. **C**Præter literas senten-
tiam, quatuor niūis accidentia. Nix nimium albet, fortiter visum dispergens, per
flocculos cadit, messem auget, semper in altis saluatur montibus,
Candida niūis nimium, tu fundis acumina viſus.

Tu cadis vt floccus. Messibus apta venis.

Hismaron, & Rhodopen, & Caucason, Othrīn, & Alpes

Præruptos montes tu sine fine tegis.

VNdecimū cap. scholia. xxxvi. Et pluia & ros sunt idem. Hoc quidē parū, illud ve-
ro magnū. Vtrūq; enim fit per non cōgelationē, & pluia est vt multus ros, ros au-
tem vt parua pluia. Similiter nix & pruina sunt idem. hoc itidem parū, illud vero
magnū, cum vtrūq; fiat per cōgelationē, & nix est vt multa pruina, pruina vero ve-
rō pauca nix. Et cōstitutis quatuor terminis hoc ordine, pluia, ros, nix, pruina, sicut se-

Rorem in
ima regi-
one aeris
gigni.

Pontus.

Tempe.

Peneus.

Ouidius.

Hilmarus
Rhodope
Caucasus
Othris.
Alpes.

habet pluia ad rorem, ita nix ad pruinam, ergo per coherens proportionalitatem, sicut se habet ros ad pluiam, ita pruina ad niuem. Et per transmutat proportionalitatem, sicut pluia ad niuem, ita ros ad pruinam. Iterumque per conuersam proportionalitatem, sicut nix ad pluiam, ita pluia ad rorem. Et cetera proportionalitat rationes in hisce quatuor terminis defumi quā facillime possunt. **xxxvi.** Tu cadis ut floccus, messibus apta venis. Floccus, exigua est lanç portiuncula, quē haeret dumteris & spinetis cum per illa tranfuent oves. Inde flocculus diminutum ensalvatur. Et in flocculorum similitudinem niuem cadere, vel experientia compertum habemus. Porro nix atra est messibus, quia cum agros quibus mandata sunt semina, tegit, constringit suo frigore terram, naturalemque terrae calorem cogit introsum manere, qui eo secundius & vberius semina ad segerum productionem souet. Hilmarus & Rhodope montes sunt Thracie perpetua niue dentes. Caucaus, mons Indis conterminus Scythis. Othris, mons Thessalica, quem Virgilius niuelum vocat cum inquit. Descendit Centauri Homonum Othrinque niualem.

Alpes sunt montes Italiain Gallia determinantes, de quibus Virgilius.

Alpinas ah durā niues, & frigora Rheni.
Et in his editissimis montibus saluator nix, q̄ calor solis etiam aestiuus non sufficit eam liquefacere, quare diurno frigore tandem illa duratur in crystallum.

Duodecimi capitūlū annotat.

CAntiperistasis, contrariorum circumstantia. **C**Pontus, regio ad Boream, est & id mare quod a palude Meotide usque in Tenedum protenditur. **C**Labroterae, impetuiores, vehementiores.

Vodecimū caput cōtinet duas quæstiones, antiquorū respōsiones, carū improbationes, secundæ tribus rationib⁹, & proprias solutiones.

CPrima quæstio. Vbi generetur grādo? **C**Dixerūt sursum generari, & aquā ob stellarū paruitatē suspenſam manere in aere (quæ ad modū contingit aurum, & pleraq; terrea corpora ob molis paruitatē aquæ supernatare) & illic congeleri: & postea cōgregata multa simul, cadere grādines. Sed hoc esse non potest, quia cōgelata copulari nequeunt: quemadmodū humida. **C**Secunda. Quo tempore magis generetur grādo? & videtur hyeme. nam grāndo est vt crystallus, fit autem congelatio hyeme, maxime tamen vere appareat & autumno, tempore fructuum, & tranquillioribus locis. Dixerunt magis æstate fieri: & cum nubes ad tantæ altitudinēs aerem peruererit, qui maxime sit frigus, quia solarium rarefactionem radiorum non amplius sentiat, illic aquam gelari, fierique grādinem. & hoc maxime æstate evenire contingere, quandoquidem copiosus sit calor, nubes eleuare & sursum pellere sufficiens. **C**Sed neque hi recte sentiunt. **C**Primo. Nam in valde altis locis non sit grāndo, videremus enim eam (quemadmodū & niuem, aliquando in ipsis genitam). **C**Secundo. Quia sæpe visæ sunt grādīnose nubes cum sono nō longe a terra delatæ, qui horrem & metum audientibus & videntibus ingerebat terribilē, tanq; aliquo alio maiore futuro. **C**Tertio. Quia aliquando miræ magnitudinis cadit grāndo, omnīmodā gerens figuram, & non rotundā, signum igitur est ex non valde alto loco ruere, neq; in valde alto genitam esse. **C**Primæ quæstionis solutio. Antiperistasis (quæ est contrariorum circumstantia) ipsorum auget vehementiam: & hinc fit ut æstate inferiora loca frigida sint, et hyeme calida, quare æstu valido existente, media aeris regio frigidior est, suis cūcundata contrarijs. Et ex nube cūtius aquam eliquat, et grossiores guttae (quas labroteras dicitur) fiunt, quæ impetuose et cotē simul decidunt ob cōgelationis celeritatem. Ita circumstante cōtrario fiunt guttae labroteræ, quæ prius q̄ decidant, gelantur: quæ congregata, grādīne dicuntur. Et quando propinquius fiunt, maiores apparent, quia partio ferantur interallo, quando vero remotius, minores atque rotundæ. **C**Secundæ. Minus æstate et hyeme quā vere et autūno et fructū maturatione: quia ver, et autūnus, et mātūrēntiū fructū tēpus calidū fātis est et humidū vt vapores eleuentur, et antiperistasis fiat. Adde quod quando vapor eleuari sufficit tempore calido, in diuis aer ex cōtrariorum circumstantia valido concepto frigore vaporem cūtius gelat. Multi enīm cito aquam in frigidare volentes, primum eam ad solem ponunt. Et in Ponto circa calamos aquam calidam

fundunt, vt illi cūtius geletur. vtuntur enim in pīscium captura glacie vt plumbo: vt calami quiescant. Et hac ipsa de causa circa Arabiā & Aethiopiā æstate ingrauescent imbræ, & in die frequenter: & nō in hyeme. **C**Prēter litere Aristotelis sententiā, grādīnis quir q̄ accidētia. Deorsum per globos ruīt vt crystallus. Messem enecat. Interdum cum sono & strepitu auditur. Cum pluia cadit. Multimodæ existit figuræ, aliquando hominum, aliquando ferarum effigiem retinens. Grāndo globum vitreū crystalli, deorsum

Decidit, & vitem strataq; farra necat.

Horrendoq; sono mortalia peccora terret

Nubis: & euentu deteriora rata.

Mixta ruens imbræ, varijs formata figuris:

Et faciem vīsa est sæpe habuisse feræ.

Vodecimū caput scholia. **xxxviij.** Quo tēpore magis generetur grāndo. Ratlo eorū qui contendunt grādīnē hyeme fieri, diluenda est, admittendo quidem grādīnē cōgelationē fieri tanq; cauta partiali & insufficiēte, nō autē vt totali. nā prēter eā requirit sufficiētis calor ad eleuandū vaporē, qui nō habetur hyeme. Proterea grādo cōgelationē sit, nō quacunq; sed ea q̄ ob v̄chemētiorē frigiditatem medi⁹ regionis aeris cōtingit, adā etā a calido infīmū regionis circumstante, per antiperistasis, huiusmodi aut cōgelatio non sit hyeme, cum nō habeat tunc infīma regio aeris sufficiētē calorem, quo adaugeat frigiditatem mediae quam cūcūstat. Q uin potius hyeme sit cōgelatio a frigido (nō cōcurrente etiā per accidentis calido) vt causa torali & omnīmoda. Proinde neq; conueniens sumitur argumentum grādīnem hyeme fieri, q̄ nix hyeme sit etiam copiosissima, quæ instar grādīnis cōgelationē sit. Altero enim modo nix per cōgelationē gignitur, & grāndo. Nix quidem per minorem mediæ regionis frigiditatem, nō autē circumstante calido, necnō per cōgelationē successiū, longaq; mora cōpletam. Grāndo vero per asperiorē, valentiorēq; frigiditatem, contrarij circumstantia austā, & per cōgelationē celeriore, subitarij & repētīnā, qualē satis offenditū globi grādīnis solidioris floccis niualib⁹, & postq; in guttas pluiales a nube soluti sunt, cōgelati, & cū impetu deorsum ruentis. Id prēterea inter niue & grādīnē interest, q̄ nubes ex aqua gignitur nix, cōgelat anteq; soluatūr in aquā. Cōtra vero nubes ex qua gignitur grāndo, prius soluitur in stillas pluiales, quæ deinde gelat. Neq; oportet huiusmodi stillas (q̄uis graues sint) x̄ prius a nube soluti fuerint, descedere abs cōgelationē, nā post solutionē a nube, decinent aliquātū mora in media aeris regione a corporibus solidis & dēcis eo in loco subsistētibus, quia quidē detētione, cōgelationē commoditas & mora illis natura cōceditur. Deinceps eorum qui grādīnē defendere volūt magis ètate fieri, ratio diluitur, admittēdo quidē ètate copiosum esse calorē ad subleuādos vapores, sed is v̄chemētior est q̄ ut līnat eos in nubē cōsistere. Refoluit em̄ valētior ètatis gestus vapores in rariora corpora, anteq; in nubē cōscērēt. Hinc ut vñā ex parte dat occasionē generāde grādīnis, ita ex altera ciuidē prēbet obſculū. Tēpore autē verno & autūnali sufficiētē est calor ad vaporū subleuationē, & frigoris mediæ regionis sui circumstantia intētionē, neq; adeo vehe mēs, vt impedimento sit vaporis in nubē densandi. Quocirca hoc potissimū tēpore grāndo generari credēda est, & interdū ètate, nunq; autē raro admodū hyeme, sicut niue nunq; ètate genitā cernimus. **xl.** Cū pluia cadit. Hui⁹ quarti accidētis grādīnis hēc cōstat: potest esse ratio, quia interdū ima pars nubis resolutur in aquas guttas, quæ ob debilitate frigiditatis nō cōgelantur, sed sine cōstrictione per frigus, cadit. Suprema autē nubis pars resolutur quidē in aquas guttas quæ cōgelat, & grādīnē more decidūt permixtæ aqueis guttis primæ partis. Quare ex eadē nubē secundū diuerſas eius partes fitū grāndo & pluia. Interdū etiā decidit grādo quadā niue resperfa, q̄ nubis ex qua fit grāndo, pars vna cōgelatur anteq; resolutur in guttas, & ex ea fit nix, altera vero resolutur in guttas aquæs q̄ post resolutionē cōgelantur, & ex ea fit grāndo q̄ fit grāndo permixta niue. Cum vero sola cadit grāndo sine admixto imbre aut niue, signum est totam nubem prius fuisse resolutā in guttas aquæs, & illas omnes deinde cōgelatas de cōcidisse.

Decimū tertij capitūlū annotat.

CMeotis, Scytatum maxima palus, in Pontum defluens. **C**Patnasus, Phocidis mons biceps: in quo Castalius Musis sacer existit.

Ecīmū tertium caput cōtinet vñā cōclusionē, vñā de genes ratione fontium et fluuiorū opinionem, et eius impugnationē, fontū & fluuiorū generationē, & duo signa. **C**Conclusio. Excedit de fluiis & sp̄iritib⁹ aliquā determinare. **C**Nā de his ab antiquis nihil dignū relictum est. Dixerūt enim aliqui ventū aerem esse agitatum & fluentē: & idem esse nunc aerē, nunc nubem, nunc ventū: quia cum quiescēs fuerit, vocant aerem, cum

Quid dī
scrīminis
est iter nī
uis & grā
dinis gene
rationē.

densus, & multæ crassitudinis, nubem. & cum motus, ventu. & omnes ventos eundem esse ventum, sapienter credunt affirmare. Sed accidit multos vel sine inquisitione satius sic inquirentibus dicere. De ventis aut postea exquisitâ facturi sumus determinationem, quid sit, quomodo fiat, quid moueat, utrum fluat quemadmodum ex vase, quo usque totum sit, aut sicut ex vtribus emissum, ut pictores effingunt. Et de aquis consimiles pene habuerunt determinations. ¶ Vna de fontium & fluiorū generatione opinio. Dixerunt fluios fieri multa aqua sole eleuata, & iterū in terrę magno aliquo vētre cōgregata: a quo effluuntur, aut alius ex alio: colligitur q̄ in terrę suscepit acuīs hyberno tpe hēc aqua. Et hinc sit vt fluij & fontes estatē q̄ hyeme maiores exuberent. Ethorū fluiorū hos perpetuos asserunt, quorū susceptacula multā copiā colligunt, & quae nō prius deficere possint, q̄ ex hyeme nouos imberes & nymbos recolligant. hos vero nō perpetuos, quorū altei & receptacula paruā cōtinēt aquā, & quae deficerere possit prius q̄ ex hyeme nouos recuperēt imberes. Sed quomodo ex susceptaculis terrę nascerent aquę, que per annū decurrere videntur, cū magnitudine & mole ipsius terrę superēt magnitudinē? ¶ Fluiorū & fontium generatio. Sicut super terrā ex aere superēte frigiditate fit aqua, ita & in terra eandem ob causam ex aere fit aqua, & cōtinēt quidē, quae facta erūpit. Et sicut super terrā ex multis paruulis stillis alijs tantē coeuntibus crebrior colligit aqua, fitq̄ aquę multi tudo: sic in terra ex paruis colligitur: & primo fiunt scaturiginis in principiū fontis aut fluminis cōuenientes. ¶ Duo signa. Primum, aquę ductus parates, nō longe defossa homo aquā reperiunt, terra itidē a summo veluti sudātē reperta. ¶ Secundū, Quia ex magnis montibus maximis fluij et stagna oriuntur, & libere omni ferme ex parte aerea attingant loca: que vt spōgiosa fistulosaque suspēta, multis ex locis cōcipiūt atq̄ producūt aquā. In planitiē aut cāpestri rari fluij admodū. In Asia enim ex Parnaso ad hyemalem orientē mōte maximo effluent et alij fluij, et Bactrus, Coaspes, Indus, et Araxes: cuius pars Tanais in Meotidem effluuit paludem. Et ex Caucaso maximo monte ad aestuālē orientem (qui ob sui prērupta magnitudinē nauigatis in imis stagni videtur, et cuius summitates ad tertiam noctis partem a sole illustrantur) effluent plurimi et maximis, et Phasis. Ex pyrenæo ad occidentem æquinoctialem in Celta ad effluent Istrus et Tartessus. Istrus quidem per totā Europam in mare Euxinū, at Tartessus extra columnas. Ex Aetopīcis mōtibus Ae gon et Nyses et Chremetes. Ex Pindo Achelous et Inachus. Ex Scōbro Strymō, Nestus, et Hebrus. Ex Argenteo monte, Nilus. Ex Rhodope, plurimi. Sed qui adducti sunt, testimonij gratia sufficiāt. Absonum igitur est et existimare vñfūter rae ventrem, ex quo omnes educātur fluij: et neque recipere quidē sufficeret: neque ipsae nubes. Et fiunt hunc in modum fontes, et fiunt sub terra vt quedam stagna ex scaturiginibus in uno loco collecta, nō tanta ut aliquid accidat incommodi. Et esse huiusmodi subterraneos meatus, et aquarum voragines, hinc sumitur indicium, q̄ saepē loca absortentur cooperiente aqua: vt circa Peloponesum et Arcadiā saepius accidit, circa Helladē vero raro. Et sub Caucaso stagnū est (quod illē vocant mare) quod plurimi et magni ingrediuntur fluij, apertū egressum non habentes: quod dehinc deriuat sub terra circa profunda Ponti: vbi nullus qui vñquam descendit, potuit satis profunditatis terminum rimari. et hinc distantia trecētorum stadium aquam potabilem reddunt terrae. Et circa Ligusticam fluijus nō minor Rhodano (qui fluijus est pernauigabilis) absorbetur. Indicium igitur sufficiens, est terrā lacunas et aquarum voragines continere.

Eclimētī cap. Icholisa. xlīj. Et hinc sit vt fluij & fontes estatē q̄ hyeme maiores exuberent. Si fontium cause per se solum & intrinsecse respiciantur, extrinsecis seculisis, maiores & st̄are quam hyeme fierent fluij, cum tunc major sit interioris terre per antiperistalī frigiditas, quare major gigneāt aquę commoditas. Ceterū hyeme ma-

tores sunt fontes & fluij propter causas extrinsecas & aduentitias, vt pote incrementum ex aquis pluialibus & nivalibus, accessionēq̄ carum ad fluijos, quae hyeme crebrior est, Insuper & propter pauciorum aquae fluiialis in vaporem per solis aēstum resolutionem. Non tamen idcirco putandum est fontes & fluijos ex aqua pluiali generari. siquidem non oportet aliquid ex omni eo generari, quod ipsum reddit maius. Duorum enim pedalium ignis vnum alteri aduentans reddit ipsum maius, tamen vnum non est ex altero genitus, cum sint ambo eiusdem rationis & nature. xlīj. Fluiorū & fontium generatio. Mōtes editi & excelsi poros habent, & minutula foramina, que subit aer ad impediendum vacuum. Cum enim aer prius contentus, in aquam minus loci occupantem conuerſus fuerit, nisi continue nouis aduentaret aer, fieret intermontium latera vacuum, quare non credendum est aerem subiungem penetrare dimensionem montium. At quemadmodum media regio aeris frigiditas sua vapores in nubem denfant, soluitq̄ in pluiam, ita terra quatenus frigida (eius enim scititas ad fontium generationē nō concurredit) condensat aerem in montium lateribus interceptū, materiæq; eius ei inducit densitatē, sub qua forma aeris nō est nata consistere. Proinde illa deperditur, acquiriturque forma aquæ, que guttatin deorum stillat, congregatur & simul, quondam tanta sit ex stillis colle & aquarū multitudine, vt sufficiat erumpere & scaturire. Demum aqua suapte natura sursum erumpit, quia supra terrā esse nata est, haud secus ac pluvia vbi primū genita est, delabitur. Et quemadmodum pluvia generatur sursum ut loco violento, in quo neque manere neque conseruari nata est, ita & fontes atque fluij intra terram violenter generantur, facti que erumpunt. Neque natura abhorret violētā rerum generationem, vbi ea conductis conservatori corporum naturalium, quemadmodum fluminā & fontes conducunt animali salutē quibus potum administrant (ad id enim aqua pluialis non sufficit) prætereā mercium advectioni, & hominū negotiacionibus, xlīj. In Asia enim ex Parnaso mōte maximo, Vt regionum, montium & fluiorū nomināt litera adducta clara habeantur, noscere operē premium est Scythiam regionem esse septentrionalem, ad arctumque declinante, cuius incola Scythæ discuntur. Phocis, parua est Graecorū regio in Eubœa, Delphis urbe & Apollinis oraculo clara. Bactrus, Scytharum est fluijus, cuius incola Bactriani dicuntur. Coaspis, fluijus Mædorum apud Persas, in Tigrim denuis, cuius adeo dulcis perhibetur aqua, vt ea reges in pontum vti soiant. Indus, fluijus Indiæ, a quo ipsa regio nomen accepit. Araxes, Armeniæ fluijus, de quo Lucanus, Armenianumque biber Romanus Araxem. Qd Caucasus, altissimus sit mons, Herodus, Aristoteles astipulatur. Altitudinis autem eius in litera efficax adducitur argumentum, quod summam eius partes ad tertiam noctis partem a sole illustrantur. Nam quanto partes terræ sunt in feriores, tanto citius occidit solis radij ab illis subtrahuntur, propter celeriorem corporum operationem. Ex opposito itaque quanto partes aliquiū montis sublimiores sunt, tanto diutius illuminantur a sole. Et contra ab effectu ad causam procedendo, quanto diutius aliquis montis pars nocte a sole illuminatur, tanto mons ille est sublimior. Phasis, Colchorum fluijus. Colchos autem regio est iuxta Pontum, cuius indigenæ Colchi dicuntur. Pyrenæus, mons in Hispania. Celta, pars Galliæ, Hispaniæ contermina, cuius populi, Celtae dicuntur. Ex quorum nomine, & Iberi Hispaniæ fluij, Celtiberi dicti sunt Hispaniæ populi. Istrus vel Ister (sicut Menander vel Menander) maximus est fluijus in Europa, alio nomine Danubius vocatus. Mare Euxinum, id est mare quod alio nomine Pontum dicitur, fluijus a Meotide palude Tenedum vsque famaram Phrigiæ insulam, Pindus, mons Thessaliae. Achelous, fluijus Calydoniæ, Inachus, fluijus Achaïæ, ab Inacho Argiūorum rege nomen sortitus. Strymon, Nestus & Hebrus fluijus sunt Thraciæ. Scombrus & Rhodope, montes sunt Thraciæ. Peloponnesus, regio est inter duo maria Aegeum & Ionium intercepita, a Pelepe rege nuncupata. Ligustica siue Liguria, regio est Italia, cuius populi Ligures dicuntur. Archadiæ, regio est Peloponnesi, & pars Achaïæ. Rhodanus, fluijus est Galliæ Narbonensis, apud Lugdunensem ciuitatem, & per Sabaudiam labens, tandem Arari permiscetur.

¶ Quartidecimū capitū annotat.

Hellas. Græcia, Hellenes, Græci. ¶ Cataclysmus, diluvium, inundatio.

Vartutdecimū cap. cōtinet ynā quæstionem, respositionem, quod modo cōtigant cataclysmi, cur alij fluij videntur perennies, alij non, & vnum corollarium. ¶ Quæstio. Cur loca defūtentur, varianturque nunc terræ, nunc flumina: vt quae prius arenaria extiterunt, nun obruta sint aquis: et quae prius aqua operuit, nunc sint arida: vt vbi nunc mare, prius terra: et vbi nunc terra, prius mare fuerit?

Huius rationem assignamus, quia omnia hæc naturæ seriem feruant, suaq; finiū tur periodo. Vt enim ex sole et celo plantæ et animalia statum habent, et suę duratio nis rationē, vt adolescat, vt iuventa cōstent, vt senecta tabescat: ita eadē ex causa virutē partes terræ accipiūt differentē, et incipiūt humida fieri, et ad tempus aquosa fia-

Scythia
Phocis
Bactrus
Coaspis
Indus
Araxes
Caucasus
Phasis
Colchos
Pyreneus
Celta
Celtiberi
Ister
Mare eu xinum
Pindus
Achelos
Inachus
Strymon
Nestus
Hebrus
Scombrus
Pelone sus
Ligustica
Acardia
Rhodan

Nent: deinde exsiccatur atq; senescut iterum. Et cosimili modo fit maris permutatio: vt vbi nunc ex crescere, terra relinquet artem: & vbi nunc fluat, vndat aliquando stagnat & exsiccatur, iri necesse est. Et huius rei plurima sunt argumenta. Aegyptus enim exundante Nilo cooperata, hic stagnat, hincq; reparatur, vt saepe noua fieri videatur. Et ora nili oia manufacta videtur, excepto uno Canobico. Et olim Aegyptus (vt Homer⁹ refert) Thebae fuerunt: necdū Mēphīs erat. Et haec rerū vicissitudo, permutationisq; alternatio. Helladī Argiūrū regioni, & Mycenææ Mycenæorū, tēpore. Trojæ accidit. Nā Argiū stagnat habebat Helladē, & q; paucos alere posset. Mycenæa vero fera & tēperata. Et in oppositas versæ naturas, Mycenæa stagnat: illa vero sicca et vtilis nūc facta est. ¶ Et si queras. Si ita sint rerū vices terrarū & aquarū permutationes, quomodo nos lateat? ¶ Dicimus. Cū incipiāt lōgis tibūs fieri, vita aut̄ nostra cīta fugiat et labat, quādoquidē nūc fame, nūc bello, nūc infirmitate cito absumit; et hī regiones permutat, & emigrat in alienas: hi aut̄ permanēt, sed tēpus factæ permutationis nō attingunt: illi aut̄ cū eos regio nō amplius alere sufficiat, in alienas fese trāferunt oras: hinc oīs interit memoria, & posteritatē latet: & si quādo memoria facta est, lōginqua deleuit antiquitas. Et qui has cosiderauerūt permutationes, dixerūt nō nulli mundū de novo generari, & mundi generationē harū causam esse. Sed hoc rīdūculū est, ob paruas scilicet & momētaneas permutationes totū permutari existimare oportere. Terra autem moles & magnitudo circa cuius partē aliquā sit permutatio, ad totū vniuersum nihil omnīo esse videtur. Sed causa dicta est, q; R E R V M a natura determinatus sit exitus, determinataq; periodus. ¶ Quomodo cōtingant cataclysmi? Sicut anni quatuor sunt determinata tēpora, ver, aestas, autumnus, & hyems, finem periodūq; seruato ordine retinentia: sic circa partes terræ & loca cosimilis naturæ lex obseruatur. Et cū ad hyemē vsq; suā deduēta sunt, ingrauescūt vnde, sitq; illorū cataclysmus: quēadmodū sub Deucalione cataclysmus factus est circa antiquā Helladē, quæ est circa Dodonē & Achelōu, quā habitat Græci, qui nunc Hellentes dicuntur. Et he aquarū magne eleuiōes nō semper circa eadem loca contingunt, sed euariant, & cataclysimorum loca permuntantur. ¶ Cur alij fluuii videantur perpetui, & alij non? ¶ Dixerunt id esse ob terræ ampla vel strīcta receptacula: vt quorū magna sint voraginum instar, hi sint perpetui. quorū vero paua, & quæ suas paruo tempore efaculent aquas, non perennas, sed decidui sint. ¶ Hanc non dīcīmus causam: sed locorum gignendis conseruandisq; aquis aptitudinem: vt loca alta, spissa, frigida, hæc sane multam cōtinent aquā, multam suscipiunt, & multam sua frigiditye gignunt. Quibus vero suspense sunt parue montium moles, spongiosa faxee, argillosa, hæc inepta sunt vt in ipsiis diu perduret aquarum fluxus loca. Et ita si plus apta atq; disposita fuerint, perseverant magis, sin minus, itidem minus. Non tamē dīxerim fluuios esse perpetuos, sed suas se ruerare periodos, ad quas vsq; perdurant: & non posse semper eadem præterlabi atque perfluere loca, sed permuteare. Non enim mari & flumine eadem semper hument loca, & eadē manent arida. Hoc manifestat Aegyptus, quādoq; tota inundās, hocea quæ circa Rubrū mare sunt loca: quæ Sesostris primus excogitauit fodere, vt totus fluuius pernavigabilis foret, Hinenim magne pendebat vtilitates. Deinde Darius id attentauit, qui reperientes mare flumine altius, a fossione cestauere, ne flumē mari mixtum corrumperetur: quod & circa Libyam Ammoniam regionem cōperiatur summīssius. Hoc Bosphorus nō semper fluens. Visus est enim ab Asia limosita te fluxū dīmittere, deinde siccari, deinde iterum stagnare, solitosq; cursus reparare. ¶ Corollarī. Vnde fit (cum tempus nō defecerit, sed totum sit eternum) vt neque Tanais neq; Nilus semper fluxerint: sed vnde effluunt aluei aliquando sicca loca furent. & ita de cæteris fluminibus dicere conueniet. Habent enim & vt sīnt, & vt certis effluent locis, determinatas periodos: & tempore permūtātur omnia.

28

Vartidecimi cap. schol. xlvi. Et consimili modo fit maris permutatio. Alterna terræ nunc arida nūc stagnatis permutantur. Ouidius ex Pythagora sic attestat. Vidi ego quod fuerat quandam solitudinē tellus, Elle frētum, vidi factas ex æquore terras. Et procul a pelago concha facere marina, Et vetus inuenta est in montibus anchora summis. Quodq; fuit campus, vallem decursus aquarum

Fecit, & eluise mons est deductus in æquor.

Ego paludosas siccas humus arec arenis.

Quæc sītim tulerant, stagnata paludibus hument.

Huiusmodi autem permutatio de qua meminīt Philosophus hoc in loco, intelligitur debere fieri circa minorā terræ loca, vt vrbem, aut partem regionis. Diluuium vero est circa maiorem partem terræ, vt regionem, natura facta aquarum inundatio, quemadmodum ea quæ sub Deucalione in Thessalia fuisse commemoratur, & ante ipsum sub Ogygio Argiūrū regē. Et additū est: natura, quoniam vniuersale illud diluuium quod sub Noe consigisse sacræ literæ commemorant, non natura contigit, sed diuina vlcione, hominum peccata adeo copiosa, aquarum infidatione patiente. Et id non circa vnam terræ partem, sed totam terram fuisse constat, quare de illo Aristoteles impræsentiarum non facit determinationem. Cæterum cum aliqua mari pars (id enī literæ dictum de permutacione alterna maris & terræ, de toto mari minime est intelligendum, neq; de tota terra, sed de vtriusq; parte) occupat partem terræ aliquam prius arietem, aut ventoris violētia, aut aggerū perfractione, aut virtute celi ad eā occupationē est impulsus, alioqui se semper suo cotinusset aliueo. Et cauando terram parat sibi facile nouum aluei quo continetur, sicut aliueus qui a mari dimittitur, cito terra oppletur, complanaturq;. Neq; ex hoc conficitur natura fieri posse generalē diluuium, quia quāuis quālibet regio suam habeat periodum, non tamen omnes simul eadem habent, sed diuersæ diuersam, perinde acque vnuquisq; homo determinatam habet periodū, sed alijs & alijs diuerso tempore constitutam, quo fit vt non omnes simul moriantur. Ita neq; omnes terræ partes simul vnuquam aqua obruentur. Quod si vnaquæc; terra pars concedatur successe obruenda aquis (quod tamē admittere nō est necessariū, cū sententia Aristotelis particulari sit intelligentia cōtentā & vera, vt pote aliquas terræ parts transmutari de arido in humidū, aut de stagnatione in aridū) nō idcirco credendum est tandem totā terrā obruiū iri aquis. Nā vt successivæ aliquæ partes terræ operiuntur aquis, quæ prius fuerūt arientes, ita diuerso aliae partes prius arius adoperiæ, sicut arida, quare semper relinquitur quicq; terra discooperi. Neq; obstat Aristoteles determinationi huiusmodi permutacionis circa hāc regionem Gallicanæ orā, Parisiæ, & territori factū nullā esse memorī, tūq; eam circa vnam quāc; terræ partem fieri nō oporteat, sed circa plerasque cōtingat. Tūq; si qua facta est, ea literās monūmētis nō est mādata, quo ad posteritatis peruenienter notitī. Factæ autē præteritis tēporibus permutacionis fama ad posteros transfunditur, vbi ea memorie prodita fuerit, vt de diluvione Siciliæ ab Italia p maris interceptione scribunt authores, de qua Claudianus. Trinacia quondam Italizæ pars vna fuit. Et Virgilius. Tantum autē longi in qua valer mutare vetustas.

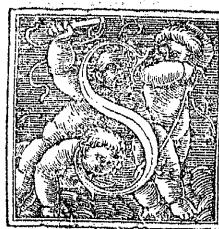
Et ora Nili manu facta videtur. Ut regionis & vrbis quarū meminīt litera, apertior sit intelligētia, scītū non est indignum, Canobicum, ostium esse Nili, id nominis sortitum a Canobo (vt aiūt) Ostiū Canobicum. Menelai gubernatore, qui in Aegypto mortuus, in insula Nili quæ Canobus dicitur, sepultus est. Menelai gubernatore, qui in Aegypto mortuus, in insula Nili quæ Canobus dicitur, sepultus est.

Thebe, es, aut numero multitudinis Thebae, arum, vrbs est celeberrima in Aegypto, centū por Canobus tis inclita, hanc Greeci Heliopolis, hoc est folis vrbe vocature. Inde Thebaei populi, & Thebais, Thebae Aegypti rego ab hac vrbe denominata. Memphis, vrbs Aegypti clarissima. Inde Memphitici, Thebae filii vrbs indigenæ. Argiū, populi sunt Græcia ab Argo insigni vrbe nuncupati, qui & Argolici dicuntur. Mycēne, regio est Mycēnorū, qui etiam Græcia sunt populi, in qua Mycēnae vrbs clara olim fuisse dicitur. Troia, vrbs Phrygiae, decennali Græcorum obſidione siveque Argiū miserabilē tandem excidio cantatissima. Deucalion, filius fuit Promethei, cui Epimētus patruis Mycēne Pyrrham filiam suam dedit vxorem. Quorum tempore graue diluuium configisse in Thessalia tradunt historiæ, quod late describit Ouidius in principio Metamorphoseos. Dodona, & vel Deucalio Dodoni, onis, oppidum Epīri. Sesostris, rex Aegypti, qui teste Plinius libro sexto naturalis histo Pyrrha rix, conatus est nauigabilem alueum ex rubro mari in Nilum deducere. Post eum Darius rex Per Dodona sarum idem tentauit, & denique Ptolemaeus rex Aegypti, qui omnes ceptō desisterunt (ut sit Sesostris Plinius) deterriti metu inundationis, cū rubrū mare tribus cubitali excelsi deprehensum est, q; ter Darius ra Aegypti. Vel q; immenso mari corrumperetur aqua Nili, quæ sola Aegypti potū præberet. Idē Ptolemaeus hic refert Aristoteles. Bosphorus, fluuius est Thracia, a bouis transitu sic ductus, quia propter Bosphorus paruum eius profunditatem boves a vno loco in alterū cōmode tranpare possunt. Lybia Ammonia Lybia nias pars est Aphricæ arenosa, in qua Iouem sub specie arietis Libero patri apparuisse fabulae tra Ammonia dunt. Inde Iupiter dicitus Ammon.

¶ Paraphrasēos in primum Meteororum Aristotelis,
& in eundem scholiorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN SE-
cundum Meteororum Aristotelis, annotat.

Circa theologiam versatos vocat Hesiодum & alios poetas, qui deos cecinerunt. Stariae, stationiae, stātes. Aestū maris (sic enīcius fluxum atq; refluxum nuncupamus) non prosequitur Aristoteles, nisi vt ex causa pendet īferiori: tum q̄ siderum ratio a nostra contēplatione videatur aliena. Tum q̄ ipsa alijs & alijs reperiatur varia, & deprehensu difficillima, vt in fluctuomis Syrībus: in Nilo, qui sole tenente cancrū, totam alluit Aegyptum. In Eurīpo, qui septies in die & nocte in Eubœa reuagos refluxosq; fluctus agit: in Gaditano fonte, qui nūc fluxus refluxusq; oceano cōcordes habet, nūc vero dissimilis. At stūs tainē aquilonaris & nostri Galliæ cōmœdiæ oceani, exploratum ratumq; habetur lunam in causa esse: vt quā ipsum certis interuallis trahat, & ad suam faciem propemodum effingat. Bis enim inter duos lunę exortus effluit, remeatq;. Incipit enim vna cum luna nostrum horizōta cōscendente intumescere: quoad sūdus ad meridianum perueniat, quo quidem ad occasum ver gente, sensim residet. Ab occasu vero ad ima cæli meridiano cōtraria sūdere vergēte, rursus inundat. hinc autē donec ortum reparat, se contrahit & reuocat. Nec mire ris sideris subter terram labentis ipsum mare vīm sentire, neq; obest quicquam terrenæ molis crassa densitudo: vt manifesto in sole & Heliotropio cognoscitur argumēto, quod in nocte vīm solis motricem persentiens, ad orientem se gyrat. Et in toto mari amplior lunæ virtus colligitur, q̄ in torrentibus & fluviis: vt & ipsum sol a marore inficit, & nō fontes & flumina. Quo sit vt ipsum potius q̄ fontes et flumina lunæ sūdus mouere dīgnoscāt. Et a noua luna ad septimā, maris estūs minūtūr: a septima ad ipsam suo orbe plenā augētur, effluentque maxime ipsa plena, aut pro p̄e. Ut enim fulgur prius cernit, tonitrum fulmīnisque motum præueniens, ita quoque luna completa cernit prius quam vīs illa aquarum motrix, maxime in inundationis effectum motumque satīs imprimat. A plenilunio ad ipsam decremento medium degescunt. Hinc autem ad nouilunium vna recrescent. In plenilunio maria purgantur, līnum algasque expūnt: aīūtque Aristotelem tradidisse nullū animāl nūsi recente restu expirare.

Ecundus liber Meteororum continet capita nouem. Prīmū caput continet tres de maris generatione opīiones, prīmæ duabus rationib⁹ reprobationem. Tres de maris generatione opīiones. Prīma est antiquorum circa theologiam versatorum: dicentium in terra esse fontes qui sint principia ac origines maris, existūmant enim forte terram esse maiorem vniuersi partem, & reliqua omnia ipsius gratia esse, et circa eam tanquam circa honorabilissimū principium consistere. Sed fontes originē mari præstate nō posse ostēdītur. Prīmo. Quia aqua rū h̄e sunt fluētes et fontanæ vt fluīales aquæ, h̄e vero statariæ. Statariarū autē h̄e sponte stānt, vt stanæ: alia industria & arte, vt fontanæ manufactæ, & puteales: quarū fontes existūt origo. Mare autē neq; effluxibile est, neq; arte & industria manufactū stans, neq; sp̄ote apparet fontiū esse multitudine. Fontes igitur nō præstant mari originē & principiū. Secundo. Quia sunt plura maria adiūcēt non comīcta, vt Rubrū mare, Hircanicū, & Caspiū, que adiūcēt separata sunt & cīcū habitata, circa quae nō apparent fontes, a quibus deriuata trahere possint originem. Non igitur fontes mari præstat originem & principia. Mare tamen fluere videtur ob aliquas causas. Prīmo, quia cum in angustum locum recipiatur, reflextur, regurgitatq; ad amplū, ibique in maius se expādere atque diffundere vīdetur.

Secundo, quia inēcrebrescētibus fluuiorū vndis, ad profundiū decurrat, vt Meotis in Pontum, Pōtus in Aegeū, Aegeū in Siculū, Siculū autē mare in Sardonīcum & Tyrhenīcum. Est em̄ pōtus Meotide profundior, Pōtus Aegeū, Aegeū Siculū, Sardonicū autē et Tyrhenīcum oīm profundissima. Qd autē inter herculeas colūnas, totum in profunditatem fluit. Et sicut ex verticibus altis fluuij apparent fluentes, sic ex arcto mare plurimū fluere cōspicitur, quia illīc locus altus. adeo em̄, vt aliqui sibi persuadeāt illīc axe sub Hesperio sint pascua solis equorum, et neque sub terras subterlabatur et erret, altitudine ad arctum terræ eleuatae videri prohibitus. Secunda est antiquorum qui de humanis plura senserunt, dicentū a principio terram fuisse totā aquis adoperātā, sed ex vna parte spiritibus spētentibus, solis versionibus et lunę euaporatā atque exsiccata esse. quod vero superest, esse mare futurūque alī quando vt tota terra arida fīat. Tertiā est dicentium terram oīm sole in caluisse, calefactamq; sudore emīsisse, qd mare vocam⁹, et hīc mare salsum esse. sudor em̄ salsum est. Alij vero sal sedis causam, terram esse aiunt, et mare hunc in modū esse salsum terræ admixtum, quemadmodum aquā per cīneres colata.

Domi capitū scholia. Vt in fluctuomis Syrībus. Ne ignoratio fluuiorū, marū ac colorum cum in notis tū in litera posteriorū impedita clarā intelligētū corum que asserūt, annotatu, nō est indignū, Syrtes loca esse maris pericula circa fines Aphri- ce versus Aegyptū, propter magnā maris & terrę inēqualitētē. Nā in vno loco profundissima est aqua, in altero vero loco vadōsa. Etīc vno in loco sunt voraginea a qua ablorētes, altero vero loco arenarū cumuli ex tuberātes, extrema nauigantibus pericula. Euripus, pars est maris inter Phocidem Boeotię regionem & Eubœam insulam sita, quæ alternis cursibus sepe in die, cotiesq; in nocte refertur. Et adeo impetuose convertitur, vt ventos & plena ventis nauigia secum rapiat. Gades, insula est in fine Peñitæ provinciæ, in extremo nostrorū bis ad occidentē. Et pluralitas tantū numero inflectitur. Fons autē Gaditanus est qui est in Gadicibus, de quo scribit Polybius, Gadibus in templo Herculis fontem esse aqua dulcissimā, cui fluxus maris cōtrarius esse videatur. Etenim quoties mare augetur, fontē deficere, dū vero mare defuit, fontem aqua cōpleri. Heliotropium, flos est qui ad motum solis convertitur, vnde & nomē ascī scīt ac vendicat. Dicitur enim ab helios, quod solē significat, & tropos, quod conversionem designat. Latine is flos folsequiū dicitur, q̄ solē quoq; se verterit sequatur. Oceanus gallicus, mare quod fluit per Galliam, quod & aquilonare, id est septentrionale dicitur mare Hircanicū, qd fuit per Hircaniam, quæ in Asia est Scyram regio. Caspīi mare id est, quod inter Caspīos mōtes & Hircanos immēnsum occupat spatiū. Caspīi autem mōtes in Asia Boreale sunt, maiori Armeniae contermini. Aegaeum mare est quod incepit ab initio Hellestonti, & vīsq; ad Peloponnesum occidentem verbus terminatur, ab Aegaeo Athenarum rege denominatum. Mare Siculum, quod fluit per Siciliā, Sardonīcum, quod per Sardinīā, quæ insula est in Tyrrhenō mari sita. Tyrrhenū autē siue Tyrhenīcum mare est, quod inter Thūsciam & Siciliam fluit. Hercules columnæ in extremitate Hispaniæ finibus sita sunt, ultra quas non est terra pedibus peragrabiles. Mare autem illīc fluens, id est quod inter Herculeas est columnas, quas dicitur Heruleas in sui monumentum constituisse. i. Et sicut ex verticibus altis fluuij apparent, Ferunt poetæ, q̄ sol occidit, ipsum mergi oceano, deinde equos Phoebi currū soli, & ad pastum mitti, stabulōve reponi. Rursum redeunte die equos ad currum solis duendum iungit, neq; solem sub occulto nobis hemisphēriis noctū morieri tradit, quē admodum interdiu super nostrum fertur horizonta. Et quia terra ad polum arcticū, eiq; directe subiecta, præsumida & altissima est, cum sol ad oppositum nostri aspectus illīc est non potest videri propter nimiam terræ altitudinem, quē admodum nec arbor post altum mōtem. Quare cum tunc sol occidat, credunt aliqui illīc esse pascua solis sequorum, quæ post occasum equi solis ingrediantur & carpant. Ex arcto, ex terra subiecta polo arcticō.

Secundū capitū annotat.

Rheumata, stillæ ille subterraneæ ex q̄b⁹ colliguntur gignunturque fontes et flumina? Ecundum caput cōtinet tres de loco maris opīiones, earum reprobationes, secundæ quinquerationib⁹, et tertie quicquidem qui sit locus maris, et quomodo flumina in mare habentia nō videātūt mare reddere mari⁹. Tres de loco maris opīiones. Prīma est nōnullorū q̄ dixerunt mare esse principiū aquæ, et ex eo fluere omnes, et ad ipsum refluere, et ei⁹ locū esse locū aquæ: hac ratione vīsi. Sicut de alijs elemetis compērim⁹, ita quoque et de aqua cōpēriti ratiōabile

est. at ignis magna mole magnaque multitudo sursum in suo loco cōgregata est, et aeris in suo loco, et terrae in suo: ut infinito. Iḡ et aquae in suo loco. Hac autem, mare esse videat, qd̄ praeſtet alijs aquis oibus originem et principium, et a quo fluuij et fontes effluant omnes, et ad quod iterum recurrit. Et cum queritur, quomodo iḡ fluuij a falso mari egressum habentes, dulces sint: dicunt eos dulcescere, quia per terram sint colati. Sed quomodo haec aqua salsa & grossa alijs subtilioribus & simplicioribus, ut quae potabiles existant, erit principium! Secunda est dicentium mare circa terram esse diffusum ei⁹ ambitū circundans, & circa mare sphæram aeris, circa aerem sphæram ignis vltimū & supremū sensibiliū locū possidēt. Et solem cōrūferri atq; cōrūgari sem p, q̄ nutrita humido, & q̄ in orīete stans aut uno loco, nō inueniat sufficiēt pabulum, eleuetq; subtile humidum et dulce, quo se pascat, nutritat, alat: alioqui corrumperetur, sed quādiu habeat alimento, viuere, humidumq; soli esse alimento, ut flaminæ. et solem flammæ similem esse putarūt. Sed sic dicentes, rī dēdos esse patet. Primo. Quia illud subtilissimum et dulcissimum qd̄ p singulos dies sursum exspirat, sursumq; dicitur, illic cōstat, et frigido cogente iterum ad terram relabitur, idq; ita semper agit natura cūlūm īmitās, ut superius dictum est. Non iḡ illo subtili & rorido vapore nutritur sol. Secundo. Quia flaminæ similitudo soli apta nō congruit, nā propter continuum humidum & siccum non alitur flamma. neq; manet eadem, sed cōtinue fit noua, quare si de sole ita futurum esset, nō modo in die (ut dicere cōsuevit Heraclitus) non esset idem sol, sed cōtinue fieret nouus. Tertio. Quia sicut ignis aquam calefaciens euaporat, ita sol vapores extollit & eleuat. At ignis cum aquam calefacit vapores eleuās, nō alitur ignis, igitur neq; sol. Quartu. Quia inconveniens est solum solem nutriti, & nō illā magnitudine & numero excellentem siderum multitudinem, imo & ipsos caelestes cūrculos alimento indigere, pariter & pastu, & eiuscē rei gratia non facere gyros, quemadmodū solē facere aiunt. Illa autem nō aluntur, igitur neq; sol, vnde enim tantum sufficere posset alimento! Quinto. Quia que ex humidis corporibus sursum efflantur, item descendere ipsi in aquam coactis cōuersis que videmus, et per singulas se reddere regiones tanq; nō alitis superioribus, nō iḡ alatur superiora. Tertia est scripta in Phædone, terram esse perfosam, & in illa eximia terrae voragine ac apertura esse tartarum originem & principium aquarum omnium, & ipsius maris. Qui quidem vastæ voragini tartarus se nunc extra diffundit, et euomit aquas: nūc reforbetemis, & ad ipm (vt ad principiū) omnes recurrent aquæ, nūc sursum, nūc deorsum, nūc ad latus, nūc sub has, nūc sub illas elabens terras. Et aiunt aquas colores et sapores accipere secundum terræ per quas trāseunt naturas. Sed id nō esse verum statim manifestum est. Primo. Quia videntur non semper ad eundem locum fluere, quod tamē oportet secundum eorum sententiā. Secundo. Quia non minus effluenter supra terram, quā sub terra, & quocunque tenderet fluctuās tartarus. Tertio. Quia non est cur aqua quae mota fuerit deorsum in tartaro, iterū sursum exurgat ac eiaculetur. Quarto. Quia semper esset aquarum aequalitas: & semper extra aquam aequalē (ne se occuparent) esse oportet.

Quinto. Quia non videntur flumia alīcibi in terra terminari: sed oīa fluant in mare, ad qd̄ terminantur, viderentur tamen vbiq; in terra terminari debere, quia illīc euagaretur tartarus. Et si aliqui fluuiorum terraneos meatus subintrent, aliunde prodire videntur: vt Nilus & Istrus longo tramite sub terras labentes, multos alios in via colligunt fluuios & fontes, & multorum fluuiorum ac fontium rheumata: hincque in fluuios euadit amplissimos. Quis maris locus? Responsio. Sicut ignis proprius est locus cæli concavum, aeris proprius concavum ignis: ita proprius est aquæ locus, vt aeris concavum. Hinc fit vt quem locum nunc mare terram ambiens occupat, natura sit aquæ, & non maris, nam quod dulce, quod sutibile est aquarum, sursum a calore ele-

uatum dicitur, grossum vero, terreum et salsum suo pondere subsidet in simo, quod quidem in loco aquæ remanens, mare dicitur, manet enim deorsum, quæadmodū cibo ab animali sumpto, quod dulce et quod subtile est, a calido spargitur ad ynum quodque membrorum, quod vero grossum est, terrestre et animalium, ut hypostasis (quam subsistentiam dicitur) in aluum pondere suo demittitur: et venter totius locus erat: qd̄ subtilia statim diffusa sunt, ita de aqua et mari existit. Hac de causa omnes aquæ fluunt ad mare: quia in loco sit aquæ, et locum maxime concavum posse fideat. Curtot et tanta in mare labentia flumina, ipsum non ydeatur reddere maius! Responsio. Quia in mare recepta, ex arcto atque angusto diffunduntur in latum: et ideo in latum diffusa cito resoluuntur, ut pere uno die perdurent: quemadmodum si supra latam mensam aquæ fuderis cyathum: nobis presentibus et respiciens exterminabit totum, ita quoque de fluminibus accidit.

Secundi capituli scholia. v. Neq; manet eadem, sed continue fit noua. Si tota hora dividatur in quatuor partes aequalis, a, b, c, d, in quarū vnaquaq; acquiratur una pars flama etiā aequalis, & cōsimili quo fuæ acquisitionis tempus, nomine nuncupata, & flama partis a maneret simul cum flama b, in tēpore b, flama tota esset dupla ad flamam a, & ita in parte c tripla, & in tēpore d quadrupla, quod experientie repugnat. Sed, cū in fine tēpore b nō percipiatur maior flama q̄ in tēpore a, flama parta in a est successiue deperdita, dum flamma temporis b successiue acquirebatur. Et id quidem manifeste deprehenditur extincto cereo aut candelā, nam tunc liquido videntur vñus fumus continue alteri succedere, qui quidem fumus futurus erat materia flammae. Præterea aliud inter flammā & sole est discrīmē qd̄ flammæ nutritiū ac pūpulū subministrās, ipsi admouetur, & fit attiguum. Vapor autē haud quāq; admouet soli, cū fustollat dūcatur ad mediā vñq; regionē aeris, a sole perquā magno spati interallo distancē. Quocirca planum est in vaporē nō alere solem, debet enim alimento fieri proximum corpori quod nutritur. vi. Quartu. Quia semper esset aquarum aequalitas. Cū tartarus continens aquas semper esset idem atq; aequalis, oportet & aquas inibi contentas esse mole aequalis, tīde & extra terrarū existentes aquas, aequas esse consequeretur. Nēpe si ponatur hyberna maior, & aestiva minor, si tota aestiva aqua intra terrarū recepta nō sit plenus tartarus, illuc est vacuū. Sivero sit plenus, cū hyberna aqua (que posita est maior) intra tartarū recipitur, erit penetratio dimissionis, aut aliquid a qua hyberna manebit extra tartarū, qd̄ nō poterit intra ipm recipi quod ipsi putant inēmodū. Præterea si tartarus esset origo aquarum oīm, oportet oīs aquas aliquando fuisse in tartaro. Et cum ponant tartarum esse in terra, consequens est eum esse in nōrem terra. igitur aquæ in tartaro se occupant. Nempe aquarum magnitudo longe est mole terræ maior. Hinc fit vt quē locū nunc mare terræ ambiens occupat. Concauam aeris quo mare continentur, naturalis locus est aquæ elementaris, eāq; cōplice etere si elementa in suo esset naturali situ disposita. Mare aut quia nō est aqua elementaris, imo grossius, grauius & magis terrestre, cōincetur sub aqua elementari, & in ea vt suo continente. At quia viuentium saluti cōducibillor est maris quam aquæ elementaris vñs, quæ neq; pīscibus enutrīndis neq; nauigationi esset adeo accōmoda, natura, imo optimus eius opīfex dispositus mare debere vicem supplere aquæ elementaris, eiusq; ſingi ad vniuersitatem officio. & illius continet loco, qui quidem rebus vt nūn dispositis, naturalis est mari & proprius. Neque obstat motus ipsius maris nūc fluxus nūc refluxus peractus eo in loco. Nam is ab intrinseco non fit, proprias maris virtute, sed ab extera vñ, vt pote luna eam (vt p̄dictum est) mouent. Res autem naturales in loco quidem naturali quiete scunt, modo extraria virūs motrix nō accelerat eas agitans, & in suo loco mouens, quemadmodum ignis in idem & supræma regionis aer in suo loco naturali circulariter aguntur ad motum eæ si sua gyratione vñrunque eorum raptant.

Tertiis capituli annotat:

Erithea, insula Gerionis in Oceano. Scirpus, iuncus. Lyncus, vībs Epīri. Sedimenta, expurgamēta aīlītū, hypostases. Muria, aqua solitorū. Stagnū iflud circa Palestinā. Asphaltites est, gignens asphaltum, quod bitumen nominant.

Sextum caput cōtinet vñ aquæ questionē antiquorū, & propriam responditionē, tres de falso de maris opiniones, quomodo generatur maris falso, septenī signa falso de maris, vnde fontes & flumina diuersos sapores, colores, & effectus habeant: & præter litteræ Aristotelis sententiam, duodecim aquarum effectus, et miracula. Quæstio. An semper erit mare: an aliquando deficit? Dixerunt alīqui mare simul cum mundo incepisse, et semper cum eo perduratum ire, quare per palam est, si mundus perpetuus est, itidem

& mare perpetuum esse voluisse. Sed Democritus dixit aliquid mare tota operiuisse terram, & paulatim desiccari, & tandem omnino desiccatum iri, ut ne ullum quidem sit mare. Sed id persimile est Aesopii fabula, qui confinxit Charybdis bis resorsis: quae primo sorbes fecit apparere montes, secundo fecit apparere insulas, quae si iterum sorbeat, residuum epotura est, terraque siccata relinquit. Sed hic sermo poetis aptus, & non veritatis inquisitoribus. ¶ Dicimus igitur, si semper sol suu torqueat gyrum, dulce, subtile, & potabile eleuans, quod iterum deorsum recidat, semper futuū esse mare aliquod: non tamen eadem semper occupabit loca: sed quae nunc arida sunt, ali quando illuet, rursumque eadē aliquando siccabuntur, neque propter hoc permutari existimare oportet vniuersum. ¶ Tres de salzedine maris opiniones. Prima est dicentiū terrā in principio fuisse aquis adoperata, & sole dulce, subtile, & potabile eleuasse, residuum vero mare relictū amarum & salsum. Sed id verum non esse videtur, nam ad ipsum tanta elabitur multitudo, quāta sursum sustollitur, quare si restituta equali dulcis aquae multitudine, ipsum non est dulce, sed amaricatur: neque prius ac de causa factum est salsum. ¶ Secunda est dicentium fluuios ad mare labentes, terrae trahere salzedinem, & mare salsum reddere. Sed neque id verum, ¶ Primo, Quia fluuios oporteret esse falsos: immo & magis falsos, quod non appareat. ¶ Secundo, Quia irrationabile esset modicam terrestreitatem cum fluuijs delatam aquae multitudinem, quantū ipsum mare esse videmus, salsum efficeret. ¶ Tertio, Quia nihil aliud mare reputant, nisi plurimorum fluuiorum collectionem, quare & fluuios ipsos falsos esse concedant oportet. ¶ Tertia est Empedoclis terram sudasse dicentis, eiusque sudorem esse mare. Sed haec metaphorā & fictio poetis quam philosophis aptior est ut recipiatur, nam que falsa esse videtur, ut aqua per cineres colata, aqua colata per calcem, vrina, sudor, alimenti hypostasis, cū prius dulcis fuisse aqua, dulce poculum, dulcis cibus, aliquo accepto salsa fiunt, aut amaricatur: ut cinerū aut calcis adusta terrestreitate: & in vrinā vasis fundo remanet quedam salredo, & cum sudore, corporis abluuntur terrestria: sicut quī carnes abluendo abstergit. & terrestreitas, indigestaque substātia facit hypostasis amaram videri. Ita & aliquo adusto & terrestri admixto mare salsum esse existimare oportet, & non eo quo ipsi arbitrantur modo. ¶ Quomodo maris generetur salredo? Maris salredo ex quodā vsto terrestri admixto generatur. Dicimus enim duplēcē esse spirationis speciem, hanc calidam & humidam, quae vapor dicitur: hanc vero calidā & siccā, quae dicitur exhalatio. & mare semper idē specie permanet: ut idē aer, idē ignis, eadem flāma. Et eleuatur ab eius summo vapor dulcis: a fundo vero, solis & astrorū sufficiēte colore, eleuatur exhalatio, (est enim haec a terra eleuari nata) adiuritur quod fundū. & per mare transiens, & cum vapore in mare relabens (ut cineres per aquam saepius trāsitus facientes) salsum in inducit. Et huius rei multa sunt signa, aqua per cineres colata, vrina, sudor, & alimenti (vt iam dictū est) hypostasis: vbi aliquid cōbustū relinquitur, aut terrestre indigestum. Quapropter dixerūt nonnulli terram semel fuisse cōbustā, & hinc mare suā traxisse amaritudinē, non percipientes generationū exhalationū possibilitatē, & quomodo hac de causa maris arenae reliquuntur ut tenuia grana dissociatæ. ¶ Septem signa quae mare ob ambustarum terrestreitatum permixtionem salsum sit. ¶ Primum. Quia australes aquae & primae autumnales saliores sunt, quod auster ventus sit calidus, & a calido efflet loco, plures secundū eleuās exhalationes, autumnales vero, propter præteritā aestatis adustionem, & exhalationes eo tempore eleuatas, quae nunc ob temporis varietatem deorsum reducuntur, nunc admixtae permanent, nunc nouae sustolluntur. de Borea autem oppositum cūvenit. Et hac de causa australes & autumnales grauiores sunt, & citius ob permixtam terrestreitatem deorsum præcipites descendunt, quibusunque enim talis terrae multitudine inest, citissime deorsum tendunt. ¶ Secundū. Quia aqua maris ceteris calidior est: ut quae exhalationis admixtae na-

turam refineat. Omnia enim quæcumque ignita fuerint, in seipsis potentia caliditatē retinēt, monstrat hoc calx, cīnis, animalium sedimenta, ut quorū calidissimi sint ventres, calidissimā habeat hypostasis, sed imētaque, & semper maris sursum eleuatur potabile. Quod si aliquid terrenū fecis secum ducitur, vapor salzedinē partis cipabit, & si magis: & magis. Et iterū relabitur decidens, quod iterum resumet mare: fluunt enim ad ipsum: & omnes aque. Hinc fit ut non omnino deficere (quēad modum alijs deficiūt fluuij) sed solum secundū hanc vel illā partē contingat. ¶ Terterū. Quia dimisso cereo vase bene clauso & circunligato in mare, quod per latera subictrataque: dulce est: & potabile: quod cere tenuissimū pori non admittat cū subtili re sudāte aqua corpulētas terrę feces subire. ¶ Quartū. Quia aqua maris hanc ob causam ceteris grossior & pōderosior esse videtur ut in ea magnē natent triremes: que in fluminib⁹ suo pondere submergerentur: quod passi sunt aliquando nonnulli in flumine onustas naues ducentes in mari salutem facientes: ob huius rei ignoratiā incauti. Hinc fit ut si quis aquā apprime multumque salā fecerit, supernatent oua, quod & circa salituras (quas muriās vocant) contingit, fitque spissa, & grossa, & limo quamillima. ¶ Quintū. Dicūt circa Palestinā esse stagnū, in quod si imis̄eris hominē ligatū, aut equū, supernatabit aqua, & submergi non poterit, hoc autē facit copiosa admixta terrestreitas. ¶ Sextū. Quia vestimenta in mari lota, sorrida fiunt, hoc enim ob terrestreitatem accidit. ¶ Septimū. In Chaonia est fons aquae falle, in dulcē fluuiū ppe se præcipitās, nullos pisces nutrīens: obtinuerūtque loci illius incolae ab Hercule boues ab Erithea adducente. ut (quia pisces non haberet) in suū vsum ex fonte sales fecerunt, Decoquūt enim aquae parte, quā euaporare sinūt quo facto, sales non grossos, cōpactos, ut nix cādidos, in fūdo reperiunt, qui sūt alijs debiliōres, sapore & colore delectabiles. Idē faciūt in Umbria de quibusdam calamis & scripis, quorū facta cōbustione, cineres in aqua coquūt, qua partim euaporata exsiccataque, relinquitur salis multitudine. Et vniuersaliter omnia fluuiorū salsa theuma calida esse putare oportet. Et enim sal ut adustae terrae species, quae frigido & humido soluitur, calido autem & sicco cogitūr, concrescit & duratut. Hinc loca quae arenosa influunt, cinerem aut calcem imitantia cōspiciūt. ¶ Vnde fontes & fluuiarios partū pāt sapores, colores, & naturas. ¶ Hoc cūenit ppter terrās per quas subterfluunt admixtiones. Sunt enim aliqui calidi, ut qui per terrā calide meatus ut sulfureos transeunt. Et in Sicilia fons est acetosus, quo aceti loco in obsconiorum cibariorūq; vstu vituntur indigenæ, & similis circa Lyncū existit. Et circa Scythia vnu est amarus, qui in fluuiū decurrēs, totum redit amaricatum. ¶ Præter līte rē Aristotelis sententiā, duodecim aquarū miracula, Anigrus (qui & Anagrus dicitur) Theſſalīæ fluuiū, post Cētauorū ob Hercule vulneratorum in eo lotionē, aquas impotabiles seruat. Hypanis Scytharum maximus fluuiū in Callipom fīribus amara scaturigine infamis redditur. Iouis Ammonis fons interdiū friget, & noctibus calet. In Dodone Iouis fons algidus admotas faces extinctas accedit, & ac censas restinguunt, & Athamatis aquae admota ligna accidunt. Flumen Ciconum in Thracia res tactas rigescere facit in saxa Crathis et Sybaris Calabriæ fluuij auctos crines inducunt, Salmacis Carīæ fōs in ipsum descēdētes effeminate remittit. Aethiopes lacus metis īfanīa et intolerabilem soporem parturunt. Colophone Apollinis lacus animos ad diuinationem et oracula immutat. Clitorius Arcadiæ fons semel haustus vīni īducit odium, abstemiosque, hoc est a temeto abstinentes, bibentes reddit. Lincestis amnis, ut vīnum, bibent testemulentos et debacchātes reclinquit. Phenos Arcadiæ lacus interdiū īnoxius, noctu potus mortifer prohibetur ut haec eleganti carmine ex Pythagora cecinit Ouidius,

" Ante bibebatur, nūc aquas contingere nolis.

" Fundit Anigrus aquas, postquam (nisi) vīibus omnis,

» Eripienda fides illuc latere bimembres
 » Vulnera clavigeri quæ fecerat Herculis arcus.
 » Quid? non & Scythicis Hypanis de montibus ort?
 » Qui fuerat dulcis, salibus vitiatum amaris?
 » Paucæ super referā, quid? non & Lympha figuræ
 » Datq; capítq; nouas? medio tua corniger Ammon
 » Vnde dñe gelida est, ortuque obituque calescit.
 » Admotis Athamantis aquis accendere lignum
 » Narratur, mīmīos cum luna recessit in orbes
 » Flumen habent Cicones quod potum faxea reddit
 » Viscera, quod tactis inducit marmorata rebus,
 » Crathis & hinc Sybaris nostris conterminus oris
 » Helectio similes faciunt, auroque capillos,
 » Quodque magis mirum, sunt q; non corpora tātū
 » Verum animos etiam valeant mutare liquores
 » Cui nō audita est obscenæ Salmacis vnda?
 » Aethiopæ que lacus? quo si quis fauces hausit.
 » Aut furit, aut patitur mirum grauitate sopore,
 » Clitorio quicunque sítim de fonte leuarit,
 » Vina fugit, gaudetque mēris absternit vndis,
 » Seu vīs est in aqua calido contraria vīo.
 » Siue (quod indigenæ memorant) Amythaone nat?
 » Pretidas attonitas postquam per carmē & herbas
 » Eripiuit furijs, purgamina mentis in illas
 » Mīst aquas, odiu rique meri permanit in vndis
 » Huic fluit effectu disper Lycenstius amnis
 » Quem quicunque parum moderato gutture traxit,
 » Haud aliter titubat q; si mera vīna bibiſt et.
 » Est lacus Arcadiæ (phenum dixere priores)
 » Ambiguus suspectus aquis, quem nocte timeto?
 » Nocte nocent potæ, sine noxa luce bibuntur

Palestina

 Etij capitis scholia. Stagnū illud circa Palestina. Palestina, prouincia est in Syria, Arabiæ contermina, sic dicta a Philistin vrbe metropolitana, & alio nomine Iudea dicitur. In eius vna parte (quæ prius Pentapolis dicta fuit, a quinque virib; diuina vltione flamma & sulphure cōsumptis) lacus est Asphaltites, in quo nihil viuum submergitur, inde mortuū mare ad historiis nominatur dicēte Solino cū de Judea protracta, Mare mortuum nihil præter bitumen gignit, animal nullū habet, nec in eo aliquid viuum mergi potest, quare tauri & camelī impune illud trahent. Et Iosephus libro quinto captiuitatis Iudaicæ, Vespaſianus (inquit) cū Iudeos viciſſet, quosdā iussit narrandi inscribantur post terga ligatis in eū proiec̄t, qui et si iacti merisque sint, tanquam a vehementi ſpiritu ad ſuperiora venientes, ſtatum repulsi euaserunt. Et teste Iustino nauigari non potest, cum in eo protinus cuncta vīta experītia demergantur. Interdum autem ipse lacus Asphaltus dicitur, Porro nonnullorum nominum regiones montes aut fluuios designantur (quæ paſſum in litera ponuntur) non lateat quenq; significatiā, noscere operæ p̄c̄tum est Aesopum potam esse Grecum, quis fabulas scriptiuit ad formando hominū mores non inidoneas neque futilis. Charybdis est vorago in mari admodum periculosa inter Calabriam & Siciliam. Nam a septentrione in austrum fit fluuiorum concurſus, er & diuerso, & interceptorum quorumcumque absorptio atque collatio. Chaonia pars est alpeſtris Epiri, quæ quidem regio est in Europa. Interdum & pro terra Epiri ſumitur. Heraclea vrbs est in radicibus montis Oethæ, in plano poſita. Oetha vero mōs est inter Thessaliā & Macedoniā, nominacissimus morte, rogo, & ſepulchro Herculis. vii. Quæſto. An ſemper erit mare ſanctum aliquādo deficit. Cū Aristoteles mōdū ponat incep̄tiōnē de ſolutioni ſanctum, & mare itidē ponit ſemper fuſſe, ſemper futurum. At quia mundi credendū est fuſſe exordiū, futurusque durationis terminus, & de mari idē ſentīdū cū ſt. Cæterum quādū fuit hinc mundus ſenſibilis, fuit & mare & quādū futurus est, & mare itidē futurū, neque totū vñq; corruptum eft, neque corrifetur totum durante mundo, nā cum aquæ elemētaris ſortiſtatur vſces & officiū, advniuerſi pertinet integrat̄, eo que delito incopte

Pērapolis,

Asphalti-
tes lacus
SolinusIopſchus
vespaſian?Iustinus
AsphaltusAesopus
Charyb-
dis,Chaonia
Heraclea
Ortha.

ius eſſet hīc mundus, & rei naturalis vna ſpecies deperdita, quod natura proſrus abhorret. Qua re non ſimile eſt iudicium de Nilo aut alio quoquis particulari ſluui, quin natura rotu definiere potest, nam quiq; eſt fuerit, duntraxat. particula eſt aque indiuiduū, ob cuius deperditionem non conſequitur totius ſpecie deperditio, perinde ut ad Socratis interitus non conſequitur humana ſpecie interitus. Mare autē, aquæ ſpecie coſeruat, & eo corrupto, proſrus ea interiret ſpecies. Coſcedendum eſt tamen, nō hanc nūc illa maris particula ſucessiue corruſi, & earū nullā eſſe perpetua, quæadmodū de igne, aere, & terra dicer, recte quidem ſolent. xi. Ut cineres per a quam ſæpius tranſit facientes. Aristoteles affimilat conſertq; exhalationes eleuatas a ſundo maris, cineribus, q; veruq; ſit terrefrē exuſtum. A quam autem maris comparat aqua particula, per quam tranſiens cīnī inducit ei ſalſedīnē. Ita & exhalatio ſæpius aqua tranſiens, modo ſuſtum tendendo, modo deorsum relabendo, aquam marinā inficit amaritudine. Necj maris profunditas, aeris cōcauq; & fundo intercepera, impedit eleuationē exhalationum ab imo. Nam vīs calefactiua ſolis tranſit per aquam, ſicut & illuminatiua, q; aqua non eam habet quaerā terrā ſoliditatē, neq; densitatem atq; duritatem. Et quāuis maris fundum exrinſecan habeat & in conuexo humiditatem, habet tamen intrinſecam naturalemq; ſiccitatem quæ eleuandis exhalationibus ſufficit. Necj conſimili ratione oportet paludes & flumina eſſe amara, q; ſol ab eorum ſumma parte subtile & dulce eleuet, a fundo vero exhalationes. Tum q; ſlū uirorum aqua minus groſſa & terrefrē minus retinet exhalationum permixtū cum ſursum educuntur, q; aqua maris groſſior, & propter groſſitatem plus exhalationū admixtum tenens. Tum q; exhalationes a ſluuiſ ſeleuata, tubuliores ſunt & rariores. Hinc nōn conſtunt in aere inſimē regionis, neq; deorsum recidunt, ſed altius ac tolluntur. Maris autē exhalationes denſiores & grauiores haud procul eleuantur in aere, & facile ob grauitatē relabuntur, relapsuq; ſuo amaritudinis occaſionem preſtant. Tum q; flumina angusta ſunt, in qua ſolū tantum inducere potest eleuandarū exhalationum vīm, & recedentes exhalationes, non in flumina ſed quia paululum dimotū ſunt loco, in terram relabuntur. Mare autem amplum, v̄ hemētiorē recipit a ſole in totū agentē, virtutē, & recedentes exhalationes, q; quis a gitare vento paululat̄ ab eo quoſublate ſit loco mutetur, rulſi in mare relabuntur. xiii. Et ſimiliſ circa Lingones exiſtit. Lingones Gallia ſit populi, ſupra Helueriōs, Heduos, & Sequanos vergē Lingones res, de quibus Lucanus in ſecondo ait, Pugnaces pītēs cohabant Lingones armis. Apud eos ciuitas eſt episcopalis, vrbs Lingonensis nuncupata, in prouincia Lugdunensi & Francorum regno ſita. Ante bibebat. Ut hæc carmina (quæ ex decimoquinto Metamorphoſeos Ouidianę ſunt) delupem aliquanto de rectoria clarorac̄ habent, ſciū nō eſt indignū q; Certauri, qui & Lapithæ ſunt Thessaliæ populi, gemini ſorinam (vt aiſt) hominis ſcliceret & equi gerentes. Centauri Hinc biforues, bimembres, & biforis dicitur. Hī ab Hercule & Theseo ceterisq; luſtibus Greca viris in nuptijs Pirithoi bello fuſi profligatiq; ſunt, ut refert Ouidius in duodecimo Metamorphoſeos. Cicones, populū ſunt Thraciæ iuxta Hebrum ſluuium. Noſtris oris. Samo. Nam hæc Pythagorē (qui in his carinib; loquens inducitur) fuit patria, dicente Ouidio de eodem. Cicones Samos.

Et Samon & dominos. Eſt enim Calabria (ciuiſ Crathis & Sybaris, de quibus loquitur, ſunt ſuuij) pars Italie. Samos autē iſula eſt in mari Aegeo, Thraciæ adiacens. Helectriū eſt metalli mixtura, quæ ex parte quadam auri & argenti conficitur. De quo Plinius. Aurum in quo quinta arat̄ portis eſt, helectriū vocatur. Salmacis nymphæ ſunt vna ex comitibus, Diana, orioſa ramea & ignaua, plus proprie formæ q; venatu ſtudens. Cufus procacitatem & amore in Hermaphroditum. Mecurij Venerisq; filium Ouidius in quarto ſue Metamorphoſeos deſcribit. Amythaone natus, Melampus, medicus inſignis, Amythaonis filius, de quo Virgiliius. Phyllirides Chiron, Amyphaoniusq; Melampus. Is Pretides, id eſt quatuor. Preti filias ab inſania liberauit, immiſſa illis (ut fabulantur) Iunone, q; ſe illi pulchritudine praeterea praesupſerit, haec autem mentis aghabantur furiā, q; ſevaccas eſſe credebat, dicitur Virgilio. Pretides implerunt ſalſis mugitibus agros. Præter miracula hic adducta refert Strabo geographus libro decimo de ſite orbis. Euboſci autem amnes ſunt Cereus & Nereus. E quorum altero ſiqua pecus potauerit, alba efficitur, ab altero vero vellus atrum contrahit. At hoc idem & ad Crathim ſluuium accidere fertur. Quid hoc quidem diſtico exprimī potest.

Sunt & aquæ, pecudum quæ candida vellera nigro,
Candidaque ex nigro pota in contraria vertunt.

C Quarti capitū annotat.

Vartū caput cōtinet ventorū causas, ipſorū generationē, tria q; ex exhalatiōe gignātur, signa vīi ventorū incipit mot⁹. ¶ Ventorū causæ, Efficiens, ſol & aſtra, Materia, exhalatio calida & ſicca.

¶ Ventorū gnatō. Halituū (quæadmodū dictū eſt) duæ ſunt ſpeciēs, hac calida & hūda, q; vapor dicit̄, haec vero calida & ſicca, q; nūcupata exhalatio. Et ſicut cælo circulato eleuat̄ vapor q; frigido dē

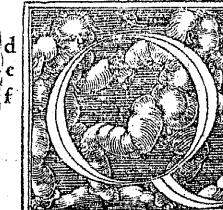
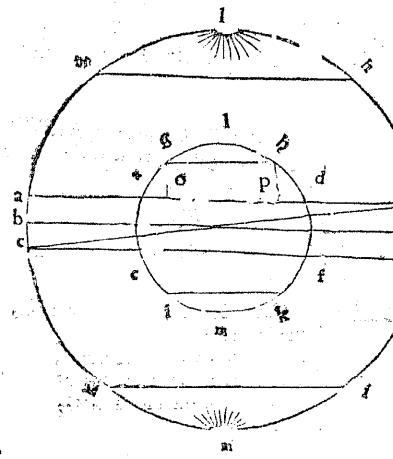
sāte ac constringēte iterū recidit in aquā, quae hāc ob causam crebrōrū hyeme atq; nocte sit, distribuiturq; in omnē terram, ita a sole & cælo eleuata exhalatione gignitur spiritus. Et neesse est nō modo humida & calida eleuari, sed & calida & sicca, naturaeq; ignea, quorum copia in terra plurima est. Et apparet ad latus, & transuerse nūc hac, nūc illac (quemadmodū dicuntur) agitari atq; flare. Neq; verū est aer, spīritū, & nubem, idem substantia esse, vt aerem in quiete, ventū ipso agitato, & ad latus fluente, nubem vero cū densetur, crassiorque fiat, in pēdulo vīsibilis apparet. Nā vapor, calidus & humidus est, vt potētia aqua, huicq; symbolū habēs eleuatus facile stillat in aquā. Exhalatio autē calida & sicca, ex qua sumitur spīritus. Neque potest esse aer fluens. Nam vt de fluijs esse oportet principiū aliquod unde fluere incipiāt, ita de ventris, quod minime qui diffiniunt eū aerem motū & fluētem, assignare possūt. ¶ Tria q; ex exhalatione gignantur, signa. Prīmū, quia sicut multo eleuato vapore maior gignitur pluviā, & minore minor: ita multa eleuata ex halatione fit spīritus maior, & minore minor. Et suis tēporibus (vt fieri nati sunt) fūt, hinc anni pluviosi, ventosique fūt nūc hāc pars anni, nūc hāc regio. Secundū, quia spīritus cessare facit pluviā, itidem & pluviā ventum: quia sūt cōtrarij: & contingit alterū in alterum permutari. Et eleuato vapore, exsiccata manettera: ex qua exhalatio expirat, & sursum ducitur, vēti materia: qua sāpe vapor superior & infrigidatus reprimit. Tertium, quia plurimū venti fiunt ab vīsa & meridiā, quia sol inter vīrūque meā, & multos eleuat vapores, & exhalatiōes multas, unde nubes & venti siant: quas nō disagregat, quia remotus sit, et virtutis ab hoc inuali dā. necessario tñ vapores multos et exhalatiōes vt ex vīridib; lignis eleuat. Et ab ortu et occasu et tropicorum loco nascentur pauciores, quod sua illīc fortitudine materiam disperget et cōsumat. Neque valde frigido tēpore, q; frigus exhalationē extinguit. ¶ Vbi incipit vētorū motus? Vētorū obliquā esse latiōē manifestū est, et sursum illius motū est principiū, nā exhalatio a terra secundū rectū eleuāt, quae sursum ne altius feratur offendēs obstaculum, ad latus cōuertitur, et in obliquū meat. Fīt autē id manifestū, cū nubes aut caligo pēdula fuerit, cuius motū statim spīritu vt flabello agitatē p̄cipim⁹ valētiorque fit circa terrā, et materia illi ex qua gignatur, habet copiosiorē, habet itaque deorsū et a terra materia: sursum vero suā obliquā latiōē initium, et sicut flumina vbi ortus principiā habent, parua sunt, lōgius vero procedētia, semper noua rheumata et materias colligētia, increscūt, maiora que euadūt, ita et venti vbi ortū habent, modici: lōge vero p̄grediētes, iſignes fūt.

Varti capitit scholia. xv. Neq; verū est, aerem, spīritū, & nubem, idem esse. Quēad modū quinto capite praecedentib; libri adduxit Aristoteles, nonnulli antiquorum putarunt hanc triā, aerem, nubem, & ventū, idē re ipsa esse, & sola ratione discrepare, quibus vīsus est astipulari Seneca, diffiniens vēntū esse aerem motum. Vēritā id veritatis non est consentaneū, nam triā p̄dicta nō modo ratione, sed & re ipsa, & specie quidem differunt. Aer enīa vnum est elementorum, simplex & purū. Nubes autem est vapor, frigiditatem cōdēstatis, & ventus exhalatio ad latus mota. Vapor autē & exhalatio, cum sint mixta, ab aere, & cōtra inter se specie dissident. Igitur & nubes quā impressio est aqua, & vētū qui aera, itidem specie dissident habent ab aere, & inter se. Dicitur autē in litera vapor habere symbolū aqua, quia cū cavna qualitate, scilicet humiditate, conuenit, & altera vt pote caliditate discrepat. Dicitur & potētia aqua, quia natus est in aquā faciliē cōuerti, sicut & ex ea sumptis exordiū. Quāvis autem exhalatio sit symbola terrae, & ab ea sumens vēntū, no tamē credendū est similiter et debere in terram cōuerti, & ventos cito eam ob rem cessare. Nam exhalatio cū terra vna tāctū qualitate cōuenit, videlicet siccitate, ceteris autē omnibus, caliditate, raritate, leuitate, subtilitate p̄spicuitate, a terra discrepat, vapor vero cū aqua magis cōspirat. Ceterum vt vapor ad aquā, ita exhalatio ad ignē, cui & symbola est, & naturae affinitate multū p̄pinq; vertiturq; in ignē, sicut vapor in aquā. Ex hoc tamē non trahitur argumentum exhalationē ex qua fit vēntus, inē di debere, & vento cēfariōnis causam esse, quoniam sicut non quūuis vapor in aqua solvit, sed is dūctaxat cui adhibetur sufficiens causa eiusmodi cōuertiōnis, ita neq; qua cū exhalatio incēdit, sed ea dūtaxat cui adest sufficiens inflammatiōnis causa, vt pote calor circūstans, aut dēsū vēhementer & violēter derudens, ex qua destruētur cōlēquatur incēdiū, huiusmodi autē cas-

fa minime adest exhalationi vētorū. xvii. Tria q; ex exhalatione gignantur, signa. Exhalatio quae ventis materia p̄stāt, cū eleuatur, est calida & sicca, facile tamē ex calido permutatur in frigidū propter locū frigida quae transit. Hīenō sīpōs vēto refrigerij causa expōnūs, qui regionē habitamus frigidūscūlū. Boream quoq; percipimus frigidū, q; a septentrione spiret, loco algido ob solis distantiā, p̄trāteat p̄montes nūuos & gelidos, a quib; sua frigiditatis trahit occasionē. Est enim aeri & coporib; aereis insita pronitas, vt facile de calido in frigidū permutentur, & e diverso, quod halitus nostri liquido cōstat argumēto. Quē em̄ calidū sc̄imus manu prope os admora, eundē sentimus frigidaū manu aliquāto distantiore. Cōsimiliter & austē humidus est, quāuis ex sicca genitus exhalatione, quia per ea trāsit loca, in quib; multis offēdit vapores sub lacos & propemodū in nubem conuerfos, quos secum adducit, & pluiae materiam subministrat. Nec idcirco oportet aestate plures sēri vētos q; hyeme. Nā ad eorum generationē solus calor nō sufficit, sed requiriuntur insuper corpora dēsa & solida in principio mediae regionis, quae impedit exhalationes sursum attrolli, hūiūmodi autē corpora hyeme plura sunt, aestate ob aestū pauciora. Et quīus exhalatio subtūlis sit & rara, & cam ob rē diuisione facilē obnoxia, tamē interdū & adīficia tubercūlū, & arbores radicēs eruit, cū vētū est impetuosa, & maior eius vi atq; vīolētia q; corporū quib; occurrit, resistēta. Nullū em̄ in cōmodū est, minus defā & solida agere in ea quae solidiora sūt, vbi illorū maior est vītū, q; horū reluctamē in irtusq; resistēs. Neq; credēda est exhalatio sursum educta debere per distractas particulas (vt vapor per stillas pluviāles descendit) ad nos defētri. Nā vapor p̄ guttas nō descēdit, nisi primū i nubē, & deinde in pluviā cōuerit, dep̄ditā quā prius habuit formā substātialē. Nulla autē secundū substātia sit trānsūtratio i exhalatione, sed eādē numero quae sursum ducta est, cōtinuata, sine distractiōne delabitur, lōgoq; p̄aera tractu spīrat.

¶ Quinti capitit annotat.

¶ Prōdromi, venti octo diebus fere ante canis ortū exorientes. Oritur autē canis sole leonē subētū. ¶ Eteisā, venti sūt Boreales, ab Vīsa post aestivales versio-nes liquatis nūib; flātes, ac die quidem spīrat, nocte vero spīrare desinūt. ¶ Orni thīae venti sunt ex opposito flātes post solis hyemales versiones, Austri vero a me ridie spīrat. ¶ Aestivales versiones sunt sole subētū cancerū, quae & aestivale solsticiū dīcūtūr. ¶ Hyemales, sole intrāte Caprīcornū: quae brumæ dīcūtūr solsticiū. ¶ Inhabitabile, male habitabile, ¶ A d, cīrcul⁹ cācri, b e, cīrculus æquinoctiālis, c f, cīrculus Capricorni, a f, zodiacus, g h, cīrcul⁹ arcticū i . k, cīrculus antarctic⁹ l, polus arcticū nobis apparen̄s, m, polus antarcticū occult⁹. Spatiū a c d f, zona torrida. Spatiū a g d h, zona media habitata. Spatiū g l h, zona arctica frigore inhabitata. Spatiū c i f k, quarta zona, & mediae habitatae opposita i k m, zona antarctica frigore vt g h l, inhabitata minor cīrculus, terra est, in qua secundū proportionē consimiliter & consimilibus līteris hā quīnq; zonāe sunt signatae o marē Indicum, p, mare, Gaditanum, o. p. maris Indici ad Gaditanū & Herculeas columnas distantia.

Vēntū caput continet cessatiōnis ventorū & commotiōnis causas, vnde, & quo tempore flent Eteisā, ornithiā & austri, & quīnq; zonārum terrē declārationem. ¶ Cessatiōnis ventorū causae. Primo sol calore suo nīmō spīritū materialē dissipans ac dissoluens, cito terram exsiccans, prius quam inmultam habet exhalationem, vētos cessare facit, quemadmodū si partum combustibile in magnū ignē proieceris, sāpe prius quam fūnum emittat adurit, qua-

Ventos ex halatione generati

propter circa Orionis ortum & vsq; ad Etesias & prodromos maxime fit trāquillitas. Secūdo, idē facit validū frigus poros terræ constringēs, & nihil expirare sinēs.
Causæ vero his oppositæ, vētorū faciunt cōmotionē. ¶ Vnde, & quo tēpore flent Etesiae. Ornithiæ, & Austrī? Etesiae flant ab arcto post solis aestiuales versiones, & canis ortū, boreæ liquatis niuibus, & gelu flantq; de die, & nocte definitū. Diei enim calor exhalationē eleuare sufficit, & illorū inducere status, nox autē frigidā nubes in die liquatas regelat, flatusq; reprimit, qui nisi orto iam sole, & nouos reparante halitus, nouāq; præbente materiam, flare nō incipiunt. Et Ornithiæ post hyemales versiones ab opposito nascutur loco, Etesijs debiliores, minūlq; cotinui, sed interpoles, ac intercisi, q; ad nos venientes, a sole, sub cuius latione ipsos ferri oportet dissoluatur. Austrī vero post æquinoctialē versionē a meridie oriuntur & spirat.
Quinq; zonarū terræ declaratio. Quinque sūt in terra zonæ. Vna vb; sol sem per discurrenit, feruentissima, & inhabitabiliꝝ æstu. Secūda inter circulū nostrī poli, & primam intercepta, quæ frigore & æstu tēperata, habitata est. Tertiā est arctica quæ semper a sole plurimū distas, frigore riget, & frigore ihabitata. Quarta est ex opposito secūdā īter illā torridā & sole su pmeante vstā & occultū poli circulū media: sic tēperie se habēs, vt quæ est apud nos habitata. Quinta vero est antarctica, & verticis semper latentis, Vnde fit vt terra secundum circulum habitari nequeat. Nā secūdū longitudinē quæ de polo ad polum attendit, phibit nunc frigus, nūc calor, & secūdum latitudinē, quæ de oriente ī occidēte, & occidēte in orientem existit defendit aquarū multitudo. Et multū differt habitationis longitudo a latitudine, vt distantia maris Indici ad Herculeas columnas, ea quæ est ab Aethiopia ad Meotidē, & extrema Scythiæ loca, maior est quā quinque ad tria. Nouerūt hæc qui nautigatiōes, & vias peregerunt, & itinera ipsa et spatiā mensi, sunt. et extrema horū locorū ihabitata manent, hec frigore, hec æstu, hec aquarū immensitate. Et sicut ventos in nostra habitabili collocabimus, consimiles ex parte alterius poli intelligere debemus, vt sicuto nostro polo spirat Boreas, et non pertingit ad alterum polum, ita quōque ex alterius poli parte aliis flat Boreas, qui ad nos vsque nostrum que polum non pertingit. Neque austus ab altero flat polo: sed ad æstivali flat versione, et exusto loco. Ille enī locus propter solis viciniam non habet aquas, neque pascua, neque gelu, neque niuē, propter quorū liquefactionem fieri possint Etesiae. Quia tamen ille locus maior, amplior, et expansior est: maior est austus et æstuosior Borea, et magis hoc pertingens, quam Boreas illuc. Sed de his haec tenuis. Nunc de ventorum positione dicendum est.

Vinti capitil scholia. xxx. Quinq; zonarū terre declaratio. Quinq; in celo esse zonas id est partes & regiones, supponit astronomi, de qbus Virgilius primo Georgicis.

Quinq; renēt cælum zonæ, quarum vna coruscō. Semper sole rubēs, & torrida semper ab igni.

Quam circum extrema dextra lœuæ trahuntur. Cærulea glacie concreta, atq; imbris actis Has inter mediāq; duæ mortalibus ægris Munere concessæ diutum.

Quibus itidem quinq; in terra zonas respondere, Ouidius in primo Metamorphoseos ostendit. Vtq; duæ dextra cælum, totidemq; sinistra Parte fecant zonæ, quinta est ardenter illis Sic onus inclivum numero distinxit eodem Cura dei, totidemq; plagæ tellure premuntur Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu Nix regit alta duas, totidem inter vtrafc; locauit. Temperiemq; dedit, mīxta cum frigore flamma.

Vt distantia maris Indici ad Herculeas columnas. Mare Indicum est quod fluit p; Indiā, que regio est orientalis, quare id mare orientale est. Mare autem Gaditanū est quod fluit ī Gadibus extrema Hispaniæ insyla, & in occidua mundi parte posita, vbi etiā sunt Hercules columnæ, quapropter

Dextra, polo arcticō.
Leua, polo antarcticō.

Durae parte dextra, zona arctica,
& media inter arcticā & torridā.
Durae parte sinistra, zona antarcticā,
& media inter antarcticā & torridam.

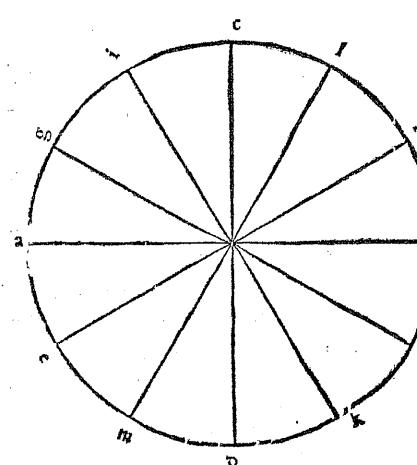
Id māce occidētale est. Est ergo distantia maris Indici ad Gaditanum (quæ in figura literæ designa tur per o p) distantia orientis ad occidētē. Cum autem Aethiopia sit circa meridiem & torridā zo nā & Meotis extremaq; Scythiæ loca circa septētrionē & arctū, distantia ab Aethiopia ad Meotidē est spatium terræ a meridiē ad septētrionē. Et cū hæc sit pars terræ habitata secundū longitudinē, nō cōprens quartā partem circuli, illa vero a mari Indico ad Hispaniam distantia (quæ per op; insinuari dicitur) est (sit pars terræ habitata secundum latitudinem, quæ fere complectitur semicirculum, constat q; pars terræ secundū latitudinem a nostris & huius hemisphærī terræ incolis habitata, fere est dupla ad partē terræ habitata secundū longitudinē). Hinc recte dicit litera, q; habitatio terræ secundum latitudinem, ad ieushabitationem secundum longitudinem, est plus q; quinq; pad tria. Est enim vt sex ad tria, pauca admodum excepta particula. Porro cū in litera, alii qua celi zona aut habitata aut inhabitata dicitur, hæc denominatio a similī zona terræ illi parti celi subiecta sumi intelligēda est, vt zona cæli habitata sit, cuipars terræ subiecta habitata est. Contra vero zona cæli in habitata dicitur, cuip; zona terræ respōdens & supposita inhabitata est.

Sexti capitil annotat.

Oriēs æquinoctialis, est vb; sol oritur quādō intrat arctē. **Aestivalis**, vbi ori tur quādō intrat cancer. **Hyemalis** vero, vbi oritur quādō intrat Aegocerotē. **Et cōsimiliter occidēs æq; noctialis, æstivalis, & hyemalis, vbi in illis signis occidit.** **Aegoceros, capricornus.**

a Subsolanus, Apeliotē.	b Fauoniūs, zephyrus, Ornithiās
c Auster.	d Boreas, Septentrio, Aparctias
e Cæcias, Hellespontias	f Africus, Libs, Notus
g Eurus, Vulturnus	h Corus, Argestes, Olympias
i Euroauster, Phœnias.	k Thrascias
l Libanotus	m Aquilo, Meles.

Meses simplo fūcitur, q; Boreæ & Cæciæ mediū sit.

Extū cap. cōtinet vētorū situationem & qui adinuicem sunt contrarij. Id hoc modo deprehendimus. Intelligatur circulus horizon (est enim is circulus, qui partem cælivisam dirimir a non vissa sitq; a orientis æquinoctialis punctus b. occidentis punctus ei oppositus, & intelligatur recta a b. Sit iterum c pū. Etus meridie id ad vrsam punctus op positus, & ducatur linea c d, quæ dia-

metraliter secabit a b. Intelligo præterea e punctum orientis æstivalis, & f punctū occidētis hyemalis, oppositum. eorum vero linēam e f, g punctū orientis hyemalis, h punctum occidentis æstivalis, oppositū, eorum linēam g h. Intelligo deniq; i punctū mediū inter orientem hyemalē, & c punctū meridie, & k eius oppositum & eorū linēam i k. Et l punctū inter f occidētem hyemalē, & pūctū meridie, m vero pūctū oppositum, & eorum linēam l m. His itaq; duodecim punctis signatis, & eorum ductis linēis, duodecim in ipsis ventos situamus in nostro horizōte, & hemisphærio, & totidē & cōsimiliter sub altero hemisphærio locare decebit. Vēsus vero quem situamus ī a oriente æquinoctiali, & ab ipso flatum ducens, subslo-

Ianus vocatur. Flans vero a puncto b occidentis opposito. Fauonitis, ei contrarius. Sumuntur enim secundum diametrum, secundum quam plurimum distant, hos autem supponimus esse contrarios. Quem locamus in c, Auster, & qui est in d eius opposito, Boreas, ei contrarius. Qui in e oriente australi insurgit. Cæcias, ei contrarius in f, Africus. Qui in g oriente hyemali. Eurus, ei contrarius in h Corus. Qui in i, Euro auster, ei contrarius in k. Thrasicias. Qui in l, Libanotus, ei vero contrarius in m, Aquilo. & hi precipui sunt venti, modo quo positi sunt adiuicē contrarii. Vnde a & c Subsolanus & Auster, et i viiiuersaliter qui secundum eandem diametrum non sumuntur, contrarii non sunt. Et hi quatuor. Subsolanus. Fauonius, Auster et Boreas, omnium principalissimi sunt. Et Australis sunt calidi, Boreales frigidi, orientales minus Australis calidi, occidentales vero minus. Borealibus frigidi. Et plures vesti ex parte Boreæ gigñ videtur, quia illi plurima nix et aqua, quæ vbiq; liquata spiritaminus materialia præstet. Forum naturæ et complexions. Venti contrarii secundum diametrum se simulflare non permittunt, sed valentior debiliori obducta tur, violentiamque infert, et ipsam cessare cogit. Venti oppositi maxime flat circa tempora opposita, vt Cæcias circa æquinoctium veris. Africus circa autumnales, circa aëstatem Corus, circa hyemem Eurus. Oppositi venti idem aut oppositum faciunt ut Eurus et Corus in principio siccant. Auster calet. Boreas algidus est. Et seriem sequendo, Subsolanus, Cæcias et Eurus tepidi sunt. Eurus in principio siccus, consumannus, aquosus. Subsolanus, minus siccus. Cæcias, non serenus, trahit enim ad se vapores & nubes. hinc exiit prouerbium. Trahit ad semalum, sicut Cæcias nubē, et est humidus. Fauonius, Africus, et Corus, suffrigidi. Corus siccus in principio, aquosus in fine. Auster, Euroauster et Libanotus calidi sunt. Auster noxius. Libanotus magis humidus, vicini Africi et Noti naturam participans, hinc sereni sunt Boreas, Thrasicias, Aquilo, alios cessare faciunt, prope flantes et vehementes, aera purgant, serenitatem adducunt, nisi sint vehementia frigidi, tunc enim plus coagulant & cogunt quam pellat. Boreas gradinosus. Aquilo niuosus, frigidissimi maxime coruscationem facientes. Et corus cum his in natura conuenit. Boreas saluberrimus. Et de ventis tantilla sufficient.

Duodeci
victoriū po-
sitionē ra-
tionabilē
esse.

Sexti capitū scholia. xxii. Intelligatur circulus horizon. Aristoteles ventos ponit secundum notabilem horizontis partem ut duodecim sumptos, & non coincidentes possent enim aliqui tot sumi, quorū sit in nostro horizonte signabiliā pūcta, nam a quo quis eorum quispiam ventus ortum ducere posset. Verū huiusmodi venti non essent insigniter abinūcē distincti. A qualibet itidem parte terræ possunt elevari exhalationes ex quibus fierent venti, sed i secundum flatum aut in toto aut in parte essent coincidentes & adiuicē confunderentur, nec adeo possit internocē diversi, vt i quos Aristoteles ponit secundum partes satis abinūcē distantes sumptos. Similiter cum quatuor sint vēti precipiū, inter quoslibet duos possent ponī tres intermidij, quorum vnu ab utroq; præcipiūrū aequidistant, secundus vni illorū propinquior esset, & tertius alteri, & hoc pācio sumptū essent sexdecim venti, quorū vnu quispiam secundum decimam sextam horizontis partem desumeretur. Verū cum partes illa horizontis & minores sint, & libi inuicē propinquiores quā cū solū in duodecim partes dirimitur horizon, illi secundū flatū & spirationis spatium coincidenter, nec tantā haberent distinctionē evidentiam, quantam nūc habent. Nec ex numero quaternario qualitatū primarū, argumētū efficax sumitur quatuor duntaxat ventos esse debere. Nam rametsi naturē & proprietas ventorū secundum illas sumuntur, non tamen eorū numerus & distinctio, quin potius a partibus horizontis a quibus sui statut exordium. Et quāuis quatuor solū sunt partes horizontis præcipiū. Oriens, Occidens, Miridies, Septentrīo, & secundū eas quatuor in venti præcipiū. Subsolanus, Fauonius, Auster, Boreas, vnaquæc tam illarū partū principaliū duas habet horizones circūpositas, & altrinsecus iacentes, a quibus sumuntur venti collaterales, tanta abinūcē intercedēt distincti, vt slado non coincidat. Hinc vnu quispiam principalium ventorū duos habet ventos minus principales, & libi annexos, atq; proxime altrinsecos. Et hi quatuor, Subsolanus, Fauonius, Auster, & Boreas, omnium principalissimi sunt. Poeta præcipiū ventum oritur, Eurus dicitur, q; Subsolano sit proximus. Occidentalem autem præcipiū, zephyrum, q; Fauonio ad latus propinquie adiacet. Meridionalē autē (vt & hic Aristoteles) Australis vocat, & septentrionalē, Boream Q uod Manilius ita expressit.

Asper ab axe ruvit Boreas, fugit Eurus ab ortu. Auster amat medium solem, Zephyrusq; profundum. Eurus ad auroram Nabathæaq; regna recessit, Persidaq; & radijs iuga subdita matutlnis. Vesper, & occiduo que littora sole repescunt, Proxima sunt Zephyro, Scythiam, septemq; Triones. Horriter inuasit Boreas, contraria tellus Nubibus assiduis pluviisque madescit ab Austro.

xxii, Libanotus magis humidus, vicini Africi & Noti naturam participans. Africus (qui & Nothus) nubifer est, & humidus, atque pluviālē gignans, teste Ouidio.

Madidis Notus euolat alis,

Terribilem pīca tectus caligine vultum,

Barba gravis nymbis, canis fluit vnda capillis;

Fronte fedent nebulæ, rorant pennæq; linusq;.

Boream itidem esse violentum & vehementem (vt paulo post hæc habet litera) ostendit Ovidius, ipsum ut ista loquentem inducens.

Apta mihi vis est, hac tristia nubila pello.

Hac frera concutio, nodosaq; probora verto.

Induroque niues, & terras grandine pulsō.

Idem ego cum fratres celo sum nactus aperto,

Nam mihi campus is est, tanto molimine lucto r,

Vt mediis nostris concursibus infonet æther,

Exilisq; caulis elisi nubibus ignes.

Idem ego cum subi conuxa foramina terræ.

Suppoliq; ferox imis mea terga lacertis,

Sollicito Manes, totumque tremoribus orbem.

¶ Septimi capitū annotat.

¶ Ruin, casus.

Optimum cap. cōtinet tres de terræmotu opinōnes, primæ reprobationē tertiae tribus rationibus. ¶ Tres de terræmotu opinōnes. ¶ Prima est Anaxagoræ. Inquit enim Anaxagoras Clazomenius partē sphēre q; supra nos est, sursum esse: & q; sub pedib; esse deorsum: & aerem natū sursum ferri: q; in eius inferiora cōcaua incidēs, imo vero ab inferiori parte totum quatiens, facit terræmotū. Sed hæc causa vñque a deo exilis & parua est sūtique prodēs defectū, vt vñ reprobatōne egeat. Stultum est ei putare ignem in altero horizonte non similiter ad cælū ferri, sicut in nostro habitato appetet. & illi cælū non esse sursum, terrā vero in medio globosam (vt hic) deorsum. Et ab inferiori aere cōcussa tremat & moueatur hoc terræmotus non cōuenit accidētibus, nā vñque tremeret, tremit aut certis in locis, regionib; atque tib; ¶ Secunda est Democriti. Dixit enim Democritus Abdites terrā plena aqua, & aquā multā ex pluviā recipere: quecum suscepacula plena sint exuberās facit terræmotū, & terrā in cōcaua decidere. ¶ Tertia est Anaximenes Milesij. Inquit ei terrā deplutati hinc siccari, & fortiter siccata rumpi: & ab his frustis ruinā pīcipiūq; faciētib; cōcūti, fieri q; terræmotū. Hinc quoque fit in magnis siccitatib; fieri videri, & etiā in pluviōsis, q; sup humecta ruinæ īā pīparata cōdat. Sed non esse videb; ¶ Primo. Quia oportet terrā īā multipliciter subuersari ruināque fecisse apparere. ¶ Secundo. Quia hæc causa esse non potest circa aliquā loca frequenter tremenda, vñ talis excessus ad alia non est. ¶ Tertio. Quia oportet sem p minores & pauciores terræmotus futuros expectare, & tandem cessare: q; terra tñm deciderit, vt nō amplius sit terræ terror futurus, hoc autem esse nō potest quare neque hæc causam esse existimandum est.

Extremi capitū scolia. xxiiij. Et quae sub pedib; esse deorsum Fallo existimat. A naxgoras quisquid pīcibus nostris sublītū est, id deorsum esse. Nam quae in nostro hemisphērio sunt deorsum, ut terra & aqua, & in altero itidem sunt deorsum. Et quae hic sunt, vñlēr & ignis, & illi. Cælū autem ram hic q; illi sursum est, nō vt sursum nō sit locū rerum naturalium ad quem ferūtur levia, sed supereminētā, quia vñ troq; sit

In situ corporibus naturalibus supereminet atque superfertur. Porro verum est aerem natum sursum ferri, in suo quidem hemispherio, ut aer huius horizonis ferri natus est ad locum sursum huius hemisphaerij, & aer alterius ad locum sursum alterius. At non est aer alterius hemisphaerij natus ferri ad locum sursum huius hemisphaerij, ut opinatus est Anaxagoras, nam tunc prius deorum moueretur, scilicet ad concavum hujus aqua & aeris, quod naturae aeris prorsus repugnat. Quare non oportet inferiori aerem derudere terram, & eam conari suo loco dimouere, ut neque huius partis aer terram impellit. Nam si id oporteret, cum aer conaretur sursum ascenderet, vnaquaque pars aeris impelleret partem terrae sibi respondenter. Et id quidem ubique & semper fieret, cum semper aer natus sit sursum ferri. Tremor autem terrae non in omni sit loco, ne qui omni parte terrae, sed vbi & quando materia fuerit disposita. xxiiii. Secunda est Democriti. Quāuis hanc positionem in praesentiarū non refellat Philosophus, non est tamen idcirco veritati consentanea. Nam falso ponit terram esse aqua plenam. Est enim solida, suisque partibus opulta, & non concava, quāuis nonnullæ sint in terra voragini & lacunæ ab aquis excelsæ, perinde arque si globum intellexeris solidum in aqua, quae rimas ligneo globo inducens, in interioribus suscipiat partibus. Verum quora terræ porcio aquis oppletur, aut intra se aquam suscipit? Insu per insufficiendum est terræmotum fieri per aquam exuberantem atque effluentem. Fit enim saepe numero terræmotus nulla ex terræ concavitatis aqua defluente, quāuis interdum quoque fiat concussio terræ exente aqua, quod forte potuit Democritum inducere in hanc opinionē. Verū illius causa ex sequenti pender capite. xxv. Tertia est Anaximenes Milesij. Potuit Anaximenes trahi in huius positionis persuasionem, q̄ experientia cōperrum habemus que humore cōpacta sunt, eadem siccitate dissolui, vt ostendit Iustum. Hancob rem, terram prius deplorat, & deinde siccā posuit per frustra abrumpi. Verum res siccitatē dissoluti, intelligendum est de ijs quæ naturalem propriamque non habent siccitatē, sed eam duntaxat que ab extrinseco est inducta. Terra vero natuam, queque naturæ accommodam habet siccitatē, q̄a partes adiunxit continuatas ferunt. Quod si terræmotus fieret (vt posuit Anaximenes) ob distinctionem partium terræ, illa subuersio nobis deberet esse conspicua, & frequentior fieret in ijs locis vbi frequentiores sunt terræ concussions, & tandem cessare terræmotus, cum omnes terræ partes (quiā finita est) essent abrup̄tæ. Horum atque unumquodque falsum est. & potissimum tertium, nam quādiu haec mundicō stabit ordinatio, futurum esse terræmotum naturæ necesse est, sicut futuros ventos & fluuios.

¶ Octauī capit̄ annotat:

¶ Hellestponitus, strictum mare, quod a Tenedo famigerata in conspectu Troie in sua ad Propontisēm protenditur. ¶ Eubœa, percelebris insula Atticæ adiacens. ¶ Aedepsus, v̄bs Eubœæ. Circa Aedepsum erat balneæ calidæ Herculis. ¶ Spasmus, corporis contractio. ¶ Tetanus, spasmi species. ¶ Sypilus, v̄bs Phrygiae.

Ctavum cap. cōtinet causas terræmotus, eius generationem decem q̄ ab exhalatione proueniāt signa, & septē eius accidētiā. ¶ Terræmotus causæ, Efficiens, sol & astra, & sp̄ritus terra inclusus, Materia, exhalatio. ¶ Eius generatio. Terra naturaliter siccā est, aquæ multitudinem in se continens: quæ a sole calefacta, & multis que in se tenet igneis corporib⁹, multum sp̄iritū intra se cōcīpit: qui quia subtilissimus, ocyssimus, & vehemētissimus est, huc illuc euagatus & discurrens, terra vehemēter cōcūsa, plerūq; eius motū & tremorē parit. quærerit enī existū, & in suū locū euolare. At aliquādo totus exit, flāma plerūq; ex collisione concepta, aliquādo vero sine flāma. aliquādo pars exit, pars autē altera cōstricta atque clausa manet. Vnde fit vt neq; aer neq; aqua faciat terræmotū. ¶ Decem signa q̄ ab exhalatione & sp̄iritu proueniāt terræmotus. ¶ Prīmū, Quia plurimū fit tranquillo tēpore, & exhalationes plurimæ in terra sint reclusæ. Et quāto plures, maior fit: quāto vero pauciores: minor. est enī sp̄iritus cōtinuus, quē oportet aut intra aut extra fluctuare. ¶ Secundū. Quia maxime fiunt de nocte, & circa diluculū: quod soleat tūc incipere flatus. & in meridiā, si cōtingat in die, quia tūc sol maxime obtineat, & exhalationē declinet in terrā. ¶ Tertiū. Quia circa subter antroſa, subterq; inānia loca, in quæ defluat mare, saepe intremiscit tellus. Hac de causa saepe fit circa Hellestponitū, Achaia, Siciliā, Eubœam: & thermæ circa Aedepsum factæ sunt. Fit enim illuc angustia, & maris multitudō in terram sp̄iritū iterum repellit efflare

tētē angustat atq; premit. ¶ Quartū. Quia maxime fiunt terræmotus vere & autūno, tēporib⁹ pluiosis, & in siccitatib⁹, quia ei hēc tēpā vētosa sūt & pluiosā, præbent multā in terra exhalatiōis generādē occasionē. Sic autē illā reclusam mōstrat, & ad sp̄iritū generationē aptitudinē. ¶ Quintū. Quia sp̄iritū īmetū, vīmq; agitādī præualidā percipimus nō modo in aere, vbi solidiora robora yellūtur, edificia funditus euertuntur, sed & in corporib⁹ animaliū: vbi saepe sp̄iritus clausus facit tremorem, qđ & saepe accidit post vīnē emissionē, et saepe membrorū cōtractionem & spasmū inducit, et tetanū. Et aliquid vīsq; adeo membra valide agitat, mouet, & cōcutit, vt intremula et quieta teneri haudquaq; possint. Obtinere itaq; i terra nō nunq; sp̄iritū, verisimile existimare oportet. ¶ Sextum. Quia tēpibus nostris accidit terræmotus, qui prius nō destitit, q̄ ventus egressus fuīst et vītēnephias. ¶ Septimū. Quia circa Hēreclēā q̄ est in Pōto, idem accidit. Factus enī extītis terræ tu mor vi collis: q̄ tandem distentiōe rupto, īgens & multus erupit ventus, ignem et cīneres eleuās, & Liparaeōrū vrbem nō lōge hīc existentem ambusſit, vertit, & infauillas: & flatū dirigēs in Italā, vrbibus Italicis multa attulit incōmoda. Quod et prius accidit circa Sacrā insulā, q̄ est vna Aeolianū insularum. ¶ Octauū. Quia saepe soni ex exhalatione cōstricta causantur: quēadmodū a longe sonus maris reperciū exauditur, ¶ Nonum. Quia paulo ante terræmotū sol obscurus sine nube vīdetur, hoc enim facit apparere egrediens sp̄iritus, et ad auroram tranquillitas et frīgus, ob sp̄iritum calidum reclūsum. Et post occasum serenitate existente, nebecula strīcta et longa porrecta vīdetur, vt terræmotus prænuncia: quēadmodū in maris fluctibus accidit præcurrere tenuem vndā: quā gens mari finitima, aquæ filium muncupat. ¶ Decimū. Quia saepe circa lunæ eclīpsēs cōtingunt terræmotus: q̄ tūc marcescat calidum, & eo tēpore flatū agitari soleant. ¶ Terræmotus septem accidentia. ¶ Prīmū. Terræmotum ad quadraginta dies se extendere contingit: & visus est aliquādo per duos annos circa eadem loca perdurasse. Hoc enim facit sp̄iritus multitudō, & laterum terræ cōcussorum soliditas, & præstīta reluctātia: vt sp̄iritus animātū corporib⁹ clausus nō repente cessat, sed longa mora fit marcīd⁹. ¶ Secundū. Fiunt soni in terræ tremoribus, Nam percussus aer & sp̄iritus omnīmodos emittit sonos: itidem & percutiens, nihil enim differt, repercutitur enim percutiens omne, & præuenit sonus terræmotum, nam magis sp̄iritu per omne penetrat sonus. Et si exhalatio nō sufficeret agitationem inducere, sonus sine terræmotu audiretur, quod saepe iam accidisse vīsum est. Offendēs enim sp̄iritus ad solidas molles, omnīmodarūq; figurarū, omnīmodos edit sonos pro varietate cauerarū, cuniculorum, atque antrorum diuersos: vt aliquādī aliquid prodigia enarrantes dixerint vīsam nonnunquā mugisse terram. ¶ Tertiū. Cū terræmotu aliquando magna aquæ multitudō erūpit, & exhalatio eam extra pepulerit, vt aquæ fluctus nōnū quam extra terminos. Et circa Achaiām cōtrarijs sp̄iritibus, īteriorē Boreæ motū imitātē, extra vero Austro, factus est terræmotus & apertio, & tāta maris eruptio pellētē austro, vt cataclysmus factus sit. Et aquæ terræmotum non faciūt, patiūtūtū enī solū, sp̄iritus autem, illius (vt dictum est) causa est, & p̄incipium, & sedimentū fluctus fecit cataclysmū. ¶ Quartum. Terræmotus secundū modicā terræ partē fiunt, sp̄ūs autē scđm ipsius amplitudinē. ¶ Quintum. Interdū fit multæ exhalationis in latum (vt tremor quidā) agitatio: interdū vero ī altum, vt quidā pulsus. Et qui fit ī altum, plus agitat, multāq; a profundo enascentem manifestat exhalationē. Eum tamen qui alternatim ī altum vibrat, & alternatim residet, triplūtio asimilis, & cum cōcurrentia tecta contrario īctū arītant (q̄ aliter motus alterī renīt videatur) minus periculosum perhibent. ¶ Sextum. Vbi talis seismus, & sp̄iritus eruptio, multi lapilli ebullire solent. Sic enim circa Sipylum eugenit, cum seismo euersa loca fuere, & campus quē græci Phlegraeū dīcūt. Idē & circa Ligūsticā re-

gionem euenisce memoria proditum est. **¶** Septimum. In ponticis insulis minus contingit terrae motus quam in ceteris, nam frigiditas & maris pondus exhalationes in ipsis reprimit. De terrae motu haec tenus.

Exalatio-
ne inclusa
terremo-
tu efficer

Cauti capit is scholia. xxvij. Eius generatio. Terra naturaliter secca est. Non obstat exhalationum intra terram generationi, ipsius terrae opacitas atque soliditas. Nam quia illa luminis intra terram impedit diffusionem, non tamen calor, qui lumine penetrabilior est, & a caelo atque sole productus, penitus interioresque terrae partes sua virtute subit, exhalationesque adiuuatis igneis, quae in terra plurima sunt, corporibus sustollit, effectiones concussionis terrae, perinde atque per laneum pannum dense contexture ignis calorem persentisimus, per quem tamen eius luciditatem minime percipimus. Fit autem huiuscemodi terrae motus a principio ipsi terrae extrinseco, hoc est innaturali, & disconveniente, ut exhalatione que terrae non quidem totam, sed secundum aliquam partem violenter agitat, quauis exhalatio sit intrinseca terrae secundum situm & collocationem, quod intra eam continetur. Id tamen haud quaquam coincidit motum illum terrae naturalem esse. Mouetur autem exhalatio inclusa, a sua forma substantiali, exitum querens quo in suum feratur naturalem locum, & mouet terram, a qua valide resistente rursum deprimitur, & alternatim vicissim nunc terram agitat impetuosa, nunc repercutit & resilit. Neque credendum est exhalationi patere exitum per poros terrae, nam pori terrae admodum exigui sunt, angusti & stricti, neque per eos sancta exhalationis multitudine exire posset vnguam. Hinc affidit exhalationis violentia in parte terrae debiliore fit ruptura amplior & apertura qua exit exhalatio, & tum demissus cessat terrae motus. Neque simile iudicium est de exhalationum supra terram existentium multitudine, & ea que infra terram. Nam quae supra terram est, per eam non impeditur quo minus in suum feratur locum. Quae vero terrae inclusa est, velut arco detinata carcere, molitur viam excendi, & coercent eam terrae viam infer per quam validam. Praterea non existimandum est terrae motum fieri ab igne, qd interdum cum terrae motu visa est erupisse flamma. Neque ab aere, quod existente terrae motu, varijs in terra audiantur soni. Neque ab aqua, quod nonnunquam vi terrae motus effluxerit aqua, vt ostendit litera. Non enim haec accidit in terrae motu, quod sunt ipsius causa effectiones, sed ignis eruptio ex vehementi collisione exhalationis ad latera terrae contingit, quae excitat incendium & inflammationem, sicut in nube cum sit coruscatio. Soni vero audiuntur, quod non modo in aere simplici efformari natu sunt, verum etiam in corpore aereo, quale est exhalatio vehementer illa terrae, ex qua sane illisso diuersi eduntur soni, haud secus ac in nube tonitruum. Denique concauitas terrae eructat & ejaculatur aquam, quod ipsa violenter expellatur ab exhalatione faciente terrae motum, & perente exsurgit. Offendens autem halitus ipsi aqua tanquam obtinacum, atq; liberioris exitus impedimentum, eam efficit, sicutque dimouens obstaculum, impetuose eandem depellit. xxvij. Et Liparaeorum urbem non longe hinc existentem. Lipare, vna est ex insulis Aeolis, sic quoque testi Plinio libro tertio naturalis historia cognominata, a Liparo rege, qui post Aeolum regnauit. Vnde Liparaeum penultima longa diphthongo, deducitur. Sacra autem in sua (cuius eodem in loco meminit litera) Graecis Hierae, id est sacra vocatur, quod ea precipue Vulcani sacrata sit. Et ipsa itidem vna est insularum Aeolarum. Sunt autem insulae Aeoliae in freto Siculo, Italie conterminae, quas & Plinius & Solinus septem esse ponunt. Has Italie teste Solino Vulcanias vocant, quod ille instar Aetnae montis soleant interdum flamas euomere, & eructare incendia. Inde quod illuc multa sint corpora ignea, vt sulphurea, copiosa ventis & terrae motu materia paratur. Hinc vehementes venti & frequentes terrae motus ibide sunt. Quare Aedum ventorum deum poetæ finxerunt. xxix. Interdum vero in alium vt quidam pulsus. Hunc secundum terrae motus modum, qui sit exhalatione terram in alium distendente, Ouidius ita exprimit.

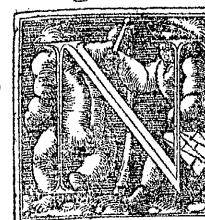
Vix fera ventorum cæcis inclusa cauernis,
Expirare aliqua cupiens, luctat aq[ue] frustra
Liberiore fruicælo, cum carcere rima
Nulla foret toro, nec peruta flatibus esset
Extentam tumefecit humidum, seu spiritus oris
Tendere vesicam solet, aut direpta bicornis
Terga capri, rumor ille loci permanit, & instar
Collis habet speciem, longoq[ue] induruit ævo.

Sextū vbi sit talis seismus & spiritus eruptione. Seismus, terræ tremor atq[ue] succusso dicitur a Graecis. Campus aut Phlegreus (cuius meminit idem locus literæ) locus est in Thessalia a crebris fulminum ictibus, quibus frequenter infestatur, ita cognominatus. In quo Iouem cum Gigantibus deponugnasse, Gigan to machiamq[ue] cōtingit fabulantur Poetæ, vñ hoc carmine Ouidius.

Sparagi Phlegreis viætricia fulmina campis.
Verum id non aliud ob causam effinxisse videtur, qd in Thessalia (vt & Sicilia) multa sunt corpora ignea, vñ bicum linea & sulphurea, a quibus eleuator exhalationum multitudine, tonitruo & coruscationi copiosam materiam prebeat. Hinc frequenter apud vñraq[ue] regione contrita & fulminis ita, qd ceteras plerūq[ue] contingunt. Et eadem fortasse ob causam confinxerunt Poetæ Vulcanum & Ciclopem in monte Actæonis armam (que fulmina sunt) fabricare.

¶ Noni capit is annotat.

¶ Coruscatio, fulgor, fulgor, fulguratio.

30

Onum caput continet tres de tonitruo & fulguratione antiquo rū opiniones, earū reprobationes, primæ duabus rationibus, & secundæ tribus. ¶ Tres de tonitruo & coruscatione opinio nes. Prima est Anaxagoræ dicētis igne a sua sphæra in nubem decidere: & eius emicatione, fulguratione esse: eius vero extinctionem, imo extinctionis stridorem, esse tonitruo. Sed id non esse verum, cognitu deprehendere difficile non est. ¶ Primo, Quia ignis natura est sursum descendere: non autem descendere, Causam igitur dicturus erat quo pacto a summo æthere (vt ait) in nubem se præcipite inde dat, & illabatur. ¶ Secundo. Dicat Anaxagoras cur potius ignis ille se tempore nubilo demergit, quam sereno. videtur autem nunq[ue] in temporis serenitate se in præcipitiū demittere, neque igitur nubilo tēpore. ¶ Ses cunda est Empedoclis dicentis ignem in nube ex radiis in se inuicem cōcurrentibus, & se sepe replicantibus segregari. eius emicationem, fulgurationem esse: & eius extictionis stridorem & crepitum esse tonitruum. Sed neque id quidem verum apparet. Primo, Quia æque fieri deberet in qualibet nube: cum radis in qualibet inter se consimiliter incurvant. hoc autem falso. ¶ Secundo, Quia eadem ratione dicere licet, niuem, grandinem, imbræ, & consimilia, quod a nube segregarētur, fieri. ¶ Tertio, quia cum a sole aut igne incalet aqua, nunquam talis segregatio apparet. consimili tamen ratione id fieri oportet. igitur neque fit in nube. ¶ Tertia est dicentium fulgur non apparere propter ignem: sed quemadmodum percussa aqua de nocte fulgere videtur, ita quoque se collidentibus nubibus fulgorem emittere. Sed hi consuetudinem non traxerant ea cognoscendi, quæ refractione fiunt. Fit enim fulguratio de die, non autem aquæ percussæ fulgor, ea enim fulgere videtur percussa, refractione ab ea visu ad aliquid fulgidorem. Et de nocte & non de die vide tur, quod diei maius lumen, minus exterminet obtundatq[ue].

Oni capit is scholia. xxx. Eius vero extinctionem, imo extinctionis stridore esse tonitruum. Sicut ferrum candes aquæ immersum cum extinguitur stridet, quod Ouidius apte expressit hoc modo.

Terribilem stridore sonum dedit, vt dare ferrum

Igne rubens plerūque solet, quod forcipe curua

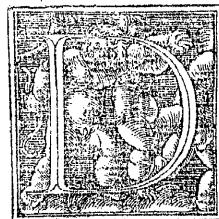
Cum faber eduxit, lacubus demittit, at illud

Stridet, & in tepida submersum libet vnde.

Haud secus (inquit Anaxagoras) signis ex sua sphæra decidens in nubē, ab eius humiditate & frigideitate extinguitur, stridoreq[ue] parit, qui dicitur tonitruum. Verum non recte potest Anaxagoras defendere ignis & suo loco delapsum in nubē. Is em non potest esse naturalis, cū sit ignis natu ratus in suo loco quiescere. Neque violentus, cū nulla possit assignari vis extera, quae ignem derret atque precipitet. Nō recte itidem ponit emicationem ignis, cum in nubem cadit, esse fulgurationem. Nā ignis in sua sphæra non est oculus nostris perius, ob suam raritatem, quam serua ean dem cum delabitur, quare cum cadit in nubem, nō est ignis emicatio, quæ fulguratio dicitur. Erde nocte & nō de die videtur. Non exterminat maius diei lumen, ipsum minus, secundū existentiā, nam si maius est lumen diei, oportet & minus esse, vt eius partē, quia potius minus augetur per maioris accessionem, sed secundum apparentiam, & perceptionem ab oculo. Adeo enim lumen insignius atque illustrius oculos offundit atque oplet, vt minoris tum percipiēdi disiudicādi que nō relinquit eis facultatem. Et hanc ob causam astra etiā diurnio tempore in nostro luceant hemisphærio, conspicua non sunt, qd eorum lumen a maiore solis lumine hebetetur ac obtundatur, sicut & mi nor sonus a vehementiore ne hauriatur auribus impeditur.

¶ Decimi capit is annotat.

¶ Quāq[ue] fulmen, nomine commune sit ad omnem exhalationē quæ in nube erupit, ejaculaturq[ue] ardens: peculiare tamen ipsum faciūt ad eam quæ nubem petrumpit, & fulgetrum nuncupant eam quæ longiore tractu nubem findit.

Ecimū caput causas tonitruī, fulgurationis, & fulminis, & illorum generationem continet. ¶ Tonitruī, coruscationis, & fulminis causa. Efficiens, sol, astra, materia, exhalatio. ¶ Tonitruī, fulgurationis, & fulminis generationes. Duplīcī existente spiratione, hac humida, hac vero sicca, & vtrāq; simul eleuata, & consistente in nube: illa cum sursum magis fuerit eleuata, ob loci frigiditatem densatur, & magis quidem a summa parte exhalatio autem clausa, e denso exitum querens, valido motu fertur in nube: & densae nubis latera valide concutiens, sonum edit, qui dicitur tonitruum. & secundum naturam cauzæ nubis, & densi & rari varietatem, varijs eduntur soni. Et si licet magna componere paruis, similis est illi sono qui in flamma fit, cum hi Vulcanum, hi Vestam rideant, & in lignis siccis cū spiritus exitum querat, lignum rumpēs crepitum edit: ita & nubis exhalatio. Et cū superiori denso obuiat, valido impetu vibrata subtiliter incēdit, & illius inflammationis apparitio, fulguratio est, & plerūq; detruditur in iūmum. quæ si concepta flamma, detrusa eiacyclataq; fuerit fulmen est. Si vero sine flamma, ecnephia & typhones (de quibus statim agemus) fiunt. Et fulguratio fit post plagam, & collisionem: estq; tonitruo posterior, prius tamē visu percepta: quia visus anticipat auditū. Id enim intueri licet in ferientibus a longe. Cum enim ad referendum reducunt in strumentum, primum sonus ad nos pertingit: vt in triremium ductu remos eleuari videamus vt secundo feriant, prius q; primæ plagæ sonus ad nos pertingat. Et secundum substantiam idem esse (vt multa paucis complectantur) dicimus, super terram faciens ventum, in terra terræmotum, & in nube tonitruum, exhalationem scilicet sicciam, fluentem, mobilem, & agitatem. Sed de his haec tenuis

Ex exhalatione nubis inclusa tonitruū generari.

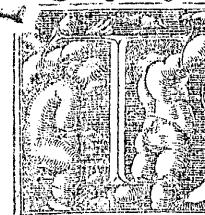
Ecimū cap. scholia, xxxi. Exhalatio autem causa, e denso exitu querens. Quāvis exhalatio subtilis sit & rara, nihil omnīus impulsione sui in nubem, validum edit sonum, q; nubes densa sit & solida, perinde atq; in terræ mori lateribus terræ illi, sonū efficit. Sufficit enim ad soni productionē, alterius corporū sonantū soliditas. Sunt autē exhalatio & nubes ante soni quidem productionem aliquāto intersticio distantia, cum vero sonum edunt, sese cōtingentia, & vehementer collidentia, vt cæteræ sonantia corpora. Necq; confundū est inconveniens, exhalationē & vā porē quāvis cōtraria sint, simul tēpore eleuari, nō quidē secundū eandē, sed diuersas aeris partes. Ceterū cū Aristoteles dicit, venti, terræmotus, & tonitruū causam efficiēt esse eandē, id de efficientis substantia utpote exhalatione intelligendū est, non autē de accidentaria eius ratione, nam efficiēdi modus hic & illī alius est. Quod autē tonitruū discitat arbores radicibus eruere, & cōficiā funditus evenerū, qd̄ sono minime cōpetit, nō eo venit, q; hæc tonitruo efficiātur, sed quia a spiritu tonitruū p̄cedente cōsequēt̄. At quia spiritus ille nos lacet, tonitruum autē facile percipitur, illius effectus huic attribuere solemus. Necq; plane repugnat huic loco ea tonitruū diffinitio quā adduxit Aristoteles in posterioribus Analyticis, q; tonitruū est sonus factus in nubibus ob extinctionē ignis in nube. Quāvis em̄ illīc ēa grācia exempli adduxerit, nō tamē ibi ipsam approbavit, aut afferuit, sed necq; ibidē ēa improbavit, q; ipsi⁹ reprobatio illi loco erat impertinēs, & in hīc locū reseruāda. Cūhi Vulcanū, hi Vesta rideant. Vulcanū pro igne accipere solem⁹, dicit̄ Virgilio. Iā Deiphobī dedit ampla ruīnā Vulcano superāte dom⁹. Itidē & Vesta, dicens Ouidio. Nil aliud Vesta q; viuā intellige flāmā. Sic em̄ hec gētilit̄ superstitionis noīa trāferimus ad eas res designandas, quibus prāsidere credebātur, qd̄ & in cæteris vñu venit. Itaq; vulcani & Vestæ risum, intelligendus est ignis stridor, qui potissimū efficitur cō exhalatio ligni cōcavatib⁹ clausa, p̄ rimā, lignivē stridam fissurā exit, & feretur p̄ flāmā, cuius motu arctagitatione flāma stridore edit & crepitū. Quia visus anticipat auditū. Quia visus celerius percipit quicq; vt cōactū percūtētis, ad percussum q; audiri percipiat sonū qui eodē proorsus fit tēpē, quo cōactus p̄ quē edit. Nec id quidē ab re evenit. Nā species visibilis nō per motū, sed subito diffunditur per totū mediū, vt liber de sensu & sensato ostensurus est. Hinc & quia cōro distans vt propinquior lumen solis percipit. Species vero soni vt diffundatur, motū eget, quo in propinquiorē medijs parrem prius, & deinde in remotiore diffundatur. Hinc propinquior citius cūndem sonum q; distantiō percipit. Cūius itaque ad oculum peruenit species fulgurationis, quam ad aures species tonitruī.

Vulcanus
Vesta.

¶ Paraphraseos in secundum Meteororum Aristotelis,
& in eundem Scholiorum, finis.

¶ PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS
in tertium Meteororum, annotatiunculae.

¶ Typhon, turbo. ¶ Angiportum, vīcus inter domos haud facile peruius.
Arges, argetos, clarus.

Ertius liber Meteororum continet sex capita. ¶ Primum caput cōtinet ecnephia & typhonis causas, eorū generationē, eorū differentias, & species fulminū. ¶ Ecnephiæ & typhonis causæ, eadē quæ modo dictæ sunt, existūt. ¶ Eorū genēratio. Cū multis sp̄iritus et sp̄issus in nube eleuatus sit (subtilior enī magis edit tonitrua, et incendio cōcepto fulmē elicit) fluctuatus sursum ascēdere deorsum repellitur: & fit ecnephias, ventus quidē violentus, tumultuosus & procellosus: post cuius casum ingraescere solent pluiae, nā ex relicta nube humida fit imber: ex spiritu vero demisso, ecnephias. Et cū fracta nube eliditur atq; segregatur sp̄iritus, contoluīt et detruditur rotatus in iūmum, in arcis decidens locis, vt angiportis, invijs círculos ducens et vortices, vt pars alteram pellere videatur. hic sp̄iritus, typhon dicitur. ¶ Ecnephiæ et typhonis differentia. Diferunt, quia typhon disconatus est, ecnephias autem magnus et continuus. Typhon rotatus deorsum excutitur, idcirco circulo vertitur: ecnephias recte. & ecnephias magis typhone colorari videtur. Typhon non fit flātibus aquilonibus, & ecnephias tempore nūtali, iacentibusq; nūtibus. Typhon aliquid nubis secum conuoluit simil deducens, a quo non potest se explicare, cuicq; incident, vīm inferens: arbores & nauigia retorta cōfringens, a quo plerūq; cum detractus & subtilior factus igniatur, incensio nominatur. Alij presterem nuncupant. ¶ Fulminum species. Fulmen dicimus, cum subtilior sp̄iritus flammæ vī concepta de nube elitis eiacyclatur deorsum. Cuius vna species est quā argeta dicunt: nos vero fulmen clarum dicere possumus: quod non virit, sed vis eius stupenda atq; admirabilis. Vbi reluctamen resistentiamq; offenderit, vt in solidis corporibus, vīm suam inducit: & clypei æramen liquat illæso ligno: & per vīmenta corpus afflat, & ossa cōsumit in attritis vestibus. Est enim rarissimū, quod tenuis præuenit sp̄iritus penetrans & transiens. Alia est quā dicunt ceraunon p̄sona: nos fulmen fumans, & ardens. & hoc adurit, non adeo vt alterum rarum. Et nos ipsi vīdimus circa tēplum in Epheso cōbustum cōtinuā flāmā ad multas partes serpere atq; ferrī. & sæpe talia se præbēt vīdēta spectacula. Et flāmā diximus sp̄iritum siccum ardente. hinc fulmen semper precedit sp̄iritus, semperq; assequitur: sed nō vīdētur sp̄iritus præcedere & sequi, quia sine colore sunt. Quo sit vt omne percutsum fulmine, prius moueatq; percūtiatur, tanq; præcedēt sp̄iritu. & fulmina non nubem frangunt & dissipant sono, sed plaga, & sonum faciente sp̄iritu. et qd̄ id sp̄iritus percusserit, diuidit, nō virit. De ecnephia igitur, typhone, incensio, & fulminis speciebus tanta sufficient. ¶ Præter literæ Aristotelis sententiā, tredecī de fulmine portenta. Dura consumit, non lædit mollia, ferrum intacto forulo liquefacit, incolumi carne ossa mollit & consumit. Dolio consumpto vīnum immobile gelatum relinquit: quod reliquatum bibentem aut furere facit, aut necat. & diuerso vīnum afflat illæso dolio. Martia Romanorum princeps prægnans, partu in vtero fulmine afflato, illæsa remansit. Venenata tacta purgat, Vigilans percutiū, clausos oculos mortis habet: dormiens vero percutiū, apertos: ex opposito iacens cōvertitur. Omne animal iustum fulmine (homīne excepto) interit. Nō seruntur fulmine laus, vītulus matinus, & aquila, quercus autem vel arborum maxime feritur. Accipe miranda flammæ portenta trisulcæ.

Dura domat, damnum mollia nulla ferunt.

Intacto forulo ferrum consumitur intus
Carne quidem sana, ossa incinerata cadunt.
Vt res consumpto vinum sine vase gelatur
Fulmine: vel sano deperit uterum.
Forte die sexta mox liquitur: hocque caueto.
Aut furi tē potās, aut sua fata bibit.
Mārtia Romanæ princeps clarissima gentis
Afflato partu in viscere, viua manet.
Et quecumque tumēt (inflato ventre) veneno,
Purgat, et innocui corporis icta faciat.
Percussum vigilas, moriens sua lumina claudit.
Apperit et sōno, versum et in oppositū est.
Catera cum feriat viuentia, morte resolut.
Sonus de tanto vulnere restat homo.
Laure manus secura, tibi est cōtraria quercus,
Bos maris intactus et Iouis ales eunt.

Primi capitī tercij Meteororum scholia. ii. Ecnephiæ & Typhonis differentiae. Ha differentiae ostendunt ecnephiā & typhonem accidentario ab inicē dispare, non autem secundum substantiam & speciem, nam eiusdem species atq; naturæ esse possunt, modo ex eadem consimiliq; exhalatione signantur. Nec sp̄ificam diuersitatem arguit accidentium diuersitas in litera adducta, nam quæ specie sunt eadem s̄p numero specie diuersa sortita sunt accidentia, vt hominum vnu albedinem, & alter nigredinem. Verum tamen ecnephiæ & typhonis specie dissidentia fulminibus & coruscationibus, nam hinc per inflammationem sunt, desperita forma exhalationis, & acquisita forma flammæ, illa vero sine inflammatione. Et quāvis ex eadem cum illis sunt materia, vt pote exhalatione, & eodem mouentur motu violento, scilicet detractionis in imum, id tamen non efficit ea eiusdem speciei, nam materia id est non sufficit ad res efficiendas easdem secundum speciem. Alioquin corpora naturalia omnia essent eiusdem naturæ, quandoquidem componuntur ex eadem materia. Et non, quāvis motus idem conficitur mobilitate esse eadem, sed id duntaxat qui naturæ sunt, & ipsa mobilitas naturæ consentanei. Typhon aliquid nubis secum conuoluit. Hanc typhonis violentia & impetum Sypontinus, quoque comprobavit, inquietus. Si vero depresso lumen arctius rotati venti effegerint nubem sine igne, vortice faciūt, qui typhon vocatur. Deferrit hic secum aliquid ab reptili & nube gelida, conuolueens versansq; & ruinam suam illo pondere aggrovans, & locum ex loco murans rapida vertigine, præcipua nauigantium pestis, non antemas modo, verteretiam nūgia ipsa confringens, cui facile remedium est acetum (cui frigidissima natura est) in aduentientem effusum. Idem illius ipso repercutius, quicquid corripietur, sorbet, referique in excellum. Quod si maiore depresso nubis specie eruperit, sed minus latè quam procella, nec sine fragore, turbinem nominant, proxima quaque prosterrentem. iii. Accipe miranda flammæ portenta trifulca. In hisce portentis tum ex Seneca tum ex Plinio de propria fulmen dicitur flammæ trifulca, & ab aliis trifida, propter tres eius proprietas, scilicet quod virat, fundat, & afflet. Intacto forulo, illæsa vagina. Innocui corporis icta facient, id est animalia innoxia & non venenata fulmine percussa, intercedunt. Sonus de tanto vulnere restat homo, quia non semper homo fulmine contactus interit, vt cetera animalia. Anchisen enim fulmine afflatur fuisse legitimus, cum de se dicat apud Virgilium.

Mē diuum pater atque hominum rex
Fulminis affluit ventis, & contigit igni.

Tyberius

Et tamen longo post tempore superstitio permanisse. Bos maris, vitulus marinus. Hinc legitur Tyberius Cæsar lauro coronari solitus, & tentoria ex vitulorum marinorum pellibus composta subire, vt illorum praefidio a discrimine tutus esset tempore tonitruorum & fulminis, quæ supra modum formidabat. Ales Louis, aquila, quæ Louis armiger dicitur, & eius fulmina ferre, q; fulmine non feriantur, vt ceteræ ales.

Secundi capitī annotat.

Halo nostrī dicitur coronam, halos autem aream et planitatem significat. Et dicitur Græci halos, et accusatum halon habet, et ceteros singulares causas abiecto s' terminali nominatiū et vocatiū in o. **V**isualis radi⁹ est diffusa species qua vnaquaque res videtur, qui et nonnūquam visus dicitur.

Ecūdum caput cōtinet halo accidētia, eius causam, & eius generationem. **H**alo tria accidētia. **P**rimū. Halos semper apparet integer círculus. **S**ecundū. Fit circa solem, circa lunam, & splendentia sidera. **T**ertiū. Fit diluculo, fit in meridie, fit vesperi, fit in nocte, diluculo, & circa solis occasiū, minus. **H**alo causa, Radiorū refractio, & eadē est trādis, & virgarū, & parelorū causa, quæ secundū diuersa a quibus nascuntur & fūt fulgida, differunt. **H**alogeneratio. Fit halos uniformi & æquali nube sub astro (vt luna) consistente. Incidens enī in eam lumenosus radius, refringitur: apparetp; subastro magnus círculus, quē halon & coronā dīscimus. Visualis enim radius (vt ex perspectiva cognitum est) ab omnib; planā superficie habētibus, vt aere, vt aqua, refringitur, & in dēsotis medij occurſu speculorū quædā figurā repræsentant: vt cōtinua & dēsa, quædā solos colores. vt quæ ex plurimis speculis pene insēbilis diuisionē habentibus cōstant, in talibus enī aliquid apparere oportet, imaginem autem apparere impossibile est, coloribus itaque demonstrandis apta relinquuntur. Et clarorū color clarus videtur, aliquādo vero propter alteri⁹ admixtionem, vt visualis radi⁹ speculi, aut propter debilitatem, diffusus radius, alterius coloris facit apparitionem.

Ecūdū cap. scholia. v. Quæ secundum diuersa a quibus nascuntur. Mixta imperfetta quæ radiorū apparitione fūt, specie differunt, si a diuersis fiant corporibus lucidis, vt halos qui sit a luna & iris qui sit a sole, differet specie ab halo qui sit a luna. Non tamen quanuis ab eisdē fiant astris, consequens est illa esse a dem specie, vt halos qui sit a sole, nō est eiusdem speciei cū iride quæ sit a sole, aut cum parelio, quia vt eadem sint specie, præter id q; eiusdem fiant astris, requiritur q; eodē modo sit, eiusdēp; sint denominations. Cōtingit itaq; uno tantum modo huiusmodi mixta eiusdē esse specie, scilicet cum eiusdem sunt nominis, & ab eodem sunt efficiēt, vt halos a luna idem est alteri halo apparenti sub luna. Trifariam autem contingit ea diuersæ esse specie. Primo, cum idem est impressio nis nomē, sed diuersa efficiēta, vt halos a sole, & halos a luna. Secundo cōtēdē est efficiēns sed diuersa nomina, vt halos a sole, & iris a sole. Tertio, cum vtrūq; & nomen & efficiēs diuersi est vt halos a luna, & iris a sole. Et huius ratio in promptu est, quia in huiusmodi mixtis imperfectis exhalatiōnē in quam incidit lumenosus radius, elv̄r̄ materiali, lumen incidit, vt forma pri maria modus vero efformations, vt forma accidentaria, & secundo loco artēenda. At qui p̄spī cuī est, eadē vbiq; existente materia, vbi forma aut principiū tenens, aut secundum sortita locū est altera specie, & totum itidem a toto specie discrētū sortitū. Ergo cum radiorum apparitione efformata mixta imperfecta, aut a diuersis sunt astris (quippe astrorum specie diff̄erentium, & lumina quoq; specie diffidū habere dilucidū est) aut diuerso sunt modo, & denominationē habent diuersam, vt vnum halo, aliud iridis, aliud virgarum, & demum aliud parelorū, ipsa mixta imperfecta inter se specie dispare centenda sunt. Posset & a diuersitate materia, scilicet ex halationis ex qua constant huiusmodi impressio nes aereæ, sumi diuersitas speciei earundē. Vērum quia hæc sumendū specierum disparentiam ratio mixtis imperfectis omnibus communis est & nō h̄is peculiaris, ideo nunc prætermittitur.

Tertiū capitī annotat.

Cathetus cœxili in principio, t in secunda & tertia syllaba, solū aspirato in secunda, græcū est, pp̄pediculū. **C**athetū hīc vocat rectā quācūq; a circūferētia ad pīū cū directæ pp̄pedicularis educitā in nubis planitie. **D**irecta pp̄pedicularis, a b;

Eritū cap. ostendit cur halos sit círculus: duas rationes, naturale & mathematicā adhibēs, & interferit quid halos nūciet. **C**ur halos circa sole, lunā, & astrū apparet círculus. **D**iametrum refractionē fieri aere coacto vt vapore in nubem consistet. **D**ū regularis, & minutarum partū extiterit. **H**inc si consistat & deset, pluviā nūciat, si enim pluviā vapore desato, si marcescit, & evanidus disparet, serenitatē. Id enim facit calidum, ipsum concrescere & densari non sinens. Si dissipatur, & disceptus ex una parte recedit, spiritum prænūciat. Facit enim hāc distinctionem exhalatio: vētusque ea ex parte qua diripitur, orientur. Et fit refractionē

7

nube circa solē, lunā, aut astrū cōsistēte, & nō ex opposito, quē ad modū fieri cōspicīt̄ iris. ¶ Hinc ratio deducitur cur halos circulus appareat, quia ab eodē signo ad idē signū vndiq; & cōsimiliter refracto radio, circulū esse necesse est. Vniformis autē & equalis cōsistēt̄ nubis, vndiq; & cōsimiliter ab eodē ad idē aequales radij refringūtur, ita q; halos circulus. Et idē perspectiū monstrat, vt si sit a b visua lis radius, a quo cæteri refringāt̄ur ad nubis extrema, vltro citroq; directus, intellec̄t̄isq; i cōcūferēt̄ia trib⁹ signis, c, d, f, rectas a c, a d, & a f, ostēdūt̄ esse aequales, & similiter rectas c b, d b, & f b, aequales. Quare tres magni trianguli, a c b, a d b, & a f b, eadē basi a b cōmunicātes, sūt aequales. Triangulos enim aequaliū laterū, & eadē aut aequaliē basim habētes, aequales esse necesse est. Ducātur præterea cathe tī ab angulis triangulorum, c, d, f, ad e punctū rectā a b in plano constitutā nubis qui sint c e, d e, f e, quos probant aequales, nam in aequalibus triangulis in uno piano ad rectum a b omnes in signo e copulantur. Est igitur circulus, cuius centrum est c, vt pote a quo omnes rectae ad circundantem lineam eductae sint aequales de quibus libet em̄ alijs lineis eodem patere potest iudicio. & in a ponitur oculus, in b sol. Et (vt dictum est) intelligenda sunt continua specula parua (quia consequentia) vi dentur vnum facere, & in unoquoq; videtur sol vt albus, & circa extrema magis nigredo, quia album sit iuxta positum. Et s̄p̄ius circa lunam q; solē sit halos, nā sol feruore suo materiā disagregat & dispergit, quā neq; diu cōsistere permittit. & circa astra eadē de causa, sed nube existēte debili & insūcūda, vnde sit vt ea nō signi ficit quae solis & lūæ coronæ, sed serenitatē poti⁹ indicāt. De halo hæc dicta sint.

 Errij capitis scholia. vii. Rectas a c, a d, & a f, ostēdunt̄ esse aequales. Ostēdunt̄ tres illæ linea ex eo esse aequales, q; a signo a pp̄ediculariter sub nube cōsistēt̄ ad eius extremitates ducatur. Eadem quoque ratio cæterae tres linea c b, d b, f b, p basi esse aequales, q; ab eiusdem nubis extremitatibus ad idē signū b, illi directe & pp̄ediculariter supereminēt̄, ducuntur. Tres vero magnos triangulos ex illis linea cōstitutos, aequales esse, hoc pacto ostēdendum est. & primo triangulum a c b esse aequalem triangulo a d b. Nam latus a primi trianguli aquale est latera a d secundi, vt ostēdūt̄ est & linea c b primi linea c d b. secundi, & basis a b primi, basi a b secundi, nā eadē numero est trius q; basi, ita & toti trianguli a c b, & a d b, inter se sunt aequi. Quorum em̄ latera sunt aequalia & trianguli ipsi sunt aequales. Haud dissimili ratione ostēditur triangulus a d b aequari triangulo a f b, q; primum latus vnius, primo alterius aequatur, & secundum secundo, & demū basi vnius basi alterius, cū eadē sit vtriusque basis. Tūc sic necritur argumentū. Triangulus a c b aequatur triangulo a d b, vt primo ostēdūt̄ est. Et eidem triangulo a d b aequatur triangulus a f b, vt secundo ostēdūt̄ est loco. Igitur trianguli a c b, & a f b, eidem trigono a d b aequales, inter se itidem aequas. Quæcūque em̄ vni & eidem sunt aequalia, illa inter se quoque sūt aequalia quod est p̄positū.

¶ Quarti capitū annotat.

¶ Aluron, purpura, græcū est, hinc alurses, purpureus deducitur. ¶ Xanthos, t̄ aspirato, flauus, itidem græcum. ¶ A color puniceus, b viridis, c purpureus.

 Vartum caput continent quatuor irides accidentia, irides generatio nem, quatuor irides, & halo differentias, irides colores, quo pacto duæ simul apparentes irides suos colores repræsentent. Et quod xanthus color nō sit a puniceo alijs. ¶ Quatuor irides accidentia, Primum nūquā iris cōpletus, & integer est circulus, neque decisio se micirculo maior, Secundū, Sole oriente autoccidente videtur arcus maior, & quanto sol magis eleuatus fuerit, minor. Tertium. Post autumnale æquinoctium breuioribus existentibus diebus, qualibet diei hora apparere potest arcus. In longioribus autem diebus circa meridiem non appetet, Quartum. Nō contingit plures duabus in colorum positione differentes irides fieri, et earum utraq; tricolor erit, eosdem secundum numerum colores habens, puniceum, viridem, & purpureum edituero tamen positione respondentes, & alterius existunt subobscurores. ¶ Iris degeneratio. In rotunda nube e regione soli opposita radij solis refringūt̄ur, et imaginem solis male exprimit̄, redditurq; visibus nostris tricolor conspiciendus arcus.

qui iris nuncupatur. Sunt enim (vt dicitum est) illa stellandi proximia rotida, vt p̄ua specula, quæ rei colorē, & non plane figuram repræsentat. Et quod ab ipsis radij visuū refringantur, multa sunt indicia, quia visus ab omnibus corporibus planis (qualia sunt aer & aqua,) refringi videtur. Ab aere quidem, quia hanc ob causā An tiphonti semper videbatur præcedere idolum ad se conuersum, id enim faciebat re fractio, & visus debilitas, vt ei aer speculū fieret. Et hanc iterum ob causam nauium trabes, curuores, grossioresq; in mari se monstrant, & flantibus euris, rēfū maiores moles, & sol & astra orientia & occidua maiora videtur, q; caligines et vapores me dij visuū fortius frāgant radios, et dispergāt. Quod si aer et aerea illa corpora re fringūt, multo fortius aquam refringere permanest. ¶ Quatuor irides et halo differēt̄, Differt primo iris ab halo, q; iris s̄p̄er fit ex solis aut astrī opposito halos autē sub astro. Secundo, iris nigror, halos autem fulgidior atq; albior apparet. Fulgidū enim per nigrum aut in nigro conspectum, puniceum apparet, viridā enim ligna multum fumum candidæ flammatæ miscentia, ignem ostendunt rubēū & sol per fumū & caliginem visus, se puniceum ostendere videtur, qualis & prima iridis refractio cōspicitur, cū a paruis roridis guttis fit refractio. ¶ Tertio, Quia circa solem halos nō tāta cōsistit mōra, quanta atcus ex solis opposito potest, nam statim soluitur, aut pluit. ¶ Quarto, Quia iridis similitudo circa lucernas flātibus austris apparet, circa remos rorates, aspergentes aquas, & si quis manu e regione solis vmbroso loco subtiliter aquas asperget & iroret. Et potissimum purpureū colorē habet, & non puniceum, & hoc radiorum refractione euénit, et paruulae guttae fiunt specula, non autem hoc pacto halon effigi contingit. ¶ Iridis colores. Tricōlor iris apparet, puniceum habens colorem, q; fulgidum in nigro aut per nigrum cōspectum, tale apparet. Viridem vero, quia radius protesus, magisq; sit vmbrae particeps, et nigrum vt negatio quædam est, cuius multa sunt indicia. In deficiēdo enim visu nigrum apparet, et hinc euénit vt omnia a longe visa, nigrora apparet, minora, et planiora, et in speculis imagines, et nubes in aqua, se præbēt intuetibus nigrō res, nec infuria, nam propter refractionem paucō debiliq; aspiciuntur radio. Et plērunq; accidit, nubem quæ prope solem existit respicienti, nullum apparere colorem sed incoloratam nubem videri, eandem autem in aqua prospicieti, aliquē colorem iridis se putare videri. Est itaq; notum, radium fractum propter debilitatem nigrō rē videri, et album minus, tādemq; perductum iri ad nigrum. Hinc qui radius fortior puniceum habebat colorem, debilior factus permutatur in viridem, qui et iterū debilior adit in purpureum, quem aluren dicunt. Aliorum enim colorum insensibilis est permutatio. Hinc irris tricolor cōspicitur. ¶ Quo pacto duæ simul apparet irides, suos repræsentent colores. ¶ Cū duæ simul sūt irides, debilior fortior iris est imago. Quo fit, quia debilior exprimæ refractōe, debiliorq; radio existat, et oppositos, et secundum positionem e diverso locatos colores habens, vt primæ sint puniceus, viridis, purpureus, et secundæ, purpureus viridis, puniceus. Et quādo tres apparent, tertia vñq; adeo debilis est, vt vix videri queat, nam ex secunda debilitate admodum radio ea nascitur refractio, positos colores primæ cōsimiliter habēs, puniceum, viridem, purpureum. ¶ Et præter assignatos colores aliū apparere credunt quem Xanthum dicunt, nos autem flauum dicere possumus, qui color est punicei viridisq; medius. Verū alijs ab assignatis nō est, quo minus iris tricolor dicitur. Propter enim punicei & viridis iuxta positionem appetet, nam puniceū iuxta viride si tum, alboris flauitieq; est æmulum. Et ex iuxta positione tales fieri repræsentationes, multa produnt̄ indicia. Primo, quia nigerrima nube existēte facte iridis xanthus color potius q; puniceus appetet, ex fortis nubis obscuratione, & coloris viridis iuxta positionē, Facit enim circumstans nigrum, quod puniceum est albe scere: apparetq; flauū. Secundo, quia cum soluitur iridis puniceum, nubes alba iuxta viride

ab

permutatur in Xanthū. Tertio, quia hanc ob causam in irride lunæ Xāthus color vel maxime apparet. Huius enim causa est obscura nubes, & noctis opacitas, apparetq; valde alba. Quarto, quia hanc varietatem licet plane conspicere in textura, cū varijs colores iuxta se inuicē intextūtur, plerūq; ex situ, & iuxta positione, alterius coloris apparetiam facit, ita quoq; & in floribus. Hinc sit vt ad lucernā operates, in variorum colorum lanis sāpius peccent, colore pro colore accipiētes, & in nocte legentibus flores idem accidit, vt flores pro floribus legant, decerpātque. Est itaq; tricolor iris, nec hoc impedit Xanthi coloris apparentia.

 Vart̄ capitis scholia. viii. Non contingit plures duabus in colorum positione differentes. Nam contingit quidem plures interdum apparere duabus, vt tres aut quatuor versū nunc̄ colorū portio alia conspicitur q̄ altero duorum modorū, scilicet vt aut superius punicus sit, medius viridis, & tertius purpureus, aut supremus sit purpureus medius viridis, & infimus punicus. Nēpe tertia iris, & quæcūq; loco impari collocatur, colores suos vt prima habet dispositos. Quarta vero, & quæcūq; pari loco obuenit, colores suos secundū habet secundum positionem conformes, Nequa sit colorum positio haberi potest ex variatione medijs, scilicet constituendo punicem medium, & viridem supremum aut infimum, aut conti- tuendo purpureum medium, & viridem aut in summo aut in extremum. Nam in diversa colorū iridis positione necesse est viridem semper esse mediū, & solos cōtingit extremsg; secundū sit variari. Cū autem duæ apparent irides, colores alteri, vt inquit litera, sunt subobscurores vt potest illius quæ nō immediata est solis imago, sed quæ ex illa per reflexionem nascitur. Exempli gratia, si superior proxime fit a sole, illius colores sunt clariores, & inferioris, quæ est superioris image reflexa, colores sunt obscurores. Si vero inferior est immediata solis imago, tunc superioris quæ alterius est imago, obscurores apparet colores. Ab aere quidē fit refractio, sed adeo ob medijs raritatem debilis, vt a nobis non percipiatur, neq; apparet oculis nostris cōpiciua, quæ admodum in aqua aut speculo per artem facta. At quemad modū lynces ob visus acutiem dicuntur refractionem radiorum vīsualium in aere deprehendere. Rerūq; species illi dignoscere, ita Antiphon (cuius meminit litera) visus est semper videre imaginē suā, præcedentem, & ad se conuensam, & cum ipse directa ambulauit via, via sua imago retrogrado passu se effidit ad locū ferre, q̄ refractiōnē in aere vt speculo percepit. Nauis quoq; trabes in mari spissiores apparent ob multitudinem vaporum qui a mari eleuātur, aeri permixtorum. Eadem de causa flancibus euris rerum maiores apparent moles, q̄ is vētūs multos sustollat vapores, qui aeri pmixti malore faciūt refractionē. Qod aut̄ sol & astra in exortu & occasu maiora apparent, q̄ cum mediū tenent cœli fastigium, ex eo venit, q̄ sidera orientia & occidua p̄ vapores & caligines aeris cōmixtos videntur, quos ob debiliorem vim dispergere nō valent. In meridie autem, repurgato tā aere, & dissipatis virtute caloris vaporibus, p̄ serenū sine refractionē cōspicitur aera. Qod si aer, vapores, & caligines (quæ quidē subtiliora sunt corpora) refractionē faciūt, cōstat sane & aquā vim refringendi valentiore luce habere, cū densior sit, & refractioni facienda cōaccommodat. Propter quam baculus integer & rectus partim aquæ immisitus, fractus & curvus videtur, & nūm in frido aquæ positus, maior q̄ extra aquā esse visu dijudicatur. ix. Iridis colores. Tricolor iris apparet. Cū Aristoteles dicit iride habere colorem punicum, viride, & purpureū, non id q̄ vere in nube est respicit, sed quod apparet, non enim dicti colores sunt in nube, sed solum lumen, quod tum ob medijs indispositionem, tum ob radj debilitationem, facit illorum colorum representationem. Et propter huiusmodi assimilationem eius quod in nube conspicitur ad veros colores, id ipsum quod apparet, appellatur eodem nomine quo veri colores; Qod si quis colorem communiter accipi velit pro omni qualitate per se a visu perceptibilis, admittendi quidem sunt illi esse colores. Secus tamen quam sint apparentes. Nam illi sparsim lumē solis est diffusum, quod ob diuerſam partium nubis dispositionem, item & variationem eius secundum debilitatem minorem aut maiorem, in diuersis partibus diuerſorum reddit colorū efformationem. Si vero colorem accipi intellegat proprie peculiarterē pro qualitate visibili, que in extremitate eff corporis opaci, inficiātū est in iride colores esse. Et factus est hac physica dilutio ne propositum discutere, quam in sophistram incidere solutionem, que admittat hanc. In iride videntur veri colores, diffiteatur autem, & neget hanc. In iride veri colores videntur, quia prorsus indignum est graula philosophiē sensa, seriacq; dicta sophistis capitonibus temerare, captiosiq; cauillationibus prophanare. Vrāq; enim propositio si in primo significatur sumatur color, recipienda est, si in secundo, neganda, necq; prepositio aut postpositio verbi quicquam hic roboris habere putanda est. Quo pacto duæ simili apparentes irides, suos colores representent. Qod secundā iridis colores opposito collocaſi sunt ordine ad colores primā, haec est causa. Nam cum rei superioris imago efformatur inferior & subiectior, quod supremum est in exemplari, appetit infimum in imagine, & diuerso quod in exemplari intimum, in imagine supremū. Verbi gratia, si cultri mucro versus aquam vertatur, & manubrium versus cœlum, in aqua cultri mucro & ferrum supereminet, manubrium autem subsidebit. Itaq; accipitatur ligneus stirps in tres partes intellectu diuisus, supremam punicam quæ sit a, medianam viridem quæ sit b, &

Quo modo in iride apparet colores.

imam purpureā quæ sit c, & aquæ claræ supereminet. In aqua pars purpurea c apparebit superma, pars viridis b media, & pars punicæ a infima, eruntq; colores extremitati imaginis, oppositi ad colores extremitatos exemplariorum. Per lignum ergo stipitem extrema aquam supereminēt intellegatur prima & fortior iris, & per illius imaginem in aqua apparentem concipiatur secunda, & debilior iris, quæ prima est per reflexionem imago, & manifeste constabit secundam oppositos habere colores ad primam. Qod si tertia apparet iris, illa opposita habet extremitatos colores ad secundam, cuius est imago. Et si quarta, oppositos habebit colores ad tertiam, cuius itidem est imago, semperq; sequentis iridis colores erunt ob reflexionem debiliorum.

¶ Quinti capitis annotat:

¶ Meridianus est círculus intellectus transire per punctum vērticis capitis nostri, & polos mundi. ¶ Punctum vērticis capitis, vertex nostri horizontis,

Vintum caput continet quinq; iridis proprietates. ¶ Prima Iris est círculi portio nunquam semicírculo maior. Et quod semicírculus apparet: hinc liquere potest. Posito enim horizontis nostri hemisphærio c, & horizonte círculo a, centro solis in occidente b, centrum iridis erit in orientis puncto opposito, vt a, quare sola medietas super horizontem a b, in hemisphærio c relata est, & ybicumque fuerit alibi sol supra horizontem, erit itidē centrum sub horizonte, quare ybicumque alibi sole existente, iris semicírculo minor apparebit. ¶ Secunda. Sole existente in ortu & in occasu, maxima quæ fieri potest procreatiris. ¶ Tertia, Quāto sol supra horizontem altior ascenderit, tanto minor apparebit arcus. Vnde fit vt sole meridianum tenente, quam fieri potest euadat minimus. ¶ Quarta. Post autumnale æquinoctium iridē omni hora se demonstrare contingit. ¶ Quinta. Circa aestivias versiones nō cōtingit iridē in meridie apparere. ¶ Et omnia hæc mathematicis rationibus Aristoteles ostēdit, quæ quia difficultate & laborem quā plurimum habent, neq; capi valeant nisi a plus quam mediocriter eruditis, & in elementis geometricis, & perspectiva disciplina, apponere solēt alteram, quā quia nihil eorum quæ Aristoteles intendit sonet, neq; vitio careat, cōsulto relinquimus.

 Vinti capitis scholia. xi. Et quod semicírculus apparet, hinc liquere potest. Centrum iridis est punctum diametraliter centro solis & eius radio perpendiculariter oppositum quia iris p̄ suas proprietates apparet soler ex solis opposito. Cum itaque centrum solis erit in occidente b, centrum iridis erit in oriente, & e diuerso, quare & tum iris apparebit semicírculus, & vna eius extremitas in vna horizontis parte, altera autē ī parte opposita, sinuositas autem eius & curvitas, per totum porrecta hemisphæriū. Cum autem sol alio quopiam loco hemisphæriū nostrum fuerit, quam in oriente aut occidente, centrum iridis erit sub horizonte, & iris apparebit semicírculo minor. Imo vero quanto cētrū iridis est remotius sub horizonte, tanto contraria apparet iris. Et hanc ob causam cum sol meridianum tener, vnde ab horizonte æquidistant, iris est minima, quia tunc iridis centrum est in puncto ē regione constituto ad punctum meridie.

¶ Sexti capitis annotat:

¶ Parelius, iuxta solem interpretatur, quod sol iuxta solem apparet videatur. Et sub parelio paramenē comprehendimus, quam nonnulli solem nocturnum appellat. Prodīt enim Plinius tres lunas Cn, Domitio & L. Annio confulibus simul apparetur. de aliorum autem astrorum apparentibus imaginib; nō ita cōpertūn est.

¶ Cadmia, lapis erosus ex quo aës paratur. ¶ Chrysocolla ī metallicis venis crassio humore coacto, ac in durissimi putniciis rigente, gignitur, estque vt vena putris.

¶ Quid vernix vocetur, quam nonnulli sandaracum vocant, notum est. Sandaraca tamē propriè existimatū quidam cibis apum quem recondūt, durus vt cera, iris ueniturque saepē in fauorum inanitatibus sepositus. ¶ Minimum ex fodinis argentiariis vt arena rubra eruitur: quod subinde purgatur, græci vocant milton, quidam cinnabarī. Attamen cinnabarī propriè censetur fangus draconis elephantium in orientium pondere elisi vna cum elephantino sanguine concretus, qui antidotis medicamentisque utilissimus est.

Extum caput continet causas virgarum, & pareliorum, eorum generationem, pareliorum accidentia, & breuem eorum quae duplice halitu in terra gigantur, expeditionem. ¶ Virgarum & pareliorum causas, ut halo & iridis. ¶ Virgarum & pareliorum generatio. Cum nubes fuerit irregularis, hac devisor, illac rarius, hac magis aquosa, illac minima, refringitur radius solis, & per multas nubis partes radij porrecti videtur, speculis colorē & non figurā representantibus, hicq; cadentibus, stillis radij, virgæ dicitur, q; iridis colores nūc puniceū, nūc xanthū, viride, purpureū (remissiores tamē quā in arcu) imitantur atq; reperferat. ¶ At parelius apparet nube desa cōtinua ad latus solis existente, p̄inqua ut in aquā cōvertatur, non dū cōuersa, in qua sol fracto radio ob debitā denitatem: regularitatem & cōtinuitatem, suam efformat similitudinem, quicadmodū in aere polito. hæc autē solis ad eius latus imago, parelius nūcupatur. ¶ Pareliorum accidentia, Parelius apparet albus, & hoc quidē ideo est, quia sol albus est. Parelius, magis q; virgæ, aquæ signum est, nam pareliorum nubē magis ad aquā parati oportet, & maxime quidē australis a quoque est. Circa solis ortum & occasum fiunt parelii, neq; e regione solis, vt iris, neq; sub sole, vt halos, sed ad latus, itidem & virgæ. Neq; admodum prope solem fiūt, nā nubis consistentiā dissolueret, neque penitus distantes, hoc enim refractio- nis esset impedimento, lōgius em̄ protensus radius a paruo speculo, sit debilis, hinc ne que halos sit ex astrī opolito. Ad latus igitur sic distāvit sol nubis cōsistētiā dissol uere nequeat, multusq; ad ipsos simul veniat radius. Neq; sit in medio cæli, quia radius sursum dis̄p̄gitur, neque ex latere medijs cæli, nā radius ad terrā seatur, & paucus ad speculū p̄tingit, sitque reflexio debilis. ¶ De ijs itaque quæ supra terræ emi nētria spectacula p̄bent, quæ sint, & quot sint determinasse videātur. Determinare reliquā est de ijs quæ intra terrā ex duplice secretione, id est exhalatiōe, & vapore parfuntur. Sicut enim illa duplex est, ita sub terra duas corporū differentias efficit, fossilia scilicet, & metallicā. Fossilia autē sūt vt lapides illiquabiles, cadmia, chrysocolla, vētnix, sulphur, pulueres colorati, & ex his cōgestum, vt minium, quod cinnabarī nōnulli vocant, & cōsimilia quibus exhalatio terrestris atque siccā ortū præstat, vt vaporosus halitus metallicis corporibus, vt sunt aurum, aigētū, as, stannum & ferrum cogente atque densante frigore, vt sit in tōre, gelu, grādine, & niue. Hic euénit vt quæcūque in metella cōstringātur atque durescant, ductilia aut liquabila sint, vt as, aurū, atq; ferrū ductilis sūt naturæ. Fīt item vt nōnulla sint vt potentia aqua, nec iniuria profecto, quādoquidem eorum materia aqueus halitus fuerit. Sed tunc neque aurū neque as erat, sed in cōcretione atque gelatīce siccā cōmixta exhalatione, vñūquodque sue naturæ moderatricem accipit specie. Quapropter omnia metalla (vno auro excepto) igniūtur, nā omnia (empto auro) igni siccū sp̄ritum exhalabilem p̄stant. Sed communiter hæc dīcta intelligātur, si gillatum autem de vnoquoque exquisitam determinationem facere alius exigit locus.

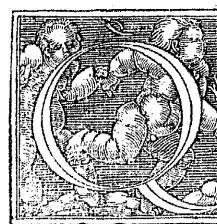
² Ext cap. scho. xii. Hæc autem solis ad eius latus imago, parelius nūcupatur, Paraproposito græca, iuxta significat, & helios sole, quare parelius, iuxta solem inter pretari debet. Tāta siquidem est parelius cum sole assimilatio atq; similitudo, vt imago nomen retineat exēplaris, & sol vocerit. Ceterum quās inter pareliū in media aeras regione consistentē & solem q; maximā sit spatij intercedo, quia tamē illa secundū altitudinem (quæ ab īferiori ad superiorē situm attenditur) non percipitur, dicitur parelius ad eius latus apparet, & iuxta solem subsistere, quemadmodum tempore nativitatib; benignissimi saluatoris nostri perhibetur vīsi suffise tres soles, tandem in unum conuenientes, qui trini & vnius de cultum ampliorem, & roti mundo patefaciendū, runc exordiū sumere, insinuare putati sunt, vbi vñus era sol, & duo parelii, qui ad solem accedentes cum sub eo considerunt, dispauerunt. Vocati tamen sunt tres soles, propter mutuam similitudinem, quia vñus ab alio internos ei non potuit. xiii. Exhalatio terrestris arque siccā lapidib; orū p̄estat. Facile prodūt lapides se exhalationem siccā terræ naturā participātem, materiā habere. Nam & gravitatem habent

terream atq; duritiam, pariter & siccitatem. Hinc in humorem non soluntur, neque funduntur in liuorem, vt neque exhalatio calida, & siccā sursum sublata stillat in pluiam, & apud autē sub terraneus metallicis corporibus materiā p̄stare ex eo dignoscitur, q; sicut vapor humidus est, ita & metallū liquari possunt, & humorem foris apparentem ostendere. Hinc metallū fere omnia fundi possunt & liquefcere per calidum, haud secus ac nubes vapore concreta soluitur in pluia. Et metallū fusa rurum frigore concrecunt, sicut vapor acreus.

¶ Paraphraseos in Tertiū librum Meteororum Aristotelis,
et in eundem scholiorum, finis.

PRINI CAPITIS PARAPHRASEOS IN Quartum Meteororum Aristotelis, annotat.

¶ Terminant, quādiū dissolutionem impedit. ¶ Permutāt, generāt, et corrūt, punt, et alterant. ¶ Humectant, vt cum calidum coagulata fundit, et frigidū a calido coadunata liquat. Quæcunque enim frigido cōcrescent, calido soluntur, et contra, quæcunque calido concreta sunt, soluntur et frigidū. Liquata enim et fusa, humidā esse videntur, coagulata autem & concreta, videntur esse siccā, & multis etiā alijs modis humectant atq; siccant. ¶ Simplex generatio dicitur, quatenus eam ex proportione qualitatum simplicium corporum prouenire cōsideramus. Naturalis vero, quatenus naturæ seriem ordinatam seruat. Itidem & corruptio. ¶ Obtinent superant, prævalent, euincunt. ¶ Ignis, aer, aqua, terra ignea, aerea, aqua, terrea,

Vartus liber Meteororum Aristotelis duodecim capita cō plectit. Primum nouem cōclusiones, duas ratiōes ad pri mā, et quatuor corollaria ad tertiam. ¶ Prima conclusio. Quatuor qualitatum quæ p̄incipia sunt & differentiæ ele mentorum (vt alio loco determinatum est.) & secundum quarum coniugationes quaternarius elementorum sumi tur numerus, duæ, calidum scilicet, & frigidū, actiua sūt duæ vero, humidū & siccū, passiuæ. ¶ Qod calidum & frigidū actiua sint, & humidū et siccū passiuæ, ex his primo potest esse manifestum. quod calidum, & frigidū terminant, copulant, permuntant, & tam homo genea q; heterogenea nunc humectat, nunc siccant, nunc mollificant, nunc vero cogunt et indurat, hæc autē sunt agere. Et humidū et siccū terminantur, copulantur, permuntantur, humescunt, siccātur, mollificantur, cogunturq; atq; durantur, hæc autē sustinere, est pati. Sunt igitur calidum et frigidū agentia, humidū vero, et siccū patientia. Secundo, hoc idem ex eorum diffinitionibus est manifestum, Nam calidū est quod disgregat heterogenea, et congregat homogenea. Disgregare autem heterogenea, et quæ diuersi sūt generis, et similiter congregare ea quæ sūt eiusdem tribus et generis, est agere. Et frigidū est quod congregat etheterogenea et homogenea, sunt igitur agentia calidum, et frigidū. Et humidū est quod facile alieno terminabile est termino, siccū vero contra, quod alieno difficile terminatur clauditurve termino. Terminare autem pati est. Sunt igitur humidū et siccū passiuæ. Est itaq; manifestū, harum quatuor qualitatū, secundū quas et quārum combinatiōes sumuntur differentiā numerusq; elementorum, duas calidum, et frigidū actiua esse, et duas humidū et siccū esse passiuas. ¶ Secunda, Simplex et naturalis generatio, cui naturalis corruptio opposita est, harum qualitatū est opus. ¶ Nam ita et animalia, et plantæ, et ipsorum partes generantur. Cum enim ha quālitates rationē contemporāmentumque vniuersiūque naturæ aptū in subiecta materia habeant, ab hisce virtutib; simplex et naturalis p̄oficiuntur generatio, ab

hisquidē agēdo, ab illis autē patiēdo. Permutāt enim & generant calidū & frigidūnū cū materiam obtineant, cū vero partim nō obtineat, incoctio, indigestioq; fit quædam. Est igitur simplex & naturalis generatio, harū qualitatum opus. ¶ Tertia. Simplici & naturali vniuersitate rei generationi, maxime et cōmune contrariū putrefactio existit. Nam omnis secundum naturā corruptio hac via procedit, quod se necus et vetustas ostēdunt. Vnumquodque enim natura cōstās, putredine finē suū cōsequitur, nisi violentia corrūpatur, vt nihil prohibet et carnē, et os, et vñūquod q; putribilū cōburi, et hoc pacto sine putrefactione corrumpi, quæ suapte natura putrefactione suum finē nauciscī nata sunt. ¶ Primū corollarū. Hinc fit vt quæ putrefescunt, primo humida appearant, et deinde sicca, ¶ Nā cōpositum his terminatum erat, terminantibus quidem calido et frigido, cum autem corruptio fit quæ terminātur, suis terminatib; praeualere incipiūt, & humidū suo quoquo pacto cōtinente superato, se dissociat, quod dissociatū facile resolubile tandem siccum relinquit. Et cum secundum partem compositum putrefescit, hæc putrefactio particulares & secundū partem dicitur, cum autē simpliciter & totū putrefescit, & ea putrefactio simpliciter & tota dicitur: ¶ Secundū. Ex his item notum esse potest, omnia præter ignem quodāmodo putrefescere posse. ¶ Etenim & aer, & aqua, & terra putrefescut, de perfectis autē mixtis nulla surgit ambiguitas. Ignis autē solus nō putreficit, cū maxime actius sit, & vt aliorū forma, aer enim & aqua & terra ad ipsum se habeat vt materia, at putrefactio a qualitatibus passiuis nascitur. Est enim putrefactio, in vniuersuq; humido proprie et secundum naturam caliditatis cōsumptio ab extranea caliditate vt ambientis et circundatīs facta. ¶ Tertiū. Fit iterū vt propria frigiditas cū calore extraneo, putrefactiōis cōmunis causa habeatur. Nā quod putrefescit, propriæ caliditatis indigētiam sustinet et defectū. Omne autē tale, frigidū, et interna eo valentior frigiditas haberur, et si quod natūrā calorū residui fuerit, exterminat, aut exterē cīrcūdatīs caliditati coadiuuat. Cū extero igitur calore propria frigiditas, putrefactiōis cōmunis causa habeatur. ¶ Quartū. Quapropter de mū aduenit, vt sicciora tāde euadāt putrefacta omnia, siāque deniq; firmus, puluis atque terra. ¶ Nā proprio exhalato calido, p̄priū et secundū naturam euaporat, humidū. Non enim natūrā calor adest ipsū retinēs, imo vero ipsa secundū naturā caliditas expirare coacta, ipsū secū capit trahitque. Nil mirū igitur si putrefactum proprio cōfūpto calido, et humido siccū maneat: et firmus, puluis, et terra tandem euadat. ¶ Quarta. Res minus in frigore quā æstu putrefescere solent. ¶ Nā in frigore, vt tēpore brumæ, paucus in ābiente aut aere aut aqua calor inexistit, quare propria caliditatē eorū quæ tabescere possunt, consumere non valet, sine quo putrefactio nulla parari potest. In æstu aurē, vt æstiuo tēpore, multus in continēte calor habetur, huiusmodi dissolutionis facienda potens. Res sicut in frigore quā æstu (et non ab re quidē) minus putrefescere solent. ¶ Quinta. Quæ a frigido concreta coagula taque sunt, minus putria et tabida sūt. ¶ Nam hæc nimia frigiditate circūdatīs aeris, debiliorem calorem obtinere nō sinunt, si autem nō obtinet, corpora putredinem non admittunt. Minus itaq; talia putrefescut. ¶ Sexta. Quod natura feruīdæ calentis que sit naturæ, minus item putrefescit. Nam internus ille et natūrā calor qui humidū terminat, valentior est, quam quem circundantis exterior, et ad exteriora trahens, dissipare sufficiat, minus igitur quod tale fuerit, putreficit. ¶ Septima. Quæ fluūt, et quæ mota agitataq; sunt, minus putredinis cōtagiōne sentiunt. ¶ Hoc enim ideo est, quod circundantis calorū minor fiat impressio, quā possit calor qui internus, p̄ priusq; habetur, motus enim, exteriorum impressiones impotentiores efficit. Quæ igit̄ fluunt, et quæ mota agitatae sunt, minus huiusmodi labem sentiunt. ¶ Octaua. Fadem quoque de causa maiora minoribus minus putrefiunt. Nā maiorum, maior propriū calor, et propriū frigus habetur quæ quidem idcirco

circūstantis corporis virtutes minus obtinere queunt. At in minoribus propriū calor minor est, et propriū frigus minus: et ideo illa, externa facilius obtinet caliditas. Merito igitur maiora minoribus minus putrefescunt. Et hac de causa marc se- 3 cundum partē diuisum, cito putrescit, totum autem putrescit nunquam. ¶ Nona. Ex ijs quæ putrefescunt, vt plurimum animalia scaturiunt, gignunturque. Nam disso ciata caliditas, gignendī animalis naturā apta, naturalis, et propria, constare e facit se gregata, gigniturque animal.

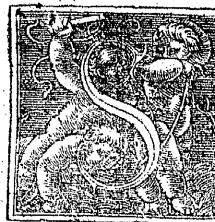
Rimi capitis quarti Meteororum scholā. i. Quod calidum & frigidum actiū sint, & humidum & siccum passiuā. Calidū & frigidū qualitatēs dicuntur actiū, quod corpora quibus adiunt dicta qualitatēs, ipsarū ministerio vt efficientium instrumentalium pleraq; agant, vt humectent, descent, alterent, mollescent, indurent, vt ignis & aqua. Ignis enim suo calore fundit metalla, iquac glaciē, mollescit ceram, indurat lutum, & aer hy bernus suo frigore constringit aquā in glaciē, duratq; metalla atq; ceram. Humidū vero & siccum dicuntur qualitatēs passiuā, quod sunt instrumenta quibus sua subiecta paciuntur, transmutationemq; sustinent, vt aqua sua humiditate congelatur, cera mollescit, metalla funduntur, quas permutationes, si humiditatis essent expertia, non perficerent. Sicca itidem, & quæ talia apparent, concrescent & coguntur in duritiem, vt metalla coagulata & glacies. Et quanuā calidū & frigidū interdum pariuntur, vt humectent & descent, mollescent aut durescant, & humidū atque siccum in terdum agant, vt continuerent aut discontinuerent, quia tamen hæc parum agunt, & multum pariūt, illa vero contra multū agunt, & parum paciuntur, idcirco denominatiōe sumpta ab eo quod insignis eis conuenit, hæc passiuā, illa vero actiū dicuntur. ii. Cum enim hæc qualitatēs rationē contemporamentumq; Qualitatēs corporū simplicium contemporante in materia, efficiētices sunt generationis rei, cuius natura huiusmodi contemporamentum est consentaneum. Et diuerso disproprio & distemperamentū earumdem qualitatū in subiecto, efficiunt corruptionē eiusē formæ, resque naturalis, cui ea qualitatū dispositio est incommoda. Opposita siquidem causa, oppositorū diuersorumque effectuum sunt productiōe. Ac quemadmodum eadem re ipsi est materia, qua est subiecta generationi & corruptioni, simul vnaque facta, ita eadem numero qualitatēs sunt, quæ simul generationē & corruptionē in eodem subiecto faciunt & ea collatione facta ad diuersa, contemporante sunt simul & dis temperata. Contemporatae quidem & conuenientes formæ quæ acquiruntur, cuius generationi conducunt, & dis temperatae, discōuenientesque formæ quæ abolerunt, cuius ablatione corruptionē subseruant, vt qualitatū cum clementiarū ratiōnē conuenientis formæ oīuē acquirēndæ, disconuenient formæ semini oīuē dependant. vi. Cum humido igitur propria frigiditas, putrefactiōis. Non censerendum est incommodum, frigiditatem propriam & intrinsecam cum dominatur calido, causam esse putrefactiōis, extrinsecam autem frigiditatem & circundantis corporis, putrefactiōem impedit. Itidem caliditatem intraneam arque naturalem cum obtinet in frigidū, esse obstatum putrefactiōis, caliditatem autem circundantis & ambientis corporis, putrefactiōem efficere, quoniam haec proorsū diuersa sunt cōdīctione atq; dispositione ad corporis conseruationē aut destruciōnē. Sicut & ipsa interior mixtū frigiditas longe est diuersa, cum dominante calido, natura ipsius conseruationēque est conueniens, & cum superato calido, disconuenient eidem, ad putrefactiōē disponit. Est enim mixtū omne, ex quatuor qualitatib; adiūtūm contemporatis coalitum, quare & id quod comparsit, frigiditatem materiam habet, que cum minor est, caliditatēque obtinerat, rem conservat, cum vero vehementiō, & caliditatem exuperans, corruptit. Et quanuā concederetur caliditas interna & externa circundantis corporis, cūsdem esse natura, itidem frigiditas intranea & extera (quod tamen non semper oportet, nam in mixtis non omnis calor caliditatem est idem specie, nec omne frigus frigori) non tamen consequeretur externam caliditatem debet preseruare a putrefactiōe sicut internam, aut internam frigiditatem sicut extēnam. Nam externa caliditas non prohibet, neque expellit internam frigiditatem causam putrefactiōis, sicut interna caliditas, quæ non sinit frigiditatem interiore obtinere. Similiter interna frigiditas non impedit externam caliditatem cauīam putrefactiōis, cum non sint simul in eodem, quam tamen non sinit obtinere externa frigiditas, putrefactiōem impediens. Itaque caliditas & frigiditas putrefactiōem efficiunt, sed hæc quidem interna, & illa externa. Quocirca neque eiusdem effectus assignantur causæ prorsus oppositæ, nec oppositorū effectuum causæ eadē. viii. Res minus in frigore q̄æ æstu putrefescere solent. Ex hac conclusione cognoscitur causa quare tempore hyberno minus res putreficiunt q̄æ æstiuo, quare eidem res conditæ tempore æstiuo in locis subterraneis, vt caueis q̄æ sunt frigidæ, minus putreficiunt q̄æ asservant in locis superiorib; quæ calidiora sunt. Ex sexta vero cōclusiōe dignoscitur ratio quare carnes cōditæ speciebus calidis, ut pigere, gingibere, aut etiā sale (qui calidē est natura, & a calido cōcretus) minus cabē putredinis sentiunt, quā si illis nō cōdīctur. At quēadmodū salis amarore aspersum, a putrefactiōe est alienū, ita

Quæ caliditas & frigiditas putrefactiōne efficiunt, & quæ im pedit.

quod dulce est sine quapiam amaricationis permixtione, suminopere est putrefactioni obnoxium. Hic quid dulcibus vescuntur sine temperie, materiam præbent vermis ex putrefactione in corpore aggringendis, quemadmodum nona dicit conclusio.

C Secundi capituli annotat.

D Digestio & indigestio, coctio & incoctio. **P** Pepasis, maturatio. **H** Hepesis, elixatio. **O** Optes, afflato. **C** Omotes, cruditas, & (quæ pepasi opponit) imaturatio. **S**unt præterea duæ incoctiones, inclixatio opposita hepesi, & inassatio q̄ opponitur optesi. **N**aturale, propriū. **H** Umidū & siccū naturale, vniuersiusq; mixtorum natura materia dicuntur, q̄ natura ex elementorū cōtéperamentis secundū materiā oīaginatur mixta. Et cū materiæ sit pati, sitq; cōpositū ex calidorū, frigidorū, humidorū, & siccōrū cōtéperamentis pariter coalitum, quorū duo calidū & frigidū potissimum sunt agendum & duo humindū & siccum ad patiendū: hinc potius humidū & siccum vniuersiusq; mixti natura materia dicuntur, contemperantiaq; passiuia. **A** Apostema, collectio, græcum est. nos huiusmodi in uno loco humorum collectionem, agglobationemque, panos & vomicas nominamus.

Ecundū caput cōtinet vñā conclusionē, duas definitioes, earū declaratioes, & vñū corollarū post primā declaratio nē. **C** Cōclusio, Digestionis & indigestionis species determinādæ sunt: **N**ā ea determinare expedit, q̄ dictæ virtutes calidū scilicet & frigidū in natura cōstātibus humidis & siccis operātur: at digestio operātur, & indigestio, et enī digestio, calidi: indigestio autē, frigidū. Digestionis & indigestionis determinādæ sunt species. Digestionis species sunt tres, maturatio, elixatio, afflato. & indigestionis tres oppositæ, cruditas, inelixatio, & inassatio. Ceterū apta nō habemus nomina quibus ipsas noīare possimus; sed quadā similitudine trahēda sunt hec ad omnes digestio & indigestio species, tum in ijs quæ arte, tum quæ natura sunt. **P**rima definitio. Digestio est a naturali calido in oppositis passiuis obtinēdo facta perfectio. Hec enim passiuia, humidū scilicet & siccum, vniuersiusque mixtorū propria inueniuntur, ipsori que natura sunt materia. cum enim quicquam digestum fuerit, perfectio iam factū est. Et talis perfectionis principium, naturalis & propria existit caliditas. tametsi enim ab externis, vt alimento, vt balneo, auxiliū plerunque sumat & vendicet, præcipuum tamen est quæ interna possidetur caliditas. Et huius digestio, natura, species, & substantia, finis est: vt vnumquodque tale sit, quale optime natura sit natum, aut matūrum, coctum, aut tostū. tunc enī vtile est, & digestum dicim⁹: quæadmodū mustum digestum dicimus cum feces resederint, et propria obtineat caliditas, et panos, apostemaq; matura, cum sanies simul cōsistat proprio cōgregate calido, quales sunt & lachrymæcum ex oculorum lippitudine in pīssantur, denfanturq; vt limus. Et est, quia pprium humidum obtinet a naturali calido, quæ quādū naturæ rationem, & cōtéperamentū seruat, hoc evenit. **C**orollarium. Hinc evenit vt vring, alii sedimenta, egestioelque, et omnino corporeæ superfluitates, quæ digestæ apparet, sanitatis sint signa. Apparent enī digestæ, cum proprium calorem iam in termino humido atque sicco obtinere insinuent, tunc enī constat, & crassiora et calidiora sunt. Tale enī efficit laudabilius calidum, siccus, crassius, meliorisque molis. superfluum enī & innaturale resoluit humidū. Sed qđ digestio sit, satis apprimeque dictum est. **S**cunda diffinitio. Indigestio est imperfectio ob indigentia propriæ caliditatis in oppositis passiuis proueniens. Ercerte vbi propriæ caliditatis indigentia fuerit, frigidita est. Erit itaque indigestio a frigiditate in humidū & siccū: quæ vniuersiusque mixtorū natura materia sunt. Sed quid digestio, et quid indigestio, satis dictum est. nūc autem earum species, quid vnaqueque earum sit, exequamur,

Ecundi capituli schola. xv. Iporumq; natura sunt materia. Nō dicitur humidū & siccum materia mixtorum, quia ex ipsiis mixta secundum substantiam constituantur. Nam substantia ex accidentibus minime coalescit, humidū autem & siccum accidentia sunt. Nec itidem materia dicuntur, quia mixtorū materia humiditatē & siccitatē habeat cōtemperatas. Eadem enī ratione calidū & frigidū deberē dicitur materia mixta, quandoquidē mixtum æque & calidorū & frigidorū ve humidorum & siccorum constet cōtemperantis. Sed dicuntur qualitates materia mixta, q̄ ipsi materiae analogæ sint & persimiles. Vt enim materia est ad patiendum, ita & duæ predictæ qualitates passiuæ sunt, quare hoc ipsi so quod est passiuum esse, cum materia conueniunt, & in analogia materia dicuntur. Sic calidum & frigidum q̄ ad agendum sunt ve forma substantialis, vniuersiusque mixtorum similis analogia forma dicit possent, cum consimilem præcipuis actibus feruerint conditionem arque proprietatem.

Cum enī quicquam digestum fuerit, perfectum iam factum est. Res quæ digestione suam affertur perfectionem, tum perfecta dicitur, cū humano vñi aptaret & accommoda, vt segetes & fructus maturi. Imperfetta vero, cum nō est utilis hominū officio, quanis etiam materiam & formam substantiam habeat coplerat, vt segetes & fructus needum maturitatē aſſecutū, etiſt substantiam habeat perfectionem, & partium essentiālū complementum, nondum tamen habent accidētariam cōfummationem, quam natūrā sicut habere, vt potest debitam qualitatum ceterarumq; affectionum dispositionem, secundum quam vñiles sint humano vñsi ad quem porr̄issimum terrena scēntia & arborei fructus ordinātur. Talis autem perfectionis principium, causas efficiēt accidentis & instrumētaria, est naturalis & propria caliditas. At forma substantifica, causa est primaria & præcipua. Finis autē causæ finalis digestio, est species & substantia, hoc est eius quod digeritur perfectio, tum secundum substantiam quæ ad suas operationes est dispositio, tum secundū accidētē.

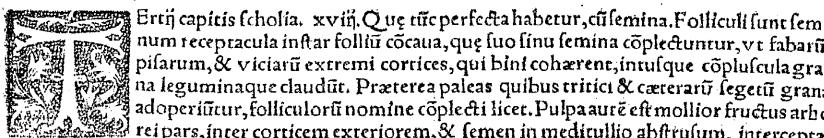
Tertiū capituli annotat.

Grossiora, grossiora, compactera, spissiora. **H** umida, liquores. **A**ulicorum, quod coquinaria arte ad escam aqua mollitur, digeriturq;. **S**erum, aqua latris. **C**lineæ rotundæ, yermes qui in animalium alio gignuntur.

Eritū caput cōtinet sex definitiones, earum declaratioes, vñū corollarium ad primam, quatuor ad secundam, vnam ad quartā, & duas ad quintam. **P**rima definitio. Maturatio est digestio circa fructū alimenta, & ipsos fructus facta: quæ tunc perfecta habetur, cum semina quæ aut folliculis aut pulpa cīrcunclusa tenentur, talia sint, vt ex ipsiis aliquid simile vegetibus ipsiis digni posuit. Estenim digestio, perfectio quādā: & alia perfecta dicimus, quæ qualia ipsa sunt, alia quādā efficere possunt. & illa circa fructus maturatio, a naturali compleetur calido. Dicuntur & alia multa matura, quādā translatio ne ad hāc maturatiōis speciem, quod apta nomina nobis nō succurrat, quibus ipsa vocemus: vt apostemata matura dicuntur, cum consistit sanies, & a naturali obtinēt calido naturalis humidū facta est digestio. Cum enim calidum obtinet, ipsum cōsistere facit, & terminat, non obtinēns autem, terminare impossibile est. Et cū hoc pacto maturat, ex spirituosis et aereis fiunt aquæ, et ex aqueis terrea, moxque consistunt. Calor enim aerea et subtiliora resoluit, et humiditatē superfluā: propria autem et terrestria retinens, terminat: et consistere facit, ducitq; in naturam. **C**orollarium. Hinc omnia maturatiōem sustinentia, ex subtilioribus grossiora facta sunt. **S**econda. Cruditatis maturatiōi contraria est, & est circa fructum alimenta & fructus ipsos quādam indigestio. **P**rimum corollarium. Hinc fit vt immatura fructus spiritoosi, aquosi, aut vtrunque simul existant. **N**am ipsorum intermixta est humiditas. **S**ecundum. Fit etiam vt cruditas imperfectio sit quādam. **N**am maturatio quādam perfectio est, erit igitur cruditas ei opposita, quādam imperfectio. Et reuera cruditatis imperfectio prouenit ex natūri caloris indigentia & incommensuratione, indebitaque ad humidum proportione, quorū neutro labrat maturum. **T**ertiū. Fit iterum vt quæ siccus admixta non sunt, non maturantur. **N**am quæ maturantur, ingrossantur. Humida autem sine siccō ingrossantur minime. Hinc aqua humidorum sola ingrossationem non sustinet. Et accidēt cruditas aut quia calidum paucum sit, & frigidū multum: aut quia humidum terminabile sit multum. **Q**uartum. Quo fit etiā vt crudorum expressi humores subtī

les sint, & magis frigidi q̄ calidi: esui & potui per pauci apti & cōuenientes. ¶ Et si-
cūt maturatio multis modis dicitur, & ad multa transferuntur, ita ipsa quoque cruditas.
Vrinæ enim animalium, expurgamenta, & pītuitæ, crudæ dīcuntur, quod caliditas
non obtineat, & quod vna pariterque non constent. Et remotius minusque prope la-
ter et lac cruda dīcuntur, quod possibile sit illa a calore passa, permutteri et consiste-
re: vt industria sit et arte. Et sicut aqua maturatio non admittit, ita neque cruditas
tem, nam non ingrossatur: quanvis forte quoquo pacllo elixationem (de qua nuncas
gemus) admittat. ¶ Tertia definitio. Elixatio est secundum totum ab humida cir-
cunstante caliditate interminati inexistentis humili digestio. Quod enim elixor-
um spiritu sum aqueūve fuerit, ab eo calore qui in humido existit, coquitur, mol-
lilitur, digeriturque. Quæ quidem elixa a frīxa in hoc differunt, quod frīxa ab extrin-
seco calido patiuntur, ad se humidum (in quo frīxa iacent) rapiente, et ipsum siccus
aridusq; reddente: idcirco hic exterior humiditas trahitur. In elixa autē nō ita est,
sed oppositum evenit, nā a caliditate exterioris humili ipsorum interioris trahitur hu-
midum. ¶ Primum corollarium. Quapropter elixa q̄ affa sicciora sunt. ¶ Nam eli-
xa humili in seipsa non trahunt. Praeualeat enim exterior caliditas, et quæ foris
est, ei que interior habetur. Si tamen aliquādo prævaluerit interior, ad seipsum utia-
que trahet. ¶ Secundū. Euenit etiam vt nō omne corpus sit elixibile. ¶ Nam illa
in quibus pene nulla est humiditas, vt lapides, & illa in quibus quidē est, sed ob grossi-
tatem obtineri nequit, vt sunt ligna, elixationem non sustinent. Ea autem sustinēt,
quæ humiditate participat, ab igneo circūstante feroce in humido existente, bene-
passibili. Et elixationis nomine ad multa trāferimus, quia nobis apta deficiat nomina-
na: vt ad aurū, lignū, lac, mustum, & aliū humili. Aurum quidem, q̄ in humido de-
coctū agente circūstante calido, vim quandā in ipsum regerat atq; trasfundat humili-
dum. Et lignum, q̄ circūstante calidum humorē eius ad exteriora euocet. Et mustū
& lac, q̄ ab exteriori calido saporem in humili existente permuteat, patiāturque ali-
quid quodāmodo vere elixatis simile. Et horum non idē finis est, nam elixorū hęc
(vt aulicocia, & proprie elixa) sunt ad escā, & eorū quæ trāslatitie dīcuntur, hęc (vt
quādā humida) ad sorbitiones sunt: hęc (vt pharmaca, quas medicinas dīcimur, &
quæ etiā elixari dīcūtur) ad salutē existit, & alia permulta ad multas & varias com-
moditates & usus. ¶ Tertium. Quapropter iterum quæcūque humorem habētia,
grossiora, aut maiora, aut grauiora, aut partim talia, & partim diuersa circūstante ca-
lido fiunt: aliquo pacto sunt elixabilia. ¶ Sunt enim quādā quorum pars altera sea-
gregante calido ingrossatur, & pars altera fit subtilior, quomodo lac in caseum & se-
rum distribuitur. & ita de plerisque alijs. ¶ Quartum. Hinc oleum secundum seip-
sum elixibile non est. ¶ Nam si purum fuerit, non ingrossatur, minoratur, ingra-
vescit, aut aliorum quodcūque patitur. Et de elixatione et propria et translatitiae hęc
dicta sint. Et nihil refert an artificio quodam pareatur, an naturā peragatur instru-
mentis et opificio. ¶ Quarta diffinitio. Inelixatio est indigestio elixationi contraria
in interminato corporis humili, ob caloris circūstantis humili defectum proue-
niens. Et iam diximus vbi caloris indigentia sit et defectus, illic frigiditatem ades-
se oportere, et defectus ille digestionis prouenit aut propter circūstantis humili
frigiditatem, aut propter elixibilis multitudinem. Tunc enim accidit circūstan-
tis humili caliditatem maorem esse quā vt non moueat: minorē vero quā vt re-
gulet et condigerat. ¶ Corollarium. Hinc quæ inelixationem sustinent, elixis du-
riora cernuntur. ¶ Nam elixorū humili magis terminata sunt, magisque remolli-
ta. Et transfertur huiusmodi indigestio ad multa, sicut et elixatio, vt ad metallis
fluida, et animalia. Animalibus enim propter immoderatum exercitium prouenit
vt calor illi resoluatur, exhalatque digerens. Sed de elixatione et eius opposita indi-
gestio, quid sint, et ob quid eveniat, hactenus. ¶ Quinta diffinitio. Assatio, dige-

stio est a caliditate sicea & aliena facta: vt si quis quod elixibile est non calido humi-
do permuteat & digerat, sed calido siccō vt igni perficiatur digestio: hoc profecto nō
elixum, sed assūm esse dicitur. Quod si amplius quam oporteat calidi siccō susti-
neat excessum, tunc dīcitur adustum. & citius assatio elixatione cōsumatur, quod
assatio a caliditate sicea, quæ acutior est, fiat. ¶ Primum corollarium. Vnde fit vt
assorum extēriora sicciora sint interioribus: elixorum autem contra, extēriora humili
diora sint interiora vero sicciora. ¶ Nam assatorum partes propinquiores cōtius attin-
git & desiccat ignis, & ita extēriores poros constringit, corrugat, coarctatque, hiē
humidum intus ex istens euaporare nequit, sed interius reconditur, donec pori ipsi
reclusi apertique fuerint. ¶ Secundum. Hac de causa, maiore industria ac manus
artificis ope quicquam assari quam elixari eget. Nam difficile est quicquam assa-
do, & extēriora & interiora regulariter incalescere, semper enim igni viciniora de-
siccantur cōtius. Et licet elixatio & assatio arte liquido facta conspiciantur, nihil
minus consimiles natura species habentur, sed in nominatae quidem sunt. ars enim
naturam imitatur. Et alimenti in corpore digestio, elixationi similis est. fit enim a
corporis caliditate in humili. Et indigestio alimentaris similis est eius oppositæ in
digestionis, et extērioris calidi defectu paritur, nec animalia, vt tincæ rotundæ, ge-
nerantur in ipsius digestio loco (vt aliqui putauerūt) sed ex secretione facta et pu-
trefacta in inferiore alio. illuc enim segregatum putrescit, sed quam ob causam, alio
dicendum est loco, deinde genitæ ascendunt ad superiore ventrem: qui locus est
digestionis. Et offū digestio, similis est assationi. eorum vero indigestio, eius
oppositæ indigestionis. ¶ Sexta definitio. Inassatio, indigestio est assationi contra-
ria, ex defectu calidi siccō extrinseci in assabili proueniens. Sic enim se habet inas-
satio, ad assationem, sicut in elixatio ad elixationem. & huic non est nomen impo-
sūtum. Et accidit hic assationis defectus aut propter extērioris ignis defectum, aut
eius quod igni vicarium sit, aut propter ipsius assabili humoris excessum. Tūc enī
calor maior erit, quā vt non moueat: minor autē quā vt digerere sufficiat. Sed quid
maturatio, quid cruditas, quid elixatio, quid assatio, quid inassatio, fa-
tis dictum est.

Erit capitis scholia. xviii. Quę tūc perfecta habet, cū semina. Folliculi sunt semi-
num receptacula instar follicūlū cōcaua, quę suo sinu semina cōlectuntur, vt fabarū,
pisarum, & viciaria extērii cortices, qui bini cohærent, intusque cōplūscula gra-
na leguminaria claudūt. Præterea paleas quibus tritici & ceterarū segetū grana
adoperantur, folliculorū nomine cōlecti licer. Pulpa autē est mollior fructus arbo-
rei pars, inter corticem extēriorem, & semen in medullio abstrusum, intercepta.
Est que vt ipsius fructus caro, et siue potissimum accommodatur. Itaque duplicita in litera tanguntur
fructū semina quādā segetū, & in agris humano labore excultis nascentiū, & illa folliculis claudūt
ur, quedam vero arboreorum fructū, & eorum fructū qui ex fructibus aut arboreis colligū-
tur. Et hęc cōtentur pulpa, et semina pomorū, pyrorū, & ceterorum id genus fructū molli-
ris corticis. Sub his autē seminibus & ea comprehendit debent, quę primum pulpa, deinde lapi-
dea testa circumdata sunt, vt cerasorum, prunorū, & volemorū. Item & ea quæ sola arca teste,
munimētoque durissime testa sunt cōclusa, vt amygdalarum, & auellanarum, atque iuglandium.
In quibus omnibus liquido cōstat quanta sedulitate atque cura natura fructuum semina asservat.

xxvi. Quapropter elixa quam alia sicciora sunt. Id intelligēdū est quātum ad vitrificiū patet
interiores, a quibus in elixis eductum est humidum a circūstante calido humili. In assatio ve-
ro humili interius manet, & ibidem a calido siccō digeritur atque decoquitur. Nempe quātum
ad extēriores partes e diuerso elixa humiliasunt, quod vndique a circūstante humili tangatur
& alia sicciora, quod a calido siccō desiccat. Et quātus calidum siccum decoquens alia sit acutius
quam calidum humidum decoquens elixa, non tamē reddit assorum interiora sicea, quia eorum
humidum nō educit, sed clausis constrictisque poris cogit ipsum intus manere, & illuc digeri. Qd̄
si facta digestione humidum internum educatur in asso propter vehementiorem caloris virtu-
tem, iam ex asso fieri adustum. In elixis autem interius humidum educatur a circūstante calido
humido cui incoquuntur, & hoc pacto relinquentur interiores partes sicciores. xvij. Sunt enim
quādā quorum pars altera segregante calido &c. Caseus a lacte coacto nomen sortiri putatur, q̄
sit ex lacte inspissato, atque cōpresso, qua quidem compressiōe educito humido, quod crassus est
& leuis cogitur in vnu, & caseus appellat. Hinc illud Virgilianū de caseo. Et pressi copia lactis.

Butyrum vero græcum est vocabulum, & latine dicitur quasi bouis caseus. Nam partes ipsæ ex quibus id nōm̄ cōflatur. id plumbum græcum designant, qui plurimū sīt bubulo lacte, quāvis ex ovi & caprino interdum fieri etiam comperatur. Sed h̄yē calefacto lacte, & istate dūtaxat expressio, crebro impulso in longis vāsi angusto foramine spiritiū accipientibus, sub ipso ore alias præligato atq; præcluso sit. Quia quidem frequenti agitatione quicquid lactis pingue est, cogitur & coagulat, & coactū fluit in summo. Itaq; supernancas, butyrum est, natura pingue, vīscosum, & vīnacuofum, eluiq; humano haud partī accōmodum. Laudatissimus esse barbararum gētium is cibus fertur, & qui dūtites a plebe discernat, vt inquit Syponentius. xxij. Et cūtius assatio elixatione cōsumatur. Quāvis elixatio mediate fiat a calido sicco, vt igne inducere caliditatem in calido humido circūstātē elixim, nō tamē ab illo sit immediate, vt assatio. Nam si calidum humidum a seipso haberet caliditatem, & nō ab extero calefaciente, haud minus elixationem completer nullo concurrente calido sicco. Neque efficax argumentum sumi potest assationem fieri a calido humido, q̄ fīat ab aere circūstante per quem diffunditur calor igneus. Nam elixatio fit ab humido a quo, nō aereo, circūstātē autem assūm aer, ad assationis perfectionem non alio cōducit modo, quam q̄ mediū est per quod calidū siccum diffunditur. Quod autem assūm interdum aspergantur humore pingui, nō eo sit, q̄ assatio compleri debet calido humido, sed ad temperandum moderandum ignis calorem, ne assūm exurat. Propter quam itidem causam fit versio assūm in gyre cū decoquuntur, vt in omnes eius partes calor regulariter & uniformiter agat. Et cū assanda interdum prius elixatur, id plumbum nō sit q̄ assatio compleri debet calido humido, sed vt per elixationem disponatur assūm ad faciliorē celeriorem decoctionem.

¶ Quartū capitīs annotat.

¶ Gluten, colla. ¶ Determināmus, discernīmus.

Glutenum caput cōtinet quīnq; conclusiones, & vñū corollarium ad tertiam. ¶ Prima conclusio. Passionum humidorum & siccorum determinādæ sunt spēcies. ¶ Nam humidum & siccum, corporum principia sunt passīua: ex quibus mixta omnia constant. Et quācunq; magis humido natura participant, ea magis humili natura passiones participabunt: quāc autem siccum, magis & siccum. Et humidorū quādā sunt actū humida, vt liquores, quādā vero potētia, vt liquabilia. Itidem siccōrum quādā sunt actū siccum: vt liquabilia prius q̄ sint fūsa, quādā vero potentia, vt eadē liquata. ¶ Secunda conclusio. Corpora mixtorū ex humido & siccō sunt terminata. ¶ Nā humidū facile terminabile est siccum vero difficile: adiuicē tamen bene. Insipiantur enī, partiūturq; aliquid simile pulmētis, & falsamentis: & humidū siccō vt terminetur causa est: siccū vero humido vt constet, & ne concidat & defluat, caula existit. Et vt paucis absoluamus, vtrūque alteri vt gluten habetur fitq; naturale mixtū ex humido & siccō: quēadmodū (vt vult in physicis Empedocles) aquae cōglutinatur farīna. Mixtorū igitur corpora ex humido & siccō sunt terminata. ¶ Tertia cōclusio. Terminata corpora, minime sine aqua & terra consistunt. ¶ Nā elemētorum p̄priissime siccū dicitur terra humidū vero aqua. terminantur autē omnia humido & siccō. Nō ignitūr sine aqua & terra cōsistunt corpora terminata. Et quod plus terræ secundum potentiam habuerit, magis terrem esse videbitur: & quod minus, videbitur & minus. & quod plus aquæ, magis videbitur aqueum: & quod minus, mīn. ¶ Corollarium. Hinc euēnit vt in aqua et terra solū animalia reperiātur, & nō in aere et igne. ¶ Nā hæc præcipue suorum corporū sunt materiae. ¶ Quarta conclusio. Mollities et durities terminatorū corporū sunt primæ passiones. ¶ Nam quicquid ex humido et siccō terminatū est, durum aut molle esse necesse est. durum quidem, si magis siccō terminatum est, molle autē, si magis terminatum est humidū. Est enim durum, quod non cedit in seipsum secundum superficiem, molle vero, quod cedit secundum superficiem in profundum, et nō cīnstat pellens. Hinc aqua ipsa nō dicitur mollis, nam secundum superficiem non cedit in profundum, sed protinus diuisa ipsum ambit, et cīnstat impellentem. Sunt igitur molle et durum, primæ terminatorum corporum passiones, vt quāc imēdiatē humidi et siccī collīminētūm terminationēmque sequantur. Et quoddam

est simpliciter durum, quod simpliciter tale est, quoddam vero durum ad alterū: quod ad aliud tale dicitur. ita & molle dīducitur. Et sunt magis vel minus talia, secūdum quod magis aut minus humido & sicco sunt terminata. ¶ Quinta conclusio: 28 Durum & molle simpliciter, determināmus tactu. ¶ Nam omnia sensibilia determināmus sensu, at tactus in quadam mediocritate, mediaq; molles & duri proportionē consistit. Excedēs igitur duritiae mediocritatē illam, durum dicimus: deficiēs vero, molle, nam id mollitie medietatem excellit. Tactu igitur durū & molle simpliciter discernimus.

Varii capitīs scholia. xxiiij. Et humidorum quādā sunt actū humida. Actū humida sunt quāc exteriore & fluīdam habēt humiditatem, vt liquata & fusa. Potētia vero humida, quāc actū non habent sensu patētētē humiditatem, sed habēt possunt, vt coagulata & liquabilia. Sic actū siccā sunt, quāc exteriore & constanter habēt actū siccitatē, vt coagulata. Potētia vero siccā, quāc actū non habent siccitatē, sed habēt possunt, vt liquata & coagulabilitia. Porro humidum & siccum eōmodo sumptū, contraria sunt, neq; eidem simul competere possunt. Nihil enim simul esse potest actū humidum, & actū siccum, aut potentia humidum, & potentia siccum. Diversis autē modis sumptū, minime repugnāt eidemq; accidere possunt, vt metallū fūsum est actū humidum, & potentia siccum, coagulatiū vero, actū siccum, & potentia humidum. Non tamē concesserim omne actū humidum esse potentia siccum, vt liquores, neque omne actū siccum esse potentia humidum, vt lapides, sed solum particulariter id veris est. xl. Hinc aqua ipsa non dicitur molles. Et si aqua sit molles, quod naturalē habeat impotentiam resistēndi sue sectioni, quodq; facile tangentē cedat, qualitatēmve habēat tactū perceptibilem, hoc tamen loco minime molles dicitur, quod neutro dītorsi modorū hic molles capiatur, sed pro corpore mixto terminatoque, quod secundū profundū pellenti cedit, & eo remoto latera nō contungit. At quāc aqua non huiusmodi est mixtum, neque in profundū cedit, vt partes superiores deprimantur a pellente, & sublīnt pellenti, sed cum diuiditur, vndique circundat latera pellenti, quo quidem dimorū, rursus latera continuat & cōunit. Et licet omne molle secundū presentem & hūc loco congruā acceptiōē sit molles, vt importat naturalem impotentiam, & qualitatē tangibilem, sive elementū simplici sive mixto corpori cōuenientem, non tamen diverso omne molle duobus illis modis est molles vt hic sumptū. V trogenīm dīctorū modorū & aer & ignis est molles, non tamen eo modo quāc definitor. Neque ex eo quod aqua non sit dura, cōsequitur eam esse mollem, nam durum & molle vt hic sumptū, contraria sunt mediata, & medium habent corpus, q̄ neque diuī est, neque molle, vt aqua, aer, ignis. Ceterum cum paulo ante dicte litera tertia conclusionis, elementori propriissime humidum dici aquam, id intelligendum est secundū materiū subiectam de eo humidū quod ad mixtorū terminationem conudat atquē seruat. Nam simpliciter & maxime humidum inter elementā est aer, verum id acris humidū, mixtorū terminationi & conterepartitioni non est vsquequa accommodum.

¶ Quinti capitīs annotat.

¶ Proprio, naturali. ¶ Lacticinia, cibi ex lacte facti.

Vīntūm caput cōtinet quīnq; cōclusiones, vñū corollarium ad primā, & vñam diuīsionem ad quartā. ¶ Prima cōclusio. Omne corpus proprio termino contentum, durum aut molle esse necesse est. ¶ Nam omne tale aut tactū sustinet non cedens, & durū est: aut tactū non firme sustinens cedit, fugitque: & id est molle. ¶ Corollarium. Quo sit vt de coagulatione post apta incubat determinatio. ¶ Nam omne corpus terminatum & constans, durum aut molle est, at sine coagulatione non terminatur & constat. Post igitur apta erit de coagulatione determinatio. ¶ Secunda conclusio. Coagulatorum, liquatorum, exsiccatorum, & humectatorum, variae sunt causæ. ¶ Nam materiam habent: præter quam & efficientem, vt causam vnde motus: & passionem, vt vnde species nascitur & forma, rursus habent. Et efficientes causæ (vt dīximus) duæ sunt, calidū, & frigidū: & passiones itidem duæ, humidū, & siccum. Patiuntur enim corpora coagulationem, liquationem, exsiccationem, humectationem, aut præsente calido id quidem faciente, absente vero frigido: aut frigido præsente faciente, & absente calido. Sunt igitur coagulatorum, liquatorum, exsiccatorum, humectatorumq; variae causæ. ¶ Tertia conclusio. Prius de exsiccatione determinandum esse videtur. ¶ Nam coagulari, quodammodo desiccari est. ¶ Quarta conclusio. Frigide

dum magis quam calidum passiuorum est. ¶ Nam passiuum, aut humidum aut siccum est, aut ex his coalitum atque compositum, humidum enim corpus aqua praebet, siccum autem terra, & haec humidorum & sicciorum maxime sunt passiuia. At qui frigidum & aquae & terrae est, haec enim natura frigida sunt, & calidum aeris & ignis est, sunt enim contra natura calida & actiua. Frigidum igitur quam calidum magis passiuorum est. Agit tamen frigidum, nam corruptit, & multas & per se & per accidens operationes perficit. Circunstans enim frigidum, calidi virtutem conniens & adunans, nonnunquam calefacere & vovere dicitur: non quidem vt frigidum est, sed per accidens. ¶ Diuissio. Desiccabilium haec sunt aqua, haec aquae species, vt vinum, vrina, serum. Et aquae species dicimus, quae non propter viscositatem, paucum aut nullum sedimentum, hypostasinq; habent, est enim quibusdam viscositas causa vt hypostasi nulla aut pauca fiat, que madmodum in oleo & pice existit. Et haec humiditatem habent superinductam: vt lana aqua perfusa, hec vero naturalem, vt lacticinia. Et haec omnia desiccari dicuntur, quoties naturalis resoluitur humidas remanente siccio, aut quoties ipsa alijs superfusa resoluantur. ¶ Quinta conclusio. Quaecunque desiccantur (sive calefacta sint, sive frigefacta) a calido aut extiore aut interiori desiccantur. ¶ Nam quaecunque desiccantur, aut calefacta aut frigefacta desiccantur. Calefacta quidem, exteriori calore humiditatem educente atque soluente, quemadmodum in elixatis cernitur, frigefacta vero, cum humidum paucum fuerit, & circumstante frigido interior calor expiret, secundumque humidum educat & rapiat, est enim calidi educere atq; resoluere. Quaecunque igitur desiccantur, sive calefacta, sive frigefacta, a calido aut interiori aut exteriori desiccantur. Et tribus modis aliqua humectari dicuntur. Primo, cum circunstans aer frigore densatus, tandem cogitur, concrescitque in aquam. Secundo per coagulationem: tertio per humidificationem. Sed nunc de coagulatione & liquatione ne agamus.

Venti capituli scholia. xxix. Omne corpus proprio termino contineatur. Id intelligendum est de corpore naturali secundum materiam subiectam, corpus enim calefacte etiapro proprio termino, scilicet suo conuenienter, tam neque durum neque molle est. Intelligendum est preterea de corpore mixto terminato & constante, quare de aqua & liquoribus aquae non fertur in hanc conclusionem instantia, nam non continetur aqua proprio termino constant. Siquidem partes aquae extra se fluunt & dilabuntur, & ipsa (vt praeceps ostendit caput) neque dura neque molles est, ut durities & molles sunt corporum terminorum passiones. Eode quoque modo de liquoribus aqua participatibus est sentiendum. xxxi. Et calidum, aeris & ignis est, sunt enim contra natura calida & actiua. Videatur ex ratione adducta ad quartam conclusionem, calidum aque ut frigidum passiuum esse. Nam calidum & ignis conuenient & aer, perinde atque frigidum aqua & terra. At qui ignis siccus est, & aer humidus, haud secus aqua humida, & terra siccata. Inueniri itaque videtur calidum non minus coniunctum qualitatibus passiuis, q; frigidum. Ut erit non simile putandum esse iudicium de calido & frigidido, et si utrumque humido & siccio in elementis compariatur adiumentum. Nam frigidum coniungitur humido aquo, & siccio terro, quae apprime conductum ad corporum mixtorum terminationem. Calidum autem compactum est siccio igne, & humidum aereo, quae sane minus conferunt ad mixtorum coniunctionem. Hinc in superiori capite aqua dicta est inter elementa maxime humida, q; humidum aquum ad mixtorum ratione multo plus conferat q; aereum. Et eadem quoque ratione, frigidum quod coniunctum est humidum & siccum logete codicibilioribus ad mixti consistentia, dictum est potius esse passiuum, q; calidum quod coniungitur quidem humidu & siccio, minus tamen valentibus ad mixtu terminantur.

Sexti capituli annotatio.

¶ Chalybs, purificata massa ferri. Pyrimachus, accentu in antepenultima, lapilli nomen est ab igne expugnabilis. ¶ Indissolubile, difficile solubile. ¶ Dissolubile, facile solubile. Nitro, proxima sali natura est, probant Macedonicum, fitque in Aegypto pene eo modo quo sal, hoc interest, quod in salinis mare fundunt, at non in nitrariis. Spumanitri (quam aphonitrum dicunt) maxime probari solet, nosque chalchitum nomine salis censemus.

34. ¶ Extum caput continet unam divisionem, novem conclusiones unum corollarium ad tertiam, & unum ad nonam. ¶ Diuissio. Coagulabilium haec sunt aqua, aut aquae species, haec autem aquae & terrae. ¶ Prima conclusio. Quaecunque calido siccio coagulatur, frigidu siccido soluuntur. ¶ Nam quaecunque coagulantur, aut calido aut frigidu coagulantur, et a suis contrariis soluuntur, calidi autem siccii contrarium est frigidum humidum, ut aqua, igitur quae cunque calido siccio coagulantur, frigidu siccido soluuntur, hinc quae ignis coagulat, aqua soluit, quae frigida est et humida. Sed petes forstan, cum mel elixum in aqua positum crescat, denseturq; in hec concretio atque coagulatio ab humiditate fiat aquae? Non, sed potius a frigidu humoris commixto: est enim frigidu cogere et coadunare. ¶ Secunda conclusio. Aqua et aquae species non coagulantur ab igne. ¶ Nam congelat, coagulatque, ab igne soluuntur, at idem circa idem contrarium coagulationis et solutionis causa per se non exit. Per se dico, nam per accidens nihil prohibet, quae enim adueniens calor per se soluit, eadem abscedens et absens per accidens coagulat. ¶ Tertia conclusio. Aqua et aquae species a frigidu coagulatur. ¶ Nam que a calido soluuntur, a suo contrario coagulantur. Contrarium autem calido frigidum est. talia igitur a frigidu coguntur, atque coagulatur. ¶ Corollarium. Unde fit ut talia coagulata non ingrossentur. ¶ Nam ingrossatio proprie fit abeunte humido, et constante siccio, at frigidu coagelante atq; coagulante, non abit humidum, remanente siccio. Et adde aqua humidorum solam ingrossari non posse. ¶ Quarta conclusio. Quae communia sunt aquae et terrae, & calido et frigidu coagulascunt. ¶ A calido quidem humidum educente, humido siquidem euaporante, siccum ingrossatur, coagulatur coagulascitque. A frigidu autem, q; calidum expellat, quo cu simile euaporat humidum, aut totu comprimit, et velut humida coagulat & stringit. ¶ Quinta conclusio. Quae mollia sunt parum humida, parum coagulando ingrossatur mixta, multum autem humida, ut lac, ingrossantur, & multum. ¶ Nam mollia paru humida, paucoc exute humido coagulantur, ut coctus later, comixta autem multum humida, multo coagulascunt exente aut separato humido. ¶ Sexta conclusio. Multa coagulandorum prius humescunt, ut grossa, ut prius in frigidu data, ut incoctus later. ¶ Nam prius extrahitur ad exteriora humor, ipsu mollescere facies, humidiusq; reddes, ita ut in fornace cu coquantur lateres, saepe peruertantur, ut concidat, aut incurvantur. ¶ Septima conclusio. Quaecunque a frigidu coagulatur aquae et terrae communia plus aquae habentia, plus item et terrae, quoties a frigidu coagulantur, calido quidem abeunte, & non euaporante humido, iterum adueniente calido soluuntur. ¶ Id enim frigidu induratum lutum ostendit. ¶ Octaua conclusio. Quaecunque propter in frigidationem toto partiter calido educito coagulata non nisi fortis excellentique igne sunt solubilia, haec debiliori calore sunt mollificabilia. ¶ Hoc ostendit ferru et cornu, quae debiliori igne mollescunt, non autem soluuntur nisi facta fuerit ignis vehementia. At cu sit ignis vehementia, ferru liquatur quod quidem faciunt hi qui ferrum elaborant & humidu appareat, et iterum coagulatur, quod si saepe fiat, rarescit, fitque chalybs, nam eius fex atque scorbia subsidet, atque ita purificatur. Hoc autem artifices facere non saepius attentant, q; ferrum illa purgatione plurimum et quantitate et pondere minuantur. Et id ferru melius est, quod liquefactum pauciorem relinquit scoriam id enim est suae puritat is indicium. Item valente igne lapis Pyrimachus tande stillat & fluescit, & consimiliter molae, & lutea, et terrea: quae iterum coagulata concrescunt. ¶ Nona conclusio. Eorum quae a calido coagulatur, quaedam indissolubilia sunt, quaedam vero dissolubilia. ¶ Nam quorū ab igne terra cōbusta fuerit, ut lateru, & lapidum quorundam, ut molarium, haec indissolubilia sunt, non enim humido per eruia sunt, ut eo solui possint, solueretur autem frigidu humido, quae autem frigidu humido peruvia sunt, haec dissolubilia sunt, ut nitru, & aliae saliu species. ¶ Co-

ollarium. Quo fit ut talia aquo humido, & eorum quæ aquæ sunt species, liquefactæ non autem liquefactæ in oleo. ¶ Nam calido secco contrarium est frigidum humidum quale est aquæ, & specierum aquæ. Et si unum cōtrariorum coagulauerit, sicut eius contrarium, sic enim contrariorum contrariae erunt causæ.

Extri capitis scholia. xxxv. Calidus autem seci contrarium est frigidus humidum, ut aqua. Calidus quidem seci est in contrariis est calidus humidus, ut aer, sed partim contrarium, & partim conueniens. Quatenus enim humidum, contrarium, & quatenus calidum conueniens. Frigidum autem humidum ipsi calido secco secundum utrancum qualiter aduersatur. Hinc quæ ignis coagulat, soluere non potest aer, qd ad solutionem utriusque qualitatibus requiratur contrarietas, & potissimum actio aeris. Quid autem aer nonnunquam soluere ea per frigidum & humidum coagulat, ut congregata, id non propria solaciæ aeris fit virtute, sed cōcurrēt calore extrinseco, ut solis per aërem diffuso, quare ex eo non cōficitur calidum & humidum ea soluere posse, quæ per calidum & secum cōcreta sunt. Quin immo si aer ab extremitate frigidi cōcipiat, nō valebit ad hunc modum solutionem facere, tamen si frigidus fuerit & humidus, quia deest ei ea humiditas quæ nata sit dissoluere coagulat per secum ignem, ut pote aqua. Nempe quævis humidus aeris magis aduersetur secco ignis, qd humidus aquæ, in ipsis elementis simplicibus (hinc enim est non sum ad non sum, illuc vero est sum ad non sum contrarietas) humidus tamè aquæ magis contrariatur secco ignis qd humidus aeris, ad faciendam coagulationem & solutionem. xxxviii. Quæ cōmunia sunt aquæ & terre. Nullus est in cōmodū, id est contrariis causis calido & frigido coagulascere, ut latere & lumen a calido cogi per desiccationem atq; decoctionem, item & a frigido per cōgelationem atq; indurationem. Nā id ipsum alio, & pene contrario modo sit a calido & frigido. A calido quidem, quicquid interius est humidum eductum, & siccitatem tum interiorem tuam exteriorum relinquit. Hinc leviter si calido coagulata solui debeant, opus est humido ad uentitio quod huiusmodi dissolubilitas subeat, ut inquit nona cōclusio. A frigido vero, nō educere humidum, sed interius cōstringere, ut in extemis partibus appareat siccitas, intus autem latenter clausa humiditas, Cūsius rei indicium est, quia (ut septima inquit conclusio) quæ a frigido sunt coagulata, ut lumen induratur, adueniente calido soluti, nullo proorsus adiūto humido, sed eo quod introrsum delituit, exterius apparente, scilicet fundit. xlvi. Nam eius fex atq; scoria sublitter. Scoria tamen in plumbō quæ argero, aere, ferro, & ceteris metallis, dicitur qui cōquid subsidet, & quæ si fex est metallorum, sicut spuma quæ ex feruē cōtineat materia tollitur. Et ea terrestris magis est & in pura, qd reliqua metalli materies. Hinc metallum cognoscitur esse melius & purius, quod paucio rē reliquit scoria, sicut & vīni purgatiū atq; mercurius, quod mino habet fecis subsidēs in imo. Id enim indicium est paucæ terrestris atq; permixtae. Pyrimachus autem lapis (cuius eodem in loco meminit litera japyri dictiō græca igne significat nomē sūp̄lit, qd intra se igne cōtineat, qui facile aut clavo aut alto lapide excutitur. Nēpe is lapis eo pacto percussus, leuiter scintillas edit, quæ sulphuratis aut folijs aridis excepte, dicto celerius ignem gignunt. Eundē Græci Pyritē quo cōnominant, Latini vero eum igharium appellavit.

Septimā cap. annotat.

Desiccabile, coagulabile. ¶ Lix, cinis est foci, hinc lixiūm deducitur, aqua in qua cinis coctus est. ¶ Euaporantia intelligimus, quādo fumus ingrossatur potest, & stillare in aqua. ¶ Coctile, coctus later. ¶ Hebenus, arbor Indica, enodis, nigra palmæ assimilis, quæ aquis submergitur, & inter erodentia connumeratur.

Eptimū caput cōtinet sex cōclusions. ¶ Prima conclusio. 44 Sales, ut nitru, later, lapis & similia, plū terra qd aqua existunt. ¶ Nā quæ plū aqua habet, ingrossatur solū ab igne, quæ autem plus terre, coagulatur talia autem ab igne coagulatur, & non ingrossatur, plus igitur terræ qd aquæ retinēt. Atoleū ancipiti se præbet naturæ si enim plus aquæ haberet, deberet, a frigidovt glacies gelari, si plū terræ, deberet ut later coagulari a calido. Hoc autem nō fit, nā a neutrō coagula, inspissat tamen ab utroq;. Si causā requiriās, hæc esse vide, quod oleū maxime sit aereū, hæc enim de causa supnatat aquæ, ferū enim sursum aer, frigus itaq; ipsum circumstans, aer ē in eo existentem ingrossat, qui spissior factus cōvertit in aqua, ingrossatq; oleū. Sēper enim quod ex oleo et aqua cōmixtū fuerit utroq; densius spissius que habet, casidū vero resoluti aqueū, hinc albescit oleum, quod tamen temporis tractu inspissat, marcescet calido, aereoque rursū in aqua coacto. Liquef itaque oleū utroque

et calido et frigido inspissari, sed nō eodem modo, a frigido siquidem per se inspissari videtur, a calido vero p accidens. Et neq; desiccatæ coagulaturve a calido, neq; a frigido, nō solum quia viscosum (viscositas enim impedit eius humiditatem extra hi educique aut a calido humido elixando, aut calido secco assundo) sed et quia sit aer reū, aer enim neq; aqua neque igne desiccabilis est. Et ea quæ plus aquæ quæ terræ habent, iure aquæ dicitur possunt, quæ vero contra plus terræ, dicitur possunt terrea. Quod si æquam aquæ et terræ retinet portionem, cōmuni appellatio aquæ et terrea dicitur merentur, et hæc omnia (vt diximus) coagulari possunt, soluq; coagulata. Et quæ plus aquæ obtinet, elixatione atq; ingrossatione sustinet, vt vinum et mustum, et similia, cum enim coquuntur elixanturq; aq; resoluti humiditas, cuius idicium hoc esse potest, qd superposita manu, aut aliquo huiusmodi, cōcrescere vapore, aqua colligere possit: quare quod relinquit, plus terrenū existit, et densius, atq; spissius.

45 ¶ Secunda cōclusio. Quæ nō ingrossatur a frigido, sed coagulatur, euaporatia quidem ab igne, magis sunt aquæ: vt vīnum, acetum, serum, līxiūm vīna. Nā hæc a calido ingrossatur: et ipsa coagulat frigiditas. Et nō solum coagulat ut aquæ: sed etiam ingrossat ut aerea: aer enim cōvertit in vaporē: quemadmodum de oleo dictū est.

46 ¶ Tertia cōclusio. Quæ a frigido ingrossatur nō euaporatia, aut terræ & aeris aut aeris & aquæ, frigido desatur, aerem enim desatur frigus in aqua. ¶ Quaranta cōclusio. Lac & sanguis, aquæ & terræ sunt cōmunia: & nitru & sales, & ex quisbusq; cōstant lapides, magis terra. ¶ De lacte enim hæc sunt indicia, si nō separat serū, totum euaporat decoquendo, velut aqua. Et si ipsi tepefacto iponatur coagulū (ut medicī facere solēt) cōstat terrestre separatū ab hūido, paraturq; hoc pasto caseus, & serū: quod quidē separatū non amplius ingrossat, sed ut aqua euaneat in vaporē. Et si lac aliquod caseū nō habeat, aut admodū paucū, ipsum magis aquæ est, minusq; vīni redditur aptū, hæc itaq; mōstrant lac aquæ & terrestris esse naturæ. De sanguine autem hoc idē manifestum est. Inspissatur enim euaporatione faciente calido, & coagulatur frigido, siccaturq;. Qui autem prōpte non coagulatur, ut ceruīnus, magis aqueus est, poros vīasq; frigori velut aqua nō præbens, qua ppter & fibras nō habet, fibræ enim, & quod solidū est, terrestre est, vnde fit ut ipsi extracti nō coaguletur, neq; desiccetur humidūt neque segregato caseo desiccat serū. Et huius rei adhuc signū est, qd morbidus sanguis, ut neque aqua, pituita, & sanies) coagulari nō vult, hæc enim idigesta sunt, & a natura insūpata. De nitro, & salib⁹ & ex quibus cōstēt lapides, constat, nā illa poti⁹ hūido soluitur, & non calido.

48 ¶ Quinta conclusio. Eorū quæ terrea sunt, quedā sunt solubilia, qdā indissolubilia & idissolubiliū, qdā mollificabilia, quedā vero minime. ¶ Nā nitrum & sales, solubilia sunt, later coctus & ferrum, idissolubilia, ferrum et cornu, mollificabilia, cōstile vero et lapides, idmollificabilia. Et horū omnium causa existere vide, qd contrariū contrariae sunt causæ. Hac enim de causa qdque duobus frigido et secco coagulatur, hæc calido et humido soluitur ut igne et aqua simul, et quæcunque ignis sol⁹ coagulat, aqua dissoluit, et qdque frigidum solum, dissoluit ignis. Quæcunque vero a duob⁹ contrariis, ut calido et frigido, coagulata fuerit, maxime idissolubilia sunt: quod accidit quoties calidum, multum humidum expresserit: ut in coctilis de coctione, cum rursum toto exprimate calido ipsum amplius frigidum coagulat, comprimit et coactat, ita ut humido amplius non præstetur aditus, tale tunc certe maxime indissolubile est. Non enim soluetur a calido ut igne, nam sola soluit, quæ a solo frigido coagulata sunt. Neq; vero a frigido ut aqua soluetur, nā ea sola soluit, quæ calido secco sunt cōcreta. Et licet later poros habeat: per quos subtilissimus sp̄ritus exit: humido tamen grossiori non præbent aditum: p quod solum ipsum coagulatum esset dissolendum. Mollificabilia quidē sunt aquæ et terrea, quæ calidum sol-

uit, & frigus coagulat, vt ferrum, & humoris indigetia oppositum p̄sistat, vt in cōstili et lapide. ¶ Sexta cōclusio. Ligna (excepta hebeno, & alijs eius generis) a eris et terrae sūt cōmunia. ¶ Nā hāc ob causā ligna sūt vistilia, nō mollificabilia, nō liquabila et aquę suę pnatāta. Athēbenus aq nō suę pnatat, ipsa enim magis terre exsistit, et ex ipsa hebeno nigra ex sp̄irauit resolutus aer. Sed de coagulatiōe et liquatiōe haec tēn?

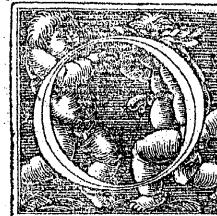
Oleū non
congelari
Aulus
Gellius.
Taurus.

SOptimi cap. scholā. xlifi. Si em̄ plus aquę haberet, deberec a frigido. Aulus Gellius libro decimo septimo noctium Atticarum capite octauo sentit ex sententia Tauri philosophi oleum s̄p̄e & facile stare arcq̄ congelascere vīnum autem admodū rareret. Illiciūlūcausam percontatur ibidē. Porius tamen hac in re Aristoteles est astipulandum sententi oleum neque a frigido gelari, neq̄ a calido coagulari, n̄ quę cōgulantur humidū debent aqueū habere, non pingue neque viscōsum. Atqui oleum nō habet humidū aqueū, sed aereū, quod itidē pingue est & viscōsum. Itaque impedit illa viscōitas olei cōstrictionē. Neque causa ab Aulo Gellio superiorē loco adducta satis firma videtur, oleū scilicet ob leuitatē celerius coagulari. Faciliora (inquit) ad coendum ideo videntur quę leuatoria, leuatoriaque sunt Nam aer longe est oleo leuior, & tamen conglationē non est obnoxius. Prēterea lumen aqua humectatum facile gelu stringitur, & tamē est admodū graue. At si leuitas cōgelationē facerit cōtiorem, gravitas eandem redderet tardiorē. Demū quāra est oleoleuitas supra vīnum & acerit quorū hoc nunq̄ illud vero raro gelari eodē in loco aſſeuera. xlvi. De sanguine autē hoc idē manifestum est. Taurinus (vt inquit Syp̄tinus) omnium celerrime coit atque durescit, ideoque petifer est, pr̄sertim potu. Porro Themistocles ab ingrata patria (quā a Persarum impugnatione tutatus fuerat) exul factus, & a Xerxe rege Persarum (quē bello naurali in frēto Salaminio deuicerat) princeps exercitus aduersus Atheniēs magno cum honore constitutus, cū ideret patria suę ingēniis clavis periculum imminere, hasto tauri sanguine seipsum interemit, ne aut regi de se bene merito infidus esset non pugnando viriliter, aut patria suę hostis videretur.

Syph̄tinus.
Themisto-
cles.
Xerxes.

¶ Octauī capitīs annotat.

¶ Perfecta mixta sunt animalia, vegetabilia, & ea quę fossilia sunt. ¶ Calidū, et frigidū, prima agentia dicuntur, q̄ sensibilium formis prima sint agēdi instrumenta. Siccū vero et humidū, prima passiua, q̄ sensibilium potentie prima sint patientiū instrumenta. ¶ Soluuntur, liquantur, aut mollificantur.

Citauī cap. cōtinet vnā conclusionem, tres rationes ad ea enumerationē passionē mixtorum perfectorum, et recollectionē determinatiōis coagulabilis et incoagulabilis, liquabilis et illiquabilis. ¶ Cōclusio, Calidū, frigidū, humidū et siccū, omnib⁹ mixtis pfectis cōmūnia sunt. ¶ Primo. Quia vt dictum est calido et frigido constat corpora, calidū em̄ et frigidū ingrossatia et coagulatia, ipsorum operationes faciunt, et q̄to magis ipsi deficit caliditas, tāto magis abundat frigiditas, et patiunt̄ p̄ humidū et siccū. Sunt igitur calidū, frigidū, humidū et siccū, talibus omnib⁹ cōmunia. ¶ Secundo. Perfectorum homœomera (quas similes ptes dicimus) ex aqua et terra cōstare cōspiciunt, vt i animalibus ossa, caro, neruus, in plātis cortex et lignum, et i ipsi fossilibus aurum, argētum, et cetera id genus, talia autē s̄ine calido p̄fici nō possūt. Erunt igitur haec ipsi cōmunia. ¶ Tertio. Differunt hāc omnia adiūcē penes sensibila propria, & posse agere, vt penes colores, albū & nigrū, & similes, penes sonos, vt penes acute aut grauitate sonare, aut similia, penes odores & sapores, dulce & amarū, & similes, penes tāgibilia calidū, frigidū, humidū & siccū, & penes posse aliquid agere in sensu. Cōueniūt igitur ipsi calidū et frigidū prima actiua, sine quib⁹ nō videntur inesse posteriora. et multo magis passiua differunt, vt q̄ magis passiua consistent, et quib⁹ passionū plurimae cōueniāt, vt passiones secundū quas coagulabile, liquabile, mollificabile, et similes dicūt q̄ et ossi et carni et neruo, cortici, ligno, metallo, lapidi, et vñscuiq̄ homœomororū cōueniunt, quę si ipsi conueniunt, et prima passiua humidū, et siccū, eisdē conuenire nec esse est, omnibus igitur talib⁹ calidū, frigidū humidū et siccū cōmercio veniūt, habenturq̄ cōmunia. Et vt passionum numerus secundū quas differunt, aliquo modo haberi possit, nominib⁹ sum quę potentiam im-

49

portat, tum quę importat impotētia, inferius describimus.

Coagulabilis	Incoagulabile	Capibile	Non capibile
Liquabile	Illiquabile	Trahibile	Intrahibile
Mollificabile	Immollificabile	Ductibile	Non ductibile
Itingibile	Nō intingibile	Fissibile	Infissibile
Flexibile	Inflexibile	Detruncabile	Indetruncabile
Frágibile	Infrangibile	Viscosum	Fragile
Commixtibile	Incommixtibile	Commassibile	Incōmassibile
Impressibile	Non impressibile	Exhalabile	Inexhalabile
Formabile	Informabile	Vſtibile	Inustibile.

Et de coagulabiliti, incoagulabiliti, liquabiliti & illiquabiliti prius determinatiū est de quibus quasi paucis perstringentes, eorum quę diximus adhuc hoc repetamus. Coagulabilitum quedam a calido coagulantur, quedam vero a frigido. A calido quidē humidū desiccātē, a frigido vero calidum exprimente: Quapropter hēc induratio nem & coagulationem humidū absentia patiuntur, vt quecunq; sunt terre: hāc vero ab sentia calidi, vt quecunq; sunt aque. Et quecunq; humidū absentia coagulata sunt: hūdū soluuntur: nisi ita cōpressa sint, & angusti cōstricti q̄ pori relicti vt aqueo mo lis introitū non admittat: quemadmodū de cōstili diximus, quę vero eius ingressum admittit, vt nitrum, sales, exſiccatumq; lutū, humidū soluuntur omnia, & quecunq; calidi priuatione vt glacies, æs, plumbum, a calido soluuntur. Incoagulabilia autem sunt, quecunq; humiditate aquę caret, aut non sunt aque (vt queplus calidi habet) & tēre, vt mel & mustū: sunt enim calida, et velut effervescit, et queaque quidē sunt, sed plus aeris habent, vt oleum, et argentum vīū: et quicquid pingue et viscōsum est, vt glutē. Sed nunc ad cetera determināda nos convertamus,

Craui capitīs scholā. 1. Omnib⁹ mixtis perfectis cōmunia sunt. Et si in quolibet mixto rum pfectorum inueniantur dictæ qualitates, non tamen idcirco putādi est cōvaria simul esse in eodem. Nō enim sunt in illis dictæ qualitates secundū suam excellētiam, & intentionē, sed remissæ & contemptarē adiuicem, vt secundi de Generatiōe caput septimum ostēdit. Quocirca nō cōtrariæ sunt simpliciter, sed dūtaxat secundum quid, quas simul eidem subiecto adesse, nullum putetur inconveniens. Cum autem mixtum aliquod cuiuspiam elementū aquę habet insignis & excellentius cōtemperantū, & qualitates illius frigiditatem & humiditatem habet facis excellentes, & sufficiētes denominare subiectum. V erum quāto maior est illarum excellētia, tanto minor est suarum contrariarum caliditatis & siccitatris in eodem mixto virtus. Q uanto enim plus adest vi nūs contrarij, tanto in eodem minus adest alterius. Non itaq̄ rursum conficitur, duo cōtraria simpliciter simul eidem adesse. Et quanvis in nō nullis mixtis aliq̄a quatuor qualitatū deesse videntur, vt in lapidibus humiditas, nihilominus & ea adest, sed admodū exiliter, neq̄ leui est peruria, ob cōsticētē lutū contrariū obtinēs & prēdomināns. Et vt passionum numerus secundū quas differunt, passionū mixtorum perfectorum numerus describitur decem & octo nominibus, naturalem potentiam & in affirmatione designatiōibus, quę in litera primo & tertio ponuntur līmitē. Infuper & alijs decem & octo nominibus quę ex opposito primis respondent, naturālē quidē impotentia & in negatione designatiōibus, & in litera secunda līmitē simul & quarto positū, hac quidē seriat, vt primū secundi līmitis opponatur primo primi, & secundum secundo. Ita primum quarti līmitis opponitur primo tertii, & secundi secido. Quorū omnīs duo prima primi līmitis coagulabile & liquabile, & duo itidem prima secundi eis opposita incoagulabile & illiquabile, superius satis determinata sunt, possuntq; hoc pacto definiri. Coagulabilitia sunt quę a calido humidū educēt, aut frigido humidū intus occulta, tē, sunt constringibilia, vt lutū, & glacies. Incoagulabilitia vero sunt quę hoc pacto neq̄ a calido neq̄ a frigido cogi, & concrescere nata sunt, vt oleum. Liquabilitia sunt quę a calido sicco latens humidū proferēt, aut frigido humidū poros subeunte, in humorem solui nata sunt, vt metalla fusibilia, & lutū. Illiquabilitia vero sunt quę in humorē solui nata nō sunt, vt lapis, later, vas fīile. De reliquis autē sexdecim passionibus affirmatiūs & carū negatiūs caput tractat.

¶ Noni capitīs annotat.

¶ Formabilitia, effugibilitia. ¶ Trāmutata, alio trāslata. ¶ Phlegma pītūta. ¶ Calidū igneum, ignis, aut quod eius vīm obtineat. ¶ Exhalabilitum hēc, exhalabitūlū partēs aliq̄e. ¶ Halat exhalat.

Tonum caput cōtinet sexdecim diffinitiones, & earū aliquo pacto declaraciones. ¶ Prima diffinitio, Mollificabilia sunt coagulata quæ ab igne humiditate ad exteriora ducta, tandem tactui cessibilia sunt. Et nō debent esse aquæ solū, vt glacies, neq; terræ, a quibus ignis totum humidū euaporare faciat, vt nitrū & sal, neq; talem (vt later) irregulatatem habentia, sed terrea magis, aut trahibilia, aut ductibilia, non intingibilia, non aquæ, sed quæ molliantur igni, vt ferrum atq; cornu. ¶ Immollificabilia ex opposito cognoscuntur. ¶ Secunda, Intingibilia sunt terrea quæ latiores poros habentia, molem aquæ admittunt, mollioraque sunt madefacta, solidiora tamen aqua, nam talia per totum aqua facta, solum dicerentur liquabilia. Et intingibilia quædam liquabilia sunt, vt æs, & coagulatum lutum, quædam vero nō sunt liquabilia vt lana. Similiter nō intingibiliū quædam sunt liquabilia, vt nitrū & sales, & quæ dā nō liquabilia, vt later. ¶ Sed quæres, cur lutū intingitur, & liquefcit humido nītrū autē & sales liquefcūt, & nō intingūtur? Hæc causa esse potest, quod in nitrō & salibus per totū sunt pori aquæ peruij: ideo statim soluuntur ab aqua, atque liquefcūt, indurato autem luto nō sic, sed permutatim hi magni habentur, hi vero striceti, & qui aquam non admittat, ideo prius intingitur, mox deniq; soluitur & liquatur. ¶ Et non intingibilia ex opposito cognoscuntur. ¶ Tertia. Flexibilis fūt quæ cūque a rectitudine in circūferentiam, aut a circūferētia in rectitudinem duci queunt, vt calamus & vimen. ¶ Quæ si a rectitudine ad cōvexū ducātur, reflexa dicātur, si vero ad cōcauum deflexa atq; circūflexa, & si a cōvexo aut cōcauo sint ad rectitudinē ducta, directa dicātur. Nō enim idem est reflecti, deflecti, & dirigi, sed aliud & aliud, impossibile enim est: rectū, reflexū aut deflexum esse: et si omne tale reflexibile esset, aut deflexibile. ¶ Inflexibilia vero sunt, quorū mōles a rectitudine in circūferentia, aut a circūferētia in rectitudinem duci nēqueunt, vt later & lapis. ¶ Quarta. Frangibilia sunt quæ flexibilitate in omnino perferentia, in duas partes abeunt diuisia: vt lignum. Infringibilia vero, quæ hæc diuisiō nō admittūt: vt glacies. ¶ Quinta. Cōminuibilia sunt quæ in quascūq; minutis partes ab eunt diuisia, nō facile duarum solū diuisiōnē admittentia. ¶ Incominuibilia vero horum opposita. Et quædam sunt frāgibilia, & non cōminuibilia, vt lignum, quædam cōminuibilia & infringibilia, vt glacies & lapis. quædā vero frāgibilia & cōminuibilia simul: vt later. Et differunt fractio & cōminutio: quod fractio magnarū & duarū partiū sit, cōminutio vero quartūcūq; & duabus plurimum. Et quæ multos et magnos non vicissim nō alternatim sese habentes poros habent, haec frangibilia sunt, quæ vero passim et vicissim poros habēt quā plurimos minutissimos, hæc sunt cōminuibilia, et quæ vtraq; hæc pororū genera tenēt, hæc et frangibilia et cōminuibilia. ¶ Sexta, Impressibilia sunt quorū exterior superficies aut pulsiōe, aut fortū īctū, percussioneve: aut tactu in profundū cedit: vt æs, et cera. Nō impressibilia autem sunt, quæ hoc pacto non cedit. Et impressibilium quædam sunt mollia, vt cera, alia vero dura, vt æs. Similiter nō impressibiliū hæc sunt mollia, vt aqua, quæ cedit in profundū non manente superficie, hæc dura, vt later, cuius superficies in profundū nō cedit. ¶ Septima, Formabilis sunt bene manu impressibilia, & nō resiliētia, vt cera quæ impressionē manu pertractata seruat. ¶ Quæ vero hoc pacto impressionē non seruat, nō formabilis dicimus. Et horum nō formabilis quædā facile sunt impressibilia: vt lana, & spongia, quædam difficile, vt æs, & lignum, quædā nō impressibilia, vt later, & aqua. ¶ Octaua. Capibilia sunt quæcunque secundū superficiem non diuisam aut transmutatam in seipso secundum profundum facile sunt cedentia: vt spongia, cera caro, quæ puls & in diuisia, in suos secundum profundum facile cedunt poros. Et capibilia omnia connaturales habent poros, in quos possunt cedere pressa, siue ipsi inanes sint, quales dicuntur cum sint insensibi-

liori corpore vt aere pleni, siue quidē pleni sed corpore molliori q̄ quod in seipso induisū cedat, vt spōgia humectata, sēper enim in suos cedūt poros, ipso intercluso aut cedēte aut ex ipso corpore. ¶ Incapibilia autē sunt quæ hoc pacto inseipso nō dedūt: vt aqua, lac fluidū omne, & omne durum, q̄ tales poros nō habeant, in quos cedere possint, vt aqua, aut habēt quidē, sed duriuscula, duriorib⁹ ut corporibus plena. ¶ Nona. Trahibilia sunt quorū ad latus transserri potest superficies, ipsa q̄dem superficie cōtinua manente: vt pilus, coriū, neruus, pasta, & gluten. Trahi vero est ad mouens transserri: ipso sēper plano manente continuo. ¶ Non trahibilia autē sunt quæ ad latus hoc pacto transserri non possunt, vt aqua & lapis. Et trahibiliū hæc capibilia sunt, vt lana: hæc vero nō, vt phlegma. Itidē capibiliū hæc trahibilia sunt, vt lana & cera, hæc nō trahibilia, vt spōgia. ¶ Decima. Ductibilia sunt quæcūq; eadē p̄cussionē simul & in latus & in profundū secundū superficiem & secundū p̄tem transserri possunt, vt æs & ferrū. ¶ Nō ductibilia vero, quæ hūc in modū transserri non possunt: vt lapis atq; lignū. Et omnia ductibilia impressibilia sunt, non autē omnia impressibilia sunt ductibilia, nā lignū impressibile est, nō autē ductibile, fere tamē ductibile & impressibile quo ad omnia cōvertuntur. Et ductibiliū quædā capibilia sunt, vt cera & lutum: quædā non, vt ferrū. Ita & capibiliū quædā ductibilia sunt, veluti cera & lutū: quædā non, vt lana, & sunt neq; capibilia neq; ductibilia: vt aqua. ¶ Undecima. Fissibilia sunt quorū diuisio p̄cedit diuidēs, plusq; diuidit q̄ diuidēs assequitur: vt lignū. ¶ Infissibilia autē, quæ talia non sunt. Et nullū simpliciter molle, fissibile est, dico em̄ simpliciter, nā ad alterū, ferrū molle est: vt ad chalybē. Neq; omne durū fissibile est, vt ferrū, sed talia esse debet, quæ neq; sint liquida, neq; ductibilia, neq; cōminuibilia, talia autem sunt quæ secundū longitudinē poros habent, secundum quos adinuicem adnascuntur, & adhaerent, non autē ita secundū latitudinē habent. ¶ Duodecima. Detruncabilis fūt quorū diuisio non p̄cedit diuidens, sed solū diuidit, & non cōminuitur quod assequitur diuidēs. ¶ Et indetruncabilis sunt quæ hoc pacto diuidi nēqueunt. Et detruncabile, quædā sunt mollia, vt cera: quædā dura, & nō fissibile, vt ductibilia, quædā vero detruncabile & fissibile simul, vt lignū quod quidē vt plurimū secundū longitudinē fissibile, secundū autem latitudinē detruncabile, quod cū diuisibile sit, & in lōgum, & in latum: qua diuisibile secundū lōgum, fissibile est: qua vero secundum latum, dicūtur detruncabile. ¶ Decimatertia. Viscosa sunt quæ ad multū extēdi possunt, & bene cōuenire. Et hec trahibilia aut humida & mollia sunt, quorū ptes p̄tibus adhaerēt, ptesq; sequuntur velut cōcatenatae colligatae. ¶ Quæ autem mollia talia nō fuerint, nō viscossa & fragilis dicunt. ¶ Decimaquarta. Cōmassabilis sunt capibilia quæ māsiūa habent capturā, vt cera & pasta, quæ im̄p̄ssionem feruant, & nō resilient. ¶ Incōmassabilis vero quæ omnino capibilia non sunt, aut quæ capibilia quidē manente nō seruat capturam: vt aqua, vt lana. ¶ Decimaquinta. Exhalabiliā sunt quæ humiditatē habēt quidē, sed quā non sine sicco igneo seorsum euaperit. Et em̄ vapor, calido separāte igneo, quedam ab humido madefactuo segregatio, quæ nunc in aerem cedit, nunc in ventum, nunc ī imbriferam nubem concrescit. Exhalatio vero hic nuncupatur, quæ fit a calido igneo cōmuniſ ſicci & aerei humili segregatio, & ideo vapor madefacit, exhalatio autem nō, sed potius colorat. Et exhalabilem hec in aere tempore dissoluuntur disperantia & ſicca, hæc vero ipsorum remanentia fiunt terrea, differt tamen id quod ipsorum temporis tractu in aere segregatur, & halat, a vapore, q̄ id exhalationis neq; cedit in ventum aut nubem, neq; madefacit, quod fit ipse vapor. Lignosi quoq; corporis exhalatio propriæ furnis dicitur. Nomine autem lignosi corporis, offa, pilos, et cetera id genus intelligi volumus. Non em̄ habemus nomen aliud commune quo ipsa nuncupem⁹ quāvis secundum analogiam ea omnia sub eodem, sint: quod satis inuit Empedoc-

cles, cum pilos, & auium desas plumas, & piscium squamas, & arborum folia, ex eisdem & consimilibus oriri asserit. At pinguis corporis exhalatio, fuligo dicitur: vnde et tuosi vero, nidor, quam *vnuosa* Greci vocant. Et hinc iterum cognoscere premptum est cur oleum & aqua elixari, calidoq; ingrossati non possint, nam oleum totum exhalabile est, & non vaporabile: aqua vero contra, tota vaporabilis, non autem exhalabilis. Itidem dulcevinum, quod dulce est halat, est enim pique, et multa cum oleo communia tenens: vt frigore non coagulatur, vt neque oleum, sed aduritur, inflamma urq; vt oleum: vt nomine vinum dicatur, opera autem vini non faciat, humor eque parum vinosum habeat, hac de causa ipsum (vt alia faciunt) non iebriat, sed paru exhalationis habet: ideo flammatum emittit. ¶ Inexhalabilia autem dicuntur quae cum sic co humidum non resoluunt. ¶ Decimasexta. Vstibilia sunt quinque poros habent ignis susceptios, et in poris secundum directum humiditatem, igne quidem debilio re: vt lignum, os, lana, quae incōmassabilia sunt. ¶ Inustibilia sunt quae huicmodi poros non habent: aut quae fortiorē ipso igne retinent humiditatē: vt lapis, glacies et viride lignum: quae esse prius posita sunt incōmassabilia. Item et alio modo latius dicuntur vstibilia corpora, quae cuoque in cinere redigibilia sunt. Et haec sunt quacunque coagulata sunt calido solo, aut ab obsoleto simul, calido scilicet frigido, his enim omnibus videtur ignis praeualeare. Carbunculum tamen pretiosā gemmā excipio, cui ignis non praeualeat. Et vstibilia haec inflamabilitia sunt: vt quacunque humida exhalabilia sunt, vt pix, oleum, cera, et cum alijs q; per se ipsa magis sunt inflamabilitia et quecumque fumum emitunt, haec autem carbonalia sunt: vt quacunque platerae q; fumi habeant. Et inflamabilitum quoddam est illiquabile: velut lignum (quod propter totum continuum sit) humidum habens aptum ut puratur, quoddam vero liquabile, ut thus. At vero aës et si liquabile sit, inflamabile tamen non est, quod si partes propriae pinguas habeat, humidum tamen siccum non sat siccum et coniunctum habet: quod etiam minus est q; ut flammam efficiat. Et thus duobus assimilatur, duorum que tenere naturā videtur, ligni scilicet, et aëris, ligni quidem, q; fumum quo inflammetur præstet, aëris vero, q; humorem, quo mollificetur et liquefaciat. Et inflamantur exhalabilia, non liquabilia: q; magis sunt terræ, quae siccum ignis cōmune habent. Si itaque id siccum, calidum fiat: fiet ignis atque flama, hinc enim flama existit siccus spiritus aut fumi ardor. Et iam diximus lignorum exhalationem fumum esse: et cerea et thuris, et pīcis, et piciferorum omnium, et similiūm exhalationib; nomē fuliginis coaptari: olei tamen et quorumcunque vnguiculorum esse nidorē: et quedam sola paucum inflamari, quia paucum siccum habeant: adiuncta autem alijs (vt que pingua, secca, aut vnguicula fuerint) citissime inflammari, nam humida per se, vt oleum, cera, pix, magis exhalant, secca autem magis ardent. Et de his haec tenus.

Moni capitis scholia. lisi. Impossibile est enim rectum reflexū aut deflexū esse. Non oportet si nomina potentiā simul eidem conuenient eorum actus eidē vna pati riteq; cōuenire, vt posse sanari, & posse ægrotare, simul eidem ut Socrati cōpetit esse tamen sanum & ægrum, neutrūq; eidē simul adesse possunt. Ita idē simul est dirigibile, reflexibile, & deflexibile, nihil tamen simul est directū, reflexum & deflexum, quāvis idē successiū posset esse primo quidē directū, & deinde incurvū, aut et diuerso. Ceterū q; aliquid secundū cōuenit in curvū, inflectitur & secundū cōuenit, quia cū inflexibilis exterior superficies sit incurva, etiā & interior, vt si cuiuspiam arcus extremitates deflectūt versus concavum, pars extrema eriam sit in curva, præsumida, & extruberans. Ete diuerso si verius cōuenit, inflectatur, pars opposita itidem sinuosa sit & obliqua. Non tamen idē recta ipsa est reflexum aut deflexum, nā non dicitur aliquid reflexum aut deflexum, quia secundum cōnexū incurvatur, aut concavū, sed reflexū, quia a rectitudine ad cōnexum curvatur, deflexum vero, quia a rectitudine inflectitur, ad suū cōcaū, quorum utrumq; simul eidem competere non potest, non enim idem simul potest a rectitudine duci ad suū cōnexum & concavum. Similiter deflexū a pīctis etiā re ipsa discrepat, neq; idem esse potest directū & reflexum, aut deflexū & deflexum. Nam illud ipsum simul rectum esset & curvum. Directum enim ab obliquitate in rectitudinem tendit. Reflexum vero & deflexum, a rectitudine in sinuositatē. Ivi. Et capibilia cōnia

cōnaturales habet poros. Id discriminis habet impressibilia quae sunt formabilitia, & quae capibilitia. Nā formabilita cū in profundum cedunt, masiuans habent capturā, vt remoto premente partes depressa non redēant in summum, neq; resiliat. Itidem manu pretractata, quamcūq; impressionem formatam diu seruat, vt si quis ceram digitis versando fecerit triangulā aut quadrangulā, diutius illam serubat efformationē. si quis item dīgitō in vnam eius partem in profundū depresso, amoto dīgitō pars depressa manet in imo. Capibilitia autem nō formabilita sunt porola & spōgiola; quae ab obliquo superficie diuisione facile in profundū cedunt, & protinus se in priorē dispositionē revocant arcē reducent. Cedunt quidē egrediente corpore subtilliori (vt aere aut aqua) prius poris illis cōtentū. Resiliunt vero, corpore subtiliori iterū poros illos subeunt, & partibus lese explicatis, vt spongea, lana, & panis recens. Cōpressa enim spōgia aut aerem efflat, aut aquam intus contēta reliquat. At vbi cestat cōpresso, rursum partes spongea recepto aere se dilatant. Ixi. Dico enim simpliciter. Mollium hoc simpliciter est molle, illud ad alterū. Ita & durum hoc simpliciter durum, illud ad alterum. Simpliciter molle est quod absolute & per se sumptum molle est, & tactui cedens, vt cera, lutum. Ad alterum molle est, quod ad alterum collatum, minorē eo habet duritatem, facilis ut tactui cedit, vt cera ad ferrum. Sic durum simpliciter est, quod ad alterum nō comparatum, sed secundū se sumptum, duritatem habet, vt ferrum marmor. Durum vero ad alterū est, quod alterū comparati, maiorem eo habet soliditatem, vt cera ad aquam. Nullū sane idē est simpliciter durū, & simpliciter molle, q; ea pugnūt feruntur adiuvicē. Ad idē est molle simpliciter, & durū ad alterum, vt cera ad aquā collata. Sic & idem est simpliciter durum, & molle ad alterum, vt ferrū ad calybum. Sed haec ex quarto capitū huius manifesta sunt, & facile perspicua. Ixv. Est enim vapor calido separare igne. Manifestum est ex his distinctionibus quae haberent littera, vaporis & exhalationis etiam secundum speciē dicimen, est ab eodē edantur efficiēte, ut propter calido igneo, & nōnullas qualitates ut qualitatem & levitatem habeant communes. Nempe vapor segregatur ab humido madefactu, vt aquo, & hinc facile in aquam cōvertitur. Exhalatio autē ab humido aereo separatur, & a corporibus siccis atque terreis, humidū tamē aerei nō experitibus. Et vapor quidē vbi sublat⁹ fuit, humiditatē plane resinet, ob quā & madefacere dignoscat. Exhalatio autē cū segregata fuit, siccitatem habet igneā, magisque naturā ignis imitatur, & eam ob rem desiccātū vīm habet. Consimile dicimen habent exhalabilia & euaporabilia. Nam exhalabilia humiditatē habet aereā, admodū tamen debiliē, & cui dominat siccitas terrea, vt ligna arida, & partes terra sulphurea. Euaporabilia vero habent humiditatē aquā excellentem, & sensu perspectā, siccitatē vero aut nullū, aut exiguae & latente. Ixvii. Carbunculi tamē pretiosam gemmam excipio. Carbunculus lapis est pretiosus, diffundendū lumenis miram habet virtutem. Si enim in loco tenebroso collocetur, totū redder lumine collustratū, perinde atque si dies adesset, & a carbone, qui & in tenebris est cōspicuus, ob fulgorē nomē deducit, de quo Plinius. xxxvij. naturalis historiae libro. Principiū habent Carbunculi, a similitudine ignium appellati, cū ipsi nō sentiant ignes. Vnde & a quibū dicitur apyrastē, quasi ab ignis leſō & ardore innoxij. Thus vero, & arboreum, & ipsum gummī quod inde emanat, designat. Hoc autem in loco (vt & frequenter apud lacrimis) pro ipso gummī sumit, quod vbi igni impositum fuerit, resolutur in sumptu gratissimi odoris, & teste Plinio libro duodecimo naturalis historiae, solū in Arabia nascitur. Iuxta quod dicit Virgilius in Georgicis. Solis est thurea vīrga Sabaei. & rursum. India mīces ebur, molles sua thura Sabei. Neque tamē oīs Arabia thurifera est, sed sola eius regio quā Saba dicitur.

Decimū capitis annota.

¶ Similium partū corpora sunt, que partes similis habent denominationis. ¶ Cōmunia sunt, terræ & aquæ, terræ & aëris, aquæ & aëris, terræ aquæ & aëris. & ita de igne, tamen cōmunia ignis in animalibus, vegetatibus, & fossilibus minus reperiātur. ¶ Elecstrum, nos succinū dicimus, succus arboris est pīnei generis dēsatus rigore vel tempore aut mari ducitur & mixtura ex auro & quinta argēti parte elecstrum succinī colorem imitata. ¶ Composita, mixta perfecta.

Ecum caput quindecim propositiones (quae ex præcedentibus dictis aliquo pacto cognitae esse possunt) recolligit. ¶ Prima. Similariū partium corpora (quae homœomera dicunt) vt in animalibus caro, os, nerui, vngues, pīli, fibre, venae, ex quib; cōstat ea quae dissimiliū sunt partū, quae dicuntur anomœomera, dissimilariūq; partium tota, vt pes, manus: facies, & in plantis lignū, cortex, foliū, radix: & in fossilibus aurum: argētū, ferrum, stannū, lapis, & similia: assignatis differentijs ab initū differunt, quae potissimum tactu distinguuntur. differunt & saporibus, odoribus, coloribus, & varietate sonorum. ¶ Secunda. Alia sunt ex quibus haec cōsistant, & a quibus consistat. ¶ Nam ex qui-

bis consistunt, sunt materia, humidū scilicet & siccū, quare aqua & terra, quae manifestissimas has gerunt potentias. Ea vero a quibus consistunt efficientia sunt duo: scilicet calidum & frigidum, hec enim constare faciunt, cogunt et coagulant, ¶ Tertia. Eorum que homoeomera sunt, similariuntur partium, quedam sunt aquae, aut aquae species: quedam terre, terrene species: quedam vero communia. ¶ Quarta. Cō-
71 positorum quedam sunt liquida, quedam mollia, quedam dura. De mollibus au-
tem & duris iam dictum est: nunc de liquidis restat agendum. ¶ Quinta. Quæcūq; 72
liquidorū euaporat, ea sunt aquæ. ¶ Sexta. Quæcūq; nō euaporat, hec sunt terræ, 73
aut communia terre et aquæ, terræ et aeris, aut aquæ et aeris: vt lac, mel, oleum. ¶ Se-
74 ptima. Que calido ingrossantur, communia sunt. ¶ Sed dubium assurgit, cuius sit
vnum videtur enim nunc aquæ esse, quia euaporat: nunc vero commune, quia no-
num vt mustū calido ingrossatur. ¶ Dicimus duplex esse vīnū: recens scilicet, et
antiquū, et recens plus habere terre q; antiquum, hinc calido ingrossatur. magisque
calidum esse: ideo minus constringitur et coagulantur frigido. Et est vīnum in Ar-
chadia sic terrestre et calidū, vt in vtrībus ita a fumo exsiccetur, vt eductū appareat
coagulatum, Ei si omne vīnum fecem habet, omne est aquæ et terre: et cuius magis
habet, eius magis est. ¶ Octaua. Que a frigido ingrossantur, terre sunt. ¶ Nona.
76 Quæ ab vtroq; calido scilicet & frigido, communia: vt oleum, mel, dulce vīnum.
77 ¶ Decima. Quæcūq; solo frigido constant & coagulantur, aquæ sunt: vt glacies,
78 nix, pruina, grādo. ¶ Undecima. Quæcūq; solo calido, terre: vt later, caseus nitru, 79
& sales. ¶ Duodecima. Quæcūq; ab ambobus calido & frigido coagulantur, aquæ
& terræ communia sunt: & sunt hæc quæ calidi & humidi priuatione coagulascunt: vt
sanguis & genitura, nam sal, & quæ syncera cōstant terra, solius humidi priuatione
cōcrescunt: glacies autē solius calidi: sanguis vero, genitura, vtriusq; ¶ Decimater-
80 tia. Quorū totus exudauit humor, vt later, & lachrymarū genera, vt electrū, thus,
myrrha, & similia gummi, frigido coagulantur: quæ & palam & nobis cernentibus
coagulantur: quod intercepta plerūq; animalia, vt formicæ & consimilia animalia
ostendunt, destillat autem electrum in fluuium: & velut mel coctum, in aquam de-
missum cū calido humidū euaporatione amittit. Et horū haec sunt terræ, & ma-
gis que immollificabilia & illiquabilia sunt: vt electrum, & quidam lapides, vt spe-
læarū topi, quos græci poros vocant. Quæ vero mollificatur aut liqueficit ab igni,
vt ferrum & cornu, nō tota sunt terræ, sed aquosiora, thus quoq; et myrrha et his si-
milia cōsimiliter vt ligna euaporant: et quedam sunt communia, vt cera. ¶ Decima quin-
81 ta. Quæcūq; liqueficiunt ab aqua, hæc sunt terræ. ¶ Decimaquinta. Que neq;
igne neque aqua liqueficiunt, aut terræ sunt, aut vtrisque communia. Ex quibus perma-
nifestum esse potest, si cōposita omnia aut fluida aut coagulata esse oporteat, neque
harum passionum sit medium: q; ipsorum erūt terræ, quæ aquæ, et q; pluribus cōmu-
nia: et an calido, vt igne, an frigido, an vtroque cōstare debeant. Notū item est argē-
tum, stannū, es, plumbū, vitrum, et lapides multos innominatos, q; facile liqueficiunt
calido, esse aquæ: et vīnum quoddā, acetum, vīnam, līxiūm, serum et saniēm, que
frigido coagulantur, itidem esse aquæ. Et quod ferrum, cornu, vnguis, os: neruus, pi-
lus lignū, cortex, foliū, electrum, myrrha, thus, lachrymæ, tophus, omnes fruges,
vt legumina et triticum: sunt terræ. Et ipsorum quedam sunt magis terre, quedam
minus, quedam enim sunt mollificabilia, et quedam exhalabilia, et frigido coagula-
ta. Et similī modo terre sunt nitrum, sales, et lapidum genera, que neque in frigida-
tione sunt, neque frigido coagulatur, et sanguis, et genitale semen, aeris, aquæ et ter-
re sunt communia. Attamen sanguis ille qui plures fibras habet, magis terra est, ideo
frigore coagulatur, et humore liqueficit, et qui fibras non habet, magis est aquæ, qua-
re et frigido non coagulatur. Genitale autem semen frigido coagulatur, expirante
calido secum humidū rapiente, edenteque.

 Ecclim capitis scholia. Ixvij. Ex quibus constant ea quæ dissimilium sunt partii. Non semper oportet totum quacunq; partium denominationem sortiri, vt si pars sit pedanea, non oportet totum dici pedaneum, aut si pars numeri impar, totum numerum esse imparem. Ita si caput & pes ex homoeomeris componantur, carne, ossibus, & neruis, non protinus sequitur caput & pedes esse homoeomera. Et quævis qualibet capitis pars integralis, alteri eiusdem partis eadem specie, non quidem materia in viuis materiæ alterius, & forma formæ sit eiusdem speciei, non tamen protinus efficitur partes eas esse homoeomeras, & eiusdem denominationis. Nam eadem denominatione non sumuntur a speciei idemtate solum, sed & a similis contemporamento, affectione, busque & operationibus. Quale enim contemporamentum, qualevis dispositionem aut officium habet vna pars homoeomera, consimile habet & quævis altera eiusdem denominationis. At vero aliud est contemporamentum a que officium oculi, aliud manus, & aliud linguae. Nil mirum igitur si diuersam sortitam sint denominationes. Ixxxi. Et lachrymarum genera, vt electrum, thus, Myrrha arbucula est in Arabia præcipue nascens, & in eisdem sylvis permixta thuri, vt nonnulli sentunt. Et bis incidit: idem temporibus quibus thus, sudat autē sp̄tē priusquam incidatur. Et is sudor atq; humor emanans arbore, retinet idem nomen, & myrrha dicitur, vt in litera. Refert autem Plinius libro duodecimo naturalis historie, Sabao ex myrrha nō dare portionē deo, quoniam & apud alios nascitur, ex thure autē dare, q; solum apud eos gignatur. Porro lachrymas vocat litera humor omnem qui ex arboribus & fructibus emanat. Et is cum defluxerit, cōcrescit circa exteriorem corticis partem, duraturq; cōcretus vero & duratus, gummi dicitur, quod vulgo in cerasis, amygdalais, prunis, & id genus arboribus inuenitur omniisque oculis facile obuium est. Et quidam lapides, vt spelæarū porti. Spelæa, arum, aut spelæa, orum (quod secundū frequen-
tius est) Græcum vocabulum est, significans speluncas quæ foduntur in montibus aut locis sub-
terraneis, quas & specus interdum appellantur. Virgilii. Cerum est in sylvis inter spelæa ferantur. Male pati. Pori ergo spelæarū sunt exiguae illæ cōcauitates quæ parsim & passim in abrupcis in-
ueniuntur lapidibus & rupibus, quæ speluncas in se complectuntur. Cum enim scopulosa sunt lo-
ca, & duris cauitibus plena, in illis diutius speluncas permanēt, nec adeo facile terra obruuntur aut
opplicantur, q; vindicq; lapidibus præduris integuntur, ita quibus minutulae concavitates sunt quæ
spelæarum pori hic dicuntur.

Vndecimi capitinis annotati:

¶ Aliena caliditas, quæ non est secundum prædominantis elementi naturā. ¶ Pro-
pria & naturalis, quæ vniuersalius que perfectioni sit accommoda.

84 Ndecimum caput continent quatuor conclusiones, vnum corol-
larium ad tertiam, et duo ad quartā. ¶ Prima conclusio. Que
cunque aquæ sunt, vt plurimum frigida sunt, nisi alienam ha-
beant caliditatem; quemadmodum habent līxiūm, vrina, &
vīnum, nam maxime frigidum dominans habent elementum.

85 ¶ Secunda. Quæcūq; terræ sunt, vt plurimum calida, hec ob-
calidi operationem sunt calida. ¶ Hoc ostendunt calx & cinis.

86 nam omnibus ignitis inest caliditas aut amplior, aut minor, alioqui frigida sunt. nā
terra frigida est. ¶ Tertia. Hæc secundum materiam accipienda sunt esse frigida.

87 Nam materiam humidum & siccum est, sunt enim hæc passiva, & humidū et siccum
maxime aquæ & terræ sunt: que terminantur frigido, & magis aqua. Sunt igitur
secundum materiam accipiēda esse frigida. ¶ Corollarium. Hicc perpalā euas-
dit, quæcunque sunt simpliciter aquæ, aut simpliciter terræ, frigida esse, modo alie-
nam non habeant caliditatem. ¶ Nam aqua maxime frigido determinata est, deinceps
de terra, alienam autem habent calidi operationē: vt effervens aqua ab igni, līxiūm
aut cinereis quibus ipsum concoctum fuerit. In omnibus enim ignitis caliditas

aut maior aut minor adest, & ita de alijs. ¶ Quarta. Etsi secundum materiam frigi-
da esse debeant, accidit tamen plerunque alienam caliditatē propriam esse, et ipsa
terminare.

¶ Nam quæ putreficiunt, manifestum est alienam caliditatē habere:
& tamen ipsa propria sit digerens, et terminans: vt inde prodeant animalia, quæ illæ
caliditate content & terminantur: sicut licet intueri in ijs quæ facile ex putrefactio-
ne vernib; defluunt et scatent. Similiter vīnu, sanguis, medulla, genitale semen,
lac, et similia plurima quæ communia sunt propria et naturali caliditatē constat, et

quæ digessit. ¶ Primum corollarium. Hinc fit ut sanguis, medulla, genitale semen, lac, & similia (quæ propria naturali & digerente caliditate constant) corrupta, & a natura egredientia, non amplius videantur esse calida. ¶ Nam eorum materia, vt terra aut aqua (quæ frigida est) relinquuntur. ¶ Secundum. Hinc iterum evenit ut quidam hæc iudicent esse calida, quidam vero esse frigida. Nam qui ea respiciunt in propria permanentia natura, calida esse censem, qui autem a propria separata natura, iudicat esse frigida, est tamē ut de ipsis determinatum est. Et (ut paucis & quasi sub epilogio dicta perstringamus) quibuscumque est materia aquæ plurimum, hæc frigida sunt, opponitur enim maxime igni calidissimo, quibuscumque vero terræ aut aeris, hæc minus sunt frigida. Frigidissima tamen & calidissima aliena caliditate & frigiditate fieri contingit: & potissimum quæ maxime coagulata, solidaque sunt, fortiter enim caliditatis & frigiditatis impressionem admittunt, & impressam retinent. Hinc solidiora caliditate priuata, frigidiora apparent, itidem & calefacta apparent calidiora, fortiusque exurunt: ut aqua calidior apparet fumo, & lapis ignitus calidior aqua, fortiusque exurit.

Vnde decimi capituli scholia. lxxxij. Quemadmodum habent luxuum, vinum. Luxuum caliditatem habet alienam, & extrinseci calidi operatione inducitam, vt pote cineris per quem aqua colata est, aut cuius est concocta. Ciniis autem terrestre est exustum, caliditatem vim latenter retinens abigne suo authore, quemadmodum & calix quia igni decoquitur, quâculs terre sit cōtemperamenti, adeo caloris seminaria retiner, ut superflua ei aqua exstuer, fumumque emitat. Sunt enim hec duo ciniis & calix, ignita, nō quia igneum habent cōtemperamentum, aut candorem ut ferrum, sed quia igni sunt concocta, atque exusta. In unum autem latenter habet & instram caliditatem, non quidam ab aqua & terra subministrantibus vineæ nutrimentum, eum arabo sint frigida, sed a calore solis maturante ramos, & digerente in naturale frigidum. Hinc cum vnius exprimitur vinum, aut expressum cadi imponitur, effervescit, & ebullitionem efficit propter internum calorem, quo etiam dignoscitur vinum haustum calefacere corpora, et si re ipsa sit frigidum, & a tactu iudicetur esse tale. Maturatio enī omnīs cōpletur & perficitur a calido, potissimum extrinseco, vt pote solari. lxxxvi. Hæc secundum materiam accipienda Hæc quæ sunt aquæ, & quæ terra, de quibus dux data conclusiones differunt. Cum autem in approbatione subiungit litera, sunt enim hæc passiva, per hæc, hæc medium & siccum intelligenda sunt, quæ dicta sunt esse qualitates materiales & passivas. Denique cum subiungit, & humidum & siccum maxime aquæ & terræ est, hic accipendum est de humido apto ad mixtorum cōtemperamento atque terminacionem, vt superius dictum est, nam simpliciter & maxime humidum, aer est. lxxxvij. Itidem & calefacta apparent calidiora. Non dicit Aristo storeles solidiora calefacta, minus solidis esse calidiora, sed apparere dunxat. Nam pleras solidiora rariora & apparent & sunt calidiora, ut ferrum candens feruentius est aere. Eadem alijs rariora apparent quidam calidiora, sed non sunt, ut ferrum candens apparet feruentius igne a quo ignitus est, tamen minus est calidum, vt quod propter ignem calidum, factum sit calidum. Neque tactus iudicans ferrum calidius igne, decipitur circa sui proprij obiecti substantiam, iudicat enim tactus, & recte, tam in ferro quam in igne esse calorem, sed aberrat circa sui obiecti conseque scilicet intentionem, iudicans vehementiorem in ferro quam in igne esse caliditatem, propter materiam cui virgas ineft, varietatem, diuersamque conditionem. Ob quam itidem contingit ferrum plus exurere quæ ignem, non ob materiæ caloris vehementiam, sed ob materiæ densitatem & soliditatem, ob quam calor inexistentis ferro fortiter agit, & quidam acris quam calor ignis qui est in materia rara, molli, cedente, & minus apta ut fortis fiat virtutis calefactiæ in extrinseco impressio.

Duodecimi capituli annotat.

In igne, in cōtemperamento igne, **I**n aqua, in aquæ cōtemperamento? Vnde decimū caput cōtinet duas cōclusiones, tres rationes ad secundam, & vnu corollarium. ¶ Prima conclusio. Homœomera, vt caro, os, nervus, & vnumquoq; reliquorū, ex elemētis constant. ¶ Nā ex his vt materia omnia naturæ opera sūt. Et eoru quædā sunt ex quibus naturalia cōstat ut ex materia: vt passiua, et quædam ex quibus constant secundum essentiam, speciem atque formam: vt actua. Constant igitur homœomera ex elemētis. ¶ Secunda, Posteriora, et quorum gratia homœomera sunt, et ipsorum 8

organæ ipsis notiora sunt. ¶ Primo, Quia magis exploratū habemus & homo mortuus nō sit homo, nisi equiuoce, quæadmodū fistulae lapideæ & organa videtur fistulae & organa esse, quæ neq; fistulae neq; organa sunt nisi æquiuoce. Id autē in homine omeris, vt carne & osse, minus perspectū est: & adhuc minus in aqua, & igne. ¶ Secundo, Quia vbi plurimum materię, ibi minus formæ est: vbi autem minus formæ, hoc minus cognoscibile: vt si extrema constituamus, materię scilicet, essentia & formam, materia quidem nihil est præter ipsam formam, omnibus eadem, & qua nulla differre dignoscitur, essentia autem & forma, omnibus ratio est, & qua singula a singulis differre sunt cognita. Intermedia igitur proportionabiliter se habebunt, secundum quod prope aut longe respectu aut materiae aut formæ cōstituta fuerint. Homœomera igitur quæ materię propinquiora sunt, magis que ipsius imitantia natūram, minus distingui discernique possunt, q; ea ipsa quorum sunt, & gratia quorum existunt, & quæ magis formæ conditionem sequuntur. ¶ Tertio, Quorum opera magis determinata sunt, & ipsa manifestiora erunt. Quæcunque enī suum proprium opus efficere possunt, vere sunt: vt verus est oculus, qui videre potest: & vera serra, quæ secat. At oculus qui videre nequit, nō vere est oculus, sed homonyme oculus, vt oculus mortuus, & lignea serra, quæ secare non valet, nō vere est serra, sed imago serræ, & serra æquiuoce. At posteriorum opera magis determinata sunt: vt manus, faciei, oculi, & linguæ: quam ossis, carnis, & neruū, & carnis adhuc magis secundum naturā, q; ignis aut aquæ, et ita in plantis et metallis, vt ære et argento: quæ et rursum minus quam animalia cognoscibilia sunt: quod propinquius materię, potentieque sunt accidētia. Omnia tamen homœomera, vt caro, os, nervus, et cætera eiusmodi, in quadam aut faciendi aut patiendi potentia consistunt: formæ tamen et eorum rationes sunt min⁹ manifestæ. ¶ Corollarium. Hinc fit ut nō sit cognoscere prōptum quādo existat, et quādo non: nisi longotēporis intersticio multū eorū natura euaria sit, vt sola quasi eorum remanente figura: quæadmodum circa vetusta mortuorū corpora in sepulchrīs accidere conspicitur. ipsa siquidem plerunque sua manente figura, aut tactu aut mota citissime defluunt in cinere, ita et fructus quandoque sola superstite figura (etsi visui non multū videatur inueterati) tacti tñ statim dissiliunt, dissoluunturque, ita et circa lacteum cincia euent. ¶ Talia itaque homœomera, calido, frigido, et eorum motibus, coagulatione fieri contingit. Homœomeras partes intelligo, cuiusmodi sunt caro, os, pilus, et nervus. Nā supra memoratis differunt a se in uicē differētijs, ut mollitie, duritie, tensione, tractione, cōminutione, et ceteris similibus: quas calido et frigido et motibus mixtis diximus contingere. At ex his constitutorū (q; anomœomera dicimus) vt faciei, manus, et pedis, et similiū naturanō calidum et frigidum causa est vt fiant: quæadmodum neque caliditas et frigiditas causa sunt vt fiant arca, phiala, aut serra, sed ars, nā qđ in artificiis aliis est ars, artisque species, hoc est in ijs q; constat a natura, natura, aut quævis alia causa. Cū igit cognovimus cuius generis vnuquodq; homœomerorū fuerit, accipiedsi erit de eoru vno quoque quid sit: vt quid sanguis, quid caro, quid semē: & ita de ceteris. Sic ei de vno quoq; sciemus quid, & propter quid, cum materiā (vt ex hac disciplina perspectum est) aut somā ex alia deprehēderimus, & maxime cum ambo & generationis & corruptionis, & vnde ipsis motus sit, principia cognoverimus. Quæ quidem cum cognita perspectaque fuerint, mox considerationem nostram ad ea quæ ex ipsis sunt cōstituta, cognoscenda, vt animalia, & plantas, et alia talia, conuertemus.

Vnde decimi capituli scholia. lxxxix. Materię quidem nihil est preter ipsam formam. Id de substātia materię, & secundum id quod est minime debet intelligi, nā materia separata a formā, nō minus esset ens & subsistens quæ formę cōtinēta, nihil enim existit in se propriæ depperderet per huiusmodi formę separationem. Sed id ipsum de ea secundum suū officium, suis cognitionem accipendum est, vt si literæ sententia, materia nō habere quicquā officij, nisi formam habeat, quo enim pacto quicquam in se recipiet, for 8 ij

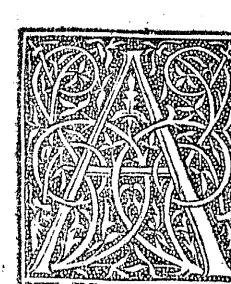
CBREVIS INTRODVCTIO IACOBI FABRI STAPV=
lensis in Aristotelis libros de Anima, adfectis quæ eam declarant breuiuscum
lis Iudoci Clithouei Neoportuensis annotationibus,

Per mate
riæ nō co
gnosci di
scrimina.

mæ exp̄s, quæ efficiat operationes in materia recipiēdā in materiam itidem nobis non vñq; adeo
innocere atque constare, reddique cognoscibilem nisi per formam, cum ipsa sit immunitis omniis
ope operationis, qua posset per se dignosc̄i. Cum autem deinceps dicit litera quod per mate
riam nulla differre cognoscuntur, id intellige secundum materiam subiectam de corporibus natu
ralibus inter se comparatis. Nempe per materiam corpora naturalia cognoscuntur differre à su
pramundanis, materiæ proflis exp̄ribus. Dignoscuntur item sub caelestia & sublunaria corpo
ra per suam materiam dissidium & discrimen habere a corporibus caelestibus, quæ alterius nature
& speciei potentiam habent susceptiā. Intelligentem itidem est id dictum de differentia secū
dum speciem, nam secundum numerum Socrates a Platone per materiam dignoscitur differre,
quod alia numero sit Socratis, & alia Platonis materia, sicut & forma, sed utriusque species eadem.
At vero per materiam non possunt conuinciri res naturales speciei discrimen habere, cum omnī
natura constantium materia sit eiusdem rationis & naturæ. Quantiū autem nonnūquam per ac
cidens contingat per materiam cognoscere discrimen speciei vñius rei ab altera, vt quod materie
huius inest temperamentum qualitatum elementarium, illius autem materia solum insunt
vñius elementi vt ignis qualitates, quo colligimus illa duo specie discrepare, q̄ huiusmodi accide
tarie affectiones non nisi specie diversis adesse possunt, id tamen non est per se & ratione materie,
qui potius ratione qualitatum ei inexistentium, aut formarum substantialium in materia subi
stenti. Formæ tamē & eorum rationes sunt minus matiæstæ. Huius ratio est, q̄ in homœomeris
diversæ sunt & distinctæ operationes propriæ ac peculiares, quibus formæ substancialis sunt per
spectores. In homœomeris autem neque tanta operationum diversitas, neque tam explorata for
marum natura. Hin in animalibus & vegetibus concedunt omnes formam substancialē esse al
teram a materia, quæ proprias faciat eorum operationes. In inanimatis vero, vt mineralibus,
mixtis imperfectis, & elementis, nonnulli contendunt materia esse totam substantialē rei, & for
mam illis ne riquam adesse, quod eorum nos lateant proprie operationes. Hin tamē philosophie
naturalis principijs penitus repugnat, quæ supponunt rem naturalem omnem ex materia & for
ma vt substancialis partibus coalitam & conflatam esse. xc. Ira & fructus quandoque sola super
stite figura. Referunt autores iuxta Mare mortuum in Palestina arbores crescere poma visu ad
modum pulchra & maturitatis speciem præ se ferentia producentes, quæ vbi primū quis manū
contingit aut comprimit, resoluuntur in fauillam, & sub cortice nihil nisi cineres tegunt atq; con
tinent. Sed quis non intelligat hęc esse vñtricis flammæ & sulphuris tristitia monumenta & indicia,
quæ cēlitus immissa Pentapolim ac quinquærbia ob nephanda flagitia absumperunt;

¶ Paraphraseos in quartum Meteororum Aristotelis,
et in eundum scholiorum, finis.

¶ Anima	Nandi	Generatio
Potentia	Serpendi	¶ Sensatio
Obiectum	Volandi	Auditio
Operatio	¶ Intelligēdi	Visio
Organum	Simplex apprehendēdi	Olfactio
Gradus viuēdi	Componendi	Gustatio
¶ Potentia	Dividendi	Tactio
Vegetatrix	Ratiocinandi	Phantasia
Sentiendi	Contemplandi	¶ Apetitio
Appetēdi	Agens	Cupiditas
Mouendi	Passibilis	Ira
Intelligendi	¶ Obiectum	Voluntas
¶ Vegetatrix	Alimentum	¶ Motio
Alendi	Sensibile	Progressio
Augendi	Appetibile	Natatio
Minuendi	Locus	Serptio
Generandi	Intelligibile	Volatus
¶ Sentiendi	¶ Sensibile	¶ Intellectio
Exterior	Per se	Simplex apprehensio
Interior	Per accidens	Compositio
¶ Exteriore	Commune	Divisio
Audiendi	Proprium	Ratiocinatio
Videndi	¶ Operatio	Contemplatio
Odorandi	Vegetatio	Consultatio
Gustandi	Sensatio	Organum
Tangendi	Appetitio	Totum corpus organi cum est
¶ Appetēdi	Motio	¶ Gradus viuendi
Cupiendi	Intellectio	Vegetans
Irascendi	¶ Vegetatio	Sentiens
Volendi	Alitio	Se mouens
¶ Mouendi	Auctio	Intelligens
Progrendi	Diminutio	

Nima est actus primus, substantialis, corporis naturalis, organici, in potentia vitam habentis. ¶ Vita est vegetativa & potentia operatio. Item anima est primum principium quo vivimus, sentimus, mouemur, quo uoce intellegimus. ¶ Potentia vis est animæ, qua aliquius operis est effectiva. ¶ Potentia vegetandi est qua anima nutrit, auget, minuit, suumve producit simile. ¶ Potentia vegetandi, vegetatiuum. ¶ Potentia sentiendi, virtus organica est, qua sensibilita cognoscimus. ¶ Quæ si in exteriore organo suam facit sentiendi operationem, sentiendi potentia exterior nominatur. Si vero in interior, interior. ¶ Potentia sentiendi, sensituum. ¶ Potentia appetendi, virtus est anime qua cupimus, irascimur, volumus, aut qua quid simile facimus. ¶ Potentia appetendi, appetitiuum. ¶ Pot-

tia mouendi est qua viuens a se de loco in locum transfertur. Potentia mouendi motuum. Potentia intelligendi est qua intelligimus, ut simplex apprehendimus, componimus, diuidimus, ratiocinamur, speculamur, cōsultamus. Intellectus agens est intellectum efficiens. Possibilis vero, intellectiones recipiens. Potentia intelligendi, intellectuum.

SN libris de anima quinque portissimum determinantur, quae sunt potentia, obiectum, operatio, organum, gradus viuendi, ad perfectam animae cognitionem habendam multum conducentia. Potentia quidem in quinque dividitur species, potentiam vegetandi, sentiendi, appetendi, mouendi, & intelligendi. Potentia vegetandi in quatuor, potentiam alendi, augendi, minuendi, generandi. Sentendi potentia duplex est, scilicet exterior, & interior. Exterior est quintuplex, audiendi, videndi, odorandi, gustandi, tangendi. Interior non diuiditur, sed per analogiam quinque habet particulias, quinque exterioribus sensibus respondentes. Appetendi potentia, ut tam potentiam appetendi appetitu sensitivo, quam appetitu rationali, comprehendit, diuiditur in tres species, in potentiam cupide & irascendi, quae appetitum respiciunt sensitivum, & potentiam volendi, quae appetitum rationale, ita se habent ad sensitivum appetitum, ut intellectus ad sensum. Sub his ceteras appetendi potentiae & secundum alias animae sensitivas affectioes sumptus comprehēnditur, ut appetitus amandi, odire, sperandi, fidandi, mouendi, miserandi. Potentia mouendi in quatuor distribuitur, progrediendi, nandi, serpendi, volandi, sub quibus cetera se mouendi potentiae, ut saltandi, se iactandi & volvandi, continentur. Potentia intelligendi in sex dividitur species, in potentiam simplex apprehendendi, componendi, diuidendi, ratiocinandi, contemplandi, consultandi. Præterea intellectus in duas partes diuiditur, scilicet in intellectum agentem, & intellectum possibilem. Secundo loco obiectum in quinque diuiditur species, quinque potentias ordine respondentes, scilicet in alimentum respondens potentia vegetandi, sensibile, potentia sentiendi, appetibile, appetendi, locum, potentia se mouendi, & intelligibile, intelligendi. Sensibile bifariam diuiditur. Primo in sensibile per se, & sensibile per accidens. Secundo, in sensibile commune, & sensibile proprium. Operatio consimiliter ut potentia, in quinque generales species primum diuiditur, in vegetacionem, sensationem, appetitionem, motionem, & intellectu. Vegetatio in aliud, auctor, divisionem, & generationem. Sensatio in sensationem exteriorem, auditionem, visionem, olfactionem, gustationem, tactiionem, & sensationem interiorem, quae phantasias dicitur, sive imaginatio. Appetitus diuiditur in cupiditatem, iram, & voluntatem, ut operationum & non potestarum sunt nomina, sub quibus amatio, commiseratio, speratio, formidatio, confidentia, continentur. Motio in progressionem diuiditur, natationem, serpitionem, & volationem. Intellectus in sex particulias diiscatur, simplicem apprehensionem, compositionem, divisionem, ratiocinationem, contemplationem, & consultationem. Organum non diuiditur in partes, nam per rotum corpus diffusum est, cum vñaque pars corporis apta sit in qua anima potentia saltem aliqua sua faciat operationes. Porro aliqua potentia suas operationes in toto exercet corpore quod sibi habent pro organo, ut potentia nutritandi, augendi, minuendi, tangendi. Alia vero certa sibi determinant organa, ut potentia audiendi aures, videndi oculos, odorandi nares, gustandi linguam. Ita & potentia appetendi sensitiva. Mouendi autem vis & facultas tuto corpore ut organo vitiatur. Nam licet determinata habeat instrumenta ad exercendas operationes, et tamen sua non sunt organa, immo totum corpus. Potentia volendi & intelligendi non egent organo corporeo, quod suas operationes suscipiat. Gradus viuendi sunt quatuor, primus vegetans, solum, ut plantæ, secundus vegetans & sentiens solum, ut animalia terræ affixa, tertius vegetans, sentiens, se mouens, ut equus, quartus vegetans, sentiens, se mouens, & intelligens, ut homo. Deinde quæ in dicta partitione collocata sunt, ordine eodem seruato diffintenda suscipiuntur. Et in primis anima bifaria diffinitur, primo quod sit actus primus substantialis, corporis naturalis organici, in potentia vitam habent. Et prima anima actus primus dicitur, id est principialis sive præcipuus, ad excludendo actus secundos & instrumentales, cuiusmodi sunt calor naturalis, & cetera animæ ad operandum instrumenta. Adictum est subtilis antilais, quo secludatur actus primus accidentialis, & inter accidentiales actus primatus & primum locum tenens, ut habitus, scientia, cuius actus secundus est consideratio, & actualis operatio, quæ sine primo actu esse non potest, ut neque albedo, visus sine albedine & lumine. Primum tamen actus, ut scientia, sine secundo esse potest, & est in dormiente, ut albedo vere est, quanvis non videatur, sed sit in tenebris. Est ergo scientia sine operatione, ut albedo in obscuritate, sive operatio vero, ut albedo in lumine conspicua. Deinceps subiectum est animam esse actum corporis naturalis, id est rei naturalis ex materia & forma physica co[n]stantis, ad secludendam animam mundi & corporum caelestium, quæ astruere non nulli conatis sunt. Deinde additum est organici, id est habentes organa ad proprias operationes exercendas, quo elemata, mixta imperfecta, & mineralia, ceteraque inanimata excludingunt, organorum opificis ad propria exequenda opera destinata. Deinceps subiectum, in potentia vitæ habitis, hoc est in materia substanciali ut subiecto vegetacionem exercitum, quoniam haec prima est corporum animalium operatio, per quam animatum ab inanimato discernimus, & communissima, ut quæ omnibus animalium & tuto durationis eorum circulo conueniat. Vita autem in dicta animæ diffinitione est pos-

INTRODVCT.

CLXXXI.

tentie vegetature operatio scilicet alio, quæ communissima est, cum & omnibus & semper conueniat, aut augmentatio, quæ in affirmatione est, & ad perfectionem, aut diminutio, quæ est in negatione, & ad imperfectionem, aut generatio, quæ perfectissima est, ut postmodum Philo plus ostenderet. Secundo diffinitur anima quæ primum principium quo viuimus, sentimus, mouemur, quoque intelligimus. In qua & ceteris consimiliter datis intelligentiis verba a numero, & persona absoluti, & transfrancuntur in tertiam personam singularem pro clariori intelligentia, sic, Animæ est principium primum quo quicquam viuit, sentit, mouetur, aut intelligit. Dicitur qui dem animæ primum principium substantiale, & efficiens quatuor præcipuas operationes, secundum quas distinguuntur gradus viuendi. Nam particula quo viuimus, innuit gradum viuendi vegetantium, quo sentimus, sentientium, quo mouemur, & mouentum, quo intelligimus, intelligentium. Nequæ additum est, quo appetimus, nam appetendi potentia non efficit gradum viuendi distinctum, cum semper potentia sentiendi annexa sit, & omnino h[ab]em ambæ conuenit, n[on] quicquid sentit, appetit, & quicquid, appetit, sentit. Viuendi autem gradus secundum eam somnam potentiam sumitur, quæ a ceteris separatur, aut aqua cetera separatur. Proinde, & viuendi gradibus, & in hac diffinitione, appetendi vis sub ea quæ est sétiendi, ei semper annexa, comprehenditur & cōtinetur. Deinde describitur potentia esse vis & virtus animæ per quā quidē vim aia alieni operis viuentis est effectiva. Quinimum anima & potentia, aut vegetativa, aut quævis alia, idem sunt re ipsa, ut homo & pector, sed ratione diversa. Nam anima dicitur, q[uod] cum materia rem naturalem animatam constituit, quare ratio eius, substantia est. Vegetativa autem, quod nata sit vegetationem efficere, & sentiua, quod nata eificere sensationem, appetitua, quod appetitionem, motiva, quia motionem, & intellectu, quia intellectionem, perinde atq[ue] homo, substantiam nominat pictor vero, pingendi artem, scriptor, scribendi, citharoedus, cithara pulsandi, & grammaticus, latine loquendi. Idem tamen homo secundum diuersas rationes est pictor, scriptor, citharoedus, & grammaticus. At sicut istorum habituum operationes re ipsa differunt, ita & dictarum potentiarum. Quare cum primum anima adest materia rei animatae, simul omnes potentiae naturæ illi a nimato conuenient, eidem allunt, ut cum primum anima plante adest materiæ, protinus illi inest potentia vegetandi, ut nutriendi, augendi, minuendi, & generandi, quanvis nō cuiuslibet potentiarum exerceat continuo operationem. Non enim oportet cum primum adest potentia, eam illico in materia operari, sed tempus a natura ad operationem facientem determinatum expectandum est, quemadmodum non oportesi ait habitus, fieri secundum illum habitum operationem. Sic cum primum in materia suscipitur anima animalis terre affixa, ei adest vegetandi, sentiendi, & appetendi potentia, secundum quas operatur cum tempore operandi a natura determinatum aduenire. Et cum in materia suscipitur anima equi, simul adest potentia vegetandi, sentiendi, appetendi, & mouendi, quæ successione quadam, & statu tempore suas exercent operationes. Deniq[ue] cum in materia suscipitur anima hominis, simul in eadem est potentia vegetandi, sentiendi, appetendi & intelligendi, quarum aliquæ prius excent in opus, ut primo omnium vegetativa, deinde sensitiva & appetitiva, tertio motiva, & postremo intellectu. Propter quam executionis operum diuersitatem, & tempus varium, non debet ponî in factu humano primo esse potentia vegetativa sine ceteris, & deinde vegetativa & sensitiva sive appetitiva, sine mortua & intellectu, deinde vegetativa, sensitiva, appetitiva, motiva, sine intellectu, & ultimo intellectu, perinde atq[ue] si quis scribat tantum, & non pingat, non existimandus est solum esse scriptor, & si signis formis solum calefaciat, & sursum non moueat, idcirco non est putandum virtutem sursum motuum ei deesse. Deinceps in diffinitione potentie vegetandi quatuor sub diffinitione positæ particulis, quacuor potentiae vegetandi species designant, earumque diffinitiones. Est enim potentia alendi, potentia vegetandi, qua anima nutrit, augendi, qua auget, minuendi, qua genera di, quas producit simile. Sed facile est ex diffinitione generali particulares diffinitiones deducere. Potentia autem vegetandi & vegetativum idem lunt. Potentia sentiendi dicitur virtus organica qua sensibilita cognoscuntur, ut potentia audiendi, qua auditibilia, viuendi, quia visibilia, odorandi, qua odorabilia, gustandi, qua gustabilia, & tangendi, qua tangibilia. Ut irtus autem organica ea est quæ ad exercendas suas operationes indiget organo corporeo, ut potentia videnti, indiget oculo, & audiendi, aure. Non organica vero potentia ea est, quæ ut suas exequatur operationes, non indiget organo corporeo, neq[ue] in eo suas peragit fructiones, qualis est virtus volendi, & intelligendi. Potentia sentiendi exterior est potentia sentiendi quæ in exteriore organo suam facit sentiendi operationem. Organum exteriū est quod visu nostro perutum est & patens, ut oculus, auris, naris, lingua, manus. Sic potentia audiendi exterior est quæ in organo audiendi exteriori, scilicet aure, ut facit audiendi operationem, & ita de ceteris per ordinem. Potentia sentiendi interior est quæ in exteriore organo suam facit sentiendi operationem. Organum interius est organum intrinsecum corpori, & nostris oculis imperitum, quod rerum exteriiori sensu perceptas imagines retinet & seruat, tanquam repositoriū quoddam & reconditorium, perinde atq[ue] si in speculo intelligantur duæ ptes imagines susceptiæ, vna quidem extrema & acer circundanti proxima, in qua rei praefatis pceptu prima præstaretur imago, sectada vero penitior & interior seruas & retinet imagines primas pceptuæ suscepit, & nullas intra se imagines suscepit, nisi prius in exteriori pceptu receptas, illa exterior speculi pars est ut selenus exterior, interior, & magis interius delitescet, ut selenus interior. Sic potentia videndi exterior, & audiendi, p[er] analogia diffinita.

Quod anima, & potentia eius re ipsa id sit.

Quidvis
tus organica.

tur. Potentia autem sentiendi & sensibilium idem sunt. Potentia appetendi virtus est animae qua anima cupit, irascitur, vult, aut quicunque simile facit, ut amat, odit, timet, sperat, confidit. Ex qua definitione hanc difficultate est, quid cupiendi potentia, quid irascendi, & quid velendi cognoscere. Potentia autem appetendi appetit, & potentia appetitiva propositus idem est. Potentia mouendi est qua viuens a se de loco in locum mouetur. Animal quidem a se mouetur, cum nullo extrinseco adueniente potest incipere motum, & inceptum circa terminum nullo itidem extrinseco adueniente dimittere. Sic potentia progrediendi est qua animal a se de loco in locum progrediendo traducitur, & ita de ceteris potentiae mouendis speciebus. Potentia autem mouendi, motiuum, & potentia motionis, idem sunt. Potentia intelligendi est qua homo intelligit. Siquidem potentia apprehendendi simplex, est intelligendi potentia qua anima simplex apprehendit. Potentia cōponendi est potentia intelligendi, qua anima cōponit, & ita de ceteris per analogiam. Potentia intelligendi idem est quod intellectuum, sive potentia intellectua. Intellectus agens est actus substancialis ipsius intellectus, efficiens intellectus, & singulas intellectus operationes. Intellectus autem possibilis est potentia substancialis ipsius intellectus, sufficiens intellectus. Ut enim res naturalis ex forma substanciali componitur transmutationis effectu, & ex materia transmutationis suscepit, quae inter se re ipsa differunt, rursus ut oculus ex forma oculi efficiente visionem, & materia eiusdem suscipiente visionem constat, ita & intellectus ex duabus substancialibus partibus cōpositus est, scilicet ex actu substanciali efficiente proprias intellectus operationes, & non suscipiente, qui hic dicitur intellectus agens. Ex potentia substanciali analogia mater et suscipiente in intellectus operationes, & non efficiente, qui hic dicitur intellectus possibilis, ut tertius de Anima clarius ostenderet.

Quod ipsius intellectus genere sunt

Biectum est circa quod, ut suam faciat operationem, animae potentiae negotiatur, quodque ei praesentatur atque obiectum. **A**limentum est quo vegetandi virtus alit, suaque reliqua exercet officia. **S**ensibile est quod est in sensu perceptibile. **Q**uod si suam in sensu imprimat speciem, sensibile per se existit. Si minus, sed alterius rei specie, priuationeve diiudicatur: per accidens dicitur. **S**ensibile commune est quod pluribus exterioribus sensibus percipitur: ut numerus, magnitudo, tempus, figura, motus, & quies. **S**ensibile proprium est quod ab uno duntaxat exteriore sensu percipitur: ut haec, sonus, color, odor, sapor, caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas. **S**onus est sensibile proprium, ab auditu per se perceptibile, color a visu, odor ab olfactu, sapor a gustu, caliditas, frigiditas, humiditas & siccitas a tactu. **A**ppetibile est quod appetendi virtus concupiscit, cui irascitur, aut quod vult. **L**ocus quid sit, satis cognitum est: cuius haec sunt differentiae, sursum, deorsum, ante, post, dextrum, & sinistrum. **I**ntelligibile est quicquid intellectu capitur, & circa quod suam exercet operationem. **O**peratio est cuiusque potentiae ipsius animae officium atque perfunctio. **V**egetatio est potentiae vegetativa operatio. **A**litio est alimenti in substantiam eius quod alitus conuersio. **A**uctio est suscepito alimento maioris molis acquisitio. **D**iminutio est viuentis ob reparandas fluxus & substantiae defectum molis minoratio. **G**eneratio est ex viuentis semine alterius similis productio. **S**ensatio est in sensu obiecti sensibilis deprehensio. Quae si interior fiat organo, interior, phantasia & imaginatio nominatur. Si in exteriore, exterior. Si in auditu, auditio, in visu, visio, in olfactu odo, ratio, in gustu, gustatio & in tactu, tactio.

Biectum est circa quod animae potentia versatur ut suam faciat operationem, & quod ipsi potentiae animae praesentatur ac offertur, ut color est obiectum, quia circa ipsum videndi potentia versatur, & ipse color visui obiectum. Sic circa sonum, audiendi versatur potentia, & circa odorē, odorandi. Alitum est obiectum quo vegetandi virtus nutrit, & reliquias sibi proprias facit operationes, scilicet auger, minuit, & generat. Nempe si desitali mentum, neq; nutritio fieri potest, neq; auctio, neq; diminutio, neq; generatio, cum ex alimento vegetans semen suum producat, quo alterum simile specie procreat. Sensibile est obiectum a sensu perceptibile. Sensibile per se est quod suam in sensu, sentiendi organo imprimat speciem, ut color in visu suam producit speciem, & sonus in auditu, sic odor in olfactu, & sapor in gustu suam similitudinem imprimat, & ita de tactu. Sensibile per accidens est quod suam in sensu speciem non imprimat, sed vel alterius rei scilicet sensibili per se specie discernitur, ut nix percepit specie suam ad bedinis, capana per suum sonum, flos per odorem, pomum per saporem, aqua per caliditatem aut frigiditatem. Et hoc modo substantiae quibus assunt qualitates per se sensibiles, sunt sensibiles per accidens. Cum etiam qualitas per se sensibilis, non suo sensu, sed altero discernitur, & alterius sensibilis

specie, ut dulcedo per visum, quia recepta est esse cōuncta albedini, per accidens percipitur, per hanc primam particulam diffinitonis. Nec inconveniens est eandem qualitatem esse per se perceptibile, & per accidens, gratia diuerorum. Secundo, sensibile per accidens, priuatione sensibiliis per se discernitur, ut tenebrae nullam in sensu speciem imprimit, sed sola luminis priuatione dignoscuntur, & silentium priuatione fonte, sic inodoratio priuatione odoris, & insipiditas priuatione savoris. Et per hanc secundam diffinitionis partem, sensibile per se priuationes, sunt sensibilia per accidens. Sensibile communis est quod pluribus exterioribus sensibus percipi natū est, ut numerus numeratus visu & tactu, quibus itidem sensibus magnitudo rerum percipitur, & motus, figura, & quies, tempus autem modo visu, modo auditu horologij per accidens tamen diuidatur. Et sensibile communis quoddam est per se, quod suam in sensu imprimat speciem, ut magnitudo, motus, figura, quoddam vero per accidens, ut flos visu percipitur gratia coloris, odoratu gratia odoris, & tactu per suam qualitatem tangibilem. Sensibile proprium est quod ab uno tantum exteriore sensu percipi natum est, ut sonus tantum ab auditu, & color a visu. Et adiectum est, exteriore, quia non repugnat rationi sensibilis proprij, quod duobus percipiatur sensibus, uno quidem exteriore, altero interiore immo omne sensibile proprium huiusmodi duabus sensibus sibi respondentibus est perceptibile. Et sensibilitate priori quoddam est per se, ut quinque exteriorum sensuum obiecta, que sic ordine diffinuntur. Sonus est sensibile proprium ab auditu per se perceptibile. Color est sensibile proprium a visu per se perceptibile. Odor est sensibile proprium ab odoratu per se perceptibile. Sapor est sensibile proprium a gustu per se perceptibile. Qualitas tangibilis est sensibile proprium a tactu per se perceptibile. Quoddam vero per accidens, ut tenebrae solo visu, & per accidens percipiuntur, & silentium a solo auditu. Appetibile est, quod appetendi virtus concupiscit, quo innuitur obiectum potenter cōcupiscendi quod est conueniens, aut apprensibile, ut cibis appetibili est, & potus, pecunia, dignitates, aut cuius irascitur, quo denatur obiectum potenter irascendi ut vulnerans aperum est obiectum irae aperum, & parvus alterum, aut iniuria afficiens, est affecto iniuria irae obiectum, aut quod vult, quo innuitur obiectum voluntatis, quod est bonum, aut apprensibile, ut voluntas enim in sapientia natura fertur in bonum, ut intellectus in verum, aliquando tamen peruerso rationis iudicio fertur in apprensibile, tametsi bonum non sit. Quid vero sit locus, ex quartu physicorum requirendum est, cuius sex sunt differentiae positionum, sursum, deorsum, ante, post, dextrum, sinistrum, ad quas sine ullo discrimine animalia a se mouentur indifferenter, quo is motus differt a motu secundi locum ab elementari grauitate aut levitate facto, qui sane ad determinatae est loci differentiam, ut ad oppositam non nisi visceratur. Demum intelligibile est quicquid ab intellectu percipi naturalis est, sive substantia sive accidentia, sive singulare sive universale, sive sensibile sive insensibile, sive morale sive immortale. Omnia enim intellectus caput ac notione percipi possunt, est que in rerum omnium speculum, & oculus omnia videns tam sensibilia quam caelestia, cuius colores sunt quaecunque toto mundo continentur, immo ipsa supramundana entia, ut optimus rerum cōditor, quile quoque nostro intellectu cognoscibile pro modulo nostro fecit, & pios animos in sui rapido contemplationem, perinde atque lucidissimum sol mortales oculos hominum ad se coquerit. Intelligibile itidem est circa quod intellectus suam facit operationem, ut simplicis apprehensionem, compositionem, & reliquias sibi peculiares functiones. Deinceps diffinatur tertium quod in hac introductione inter ea que praecepit determinantur, tertio loco fuerat collocatum, scilicet operatio, quae est proprium cuiusque viuentis potentiae officium & opus. Vegetatio autem est vegetativa potentiae operatio. Alitio est conuersio suspecti alimenti in eius quod alitus substantiam. Nempe cum suscepit fuit alitum, forma cibi corruptitur, & in eius materia acquiritur forma nutriti, ea igitur forma nutriti in materia cibi acquisitio, nutritio sive alitus dicitur, & coniungitur particulari generationi & corruptioni, immo est particularis generatio, qua non acquiritur ens actu & totum, sed solum alterius pars. Auctio est augmentatio est post alimenti susceptionem maioris in viuentis molis acquisitio. Siquidem in cibo praeter formam substantiam est magnitudo, qua cum fuerit cōuncta magnitudini corporis nutriti, tota magnitudo corporis nutriti ex praeexistente eius magnitudine, & adueniente constans, est maior quam fuerit magnitudo viuentis praeexistens, & ibi facta est augmentatio. Diminutio vero est minoratio molis viuentis, ob defectum reparandas substantiae corporeae proueniens. Fluxa quidem substantia est rerum animatarum, quia continue defluunt & dilabuntur. Cum autem minus reparatur quam deperditum fuerit, quod rebus ad interitum tendentibus contingit, sit quantitatis immunitio. Generatio autem in proposito non adeo communiter sumitur, ut in libro de Generatione, ubi diffinita est esse formae substantialis in materia acquisitio, sed ratione habet magis propriam, ad quam duo requiruntur. Primo, quod sit producere viuentis similis secundum speciem ipsius generanter, ut ex oliva producitur oliua, ex tritico triticum, & non avena, quare muli ex asino & equa producunt, generatio non est, et si ex viuentis sit semine, quia mulus non est similis secundum speciem asino aut equae. Secundo, quod huiusmodi producere sit ex semine viuentis, quare alitio sive nutritio quae ex alimento sit suscepito, non est generatio. Et propter virtusque rationis defitum scaturitio vermitio ex cadavere hominis, aut apum ex corpore bouis, & ceterorum quae putrefactione nascentur, non est generatio. Sensatio est in sensu, sentiendive organo obiecti sensibilis perceptio. Siquidem sensus hic nomen substantiae est compositae ex forma efficiente sensi-

tionem, & materia cam suscipiente, sic visus substantiam rotam nominat ex materia oculi & forma compositam, vt visionis est susceptiva, ita auditus. In sensu itaque ut subiecto obiectum sensibile deprehenditur, quando ipsius sensibilis species & similitudo in organo sensitivo recipitur, & color deprehenditur in visu, quando species coloris in oculo imprimitur, & sonus in auditu, quando soni species auribus recipiuntur. Sensatio interior, est sensatio quaer interior fit organo, vt dormientibus nobis coloris apparitus interior est visus, & soni perceptio interior, auditio, odoris deprehensio interior, odoratio, & savoris gustatio. Sensatio autem interior,phantasia & imaginatio idem sunt, vt phantasia nomen operationis est, & non potentia. Sensatio exterior est sensatio quaer fit in exteriore organo, vt perceptio coloris in oculo, & soni in aure. Auditio est in auditu soni perceptio. Visus est in visu coloris deprehensio, sic odoratio est in olfactu odoris perceptio, gustatio est in gusto savoris receptio, tactio vero est in tactu qualitatis tangibilis suscepitio.

Ppetitio est appetituæ virtutis operatio. Cupiditas est conuenientis, pulchri, boni, aut tale apparentis appetitus. Appetitus, appetitio, desiderium. Ira est efferente sanguine circa cor, vlciscendi appetitus. Voluntas est cum propositio, rei prosequenda aut fugienda appetitus. Motio est eius quod a se mouetur, de loco in locum traductio. Progressio est quaer beneficio pedum exercetur motiuæ virtutis operatio. Natatio, quaer natandi apto instrumento. Serptio, quaer ventre, & volumine molis. Volutio, quaer alis. Intellectio, est virtutis intellectuæ operatio. Simplicis apprehensio, est simplex rei conceptio. Cōpositio est mentis affirmatio. Diuisio, negatio. Ratiocinatio est intellectus argumentatio. Speculatio est circa ea quaer aliter se habere non possunt mentis consideratio. Consultatio vero, circa contingentia, & ea quaer aliter se habere possunt. Organum est disposita potentia in qua vis animæ suam facit operationem. Gradus viuendi intelligitur, cum viuens eam vim animæ participat quaer ab alijs separatur, aut a qua separatae inanent relique. Vegetans est quod vegetandi obtinet potentiam. Sentiens, quod tangendi. Se mouens, quod de loco in locum se & a se agitandi. Intelligens, quod vim obtinet intelligendi.

Narcissus, **P**petitio diffinitur esse potentia apperendi operatio, vt desideratio cibi aut potus. Cupiditas siue concupiscentia est conueniens, aut quod apparer conuenientis, appetitio, vt desideratio cibi ab esuriente, & potus a sitiente, quaer quidem appetitios sunt specie diversæ, quia diuersorum sunt obiectorum. Modo ut sensationes per obiecta differunt, vt quaer diuersorum sunt obiectorum specie, differant specie, ita & appetitios, vt alia est appetitio pecuniae, alia voluptratis, & alia honoris. Quod autem huiusmodi cibus & potus desiderio sit cupiditas, liquet, quia est appetitio conuenientis. Et enim cibus conueniens esuriens, & potus sitiens. De eo quod apparer conueniens, exemplum, vt appetitio voluptratum corporium ab intēperante, & abūdātia pecuniarum ab auro, & honorum consecutionis ab ambitiose ea enim conuenientia non sunt, sed apparent talia. Aut cupiditas est pulchritudo, aut quod apparer pulchrum, appetitio. Sane pulchrum est amoris obiectum, & sicut verum ad intellectum, ita pulchrum ad amandæ vim, vt appetitio pulchri equa a milite, et pulchri canis a venatore, & pulchritudo militis a rege, etiam appetitio aliquius floris aut pomii quod videtur pulchrum, & non est. Pulchritudo quidem rerum corporearum fluxa, & euania, infimum est summe pulchri vestigium. Virtus autem, & doctrina pulchritudo animæ exornans, propinquius, & perfectius, vt quaer nunquam marcescat, quibus quidem pulchritudinibus animus pulcherrimo rerum autor, & qui suam per diuersas rebus inditæ vestigia insinuauit pulchritudinem, assimilari debet. Cū itaq voluntas, propria, & sibi peculiaris relata pulchritudine, & virtus & doctrina, haeret & immoratur in inferioribus pulchritudinibus, que sunt appetitus sensitivus, degenerat & labitur, vmbratilemque pro vera pulchritudine amplectetur, tandemque emarcescit more. Narcissi, qui suæ imaginis amore captus, cum ea perfrui non posset, totabuit & extinctus est. Aut cupiditas est boni, aut tale apparentis appetitio, vt appetitio boni utilis, aut delectabilis, quale est desiderium diuinitarum, aut sanitatis. Similiter appetitio deliciarum coporis, thesauri, magistratus immoderata, & rationis metram transiliens. Nā hæc bona nō sunt, sed talia apparent & videntur. Si quidem bona vtilia, & delectabilia diuinitæ & opes sunt remora admodum summe boni vestigia, vt quæ caduca & ad horam labentia sunt, bona vero honesta, propinquiora sunt, & volitati pecularia, quibus summe bono & optimo rerum parenti fit conformis. Cum itaq voluntas illis negle citis haeret in bonis momentaneis appetitu sensitivo respondetib, degenerat, & a propria sortis conditione labitur, & cū quide ea vult amplecti, fugacia, & nimium transiuncta, deperdit non modo

illa, sed & vera bona, quemadmodum canis (vt fabulatur Aesopus) frustum carnis ore gestans, & illius vmbrae in aqua conspectæ specie deceptus, dum aperto rictu oris vmbra (vt que major ap parebat) rapere vellet, & vmbra item illam speciem, & verā quam tenebat carnem ore clapsam perdidit. Ita est ob sanguinis circa cor effervescentiam & commotionem virtutem appetitus. Cū enim quisquam leditur & parviperdit, ex laetitia aut apparenti parui pensione sanguis circa cor comminetur, & conceptus dei deridetur in indicandi illata inliria, quod dicitur ira. Voluntas siue volito est cū propositio, ratione, & electione appetito rei proferebundu, vel alicuius boni consequendi, vt agricultura vult larga messem, & vinitor multum vini ex vindemia. vel est appetitio alicuius rei fugiendi, vt fatus cum proposito & intentione vult fugere aegritudinem, & vir studiosus vitii. Motio est animalis a se de loco in locum mutatio. Et differit eius species inter se per instrumenta quibus exercentur, nam progressio sit pedibus, natatio pinnulis expansis quibꝫ pisces se mouent per aquam quasi quibusdam remigis & gubernaculis adiuti. Reptio sit ventre & revolutione molis corporeæ, vt explicacione partis anterioris, & complicatione posterioris. Nam impellunt priorem partem vermes, & trahunt ad se posteriorem. Volutio autem fit alis. Et animalia quæ plures habent moros, etiam plura habent instrumenta, vt anseres & cygni habent alas, pedes, & in pedibus pellem continuum coniungentem particulas pedis pro natandi instrumento. Intellectio est potentia intelligendi operatio, scilicet aut simplicis apprehensio, aut cōpositio, a ut diuisio, & ita de ceteris. Simplicis apprehensio est simplex rei conceptio. Tunc autem rei conceptio simplex est quando secundum unius solum prædicamentum rationem est abstracta mentis cognitio, vt solius substantia apprehensio, abstracta a ceterorum prædicamentorum notionibus, & solius magnitudinis a ceteris abstracta notio. Nempe sensus representationem habet concretam, & coniunctam ex omnium prædicamentorum rationibus, apprehendit enim substantiam, vt Socratem, quantitatem, vt eius molem bicubitam, ad aliquid, vt distantiā aut propinquitatem, qualitatem, vt albedinem, actionem, vt quod aliquid moueat, passionem vt eius de loco in locum translationem, quando, vt tempus hodiernum, vt locum deorum quo Socrates continetur, sicut, vt stationem, erectionemque eius, & habitum vbi, vt tunica. Est igitur hæc sensus cognitionis concreta ex decem prædicamentorum rationibus, & eam sensus offert intellectui, quare prima intellectus cognitionis, & quam a sensu accipit, composita est & concreta, instar imaginis in speculo quæ Socratem representat, quantum, aliquo modo ad aliud se habent, quem, agentem, patientem, existentem in tempore, in loco, sicut, & habentem habitum. Deinde intellectus (ut qui suarum notionum sit opifex & auctor) singulas decem rationum segregat, & vnam quilibet ab alijs novem abstractit, vt substantiam ab omnibus accidentibus. & tunc est simplex substantiae apprehensio, quantitatem a substantia & ceteris separat, non quidem se ipsa, sed ratione, nam quantitatem solam intelligit, non simul alia quibus secundum rem coniuncta est magnitudo, intelligendo, & illa est simplex quantitatis apprehensio. Deinde rationem ad aliquid seponit ab aliorum rationibus, & tunc ad aliquid simpliciter apprehendit. Sic & qualiter se iungit secundum rationem ab alijs, & tunc est simplex qualitatis apprehensio, perinde atque speculum intelligas quod solam representet substantiam, alterum quod solam quantitatem, aliud quod solam qualitatem sine substantia & magnitudine, illis imaginibus abstractis per similes est simplex intellectus notio. Compositio est mentis affirmatio, hoc est in mente affirmativa enunciatio. Et explicatur per affirmativam vocalem, vt homo est animal. Diuisio est mentis negatio, siue quæ in mente est negativa enunciatio. Et explicatur per propositionem vocalem negatiuam, vt homo non est lapis. Ratiocinatio est quæ in mente est argumentatio siue syllogistica siue entymematica siue inductiva, siue exemplaris, & explicatur per confimile argumentatio nem vocalem. Speculatio est circa ea quæ necessaria sunt mentis consideratio. Ea quæ aliter se habere non possunt, siue necessaria, sunt necessariae propositiones, & quæ non possunt esse falsæ, quarum æternas veritates intellectus contemplatur in disciplinis. Et aliquæ sunt de rebus corruptibilibus, & quæ possunt non esse, vt philosophia naturalis, & inferiores discipline. Aliquæ vero de rebus æternis & necessariis, vt metaphysica, cuius idcirco dignissima est contemplatio, quod ea & circa propositiones, & circa res necessarias, perpetuas ingenitas, & incorruptibles versetur. Cōsulatio est circa contingentia, & quæ aliter se habere possunt, hoc est circa propositiones contingentias, & quæ possunt esse falsæ, mentis consideratio, vt agricultoræ consultatio, quomodo futura messis sit copiosa & vinitoris quomodo vinea sit fecunda, & exuberans vindemia. Et in consultatione propositiones sunt contingenties, simul, & res contingenties, vt sunt operationes humanæ. Organum est potentia disposita, hoc est materia debitum qualitatibus temperata ad suscipiendum operationes animæ, in qua ut subiecto potentia animæ suam facit operationem, vt materia oculi est potentia disposita debitum temperamentis in qua vis animæ auditiva suam faciat operationem. Totum autem compostum ex huiusmodi materia, & forma, dicitur pars organica, ramet si ratione potentia & tota pars interdum organum dicatur ut oculus, organum visus, & auris, organum auditus. Gradus viuendi dupliciter sumuntur, primo quodam viuētis aliquā anima haber potentia quæ ab alijs posterioribus separatur, hoc est quæ in aliquo viuētis sine posterioribus poterit inueniatur, ut arbor precipiat vim vegetandi, quæ ab alijs, vietiēdi, mouēdi, & intelligēdi, separatur, necepsit arbor nec sentit, nec mouet se, nec intelligit, igitur habet arbor gradū viuēdi, quia est vegetas. Sic animal terræ affixū participat vim sentiēdi

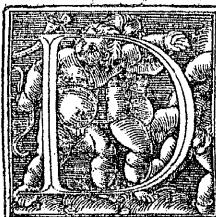
Quid est
conceptio
siue no-
tiosime
plex.

quæ separatur a vi mouēdi & intelligendi, huiusmodi enim anima nec se mouet, nec intelligit, quare habet gradū mouēdi qui dicitur sentiens, ita canis participat vim mouēdi, quæ ab alijs posterioribus separatur, scilicet a vi intelligendi, quia canis non intelligit, quare habet gradum viuēdi qui dicitur se mouens. Secundus sumit gradus viuendi, quādoviēs aliquā habet anima potentiā aqua reliqua priores manet separatae, id est sine qua ceterae priores in aliquo viuēte inueniuntur, ut homo participat vim intelligendi, sine qua reliqua priores potentiae, ut vegetandi, sentiēdi, mouēdi, in aliquo reperire, priores siquidē viuēdi gradus sine posterioribꝫ inueniuntur, at posteriores sine prioribus nequaquam repertis. Ergo secūdo modo sumit gradū viuendi, qui per seūdā inuitur diffinitionis particula, homo habet gradum viuēdi qui dicitur intelligens. De primo itaq; viuendi gradu exemplū, ut arbor, quia vegetandi obtinet potentiam. De secundo, ut cōcha terræ affixa, quia tangēdi obtinet potentiam, est enī rāctus, primus sensuum quo primum cognoscimus aliquid esse sentiēs. De tertio, ut canis, nam se de loco in locum traducēdi habet potentiam. De quarto, ut homo, nam habet potentiam intelligendi. Et quodcumq; viuens habet posteriores viuendi gradus, habet & priores, non autem diuersos.

**¶ Introductionis in Aristotelis libros de anima,
et in eādem scholiorum, finis,**

¶ PROOEMII DE ANIMA, ANNOTAT:

Accidentia: accidentia perse. **¶ Quid est: ut præcognitionis existit.** **¶ Diale**ctica diffinitione est: quæ non abstractorum solam formam adhibet. **¶ Aduentitia:** ab extrinseco aduentientia,

E Anima libri tres. Primus cōtinet quinq; capita. Primum caput duas conclusiones, quatuor rationes ad secundam, vnu corollarium ad eius tertiam rationem, & duo ad quartam. **¶ Prima conclusio.** Qui bonorum & honorabilium scientiam esse opinantur, alteram altera honorabiliorem existimant, aut propter dertionstrandī certitudinem, aut ob subiecta materiæ præstantiam atq; nobilitatem. Hac vtraque de causa, scientia de anima, scientiarum naturalium est honorabilissima. **¶ Propter** quidem demonstrandi certitudinem, nam anima, ea est quæ in nobis vitæ principium est, & cuius opera in nobis experimur non autem aliorum. Habet igitur demonstrandi certitudinem: imo vero animæ cognitione ad omnem p̄ficit veritatem, & maxime rerum naturalium. Ob nobilitatem autem, nam ceteris rebus quibus sensibilis formatur mundus, anima p̄cessere videtur. Et id euadet clariss., cum animæ naturâ deprehenderimus, & eius passiones tum proprias, tum communes, eius enim ratione, he animalibus propriis, he vero communes inesse videntur. **¶ Secunda.** Et si animæ scientiam, demonstrandi certitudinem habete, dixerimus, illam tamē de anima tradere certitudinem, difficillimum est. **¶ Primo;** Quia quid sit anima, et eius diffinitione afferre, non est facile. Et apud Philosophos adhuc dubiū est an omnium inuestigandis diffinitionibus sit modus idem, eadēque via, an diuersa, & quemadmodū diuersa sunt de quibus agitur negotia, ita diffiniendū diuersos moliri oportet modos, & diuersas diffiniendis vias. Si omnium diffiniendorum idem est modus, & eadem est via, querere illam oportet, quā vtique reperitam exploratamque habere, facile non est. Nam siue hāc posueris demonstrationē, siue divisionē, siue compositionem atque collectionem, multe adhuc dubitationes & multi relinquentur errores, & vniuersiūque p̄pria inuestigare oportebit principia, alia enim numerorū principia, & alia linearum, et planorum. Si dixeris secundum tractandorum negotiorum diuersitatē, diuersos esse diffiniendū perquirēdos modos, diuersaque vias, et id quidem amplius et magis cognitu difficile, nam circa

vñiquodq; cognoscere oportebit, quis erit proprius diffiniendū modus. Scientiā igitur de anima tradere, difficillimum est. **¶ Secundo,** Quia difficile est assignare genus animæ, an sit substantia, quantum, quale, aut aliquid aliorum, & si sit substantia, dubiū est an sit actus, an potentia, & an partibilis, an impartibilis, an omnis anima omni animæ similis sit specie, quæadmodū ī putarunt qui de aīa rationali mētionem facientes, crediderunt de omni anima sufficienter determinasse, an animæ specie differat, & genere conueniant. Quod si ita fuerit, superest dubiū, an ipsius sit vna communis ratio, quemadmodum animalis, an secundum vñāquāq; specie ei⁹ altera, et altera quæadmodū altera propria est hominis, canis, & equi. Vnū uersale enim, ut animal, & vñāquodq; quod similiter p̄dicitur, aut nihil est, aut posterius est. **¶ Tertio.** Quia non est facile determinare, an in uno, ut in animali multæ sint animæ, an potius vna, quæ multis p̄tes ac potētias refineat, ut pote vegetatiuam, sensitivam, appetitivam, motiuam, et intellectuam. Et si potentias habeat, an potius de toto, an de potentias, an de potentiarum obiectis aut operationibus prima determinatio facienda sit, et a quo potissimum sit ordinandum, ut vtrum prius de terminandum sit de sensitivo, sensibili, et sentire, intellectuo, intelligibili, et intelligere. Non enim solum quæ essentiā indicat, perquirenda sunt: ut mathematicis quid linea, quid planum, quid rectum, quid curuum. ex quibus quæ per se insit de monstrat, imo nobis in hac ediscenda disciplina, accidentia cōsiderare erit opportūnum. Accidentia enim ad cognoscendum quod quid est, magnum nobis p̄stabit adiumentum, ideo post aliquantulum accidentū deprehensionem nobis conducet non parum quid est accipere, est enim quid est, omnis demonstrationis principiū. **¶ Corollarium,** Vnde fit ut diffinitiones quæ accidentia non complectuntur, neq; facilem de ipsis p̄bent conjecturā, dialectica & vanæ sint omnes, huic nostro operi minime accommodandæ. **¶ Quarto.** Quia dubitationē p̄stant non modis cā animæ passiones & accidentia, an ipsi & composite omnia sint communia, aut quædā sint ei propria. Plurima profecto sine corporis vnu omnino fieri nō posse videtur, ut sentire, irasci, misereri, timere, confidere, considerare, gaudere amare, odisse. Videmus enī plerosque magnis & duris incidentibus casibus nihil irasci, neq; timere, quia corpus nō moueat, qui leui occasione corpore moto, ut irascientibus, protinus succent et irascuntur, et nullo terribili imminente, aliquādo timere. Et intelligere, animæ maxime proprium videtur, si tamē est et phantasias quædam, aut non sine phantasias, sine corpore esse non posset, & si animæ proprium est intelligere, sicut recto ut rectum est, proprium est sphæram ut æneā in pūcto tangere. & multa ut huiusmodi sunt ei propria, non tamen tanget rectū separatum quadoquidē a corpore seūtingi separari non possit. Et si intelligere animæ p̄priū sit, ut nulla egeat corporis functione, ipam quidem animam separari cōtingere, nihil apparet in cōmodi. Sī autem nulla sic animæ operatio propria est, separari nō potest, nihil enim a natura otiosum, nihil sine vnu aliquo fit vñā, sed de anima, & eius p̄prias, ut de recto dicitū est, & de ijs quæ recto, ut rectū est, p̄prias sunt, sēdū effet. **¶ Primum corollarium.** Vnde fit ut cum anima plerasq; operationes, quem admodum nunc dicitum est corpori & materiæ cōiunctas habeat, ipsius physica sit determinatio, & hoc aut de omni, aut de talī. **¶ Secundū corollarium.** Fit etiam, vt in diffiniendis animæ passionibꝫ physicus materia adiungere debeat, ut in diffinienda ira. Diffinit enim iram hoc pacto physicus. Ira, efferventia est sanguinis circa vlciscendī doloris desiderio cōcepta. Dialecticus autē hoc pacto. Ira est vlciscendī doloris appetitus. Differēter enim eadē diffiniunt physicus et dialecticus. Nā physicus materiam suis diffinitionibꝫ adhibet, dialecticus autē solā formam, rationē enim, formam et speciem dicimus. Diffinitionū autē hæc materiā solā adhibet, ut domus est ligna, lapides, et intritum, hæc formā, ut domus est a ventis, imbiā.

bus, caloribus et frigore defensio, hec vero utrumque connectit, ut domus munimetur est a ventis, imbris, caloribus, & frigore, ex lignis, lapidibus, intritoque constans. Quæritur ergo quæ harum trium diffinitionū ad physicū attineat? Dicimus Physicū eam curare, quæ materiam cōtineat, formam, & opera, quæ ut huiusmodi, se iungī separari non possint, ut forme physicae, & opera physica, quæ quidem opera, & dialecticus considerat, sed materiam negligit. Sunt enim naturalia opera, haec intrinseca, ut calor, frigiditas, humiditas, siccitas, haec adiutitia, ut artificialia, quæ materiam exornant, ut sculpture & intercelatura, & quæ virtutem emēdant, ut medicina. Sunt & alia quæ et siā materia non separātur, non insūt tamen corpori physico ut physicū est, ut rectum, curvum, triangulare, quadratum. Ex his licet intueri qui formas contemplentur, nam naturales formas quæ a materia se fugari non possunt, physici considerant, materię haud immemores, & easdem relicta materia dialectici, abstractas autē non re ipsa, sed cogitatu et intelligētia, mathematicus. At ve ras rerum formas omnino a materię consortio se fugatas, absolutas, & immunes, primus, ultramundanus, & diuinus contemplatur philosophus. Sed his determinatis, quid de anima senserint antiqui, nunc apperiamus.

Dicitur Rimi capituli primi de anima scho. i. Qui honorum honorabilium scientiam esse arbitrantur. Honorabile bonum dicitur, quod ob sui excellentiam honore dignum est posse. Sores quo honorabiles reddit, cuiusmodi sunt bona simpliciter, per se & suapte natura bona, scilicet bona honesta, doctrina, & virtus. Itaque hic supponendum est scientiam esse bonum honorabile, ut quæ ob sui excellentiam honore dignasit, postores quo merito honorandos efficiat. Nec ob stat plerasque scientias esse de malis tanquam obiectis remotissimis, ut moralem philosophiam de virtutibus, & medicinam de morbis, nam illarum disciplinarum scibilia propositiones & demonstrabiles non de iis sunt quoniam pacto sine prosequenda, sed fugienda. At quæ cognoscere rationem, modumq[ue] mal fugiendi, utrum bonum est. Quod si quis scientia perperam vtratur, ut ad inflationem, ostentationemq[ue] sui, aut errorum pertinacem defensionem, ut quæ stut pecuniarium, neq[ue] id quidem efficit scientiam esse malam. Nā illa scientia accommodatio ad quipiam obliquum, non ex scientia natura conditionesq[ue] prouenit, sed praua eam habetis vno luctate. Haud secus ac divisionis nullus contendere possit esse malas, quia prauis sine virtutum instrumenta, & irritamenta malorum. Neq[ue] tamen concesserit notitia omniem bonū esse, tamen id de scientia admittit sit, nam quāvis omnis, scientia, notitia, non tamen et diverso omnis notitia, scientia. Sunt enim plures notitia proflus noxie, & ad prauum impellentes, ut prauorū quoniam pacto sua perpetrēt ille agitatio, aut dolo quēpiā circuuntur, quas nullus inficiabitur esse malas. Ii. Scientia igitur de anima tradere, difficillimum est. Haud dubie magna fuit difficultas scientie de anima antequam inveniatur et, tradidit, praesertim cum tantis opiniorum cōtrariis, & dissentientibus inter se philosophorum dictis inuoluta & impedita fuerit, ut veritatem inrege & syncre deprehēdere foret difficillimum. Aристoteles autē (cui omnis vere philosophantur) turba plurimū profecto (debet) cura & studio effectū est, ut omnia ablatā difficultate, exactissima, certissima & faciliū, hinc ars nūc elucet. Nē pe ante rēpō Aristoteles diffinitionū ars nondū inueniatur, quia prius omnia in dubio & acīpiā apud antiquos versabat, q[uod] nūc nomini sui non praeceperat ratio, neq[ue] præcognitio quid est. At Aристoteles similis opifino & industrio artifici, non modo sciencias inuenit, verū etiā & instrumenta quibus inueniatur, ut pote divisionē, diffinitionē & demonstrationē parauit, perinde atq[ue] peritū artifice illū esse fatebūtur omnes, qui rō modo arte aliquā ut fabrilem primus ex cogitauerit, sed & instrumenta quibus ea ars & ceterae exerceri possunt, fabricare docuerit. Ad ea igitur quæ in hac prima ratione ambigua agitat Aристoteles, respondit est diversos esse diffiniti modos, & præstertim tres, quos hic nominat. Primum est per demonstrationē, quo ex prius demonstratis colligitur diffinitionē secundum materiam & demonstrabilis, & hoc pacto Aristoteles utrāq[ue] animę diffinitionem in principio secūdū huiusmodi peruestigavit. Secundus p[ro] divisionē generis cōmunitatis in suas differētias, quoniamq[ue] per cōtinuā huiusmodi p[ro]positionē ad ea deueniatur orationē, quæ cū diffinito cōuerterat. Quo pacto in secūdo Posteriorum docet Philosophus hāc inuenire diffinitionē. Ternarius est numerus impar utrobicq[ue] primus. Ter tius modus est per cōpositionēsive collectionēs p[ri]oritatis, in qua multa singularia quibus cōuenit diffinitū, coincidit, & cōueniri deprehēduntur. Et hoc modo docet Aristoteles in secūdo Posteriorum analytōcorum inuenire diffinitionē istam magnanimū, magnanimus est qui æquo animo fert p[ro]sp[er]a & aduersa. Et quāvis hi modi diffiniti ē sint omnibus disciplinis cōmunes, in una quacūq[ue] ramen disciplina inuestigāda sunt proprietas rei diffinitæ, quæ pro diuersitate rei q[uod] tractantur, sunt diuersæ, idcirco secūdū eorum quæ tractatū varietatem, diuerso modo speciali diffinitiones inuestigare oportet. Nā (vt inquit litera) alia sūt numerorū principia, alia linearū & alia planorū, principia inquā diffinitionū, ut pote genus & differentia, aut quod huiusfigurat

officio, de quibus quidem principijs, secundum materiam subiectam, quæ hic dicuntur, accipiantur. Secundo quidem difficile est assignare genus animæ. Ut per ordinem adhibeat responso ijs quæ in hac ratione proponuntur subiecta, dicendum est substantiam esse genus animæ, & non accidentis, cum ex non substantijs nō fiat substantia. Præterea animam esse actum, formamque substantiale, non materiam, neque compositum, ut eius declarat diffinitione. Deinde animam partibilem esse bifurcam. Primo in partes in modo secundum potentiarum numerum sumpcas, ut q[uod] quædam vegetativa sit, quædam sensitiva, alia appetitiva, alia motiva, & alia intellectiva. Secundo per accidentem ad diuisiōnem subiecti, ut quemadmodum albedo corporis decupedalis in decem partes diuiditur ad diuisiōnem subiecti, & molis eius, ita anima per accidentis extensa, & diversis materia partibus respondens diuiditur, ut aliud anima est in oculo canis, aliud in aure, aliud in lingua, & aliud in pedibus. Animam rationalem excipo, quæ magis vna & simplex, huius diuisiōnis est expers, cum sit tota in toto, & tota in qualibet eius parte, ut secundus ostendit difficilium physicalium dialogus. Præterea subiectum est animas specie abinuicem differre, & genere conuenire, ut figuræ magnitudinum, & animalia. Vnamque esse communem animæ diffinitionem, diuersarum camen animæ specierum diuersas esse diffinitiones, ut alia diffinitione animæ plantarum, brutalis, ac humanae, quemadmodum eadem est diffinitione animalis secundum rationem generis, diuersarum tamen specierum animalis, diffinitiones diuersæ, & figuræ in communi diffinitione, specierum autem eius, ut trianguli & circuli, diffinitiones varie. Demum quod in huius rationis calce subiungit litera, scilicet, Vniuersale enim, ut animal, & vnumquodque quod similiter prædictetur, aut nihil est, aut posterius, hoc pacto est intelligendum. Quod vna uersalem habet rationem, ut animal, & vnumquodque aliorum quod consimiliter prædicetur de pluribus vno nomine, & eadem ratione, aut nihil est, aut posterius est suis singularibus, arguimus communibus. Et id sane ratione secunda pars disiuncti verum est. Nempe vniuersalitatis ratio posterior est quam singularis, quia ex multis singularibus in aliquo eodem conuenientibus, ratio vniuersalis consurgit, ut considerat intell. etus Socratem, Platonem, & ceteros particulares homines eo ipso conuentre, quod animam rationalem sortiti sunt, & ex illis particularibus rationibus format rationem eis communem, quam nominis speciei homo explicamus. Sic hominē, equū, asinū, & cetera animalium genera cognoscit in illo conuenire, quod sensum habent omnia. Ex particularibus itaque rationibus format rationem omnibus animalibus communem, quam nominis generis animal explicat. Et hoc pacto paulatim mens nostra ex singularibus rationib[us] ad vniuersales progrederit, easque efformat. Quare singulares & minus communes priores quidem sunt tempore, & vniuersales eo modo posteriorēs, etiā natura priores sint, intellectuque proprie magis & accommodiores. Tertio. Quia nō est facile determinare. Quæ in hac ratione dubia proponuntur, hoc pacto sunt diluenda. In corpore animato non multa sunt animæ, sed vna tantum, cum cuiuslibet rei naturalis vnu sit actus substantialis & præcipuus; a quo ipsa suam sortitur vniratem. Quocirca non sunt ponendæ tres animæ in homine, vna vegetativa, altera sensitiva re ipsa a prima differens, & tercia intellectiva, diuersis temporibus (ut plerique arbitrantur) hominē aduentantes. Ester enim homo rerum naturalium dignissimum & consummatissimum, minus vnu terra, quam concedunt vnam tantum formam habere. Sed vna tantum homini & cuique viuenti est anima, quæ ob operationum quas efficit diuersitatē, diuersis libi nomina vendicat. Præterea illa vna (quæcumque easuerit) anima diuersas habet potencias, non-re ipsa, sed ratione sola discrepantes, ut superius in introductione huic libro præfixa ostensum est. Et prius de toto anima Philosophus determinatur est, deinde de eius opera sonibus, tertio loco de obiectis, & demum de potentijs, ut ex determinatione secundi libri de anima dilucidum euader. In. Quarto. Quia dubitationē prestant non modicam animæ passiones. Quæ in hac ratione a Philosopho addubitate proponuntur, ita dissoluenda sunt. Aliqua sunt opera animæ communia, quæ scilicet pluribus conueniunt viuentium speciebus, & nō nisi in organo corporeo efficiuntur, ut visio, auditio, & ceteræ sensationes, quæ & pluribus conueniunt animaliū speciebus, & sunt ipsius quidem formæ vt efficientis, & materię vt subiecti. Et huiusmodi opera communia sunt vegetatiōnes, sensationes, appetitiōes sensitivæ, & motiones. Aliqua vero sunt opera animæ propria, quæ & soli viuēti conueniunt viuentium speciebus, & ab anima sine corporis vsu atque ministerio fieri possunt, ut intellectio, & voluntatis operatio, non enim fluit in organo corporeo ut subiecto. Deinceps non est ad ministrandum intellectiōem esse phantasiam & imaginationem sensationemq[ue] interiorē ut neque voluntatis operationem esse sensitivam appetitiōem, sicut postea ostensurus est Philosophus. Et sane qui inter intellectiōem &phantasiā discrimen nō ponunt, nec sciunt ea dijudicare atque secernere, in multis labuntur errores, quia quod imaginatio cognoscere non potest, dicunt finē intellectū dignoscere non posse. Hinc atriūnū plerique nullas esse notiores vniuersales, nūl las esse rationes mentis absolutas, aut accidentium abstractas, quia labuntur ad phantasiam, & nihil intelligunt nisi per intellectū imaginatiōem, quæ intellectū hanc secūdū per trahit in errore, argūpetitus sensitivus volitare in vitiosam operationē. Sicut igitur ut quis volitare perficiatur, debet habere volitatem principiū, & appetitū irrationale subiectū, ita quisquis intellectū vult perfici, debet ipsum habere subiectū supra phantasiam, & pote etiā emēdere. Insuper nō est cōcedendum q[uod] intelligere sic sit proprietatis, sicut recto, hoc est plane superficiē (qui proper angulū lineę rectę appellat rectū, q[uod] eius medius nō discrepet ab ex remis) propriū est cōgere sphera, in puncto, q[uod] Theodosius tertia propositione p[ri]ma partis sui libri de sphaeris, demonstrat. Nam

Intellectio non sit in subiecto corporeo, & anima separata melius quam corpori coiuncta fieri potest. Cotauctus autem plant ad sphaericum fieri non potest nisi rectum materie coiunctum sit, ut quod a materia separari, non possit, cum sit magnitudo & accidentis. Præterea admittendum est quod intellectio nulla in dicitur (ut si) corporis functione, quare cognoscitur anima rationalis a corpore separabilis esse, ut post separationem maneat, & propriam quam exerceat operationem habeat, neque otiosa sit, aut sine usu, ut in sequentibus Philosophus absolute determinabit, quod hic sub conditione dictum proponit.

Sectundi capituli annotatio.

C Nomina philosophorum qui de anima determinationem fecerunt, quorum adducit Aristoteles opiniones, Democritus, qdā Pythagorici, Aaxagoras, Empedocles, Timaeus, Xenocrates, Thales Milesius, Diogenes, Heraclitus, Alcmeon, Hippo, Critias.

Ecundū caput cōtinet vñā conclusionē, & duodecim antiquorū opinioneſ. **C**ōclusio. Ut determinationis principiū ab antiquorū opinioib⁹ faciamus, cōsentaneū esse videtur. **N**ā quē ab ipsis benedicta sunt, recipiem⁹, nobisq⁹ erūt adiumento, q̄ vero male, rei scimus. Et id p̄ nosse operari p̄ pretiū est, omnes antiquos per motū & sensum animā a ceteris maxime secessisse, & per illa inquirere qđ effet, conatos fuisse. **D**uodecim antiquorū de anima opinioneſ:

Prima est Democriti & Leucippi, existimatiū animā ignē esse, & calorē quenā dā ex sphäricis atomis cōflatū: q̄ maxime mouere & penetrare scipias & alia posunt, & animā a talibus motū p̄stare & vitā, & eā respirationē esse diffiniebār. Nā quādiū respirat animal, atomi ingrediētes, internas q̄ animū cōstituit dissipari prohibēt, & viuit animal, cū vero nō respirat, hoc p̄sidio destituta dissipat atq; dissoluitur anima, ipsumq; perit animal. Neq; mirū esse si anima nō videat, tametsi corpora sit: quādoquidē ramenta illa q̄ in aere volitāt, nō nisi in radio percipere & deprehendere liceat. **S**ecunda est quorundā Pythagoricorū pene idē sentientiū. Hoc tamē interest, quod non animam atomos, sed virtutem atomorum motricem esse dixerunt, quod quantacunq; sit trāquillitas, atomi continue agitari pelliq; videatur.

Tertia est Anaxagorae, animā fontem & principiū motus ponentis, & animā & intellectū idem esse, non tamē animā, mentem & sensum cōfundebat in idē, quem admodū Democritus, qui proinde quē sensu apparebat, vera esse omnia dicebat, authore v̄sus Homero, qui inquit, Hector facet, aliud sapiens. At intellectū omnibus animalibus & magnis & paruis, & honorabilibus & inhonorabilibus consimilem inesse, non videtur secundum prudentiā dictum. Et hec opinandi rationes ex parte motus sumptae sunt. **Q**uartā est Empedoclis, animā ex quatuor elementis, sive et amicitia conflata esse volentis, ex quibus omnia constent. Ideo animam omnia cognoscere, et simile in ea sua cognoscere similia, hoc testantur carmine.

Terrea vī terras, vī humida percipit vndas.

Aether ab aetherea, sentitur ab ignibus ignis.

Pax pacem monstrat, item lis apera nolcit.

Quinta est Timaei volētis animā ex elemētis esse conflata, ut simile simili cognoscatur: auctore Platone in Timaeo. Et inijs q̄ de philosophia, differuit ex vniuersitate longitudinē prodire, et latitudinē et profunditatē suo modo, et vniū ideā, intellectū præbere: q̄ sit sciētiū principiū primā duitatē præbere scientiā: q̄ ab uno ad vnum & semper verū procedat, opinionē vero a prima nasci trinitate, q̄ ab uno probabili ad duo, nūc ad verū, nūc ad falsum procedat, et sensum a primo quaternario, q̄ sit solū corporeorū et solidorū, numeros ei vocat rerū species, principia et elemēta. Et cū intellectu, scientiā, opinione et sensu cognoscamus: ex horū numeris conflat anima. **S**exta est Xenocratis, utrumque, et motū & sensum corinecentis. Inquit enim eam esse numerū septem mouentem, numerum quādē, quo faciat eam ex omnium principiis constare, & vt omnia cognoscatur, mouentem addit, quia eam principiū &

originem motus credit, creditque numeros rerum principia esse. Et ut summarie cōatur, qui cognoscere & contemplari animā proprium crediderunt, eam ex rerum principiis conficiunt. & vt de rerum principiis multitudine: paucitate, corporeo aut incorporeo euariant, ita inter se de anima natura. **S**eptima est Thaletis Milesij dicentis animam esse aliquid motuum. Hinc magneticum lapidem credit, q̄ ferrum moueret, animam habere. **O**ctava est Diogenis eam esse aerem volentis, opinantis eum omnium esse subtilissimum, & rerum originem & principium. **N**ona est Heracliti, qui omnia ex vapore calido calidoque halatu gignebat, quē nihil aliud esse quam ignem volebat, omnium subtilissimum, & pene incorporeū, & semper fluentem. Hinc animam dixit esse vaporem. **D**ecima est Alcmeonis, animam esse immortalem, & semper moueri, & quam simillimam esse soli, lunae et cœlo (quæ sempiterno agitatu feruntur) volentis. **V**nde decima est Hipponis. Inquit enim Hippo animam esse aquam, quod omnium semen humidum sit. **D**uodecima est Critæ, animam sanguinem esse sentientis. Hoc ideo, quia sentire proprium esse animæ iudicabat, & nos sanguinis beneficio sentire: & quē exanguia sint, sanguineque priuentur, vt ossa, vt dentes, vt vngues, non sentiant. Et omnes ex tribus animæ distinctionem querunt, motu, sensu, & incorporeo aut subtilissimo, vt id incorporei nomen sibi iure quodam vendicare posse videatur. Et simile similis cognosci consentiunt omnes, vno Anaxagora excepto, qui intellectus & alias rerum nullum posuit esse similitudinis commercium. **H**incomnes animā ex omnibus conflant principiis: vt omnia cognoscatur. Et qui tātum vnum ponunt principium, ex vno eam constituant: & qui plura, ex pluribus: & qui contraria ex contrariis, vt Empedocles. Vnde & nomina ducta sunt, nam qui ponunt calidam esse principium, inde afferunt & tātū id est ipsum vivere est nominatum, q̄ vita ipsa in fere & calore consistat. Qui vero frigidū, tātū id est animā vocatā esse, q̄ euinatione & respiratione egeat. Sed quid de anima senserint antiqui, hactenus sati per cursum est.

Secundi capituli scholia. vi. Quandoquidē ramenta illa quē in aere volitāt. Ramēta pulueres sunt minutuli exigui & molis in aere volitantes, qui propter paruitatē extra solū radium non cōspiciuntur, & ob debilitatē virtutis aerem diuidere nequeunt, quo deorum decubant. At vero vt dignoscatur quid verū Democriti opinio consistat, quidve falsi, quo similiter in alijs quibusq; antiquorū opinionibus perquiratur et quid vero sentantur, quidve a veritate discrepant in eis postū fuerit, in primis nosse oportet falso esse animā esse calorē, quāuis calor naturalis in omnibus viventibus & anima instrumentū ad operationes exercēdas inueniatur. Falsum est & eam ex sphäricis atomi componi, cum nō sint huiusmodi corpora insectilia. Vere tamē dicunt animam animalibus motum & vitam præstare, sed nō tamē animam naturam ambiant, cum etiam vegetibus vitam præstet. Non item recte disserunt animā respirationem esse, cum multa sint anima prædicta, vt plantæ, pisces, vermes, quae nō respirent. Et cōspicile peccatum admiserunt plerique eorum quos impræsentiarum recenter Aristoteles, assignantes id anima proprium esse, vt motum, aut sensum, aut intelligere, aut immortallitatem, quod aliquibus dūtaxat anima participatiis conuenit, & ali quibus non. Neq; recte sentiunt Democritus & Leucippus respirationem fieri per ingressum atomorum, eum fiat suscepit in tropis aere, qui corporeis est & diuīsibilis. Præterea cur animal non respītis moriatur, & respītans vivat, nec verā quidem causam assignant, quae ex posterius determinandis est requirendā. Denique admittendum nō est animā esse corpoream (quāuis id ipsum ex eorum dictis sequatur), si enim anima ex corporibus componatur, vt corporeasit necesse est, nam corporeum id dicitur, quod magnitudinē, corpoream in se vt subiectum haberet. Atqui anima in se non habet magnitudinem sed solū magna est per accidentem, scilicet per magnitudinem corporis, non est igitur anima corporea, nisi forte per accidentem, & quia materiae corporeæ coniuncta. Qđ itaq; anima non videatur, in causa est, q̄ ipsa neque per se sensibile est, neque alliquid accidet per se sensibile in se habet. Neq; simile est de pulueribus minutissimis, & de anima iudicū, quia pulueres minutuli per se corporei sunt, & magnitudinē habent, ob molis tamē exiguitatē vix bene perceptibile. viii. Auctore v̄sus Homero. Themistis alia hoc loco videt in tūre intelligētā quā litera p̄ se ferat, v̄pote. De mortuorum voluisse, sentire & sapere id ē, cōtra Homeris sententiā, eo carmine oppositū attestatis. Inquit enim Hermolaus interpretē. Vnde & sentire & sapere pro eodem habebat, magno alio qui teste Homero nō, qui quādā versu de Hecatore, facet, inquit, alid sapiens. V̄erū ex arthrypo A. 7

Greco & litera exemplari Aristotelis perquirenda esset exactius huius loci explanatio. ix. Et si simile in ea, sua cognoscere simila. Errauit Empedocles prater cetera quae de anima perperam sententia sexto cap. secundi de generatione a Philosopho abunde reprobata, prorsertim eo ipso quod posuerit in anima simile cognoscere suum simile, ut & alijs fere oes philosophi, quorum hic affectur determinations de anima accensentias, non enim est in anima quisquam celum quo cœlum cognoscatur, & aurum quo cognoscatur aurum, & albedinis quo cognoscatur albedine. Id enim assertere, persimile est atque affluere specimen repræsentare rerum sibi oblectarum imaginem, quod in speculo quicquid simile sit secundum substantiam rei obiectae, ut simile lapidis si representetur lapidem, & simile ovis si speculum afficiatur ovis imagine, & simile lupi si referat lupum. Quod si manifeste falsum est, & primus. At si in speculo intelligatur forma substantialis nata efformare onanum colorum magnitudinem, species, & materialia nata illas suscipere, tunc speculum dicetur referre rerum omnium colores, quod forma habeat effectuum imaginum coloris, & materialia illarum suscepit. Ita sane ponendum est intellectus omnium cognoscere, quod actus suis substantialis, & intellectus agens natus sit omnium rerum effingere efformare, & suapotentia substantialis, intellectus quod possibilis omnium itidem rerum species suscipere. Estenim intellectus et speculum aut oculus, cuius color est quicquid existit in rerum natura. Neque ex eo Aristotelis dicto quod haberet tertius de anima, anima intellectus quodammodo de esse omnia, sumi potest efficax argumentum ad probandum animam ex omnium rerum principiis componi, & omnium in se rerum substantias complecti, hincne simile in ea suum cognoscere simile. Nam non dicitur anima esse omnia secundum substantiam, sed secundum assimilationem atque representationem, quod in rebus propemodum assimilatur, quarum similitudine induitur, notionemque in se efformat. Quocirca admittendum quidem est animam habere in se rerum quas intelligent species atque similitudines accidentiarum, haud tam idcirco effigie simile in ea suum cognoscere simile, quod philosophi intellectus de simili secundum substantiam, quodque eiusdem esset speciei & naturae circa intellectu. Id autem nequaquam sit. x. Quinta est Timaei, anima ex elementis esse constituta. Elementa Timaei sunt numeri, ex quibus secundum Pythagoricorum sententiam posuit omnia componi, ut corpus ex denario magnitudinem, & animam ex denario cognitionum, hoc modo.

Punctum	I	Intellectus	I
Linea	2	Scientia	2
Superficies	3	Opinio	3
Profundum	4	Sensus	4
Corpus	10	Anima	10

¶ Tertiij capituli annotat.

¶ Fusile argentum, argentum viuum. ¶ Sub voluntate & intellectu appetitum &phantasmam comprehendimus,

Ertium caput continet duas conclusiones, septem rationes ad priam, & octo ad secundam. ¶ Prima conclusio. Animam ignem non esse, & seipsum mouere (ut vult democritus) impossibile est. ¶ Primo. Quia prius demonstratum est, quicquid mouetur, ab alio moueri, nihilque a seipso moueri. ¶ Secundo. Bifaria dicitur aliquid moueri: aut per se: ut quod in se motu habet, aut per alterum: ut quod cum non mouetur, in eo est quod mouetur: ut nauta sedens in naui. hec siquidem per se mouetur, ille autem per accidens. Queritur ergo anima per se mouetur, an per alterum? Si per se, oportet eam augmentacione, diminutione, alteratione, uno aut pluribus horum motuum moueri. Quicquid autem aliquo horum motuum per se mouet, in loco est, cinctusque corpore. Anima igitur & corporea, & in loco est: quod est impossibile. Si dederint per alterum, ut albedo & nigredo: nullus differtur: ut pote quae in eo quod mouetur existat, mouetur enim corpus. sed eam tunc accedit et consequitur non moueri: quare nec seipsum mouere. ¶ Tertio. Quia quecumque sensibili mouentur, motum secundum naturam & motum violentum eisdem accide re videmus. Itaque & animae motus secundum naturam & violentus accideret, quare & quiesceret nunc natura, nunc vero. In quod enim aliquid natura mouetur, et in co natura quiescit, in quod autem vero, violenter. Sed quis animae violentus motus: si seipsum moueat? que natura quiescit? violenta? haec ipsi vel effingere volentes, nequeant. ¶ Quarto. Si anima sit ignis, ut ponit Democritus: ignis autem solum sursum moueat, & anima solum sursum mouebit. Et cum anima corporum moueat: et ipsum quoque, & animal. Vnumquodque na-

tura sursum mouebitur. Sed quid absurdius? Et ita agimus contra eos qui eam ex aliquo aliorum elementorum conflareunt, nam si terra esset, solum agitaretur deorsum, si aqua, in locum aquae. & si aer, in aeris locum. ¶ Quinto. Si anima seipsum moueat, rationabile est consimilibus motibus moueri corpus, nam ipsa corpus mouere videtur. Et retroagitur, si anima seipsum moueat, & moueat corpus, rationabile est anima se talibus agitare motibus, quibus & ipsa corpora agitari videmus. Atque corpora delatione ferri videmus. delatione igitur et loci mutatione fertur anima, quare et exire continget anima: et regredi, et animalia mortua facientia resurgere. Viscum itaque ipsis configit esse videtur, anima per alterum et per accidens moueri dicere. et cum anima aliquo violentia impellitur, et anima quoque id per accidens pati. Non igitur per se mouebit. Cui enim aliquid per se conuenit, illud per accidens eidem non convenit: neque et diuerso: ut quod est per se bonum, non est per accidens et per alterum bonum. & neque quod per accidens bonum est, id per se bonum est. Neque dicere possint motus sensibili peculiares & proprios esse anima, quibus seipsum moueat, nam sine exterioribus sensum exercitare non potest. Et ita de appetitu & ceteris dicendum. ¶ Sexto. Quia id ipsis fatentur, anima ut anima moueri, essentiaque esse motu, quod autem mouetur, videmus seorsum a motu stare. quare & si de anima ita futurum sit, stabit seorsum a sua essentia. Sed quo pacto id fiat? satius est igitur cōfiteri ipsam secundum accidentem moueri, & non per se, motu vero eius esse substantiam. ¶ Septimo. Democritus assertens spherales atomos semper agitare corpus, quod nusque natu sunt manere, persimile dicit Philippo comediarum scriptori, Dedalus olim ligneola Venerem fecisse, que fusili argento infuso se motaret. Sed queritur a Democrito, quid causa quietis animalis sit? nūquid afferre poterit semper mobiles atomos, & quod se se quietare non possint? Et certe non sic moueri videtur animal, sed voluntate & intellectu. Et Timaeus propinquus Democrito asserebat, anima scilicet seipsum agitando simul mouere corpus, quod corpori sit adiecta, alligataque. Inquit enim Timaeus, cum anima opifex deus ea cōdidisset rem, circulū flexit in orbē, quem in geminos secuit: quorū unus circulū cōcidaret, & alter interior habere. Interiorem rursum cōminuit & secuit in septem secundū septem rursum glomerauit in orbes. quapropter, inquit, cœlū torqueat ingyrū, quod anima sit circulus: quod in harmonicos diuisa circulos, & ex his ut elementis cōstat, suo motu corporis torqueat et euoluit. Ex harmonicis siquidem cōflata circulis, canorisque numeris, quo per dulcem illā semper possideat harmoniam, & quo emodulatos sempiterno motu affectat cītatque gyros. Sed primū Timaeus occurrit arguendus, quod anima fecerit magnitudinem, & maxime eam quam vult esse rationalem & intellectu. nam hæc de anima mundi intellectus, magnitudo, siue circulus, siue globus (ut vult Timaeus) esse non potest. ¶ Primo. Quia omnis magnitudo cōtinua est, quod eius particulae in terminis cōmuni finiunt, in ipsoque copulantur. Intellectus autem hoc pacto continuus esse non potest: sed (ut intelligibilia) unus est, aut omnino imparabilis, aut non ut magnitudo, cōtinuus. ¶ Secundo. Quomodo intelligit? cum velit Timaeus ipsi opus esse tactu et appropinquatione rebus quas sit percepturus. Si qualibet parte intelligat, et partes eius sint puncta: cum ipsa sint infinita, infinita transibit. Si partes ponit magnitudines, contingit ipsum infinites idem intelligere, quod semel intelligere sufficeret. Si non qualibet parte, sed toto curuamine, totiusque contactu, ad quid erunt partium cōtactus. Et quomodo totum tangendo intelligit, cuius nulla parte tangendo intelligat? quomodo intelligit indivisibile, si indivisibili, non toto curuamine, circuloque et totius contactu intelligit? neque quidam indivisibili, nam indivisibile indivisibili attacatum non habet. ¶ Tertio. Quia intellectus operatio, intellectio est circuli, circulatio. Qui sit igitur intellectus circulus sit, cuius intellectio circulatio sit. ¶ Quartus:

Circulatio, perpetua est. At intellectus motiones fidem habent, aeternam quidem, quia sunt alicuius gratia. Proruere autem in infinitum non valent & contemplatrices, nam haec aut definitione aut demonstratione cōtemplantur. finita autem omnis definitio, omnisiq; demonstratio, haec ad principium non reflectuntur, sed potius secundum rectionem procedere videntur. Circulatio autem semper ad principium reflectitur. Non est igitur intellectus circulus, & eius intellectio circulatio. ¶ Quinto. Intellectio & mentis operatio quieti quam motioni similius est. non igitur circulatio existit. ¶ Sexto. Motus videtur esse ab animae natura quam status magis alienus. monstrat hoc temulenta, agrotantes, infantes, & senes. Si igitur continue & irrequie moueretur, motus esset ei violentus, praeter naturam, minusque suae naturae conuenienter semper, quod esse nequit. Et si dixeris motum esse eius essentiam, relabimur in predicta incommoda, virgebitque difficultas, quo intelligit immota. videretur enim motu & sola mota deprehendere debere, cuius tamen oppositum constat. ¶ Septimo. Cōsentiant plures melius esse intellectui, liberari corpore, quo tanquam vinculis & carcere clausus detinetur: tanquam corpore soluto beatior feliciorque futura sit vita. Laboriosissimum igitur (ut sentit Timaeus) animam mundi & perfectissimum intellectum nūquā a corporis vinculis posse absoluī, neque causam assignauit cur caelestes orbes torqueantur in gyrum. Et si querat causam, si intellectus molis & magnitudinis oīs sit expers, cur voluat in circulum? Dicimus quia melius est & taliter esse. Fit enim unumquodque quā fieri potest optimè, sed hec cōsideratio aliena est. ¶ Octavo. Quia dicit Timaeus anima se iungere corpori, ipsam mouere corpus, & corpus moueri. Neque definit vello pacto quale corpus, qualiterve dispositum, ipsam suscepturum sit: perinde atque si ne discrimine in quodlibet migrat: per simile Pythagoricos fabulis, qui quilibet animam quodlibet corpus ingredi fingunt, isti que dicunt similia.

¶ Morte carent animæ: semperque priore relicta
¶ Sede, nouis domibus vivunt, habitantque receptæ.
¶ Omnia mutantur, nihil interit, errat, & illinc
¶ Huc venit, hinc illuc, & quoslibet occupat artus
¶ Spiritus: eque feris humana in corpora transit,
¶ Inque feras noster: nec tempore deperit vlo.

¶ Sed ita sentire nihil aliud est quā si quis artem fabrilem transire putet in fistulas. Ut enim ars proprijs vitur instrumentis, ita quoque anima proprio vitur corpore instrumento. Videlique uniuscuiusque animalis corpus propriam sibi vendicare speciem & formam.

Erit capitis scholia: xvij. Quæcunq; sensibilit̄ mouetur. Id nō de sensibilibus, id est sensu per cuius intelligitur. Cœlū enim hoc modo sensibile est, & tamē ei nō competit motus naturalis & violētus, sed dūtaxat naturalis. Sed de sensibilibus accipitur, id est ijs quæ sunt in mundo sensibili, & cōcauō orbis lunæ cōrēta. porro anima ut pars essentialis, ipsius celi lunc ambitus (sicut & tota res naturalis) continetur. Id autē cui cōuenit motus naturalis, & nō motus violētus, neq; quies a motu natura li, oportet esse perpetuā, ut corpora celestia. Q uod si Democritus instet anima esse perpetuā, & id cīrcō eā solo motu naturali moueri debere, & nō motu violētus, neq; vnquā quiescere, contendit Aristoteles & corpus itidē semper moueri debere, neq; vlla interpolari quiete. Si enī anima seipsum moueat, rationabile est cōsimilibus motibus moueri & corpus. Corpus autē semper moueri est possibile, ijs & anima semper a seipso moueri. Cui enī aliquid per se cōuenit. Id proloquium intelligendū est de eodē secundū numerū, & nō secundū specie aut genus. Nam si quispiā in nauis oblonga quæ defertur ad orientē, obambulauerit in occidente, per se quidem defertur, & per accidentem, sed non eadem secundum numerum delatione. Nempe per se deambulat in occidente, & non per accidentem. Ediuero per accidentem & ipsius nauis motu defertur in orientem, & non per se. Et id nullū est incommodeum, sicut neq; spheras inferiores per alterum & agitatione primi mobilis rapi de oriente in occidente, proprio autē motu simili gyrari de occidente in orientē. Per simile dicit Philippo comediarū scriptor. Dædalus artis fabricādū perfringimus, teste Plinio libro septimo naturalis historiæ, lignaria fabrica primus adiuenit, ut ferrā, aſcia, perpendiculū, terebellū & nauibus primus malū & antennam imposuit. In Creta Labyrintū extruxit, de quo Ouidius.

Dædalus ingenio fabra celeberrimus artis.
Ponit opus, turbatq; notas, & limina flexu.
Dicit in errorem variarum ambage viarum.

Hūc dicit Philippus comediarū scriptor Græcus fecisse imaginem Veneris exiguum & ligneum, eiq; infusisse argētū viuum (quod sicut per se semper agitur & fluit, ita ea quibus infunditur reddit cōtinuo agitatu mobilatur cum assidue motaretur, crederetur viua. Per simile dicit litera esse Democriti positionē, qui dixit atomos delitescentes in corpore, agitare corpus. Et sane secundum eius sentiam argenteum fusile ut anima est, & imaginis Veneræ lignum ut corpus. Nempe ut argenteum fusile & seipsum & lignum in illa Veneris statua mouebat, ita & anima seipsum & corpus a Democrito mouere ponebatur. xix. Sed ut intelligibilia, unus est. Intelligibilia, entiaque suā pramūda quā solo nobis obtutū, mentis adeūda sunt, vnitatem habet longe maiorem simpliciorem, quā hæc in inferiora. Nempe in partes integrates eiusdem ratione solo numero discrepantes nō diducuntur, sicut hæc nobis cōspicua corpora. Et hanc vtramundanorū entium vnitatem simpliciā etiēcē propemodū intellectus habet humanus, qui etiā in partes eiusdem naturae secundum numerum dissidentes ad materię sectionem haudquaquam patibilis est. In partes tamē substantiales, propriū actum, propriamque potentiam, essentialē diuisiōnem recipit, vt precedentiā declarantur, quare hominis intellectus non debet cōcedi omnino impartibilis, sed admittēdū est nō esse cōtinuus, quemadmodum magnitudo est continua. Nam ut quidpiam continuū dicatur hoc modo, aut magnitudo esse debet, aut magnitudinē in se habere, quorū neutrū anima competit. Nec tamen idcirco cōcedendus est intellectus esse discontinuus, quoniam inter illa duo mediū est, ut ipote id quod quātitatis est expers, talē enim neque cōtinuit, neque discontinuit. Et si querat causam, sic intellectus Timaeus sui positionē viuis est in intellectus de anima mundi infundente se moli sphærarū caelestium, & eam agitante, quam quidē ponit esse circulum, ut hanc ratione caelestes orbes in gyrum torqueat. At vero negandū est animam mundi mouere cœlos, ut ponit Timaeus, nam neque cœli animati sunt, neque mundus quiddam simpliciter unum, sed aggregatione sola. Mouetur autem vnaqueque sphera ab intelligentia eius moderatrice, non quidē eam informante, sed assiden- te ab extrinseco. Causa itaq; cur caelestes orbes in gyrum mouentur, hec est, quia vnumquodque fit quā optimè fieri potest. Corpora autē caelestia quia sphærica sunt & globosa, optimè circulo ferri nata sunt. Est enī circularis motus sphæricis corporibus vel maxime accommodus. Mouetur igitur circulariter, ut ferrina nata sunt. Sed ita sentire, nihil aliud est. Philosophus confutando dictum Pythagoricorum, allūsimat anima arti fabrili, & corpus instrumento artis fabrili. Inter quae tamē id est discriminis, quā anima in corpore est & suis organis, quibus ut instrumentis naturę vtitur ad sua opificia peragenda. Ars vero fabrili non in suis est instrumentis, sed in anima fabri. Si igitur in arte fabrili nō potest faber quoctūque vti instrumento, vti fistulis, certe nec anima quoctū organo aut corpore potest vti ad suas functiones exequendas, quinīus & minus, quādoquidē anima magis propria & peculiaria (scilicet intrinseca) requirit instrumenta, quā ars. Naturā ei ut exemplar est ars, instrumentū autē ars, dūtaxat est similitudo organorū naturæ, quandoquidem ars naturæ imitatrix est & æmula. Quocirca perperam postulerunt Pythagorici animam humanam transire in corpora ferarum, cum ea non sint apta in quibus anima nostra suis fungatur officijs.

¶ Quarti capitū annotat:

Sensoria organa, sensuum organa, ut oculus ut auris.

Vartum caput continent tres conclusiones, quatuor rationes ad priam, duas ad secundam, et octo ad tertiam. ¶ Prima conclusio: Animā non est (ut senserunt antiqui) harmonia. ¶ Fuit enim antiquorum compluribus vulgata et aperte credibilis opinio, nulla dictarum inferior, animam esse harmoniam, et corporis ex contrariis compositi compositionem, commixtionem, contemporamenūque, contraria et aduersa (ne dissoluantur) concilians. hanc enim compositionē, compositorumque proportionem, vocant harmoniam. Et hæc in communibus cōgressiōnibus communiter reprobata est opinio: quæ quod iterum vera non sit, ostendimus. ¶ Primo. Quia harmonia, proportio quædam est eorum quæ sunt mixta aut mixtorum compositio, hoc ipsi concedunt. At anima, neque proportio, neque compositio est, non est igitur harmonia. ¶ Secundo. Harmonia non est mouere. Id autem anima esse præcipuum consentient omnes, non est igitur harmonia. ¶ Tertio. Harmonia potius affiri debet de corporeis virtutibus, ut sanitate, pulchritudine, robore, q; de ipsa anima, in eo ipso difficile aptari posse videtur, nō est igitur statuenda harmonia. ¶ Quarto. Harmonia duabus potissimum significationibus vtimur. Prima magnitudinibus accōmodata est, quæ ita connexæ sint, ut nihil in-

ter eas consimilis naturae percipiatur ad se in se inuicem mouendū, & ad ceteras naturae functiones exercendas, optima proportione nexā. Secunda dicta est compositorum adiuicem ratio & proportio. Sed animam ut sensituum, appetituum, intellectum, nullus vocabit aptā ad iuicem magnitudinum (eo qui dictus est modo) collocationem, neque compositorum proportionem, nam varia est in eodem elementorum compitorumque proportio: ut alia est carnis, alia ossis, alia nerui. Erunt igitur in quolibet animato corpore plures animae, non est igitur anima: harmonia. Et ab Empedocle licet inquire (qui singulas corporis partes, carnem, os, neruum, propriam mixtionem & proportionem habere censet) an putet huiusmodi proportionem esse animam: si sic, plane fatetur eiusdem esse plures animas, & alio & alio tempore alias, si non, an sit omnium concordia? & utrum haec etiam sit ratio, an a ratione & proportione aliud? Et si non est proportio singulorum, cur anima dissoluta, talis dissoluitur proportio? & contra, cur proportione dissoluta, dissoluatur anima? his dubitationibus virgendum esset Empedocles. Sed satis dictum est animam non a se moueri, non in circulum, non esse harmoniam, sed eam eo in quo continetur moto corpore, secundum alterum & per accidens simul agitari.

Secunda conclusio. Non quia anima gaudere, tristari, confidere, timere, mitescere, irasci, sentire, & intelligere dicere cōsuetudinem traximus, animam idcirco oportet moueri.

Primo. Etsi gaudere, tristari, cōfidere, timere, misereri, irasci, & sentire, quodammodo motus cōcedatur, non tamen sunt in anima, sed ab anima in corporeis organis suscepta, in hoc quod aliqua passa sint, aut mota, aut alterata.

Secundo. Dicere animam irasci vel timere, perinde est atque si quis dicit ea texere vel adificare. Et sane melius est hominem per animam tristari, gaudere, cōfidere, timere, irasci, misereri, aut sentire: quia hic motus non in ea sint. De intellectu autem secus videtur: cum ita ut substantia quedam in iesus inesse videatur, & non aboleri, aut corrumpi, cuius intelligentia & contemplatio non vanescit impediturve aliquo exteriore oblaeso, sed interiore. Si enim corrumpitur, aboleretur, impediturve: hoc maxime fieret ab inualescentia senecte, in qua omnia sensoria organa labefactari percipimus, rapique temporis edacitate. Id autem vitium in anima non fit. Si eni senex oculum haberet ut iuuenis, vtiq; videret ut iuuenis, videndi tamē operatio impeditur corporeo & exteriore oblaeso instrumento, & corpore passo: quemadmodum temulentis & regrotatibus accidit, quare intellectus incorruptibilis, imparabilis, & aliquid diuinius esse videtur, cius intelligentia & contemplatio non nisi aliquo interiore laeso aut indisposito impeditur, & de hoc aliud futurus est sermo.

Tertia. Neque anima numerū esse seipsum mouet, recte a Xenocrate assertum sentiendū est.

Primo. Quia ita dicentem sequuntur omnia incommoda, quae anima se moueri sequuntur afferentes, & alia quædam peculiaria & propria, quod ipsam numerum esse afferat.

Secundo. Quia cum quisquid mouetur, sectile sit, unitates autem imparibiles, quo pacto mouebunt seipsum.

Tertio. Dicunt pūctum motu suo linēam cōflare, & linēam motu suo planum, quomodo ergo unitas motu suo non efficiat linēam? Quod si ita sit, positionē habebit, eritque punctus, est enim punctus ut unitas positionem habet.

Quarto. Subtracta numeri unitate, alius relinquitur numerus. Subtracta autem parte, anima eadem consimilis que manet, decisamente pleraque animalia, decisæque plantæ vivunt. Non igitur anima numerus est.

Quinto. Nihil refert unitates animæ constitutere essentiam, & ut Democritus volebat, atomos. Si enim Democriti corpuscula ut pūcta intelligentias, que tamē molem relinquunt, & unitates molem, quid prohibet atomorum Democriti partem esse mouentem, & partem motam? & unitatum collectione aliquid quod moueat, & aliquid quod moueatur, ut in nostra ipsa magnitudine? Et id quod mouebit, non quidem se, sed aliud, anima potius dicendum erit, quod enim in animali mouet, anima est, non id quod mouetur: quare neque id quod mouet & mo-

uetur.

Sexto. Unitates animam constituentes differētiam habent, et quam habere possunt constituendo animam, nisi positionem habeant ut puncta, et cum non constituant, positione careat: et si duo puncta sunt simul, quare non infinita simul erit et indivisibile subiectum obtinebitur? Quorū enim locus indivisibilis, et ipsa individualis sunt.

Septimo. Si anima sit puncta: cum omne corpus puncta in se contineat infinita, cur non omne corpus habeat animam?

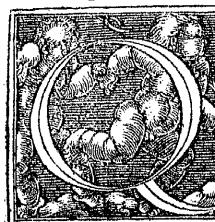
Octavo. Dicat quo pacto intelligent puncta separari posse, nisi lineam intelligent ex punctis abire compositam atque coalitam, et in puncta dividit. Non erit itaque anima numerus, neque puncta.

Varii capitis scholia. xx. Nulla dictarum inferior. Id est non minorem quam aliquam dictarum duodecim de anima opinionum habens probabilitatem aut verisimilitudinem, neque pauciores habens assertores. Hanc autem in publicis congressibus communiter reprobaram esse opinionem dicit Aristoteles, hoc est in publicis concertationibus literariis & disceptationibus, quibus vnum in locum conuenientes Athenis philosophia studio addicti, se exercitabant. Et sane digna fuit reprobari haec opinio. Nam anima substantialia est, & viuentis essentiam constituit. Elementariorum autem qualitatum contemporamentum (quā harmoniam dicunt) accidens est, sine quo et si anima subsisteret nequeat, ut quod ad viuentis requiratur complementum, non tamen factendum est ipsum esse animam, quinimum ab ea genere, & quidem physico discrepare. Neque efficax sumitur ratio animam esse huiusmodi proportionem elementorum, ex eo quod anima dissoluta, dissoluitur & qualitatum proportio, & coram dissoluta proportione, dissoluatur anima. Id enim non eo sit, quod anima sit proportio, sed quia anima huiusmodi contemporamentum conferunt in corpore viuentis. Deperditum autem conseruante, & id quod conservatur, deperdit necesse est. Similiter proportio illa qualitatū est causa necessaria formæ substantialis existentis in corpore viuentis, modo non existente causa necessaria, effectum non esse est necesse, ut deperdita caliditate, deperditur & ignis forma. xxii. Secundo, dicere animam irasci vel timere, cōuenient irasci & timere ex una parte, cum texere & adificare ex altera, eo ipso quod sunt ab anima, irasci quidem & timere, ab anima appetitus, & quatenus operationum apprendi est effectiva, textura autem & adificatio, ab eadem, quatenus consecuta est artem texendi & adificandi. Id tamen est discriminis, quod textura & adificatio sunt in materia extrinseca, & non in subiecto suæ causæ efficientis. Ita autem sit in corpore subiecto. Ceterum hoc loco ponuntur a Philo sopho prædicta cōuenientia, quod quemadmodum impropri & minus accōmode dicimus animam texere aut adificare, quia opera artis proprie attribui debent totis efficientibus nomine causalitatis expressis, ut proprie dicendum est, adificator adificat, textor texit, ita satis incepit atque imprædicimus animam, irasci aut timere, nam verba illa affectus animi exprimita, non exprimitur neque denotat id a quo sunt passiones, sed in quo & subiectum, non enim dicitur quis timere quia timorem efficiat, sed quod in se habeat. Cum itaque dicimus animam irasci aut timere, significamus ipsam habere in se aut timorem, quod falsum est, nempe iam anima efficit non in seipso sed corpore. Haud secus ac sol calorem gignit in aere, qui idcirco recte dicitur calidus, atque non recte sol calidus dicitur, quod calidum nominet subiectum caloris, & non effectuum. Est itaque anima vel sol, ut vel calor, homo qui denominatur irasci, ut aer suscipiens solis calorem. Cuius intelligentia & contemplatio non nisi aliquo interiore laeso. Id interius quo lasso impeditur actus intelligentiae, est intellectus possibilis, in quo intellectus recipiuntur. Sicut enim organis corporeis competunt naturales potentiae, & eis interduci eriam alicui opposita: impotentiae, ita intellectui possibili cōuenient naturales potentiae ad facile recipiendū intellectus scilicet ingenitū, quod se habet ad intellectus ageris operationes, ut pupilla bene disposita ad recipiendam visionem. Et naturalis impotentia intellectus possibilis est obtusitas & hebetudo, quæ simili est male dispositioni pupillæ, & sicut malis dispositioni pupille natura bene deducitur in meliorem statum, & sit oculus bene videns, sic obtusitas assida diligentia atque exercitio facile emendatur, & in acumen perspicacitatem permittatur. Assignat autem Aristoteles hoc loco argumentum confirmans intellectum esse a corpore separabilem, quod propriam habeat operationem, scilicet intellectum, quam sine corpore vnu acque organo peragit. Cuius id indicium est, quia si fieret in organo corporeo, deberet deficere & debilitatis senio organis corporeis cōtabescere, ut ceteræ operationes corporeæ ingravescere senectute labefactantur atque deficiuntur. Arquus non deficit intellectus deficiente corpore, quin potius syncerior, & valentior est, non igitur sit in organo corporeo, quare separato intellectu a corpore, & que fieri potest, aut melius, arque ipso corpori cōiuncto. Est igitur intellectus a corpore separabilis. Verum haec ex tertio huius evadent clariora. xxiii. Subtracta autem pars, anima eadem consimilis que manet, plantarum reliquis imperfectiora, plantarum naturæ satis propinquæ sunt, eo ipso quod sicut plantæ in diversas partes sectantur adhuc vivunt suo modo; & non arescunt, sicut & animalia huiusmodi multilata adhuc vivunt, & non separantur ab eis anima, quin immo patres distractæ in nonnullis rursum vniuntur, ut ostendit mutulus coluber, & musca capite truncata, & similia animalia exangula. In animalibus autem sanguinem habentibus id non accidit, quia a placardis natura sunt semotiora, & non patiuntur sectionis ob naturæ sui nobilitatem, quæ sumuntur.

tatis propinquior est similitudo. Porro animalia sanguine praedica vbi primum secentur, emit terent sanguinem, quo exhausto non amplius eis superstes posset esse vita, cum sit ipsorum alimento. Quorum enim locus indivisiibilis. Locus, receptaculum, subiectum, & non sumitur hic pro superficie concava alterum corpus continente. Illam enim diuisibilem esse necesse est, cum si magna sit. At si accidentium subiectum sit indivisiibile in partes extensionis, & ipsa accidentia in huiusmodi partes sunt indivisiibilia, et si alio quocummodo dividendi possint, ut numerus in anima existentes, in partes discretionis dirimuntur, & habitus animi in partes intensionis, notiones itidem in partes eas constituentes.

¶ Quinti capitinis annotationculae,

¶ Mens, intellectus. ¶ Moveri, moveri a se de loco ad locum.

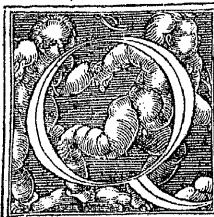
Vintum caput continet quatuor conclusiones, duas rationes ad primam, octo ad secundam, vnam quæstionem post quartam, Timæi responsionem, & eius improbationem. **¶ Prima conclusio.** Anima nō est incorporea eoquo existimant modo, qd si ex corporeo, & quidē subtilissimo: quod incorporeū appellant. **¶ Primo.** Quia pleraq; allata huic positioni accidunt incômoda, et quædam alia specialiora. Nā cum aīa in toto sentiente corpore sit, si anima sit corpus, duo corpora simul erunt, atq; se occupabūt. Sed esto dicas eam esse ex numeris & punctis: simul cum uno numero multi erunt numeri, et cū uno puncto simul multa puncta: vt totum corpus animam habeat, nisi dixeris aliquē alii iterū superuenire numerū. **¶ Secundo.** Quia neq; hī, neq; qui animā ponunt esse numerū, nō modo animā non ita posse diffinire videtur, sed ne eius accidentia assignare. Quomodo enim ex his cogitationes, sensus, voluptates, dolores, & cetera talia fieri assignabunt? Non facile est modos commentari, & fingere. **¶ Secunda.** Non opus est animam ex elementis constare, quo singulis singula cognoscat. **¶ Arbitrantur enim hi res non nisi a similibus rebus cognosci: quare anima ex ipsis rebus constituta sit oportet.** Id ita non esse ostenditur. **¶ Primo.** Quia non solum sunt elementa, sed alia qd plurima & pené numero infinita. Si igitur ex solis sit elementis, quonā pacto deum cognoscere? quo hominem, carnem, ossa? Non enī haec sunt elementa: sed ex quadam elementoru adiunicieni proportione (vt cecinit Empedocles) nascuntur: yt ita de osse, Sumpit aquæ partes duplices, tot & aeris ignis. Quatuor ex octo, tellus, hinc ossa dat alba.

¶ Nihil igitur proderit elementa esse in anima, nisi & ipsæ compositiones, rerūq; proportiones affint, quare si cognoscit os, hominem, lapidem, bonū, nō bonum, & os & homo & lapis & bonum et non bonum erunt in anima, quæ qd sint impossibilita, dicto non est opus. **¶ Secundo.** Cum ea quæ sūt, hæc secundum substantiam dicantur, hæc secundum quantitatem, hæc secundum qualitatē, et ita de ceteris prædicamentis, an elementa solarū sint substantiarū? qd si sic, quomodo cognoscet accidentia, qualitatē, qualitatem, et similia? An solorum accidentium? sed dicant tunc quomodo cognoscet substancialia, substancialiaq; compleat atq; constitutat? An erunt elementa substancialia et accidentibus cōmuniā, et id quidem per seipsum statim impossibile videtur, anima enim substantia est, et ex principijs quantitatis nascetur quantitas, et non substantia: et ex principijs qualitatis, qualitas. **¶ Tertio.** Quia absurdum est simile cognoscere suum simile, et sentire suum simile et tamē simile nō pati a simili, vt volūt, est enim sentire, pati, et cognoscere similiiter. **¶ Quarto.** Empedoclis sententia est, corporeis elementis animam elementorum similia comprehendere. Atqui animalium partes quæ simpliciter terreæ sunt, vt ossa, pili, nerui, nihil omnino sicutiunt: si tamen vera esset Empedoclis sententia, sentire deberent. **¶ Quinto.** Vnicuiq; principio maior erit ignoratio qd cognitio. Nā vnum solū (vt simile) cognoscet, cetera omnia ignorabit. **¶ Sexto.** Empedocles deū omnium ignoratiū simum facit, nam solus discordia non cognoscet, quam cetera etiā cognoscunt, cū

ex omnib⁹ cōsistet. Inquit enim deum (quæ Sphæru vocat) ex quatuor elementorum cōmixtiōe sola conueniente cōcordia pdiisse. **¶ Septimo.** Dicat Empedocles quō oīa, aīatanō sīnt, cū oīa, aut omnibus, aut uno (vt vult) constent elemento. Quod cūq; pigiē, aut oīa aut plura, aut vnu cognoscere necesse esset. **¶ Octauo.** Praclari⁹, id est qd continent, qd id quod continet ac p̄gitur, elemēta autē potius cōtineri vidētur, & conditionē seq̄ materiæ. Quicq; igitur clarius existimare oportet aīam quæ vt domina, vt rectrix, vt temperatrix dñet, & potissimum ipsā mentē lōge dñuiniōrem, & natura dñatricem esse, & elemētis priorē, non autē ipsa clementa (vt contendunt) esse omnium prima. **¶ Tertia.** Nullus antiquorū adhuc de tota anima attigit. **¶ Nā** qui permotum ēā definierunt, nō plane attigerunt. Sunt enim pleraq; animalia quæ sic sunt suæ sedī affixa, atq; cohærentia, vt se nunq; alio trāsseant, hæc autem vim motuam nō habēt, cuius quidē vsum nunq; exercent, itidem & plantæ. Neq; qui p̄ sensum, nam plātæ vt stirps viuere conceduntur, sensuū tamē expertes sūt. Neq; qui p̄ sensum & intellectum, nam nō modo stirps & plātæ sed & animaliū multa itellectus rationisq; cognoscimus ex ptia. Neque ppter eadē, qui per sensum & motū. Falsum & id est qd de carminib⁹ depromūt Orphei aīam spiritalem vento ferri, anhelitūq; attrahī. Nā id plantis, id animalium multis conuenire non potest, non enī plantæ & animalia respirat oīa. Et qui eam constitutam ex elementis esse volūt non ex omnibus esse compositā tenere necesse est, nā sufficeret altera cōtrarietas & ad se & ad suū p̄ noscedū contrariū. Et enī rectum, & sui & obliqui iudex & regula obliquū vero, neque recti neque suimet iudex est.

¶ Quarta. Sētētia eorū minime pbanda videtur, qui animā toto p̄ fusam permixtāque vniuerso censuerunt. **¶ Hac de causa.** Thales moueri potuit vt oīa plena dijs affereret. Sed id nō videbāt, nā qua ratione igni p̄ fusa & aerī, animal non efficiat: cū simpliciorum corporū pfectiores putent animas: perfusa autem cōfusis, & mixtis corporibus animal efficiat. Vtrum voluerint concedant, ignē & aerem aīata esse: id sane sine ratione dicitum appetit, aut ignē & aerem non esse aīata: & tunc quoque quæ animam habebūt, non erūt animata. Et false innitēbant rationi: qd quia quæ libet animalis pars eadem specie existit, pars ignis aeris, pars aquæ, animal constitutens, animata hac ratione sit: quare et aerem et aquā eadē aīa p̄ fusam et animata esse necesse est. Ita certe dicētes, pluris faciunt nr̄is elementorum aīas, vt immortales, indissolubilesque: nr̄as autem dissolubiles. **¶ Quæstio.** Cum animal vegetet, nutritur, indoleat, minuatur, cum sentiat, audiat, videat, olfaciat, gustet, et tangat, cum appetat, gaudeat, tristetur, mitescat, irascatur, cōfidat, metuat, amet, odiat secundū locum se agitet, serpat, natet, obambulet, se in aera volatu sustollat, cū contemplat, intelligat, cōponat, diuidat, ratiocinetur, an oīa hæc a tota proficiscantur anima? an a diuersis? an hæc ab vna pte, hæc ab altera, illa vero iterū ab alia. **¶ Responderunt aliqui plane alio vegetare, alio sentire, alio appetere, alio mouere, alio denique contēplari ac intelligere.** Sed quō? si plures sint animæ, si sint disjectæ, eas sustinerti, contineri que, ne se dissolvent, neve effluat, oportet. Id enim corpus efficeri nō potest: quin potius animæ officium est, ne concidat, ne defluat, continere egebunt igitur altero continente, quod (quicquid id fuerit) verius animam dicere licebit, et de illo cōtinente iterū licet inquirere, an sectum, an diuisum sit. Quod si sic, egebunt iterum altero continente, et hoc abibit in infinitum: aut tandem dabitur vnu, quod verius naturā imitabitur animæ. **¶ Secundo.** Sí tota anima totū corpus cōtinet, si ptes habeat discretas, diuisasque, et pars ptem cōtinebit. Sed quam obsecro potius cōtinebit itellectus, eis non liceat fingere. **¶ Tertio.** Delectæ plātē ostendit p̄ totū eandē animā inesse, et cōsimili vita partes viuere: similiēque virtutē habere si surculū, si ramū iterū terra obrueris, alimentū sumit, radicem, instrumentū attrahēdi, aptius sibi format ac aggenerat. Ita potentia animalis i animali nō separari

tantur: ut sensitiuum vegetatiu[m], vegetatrix vero et plantis & animalibus sola communis fuerit: in plantis a sensitiva secura, sed in animali (ut dictum est) nūquā.

Vtrū ani
ma dicen
da sit cor
poreā an
incorpo
rea.

Aut q̄ elementa non s̄nt animata, quorum v̄trumvis dicātur, consequitū īcōueniēs. Et cum argumentātur, quālibet partem animalis esse animatam, ignem autē & aerem esse partē ani-
malis, cum constiūat animal, & proinde ignem & aerem animata esse, admissa quidem p̄positio-
ne, neganda est assumptio. nam tamēt̄ ignis & aer animal cōstituēt accidētario & secundum cō-
temperamentorū rationem, non tamē re ipsa, & secundum suām substantiā. xxvii. Quæstio. Cū

animal vegetet, nutritur. Huic quæstioni succincta adhibenda est responsio, quasdam viuetis operationes per totum ipsius corpus fieri, ut nutritionem, auctiōnem, diminutionem, & tactiōnē, & illæ a tota sunt anima. Aliae vero eiusdem operationes non in toto sunt corpore, sed peculia- ria propriaque sibi determinant organa in quibus fiunt, ut visio oculos, auditio aures. Et ea a di- ueris sunt animæ partibus, vnaquaque ab ea parte quæ in proprio determinat oque illi functio- ni est subiecta. Et id quidem locum habet in fysiuentibus, quorum animæ secundum materię di- visionem sunt partiles, nam in nomine (cuius anima hufufmodi diuisiōnem non admittit) ope- rationes omnes a tota sunt anima, cum ea partes non habeat.

¶ Paraphraseos in Primum Aristotelis de anima, & in eundem scholiis, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS
in secundum de Anima, annotatiunculae.

C totus sensus, tota sentiendi potentia. **C** Pars sensus particularis sensus: vt visus, vt auditus.

Ecundus liber de anima continet quatuordecim capita, Primum caput cōtinet sex diuisiones, tres conclusiones, animæ definitionem, ei² declarationem, & duo corollaria post tertiam conclusionem. ¶ Prima diuisio. Eorum que sunt hoc substātia ē, illud accidēs. ¶ Secūda. Substātiarū, hoc mate-
ria, & hoc species & forma, illud vero tertiu ex vtrisq; cō-
positū. Et materia est poterū, forma autē, actus & pfectio
p quam est hoc aliquid, cōpositū vero ex his cōflatum, hoc
aliquid est. ¶ Tertia. Duplex est actus, hic primus, ille vero secundus, quēadmo-
dū sc̄iētia, & cōsiderare. ¶ Quarta. ¶ Substātiarū hæc sūt corpora: quæ (& p̄cipue
naturalia, vt sunt ignis, aer, aqua, terra, & ex his composita) substantias nuncupā-
mus, de talibus enim nostra determinatio est, hæc autem corpora non sūt. ¶ Quin-
ta. Corporum hæc sunt naturalia, & hæc artificialia, quibus naturalia principium
præstant. ¶ Sexta. Corporum naturalium hæc vita participant, illa vero vitæ sūt
expertia. ¶ Dicimus enim ea vitam habere, quæ per seipsa alimento suscipiunt,
nutriuntur, augescunt, minuantur. Vnde fit vt omne corpus naturale, vitæ parti-
ceps, substantia sit, & quidem cōposita. ¶ Prima conclusio. Anima, substancialis
actus est corporis in potentia vitam participantis. ¶ Nam anima, corpus huius mo-
di vita participantis non est, tale enim corpus in subiecto non est, anima autem i sub-
iecto est, neq; subiectum ipsum, idenīm materia est. Et anima substantia est, &
nullorum nisi vita participantium corporum, est igitur anima, substancialis actus
corporis in potentia vitam participantis, nihil enim aliud quod ipsa esse possit, rea-
lustum est. ¶ Secunda. Anima est actus primus. ¶ Nam cum duplex sit actus,

hic ut scientia, hic ut consideratio, anima actus ut scientia est, quia sicut scientia se habet ad considerare, ita anima ad corporis viuentis operationes. Ut enim scientiam habens nunc considerat, nunc vero non: habitum tamen habet: ita animam habens, nunc vigilat, ceteras operationes exercens. nunc vero opprimente somno cessans a sensu, & motu, animam habet ut habitum. Atque scientia prior est. & praeuenit considerare, igitur, & anima prior reliqua viuentis corporis operatione. ¶ **Tertia.** Corpus animae moderamen suscipere idoneum, organicum est. ¶ Nam anima actus primus est & substantialis corporis in potentia vitam habentis. Omne autem tale organicum est: quod plane in animalibus licet intueri: ut os ad accipendum cibum, venas ad deferendum, ossa ad sustinendum, & fulciendum corpus. Idem fruticibus & platis evenit, radix enim in ipsis vis os habetur, attrahit enim utrumque alimentum, fibræ per totum forrectæ, ut animali venæ, lignum, ut ossa folia sunt in testulari folliculorū que fructuū cooperimētū, folliculi vero, in ipsis operinien-

tum fructus, est igitur corpus anima moderandum, organicum. ¶ Animæ diffinitio. Ex his licet hanc communem animæ diffinitionem elicere. Anima est prius substantialis actus naturalis corporis in potentia vitam habet. Neque in omni animo, quod sit in seipso, que querendum est cur anima & corpus simul, vnum sint, vt neque cur figura & cetera, vnum sint, & viuens aliter cur materia, quæ materie adueniunt, & cu vnum & ens dicatur multipliciter, vnum & ens actu, principalissimum est. Et dictum est actus substantialis, nam si dolabra animal esset, species & ratio a quadolabra nominatur, esseque accipit, actus eius esset, & substantia, qua non existente, non amplius esset dolabra, nisi nominetur, & aequiuoce. Est enim animal, talis actus naturalis corporis, eam in seipso habentis, sui motus et status principium. Itidem si oculus animal esset, anima utique visus esset, et visus eius actus et substantia: quo quidem absente actu, non amplius esset oculus, nisi aequiuoce, vt lapideus, aut pictus. Vt igitur de parte, vt oculo conciperes, ita quoque de toto animali concipito. vt enim pars sensus ad partem, et totus sensus ad totum sentiens proportionem habet. Et sicut visus et pupilla illuc sunt oculus: ita hic anima & corpus, animal, et omnibus ad suas functiones organis vivitur anima. ¶ Primum corollarium. Ex his manifestum esse potest, anima actum perfectionemque non esse seminis, neque cadaveris. ¶ Non hoc vivere desit, illud vero nondum vivit, nondumque formatum organis, et si semen organicum sit potentia, vitamque potens accipere, nondum tamen organicum est, in potentia vitam ut nutritionem, indolentiam, diminutionem habens: quale oportet omne vivens habere. Sicut enim formatæ se ferræ incisio est actus, et non inexcisi, et nondum formati ferri, et visio formati oculi, ita vita non habens est quod nondum vivit, sed in potentia vitam iam actu habentis. ¶ Secundum. Ex his item non est obscurum percipere totam animam non esse a corpore seicutam neque partes si eam dividuam coedam, et cuius partes corporis partibus asciscamus, quemadmodum vsum oculo, earum actus perfectionesque: quodammodo quidem tota corporis forma ita sese habere corpori videatur, vt figura ferræ, et vt visus pupillæ. Non tamen ita de omni parte sentire necessitate erit, nihil enim probabile videbitur, quodam esse absoluta separataque, et quæ neque toti corpori, neque parti addita sit, vt actus et perfectio: qualis mens et intellectus esse videtur. Nondum tamen id a nobis discussum est, an eius vis ita sit humani corporis perfectio, vt sit tamen a corpore seicutus et separatus: quemadmodum gubernator a natu: cuius tamen perfectio est non adhaerens. Sed haec de anima in generali, et nondum omnino exakte discussa, hic satis sint, et sufficiant.

Rim cap. secundi de Anima scholia. iii. Tertia, duplex est actus, hic primus, ille vero secundus. Actus primus est a quoalius actus proficitur & efficitur, ad quæ primum principalemque causalitatis rationem habet, vt anima ad suas operationes. Secundus actus est qui ab altero proficitur, eoque aut tempore aut natura posterior est, vt operationes animæ actus sunt secundi ad animam. Sic scientia actus est primus non quidem ad animam, quia ab ea aggreditur, & eius portio est secundus actus, sed ad considerationem, non tam omnem, non enim ad ea quæ sciendi habitu prævenit, ex ea nanque consideratione scientia aggeratur, sed ad illam quæ habitu consequitur, & ab ipso habitu enascitur. Et quanvis huiusmodi consideratio scientiæ coheruerit (sicut enim ex operationibus acquiritur habitus, ita & per eas coheretur, ipsique intermissione elongescit & aboleatur) id tamē impedimento non est quo minus scientia primus sit actus, nam effectuus est & productivus considerationis. Actus autem primus, non soli coheruare, sed & producere actum secundum. Nec censendum puretur incommode, scientiam esse effectuam operationum perfectarum, & operationes itidem easdem effectivas scientias, cu id ipsum sit diuerso efficiendi modo. Scientia enim efficit operationem, vt producens, operationes autem scientiam efficiunt solum vt coherentes. viii. Anima actus, vt scientia est. Paralogismo figure dictioris decipitur, falsaque proportione, qui ex predicta propositione cum assumptione, scientia actus est accidentalis, colligere tentat animam esse actum accidentale. Non non ratificatur in ijs in quibus proportiones extrema concuerint, sed in quibus discrepant. Argumentandum utique erat & subsumendum, scientiam esse actum primum ad considerare, proinde animam esse actum primum admirales operationes. Sane quodammodo scientia actus primum, sine consideratione secundo actu compertiri potest, vt in dormientibus, secundus autem actus considerationis, sine suo primo actu, scilicet scientia, esse

nequaquam potest. Ita & anima sine visione, auditione, motione, & ceteris operationibus que non sunt necessarie ad animam in corpore conseruationem, neque seperant, esse potest. operationes autem prænominales sine anima neutrum possunt. Et ad tales operationes sese habet anima, sicut scientia ad considerare. Ceterum aliqua est viuentis operatio quæ anima tempore non precedit, sed quando dura viuens, eam continue exercet, vt pote nutritio, ad quam se habet anima, vt lux ad illuminationem. Nam quodammodo lux non tempore sed natura & causalitate illuminationem praevenit, ita anima uisusmodi operatione, non reponere sed natura est prior, & ad ipsam sequitur ut ceteras actus primi, quare non oportet actuum primum a quoquis actu secundo separari posse, sed tantum ab eo qui non est necessarius ad actus primi conseruationem. Nutritio autem necessaria est ad animæ conseruationem, cum sine ea viuens protinus interiret. x. Neque querendum est cur anima, & corpus simul. Nam principiorum non est efflagitada causa, sed ea vera esse supponenda sunt. At animam & corpus acutæ materiam corpora magnitudine prædicta simul, esse viuum totum, principium est ex hoc communiorum principiis sumptus. Partes simul sumptus, sunt ipsi totum. Id igitur non est querendum, ut neque querendus est cur cera & figura cere sunt viuum totum artificiale, scilicet imago cerea. Est enim cera ut corpus, figura autem cere ut anima. Et viuens aliter querendum non est, cur materia, & formæ quæ materie adueniunt, vnum sunt, si formæ quidem substantiales, vnum substantiale, vt equus, olla, sine accidentes, vnum accidentale, vt bicibutum, album. Nam talia esse vnum tanquam principium habendum est. Et cum ens & vnum multipliciter dicatur, & aequiuoce, principaliissima utriusque significatio est qua designant ens, & vnum actu, & cetera naturalem, nam cù substantia sit completa, est ens simpliciter, atque eo modo vna. Nam si dolabra animal esset. Aristoteles dupliciti analogia, & rerum quidem impossibilium, hic recte ostendit animam esse actum substantiam. Quarum prior est de dolabra, quod instrumentum est ad ligna leviganda & complananda, quæ sic inquit esset animal, tunc forma dolabrae a qua accipit esse & nomen, scilicet figura ei per arcem inducta, esset ut actus eius substantialis, nam per eam dolabra haberer esse substantiale, & existente forma dolabrae, esset dolabra, ipsa vero non existente, non esset. Haud aliter anima dat viuendi esse, & eius est forma, qua existere est viuens, non existente vero, amplius non est si quidem in analogia, anima ut figura dolabrae, viuens autem ut ipsa dolabra. Secunda analogia, & proposito quidem propinquior, est de oculo parte corporis, qui si animal esset (quod sane simpliciter utriusque non est, nam viuens, animal, arbor, equus, homo, nomina sunt corporum cōpatorum, & quæ sit actu, nulliusque alterius rei partes, quare nulla pars animalis est animal, & nulla pars hominis est homo, forma substantialis oculi, visionis effectiva (quæ vsum vocat) esset anima, actusque substantialis oculi, nam daret illi esse, eumque in esse conservarer, & ipsa præstare esset oculus, absque vero, non amplius disceretur oculus. Ita de toto animali & anima eius actu substantiali sentire ne cesset erit. Non oportebit (inquit) de omni parte, id est potest animæ existimare, quæ sit cōiecta corpori quantum ad suarum operationum perfunctionem, quæ scilicet eas exercitat in subiecto corporeo, eoque indiget ad ipsas suscipiendas. Neque etiam credere oportet omnem animam ad divisionem corporis esse diuisibile, & partes habere eisdem speciei, numero differentes, & materie partibus respondentes. Quodammodo enim est potentia animæ, scilicet intellectua, quæ neque corporis nec partis eius est addita, sed absoluta est & separata, non quidem secundum inexistentiam, & informationem, sed secundum operandi rationem, quæ suas in corpore ut subiecto non faciat operationes. Et haec eadem ad materie partitionem non diuiditur, neque particulæ habet materie partibus asciscendas. sed tota est in toto, & toto in quavis materie parte. Nondum tamē (inquit litera) disculsum est an anima rationalis sit humani corporis perfectio extrinseca, & ab extrinseco assistens, sicut gubernator nautæ, an porus intrinseca, & corpus informans, & cù eo vnum totum constitueus. Cui quidem questioni protinus respondentum est, anima humana esse actum intrinsecum corpori, eiusque intrinsecam perfectionem. Nam corpus vegetat atque viuiscat, & in eo operationes omnes animales, ut vegetationem, sensationem, appetitionem sensualem, motionemque facit intellectiones autem, & voluntatis actus, non in corpore. Quare non est concedenda anima nostra se habere ad corporeum nautam ad nauem, aut auriga ad currum, quoniam nauta cum naua non facit vnum simpliciter. Contra istam insuper & despicienda est illa. Commentatoris (ne dicā cōmentatoris) Auerois opinio, qui omnium hominum contendit esse vnum intellectum numero, ab extrinseco cum quisquam intelligit aduentantem, eis passim sententem, quod perinde est atque ponere omnium hominum esse vnum & eundem oculum numero, quem empli diuersi alternati in vsum haberent, vt Poeta tres Gorgonas vii viis fortis hominis vsum cofinxerent. Et plerique non minus impia quam falsa Christia neque religione in primis aduersantia, idem astruere conatus est, scripsitque mandauit. Cuius doctrinam ut perniciosem, & potissimum synceritatem nostræ fidei exitiale, Remundus pius eremita bono Ræmunda Christianæ religionis zelo promotus inter cetera peccata eliminanda & abolendam tota Christiana schola, quod si imprestarer, melius revera steris consolatum fuisset.

¶ Secundum capituli annotat.

¶ Sensus, appetitus, motus, intellectus, vis sensitiva, appetitiva, motiva intellectus

Quod
pars ho-
minis
est homo

Auerois

6
c
d 36
4
a
9b 36
ua. ¶ Tetragnismus, cū altera parte longius in quadratum reducitur, Et sit id, cū longioris lateris & breuioris ipsius parallelogrami altera parte longioris, media linea a proportionalis sumitur, vt docet Euclides, lib. vi. ex qua cōstituitur quadratum: vt esto a b figura altera parte longior, cuius longius latus b sit. ix. & breuius a sit. iiiii. sumaturq; linea c media proportionalis inter b. ix. & a. iiiii. quae erit. vi. ex qua fiat quadratum c d, duendo eam in se. Dico cd quadratum esse tetragnisum, æquale quod dato altera parte longiori a b. Nam vtrunque. xxxvi.

Secundum caput continet quinque conclusiones, tres quæstiones, earum solutiones, & vnum corollarium ad tertiam conclusionem, vnum ad quin tam, cum secunda animæ diffinitione, & tria ad tertiam quæstionem. ¶ Prima conclusio. Ex operibus animæ ipsam perquirere, & notam facere, par atque rationabile est. ¶ Nam incertiora natura, notiora tamen nobis ducunt nos in certiora & notiora naturæ & rationi, ab illisque ordinendum est, operationes autem animæ nobis certiores, & notiores sunt. Par est igitur ex talibus animam inquirere. Et debemus non modo diffinitione animæ esse contenti, quæ iē declarat esse, sed & eam habere exploratam, quæ & causam adhibeat: vt quid est tetragnismus, diffinitio, quod figura sit æquilatera rectangula figuræ altera parte longioris rectagula æqualis, q̄ sit tetragnismus ostendit, causam nō adhibens, & demonstrationis conclusionem subiēs, & diffinitio, q̄ sit media linea inuenit, causam adhibet, & qua conclusionem efficias & demonstres. ¶ Secunda cōclusio. Anima principiū est quo viuimus. ¶ Nā animatū ab inanimato vita differt, & quis anima multis virtibus polleat, sensu, appetitu, motu, & intellectu: vna tamē est quæ solū viuere ministrare dicitur, & hæc vegetabilis nūcupatur: cuius opera sunt, alere, augere minuere, gignere, & qua viuētia quodāmodo in contraria porrigit loca. Vnde sit vt plāta manifeste viuere dignoscāt, arbores enim, radices deorsum in terrā porrigunt, ramosautē in aperto aere in altū extendunt, & hoc est proprium omnibus viuentibus, nā nō modo sursum alimētū mittunt, augmētumque suscipiunt: sed & deorsum, omnique ex parte, et vñiunt quamdiu alimento suspiciant & nutriantur. Et eo pacto animan principiū esse quo sentimus, quo mouemur, et quo intelligimus, ostende retur. ¶ Tertia. Vis animæ vegetandi, a cæteris animæ viribus se fugari potest, aliq; vero ab ipsa minime. ¶ Nam plātis vis vegetādi et vita inest, quibus neq; sēlū vñilus, neq; appetitus, neq; motus, neq; intellectus adest. At animalis sēlū, aut cæterarū virū vñllā, in rebus mortalibus nunq; sine altrice reperias. ¶ Corollarium. Vnde fit vt viuentia omnia viuentia oīa viuere, et principiū habere vitæ a vī vegetative nō ab re dicātur. ¶ Quarta. Quicq; esse animal, ob sensu, primum nūcupam⁹. ¶ Nā ea quæ se sedē et loco trāsserē nequeunt, frūticū more, modo sēlū habeant vñllū, animalia nūcupamus, tolle autē sēlū, nō ap̄lius dicimus aīalia est igit, sentiēti vis, animalis principiū. ¶ Quinta. primus sēlū omniū taclus est. ¶ Nā sicut vis vegetatrix a cæteris separari potest, vt in stirpib⁹ a sēlū, appetitu, et reliq; ita tactus a cæteris sēlūs se iunctus cernitur, cuius causam aliquādo dicturi sumus est igit tactus omniū sensu p̄imus. ¶ Corollarium. Vnde fit vt sicut vis vegetādi vī uētū sit principiū, ita tactus sentiētiū: nullūq; animal sine tactu reperi possit vñ q. ¶ Secunda animæ diffinitio. Ex his iterū hanc animæ diffinitionē elicere possemus. Anima est primum principiū viuendi, sentiēdi, mouēdi, et intelligendi. ¶ Prima quæstio. An horum singula, vegetandi virtus, sensus, motus, et intellectus, sint animæ an potius animæ partes? ¶ Secunda. Si sint animæ partes, an locis, et subiecto distinctæ sint, an ratione sola? ¶ Responsio. In aliis quibus nihil difficile est videre eandem animam toto corpore perfusam, vt in stirpibus et plantis, quæ diuisæ in qualibet separata pte eandē, et consimilē vīm viuēdi retinen t, cum tamē diuisæ non sunt, vnam totius actu habet animam, potētia vero plures: diuisæ autem

fiūt actu plures. Ita & de insectorū animaliū (q̄ mutilata viuēt) animalibus euēnire videtur: quorum partes similiē vītā, sensum & motum retinent. & si sensum & motum concedimus, etiā appetitum concedere oportet. vbi enim sensus adest, & voluntatem & tristitiam adest necesse est. vbi autē hæc, & appetitum. Et nihil hic de intellectu, & cōtemplandi virtute intendimus, videtur enim genus alterū, quod se parabile sit, sicut icorruptibile a corruptibili. cæteræ autē loco abinuicem se tangi non possunt, quemadmodū nonnulli putare. Ratione tamen separari se inugiq; nō est immanifestum. si enim aliud est sentire, & aliud appetere: sensum & appetitū ratione duo esse necesse est. Et differentiae animalium secundum has sumuntur. hec enim habent omnes, hæc plures, hæc vnam. & idem circa sensum accidit, nam hæc omnes sensus habent, hæc plures, hæc vero vñū solū. ¶ Tertia quæstio. Cū vt duo sunt quibus scimus, vt anima, vt sciētia: & duo quib⁹ sanamur, vt sanitas, vt corp⁹: ita duorum quibus viuimus, quibus sentimus, quibus appetimus: vtrū duorum illorum est anima? ¶ Decimus animam esse primum actum & principiū viuēdi, sentiēdi, & appetendi, & ita aliorum: non quidem vt subiectum, & materia: sed vt species, & ratio quædam: que madmodum scientia et sanitas species sunt eorum que disciplinæ capaciæ sunt, et sanitatis. Actus enim agentium, in passo apto, idoneo, pa- 24 ratoque recipiuntur. ¶ Primum corollarium. Vnde fit vt anima, naturalis corporis et organici species, ratio, forma et actus bene posita sit. Tríplici enim existente substantia, hac materia, hac specie et forma, hac vero toto et compósito, neq; materia et subiectum esse cognita est, neq; corpus et totum: sed actus ipsum dispositum moderans. ¶ Secundum. Fit etiam vt recte senserint nonnulli anima neque esse corpus, neq; sine corpore. ¶ Corpus enim esse, iam satis manifestum est. Sed ideo non sīc corpore, quia sit in corpore, eius primum et precipiuū actus. ¶ Tertiū. Fit iterum, vt qui animam omne corpus ingredi posse putauerunt, indigne de anima locuti sint. Nam vt dictum est, vñiusque actum impotentia existenter, in propria accōmodataque materia fieri et vt fieri natus, necesse est. Sed quomodo anima sit actus, et quis, et in quo, satis abundanter dictum est.

Secondi cap. scholia. xiii. Vt quid est tetragnismus. Duplex tetragnismi siue quadrati in magnitudinibus hic ponitur diffinitio. Prior dicens quid, scilicet tetragnismus est figuram ex aequali lateribus & eisdem angulis rectis constitutam, altera parte longior quatuor itidem rectis angulos habet aequalē. Est autem altera parte longior figura quadrilatera & rectangula, cuius longitudine superat, aut ab ea superatur, vt figura e g h, cuius longitudine quæ a sursum in deorsum porrecta intelligitur secundum latera g & h, est maior longitudine quæ attenditur a sinistro in dextrum, exten- 2 a ta secundum latera e & f. Et huiusmodi figura, latera oposita habet aequalia, non opposita autem, sed ad angulum concurrentia, in aequalia, vt latus & aequaliter lateri, & g ipsi, sed e est in aequali ip- si g. Posterior vero & secundum loco posita tetragnismus in diffinitio, dicit propter quid, & causam explicat, q̄ scilicet tetragnismus est media linea, nō quidem diuidia, quomodo tamē in notis huius cap. sumi debet, vbi e & f minora latera altera parte longioris dicuntur esse media, id est medietas costarū quadrati, & quilibet costarū esse media, hoc est dimidia lateri g & h maioribus dati altera parte longioris lateribus, sed quia iter duas lineas datas in geometria quidem proportionalitate extreas, est media proportionalis, vt quæ sit pro- portio maximæ ad datā mediā, casit medie ad minimam. Et duæ illas lineas inæquales & extre- 2 b mæ, sunt latera altera parte longioris, media autem illa linea est latus quadrati, vt dati altera par- 2 c tē longioris est g h latus longius, g & h, & aquale in intelligatur vt vñius factus autem bicusus e & f ei aequalium sit vt ii. Inter illas duas lineas media linea secundum medietatē geometrica est linea a, vt fii. Nā quæ proportio ipsius g maximæ trium datarum ad a media, eadē est ipsius a media ad e minimam. Vt rāta enim est proportio dupla. Et tane inter datas lineas g a e, h a d secundum proportionalis geometrica, p̄ter hos tres numeros quib⁹ lineas designantur, vñii, iiiii, ii. Itaque ex linea illa medietate, inuēta inter duo latera inæqualia altera parte longioris, in se ducta, si constituitur figura, illa erit tetragnismus, qualis est figura a b c d. Lique ergo ex data hypothesi id verū esse quod huius capituli nō afferunt, scilicet et idem & f minora latera altera parte longioris, id est me- dia dimidia quæ cuilibet costarū quadrati, perinde atque si medietas est ipsius iiiii. & rursum co- starum quilibet, vt a, & b, c, & d, esse medium, id est dimidiam lateri longiori g & h ipsius alte- ra parte longioris, vt iiiii dimidius est ipsius vñii. Qd autē posterior diffinitio explicet causā ei⁹ quod

prior assert diffinitio, ex eo constat, quia per hoc quod a costa quadrati & quaevis aliarum trium equalium sit inuenta media proportionalis inter duo latera inequalita altera parte longioris, ostenditur tetragonismus esse aequalis altera parte longiori, quod primum per numeros ipsis lateribus annotatos facile ostenditur, utpote per hos viii iiii ii. Sane per vnam proprietatem medietatis geometrice coniuncte, quam ostendit Iordanus xxv propositione secundi arithmeticæ, datis tribus numeris continue proportionibus, quod sit ex ductu extremiti in extremum, est aquil et quod sit ex medio in se ducto, ut ex ductu ipsius vii in ij, prouenit xvij, et ex ductu ipsius iiii in seipsum idem procreatur numerus. At quod sit ex ductu medi i in seipsum, est tetragonismus, qui sit ex linea in se ducta, quod vero ex ductu extremiti in extremum, est ut altera parte longior, qui sit ex minore linea in maiorem ducta. Aequatur igitur tetragonismus altera parte longiori constituto ex lineis extremitis, quarum media proportionalis sit costa quadrati. Secundo tetragonismus esse aequalis altera parte longiori, ostenditur per magnitudinem rationem. Esto altera parte longior e g h, & tetragonismus a b c d, siquaque latus e f, siquaque dimidium cuiuslibet costarum dati quadrati, & quaevis costarum dimidia lateri e g, & etiam lateri f h, ei aequali. Dico datum tetragonismus dato altera parte longiori esse aequali. Divido enim assignum quadrati in duas medietates per lineam i k aequali costæ, & diuidentem duas costas a b & c d in duas medietates, per non primi Euclidis, quæ proponit datæ lineæ in duo aequa divisione. Similiter diuidendo datum altera parte longiore in duas medietates per lineam l m, aequali lateri e f, & diuidendo duo maioralia latera e g & f h in medietates per eandem propositionem. Tunc sic linea e f altera parte longioris est dimidia costæ a quadrati, & linea a i eidem costæ quadrati a b est media, per hypothesis, igitur linea e f aequaliter linea a i. Quaecunque enim viii & eiusdem sunt dimidia, ipsa inter se sunt aequalia. Sic linea l m altera parte longioris est media costæ quadrati c d, cum sit polita aequalis ipsi e f, & linea c k etiam est media eidem costæ c d, ex hypothesis, igitur linea l m & K inter se aequalia sunt. Quaecunque enim ad idem seruant proportionem, inter se sunt aequalia. Praterea linea c l est dimidia totius lateris f h, & linea i k est dimidia lateri e g, & est dimidia per idem, igitur linea c l, & a c eisdem dimidiis, inter se aequalia sunt. Denique linea m est dimidia totius lateris f h, & linea i k cum sit aequalis costæ a c per hypothesis, eidem lateri f h est dimidia, igitur linea e f m & i K ad idem totum h eandem seruant proportionem, inter se aequalia sunt. Itaque dati quadrati medietates a i c k, & dari altera parte longioris medietates e f, l m, quorum latera sunt ostensa aequalia, inter se aequalia sunt. Quorum enim latera sunt aequalia, & figure sunt aequalia. Simili quoque ratione ostenditur dati quadrati alteram medietatem i b K d, & quare ipsius altera parte longioris alteram medietatem l m g h, quod latera viii & quentur lateribus respondentibus alterius ut latus i b ipsi l m, & h d ipsi g h. Insuper latus i k ipsi l g, & b d ipsi h. Quare totus tetragonismus a b c d, aequalis est toti altera parte longiori e f g h. Quorum enim dimidiæ sunt aequalia, & tota idem sunt aequalia. Porro hisce duabus tetragonismi quadratique diffinitionibus Philolophus assimilat duas animæ diffinitiones, vnam precedentem capitulo, inuestigatam, & alteram hoc loco inquisitam, quarum prior declarat animam esse, & solum dicit quid, respondeque priori diffinitioni tetragoni, posterior vero animæ diffinitio caufam adiicit, & propter quid exprimi, secundque diffinitione quadrati est persimilis. xv. At animalis sensum aut ceterarum virium villam. Non ab re ad leedium in rebus mortalibus. Nam in entibus supramundanis potentia inter ligendisine vi vegetativa reperitur, at non in ijs quæ mortalem degunt vitam. Et quemadmodum haec conclusio ostendit vim vegetativæ potentiarum animalium esse primam, quod ab alijs animæ viribus separari possit, alia vero ab ipsa minime, ita & vis sentiendi potest ostendit prior vi mouendi atque intelligendi, ut a quibus separari possit in chylibus ostreis, ceterisque animalibus terræ affixis, mouendi autem & intelligendi, a vi sentiendi separari non possunt, aut sine ea inueniri. Demum vis mouendi simili ratione comparatur prior virtute intelligendi, quod mouendi vis se fugata repertur a vi intelligendi in anima libus sese de loco in locum se transferentibus, intelligendi autem facultas, a mouendi potentia nequam separata cernitur. Sit itaque quatuor potentiarum animæ, vegetandi, sentiendi, mouendi, & intelligendi, a quibus quatuor desumuntur gradus vivendi, vis vegetandi prima, nam a ceteris omnibus separatur vis intelligendi extrema, nam ab ea cetera omnes separantur. Vis autem sentiendi & mouendi ut extremitas intermedia, collocatione facta ad diuersa, priores & posteriores, nam & separantur a posterioribus, & priores ab eis manent separatae. Nempe vis sentiendi separatur a vi mouendi & intelligendi, ab ea autem separatur vis vegetandi. Vis vero mouendi separatur a vi intelligendi, & ab ea separare inueniuntur vires vegetandi & sentiendi. xxi. Prima quæstio, an horum singula. Huic quæstiōni adhibenda est responsio, dictas potentias, vegetandi, sentiendi, appetendi, mouendi, & intelligendi, non esse diuersas animas, ita ut quaelibet earum in uno & eodem viuente sit anima re ipsa ab altera distingua. Nam tunc eiusdem animati tot essent animæ inter se diversæ, quod in eo essent potentie, quod nimis absurdum est, sed sunt ipsam anima, ab easola ratione discrepantes. Sunt autem animæ partes, non quidem constituentes, ut duæ partes lineæ constituant lineam, sed potentiae particulares, & quæ propriis aequalibus animalibus operationibus additæ sunt. Quo sit ut in homine non sit ponenda anima sensitiva, dñe papa re ipsaq; distincta ab anima intellectiva, sed subiecto & essentia ei est eadē significans discrimen habet. Neq; idcirco facili oportet contraria, ut appetitione sive ualeat ad psequeñtiam.

Animis potestias ne que inter se, neq; ab anima xii discriminem habere.

& appetitione rationalem ad ideum refugendum, simul esse in eodem. Nam est ab eodem sint numeri praecipuo agente, utpote ab anima humana, minime tam in eodem sunt primo atque immediato subiecto. Appetitio enī sensualis in organo subiecto est corporeo, & rationalis in ipsi animæ propria potestate, quo circa deprehensum illi duo actus (est) vius sit prosecutio, & alter eiusdem obiecti recusatio, non esse contraria, nam conteria habent posse esse vicissim in eodem subiecto, sicut in inhalatione. Necq; inconveniens est ab eadem anima hos actus appetendi adiuvicem pugnare & propemodum aduersantes in eodem toto simul produci, ut in cœcitatibus & incoeritatibus, in quibus irrationalis appetitus summopere enī sit prosequi, rationalis appetitus abnegari renuit, nam dignatur hi actus, qui in nobis pugna colluctationeque atque efficiunt, in diuersis subiectis inহionis, hic quidem est ratio, ille vero sine ratione. Itaque non precipui agere diuersitas, sed subiectorum, diuersusque actus producendi modus hinc diuersitatem facit diuersitas, perinde atque eadem anima in videlicet organo efficit iudicium, sole minorē terra, in intellectu vero astronomiæ theorematibus adiuto penitus diuersum, utpote sole non esse minorē terra. Verū hinc iudicium contraria non sunt, tū non sint natā esse in eodem primo subiecto, est ratione diuersorum sint in eodem toto. xxij. Secunda quæstio, si sunt animæ partes. Huius secundæ quæstiōni adhibenda est responsio, ipsa animæ potentias non distinguuntur locis & subiecto, immo eas omnes in eodem esse subiecto primo, eademque subiecti parte, ut vbi & in quaquæ materiæ animalis qd a se mouetur parte est potentia vegetandi, illuc & sentiendi, & appetendi, & se mouendi adest potestate, sicut vbiq; in igne est vis calefactiva, simul est vis rarefactiva, sursum motiva, & illuminativa. Imo vbi vis est vegetans, illuc & audiendi est virtus, & qualibet sensu particulari sentiendi. Et vbi vis visiva, illuc & auditiva, & olfactiva, atque gustativa, non minus qd tactiva. Et quatuor illa vis visiva & auditiva in ea materiæ parte in qua sola fit vegetatio & tactio, & pede, non efficiat visionem, neque auditum, aut gustationem, est tamen illuc potentia atque animæ virtus ad efficiendum illa, non minus qd in proprio organo, ut oculo, aure, aut lingua, quia est omnino eiusdem naturæ cum ea animæ parte quæ huiusmodi efficit operationem. Modo quicquid virtutis conuenit vni eorum quæ sunt eiusdem naturæ, & alteri. Quod autem anima non in omnibus parte ut pede vissionem efficit, id non prouent ex propriæ virtutis defectu, sed quia illuc organum non habeat dispositum ad talē efficiendam operationem, & sine organo nunquam eam efficiat, quemadmodum si quis peritus scribendis non scribat defectu calami, non id ob artis absentiam prouenit, sed ob instrumenti necessitatem careat. Itaque quaevis animæ potentia per totum corpus diffusa est, ut vbi una est illuc & quilibet altera tunc communis, cum particularis, non tamē vbiq; est vnius potestæ operatio, illuc & cuiusvis operatio esse nata est, quia operatio requirit organum, quod si illi animæ partis cui non adest, adesset, & in ea operationem quam nunc facere non potest, anima faceret, ut si contemplari etiam pupillæ effet in pede, anima in pede efficeret visionem, & si in toto corpore, & anima toto in corpore visionis officium perageret. Neque tamen admittendum est potentiam videndi quam habet animæ particula pede informans, esse oriosam, qd illius potentia actum illuc nunquam exercet, nam id otiosum dicitur, quod eum ad quem ordinatur non exercet vnum quædo & vbi exercere natum est. Atqui anima in materia pedis non est nata visionem producere, non igitur est censenda otiosa, quod nunquam id faciat.

C Tertijs capitisi annotat.

C Trigonos, triangulus. C Tetragonos, quadratum. C Cupedia, cupiditas.

Eritum caput continet duas conclusiones. Prima conclusio. Potestias animalium quæ sunt quinque, vegetandi, virtus, sentiendi, appetendi, triouendi, & intelligendi) quibusdam insunt omnes, quibusdam multæ, quibusdam vero vna sola adest. Nam stirpibus vis vegetandi sola adest, animalibus omnibus vis sentiendi, cui semper appetitiva coniuncta est. Primo, quia appetitus sunt cupiditas, ira, & voluntas, quilibet autem animali vel imperfectissimo inest cupiditas, et si ira & voluntas desint, ut enim tactus, sensuum obiectissimus & insimus est, ita cupiditas appetitionum obiectissima & insima: sine qua (ut sine tactu) nulla subsistunt alia. Secundo, cuicunque inest sensus, illi eidem delectatio & tristitia inest, cuilibet autem animali inest sensus, habent enim tactum. oia igitur cuilibet animali inest delectatio & tristitia, cur autem haec insunt, inest appetitus, est enim delectatio, conuenientis & delectabilis cupiditas: dolor, contraria, tedium. Tertio, quia omne animal sensum habet alimenti, is autem tactus est, qui calidum, frigidum, humidum & siccum percipit, quibus aluntur animalia, animalia enim calidis, frigidis, humidis & siccis aluntur omnia. Et quicquid alimenti sensum habet interduces.

Qd omnes animæ potentiae in quavis aiat parate consistat

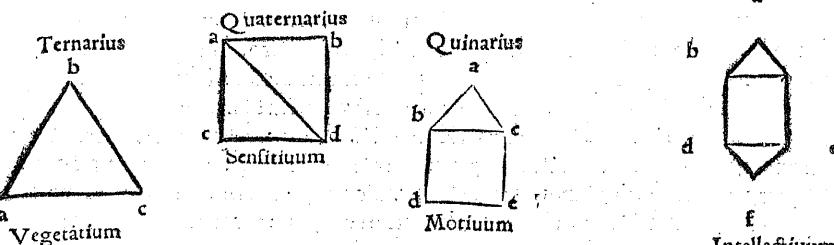
rit & sitit, quicquid autem esurit aut sitit, appetit, est enim esuries, calidus & fuscus appetitus: sitis vero, frigidus & humidus. Et quaecumque gula praeter hec experit, ex superfluo et accidenti experit. Quid sonus, quid color, quid odor, alimento cōducit? omne igitur animal appetit. Quibusdam praeter has potentias virtus mouendi adest, vt bipedibus & quadrupedibus oibus, quibusdam intellectus, vt homini, et si quicquam homine praestabilus est, homini enim intellectus et ceterae animae poterit insunt. Est igitur notum potentias animae quibusdam inesse omnes, quibusdam plures, et quibusdam tantum unam. Secunda conclusio. Animae ratio, figurae ratione similitudinem gerit, et anima figurae. Nam sicut datur figurae communis ratio, cunctis accomodata figuris, quae nulli figurae speciei propria est: itidem et animae communis data est ratio, omnibus conueniens animis, et quae nulli propria est. Et sicut preter circulum, triangulum, et quae deinde sequuntur particulares figurae, nulla figura est: ita praeter eas quae dictae sunt, nulla prorsus est anima. Et quemadmodum priores figurae in posterioribus clauduntur, vt trigonus in tetragono, ita vegetatum in sensitu, et priores potentiae in posterioribus, et vt figurarum prioresa posterioribus absoluuntur, posteriores vero a prioribus nequaquam: ita licet intueri in animabus. Est enim vegetatum sine sensitu, vt in stirpibus, sensituum vero sine vegetatu nonqua. Tactus qui sensuum primus est, sine alijs sensibus esse potest, auditu, visu, odoris sensu, illi vero sine tactu nunquam sunt enim pleraque animalia neque auditum, neque visum, neque odorandi sensum habentia. Et quaeunque se secundum locum mouent, sensum habent, non autem contra, est enim sensus prior: et ideo multa sunt animalia sensum et non motum habentia. Et cui intellectus inest (vt homini) omnes insunt, et intellectus, vltimus, minimus, atque simplicissimus est: quibusdamque mortalibus adest, et ceteras adesse potentias necesse est, non autem contra fit, vt cuiuscumque aliarum virtutum aliqua assit, huic & ratiocinandi virtus assit. Quare manifestum est animae rationem, figurae rationi similitudinem gerere, et anima figurae. Et de singularium potentiarum maximae animae propria atque accommodata ratione haec tenus dictum est.

Terrificatis scholia. xxyii. Ut enim tactus sensuum abiectissimus & infimus est: Species appetendi tres, magnum inter se perfectionis habent discrimen. Nam cupiditas omnium imperfectissima, & omnibus communis animalibus, ita aliquot nobilior, & perfectioribus duntaxat animalibus, leoni, viso, apro, & ceteris id genus natura induita, conchyliibus autem, ostreis & vermiculis negata. Volutas autem omnium perfectissima loli animalium homini praestata est, vt qui animalium omnium nobilissimi. in situ & praestantissimi. Haud dissimiliter inter particulares sensus exteriorum quidam perfectionis ordo compertus potest. Nam tactus, simus & gustus tactui coniunctus, abiectissimus est sensuum, & infimus, omnibusque animalibus etiam terrae affixus natura communicatus. Odoratus, & in animalibus rationibus ex pertibus visus, itidem & auditus, ad rerum discrimen internoscendum paulo sunt perfectiores, & ne omnibus quidem animalibus distributi, sed his quae quipiam habent perfectionis & praeabilitatis ultra affixa. Et aliquibus quidem sensibus odoratus, vt forsan vermis, aliquibus olfactus cum visu, vt apibus & muscis, quibus audiendi facultas non adest, nonnullis olfactus cum auditu, vt talpis quibus videndi adest vis. Demum plerisque brutorum visus, auditus & olfactus est datum, sed ad exteram solu sensibilia dignoscenda. At vero ali sunt sensus nobilissimi & praeabilitissimi propter ipsum & accommodatione scilicet visus & auditus in homine, ordinatis ad disciplinam capessendam ad quod sane officium nulli praeter hominem dicti sensus sunt accommodati. Et horum trium generum sensus exterioris primum respondet primo generi appetitus quantum ad imperfectionem & generalitatem, viro re tactus cupiditati, & secundum secundo, scilicet olfactus visus & auditus in brutis ira, & tertius tertio, visus in qua & auditus in hoce ad disciplinam susceptione, voluntati, vt hęc ostedit figura.

Sensuum proprietates	Sensus	Appetitus proprietates	Appetitus
& respondentiae		& ad sensus respondentie	
Imperfectissimus	Tactus & gustus	I	Imperfectissimus
Perfectior	Visus auditus, olfactus in brutis	2	Cupiditas
Perfectissimus	Visus auditus in hoce	3	Perfectissimus

V homini, & si quicquid hōre prestabili est. Id posterius adiecit Aristoteles propter Platonicos, qui posuerūt nōnulla animalia rationalia immortalia, intellectu predita, & homine praestantiora. Ceterū eis nō assentitur Philosophus hac in parte, sed hominē ponit (sicut & res se haber) animalium omnium praestantissimum & dignissimum. At vero cum in secunda huius cap. conclusione dicit litera, quibusdam mortalibus adest intellectus, illis & ceteras adesse potentias necesse esse, nō ab eo adiectum paretur, mortalibus, ad excludendas substantias cælestes angelicas, quae tametsi intellectu, fortitudine sint, & longe quidem humana mente perspicaciore, ceteras tamen viuentium potest, vegetati in quam, sentiendi, appetendi, & de se loco in locum animalium more transferendi, nō obtinent, quia immortales sunt, sempiternae vita supramundane sorte consecutae. xxvij. Et quae admodum priores figurae in posterioribus clauduntur. Priores figurae sunt, quae a priore minore regis angulorum numero denominantur. Posterioris vero, quae a posteriore & maiore angulorum numero nomen fortificatur, vt trigonus prior est tetragono, & tetragonus pentagono, perinde ac tertiarius quaternario, & is quinarius prior est. Porro ea figura in alia clauditur, quae ad alterius constitutionem tanquam pars concurrat, vt sine ea alia constitui nequeat, vt trigonus in tetragono, nō enī de linearī potest tetragonos quin trigonum suā partē contineat, nō aliter quod esse nequit quaternarius quin includat ternarium. Ea vero figura ab alia absoluitur, quae sine alia esse potest ac deformati, quē ad modum trigonus a tetragono, non enī trigonus includit tetragonū, vt neque ternarius quater narium. Constituatur itaque quatuor primae figure rectilineas, scilicet trigonus, tetragonos pentagonus, hexagonus, quibus intelligatur respondere quatuor animae potentias, quae aut ab alijs separantur, aut a quibus alijs separantur, scilicet vegetatum, sensitivum, motivum, & intellectivum, respondereque intelligatur trigono vegetatum, tetragono sensitivum, pentagono motivum, & hexagono intellectivum, hoc modo.

Senarius

Intellectivum
Perpicuum est ex hac descriptione oculis subiecta, trigonū claudi in tetragono, nam ducta diagono a d, conspicitur tetragonos cōpletū duos trigonos a b d, & a c d. Sic trigonus a b c, & tetragonus b c d e, cōtinetur in rotō pentagono tanquam sue partes. Demū trigonū a b c, tetragonus b c d e, & pentagonus b c d f, claudi cōpicuntur in rotō hexagono, quarto loco deformato. Haud fecus vegetatum in sensitivo clauditur, vegetatum & sensitivum in motivo, vegetatum autem, sensitivum & motivum in intellectivo concluditur. Dilucidū itidem est trigonū absoluī a tetragono, cum sine eo reperiatur, non autē diuerso trigonū & tetragonū a pentagono separari, deniq̄ trigonū tetragonū & pentagonū ab hexagono semoueri, sicut numeri minores a quibus denominacionem accipiunt, a maioribus absoluuntur. Haud aliter vegetatum a sensitivo, vegetatum & sensitivum a motivo, vegetatum sensitivum & motivum ab intellectivo se iuncta inueniuntur.

Quartū capitū annotat.

Auspiciari, ordīri, incipere. Clavis gubernaculum nauis.

Vartum caput continet septem conclusiones, vnum corollarium ad quartam, tres rationes ad ipsum, tres alimenti proprietates, vna dubitationem, & vnum corollarium, & tres alentis & augmentis differentias ad quintam. Prima conclusio. De actibus potentiarum quam de potentias prior apta incumbit determinatio. Nam considerandum est quid vnaquaque potentiarum sit, quae ve passiones consequantur, et insint. At actus operationes que potentiarum ipsis potentias nobis priores notiores que existunt, ipsorum igitur quam de potentias prior incumbit determinatio. Secunda. Eadem quoque ratione de actuā obiectis quam de actibus ipsis prius determinandū est. Nam potentiarum obiecta nobis sunt actibus priora et notiora: vt alimentum, sensibile, appetibile, locū, intelligibile. Tertia. Inter determinanda, alimentum et generatio primum obtinēt determinandi locū. Nam vis animae vegetandi oīm prima est, quae in omnibus inest: sine qua nullæ

aliarum insunt: cuius officia sunt alimento vti, augere, minuere, & generare. Et horum naturalissimum & praecipuum est sibi simile generare: omnibus viuentibus (modo sint perfecta, non capta membris, non deprauata, neque spontaneam generationem habentia) conuenienter: vt animal, animal simile generare, & plantae similem plattam. Sic enim semper secundum suum simile (cum ea ipsa eadem in numero manere non possint) perseverat, & assimilatione cōditionemque subsequuntur diuinā, quātūm eis cōceditur: quam appetunt omnia, cuīusq; gratia agunt omnia quae sunt in natura. De aliamento igitur nutritiua & potentia obiecto, & generatione potissimum eius opere, & vt aliorum fine, non ab re primum aūspicamus determinationis locū. Attamen duplex est id cuius gratia res fiant, vnu quo, vt diuina illa sempiterna q; ratio, quā appetunt omnia, vt diximus: vt quantū vnuquodq; potest, sit eternitatis sortisq; diuinæ particeps, illud magis, illud vero minus, & id summum est. Alterū est cui, vt ea ipsa quibus hæc diuinitatis imitatio acquiritur, ad quae attinet, & pertinere videtur, & hoc infra alterū, atq; illi inferius est. ¶ Quarta. Anima in viuentibus trū causarū, formæ efficiētis, atq; finis vicem obtinet. ¶ Speciei quidē & formæ, quia viuere viuentibus est esse, igit & anima (qua est viuēdi causa) ipsius animatis dat esse, & eorum forma existit. Item omnis actus potētiae, species est & forma, anima autē actus est potētiae, est igitur forma. Quod efficientis, statim notum est, nā augmentationis motum atq; decrementū p̄fstat. Nihil enī natura incrementum decrementumque sustinet, quod non alatur, nihil autem alitur quod non sit animæ particeps. Et multis' et si nō omnibus sensum & motum p̄abet anima, est enī sensus, alteratio qua dā: que nullis animæ expertibus accidere potest vnuq;, ita & neque progressio, & que cūque animali mutatio a se cōueniat. Et quod finis, & causæ g; atq; cuius etiā vicem obtineat, cognitu facile est. Nā vt quae mēte & ratione fiunt alicuius gratia fiunt: ita & quae a natura fiunt, alicuius gratia fieri videntur, id enī in viuentibus est anima, ipsius enim gratia: & animalium & plantarum corpora: & corporū organa sunt omnia, sed vt cui. Dicitū est enim duplex esse quod gratia cuius: vt quo, & vt cui. Trū igitur causarum, formæ, vnde motus, & cuius gratia, vices obtinet anima. ¶ Corollarium. Vnde fit vt Empedocles horum motuum in animalibus causam non rite assignauerit. ¶ Dicebat enim viuentia & plantas deorsum augeri, q; terra suapte natura feratur deorsum, & ramos et palmites sursum extendi et augeri, hoc faciente igne sursum illos rapiente, incrementumque p̄stante. Sed hæc non bene dicta es se patet. ¶ Primo. Quia in stirpibus et plantis male sursum et deorsum assignat. Nam quod est os et caput in animali, radix est in arbore, os autem sursum est anima lis: igitur et radix arboris: cōsimilia enim ipsis correspōdet opera, quare rami et palmites et regione radicis quae sursum est, sunt plantæ deorsum. Neque putare oportet omnium sursum et deorsum, secundum vniuersi loca (qua nos sursum et deorsum nuncupamus) esse deputāda. ¶ Secundo. Dicat Empedocles, quid terram et ignem tam diuersorum et dissonantium coniunctum retinet quo minus in sua loca euolent et dissipent viuentia? Nihil praeter animam conuenienter assignare posse videtur, quod si ita fecerit, animam praecipuum esse augmentum et decrementum efficiens assignabit. ¶ Tertio. Quia inualida est ratio quia suspicati sunt cōplures ignis in viuentibus esse augmenti causam, quod elementorum ignis vel maxime solus ali nutritiū que videatur, hinc opinionem traxere viuentia ab ipso igne crementi suæque nutritionis causam ducere. Sed hoc verum non est, quanvis calor augmentationis et nutritionis coadiuuet, eoque vtatur anima vt instrumento. Nam ignis augmentum in infinitum fit, quousque fuerit combustile: non autem anima augmentatio: sed omnium natura constantium magnitudinis et augmenti terminus est et ratio, huiusc autem rei officium est animæ et speciei, potius quam ignis atque materia. Sed vt propositum exequamur, de virtutis nutritiua et generatiua, quae

34 omnia prima est, alimento, nunc agendum est. ¶ Tres alimenti cōditiones. Prima: Nutritio contraria est alimento. Secunda: Alimentum tale debet esse contrarium, ex quo nō modo suum contrarium generetur, sed & incrementum suscipere natum sit. Pleraque sunt contraria, quæ ex se inuicem fiunt, sed alterum altero nō accrescit: vt ex fano fit ægrum, & ex ego fit sanum, sed neutrum ex neutrō suscipit incrementum, immo nec nutrimentum. Tertia: Contrarium corrumpere & transmutare debet alimentum, nō autem contra, alimentum suum contrarium: quemadmodum humidum alere videtur ignem, nō autem contra ignem humido aliumentum esse: quod ignis in suam speciem transfert humidū, & nō e diuerso. Sed huius rei extitit dubitatio, opinionumq; diuersitas. Dixerūt enim hi similia similibus ali, nam nutritio perinde est atq; augmentatio, augētur autem similia similibus, igitur & similia similibus aluntur. Illi vero dixerūt contraria contrarijs ali. Primo, quia oportet alimentum transmutari & concoqui, transmutatio autem omnis de contrario in contrariū, aut in mediū. Secundo simile nō patitur a simili, alimentum autem patitur ab alio & non contra: vt faber ferrum excudens nihil patitura materia: hec autem patitur ab illo, aliter igit contrariū contrario. Sic, ita dicentes cōciliare possumus, si prius q; coctum sit, alimentū vocent: quod & idem coctum vocent alimentum, utrosque quadammodo recte sentire dicimus, & similia similibus ali, & contraria contrarijs. Nam in principio, alimento incocto indigestoq; contraria contrarijs aluntur, tandem vero in exitu, ipso aliamento cōcocto, similia similibus ali cōcedere debemus. ¶ Quinta conclusio. Animatum vt animatum est nutritur. ¶ Nam nihil nutritur quod non sit vitæ particeps, vt alimento in viuentis naturam cōuerso, nutritur igitur animatum vt animatum est. ¶ Corollarium. Quo fit vt alimentum ad animam per se & nō per accidens referatur. ¶ Nullo enim accidente suscepto quicq; alitur, sed versa alimenti natura, viuentis specie accepta. ¶ Tres aentis & augētis differentiae. Hinc deprehendi possunt aentis augētis differentiae. Differunt enim primo, nam etsi subiecto vnu sint, ratione tamen & cogitatione sunt duo. Idem enim alimentum vt substitutiū ministrat, alens dicitur: vt vero molis amplitudinem attollit, dicitur agens. Secundo, viuens eosq; nutriente eget, quousq; perseverat, saluat enim ipsum alimentū, non autem semper augente, sed sui incrementi statum habet, citra suum finem constitutū. Tertio, nutritis, generatione & ortum facit, nō illius quod alitur, iam enī est, & nihil scipsum generat, sed saluat: sed talis, quale est id quod suscipit alimentum. Vnde fit vt animatum alimento priuatū, persistere nequeat, animē enī talis vis, talisq; facultas adest, vt ipsam habentem saluet, fluxūq; reparet. Id autē efficere nō valet, nisi aliamentū patado, aptando, coquendoq; fluxū corporeæ machinæ reparante. ¶ Sexta. Aequū est vim vegetandi a generatiū facultate vim generatiū dici, nōneque hinc dicere. ¶ Nā eius tria praecipua sunt opera, alere, augere, generare, alere quidem, vt propriā conseruet substitutiā: a quo vis altrix & nutriendi dicitur, augere, ad magnitudinē natura institutā cōsequendā, a quo augmentatiua virtus nomen sortiretur, gignere, ad prolem edendā, imitādūque illā diuinitatim mortalitatē, quod opus vt diuinius, aliorū finis est, modo autē aequū est vnuquodq; a fine denominari. Aequū igitur est vim vegetandi, ab ea gignendi facultate vim generatiū dici, nomenque sortiri. ¶ Septima. Omne animatum, insitum calorem habere necesse est. ¶ Nam duobus alimentum ad nutriendum paratur, uno vt mouente, & quidem immoto: altero vero vt mouente, & moto: quemadmodum nauis duobus intemperatur: gubernatore vt primo, principali, & immoto: & clavo vt mouente & moto. Paratur itidem alimentū & decoquitur ab anima vt primo mouente, & immoto: & a calido, decoctionem enim operatur calidum, vt mouens & motum, visque principalis instrumentum. Habet igitur omne animatum insitum calorem. Sed de alimento, alendi virtute, & operibus eius, tanta satis dicta sint.

Varti capitis scholia. xxxii. Et horum naturalissimum & praecipuum est sibi simile generare. Generare suum simile, non dicitur naturalissimum operum potentia vegetandi, quia sit communissimum, omnibusque viuentibus conueniens. vis enim nutriendi longe est communior, & cuius nullum viuentis est expers, pleraque autem viuentis, generari suum simile vim non habent, vt antinatalis imperfecta, conchylia, & ostrea, insuper & depravata, id est ex diuersarum specierum animalibus genita, qualis est mula, denum spontinam generationem habentia, vt mulce, apes, vermes, que non per seminis propagationem, sed per putrefactionem gignuntur. Sed natura naturalissimum dicitur, quia inter quatuor operationes virtutis vegetativa, generatio est natura dignissima & praestansissima, quod per eam viuentia aequaliter fortent & assimilatio non diuinam, inservientur iuge & perpetuum eius esse, non quidem secundum numerum, sed speciem, vt secundus de generatione capite penitus ostendit. Attamen duplex est id cuius gratia res fiant. Id gratia cuius res sunt, finis, qui duplex hic esse dicitur. Vnus finis vt quod, praecipius, ultimus & primarius, gratia cuius omnia alia sunt, & qui alterius gratia amplius non est, vt diuinam illi bonitas, abstractissima rerum forma, ad quam omnia suapte natura inclinantur, vt alterius eius pro captiuo participationem aequaliter, aliqua quidem magis, vt que perfectiora sunt, & prima sua originali propinquiora, alia vero minus, vt que sunt ab optimo rerum principio distantiora. Alius est finis vt cui, qui & minus praecipius, non ultimus, & secundarius appellatur, & is est gratia cuius aliquid fieri natum est, & qui vltius in aliud ordinatur, vt rerum formae & operationes, per quas illa diuinatatis participatio acquiritur. Et is finis, minoris est, quam finis quod, dignitatis, nam ad eum ordinatur tanquam medium ad ipsum natura constitutum. Finis autem praestantior est is quod sunt ad finem. xxxiii. Neque putare oportet, omnium sursum & deorsum. Quamuis sursum & deorsum vt differentiae sunt locorum, sumuntur secundus loca viuentis, quorum vnu est ad quem feruntur graui, & deorsum dicitur, alter vero ad quem feruntur leui, & dicitur sursum, tamen vt sursum & deorsum sunt differentiae positionum, non sumuntur secundum loca viuentis. Quanvis enim caput hominis ad terram est versus, & pedes ad celum conuersi, nihil minus caput est sursum animalis, & pedes deorsum, in viuentibus autem, vt plantis, hoc pacto sursum & deorsum recte desumunt debent, cum secundum proprias earum virtutes, & ab intrinseco discernantur, quo itidem modo dictum est radicem esse sursum plantæ, & ramos deorsum. Perperam igitur assignavit Empedocles in illis, sursum & deorsum, nam illa determinauit vt sunt differentiae locorum. Nam ignis augmentum infinitum fit, in infinitum, in indeterminatum, nam dato quantumcum molis igne, si admotum fuerit combustibile, fit ignis maior, modo ponatur locus in quo ignis gignendus reponatur, & non subterraneus ordinatissima mundi dispositio, vt per absurdos causas plerique fieri petunt. In viuentibus autem augmenti statim affuerint, aut decrementum patientibus, quanvis appossum fuit alimentum, non reddet viuens maius, sed aut tantudem reparabit quantum est deperditum, si nondum diminuat, aut minus molis restaurabit quam a viuente defluxerit, sed crescat. Et quanvis ignis sit raritate determinatus etiam maxima, vt sub eadem materia maiorem molent habere non possit, non tamen est determinatus magnitudine suscipienda per aduentum arcae adjunctionem nouæ materiae, nam cum ignis aliquantam habet molent, aduentente altera materia potest molent habere maiorem, modo id mundi dispositio non repugnat. hoc autem secundo modo viuentia secundum magnitudinem sunt determinata. xxxviii. Pleraque enim sunt contraria quæ ex se inuicem sunt. Huiusmodi contraria sunt, quæ per se magnitudinem non habent, & eorum vnum transmutatur in alterum sine nouæ materia adiectione, magnitudinisque appositione, vt aqua calida ignis admota fit frigida, manente eodem profus subiecto & incomptero & completo, neque aduentente materia magnitudini coniuncta. Nil mirum igitur statuum vnum, alteri accrementum non præster. At vero alia sunt contraria quorum vnum fit ex altero, & maiorem ab eo molent suscipit, quod in huiusmodi transmutatione materia magnitudine predicta alteri contrario adiicitur. & tale contrarium debet esse alimentum. xxxvi. Non enim accidente suscepit quicquam alitum. Nutritio, motus est ad substantiam, est enim expulsio alimenti forma, in materia eius, forma viuentis acquisitionis, & generatio quedam est, quare acquisitione accidente, vt magnitudine aut caliditate, non dicitur quippiam nutritiri, cum accidentis non sit terminus ad quem nutritio proficietur. Eius enim cum res nutritur, simul acquiritur accidentis, vt magnitudo aut qualitas, tamen ad huiusmodi accidentis non est nutritio, tanquam ad unum terminum ad quem, quemadmodum generatione aquæ ex igne coniungitur & eodem tempore & in eodem subiecto acquisitione frigiditatis, & generatione nitris acquisitione albedinis, illa tamen generatio, neque caliditatis est, neque albedinis acquisitionis. Sane nutritio fit (vt inquit litera) forma substantiali alimenti deperdita, & in eius locum forma substantiali viuentis in eadem materia suscepit. In formis quidem viuentium diuidit alia numero forma suscipitur in alimento materia, sicut & forme particula cum materia fuit deperdita. In homine vero non acquiritur forma pars noua, sed eadem et impers sine sui auctio, aut noue partis accessione incipit informare materiam quam prius non informauit, sicut in deflexu partium materie nihil ab anima deperditur, sed definit informare materiam quam prius informauit, sine suæ substantiæ detrimento. xxxvii. Nam tametsi subiecto vnum sint. Duplex est nutritio et augens. hoc intrinsecum, et ipsi et viuenti substanciali, scilicet forma substantialis animati, que præcipuum est operationum

omnium vitalium efficiens. Illud vero extrinsecum, scilicet alimentum, quod aduertit, & ipsi viuenti accedit. De utroque autem verum est, nutritio & augens esse re ipsa vnu, & ratione duo. De priore quidem, nam forma substantialis viuentis vt in materia alimenti producit formam sibi specie similem, & viuenti substanciali adiicit, dicitur nutritio, vt vero alimenti magnitudinem viuenti continua & asciscit, dicitur augens. De posteriore vero, nam alimentum, vt deperdit sua forma, & specie viuentis in eadem materia acquisita, viuenti substanciali præstat, reparet, racet deperditum, dicitur nutritio, vt vero suam magnitudinem viuenti adiiciendo, maiorem efficeret molem, dicitur augens. Et de hoc loquitur isto in loco litera.

C Quinti capituli annotat.

Sensus, nunc operationis, nunc potentiae, hoc est ex sentiendi actu, aptaque materia constituti, nomen est: vt sensus visus, ex actu videndi, & potentia oculi disposita: vt pupilla, & ita de auditu, odoratu, tactu, & intellectu suo modo. **C** Sensus esse in actu, est ipsum actu sentire.

Vnus caput continet duas conclusiones, duas questiones, earum solutionem, tria corollaria post secundam conclusionem, & duos modos potentiae post secundum corollarium. **C** Prima conclusio. De sensu incumbit determinatio. **C** Nam sentiendi virtus vim vegetandi sequitur post quam etiam communior habetur. Et prius de sensu in communione, deinde de uno quoque sensu agendum est. **C** Secunda. Fit sensus, cum mouetur sentiens, cumque aliquid patitur. **C** Nam sensus, alteratio quædam esse videtur. Et an passio a similis, an a dissimili fiat, an obis prior determinatum est quodammodo fieri ab utroque. Nam id quod patitur, potentia tale est, quale id quod facit, actu, in principio siquidem dissimile, finito completoque actu, simile. **C** Duæ questiones. **C** Prima. Cur sensus sua organa & sentiendi instrumenta non sentiat, cu sint ex quatuor elementis (vt cetera quæ sentit) ceteroperata. **C** Secunda. Cur sine exterioribus sensibilibus non fiat sensatio? **C** Responsio. Sensus non est in actu per seipsum, sed in potentia: sicut combustibile non per seipsum actu est, seipsum enim cibare, neque extero combustuo, vt igne cibare egeret. Ideo sensus neque se, neque sua sensoria percipit, neque sine exteriori sensibili quicquam a sensu percipitur. **C** Primi corollarium. Hinc sit vt sentire dupliciter dicatur, hoc vt potentia, quæ ad modum dormiens, illud vt actu, cu præsto adest rei sensatio. Ita audire, videre, odorare, & sensus, auditus, visus, odoratus, & cetera alia consimiliter dupliciter dicuntur, vt potentia, & actu. Et cum diximus sensu fieri cu mouetur sentiens, & cum quid patitur: id nos ipsi intelligivolumus de sensu qui est actu, & non, vt potentia. Et nos moueri, pati, & operari hic vt eisdem vtimur, est enim in motu, proprie aperatio quæda & actus, sed imperfectus, vt prius aliquando diximus. **C** Secundi corollarium. Vnde est sentiens vita dissimili pati, & vt a simili. **C** Nam cum in principio patitur, dissimile est, cum vero iam passum est, simile. **C** Duo modi potentiae. Adhuc potentia (vt exactius determinemus) dupliciter dicitur. Primo enim dicitur aliquid in potentia, vt sciens: quia sit tale suapte natura, vt sit scientia capax. Secundo, quia iam scientia ipsam habeat, sciendique habitum: vt Geometria. Ethi modi longe inter se differunt. Nam primi exiliter atque tenuerit scientes dicitur: vt quia apti natu vt tales euadant, & vt materia: qui non cu velint operari, sed qui alteratio disciplinæ non nunquam etiam ex contrario habitu indigeant. Secundi magis, vt qui cum velint operari, nisi speciale superuenerit impedimentum: neque tali alteratio egeant scientiam, sed sola operatione. Et in primis non solu est passio sed plerunque contrarij corruptio atque abiectio. In secundis autem simplex passio, & perfectio quædam, saluatur enim sciens habitu, & hoc modo potentia, cu contempletur actu. & non modo saluatur, sed perficitur, & nihil corruptitur abiecturque, neque proprie est alteri: aut est alterum alteri genus a primo. Absurdum enim videbitur, sapientem cum contempletur, et prudentem cum, vt recte vitam instituat consideret. alterari dice: et non artificem, cu aliquid artis molitur, vt dominicator cum edificet. Et qui

sapiencia aut prudentia habitum possidet, si ipsis vatur, non aliam quam sapientis prius dentisve denominationem sortitur. Sed qui a docente & actu scientie scientiam caput, denominationem cepit, quare non alteratur habitu considerans, aut duo alteratio nis erunt modi, ut dictum est. Est & aliquid in actu, ut sciens actu, qui maxime scies est cum sciens actu considerat. Consimili pene modo de sensibus accidit, ut aliquid dicatur bisariam potentiam sentiens. Primo ut semen, quod natum est & a natura in statutum ut ex eo fiat sentiens: ut animal. Secundo, ut iam factum animal potentiam sentiendo habens, persimilem sciendi habitui. Et cum sensibile actu apprehendit, maxime dicitur actu sentiens, & actu sentire, assimilatur contemplari. Hoc tamē interest, quod quae actum sentendi praestant, extera sunt, & sentienti extrinseca, ut audibile, visibile, odorabile. Quae autem contemplandi actum, interna contemplanti, nec iniuria quidem: quia quae actum sentendi praestant, singularia sunt, et extra, quae autem scientiam, vniuersalia, quae quodammodo sunt in anima. ¶ Tertium corollarium. Vnde sit ut intelligere & considerare cum volumus, in nostra sit situm 47 potestate, non autem sentire, sed ipsum sensibile adesse necesse est, sed de his amplius determinandis alius futurus est locus. Et satis dictum sit quomodo potentia non dicitur uno modo, sed sicut puer potentia militans, quia possit militare, natusque sit ad militiam: et sicut maturam aetatem noctis, potentia militans, sed quia illis potentie varietatis non sunt imposita nomina, promiscue utimur in ipsis, ipsis nam nominibus, ut alterari, ut pati, quamvis non proprie potentia sentiens (ut adulta aetate militans sentendi actum exercendo dicitur alterari et pati. Et sentiens, tale est potentia, quale quod sentitur, actu, quemadmodum dictum est. Patitur autem non simile, passum autem, simile evadit.

Sensatio
nem non
proprie
tate altera
tionem.

Vinti cap. cholia. xli. Nam sensus, alteratio quedam esse videtur. Dicitur sensus siue sentatio (quod id est, est esse alteratio, quia in sentatione aduenit in sentiente passio, affectio qd prius non existens in eo, perinde atque in propria alteratione aduenit qualitas ipsi aetabili, non est tamen sensario proprie alteratio, quod in propria alteratione aliquid acceperit esse debet, & aliquid potentia addendum super esse. In sensatione vero interdum tota simul perfecta est operatio, ut in visione totus simul perfectus est coloris aspectus sine successione, quemadmodum in aere totum lumen perfecte simul acquiritur. Idcirco alteratio proprie dicta solum sit in tempore, sensatio autem, ut visio & tactio, in instanti, quanvis in tempore sit ex perfectarum operationum abinuicem numero differentium successio, quarum tamen una altera non perficit. Et quia sentiens est sensibilis qualitatis speciem in se recipiens, sensibile autem qualitas efficiens sensationem in organo, perspicuum est sentiens esse patiens, & sensibile agens, & quodammodo in actione proprie dicta patiens in principio & ante motum est dissimile agenti, per motum autem sit ei simile, ita antequam sentiens est effectum specie sensibili, est dissimile sensibili, ut cum oculis nondum est effectus similitudine albedinis, est dissimilis parieti albo. Cum vero sentiens haberet in se speciem sensibilem, est factum simile sensibili, non quidem per verae qualitatis susceptionem, sed dissimilat speciei eius. Oculus enim non assimilatur albedini, qd veram intra se albedinem recipiat, sed dissimilat eius imaginem, & ut speculum vultu humano, & quemadmodum aer circa illuminatur assimilatur luci, non per ipsius lucis in se susceptionem, sed imaginis eius quod est lumen. Est ergo aer ut sentiens, lux ut sensibile, lumen ut qualitatis sensibilis species, & illuminatio ut sensatio. In tribus quidem sensibus, visu, auditu, & olfactu, sentiens secundum speciem sensibilis ei assimilatur, in reliquis duobus secundum veram qualitatem sensibilem. xlvi. Sed qui alteratione disciplina non numerat ex contrario. Qui primo modo potentia scientiae sunt bisariam, possunt scientie habitum convarare, primo solitus priuationis abiectione, ut cum puer grammaticae ignarus, recte grammaticis instituitur praeceptis, secundo, contrarij habitus prius acquisiti abiectione, & scientifici acquisitione, ut quis tetra latine linguae barbarie imbutus, ut veram grammatice vndiceret, debet comparata prae gramicis habitu abolere, & deinde rectas latine loquendi leges ediscere. Et hi secundi generis scientes difficilius docentur, primi, qd contrarium habitum rectam institutionem impedit, tenebant, quem & animo euellere, & nouis comparata oportet, duplice labore, perinde atque in membrana qua perperam quicquam inscriptum est, primo quod minus recte scriptum est, eradere, secundo nouos inscribere characteres oportet. In nudavero membrana, & quae nihil inscriptum continet, uno dissimilat opus est labore, ut propter literarum inscribendarum. Hinc memorie proditum est Timotheus musicus ad modum insignem ab ipsis qui prorsus musicæ erant ignari, & ab alijs prius non docti simplex exegisse pro docendi labore pretius, ab ipsis vero qui prius ab alijs edoceti fuerat, duplum, qd hos

Timotheus
musicus

(vta) duplice labore & primo dedocere, & deinde rectius docere oportuerit. Consimili pene modo de sensibus accidit. Sciens potentia primo, is est qui natus est scientiam habere, nequid tamē ea habet, ut puer recens editus. Et huiusmodi scientie Aristoteles in litera materiae assimilat, nrae qui dem formam suscipere quā needum haberet, ut cerebrata impressionem sigilli recipere, quā nōdū suscepit. Sciens potentia secunda, qui scientie habitu perfecte acquistum habet, quo cū vult operatur. Et potentia primo, potentia remota dicitur. Secundo vero, poterit appinqua. Inter quos quidem duos modos. Aristoteles triplicem differentiam exacte notandā ostendit. Porro sciens actu est qui habitum habens, secundum eum operatur, & considerat. & hic maxime perfectissime sciens dicitur qd habitui operationē supperaddat, ad quā habitus ordinatur. Consimili modo sentiens potentia primo, est quod a natura ordinatur est ut ex eo fiat sentiens, nequid formā substancialia quidem habet, quāle est semen ex quo generandū est animal. & hoc modo sentiens, respondeat scientie potentia primo. Sentiens potentia secunda, est quod sentiendo virtutē cōsecutū est, siue ea operetur actu, siue non, & respondet scientie potentia secunda. Demū sentiens actu, est quod sentiendo operationē nunc exercet. & id maxime perfectissime sciens est, respondet scientie actu.

Hoc tamē interest, qd quae actum. Quae sensus operationē ut obiecta faciunt, sunt extra sensū, ut res colores, soni, odores. Quae vero intellectus operationē faciunt, & contemplationē ut appinqua immaterialē effectua, quāla sunt vniuersales ppositiones, & cōmunes (quārū opifex animus est) res notiones, sūt in anima, in qua iuges residerunt permanent, ut accidētariæ affectiones in subiecto. Neq; obstat huic loco, remota obiecta & mediata, ut pote res quae intelliguntur, esse extra animam, quandoquidem de illis non sit impräsentiarū sermo. Quocirca recte subiectis litera, colligunt, intelligere & contemplari in nostra (qui partos iam habitus habemus) sitū esse potestate, cū semper præfens & internū assit intellectui suū obiectum, sentire vero non ita situm esse in nostra libertate, cum non semper assit exterum sensibile, quo quidem abiente non sit exterior sensatio. Et id, ipsius intellectus supra sensum non mediocrem arguit præstantiam ac nobilitatem.

¶ Sexti capitī annotatiuncula;

¶ Sensus, sensus exterior.

Sextum caput cōtinet duas diuisiones, & duas sensibilia per se, & per accidens differentias. ¶ Prima diuisio. ¶ Sensibilia quādam per se, & quādam per accidens. ¶ Secunda. Sensibilia per se, haec sunt propria: haec vero plurimus sensibus communia. Sensibile proprium est quod ab uno, & nullo alio sensu sentiri potest, & circa quod rite sensui obiectum non contingit sensum errare, ut circa sonum, auditum, circa colorem, visum, circa odorem, odorandi sensum, circa saporem, gustum, circa caliditatem, frigiditatem, humiditatem, & siccitatem, tactum. habet enim has plures sentiendi differentias tactus, circa quas iudicat, ut ceteri circa suas, & nō errat. Non enim errat visus iudicando esse colorem, & auditus esse sonum, sed errare potest quid coloratum sit, ubi sit: quid sonum edat, & ubi. Communia sunt, quae nullus sensuum sibi ut propria vendicat, & sunt nāc, numerus, magnitudo, figura, tēpus, motus, & quae pluribus sunt cōmūnia sensibus, motus enim et tactu percipitur, et aspectu. ¶ Differunt sensibilia per se, et per accidens. Differunt sensibile per se, et per accidens. Nam sensibile per se sentiēdo, patitur sensus, ut colorem videntēdo, patitur visus, non autem sensibile per accidens, ut huiusmodi, ut Diaris filius cum sit albus, sensibile est per accidens, qd ei albedo insit, non autem ut Diaris filius, qd etiam subeat rationem. Et sensibilia per se propria, proprie sentiuntur: et ad ea persentienda, yniusculiusque sensus substantia, commoda, apta, maxime natura instituitur.

Sexti capitī scholia. xlvi. Et circa quod rite sensui obiectum. Sensibile per se proprium rite est obiectum sensui, quando organum sentiēdo est recte dispositum, nō medium sentiēdo conueniens, & non impedit, obiectum debite sensui applicarum, in casu ille que requiritur aut propinquitate aut distātia ad sensum. Quod si organum esset indispositum, ut oculus aut lingua amaritudine infecta, aut medium impeditum ob caliginem aut vaporum intermissionem, aut sensibile nimium distans, facile sensus circa proprium aberraret sensibili. His autem tribus, organo, medio, & obiecto rite dispositis, nō contingit sensum errare circa esse sui obiecti, ut non errat visus iudicantis colorē esse, neq; auditus iudicantis esse sonum. Potest tamen sensus hallucinari circa accidentia suis sensibilibus propriis, & ipsa consequentia, ut visus iudicantis quid coloratum sit, quantum, & vbinam sit. Et auditus facile aberrat iudicantis quidnam sonū effi-

citat, aut quantus est sonus, aut quo in loco. Quod autem diuersa animalia secundum consummalem sensum diuerso modo discernant, vt homo per gustū vīno inesse dulcedinem, non autem canis, aut asinus iudicans carduos dulci sapore præditos, & nō homo, nequāq̄ arguit sensum decipi circa sensibilia propriū. Nam vñiquod eorum recte iudicat secundū suam naturā, & sui sensus contēperamētum, quod in diuersis animalibus longe variū, disrepātia efficit iudicia. Cōmuniā sunt quā nulla sensuū sibi vt propria vendicat. Sensibiliū cōmuniā nonnulla sunt sensibilia per se, vt magnitudo, mot⁹ localis, & figura, quāuis enim species magnitudinis sēper cōiuncta sit spe- cieis coloris, simulq; percipiatur, sicut & magnitudo in rebus naturalibus colori semper cōiuncta cernitur, nihil minus magnitudo propriā habet speciem quā sensuū imprimit, genere distinctā a coloris specie, sicut & magnitudo a colore distinguitur, vt si quis clausis oculis cālum terigerit non aliquam sensibiliū qualitatū percipierit, cum nulla sit quā tactu percipi possit in cālo, sed solam eius magnitudinem. Etiam si quis lapidem habere impeditentem perceptionem specierum coloris, qualem ferunt Achates, aut eum quo Gyges pastor inuenio, factus aliorū oculis impē- uius, sublato rege Lydiā, & regina in sui consortium adducta, regnum Lydiā, vt perhibent, si bi vendicauit? & qualitatū tangibiliū, is obuians alicui solidō, facil percipiet ipsum esse magnū & qualitates digitales, palmales aut pedales in eo assignabit, & tamen minime iudicat ipsum esse coloratū, aut qualitate tangibili affēctū. Ita & motus propriā habet quā sensuū imprimit speciem, quā aliquādū in oculis absente obiecto percipi solet. Aliqua vero sunt sensibilia cōmu- niā per accidens, vt quies absentia motus solis percipienda, & tempus motus solis aut horologij a nobis dijudicabile. Demū aliud est sensibilia cōmune partim quidem per se, & partim per acci- dēs, vt numerus numeratus, nam numerus numerans nequā sensuū perceptibilis est, cum in a- nima sit repositus. Nempe aliquis talis est sensibile cōmune per se, vt numerus magnitudinum figurarum, aut motuum. Aliquis vero sensibile cōmune per accidens, vt numerus hominum, e- quorum, quietum, temporū. Quinimmo aliquis numerus est sensibile propriū, vt numerus co- lorum, sonorū, & odorum. Aliquis vero sensibile cōmune, qualis est numerus magnitudinū. Quia enim sensibilia omnia numero metiri possumus & cōplete, omnia numeri numerati ratio- nem subeunt. proinde quanta sensibiliū diuersitas, tanta & numerorū rerum sensibiliū.

¶ Septimi capiti annotationes.

Diaphanes, siue vt quidam dicunt, Diaphanum, perspicuum, transparens, trā- lucens.

Optimū caput contineat nouem conclusiones, vnum corolla- riū, diffinitionē perspicui & luminis ad tertīā, duas ratiōes, & vnu corollarū ad quintā, & duas ad octauam. **P**rima conclusio. Color est visibile. **N**am cuius sensibilis visus est, illud est visibile. visus autem est coloris, est igitur visibi- le. Et nō modo color visibile est, sed & pleraq; alia quā no- minare caret, vt ex determinatione dilucēbit. **S**ecunda cō- clusio. Color p̄ se visibile est, non ratiōe. **P**er se quidem, quia ex se specie præbet qua videatur. Nō ratiōe, quia absoluta res est, quā ad yīsu nō refertur, vt visibile, quā licet nunquā cōspecta, plane tamen cōsistet, eritque co- lor. **T**ertia. Color sine lumine video nō potest. **N**ā colorem ita diffiniūt. Est qui suapte natura mouet actu perspicuum, Actu autem perspicuum (quod diapha- nes vocant sine lumine) non est. Non itaque contingit colorem sine lumine video. **C**orollarium. Vnde sit vt de lumine & perspicuo prius determinandum sit. **P**erspicuum enim est quod suapte natura visibile non est, sed alieno visibili, vt cālum, aer, aqua, & pleraque solida corpora. Aer enim vt aer, et aqua vt aqua visi- bilis non est, sed illius ratione quod in ipsis recipitur visibile. Et lumen est actus perspicui, vt perspicuum est, est enim lumen quasi perspicuum color. **Q**uartā. Quae potentia perspicua sunt, tenebræ alī quando sunt, quā autem semper actu p- lucent, nunquam. **N**am quae potentia perspicua sunt, alī quando actu perlucet lumine collustrata, & perspicua sunt actu, alī quando autem non perlucet, lumine carentia, sunt igitur aliquando tenebræ, tenebras enim dīcimus, lumen in perspi- cuo carentia. Quā autem semper actu perspicua sunt semper lumen possident collustrans, non igitur tenebræ sunt vñquam. **Q**uinta. Etsi corpora lucida, vt signis, sol, et astra lumen præstant in perspicuo, siue lucis speciem, non tamen lu- men, aut ignis, aut sol, aut astrum, aut ab illis corporibus defluxus esse potest.

Prīmo. Quia si quod illorum esset, aut quidam (vt aīt defluxus ab illis, corpus esset quod cū sit totū perspicuopraesens, duo corpora simul erunt, atq; se simul oce- cupabunt, quod fieri non potest. **S**ecundo. Quia tenebræ sūt lumenis priuatio, nō autē ignis, solis, astrī, aut corporum defluxus. **C**orollarium. Vnde sit vt Empe- docles ab furde satis censuerit lumen inter terram & continentis cæli ambitum fer- ri, nosq; interdum latere. **N**ā dignaretur venia, si paruo latum spatio latere dicea- ret, sed in tanto quantum ortu clauditur, & occasu spatio idem sibi cōcedi, magnum postulat, & non a rationis corpore profecto admittēdum. **S**exta. Perspicuū co- loribus vacat, & vt de se inūi sibile est. **N**ā quod sonos capít, de se sonis est va- cuum: & quod odores, inodorum, tale autem perspicuum ad colores, cum potentia sit, quale aer ad potentia sonum: perspicuum igitur coloribus vacabit, eritq; vt de se inūibile. **S**eptima. Et si propriū vnius cuiusq; rei color videatur in lumine, nō tamen omnia visibilia spectantur in lumine. **N**ā nonnulla sunt quā nō in lumine sed in tenebris cōtent efficiuntq; sensum: vt ignita, fungi, quorūdam animalium cor- nua, pīscium capita: squamæ, oculi, putres arborū truncū carie situq; marcidū, quo rum non est vnum nomen, quo simul ea complecti possimus. Et quam ob causam in tenebris & nō interdū fulgeat, postea dictū sum⁹. **O**ctaua. Nō recte Demo- crit⁹ putauit, si totū quo cernimus spatiū, vacuū esset, expeditius acutiusque sin- gula videri: adeo vt medio intersite vacuo, formica in cālo a nobis exactissime ac expeditissime videref. **P**rimo. Quia id cognitū est, quod in lumine spectatur, colorē esse, natura enī eius est mouere actu perspicuum, vt aerem: qui cum sit ocu- lo attiguus, mouet oculum, hoc indicio cognitionis, q; si colorem habens supra oculū posueris, non videbit oculus: sed cum fuerit medium actu perspicuum, Actus autē perspicui, lumen est, existente igitur vacuo medio spatio, nullus percipietur color. Perperam itaque opinatus est Democritus res singulas tunc expeditius acutiusque videri. **S**ecundo. Fit visio, cum sensus afficitur, ipse autem, colore qui videtur, af- fici nequit, afficitur igitur a medio. Ipso igitur existente inani, non fieret visio, qua- re nō modo existente medio vacuo, nō exactius videretur, sed ne omnino quidem videretur. Et idem subit iudicū de sono, & odore, sapore, & tangibili. Ea siquidē su- pra auditus, odoratus, gustus, & tactus sedes locata, sensus non efficiunt, sed medio (vt sentiantur) hæc omnia agent. In sono enim in editū est aer, in colore perspicuum in odore in nominatū est, & est aer & aqua, aliqua communī passione affecta. Aqua tiles enim animantes sensum odoris obtinent, & cetera quā in terra degunt respī- rantia: quā sine respiratione olfacere nequeunt. Quid in saporiis, quid in tangibili- libus sit mediū, & eorū quā modo tetigimus causas posterius adiūcemos. **N**ona. Sunt nonnulla quorū color & in lumine & in tenebris se prodit. **N**am flam- mæ mouent actu perspicuum, aliorū colorum naturam imitādo, quare interdū se produnt, & medium ipsum afficiūt, redduntque actu perspicuum: quare noctu i- terum se manifestant. Ex his itaque notum est quod intenditur, & visibiliū has es- se differentias, hæc solo lumine, hæc solis tenebris, hæc vero utrunque naturam imitata, & lumine & tenebris deprehendi,

Sequitur optimi capiti scholia. Iii. Nam colorem ita diffiniunt. Color interdum cōmune generalemp; haber rationem, qua qualitatem omnem a visu perse perceptibile cō- plectit, continetq; suo ambitū lumen, fulgorem, splendorem, opacorumq; affectiones visibiles, quo modo hic non sumitur, sed in eo loco quo Aristoteles di- cit omnia corpora colore participare. Interdum vero rationē habet peculiarem, & propriam ad eam qualitatem qua opaca corpora affecta sunt, per lumen a visu perceptibilem, secū- dum quam rationem lux, lumen, & fulgor, colores non sunt. Et hoc modo in præsentī capite sumi- tur, diffiniturq; esse qui natus est mouere actu perspicuum, hoc est, qui natus est, suam spe- ciem diffundere per medium lumine collustratum. Dicitur enim actu perspicuum, quod lumine est perfusum, & cui in præsenti adest lumen, potentia vero perspicuum, quod lumine quidē ca- ret, natum est tamen eo oppleti, vt nocte intempesta aer domortū teat occulus, & tenebrosus.

Perpicuum enim est quod suapte natura visibile non est. Hęc diffinitio de pure perpicuo int̄. Legenda est, quod nullum haber natuum colorem sibi congenitum, idcirco ipsum de se nō est visibile, nam ingenitam non habet neq; sua forma productam qualitatem qua videatur, quemadmodum tamen habent opaca corpora proprio nativoq; colore affecta. Alieno autem visibili diaphanum est conspicuum, nam ab extrinseco productum visibile, vt a lucido, lumen recipit, que redditur spectabile. Ceterum sunt & quedam perpicua mixta, quæ lumen secundum interiores partes suscipiunt, & proprium habent colorem, vt rubrum aut croceum, qualia sunt vitra depictinga, & hęc media sūt inter opacum & pure simpliciterque perpicuum, de quibus nō intelligenda est præsens diffinitio. Lumen autem diffinitur esse actus perpicui, vt perpicuum est, actus inquam accidens. Nempe vt ab albedine paries dicitur albus, ita a lumine denominatur quicquam actu perpicui, quare vt albedo est actu & forma accidentalis albi ut album est, ita & lumen est actu perpicui, quandoquidem per lumen quippiam est actu perpicuum, & lumen dæ corpori esse actu perpicuum, ipsumque in tali esse conseruat, siquidem præsente lumine corpus actu perpicuum est, & absente lumine desinit esse actu perpicuum. Et reuera lumen ad actu perpicui se habet ut virtus ad studiosum, vtrunque enim est principale, cuius denominatiuum est si reuenerat, voce ramena suo principali discordat. Ivi. Perpicuum igitur coloribus vacabit. Dicitur perpicuum colore vacare, quoniam habeat sibi natura insitum innatum & determinatum colorem, nam si talem haberet, omnia per ipsum visa consimilis apparerent coloris, pindē atque quicquid per vitrum croceum videtur, appareat croceum. Et igitur is a natura determinatus color impedimento rerum coloribus recte discernendis, perinde atque congenitus aer sonus obstatu effici sonis, & odor odoribus percipiendis. Quod ne fieret, natura melius rebus cōsuluit q; videndi, audiendi, & olfacti media coloribus sonis & odoribus vacua efficerit. Proinde p spicum suapte natura invisibile dicitur, q; de sua natura nullo adueniente extrinseco nihil in se habeat videatur. Ivi. Et quam ob causam in tenebris & nō interdui fulgeant. Causa in proprio est, q; diei maius lumen ea impedita videri, fulgor q; apparētiā negat acadimā, lumenis autem absentia nocturno tempore huiusmodi fulgida visū fuit perua, haud alter q; sidera celi in terdiū non videntur, & noctū sunt nobis conspicua. Nec posset hinc sumi argumentum, colorē posse sine lumine videri, quod lumen videatur esse impedimento fulgori, astrorumque luci conspicendi, nam neque lux neque fulgor color est in hoc loco. Et huiusmodi impedimentum non ex luminis substantia prouenit, & quatenus lumen est, sed ex ipsius intensione & vehemētia, que alia visibilia obtundit.

¶ Octauī capitīs annotat.

¶ Gurgulio, guttur, spiritalis fistula, ac arteria vocalis.

Ctuum caput continet vnam diuisionem, vndecim conclusiones, vnu corollarium ad primam, duas ad septimam, vnam quæstionem, responsionem, & sonorum differentias post nonam, vocis diffinitionem post vndecimam. ¶ Diuiso. Duplex est sonus, unus actu, alter vero potentia, nam sunt quæ plaga illata actu sonum edunt: vt aës, & quæcunq; plana et lauia corpora, et hic sonus actu dicitur. Sunt vero quæ actu pulsa tamen sonare possunt: vt nominata, et eorum sonus potentia nominatur, sunt deinceps que neq; actu neq; potentia sonum habent: vt spongia, lana, pilii. ¶ Prima conclusio. Sonus actu si percipi debeat, fit inter corpus sonans et auditum. ¶ Nam fit actu sonus, alicui⁹ ad aliquid attactu (percussio enim edit sonum) et in aliquo semper: exauditur q; cū de re que sonat, ad aurem delatus, medium opplet spatium. ¶ Corollarium. Quo fit vt vno solo existente corpore, non elicatur sonus. ¶ Nā aliud est verberans, et aliud verberatum atq; percussum. Fitenim sonus, alicuius ad aliquid attactu, & in aliquo. ¶ Secunda. Sonus non fit sine motu. ¶ Nā percussio non fit sine motu, sonus autem non fit sine iectu et percussione, nō fit igitur sonus sine motu. ¶ Tertia. Non ex quorūcunq; corporum percussione eliditur sonus. Nam vt diximus, lana et pilii collisa non perstrepunt, efficiuntve sonum: sed corpora dura, leuia et cōcata, Leuia quidem, q; integrę magis feriatur, incolomiorq; aer, minusq; fract⁹ perducitur ad auditum, concava vero, p̄refractione complures post primum cōgeminat iectus, cum aer motus ac agitat⁹ libere exire nō possit. ¶ Quarta. Sonus et in aere et in aqua editur: sed in aqua subobscurius. ¶ Et in aere et in aqua editus est, sunt enim hec media inter sonans et auditum. Et q; subobscurior in aqua, hoc ideo

67. est, quia sopitur hebescit q; in ea. ¶ Quinta. Et si aer sonori sit aqua, non sufficie tamē ad soni editionē: neq; sola aqua. ¶ Nā (vt dictū est) requirūtur solida corpora, & vt ad aerem iect⁹ fiat priusq; diffundat. Qua pp̄ter aer aliquo, vt virga, cito & vehementer percussus, sonat: tūc duorū & percussi & medi⁹ fūges officio, tūc enī plena motioq; p̄cutientis velocitate diffusionem anticipat aeris: quē ad modū si quis arenæ cumulū cadentē velociter cedat, eiusdemq; casū velocitate p̄ueniat. ¶ Sexta. Cum fit sonus, semper redditur echo, et si nō semper audiatur, ¶ Echo est soni reflexio, aere ob vas aut locum ipsū cōrundantem, vt pīla repulsa, resilire. Et q; se per redditur, patet. nā ita fit in sono, sicut in lumine. Atqui lumen semper reperitur: alioq; nō vbiq; vt in umbra, fieret lumen, sed extra locū illū i quo solis radij pertingunt, sumē essent tenebrae, hoc autem falsum. Fit igitur semper & soni reperclusio: quare redditur echo, & quod non semper audiatur, idem vt de lumine pditur indicū. nam non ab omnibus sic refringit lumen, vt semper appearat, sed iterum facit vmbra vbi minimē lumen percipitur: sed ad eam terminatur sensibile lumen. Sic echo non semper redditur sensibilis, sed cum a solidis, concavis, & planis exceptis refringitur sonus. ¶ Septima. Non longe distat a vero, q; antiqui audiendi facultatē vacuo attribuerunt. ¶ Nam ad audiendum aer maxime p̄ prius aptusq; videtur, facitq; audire percusso lævi, cū vnu & continuus fuerit ad auditum vsq; agitatu perlatu. Aer autem eorū opinione inane erat & vacuu, nō igitur longe distabant ave ro. ¶ Primum corollarium. Nimirum igitur auditū connaturalis congenitusq; aer. inest. ¶ Sicut enim exteriore aere moto, internus aer excit⁹ meliorē p̄stat audiendi facultatem. ¶ Secundū. Fit etiam iure, vt non oī ex pte aīal audire debeat. ¶ Nā nō vbiq; trāst aer, ne quetalem natuū & congenerū habeta erē, ad quem agitat⁹ exteri or p̄feratur: sicut neque vbiq; aīal humidiū habet pupillæ. ¶ Octaua. Aer p̄ se ī sonus est. ¶ Quia facile dissipatur, disiscit, & omni corpori vltro cedit. Si tamen arctior fiat illis, diffundique phibeatur, elicit⁹ (vt dictū est) sonus. ¶ Nona. Intern⁹ aer auribus i situs, immobilis est. ¶ Hoc em̄ ideo est, q; omnes motu differētias ex aīate p̄cipiat. Nō tamen oī immobilitas est, sed placide trāquilleque agitatus, cītra turbā aliquā, auris que obstrepet. Hinc mēbrana cōtectus & cōolutus est, & auris iter inflexu osū atq; in fractiōsū factū est, ne lædatur ne turbe, a suave trāquillitate dimoueatur. Et i aqua audit⁹, cū viarū fract⁹ difficultare defendit, ne aurē subeat cum vero subit, organum indisponit, & non amplius auditus. Et cum mēbrana qua contingit congenit⁹ aer, læditur, auditio ipeditur, perinde atque læsa cuticula pupillā obvolumē, p̄peditur visio. Et argumentū incolmis auditus est si aurī aliquo (vt manu) contra admoto, in sonit⁹ & tinnitū quidam aeris vt cornu sonatis obaudiatur. Ille tamen sonus nō est in situ aerī proprius, sed alienus. Hinc antiqui nos inani & vacuo audire (q; illo aere interno determinatoque egeamus) iterū trahere potuerunt opinionem. ¶ Quæstio. An verberans, an verberatum sonet, an vtrunque, sed alio modo? ¶ Responsio. Sonus eiū est quod illo motu agitatur, & resiliat, cum corpora lævia feriuntur. Debet enim quod verberatur, planum esse, & æquale: vt inde vniuersis aer totus concusus resiliat. Nam non omne verberans & verberatum (vt dictū est) reddunt sonum: vt si acum acu colliseris, sonum non elicies. ¶ Differentiae sonorum actu, hæ sunt, acutum, et graue. Sicut enim colores non sine lumine percipiuntur, ita neque hæ sonorū differentiae sine sonō a actu quæ a tangibilibus ad sonos transferuntur. Nā sicut tangibile acutum cito tactum pungit et penetrat, ita sonus acutus celeriter auditum mouet, quasi pungens. Et vt obtusum tangibile tarde tactum vt trudens obtundit, ita grauis sonus auditum. Nō tamen graue & acutum idem sunt quod tardum & velox: sed tarditate & celeritate pariuntur, & obtusum, lentū efficere videtur motum: acutum vero et gracile, comitatiorem. Sed de sono hactenus, nunc de voce aggrediemus est. ¶ Decima cō-

clusio. Vox, solius est animantis, et si non omnium. **C**Nam nulla in anima vocē sūdunt. Et si vocis nomen non nullis attribuatur instrumentis, vt tibiae, lyrae, hoc prie non est, sed similitudine quadam ad id quod proprie vox est: quod imitetur eiusmodi soni vocis humanae sonoritatē, & allocutionē. Et sunt pleraq; animalia (vt exanguia, & sanguine prædita, vt pisces) quae vocem nō eliciunt, & id sane non sine ratione evenit. Nam sonus, motus aeris est, exanguibus autem nulla est pelleđi aeris facultas, & pisces aerem non attrahunt: vt pote qui in aquis degunt. Et pisces quos amnis Achelous nutrit, sonum attritu brachiarū edunt. **V**ndeclima. Vox sonus est animalis, sed neque omnis, neque ab omni corporis pte. **C**Nā manus col lisæ strepitum edunt, qui non est vox: sed ad gignendam vocem hæc requiriuntur, p cutens, percussum, & in quo. Hoc enī aer est, nō omnis, sed is sp̄ritus quem vicario ordine anhelitu accipimus et reddimus. Et quemadmodum linguae duplex est officium. Primum est gustādi, advitiae necessitatē, quapropter in omnibus hoc obtinet officium. Secundum est vt loquela sit v̄sui: ita sp̄ritus quem anhelitu ducimus, et alternatim emittimus, duplex est v̄sus. Primus est ad internum temperandum calorem, necessarius quidem: cuius causa ex alio requiriuit loco. Secundus est ad effundendam vocem, boni quidem gratia, et non ad vitā necessitatē. Menitis enī interpretatio, nimirum boni gratia adhibita est: et ei commoda aptaque tradita sūt instrumenta, fauces, et pulmones. Nō sine ratione igitur ea sola animalia vocem eliciunt quae respirant, et aerem attrahunt. Et hæc ea ex parte cæteris sūt calidiora: vt quæ aere egeat atracto ad præcordiorum calorem temperandum, et quoquo pacto refi gerandum. **D**iffinitio. Ex his vocis diffinitionem elicere facile est. Vox est sonus aeris ab anima respirati, percussi advocalem arteriam, cum aliqui us significatio nis imaginatione. Nō enim satis esset respirati aeris percussi emissio, vt tussis, sed ad gurgulionem percussio fiat oportet, et cum quadam intentione affectione ve signicandi. Et quod necessaria sit ad gurgulionem et sonantem arteriam aeris percussio, hinc sumitur indicium, quod non contingit expirantem et respirantem vocē vñquam emittere, sed aerem contñere oportet, et ita internū concutere. Hinc itē fit cognitum, cur pisces sint sine voce, nam gurgulionem non habent, et hoc, quia nō respirant: et qui eos respirare arbitrantur, peccant. Sed cur non respirent, alio dif rendum est loco.

Sonum esse in corpore sonans, sed me dico. Itaui capitis scholia. Ixi. Fit inter corpus sonans & auditum. Corpus sonans dicitur id, quod pulsuum, sonum efficit, nec in eo sonus est, sicut neque caliditas in sole quāvis calorem in aere producat, sed est sonus in aere circunstante & attiguo corpori sonanti, & idcirco aer sonorus dicitur, siue soni suscepitius, distantior autem aer non sonus, sed soni speciem dūtaxat suscipit, & ad aurē vñq; perfert. Itaq; sonans ratione actionis habet, & quod ab eo fiat sonus. Sonus vero rationē passiois, quodq; in ipso suscipiat sonus vt subiecto. Est ergo proximus corpori sonanti aer, vt corpus coloratum, quod vtruncū ipsa habeat qualitatē sensibilem. Remotior vero aer, vt perspicuum inter coloratum corpus & vñsum interceptum, per quod coloris species diffunditur, sicut per aerem remotiorē species soni. Similiter corpus sonans est vt candela lumen producens, quod tamen in se non habet, aer attiguus sonanti, vt aer candela proximus, per quem diffunditur lumen. Aer vero distantior a corpore sonante est vt aer semitora candela, in quo solum lumen suscipitur species, & oculus in hoc existēs lumen per suam speciem percipit, vt auris sonum per suā specie percipit. Et quēadmodū eadē numero lux idemque color videtur simul ad diuersis, sed per diuersas numero species quae sunt in oculis singulorum, ita idem est numero primus sonus qui a pluribus auditur, at diuersæ sunt eius species in auribus singulorum. Hinc etiam perspicuum euadit, sonum esse in corpore sonoro atque mediū, & non in corpore sonante, vt campana aut lapide plerique existimant, nisi idem re ipsa est corpus sonans, & sonorum. vt aer vñga percussus aut expiratione emissus in quo vt subiecto sonus est. Neque debet corpus sonans comparari ad coloratum, sed potius ad id quod opaco colorem inducit, vt pictorem, aut timorem. **I**xviii. Fit igitur semper & soni repercussio. Quidius in sua Metamorphosi elegantissime describens fabulam Narcissi, dicit Echo (quā poetico more nympham dicit, innuit autē eam esse soni reflexionem) solum vñlma verba soni directe ferre. Ita enim inquit in tertio libro.

Tamen hæc in fine loquendū
Ingerimur voces, auditaq; verba reportat.

Et subiungit de eius materia.

Nec sinit incipiat, sed quod sinit, illa parata est
Expectare, sonos, ad quos sua verba remittat.
Ante ait einoriar, quam sit tibi copia nostrā.
Reculit illa nihil, nisi sit tibi copia nostrā.

Et rursus,

Vñiquā
q; soni dī
recti partē
reflecti ac
q; reperiū,

Id ramen vero nō est consentaneum, tamecs auditus illud ipsum ita se habere iudicet, quin immo quævis soni directi pars tam prima & media quā vñlma reflectit. Eadē enī de qualibet militat ratio, quādō quidem æque ob loci concuītatem ea pars aeris in qua prima aut media recipit soni directi pars, reflectat repercutiturque, atque ea in qua est vñlma soni particula. Qod autē vñlma soni reflectit pars, & quæ fini soni directi responderet, solū audiatur, ex eo venit, quia cum sit posterior pars soni directi, simul fit prior soni reflectit, qui debilior, ob sonum directum fortiorē cum eo factū nō auditur. Cum vero posterior sit soni reflectit pars, sonus directus familiatus est, ideo illa nō impedita ab aliqua soni directi parte quæ sonum fiat, facile auditur. Qod si quis singulasyonis orationis ve directio sono audiendę particulas interposita temporis morasigillatim proferat, singulariter audit sonum reflexum, eo quidē tempore quod soni directi fit silentium, ergo & si tota directio aut oratio continue proferatur, tota reflectit, et si non secundū quālibet partem reflecti percipiatur. Nam pauca & continuatio non variat soni speciem. **I**xxij. Aer insonus est. Non distinetur aer insonus, quod nō sit natus sonū recipere, cum paulo ante dictum sit sonum & in aere & aqua fieri, & in aqua quidem subbœniorem, sed quod non sit natus sonum est icere propter nimirū eius subtilitatem, qua facile seſe diffundit, & cuius rei cedit. Sonantia autē corpora debent & durare esse & solida, quo comodius ex collisione perstrepant. Qod autē aer vñga percussus sonet, & faucibus illis in vocis efformatione, similiter lateribus tube aut fistulae, sonum edat, id de se non est, neq; suapte natura ei contingit, sed propter celeriorem, quia eius prohibetur diffuso, constrictiōnē, & ad continentia latera impulsionē. Si quis enim lente aerem virga agit, non efficit sonum, aut si quis sine collisione ad fauces, aut absq; violentia ad latera instrumentorum concavorum aeris impactione expiret, minime vocē formabit. Itaq; cum sonat aer, id violēta eius impulsioni, angusti origo & arciori eiusdem coactiōni tribuendum est. Et cum aer ad solidum impulsus sonum efficit, illuc idem est re ipsa corpus sonans, & quod sonum suscipit, ratione ramen diuersum, vt pote aer agitatus, cum vero vtruncū sonas est solidum & durum, neutrū eorum soni est subiectū. **I**xxvi. Nam sonus, morus aeris est. Id non accipiendo est vt verbis sonat, sonū scilicet re ipsa esse motū aeris, nā sonus, qualitas est solo auditu per se perceptibilis, motus autē aeris, latio est, & secundū locū mutatio, et que sensibile cōmune, & tactu perceptibile & vñsu, nīli eius oblitus subtilitas, quārū non modo re ipsa sed & genere physico discrepant. Sed hoc intelligendum, vt quod inest, causam explicit eius cui inest, & ea prop. siue denotetur sonus fieri ex motu aeris, nempe aeris motus caula est efficiens, sonus, eius est effectus. Et huiusmodi rationes loquendi rectam potius intelligentiā quam importunam calumniam efflagitantes, frēquentes sunt in disciplinis. præsertim in his definitionibus q; id dicunt propter quid & causam definiti, vt lunæ deliquium nō ablone definiatur interpositio terræ inter solem & lunā, quod ex huiusmodi interpositione fiat, & tonitruū haud inepit diceretur illislo exhalationis calidæ & siccæ ad latera nubis, quia ex tali concusione editur tonitruū. **I**xxvij. Vox est sonus aeris ab anima respirati. Hæc vñcō diffinito si attendiūscule consideretur, quadruplicem vocis causam explicare permitur. Formalem, cum dicitur esse sonus, materiale, præsertim eam in qua est, explicita particula, aeris ab anima respirati, in eo siquidem est vox vt suo subiecto. Efficientem innuit, quod subiungit, percussi ad vocalem artē, nempe aeris ad fauces illislo vocem efficit. Demum & finem gratia cuius designat extrema particula, cum imaginatione significandi. Nempe animalia rationis experientia, vñcōbus a natura concessis suis effectus, gaudium, timorem, cupiditatem, & cetera id genus significat, quos & homo naturalibus itidem vñcōbus patet, & præterea vñcōbus ex instituto si, significantibus, nō tis notis, & quicquid animo versat, deponit, ad ingenij cultum, virtutisq; institutionē, quod secundum cæteris animantibus negatum est, & soli homini rationis participi concessum.

¶ Noni capiti annotat.

CSensorium, organū. **O**lfactus, odorandi sensus, odoratus. **S**uffitū, fumo, suffumigio. **B**itumē ex mari mortuo lacu Syriē trahi: quod & asphaltus dicitur.

Onum caput continet quatuor conclusiones, quatuor rationes ad pri matam, duas ad secundam cum corollario primā, tres modos inodoris: bis post tertiam, vñnam quæstionem, eius responsionem, tres rationes quod non resp̄irantia odorant, & vñnum corollarium post quartam.

Prima conclusio. De odore & odorabili non vñq; adeo vt de dictis, facilis & prōpta determinatio est. Primo. Quia nō est ita facile comprehendere quid sit odor, sicut quid color, quid lumen, quid perspicuum, quid sonus, hoc enī ideo eue-

C i

nit, q̄ olfactum perdebile habemus. odoratur enī prae homī, & multis animalibus, vt canibus, vulturijs, hoc sensu inferior est. **C Secūdo.** Quia nos non sine delectatione aut fastidio odorū differētias percipiunt, hoc autē in visu & auditū nō accidit. Et ideo hī sensus homī datus esse videtur ad mēsurā, nō vt odores quales in se sint percipiāmus, sed quales ad nos perueniūt. Itaq; difficilior ipsorū deprehēsio est. **C Tertio.** Quia odorū sensorū minus cognitum exploratūq; habemus. **C Quarto.** Ita homines odores ipsos cōprehendere videntur, quibus odorāndi sensorium obiectum est, vt animalia duros oculos habentia apprehendunt colores. At quī cōsentaneum videtur, huiusmodi durorum oculorum animalia nō omnes sentire colores, sed eos qui ipsiā terrorem tristitiamque ingerāt, quī ve voluptate afficiāt, quare neque homines quo scunq; dijudicabunt odores. **C Secunda.** Etsi odoris difficultas sit naturae deprehēsio, ex saporum tamen similitudine nobis ad hoc patebit aditus. **C Primo.** Quia certum gustum habemus, q̄ gustus quidam sit tactus, homo autem certissimum habeat tactum: & cum homo a ceteris in reliquis supereret sensibus, in hoc uno euincit superatq; omnia. **C Corollarium.** Hīc fit vt homo animalium prudentissimū cognoscatur. **C Attactu enim,** mentis aptitudo aut ineptitudo dprehēnditur, duros enī carne, mentis hebetis, & ineptos: molles vero, bene aptos esse dicimus. **C Secundo.** Quia ex saporum nominibus, odoribus nomina in dīmus. Vt enim saporum hunc dulcem nominamus, hunc amarum, pinguem, acré, acutum: ita quoque odorū (tracta similitudine) hunc dulcem dicimus, atque hunc amarum, pinguem, acrem acutum. Et quādēq; in odore & gusto similes cōueniūt denominationes, vt in melle, & croco. Mellis enim odor dulcis, & dulcis mellis sapor, aliquādo vero discrepant. **C Tertia.** Olfactus, odorabilis est, & inodorabilis. **C Nam** vt de visu, auditū, & reliquis sensibus, ita & de odoratu, visus autē est visibilis, & inuisibilis: auditus, audibilis, & inaudibilis. Eiusdem enim sensus est cognoscere sui sensibus präsentiam, et eius absentiam, präsentiam quidem per se, absentiam vero per accidens, est igitur olfactus, odorabilis, et inodorabilis. **C Tres modi** inodorabilis. Inodorabile multis modis dicitur. **C Primo.** Quod omnino odorem non habet, odoratique natum nō est: vt color. **C Secundo.** Quod debilem & vix sensibilem habet odorem. **C Tertio.** Quod prauum tetrūque habet odorem. **C Quarta.** Aer & aqua, olfaciendi sunt media. In aere, de nobis constat. In aqua vero, & sanguine prædicta et non prædicta illud monstrant: quia eminūs alimenti odorem percipientia, properant ad illud sumendum adnatate. **C Quæstio.** An omnia quæ sunt odorum capacia, consimili modo odorentur? **C Responsio.** Non omnium consimilis est odorāndi modus. Nam animalia respirantia sp̄ritum trahendo odorantur cuius hīc sunt indicia. Si sp̄ritum detinet homo, aut expirat, neque eminus neque comminus (etiam si rem olentem in ipsius nares fundas) sentit. Si enim in odorandi sede atque sensorio, id per palam est, nam omnium sensuum commune est, sensibili sensorio supposito non sentire. Infecta autē animalia, et quæ sanguine carēt, vt apes: hoc pacto, cū nō respirent, odorare nō possunt. Odorantur tamen. **C Primo.** Quia conueniunt longe ad odoriferorum pastum, habent igitur alium præter quinque qui assignati sunt, sensum: aut olfactu odores discernunt, nō autem habent alium, habent igitur olfactum. Sensus enī tam bene quam male olētis nimirum olfactus existit. **C Secūdo.** Grauium odorum suffit, vt bituminis et sulphuris fumo corrūpuntur: sicut et homo. Odorantur igitur non respiratia et alio quam sp̄ritus at tractione modo. **C Tertio.** Quia vt animalia oculi diuersi sunt (horum enim sunt molles: et hēc palpebras pro oculi munimento habent: quibus non aperti deuersi, non cōtingit animal videre), horum vero duri sunt oculi: quæ hoc generē follicularum cooperculorumque carent, et semper colores apertos et occurrentes habent) ita hīc in modum diuersi sunt odoratus. Nam in respirantibus adoper-

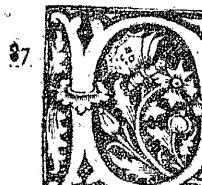
tus & recōditus est. quem, cū sp̄iritum ducimūs, aperimus, ampliatis viarū meatibus. Nō respirantū vero apertus: & persimilis duris animalium oculis, itaq; sensi per habēt occurrentes & in aperto odores: non autē respirantia, n̄ si sp̄iritum ducēdo sensorium reuelent ac p̄ceptiāt. **C Corollarium.** Hīc fit vt respirantia in aqua nō odorantur. **C Nā** in aqua respirare nequeunt. Et est odor siccī, sicut sapor humidī, hīc res cū adolentur, incenduntur, calescent, suauius fragrant. Et cum res nō percipitur olfactu, talis est odorāndi sensus potentia, qualis ipsa sit actu, cum autē olfactu percipiūnt actu, & talis sensus est actu. Et de odore & odorabili hactenus:

C Oni capitī schola. Ixix. Et multis animalibus, vī canibus, vulturijs hoc sensu inferior est. Inferior quidem non dignitate & perfectione, sed percipiēndi acumine, non enī homo tam exacte rerum percipiūnt odores, vt canes odorem ferarum dignoscentes, & olfactu hominem ab homine fecerentes, aut sicut vultures, qui procul cadaverum sentiūt spiramina, & ad ea depascenda magno spaciū intersticio aduolare dicuntur. Id tamen non ar gūt olfactū in homine minus esse perfectum, quam in canibus aut vulturibus, nam non quia sensus aliquis acutior est, protinus est perfectior. Dicitur enim aper auditū habere acutiorē homine, & lynx visum, quē dignitate humano visu & auditū inferiorē esse negabit nemo. nā dignitas viñus sensus supra aliū, in perfectiori contēperamento organi consistit, homo autem tale contēperamento haberet longe perfectissimum & excellētissimum, idcirco sensus extēriores omnes habet animalium irrationalium sensibus digniores. lxxx. Qd gustus, quidam sit tactus. Id in analogia dictū intelligatur, nā gustus tactu affinis & germanus, semper ei coniunctus est, vt ne gustatio quidē sine tractione fiat vī quam, rameti sensus illi nō minus inter se discriminis habeat, quā visus & auditus. Proinde cū hīci libri cap. secūndo, numero xvij, dicitur tactus a ceteris sensibus seūgī, id de tribus primis sensibus quorū extraneus est medius, debet intelligi, nō autē de gustu, nā sine eo, vt qui sit ad naturae necessitatē, & mediū habet sicut & tactus intraneū tactus inueniri in animalibus nō potest. Et proper hanc naturae affinitatem gustus interdum nomen tactus soris, & sub eo intelligitur, vt cap. tertio hīci numero xxvij, cū dicitur, omne animal sensum haberet alī meti. Is autē tactus est, cū alīmetū cōueniens a disconuenienti gustu potius quā tactu fecernamus, est enī gustus ad dijudicandum alimentū datus. lxxxij. Olfactus, odorabilis est, & inodorabilis. Quemadmodū cōlōr & visibile re ipsādem esse dicta sunt, & sola ratione dispare, ita odor & odorabile solūrationis habēt discrimē. Ratio enim odoris absoluta est, & qualitatis, q̄ scilicet secundū eum quippā dicitur odorum, ratio vero odorabilis, relativa, & ad aliquid, quodq; quicquā nā sit olfactu percipi, refertur enī odorabile ad odoratū, haud secus ac visibile ad visum. Itaque olfactus est ipsius odorabilis acē odoris, rāquā sui obiecti proprij & per se. Nempe vt color suā in aere speciē producit, q̄ diffundit vī ad oculū, ita & odor in re odore vt suo subiecto manēs, diffundit suam specie peraerem, & hūismodi sp̄iramna ad olfactū vīque perducuntur, atque ab eo percipiuntur. Est etiam odor ipsius inodorabilis primo atque in prima suārū acceptiōnē, id est illius quod odoris est expers, per accidens tamen, & sui obiecti priuatione, quemadmodū de visu & auditū dicit litera. lxxxvi. Hīc res cum adolentur, incenduntur, calescent, suauius fragrāt. Id facile thus ostendit, quod cum igni imponitur, fragrantissimum reddi odorem. Nempe sp̄iratio & odoratio fit effumatione a re odorifera per orāndi medium, sicut visio lumine, & auditio motu aeris, calidū autē resolut & segregat vapores & fumos. Hīc tempore calido flores suauius sp̄irant quam frigidō, nam frigiditas obtundit & hebet odores, prohibetque diffundi. Hīc etiā nonnulla odifera cum conflagratione incandescent, percipiuntur lucidū odorem habere, qui antequā ea mortu illō calefacta essent, non percipiēbant;

C Decimū capitī annotat.

C Potulentum, quicquid in visum potāndi est præparatum.

Ecīnum caput continet quatuor conclusiones, duas rationes, & duo corollaria ad primam: vīnum corollarium ad secundam, & species saporum ad quartam. **C Prima cōclusio.** Gustabile, quiddam tāgibile est. **C Primo.** Quia quod nō extrinseco meādio, sed solum sentitur intraneo, tangibile est, gustabile autem non extraneo, sed solo sentitur intraneo, est igitur quiddam tangibile. **C Secundo.** Quia illud in quo vt in materia cōsistit sapor, & sine quo sentiri nō potest, est humor, humor autem solū tactus est, est igitur gustabile, quiddam tangibile. **C Primum corollarium.** Quo fit vt existentes in aqua, saporem vt dulce deprehēdamus: non quia aqua gustāndi sit medium, sed q̄ sapor humoris permixtus fit quemadmodū in liquore quem bibimus. **C Neque**

simile est ut de colore, sono, & odore, non enim ideo per aerem aut aquam percipiuntur, quia immisceantur, sed quia haec sunt media ipsis ut ad organa deferantur apta. Si ne enim aliquo a sensu abiecto, visus, auditus, odoratus, sensatione explore nequeunt: quod facit gustus. Secundum. Fit etiam ut quicquid gustandi sensum afficit, humidum sit, aut actum, aut potentia. Nam absq; humore (ut dictum est) nihil afficit sensum. Et sunt quaedam humida potentia, quae statim ad actum sunt reducta, ut si cum primum admotus fuerit lingue, statim liqueat, liguanque humectat. Secunda. Gustus, gustabilis est & ingustabilis. Nam id sit in ceteris sensibus: vt visus, visibilis est, vt coloris: & inuisibilis, vt tenebrarum: quas reputat inuisibilis, & auditus, auditibilis, vt soni: & inaudibilis, vt silenter, & odoratus, odorabilis, vt odoris: et inodorabilis, vt odore priuati. Et sicut inuisibile tribus modis dicuntur, quod non est aptum videri, vt sonus: quod debilitate videtur, qd praue, vt q excellentia visum offendat, aut corrumpat: & inaudibile tribus, quod audiri nequit, vt color: quod debilitate, quod praue: & inodorabile tribus, qui dicti sunt: ita ingustabile tribus dicitur: quod gustari nequit: quod debilem obtinet sapor: & quod teturum prauum: Vt enim moderatur, naturae amicu est, & gustum saluat: ita prauum & excellens ipsum corrumpit. Tertia. Omne potulentum, et tactui & gustui commune est. Tactui quidem, quia sit actu humidum, gustui vero, quod sapore praeditum. Quarta. Gstandi natura institutum sensorium, neq; actu debet esse humidum, neq; tale ut humido dilui diffundiq; nequeat. Nam debet esse potentia tale, quale gustabile actu est, sine humore autem non sentitur gustabile. Corollarium. Hinc fit, vt cum lingua nimis arecat, nimis vel humeat, quod in agrotantibus persaepe accidit, gustare nequeat. Aegrotantibus enim saepe omnia accidit amara videri, qd lingua amaro sit humore infecta. Species saporum sunt, dulce, amarum, contrariae, consequentes dulce, pinguis, consequentes amarum, salitus, medie sunt, acre, austern, suave, acutum, acerbum, acidum: vt species colorum digestae. Et gustandi sensorium (ut dictum est) tale est potentia, quale gustabile actu, facies autem ipsum tale gustabile. Et de gustu & gustabili hactenus.

Decimi capituli scholia. lxxxvij. Gustabile, quidam tangibile est. Id non de qualitate per se gustabili intelligendu, ut sapore, quoniam ea qualitas tangibilis non est, sed de subiecto gustabili per accidentem, scilicet substantia habente in se sapore omnis enim etiam caliditatem haberet, frigiditatem, humiditatem aut siccitatem, ratione cuius & ipsa tangibilis est, nunquam enim sapor invenitur abiectus a tactibus affectionibus. Neque id tamen efficit gustum esse tactum, nisi per idem medium intraret, scilicet carnem linguae, & in eadem corporis particula, in lingua, nam idem medium per quod sunt sensuum operationes, non arguit sensum esse eodem. Eodem si quidem aere contingit videre, audire & olfactum, nullus tamen ob id coegeretur visus auditum & olfactum eundem esse sensum. Similiter in eadem corporis parte sit visio & tactus, ut protinus in oculo, negauerint tamen omnes visum esse tactum, qd diuerfa habeant organa, ipsorumque conformatamenta. Ita sane gustus & tactus diuersa habent suorum organorum coeteramenta, & ob eam rem sensendi sunt sensus diuersi. Eniuero tactus coeteramentum per totum corpus diffidum est, gustum autem non, & longe minus ex coelatione efficitur gustationem esse tactum, cum haec quidem re ipsa & specie differat, gustum autem & tactus ratione sola. Non enim oporeat si potentiae gustabili & tangibili re ipsa sint eadem, & operationes esse easdem. Idem namque sanabile & aegrotabile, nulla tamen sanatio est aegrotatio. lxxxix. Nam sine humore (ut dictum est) nihil afficit saporis sensum. Id est humor ad sapore percipendum, quod lumine ad colorum. Ut igitur sine lumine non percipitur color, ita neque sine humore sapor. Veritatem quaedam gustabilis sunt actu humida, habentiaque & antequa percipiuntur, & ceteri sentiuntur, humiditate, ut porulea quaedam portentia humida, quae antequa gusseatur, humiditatē non prodūt, linguae autem admota, protinus in liquorē solutur, ut sal & zuccharum. Quaedam vero neq; actu neoporeta humida, ut piper, & alia prorsus arida, qd extraneo indiget humido a natura ad sapores discernendos determinato, scilicet saliuia, qd humectant. xciiij. Species saporum sunt, dulce, amarum. Possunt hoc ordine digeri saporum species hic nonatae. Quarum quilibet duae eiusdem sunt in sinistro in dextrum protenti, contrariae sunt. Primae quidem duæ extremae, ut in colore albū & nigrū, in sono acutum & graue, in odore redolens & grauiter oles. Duæ extremis proxime, propemodum carum naturam imitantur, eaque referunt plus ceteris mestis, ut pingue consequitur dulce, & salutum amarum. Reliquæ sex mediae

Quod gustus est aliud sensus tactu,

I	Dulce	12	Amarum
2	Pingue	4	Salutum
3	Acute	6	Austerum
7	Suave	8	Acutum
9	Acerbum	10	Acidum

unt savorum species, quae sub dulci collocatur, & sunt in affirmatiōe, que vero sub amaro, in negatione. At quomodo hec species coloribus respodēt, ex libro de sensu & sensato desiderandū est.

Cundecimi capituli annotat.

Plures sensus dicuntur a pluribus & diversis organorum cōtemporāmetis, requiri enim quilibet unam moderatam modificatamq; sentiendi mediocritatem.

Ndecimū caput continet duas quæstiones: post duas cōclusiones: duo corollaria ad secundam: unam quæstionem: eius responsionem: tactus ad alios sensus cōparationem: & unum corollarium post tertiam. **P**rima quæstio. An unus, an plures sint sensus tactus? **S**econda. Quid sensorium tactus: an caro in carnem habentibus, & in ceteris quod carni respondet, emulumq; est? **A**n aliud quicquam intermediate interius latens?

Prima cōclusio. Plures sunt sensus tactus. **N**ā omnīs sensus unus, unius est cōtrarietas: ut visus albi & nigri: auditus, acutus & grauus: odoratus & gustus, dulcis et amari. Tactus vero, plurimum, ut calidi, frigidū, humidū et siccū, grauus, leuis, mollis et duri, sunt igitur plures tangendi sensus. Neq; sufficere videtur solutio quā adhibet, visus & auditus cōsimiliter plures esse cōtrarietas: ut in voce non solum acutū & graue contraria sunt, sed magnitudo, paruitas, lenitudo, asperitas vocis, & ita in colore. **S**ed ut de tactu, simile non est. Nam magnitudo, paruitas, lenitas, asperitas translatis in voce sunt vox grauus & acuta: & hæc translatis omnibus sensibus applicari possunt, cōtinenturque in visu & auditu sub eodem sensus obiecto, ut sub sono, sub colore. Ita autem de calido, frigido, humido & siccō dicere non possumus. **S**e cunda conclusio. Caro non est sensorium tactus, sed sentiēdi medium. **N**am sensibile sensu suprapositum nunquam sentitur, carni autem suprapositum tangibile sentitur, non est igitur caro tangendi sensorium. Porro sensibile omne medio quodā sentitur, carni autem suprapositum tangibile sentitur: et non est caro sensorium, est igitur sentiēdi medium. Et nihil est id quo moluntur efficere carnem esse sensorium tactus, quod carne contacta illico persentiatur, ita enim fieret ipsa tenui linteolo aut membrana conuoluta. Nullus autem idcirco dubitauerit membranam esse tangendi sensorium: ita neque de carne addubitandum est, sed in toto corpore ut te gmen: sensoriorum tactus potius existimanda est, quæ quidem sensoria plura sunt (ut plures tactus) quanvis latentia sensum: quemadmodum si congenitus aer, ut auras, intelligatur natura totus nostrum corpus cōtingens et cōrundans, eadem facilitate putare possemus nos eodem organo sonos colores, et odores, deprehendere, quod eorum delitefcerent organa, et letique idem congenitus aer, audiendi, videndi, odorandi medium. Ut enim illuc plures sensus, visus, auditus, olfactus, gustus, et plura eorum sensoria, ita et hinc sub eodem velamine plures tactus et tangendi sedes et machinamenta.

Primum corollarium. Unde fit ut medium tangendi aer aut aqua esse non debuerit. Nam corpus animalium solidum et firmum esse debet, et cum tactus intra corpus latitet, debet igitur esse mixtum ex ipsis quæ firmū constans, et defluxibile minime, efficiūt: ut terra ceteris cōmixta, qualis est caro, aut quod carnis vicē obtinet. **S**econdum corollarium. Quo fit iterum ut si quis ignea aut aerea statuerit animalia, difficile sit quinque sensus et eorum sensoria in ipsis collocare. Tertia. Argumento linguae plures produntur esse tactus. **N**am eadem in parte & intra neo medio omnia tangibilia et gustabilia sentit, est tamen aliud sensus tangibilis, et alias savorum. Si igitur toto corpore sic promiscue tangibilia et gustabilia percipiemus, possent gustus et tactus unus sensus videri: ut calidi, frigidū, humidū, et siccū, unus tactus, modo autem quia non ita gustus et tactus toto corpore coniuncti sunt, manifestum est eos esse plures sensus, ita et tactus plures (etsi toto corpore coniuncti sint) intelligere oportet. **Q**uestio. An tactio similiter ut visus, auditio, et olfactio

101
102
C in

Et si fiat, medio scilicet interueniente extraneo? ¶ Responsio. Mollium corporum, ut aeris, ut aquae (quae nullo interstante medio carnem suis extremis attingunt) fit bene tactio nullo interueniente extraneo medio. Duorum vero corporum aliquid, cum tanguntur, interiacet medium. Nam ea aut tangimus in aere, aut in aqua, atque videmus nos in aqua sic ea tangere non posse, quin semper medius humor percipiat: ipsumque tangendo excludere non possumus, quin medius interstetque (extremis non manentibus) haec beatitur. Quod si in aqua ita fuerit, tanto minus subtilior est aerem nobis licet excludere medium, & illa in aere sine medio tangere tametsi in aere ob ipsius insensibilitatem magis sensum lateat. ¶ Et quanvis ita sit ut nos firma & dura interueniente medio tangamus, tactus tamen in hoc a visu auditu & odoratu differt, quod hinc eminus sua sensibilia suo medio apprehendunt, ille vero cōminus, & pene nihil distat, sic ut medium (quēadmodū de membranula diximus) lateat. Et invīsu, auditu, & odoratu spatiū afficitur, & species defert, tangendo autem non id necessarium est, sed intraneum medium simul cū extraneo afficitur: quod quidem quia afficiatur, & non quia huiusmodi exterum medium, tangitur: sed utrumque es mul affici contingit: quemadmodum percussus clypeus gerulum non percutit, sed utrumque simul percuti accidit. ¶ Corolla rīsum. Unde fit ut quemadmodum aer et aqua sese habent ad visum, auditum, et olfactum: ita caro et lingua ad tangendi sensorium. ¶ Et in ceteris videtur tactus alios imitari sensus: ut quemadmodum in alijs sensibus sensibile suppositum nullum parit sensum, ut album suppositū oculo nullam visionem: ita est et in tactu. Hinc sub carne tactus sedem delitere oportet: quandoquidem res tangibles carni superpositae, sese præstant perceptibiles. Et res tangibles sunt, calidum, frigidum, humidum, et siccum: que prius simplicium corporum differētias locauimus, et sensorium tactus, tale potētia esse debet, quale sit actu ipsum tangibile. Hinc tactus æque calida, æque algida, æque laxia et aspera non sentit, sed extrema, superabundantias atque defectus, est enim medicritas quadā et medium extremitū iudex est. Et qui omne calidū et omne frigidum percepturus sit, calidi & frigidū actu sit expers oportet, potētia futurus & calidum & frigidum, quem admodum visus album aut nigrum percepturus, neque actu albū neque nigrum existit. Et sicut visus est visibilis & inuisibilis, & ceteri suorum oppositorū, ita tactus tangibilis est & intangibilis. Et sicut inuisibilis, & aliorum insensibiliū tres sunt modi, itidem intangibile tripartitum est: quod tangi non potest, ut vox: quod debilitate tangitur, ut aer: quod praeceps, ut ignis tactum corruptens. Sed de tactu & quolibet in particulari sensu, hoc pacto paucis astrictum & diffinitum sit.

Vnde decimi capituli scholia. xcviij. Plures sunt sensus tactus. Sicut unus sensus dicitur, quia est unum organi cōtemperamentum, quanvis sint duo eiusdem naturae contemperamentiq; organa, ut unus est visus, quāvis in pluriq; animaliū gemini sint oculi, unus auditus, quāvis duæ aures, ita plures dicuntur esse sensus, quia plura sunt & species diuersa organorū cōtemperamenta, qualitatēq; dispositiones natura determinatae. Itaque tactus dicuntur plures, non quidem a diuersis formis substantiālibus actionem efficientibus denominati, aut diuersis materiis eas suscipientibus. Nempe eadem numero forma est substantialis actionem omnem efficiens, & in eadē probris materia suscipit calidi & frigidū tactio, in qua humili & siccū, sed sensentur tactus diuersa diuersis cōtemperamentis qualitatum, & quia aliud est natura cōtemperamentum ad percipiendum calidum & frigidum, aliud vero ad percipiendum humidum & siccum. Nec similis ratione poterit quispiam cōcire plures ponit debere visus, quod is itidem plurimum sit contrarietati, albi & nigri, flavi & liuidi, ceterorumque mediorum. Nam visus solū unus est contrarietas extremarum qualitatum, ceterae autem contrarietates medium sunt, quae ut ad extremes reducuntur, ita cōsimili cum extremes percipiuntur cōtemperamento. Tactus vero plurimi est contrarietatum æque principaliū, & quarum una ad alterā non reducitur. Et quanvis visibilium qualitatū coloris & lucis maior sit distinctio quantū ad naturā diuersitatem quam tangibilium, non tamen quantum ad contrarietatem. Quanvis item in visione diuersa sint medii dispositions, quod ipsum interdū lumine offundatur, interdū vero minime, non tanē diuersa sunt in ea organorū dispositions, a quibus sensuū pluralitas desumit, & quæ in tactu esse deprehendit. xcviij. Quod quidem sensoria plura sunt. Nō dicunt organa tactus plura a subiectorū pluralitate, & quod in una materiā particula primi sit cōtemperamentū, ut percipiendi calidi & frigidū sine linea & in altera materiā particula secundū cōtemperamentū, ut percipiendi humili & siccū sine primo (non

enim pro ceteris tactibus qualitatibus aut alia sunt ponenda cōtempora menta, aut propriū tactū, cum reductae sint ad quatuor illas præcipuas qualitates (ut secundi de Generatione secundo capitulo ostendit) earumque ad quas reducuntur & cōtempora mentis & tactū persentiantur, id enim falsum est, cum quacunque materia parte precipit caliditas & frigiditas, eadem probris sentiantur etiam humiditas & siccitas, sed quod in eadem materia parte plura sint & diuersa tangendi cōtempora menta. Ut enim plures tactus dicuntur a diuersis organorū cōtempora mentis, ita & plura organa a diuersis qualitatū cōtempora mentis, quanvis erā eadem probris subiecto alicuius, quemadmodum in oculo plura sunt organa viuēndi & tangendi, quanvis in eadem omnino parte materiæ sit visus & tactus. Ita in lingua plura sunt organa, gustandi scilicet & tangendi, ob diuersa qualitatū cōtempora menta in eodem penitus subiecto subsistentia, cum quacunque parte sit gustatio, eadem tactus & tactio. c. Si quis ignea vel aerea statuerit animalia. Huiusmodi animalium assertores non tam Plato quam Platonicū fuerunt, qui ad genitilissimum ritum labentes, posuerunt nonnulla animalia ex igneo corpore, rationali quidem, sed immortalia, quae vocabant Vulcanum & Vestam, alia ex corpore aereo, ut Iouem & Iunonem, alia ex aquo, ut Neptunum, Oceanum, Neream, Thetin, Doryda, alia ex terro, ut Plutonem, Persephonem, Oreadas, Dryadas, Hamadryadas, Faunos, Satyros, Sylvanos, malarum potius potestatum & tenebris co-regione illusionis quam naturali ratione ad ea ponenda permoti, quibus Aristoteles nusquam alicuius sentire deprehendit. ci. Argumento linguae plures produntur esse tactus. Nempe ut gustus & tactus in lingua, corporisque particula, ita diuersarum contrarietatum tactus in toto corpore utrobique enim diuersa sunt in eadem parte sentiendi cōtempora menta. Atqui omnium confusione, in lingua gustus & tactus diuersi sunt sensus, igitur pars ratione in toto corpore, diuersarū contrarietatum plures sunt tactus. Rursum si gustus & tactus toto corpore essent coniuncti, ut quacunque parte tangeremus, eadem & gustaremus, non minus gustus & tactus diuersi essent sensus ob cōtempora mentorum diuersitatem quam nunc sunt, cum in una solū corporis parte coniunguntur. Ut enim se habent in parte, ita & tunc in toto se haberent, quāvis tunc potius visus possit est gustus & tactus h̄dem sensus, cum nulla parte essent se iuncti, quam nunc cū in cōpluribus corporis partibus ab iuncti sunt, non tamen revera essent idem, ergo & diuersarum contrarietatum tactus quāvis toto sunt corpora coniuncti, plures sensendi sunt ob organorum pluralitatem, & sicut is erraret qui gustum & tactum in lingua aut toto corpore coniunctos eundem crederet esset sensum, quia in eodem coniunguntur subiecto, & vñus ab altero nō semouetur, ita sicut ne erraret qui eundem in toto corpore astrueret esse tactum. cij. Durorum vero corporum aliquid cum tanguntur interfacit medium. Non hic de tactu secundum molem sit sermo, quo quidem modo definita sunt in physicis duo corpora se tangere, quorum ultima sunt simul. Nam si quicquam interstes fuerit inter corpus durum, & animal tactus operationem exercet, ultima corporis duri & animalis non sunt simul, quare non se tangunt secundum molem, sed hic secundum materiam subiectam sit mentio de tactu secundum sensum, & ut tactus sit in sensu qualitatū tangibilium perceptio. Hoc enim modo animal tangit corpus durum, quia eius qualitates tangibles percipit. Et licet cum sit tactus ut est sensus operatio, simul interdū fiat, & secundū molē contactus, ut cū corpora mollia nullo interstite tanguntur, alia tamē est vnius & alterius ratio, ut quae ab inuicem aliquādo separari possunt. Nam fieri nō potest molis tactus sine tactio sensu, ut cū corpora inanimata contigua se tangunt. Potest itē fieri qualitatē tangibilis alterius corporis perceptio, ad quod nō est secundū molē tactus, ut cū lapis a manu percipitur calidus aere interstite. Nō tamē idcirco putandum est tactus fieri medio extrinseco, nā licet aer interiectus mediū sit per interpositionē, nō tamē sentiēdū est mediū, quinimmo afficitur simili qualitate qua corpus durū, & tangitur sensu ut obiecti subiectū, quēadmodū & corpus durū, nō autē percipit ut tangēdi mediū;

Duodecimū capitū annotat.

Esse, rationes.

104 Vodecimū caput cōtinet duas cōclusiones, vnum corollarium, vna quæstionē, eius responsionē ad secundam. ¶ Prima conclusio. Id sensuū cōmune est, rerū formas sine materia suscipere. ¶ Nā sicut sigillum: sigillū effigie, formabilis cera, sine ferro, aere, aut auro recipit: eo pacto patitur sensus ab eo quod colorem habet, quod sonū, quod odorē, quod saporē: & nō ut vñūquodque est, sed ut tale: talēq; habēs specie. Et quāvis haec idē sint, ipsorum tamen esse diuersa sunt, quāvis etiā sensoriū magnitudo quēdā sit, esse tamē magnitudinē nō idē. Nō enī sentit ut magnitudo, magnitudinē ē habēs, sed ut ratio, potentiaq; sentiendi. ¶ Secunda cōclusio. Sēsibiliū exuperationes & excellētiae sensuū corrūpūt. ¶ Nā hīmōi sēsibiliū fortē motiones, sensoriū rationē atq; cōtemporātū dissoluūt, est em̄ sēsus ut cōcētus quidā. Fidibus em̄ veheātētius pulsis, canora cōtunditūt disperitque harmonia, temperatumque omne ab intemperato dis-

solutur. **C**orollarium. Vnde nimirum cognosci potest cur plantae (et si quadam anima partem obtineant, & tangibilius afficiantur, calecant, frigescant, humectent, arescant) non sentiant. **N**am huiusmodi quae ad sentiendum requiritur medio critatem non habent, neque rerum sensibilius formas sine materia apprehendunt, sed eas cum materia obtinent. **Q**uestio. An aliud a sensu pati possit a sensibili, ut aliud a visu patiatur a colore: aliud ab auditu, a sonu: aliud ab olfactu, ab odore: & ita in ceteris? **R**esponsio. A sensibili ut sensibile est, quemadmodum a visibili ut visibile, ab audibili ut audibile, odorabili ut odorabile, nihil aliud a sensu patitur. **N**on enim a colore ut visibile est, quicquid nisi visus patitur, est enim color ut visibile, prout est a visu perceptibile, itidem a sono ut auditibile est, solus auditus patitur. Quid autem tonitruo discinduntur ligna & lapides, hoc non facit sonus, sed spiritus cum sono elisus, & ita de odore & sapore. Patiuntur tamen plane ab ipsis, non ut sensibilia sunt, sed ut sunt affectiones, passiones ve quaedam: ut aer aliquid passus spirat & olet, odoratuque capit. Hinc fit ut videre, audire, olfacere, gustare, tangere, non sit his passionibus affici atque pati, sed ipsis aliquid affectum sentire.

Dodecimi capituli scholia. cccc. Rerum formas sine materia suscipere. Rerum formas, qualitatum sensibilium species, quas sine materia subiecti qualitatum sensibilium recipit, tametsi eas species in materia sui organi suscipiat, ut visus speciem coloris parietis suscipit sine materia in qua, subiecto que illius coloris, & auditus speciem soni sine aere in quo est sonus, perinde atque cera recipit effigiem figuram sigilli sine ipso figillo, & non recipiendo sigilli materiam. Siquidem sensus, ut cera est, species in organo, ut effigies figura in cera, qualitas sensibilis, ut figura sigillo insculpta, & subiectum sensibilis qualitatis, ut sigillum. Et sensus non percipit subiectum qualitatis sensibilis secundum id quod est, acque substantiam non enim sensus substantias percipere potest, sed sentit ipsum ut tale est, id est ut qualitate aliqua affectum, aut habens qualitatem in se, vel colorem vel odorem, quemadmodum visus non percipit lapidem quatenus lapis est, sed quatenus coloratus. Et quanvis hec scilicet substantia, & substantia talis, ut lapis, & lapis coloratus, idem sint, ipsis tamen esse atque rationes diuersae sunt, huiusquidem accidentaria & qualitativa, illius vero aboluta & substantia. Sic licet sentiendi organum re ipsa sit magnum, alia tamen est ratio organi, & alia ratio magni. Dicitur enim organum sensus, quod in eo nata sit fieri sensatio, magnum vero, quod magnitudine sit praeditum, neque ipsum organum sentit, ut magnum, magnitudinemve habens, aliqui aequo oculus mortuus videret atque viuus, & eque lingua mortua gustaret ut viua, cum eadem retineat magnitudinem, sed organum sentit, ut sentiendi virtutem habens a forma nata efficiere sensationem in materia. cv. Sensibilium exuperationes & excellentiae sensum corrumptunt. Non dicitur excellens sensibile corrumpere sensum, quia formam a materia separat, reique naturalis compagnum soluat, nam oculus cœci animatus est, quin immo & ragendi facultatem in se habet, acutumque ut acus ei admotum dolorem infert, quod soluto videndi organo & contemptamento, non simul deperditum est tangendi organum, & in aure surdi adhuc est anima, quæ tactio non minus quam si praesens adesse vis auditiva, exercet. sed idcirco vehementer sensibilis sensus corrumpi dicitur, quod soluto contemptamento organum redditur ad sensations suscipiens idoneum. Itaque sensum corrumpi, est ipsum deperdita contemptamenti mediocritate propriam in materia sentiendi operationem exercere non posse. cvij. A sensibili ut sensibile est, quemadmodum a visibili ut visibile. Id a visibili ut sensibile est patitur, in quo ut subiecto sensibile facit sensationem, ut oculus patitur a colore ut visibile est, quia color in oculo natus est visionem efficere. Et manifestum est hoc pacto nihil aliud a sensu pati a sensibili, cum sensibile ad sensum referatur. Id autem patitur a sensibili ut passio & affectio quaedam, quod subiectum est qualitas sensibilis, ut partes hoc modo patitura colore, quod color in eo sit tamquam accidens in subiecto. Et hoc modo aliud a sensu patitur a sensibili, scilicet ipsis sensibilium subiecta lapides, ligna, ceteraque res inanimæ quibus insunt sensibilia, colores, odores, sapores. Etiam ipsis sentiendi media qualitatem sensibilem eiusve et speciem suscipientia, patiuntur ab eis non ut sensibilia sunt, sed ut ipsis accidentia, ut aer suscipiens coloris speciem, aut speculum. Immo in propriis organis interdum haec species sunt ut affectiones solum, & sensationem non efficiunt, ut cœi quis dormit apertis oculis (quod leporis natura meticuloſi facere memoratur) color externus preſens oculo suā praesente lumine efformat speciem in oculo, tamquam in speculo suam imaginem, tamen visionem non efficit, quod huiusmodi species ab oculo non apprehendatur neque persentiantur, ob spiritus visuos retractos ab oculo per somnum, qui ita requiriunt in oculo ut colorē percipiatur, sicut lumen in aere ut externus color percipiat. Et quædammodo sole rubibus obducto retrahitur a terris eius lumen, quod quidem nube dissipata redit, ita corde obvoluto vaporibus, efficientibus somnum, retrahuntur spiritus visus ab oculo, & ceterorum sensuum organis spiritus sensitivus, quare non fit sensatio. At vaporibus illis dispersis, ut sit ī experientiis, redeunt ad singulos sensus sui spiritus, & rursum fit sensatio. Quocirca videre non recte diffiniuntur, quod sit colore affici, siue colorem in se habere, nā, hoc omni-

bus corporibus naturalibus conuenit. Et quanvis oculus videt in se proprium habeat colorem, quo ut accidente afficitur, non tamen videret eo quod huiusmodi in se habeat colorē, alioqui dormiens aut in tenebris constitutus videretur, cum aequo atque vigilans & in lumine sit coloratus, sed dicitur videret, quia per speciem coloris in se formatam, colorem perspicit, quare oculus bifurcatus a colore patitur, ab intrinseco scilicet, & sibi connaturali, ut subiectum, a suo accidente, ratione cuius non magis dicitur videns quam lapis aut lignum a proprio colore. Insuper & ab extero colore patitur oculus imprimente in eo suam speciem, & illius ratione oculus est perspiciens. Neque etiam videret est coloris speciem in se habere, cum sit aqua & aer sentiret, sed est id quod colorem habet, visu percipere. Et ita de ceteris sensibus.

CParaphraseos in secundum Aristotelis de anima, & in eundem scholiorum, finis.

CPRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN TERTIUM Aristotelis de anima, annotatiunculae.

CSedes, sentiendi organum. **C**Magnitudo, res magnitudinem habens.

Eritis liber de anima continet tredecim capita. Primum duas conclusiones, unum corollarium ad primam, unam quæstionem, & eius responsionem ad secundam. **C**Prima conclusio. Nullus præter quinque, visum, auditum, olfactum, gustum, & tactum, alius superesse existimandus est sensus. **C**Primo. Quia omnes sensus habemus, & nos solos quinque nominatos habemus. Tametsi enim plures factus posuerimus, quia tamen omnia tangibilia ut tangibilia sunt, tactu percipimus, illos unius sensus nomine censemus, non est igitur alius a positis quinque superesse existimandus sensus. **C**Secundo. Si aliquis sensus nobis abesse et, et alius quod nobis sentiendi organum abesse oportet. At vero nobis nullum deficere appetet, nam organi corpus uno aut pluribus elementis constat. ex humore autem constat pupilla & visus. ex acre auditus, olfactus vero promiscuus, nunc ex hoc, nunc ex altero est, nam aquatilium odoratus ex aqua, ceterorum ex aere. ignis nullius est sed omnium communis, omnibusque contemporatus habetur, quod nihil praeditum sensu, calore vacet. Ex terra etiam nullum est organum, quod ineptissima sit ad sentiendum, maxime tamen tactui est immista, nullum igitur videtur nobis deficere sentiendi organum. **C**Corollarium. Hinc fit ut extra aerem & aquam nullum sit sentiendi organum. Aquatilibus enim ad percipiendos colores, sonos, & odores, sufficit aqua, & terrestribus aer: & vtrunque utriusque commune est, & idoneum. Et non modo homines omnibus sensibus, & omnium sensuum sedibus pollent: sed et animalia perfecta omnia, et non aliquo membro capta. Imo et talpa oculos haberet videt sub cute latentes, si igitur præter quatuor elementa, et quæ ex his concreta sunt, nihil sensibilium existat, nullus profecto sensus, nullaque sentiendi fedes deficere videatur. **C**Quarta. Non existit mare oportet ullum deficere sensum communibus sensibilibus deprehendendis aptum: eaque quolibet positoru sensuum per accidens deprehendi. **C**Communia sensibilia sunt unus, numerus, magnitudo, figura, motus, et quies: quæ falsum est a quolibet positorum sensuum per accidens deprehendi. Nam magnitudo visu species suam imprimit, oculumque mouet, quare et figura, est enim figura, magnitudo quædam. Et unusquisque sensu, unum et numerum, proprium sensibilis, continuo priuatione dignoscit, et motus, ut magnitudo cognoscitur: et quies, motus priuatione, non itaque deest quo sensibilia communia per se cognoscantur. Non necessarius igitur quicunque alius per ipsius deprehensionis assignaretur sensus, et haud secus atque ab eo deprehenduntur, non igitur alius existimandus est deficere sensus. Vnde quæ per accidens sentimus, forma specieque sensu non afficiuntur. Fitisque

id duobus modis. Primo, quomodo dicimus nos sentire Cleonis filium, non quia filius sit Cleonis, sed quia albus sit: cui accedit esse Cleonis filius. Secundo, quomodo singuli sensus sensibilita reliquerum sensuum sentire diceretur: non quidem ipsorum ratione, sed quia omnes in uno communis (de quo futurus est sermo) conueniuntur. Exempli causa, aliquis fel flauum vidit, quod seorsum gustauit, & inuenit amarum. ideo viso atque inspecto flauo, putat esse amarum. Et huiusmodi iudicium non tam visus est quam communis interioris sensus, non enim est aut gustus, aut visus, talia vnum aut plura esse iudicare, discrimenque internoscere. Clare igitur dilucet plures sensus quam quis esse non posse. ¶ Quæstio. Sed queret alius, cur natura plures ordinauerit sensus, non vno sensu contenta, quo omnia sensibilita ut communia discernerent? ¶ Nos huic quæstiōni hanc adhibemus responsem, quo sensibilium differentiae nobis perspective exploratioresque habeantur, et quo sensibilita propria magis a communibus cognoscatur differre, sitque distinctionum rerum maior certitudo. Si enim sensus esset visus, & hic albi, magis nos lateret albedinis & magnitudinis diversitas (quia se mutuo sequitur) quam cum alio quoque sensu magnitudine percipimus, quo non percipimus albedinem. Ita si omnium esset vnum sensus, non visque adeo explorata esset eorum diversitas, & haec vel sola ratio sufficere potest.

Primi capituli Tertiū de anima scholia. i. Ignis nullius est, sed omnium communis. Aristoteles in lib. de sensu & sensato, attribuit olsactui ignis, magis quam cetera elementa. Id tamē dictum huic loco non repugnat, qui plane intelligendus est, ignis nulli esse sensus organo peculiarē in tanta excellētia, & adeo insigni dominio, ut aer in auditu, & aqua in visu. Enimvero nec tantum ignis est in olsactu, quantū aut aqua in visu aut aeris in auditu, tamē plus sit in eo igne contēperamentū, quam ceterorum elementorum. Cū autē dicit litera olsactum partēcipare naturam aut aeris aut aquae, loca in quibus degunt animalia, attrahit, & ab illis contēperamēti denominationē sumit. Consimili modo cū subiungit ex terra nullum esse organum, id intelligendū est, in tanta excellētia, quanta est aqua in visu, aut aeris in auditu. Enimvero tactus, & etiam gustus, qui tactus quidem est, idemque habens elementis contēperamentum, quo quinque sensibus quatuor elementis sufficient, terrae habent dominium, minus tamen extellens quam in ceteris sensuum organis est aliorum elementorum contēperamentum. ii. Hinc fit ut extra aerem aut aquam nullus sit sentiens organū. Sentientia corollaris est, nullus esse sentiens organum, quod aeris aut aquae in se contēperamentum non habeat, quodve alterius elementi quam aeris aut aquae excellens aut insigne fortius contēperamentū. Nam de organo visus & auditus id perspicuum est. Olsactus autem cum primo & pricipue ignis habeat contēperamentū, & aer ignis plusquam aliud elementū concordet, habet olsactus secundū loco aeris contēperamentū, quare eius organum non est extra aerem. Et gustus similis cum tactu præcipuum habent terrae contēperamentū, cui quidē aqua plus ceteris consona & symbola est, quare secundū loco aqua habet contēperamentū, non est igitur eorum organū extra aquā. Unde cū in unoquoque sensu organo quatuor sint elementa, cognito eo quod est in excellētia, facile est cognoscere quod aliorum magis, quod ve minus inest, secundū aliorum ad primū & excellens elementū habituidine. Nā quae aliorum cū primo & dominante magis conueniunt, plus inest, ut secundū loco elementum symbolum, & magis cōforme, tertio loco elementum symbolū, magis tamen quāliterū a primo discrepās, & quarto loco elementū non symbolum. Quid subiecta descriptio apertius elucidabit.

Elementorum in organis	Primum & excellens	Secundū loco excellens	Tertiū loco	Quarto
Sensuum ordines				
Visus	Aqua	Terra	Aer	Ignis
Auditus	Aer	Ignis	Aqua	Terra
Olsactus	Ignis	Aer	Terra	Aqua
Gustus, Tactus	Terra	Aqua	Ignis	Aer

Eodem quoque modo in quoquis mixto cognito elemēto quod est in excellētia, facile est cognoscere quae ceterorum magis, & quae minus inest, secundū eorum ad primum symbolū vel non symbolū habituidinem. Et quanvis olsactus organum ignis attributum fuerit, gustus autē & tactus terrae, non tamen eorum organa extra aerem aut aquam sunt, cū & aerem & aquam saltem in milnore excellētia obtineant, ignem autem & terram in insigne excellētia habeat. iii. Communia sensibilia sunt vnum, numerus, magnitudo. Id intelligendū de vno & numero rerum numeratarum, quae sunt sensibilia communia. Nā propriorum sensibilium vnum, ut vna albedo, & numerus, ut duas albedines, sunt sensibilia propria, ut capite etiā sexto huius annotatum est. Nil enim aliud est vna albedo, quam albedo, & duas albedines quam albedines. Vnum vero magnitudinis, vnae magnitudo & nu-

merus magnitudinis, sive plures magnitudines, sunt sensibilia communia, sicut & magnitudo res numerata. Sequentur enī vnum & numerus naturam & conditionem rerum numeratarum, eo demēmodo sentiuntur. Imo vnum & numerus ambient omnia sensibilia, & adeo diuersa inueniuntur sensibilia. Vnum deniq; & numerus sensibilium per accidens, ut vnum homo, duo homines, identidem sensibilia sunt per accidens, ut res numeratae. Ceterum in sensibilium communium enumeracione motus potissimum pro motu secundum locum capitur, alij autem accidentia rīs motus etiam sensibilia sunt, eo scilicet modo quo res ad quas sunt, ut augmentatio & diminutio sensibilia sunt communia, quia visus & tactu percipiuntur, sicut magnitudo terminus ad quē vtriusque. Alteratio ad qualitates proprias sensibiles, ut color, sonum, odorem sensibile est p̄ prium & per se, quemadmodum & termini ad quos proficiuntur.

¶ Secundū capitis annotat.

¶ Idem esse actu sonum & auditionem, de sono intelligē cōtra materiā in auditū suscepito, & non de eo qui foris euagatur. ¶ Sensus, sensatio, visus, visio, auditus, auditio. ¶ Sensus actu, nomen actus, ut auditus actu. ¶ Sensus potentia, nōmē potētia. ¶ Indivisiibile numero, vnum numero. ¶ Ratio, proportio.

Ecundum caput continet sex conclusiones, duo corollaria ad secundam vnum corollarium ad quartam, vnam instantiam, & ei⁹ solutionē ad sextam. ¶ Prima conclusio. Dubitatio existit, nec immerito, cum sentimus nos videre, & audire, an id eodem sensu percipiamus, an alio.

Nam si alio dixeris, eiusdem obiecti duos sensus facies, eum scilicet qui primo obiectum (ut colorem) intuetur: & eum qui primum sensum colorem intueri iudicabit, qui, ut primum, colorem apprehendet. Fieri enim nequit ut sensus aliquis visu colorē apprehendere iudicet, qui pariter non apprehendat & colorem, & ita de auditu, & ceteris. Et si fuerit alius, ut posuisti, cur non erit iterum qui de ipso secundo iudicet, & iterum alius qui de tertio, & hoc abeat in infinitum: aut tandem decutitur in aliquo, qui seipsum cognoscat: quod si sic, cur primum eadē ratione seipsum non sentiebat? Sed esto dicas modo nos nō alio sensu sentire, ut videre, & percipere nos videare. Primo hoc ingeret difficultē, q̄ idem sensus sentiet seipsum. Secundo, quoda visu percipitur, color est, aut colore affectū, est enim color, eius propriū obiectum, si igitur percipit se videre, & eius visionē colorā aut coloratē esse oportet. Tertio, non eodem modo semper discernit visus, nam discernit lumen, speciem sua sciptiendo, tenebras itidē discernit, sed nihil suscipiendo, nonne igitur sentit se sentire tenebras, cum nihil sentiat? Hæc nimirum dubitationem ingerunt, quid potissimum hac in parte sit sentendum. ¶ Secunda. Quod sentit, ut quod colorē perspicit: aliquo pacto sensibili, ut colore, delibutum affectū est. ¶ Nā instrumentum omne quo sensus administratur, sensibiliū formas (ut sā dictū est) sine materia recipit: ut colorē, ut sonum, ut odorem cōtra materiam, est igitur quod sentit, quodā modo sensibili delibutū, atq; affectum. ¶ Primum corollarium. Hinc evenit ut sensibilibus remotis sensations in sensibilibus aliquādiū perdurare videantur. ¶ Nā huiusmodi species cōtra materiā susceptae, aliquādiū absensibus suis obiectis resides permanent, fitque his perdurantibus sensatio. Nā rei sensibilis actio, sensatioq; vna eademque est, esse autem non idem: ut idem actu sonus, & auditus actu. Nō autē id dico de auditu potentia (fit enim, ut qui talem auditum habeat, non audiatur) et neque de sono potentia, quod enim talem sonum habet, nō idcirco sonum elicit: cum autē aliquid sonum elicit, auditus que fit actu, alterū sonationem, et alterū auditionem dicimus. ¶ Secundū corollarium. Fit iterum ut sonus actu et auditio in eo sint quod patitur, et quod potentia tale est. Nā motus, actio, et passio, in eo est quod patitur ac mouetur: et sonus actu siue sonatio, sonantis est actio, auditus vero actu, siue auditio eius quod audire potest, passio. Sunt igitur sonus actu, & auditio, in eo quod patitur, & quod potentia tale est, agentis enim et mouentis operatio, in eo fit quod mouetur. Quo fit ut quod mouet, nō oporteat motu moueri. ¶ Tertia. Veteres natūrae interpres haud sane afferuerunt colorem sine visu, et sonū sine auditū (et ita in-

cæteris) esse non posse. **N**am cū sensus sit duplex, actu, & potētia: ita sensibile duplex est, actu, & potentia: & quilibet in particulari sensus, itidē duplex: & particulae sensibile, duplex: vt visus actu, visus potētia: auditus actu, audit⁹ potētia: olfactus actu, olfactus potētia, ita de gustu & tactu. Sēsibilis⁹ vero aliquid noīa posita sūt: vt in auditu sonus & sonatio, in olfactu odor & odoratio, invisu nō habem⁹ quō a colore nomen actus deriuem⁹, nec in gustu nomē gust⁹ a sapore. Modo q̄tis actu sensibile, sine sensu esse nō possit: id tamen de sensibili potētia, vt colore, odo re, sapore, ppterā afficeretur. Nō itaq; simpliciter eorū sententia, sensibile sine sensu esse non posse, probāda est. **Q**uarta. Qui sensus rationes quas dā, pportiones harmoniaſ q̄ afferunt, haud irrationabiliter loquuntur. **N**am cum vocū sint harmonia & cōcentus, colorū picturæ, odorū pīgmenta atq; fragratiæ, & sens⁹ vt auditus nūc sit sonus, nūc vero nō: aliquādo fit cōcentus & ratio: & ita de yisu, odoratu, & cæteris. Et cū ea quæ moderamen pportionēq; excellūt, sensus corrūpant vt exuperāt graue & acutū auditum, nūmīum splendidū & tenebrosum visum, vehementer, & grauiter olens siue dulce siue amarū olfactum: non ab re dictum esse videtur, sensus rationes quas dā, pportionesque esse. **C**orollariū. Qua ppter sensibilia, syncera atque simplicia (vt simplex acutū, graue, dulce, falsū) cū adiunīcāt miscent, bonaque pportione tēperātur, sensu iucundiora, atque delectabiliora sūt vt auditui delectabilius cōcentus, q̄ simplex graue aut acutū: et tactui, calido, frigido, humido, et sicco, cōtemperatū, rationemque habens, amicūm est et iucundū, simplex autē calidū aut frigidū, non. Sensus em̄ in quadā ratione proportione ve coāsistit: quā exuperātia dolorem afferens corrūpit. **Q**uinta. Alterum sensum, qui diuersorum sensuum sensibiliū differentias diūdicet, esse oportet. **N**am vniuersi quicq; sensu (de quibus hactenus egimus, est vniū sensibilis obiecti: cuius differentias in sua sede discernit ac iudicat: vt vis⁹, albi & nigr⁹: auditus, acutū et grauis: olfactus et gustus, dulcis et amari. Atqui sensibilia album et dulce vi quadā sentim⁹ dif ferre, non autē yisu, nā dulce non apprehendit, neque gustu, quia nō apprehendit album, est igitur alter sensus, illorū discerniculum et differentiam apprehendens: vt sensibilia sensu (quēadmodū rationabile est) iternoscī discerni que dicātur, estque is sensus interior occultiorque q̄ tangēdi sedes. Male itaque putare⁹ vltimā carnē esse tāgēdi sedem, quātāgēndo discerneret. **S**exta. Sicut vñ⁹ sensus est qui iudicat albū differre a nigro, ita et vnum sensum, quam huiusmodi differētias discernit, esse oportet. **N**ā si diuersae sint vīres, quarū altera hoc apphēdat, altera vero illud: nullū discriminē iter sensibilia cōstituere poterūt: non secus ac si tu clā me alia quid pceperis, ego vero clā te alterū pceperim: nō fieri potest vt ab utroque nostrū neque simul neque seorsum quā apphensa sunt cognoscantur diuersa ac euariātia, sed vñ⁹ eundēque qui vtrūque cognoscat, esse oportet. Neque igit⁹ sensibilia a diuersis sensibus apphensa, sed ea discernens et iudicans esse diuersa, vñ⁹ esse oportet. Sicut igitur vnuū sensus iudicat albū a nigro differre, ita qui iudicat albū differre a dulci, vnuū erit. Et nō modo sensus ille vñ⁹ est, sed et simul tēpore diuersorū affert iudicium: & duo, vt pulchrū & amarū, malū & bonū, iudicat nūc esse diuersa: et non paccidens: quia nunc dicat esse diuersa: sed dicit esse nūc diuersa, quo fit vt vnuū inseparabile, et tempore inseparabili diuersa discernat. **S**ed instabīs. Impossibile est idem, et indiūsibile, et tempore indiūsibile, motibus agitari cōtrarijs. Dulce autem et amarū sensum mouēt motibus cōtrarijs, pariter et album et nigrū nō igitur simul illa iudicat. **D**icimus sensum vnum esse, et numero īpartibilem et tempus in quo sentit: ipsum tamen ratione esse diuersū, et sic vno modo, vt numero, indiūsibile est: altero vero modo, vt ratione, diūsibile. Sed hoc nō satis est, nam idē numero (etsi ratiōne multa sit, varieq; diūsibile) simul albū ppter et nigrū esse nō potest. **P**roinde ipsum numero inseparabilem, indiūsibilem, et vñ⁹ esse

dicimus, similemque circulū centro, ad quod vndequaque ex circumferentia linea dī riguntur. Ita quoque is sensu quem communem, & aliorum principem nominare possumus, aliorum sensuum vtcētrum est: & vndequaque ex vnoquoque sensu sensibiles ad ipsum diriguntur linea, qui vnuū & idem manens, apprehendit, diūdicat, & discernit. Quo enim diūsibilis, diuersas apprehendens linea, vt varia & diuersa apprehendit, quo vero vnuū, & numero indiūsibilis, eadem plane vt ynuū apprehendit, & apprehensa distinguit.

Ecundi capituli scholia. **v.** Nam si alio dixeris, eiusdem obiecti duos sensus facies. Cum quæstionē in litera proposita respondendum sit, nos alios sensu quicquā sentire, & percipere id sentire, illud enim exterior sensu, vt visu vel auditu efficimus, hoc vero sensu interior, quise conuerit supra sensus exteriōris functiones, & de ipsis diūdicat quod quidē exterior sensus de propriis operationibus efficere nō potest, hinc diūdē sunt ipsius literæ duas rationes, assertionē huius partis impugnates. Quarū prima quidē dissoluitur, admittēdo ut vñ⁹ q̄ sensu, & eū qui primo sentit, & eū qui iudicat primum sentire, eū de numero sentire colorē. Nā nō est inconueniens, duos sensus, vnuū exteriorē, & alterū interiorē, eundē peipere colorē, licet incōmodū putādū esset duos sensus exteriōres eundē percipere colorē, quādōquidē color sensibile est ppterā. Præterea alio modo percipitur color a primo sensu & secundo, nam a primo immediate, & nulla præcedēt sensus operatiōe discernit, a secundo vero mediate, & antecedente prioris sensus operatione. Secunda vero ratio diūluit negādō tertium quempiam sensum ponī posse, qui idē de secundo iudicet, quod secundus de primo. Nam vis sensitiua binario completa, perfecta exē sit, scilicet virtute sensitiva exteriōri & interiori, quo circā nulla alia vis sensitiva a prima & secunda, de secundo sensu quod sentiat iudicare potest, cū nulla sit reliqua, neque secundus sensus de ipso iudicaret, quemadmodum de primo fert iudicium, nam vis cognoscendi corporea non se reflectit supra suas operationes. Vis autem sentienti interior, virtus est corporea. Veruntanien superior est cognoscendi virtus supra sensum, quae iudicat secundum sensum sentire, vt pote vis intelligendi qua facile apprehendim⁹ nos interiorē sentiēti facultate quicquam persentire, quod ea dignior sit & valenter quam extera aut interna sentiēti virus, de quarum vtraque hanc dubie diūdicat. Necq; quārenda est rūsum altera quae iudicat intelligendi virtutem intelligere. Nam ipsa virtutum cognoscendi extrema est & dignissima, non egens organo corporeo. idcirco se supra reflectit, & cōuertit supra suas operationes, atq; per eam intelligim⁹ nos intelligere. Nēpe intellectus seip̄ū intelligens, est vt oculus seip̄ū vides, quare in eo fit cognoscēti status sine vteriori pgressu. Siquidē sensus exterior est vt linea, vt p̄sens, vt vnitas. Interior, vt superficies, vt p̄sens, & p̄teritum, vt binarius. Intellectus vero, vt corpus, vt p̄sens, p̄teritum & futurum, vt ternarius. Et sic magnitudo perfecta in ternario confitit, neque vla est magnitudo re liqua, ita quoque & cognoscendi virtus ternario compleetur, & intellectu absoluitur, vla quem nulla superat cognoscendi facultas. **vii.** Rei sensibilis actio, sensatioq; vna, eademq; est. Quemadmodum calefactio solis vt agentis efficiensque & calefactio aeris vt patientis atque suscipiens, re ipsa idem sunt, ratione tamen diuersa, cum hoc passionis, illud vero actionis rationem obtineat, quippe dicitur calefactio solis, p̄sita a sole, calefactio vero aeris, q̄ in aere, sic qualitatis sensibilis actio & sensatio, vnum & idē sunt numero solitq; rationis habēt discrimen. Nempe reisensibilia actio, rationem actionis habet, & est specie sensibilis a sua qualitate in organo sensus productio. Vbi nō ab re adiectū puretur, in organo sensus, quāquis idipsum ad rationem actionis nō attinet, ad secludendum productionem speciei ab obiecto, quae sit in ipso sentiēti medio ea em̄ cum sensatione eadem non est. Sensatio vero est speciei sensibilis in organo sensus suscep̄tio, & rationē habet passionis. Sic idē est sensus actu & auditus actu secundū rem diuersa tamen secundum rationem. Nam sonus actu, est speciei soni ab extero sono in auditu productio, & actionē signat. Auditus autē actu, est speciei soni in organo auditus apprehēlio, & passionē denotat. Imo vtrūq; re ipsa non est nisi ipsa soni species, quae in organo auditus suscipitur, quemadmodū mortus, & mutatio aliud non est, q̄ ea ipsa forma aut affectio quae per eam acquiritur aut deperditur. Ita actu color & visus idem sunt, actu odor & olfactio, et ita in cæteris sensibus. **viii.** Nam cum sensus sit duplex, actu, & potentia. Sensus actu, sensatio, idem, sensus potentia, vñ⁹ sensitiva, sensibile actu, ab ipso sensibili obiecto in organo sensus producta species. sensibile potentia, est præcipuum externumq; sensibile, vt color in lapide, odor in fl ore, savor in lacte. Itaq; hæc quatuor huiusmodi dihabent inter se habitudinē penes id quod est vnum posse esse aut non posse esse sine altero. Prīmo, sensus actu non potest sine sensu potentia existere, tamen contra sensus potentia sine sensu actu, plerūq; existit, vt in dormientibus. Secundo, sensus actu sine sensibili actu existere nō potest, neq; cōtra. Ostensa sunt enim ambo esse inter se eadem secundum rem, & ratione sola discrepare. Tertio. sensus actu sine sensibili potentia esse non potest, nam sine extero sensibili non sit sensatio. Contra tamen sensibile potentia sine sensu actu esse potest, vt in tenebris est color

sine visione. Quarto. Senitus potentia sine sensibili actu esse potest, ut in dormiente. Contra tamen sensibile actu sine sensu potentia esse nequit, quia non potest esse sine sensu actu, qui etiam sine sensu potentia esse non potest, ut dictum est. Quinto. Senitus potentia sine sensibili potentia natura esse non potest. Nam sensus potentia, sine animali esse non potest. At animal omne, colore & sensibiliis qualitatibus natura est praeditum. Contra tamen sensibile potentia sine sensu potentia esse potest. Nullo enim existente animali, non esset sensus potentia, & tamen adhuc essent colorata, calida, frigida, & similia, quae sunt sensibilia potentia. Sexto. Sensibile actu sine sensibili potentia esse non potest. Nam sensibile actu sine species sensibilis, a sensibili potentia in prospectu formatur in organo, ut affigies a vultu presente in speculo. Contra tamen sensibile potentia sine sensibili actu esse potest, ut in tenebris color, & nullo proflus audientis sonus. xii. Non modo sensus ille unus est. Sensus ille, diuersorum sensuum exteriorum sensibilia diiudicans, & per circa

Sensum
teriorem
esse vni-
cimum.

ut enim lensus exterior sese habet ad percipiendā eiūdēm sensus sensibilis contraria, interior ad percipiēdā quorumuis sensuum dura sensibilia. Quare dignoscitur internus iste sensus malorem habere v nitatem quam exterior, nam licet eadem sit forma substantialis effectiva sensationum externarum, non tamen eadem est materia illarum suscepit, neque idem omnium aut organum, aut temperamentum. At tamen interior sensus rationis habet diuersitatem, quia ut natus colores percipere, dicitur visus interior, ut sonos, auditus, & ita secundum sensibilum varietatem, diuersam sortitū denominationem, idem tamē re ipsa est visus interior, auditus, of factus, & ita de reliquis. Ceterum operationes sensus interoris, quales sunt visio interior, audito interior, & consimiles, non modo numero, sed & specie differunt. Alterius enim natura est & sensum interiore coloris perceptio, & soni, & tantum habent discrimen, quantum species ipsa a sensu exteriore in interiori receperat. Nempe ut a circumentia diuersis partibus vndicat ceterū conuenient linea, ita ab vno quoque sensum exteriorum ad sensum interiorem species sensibiles, quae in organo sensus interoris, ut pote cerebro fixe & permanentes sunt. Et cum ad eas se conuerterit vis sentiendi interior, sit sensatio, cum vero non sese conuerterit ad eas, non fit sensatio, quemadmodum existens in camera vndique depicta, eam quam attendit picturam percipit, ad quam vero non flectit oculos, eam minime perspicit. Hinc non minus in absentia quam praesentia obiecti interior sensus suam peragit functionem, quo a sensu exteriori diffiditum patitur, qui in praesentia obiectis oculum sensationem facit, & non in se speciem habet, quin per eam sentiat, quia species illæ quas sensus exterior recipit, non iuges sibi & permanentes, sed fluxæ & euanidas. Neque oporet si potentia sentiendi interior sit eadem numero, suas operationes esse eadem specie. Nam species sensibilium diuersorum sensuum in sensus interoris organo reconditæ, specie discrepant, quæ etiam concurrunt ut instrumenta ad efficiendam sensationem, perinde atque non efficiuntur si unus est numero hominis visus qui albedinem percipit & nigredinem, visionem albedinis, & nigredinis esse eandem specie. Sed instabis. Impossibile est idem, & indivisibile, & tempore indivisibilis. Nonnulli respondent huic obiectioni, primas, & præcipuas qualitates sensibiles esse quidem adiunicem contrarias, sed earum species, ut albedinis, & nigredinis minime adiunicem contrariari neque repugnare, idcirco non esse inconveniens, contrariarum qualitatum species simul esse in eodem subiecto. Sed ea responsio non videtur rationi consentanea, neque Aristotelica sententiæ accommoda. Nam accidentia quæ sunt imagines quedam substantialium formarum adiunicem contrariarum, magis distant a formis substantialibus suis exemplaribus, quam species qualitatum sensibilium a primis qualitatibus sensibilibus, minorque est ilorum quam horum naturæ conuenientia. Siquidem substantiae & accidentia generis entis ab inveniuntur, & non solum ut exemplar & vestigium, qualitates autem sensibiles, & earum species in organis susceptæ, eodem entis genere comprehenduntur, cum sint ambo accidentia. At accidentia sunt adiunicem contraria, sicut & substantiae, ergo etiam species qualitatum sensibilium contraria sunt, sicut & ipsæ qualitates sensibiles, ut si qualitates sensibiles sunt simpliciter contraria ut maxime album, & maxime nigrum, & ipsæ species earum sensibiles ita secundum simpliciter sunt contraria neque possunt simul adesse eidem. Si vero primæ, & exteriores qualitates sunt contraria secundum quid, & earum species sunt secundum quid contrariae, & possunt se simul admittere in eodem secundum aliquid sui. Quæ enim qualitatæ ad qualitatem est repugnantæ vel conuenientiae habitudo, eadem quoque est speciei vnius ad speciem alterius. Quocirca altera adhibenda est responsio dictæ obiectioni, quæ impossibile quidem est id secundum cuncte eiusparte moueri motibus contrarijs, non tamē secundum diuersas partes integræ. Modo sensus & exterior & interior suscipit species contrarias, non secundum andē organi partem, sed diuersas, ut speciem albedinis secundum linea albedinis porrectam ab aliudine ad oculū secundū vnam oculi partem, & speciem nigredinis secundum linea nigredinis porrectam a nigredine ad oculū secundum alteram oculi partem, quæ quidem due linea non se confundunt, nec permiscuntur, sed extra manentes & diuersæ sunt, alioquin colores a se distantes, & in diuersis subiectis, non reflectarēt. Quod si in aliqua medijs parte ut aeris simul conueniant duas species contrariarum qualitatæ, aut valentior impedit imbecillioris per eandem partem diffundi, aut æque fortes se mutuo remittunt, sicut calidū & frigidū in tepido,

¶ Tertiij capitij annotat.

Semper vera potentia dicitur, quæ semper suæ operationi, rei correspondentia habet. **F**alsa, cum rei correspondentia defit. **S**ensus, sensus exterior. **P**hos, photos, lumen. Inde deducitur phantasia.

13 *Quodlibet. Quia alia in motu recedit locu sensu, discretio & intellectu maxime discernantur, an intellectus a sensu discrimen patitur? Et plane antiquorum sententia est, ipsa non distare: & intelligere sapere, & sentire, eidem esse. Canit enim Empedocles.*

„Sic homini ut reliquis auge scit ad usq; voluntas:
Illi I. i. if. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385. 1386. 1387. 1388. 1389. 1389. 1390. 1391. 1392. 1393. 1394. 1395. 1396. 1397. 1398. 1399. 1399. 1400. 1401. 1402. 1403. 1404. 1405. 1406. 1407. 1408. 1409. 1409. 1410. 1411. 1412. 1413. 1414. 1415. 1416. 1417. 1418. 1419. 1419. 1420. 1421. 1422. 1423. 1424. 1425. 1426. 1427. 1428. 1429. 1429. 1430. 1431. 1432. 1433. 1434. 1435. 1436. 1437. 1438. 1439. 1439. 1440. 1441. 1442. 1443. 1444. 1445. 1446. 1447. 1448. 1449. 1449. 1450. 1451. 1452. 1453. 1454. 1455. 1456. 1457. 1458. 1459. 1459. 1460. 1461. 1462. 1463. 1464. 1465. 1466. 1467. 1468. 1469. 1469. 1470. 1471. 1472. 1473. 1474. 1475. 1476. 1477. 1478. 1479. 1479. 1480. 1481. 1482. 1483. 1484. 1485. 1486. 1487. 1488. 1489. 1489. 1490. 1491. 1492. 1493. 1494. 1495. 1496. 1497. 1498. 1499. 1499. 1500. 1501. 1502. 1503. 1504. 1505. 1506. 1507. 1508. 1509. 1509. 1510. 1511. 1512. 1513. 1514. 1515. 1516. 1517. 1518. 1519. 1519. 1520. 1521. 1522. 1523. 1524. 1525. 1526. 1527. 1528. 1529. 1529. 1530. 1531. 1532. 1533. 1534. 1535. 1536. 1537. 1538. 1539. 1539. 1540. 1541. 1542. 1543. 1544. 1545. 1546. 1547. 1548. 1549. 1549. 1550. 1551. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. 1558. 1559. 1559. 1560. 1561. 1562. 1563. 1564. 1565. 1566. 1567. 1568. 1569. 1569. 1570. 1571. 1572. 1573. 1574. 1575. 1576. 1577. 1578. 1579. 1579. 1580. 1581. 1582. 1583. 1584. 1585. 1586. 1587. 1588. 1589. 1589. 1590. 1591. 1592. 1593. 1594. 1595. 1596. 1597. 1598. 1599. 1599. 1600. 1601. 1602. 1603. 1604. 1605. 1606. 1607. 1608. 1609. 1609. 1610. 1611. 1612. 1613. 1614. 1615. 1616. 1617. 1618. 1619. 1619. 1620. 1621. 1622. 1623. 1624. 1625. 1626. 1627. 1628. 1629. 1629. 1630. 1631. 1632. 1633. 1634. 1635. 1636. 1637. 1638. 1639. 1639. 1640. 1641. 1642. 1643. 1644. 1645. 1646. 1647. 1648. 1649. 1649. 1650. 1651. 1652. 1653. 1654. 1655. 1656. 1657. 1658. 1659. 1659. 1660. 1661. 1662. 1663. 1664. 1665. 1666. 1667. 1668. 1669. 1669. 1670. 1671. 1672. 1673. 1674. 1675. 1676. 1677. 1678. 1679. 1679. 1680. 1681. 1682. 1683. 1684. 1685. 1686. 1687. 1688. 1689. 1689. 1690. 1691. 1692. 1693. 1694. 1695. 1696. 1697. 1698. 1699. 1699. 1700. 1701. 1702. 1703. 1704. 1705. 1706. 1707. 1708. 1709. 1709. 1710. 1711. 1712. 1713. 1714. 1715. 1716. 1717. 1718. 1719. 1719. 1720. 1721. 1722. 1723. 1724. 1725. 1726. 1727. 1728. 1729. 1729. 1730. 1731. 1732. 1733. 1734. 1735. 1736. 1737. 1738. 1739. 1739. 1740. 1741. 1742. 1743. 1744. 1745. 1746. 1747. 1748. 1749. 1749. 1750. 1751. 1752. 1753. 1754. 1755. 1756. 1757. 1758. 1759. 1759. 1760. 1761. 1762. 1763. 1764. 1765. 1766. 1767. 1768. 1769. 1769. 1770. 1771. 1772. 1773. 1774. 1775. 1776. 1777. 1778. 1779. 1779. 1780. 1781. 1782. 1783. 1784. 1785. 1786. 1787. 1788. 1789. 1789. 1790. 1791. 1792. 1793. 1794. 1795. 1796. 1797. 1798. 1799. 1799. 1800. 1801. 1802. 1803. 1804. 1805. 1806. 1807. 1808. 1809. 1809. 1810. 1811. 1812. 1813. 1814. 1815. 1816. 1817. 1818. 1819. 1819. 1820. 1821. 1822. 1823. 1824. 1825. 1826. 1827. 1828. 1829. 1829. 1830. 1831. 1832. 1833. 1834. 1835. 1836. 1837. 1838. 1839. 1839. 1840. 1841. 1842. 1843. 1844. 1845. 1846. 1847. 1848. 1849. 1849. 1850. 1851. 1852. 1853. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863. 1864. 1865. 1866. 1867. 1868. 1869. 1869. 1870. 1871. 1872. 1873. 1874. 1875. 1876. 1877. 1878. 1879. 1879. 1880. 1881. 1882. 1883. 1884. 1885. 1886. 1887. 1888. 1889. 1889. 1890. 1891. 1892. 1893. 1894. 1895. 1896. 1897. 1898. 1899. 1899. 1900. 1901. 1902. 1903. 1904. 1905. 1906. 1907. 1908. 1909. 1909. 1910. 1911. 1912. 1913. 1914. 1915. 1916. 1917. 1918. 1919. 1919. 1920. 1921. 1922. 1923. 1924. 1925. 1926. 1927. 1928. 1929. 1929. 1930. 1931. 1932. 1933. 1934. 1935. 1936. 1937. 1938. 1939. 1939. 1940. 1941. 1942. 1943. 1944. 1945. 1946. 1947. 1948. 1949. 1949. 1950. 1951. 1952. 1953. 1954. 1955. 1956. 1957. 1958. 1959. 1959. 1960. 1961. 1962. 1963. 1964. 1965. 1966. 1967. 1968. 1969. 1969. 1970. 1971. 1972. 1973. 1974. 1975. 1976. 1977. 1978. 1979. 1979. 1980. 1981. 1982. 1983. 1984. 1985. 1986. 1987. 1988. 1989. 1989. 1990. 1991. 1992. 1993. 1994. 1995. 1996. 1997. 1998. 1999. 1999. 2000. 2001. 2002. 2003. 2004. 2005. 2006. 2007. 2008. 2009. 2009. 2010. 2011. 2012. 2013. 2014. 2015. 2016. 2017. 2018. 2019. 2019. 2020. 2021. 2022. 2023. 2024. 2025. 2026. 2027. 2028. 2029. 2029. 2030. 2031. 2032. 2033. 2034. 2035. 2036. 2037. 2038. 2039. 2039. 2040. 2041. 2042. 2043. 2044. 2045. 2046. 2047. 2048. 2049. 2049. 2050. 2051. 2052. 2053. 2054. 2055. 2056. 2057. 2058. 2059. 2059. 2060. 2061. 2062. 2063. 2064. 2065. 2066. 2067. 2068. 2069. 2069. 2070. 2071. 2072. 2073. 2074. 2075. 2076. 207

„ Hinchomini semper mens & sapientia crescit.
E. II.

Et Homerus.

„Talem animum plane mortalibus esse necesse est.

„Qualem quotidie primo deus efficit ortu.

CEt h[ic] intelligere & sapere perinde atq[ue] sentire credunt esse corporis: & simile (vt
superius dictum est) suum pernoscere simile. **P**rima cōclusio. Nō idem est sensus,
4 & intellectus: neque cognitionis sufficientem causam adhibuerunt. Nam cū
animal plus sit in errore q[uod] sc̄iētā, dicere debuerunt vnde error, & deceptio cognos-
cendarū rerum nascatur. Et siue negauerint esse deceptionem vllam, dixerintque
quæ apparent omnia, vera esse: siue deceptionem fateātur ex dissimiliūm cōtactū
absonū vtrumque videbitur. Nam qui, vnum contrariorū cognoscit, cognoscet &
alterum: & qui circa vnu errat, arrabit et circa alterū. contrariorum enim scientia
eadē, idēque error habetur. Et quod alterū sit sensus, et intellectus, statim cognitū
est. **P**rimo. Quia omnibus animalibus adhuc sensus, et intellectus.

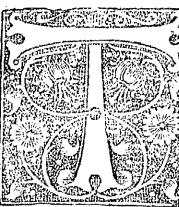
Cl. ¶ **I**n fine. Quia omnibus animalibus adeat sensus, intellectus vero per quam paucis. **S**ecundo. Intelligendo, recte p̄cipimus, et nō recte. et eiusmodi recta p̄ceptio, prudentia, scientia, et opinatio vera dicitur. nō recta vero, contrarijs nominib⁹. At proprium est sensus, vt semper sit verus, et omnibus assūstens animalib⁹. ratiocinatio autem plerunq; falsa est. **T**ertio. Cuicūq; intellectus adeat, eidem adeat et ratiocinandi virtus. et cui illa non adeat, neque eidē intellectus aderit. At qui complura sūt animalia quibus ratiocinandi virtus abest, abest sc̄itur et intellectus.

5 *Quædam ratiocinatio virtus apertæ abicit igitur et intellectus. Non itaque id est sensus et intellectus, sentire et intelligere. Secunda cōclusio. Imaginatio (quæ et phantasiam nūcupamus) ab existimatione altera est. Primo. Quia imaginatio in nostra potestate sita est, ut cū volumus quæ libet effingamus: quæadmodū facere solent qui pro saluanda memoria imagines simulacraque qualia volunt, et quando volunt, sibi præsentia fingunt. Existimare vero minime in nostra situm est potestate cum volumus, sed hoc est ratione.*

III. Hoc itum eit potestate cum volumus, sed cum id aut verum aut falsū esse deprehendimus. **¶ Secundo.** Cū existimamus malū aliquod aut terribile nobis futurū, conturbamur: et si e diuerso bonum aliquod aut praeſidium, cōtrario motu mouemur, atque confidimus. Sed cū talia imaginamur fingimusque plentia, nō hunc in modū turbamur, passionibus ve afficimur, perinde vt neque nobis talia repreſen-tate pictura moveremur, non est iuris plentia. **¶ Tertio.** Cū ad hanc i-

et pictura moueremur, non est igitur phantasia, existimatio. Cuicunque prudentia, scientia, opinio vera, et eorum contraria, species sunt, et differentiae, de quibus exacte disserendi alius requiritur locus. ¶ Tertia conclusio. Imaginatio, neque sensus, scientia, intellectus, neque opinio est. ¶ Nam imaginatione, quaphantasmata simulacraque solia in nobis efformamus, et non aliqua qua cunque nominis translatione sumi-

mus, quæ quod non sit sensus, ostenditur, quia sensus, aut potentia, aut operatio est ut visus, & visio. At imaginatio, neutru horum est. Sensus enim potestia non est, quia si semper adest, non autem imaginatio. Neque quidem sensus actu & operatio. ¶ Primo. Quia in quiete & sono imaginatio adest: non autem sensus operatio. ¶ Secundo. Omnibus animalibus operatio sensus conuenit, non autem imaginatio: ut apes, formicæ vel vermi. ¶ Tertio. Operationes sensum semper verae sunt: imaginatio vero plurimum falso. ¶ Quarto. Cum exacte circa presentia sensibilia intendimus, atque ea perfectissime sentimus, non dicimus nos imaginari, sed ipsiis aut absentibus, aut eminus & dubie apparentibus, non est igitur sensus. ¶ Quinto. Quia clavis oculis invisa imaginamur, quæ tamē neque videmus, neque alio quoque sensu ietemus. non est igitur imaginatio sensus. Et quod non sit scientia aut intellectus, sic cognoscitur. Scientia namque & intellectus solum sunt verorum, atqui imaginatio & phantasias ut plurimum falso sunt. ¶ Neque quidem erit opinio. ¶ Primo. Quia opinione sequitur a sensu & fidei, non autem imaginatione. ¶ Secundo. Opinio persuasione aeneatur, persuasio autem ratione est enim opinio, quædam cum ratione assensio. Non autem de imaginatio ita est. feris 17 enim quibusdam imaginatio inest, quibus nulla praestat adesse ratio. ¶ Corollarium. Unde fit ut imaginatio non sit semper sensui coniuncta, sepe coniuncta opinione, aut utriusque sensus et opinione conexio. Nam illa sensus & opinione conexio, eiusdem est objecti fieri enim neque ret ut esset diuersorum: ut opinio boni et sensus albi. Sed profecto haec complexio accedit. Nam eiusdem rei plerumque accedit opinione sensu discere & veram esse, sensus iudicio existente falso: ut videtur sol pedaneus, & opinio sol maior terra, & vere quidem, quæ igitur ex hac opinione vera & sensu falsa conexio erit. Si fieri debeat: aut re salua quisquam verae sui rei sciet opinionem, aut opinioni nouæ assentiet sensus, quæ si prima maneat, eiusdem non modo erit vera & falsa opinio, sed eadem vera & falsa. ¶ Phantasias & imaginationis diffinitio. Cum imaginatio nihil corrum quæ dicta sunt, esse possit: talis ei aptari poterit diffinitio. Imaginatio, motus est a sensu actu in communis sentienti potestate factus. Cum enim sensus mouetur a sensibili, sensus motus mouet interiorem potestatem simili quo mouetur motu, atque similis vestigium ex apta interioris potentiae dispositione impressum relinquit. & tandem interioris potentiae motum,phantasia nuncupamus. ¶ Primum corollarium. Hinc spectrum est phantasiam sine sensu fieri non posse, sed eam sensum habentibus & sentientibus accidere. ¶ Secundum. Fit etiam ut phantasiam vera sit aliqua & aliqua falsa. ¶ Nam pendet ex sensu, qui propriorum objectorum semper verus est, aut ut pauculum falsus, & qui circa proprijs sensibilibus accidentia, ut numerum, magnitudinem, & communis sensibilia plerumque fallit, atque errat. Sensus enim iudicando esse album, non mentitur, sed iudicando hoc vel illud esse album, ynu vel plura, magnum vel parum, longe vel prope, etiam crebro decipitur, quare & aliqua phantasias vera erit, & aliqua falsa. Et accedit eam in tribus esse falsam. Primo iudicando propria: ut album in absentia, & longe a tempore sensus. Secundo iudicando hoc vel illud esse album. Tertio iudicando de communibz proprijs sensibilibz consequentibus. ¶ Et in his tribus differt a sensu. Nam sensus illorum solum praesentiū, & quasi in specu est. Phantasias vero & praesentium & absentium: & magis circa absentia errat, atque fallax est. Et quia visus, pspicacissimus sensus est, qui sine lumine percipere non potest: haec interior potestia, eiusque operatione, a lumine nomen phantasias sortita est, est enim ut latens interior oculus, et sensus. Et ut finem verbis faciamus, quia imagines diu seruat, est que sicue perpetuus sensus, pleiaque aialia illavidecuntur, suasque exercent operationes, quia superiorē non habeant: ut belua. Alia vero aialia, ut homines, quæ superiorem habent virtutem, aliquando etiam ob impedimentum, ut morbum, aut somnium, phantasias rapiuntur, imaginationēque sequuntur. Sed quid phantasias, quomodo animalibus accidat, satis dictum putetur.

Erit capitulo scholasticum. xij. Canit enim Empedocles. Id Empedoclis dictum non decreto quod fiat partum adlectione ad voluntatem aut mentem (si verum esse debeat) intelligendum est, cum ipsi anima humana, quæ re ipsa voluntas est & intellectus, nulla fiat partum additio, nullaque subtractio, sed decreto secundum perfectionem qua anima cum virtutibus & disciplinas sibi asciscit ac vendicat, augeri, crescere & perfici dicitur. Non etiam penitus verum est ceteris animalibus voluntatem adesse, cum ea soli concessa sit homini, ceteris vero adesse appetitus sensitivus, voluntati analogus, & ideo plerunque voluntatis nomen sibi vendicans, ut imago sui exemplaris. Homeris vero sententia dicentes talem animum esse hominibus, quem deus in hominis natuitate producit (ut si efficit naturalibus habitatibus bene dispositum, illic affectum esse, si vero ad praua trahentibus propensionibus imbutum, & talem itidem esse) vera quidem est de eo tempore quo homo nondum ad rationis usum discretionemque peruenit, & non de sequenti æate. Nam in ea interdum praus fit animus, a natuitatis exordio recte dispositus, & contra bonus sit per recte operandi consuetudinem, qui a sua originis initio fuerat ad mala proclivis, habueratque insitas ad vitia pronitates. xiiiij. Absonum utrumque videbitur, & nullam scilicet esse deceptionem, ut omnibus exploratissimum est, & deceptionem fieri ex dissimilium contactu, nam qui circa unum contrariorum non errat, neque circa reliquum, ergo si quis ex similius contactu percepit contrarium sentiens, non errat (debet enim fateri ex oppositorum natura, similius contactu scientiam haberi) & alterum ex dissimilium contactu contrarium percipiens, non errabit, quare non oportet quandocunque est dissimilium contactus, & errorem adesse, quod est dictis eorum repugnans. Insuper qui circa unum contrariorum errat, & circa alterum errabit, ergo si quis errore ducatur circa unum contrariorum, quod dissimilium contactu precipit, hallucinabitur & circa alterum, quod similius apprehendit attractu, quare etiam similius attractus aggignet errorem, quod iterum est dictis eorum oppositum. xv. Ab existimatione altera est. Imaginatio, sensus interioris est operatio, quæ scilicet rerum exteriore sensu perceptarum imagines in sensu interioris organo efformamus, & per eas, res sensibiles apprehendimus. Existimatio vero, intellectus est operatio, quæ quicquam aut verum esse aut falsum dijudicatur, ut credulitas huius veræ, sensus non est intellectus, aut huius falsa, sensus est intellectus, existimatio est, haec quidem falsa, illa autem vera. Et solis copuenit hominibus, imaginatio vero etiam plerisque alijs. xvij. Si fieri debeat, aut re salua quisquam veram sui rei sciet opinionem. Si quis dicat sensus & opinionis, quævis repugnantibus habeat iudicia, debere fieri connexionem, tunc mente salua, re salua, & ratione eadem manente, quisquam huic veræ opinioni, sol est maior tota terra, prius habita dissentiet, & ea reiecta, hanc sui conformem approbat & assumet, Sol est pedaneus, quod est impossibile. nam illa tria sunt causas sufficientes conseruationis veræ opinionis, ipsique permanentibus necesse est opinionem eandem permanere, aut sensus assentiet nouæ opinioni, scilicet sibi conformi & cōsimili, Sol est pedaneus, cum qua secunda, si prima, Sol est maior tota terra, maneat, sequentur duo manifesta inconvenientia. Primum, quod eiusdem obiecti ab eodem simul habebitur opinio vera & falsa. Nempe de sole tum habebitur opinio vera, quæ sit maior terra, & de eodem simul opinio falsa, quod sit pedaneus. Secundum, quod eadem opinio erit vera & falsa, ut opinio quod sol sit pedaneus, cui assentiet sensus, esset vera per hypothesin, & ista itidem vera, sol est maior tota terra, ex qua sequitur quod sol non est pedaneus, quæ cum ex verso sequatur, vera est, igitur sua opposita, est pedaneus, est falsa. Eadem igitur opinio, ut propositionis, sol est pedaneus, est vera & falsa. xvij. Cum enim sensus mouetur a sensibili, operatio sensus interioris dicitur motus, quod generis locum in hac diffinitione sortitur, eodem modo quo exterioris, translatione scilicet, & nomine motus pro operatione sumendo. Ut enim motus omnis operatio est, & ab aliquo proficisciens, & in aliquo subsistens, ita & sensus interioris operatio ab aliquo est, utpote a sensu actu, operationeque sensus exterioris, producente similem specimen ei quam habet in sensu exteriori. Eadem in aliquo est scilicet in communis sentienti potestate facta, hoc est in sensu communis sive interiori, qui cum totum sit ex actu & potentia substantia, & composite, in eo ut subiecto est imaginatio gratia eius materiæ quæ primum est subiectum, sicut visio dicitur esse in oculo gratia pupillæ. Porro intelligatur præsens lapidum speculum a omnino perspicuum & diaphanum, primo que loco positum, deinde speculum b secundo positum loco, non tamen perspicuum, speculum a suscipiet in se speciem lapidis, & constitutum diffundet in speculum b, suscipiens quidem imaginem, sed viterius non producens. Ita sensus exterior cum ab exterio sensibili mouetur, illiusque speciem suscipit, mouet etiam interiore, & speciem in eo producit constitutum ei quam in se recipit, ad quam anima se conuertens & intendens, interioris sensus operationem exercet, quæ imaginatio nuncupatur. Itaque exterum sensibile est ut lapis objectus speculo sensus exterior ut sp ecclista perspicuum, interior vero ut speculum b non diaphanum. Et quemadmodum in exteriori sensatione aperte requiritur medij dispositio, ut in visu ne quod lumine collutetur, neque deesse debet recta organi affectio, per spiritum sensitivum ad eiusque sensus organum diffusionem, qui sunt tanquam lumem animæ internum, ita quoque in interiori sit sensatio, requiritur aperte sensus interioris dispositio per intimi luminis collutationem, spiritum scilicet sensitivorum ab anima ad intimi sensus transmissionem. Ad percipientem

dos enim colores, requiruntur spiritus visus interior sensus apprehendendos necessarij sunt spiritus auditus, & ita de ceteris. Illa tamē sensus interioris per huiusmodi interna lumina dispositio, nō est interior sensatio, vt neque illuminatio medijs est exterior visio. xix. Nā pendet ex sensu. Sensus interioris operatio ex sensu exteriori dicitur pendere, quod nihil interior sensu recipitur specierum, quin illud ex sensu exteriori habeatur, qui similem ei quam in se recipit speciem in sensu interiori organo efformat. Quod autem interdum dormientibus earum rerum occurruunt insomnia, quas nunquam vigilantes sensu perceperunt, ob diuerfarum specierum sensibilium in sensu communis cōfusionem commixtionemque prouenit, vt videt in vigiliis quis piam aurum, etidem & montem, species auri & montis in organo interiori confundat, inter somniantur referunt repräsentantque illi dormienti montem aureum, quem tamen nunquam videt. Similiter qui qui speciem, & insupervolatus oculo receperit, & ille species in sensu interiori adiuntem connexaque fuerint, videbatur inter dormientem videre equum voluntatem, quem vigilans videt nunquam. Et quia visus, perspicacissimus sensus est. Dicitur visus omnium perspicacissimus, quod a longiore spatiū interruptione arque intersitio quam alijs sensus sua sensibilijs percipiat. Videamus enim astrorum lucem, solisque & luna splendores, que in sublimi celo fastigio collocata sunt. Tanta autem interiora spatiū intercapdine neque sonum percipemus, neque odorem, & longe minus sapores & affectiones tangibles, vt quæ medio indigent in traneo cui proxime admouentur. Et cum subiungit paulopost litera, phantasiam a lumine nomine foretam esse, non id intelligendum est de voce illa latina, lumine inquam, nam planum est ab ea distinctione lumen, non formari deductione grammatica nomen phantasias, sed de voce grecā ^{αἴσθησις}, quæ idem quod lumen significat, a qua dictum nomen phantasias recte deducitur. Demum sensus interior dicitur esse velut perpetuus sensus, quod perpetuo & quādiu animal est superstes, sentire possit, eius enim operatio nō somno quidem impeditur, vt sensuum exteriorum, quod quidem prouenit ob diurnitatem imaginum in eo referuatarum, & per frequentem meditationis curā sedulo conseruatarum.

¶ Quarti capitū annotat:

Esse, species, forma, ratio, quod quid erat esse. **E**a quorum rationes sunt, ipsa concreta, tota, atque composita. **M**agnitudo, res magnitudine prædicta: vt caro, os, neruus. **S**pectativa scientia, intellectio. **S**cibile actu, intelligibile actu.

 Vartum caput continet quinque conclusiones, vnum corollarium ad secundam, duo ad tertiam, vnum corollarium, duas questiones, & earum solutiones ad quintam. **P**rima conclusio. Considerandum se offert de parte animæ qua contemplamur, consultamus, atque discernimus, an a ceteris loco & magnitudine disclusa sit, quomodo fiat intelligere, quoque pacto ab imaginatione differat. Nam tantillo determinato, pene vis illius animæ natura deprehensa erit, quam præ ceteris cognoscere operæ pretium est. **S**ecunda. Intellectus ab intelligibili patitur. **N**am vt sensus ad sensibile, & intellectus ad intelligibile par proportione respondet. Patitur autem (vt iam cognitum est) sensus a sensibili. Patitur igitur & intellectus ab intelligibili. **C**orollarium. Quo fit vt eius id impossibile existat, illud vero possibile, specierum susceptivum, & potentia tale, quælia sunt actu intelligibilia. **N**am vt sensus ad sensibilia, ita intellectus ad intelligibilia. Sensus aut id impossibile est, sensatio nisi effectu, id vero possibile, sensatio susceptivum. **T**ertia. Neque male probandum est Anaxagoræ dictum, intellectum esse immixtum, nullamque natura speciem certam, determinatam, præcipuamque habere. **S**ic enim fiet, vt facilime omnia cognoscat: qui omniū species potentia retinet, nullam intus propriam retinens, quæ extraneas & adventitias excludat. Intus profecto apparens prohibet extraneū, alijsq; obstrueret aditum. **P**rimum corollarium. Vnde fit iterum, vt cum ante intelligere nihil eorum actu habeat que intelligit (est enim purus, immixtuque) duplicitis se prodat esse naturę cuius hæc agens: hæc possibile nuncupari potest. **E**t de eo loquor, quo amnia intelligent atque contemplatur, & non de imaginandi virtute, ad quam non nunquam

intellectus transfertur vocabulum. **S**ecundum corollarium. Quo rursus recte evenit, vt intellectus non admisceatur corpori. **N**am eius instrumentum, organumque, quia corporeum, nunc calidum, nunc frigidum, vt sensuum organa, fieret: essentque talia intellectuibus impedimento, perinde atque plerumque sensibile sensationibus. nihil autem tale est: sed quemadmodum nonnulli probe dixerunt animam locum sedemque esse specierum, non totam, sed intellectuam quam possibilis est, & non quidem actu natura, sed potentia, vt dictum est. **Q**uarta. Non est sensus & intellectus, similis passibilitas. **N**am sensus maiore sensibili occupatus, vt fortis colore, sono, aut odore: alia non videt, audit, aut odoratur. Intellexus autem etsi excellentius quicquam contemplatus fuerit, non minus intelligit in finita. Et id certe organorum diversitas præstare videtur, quod sensus non sine corpore sentiat: intellectus vero separatus sit, suas in corpore functiones atque operationes absoluens. Et intellectus cum factus fuerit in actu vt sciens (hoc enim tunc est, cum per se contemplari & considerare potest) seipsum potest intelligere: qui tametsi adhuc sit in potentia, completior tamen absolutiorque est, atque bona dispositione iutus. At priusq; quicq; inuenierit aut dixerit, nō ita fieri potest. **Q**uin ta. Sensus & intellectus iudicandi virtus altera, et altera est. **N**am sensus iudicat calidum, frigidum, & ea quorum ratio quedam est. intellectus autem non modo illa, sed eorum esse atque essentias. Aliud enim est magnitudo, & aliud magnitudinis esse: vt aliud aqua, & aliud aquæ esse: & caro, & carnis esse: & simus, & esse simi, & ita in multis alijs, at non in omnibus, sed in quibusdam idem est. Et intellectus esse carnis, & carnem, vt alio aut aliter se habente discernit: sicut circumflexa linea sese aliter habet ad seipsum rectam: aut vt alio esse carnis, reque ipsa a carne separato: & ita in alijs. Et in ijs quibus abstractione vtimur, vt in recto & curvo, duplī intellectione vtimur: una vt in simo: & vt simul cum continuo & materia apprehendimus, altera vero sine materia, estenī alterum, quod quiderat esse recti, & rectum. Et cum intellectus totum concretum & compositum intelligit, intellectio vt composita & vt dualitas est: cum vero formam, simplex, & vt unitas. et ad primam & compositorem intellectuonem adminiculō sensus vtitur: secundam vero propria virtute mixus operatur. **C**orollarium. Vnde fit vt quo modo res separabiles sint, eo modo eas completestur. si enim omnino ab iuncta sunt, omnino materiam a sua contemplatione rei scit, si non re ipsa, neque re ipsa se iunctas intelligit, sed sola ratione atque cogitatione præcidit. **P**rima quæstio. Si intellectus simplex est & impossibilis, nullam speciem et formam (vt dixit Anaxagoras) retinet: cum intelligere sit quoddam pati, quomodo intelliget igitur? **R**esponsio. Vt siquaque, et agere et pati, ipsius intellectus aliquid commune est, vt enim agere agit, et vt passibilis patitur. **S**ecunda quæstio. An intellectus sit intelligibilis? si enim se ipsum per se et sine specie intelligat: cur et de aliis non ita futurū sit, et alia per se intelligat? Si vero mixtus, speciemque habens se intelligit: igitur aliquid habebit quod ipsum (sicut cetera) facit intelligibilem. **R**esponsio. Diximus ipsum prius secundum aliquid pati, et esse potentia quodammodo intelligibilis: actu vero prius quam intelligat, nihil: quemadmodum tabula in qua nihil actu scriptum est, hinc ipsum (vt cetera intelligibilia) intelligibilem esse dicimus. Et in se iunctis a materia idem est intellectus, et quod intelligitur: vt idem spectativa scientia, et actu scibile. Non tamen semper noster intellectus intelligit: nam non semper factus est in actu vt sciens, & per se considerandi virtutem habens. In ijs vero formis quæ materia addictæ sunt & conjuges, non idem esse potest intellectus, et quod intelligitur: est enim intellectus sine materia. Talium tamen vt intelligibilem potentia, intellectus est: et earum ynaquaque reuera erit intelligibile.

Varti capitis scholia. xxiii. Intellectum esse immixtum. Platonici dixerunt animam nostram omnium rerum species & formas natura insitas habere ante eius cum corpore coniunctionem, sed per immersionem in corpus, animam quodammodo illarū obliuisci, at per laborem & exercitum quae obliuione deleta sunt, iterum in memoriam reuocare, quare non ponunt rerum scientias in nobis acquiri de novo, sed esse nobis insitas atque congenitas, & contemplationem intellectus nihil aliud esse, quam ipsius ad seruatam in se rerū species conuerstionem, sicut si rerum omnium sensibilium essent natura nostro interiori sensui congenitæ imagines & simulacra, ad qua anima se contuertens faceret imaginationem, nihil de novo contingere imaginari, neq; oportaret a sensu exteriori rerum sensibilium imagines recipere, ut quae natura adeste animis, sed cæsus inter dormienti interiori sensu colores perciperet, & surdus sonos. At cū Philosophus affrater in posterioribus analyticis, deficiente nobis quoipam sensu exteriori, & scientia proprij sensibilis illius nobis abesse oportere, quod quidem non oportere, si rerū notiones natura essent innatae intellectui, tunc enim exterioris sensus administriculō ad eas recipendas nō indigeret, non modo nō pōndus est intellectus noster actu omniformis, sed potētia, quod omnī rerum species in se possit recipere. Nempe quemadmodū nullæ in sensu interiori species colorum, sonorū, aut odorum nobis cōgenitæ sunt, quin potius eas ab exteriori sensu recipere, & in sensu memoria seruare oportet, scilicet nullæ in intellectu pōndæ sunt rerū notiones homini cōgenitæ, sed de novo acquirantur, & in intellectu seruentur necesse est. Nō tamē inconveniens est rerū notiones prius acquisitas, aut propria ymentis effectas (est enim intellectus suarum notionū opifex) in mēte seruari, & habitu firmari, neque notiones prius acquisitæ notionibus posterius acquirendis impedimento sunt, sed potius adiumento, sicut rerum sensibilium species in sensu interiori diutius seruatae, non sunt obstatu alij speciebus de novo recipiēdis. Nā intus existēs & post nativitatis exordiū acquisitum non prohibet extraneum neque in sensu interiori, neq; in intellectu, sed intus existens a principio nativitatis & congenitū prorsus extraneum excluderet, sicut in oculo aduenientes colorū species minime alias quo minus simili percipientur impediunt, sed natura inexistens cuiuspiam coloris species, obstatu alij de novo acquirēdis percipiendis que praestaret. Itaque intellectus nonnunquam intelligit ut oculus exterior videt, scilicet per aduentia speciei & extranea susceptione, interdum vero ut sensus interior, ut pote ut sui ad species in se seruatas & firmiter impressas conversione. Et hęc in tellecito tanto altero intelligendi genere per sector est, quanto sensus interior p̄st̄at exteriori, permanens euāido, & habitus dispositione.

xxvi. Intellectus autem esti excellētius quicquā. Alii insuper est intellectus supra sensum excellētia, quod excellens sensibile corripit sensum, ut præcedens liber ostendit, excellēt autem intellegibile non modo intellectus non corripit, sed & melius ad cetera intelligenda disponit. Insuper virtus sensitiva ingravescere senectute debilitatur, languet, & tabescit cū corpore. At virtus intellectiva interitus nefacia, expers sensi, tanto fit validior, quanto corporis vires fūt ibesiliiores, scilicet natura prodit immortalitatem, supra magnitudinem, compositionem, tempus, motū, & ceteras rerum naturaliū affectiones imperfectionem argentes longe supereminens, quibus tamē per accidēt alligatur quādū corpore clausus ut carcere detinetur, quo cū soluēdis est, gaudet ob libertatem iamiam consequendā, sua immortalitatis conscius, perinde atq; cygnus presciam sui funeris & prænunciā emulorationē dulciter efficit. Hinc patriarchas sanctissimos & prophetas imminentē morte altissimis demum illustrationibus clarūs, & ventura prænunciaſe, sacra littera commemorant.

xxvij. Nam sensus iudicat calidū & frigidū. Sensus composite solū & cuncte cognoscit subiectū cum accidente, ut album nigrum. Intellectus autem & illa quidem cognoscit ut sensus, a quo ea accipit cognitionem, sed præterea eorum formas cum substantiales, cum accidentiaris sine subiectū consideratione per abstractionē apprehēdit, quod sensus efficiere nō potest, ut calidatē, frigiditatē. Aliud enim est magnitudo, & aliud magnitudinis esse. Nā magnitudo est substantia habens magnitudinem, est autem magnitudinis, est moles & extensio a qua res dicitur magna, sic aqua, rōtiū compositum, esse aque, eius forma substantialis. Ita & caro, toro ex materia carnis & forma cōpositum, esse carnis, eius forma, quæquidē omnia re ipsa discrepant. At nō in omnibus aliud est res, & esse rei, sed in quibusdā idem est, ut pote in ipsis formis & substantiis & accidentiis, ut id ē forma aquæ, & esse forma aquæ, idem albedo, & esse albedinis. Intellectus autem noster quædam intelligit ut alia, regi ipsa a se inuicem diuersa, ut carnē, & esse carnis. Pleraque autē intelligit nō ut alia, sed ut aliter se habentia, q̄ videlicet re ipsa nō discrepat, sed ratione sola, ut candē linea nūc circūflexā, nunc rectā, modo intelligatur linea mobilis q̄ primo quidē recta sit, & postea fiat inflexa, ipsa prius & posteri re ipsa est eadē, at propter diuersum partium statum ratione diuersa. Sic Socrates sedens, & idem ambulans, puer & vir, intelligunt ut aliter se habentia. Et in formis mathematicis quas cogitatione & intellectu a materia secernimus, ceterisque accidentiis duplex sicut potest intellectus. Vna, subiectū simul & accidentis, quæadmodum simum sua ratione subiectū claudit & accidentes. Altera solius accidentis sine subiectū consideratione, ut rectitudine & curvitate. Est enī re ipsa alterū esse recti, & rectū, nam rectum substantia est habens rectitudinem, esse autē, formaque a qua quicquā rectū dicitur, est ipsa rectitudō. Harū autē intellectus prior est ut cōposita, nō quidē quia ex diuersis cōponatur intellectus inib⁹ partibus, quā rū in alia subiectū notio, & altera accidentis, est enim huiusmodi notio secundum id quod est, nō minus simplex, quā ea que solū accidentis representat, sed cōposita dicitur attendendo ea que re-

presentantur obiecta, quod scilicet & subiectum repräsentet, & accidentis, eadem quoque ratione dicitur dualitas, quod per eam duo intelligantur. Posterior autem intellectus simplex est, & ut vñtas, quod vñum dunitaxat per ipsam intelligamus, ut pote accidentis. Præterea priorem illam & cōpositiōrem intellectuēm intellectus sicut in sensu mutatur, secūdam autem suapte virtute efformat sine sensu administriculō, formam a subiecto sua ipsius ut abstrahens. Quo sit ut posterior intellectus magis intellectus sit propria, perfectior quam altera. Quod enim per se cūspicimus conuenit, magis cī est proprium, quam quod per alterum, & quod intellectus sine administriculō sufficiens est peragere, magis id agit, quam ad quod agendum alieno indiger præsidio. Quid item ad simplicitatem & vnitatem magis accedit, perfectius est eo quod habitur ad cōpositionem & cōsultitudinem. At posterior simplicior est, & magis vna, prior vero cōpositior, & multa. Præterea intellectus adhuc bisfarum intelligit. Primo singulariter, & per notionem vnius tantum repräsentat, ut hunc hominem, hunc equum, & huiusmodi intellectuēm a sensu vendicat. Secundo vniuersaliter, & per notionem vnam plurium repräsentatiū, & hanc intellectuēm ipse met intellectus efficit, propriaque virtute format, postquam a sensu abstractionem facere nouerit. Et harum quidem intellectuēm posterior, idem perfectior est, & intellectus peculiarior, sunt enim singularia ut intellectus impropria, & precario a sensu accepta, vniuersalia vero, ei do mestica, amica, & in primis peculiaria, has autem quatuor intelligendi rationes, concrere, abstracte, singulariter, vniuersaliter, adiuuicem componendo atque connectendo, quatuor deprehenduntur modi intelligendi cōpositi. Primus quidem concrete & singulariter, qui explicatur per dicibiliā concreta singularia, ut hoc albus, hoc nigrum. Et hunc intellectus a sensu accipit, quissem per concrete & singulariter cognoscit. Sentire enim singularia est, inquit Philosophus, & hic & nūc existentia. Secundus, concrete vniuersaliter, qui explicatur per dicibiliā concreta vniuersalia, ut album, nigrum, calidum. Tertius modus est intelligendi abstracte & singulariter, qui ex primitur per dicibiliā abstracta singularia, ut hęc albedo, hęc nigredo. Quartus denique est abstracte vniuersaliter, qui exprimitur per abstracta vniuersalia, qualia sunt albedo, nigredo. Et tres postremos intelligendi modos intellectus a sensu non habet, cum sensu neque vniuersaliter intelligat, neque abstracte. Inter hos autem quatuor postremus perfectissimus est, sensu quidem perfectissimus, & intellectus maxime proprius. Primus vero, sensu coniunctissimus, & omnium imperfectissimus. Intermedij vero cum vtrisque extremis aliquid participant, primo quid modo perfectiores, & quarto imperfectiores. Habent enim in se vnum sensu & alterum intellectus respondens. xxix. Vtrisque, & agere & pati, ipsius intellectus aliquid commune est. Id intellectus cui competit agere, intellectus est agens, qui intellectuēm est effectuū, id vero cui coenit p̄xi, intellectus est possibilis, & intellectuēs suscipiens. Totus autem intellectus, ex his, intellectu inquam agente, & possibili, ut partibus suis substantiis constitutus, & agit & patitur gratia diuersarum partium. nam ratione intellectus agentis agit, & patientis patitur, perinde atq; res naturalis gratia formæ mouet, & materia ratiōne mouetur. Has autem duas intellectus partes, nō modo ratione, sed & re abiuicē esse diuersas, ex huius capituli numero xxiiij, haud difficile est deprehendere, vbi dicit litera, id intellectus esse impossibile, scilicet intellectum agentem, illud vero patibile, scilicet intellectum possibilem. Idem & ex huius capituli numero xxiiiij, haud obscure dignoscitur, vbi dicitur intellectus prodere se duplicitis esse nature, duabusque substantiis partes obtinere, quod cum ex sequenti capitulo ex dialogis metaphysicis amplius diffususque relinquitur agnoscendum. xxx. Hinc ipsum ut cetera intelligibilia. Quemadmodum enim cetera intelliguntur per speciem ab ipsis in mente formatam, ita quoque & intellectus noster est intelligibilis per suam ipsius speciem in intellectu possibili productam; non enim potest intellectus humanus sine specie rerum intelligibilium intelligere, ut neque oculū sine specie coloris videre. Et in se iunctis a materia, mentibusque supramundanis a materia cōsortio prorsus se fugatis, cum seipso intellegunt, idem est intellectus, visque intellectua, & quod intelligitur. nam ipsi beatarum mentium intellectus tum est obiectum illius intellectiōis, sicut & cum intellectus noster seipsum intellegit, idem est intellectus, & obiectum quod intelligitur. Cum vero mentes supramundane alia a seipso intelligunt, nō idem est intellectus, & quod intelligitur, sicut neq; cī noster intellectus alia a seipso apprehendit, est enim & noster intellectus a materia leuitus. In ipsi vero formis rerum sensibilium quae materiæ coniunctæ sunt, et sine ea subsistere non possunt, cum intelliguntur, non idem est intellectus, et quod intelligitur, nam quod intelligitur, materiæ est adductum, intellectus autem sine materia.

Quinti capitis annotat:

Intellectus potentiae, intellectus possibilis, passibilis, patiens. Abiunctus, a materia. Impassibilis, quia nihil vñquam in se recipit. Immixtus, nullam rerum speciem in se tenēs: hoc enim impassibilitate cōsequitur. Id vere est, cuīus substantia fluxa nō est diffolubilis, atque deficiens vñquā. Intellectus qui vere est, intellectus rationalis. Intellectus quo reminiscimur, intellectus sensualis, imaginatio.

Vintum caput cōtinet viā conclusionē, septem intellectus agentis proprietates, & vnam vtrique & agenti & patiēti cō munē, vnam questionem, & eius solutionem. ¶ Conclusio. Intellectus, duas actus & potentiae obtinet differentias. ¶ Nam quæcunque natura fiunt, eorum aliquid vt materia est, ad omnia quae in illo genere fiunt, potentia, aliquid vero forma, illorum quae fiunt, effectuum p̄incipium. Ita igitur erit in anima, atque has aptare conueniet differentias. Est enim intellectus hic in omnia fieri, & omnium intelligibilium potentia: vt in sensibiliis omnium sensibilium materia, hic vero in omnia facere, intelligibiliumq; omnium effectuum p̄incipium: vt omnium rerum naturalium forme, & actus, & hunc intellectum agētem nuncupamus, illū vero intellectū potētē. Et intellectus agens, rerum notiones in intellectum potētē inducit: vt habitus, & species, & vt lumen. Quomodo enim lumen existentes colores actu facit, ita intellectus agens suscepit materialibus et singularibus notionibus, eas distinguit, distinctasque apparere facit. Et notiones vniuersales nunc has, nunc illas efformat: quae nunquam sine ipso (vt neq; sine lumine colorū varietas) apparet. ¶ Septem intellectus agētis proprietates. Est abfunctus, impassibilis, immixtus, eius substantia est actus, intellectu potētē honorabilior est, est enim agens honorabilius patiēte, et species & forma honorabilior materia, idem intelligens, et intelligibilis: vt scientia actu, et quod scitur, est intellectu potētē tempore posterior: q; nō q̄ primum est intellectus potētē, intelligat: et cū tunc nō intelligat, postea intelligit, nō tamē omnino posterior est, neq; quidem tempore, nam substantia semper adest, actione vero nō semper. Et intellectus solum id separabile est, quod vere est: atq; id solum immortale atque perpetuum. ¶ Questio. Cur post mortem nō reminiscimur? ¶ Respōsio. Intellectus qui separatur: vere est impassibilis, nullaque dissolubilis morte, is vero quo reminiscimur, et sine quo anima nō reminiscitur (modo eum liceat vocare intellectū) passus est, morteque dissolubilis: hinc merito post mortem non rem: iniscimur.

Vinti capitū scholā. xxxi. Ita igitur erit in anima Plerique existimant intellectum agētem & possibilem re ipsa idem esse, scilicet rotum intellectum, & ratione sola dispare, nam ipsum intellectum v̄efficit intellectiones, dicunt agentem vocari, eundem vero quatenus eas suscipit, possibilem. Verum non videntur iū Aristoteles determinati, nisi consentanea sentire, qui cum alias, tūnā hoc loco ostendit intellectū (q; comple-
tum quiddam sit, & per se natum subsistere, propriamq; operationem habere quam exerceat) duas partes, nō modo re ipsa, sed & specie distinctas, inesse. vnam quidem rerum naturalium formae analogam, & intellectum effectivam, alteram vero persimilem materiae, & notionum susceptivam, quādoquidem nihil in seipso natum est quicquam efficere, aut suarum quas efficit operationum esse subiectum, nihil idem ea quae suscipit, natura est efficere. Sunt enim efficiē & suscipere respectu eiusdem primi repugnantia, vt nulli eidem competere possint vñquam, sed hoc potentia, illud vero actuī conuenit. Neque haec determinatio amissimilitudini derogat, quae & indiuidua & simplex dicitur, quod in partes eiusdem speciei differentes, materiaeque particulis respondentes dirimi non possit, quemadmodum aliae rerum naturalium formae. Nihil secus diuidua est in partes substantiales actum & potentiam, quam sane sectionem alias formae nec sustinent. vi. habitus & species, & vt lumen. Quemadmodū ad internam & quae a phantasi proficiuntur visionem peragendam requiriunt intimum lumen, vt spiritus visuī qui ab anima ad communis sensus organum diffundantur, ita quoque ad intelligendum, spirituale quoddam lumen & intimum requiriunt omni lumine corporeo longe praestantius, & diuinorum lumen subrubitus fulgor. Et hunc intellectus agens suapte naturaefficit, suam que orientiam intimo splendore perfundit & illustrat, quo haud secus peragitur intellectio, quam visio lumine exteriori in aere diffuso. At qui in errore versantur, nō hoc lumine prædicti sunt, sed sophistico quadam fallacē lumine, quo vera iudicat falsa, & cōtra, sicut oculus male dispositus lumen habere quo albus iudicare esse nigrū, qui vero cōtra et verū id lumen forenti sunt, inter verū & falsum haud malore negotio dijudicat, & oculis corporeo effusus lumen inter albū & nigrū. Ceterū vt lumen corporis in tercis nebulis aut alia caligine nostris subtrahit obtutibus, ita & cadiſſimū illud diuinūq; lumen extinguitur diffundiq; prohibetur per vitia & animi ægritudines, potissimum autem per intemperias obruentē animū, & proſus labefactantē. Hinc honeste & temperate iū viuedi est, qui hoc lumen incolue & syncretū (vt par est) feruare volūt. xxxij. Et intellectus solū id separabile est. Non hic vna patē intellectus, vt agēte solū, separabile esse illūnat Aristoteles, alterā vero scilicet possibilē

separari nō posse. Nā cū totus intellectus a corpore separabilis sit, & per se subsistere natus, oportet vtrāq; eius partem & agentem & patientem etiā separabilē esse, alioqui intellectus agens a corpore separatus esset otiosus, vt qui nō haberet in quo intellectus efficeret. Sed ea partitione vtitur litera, volens designare intellectū nostrū esse immortalē, que excludatur intellectus sensualis, non nūc intellectus nomē sibi vēdicas. Primū siquidē & præcipue intellectus de rationali intellectu dicitur, & secundo de sensuali, q; imago quidā sit intellectus rationalis. Itaq; ipso intellectū in duas partes rationalē & sensualē diuidit, sola prior pars, rationalis inquam, immortalis est, posterior vero cū corpore dissoluitur ac interit. Et cum idem re ipsa sit intellectus rationalis, & anima rationalis, haud dubie Aristoteles hic animi nostri immortalitatē afficerit, neq; de ea re (vt nōnulli caluniat) Ambiguis versat sententias. Quā quisquis sibi persuasam habet & exploratā, magnū sane habet ad sui perfectionē per doctrinā & purgatorias animi virtutes incitamentū. Cū enim tantē dignitatis anima nostra cognoscitur, vt sato nō sit obnoxia, his quasi calcaribus & stimulis ictatur ad ipsum animū pro sua dignitate excolendum, & cum disciplinā tum virtutibus exornandum, quo immortalis immortalibus bonis insignis effulget. Q uod sane facit sedulo, qui ex sacro philosophi studio profectū querunt, & præcipū fructū. Is enim est, seipsum quantā sit dignitatis & excellētiae, ex rebus ipsis cognoscere, ad authorē suum qui adeo in hominem munificus fuit, se rōrum conuertere, enītīq; ad bonitatis illius usus assimilacionē. xxxij. Is vero quo reminiscimur, & si ne quo anima nō reminiscitur. Quanvis idem re ipsa sit intellectus rationalis & sensualis, vtpore anima humana, & intellectuē efficere nata, & imaginationē, ramē rationēlōge diuersi sunt, ob diuersas quas peragunt functiones. Nā rationalis intellectuē dicitur, quatenus efficit intellectuē nō in materia, sed subiecto incorporeo. Et is neque secundū substantiā deficit, neque secundū operationem, nō minus enim corpore solitus intelliget, quā corpori cōiunctus. Sensualis autem intellectus dicitur, quatenus interrioris sensus facit operationes, & in subiecto quidē corporeo. Et hic quāvis secundū substantiā non designat, nam idem est ipsi anima, tamen secundū rationē denominationē deficit. Nam post mortē non amplius huiusmodi exercebit operationes, eo q; deerunt organa corporis, quare amplius non dicetur sensualis.

Sexti capitū annotat.

¶ Verum & falsum, propositionum passiones. ¶ Intellectus potentia, intellectus actus. ¶ Tempus indiuisibile, atomus, indiuisibile temporis.

Extum caput cōtinet duas operationes intellectus, tres modi indiuisibilis, & vnu corollarū. ¶ Due intellectus operatiōes. ¶ Prima. Primū intelligit simplicia, q; decē prædictamentorū generibus sunt digesta, circa q; nō est verū aut falsum. ¶ Secunda est simpliciū compositio: vt ex quibus fiat vnu cōponit enī sim plicia intellectus, nō sicut acerū, sed taliter vt ex ipsis sim plicibus notionibus dissociatis atq; discollectis vnu efficiat, similisq; est ei mēbrorū cōpositio ni, quā Empedocles cecinīt a cōcordia factā. Sicut cī apud Empedoclem nō omne mēbrorum in vnum cōgestum cōponit animal, ita neque oīs notionū cōgeries facit compositionem. Et hæc compositionum vera est: vt qua componit diametrum asympetro, hæc vero falsa: vt qua componit diametrum symmetro. Et iterū cōpositionū hæc præteriorum est, qua intellectus res ipsas factas genitasq; intelligit, hæc præsentium, qua res ipsas intelligit vt præsentes, & quasi præsenti coassistentes atomo, hæc vero futurorum, qua res tanq; gignendæ & futuræ concipiuntur: vt intellectus apprehendit quod Cleon fuit albus, Cleon est albus, q;ve futurus est albus. Et quæ hoc modo coniuncta sunt, contingit negatione diuidere omnia, atque ita intelligere: Cleon non fuit albus, non est albus, non erit albus. Etenim negatio diuisionis siū divisione simillima, & affirmatio compositioni. ¶ Tres indiuisibilis modi. primo indiuisibile est, quod neque actu neque potentia diuidi potest. Secundo quod actu indiuisibile est, potentia vero diuisible: vt linea, superficies, corpus, tempus, & omne continuum. ¶ Tertio dicitur indiuisibile, non secundum quantitatē, sed secundum speciem: vt homo. Et cum intellectus intelligit indiuisibilia primo, vt int̄ materialē formas vtrunque & intellectus & tempus īdiuisibilia sunt. Et cum indiuisibilia secundo, vt longitudinem: tunc actu indiuisibilis est intellectus, & tempus indiuisibile. Non enim magnitudinē hanc partem prius, & illam posterius in-

telligit, sed totam simul, nam tunc non vnam, sed plures intelligeret magnitudines; si tamen eam diuellet, pariter diuellet & tempus, & in tempore intelliget. Et indiuisibilis tertio, intelligit notione animae indiuisibili, & tempore indiuisibili. Et non intelligimus quomodo voces & vocabula diuidue proferuntur. Per accidens tamen intellectionem diuidiam esse, & non suapte natura, sed vocabuli culpa (quod cum mora, vocisque protractione effertur (cōcedere, nihil appareat incommodi. Et cum in omni magnitudine, & quod secari potest, insit aliquid imparibile, quod separari non potest, & quod unum et cōtinuum esse efficit: ut punctus longitudinē vnā, et nunc tēpus unum: huiusmodi imparibilia ut priuationes apprehendit intellectus: quemadmodum malum et nigrum ex suis quodammodo apprehendit cōtrarijs. ¶ Corol 36 larium. Quo sit ut intellectus noster potētia sit cognoscens. ¶ Nam si quis est potētia non nixus, suoque iunctus contrario (potētia enim actui quodammodo contraaria est) is semper seipsum cognoscit, et eius substātia maxime actus est, et proprie maximeque separat, rerum priuationes, cōtraria, et informia haud intelligēs, perinde atque si oculum finges semper videntē, et auditum semper audientem: nunq̄ hic silentium percipit, ille vero tenebras persentiet nunq̄. Est igitur intellectus qui priuationes apprehendit, et cōtrarium ex contrario, potētiae nixus, suoque quodammodo iunctus contrario. Et sicut oculus circa propriū visibile non errat, ita neque intellectus fallitur cū quid simplicium tractat, ut formas sine materia. At si enunciāt, ut si affīmat alterum de altero saepe ipsum falli cōtingit, falsumq; dicere: quē admodum oculum iudicando hoc vel illud esse album, persepe falli contrigit.

Sexti capitū scholia, xxxvij. Secunda, est simplicium compositio. Sub compositione diuīsto, ut negatio sub affirmatione comprehenditur, quæ est simplicium notionum per negationis notam in mente conexio, ut homo non est experis rationis, quemadmodum compositio est plurimum in animo coniunctio per notam affirmationis, ut homo est prædictus ratione. Et cum omnīs ratiocinatio compositio sit, nam est prepositio hypothetica affirmativa, ipsa ratiocinatio sub compositione continetur, tanquam species sub genere. Ceterum cum contemplatio ratiocinatio sit ex necessarijs procedens, consultatio vero itidem ratiocinatio, sed quæ ex contingentibus sic conflata, utrumque & contemplatio & consultatio sub compositione comprehenditur. Demum ea mentis intellectio qua plura connectuntur aut per vñsonem determinationis & determinabilis, aut per coniunctionem, ut homo albus, homo & lapis, homo vel astinus, quodammodo media est inter vñrāne operationum hic postiarum, utrumque aliquid participans, conuenit enim cum simplicium apprehensione, quod neque vera neque falsa est, cum compositione, quod ex diversis constitutatur notionibus, quare sub ipsis tantum sub extremis medium continetur. Et hac compositionum vera est. Propositio mentalis intelligenda est tanquam imago occultata & velata in speculo. Vera quidem, ut imago vere referens id cuius est, falsa vero, ut imago false referens. Propositio vero vocalis & scripta est vno ras signum que sensibile in exteriori speculi superficie oculis conspicuum, designans latentem in eo imaginem. Ita enim propositio vocalis aut scripta signum est exterius, exprimens propositionem mentalem. Et sicut huiusmodi in extrema parte speculi nota diceretur vera, quia latens imago quā denotat, est vera, & falsa, quia interna imago quam hoc sensibile signū refert, est falsa, ita propositio vocalis dicitur vera, quia sua mentalis est vera, & falsa, quia sua in mente recollecta quæ ex primis, est falsa. xxxv. Tūc actu indiuisibilis est intellectus. Intellectus, intellectus actu, intellectio quēadmodū & pauloante capi debet cū dicitur, vñq; & intellectus & tempus indiuisibilia sunt. At vñ dicit litera, & cū intellectus intelligit indiuisibilis primo, item & duas intellectus esse operationes, & in alijs nonnullis huius capitulois, intellectus sumi debet pro intellectu potentia, vñque intellectua. Et hinc versi deprehendit id cuius norā admonent, intellectum hoc in capite nunc pro intellectu potētia, nūc pro intellectu actu desumit. Nec oportet si obiectum sit extensum & diuidi in partes extensionis, quemadmodum magnitudo, eius simulacrum intellectuale itidem extēsum est, & partitioni obnoxiat. Sunt enim magnitudinum species intelligibiles in animo inextensio, ac indiuidua. xxxvi. Nā si quis est potētia non nixus. Intellectus noster inducitur potentia cognoscēs, qd. nō semper actu cognoscat, sed cū interdū sit non cognoscens, potest tamen cognoscere. Is itaq; intellectus dicitur nō nixus potētis, qui semper est actu cognoscens, nec vñq; est nō intelligens, & dicitur is non esse iunctus suo contrario, ut pote potētia, nā actus est ut esse potētia vero ut nō esse, esse autem & nō esse, latam inter se habent repugnantem & contrarietatem. Et huiusmodi intellectus semper actu intelligēs, seipsumq; cognoscēs, intellectus est diuinus, cui substantia maxime actus dicitur, qd. a potentia intellectionum suscepit, alteraq; intellectus parte lo- ges talienus, quandoquidem in se recipiat nihil, sed purissimus sit simplissimusque actus. Vñq;

hæc metaphysicus discutit. Ceterum quatuor talis intellectus rerum priuationes & informia perte se non apprehendat, vt dicit litera, non tamen ex eo conficitur intellectum illum non omnia intellegere, quia intelligere priuationes & negationes, non est proprie intelligere, sicut nec videre te nebras est proprie videre, sed visione priuari, & audiri silentium non est proprie audire, sed audi tu priuari. Dicitur enim is intellectus omnia intelligere, qd. quæ suam referunt similitudinem aut remoram aut propinquam, intelligat omnia, & non quia cognoscat imperfecta, omnino ab eius vestigio deficiet. Id enim posse, potius impotentia est.

¶ Septimi capitis annotatiunculae.

¶ Pupilla, oculi sphærule per quam visio completur.

Eoptimum caput continet decem sensus & intellectus conuentientias atque comparationes. ¶ Decem sensus, & intellectus conuentientia atque comparationes. Etsi intellectus longe dignitate sensum antecedat multa tamen cum sensu commercia, multaque conuentientias tenet.

¶ Prima. Sicut sensus potētia, actu sensu tempore prior est, & idem sensibile actu, & actu sensus: ita intellectus potētia, intellectum & actu tempore præuenit: & idem scibile actuque scientia. ¶ Secunda. Quemadmodum sensus neque propriopassio, alteratio, motus est, nam motus, actus est imperfectus: actio autem sensus, absoluta semper perfectaque habetur) ita neque intellectus, passio alteratio, aut motus est, sed perfectio quædam. ¶ Tertia. Sicut sensus aliquando simplex ut flauū apprehendit, aliquandovero alterum cum altero necit, ut cū flauū apprehendit pariter & dulce, ita intellectus interdum simplicem rei essentiam intelligit, interdum vero eam cum altero necit, & dicit eam pulchram aut bonam esse. ¶ Quarta. Sicut sensus cum solam flauitatem apprehendit, neque appetit neque fugit, cū vero coapprehendit dulce aut amarum, protinus appetit aut fugit: hinc in modum intellectus solam sanitatem essentiam neque prosequitur neque fugit, sed simul atque sanitatem cum bonitate iuxterit, prosequitur. Quantum enim voluptas in sensu, tantum bonitas operatur in intellectu: et quantum in sensu dolor tantum potest in intellectu malitia. Ut enim sensus voluptate trahitur, refigitque dolorem, ita intellectus bonitate rapitur, malitiaque repellit. ¶ Quinta. Sicut in se ipso appetitus aut fugitio in sensu, aut a se in unicem se iuncta non sunt: sed esse, solaque ratio altera est: itidem et in intellectu prosecutum refugitumque. ¶ Sexta. Quemadmodum cum sensus sensibilia ut voluptaria apprehendit, prosequitur: cum vero tristitia atque dolorifica, fugit: ita quoque cum intellectuali animæ quædam simulacra (quæphantasmata dicuntur) afflstant, quæ cum bonitate aut malitia affirmando aut negando necit, toties aut prosequitur aut fugit, neque enim sinephantasmate intelligit anima. ¶ Septima. Sicut aer motus mouet pupilam, & pupilla in interiorē & abditum sensum, & aer motus mouet auditum, et auditus con similiiter eundem introrsus sensum, qui subiectovnus est, et in medio cōstītutus ut centrum, ratione tamen multa (est em ille, qui prius positus est discrīmen albi et dulcis apprehendere, et non modo duorum, sed et trium et quatuor et quinq; sensuum sensibilium discrīmina diuidat) ita ad phantasmata intellectus sese habet. Nihil enim refert iudicare non similia, et iudicare contraria: ut si ita a album ad bñgrum, sicut a bluim ad d dulce: & apprehendens a & b idem subiecto sit: ita apprehendens c et d, idem subiecto erit, et ita transmutato apprehendendi modo.

¶ Octava. Sicut sensus simulacris utitur seruat, et mouetur animal absentibus sensibilibus: ita intellectus saluat phantasmatis, inuenitque in ipsis quod prosequatur aut fugiat: et saepe ex præteritis aut præsentibus futura conjecta delibera que prosequi aut fugere. Et hinc intellectus qui modo prosecutionem, modo fugam molitur, practicus, actiuus, administratiuus nominatur: contemplatiuus vero nihil mouet, ipsa rei apprehensione cōspectioneq; cōtentus. ¶ Nona. Sicut voluptas et dolor ad sensum, bonū et malum ad intellectum actiuū: ita se habet veritas et fal-

sitas ad ipsum contemplatum. ¶ Decima. Sicut sensus non separatae cognoscit, ita intellectus aliqua ut simum secundum quod simum intelligit non separe, non enim similitatem a nasci precepsere potest, quodammodo nam in suo esse, suaque diffinitio ne claudat. est enim similitas, nasci cuitas. Mathematica tamē, et in quibus vixit ab abstractione, aliter intelligit. tametsi enim re ipsa mathematica separata non sint, ea tamen ut cogitatione et intelligentia separata, sine materia respicit. Et omnino intellectus qui purus actus est, abolutissima atque abstractissima intelligit. ¶ Vtrum autem intellectus qui non omnino separatus est, aliquid intelligat earum formarum que oīo a materie confortio imunes sunt et absolute, aliis et alio loco futurus est sermo.

Geprimi capituli scholia. xxxvii. Et idem scibile actu atque scientia. Idem est actu sensibile, & actu sensum sive sensationem, scilicet speciem sensibilem quae extero sensibili formatur in organo, & mediante qua sensus percipit obiectum, dictum est ab libro precedentis capite decimotertio. Consimili quoque modo existimandum est idem re ipsa esse intelligibile actu, & intellectum actu, atque intellectionem, ut ipse species intelligibilem ab obiecto in ipso intellectu efformatam, ratione tamen diversa sunt, nam ea species quatenus ab obiecto potentiaque intelligibili proficiuntur, dicitur intellectibile actu, quod actionis quidem rationem obtinet, quatenus vero eadem in intellectu recipitur via subiecto, dicitur intellectus actu atque intellectio, quae proinde passionis rationem sortitur. Non est ergo præter intellectum ponenda, cum intelligimus, species intelligendi in anima, ab intellectione re ipsa distincta, ut nonnulli astruunt, cum intellectio nihil aliud sit, quam species intelligendi in intellectu recepta, quemadmodum in sensu ponenda non est species sentiendi a sensatione diversa, quandoquidem sensatione nihil profecto sit aliud quam species sentiendi in organo apprehensa. Et hoc in loco scibile non contrachte, speciatimque sumitur pro conclusione demonstrabilis, neque scientia pro habitu conclusionum demonstratarum, sed communiter verunque accipitur, scibile quidem pro quoquis intellectus obiecto, & scientia pro quoquis intellectus notitia. Vt trunque tamen hic actus est nomen. Sicut sensus aliquando simplex ut flauum apprehendit. Dicitur sensus apprehendere simplex, cum unius sensus dunataxat sensibile apprehendit, ut solum album, aut solum dulce, & non quia formam accidentariam sine subiecto cui inest apprehendat, ut albedinem aut nigredinem. Id enim sensus efficiere non potest, sed solus intellectus. Alterum vero cum altero necesse sensus, cum diuersorum sensuum apprehendit sensibilia, ut album pariter, & dulce, quod potissimum interioris est officium, exterior enim non nisi per accidens alterum sensibile percipit, ut visus per se album percipit, per accidens autem dulce, ut liber praecedens sati superque monstrauit. Sicut in sensu appetitivum aut fugitiuum a sensu. A appetitivum, fugitiuum & sensu inter se solum habent rationis discrimen, & re ipsa idem sunt, ut pote forma substantialis atque anima, quae appetitiva dicuntur, quatenus efficiere nata est appetitionem conuenientis prosecutionemque, fugitiua vero, quatenus resurgit quicquam & auersatur ita quam malum, intellectum vero, quatenus consultat deliberat, quidnam sit agendum. Quo sit ut Aristoteles manifeste sentire dignoscatur, anima potentias in se & ab anima solo rationis discrimine dirimi, quemadmodum in adiectis ad introductionem in libros de anima declaratis ostensum est. Littere etiam intellectum hominis a voluntate (cuius officium est aut protegendi aut abnuere quicquam) sola ratione discrepare, & trunque nihil aliud re ipsa quam animam rationalem esse. Nihil enim referit iudicare non similitas. Dicuntur hoc in loco non similitas, quae genere diuersa sunt, contraria etiam non habentia, ut album & dulce. Contraria vero, quae eiusdem sunt generis adiuvicem pugnantia, ut album & nigrum. Quicquid igitur iudicat non similitas, iudicat & contraria, ut sensus interior, at non contra oportet quicquid contraria iudicare & non similitas. exterior enim sensus illud quidem potest, hoc autem nequaquam.

Vtrum autem intellectus qui non omnino separatus est, si est intellectus humanus, qui quartus ad informationem non est separatus a corpore, est enim eius actus, & forma substantialis hominis cum corpore totam eius substantiam constitutus, idem etiam quantum ad aliquas operationes, ut vegetandi, sentiendi, appetendi, & mouendi, non est separatus, nam eas operationes solum in subiecto corporeo efficiere potest. At vero quantum ad alias, ut intelligendi & volendi, separatus est a corpore, quia eas non producit in organo corporeo. Itaque intellectus partim est materialis, & partim immaterialis, aliarum vero rerum naturalium formarum prorsus sunt materialis.

Octauii capituli annotationes.

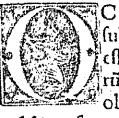
¶ Sensibilia, quae sensu sunt peravia. ¶ Intelligibilia, quae capiuntur intelligentia. Actu scientia, intellectio. ¶ Res actu sciens, quae in anima existentes, actu sunt comprehensae.

¶ Res actu sciens, actu sciibilia, ut actu sensus, & actu sensibilia. ¶ Sensu est sensibilia, & anima omnia, est sensu actu sensibilia in se continere, sensibiliusque similitudine indui, & anima rerum omnium notiones & simulacra continere, & ut omnium indui informarique similitudine: quae res ipsas, eam quodammodo videri & apparere facit. ¶ Phantasmatis, phantasmatis.

 Ctauum caput continet tres conclusiones, & unum corollarium ad secundum dam. ¶ Prima conclusio. Anima quodammodo omnia est. ¶ Nam omnia, aut sensibilia, aut intelligibilia sunt: quae omnia sunt sciibilia, intellectusque apprehensibilia. Atque actu scientia, nihil aliud est quam res ipsae actu sciens: ut sensus actu, nihil aliud est quam ipsa actu sensibilia, est igitur anima quodammodo omnia: ut sensus sensibilia. Quod adhuc ut clarior diluceat, sensus & scientia dividuntur in potentiam & actum. Potentiam quidem, cum non in opera et functione sunt, in actum vero, cum suam exercent operationem. Et cum sensus est in potentia, res sensibiles (quae sensibilia dicimus) est potentia: et sensus, sensibilia dicitur, et cum est actu, illa est actu. Ita cum anima est in potentia, res intelligibiles potentia est, et potens scire dicitur: et res ipsae dicuntur sciibilia. cum vero est actu, est ipsa intelligibilia actu. ¶ Secunda conclusio. Anima, res ipsae cum materia non existit. ¶ Nam anima quodammodo est omnia, necesse est aut ipsa sit cum materia, aut ipsorum citra materiam species & forma, non autem est ea ipsa cum materia, ut neque sensus cum materia sensibilia. lapis enim non est in anima, sed lapidis species, est igitur citra materiam omnia. ¶ Corollarium.

¶ Quo sit ut anima sicut manus habeatur. ¶ Ut enim manus, organum organorum est, et qua omnibus utimur instrumentis: ita anima species specierum est, et qua omnibus utimur speciebus et formis, itidem et sensus, species sensibilium est. ¶ Tertia.

Rerum sensibilium, et quae sine magnitudine non percipiuntur, sensibiles species a materia separatae, intelligibilia sunt. ¶ Nam huiusmodi sensibilium sive habitus, sine passiones, et abstractor atque mathematicorum, ut lineae, superficie, circuli, trianguli: intellectui habentur, ut sensibilia sensibus. Hac de causa si defuerit sensibilitas sensus, ut linearum et magnitudinum, neque discet, neque intellegit, fieriye geometri poterit inquam: et ita si defuerit sensus aliorum sensibilium. Talia enim cum specie culetur intellectus, necesse est pariter phantasma aliquod speculari. Phantasmata enim sicut sensibilia sunt: præter hoc et præter materiam existunt. Sed ab affirmata et negatione differunt, et affirmations et negationes verae aut falsae intellectus complexiones sunt, non autem phantasmata. Hinc neque phantasmata, primae sensibilium intellectus sunt, ex quibus constant affirmations et negationes, non tandem haec primae intellectus notiones sine phantasmatis existunt.

 Octauii cap. scholia. xxxviii. Est igitur anima quodammodo omnia. Non quidem secundum quantum substantiam, sed assimilationem & affirmationem, quod rebus assimilatur, immo res ipsae anima hominem esse videtur, quarum notiones suscipit, quodammodo speculum omnium sibi obiecto nis est. Informatum similitudine, quae facit ut speculum videatur esse ipsa res obiecta, ut si quodammodo obiectetur lapis speculo, fit speculum lapidi conforme, & apparere esse lapis, & si signis redditur speculum ligniforme, si vero lignum, efficitur ligniforme. Ita sensus dicitur quodammodo esse omnias sensibilia, quod qualitatum sensibilium species in se recipiat, quae faciunt ut sensus appareat esse ea ipsa quae sentiuntur. Perinde atque quicquid in scena ludorum & theatrali ueste regia induetus, videtur rex. Ide etiam comeduntur amicti militari uestibus, appareat esse miles, & ritu agricolæ postea amictus, videtur agricola, & ita in ceteris personis actitandis, xl. Ut enim manus, organum organorum est. Non quidem quantum ad dignitatem, naturamque perfectionem, sed ad accommodacionem & administrationem. Nam manus plura exercet opera, ut picturam, cœlaturam, modulationem citharae, & aliud, quodvis corporis membrum. Nempe omnium fere artis operationes sunt mediante manu, atque per eam utimur cuiuslibet artis instrumentis, ut adiutoriorum, fabrilis, navigatorum, militaris. Animaverò dicitur species specierum non secundum substantiam, & quia idem re ipsa sit anima & species, est enim hoc accidens, illud vero substantia, sed secundum receptionem, quia plures intra se rerum species suscipit, quia alia quævis potentia, omnium enim est susceptiva, xli. Nam huiusmodi sensibilium sive habitus

stue passiones. Species sensibilium dicuntur habitus, quae in sensu interiori fixe sunt, & diu permanentes, passiones vero, quae facile dimobiles sunt a subiecto, & cito transentes. Et haec sensibilitas species dicuntur esse intelligibilia, quia intellectus sunt obiecta, sicut in intellectu efformant speciem quemadmodum externus color, visus est obiectum, & suam in organo visus producit similitudinem. Porro quemadmodum species albedinis in oculo, alterius est natura ab albedine cuius est species, ita & norio speciei albedinis existens in sensu interiori, alterius est rationis ab ipsa specie cuius est norio. Est enim semper imago altera specie ab eo cuius est imago. Ceterum huiusmodi sensualia phantasmaria in abdito sensu introrsum recondito seruata, differunt ab affirmatione, & negatione, quod affirmationes & negationes, mentis sunt enunciationes, non autem phantasmaria sensibilium, ut quae sunt extra intellectum, quare neque interioris sensus phantasmaria sunt primae sensibilium intellectiones & notiones, ex quibus quidem notionibus sunt affirmations & negationes, ut neque albedo est ipsa visio, non tamen haec primae sensibilium intellectiones sine sensualibus phantasmatibus esse possunt, ut neque visio sine colore. Hinc neque phantasmaria, prius sensibilium intellectiones sunt. Ad intelligendum ea quae hic Aristoteles afferit, praeponit videtur quod sicut albedo existens in parte suam format similitudinem in oculo, tunc visio, cuius albedo obiectum est, ita phantasmaria sensualia existens in sensu interiori, suam causam speciem in intellectu, & sit prima in intellectu, singularis & concreta, cuius sensibile phantasma obiectum est, & eius notio recepta in intellectu, est intellectio. Neque recte probaretur phantasmaria sensualia specie differre ab eius specie in mente recepta, quia haec in subiecto inextenso sit, illud vero in extenso, cum id accidentium speciem non euerit, ut de albedin promptum est ostendere, quae eadem consimilique naturae in anima & pariete esse ponetur. neque extensem esse vel inextensem, est de intrinseca accidens natura aut ratione, sed propositus extrinseca & aliena. Sed recte illa duo specie differre comprobantur, quod vnum sit obiectum, scilicet phantasma quod sensu intimo referatur, alterum vero sit species & similitudo prioris. obiectum autem & similitudo specie differunt, ut veritas & eius vestigium, exemplar & imago. Huius itaque primae intellectus agens est opifex intrinsecus, concurrente tamen simulacro sensibili opifice extrinseco sicura forma oculi est efficiens intrinsecum visionis, & apprehendens speciem visibilem albedo auctem ex terrena quae obiectum oculo, est efficiens extraneum visionis. Iterum notio illa concreta & singularis, quae prima intellectio esse dicta est, obiectum est notio in via uersali & abstracta, quae intellectus propria virtute nivus format. Sed huiusmodi prima notio nihil praedita in intellectu ad scandam notio nem abstractam, non enim suam causat speciem, quae sit notio abstracta & via uersalis, quia non potest notio illa concreta & singularis causare speciem nisi sibi consimilem, scilicet concretam & singularem. Sed intellectus nihil prima intellectio recipiendo, sed solum se ad illam ut obiectum conuertendo, format suapte natura notio abstractam, & via uersalem, non modo vnam, sed etiam tot, quod praedictamentorum ratios ei conueniunt, ut notio in subiecto, quantitatibus, qualitatibus, figurae, & ceterorum. Et haec secunda intellectio persimilis est via albedinis quae fieret in oculo non suscepta tam in organo visus similitudine albedinis. Vt enim albedo illuc esset obiectum visionis, & oculus ipse videt, obiectum inquam non producens quicquam in oculo ex conuersione sui ad albedinem efficiente visionem, ita prima intellectio obiectum est nihil efficiens in intellectu, & intellectus producens notioem abstractam ex nihilo, facit eam in se cu[m] iuuamine notioem concretae, & qua abstrahit. Et istarum abstractarum notioem intellectus solus est opifex sine quoipam cooperante, quare magis huiusmodi notioem sectariorum operiplex est intellectus, quam primarum. Intellectus autem noster entium supramundanorum, ut intelligentiarum, format notioem sine aliquo phantasmaria sensibili, quod pro obiecto habetur, precedente, & sine notioem animi concreta praevia, quandoquidem propria eius natura est intelligere entia intelligibilia, & a sensu longe aliena, quare ea sine notione ex sensu profecta ranguam propriam prolem ex se gignit. At non est propria eius natura intelligere sensibilia, sed ea infra suam dignitatem subsidentia complectitur, ut viam prebeat, & adminiculum ad propria obiecta peruenienti, tanquam vestigia ad veritatem, & imagines ad exemplar. Sunt enim sensibilia, intelligibilia vestigia. Nil mirum ergo si sensibilia non intelligat nisi mediante phantasmaria sensibili, quod quidem causat notioem primam, & concretam in intellectu. Intellectus tamen ex notioem sensibilium assurgit ad notioem intelligibilium tanquam ex mediis in finem ordinatis ad ipsum finem, & ab imperfectis ad perfectum, sic quod nisi intellectus fuerit a sensibilibus excratus, & initium sumperire, impossibile est ipsum ad intelligibilium notioem peruenire, ut sine via interstite impossibile est ad metam & constitutum terminum proficiere. Siquidem in sensibilibus relicta sunt ipsorum intelligibilium vestigia, ex quorum quidem vestigiorum perquisitione ut via, perueniendum est ad notioem intelligibilium. Sed non assurgit intellectus ex sensibilibus ad intelligibilia, formando de intelligibilibus notioes similes ijs quae habentur de sensibilibus. Nam si quis volens intelligibilia a materie consortio prorsus exempta comprehendere, formauerit notioem alicuius sensibilis, haud quaquam intelligibilia intelliger, cum notio illa re sensibili tantum distet a vera notioem intelligibili, quatum sensibilia ab intelligibilibus, ut si quis volens angelum intelligere, formeret notioem similem notioem hominis, & conceperit caput, manus pedes, similiiter & alas, ut aliquando aut p[er]iculum aut effigiatum angelorum conspexit, tantum abest ea notio a propria angelis notioem, quatum angelus p[er]iculus a vero angelo. Et quanvis conantur in corpore intelligere, p[er]tinus felle offert corpora moles a phantasmaria obiecta, & a qua intellectus se

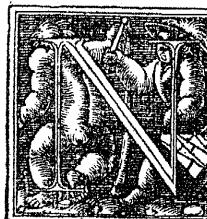
Quod obiecti extensis species intellectibilis est inextensa.

Quod m[od]us nostra in- telligit su- pramunda na.

vix bene potest exprimere, ramen nisi illam exuerit, & infra se phantasmatis speciem sibi imprimit abiectis, altius euadere conatus fuerit, non potest ad intelligibilius species peruenire. Dicitur enim tantum vera & propria intelligibilius notio a ratione sensibili hoc modo o phantasmaria profecta, quantum ipsa intelligibilius a sensibilibus naturae discrimine & diversitate differunt. Sed ex sensibilibus mens nostra ad intelligibilius cognoscenda eleuatur per abstractionem & abnegationem eorum quae in sensibilibus comperluntur. Habet enim sensibilitas proprietates, & affectiones imperfectiones arguentes, & distantiam a natura intelligibilius aptas tam in similitudines veriorum & perfectiorum naturarum ipsorum intelligibilius. Intellectus ergo noster paulatim & per gradus quodam descendens, abnegat & abstrahit huiusmodi sensibilius affectiones, & proprietates, & ex huiusmodi abnegatione tandem peruenit ad veras intelligibilius notiones, ut ex notione corporei format notioem incorporei, non quidem sumendo corporei notioem pro obiecto, & clavis speciem concipiendo, nam ea species nil nisi corporeum referrit, sed eam abnegando & ex ea aliam penitus alteram, & quadammodo oppositam efformando. Sic ex notione plenitudinis occupantis format notioem plenitudinis non occupantis, quae tantum natura differunt, quantum plenitudo occupans, & plenitudo non occupans. Sic intellectus ex duratione fluente notioem efformat durationis non fluentis, & ex motu rapidissimo notioem maximis, & perseverantissimi status. Et quia intelligibilius suam speciem non cauunt in intellectu, sed ea apprehendit intellectus cognitione alterius, ut sensibilius, assurgendo, ideo notiores intelligibilius quas habet in intellectu pro isto in corpore incolatus, sunt solum vimbratiles & debiles. Illae vero quas habet ex sensibilius sibi obiectis, sunt firmiores, hinc melius sensibilius quam intelligibilius pro hac vita deprehendit. Et cum phantasmaria sensualia de lineis, circulis, & triangulis in sensu interiori seruata, sint singularia & concreta, representantia simul substantiam, quantitatem, figuram, situm & primae intellectus notiones ab illis formatae species sensibilius, etiam singulares sine & concretae scientia autem notioem sit communium & abstractarum, constat huiusmodi phantasmaria & primae intellectus non constitutae propositiones disciplinarum ut geometria, nihilo magis quam linea sensibilis in pariete descripta, aut triangulus, aut circulus, aut visus de ea formata singularis & concreta, constitutae propositiones ad disciplinas pertinentes, cum singularia sint reiecta a disciplinis. Sicut enim ex visione linea ab in materia sensibili descripta, nihil aliud deprehendit oculus quam illam lineam, nec ullam alteram, quantunque sibi similem videt, ita ex phantasmaria sensibilius causa oculo sensu exteriori, & intellectio neprima causata ab huiusmodi phantasmaria, nihil aliud nisi linea illa deprehenditur, aut in vicus circulus aut triangulus. Sed intellectus a primis notioem sensibilius singularibus concretis per abstractionem efformat notiones communias abstractas, quae quidem solummodo representabunt lineam sine subiecto & alijs accidentibus. Et non solum linea in pariete descriptam representant, & verum etiam omnem lineam, abstrahendo a tempore, loco, & ceteris proprietatis singularia consequentes, & ex huiusmodi communibus notioem constitutae propositiones geometria, & ita de ceteris disciplinis quae versantur circa sensibilius, dicendum est. Hinc verum esse deprehenditur quod dicit philosophus in primo. Posteriorum, quod geometria nihil demonstrat de linea in pariete descripta, sed de ea quae per ipsam intelligitur. Iuhat tamen ad demonstrationem huiusmodi sensibilius descriptio, cum per eam sensus affera in intellectu presidium quo minus turbetur & confundatur. Et sic figura illa sensibilis ut scriptura quadam explicita notioem animi communem, perinde atque scriptura homo explicat notioem hominis. Et sicut vocum scripturarum sunt ad animile uamen, ne aut confundatur, aut obliuionem incidat, ita & figuraciones geometricae animum iuuant.

Quod ge- ometria no[n] dem[on] strat quic- quam de linea sen- sibilius. a b

CNoni capit[us] annotatiuinculae:
Cupiditas, animositas, voluntas: vis cupiendi, irascendi, & volendi. **M**otus, motus secundum locum eius quoda se mouetur:

Onū caput continet sex conclusiones, quatuor rationes ad secundā, duas ad tertiam, & tres ad secundā partem sextæ. **P**rima conclusio. Nunc de mouendi potentia determinandi se aptus offert loc⁹. **N**ā aīa duabus potissimum differētijs discernit atq[ue] diffinītur, cognitione videlicet, & motu. De ea vero quae cognitionē explicet, quae sensum intellectū, distinctionēq[ue] continet, iam ā ple diffusq[ue] differētū. De motu iūigat, & de loco in locū mouēdi facultate, nūc opportunū determinandi se p[er]bere videtur locus. Et de ipsa questione est, an pars sit anima, & a ceteris animis partibus, magnitudine, subiecto, loco, que differens, atque disclusa: an ratione sola: an tota sit anima. Et si pars sit, iterum an sit vulgatarum animae partem, quae nūcupari solent concupiscibilis, irascibilis, & rationalis: an alia quae

libet. Secunda. Anima non est tribus partibus, cōcupiscibili, irascibili & rationali, discrepta, diuisa: vt volunt aliqui. Primo. Quia quibus discriminibus cupi ditas, animositas, atque ratio differant: liceret ob consimilias & consimiles differēdi occasioes animam i infinitas partes secare. Secundo. Quia videtur aliæ animæ potentia amplius quam haec tres distare. Nam vegetatiua virtus (que & plantis & animantibus cōmunis est) plus videtur a tribus his differre, quam ipsæ inter se & sentiendi virtus similiter, quā neque rationale neque irrationalē facile putare possit. In has autem animam nō patiuntur: & secant. minus igitur & in tres prædictas eā ipsā secari debere putandū est. Tertio. Non modo sensus, sed & imaginandi virtus ab his distare videtur. & tamen si anima in has tres partes esset dissecta, imaginariam virtutem, aut concupiscendi facultatem, aut irascendi, aut volendi esse oportet. Sed dicant quā illarū efficiant. Quarto. Appetendi virtus, altera potētia ratione esse, ab omnibus concederetur. Atqui hanc iequestrare, diuellere & præcidere, inconueniens videtur: quod tamen fieri necesse foret, & eius, vna partium in concupiscibili vna in irascibili, & vna rationali abiret. sunt enim concupiscentia, ira, voluntas, appetitus, non est igitur hoc pacto secunda anima, sed has partes (quemadmodū cæteras) sola ratione distare, sciunctasq; esse, putare oportet. Sed nunc quid moueat animal, disquisiendum est. & alio quoque loco de spiratione et respiratiōe, sōno et vigiliā futuram determinationem relinquemus. Tertia conclusio. Vegetatiua virtus animal non mouet. Rati enim sunt nonnulli altricem potentiam mouere, ob augmentū et diminumentum quæ ab ipsa proficiuntur. Sed id non ita esse ostendimus. Primo. Quia semper de loco ad locum motus, ali cuius sit gratia, cū imaginatione, prosequitione vel fuga: modo sponte et nō coacta vi fiat. At nutritiua virtus et imaginatione caret, et (qui sensu et imaginatione sequitur) appetitu, non igitur vegetatiua virtus animal mouet. Secundo. Stirpibus inest vegetatiua virtus, si igitur ipsa esset motuia, ipsis natura aliquod tribuissit organū ad se de loco in locū trāsferendū, nihil enim in natura sine visu et otiosum. Id autē factitatū non cōperitur, non mouet igitur vegetatiua virtus. Quartā. Sēsua lis virtus animal nō mouet. Nā pleraq; animalia sensu habēt, quib⁹ virtus motuia nō adest. Fecisset em̄ ipsis natura ad illū exequendū instrumenta, si nihil frustra facit, et in necessariis non deficit, nisi forte orbata, lacescita, et mutila excipias, qualia nō sūt hæc, vt quæ augmentū et decrementū sumat, pariter et generent. Non igitur sensitua virtus motuia est. Quinta. Virtus appetitiua motuia non est. Eadem cū superiori ratio duci potest. Et cōcupiscentes et irascentes vt continentes, non se quantur appetitu: et minns rationales: sed intellectum rationēq; sequuntur. Intellexus autem (vt modo probabitur) nō mouet. Sexta. Motus a virtute intellectiua non proficiuntur. Nā duplex est intellectus: contēplatiuus, et actiuus, sed eorum neuter mouet. Contēplatiuus enim non mouet: quia de singularibus prosequendis fugiendis ve nihil considerat. motus autem, prosequentis aut fugientis est. Neque quidem actiuus, et si prosequendis fugiendis ve vis illa cōsultatrix p̄st. Primo. Quia saepe cū vis illa quæ non contemplatur, aliquid horrendum et fuga dignum intelligat, ita vt cor tremat, inhorrescant pilī: non tamen mouet. Et cum aliquid p̄sequendum videat, vt pars altera voluptate prosequendi trahatur: plerūq; tamen non mouet. Secundo. Quia frequēti vis euénit vt cum ratio præcipiat aliqua fugere, non moueamur, aut aliqua prosequi, itidem non prosequamur, sed sp̄to rationis imperio, quocūq; cōcupiscēta trahit sequamur: vt incōtinētes facere solēt. Tertio. Medicus non semper sanat, et si medendi scientiam habeat, et que non semper equitat, et si equestrem possideat disciplinam. Itidem neq; prudens consultans semper mouebit: quasi alterius sit proprium mouere quam scientiæ et consultationis, et sciendi consultandive facultatis. Non igitur vis intellectiua mouet.

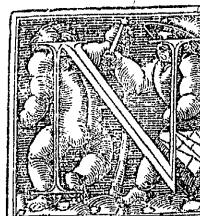
43
44
45
46
47
48
49

On capitis scholia, xlvi. Nunc opportunus determinandi se præbere videt locus. Quāvis secundū cōmunitore rationē potētia mouēdi, atce dat vim intelligēdi, q; pluribus cōueniat, & idcirco in ordine nominā di potētias virtuti intellectiua preponatur, prius tamen de virtute intelligendi q; mouēdi apre facta fuit determinatio, tū q; in fine præce dēris libri de duplice virtute cognitiua, sensu i quā exteriori, & interiori, fuit explata cōsideratio, cui tertie virtutis cognitiua scilicet intellectus, accōmodate subfigit debutu sine interpolatiōe determinatio. Tū q; intellectus magnā habeat cōuenientiū natureq; affinitatiē cū sensu, & ex ijs quā de sensu petractata sunt, facilior sit naturæ ipsius intellectus deprehensiō. Tum deniq; intellectus causa sit efficiens motus secundum locum animalium cognitiōe autem causa habēda est ad effectum cognoscendum. Non ab re igitur determinatio de intellectu præcessit cōsiderationē de vi mouēdi, qua animalia a seip̄s mouētur. Et de ipsa quæstio est, an pars sit anima. Ad ea quæ ambigua proponit litera, breuibus respondendum est, mouea facultatem non esse totam animæ potētiam, sed partiale, nō distinctā loco, magnitudine & subiecto a ceteris. Nam quæcūq; animalia particula, & in quaq; parte materiæ habet vim mouēdi si mulhabet vim vegetandi, sentiēdi, & appetendi. Et nō est determinata anima pars illam vim habens, sed tota anima, & quævis eius particula. Nam cum animae partes consimiles sint specie, easdem habent & consimiles virtutes. Deinceps sentiēdi est mouendi potestate mō esse aliquam trium virtutum in quas antiquorum complures animam, sed perperam dividabant, scilicet neq; concupiscibilem, neq; irascibilem, neq; rationalem, sed alteram ab eis, xlvi. Et sentiēdi virtus similiter. Su baudiēdū, plus viderunt a tribus his differre, q; ipsæ inter se, nā vis sentiēdi, itidē & vegetandi, genere differunt a tribus illis viribus, in quas anima dīmebant. Prædictæ autē tres sola specie inter se differunt, sub eodem propinquō genere, ut pote virtute appetēdi, colloca tæ. At que genere differunt, plus differre dignoscuntur, quam quæ sola specie. quocirca antiqui animali parti sunt in membra minus dissidentia, p̄ autem discriminis habentia membra om̄i ferunt, non fuit itaq; recta eorum diuīsto. xlvi. Non igitur sensitua virtus, motuia est. Tanquam talis causa motus animalium & sufficiens. Nam in sequente capite Philosophus ostensurus est sensum potissimum interiorem cum appetitu, animal mouere, ambas quidē virtutes simul, & tā quam vnum mouens, quorū neutrū per se id efficere possit. Hic autem contendit neque sensum per se sufficere ad mouendum animal, neque itidem appetitum, quod neque paulo post dicēdis, neque veritati repugnat.

Decimi capitis annotatiunculæ.

Recta, quæ suam naturam sequendo, prudentiæ limites nō excedit. Recta & nō recta, quæ illis sua natura nō astringuntur, et si aliquādo illos limites obseruet. Specie, ratiōe. Ratiōalis imaginatio, intellectus. Sēsualis vero, phāstasia.

Ecūmū caput cōtinet quatuor conclusiones, vnu corollariū vnam quæstionem cum altero corollario ad tertiam, & vnum corollarium ad quartam. Prima conclusio. Hæc duo, intellectus et appetitus, animal mouent. Sub intellectu phantasiā et imaginationem cōprehendimus, nam homines plurima ex parte imaginatione potius quā disciplina et consilio reguntur, et cætera animalia quia prudentia carent, solius phantasiæ vnam habent. Et nos de intellectu practico intelligimus, qui a contemplatiōe, fine differt, nam contemplatiū finis, sola veritatis inspectio est: practici vero et administratiū, appetitio atque prosecutio. Et quod hæc duo mouant, patet. Nam omnis appetitus propter aliquid est, aut prosequendum, aut fugiendum. & cuius est appetitus, hoc principium est practici consultatiūque intellectus. Ultimum enim & in quod resolutur actionis principium, Igitur cū actua cognoscens virtus mouet, appetitæ rei gratia mouet, non igitur sine appetitu mouere potest. Nō immiterito igitur hæc duo, intellectus et appetitus, animal mouēt. Secunda. Intellectus et appetitus vt vnum mouens mouent. Nam vnu est quod vt objectū mouet, appetitiū scilicet, est enim principium, et illius gratia intellectus non sine appetitu mouet. sunt igitur vnu mouēs. Si enim vt duo mouerēt, non secundum cōmunitē vtrisq; spe ciē motus mouerēt: sed hoc vna specie, illud altera, quod nō fit, cū em̄ ratio mouet,

consimiliter voluntas mouet, est enim voluntas appetitus. Non tamē cū appetitus mouet, rationem mouere oportet, nam cōcupiscentia & ira, appetitus sunt, qui si ne ratione (vt cum imaginatione) tamen mouere possunt. Hoc tamen inter rationē & voluntatem parte ex una, phantasiam & appetitum parte ex altera interest, quod rationalis intellectus & voluntas semper recta sunt, phantasia vero, & appetitus recta, & non recta. ¶ Tertia. Non omne bonum, appetitum mouet ad animal mouēendum. ¶ Nam appetibile ita mouet appetitū. Appetibile autē hic dicimus, quod bonum est, aut bonum apparet, contingens, & in nostra potestate. Nō autem omne bonum tale est, non igitur omne bonum appetitum ciet ad animal mouendū. ¶ Corollarium. Hinc fit vt iterum non æqua fuisse dignoscatur tripartita animæ divisione in concupiscentiam, irascibilem, & rationē. ¶ Nam appetitua, vna est, quæ cū practico intellectuat cum imaginatiōe animal mouet. Nō itaque hoc pacto fuit anima secunda: sed si secunda fuisset, lōge in plures particulas (vt dictum est) secunda fuisset: vt vegetatiuam, sensitiuam, appetitiuam, intellectiuam, cōtemplatiuam, & actiū. quæ plus differre adinuicē videntur, q̄ cōcupisibilis & irascibilis. ¶ Quæstio. Si appetitua virtus vna sit in nobis, quo pacto euenit nos appetitus sentire contrarios? Responsio. Sicut potentia sentiendi vna est, quinq; diuersis vfa sensuū functionibus, ita appetendi virtus vna est, in tres diffusa actus, concupiscentiam, iram atque rationem. Et quoties ratio aduersatur, contraquæ cupiditatibus, & iræ, hos contrarios appetitus in nobis experimur. ¶ Corollarium. Quo fit vt hæc appetitū dissensio ijs solis animantibus accidat, quæ intellectum habet, & temporum distinctionem. ¶ Nam concupiscentia cum præsens delectabile & quod titillat attedit tāquam summum bonum sit, sceleri manus dat victas, quia nihil de futuro prævidet. intellectus vero futurum proficiens exitum atq; finem, ipsam retrahit, fūoq; renititur vitio. Et hinc illa appetituum in nobis dignoscitur pugna. ¶ Quarta. Vnū est specie mouens quod non mouetur, & vnum specie quod mouet, & mouetur. ¶ Nā primum est appetibile, quod appetitum ciet, pellitq; & non mouetur. Secundum est appetitus, qui (vt dictum est) ab appetibili mediāte intellectu aut imaginatione exicitur: qui & mouet animal. ¶ Corollarium. Hinc fit vt ad parādū motum quatuor requirantur: mouens, quod & primum immobile, vt bonum, mouens, quod & idem mouetur, vt appetituum: quod mouetur, vt animal: & quo mouetur, vt sensible & corporeum organum: de quo in eo loco qui de operibus corporis & animæ communib; diligenter considerandum est. huiusmodi enim corporeum organum, tubera, vertebra, concauaque, ad commissuras & compages tenet. Est & iunctura communis parti quiescenti & motæ, ratione dissidens, reuoluiturque vna pars in altero concauo, & motu ille pulsu & tractu completur, estque aliquid circa quod reuoluitur (vt in círculo) quiescens. Sed hactenus satis dictum est quomodo appetituum, quod non sine imaginatione est, vt tale, animal mouer. Et imaginationem intelligimus aut rationalem, quæ in hominibus reperitur: aut sensualē, quæ & in hominibus & in alijs conficitur animantibus.

Tres iho
mine pos-
tentias es-
te, cū in se-
riores, tis
superior-
res.

teria si apperedit & cognoscendi quā hominibus cōueniunt, aliquāto dilucidior ha-
beatur cognitio, & quonā modo vna alterius sit vestigium acq̄ imago, annotatu nō est indignū
tres esse potētias inferiores, & hominibus & brutis animalib⁹ cōmunes, quibus tres in homine re-
spondent potētia superiores, ut exemplaria suis imaginib⁹, & immaterialia materialib⁹. Prima
inferior est imaginatio sensualis, & virtus sentiēdi interior, ī organo corporeo suas exercēt cpe-
raciones, cui respodet superior virtus intellectua in hoīe, a corpore secundum operationem sepa-
rata, & tāto imaginatione dignior, quāto immortale mortali dignitate p̄st̄at. Et vtracq̄ istarū,
vis cognoscendi dicitur. Sensus autē exterior sub interiori continetur, cut est administratorius,
& defert ab extirnēco rerū species, easq̄ imprimit, quo interior suas functiones p̄eragat. Secunda

inferior potentia est appetitus sensualis, suas itidem in corporeo subiecto operationes absoluens, praesens delectabile præteritumque sensus adminiculò prosequens, & nihil de futuro propiciens, & haec mortalis est, interitumque patitur. Cui respondet potentia superior, scilicet voluntas in homine, in subiecto incorporeo propriaque potentia sua opera exercens, & proinde a corpore separabilis, immortalis atque perpetua. Et harum vtraque, potentia appetendi dicitur, haec quidem rationalis, illa vero sensualis. Tertia inferior potentia est memoria sensualis, per species in sensu interioris organo seruatas, rerum prius sensu perceptarum recordationem faciens. Et haec quidem tam brutis quam homini communis est, ut ceteræ inferiores, & in organo corporeo suas exercet operationes, interitumque habet. Cui respondet potentia superior in homine, quæ dicitur memoria fecunda, qua exteriorum & supramundanorum per suas species in intellectu seruatas homines iugiter recordantur, ea meditantur, & recolunt. Et haec (vñ ceteræ superiores) in subiecto incorporeo propriaque potentia suas exercet operationes, ab interitum summa dei bonitate vindicata. Et harum vtraque, potentia memorandi nuncupantur. Tres itaque colliguntur potentiae superiores, quibus anima rationalis insignita est, scilicet intellectus, voluntas, & memoria fecunda, summam monadis tridiasmodi individuæ ac superbiendiæ in homine dignissimum vestigium, ob quod dictum est, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et hic diuinus est vultus, quem diuino lumine afflatus pñalmographus propheta sibi commemorat, & ad cuius considerationem quoties animum conuertit, se intimo & spirituali gaudio perfusum attestatur. Signatum est, inquit, super nos lumen vultus tui domine, dedisti letitiam in corde meo. Et alio loco, Adimplebis me letitiam cum vultu tuo, & rursum. Lætitabis eum in gaudio cum vultu tuo. Et denique. Spera in deo, quoniam adhuc cõsitebor illi, salutare vultus mei & deus meus. Rogandus vñque est optimus rerum omnium pater, qui tantam dignitatem pro sua immæla bonitate homini conferre dignatus est, ut eum sibi vultus diuina imagine insignierit, quod illuminer vultum super nos, eumque perficiat dignis sue maiestatis vestigis, quem tanta largita te æque munificientia homini præstis. Et qui per naturalis philosophiæ studium ad huius diuinæ in nobis relictæ imaginis cognitionem a vestigis descendendo perducitæ estis, ad eam dignis & pulchris tum disciplinis tum virtutibus exornanda, & perficiendam enitissimæ, quæ diuinæ maiestatis oculis placet, sua in nobis vestigia recognoscitibus, nec admittite aut turpe quicquam aut foedum vestros animos contaminare aut polluere, quod diuinæ abhorreat oculi. Nam si quis regis imaginem aut principis luto defecdans, læsa maiestatis reus, non effugit supplicium, ita nec eos imminentes poenarum fore credite, qui diuinam hanc imaginem vitij & flagitijs commulant. Ceterum sicut duplex est intellectus, actius scilicet, & contemplatiuus, actius quidem ad consideranda singularia, & contingentia in hoc vita statu prosequenda aut fugienda, qui artem & prudentiam habet habitus, contemplatiuus vero ad vñterfala & necessaria speculanda, cuius habitus sunt scientia, intellectus, & sapientia, ita sane duplex est voluntas, quadam actiuæ, quæ cum ratione & proposito circa singularia in hac vita mortaliter operatur, & eius habitus sunt virtutes morales, optima ad huc recte vivendum eius præsidia. Altera est supramundana, que summi rerum authoris & beatissimorum immortaliumque entium desiderio tota rapitur, eorum gloriam amore, ad ipsorumque consortium consequendum gemebunda suspirat, & carcere corporis eximi, dissoluique cum sancto Paulo efflagitat. Et haec tanto voluntatem actiuam antecedit, quanto cœlestia (circa quæ tota intenta est) terrenis dignitate precellunt, & habitum haberet, dei & diuinorum rerum ardentissimum amorem. Hac enim deum super nos diligere subemur, inferiore vero proximum sicut nos ipsos. Consimiliter & duplex est memoria facienda in intellectu, vna quidem inferior, operationibus in hoc vita statu agendis subserviens, & intellectus actiuo respondens, altera vero superior & supramundana, deum & eius magnitudinem, bonitatem, plenitudinem, sapientiam, maiestatemq; iugi meditatione recolens, & solum rerum cœlestium diuinorumq; beneficiorum cogitationibus intenta semperque diuinam recolendo sibi præsentia habens & seruans. Et haec itidem tanto inferiorememoriam dignitate exuperat, quanto cœlestia ante eum sensibilia, & intellectus contemplatiuus actiuus. Cum itaq; triplex sit in homine potentia, cognoscendi, apprendi, & memorandi, earum vñ aquaque triplex insuper est. Cognoscendi quidem imaginandi (sub qua sensus exterior continetur) intellectus actiuus, intellectus contemplatiuus. Apprendi, appetitus sensualis, appetitus rationalis inferior, appetitus rationalis superior. Denique memorandi, memoria sensualis, memoria rationalis inferior, memoria rationalis superior, quare non modo triplex in homine potentia, sed & tripliciter triplex, & nouenaria tetragono definita, determinataq;. It intelligenda tamen sunt haec potentiae sola ratione ab invicem distinctæ, nam re ipsa non sunt nisi vna eadem q; anima rationalis. Porro eiusdem ordinis diueræs potentias coniungedo, vt tres primas, cuiusvis earum singulas, tres medianas, & tres consimiliter ultimas, semper de qualibet vñta sumendo, triplex in hoib; intenit vñta, secundumq; potentias quas sequuntur, sumpta. Prima est in infra hominem, & eorum qui sequuntur intellectus sensualem, acque imaginatione appetitus sensualem, & memoria sensualem, vt improbi et praui. Et infra hominem dicitur, q; haec pro humana dignitate in vita non est, sed bruta, cum sit secundum eas potentias quas bruta sequitur. Imo vero vita haec homini est brutorum vita inferior. Nam animalia rationis expertia illas sequuntur, vñt secundum propriam naturam, q; superiores res quas sequuntur, nō habeant, quando per dignitatem ribus potentis neglectis, a se degenerans, abiectiones sequitur et inferiores. Et de his dicunt sacrae litteræ, Homo cu in honore esset, nō intellexit, cōparatus est tumulis in spiritibus, et similis factus est.

In triplici
animæ hu-
manæ po-
tentia, di-
uini vul-
tus imagi-
nem relu-
cere.

Vnāquā
q̄ trūt̄ in
homīe po
tentiarūt̄
adhuc esse
triplicem.

sis. Ab hac vita plane reuocat nos id Davidicum. Nolite fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Nam qui ita vivunt, similes sunt animali habenti quidem potentiam lenifiendi, appetendi & mouendi, sed eius operationes non excenti, immo solum planarum exequenti opera, ut vegetationem, & nutritionem. Et sicut tale animal (quod quidem natura otiositate fugiens penitus abhorret) est monstrum simile, inmotum & truncum, immo verius animal arboreum, ita homo inferiorum & sensitiuum vivium operationes solum sequens, est monstruosus animo, & homino bestialis. Et hinc omne pender malum & lapsus in hominibus, sive sortis dignitatem non seruantibus, & ab ea degenerantibus. Secunda est vita secundum hominem, & eorum qui sequuntur Triplicem in his potestis, scilicet intellectum rationalem, inferiorem & actiuum, appetitum rationalem, voluntatem inferiorem, & memoriam rationalem inferiorem. Et dicitur secundum hominem, vita secundum quia homo ita vivens propriam sequitur naturam, & sibi proprias exercet operationes, scilicet virtutem officia per consultationem & electionem. Et haec quantulacunq; diuinæ bonitatis imitatio (qui aut ad superiora non fiat consensus) grata est optimo rerum parenti, quam quidem habent veritatem homines illiterati, aut ad alias contemplationes non euecti, & haec eorum vita, actua inueniri, dicitur. Tertia vero est vita supra hominem, & eorum qui supremas sequuntur potentias, easque operationes exercent, scilicet intellectum contemplatum, voluntatem appetitumque rationem superiorem, & memoriam rationalem superiorem. Et supra hominem dicitur, quod huiusmodi vita viuentis, hominum communem naturam excedunt, & ad diuinorum vitam propius accidunt, hominesque diuini vocandis sunt, sive heroicis. Et vita haec contemplativa dicitur, proxima cœlestium imitatrix, ad quam actua in vita ordinatur ut medium ad finem. Non enim potest homo contemplari vitam recte exercere, qui prius secundum actuum non recte vixerit, quemadmodum etiudem denominationis potentiarum prior ad posteriorem ordinatur, ut imaginatio est gratia intellectus actiui, & intellectus actiui gratia contemplatiui, sic appetitus sensuali gratia voluntatis inferioris, & inferioris gratia superioris. Debet itaque qui ingenuo genero quoque sunt animo, primam penitus abhorre, & a pecorum appellatione se se vendicare, secundamque amplecti homini propriam & peculiarem. Quibus autem benignior aspiraverit natura, immo vero naturæ & virtutis omnis dominus non debet secunda abire contenti, sed & ad tertiam aptare, ut quam proxime diuinorum euadere possint semuli. Porro haec viuendi ratones secundum triplices potentias sumptu, hac descriptione facile innotescunt.

Potentiae	Prima vita & ita hominem	Secunda, & secundum hominem	Tertia, & supra hominem
Intellectus	Sensualis archiimaginatio	Rationalis inferior & actiui	Rationalis superior & contemplatiui
Memoria	Sensualis	Rationalis inferior	Rationalis superior

Voluntas	Sensualis appetitusque brutus	Rationalis inferior	Rationalis superior
----------	-------------------------------	---------------------	---------------------

Et quemadmodum intellectus est omnia, quia omnium rerum notiones continet, sic & voluntas fit omnia per concupiscentiam & amorem, quia rebus omnibus se potest addicere, & ab eis nō defumere. Aliquando quidem descendit infra se, cum diligat res momentaneas & transitorias, ut delicias, honores, pecuniam, & fit illa per coniunctionem amoris. Aliquando sine decessu in equalitate manet, cum res sibi consimiles amore complectitur, & fit ipsa res amata. Aliquando vero ascendit supra eam, cum dignissima naturæ entia & supramundana amore prosequitur, & transformatur in ea per vim amoris, accipiente ab eis dignitatem, sicut a ceteris rebus ipsa sumit relata naturam & conditionem. Hinc viri doctissimi hominem cameleonta vocant, quod sicut cameleon assimilatur cuiuscunq; rebus propinquis, ita homo per voluntatis libertatem rebus omnibus quas prosequitur, fit assimilis. Et maximum beneficissimum rerum parentis munus, & quo homini aliud praestans datum non videtur, est liberum arbitrium, quo sponte & non necessitate inducitur ei præbeat obsequium, & fiat non modo humanus vel angelicus, sed & deiformis, contra vero si velit, fiat brutus vel aboreus, quemadmodum luculentissime ostendit Miradula in ea oratione quam habuit ad Romanos. Neque desiratur est homo diuina prouidentia, ut impie oblatratur, neque idcirco labitur in deteriori, sed libertate arbitrij donatus, ipsam saepius deflectit ad similitudinem infra se abiecens, easquidem libertas in homine, vestigium est ipsius summæ libertatis, qua optimus mundi conditor rebus omnibus suam bonitatem communicavit, easque liberte perduxit ad ortum, quo quidem vestigio solum insigniuit hominem in hoc mundo sensibili. Cæterum motus animalium quo se mouent, symbolus est emanationi ipsius mundi ab optimo eius opifice ut quemadmodum animalia post summam quietudinem ab eo motu, eum sponte incipiunt, & rursum sponte dimittunt, ita optimus rerum opifex, cum sibi placitum est, mundum produxit ad esse, & cum ei visum fuerit, tursum finiet. Quare ut animalium motus ab intellectu & voluntate (sub intellectu imaginationem, & sub voluntate appetitum sensualem comprehendendo) procedit, ita & mundus a diuino intellectu & voluntate processit. Quod si vel in signo deprehendit Aristeles, posuisse mundum incepisse, & finem habitum, nec asservisset eum necessitate naturae ab ipso rerum auctore prodisse, ut lumen a luce. Ad quod ramen afferendum, potissimum eum impulit otiositas in deo vivanda & corpor, quem in ipso posuisse visus fuisse, si ipsum ante munus exordiis fuisse admisisset, idcirco nō recte in octavo Physicoru cōparauit Philosophus mortuū vniuersitatem ad nutritionem, quia nutritio necessitate naturæ fit, & q̄dū durat animal, durat & ille motus. Verū ex octavo Physicoru diffusius cognoscunt, xlviij. Et cuius est appetitus hoc principiū est, id

Miradula.

Cuius rei motus animalium a se ipsis est symbolū.

etius ut obiecti est appetitus, principiū est excitatiū & moriū intellectus actiui, nam impellit intellectum ad consultandum de medijs conuenientibus ad finem illum acquirendum necessaria. Et idem appetibile est ultimum in assecutione, & in quod terminatur definitiū præcedēs actio. Exempli gratia, appetit quispiam sanitatem quam deperdidit, ut bonum. Sanitas appetibile est & finis mouetq; intellectum consultatiuum ut inquirat conuenientia media hunc finē alsequēdi. Inquires intellectus deprehendit haud magno impedio sanitatem reparari posse, si consulatur medius, accipiaturq; purgatiuum medicamentū, voluntas id medium amplectitur. Ab intellectu actiū & voluntate impellitur, & rotus ad accedendū medicū, fit ad illum profectio, medicamentū sumptu, & denique sanitas in slauratio. His sanitas primum est in intentione, sed ultimum in assecutione. I. Non autem omne bonū tale est. Scilicet contingens, & in nostra potestate, sunt enim bona contemplabilita necessaria, & bona supramundana, que pro huius vita conditione aequi nō possunt, sunt & bona huiusc mundi, ut regna, imperia, quorum compotes evadere nō possunt, quo circa manifestum est, non omne bonum in animali motu excitare. Iij. Et hinc illa appetitū in nobis dignoscitur pugna. Consimilis ferme dissensio est inter imaginationem virtutē cognoscendi inferiorem, & intellectum virtutē superiorem, qualis inter appetitum sensitium & rationem. Si quidem se penumero cuī imaginatio afferat, intellectus dissentit, & contra, ut imaginatio iudicat effigiem in speculo conspectā, esse in profundo speculi. Etiā si quicquam fuerit aqua subsidens ex superiori loco obiectum, quanto id aqua efficitur propinquius, tanto imaginēciū minus esse in profundo aqua, & propinquorem summitatē iudicat imaginatio exteriori visu ī in nixa, quanto vero remotius & elongatius id ab aqua fuerit, tanto eius imaginem esse in aqua profundiorem. Intellectus vero elementis perspectiū adiutus iudicat imaginem illius rei sive propinquioris sive remotioris esse solum in superficie extrema speculi aut aqua. Sic imaginatio se conformans exteriori sensu iudicat solem esse pedaneum, intellectus autem theorematibus astronomicis nixus, eum tota terra maiorem esse censet. Verum intellectus, ut superioris, & naturae eminentioris, officium est, imaginationem inferiorem & minus dignam corrigit, quod cum facit, vera paritur & citra hallucinationem rerum cognitio. Perinde atq; voluntatis munus est emenda re appetitum irrationalē & castigare, ut pater rebellē filium, & eques indomitum equum coercet, frenisq; compescit, quod cum sit, tandem cōparatur virtus, & recte vita instituitur. Contra vero quemadmodum appetitus sensitius rapiens ad suas partes voluntatem, ducit eam ad multa flagitia perpetranda, ut exemplo Medea & Scyllæ liquido constat, ita imaginatio cum intellectum trahit in suam sententiam, cogitq; sibi afferat, eum in multis pertrahit præcipitacōres. Et hinc omnis fere in disciplinis lapsus ortum habuit, q; ad phantasiam & imaginationem labantur homines, putantes quod phantasia monstrat id scientiam esse, & nihil verum esse admittant, nisi quod phantasia verum esse censuerit, quod perinde est atq; putare nihil esse bonum nisi quod appetitus sensitius bonum esse dijudicauerit. Hinc quantitatē non distingui a re quanta neq; numerum a re numerata, motum itidem localē re ipsa non dispare a mobili, non nulli autem, q; imaginatio ita rem se habere iudicet, quemadmodum deuictio omnis & exorbitatio in moribus humanis prouenit ex eo, q; potius cupiditatē recte rationi morem gerat homines. Et de hoc quoq; in scholijs primi cap. primi huius factus est sermo.

Unde ē cd
gitatione
& morib
hoīm pro
uenit er
ror.

¶ Appetitus in nobis qui cum ratione & syllogismo habetur, est voluntas, quæ & appetitus rationalis nominatur. ¶ Qui vero præter opinionem & syllogismum in nobis est, concupiscibilis et irascibilis est, quem et appetitum sensualem, irrationalē, brutumq; dicere consueuerunt.

¶ Decimum caput continet tres quæstiones, & eartum solutiones. ¶ Prima quæstio. A quo imperfecta animalia, ut musce et vermes, (quibus diximus prius non adesse phantasiam) mouentur. ¶ Responsio. Sicut illa indeterminatum habent et vagi motū, ita indeterminatā imaginationem habent, & appetitum. Perfectā enim phantasiam eis adesse negauimus. Videtur enim ipsi latititia & trifititia inesse: quare & concupiscentia et appetitus quibus etiam imaginationem phantasiamque indeterminatam inesse concedimus.

¶ Secunda. Cum imaginatio sensualis cæteris animalibus quæ se mouent insit, hōminibus vero et sensualis et rationalis: quæ harum, an sensualis, an rationalis mouet in homine. ¶ Responso. Cum doceri volumus ex duabus quātitatibus vtra earum fuerit maior, certa cōstitutaque vtrum inēsura, ut palmo aut cubito, ut huiusc rei certitudinem expiriātur. Ita duobus propositis, cupientes cognoscere vtrum eligib; lius sit, nos aliquid ynum ut delectabile, aut vtile loco inēsura (ad quam ea confera

mūs) cōstituere oportet. Et in nobis appetitus unus cum ratione & syllogismo habetur: est & unus qui est præter opinionem & syllogismū: & vehementior & valētior debiliorem rapit et superat. hinc saepe euenit ut rationalis moueat irrationalē, cum vehementior fuerit. Euenit item & saepe versa vice irrationalē mouere rationalem, atq; secum rapere, cum ipse vehementior fuerit: non quidem qd debilior suum motum deserat, sed alterius, fortiore & validiore motu rapitur: quemadmodū in sphærīs cælestib⁹ sphæra quæ vltimum cæli ambitū coercet, orbes planetarū motus perniciitate & velocitate præcellēs secū rapit suos tamē in contrarium círcūtus efficiūt, ita est et in nobis. Hoc tamen interest, qd in mūdo semper is motus vñscit, qui natura eminentior & nobilior est, et alios secum rapit: vt is qui primo & supremo attribuitur circulo. In hominē vero sit plerūq; vt natura superioris præstansiusq; ab inferiore superetur, vincatur, atq; rapiatur, vt incontinentium constat arguimento: et tribus cognoscantur agitari motibus, inferioris superioris, & quodammodo do tertio raptus. ¶ Tertia quæstio. Cum duplex sit existimatio siue apprehensio, hæc vniuersalis, vt omne liberalitatis opus honeste fit, & fieri debet: hæc vero particularis, vt huic philosophiae operam studiose nauanti et quidem indigenti erogare, liberalitatis opus est: que harum: motum imperat! ¶ Responso. Vt: qd; sed vniuersalis minus: vt que stando quiescedoq; magis moueat, et ab actione remotior. Particularis vero magis, vt que actioni vicinior propinquiorque immineat.

Vnde decimi capit⁹ scholæ. Ivi. Ita indeterminatam imaginationē habent & appetitum. Id musæ & vermes liquido produnt. Nam csi musca foramine vno locum quē piam ingressa fuerit, nō facile memoriam haber per idem egrediendi, sed vtero cstrō volitare conspicitur egrissim quærens, quē si inuenierit, indeterminato quodā motu & fortuito comp̄ssū videtur. Et cum semel ambustis alis laeta fuerit, illius immēmor adhuc flammā circumulat, quadrota interdum exuratur. Hinc vulgariter est in eos qui cito refutatiōnē capiunt, quicq; fluxa sunt memoria diūlum, quod muscarū memoriam habeant. Vermes itidem cū ad pastum suo antro exierint, vix ad illud norunt reverti, quāobrem naturæ industria constitutū est, quod nō procul ab anno suo procedant, ne lōgius repentes, ab eo aberrent. Iviij. Cum doceri volumn⁹ ex duabus quātitatibus. Quēadmodum in iudo quo multi concludē ad signū positum qd proxime globū, lapidem, aut lagitatem mittere, cum ea qua ad ueris missa sunt, ab ipso signo fixo æquidistantē videtur, & cognoscere volsit qui cōcertant, quod nam illoī cæteris signo sic propinquus, communē omnī accipiunt mensuram, vt pedē aut cubitum, quam signallatim illis applicantes, distātiam ipsorum facile internoscunt. Id autē terrī ad qd duo proposita bona (inquit litera) cōferimus, inuestigare volētes vtrum eorum est eligibilius, interdum subiectum est cu i bona illa inuisit, vt virtus præstantius bonum est laniate, nam virtus animæ inest, sanitas vero corpori, anima autem corpore præstantior. Interdum vtile, vt quod est vere maximeq; vtili vicinius similiusq; bonū, præstabilius. Interdum diuturnū, vt diuturnus bonū, ei quod minorē habet diuturnitatē, anterēndū, & ita de cæteris quæ tertius Topicorum latius dixerit. Euenit item & saepe versa vice. Apperitus rationalis datus est vi principiū sensitiōi, ipsumq; coerceat, quod cū facit, retrahit hominem a turpilius, vt cōtinētis facile nō frant, per inde atq; equus oculis captiū erit retrēctū & se & suū lessoreū præcipitare in fluiū, sessor autē id prævidens, æquum freno et hibitū retrahet ab illo discrīmīne, et enī appetitus sensitius & brutus, vt cæcūs, & futuri imprudens, rationalis autē præsidio intellectus & us fretus, videntis & occultatus. Et tū hoīes naturam imitantur, in qua superior sphæra mouet inferiores, cum vero irrationalis appetitus præualeat rationali, & tū superat, quemadmodū in incontinentibus, recti ut naturæ perueritatur ordo. Haud secus quā si sphæra inferiores suprēma agitat ab occidua parte versus orientalē, & hinc in hoībus omnis peruersitas & morū improbitas enascit. Iviij. Vt rāq; sed vniuersalis minus. Vniuersalis propositio mediate solū mouet, & remote. nā cū sola offert cuiquā per eā nō incitatur ad opus exercendum, sed quiescens illi assentitur. Particularis vero propositio & quæ alterius assumptio est immediate mouet, & propinquę, nam offendens singulares operatio nis ipsius circumstantias, præsentemq; materiam, impellit animū ad operationem siue bonam siue malam in cunctanter agendam.

Duodecimi capit⁹ annotat.

¶ Incorruptibile animal addit propter eos qui cælū, in verius mundū, animal esse afferunt cui tamē nullum sensum tribuunt: vt Timæus. Ait enim. Nec oculis indigebat, quia nihil extra quod cerni posset relīctum erat. Nec auribus: cum nis

hil superesset foris quod audiret. Nec erat aere circumfusa externa mundū: vt respirationem requireret. Nec membris quidem talibus opus erat, per quæ noua alia menta susciperet, aut decocti cibi excrementa emitteret.

Vodecim⁹ cap. cōtinet sex cōclusiones, vñū corollarū ad quintā, & quomodo animalia a longe sentiant, post sextā. ¶ Prima conclusio. Quicquid vñuit, a generationis initio ad suū vñq; obitū interitūq; vegetatricē animā retinere necesse est. ¶ Nā omne tale a sue generationis initio ad statū (medo ipedimētū tollatur) augescit, statū habeti potiū quē ad obitū vñq; minuitur. Id autem sine alimēto fieri nequit, inest igit̄ ipsis suo toto duratiōis tpe vegetatricē anima. ¶ Secunda. Nō oībus vñuentibus præsto adesse sensum necesse est. ¶ Nā plātis nō adest, etiā vitā possideāt, earū enī corp⁹ nimis simplex, terrenū, & ad sentiēdum ineptū. Nō igit̄ habent tactū, qd nō habito, vt cæteri deficiāt necesse est, sine enī tactū sensum vñlum habere impossibile est. ¶ Tertia. Omne animal sensum habet. ¶ Nā oīa que natura subsistunt, ppter ali quid sunt, & natura nihil temere & frustra facit, habebūt igit̄ sensum quæ progrē diutur, & qd se de loco in locū trāferunt, vt cibū a longe sibi quærerent & aquirant, alioquī sine carebūt, alioq; nō potuerunt. Et pariter sensum habebunt qd sedi nixa alio se transferre nequeunt, vt cōiunctū discernat alimētū. Neq; licet dicere corruptib⁹ leāl motu præditū, intellec̄tū habere sufficere ad discernēdū, & sensum nō habere, neq; quidē incorruptibile, nā aut id sic meli⁹ effet corpori, aut animæ nō autē animæ: quia nō melius sine ipso intelligit, neq; itidē corpori, quod propter sensus animalibus datū esse videtur. ¶ Quarta. Animalis corpus simplex esse ipossibile est. ¶ Nā si simplex esset tactū nō haberet, tactū autē, ipm habere necesse est. nō igit̄ corp⁹ simplex sed cōpositū mixtūq; habet. ¶ Quinta. Tactus maxime aīali necessarius est. ¶ Nā cū aīal corporeum sit, ipsum proxima cōtingere corpora neceſſe est, oportuit igit̄ ipsum muniri tāgendi facultate, qua salubria ab officiētibus discernere queat, salutēq; suā efficiat: alioquī vitā nō saluat, fit enī tactus per quiddā in ternū. Quomodo igit̄ dignosceret animal ea qd prosunt, vt prosequatur, & ea qd officiūt nocētq; vt fugiat, sine tactu quo præsidio destituta aīalia vt statim depereant necesse est. De visu autē, auditū & odoratu nō ita fit, sed medi⁹ quodā hauriunt exātraneo. ¶ Corollarū. Hinc fit vt gustus quodāmodo animali sit necessari⁹. ¶ Nā gustus vt tactus quidam est, & alimentum tangere necesse est, est igit̄ (vt tactus) quodāmodo necessarius. ¶ Sexta cōclusio. Visus, auditus, & odorādi sensus, nō sunt vt tactus necessarij. ¶ Tactus enī & gustum diximus animali necessarios, qd tact⁹ alimenti sit sensus, sine quo non contingit animal esse posse, nō autē de visu, auditu, aut odorandi sensu ita est. Color enī, sonus, & odor, alimentū nō præstant, augmentum, & de remētum: & natura pleraq; animaliū his sensibus nō mūtūt, sed boni gratia aliquibus iplos addidit, & potissimum progressiuīs, quæ a hīge vñctum queāritant. Nec mūrum, nam hoc horum sensuū præsidio ipsa saluari necesse est, nequā ad suā saluē tactus munitio sufficeret. ¶ Et si quæras: quomodo a longe sentiant, vt videant, audiant, odorentur? ¶ Dicimus sensibile medium mouere, medium ye ro motum, cīere mouereq; sensum: perinde atq; si mouens aliquid pellat, quē pul suū, alterū pellat: sicut primū mouens a nullo pellitur, & ultimū pulsū sonū pellitur, & nō pellit, media vero nunc plura nunc pauciora, & pellunt, & pelluntur: sic in sensatione: hoc excepto, quod in hīusmodi sensus alteratione vñum manens & in eodē lōco alterat, pellēs autē, locum mutat: quēadmodum cum ceræ sigillū imprimis, quātūm pellēdo cera cedit, sigilli vestigium p̄fundē tēnet: vbi vero non cedit vt lapis, nō retinet, ita ēt aqua et aer, et maxime aer vñ⁹ et idē manens patitur, et sensum mouet. Et ita dicere satius videtur, quā putare dum videtur oportere rādios ab oculis egredi, quia colōre & figura passi, et densitate repercuti, ad oculū

redeant. At laetus ut cōplanatus aer, vnius, infractusq; manens, coloribus & figuris affectus, melius dicitur visum icere, & sensum coloris & figurae facere: haud secus q; si sigillū ad finē vsq; īgredetur ceræ, illic sigilli vestigium relinquens.

Vodecimi capitit scholia. lxi. Inest igitur ipsis suo toto durationis tempore. Nō solū secundum virtutem, vegetandic; facultatem, sed & secundū operationem. Nempe tota viuentium vita, augmentatione, statu & diminutione absolvitur. Cuius autē horum cōiunctio est nutritio quæ vegetatio quædam est, & nunc viuētibus abest. Tocigī duratiōis tēpore adest viuētibus sine intermissione vegetatio. Et eo ipso differe vis vegetatiā a ceteris potētis, q; ipse secundum virtutē quidē & potentia semper assunt, nullū autē operatio semper adest. At vero vegetativis potētis neq; vires nec operatio vñquā abest.

Ixi. Neq; quidē incorruptibile, subaudiendū, animal ponendū est sufficeret habere intellectū sine sensu, vt posuit Plato, afferēt animam mūdi, mundūq; totū animal esse. Cui respondeat id Virgilij.

Totamq; īfusa per artus Mens agitat molem, & magno se corpore miscit.

Et huiusmodi animal posuit neq; vires habere, neq; audire, neq; olfactū, q; nulla extra totū mūndū sunt colore aut odore prædicta, sōtū edēria, quæ sensibus illis perciperentur, q; itē extra mundū nō est corpus perspicuum, vt aqua aut aer, per quod fiat horū sensuum perfunctio. Insuper & gustū negavit illi adesse, q; extra mundū ambītū nullū sit quod sumi possit alimentum, denique & tactū itidem abesse dixit, q; nullum esset corpus extra mundū extremitum, cuius qualitates aut magnitudo tactū noscatur, quicadmodū verba in notis ex Timotheo Platoni adducta demōstrat. Verum id neque veritati cōlentātū est, neq; cap. Aristoteles approbat, nā aut id, inquit, scilicet aīl illud incorruptibile habere intellektū sine sensu, melius est animal, aut corpori. Nō animal, quia animal sine sensu nō melius neque cōuenientius intelliger, immo nullo modo intelliger, cum vt intellegat, sensuū administriculo a quibus excutitur indigeat. Neq; id melius erit corpori, quia corpus datum est animalibus ad sensuum operationes exercendas. Per totum enim corpus, organū tactus diffusum est, & dereminatis corporis partibus, ceterorum sensuū organa addicta sunt, esset igit̄ corpus sine sensuum functione otiosum, quod natura summopere refutat. lxxv. Et ita dicere san̄ vi detur, q; putare dū videmus. Nō efficiat sumitur argumentū ad probandum visionem fieri extra mittendo, q; basiliscus visu interficiat hominē, q; p; & facinatrix, aut inuidie suffusa in veneno, solo visum arcidūm lāguorē, macē que adempto naturali succo inducat pueris in cunabulis conspectis, vt ferunt. Hæc enī nō per visionem sunt, sed quod ab oculis & basilisci & huiusmodi sagarū inuidarumque mulierū egrediuntur venerati vapores, qui per aerē diffusi, animalia ad quæ pertingunt, pellit, aīl latet, encēt, aut tenellis pueris, alīs vñ & animalibus in cōmodum inferunt. At huiusmodi vapores oculis egredientes non amplius faciunt ad visionē, quā lachrimæ ex oculis manentes, q; fudores, manu excutes concurrant ad actionem.

¶ Decimtertijs capitit annotat.

Corpus simplex est, quod vñius solius haberet elemēti contempmentum. 66
Ecīmūtertiū caput cōtinet tres cōclusions, & vñū corollātū ad secundam. ¶ Prima conclusio, Animalis corpus simplex esse impossibile est. ¶ Simplex intelligo, igneū aereū, aqueū, aut terreum. Nā sine tactu animal esse nō potest, neq; aliorum sensuum vllum habere. Atq; tactus, simplicis corporis esse nō potest: etiā visus, auditus, odoratus possint, vt aquē & aerei, per quæ vt media sentire faciunt, tactus enim per intraneum, & tangendo, ipsa ignea, aerea, aqua, & terrea sentit, hinc tactus nomen et īdūtum est, animalis igitur corpus simplex esse nō potest. At tibi forte videri posset terreum esse posse, sed sane ira esse nequit, nam tactus, suscepitius est omnium tangibilia, vt medietas quædam: & nō solum differentiarum terræ, sed calidi, frigidū, humidi & siccū, et omnium tangibilia, hinc ossa, pilī, et plantæ nō sentiūt, quia terrea sunt. ¶ Scđa. Animalia tactu priuata mori necesse est. ¶ Nā sine eo (vt dī 97 ximus) neq; aīl esse potest, neq; sensuū vllus, immo cū sit ille sensus, animal esse necesse est, et cū sit animal, hinc solū sensuum haberi pariter oportet. ¶ Corollātū. Hinc fit vt excellentiae sensibilium aliorum sensuum non animal corrūpāt, sed solū sensum, nisi per accidens, excellentiae vero tangibilia, et tactū & ipsum animal per se corrūpunt. ¶ Excellēs enī sonus, vt tonitrus, animal nō corrumpit, sed auditum: nisi p; accidēs: vt cum spirītū simul cum sono elisi percussio animal exanimet. Neq; excellēs visibile animal corrumpit, sed visum: nisi p; accidēs, vt cū visu

sic terrore afficitur animal, vt e vita emigret, secedatq; & ita de odore, & sapore. At excellentiae tangibilia, calidū, frigidū, humidū, siccū, molle & durum, tactū per se corrumpunt, & animal, non enim corrupto tactu animal superiuere continet, & omnis sensibilis superexcellētia sensum corrūpit. ¶ Tertia. Solus tactus animali adesse nec necessarius est, alīj vero ppter bene esse. ¶ Nā solus tactū aīlī vt viuat, haberī est necessariū, & alīj corrupti nō interīmunt animal, qui q; ob bene esse animali sint concessi, statim cognitum est. Visus enim additus est, quo vitam in aere aut aqua aut aliquo perspicuo sibi vendicet, auditus, quo ei aliquid indicetur, odoratus, quo odore a longe percepto, ad alimento se conuertat, gustus, quo iucundum sitei alimento, & triste refugiat, postremo lingua adhibita est, vt sapores discernat, vocesq; effingat. Est itaque notum, solum tactum ad esse animali necessarium esse tributum, ceteros vero non ad esse, sed ob bene esse.

Ecīmū cap. scholia. lxxvij. Etsi visus auditus & odoratus possint, subaudi, et se simplicis corporis tanq; subiecti, nō quod illorum sensuum organa dūtaxat vñius habeant elemēti contempmentum, sed quia insigniter vñius naturam retinent, a quo vt dominante nomen sumunt, vt visus aqueus dicitur, & auditus aereus. Sunt enim aer & aqua in maiori dominio in dictorum sensuum organis, quam terra in organo tactus, immo si terra in tactu esset excellētia in organo tactus, in quaer aer in auditu, aut aqua in visu, organum tale esset ineptum tactui. Hinc tactus dīcī non potest terreus, Et tangendo, ipsa ignea, aerea, aqua & terrea sentit. Tangendo, contactū magnitudinis ad proximum corpus habendo, quia nunquam potest fieri qualitatēs tangibilia per ceptio, nīst tactionem efficiens animal aut proximum sit corpori cuius qualitates tangibiles sentit, vt cum id corpus cuius sunt qualitates, est molle, quale est aqua, aut aer, aut saltem sit proximum alteri corpori intermedio inter efficiens tactionem, & corpus cuius percipiuntur qualitates, vt cum tactu percipiuntur duorum corporum qualitates, quanvis enim cunc ad durum corpus non sit animalis contactus, sit tamen ad a quam aut aerem intermedium. Hinc nomen tactus huic sensui īdūtum est, a contactū magnitudinem, q; qualitatēs tangibilia apprehensio semper consistit, et contactū secundum magnitudinem aut illius corporis quod tactu percipitur, aut alterius tangentē propinquioris. Hinc ossa, pilī & plantæ non sentiunt. Ossa etiā partes sunt animalis, & augmentationem recipiant, animataq; sint, non tamen sentiunt vt caro, quia nimium habent terræ contempmentum, quod ipsa reddit ad peragendam sensuum functionem inepta. Nec inconveniens est aliquam partem animalis homoeomeram (quale est os) nō sentire, cum partes anomoeo merū nulla inueniantur quin sentiant, vt caput, pectus, pedes. Nec idcirco etiam oportet ossa alterius esse naturæ & ratiōis a carnib⁹, nā sentire, & nō sentire specie naturæq; in partibus nō variat sicut neque videre & non videre efficit diversitatem speciei in oculo & p;de. Nempe eiusdem rationis est forma substancialis ossis & carnis, & utraque quidem sensitiva, sensitīdique virtutem habens, sed quæ carni inest, operationem sensus facit, quæ vero ossi, minime, nō quidem defectu proveniente ex parte formæ, sed subiecti, quod non est aptum suscipere sensuum functiones, & sine subiecto apto disposito que non est nata forma eas efficere. Pili vero neque animati sunt, neque animalium partes, sed ex natura excrementis superfluitatibusque nascuntur, ad corporis munimentum & ornatum, non itaque mirum videri cuiusquam deber, si sensitivi virtute destituti sint.

lxvij. Animalia tactu priuata mori necesse est. Non est putandum adempta ipsi animali virtute tangendi, immo & sentiendi, reliquam manere posse vegetandi virtutem, & proinde animali mori non oportere. Nam licet in iis quæ potentiæ se iunctas habent, interēptis posterioribus potentiis non oportet priores abesse, vt si sensitivitas abest plantis, non oportet abesse vegetatiū attamen in illis quæ cōiunctas habent posteriores potentiæ prioribus, ademptis posterioribus & priores ademptum iri oportet, vt si non adest animali sensitivum, neque eidem aderit vegetativum, nam idem sunt re ipsa. Neque inconveniens putandum est, ex eo q; sensus adest animali, coligi tactum adesse, tamētis a communiori particulariter sumpto ad minus commune fiat argumētatio, nam id argumentandi genus inutilidum non est, vt si tale inseratur minus communis, sine quo communius esse non potest, vt si numerus est, cōsequens est & binarium est, numerus enim nullus est sine binario, sed omnis aut binarius est, aut ipsum vt suam partem cōpleteatur. Ita si vegetatio est, & nutritio est, quoniam sine nutritione vegetatio esse nō potest. Pari modo sensus est, & tactū esse sequitur at nō ita concludi potest, si sensus est, & visum est, quoniam sine vñius sensus animali adesse potest.

¶ Paraphraseos interēptū Aristotelis de anima, in eundem scholiorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN LIBRUM DE SENSI & SENSATO, ANNOTATIUNCULÆ.

Color, proprium et per se a visu perceptibile. **S**ymbolum, signum, significatiuum.

Iber de sensu & sensato septem capita complectitur. Primum tres conclusiones, duo corollaria ad primum, & unum ad tertiam. **P**rima conclusio. Quoniam de anima, & virtutibus eius, ut ab ipsa proficiuntur, determinationem fecimus: his suppositis de reliquis, & ijs quæ minus explicauimus, tam communibus quam proprijs, determinationem facere expediet. **N**ā de ijs quæ in animalibus sunt & corpori & animæ communia (quæ in ijs qui sunt de anima, nō exacte satis determinata sunt, aut quæ illuc tacta non sunt) apta post considerationem de anima incumbit determinatione. **T**alia autem sunt, sensus, memoria, animæ & corpori communia, & fere omnibus animalibus: quemadmodum appetitus, concupiscentia, ira, delectatio, tristitia, & hæc quatuor numero passionum coniugationes, somnus, vigilia, iuuentus, senectus, aspiratio respiratio, mors & vita: de quibus nihil illuc tactum est. Expediet igitur de ipsis determinationem facere, & quid unumquoque eorum sit: ut quid memoria, quid somnus, vigilia, iuuentus, senectus, aspiratio, respiratio, quid mors, quid vita, & cur unumquod accidat videre. **P**rimum corollarium. Hancob causam, naturalis philosophiæ sanitatis & ægritudinis est principia inuenire. **S**unt enim hæc communis passiones, solis animalibus conuenientes, nam sanitatem & ægritudinem vita carentibus fieri impossibile est. **S**ecundum corollarium. Et hinc sit ut medicorum quamplurimi audiūscule physicam artē prosequantur, & quæ riant. **N**ā ybi naturales finiunt, ordiuntur medici: & ex ijs quæ de natura sunt, sua sumit principia medicina. **S**ecunda. Omnia quæ dicta sunt, corpori & animæ communia sunt. **N**ā aut hæc sensus sunt habitus, ut memoria: aut passiones quæ sensibus fiūt, ut somnus & vigilia, aut animal & pariter corpus & animam saluant: ut respiratio, iuuentus, vita, & sanitas. aut corruptiones sunt, & priuationes: ut respirationis ablatio, senectus, mors, ægritudo. Sunt igitur hæc omnia corpori & animæ communia. **Q**uidenim sit sensus, propter quid accidat, quodque corporis sit (ut qui corporeo indiget sensorio) & quæ animæ, satis apprime que superius dictum est. **D**ictum etiā est gustum & tactum sensuum maxime necessarios animalibus esse. tactum quidem, quæ animal saluetur a corruptentibus tangibilibus, gustum vero propter escam, est enim sapor, ad nutritiū partem ordinatus. Is enim sensus iucundum amplectitur alimento, triste autem & horridum refugit & abominatur, et alijs sensus, auditum, visum, et odoratum (qui per exteriora media fiunt) ipsis animalibus concessos diximus: quo a longe alimento dignoscet, sibi melius prouideant. At visus et auditus in animalibus intellectu et prouidentia prædictis (qualis est homo) aliorum boni, ut disciplinæ et prudentiae, gratia sunt. Nam plurimas differentias ostendunt, ex quibus contemplatio consurgit, et circa agibilita humanasque actiones discretio, de quibus hæc adhuc adisciamus. **T**ertia conclusio. Visus ad plura per se dignoscenda et ad necessaria secundum se melior promptiorque habetur, auditus autem per accidens. **N**ā visus multimodas multiformes quæ rerum differentias, et ad vitam necessarias per se monstrat, nam omnia corpora colore participant, et sensibilita communia magis hoc sensu percipiuntur. Auditus autem solos sonos et voces ya-

rietates per se ostendit, quæ pauca sunt. Soni enim paucis conueniunt, & voces per pauca elicunt. Visus igitur ad plura per se dignoscenda & ad necessaria secundum se melior aptiorque habetur. Sed quod auditus ad plura per accidens valeat, hinc cognoscitur. nam auditus & disciplinæ & prudetiæ plurimum confert. Sermo enim solus auditus est, ex quo omnium paritur disciplina & nō modo sonoru & coloru, nō quidem secundum se, sed secundum accidens. Constat siquidem sermo ex nominibus, quorum unumquod symbolum est atque signum. Ut enim vox uniuicue rei sit signum, apte imponi cognoscitur, est igitur auditus, per accidens plurimum. **C**orolla riū. Vnde sit, ut a natuitate cœci, sapientiores euadant a natuitate surdis atque mutis. Est enim (ut dictum est) auditus, sensus disciplinæ. Sed de his haec tenus.

Rimi cap. libri de Sensu & sensato scholia. iii. Et ex ijs quæ de natura sunt sua sumit principia medicina. In naturali philosophia nonnulla sunt quæ ad solam valent speculationem, neq; ad opus accommodari facile queunt, ut quæ in octo physice auctoritatis libris traduntur, item et ijs qui de Cœlo sunt, & Meteororum. Ex huicismo di autem medicina sua proxime non sumit principia, ut quæ operis executione in ratione medicitur. Alia vero, naturali philosophia considerata, ad cognitionem quidem conducunt, & accommodationi ad operationem admiculum præbent, qualia sunt ea quæ in libris de Generatione, de Anima, & his parvorum naturalium appendicibus considerantur. & ex ijs potius propinquiusque suam determinationem desumit medicus. At hæc cognoscit nō possunt, nisi in octo libris auditio physice pertractata itidem teneatur. Quocirca philosophiæ naturalis sint experit, qui ad medicinæ cognitionem aspirat, oportet. Hæc enim illi subordinatur & subiacet, ut musica arithmeticæ. Non tamen idcirco concesserim physicam ad medicinam recte ordinari, nam hæc minus digna est, ut que dirigit ad operandum secundum consultationem, illa vero dignior quæ ad contemplationem contendat, & in diuinorum cognitione parer adiutrix. Præterea philosophia naturalis, rerum naturalium omnium, & proprietatum eis competentium trahit cognitionem, medicina vero circa duas duntas animalis affectiones negotiatur, sanitatem, & ægritudinem, nō sunt autem perfectiora ad minus perfecta ordinanda. Veruntantur ob necessitatem humana aliquæ philosophiæ naturalis pars præter suam dignitatem ad medicinam humanæ salutis necessariam ordinatur, & quodammodo descendit, cum potius ascendere nata sit. Facit enim humana necessitas, ut pleraq; contra suæ dignitatis rationem ordinentur, non tam pro sua naturæ conditione, quam pro humanæ indigentia subleuamine. iiiii. Nam aut hæc, sensus sunt habitus. Supra nominate in prima conclusione passiones, quadrifide sunt. Nam aut ipse species sunt sensibiles in sensu interiori organo feruare, & illuc ab anima perfecte (que habitus sensuum dicitur, quæ subiecto non sunt facile dimobiles) ut memoria. Aut sunt passiones affectionesque que sensibus sunt ut somnus, qui sensationum exteriorum priuatione sit, & vigilia, quæ functione operationeque sensuum exteriorum agitur, aut aīal salutis, ut hæc proprietas quatuor coniugationum ex oppositis superioris positarum in affirmatione existentes, respiratio, iuuentus, vita, sanitas, aut corruptionem animali inferunt, predictarumque proprietatum opposita & priuationes sunt, respirationis ablatio, senectus, mors, ægritudo, que cum suis oppositis dictas quatuor coniugationes complēt. Et horum unumquodque ab anima sit, & in corpore suscipitur, hinc dicuntur corpori & animæ communia. vi. Vnde sit ut a natuitate cœci, sapientiores euadant. Huius ratio subnectitur ab Aristotele, quæ auditus sit disciplinæ sensus, præsertim ab altero suscipiēdæ. Vt si autem etiā ad disciplinas præcipue propria inuentione, propriece studio consequendas (quo libri fungantur officio præceptorum)

i Respiratio	i Respirationis ablacio
ii Iuuentus	ii Senectus
iii Vita	iii Mors
iv Sanitas	iv Ægritudo

nō mediocriter conductac, non tamen usq; adeo & tam efficaciter sicut auditus. nā sermo q̄ scriptus et ad docēdum est efficacior, & viua vox (ut inquit Fabius Quintilianus) magis afficit, excitat & mouet discētis animū, q̄ litera. Itaq; a natuitate cœci & audientes possunt vocis administriculo ab alijs doctrinam vendicare, quia auditu sit prædicti, non autem a natuitate surdi & vidētes, sed solum propria inuentione acq; studio, visibilibusve signis sine vocis communicatione doctrinam capessere possunt. Atqui melius acq; commodius ab altero doctrina suscipitur, q̄ p̄pria aut indagine aut diligētia habeatur, cū rari sint qui eo polleat ingenio, ut per se discere possint, præceptoris opera nō indigentes. Rursum quod proprio consequitur studio quispiā, quæ pars est coris quæ alterius opere potest in disciplinis assequi. Sane perquæ pauca sunt illa quæ nostro ingenio nā cœlē mur in disciplinis, collatione facta ad ea quæ ab alijs p̄cipere possimus. Præterea proprio studio acq; opera scientiæ adipisci fere impossibile est ei quæ prima literarum fundamenta facta nō habet & animum primis illis literarib; discipline rudimentis formatum (sine quibus libros lectandi non potest haberi industria vel perspicie, cū ad ea necessaria sit vel ipsa literarum cognitione) qualis est quæ a natuitate audiendi facultate destitutus esset. At prima illa literarum fundamenta altero docente debent haberi, & auditus beneficio. Nil mirum igitur si a natuitate surdus, aut nūquam possit, aut admodum difficulter aliquid scientiæ sibi comparare.

Vera, phi
sica an me
dicina sic
dignior

¶ Secundi capituli annotat.
¶ Defluxus, atomorum resolutio.

Secundum caput continet quinque conclusiones, duas rationes ad secundam, duas rationes ad secundam partem tertiae, & unum corollarium ad quartam. ¶ Prima conclusio. De organorum sensuum natura incepit determinatio. ¶ Nam antiqui ea aptabant elementis. Sed cum elementa sint quatuor, sensus vero quinque, hoc ipsis ingessit difficultatem, cuinam quintum sensum aptare possent. Videndum utique expediet an aqua eorum aptatio fuerit. ¶ Secunda. Non probanda est eorum sententia, qui visum, ignem esse posuerunt: ut Timaeus, & Empedocles: quod constricto & moto oculo videatur oculus ut ignis fulgere. ¶ Primo. Quia si ignis ille quem ponunt in oculo, visibile esset, eadem ratione videri deberet oculo quiescente, atque oculo moto: aut causam adducant cur potius illuc quam hunc. Non autem ita videretur, nam sentientem, & videntem non lateret, non est igitur ignis. Sed instabunt, cur ipso moto sicutur apparel fulgor, & ipso quiescente non? Facilis & propta responsio est, causa in huius non esse ignem, sed plena corpora mota, ut aqua, nata sunt in tenebris fulgere, non quidem lucem emittere. Ita pupilla oculi quae in medio oculo nigra appetet, quia huc in modum laevis est, in tenebris mota & constricta fulget, & pars a parte comprehenditur: quemadmodum in refractione solet, & hinc duo aut plura videre apparent. ¶ Secundo. Dicit ipsis igne exente (quemadmodum lumine a lucerna) nos videre. Ergo videre debemus in tenebris. Et potissimum ignis ille in tenebris deberet nobis quod in luce patenter & apertior fieri, quandoquidem parvus ignis se magis in tenebris prodere soleat ut torris, ut flamma. Id autem sub tenebrarum opacitate minime achuc contingit cōspectum est, non est igitur oculus, ignis. neque ab eo talis ignis egreditur. Neque satis respondet Timaeus, quod ignis ille in tenebris extinguitur: quia alios ignes in tenebris extingui non videntur: sed extinguitur ignis humido & frigido, est enim calidus & sic cus. Et si ignis ille tenebrarum occurruerit dispergit extinximus, tanto magis per diem in aqua & in glacie (in quibus alia ignita extingui maxime perspicuntur) extinguetur, nunc autem nihil tale evenit, non igitur respodet Timaeus sufficienter. Et Empedocles fere consimiliter sentit: duplum tamen videndi modum tangit. Primus, quod si visio egrediens lumine: quemadmodum (inquit) noctibus hybernis iter meditans, lucernam accendit, paratque ut omnium ventorum impetus a lucerna arceat, circunducta lucernae tenui membrana, dispersum etenim ventorum flamina flamas, & quanto lumen hoc velamine circunseptum se magis diffunderit, clarius illustrat. Ita nativo lumine circunquaque pupillae orbem fuso: quod se aliquando fortius effusum extra profert & egerit, nosque ita videre asserit. Secundus vero modum ponit, nos scilicet corpora quae videtur, eorum defluxibus intueri. ¶ Tertia. Democritus oculum natura esse aqueum rite sensit: visionem tamen illius esse fulgorem non bene putauit. ¶ Quod enim pupilla aqua sit, multa produnt indicia. ¶ Primum. Quia ipsa fossa, multae defluunt aquae. Secundus, quia oculi de proximo recenter formati, frigiditate & claritate cetera membra excellunt, quod aquae natura maxime congruere videtur. Tertium, est circa pupillam albugo pinguis & adiposa, anima libus sanguine praedita, & palpebris oculos obuelatibus concessa. ingeniose facta a natura, ne pupillae humidum coaguletur, geleturque, hinc rigente frigore, palpebris contentum nunquam frigere sentimus. & ceteris animalibus dura oculorum cooperatura ad ipsius pupillae protectionem natura tribuisse videtur. Sed quod non bene dixerit visione esse fulgorem, patet. ¶ Primo. Quia visio est quadam in videte facta passio fulgor autem accidit, quod oculus laevis sitque facta refractio. Non igitur visio est huiusmodi fulgor. Sed de ijs que refractione apparent, nondum videtur naturam ab ipsis

fuisse comprehendens. ¶ Secundo. Si visio fulgor esset, cur circa alia corpora circa quae fulgore emicat, etiam non est visio? & ex cōsequenti cur illa non videant, sed solus oculi? A secundum itaque videre, non quia pupilla fulgeat, aut quia sit aqua, sed quia per spicula, colorū speciebus suscipit & dispartit. Et licet perspicuum esse, commune sit & aeris & aquae aqua tamen durabilior, permanentiorque est: hinc potius aqueam naturam benignitate possidemus pupillam. ¶ Quarta. Inconvenienter dicunt, quicquid id sit quod ab oculo egreditur, visionem aliquo egrediente fieri. ¶ Nam quicquid id fuerit, inconveniens est ipsum subito ad astra vsque protendit. & si non ad astra vsque protendatur, stultum etiam est talio quopiam in medio putare coniungit. coniungitur enim lumen luminis, & non quodlibet cuiuslibet, sed satius est modo quidictus est, exterioris interiori coniungi. Est enim videndi virtus, interna, latens, & exteriore septa circundataque membrana, ratumque id haberi debet, quod superius manifestum factum est, colores non sine lumine videntur: & siue perspicuum visus & rei visae medium sit aer, siue sit aqua, a colore moueri: a quo moto mouetur oculus: sicque visionem fieri. ¶ Corollarium. Rationabiliter igitur evenit ut oculus factus fuerit aqueus.

¶ Nam aqua perspicua est, ipso igitur existente a quo, interior lumen suscipiet, & fiet actu perspicuum, poteritque a sensibilibus ut coloribus moueri quam aptissime, quod etiam ita conspicitur. Et iterum cum illud perspicuum aereum non sit, medium aereum esse dignoscitur. Et extrellum oculi non est anima videndi organum sed vis interna latet, suumque internum habet organum. hinc interior perspicuum conspicitur oculus. Et nonnullis in bello circa tempora vulneratis, pupillae poris abscessis, accidit perpetuas subortas fuissim tenebras, sicut extincta lucerna: quod pupilla internum dictum perspicuum quasi videndi lampas recisa fuerit. ¶ Quinta. Si sentiendi organa quatuor elementis aptari vellentur, sensorium visus aquae aptare conueniret: auditus, aeris, olfactus, ignis: tactus, terrae: & quia gustus, quidam tactus est, ipsum itidem terrae aptaremus. ¶ De visu iam dictum est, & de auditu sensorio, in ijs qui sunt de anima. De odoratu vero, quia quale quod odoratur, actu est: talis olfactus potentia est, quod autem odoratur, actu igne est, nam fumalis evaporatione, odorem, & suavitatis fragrantiam parit, quae quidem ab igne est. sensus igitur odorandi, potentia igneus est, hinc circa cerebrum (quod ceteris partibus corporis humidius & frigidius existit) situs est. Et de tactu etsi totum corpus obtinere videatur nullus tamen aliorum circa cor calidissimum, & cerebro oppositum, sibi sedem delegitur, se videtur, quare si ei aliquod aptandum sit elementum, cum aqua visus sit deputata aer auditus, ignis olfactus, sola terra vtei accommodetur reliqua esse videtur: itidem & gustus quidam tactus,

Grandis cap. scholia. vii. Cuinam quintum sensum aptare possent. Id difficultatis diluit quinta huius capitis conclusio in calcet litera posita. viii. Cur potius illuc, quam ibi, oculo moto, quod tunc, oculo quiete est. Et hinc duo aut plura videre, apparent. In constrictione oculi, una eius pars super alteram complicatur, & in utraque parte tam superiori quam inferiore, tam constringente quam constricta, ut discontinuat ab insecum, appareat eiusdem rei imago. Hinc ob duas in oculo receptas imagines, una res cuius sunt imagines, appareat esse duas, perinde atque in speculo fracto disrupto que in aliquot partes suum ostendens vultum, totidem efformabat effigies sua facie, quos sunt priculae vitri discontinuate, atque a continuo integritate distractae. Et conspiciens rem maiusculam per minutulos fenestrarum cancellos, qui ad arcendum vetum in transuersum ordine positis ligneolis sunt, vna rem iudicabit esse duas, si per diversa cancellorum foramina illius imago ad oculum feratur. Quandoquidem parvus ignis le magis in tenebris prodere soleat. Siquidem maius diei lumen reddit parvum ignem interdiu minus conspicuus quam minusculum offunderet exterminareque soleat. Itaque absente diei lumine reddit parvus ignis magis spectabilis. Duplicem tamen videndi modum tangit. Neuter istorum modorum veritati est consonus. Propter quidem, quod non adeat oculo nostro lumen natuum natura insitum, quod extra se sufficiat ad visionem peragendam, sed oculus (ut aer) potentia primum est perspicuum, suscepit vero in se lumine, sit actu perspicuum. Posterior vero, quod non defluant a corporibus atomi, quorsi intra oculum susceptione fiat in visu, alioquin celi, sol, altra, resque sensibiles omnes deberent in dies magis ac magis decrescere per continuum atomarum defluxum, quandoquidem omne corpus ex corporis

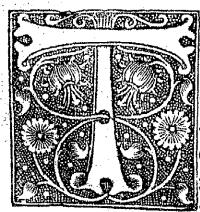
Species
orum et
in medio
tum in visu
ponendas
esse.

subtractione fiat minus. ix. Aut quia sit aqua, sed quia perspicua. Non negat Aristoteles aquam in oculo contemporamentum quicquam ad visionem conducere, cum ipsum in toto hoc capitulo astruat, sed vulnus aqueum oculi contemporamentum non esse totam sufficientemque visionis causam atque primam, & quae cum visione recurrat atque conuertatur. Alioqui quicquid aquae haberet contemporamentum, faceret visionem. Hinc causam eiusdem rei magis propriam atque propinquam in litera subnecit. x. Nam quicquid id fuerit. Sive scilicet fulgor atque signis, ut posuit Timaeus, sive lumen natiuum, ut dicit Empedocles, sive radij visui, ut asseruerunt plerique dicentes ab oculo radios ad res visas protendit, eosque inibi affici similitudine specieque colorum, & hoc per visionem fieri. At hoc modo saepiuscule monstratum est visionem non effici, quin portius eo ipso quod ex terius interiori coniungatur, hoc est quod ab extero visibili producta species in medio, simile in organo producat coloris speciem, & per susceptionem eiusdem speciei in organo, sit visio. Hinc medium ipsum a colore moueri dicitur, quod eo quodammodo alteretur per speciem ipsius coloris suscep-
tione. Et ab ipso medio moto dicitur moueri oculus, quod a medio atque perspicuo affectu specie coloris ipse oculus itidem alteretur, afficiaturque simili specie. Quocirca non possit accedendum est, qui sicut molem magnitudinemque rerum numeros, & latitudes destruit, ita & species colorum intermit, ne gatque eas diffundi per medium perspicuum, aut animalium oculis ingredi, quin portius cum Aristotele sentiendum, colores ipsos (ut in aqua eis res suae speciei gignenda natura esse auida conspiciatur) suam diffundere speciem per diaphanum, & intuentum oculos has sua similitudine afficeret. Quid si quis pertinacius admittere refuteret, ad perspectivam percipiendam prorsus inindoneus, quae hoc ex philosophia naturali tanquam solidam suorum theorematum basim supponit, hoc virgindus est ratio cinis, & consimilibus que ex hac disciplina facile colligi poterunt. Id omnibus commune est sensibus, quod talis est in nusquam sensu potentia antequam sentiat, quale sensibile est actu, cum vero sit sensatio, tunc talis sit sensus actu, quale est ipsum sensibile. Itaque oculus antequam videtur, potentia talis est, quale visibilis est actu, cum vero videtur, talis est actu. At qui non est talis actu oculus per susceptum colorum quem videtur, ergo per susceptam eius speciem. Rursum. Cum sit visio coloris parietis, aut ipse color idem numero qui adest parieti, etiam inest aeris intermedium, & oculo visibilis. Et tunc idem numero accidentis stimul diversis aderit subiectis, parieti, aeri, & oculo, quo nihil absurdius. Aut color ille parietis non suam speciem, neque seipsum eundem numero producit in aere interstitio, & intuentis oculo, sed similem speciem colorum, ut albedinem aut nigredinem, & tunc aer eo affectus colore, vere erit & dicetur coloratus, ut albus aut niger, deinde atque partes. Id autem sentientia Aristotelis repugnat, dicentes aer est incoloratum esse, quo omnibus percipientibus coloribus praeter administriculos. Aut a colore parietis nihil in medio perspicuo gigni dicent huiusmodi positionis assertores, neque itidem in ipso visibili oculo. Sed quid tunc non sequitur in tenebris a clumine videmus, quod doquidem neque aer neque oculus vel pacto debeat affici a colore qui videndus est? Et quomodo etiam tunc color mouebit medium, & intermedium aer mouebit oculum? Quod roties Aristoteles asseruerat ad visionem requiri si color visu percipiendus nihil progignat in diaphano aut in oculo visibili? Reuera tota Aristotelis de coloris & visu perimitur & in valida redditur determinatio, nihilque dictorum eius cum veritate constare poterit, si haec recipiat positio, colorem nihil prorsus efficere in aerem aut oculum. Cum itaque dilucidum sit colorum quippiam aggerare in proximo sibi perspicuo, & visibili oculo, & non seipsum eundem numerum, neque consimiliter specie colorum alterum, ut ostendit est, reliquum est ut suam speciem producat in medio perspicuo, quod videndi organo, perinde acque sonus & odor suas & in medio & sensorio species edunt. Nihil enim aliud reliquit est quod ad effectuam visionem color ipsi perspicuo aut videndi organo inferre ac subministrare possit. xi. Et extremum oculi non est anima visibili organum. Quemadmodum extrema pellis manus circumdata non est tactus organum, neque extrellum auris, organum auditus, ita neque extrema oculi cuticula ipsum circumdata, est organum visus, sed minime ipsum organi introsum latenter, quod natura circumposuit ad ipsum tutelam. Et quemadmodum vitrum ad oculum protectionem ipsum circumdata in molles habentibus oculos, vim intrasse visuam non habet, ita neque in animantibus duros oculos sortitos id cornicolum atque vitreum quod prominet, videndi habet vim, sed ad illius tutamen est datum.

Tertii capituli annotat.

Sensus actu, sensatio. **C**orpora terminata, corpora opaca: quae secundum perspicuum, lumen non admittunt. Coccineus: purpureus, excellentia rubeus & roseus.

Erit capitulo inveniā diuisionē, quatuor conclusiones duas rationes, duos modos quibus atque mediis assignabāt colores, ad primā, & duas rationes ad secundā. **D**iuisio. Vnumquodque sensibili duplū citer dicitur: hoc actu, illud potētia: ut color actu, color potentia, sonus actu, sonus potentia. Et de his vniuersaliter dictum est in ijs qui sunt de anima, & cuius sint sensus, & quomodo sonus audibile actu, sit idem auditio: & visibile actu visio: & ita in ceteris. sed quid eorum sensum actu faciat, nūc expe-

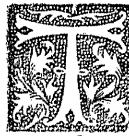
14 dicitur: & primo de colore. **P**rima conclusio. Color actu sensum faciens, is est qui extremitas est perspicuum in corpore terminato. **N**am et si esse perspicuum, aer, & aqua conueniat, ipsi tamen proprium non est, sed plerisque alijs conuenient. illis plus his vero min. Et corpora terminata, secundum extremitatem lumine recipiunt, fructu per spicula, lucidum enim aliquid, ut signis, luminis sui praesentia facit actu perspicuum eius, ius quidem absentia, tenebrae sunt. Et quod huiusmodi color sit perspicuum extremitas aut verius in perspicuum extremitate, quia proprie extremitas non est, dignoscitur.

Primo, quia propter hoc Pythagoricū colorem epiphaniā (quam superapparitionē dicimus) vocabant. Et si is color actu perspicuum mouens, & sensum faciens in extremitate sit perspicuum, consimilis tamen naturae interioris latentem credere oportet esse colorem, quanvis actu perspicuum non moueat. **S**econdo. Quia interminata corpora, ut aer & aqua, saepē colorata videntur: ut rubor rutilans in aurora: sed non quod illic verus sit color: verum propinquitas aut distantia, talis apparentia occasio est, nam neque aer neque aqua colorata sunt. In coloribus autē terminatorū siue eminus siue de prope per seuerat apparitionē: non autem interminatorum corporum. Est igitur huiusmodi color apprensus in corpore terminato. Et quod inunctus sit perspicuo indicium est, quia colores illos saepē permutari videntur, secundum quod plus aut minus assuerit perspicuum, quod quidem non ad interiora penetrat. Bene igitur dictum est colorem quividetur, esse extremitatem perspicuum, siue potius in perspicua extremitate corporis terminati. Et si quod perspicuum colore affectum est, similliter color in eius extremitate mouet, quemadmodum in ceteris, hoc tamen iterest, & etiam internum, atque in profundo residens mouet. **D**uo modi quibus antiqui medios assignabant colores. **P**rimus. Ut lumen in perspicuo, & tenebrae, ita in corporibꝫ terminatis albedo & nigredo. Et medios colores inter hos fieri putarunt ex comixatione albi & nigri: quorum unumquodque propter sui paruitatem insensibile est: medius tamen oportere nasci colorum, nam neque albedinem neque nigredinem esse necesse est: erit tamen color aliquis: quare medius. Et quia iterum ipsum misceri conueniet cum albo aut nigro, ex talis commixtione confusioneque alia enascuntur coloris species. Et cum huiusmodi valde variae fieri possint proportiones, ut primo duorum albi, & nigri, qui sine proportione & temperantia sunt, sed in excellentia quadam & excessu deinde trium, ut albi, nigri, & duorum contemperatorum, & secundum alios numeros quoscumque: hinc valde multos contingit medios enascuntur colores. Et sicut in consonationis secundum proportionatissimos numeros delectabiles enascuntur harmoniae, ita secundum similes colorum proportiones & numeros delectabilissimi nascuntur colores: ut coccineus, puniceus. Hinc euénit ut sicut paucæ sonorum sunt consonatæ, ita paucos delectabiles contingat esse colores: inordinatos autem multos: ut omnes quicunque secundum alios sumantur numeros. **S**ecundus modus est, medios colores apparere, quia color colori sit superadditus, & colorē colore videri contingat, quemadmodum pictores apparere faciunt, colorē colori pingendo superponentes: & quemadmodum contingit medios colores in aqua appareere, uno colorato alteri superposito: & quemadmodum sol per sealbus appetit, & idem per caliginem aut fumum conspectus, rubicundus appetit, & puniceus, hac de causa multos esse medios colores aiunt: quia cum album & nigrum non sint in proportione aliqua, ex ipsis adiunctorum proportionatis medius nascetur color. & consimiliter ut in primo modo ponatur in proportione: quia semper eorum qui sunt in superficie, ad eos qui sunt in profundo, erit proportionatio, qui si fuerint duo, tres, aut quatuor: sicut mutabuntur, & mediorū ipsorum apparentiae. **S**ecunda. Neque sentiendum est (ut plerique volunt) talia appearere corporū defluxibus, atque huc in modum visione fieri. **N**on visio fieret corporum contactu. At melius sit si color moueat medium perspicuum, quod motum moueat sensum, quod huiusmodi corporum attractu: nullaque sequitur videtur inconveniens.

di. Nō igitur hunc in modū visionē fieri, coloresq; apparere, probandum est. ¶ Tertia cōclusio. Primus modus medios colores statuendi, irrationabilis est. ¶ Primo. Quia sicut nulla magnitudo inuisibilis est, sed quālibet aliqua distātia visibilis: ita neq; albedo & nigredo. quare earū mixtio nō facit medū colorē, sed potius fiet qui dā aggregatus color vtriq; cōmunis: qui etsi a longa discerni nequeat, poterit forte a liqua distantia discerni. ¶ Secūdo. Quia mixtio non fit iuxta positione minimorū ad sensum, neq; minimorū secūdum quantitatem: quia nulla sunt talia quemadmo dum prius dictum est: sed diuīsione, & minimorum natura iuxta positionē (vt est minimum semen, minimus homo, minimus equus) & eorum quae adiūcēm mīscēri nata sunt. & quae ea sint, prius a nobis dictum est. nō enim homo mīscibilis est ex quo, neque color colori. Non igitur huiusmodi commixtione medijs prouenient colores. ¶ Quarta. Neque mediorū colorum quo nobis appareat, secundus approbadus est modus. ¶ Nam multi sunt medijs colores quibus nullus superponi videtur a lius color. Et ea quae superpositione apparent, non consimiliter apparent de longe, & de prope: qualiter videmus medios colores. Non igitur apparent colorū colorib; substernicō aut superpositione. ¶ Sed quāres, ynde igitur sunt multi & varij colores, vt hi extremi, hi vero medijs. ¶ Dicimus. Sicut diuersa sunt mixta, mixtorū cōtempamenta, ita multi & varij sunt colores, mixtorū & contēpamentorū naturam sequentes. Mixtorū enim hæc simpliciū superabundantia magis imitantur, hæc minus: illa vero secundum ipsorū minima, contēpamenta seruant. Et cur colorū, sonorum, et odorū species terminatæ & finitæ sint, aliud futurus est sermo.

Erit cap. scho. xiiii. Qui extremitas est perspicui in corpore terminata. Nō hæc coloris diffinitio est, vt pleriq; aurumant, nā nō omni cōuenit colori, cū nequā cōueniat colori existēti in partibus corporis opaci interioribus, qui quāvis nō sit extremitas perspicui, vere tamē est color. Sed est explicatio atq; quinā sit color actu sensu facies, hoc est visu mouēs, & efficiēs visionē. dicitur que is esse qui extremitas est, vel potius (vt inquit litera) in extremitate p̄spicui, sumēdo orationē intrāfisiū, (vt v ocat) p̄ transītu, quod apud authores crebrisculi est. Est em extremitas, aut exterior pars, aut exterior superficies corporis, quare aut substantia aut quantitas, color autē neu trū horū est, sed qualitas. Porro si pro exteriori parte sumi intelligatur extremitas, in ea color est vt subiecto, sin vero p̄ extrema superficie, nō eo inest modo, sed potius adeſt vt accidens, perinde atque albedo laciis eiusdem dulcedini, quod color & extrema superficies in eodem sint subiecto, scilicet exteriori parte corporis. Cæterum huiusmodi corpus, in cuius extremitate color est qui oculum mouet, non omnino & simpliciter perspicuum est, vt aer aut aqua, nō enim in profundo lumē admittit, quare neque diaphanum dicitur debet, neque transparens, neque translucens, sed solum perspicuum secundum quid, quod secundum exteriorem partem lumine perfundatur, quod si abſuerit, non mouebit extremitus color oculum, vt sit nocte intempera. Demum huiusmodi corpus terminatum dicitur, non quia superficiebus clauditur, cum id etiam aer & aqua conueniat, quae hic v ocat. Aristoteles interminata, sed quia secundum profundum non admittit lumen, quod proinde ad ipsum terminatur, neque se latius fundere potest. Quia propter hoc Pythagorici colorem, epiphania. Id nominis attribuebant Pythagorici colori, q; appareat super ipsum corpus opacum, & in eius extremitate spectetur. Est enim epiphania, superapparito. Hinc dies ille festus qui annua solennitate celebratur in eius mysteriū commemorationem quo tres reges ab oriente venerunt ad incunabula Christi, vt regem regum trabea carnis pre nobis induitum, tūmneribus adorāt, epiphaniavocatur, quod stella super terram apparet, ad locum nativitatis eius ut duce quodam peruerenterint, gentiumq; ad ecclesiam Christi & fidem vocationem eo ipso facto insinuarint. Non autem interminatorum corporum. Intelligenzia huius loci, talis est. In coloribus interminatorum corporum, non eadem perseverat appari-
20 tio eminus, & communis. Nobis enim a nube distantibus in qua formatur iris, varij in ea colores apparent, si autem est emus proponemus illam, nihil in ea nisi solis lumen conspicaremur. Ita in exortu diei rubor apparet rutilans in celo, quod lumen per caliginem videatur. Si vero essemus in media regione aeris, non illa nobis appareret ruboris rutilatio. Secus autem est in corporibus terminatis, quae eodem modo semper colorem ostentant. xv. Ut lumen in perspicuo, & tenebra. Lumen habitus est, tenebrae priuatio, albedo autem & nigredo, qualitates sunt positiva, ve-
21 rum ea ex parte non hinc sumenda est comparatio, si modo ritus iherit debet, sed potius eo ipso quod sic lumen in affirmatione est & dignus, tenebrae autem in priuatione, & a perfectione aliena, ita albedo perfectior est natura colori, & lumen respondens, nigredo vero in negatione est, & imperfectione quadam, tenebrarumq; propemodum remula. xvi. Nulla magnitudo inuisibilis est. Aut se, aut alteri coniuncta, Nempe magnitudo id molis habens, quod per se & ab alijs sepa-

Epiphania.

ratum, mō uere visum potest, per se visibilis est, vt grandis laxi aut arboris. Quæ vero adeo: ex gressu est molis, vt ea ab alijs separata nō se se visu obijcere sufficiat, vt millesima pars magnitudi nis grani milij, per se quidē nō est visibilis, verum alijs cōluncta viſū mouet. Et v trouis modo visibilis est magnitudo. Aristotelis ratio suum haber robur in antiquos, qui dixerit albedinē & nigredinē etiam cōmixta & coniuncta non posse a visu neq; per se nec cum alijs. conspici. Sed diuīsione, & minimorum natura iuxcapositione. Minima secundum sensum sunt exiguae molis corporis, quæ sensus quidē percipit, verum eis minora percipere nō potest, & nulla sunt talia, q; datis quantitatisq; quæ sensus percipit, adhuc minora possit percipere secundum diuīsionē virutis sensuū in partes proportionales. Minima autem secundura quantitatē diceretur corpora adeo parua, q; eis minora dari non possent, & nulla itidem sunt talia, ob diuīsionem quantitatis line stria & termino. At vero minima secundū naturā sunt corpora naturalia, quæ sub aliquā tam magnitudine formam substantiale seruant, quæ sub minore seruare nō possent, q; nō est nata ea forma sub minore cōsistere. Itaq; mixtio fit diuīsione eius quod miscetur, & cui miscetur vt vini & aquæ. nā v inī diuidit aquā infusam in minimis (que natura sublīster possunt) aquæ particulas, sic q; si in minores diuidetur, non possit in illis forma aquæ conseruari. E diuerso itidē aqua diuidit vini ī huiusmodi inutissimas natura p̄tes, sic q; sub minutioribus vini forma non sit nata cōseruari, & ex huiusmodi diuīsione, & particulari vnius inter alterius particulas in terpositione, cōpletur mixtio, vt amplius declaratum est in ultimo capite primi de generatione. xviii. Mixtorū enim hæc simpliciū superabundantiam magis imitantur. Aliqua mixtorū excellētiā simpliciū elementorum propius imitantur, vt lucem igneā, diaphanitatem aeream aut aquæ, & non habent alium colorem. Aliqua vero minus, vnius elementi sequuntur conditionem. Alia vero seruant contemporāta elementorum secundum minima, quia in eis omnium elementorum contemporāta adeo ad mediorū cōsiderat & æqualitatem accedunt, vt vix bene discerni possit quodnam elementum dominetur in eis.

¶ Quartū capitū annotatiuncula.

¶ Purpureum, alurgum. ¶ Ceruleus, cyaneus, subobscurus color quasi niger, nigro viridiq; medi⁹. ¶ Acre, ponticum. ¶ Acidum, strictuum stypticum. ¶ Colorū, & saporū mutuam habentes respondentiam dispositiones.

Album	Nigrum	Dulce	Amarum
Flauum	Liuidum	Pinguē	Salsum
Punicum	Purpureum	Acre	Austerum
Viride	Ceruleum	Acutum	Acidum

¶ Figura polygonia, figura multangula.

Vartum caput cōtinet nouem cōclusions, quatuor ratiōes ad quartā, definitionē saporis post quintā, species saporū, & colorū post sextā, & quatuor rationes post nonā. ¶ Prima conclusio. Quia de sono & voce sufficiēter in ijs qui sunt de anima, determinatum est de odore sermonē facere videtur idoneū. ¶ Nā de ipso varia fuit antiquorū sentētia: quae quidveri qđve falsi cōtineat, hac determinatione dilucebit. Quæ tamē de ipso prius determinauimus, hīc certa & explorata tenere debemus: vt fere consimiliter de odore, vt de sapore sentiendum esse non tam ipsorum eandem esse passionem, nam illius, olfactus est: huius vero, gustus. Et sapores nobis odoribus certiores, perfectioresq; haberi. nam odoratum prauum, & multis animalibus inferiore habemus, gustum autem certum: quia tactus quidam est, qui nobis certissimus habetur. Idcirco a gustu & saporibus determinatio-
nē exordium sumere, non absorum præterq; rationem videbitur. ¶ Secūdo. Nō recte putat Empedocles saporē esse de natura aquæ, q; in aqua quādā sint minucula corpora de saporū genere, ob suam quidē pārūtātē insensibilitā, quæ suo defluxu sapores efficiant. ¶ Nā fructibus aperto soli expositis, sapores mutari videbuntur, itidē & fructibus igne concoctis, tales autem sapores ab aqua trahere nō possunt. Non igitur causantur sapores ex corporeis ab aqua defluxib; quin potius humidi resolutione tempore facta, variāq; coctione, acrē, acerbum, dulcem, amarū & omnimum sibi assumunt saporem. ¶ Tertia. Aqua non est vniuersalis materia saporū (quam panspermiam dicere solēt) vt aqua, vna parte vnu saporem præster, & altera alterū. ¶ Nam ex multis parati sapores videmus, & ex eodē diuersos: quae aqua nō esse cognita sunt. Neq; id etiam verum est, omnem saporē in aqua gigni,

20

Ita in exortu diei rubor apparet rutilans in celo, quod lumen per caliginem videatur. Si vero essemus in media regione aeris, non illa nobis appareret ruboris rutilatio. Secus autem est in corporibus terminatis, quae eodem modo semper colorem ostentant. xv. Ut lumen in perspicuo, & tenebra. Lumen habitus est, tenebrae priuatio, albedo autem & nigredo, qualitates sunt positiva, ve-
21 rum ea ex parte non hinc sumenda est comparatio, si modo ritus iherit debet, sed potius eo ipso quod sic lumen in affirmatione est & dignus, tenebrae autem in priuatione, & a perfectione aliena, ita albedo perfectior est natura colori, & lumen respondens, nigredo vero in negatione est, & imperfectione quadam, tenebrarumq; propemodum remula. xvi. Nulla magnitudo inuisibilis est. Aut se, aut alteri coniuncta, Nempe magnitudo id molis habens, quod per se & ab alijs sepa-

ipsa a calido vt igne aut sole passa, nam aqua est humidorū subtilissimū, & oleo subtilior: quāvis oleum viscositate suā se plus diffundat, aquā autem vt glutino carens dissipetur. Hinc aqua difficultē oleo in manu seruatur. & aqua calefacta sola ī grossa rī non videtur. Requirunt autem sapore omnes maiorem grossitatem, non itaq; sufficeret calidum ī aqua gignere saporem. ¶ Quarta. Terra potius ad generandos sapores causa esse videtur. ¶ Primo. Quia sapore praeedita grossitatem seruat, & ex terra nascentia & ortū ducunt, vt fructus. ¶ Secundo. Hoc multū physiologorum assertū videntur, dicentes per quācunq; terrā transierit aqua, ab illa sibi trahere sapore, quod statim in aquis salinis est manifestū. Sal enim: quedā terrae species est. ¶ Tertio. Quia aqua cinerib⁹ colata redditur amara, ab ipsis quidem amaritudine ducta. ¶ Quarto. Quia fontis hī dulces sunt, hī amari, hī acres, illī austeri, & oīmodas saporū differentias representantes, quæ varietas non nisiā terrarum varietate ducta videtur. ¶ Quīta. Rationabiliter fructū species maxime savorum differētias obtinent. ¶ Nam fructus, humidi sunt, & terref: & sapore gigni videntur, cum a terreo sicco patitur humidū. Indicia sunt, aqua falsa, aqua cineribus colata, & varia fōtanarum aquarū savorum genera, est em̄ humidū natum pati a suo cōtrario, quemadmodū & alia contraria. Et cum ignis siccus sit, natum est etiā pati ab igne, sed magis a terra, nā ignis primo siccus non est, sed calidus: vt alio dicitur est loco terra vero primo secca est. Quemadmodū enim qui coloribus & savoribus affecta coluit lauatque aquis, talem in aquis colorem relinquit & sapore: hūc in modum terrenū siccum (agente calido) per humidum latum, talem relinquit passionē. ¶ Diffinitio 24 savoris. Hinc talem savori aptare poterimus diffinitionem. Sapor est a terreo sicco in humido facta passio, alteratiua gustus de potentia ad actum. Gustus enim priusquā saporem percipiat, est in potentia ad eum percipiendū, sicut scīens ad speculari. Est enī sentire, vt speculari. ¶ Sexta. Nō decuit sapore ī solo sicco cōsistere. ¶ Nam sapore sunt ad nutriendū animalium autē escæ non uno constat, sed mixtæ sunt omnes, tāgibiles quidē, quo augmentum aut decrementum præstet. Sapidae & gustabiles, quo nutriant, nutritiuntur enim omnia dulci, aut simpliciter, aut cōmixto: quod alio determinādū est loco. Et augmentum & nutritiatio fiunt præstāte calido, nam calidum, alimentū parat & digerit, quod leue autē & dulce est, attrahit amarum autem, salsum, & graue, suo pōderē subsidēs relinquit. Et id animalib⁹ & plantis, et intra nos, ratione euēnit: quandoquidē exterior calor in exterioribus consimile operetur, maris enim leue et dulce, calore extrahitur, graui et amaro subsidē te relīcto. Sed quāres: cū nutriamur dulci, cur alij savoris, vt salbus, vt acut⁹, fercu lo cōdiendo misceantur? Hoc est ne celerius aequo natura trahat alimentū, est enim dulce, nīmis nutritiuum, atq; supernatiuum. ¶ Species savorū. ¶ Species savorū 26 vt species colorū quadā similitudine et proportione respōdent. Qui enim in savoribus sunt dulce et amarum, sunt in coloribus album et nigrum. Et pinguis sapor, vt dulcis est: salbus vt amarus. Et flauus color, vt albus est, līvidus vt niger. Et reliqui qui quadam similitudine sunt medij savoris: scilicet acre, austерum, acutum, acīdū. Colores vero, puniceum purpureum, viride, ceruleum, possuntq; hoc ordine dīgeri

Album	Nigrum	Dulce	Amarum
Flauum	Līvidum	Pingue	Salsum
Puniceum	Purpureum	Acre	Austerum
Vīride	Ceruleum	Acutum	Acidum

Et sicut in perspicuo tenebræ sunt priuatio lūminis, ita nigredo vt priuatio est albedinis, et amarum vt priuatio dulcis. Hinc cīnis omnīū combustorū amīcatissim⁹ est: quod totū expiratum exhalatumque sit dulce. ¶ Septima. Democritus et alij cōsplices nō sane putant omnia sensibilia esse tangibilia. ¶ Nā omnes sensus operaretur quosdam tact⁹ esse: quēadmodū est tactus, quod quam falsum sit et irratio-

nabile, non est cognoscere difficile. ¶ Octaua. Deficiunt item magnitudine, signa, aspero: lēgi acuto, & obtuso, communibus sensibilibus vt proprijs videntes, atque propria esse putantes. ¶ Nam et si non omnium sint sensuum, sunt tamen tactus & visus: quare communia sunt, & non propria. Et hīc euēnit vt visus & auditus circa illa decipientur, circa colores autē & sonos non decipientur, nam sensus circa propria non decipitur. ¶ Nona. Democritus nō rite propria reducebat communia: vt album ad leue, nigrum ad asperum, & savoris ad figurās. ¶ Primo. Quia nullus sensuum magis communia sensibilia vīsu cognoscit. Si igitur savoris reducantur ad figurās, & vīsus magis figurās apprehendat: magis & gustu apprehendet savoris hoc autem falsum est. ¶ Secundo. Gustus in nobis certissimus est, est enim tactus quidam. At cum certioris sensus sit, minima & minus sensibilia percipere: si figure maxime sint gustus: & ad lēue & asperum reducantur album & nigrum, illa maxime discerneret gustus, & quācunque figurās participant. ¶ Tertio. Sensibilia propria contrarietatem habent: vt in vīsu contraria sunt album & nigrum, in auditu grave & acutum, in odoratu & gustu dulce & amarum. Figurās autem nihil est contrarium, quæ enim polygoniarum circulo assignabitur contraria. Non igitur rite savoris reducunt ad figurās. ¶ Quarto. Figurārum species in infinitum prodeunt, non autem sensibilium propriorum & savorum. Cur enim aliquæ & certæ semper sentirentur, occurserentque sensui, aliæ vero nunquam? Non itaque bene sensibilia propria ad communia reduxere. Et hæc de savoribus dicta satī sint, specialiora, quoad de vegetabilibus & plantis considerationem faciemus: relinquentes.

Varti capitī scholā. xxii. Neq; id etiam verum est, omnem savorē in aqua gigni. Potuerunt fortasse antiqui in hūis credulitatem induc, omnem scilicet savorē in aquā gigni, quod viderūt nullum savorē sine humido aut in trāno rei quæ gustatur, aut extraneo percipi, vt salvia quam prouida natura animalibus præstitat ad savorēs dijudicandos, aqua autem humidū. Verū ex hoc solum efficiunt humidū aqueum ad sentiendos savorēs necessarium esse, non autem vt sint substantiae savorēs in proprio subiecto, aut vt in eo gignantur. Videntes enim aquosiora, vt fructus immaturos, minus esse savorēa, cum vero aqueus ille humor imminutus est & digestus, passusque a terreo sicco, tūc in eis gravior est & iucundior sapor, vt cū maturuerunt fructus. xxiiij. Diffinitio savoris. Hæc diffinitio quatuor savoris causas complectitur. Formam, cum dicitur esse passio, affectioque, & qualitas. Efficientem, cum dicitur esse passio facta a terreo sicco, est enim terrenū siccum, causa efficientis savoris, vt instrumentum præcipue formæ adminicularium. Materiam, cum ea passio dicitur facta in humidū, siquidem humidū præsertim aqueum, hoc est substantia habens humiditatem, aut parentem & copiosam, vt fructus, aut latenter & paucam neque sufficientem denominare subiectum solum humidū, vt piper & cetera id genus, subiectum est savoris. Debet autem hūi smo di humidū mixtum esse, & non simplex, hīc neque aqua neque aer sapida sunt. Debet item mediocritate & temperatū, quare nīmiam habentia humoris excellētiam, non sunt affecta savorē, aut admodum debili. Demum id humidū debet esse quicquam passum a terreo sicco, vt aqua mixta liquido prodit, quæ vbi nīhila terra passa est, insipida est, vbi vero per terram aut cineres transitū fecerit, contraxit savorē. Demum & finis savoris notatur in data descriptione cum dicitur esse passio alteratiua gustus de potentia ad actum. Natura enim ordinatū savoris & instrumentū savoris, vt gustum moueant de potentia operandi ad actum operandi. Nempe ante savoris actualem perceptionem gustus est solum in potentia ad operationem, sicut habens sciendi habitū, & non considerans, est in potentia ad contemplationem. Cum vero percipitur actu savoris, & mouet gustum, cum gustus per savoris admotionem est in actu operandi. Perinde arque scientiam assecutus, cum per habitum operatur, actu considerat. Est enim gustus vt habitus, gustatio vero savoris, vt consideratio, quemadmodum savorē dictum est prius. xxv. Animalium autem escæ nō vno cōstant. Vno, vno contemporeamento elementi, sed pluribus, ex cibis enim sumptis secerunt anima quatuor humores, quibus vita constat, prout illī cibū hūtū vel illū contemporeamenti plus participant. Ex puriori enī quod est simillimum igneo, natura facit cholaram, ex eo quod est simillimum aeri, & puro quidem, facit sanguinem, ex eo deniq; quod simillimum est contemporeamento aquo, phlegma, demum ex cōtemporeamento terreo, atrā bilem, quare cōstat cibos omnes quibus vescuntur amplia, mixtos esse, diuersorumque contemporeamentorum. Qd̄ dra. autē obīcūt nonnulli Salamandrā serpētē præsentissimi in veneti, suoq; afflatu enēcātem omnia so Chamaēloigne vivere, & Chameleontē solo aere vētōq; nutriri, innitētes illi Ouidiano de Chamgleōte, icon.

Quatuor
savoris cau-
sæ secundū
quatuor
causalū ge-
nera sum-
pita.

F i

Id quoque quod ventis animal nutritur & aura,
Protinus assimilat tetigit quoscunque colores.

Respondendum est ignem illum quo viicit Salamandra, non purum esse, sed ex quatuor elemenis contemporatum, ita & aerem quo (vt) ferunt alitur Chamaleon, sicut halitus noster quo pascuntur muscae, contemporarus est, & aqua salsa qua vivunt aequorei pisces, itidem contemporata. Et sicut in vniuerso sunt fluminia, ita quoque in nobis sunt venae repletæ sanguine, que maxime nutritur caro. Etiam in oculis sunt subtile venæ plena sanguinis admodum puri pro aliamento oculi, quemadmodum in arborum folijs conspicuntur fibræ, ut filamenta quædam. Tægibiles quidem, quo augmentum aut decrementum præsent. Tægibiles in quam secundum molem argum magnitudinem, secundum quam præstant augmentum, sunt & tangibiles secundum qualitatem esse animalium, verum id non intendit litera, qd secundum qualitates neq; cremenntum præsent, neq; decrementum. xxvi. Species saporis ut species colorum. Duo primi limites a sursum in deorsum duci, sunt colorum, prior quidem, & ad leuam, eorum qui in affirmatione, posterior vero in negatione. Et primus color vnius, primo alterius ut extremo aduersatur, ceteri vero vnius, ceteris alterius secundum numerum similem respondentibus, ut medijs medijs. Tertius vero & quartus limes, saporum species complectitur, prior quidem perfectiores, posterior imperfectiores, similesque inter se contraria etiam seruant, quam & colores habent dicti sunt. Itaque horum quatuor limitum primus tertio responderet, & secundus quarto, hoc modo.

Colores in affirmatiōe	Colo. in negatiōe	Sapores in affirmatiōe	Sapores in negatiōe
1 Album	1 Nigrum	1 Dulce	1 Amarum
2 Flavum	2 Liuidum	2 Pingue	2 Salsum
3 Punicum	3 Purpureum	3 Acre	3 Austerum
4 Vitride	4 Ceruleum	4 Acutum	4 Acidum

xxix. Figurarum species in infinitum prodeunt. Id potissimum de figuris planis & rectilineis intelligitur, ab angulis nomen foris. Nam additus angulus figurae speciem variat, vt et trago nus altera figurae species est a trigo, & pentagonus a tetragono. At data quocunque angulo sum figura, alter ei angulus adiungi potest secundum naturalem numerorum seriem, quare quot cuncte datis figurae speciebus, plures adhuc dari possunt. Haud secus atque dato quocunque numero, altera numeri species adiunctione vnitatis effici potest. At quemadmodum circa predictum quantitatibus in logisticis diffusus annorum est, numerorum species non a rerum sed rationum diversitate sumuntur, ita sane & in figuris specierum diversitas non ex rerum diversitate prouenit, figura enim nihil aliud est re ipsa quam dimensio termino aut terminis clausa, quare re ipsa idem esse potest trigo & pentagonus, sed ex diversitate rationum, dicitur enim trigo, quia tribus lineis rectis claudatur, pentagonus vero quod quinque, sicut vnum & idem primo concavum est, deinde facta inuersione, con vexum, tamen concavum & con vexum species diversa sunt. Ita & eadem res est caliditas & calefactio, quae non modo species sed & genere discordant, ob rationum distantiam arque discrimen. Ceterum quod saporum species determinatae sunt, hinc liquet, quod in unoquoque sensibilium genere determinatae sunt extrema, determinatae autem extremitates, media esse infinita impossibile est. Præterea si essent infinitæ, deberet omnes a sensu percipi, non enim aliqua extractio ob quam aliquæ & determinatae semper sentirentur & perciperentur a sensu, alia vero nūc perciperentur. At solum finitæ, & certo numero determinatae, a sensu percipiuntur, igitur solum sunt finitæ sensibilium & saporum species.

C Quinti capitinis annotat.

¶ Enchyma corpora, quæ sapore prædicta sunt, est enchyrum, sapor. ¶ Achyma vero sunt, quæ sapore carent. ¶ Ostracoderma sunt, quæ testiculis pellibus ut ostrea integuntur, est enim ostracion testa, & derma pellis. ¶ Scoriæ, expurgamenta metallorum & feces. ¶ Myron, liquidum odoriferum vnguentum. ¶ Hyperbole, excessum. ¶ Rheuma, fluxus, fluor. ¶ Thorax, pectus, & pectoris tegmen, ut lorica:

Vintum caput continent decem conclusiones, tres rationes, et descriptionem odoris ad secundam, vnum corolarium ad tertiam, vnum corolarium ad quintam, duas rationes ad septimam, duas questiones ad octauam, et quinque rationes ad decimam. ¶ Prima conclusio. Et aere et aqua odorari contingit. ¶ Nam ut de sapore dictum est, pene consimili modo de odore sentiendum est. Quod enim terrem siccum ad sapores operatur in humido,

id enchyrum humidum ad odores operatur in enchyrum sicco. Atqui enchyrum in aera fumida resoluunt expiratione: & consimiliter in aqua, si lota ablutaq; fuerint. Igis & aere & aqua odorari contingit, qd & in ostracoderma, & in aqua odo rari consimiliter, illuc nō existente aere, nā aer semper aquæ summa petit, superq; natare videt, nec pisces ipsi spiritu ducunt, quo valeat ipm respiratu attrahere. Et licet esse perspicuum, aeris & aquæ commune sit, nō tñ ipsis (quia perspicua sint) odorantur, sed secundum qd fumale spiratione calido resoluente aut lotione aliqua recipiunt, quæ admodum dictum est. ¶ Secunda. Odor passio est enchyri humidu siccocq; participantis. ¶ Primo. Quia elementa, ignis, aer, aqua, terra, odore vacat: quia eti ipsorum humida & siccum, enchyrum essent nō tamē humidu & siccum in eis sunt commixta atq; consimiliter. ¶ Secundo. Mare odorum est qd iam humidu & siccum permixtione habere dignoscitur, & sal magis odorabile, quod ea magis consimiliter habeat, vitrum vero minus, quod nimis terreum sit, qd ab utroq; manifestat eliquum oleum. ¶ Tertio. Lazides & metalla quæ achyma sunt, inodora consimiliter omnia. Hinc aurum inodorum est, nam maxime omnium achymu est. Aes autem & ferrum odora sunt, quod sint enchyra, quorum consumptu humido, scoriae, exustæq; feces, inodora relinquentur: tum qd achyma, tum quod humidu & siccum debita careat consimiliter. Et argentum & stannum & ligna odorabilia sunt: nam sunt enchyra. Argentum autem & stannum aliquibus magis, alijs vero minus, sunt enim aquæ. Et ligna aquæ minus alijs olfactu percipiuntur, minus enī fumal spiritu habere videntur. Hinc dicebat Heraclitus, si omnia fumus essent, narcs utique omnia discernerent. ¶ Descriptio odoris. Ex his talem odoris descriptione elicere poterimus. Odor est humidu siccocq; enchyri passio, olfactus de potentia ad actum alterius, siue ab aquæ humido siue aereo sit facta, est enim utrumque humidum. ¶ Tertia conclusio. Neq; odor exhalatio est, neque vapor, neque utrumque simul: vt varijs varie opinati crediderunt. ¶ Primo. Quia exhalatio nō fit in aqua: vbi tamē odorantur, & vapor, humiditas quedam est, in aquam solui parata, non est igitur odor, aut exhalatio, aut vapor. Neque per idem, utrumque est, nam (ut dictum est) odoratur in aqua, vbi non est exhalatio. ¶ Secundo. Quia idem est existimare odorem exhalationem, vaporem, aut utrumque esse, ac si ipsum credamus a corporibus esse deflexum. Atqui ipsum esse corporeum defluxum, incommode reputamus, nō est igitur odor aut exhalatio, aut vapor, aut utrumque simul. ¶ Corollarium. Hinc fit ut odor percipiatur, cum humidum aut aeris aut aquæ ab enchyra patitur siccitate. ¶ Quarta. Recte odorum species, saporum speciebus quadam proportione similitudine respondent. ¶ Nam & similibus nominantur: ut odor dulcis, amarus, pinguis, salsus, acer, austerus, acerbis, acidus. Et ut quidam sapores difficilis sunt degustationis, ut amari: ita putrum, odores, grauis difficultisq; sunt odoratiois, & quod in aquo sapor, in aereo & aquo odore. Et ut frigus & congelatio sapores hebat, calidum vero mouet: ita frigus & congelatio exterminat odores, calor autem fragrantiam promouet & excitat. Nil mirum igitur si saporum speciebus consimili quadam proportione odorum species respondent. ¶ Quinta. Plerique odorum, delectationem aut tristitiam per accidens affeunt. ¶ Nam cibariorum odores, sicut & sapores, esurientibus delectabiles sunt, saturis autem atque refartis neque sapores delectabiles sunt, neque odores quibuscumque enī esca delectabilis nō est, neque eiusdem odores afferet delectabiles. Sunt igitur nō nulli odores per accidens & alimenti ratione delectabiles, tristabilesve. ¶ Corollarium. Quapropter hi odores animalibus sunt communes. ¶ Sexta. Quidam sunt odores secundum se delectabiles. Nam quidam sunt delectabiles nihil ad escam & edendi desiderium facientes: ut odores florum: quin potius obsunt. Hinc Stratis Euripi dem increpans aiebat. Cum lentem decoquas, non infundas myron. Et qui poculis bene olentes flores miscent, hoc faciunt, duabus sensibus odoratui & gustui delectantur.

stationem afferre volentes. ¶ Septima. Odor secundum se suauis & delectabilis, hominis proprius est, qui vero una cum saporibus suae sumit deletabilitatis occasionem, et hominibus et peccoribus communis. ¶ Primo. Quia homines, frigidi sunt cerebri, vsque adeo ut ciborum ascendentis sumi, ob loci frigiditatem incurrunt, rheumata et noxiis infirmatum laesiones hominibus inferentes, talis autem odor tali frigiditati obsistit, hisque aduersatur nocum est. Est enim cerebrum natura frigidum: & sanguis iuxta illud existens angustis venulis contentus, facile in frigidabilis, alijs autem animalibus illa non est necessitas. ¶ Secundo. Solus homo illis gaudet florum odoribus, illorumque calor frigiditatis cerebri hyperbole temperat & excessum, fitque grata commensuratio. Est enim odoris virtus natura calida: & hominis cerebrum ceterorum animalium frigidius ac humidius: quod aliorum animalium cerebra magnitudine excedat. Hinc non omnia animalia, sed homo, & quadam terrestria respirationis usum habent. Homo ad duos usus. Primo ad thoracis & praecordiorum refrigerium. Secundo ad suscipiendos odores, contemplandrumque cerebrum. Bruta vero ad internum calorem temperandum, & aliorum odorum sensum ad cibum prosequendum. Hinc merito secundum se suaves odores hominibus proprii sunt, per accidens autem delectabiles, & hominibus & bruis communes. ¶ Octaua. Quae non respirant, odoris sunt capacia. ¶ Id enim manifestant pisces, entoma (quae nos insecta dicimus) apes, paruae formicæ (quas nonnulli σκύπας vocant) & purpuræ marinæ, quae longe propter odorem properant ad escam. ¶ Prima quæstio. Quomodo non respirantia odores percipiunt, si respirantia non nisi uno modo, spiritum ducendo, odorum sensum habent? ¶ Huic quæstioni in ijs qua sunt de anima, satisfactum est, duos ipsis esse odorandi modos, unum respirantibus, sensorium reuelando, similem videndi modo animalium oculos palpebris contactos habentium, & alterum non respirantibus, non reuelando atque detegendo sensorium, sed apertum & patens odorum differentias semper habentibus: ut animalium duris oculi, semper obuii sunt & patentes occurritibus coloribus. ¶ Secunda quæstio. An bruta indignentur odoribus secundum se grauibus? ¶ Dicimus quod non, nisi molestiam & dolorem ipsis (ut carbonum & sulphuris fumi facere solent)ingerant. Facit enim carbonum fumus capitis grauedinem, pariter & sulphuris odor, & plerunque corruptunt. Et neque secundum se graues & male olentes odores prosequuntur aut fugiunt, nisi (vt dictum est) cum ipsis seruant ad gustum & escam, tunc enim ipsos prosequentur. ¶ Non conclusio. Rite videtur olfactus imparsensum numeri medium obtinuisse locum. ¶ Nam aere & aqua odoratur, & per hoc cum auditu & visu concordat: & odorum multi nutriti conuenientes sunt & apti: & in hoc conuenit cum gustu, est denique humili & siccii, quae passiones sunt tangibles. Est itaque conuenienter locatus sensuum medius, qui cum omnibus in aliquo communis habetur. ¶ De cima conclusio. Pythagorici male afferuerant nonnulla animalia odoribus nutriti. ¶ Primo, Quia nutriendis ut cibum oportet esse compositum, nam nutrita non sunt simplicia, hinc euenit semper cibi superfluitas aut extra, aut intra: ut aibori cortices monstrant, odor autem non est compositus, non igitur nutrit. ¶ Secundo. Quia aqua per se, nisi commixta fuerit, non nutrit: igitur tanto minus odor. ¶ Tertio. Quod nutrit, corpus esse debet, odor autem corpus non est. ¶ Quarto. Corpulentus aer aptus nutritiōnē non fit: tanto minus igitur id fieret odor. ¶ Quinto. Locus cibi receptius, stomachus est, odoris autem receptivum, in capite est, nam quando cum aere aut spiribili subit fumositate, ad spirativum vtique vadit locum, non est igitur odor nutritius. Etsi odorabile ut odorabile est, nutritiōnē non conducat: confert tamen (vt dictum est) ad sanitatem. Et deodoratu haec tenus dictum sit.

Vinti capitlis scholia. XXX. Quod enim terrem siccum ad sapores operatur in humido. Saporis, terrem siccum effectuum est, humidum autem susceptiuū, odoris vero, humidum aut aereū aut aqueum effectuum est, siccum autem præsertim igneum receptiuū & subiectum. Neque illi obstat nos. Aer & aqua odorare, quæ humidæ sunt, nam canō prima sunt odorum subiecta, quibus primum inest odor, sed duntaxat odorandi media, per quæ species odo rum diffunditur. Odor autem in sicco est ut primo præcipuoque subiecto.

Quod autem fragrantius spirant flores imbre perfusi, & tempore pluviioso quam altero, nō eo venit quia odor sit in humido, sed quia aer imbriferis vaporibus denaturus impedit florū spiramina lacius per aere diffundi, eaq̄ in vntū cogit constitutus q̄sli esset aer serenior, at vntū vnta, fortior est scipia dispersa. Vt hemēti⁹ itaq̄ mouet odor tū olfactū, quā tempore sereniore. Ecce eidē rei inest (vt cōtingit) odor & sapor, illi⁹ odor quidē in sicco, & sapor cōsistit in humido, sed vroq̄ quidē cōperato & cōmixto, quare in mediocritate reducta hūsmodi siccū & humidū, bene se simul patiuntur in eodē, sicut calidum remissius & frigidū simul assunt aquæ tepidæ. Nō tamen ipsis quia perspicua sint odorarum. Elsē perspicuum, cauā quidē est necessariā & remota ut per quicquam odorarum, quæ enim perspicua non sunt, ut corpora opaca, per eas fieri nō valeat odoratio, q̄ per ipsa diffundi nō potest fumalis evaporation. Verū id ipsum nō est causa illius sufficiēs & propinquia, nō enim oportet si quicquam sit perspicuum, protinus per ipsū fieri odorationē, aer em̄ lumine perfusus, & nō affectus fumali evaporatione, perspicuus est etiā actū, & tamē per ipsum sic dispositū minime sit odoratio, quare requiritur in odorandi medio fumalis spiratio nis recep̄tio, tāq̄ causa per se & propinquia. Præterea quāuis non nisi per perspicuum vel actū vel potētia odorearum, tamē eius perspicuitas atq̄ diaphanitas causa per se non est odorationis, cū nō minus in tenebris & absente lumine odorearum, quā eo praefente, sed alia illius est causa propria quæ dicta est. XXXIII. Nec per idem vtricq̄ est. Quia fieri nō potest odoratio, nisi a corpore odo ro fumalis emanauerit spiratio, ut experientia liquido compertū est, autumauerunt antiqui odo rē, aut a vaporē, aut exhalationem, aut vtricq̄ exorsimil esse. Sed id credere perinde est, atq̄ si quis putaret colorē esse lumē, q̄ nō possit fieri coloris vīsō sine lumine, aut sonū esse percussione corporis sonatū, vel motū aeris, q̄sline iis nō fiat sonatio. Nēp̄ odor manet in corpore odoro, neque ab eo discedit vñquā, fumalis autē spiratio resolute calido, aut absoluēte humido diffunditur per aerē & aquā, neque solū numero ab odore discrēpat, sed & specie, q̄ fumalis evaporatione quiddam substantia sit, odoris specie affectū. Præterea cū odor sit passio, accidētariaque affectio, quonā p̄ actū esse poterit aut exhalatione aut vapor, quæ substantia sit. XXXVI. Odor secundū se suavis & delectabilis, homini proprius est. Odor secundū se delectabilis est, qui nō saporis gratia, sed sui dūtaxat queritur, ut odor florū, cynamomi & thuris secundū se voluptate afferit homini, nō em̄ proper sapore cōstitutus experitur. Et sol⁹ homo huiusmodi afficitur odoribus, quāuis em̄ brura illis etiā odo ribus imbuuntur, non tamē afficiuntur voluptate aut dolore ex illorū perceptione, ut homines. Quod si quis obiectet, apes, florū & chymī odores cū voluptate prosequi, id nō imus insicias, & odores illos florū qui homini per se delectabiles sunt, dicimus apibus per accidētia delectabiles esse, expetuntur enim ab iis volatilebus saporis gratia, neque id inconveniens putandum est. Odor autē per accidētia delectabilis est, qui nō uiḡ gratia, sed saporis vna cū eo coniuncti expetitur, ut nō dōr assarū carnium afferrit hominivm olorū propter saporē, & brutis odori alii. Entū eadem ratione delectabilis est. Habet igitur homo odores bifurcā delectabiles, & per se, & per accidētia, bruta vero tāq̄ uno modo, vtricq̄ alterius gratia. XXXVIII. Facit enim carbonum fumus, capitis grauedinem. Quod sulphuris odor corruptat animal & exanimet, satis exploraruni est, cū etiam modicus & exiguis illius odor grauerit olfactum laedat. Quod vero carbonis odor non nunquam mortem inferat, tradunt annales, qui referunt Iouinianū imperatō Romanorū octauo mēle postquam imperare cooperat, odore prunarii suffocatū atque excitū esse, author Orosius.

Sexti capitlis annotat.

Diesis, toni diuisio: quod & semitonium minus dicitur. ¶ Propinquum mouēs, sensibile actū. ¶ Elementa, literæ. ¶ Minimus sapor, minimus sapor actū. ¶ Sensibile propinquum & coniunctum, sensibile actū.

Extum caput continet tres quæstiones, eatum solutiones, vnam rationem improbantem, tres probantes, antiquorum responsem, et eius improbationem ad primam, tres rationes visible prius tempore meadiū immutare contendentes, antiquorum responsem, et im probationem ad secundam. ¶ Prima quæstio. Cum omne corpus sit in infinitū diuisibile, an sensibiles passiones, color, sonus, odor, sapor, caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, grauitas, levitas, mollities, durities, in infinitū partiantur? Quod non ita sit, videtur: quia sensum in infinitū diuidi oportet, est em̄ earū vnaquaque actū

ut in hoc, quod possit mouere sensum, hoc autem falsum esse videtur. Nam oportet omnem magnitudinem sensibilem esse: cum sensus ut visus non apprehendat album & nigrum sine magnitudine, album enim & non quantum videre impossibile est. Sed oppositum etiam appetit. ¶ Primo. Quia cum omne corpus infinitum sit partible, si passiones illae diuisibiles hoc modo non essent, tandem daretur corpus sensibile sine colore, caliditate, frigiditate, humore, siccitate, leuitate, & gravitate, hoc autem impossibile. ¶ Secundo. Quia sensibilia corpora essent ex non sensibilibus corporibus. At ipsa ex sensibilibus componi necesse est, non enim ex mathematicis componuntur corporibus. ¶ Tertio. Quia si aliquid esset tale sine sensibili passione, sensu non cognosceretur, a quo igitur cognosceretur, nisi ab intellectu dixeris? sed intellectus talia exteriora sine sensu non intelligit. ¶ Antiquorum solutio fuit passiones esse diuisibiles, pariter & magnitudines diuisibiles. Sed magnitudines imparibiles non esse, ex imparibibusque conflatas abire non posse, sati prius monstrauimus. idcirco alteram expedit huic questioni aptare solutionem. Et primo dicimus sensibiles passiones non esse secundum speciem infinitum diuisibiles. Nam quorum determinata sunt extrema, & media finita esse necesse est, sensibilium autem determinata sunt extrema, ut contraria. In visu, albus & nigrum, in auditu, graue & acutum, in olfactu & gustu, dulce & amarum, in tactu, calidum, frigidum, humidum, & siccum. Sunt igitur media determinata & finita. erunt itaque sensibilium species finitae atque determinatae. Adiucimus secundo, continuu in infinitum partibile esse secundum partes inaequales, non autem in partes aequales assignatae determinataeque quantitatibus. Et quia sensibilium species continua sunt coniunctae, itidem ut continuum sunt diuisibiles. & iterum aliquae sunt actu, aliæ vero potentia. Et licet non omne sensibile vbi actu separatum esset, sentiret sensus, ut visus millesimum millesimi milii, nec auditus sonum in dies, potentia tamen sensibilia sunt omnia, & visibilia & audibilia, et si non actu: alijs enim coniuncta, vna cum ipsis pariter sensum non vident, plerunque tamen excellentia tanta: diuisa, in continens resoluuntur ut minimus & insensibilis sapor mari infusus, in naturam maris conuertitur. Non est igitur sensus huiusmodi secti superabundantiae actu, vbi diuisa sunt actu sensibilia, talium tamen (ut iterum conuenire coniuncti continuo possint) existit. ¶ Secunda quæstio. Vtrum visibile prius tempore medium immutet quam visum? Et videtur quod sit. ¶ Primo. Quia sonus prius tempore medium immutat, prius enim audit qui proprius stat, qui remotius: prius quam percipi solet ictus quam sonus obaudiatur, & ita fit in odore. Rationabile igitur esse videtur hoc in visibili et colore coperire. ¶ Secundo. Hoc idem asseruit Empedocles, & solis lumen prius attingere medium oportere, quam queat attingere visum. ¶ Tertio. Omnis motus ab aliquo in aliquid, in tempore est, tempus igitur medium in quo a lucido ad visum lumen in medio deferatur, esse oportet, quare prius in medio referatur radius, quam visu perciperetur. ¶ Dixerunt nos simul sentire & sensisse: & illa esse absq; generatione & fieri, hinc non prius medium quam visum visibile recipere. Sed cur ergo sonus prius in medio quam ad auditum pertingat? cum (ut aiunt) simul sit audire & audiuisse, prius enim elementorum formatione videmus, quam aer delatus ad auditum, sonum deferat. Quare igitur non sicerit in lumine: & quare in spectando lumine nihil refert aliquos esse æqualiter distantes, aut unum propiore, alterum vero spatio distantiore: referat autem in sono & odore: & cur non propter hoc quod est aut sonus aut odor, sentitur? ¶ Responsio. De sono & odore rationabiliter evenit ut prius medium quam sensum afficiant. Nam non in eo quod unumquodque est, sentitur: sed motu quodammodo agent, ut aere late, aut aliqua corporis expiratione: que sine motu non fit. Ita autem in lumine non oportet, nam secundum id quod est sentitur: nec motu, nec spiramine, nec alteratione, sed sola præsentia eget, me-

diuumque sua similitudine opplet. Quæ autem motu agent, rationabiliter prius medium attingunt, quæ vero in motu non agent, medium prius attingere non est necesse: quāvis forte de omni alteratione id non oporteret. Nam idem simul totum alterari contingit: ut totam aquam simul gelari, neque prius unum dimidiū, posterius vero alterum. Si tamen multum coagulandum fuerit, quod attiguum est, ab attiguo prius impatiatur: totumque id simul lecundum attractum alterabitur. Et conueniunt soni, odores, sapores, et tangibilia, quod ut sentiantur, quodam motu egeant, aut in medio, aut appropinquante aliquo, et in hoc diffident, quod soni et odores ad maiorem se diffundunt distantiam: sapores autem et tangibilia ad minorem, sapores tamen ad maiorem, nam si in humido essemus, quodammodo gustaremus, ut odoramus, non autem de lumine, ut quod sit ab omni distantia perceptibile, ita est. ¶ Tertia quæstio. Sed iterum quæstio incidit, an idem sit sonus quem propinquior audit, et quem audit distantior? Et idesse non posse videtur, nam eodem medio id fieri non potest. ¶ Responsio. Primum mouens a propiore et distantiore idem numero sentitur: ut sentiant tintinnabulum idem numero, thus, atque ignem, propinquum autem sensible proprium atque coniunctum, numero alterum est: specie tamen idem. Quare multi simul idem audiunt, vident, ac odorantur: diuersis tamen non corporibus, sed passionibus susceptis: quæ sine sensibilibus corporibus non accidunt.

Gexti capituli scholia. xl. Cum omne corpus sit in infinitum diuisibile. Cum ad proportionam questionem danda sit responsio, qualitates sensibiles bifariam diuisibiles esse, sine statu, & secundum extensionem magnitudinis subiecti cui coniunguntur, & secundum intentionem, cuius ut neque magnitudinis dandum est minimum, quarum quidem diuisionum haec qualitatibus propria est, & per se conueniens, illa vero impræpria, diluenda est haec ratio contrariens dictæ responsioni, admittendumque in primis sensum in infinitum diuidi posse, non quidem secundum extensionem, quāvis & sic sectionem sine termino recipiat, gratia suæ magnitudinis, quia de cali diuisione sensus non agit ratio, sed secundum apprehensionem, sic quod si quisquam percipit sensus, potest illo minus percipere, & rursum aliud minus, ut non possit dari adeo parvū quicq; aut extensiōe, aut intensiōe, quin eo minus possit sensus percipere, non ramen id minus percipiat actu existens, & ut nullius sit pars, sed ut alijs partibus coniungatur, & sit potens: a, alteriusque pars. Rursum concedendum est omnem magnitudinem sensibilem esse, non quidem per se & actu existentes, nulliusque alterius sensibilis partem, atque ab alijs separata & seiuinctam, sed aut actu, rotamque, aut potentia existentem, id est alijs iunctam, & alterius partem, quo etiam modo admittendum est colorem omnem visibilem esse, & sonum omnem auditu perceptibilem, nam ut qualitas sensibilis, & magnitudo, & quomodo unum non sentitur, nec alterum, quod sine magnitudine qualitas sensibilis apprehendi non possit. Ceterum tres aliæ rationes responsionem datam corroborantes, approbandæ sunt. Continuum in infinitum partibile esse secundum partes inaequales, id est secundum partes eiusdem rationis, atque proportionales, quæ quidem inaequales sunt, non comparando unam partem ad alteram eiusdem diuisionis partem, nam illæ inter se sunt aequali, ut medietas medietati, & tertia tertia, sed conferendo partem in viis dissectionis, ad partem alterius, ut diuidatur linea primo in duas medianas, secundo in tres tertias, & deinde in quatuor quartas, pars secundæ diuisionis est minor pars prima, est enim tertia minor eiusdem medietate, & pars tertia diuisionis minor pars secundæ, nam quarta est minor quam tertia, & ita deinceps. Partes autem aequales, sunt partes determinatae quantitatibus rationibus absolutis explicatae, ut pedalia, cubitalia, in quæ non progressur in immensum continuu diuisum, quod huiusmodi partium ablatione finitum omne tandem absumentur nullaque superlitis pars reliqua defumenda. Plerunque tamen excellentia tanta diuisa. Interdum adeo frequenter qualitatum sensibilium facta est diuisio, partiumque distractio, quod propter molis paruitatem, ipsum diuisum, ut quod non sit natum sub tantula quantitate consistere, resolvitur in continens, ut minimus natura sapor, & quo non est natus esse minor, per se actuque existens, quique ob suam exiguitatem imperceptibilis est, diuisus per partium diuisionem, in aequali conuertitur, aut mari infusus in maris naturam transmutatur, quanvis ille possit etiam in infinitum diuidi per intellectus apprehensionem, partibus diuisionis non distractis a toto, sed manentibus in eo continuatis atque coniunctis. Sensus itaque non percipit huiusmodi sensible actu tanta abundantia tamque frequenter diuisum, vbia actu sensibilia & per se existentia partium distractio diuisa sunt, eorum tamen ut iterum continuo in isti cōgregari possint, est sensus atque sensibilis perceptio. xlj. Primo, quia sonus prius tempore medium immutat. Haec tres rationes moliuntur offendere partem oppositam responsionem quā daturus est Aristoteles, proinde diluenda sunt, prima quidē, admittendo sonum & odorē prius mediū, quod sensum mouere, nec simile iudicetur.

esse de colore, nā sonus & odor motu locali indiget ut diffundatur, hinc fumalis expirationis, illa vero aeris, nec percipiuntur ob id ipsum quoniam, quia praeter ipsorum existentia requiritur insuper huiusmodi motus. Lumen autem ut diffundatur, nec motu secundum locum, nec temporis mera indiger, percipitur enim secundum id quod est, quia praeter eius presentiam, ut percipiatur, ex parte obiecti nihil aliud requiritur. Secunda autem ratio soluitur, negando dictum Empedoclis cum veritate constare, nam posuit Empedocles visionem fieri per defluxum atomorum a re visa, eorumque definitionem ad oculum. Lumen item dixit esse corpus, & per medium ut loco mutabile deferri, quoniam vero que ab Aristotele improbatum est. Demum tertia dissoluitur, admittendo motum proprium, quo successione quicquam aut acquiritur aut perditur, temporena fieri successione, nō autem cum qui subitanus est & momentaneus. Illuminatio autem motus est non successivus, sed instantaneus, quia nō tempore perfectur, sed singulo quoque momente perfecta est. Nam id simul totum alterari contingit. Qd idem subiectum secundum quāque partium integralium simul eodem tempore alterari possit, facile est percipere in aqua reuocante se ad natum frigus, in qua cū agens sit intrinsecus, & omnibus aequaliter allatis partibus, simul depellitur calor, & acquiritur frigiditas in eis omninoque. Similiter tota aqua simul congelari possibile est, si vniuersitatem eius partes dispositae sint, & producuntur regulare. Tunc enī nō prius secundum extremas partes congelabitur aqua, quam interiores, sed simul & regulariter secundum omnes. Neque oportet omne agens semper prius agere in propinquū quā in distans, nisi eius actio motu secundum locum cōiuncta sit, & proprieates partes ad actionē recipienda magis dispositae sint, remota vero minus. Neque itidē cōsequetur in huiusmodi alteratione nō prius fieri motū ad mediū quā ad extreū. Nam in mediū prius quam in extreū, motum fieri debere, intelligendum est de medio & extreū motus, et non subiecti. Debet enim prius acquiri caliditas quinque graduum, quam decē, sed nō oportet in media parte subiecti prius acquiri caliditas, quā in toto subiecto. Sic cū tota aqua simul cōgelatur, media motus & qualitatē que motu acquiritur pars, ut cōgelatio quinque graduum, prius tempore acquiritur, quā tota cōgelatio, nō tamē in una parte subiecti prius quā altera, sed simul in toto subiecto, sic qd nō ex parte partis subiecti sit successio, & secundum extensis particulas, sed solum ex partepartium motus, & qualitatē acquisitione, atque secundum intentionis rationē. In illuminatione vero, neque ex parte partis subiecti, neque qualitatē quā acquirit, successio prouenit, nō enī prius unius luminis gradus, & deinde alter acquiritur, sed totū lumen simul. et ergo philosophus per exēplum de cōgelatione innuit locū a minori, nam si congelatio quā tempore perfectur, non prius in una subiecti parte quam altera, sed in toto subiecto simul acquiritur, quanto magis illuminatio, quā tempore ut percipiatur nō indiger, non in una parte mediū prius, & in altera posterius acquiritur, sed simul in toto medio. xlviij. Primum mouens a propiore & distante idem numero sentitur. Primum mouens dicitur sensibile potentia, & extraneum, quod suā specie tum in medio tum in organo efformat. Et illud sentitur idem numero a propinquiore & distante, ut idē color videtur, & sonus auditur idem a multis. Et quanvis id fieri non possit omnino eodem medio, id tamē impenetrabiliter non est quo in unius idem percipiatur. Nam ut primum sensibile idem numero sentitur, non requiritur idem numero medius per quod deprehendatur, diversis enim mediis unius sol ab omnibus cōspicitur. Et idem color, ut rei positae in fundo aquæ lymphæ, per aquam & aerenem videtur. Propinquū vero mouens est sensibile actus, qualitatē sensibilis species in organo suscepitur. Et illud in diversis sentientibus est alterū numero, idem tamē specie, ut alia coloris species in oculo Socratis, & alia in oculo Platoni, siue eodem sentire a re visa intercallo, siue diverso. Imo alia numero species est rei visa in oculo dextro Socratis, & in oculo eiusdem sinistro. Alioquin idem accidens est diversis subiectis, quod fieri nequit.

¶ Septimi capituli annotati.

¶ Diapente & diapason, musicalium consonantiarum nomina: quarum haec ex duari, illa vero ex hemiolo nascitur. ¶ Hoc & alterum, una pars & altera. ¶ Sensus, nomen actus & potentiae simul.

Eptimū cap. cōtinet unā quæstionē, tres ad ipsius negatiū partē rationes, antiquorū solutionē, eius duabus ratiōibus improbationē, propriā responsionē, quatuor qd plura simul sentiam rationes, & unā cōclusionē. ¶ Quæstio. Vtrū cōtingat eundē simul pluribus sensibus sentire eodem scilicet & omnino indifferētē tempore. Quod ita esse nō possit vide. ¶ Primo. Quia maiores motus, minores impeditiunt. Hoc enī magnificat multa, nam vehementer circa aliquid intēcenti, visibile ante oculos obiectū nō sentitur: itidē neq; vehementer timenti, & si magnus sonus aures instrepit, debilitores sonos nō sentimus. Et simplex, cōmixto confusoque

melius sentitur: vt unus color per se, qd alteri cōmīctus: & unus sonus, qd alteri cōsonans in diapason. & unū melius per se, qd aquæ cōfusū. ex quibus enim aliquid sit unū, se inuicem obscurant. Ex his ita necimus argumentum: quia simplex me lius sentitur: si dicas nos plura vt duo simul sentire, vt unq; per se magis sentiretur. ¶ E: cum maior motus minorem p̄cipiat: si æquales fuerint, se inuicem extermibant. si inæquales, valentior faciet sensū. Neq; dicere possit sensum unū esse ex utrisq; cōmixtum cōfusū quā, nā ea cōmīctur, quorū extrema cōtraria sunt, & ex illis sit unū, non autem ea quæ diuersorum sunt generum. Ex acuto enim & gravi una nascitur consonantia, sed ex acuto & albo nihil sit unū. ¶ Secundo. Magis possibile esse videtur simul eodem sensu plura posse sentire, & unus eiusdem sensus diuersos motus percipere. Atqui hoc fieri non videtur, nā auditus duo non percipiet, nisi cōmixta fuerint. Commixta autem si fuerint, unū aliquid sunt, igitur et sensus unus, et unus erit, et ita in visu est. Si autem commixta non fuerint, erūt duo sensus secundum actum. At unius potentiae secundū idem temporis una operationem esse volunt omnes, est autem unus sensus, una potentia, quare si non cōtingat eodem sensu simul plura sentire, minus arbitrandū est cōtingere & plurib;. ¶ Tertio. Quia aut illa specie erūt similā, vt albū & albū: & tunc in sensu nō faciūt nisi unū numero. Aut specie dissimiliā sunt, vt albū & nigrum, dulce & amarum: & tunc sensus motibus mouebitur cōtrarijs, motus enim contrariorum, contrarij esse videntur. Aut sunt dissimiliū generū, vt albū & dulce. & illa (vt dicitū est) cōmīcti contēperantur, proportionesque habent, eiusdem sunt generis & contrarietatis: vt sonorū in consuetudine quæ diapason & diapente dicuntur, & in numeris proportionem habent par ad imparē, & impar ad parem, suntq; adiuicem multi, pauci, dupli, subdupli. At vero multa p portionem adiuicem habentia, simul sentiri non possunt, nisi unū efficiat commixtum, multo igitur minus simul percipientur ea quæ genere discrepant, vt album & dulce, & quæ plus differunt, & ex quibus nullum paritur mixtum. Et haec rationes facere videntur nos non posse simul plura sentire. ¶ Huic quidem quæstionē talē adhibebant respondētionem, nos non simul plura sentire, neq; in consonantij nos simul plures sonos audire: quanvis hoc ob temporis insensibilitatē nos lateat. Et ita quanvis idem simul credat audire & videre, non ita fit: sed tempus medium, cum sit insensibile, eū latet. Ita autem non recte dicunt. ¶ Primo. Quia nullū est insensibile tempus quod nos lateat, nam quilibet sentit se esse aut alium aliquo toto tempore continuo. Si itaque aliquid esset insensibile nos latens, neq; seipsum neq; alterū es se in illo sentire. ¶ Secundo. Si aliquid tempore continuo aliquid sentit, vt aliquam magnitudinem videt: nihil illius temporis, nihilq; illius magnitudinis existit, quod non percipiatur. Non enī percipit in quocunq; tempore, quia in parte percipiatur: aut quacunq; magnitudinem videt, quia parte eius videat: quemadmodum contigit in anno ambulare, quia in hac anni parte ambulatio fiat. Quod ostēdo sic. Si ipsis aliis quod ob paruitatē insensibile sit, aut magnitudo aliqua insensibilis: sit tempus a b in quo sentit, sitq; aliquid illius usque adeo exiguum, ut sensibile nō sit, a c. distrahō igitur a c. cū ergo sentiret c b, hoc ergo erat quia aliquid ipsius sensit. Subtrahō igitur c d æquale quidē ipsi a c: quod non sensit. eoque perducāt qd aliquid tempus sensit, in quo nihil est quod sensit. Similis enim ratio putabatur de d, e, f, & cæteris: cūque peruerēt fuerit ad kb, erit tempus sensibile, cuius nulla prorsus pars sentietur, nā neque k l, neque l b, neq; earū partium pars aliqua: quia minores sunt, ideoq; ob maiorem paruitatē magis insensibilis. Quare aut totū tempus aut tota magnitudo sentitur, aut nulla, nihilq; eius sentitur. Et certe totū tempus & tota magnitudo, & quælibet pars sensibilis est: sed non semper quāta fuerit apprehēditur: vt quadruplicata a longe conspecta, nō quadruplicata videtur, sed magnitudo sola. Et in diuisū b

Videtur, quod idem diuisum non videtur, cuius causa a nobis alias contra Zenonis argumentia adducta est. **H**uic igitur questioni hanc aptare poterimus solutionem. Quia quod sentitur, diuisibile est: et sentiens simul sentit totum, et eius hoc et alterum ideo plura sentit numero, specie autem eadem. Et quia sensus diuisibilis est, unus tamen continens, ideo ipsum unum eundem, uno unum, et altero alterum sentire coabit: quae tamen sentit, genere eadem sunt. Et non modo ea quae genere sunt eadem simul sentire contigit, sed et quae genere dissident. **P**rimo. Quia de re visa per utrumque oculum non habemus nisi unum iudicium, quia in uno communis conueniunt, cuius operationis una est. Et si ipsorum, unum est alterum sentiens, & aliorum sensuum aequali facilitate idem erit, quare simul iudicabit ea quae genere sunt dissidentia. **S**e cudo. Quia idem sensus plures esset, quemadmodum scientiae diuersae diuersorum sunt obiectorum, nam non erit operatio sine virtute, nec sine hac sensus, hoc autem falsum est. **T**ertio. Unus idemque sensus est (quemadmodum prius dictum est) simul albii & dulcis differentiam diuidans, quae genere discrepat, magis igitur unus & idem erit, eorum quae genere sunt eadem, differentias diagnoscens. **Q**uarto. Si anima, una parte albii, & altera parte dulce sentit, quae non sunt unum, & iudicat ex ipsis aliquid unum esse, aut non esse unum, neesse est aliud unum esse sensatum, quo sensibilia discernit omnia, ac sentit, unum quidem subiecto, secundum esse autem multa, & unum sensibilium genus per aliud sentient, & alterum per aliud: & ut unum sensuum est actu, unum est albii & dulcis: cum vero secundum actum alterum factum est ut exterior sensus albii, & exterior dulcis, re ipsa alterum est. Et id rationabiliter evicit, nam quemadmodum in rebus ipsis contingit, ita in anima reperire consentaneum est. In rebus autem, idem, albii & dulcis & multa alia esse reperitur, ita igitur & animae sensuum erit unum. Et ut illuc unum numero existit, cuius passiones ab initio inseparabiles sunt, et quod quidem ratione valde multa est: ita in sensu unum numero, commune omni sensui existit, esse tamen alterum et alterum est: horum quidem sensibilium genere: horum vero specie. Erit igitur unum et idem multa sentientia ratione autem non unum. **C**onclusio. Omne quod sentitur, diuisibile est: ipsum in diuisibile, sensibile non est. **N**am unum visibile non videtur infinita distantia, sed finita: neque audiibile infinita, sed finita, itidem odorabile, gustabile, tangibile, distantia percipiuntur finita. Est itaque aliquid ultimum distantia unde non videtur, et primum unde videtur, et id indiuisibile esse neesse est. Et quod in ulteriori fuerit non sentitur, quod vero fuerit in ceteriori, sentietur. Si igitur sit indiuisibile sensibile, ipso posito in ultimo unde non sentitur, ipsum non sentietur, et quia erit in primo unde sentitur, idem sentietur, quare idem simul sentietur, et non sentietur. Sed his de sensibus et sensibilibus expeditis, nunc ad considerationem de memoria atque reminiscencia nos conuertimur.

Septrimi cap. scho. xlviij. Primo, quia maiores motus minores impeditiunt. Ceterum experientia satis compertum sit nos eodem tempore plura diuersis sensibus percipere posse, ut simul videre colorem, & audire sonum, dilucide sunt rationes annite opposita partem cōprobare, & prima quidem hoc pacto. Si maior motus & minor diuersorum sunt sensu, maior non impedit minor, quod circa diuersa genera sunt obiecta, & in diuersis subiectis, ut vehementer sonus non præpedit colorum videri, si vero eiusdem fuerint sensus, & maior non sit in magna supra minorem excellentia, neque quidem eius percipiendi præbet impedimentum, ut sonus campana non impedit vocem loquentis audiri. At si maior insigne habeat supra minorem excellentiam, impedit, ut sonus tormentorū & machinarū bellicularū vocem hominis simul audiri. Simplex autem sensibile, & per se, melius, id est fortius accepit vehementius mouet sensum, quod est comixtum alteri sensibili eiusdem sensus, non tamē melius, id est gratius sensus, & iucundius. Nēpe ut secundus de Anima monstrauit, sensibilia qua bona proportionē adiunxit sunt concupiscentia, ipsi sensui suaditora sunt & delectabiliora. Ceterum itaq; assūmit haec ratio, si plura simul sentiantur, utrumque melius sentiri, si id intelligat de pluribus eiusdem sensus obiectis, quae simul comixta accepit sensibilia sentiantur, id tribuendum est, & haec intelligentia præcedebat popositio secundo loco supposita, & modo explicata, si vero de sensibilibus diuersorum sensu, aut eiusdem sensus ab initio separatis, id certe refutandum est, nescivimus alteri ne quoquo pacto percipiatur.

impedimento sit. Sonus enim & que cum colore percepitur eodem tempore, sicut per se, & sine concomitante auditioni coloris visione, similiter duo colores subiecto separati, & que simul ab oculo percipiuntur, sicut uterque per se, & sine altero. Deinceps quod secundum assumitur loco, scilicet si motus sensum aequales fuerint, ipsos se in unicem exterminaturos esse, ita discutiendum est, si diuersorum sensum motus fuerint, ut visio & auditio, non se exterminant & impeditur, neque si eiusdem sensus sint, & circa summam excellentiā, ut visio albi quinque graduum, & nigri rotundem partium in diuersis subiectis. Si vero utrumque sensibile eiusdem fuerit sensus, & in summa excellentiā, ut albissimum & nigerrimum, se exterminant & impeditur in sensu, quia sensum corrumpunt. Quod demum tertio assumitur loco, si, inaequales fuerint morus, solum valentiorē mori, diuidendum, distinguendumque est, ut prima huius rationis propositio arque suppositio. Si quidem diuersorum fuerint sensuum, aut unius sensus, sed non magis unius velra aliud sensibile excellentiā, uterque efficiat motum. Si autem vehementer & insignis fuerit unius supra alterum eminentia, solum vehementer efficiat sensationem. Postremum ultro admittendum est, non fieri sensum unum actu ex variisque commixtum, hoc est non unam fieri sensationem commixtam ex variisque sensibilibus specie in organo recepta, sed cum plura diuersis sensibus simul apprehendunt, non minus distinctum & perfecte quodvis eorum cum altero apprehendunt, quam si per se & separatis sentirentur. Nam vehementer circa aliquid intendenti, visibile ante oculos obiectum non sentitur. Causa huius, quare visibile obiectum ante oculos vehementer intenti clarae, non sentitur, non est quia excellens sensibile impedit id quod minus est in id, quia admodum videntur velle qui illud adducunt ad huius comprobationem, sed quia cum quis intentius imaginatur, internaque sensus facit operationem, spiritus sensitivus (mediante quibus sunt sensations ut instrumentis in trascendit ad sensum organa transmissus) relatis exteriori sensum organis, retrahuntur ad organum imaginandi, scilicet cerebrum, & ibi spiritus visus facit inferiorem visionem, auditu auditionem, & ita de ceteris: quare neque spiritus visus aderunt oculo neque auditui auribus. Illis autem absensibus non potest in organis exterioribus fieri sensatio, cum huiusmodi spiritus causae sint sensationis necessaria. quare visibile obiectum non facit tantum visionem, neque sonus auditionem. Idem quoque evenit cum quis intentissimo animo curat, quipiam intelligere, collectaque interiorum mente totus considerationi deditus est. Tunc enim retrahit spiritus sensus quasi obsequens a suacessore operatione, quo integrus & melius suam intellectus peragat functionem. Hinc memoria proditum est Carneades philosophum insignem cum ad mensam sumpturus cibum sederet, adeo contemplationibus assiduis animi aleretur. Author Valerius. De vehementer autem timente, quod obiectum colorē non videat, id in causa est, quod sicut in ipso videmus sanguinem qui prius apparebat in vultu, retrahi ad confortandum cor, qui tamen substantia est corporeā, & admodum materialis, ita spiritus omnes sensitiū (qui subtiliores sunt, substantia tamen corporeā, quae alternatim retrahuntur a sensu, & iterum ad sensus organis diffunduntur) ab organis sensuum mittuntur etiam ad confortandum, & sic nulla in eo qui ingenti motu cōcūtur, fit sensatio, sicut neque in dormientibus, propter illos ut spiritū absentiā.

Secundo, magis possibile esse videatur. Hac ratio diluitur, admittendo nos etiam in uno sensu posse plura simul sentire, ut visu album & nigrum, sicut & pluribus sensibus simul plura, negando tamen illud quod hoc velut magis possit. nam si illud fiat, videntur cōtraria simul eidem inesse, ut species albedinis & nigredinis in eisdem oculis, quanvis reuera non insint, saltem secundum eandem inesse, ut species albedinis & nigredinis eisdem oculis, quanvis reuera non insint, saltem secundum eandem oculi partem, si vero hoc fiat, nulla sequitur repugnantium aut contrariorum in eodem susceptio, quare variisque videntur hoc quod illud, cuius oppositum innuit prima huius rationis propositio. Ceterum negandum est nos eodem sensu non posse simul plura percipere. In cuius quidem probatione id falso assumitur, sensum unū non posse simul multa percipere, nisi adiunxit comixta & cōtemporata fuerint, nam visus simul percipit albū & nigrum in diuersis subiectis, ex quibus non sit unus color, & auditus simul campanam sonantem, & vocem humanam, ex quibus non sit aliquid unum. Concedendum est præterea sensibilia commixta esse aliquid unum, non quidem continuū neque intenū, sed aggregatum, quare negandum est sensationem ipsorum commixtorum esse unū numero. Visus enim pīcture aut colorū in cauda paonis, non est una, nec una auditio consonantia, sed tot diuersae sensationes, quot diuersa sunt sensibilia adiunctū cōmixta. Ea enim cum post mixtionem adhuc diuersa maneantur, quae diuersas faciunt sensationes, atque in diuersis essent subiectis ab initio separata, quare siue comixta fuerint, siue non, diuersa sunt eorum secundum actum sensations. Negandum præterea est illud quod principiū speciem præse fert, & tamen fallit, unius potentia scilicet simul esse unam tantum operationem. Nam potentia vegetandi simul nutrit, & auger, & potentia sentienti simul visionem facit, & auditorem, quinimum potentia videndi, simul visionem albū, & nigri, & audiendi, simul auditorem acutum, & grauius. Tertia. Quia aut illa specie erit sensibilia. Hac denique ratio hoc pacto dissoluitur. Sentimus quidem interdum ea quae eiusdem sunt species, ut duo alba, sed negamus ea in sensu unum efficere, sunt enim sue species ita distincte in oculo, ut ipsa obiecta, & in diuersis oculi partibus, perinde atque si duo eiusdem speciei lapides aut manus obijcantur speculo, in diuersis apparent partibus speculi, & inter se diuersa. Interdum vero sensus apprehendit ea quae species sunt diuersa, & genere eadem, ut album & nigrum. negandum tamen est idcirco ipsum moueri motibus cōtrarijs secundum eadem partem, nam species albi & nigri non in eadem organi par-

te recipiuntur, sed in diversis, cum apparet faciant res distinctas, & non confusas. Interdum attem non vno sensu exteriori, sed pluribus percipiuntur simul sensibilia genere discrepantia, que conceduntur adinuicem contemperari non posse, cum id ipsum minime ut sensatio fiat requiratur. Quare negandum est multa adinuicem proportionem habentia non posse simul sentiri, nisi vnum efficiant commixtum. colores enim adinuicem proportionem habentes, & diversis subiectis discreti, simul ab eodem percipi possunt, sic & ea quae genere diversa sunt, tamen si nullum efficit mixtum, simul percipi possunt. nam ut aliqua simul tempore percipiatur, non requiritur quod mixtum constituant, sed si id faciant, hoc accidit. Cum ergo sentiret c b, hoc ergo erat, quia aliquid illius sensit. Subtracta parte temporis a c (qua per hypothesis ob suam paruitatem est insensibilis) tempus b remanens adhuc erit sensibile. Nam ut a diuisibili subtracta indiuisibile, non relinquit diuisibile minus, ita sensibili subtracta insensibile relinquit residuum quo ut prius sensibile, non enim quicquam sensibile per insensibilis subtractione redditur minus sensibile. Et cum ipsius totius temporis c b residui pars c d per hypothesis sit aequalis parti a c insensibili, & pars c d erit insensibilis, nā si vnu æquilibrium est insensibile, & alterum. Et ita de ceteris partibus dicendum. Neque carum partium pars aliqua quia minores sunt. Si K l est insensibile non poterit aliqua eius pars (ut K prima eius medietas, aut l medietas altera) sensu percipi. Similiter si totum l b non potest sensu comprehendendi, neque eius pars aliqua, nam si quis totum ob suam paruitatem percipere non potest, neque eius partem, ut qua sit minor, percipere poterit. Est enim totum minus resistentis virtutis sensitiva, quia maius pars vero magis resistens, quia minuscula, quod autem non potest in minus resistens, neque idem poterit in magis. Et si ipsorum vnu est alterum sentiens. Ambo oculi in uno communis utique centro conuenient, duorum oculorum nos connectente, cuius operatio una est, & si ipsorum oculorum vnum commune in quo conueniunt, sentit vnum, item & alterum specie sensibile, & aliorum oculorum quilibet diversa iudicantis, vnu erit, quare idem sensus numero, ut pote interior, simul iudicabit ea quae genere differunt. Secundo. Quia idem sensus, plures esset. Sicut diversa obiecta diversas habent scientias, ita & diversa sensibilia diversas sensationes. si ergo eadem esset in triusque sensatio, vna sensatio plures esset sensationes, non enim erit operatio sensus sine virtute sentiendi, neque sine operatione sensus. At falsum est vnum sensum esse plures sensus. Et ut vnum sensitivum est actu, vnum est albi & dulcis. Virtus sentiendi interior quæ dicta est esse vna subiecto, & ratione multa, & sentire vnum sensibilium genus, & vissim per aliud scilicet vnum interior, & alterum sensibilitatis genus per aliud, scilicet gustum interiorum, si attendatur ut facultas nata sensationem efficere, & secundum rationem potenter, eadem est numero quæ albi & quæ dulcis facit sensationem. si vero eius attendatur operatio interior, ea quæ albi est perceptio, diversa est numero immo specie ab ea quae est perceptio dulcis. ut enim exterior albi sensatio & dulcis, re ipsa sunt alia, ita sane interior triusque apprehensio, ab altera prouersus est aliena. Et ut illic vnum numero existit. illuc, in rebus ipsis, ut lacte, cuius passiones albedo & dulcedo abinuicem nequeunt separari. non nam potest in lacte dulcedo sine albedine, neque albedo sine dulcedine subsistere, & illud idem, vnumque numero, ratione valde multa est, scilicet album, dulce, frigidum, humidum, graue, densum, & cetera id genus. Ita in sensu est vni numero, ut pote sensus interior, commune omni sensui exteriori, ut secundus liber de Anima pacefecit. xlvi. Est itaque aliquod ultimum distantiae vnde non sentitur, ultra quem ad oculum duergendo nulla est distantia, quin ab illa res sentitur. Primum autem distantia vnde sentitur, est terminus distantiae vnde sentitur, quo nullus est prior ab oculo discedendo vnde sentitur. Et sicut idem est punctum quod est finis vni partis linea, & principium alterius ita idem extrellum sive ultimum distantiam vnde non sentitur, & primum distantiam vnde sentitur scilicet imparsibile, distantiam per quam videtur, distantiam per quam non videtur concēderet. Esto enim spatium datum a c, quod dividatur in signo b, oculusque in positus videat totum spatium a b, & nihil amplius, & spatium b c sit distantia per quam non sentitur. Tunc b est ultimum distantiae vnde non sentitur, nam est terminus partis b et vnde non sentitur, ultra quem nulla est distantia versus a, vnde non sentitur. b etiam est primum distantiae vnde sentitur, quia est terminus distantiae a b per quam sentitur, quo nullus est prior vnde sentitur, & quod fuerit in spacio posteriori quam b, versus c tendendo, non sentitur, quod vero circa b, & versus a, bene sentitur.

CParaphraseos in librum Aristotelis de Sensu & Sensato,
& in eundem scholiorum, finis.

CPRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN

Librum de Memoria & Reminiscentia, annotat.

CSesus, sensus exterior. **C**Spectrū, simulacrum. **C**Abūde dicit. Nonius Marcellus teste adducit historicū. Siennam: & apud Cor. Celsū frequens vocabuli est,

Iber de Memoria & Reminiscentia duo capita cōtinēt. Primum octo cōclusions, vnu corollarū ad quintā, duas rationes ad sextā. vna quæstionē, eius solutionē, tres in oppositū rationes, & earum solutiones, & quatuor corollaria ad septimam. **C**Prima cōclusio. Determinandum est quid memoria, quid memorari, propter quā causā fiat, cuius animæ partis passio sit. & eadē fere de Reminiscentia determinare expediet. **C**Nam de memoria & reminiscētia, memorari & remisnīcī, prius nos determinaturos p̄misim⁹. **C**Secunda. Mēmoria & remisnīcī, memorari & remisnīcī, nō eadē sūt. **C**Nā frequēter memoria valēt q̄ tardo sūt ingenio: reminiscētia autem, qui celeriores acti solertiq̄e discunt ingenio. **C**Tertia. Expedit discutiendū quæ memorabilia, quæve memoriaz sint obiecta. **C**Nam obiecta nobis notiora sunt, idq; cognoscere difficultatem affert, atque dubitationem. **C**Quarta. Memoria neque futurorum est, neque præsentium. **C**Nam futurorū opinio quædam est, & spes, & quædam spetatiua scientia, quā præsagitrīctū diuinatitiamque quidam dicere solēt. Præsentū autem sensus est, ipso enim neque futura neq; præterita cognoscim⁹: sed dunfaxat quod instat, atq; præsens est. **C**Quinta. Memoria, præteriorum est. **C**Nam cū quid præsens adest, vt cū quis præsens aliquid intuetur, nullus ipsum memorari dixerit: neq; cū quis cōsiderat et intelligit: sed dicens illum sensum habere: hunc vero habere scientiam. Sed qui memoratur, cum sensum et scientiam sine actibus habeat, dicit se memorari se hoc olim vidisse, hoc audiisse, hoc sensisse, se didicisse triāgulū tres duobus rectis æquales angulos habere memorariq; se hoc vel illud contemplatū fuisse. Et quotiescumq; memorari nos dicimus, semper præteritū adiçimus, vtimurq; his aut cōsimilibus verbis, prius vidē prius audiuī, sensi, intellexi. Est igitur memoria, præteriorū. **C**Corollariū. Vnde fit vt memoria neque sensus sit, neque opinio. **C**Sensus quidē nō erit: nā sensus præsentis est, opinio vero, quia et ipsa futuri est. Sed memoria (vt dictū est) alieci⁹ horū est cū factum fuerit tempus, aut habitus, aut passio. Facti enim, et cuius iam tempus abiit, actūque est: omnis memoria est. Sensus autē, præsentis: et opinio et spes, futuri. **C**Sexta. Sola ea quæ sensu habent, tēpusque sensiūt, memorātur. et eorū quorū non habuerint sensus, ipsa memorari nō contingit. **C**Primo. Quia memoria præteriorū est, et eorū spectrorū simulacrotūque quæ imaginationē in rerum absentia carent, que efficiunt, quæ phantasmatū (cū animam sine phantasmate nō intelligere dixerimus) nūcupauimus. Sed de phantasia, et imaginandi virtute, satis in ijs qui sūt de Anima, dictū putamus. **C**Sed dubitatio suboritur. Si memoria talū effet spectorū, sensualiūque phantasmatū: ipsa intelligibiliū nō effet. **C**Respōsio. Memoria per se præcipui sensus (quæ abditum et interiorē dixim⁹) passio est: ad quē hæc sensualia phantasmatā spectat. Intellectus autē per accidens est: q̄ intellectū contingat cōsimilibus aformari similitudinibus. Euenitque intellectui q̄ geometræ euenit describēti. Cū em̄ nulla ei si opus certa determinataq; quātūtate, certā tamen determinatāque describit quantitatē. Ita intellectui (q̄uis rem quantitatis imminem intelligere satagit) protinus moles quantitasque obiecta assurgit. et si quātū determinatū ipsi obiectū sit, ipsū indifferens, nulloque certo mensu diffiniūt atque terminatum protinus apprehendit. Sed cur sine dimēsione, sineque tem-

poris tractu & successione nihil aut vix quicquam nobis occurrat intelligendum a
lio differendum est loco. ¶ Secundo. Quia si intellectus partis passio esset alia
qua, multa animalia quae neque opinionem neque prudentiam habent, immo nulla a
lia ab homine memorarentur, atqui nunc multa alia memorari videmus. Est igitur
non intellectus partis aliquius passio aliqua, sed, vt dictum est, primi praeципuique
sensus. ¶ Septima. Non omnia animalia memoria praedita sunt. ¶ Nam non 9
omnia temporis sensum habent, vt prius sentiant, & posterius quae sunt in tem-
pore. Memoria autem eorum est quae non modo tempus vt praesens sentiant, sed,
& prius, & posterius: vt quae cognoscunt aut vidisse, audisse, dicitur, aut aliquid
taatum: vbi simul prius & posterius apprehendunt. Non igitur omnia animalia me-
moria sunt praedita. ¶ Quæstio. Cur simulacro praesente, rei praeteritæ & absentiæ
memoratur, species autem nobis presentis non memoremur? ¶ Responsio. Ut
hanc diluamus quæstionem, id operæ pretium est prænoscere, exteriore sensu mo-
to, simulacra quædam, vt picturæ, vt sigillorum impressiones, in corpore parte
sensu interiori famulante afformari atque reponi, quorum memoriam diximus ha-
bitum aut passionem esse, & ad quæ vt in arca, vel in portuario, thesauroque recō-
dita, & ad functiones illas seruata, se imaginandi virtus conuertit quoties meminis
se memorarique volumus. ¶ Sed ex his videri potest memoriam afformati simula-
cra esse, & non rei absentis. Primo. Quia si memoria ita fieret, ipsa sentiēdo fieret.
Quod autem absens est, non sentimus: sed quod sensu obiectum, presentis est. Se-
cundo. Quia species, simulacraque quibus memoramur, picturis & figuris similia fe-
cimus. Horum autem est sensus: & memoriam parans hæc intuetur, & non absentia.
Tertio. Qua ratione dicas memoriam absentis esse, vñq; illa interiori rem ab
sentem memorari: eadem ratione rem absentem et videre et audire confiteri licebit:
vt cum quis rei praeteritæ intueatur imaginem, vt animal in tabula pictum. ¶ His
hæc subiectum responsum. Sicut id est quod in tabula depictum est, et aīl et ima-
go, non tamen amborum eadem ratio est: ita id est in nobis est quod phantasma est, et
quod alterius est imago: ratio tamen altera est. Nam vt secundum se consideratur
spectaturque phantasma dicitur: quemadmodum qui solam in pariete picturam vt Co-
riscii imaginem intuetur, et nūquam nouerit Coriscum: et animal pictum vt tale ani-
mal. vt vero ad id cuius est, ipsum conferimus atque cōparamus, non secundum id
quod est, sed vt imaginem apprehendimus. Itaque cum memoramur, ipsum phantasma
non vt spectrum et phantasma, sed vt imaginem absentis rei apprehendimus.
hinc potius rei absentis quam nobis presentis simulacri memorari dicimur. ¶ Pri-
mum corollarium. Hinc fieri diagnosticatur, cur debilis et infirma sit memoria ijs qui
ægritudinibus, aut ætatis fluxu, in motu et agitatu cotinuo sunt, et quibus frigiditudo
viresculi, et corneoli sensus existunt. ¶ Nam motus disturbatio, simulacri residem
impressionem impedit: perindeatque si sigillum in currentem amnem demerseris
effigiem non relinquis. Et nimis frigidus, vt antiqua ædificia (quibus picturæ ima-
gines que ob vetustatem oblitas atque deleterae sunt) simulacris seruandis sunt inep-
ti. Durorum vero et corneorum sensuum impressionem ob rigorē et duritiam, vt
neque lapis sigilli effigiem, non admittunt. ¶ Secundum. Proinde etiam tam qui in
fatigem ætatem degunt, q; qui extremū sensum, obliuiosos esse necesse est. ¶ Illi
enim propter augmentum in cotinuo motu agitatuque sunt: hi vero propter decre-
mentū. ¶ Tertium. Qui etiam citæ velocisque apprehensionis existunt, quive nū
mūm hebetes atque tardi: male memorari consueverūt. ¶ Illi quidē, q; plus æquo
humidi sint, phantasma non retinet: hi vero, q; duriores æquo, impressionem non
recipiunt. ¶ Quartū. Rursus frequenter visu euénit, vt cum rei praeteritæ nos subit
recordatio, dubiis ancipitesque sumus, an rei ita factæ memoremur, an alia occasiōe
nos sentire contingat. ¶ Nam phantasma plerūque fit vt imaginabile solum: ali-

quādo vero vt imago et memorabile. Cum autem vt imaginabile solū appareat, in-
certi sumus antea aliquid factum viderimus, aut audiuerimus, et discursu, ratiocina-
tio neque facta, plerūque nos reminisci cōtingit, et huiusce rei deprehēdere certi-
tudinē, et ipsi vt alterius cognoscere imaginē. Contingit etiā contra plerūque, vt
cūrē factam nonnulli intuiti non sint, sed phantasma, se rei ita factæ memoratos
putēt: quēadmodum in Antiphōte, et ijs fere qui extasi et excessu mentis agitatur
accidit, illic enim phantasma vt rem factā narrant. Et hoc est cum phantasma non,
vt phantasma, et imaginabili solum considerant, sed imaginem, cum res ita facta
nō fuerit. Cum vero ipsum vt imaginē capiant, factaque res ita fuerit, et credūt se
memorari: pculdubio memorātur. ¶ Octaua. Meditationes reminiscendo memo-
riam cōfirmant, tuētur, et saluāt. ¶ Meditari enim hoc pacto nihil aliud est, q; crebro
imagines repetere atque recurrere vt imagines, & nō vt ī se spectra simulacra que
sunt, id enim faciēdo, pmanētor, diuturnior, promptiorque paratur memoriae habi-
tus, meditationes igitur memoriam tuentur, & saluant. Sed de memoria quid sit, &
cuīus sit (est enim primi praeципuique in nobis sensitiū) satis abunde diximus.

Rimi cap. libri de Memoria & Reminiscencia scholia. i. Determinandū
est quid memoria, quid memorari. Hic de memoria sensuali dūtaxat ab
Aristotele determinatio traditur, quæ sensus interoris est passio, in sub-
iecto coporeo suscepta, & nō de rationali, leūtæ secundū operationē a cor-
pore, & suas functiones in organo incorporeo peragente. Cæterum vt
per sensum natura intellectus deprehensa est, ita per conditiones memo-
riæ sensualiæ, memoria rationalis apte cognoscit. ii. Nā vt frequenter me-
moria valēt qui tardo lente ingeni. Quāvis difficile ijs qui tardo sit in
genio, quicq; imprimat, impressum tamen diutius asservatur, assimilar-
tur enim rebus duris & firmis quibus difficile admodum imprimitur effigies, at impressæ diu-
turnis seruatur. Qui vero celeriore sit & acriore ingeni, vt cito aliquid capiūt, ita & facile obli-
usoni tradit, instat mollescula cere, que haud magno impēdio imaginē suscepit, citoq; depdit su-
ceptam. Ob ingenij tamen acumen celeriter ratiocinando facile perueniunt in reminiscētiā eius
q; obliuione aboliti est. hinc reminiscientia portius q; memoria valēt. Alijs quibus memoria & re-
miniscencia adiuuicē distat differenti, ex sequētibus agnoscuntur. iii. Quā præfigitritē diu-
natūq; quidam dicere solent. Non de ea loquitur hic Aristoteles futurū conjectatione, quæ
vanitati coniuncta est, sicut per arium volatū, aut astrorū inspectū (quibus mendaces vaticuli que
signorāt futura præfigere se profitetur) aut alia quāvis id genus super fictiofa, sed de ea duntaxat
venturi prænuntiacione hic verba facit Philosophus, que si quibzdam indicis naturæ. Norit
enim pleriq; futurorum contingentium, effectuq; naturalium, vt pluia, ventorum, fertilitatis
& sterilitatis terræ vel arborum rationē per naturalia indicia cōiectare. Quo quidem modo tra-
ditur olim Thales Milesius post magnam oliuarum vberatatem præcognosile futuram sequente
anno earundē sterilitatem, & vili pretio multum olei tū coemisse, quod aduensēre penuria caro ad
modis vیدit, vt ostenderet philosophū ad miniculō philosophiā etiā sibi opes cōparare posseū
vellet, quo illorū cōstatet inepitā, qui philosophiam vt pauperem, inanem, sterilemque caluminia
bātur. v. Nullus ipsiū memorari dixerit. Quanuis rem cuius memoria, cuiuspiam subite animū
quis aut coram videat aut consideret, vt contingit sepiuscule, de præsenti tamē illa visione aut
consideratiōe memoria nō est, sed de ea quæ prius facta est, & præteriit, cuius præsens illa visio
aut recordatio nos quodammodo admonet, recordarique facit, quare is qui memoratur, est sine
actibus illis quorū memoratur, vt qui præterierint. Similiter quanuis et quorum memoratur,
præsentia sīt, nō protinus sequitur memorias esse præsentiā, quia nō memoratur eorum quare
nūs præsentia sunt, sed quatenus fuerint, aut prius quicquā egerint. Et duo priora Philosophi exē-
pla de memoria sunt sensitiua, posteriora vero de rationali, quæ eam habet annexionē ad memo-
riam sensitiuam, sicut intellectus ad sensum. Sicut enim intellectus sensibilita intelligere nō potest
nisi a sensu illorum species suscepit, ita neque in memoria rationali firmatur habitus principio
rū aut conclusionū, nisi in memoria sensitiua vocum aut scripturarū (quibus ea prius sensu ob-
iecta fuerant) firmatus sit, & acquisitus habitus. Adde q; operationes intellectus, vt cōsideratiōes
disciplinatiōes & ita vñctiūtē quin eis annexatur vñctiūtē sensatiōes exteriores, cō-
sistantēque aut loci aut temporis aut personæ. Et cū huiusmodi functionē sensus, vt visionis scrip-
ture, aut auditōis vocis nos subit recordatio, dicimus nos itidem memoriam habere considera-
tionis aut susceptionis disciplinatiōes illi coniuncte. vi. Alijūs horū est cum factum fuerit tempus,
aut habitus, aut passio. Memoria interdum nōmē est potentia, & tūc vis est memo ratiua, sicut
animi sensitiua virtus qua rei præteritæ per seruat imaginem recordamur, interdum nomē est
habitus, diffiniturq; esse habitus p̄tis sensitiuae alicuius sensibiliū, cum factum fuerit tempus, Vī

Thales
Milesius.

cum anima seruatae habet imagines in parte sensitiva interiori, non tamen aduterit ad illas, huiusmodi seruata imago est memoria habitus. Denum & actus nomen est, diffiniturque esse pars sensitiva passio, cum aliquis sensibilium factum fuerit tempus, ut cum est actualis rei prius sensu perceperit apprehensio cum sensacione temporis praeteriti, quando scilicet anima est in actu & opera se convertens ad seratas imagines, viii. Ita intellectus qualius rem quantitatis immunem intelligere satagit. Id potissimum euenit propterphantasiā, ad quam intellectus non omnino ab illius speciebus & imperfectionibus liber s̄ebe cadit, concubatque nos huiusmodi phantasia, impeditique non parum a perceptione diuinorum. Loquitur vtique hic Aristoteles de intellectu alligato sensu, phantasie cōiuncto. Siquidē intellectus labens ad phantasiā, et iterū ad exteriores oculos, nihil scilicet credens nisi quod ad oculum videat, aut phantasia sic esse iudicet, assimilatur oculis hominum sensu cōfectorum, qui ob visu imbecillitatem nihil perlucere possunt nisi per conspiciula ocularia, quae exemplilia interponuntur visui & rei visu. Vt enim oculi natura perfectiores, huiusmodi specillis imperfectioribus res continentur, idque infirmitatis oculorum indicium est, ita intellectus natura praestantior, per phantasiam natura inferiore, ut corneam fibrā, res considerat, quod quidem infirmitatis intellectus indicium est, nam firmior & potentior intellectus phantasiam abh̄eat, & sub se relinquat, perinde atque acutiores oculi specilla & huiusmodi videndum admīnūcū reūcūnt. Verum contingit intellectum s̄epius in principio per phantasiam iudicare, pfectior autē factus, ut in senectute, a phantasia (vbi prius excultus fuit) liber est, conuerso ad corporos oculos ordine, qui prius perfecti per se vident, obviosores autē facti, ppter aetatem indigent admīnūcū extrinseco. Nempe oculi per aetatem a perfectione ad imperfectionem tendunt, intellectus vero contra, ab imperfectione ad durioram semper perfectionem quo sane & immortalem se prodit, & se supra corpus quiddam praestantius habere. x. Species autem nobis praeentes non memoremur. Id in causa est, quod res absens eius species ex praeteritā sensatione est asservata in organo interiori, primum est, & principale memorie obiectum, species autem seruata, minus principale, & instrumentum per quod sit memoria. Itaque sicut nō dicimus videres speciem coloris existentem in oculo, sed per eam ut instrumentum cernere extērum colorem, ita neque speciem praesentem dicimus memoria, sed per eam rei absentis, est enim memoria, quemadmodum & visus, primi p̄cipiūque obiecti, & ad illud debet referri. Quocirca diluenda sunt rationes quae moluntur probare memoriam esse ipsius simulacri in animo seruati, canquam p̄cipiū obiecti, prima quidem, admittendo memoriam sentiendo fieri, non quidē in sensu exteriori, sed interiori, est enim omnis memoratio, sensus interioris operatio, ar non exterior. Quod autem absens est, esti exteriori sensu non percipitur, nihil tamen vera ipsum in teriore sentiri. Secunda vero ratio literā diluitur, admittendo species seruatas in organo memoriae similes esse picturis, & figuris, quantum ad id quod est esse alterius similitudinem, alterum que repräsentare, non autem ad id quod est eodem modo sentiri, vel obiecti sensui. Nam picturæ & figuræ obiecta sunt principaliā & prima qua obiecta sunt in exteriori, simulacra autem seruata in anima, sunt obiecta minus principaliā, ita prius sunt instrumenta quibus in principiū obiectorum reuocantur memoriam. Hinc non oportet illorum esse memoriam, ut picturæ & figuræ est visus. Denum tertia ratio solvitur, ab negando eadem ratione qua dicimus absentis memoriam, nōs debere videremus tamen absentē, cuius imaginē corā intuemur. Nam ppter seruatam in anima speciem, & virtutis sensitivā conversionem ad illam, sit memoratio, & quidem semper. Esi que vnum, alterius causa per se, at non propter imaginem rei absentis obiectam oculo tanquam causam per se, necessariam, & sufficientem, cognoscimus rem cuius est imago, sed quia eam prius viderimus, & eius speciem in anima efformata tenuerimus, si enim visus imaginis causa esset per se cognitionis illius cuius est imago, oporteret obiecta nobis cuiusvis imagine, etiam hominis ignotis, & nunquam ante conspectū, protinus cognoscere cum quis esset imago, quod falsum esse liquido constat. Hinc per speciem rei in anima fixam recte dicimus memoriam absentis, cuius ea est species, at per imaginem obiectam visui nunquam dicimus videremus rem cuius est imago, est enim visus solū eorum quae sunt in prospectu. Sicut idem est quod in tabula depictum est. Pictura tabulæ, & imago re ipsa idem sunt, ratione tamen longe dissen tiunt, nam ratio picturæ absoluta est, & sine collatione ad alterum, imaginis autem, relativa ad eum cuius est imago. Cum enim pictor temere pingit, non curans aliquis determinati effigie exprimere, solum pictura est, cum vero animur intendit ad aliquod exemplar quod sua imagine vult designari, non modo pictura est, sed, & imago, quod suam habeat veritatem, & respondentiam in re. Haud aliter quam scriptura propositionis, homo est animal, latīna lingue experti, literas tamen cognoscēti, solum scriptura est, cognoscēti autem impositionem terminorum, et scriptura est, & signum. Et res omnes mundi sensibiles, secundum se consideratae, res sunt, ad ea vero quae ipsis respondent in mundo intelligibili collatae, imagines existunt. Et cum solum ut res apprehenduntur, nihilo magis profundit, quam scriptura ignava literarum, ipsique ut veris & p̄cipiū bonis inhiant cœci mortalium animi. Cum vero apprehenduntur ut imagines, mag nope animū iuvant, præsidūque ferunt se ad cœlestia attollendi, & ex imaginib⁹ ad veritas dignoscendas erigendi. Ad quod natura philosophia non mediocre afferit prædiū, quandoquidem ostendat cuius in veritatis vnaquaque res sensibilis sit imago naturalis, & naturales rerum respondentias edocet, perinde atque grammatica impositiones terminorum, quae ut grāmatica ad ceteras disciplinas, ita quādū ad naturales imaginū situatiōes, philosophia na-

aturalis ad diuinorū cōtemplationē. xv. Id enim faciēdo permanētior, diurnior, p̄optiorque patratur memoris habitus. Cū rerum prius exterior sensu perceptus crebris in anima revolutus sit, imagines, ex vnaquaque repetitione relinquunt nouū in anima vestigiū, quod prioribus adiūctū, permanēt & diurnū parit memoria habitū, perinde atque sequēs caloris gradus p̄cedētibus adiunctus, intensior efficit calor. Cæterū sicut posteriores caloris partes ut qualitatē intendat, aduenire debet prioribus adhuc saluis, & cū necdū fuerit deperditū, nō si sequētes acquirerētur de perditis prioribus, manifestū est eas cū prioribus intensiore qualitatē non effecturas, ita cū salute sunt imagines primo animæ impressæ, debet frequētū scule & sine longa quidē intermissione medicationes fieri, ex quibus noua tempera acquisita vestigia, & cōsimilia prioribus addita, tota cōfirmat imaginē, donec partus fuerit habitus. Nēpēsi longa fuerit inter ipsas meditationes ut vni mensis interrupcio, deperditis interea prioribus imaginib⁹ succedētes posteriores nō redderent firmiorē imaginē. Porro memoria rationalis eoru quæ tradūtur in disciplinis, est cōiuncta memoria sensitiva exteriorū signorū, eiq̄ subseruens. Docemur enim v̄cum & scripturātū adminiculo, quarū memoria est sensitiva, sine qua, memoria rationalis apte & perfecte haberi nō potest, ut neq̄ sensibiliū intellectus sine sensu. Et hæc cōclusio maioris est pro arte memorie momenti & p̄deris, quā quacūq̄ alia ciuile rei documenta p̄cepta, quā dari possent. O stedit enī quonā p̄ ēto rerum omniū memoria apparari debeat, immo vero quomodo omnis habet⁹ acquirit⁹. Et hæc assidue meditationis curā Fabius quoque Quintilianus cum futurum oratorem instituit, quam maxime probat, vocatque eā & vnam & maximam memorie artem. Et facile crediderim eos qui p̄ cæteris memoria valuisse celebrantur, & a Quintiliā eodem in loco nominātur, plurimū hac arte adiutoriū fuisse, ut Mithridatē regem Ponti, quidūs & vīgīnti (quot nationibus imp̄rītauit) p̄caluit linguis, & Cyrus regem Persarum, qui omnium suorum militum nomina reuertit. Themistocles quoque Atheniēsem, qui intra vnius anni curriculū linguam persicā integre & expedite didicit. Demū & Theodectum, qui coram eo pronunciata quolibet carmina nunquam prius aut visa ei aut audita, sine errore, & eodem ordine reculisse dicitur.

Secundi capitū annota.

CMeminisse, memorari. **C**Pomilio, natus. Pomilio: latitium. Nanus. græcum.

Ecundū cap. cōtinet decem cōclusions, quatuor quæstiones post quartā, tria corollaria ad primā quæstionē, vnu ad secūdā, & tria signa ad decimā. **C**Prima cōclusio. De reminiscētia nūc agendū est. **C**Nā post expletā de memoria determinatiōne, suā determinatiōis locū requirit, & priusea ponem⁹ quā cōmūnib⁹ vētilatis rationib⁹, de ipsa vera esse cōprobata sunt. **C**Secūda. Reminiscētia neque memorie refūptio, neque disciplinæ assumptio est. **C**Memorie quidē resumptio nō est: nā ea optime fit semper presente habitu, nullaque facta obliuiois in teruētione, nō autē reminiscētia. Neque quidē disciplinæ assumptio est, nā cū quis primū dīscit, disciplināque de recēti accipit, nō resumit memoriam, neque vna quidē, neq̄ simul memoriam accipit, nā memoria, habit⁹ aut passio est, cū fuerit factū ips⁹. Atqui reminiscētia nō sine memorie resumptio fit: sitque simul cū ea, memoria, nō siḡit etiā reminiscētia, disciplinæ assumptio. Et licet eoru q̄ nūc scimus, memorie cōtingat p̄ accidēs, nō tamē per se cōtingit ut nūc scita, nō enī factū est tēpus, sed memoriam nunc aut vidiſſe, aut audiſſe, aut passum fuisse, aut aliquid simile.

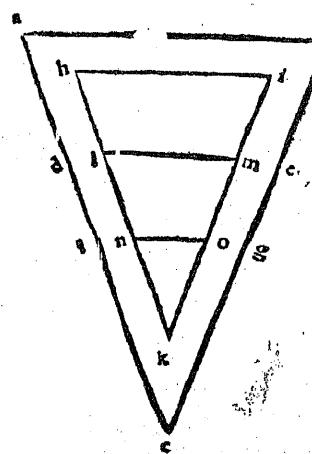
CTertiā. Plura ad reminiscēdū q̄ ad dīscēdū & memorandū requisita sunt. **C**Nā cū fit habitus, dīscimus, & cū saluo habitu, alicuius eoru q̄ facta fuerunt, recordatio subit, memoria parit. Id autē reminiscētia non satis est: sed & memoria p̄cedere, & memoria sequi oportet. Fit enī, cum p̄teriti alicuius memoriam partim teā nemus, partim vero memoria excidimus, oblitique sursum: et cū ex parte illa sanā iterum in oblitę mēteque collaps⁹ partis memorie resumptionē atque dīscētia veā nimis, tunc reminiscētia facta est. Contingit siquidē eundē bis idem dīscētē, ac ināuenire, atque bene dictū est memoriam p̄cedere, nō quidē omniō, sed partim, memoriaque sequi, nā simul resumit, non quidē omniō, sed quod a mente collapsum fuerat. Differt igitur reminiscētia a memoria, & a doctrinæ perceptionē.

CPlurimū egeat. **C**Quarta. Reminiscētia, ex rerū natura nascitur. Nam motus animæ ita se habent, ut alter alterū consequio trahat: ut hic motus post illum fiat, Quod si ex necessitate id fuerit, quomodo ignem sequit⁹ calor, & lumen splendor, G

Quintilius.
Mithridates.
Cyrus.
Themistocles.
Theodectus.

& illius memineris: & huius te minime necesse erit. Si contingenter, ut ex cōsuetudine: ut plurimum ex primo moueb̄is in secundum, & ex secundo in tertium. Et qui velocius cōsuescunt, consuetudinemque sibi parant, utpote qui semel motu factō, memorari reminisci que aptiores sunt, qui vero tardi⁹, ut qui pluribus motib⁹ factis, ineptiores habētur. Contingit enim quodā semel vidēdo magis diutiusque memorari, q̄ alios eisdem complurīes vīsīs, ex talī igitur rerum ordīne facile memoria paratur. Cum enī reminisci volumus, mens ab aliquo primo excita, in alterū secundum cōsuetudinem fertur, & iterum in alterū īuestigamusque meditantes, nunc a simili, nunc a cōtrario, nunc a distante, nunc a propinquō, & cum ad motum rei quā querimus, deuentum fuerit: reminiscētia parit. Et cū ab hoc incepit, aut ab illo: motus plerūque eosdem īuenit, quādoque dūversos, quādoque totos quādoque partim, cum vero ab illo īvestigare occipit, reminiscētia nulla paratur, q̄ nō perdit suorum consequiō motuum ad id quod petitur, at cum ita nō īvestigat, sed aliud de orīsus: consequitūr quod desiderat, reminisciturque. Primo enim habitō, cetera nexū quodā & quasi vīnculo colligata ad seriem cofluunt. ¶ Prima quæstio. Sed quæstio incidit, cur plerunque eorum quæ procul, multoque distantia sunt tempore, bene reminiscimur: corum vero quæ prope sunt, vt quæ hesternus peperit dies, reminisci nequimus? ¶ Hoc certe mirū nō est, neque aliā q̄ diximus adducere operet causam. Nā ea q̄ a nostro atomo procul absunt, & quæ multo ante dīcimūs, quodā accepto motu initio in memorīā se reuocare solent. Habitō igitur illorum principiō, cū cōnēxa & consequentia sunt q̄ ad illa perducunt (quod ex consuetudine diximus euēnire) procul absentium reminiscimur, non habitō autem eorum principiō quæ prope sunt, ad quæ connēxa & consequentia nos perducant, eorum haudqua quā reminisci possumus. ¶ Primū corollarium. Hinc fit vt omnis reminiscētia, principiō ex quo pendet habitō, citissime optimeq; absoluatur. Sicut enim res secū dum consequentiam adiūcēm sese habent, ita & motus. ¶ Secundū corollarū. fit etiam vt quæ bona ordinatione, dispositioneque diligēti notata sunt, facile me morentur, quæ vero confuso ordine in vnum congesta & cumulata sunt, difficile: vt mathematica, quod ordinem bonamque seriem seruent, facile sunt reminiscibilā. ¶ Tertium. Ex quo etiam cognoscitur differentia inter reminisci, & iterum dis scere. ¶ Nam qui reminiscitur, a seipso mouetur, & ex prīcipiō quodēm incolumi īuestigat connēxa & iuncta principiō. Qui vero dīscit, non a se mouetur, sed a pre ceptore, docenteve, neque quidem adhuc memoratur. ¶ Secunda quæstio. Cur que rentes reminisci, id non possint: quærentes etiam aliquando possint? ¶ Id euēnit cum inulta reuoluant, motusq; efficiunt, neque veniant ad eam motionēm, ad quā reminiscētiae motus sequatur, tunc enim reminisci nequeunt, cum vero accepto principiō ad eam perueniant motionēm, possunt. Reminiscuntur enim (quemadmodū dictum est) qui tales habent facultatem, & tale auspiciantur principiū, cuiusnexa & consequentia ad motionēm rei petitāe perducat. ¶ Corollarium. Quo fit vt qui ad reminiscētiam celer esse cupit, principiū tale sumere debeat, cui loci respondeant. Locos dīcimūs, aut coniugata, similā, aut contraria. Nam id causa erit vt cito in memoriam alterius venīmus. Exempli causa, ex lacte venīmus in cando rem, ex candore in aera, ex aere in humorem, ex humore in autumnū, ex autumnō in brumā. hoc enim tempus supponatur esse quæstūm. Et in omni genere, quod in medio est, aptum videtur posse sumi principiū, quo īuenito, facillima cō pertu sunt reliqua: vt si his literis a, b, c, d, e, f, g, certae respondeant notionēs: īuenta media litera d, si non est quæ petitur: ad e, ad f, ad g, peruestiganda te conuertas. quarum si nulla est quam quærīs, retro facile te conuertas ad c, ad b, ad a, vb̄i quod quæras īuenire possis. ¶ Tertia quæstio. Cur ab aliquo principiō orsi etiā apto, aliquādo reminiscamur, aliquando vero mīnime? ¶ Hoc ideo est, quod dīuer

sa connēxa habeat consequētia, quorum hac ad petitū perducunt, illa vero mīnime: rapī murq; ad id quod maior nobis consuetudo facta fuerit. Ut si dī principiū est perducendū ad f & ad a, si maior ylūs & consuetudo vt ab antiquo tibi fuerit moueri ex ipso d ad a q̄ ad f, rapieris ad memorandum a, & non f. Qod enim ab antiquo nō est, inconsuetus est. ipsa que cōsuetudo iam vt natura quādā est. & que frequenter intelligimus, cito reminisciūr. Et sicut natura hoc post hoc est, sic & operatiō huius post hoc facit consuetudinē, naturamque parit. ¶ Quarta quæstio. Cur reminiscēdo oberrare cōtingit? ¶ Sicut in ijs quæ sunt a natura, oberrare cōtin git, & aliqua temere & a casu euēnire, ita & in reminiscētia accidit, & natura & cōsuetudine quæsita: & magis in ijs quæ consuetudine, vb̄i non apte consequētia seruant, oberramus: vt cum alicuius reminisci volum⁹, alterum pro altero (qd̄ similitu dīnis forte nomen subeat) accipimus: vt cū Protagoræ reminisci laboramus, Pythagoræ nomē subit, credimusque bonā nos reminiscētā fecisse, fallimurq; atque erramus. ¶ Quinta conclusio. Ad memorādū & reminiscēdū summopere tēpus nosse oportet, aut vt certa constitutaque mensura definitū: aut vt īcertum atque ī determinatum. ¶ Alioquā nos non potius memorāi aut reminisci dicere possumus quam quī phantasmatibus vt phantasmatā sunt, illūsi falluntur. ¶ Sexta. Vī īter na sensualis, latens, comprehensis spectrīs iudicat de tempore statuto, incerto, pluri, minori, nullo foras egresso quemadmodū credebant radiis ab oculis emissis visio nem fieri. ¶ Nam de hac virtute & intelligentia idem subit iudicium. Intelligentia autem magnitudinem statutam, incertam, maiore, minorem prospicit: nihil extra fundendo, mittendoque. Nam non mīnus magnitudine non existente eam prospicit, & cōsimili notionē & motu mouetur, atque magnitudine p̄sente, & pro nutu ipsam apprehensam, aut maiorem, aut minorē, aut intra, aut extra effingit, facit igitur imaginandī virtus ī sua sede de tempore iudicium, nō egrediendo aut aliquid foras profundendo. ¶ Septima. Modus qui rebus & notionib⁹ accōmodatur, consimili proportionē temporis accommodandus est. ¶ Nam vt minor res se habet ad maiorem, ita mīnus tempus ad maius: & vt tota res ad totum tempus, ita partes ad partes. Trigoni rerū memorādarū & tēporū.

Vt esto a b c temporis triangulus, quem æqui distantibus lineis in signis d, e, f, g, seco. Esto deinde h ī K mīnor triangulus rerum quarū simul cum tempore notionēs coapprehēdimus. Sicut enim K h & h ī ad K l & l m, ita quoque c a & a b, ad c d & d e. Et qui apprehendit K l, simul apprehendit K n, & percurrit tempus c d & c f, ipsum simul sentiens. Et ita semper proportionē quadam, particulis trianguli rerum, trianguli temporis particulē respondebunt. Modus igitur rebus notionib⁹ accomodata, similī proportionē & temporis accommodatur. ¶ Octaua. Contingit dupliciter labi, et a recta memoria et reminiscētia deuīare. ¶ Nam cum rei pariter et temporis fit motus et apprehensio, recta memoria est. Cum vero id putetur fieri, et nō fiat, recta excidit memoria: quemadmodū si Xenocratis memoria putas, cum nō Xenocratem sed Xenophontem tenes. Itidē recta labitur memoria cum te memorari nō putas similis somniāti, cum tamen memoria sit. Et cōtin

git rei cognitē modo certū tempus adhibere: vt cū memini me aut heri aut rudiūse tertius exercitasse, modo vero indefinitum, atq; incertum, quemadmodum plurimi rem factam memoria tenentes dicere consueuerunt, factum memini, sed quādo, ne scio, qd̄ desinat & certam temporis mensuram non cognoscant. ¶ Nona. Reminiscentia a memoria differt, primo quidem differt, qd̄ bene reminiscentes, communiter male memorari (vt prius diximus) consueverūt, & memoria reminiscētā tēpore praeuenit. ¶ Secundo. Quia reminiscētā solis hominibus concessa est. ¶ Decima. Reminiscentia, passio corporalis est. ¶ Huius multa sunt indicia. ¶ Primum. Quia (qd̄ phāstasmatē egeat) contingit quod dā plerūq; turbari cū reminisci nequeat: vt melancholicos (quos maxime phāstasmatā mouēt) cū diligētia atque attentione reminisci conātes, & nō potētes quidē, neque corpo reos motus sedare: vt neque qui lapidē pepulit, suā amplius potestatis ipsum sedare nō est. Turbantur etiā plurimū quibus sensoriū humidū est, qd̄ ipso agitato nō quiescat, donec omnes motus vt in rectū procedentes absolvantur. Facile enī motū recipit, & hinc modica ira aut meatu tentati, statim excādescit, aut accrescit timor vltro, quod motus sedare nequeat inceptos. Estque hec affectio persimilis melodij: vt cū cātores emodulati sint, ipsi silentibus, & nolentibus concentum reddi, concentus iterum redditur, atque iterū auditu harmonia. ¶ Secundum. Superiora grossa habentes, pēius alijs memorari solent. Multam enim grauitatem habent, acceptoque principio, haud recte ob sensoriū diffusionem ad id quod reminisci laborant, procedunt. ¶ Tertiū. Q uod senes & pueri male memorantur atque reminisciuntur: illi ob decrementū motū, hi ob motū augmentū. Sunt enim pueri ad longam etatē nānis (quos pomilliones dicimus) persimiles. Sed quid memoria, cuius partis anima sit, cuius sit obiecti, quae anima illa memorentur, & eadem de reminiscētia, abunde dictum satis sit.

Secundi capitis scholia, xvii. Memoria quidem resumptio non est. Memoria resumptio dicitur, cū quis rem cuius prius memoriam habuit, rursum animo reperiit, neq; illa requirit obliusionē intercessisse inter priorē memorationē & posteriorem, quam rem requirit reminiscētia. Disciplina autēn assumptio fit, cū quis eius quod prius ignorauit, cognitionem acquirit, & ea ut fiat, non requirit rem cuius assūmitur disciplina, prius tuisse cognitam, quod tamē experit reminiscētia, corūn siquidem quae nūquam cognouimus, haud quāquam est reminiscētia. Et quanū non possit fieri reminiscētia sine resum priōne memorie partis salutis, & nō mēte collapsa, neque sine assumptioē discipline alterius partis que obliuione intercederat, nō tamē contra oportet quādōcūque sit memorie resumptio, tum esse reminiscētia, vt cum nihil animo excidit, neque sicidem opus est quādōcūque sit disciplina assumptio, tūc esse reminiscētia, vt cum quis aliquid de nouo dicit. Quare antiqui per illa perpetuari definiunt reminiscētiam, nam definitio etiā utrāque trascenderet definitum. Porro quē ad modū argumentationis doctrinalis dū sunt partes, antecedens cū assūmitur notum, & consequens ignotū, cognoscendū tamē ex antecedenti habitu cognitionis, ita reminiscētia dū sunt partes, vna quidē salua, & nō obliterata, altera vero obliusionē deleta, & per ratioicationē ex parte salua deuenimus in recordationē partis mente elapse, nō aliter qd̄ per antecedens in consequētia investigationē. Quāvis ergo prior illa memoria pars quae salua permāst, sit memoria resumptio, & altera in cuius memoria reuocatur, disciplina assumptio, tota tamē reminiscētia neque memoria resumptio est, neque disciplina assumptio, vt & tota argumentatio neq; pse nota, neq; ignorata est. xviii. Differt igitur reminiscētia a memoria, & a doctrinā perceptione, qd̄ plurimum egeat. Memoria nullo indiget nisi conuersione anima ad speciē in organo interiore seruatā, neque debet ad faciēdā memorationem praecessisse obliuio. Discētia autē rei de nouo, fit per nouā disciplinā susceptionē, neque requirit cognitionē nō aliquā praecessisse. Reminiscentia vero & ante factā cognitionē & obliuionē requirit, atque ex parte salua rei oblite in animū reuocationē quare memoratio nūc indiget, itidē & disciplinā excepit, reminiscētia vero aut duobus ad instātū, aut tribus. Neque ex hoc efficit, facilē esse quippli de nouo discere qd̄ reminisci, quod hoc quā illud plurimum egeat, & qd̄ paucioribus fit, ieiuis faciliusque fieri soleat, nā id qd̄ discētia requirit, maiore eger opera, labore & studio, quā qd̄ reminiscētia, qui enī de nouo dicit, nūl habet illius animo insitū, & ergo magno negotio atque conamine egerit quicquā praeat, qui vero reminiscētia, prius habuit idēxū animo cuius oblitus est, quare factūs in illius reuocatur, agnitionem. Itaque leuissimū est memorati, difficili⁹ reminisci, difficillimū discere. xix. Primo enim habito, cetera nexus quodā & quasi vīculo colligata. Primum atque principiū reminiscētis id dicit, ex

quō saluo atque in colūmā manente deuenimus in recordationē partis abolitā, quando ab ipso per debita media ad hūfū modū rem cuius reminisci volumus, procedimus. Quod si id principiū non fuerit, natum in eam rem cognoscendam perdūre, per ipsum non reminiscimur illius, sed aliud sumamus oportet. Perinde atque viator ab vna incipiens via, non peruenit interdum ad terminū propositū, quod ad illum via qua profectus erat, perdūre nā est, quā quidem relicta, & altera accepta, facile ad terminū constitutū perueniet. Est enim inuestigatio illa rei proposita per reminiscētiam, analogā profectionē per viam, quod sicut in hac ab aliquo viā principio per interētū spatiū ad terminū aliquām progradimur, & ab vna spatiā parte subinde in alterā transferimur, ita in reminiscētia sumpto exordio, per diuersa media certo quodam ordine se cōsequētia peruenient ad id quod animo excederat. Et assimilatione proportionēque reminiscētiae ad progressionē de termino in terminū, multa in hoc capite adduta possunt facilius intelligi. xxii. Id evenit, cum multa revoluunt, motusque efficiunt. Eadem pōret redi causa cur aliquās reminisci volens, interdum non possit, & cum non intendit reminisci, sine negotio reminiscitur, quod sēp̄ vñuenire conspicitur. Id enim eo venit, quod ex cōnatū reminiscētī, multi surgunt interni motus animi, impeditentes anūmū alijs intētū, ad id cuius reminisci expedit, peruenire, qui vbi tranquillior redditus est, se facile conuertit ad eā imaginem, & insperato reminiscitur, vt sēp̄ numero querentes rem perdītam, inuenīr nō possunt, vbi vero non querunt, vltro oblatam inuenīunt. Cum enim quis non se cōuertit ad eius rei imāginem cuius reminiscētia querit, non reminiscitur illius. Vbi primum autem ad illam conuertitur anima, paratur reminiscētia. Haud aliter quam querentes rem perdītam, & totam ferme dominum peruestigantes, si ad eum locum vbi res perdīta facit, non venerint, eam minime reperiūt, vbi vero ad illum peruenient, haud cunctanter quam querunt rem inuenīr nō possunt. xxv. Vt si dprincipiū est perdūre. Quemadmodum vna in interdū in duas dissecatur, in principio quādem conuenientes, ita vno vero discrepantes, quarum vna ad optatum perduci terminū, alterā vero abducit, ita interdū vnius eiusdem que ad reminiscētū principiū diuersa sunt consequeūtia, & contingit nos ad vnum ferri, vbi animus fuit nō ferendū ad alterū, vt in poematis interdū duo carmina idem habent exordium, & diuersum exitum, & cum ab illo initio ferimur in exitum secundi carminis, cum volumus reminisci finis primi, aut ferimur in finem primi, vbi volumus reminisci secundi, hoc pacto decipimur. Sic & operatio huius post hoc, facit conuertinē, naturamque parit. Quemadmodum ex secundo corollario huius capitū admonuit Aristoteles, ad multa ediscenda, memoriaque tenenda, operā p̄petuum est vt ordinem nobis certūm præfigamus, quo omnis tollatur confusio, nam ordo determinatus in rebus, efficit bonam ordinationem in animaē motionibus, vt recta serie vna alteram consequatur, quō nihil est ad memorandum efficiat. Et hāc ob causam (vt affert Aristoteles ibidem) mathematicæ disciplina quod bona serie sint digesta, facile memoriae mandari possunt. Præponuntur enim in illis definitiones & principia, demum secundum naturalem numerorum seriem propositiones sine aliquorum permixtione & confusione collocantur, ita sane ex hoc loco habetur documentum, quod siquidem aliquorum ad disciplinas pertinentium velit habitum comparare, siue ea carmine constricta sint, siue oratione, soluta decurrentia, illa studeat memoriae mandare eo quo disponuntur ordine, & ne verbum quidem verbo alter aut preponat, cum sēp̄ illa repete tentat. Nam si semel illa cōplefatur animo, mentisq; infigat eo quo ponuntur ordine secundo vno altero quam prius ordine, & tertio rursum alia serie, nunquam ex illis habitum consequetur, quādōcūdem habitus omnis fiat ex consimilibus operationibus, xxv. Nam vt minor res se habet ad maiorem, ita minus tempus ad maius. Tempus ipsum mensura est rerum, vt vlna panni, scilicet æqua, & non transcedens rem quam secundum se totum menatur, vt tota hora ambulacionem horariam, quare quemadmodum totus pannus ad suam partem, ita tota vlna ad partem vlnæ, & permutacim vt totus pannus ad totam vlnam illam mensurant, ita & pars pannū ad partem vlnæ. Ita vt major res se habet ad minorem, sic maius tempus ad minus, & permutata proportione vt tota res ad totum tempus, ita partes rei ad partes temporis. Sicut enim K h & l i, ad K l & l m, ita c a & b, ad c d & d e, quare transmutata proportionē sicut K h & l i, ad c a & b sūmū tempus & totum, ita K l & l m, ad c d & d e et cēque respondens tempus. Et quouscūmodo terminos variando, scilicet primo loco partes, & secundo tota collocando, idem subit iudicium, xxxi. Et memoria reminiscētiam tēpore praeuenit. Vt sit reminiscētia, opus est præcedere memoriam rei quā mēte nō exciderit, quā perueniat in recordationē eius quod ab animo lapsū est, quare reminiscētia præsupponit & prærequisit memoriam. A re dūero nō oportet si sit memoria, præcessisse reminiscētiam vt cū nō intercessit cuiuspiā rei obliuio, habetur quidē memoria sine reminiscētia. Nōn tūc tamē accidit reminiscētia præcedere memoriam rei iam reminiscētia in animū reuocate, dicit enim Aristoteles hoc in capite, memoria debere præcedere reminiscētia, itidē & sequi. Vt vū id accidens tūc est, & nō necessarium, qd̄ memorā reminiscētia præcedat, cum in plerisq; oppositū euētē memorias dari contingat, & nulla præcedat reminiscētia. At reminiscētia non dederis, quā nūl la præcesseris memoria, cum reminiscētiam omnēm memoria præcedat oportet.

¶ Paraphrasis in Aristotelis librum de memoria
et reminiscētia, et in eundem scholiorum finis.

Figatur
oculus, le-
gentis ad
figurā in
litera po-
sitatis.

CPRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN
Librum de Somno & Vigilia, annotat.

¶ Fœditas, turpitudo. **¶** Primus sensus, sensus tactus;

Iber de Somno & Vigilia continet tria capita. Primum sex conclusiones, duas rationes ad secundam, unum corollarium ad tertiam, & duas rationes ad quartam. **¶** Prima conclusio. De somno & vigilia haec se consideranda offerunt, quid sint, cuius sint, an corpori, an animæ propria, an communia, cur animalibus accident, an omnibus, an aliqua solo somno, aliqua sola vigilia, alia vero neutro potiantur: quid insomnum, an dormientes interdum somnient, interdum non, an potius semper somnient, sed quiete soluta non minerint, an inquiete contingat futura præuidere, & id soli homini accidat, & id an natura, an temere & euentu aliquo eueniat, an deus aliquis causa sit. **¶** His enim determinatis, sufficiens de somno & vigilia determinatio (quemadmodum polliciti sumus) facta esse videbitur. **¶** Secunda. Ad eandem animalis partem somnus & vigilia pertinet. **¶** Primo. Quia opposita circa idem subiectum fieri videntur, eiusdemque esse passiones. Et id verum est tam in ijs quæ arte, quam quæ natura constant, eiusdem enim sunt visus cæcitas, auditus surditas, pulchritudo fœditas, sanitas ægritudo, robur debilitas. Atqui somnus & vigilia opposita sunt, est enim somnus ut priuatio quædam vigilie. Ad idem igitur pertinet somnus & vigilia. **¶** Secundo. Quia quo argumento aliquid vigilare cognoscimus, eodem cognoscimus & dormire. At aliquem vigilare deprehendimus cum exterioris sensus fungitur officio, sentitque dormire vero, cu[m] exterioris sensus visu priuatur & officio. Sensu igitur somnum & vigiliam discernimus, habentque circa eandem animalis partem (ut pote circa sensum) fieri. **¶** Tertia. Somnus & vigilia neque animæ neque corpori propria sunt, sed utriusque communia. **¶** Nam somnus & vigilia ipsius sensus existunt. Sensus autem & animæ & corpori communis habetur. Sensus enim actu, in corpore, animæ operatio est, & quod inanime est, sentire impossibile est. Somnus igitur & vigilia corpori & animæ sunt communia. **¶** Corollarium. Hinc cognoscitur exploratum, quæ solam vegetandi virtutem, ut alendi, augendi, minuendi (quæ ad modum stirpes et plantæ) retineant, neque somnum neque vigiliam obtinere. **¶** Nā ipsis sentiendi particula defest, quæ longo interstitio a vegetatrice facultate distat, et si etiam cognitum non esset has vires subiecto et magnitudine distare. Solius autem sentiendi particulae, somnus et vigilia existunt. **¶** Quarta conclusio. Nullum animal aut semper dormit, aut semper vigilat, nullumque sensu prædictum contingit aut nunquam dormire, aut nunquam vigilare. **¶** Primo. Quia et somnus et vigilia passio est nata fieri circa idem, ut primum sensum. Non igitur una semper fiet, altera vero nunquam. **¶** Secundo. Quorūcunque est naturale opus, cuius si excessum fuerit tempus, defatigunt et remittuntur vires: ipsum neesse est aliquando deficere. Atqui oculi, aures, nares, manus, pedes, a natura opus habent: cuius exacto tempore elaguescunt vires, ipsum igitur aliquando deficere neesse est. At vigilia describit sensuum solutionem cu[m] liberam suis functionibus intendere valent operam, somnum vero ipsorum ligamen, defectum et potentiam ob excessum vigilandi. Est tamē excelsus vigilandi aliquando ab ægritudine, aliquando sine ægritudine, quare et similiter impotencia duplex. Quicquid igitur cōtingit vigilare, contingit et dormire, nā semper (ut dictum est) agere no possunt. Et contra quicquid dormire contingit, cōtingit et vigilare, nam dormitio posterior, vigilia autem prior et propria sensus operatione,

quicquid igitur dormit, a somno excitabile est. **¶** Quinta. Animalia certe omnia, gressilia, volatilia, natatilia, sono participant. **¶** Nā aquatilium genera, ut quæ molli crusta integuntur: & que malacia nūcupant, sopora cernuntur, que vero duræ, siliceæque testam habent, sensu adhuc perceptu nō est an sopiantur. Ratione tamē id persuadere potest, nam omne animal sensum habet, animal enim per sensum habere, definimus. Habent igitur hæc ostracoderma, testeaque cute contexta, sensum. Præterea quicquid sensum habet, aliquando sensus operationem exercet, & aliquando a sensus operatione desicit. At qui sensus solutionem diximus vigiliam: eius vero vinculum, somnum. Interdum igitur vigilant, & interdum dormiunt huiusmodi animalia. Gressilia autem manifeste & vigilare & dormire conspicuntur, & perfectiora volatilia. Insecta itidem, quibus molles sunt oculi, quibus vero corneoli & duri sunt oculi, itidem. sed breves corū sunt somni, quare cu[m] dormiant, id sèpenumero latere contingit. **¶** Sexta. Nulli plantarum, harum passionum altera attribui potest. **¶** Nam somnus et vigilia solis sensu prædictis conuenire possunt. Plantæ autem sensum non habent, quibus enim sensus adest, et delectatio et tristitia adest. Nulli autem plantarū, horū aliquid adest, igitur neque somnus neque vigilia. Et q[ui] ipsi assit nutricaria virtus, hoc nihil arguit, nam hæc alendi virtus, expeditius consopitis nobis quam vigilantibus opera sua peragit, quasi ad suas operationes sensuum administriculum non requirat, quin potius quodammodo obsint. Non igitur plantæ ut alatū, indolescat, minuantur ve, ope sensus egent.

Diximus cap. libri de Somno & Vigilia scholia. iiiij. Et si etiam cognitum non esset has vires subiecto & magnitudine distare. Poterit animæ subiecto distant, quarum una si ne altera inueniri potest, ut vis vegetadi sine virtute sentiendi in plantis. Subiecto autem nō distat, quod utræcunque altera semper cōpierit conjuncta in eodē, ut virtus sentiendi & appetendi. Itaq[ue] q[uod]vis in virtus sentiendi & appetendi magnitudine nō distat, longo tamen adinuicem interstitio dissident, sic etiā licet virtus vegetandi & sentiendi subiecto nō distarent, nihilo minus magnū haberent adinuicem discriminis interuersum. Valentiore igitur ratione nunc cum subiecto & magnitudine adinuicem discrepant, dignoscitur amplius inter se differre. v. Nullū animal aut semper dormit, aut semper vigilat. Variado id subiectum animal penes vniuersale & particulare, & adiçiendo istis prædicatis dormire & vigilare aduerbia semper & nū quæ, eortu & particularia quædoque, & quædoque nō, sexdecim desumunt proportiones. Primæ quatuor, in quibus subiectu vniuersaliter itidem & aduerbiū sumuntur. Sequentes quatuor, in quibus subiectu particulariter, & aduerbiū vniuersaliter. Deinde quatuor reliquæ, in quibus subiectum vniuersaliter, & aduerbiū particulariter. Demū quatuor postremæ, in quibus subiectum particulariter sumuntur, & temporis etiam aduerbiū, ut ex hac oculari descriptione dilucet.

i.	Omne animal semper vigilat	ix.	Omne animal quandoque vigilat
ii.	Omne animal semper dormit	x.	Omne animal quandoque dormit
iii.	Omne animal nunquam vigilat	xi.	Omne animal quædoque non vigilat
iiij.	Omne animal nunquam dormit	xii.	Omne animal quandoque non dormit
v.	Aliquod animal semper vigilat	xij.	Aliquod animal quandoque vigilat
vi.	Aliquod animal semper dormit	xiiij.	Aliquod animal quandoque dormit
vii.	Aliquod animal nunquam vigilat	xv.	Aliquod animal quædoque non vigilat
viii.	Aliquod animal nunquam dormit	xvi.	Aliquod animal quædoque nō dormit

Et harum quidem propositionū octo ad laudem posita, falsa sunt, ceteræ autem octo collocata ad dexterā, verae. Passio est nata fieri circa idem, ut primum sensum. Ut tractum, qui exteriori sensu primus est, q[ui] ipso nō existente, ceteri adesse nequeant, ipso vero existente, nō oporeat adesse ceteros. Necq[ue] per primum sensum hic intelligendus est sensus interior, qui & communis dicitur. Nā somnus & vigilia, illius passiones non sunt, non enī est somnus priuatio operationis sensus interioris, ut quæ melius & expeditius in somno quā vigilia fiat ob cessationem exteriorū motū interiorū sensu in predictum afferentū. Nā semper (ut dictum est) agere no possunt. Somnus esse concessum mortalibus ad intermissionem operationū, reparationemque virium, sic canit Ouidius. Somne quiete rerum, placidissime Somne deorum,

Pax animi, quem cura fugit, quā fessa diurnis

Membra ministerijs mulces, reparasse laboreis.

Hinc cognoscitur, quicquid vigilat, interdum dormire oportere, & contra itidem, quicquid dormit, interdum & oportere vigilare, q[ui] somnus vigilia sit posterior, cuiusque aut cōuenit posteris, eidē &

prius contineat necesse est. At quia somnus, mortis est imago & vestigium, unde id Virgilianum de mortente, occiso que in bello.
Oili dura quies oculis, & ferreus virget
Somnus, in aeternam clausit sua lumina noctem.
Quinetia & in sacris literis, morte rebus humanis exemplis, dormire dicitur, & haec mortaliss vita ut vigilia, mors vero, & anima a corpore soluto, ut somnus dicit, per hoc quod somno succedit vigilia, ut noctis dies cōiectarunt in doctrina praeclarissimi futurā hominis resurrectionē, & iterata anima cū corpore vniōinem, hominisq; morti successuram reuivificationem eiusdem, ut vigilat somno, sed quae nulla deinde morte finiatur. vi. Animalia certe omnia, gressilia, volatilia, natatilia, somno participat. Qd' multa animalia capti sunt oculis, nō obstat quo min⁹ somno participer, Nam ut ad vigilam non requiritur oculorum operatio, cū vigilant conchylia, & ostrea, caro etque id genus imperfecta animalia, que oculos nō habent, ita neque ad somnum necessaria est oculorum a visione priuatio, sed exteriori qui assunt sensuum ligatio. Quāuis itidem pleraque animalium neque cor habeant, neque cerebrum, quae potissimum somni esse & iua sunt, id nō arguit ea esse experientia somni, habent enim illa quicquid cerebri & cordis animalium, quod in ipsis idē operatur arque cor & cerebrum in perfectioribus, & id sufficiere purantur est. Neque quēpiam mouere debet peruigil ille draco, aureus (ut canit Poete) vellus custodiare dictus, aut insomnis serpens aurea mala Hesperidum perdidi & pernox asservans. Nam haec nō pro veritate dicta sunt, sed poetico more efficta ad aliud significandum. Demum serpentes esse credendi non sunt in India qui nunquid somno obruant, quod tamen memorat Plinius, sed aut breves eorum sunt somni, aut inabstrusis abditoribusque locis cū dormiunt delitescant. Hinc creditum est fortassis illos nō dormire, qd' nō deprehensus neque compertus fuerit ab hominibus eorum somnus. vii. Nulli autem plantarum, horis autem quid adest. Horum, delectationis & tristitia.

Plinius.

Secundi capitatis annotat.

Choloptera: totipennia, est enim holon, totū: & pteron, penna. **B**ombus, son⁹ est quē insecta: ut vespa, apes, eiusque generis similia edere solent. **P**roblemata cōdidit Aristoteles, ex quibus librū confecit, qui nunc problematiū liber inscribitur.

Ecundū cap. cōtinet sex cōclusiones, tres rationes, & vñū cōrollariū ad secundā. **P**rima cōclusio. Necesse est animalis in somno oēs sensus esse ligatos. **N**ā animalium haec sensus oēs possident, haec aliquos solum, ut gustum, & tactū. tactus enim cōm latissime fusus est, habētq; oia animalia tactum: ut in libris de anima dictum est. At somnus in oībus cōsimilis sit modo: et cum summa immobilitate ostenduntur, ligātur igitur quotquot habeat sensus. Si enim das vnum ligari, et alterum solui: soluto sentiet dormiēs. sentiet igit̄, hoc autē impossibile. **S**ecunda conclusio. Somnus et vigilia passiones sunt tactus. **P**rimo. Quia natura vnicuique sensuū propriū aliqd deputauit: ut visuū videre, auditū audire, et nō modo hoc, sed quiddā cōmune, cōmuneque potentia oībus concessit, qua iudicat se videre, audire, olfacere, gustare, tangere, qua discriminē albū et dulcis, coloris et soni, et diuersorum sensibilium genera discernit (id enim nullus particularium sensuum possit) potentia quidē vna, et vnius sensoriū: quēadmodū in cōtēplationib; de anima latius expressim. Hæc autem cum tactū maxime cōiungitur: vt a quo nunquā separetur: ab alijs autem separari possit. Sōnus autem et vigilia maxime sunt tactus, ob quem haec sentiendi particula omnibus adeat: qui et idem omnibus vel solus adest animalib; **S**ecundo. Si dormitio fieret qd' omnes sensus immobiles fiant, pleraque animalia nunquā dormire necesse esset, cum non omnes sensus habeat omnia, hoc autē incommode. **T**ertio. Si non est necesse ut omnes sensus simul sint in opera, rationabilius contrarium accidere posse videtur, ut vno immobili & impotente facto, alter nō sit impotens, principalius enim potiusq; sensus ad sentire, quam ad defectum se habent. Et quanvis ita sit, tactū tamen (qui primus est sensuum) sopito, cōpatiūtur posteriores, cōsopiūturq; omnes. Cum vero posterior aliquid impotens fieret, non oportet eodem iure alios & hunc primum fieri impotentem. **C**orollarium. Ex his manifestū est, somnum non esse, sensus sine operatione esse, neq; non ut sensibus necq; omnem sentiendi potentiam. **S**unt enim plerique animaē defectus ybi

sensus sine operatione existūt, & sine vsu: vt in quib; sda in deliris & amentibus accidere solet, & diminuta, & aliquo sensu capta animalia, impotentiā sentiendi habent, & apprehensis nonnullis quae in collo sunt venis, collabuntur homines insensibiles, & tamen hi omnes nō somno solūtūr, dormiuntve: sed cū primus sensuū, & quo omnia contingit sentire animalia, impotens factus est: somnus est, & non a liorū vlo impotente facto. **T**ertia. Somnus animalū salutis gratia existit.

Nam causa rūm hæc materia, hæc ratio, hæc efficiens, hæc vero cuius gratia est. & naturam alii cū gratia agere diximus: boni siquidem gratia. At qui quecumque non semper continuē moueri possunt, quies apta intercedit ad salutem. animalia autē non semper sensibus vt queunt. Aduenit igitur ipsiis merito aptus ad salutē sōnus. Vnde vulgo tracta est metaphora, vt somnus requies dicatur: qua si veritas somnū quietis nomine censerī cogeret. **Q**uarta. Vigilia maxime fine attingit. **N**am sentire et sapere finis est omnibus quibus vñū eorum cōpetit, nam haec optima sit. Finis autem optimū esse requirit. Vigilia autem horū est, vt pote brutis quo sentiant, hominī quo sapiat, et prudentiæ inuigilet, maxime igitur vigilia fine attingit.

Quinta. Omnis animalis somnus est necessarius: nō quidem omnino, sed ex suppositione atq; adiunctione, si naturā suā sequi, saluariq; debeat. **N**ā si animal se instaurare et saluare debeat, aliqua ponere qbus alia subinde sequātur, necesse est: vti se saluet, ipsi ali oportet, si alatur, et cibo vaporē sustollī necesse est, ex quo necessario consequitur somnus. omnis igitur animali necessarius est somnus: non quidem omnino, sed ex oppositione, si seipsum saluare debeat. **S**exta. Principiū somni effectiuū in sanguine præditis est cor: in exanguibus vero aliqd cordis æmulū. **N**am id principiū somni est, quod animalium principiū est motus. **S**anguinem autem habentiū cor, capitū vētriūq; sitū medium, principiū est motus, haebent enim omnia sanguine prædicta, cor, quod, et refrigerio eget: non habentia autem sanguinē, aliqd æmulū cordis. **H**abent enim sanguine parentia, vt in senecta totipennia, ut vespa, apes, muscae (quaē holoptera dicit) aliqd vice cordis, & spiritū interiorē atq; congenē, quem nūc attollunt, nunc vero contrahunt, respirantibus autē & sanguinēis spiritus ille deforis est. qd' vero in senecta illa pēnata volādo strepitū & bōbo, elidant, hoc est attritu aeris ad circundantem membranā. Motū itaq; habent circa primum et sensus et mot⁹ effectuum omnia, aut a proprio et con geneo spiritu, aut ab alieno, est itaq; notum, cor aut cordis æmulū esse somni principiū, et non modo somni, sed et vigiliæ etiam principium est. **S**ed cur dormientes agitatiōe corporis se moueat, et multa vigilatibus persimilia opera faciat, cum id sine phantasmate et insomnio nō fiat, postea dictū sumus. Cur vero experientiā in somniō meminerint, non autem meminerint operū quae vigiliatibus similia patauerint, in problematis causam adduximus.

Secūdū cap. scholia. viii. Omnes sensus esse ligatos. Omnes, quotquot habet, nā in talia aut sedi suā nixis aquatisibus non oportet ligarum esse vīsum, qd' nō habēat. Et hic de exterioribus solum sensibus sit mentio, nā interiorē sōnō non ligatur quin immo expeditus & melius suas exercere operations. Demū haec cōclusio de pfecto poris inchoatione, quaē aut semisomnus dici potest, aut semivigila, sequēndū diuersas rationes. Nā qui semisomnes sunt & semiwigiles, facile auribus hauriunt strepitū qui fit iuxta eos, aut remissū scule lumen percipiunt diffusum per torum perpicuum, quod in eis sensus nō sunt omnino ligati. **H**ec autē cū tactū maxime coniungitur. Hæc, potentis sentiēti cōmuni, virtusque sensitiua interior, quae quidē cum tactū cōfingitur, qd' a tactū nunquā separari possit, neq; eduerit tactus a sensu interiori. Quibuscunq; em adeat sensus interior, hsdem quoq; tactus adeat, & e contrario. Nempe & sensus interior omnibus inest animalibus, sicut & tactus. Ab alijs autē sensibus exterioribus, visu, auditu, & olfactu separatur interior sensus, itidē & tactus, quia vterq; multis couenit animalibus, quibus aliorum sensuum nullus cōuenire potest. Dicuntur autē sōnus & vigilia maxime passiones tactus, qd' eo sensu potissimum vigiliam & somnum discernimus. Si enim solitus fuerit, dicimus animal vigilare, si minus, dormire. Et quāuis dormiēs animal, p̄xiūt corpus secundū magnitudinem contingat, vt aqua dolū cōtinens, nō tamen virtute sentiendi, vigili-

Secūdū cap. scholia. viii. Omnes sensus esse ligatos. Omnes, quotquot habet, nā in talia aut sedi suā nixis aquatisibus non oportet ligarum esse vīsum, qd' nō habēat. Et hic de exterioribus solum sensibus sit mentio, nā interiorē sōnō non ligatur quin immo expeditus & melius suas exercere operations. Demū haec cōclusio de pfecto poris inchoatione, quaē aut semisomnus dici potest, aut semivigila, sequēndū diuersas rationes. Nā qui semisomnes sunt & semiwigiles, facile auribus hauriunt strepitū qui fit iuxta eos, aut remissū scule lumen percipiunt diffusum per torum perpicuum, quod in eis sensus nō sunt omnino ligati. **H**ec autē cū tactū maxime coniungitur. Hæc, potentis sentiēti cōmuni, virtusque sensitiua interior, quae quidē cum tactū cōfingitur, qd' a tactū nunquā separari possit, neq; eduerit tactus a sensu interiori. Quibuscunq; em adeat sensus interior, hsdem quoq; tactus adeat, & e contrario. Nempe & sensus interior omnibus inest animalibus, sicut & tactus. Ab alijs autē sensibus exterioribus, visu, auditu, & olfactu separatur interior sensus, itidē & tactus, quia vterq; multis couenit animalibus, quibus aliorum sensuum nullus cōuenire potest. Dicuntur autē sōnus & vigilia maxime passiones tactus, qd' eo sensu potissimum vigiliam & somnum discernimus. Si enim solitus fuerit, dicimus animal vigilare, si minus, dormire. Et quāuis dormiēs animal, p̄xiūt corpus secundū magnitudinem contingat, vt aqua dolū cōtinens, nō tamen virtute sentiendi, vigili-

taetua, aut mole circumstantis corporis, aut qualitates eius tangibiles percipit, quod est insint circumstanti corpori, & affectiones illae mouente animal dormientem, ut accidentia suum subiectum, non tamen ut obiecta ipsum sentiens, nam non apprehenduntur ab anima, neque immutant organum ut sensibilia. Tactu tamen (qui primus est sensuum) sumpsito. Sicut absente tactu nullus adest posteriore sensuum, absente autem visu aut auditu non oportet abesse tactum sensuum primus ita cum tactus ligatus est, ligantur & omnes sensus posteriores, ut qui suas operationes, nisi tactus itidem solitus sit, agere non valent. Quare ligato tactu sit somnus tanquam a causa & necessaria & sufficiente, ligato vero quoquiam posteriorum sensuum, ut et visu aut auditu, non oportet & tactum sua operatione destitui, quare aliquo illorum solum impotente facto, non opus est fieri somnum, nam tametsi aliquius posteriorum ligatio, causa sit necessaria somni, haudquaquam tametsi est sufficiens. x. Somnum non esse, sensus sine operatione esse. Non improbat Aristoteles has positiones tanquam falsas. Nam in eis non quodque eorum quae dicuntur, ipsi somno non inuersaliter concuerit, quae docunt enim est somnus, sensus sine operatione, & dormiens animal omne non vtitur sensibus, & omnis somnus est sentiendi impotencia, sed easdem rejecit. Philosophus tanquam male assignat distinctiones somni, ut quae cum eo non concuerantur, sed transcedant. non enim quandocumque sensus sunt sine operatione, protinus est somnus, & ita de ceteris. xii. Vigilia autem horum est, horum scilicet ipsius sentire & sapere, nam utrumque ipsorum in vigilia peragitur. Bruta enim in vigilia sentiunt, quae suprema est in eis cognitione, & homines contemplatione consultatione in vigilia intendunt opera, ad quod potissimum ut proprium & peculiare opus ordinantur. Quocirca non vigilia propter somnum, sed somnus propter vigiliam ordinatus est, neque debent homines credere se somnatos esse, sed eo moderate ad necessitatem naturae (quo in vigilia melius suas peragant functiones) ut. Et plane somnulosos, inertes & torpentes sopore, merito carpit Ouidius.

Ouidius.

In soñis, cora quicunque quiescere nocte

Sustiner, & somnos premia magna putat.

Seulte, quid est somnus, gelidae nisi mortis imago?

Longa quietcenti tempora, fata dabunt.

Cor non
esse orga-
num sen-
sus iterio-
ris.

xiii. Mocum itaque habent circa primum & sensus & motus effectuum omnia. Ex hoc loco non nulli putant Aristotelem sensisse, cor esse organum sensus interioris, & non cerebrum, quod minime Aristoteles hic dicit, nam de sensu exteriori loquitur, ut semper his in locis. Et ubi concedetur de interiori sermonem facere, duntaxat assit cor esse primum effectuum, praecipue efficiens ipsius sensus. Verum ex illo non recte quis intulerit cor esse ipsius organum, quemadmodum ex eo quod cor praecipuum est efficiens sensationis exterioris, minime colligitur cor ipsius esse organum. Praterea id, cor inquam esse organum sensus interioris, a veritate est alienum. Nam ab organis sensum exteriorum magno distat interuallo, quod faciliter unum sensibilium impressioni non parum est obstaculo. Ad hanc continuo agitatu cor mouetur, at motus, specierum impressione impedit. Neque robur haber ratio cui nonnulli innituntur, cor scilicet prius quam alia animalis formari membra, & proinde ipsum informari debere anima sensitiva, alioqui iesset ei solum anima plantae, & huiusmodi animam (cum nulla sint adhuc alia formata organa) in corde tanquam suo organo debere sensationem peragere. Nam anima informans solum cor, et si sensitiva sit, sentiendi tamen operationem non exercet, ut neque catulus visionem ante nonum diem. Alioqui cogentur concedere sensationem fieri interiori in corde, quam nulla praecesserit exterior sensatio, & sine speciebus a sensu exteriori ante receptis, quod est inconveniens.

Tertij capituli annotat.

Euripus, pars maris iter Phocidem & Eubceam, quod septies in die, & septies in nocte refluxos fluctus agit: multis nouitate rei, & causa non satis cōperta, admiratio nē inducens. **O**pium ex succo papaveris in umbra exsiccatum fit. Vis eius somnifica, & si amplius sumatur, mortifera. **H**erbæ mādragoræ mas est & foemina cūfus radicis & pomigrauis odor somnum inducit. **T**emetum, vinum. **B**iliosi, melacholici. **I**ntestinus, iterior. **B**ilis atra, cholera nigra. **P**ituita, est a cerebro humorum destillatio, atque defluxus: qui si fluat ad nares, coryza dicunt, nos mucū nari. si ad fauces, dicunt brachon, nos raucedinē. ad pectus, catarron. ad latus, pleuritū, & ad pulmonē, phthisis. **L**ethargus, morbus obliuionem & penē inexpugnabilem dormiendi necessitatem inducens: et celeriter. nisi succurratur, iugulans. **C**omitiali morbo homo subito concidit, et ex ore spuma mouentur: et saepius viros quam mulieres occupat, ut Cor. Celsus placet.

Ertium caput continet quatuor conclusiones, duo corollaria ad prīmā, diffinitionem somni, unam questionem, tres vulgatas responses, et quartā propriā post tertiam. **P**rima conclusio. Non omnis sentiendi impotētia, cēnsenda est somnus: sed ea quā p̄st̄at aliamentū euaporatio. **N**ā manifestum est cū animal sensum habeat,

subindeque & vegetādi virtute, ipsū a principio nutrimentū suscipere & augmentū. Nutrimentū autē oībus id est, qd̄ concretionē, p̄parationeque fuerit ultimū, ut in sanguinē habentibus, sanguis: in exanguibus vero qd̄ sanguinis vicē gerit locus aūte & conceptaculū sanguinis sunt venae: quarū principiū cor existit: ut ex determinate anatomiae (q̄ membrorum dissectionem dicunt) dilucere potest, & suscepsum alimentū ordinatum ventriculū euaporat ad venas: vbi (ut aiunt) ī recione p̄mutatur, tingiturque in sanguinē: a q̄ rursum fluit ad cor: vbi cōpletissimā ab solutissimāq̄ sanguinis naturā accipit: a q̄ per venas diffundit, & vnicūque parti ut opportunum est distribuit. Sed qd̄ horū sit, ī libro de alimento ab āude differunt. Atq̄ dum hæc geruntur, ciboq̄ ī vaporē soluto, vapor ille sustollit (omne enī tale qd̄ aīalibus īest calidū, natura in sublīme fertur) modo cerebri frigiditate refrigeraet & cōsistit, atque iterum Euripi more refluit ad cor: q̄ quidē refrigerato, obrepit sōnus, obnubilat̄ur enī sensus, fiuntque suarū operationū ipotentes. At cū de mentia aut strāgulatione (ut cum iugularium venarum cōstrictione vt emortui, & aīa defecti cadunt) ipotentia sentiēdi pueniat, nullus (quemadmodum dixim?) appellabit sōnum, tametsi cōtrouersia sit, ipsi. Ut emortuis facientibus īsomnia phantasmataque fieri. Nam qui his grauissimorum morborum generibus tentantur, & aīæ extinctæ speciem gerunt, dicunt se multa vidisse. Sed dicim? si quum morbo tententur, contingat eos dormire, nihil prohibere īsomnia, & phantasma fieri, si autem non dormire contingat, neque quidē īsomnia vīlū esse potest. Nō igitur omnis sentiendi impotētia, somnus esse cēnsenda est, sed ea quam alimentū ī vaporē ministrat. **P**rimū corollarium. Et hac quoque de causa maxime somnus a cibis p̄ficiuntur. **N**am a cibo multus vapor & corporū educitur sursum illīautē consistens, grauedinem parturit, sensuumque lāguorem, qui cum rursum descenderit, & se ad cor reperit, secum calorem repellens, p̄fundū gignit somnū. Quod autem īa capitis oculorum & palpebrarum grauedinem faciat, indicia sunt somnifera omnia, siue esculentia sint, siue potulenta: ut opūm, papauera, mandragoræ, temetum, fatigatio multa, morbus, ut febris & lethargus, infantia, fatigatio enī multa dissoluit, p̄betque dissoluta vīce īcocti alimenti: nisi quod liquatur, frigidū sit, sursumque non feratur. & morbus, potissimum qui ex calido nascitur & hūido: quod multa excrements humida sursum attollat. paulū autem, q̄ caput aliorum mēbrorum p̄portionē maximum habeant, totū, multique alimenti (q̄ illa aetate augeantur) capax. Propter hanc causam hæc ētas comitali morbo (q̄ epilepsiam vocant) aptissima est. Est enim epilepsia sōno persimilis. & qui ita coruunt, cessante anima & sensu dormire vident. hac de causa huius morbi initū ī sōno est. Et sūt qui ī sōno hoc morbo arripiunt, ī vigilia autē nō, q̄ multū sursum cum alimēti vapore ī somno spiritus effertur: qui reciprocās, spirituque alteri sursum alimētū attollenti obuians, venas intumescere facit, anima & respirationis meatus oculū cludens. Et hæc spiritus occlusio & strāgulatio, comitalis, regius, ac diuinus morbus appellatur. **S**ecundum corollarium. Qua ppter pueris & nutritibus non cōducunt epota vīna. Nam spumoso spiritu abundat, potissimum nigrum. et paucum refert, nutrīculæ, an pueri ī pīlī vīnum ēbisāt, nisi aqua dilutum sit, modicunque sumatur. Puerorum enī superiora plurimum continent cibū: quandoquidem relīqua magnitudine et incremēto (sicut dictum est) supant: adeo ut lōgo tpe caput contineat nequeant, sed quinque mensū interuallo collum rigidū et iflexibile habeat. Et hæc causa esse potest cur fœtū, quem embryon dicunt, ī matrice quiescat: sunt que iterum pueri ēbris p̄similes, q̄ vtrīque larga humoris copia suā pīora confusa dat. **S**ecunda cōclusio. Sōniculosi sunt, occultas habentes venas, et nanī, quīque capite sunt p̄grandi. **I**lli, q̄ ipsorum agustæ venae, eleuatorum vaporū nō facile p̄bēt remeandi descendū, hi yero, quod capitū amplitudo multam recipiat

euaporationē. Grandia enī capitā exiguo opplerī nequeūt alimēto, paruisq; exatuarī copijs. ¶ Tertia. Ediuerso quorū venæ sunt parētes, quīq; melācholici sūt, sō porulēti non sūnt. ¶ Nā horū āpliđudo venarū facile p̄stat euaporationis relapsum contrariaq; strictrū operatur: nisi altera intercedat causa. Biliosi vero, q; natura frigidi, paucēq; (ob parū intēstīnū calorem) euaporationis existunt, hinc audi & edaces sūnt: q; cibo quo vescuntur, nō fruantur. Nā bilis atra digestiū frigefacit locū, & corporis partes vbi cunq; existat, a quib; talis humor enasci debeat. ¶ Diffinitio somni. Ex his līquet somnū esse quandā sentiēdi īpotentiā alimenti vaporib; in cerebro refrigeratis. īnterno multo calore ī corde reuocato atq; reciprocato. Nā dormitū (vt dictū est) multus est motus, īcipitq; vapor frigescere. & cū calor ad īmā retūditur, frigescut palpebrae, frigefactae grauescentes decidūt, supiora q; in sōno frigent, cīrcunquaq; corporis extrema: interiora vero calent, & corporis infirmavt pedes. ¶ Quæstio. Quomodo post cibū altiores sōni īgruat, & cur soporifera sint vina? Nō enī id rationabile vide: nā sōnus a frigida nascitur causa hæc autē sunt calida. ¶ Huic quæstionī vulgatas adhibet solutiōes. Hāc primū, si cut vēteri inanis calidus est: cibis autē replēs, descēsū ipsū efficit frigidū: ita capitū porti & loca surſū, lato vapore frigescut. Deinde hāc. Sicut p̄fusus aliquid instillato vapore calido, p̄tinus ī horre scit, tremoreq; cōcutitur: ita caliditas surſū lata infrigidat. & quod natura calidū est, lāguescere & quasi horre scere cogit. Tertiā hāc subiugūt. Quēadmodū grādi lignorū strue suffocatur ignis, ita multo cibo ingestō cōfunditur & hebetescit īternus calor: & nō prius surſū halat, q; paulatim suppeditata & euicta cibariorū copia. Sed vt diximus, nō ita euenit sōnus, euenit enim reditu corporēti humoris, quē calor ī sublimē p̄ venas sustulerit. Cū enim eo loci diutius immorari nequeat, cogelascēs, aggrauās: q; de capitū arce de orsum pellitur. & primū oculi marcētes decidūt, & rectis aīalia stare nequeūt vestigijs: sed vt deuacillēt corrūātq; oportet. Et solus homo stratus, effusus, euictus sopore iacet: q; aīaliū solus erectus īcedat. Et primū collabitur quasi cōsternato animo sensum amittēs omnē: deinde vīs & īmaginatiōibus illuditur, tandemque obūbratur. ¶ Nos ergo hāc quæstioni adhibere possumus solutionē, cerebrū (quēadmodū prius diximus) reliquarū corporis collatiōe partiū frigidissimū esse: & ijs quæ cerebrū nō habent consimile esse, quod cerebrī vicariū āmulique est. Et quēadmodū ī imbrī ge- neratione, cum vī solaris caloris subleuāte vapores ad mediā illam frigidissimam aeris regionē pertingant, īgrossantur, concrescant, iterūque frigore cogente subruuntur deorsum: ita vapor ad cerebrum viam capessens, prius frigidū cōsistit: et qui salutaris et nō morbificus fuerit, iterum relabitur deorsum, et calorem cordis de latu contemperat atque refrigerat: et ad seram euaporationē (quēadmodū diximus) facit venarū gracilitas. et hæc refrigerationis atque sōni vniuersa occasio est. Quod vero vapore sublatō densarū cōsistit, incrudatur, excrescit, cerebro supfluū vt algidū phlegma, ī salubre est catarrō pītuitāque faciēs. ¶ Quarta. Expergiscitur aīal, cum cōcoctio absolute, ad finēque deducta fuerit. ¶ Nā decoctione peracta, ī pactus atque ī angusto cōstricitus calor, cīrcūfuso vapore emicat. eo enim ad supiora reuocato (vt prius q; animal euictum sopore lāguesceret) expergiscitur, et ad pristinā reuocatur vīglīlia. Et id certe non prius fit (vt modo diximus) q; sanguine purissimum a feculento et turbidissimo se reueerit: qui tenuissimus, subtilissimus, mundissimusque sanguis capitā cōmittit. crassissimus autē et corporētissimū mādatur īferiorib; Et omnis sanguinis cor est principium, tribus munitum thalamis, specibusque: quorū medius sanguinē recipit, vtrisque cōmuniis. Extremi autem species ac ventriculi, ab utraque vena et maiore et minore (quæ zortæ nūcupātur) sanguinem recipiunt. in medio autem cordis sinu et thalamo sanguinis discriminatio fit. Sed de his yberius alio differendum est loco, et id nouissime satis sit, quādū

sanguis ex cibo indiscretus est, soporem manere, nec ante solui: q; syncerus superiora petessat, turbulentus autem īferiora, & tunc quoq; expergisci animal. Sed quæ dormiēdi causa, quid somnū, & q; primi sensus nexus sit & ligamen, q; sine passionib; somno et vīglīlia esse non contingat animal, quandoquidem ipse ad ipsius conducunt salutem, abunde dictum putetur.

Erit capitū scholā, xvi. Maxime somnus a cibis proficiscitur. Non vult Aristoteles cibos esse somni causam, eisque materiam p̄fāstare, eum & defatigatio ratione calefactionis coniuncte multa resoluens, etiam somnum inducat sed eos ēlē principale p̄cipiat q; somni causam, subministrareq; vaporē vnde gignatur, vel paucō post sumptum ciborum temporis interūallo, vel longiusculo, non enim oportet quandocunq; sumptus est cibus, protinus conse qui somnum, vī neque quoties terra est madida, eleuatorq; vapor, serie vestigio pluuiam, sed se piūscule ex cibo multo ante tempore sumptus, demum proficiscitur somnus. Denique id locum habet vbi non intercesserit quipplū impedimenti quo minus facit somnus. Nam interdum ex mortis morbi, nonnūquam ex gravi perurbatione animi, vī tristitia, cura, amore, timore, placidā nobis admīnuntur somni. Vnde id scite de inuidia dictum apud Ouidium.

Hec fruiūr somno, vīglīlībus ex cīta curis.

Et de amante

Non mihi grata dies, noctes vīglīlītūr amarē.

Et de Didone Virgiliana

Nec placidā membris daceura quiete.

Et hæc spiritus oclusio & strangulatio, comitialis, regius. Comitia dicebāntur apud Romanos populi congregatiōes ad ministratiōēs eligēdos. In quib; si quis epilepsia morboq; caduco correpus cōsidet, dirimebāntur comitia, nēc eo die fas erat nouos magistratus eligere. Idecirco morbus ille comitialis dictus est. Vocatur & caducus, q; eo tentatus repente cadas vī anima defectus & exanimis. Dicitur quoque Hercules, q; Hercules illum passus fuerit, demum regius & diuinus, q; reges & insignes dignitati viri frequentius alijs hoc morbi genere corrīpiuntur. Cuius causam Aristoteles in problematis inuestigat. xix. Hinc audi & edaces sūnt, q; cibo quo vescuntur, non fruantur. Causa edacitatis est, quia cibum quo vescuntur, non omnino digerunt, nec id corporis quod defūctum est, quantum natura requirit reparant. quare semper cibi sunt appetentes, nec vñquam suā satiſfaciunt natura, sed multo cibo calorem naturalem admodum debilem obrūst, sicut magna lignorum mole obrūstur ignis. Deberent siquidem potius, si suā satiū confutum vellent, modico alimento & facile digestibili souere natūrum calorem, vt exiguō & facile inflammabili ligno modicus nutritur ignis. Porro cum calidū & humidū principia sint in ite, calidū quidē actiū, & humidū passiū, frigidū autem & siccū principia moris atq; īteritū. sanguine optimā habent corporis habitūdinem, q; vītrūq; habeant vītā principium, sicut aer cuius sequuntur contemporātū. Secūdo loco cholericī, q; principiū habeant actiū vītā, scilicet calorem igneū. Tertio vīo phlegmatī, q; principiū vīnum habeant vītā, scilicet humidū aquēm. Et postremē melancholī corporis fortūtūr habitūdinem cēteris īferiorib; q; neutrum vītā habeant principiū, sed vītrūque mortis. scilicet frigidū, & siccū terreū, xx. Somnus est quēdam sentiēdi īpotentiā. Impotentiā sentiēdi trifartā dicitur, primō cum quid actu non sentit, pōtest tamen sentire, & hoc modo solū negat actu seniēdi, relinquentis affirmatiā & potētiā & aptitudinē, quo quidem modo somnus (vt qui sic priuatiū actu ad vīglīliam) hac in definitione dicitur īpotentiā sentiēdi. Secundo cum quid nech actu sentit, nech natura sentire potest, tamen apūtū natūrū est sentire, & sic priuatiū um est potētiā ad sentiēdi potēstatē, quo modo cœcus habet īpotentiā vīdēdi. Tertio cum quid neque actu sentit neque potētiā, neque etiam natūrū est sentire. Et sic simpliciter negat sentiēdi faciliter, quo modo lapis habet īpotentiā sentiēdi. Et hīs diutibus postremē modis nō sumitur in definitione somni, xxii. Non enim id rationabile vīdetur. Diluitur hāc obiectio, admittingē somnum fieri a causa frigida tanquam causa partiali & propinquā, vīpore a cerebro & vīpore per ipsum frigescere, nihilominus etiam sit somnū a calido tanquam causa remotione, vt a corde eleuantē vapores ab alimento, & vaporib; cum primum substolluntur calidis. Proinde a cibis & vīno fieri somnum tribuendū est, et si calidū, aut post sumptionē a nāriō cordis calore calefactio. Ceterum qui solutiōes illas tres adhibuerunt subinde positas, minus recte dixerunt quod non est prorsus simile de insufo repente vīpore calido, & vīpore alimenti. nam calidū vīpore īspērato superfulsus incūrit timorem, quo rerahitur sanguis ad cor, & partes desitūcē sanguine frigescunt, quare calor huiusc vīpore per se, quidem per lūcas partēs calefacit, & per accidēns ceteras frigescit. At alimenti vīpore ad cerebrum perlatū, nō sī horrōrem incūrit aut timorem, sed insensibiliter ad cerebrum ferrū, quare neque per se neque per accidēns cerebrum frigidat, sed contra a cerebro suātē natura frigidū infrigidat. Demum tertiam adhibentes

Somnum fieri in animali vt pluviam in aere. solutionem, recte quidem dicunt magna ciborum copia hebetari narsium calorem, ut ingenti ignorum strue obruitus igneis elonguerit. Verum illa interui caloris hebetudo non magis est solum causa, quam debilis calor aeris, & vapores eleuare non sufficiens, sit causa pluviae. Quin immo quemadmodum ut fiat pluvia, requiritur vel hemens calor in simo, & frigiditas media regionis aeris, ita ut sit somnus, requiritur calor internus vapores resoluere potens, & frigiditas cerebri quare formans (sic) & pluviae) & a calida fit causa, & a frigida, calida quidem, ut corde, et ictus calore, frigida vero, ut cerebro. Et quodammodo in imbrum generatione. In minori mundo, & hoie & ceteris animalibus haud dissimiliter sit somnus, arque in maiori mundo pluvia, et magna illorum ad hunc in partibus convenientia arque respontus. Nempe cor & partes ei vicinae in animali sunt ut infirma regio aeris a sole calefacta in vniuerso, cibus in animali, ut corpus aquos in universo, cerebrum autem animalis, ut media regio aeris in mundo. Itaque ut virtute caloris celli ab immis partibus aeris sustollitur vapor ut que ad medianam aeris partem, propter cuius frigiditatem concrevit densaturque in nubem, & deum stillae in pluviam, ita a sumpto alimento per cordis & precordiorum calorem subleuitur vapor usque ad cerebrum, cuius frigiditate ingrossatur & frigescit, inducitus somnum. Et sane hac analogia quam hoc loco aperit Aristoteles, quecumque de somno afferuntur, intellectus & stirps sunt peravia. xxii. Expercit animal, cum concocto absolute ad finemque deducta fuerit. Hic de experientia naturali, & que ab interinseco prouenit, fit sermo. Nam ab exerinseco, ut persistente vehementius, aut violenter excutiente dormientem, fieri posse euigilatio nondum perfecta digestione. Sans quemadmodum sol nube obductus impedit quo minus ad terram suos diffundat radios, at cum virtute sua nubem evicerit acque dissipauerit, amoro quod interiectum erat obstaculo, rursus ad terram suum libere demittit radium, ita calor animalis internus vaporibus soporiferis altemetatis obducat, acq. in angusti coactus, se ad superiora corporis diffundere non potest. At vapor alimetari dissipato (qd solum cum perfecta fuerit digestio, accidit) rursus idem calor emicat, & cum ad superiora reuocatus fuerit, ut prius exenterat antequam animal somno grauaretur, ipsum animal expurgatur, & ad exteriorum sensuum peragendas functiones reuocatur.

¶ Paraphrasis in librum Aristotelis de somno & vigilie,
& in eundem scholorum, finis,

CPRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN
librum de insomnijs annotatiunculae.

¶ In somniū, somnū. ¶ Ascenda, attribuenda. ¶ Sentiscere, sentire. ¶ Vīsum, phantasma, sensuale, simulacrum.

Iber de insomnijs continet tria capita. Primum quatuor conclusiones, quatuor rationes ad tertiam, & duas ad quartam. ¶ Prima conclusio. Post hæc de insomnijs agendum est, cui animæ parti insomniū sit ascendentum, an intellectus partiis sit passio, an passio sensus. His enim duabus viribus tantum cognoscimus quæcumque notione aliqua comprehendimus. ¶ Secunda. Insomniū non est passio sensus. Nam sensuum officia sunt sentiscere sua sensibilitas ut visus, colorem videre, auditus, audire sonum olfactus, odorem dignoscere, gustus, saporem, & tangibilia, tactus, & communia sensibilia, numerum, magnitudinem, figuram, motum, & quietem itidem internoscere. At qui dormiunt (quibus solis insomnijs contingunt) omnes sensus illos clausos compressosque habent, ita ut visus nihil cernere queat, auditus audire, neq; aliorum ullus. Non sunt igitur insomnia, passiones sensus. ¶ Tertia. Insomniū non sunt intellectuæ parti ut affectiones opinionesve quædam ascensanda. ¶ Primo. quia non equum solum, non hominem, aut aliquius rei esse solum, comprehendimus: sed quantum, album, pulchrum, & qualia sensu deprehensa sunt. Id autem in partiis intellectuæ opinionibus, rerum esse essentialiq; (ut alio dictu est loco) deprehendentis, non evenit, nisi forte in sensu praesentia, qui in somno ligatus est. Opinias profecto, neq; verū esse dicet, neq; falsum, hominem esse albū,

magnū, venitentem, & similā, cuī nullum habet sensum, quæ omnia in somnō videbuntur. Non igit̄ intellectuæ partis sunt in somnia. ¶ Secundo. quia p̄ter visa illa quæ obiectum in somno, sole, & numero quicq; aliud intelligere: quæ admodum circa ea quæ in vigilia sentimus, iterum consideramus. Accidit enī multas aliquid præter somnium & visa intelligere: quod experiri facile est ijs quibus quieties surgunt, repete somnium cura est: ut cuī appareat thesaurū inuenire, priusq; expurgiscatur, sēpc euénit ipsum intelligere id esse insomniū, & memoretur ita alias se fuisse illusū. Nō igit̄ est intellectuæ partis insomniū: imo vero neq; quod cūq; somno dephēdim⁹, insomniū esse est manifestū. ¶ Tertio. quādōcūq; opināmur, nos opinari intelligimus, & scimus, non autē quādōcūq; somniāmus, insomniū esse cognoscimus. ¶ Quarto. sicut vigilātes in ægreditur inib⁹, ita in somnis decipiuntur insomniū. Et sicut vigilātes san⁹ iudicant solē esse pedalē, ita in somno cū somniā⁹. Atqui vigilātes nō intellectu illudimur, solēve pedalē esse intelligentia iudicam⁹, sed poti⁹ virtute illa quæ visum nō habet absq; videre, audire, olfactere, gustare, tangere (q; imaginaria virtute pri⁹ posuim⁹) siue eadē sit sensariæ, siue nō. Nō sunt igit̄ intellectuæ ptis passiones, insomnia. Non itaq; verū esse intelligere oportet, simpli citer positū fuisse, in somno nos nihil sentire. Nā visu interiore, auditu, olfactu, & ceteris quodāmodo ut vigilāti euénit sua sensibilia sentire, & ut adiacētia & sibi p̄ientia intueri. Qodāmodo autē ut vigilanti, & exteriore sensu capessentī nō cōtinuit. Et iterū aliquādo qđ insomniū appetit, mens opinioq; falsū esse dicit, iudicamus que nos ludificari, aliquādo autem mente non vīsi, solū phantasma seq̄ mur. ¶ Quarta conclusio. In somnia, sensualis potentiaæ passiones sūt, non quaten⁹ sensualis, sed quaten⁹ imaginaria siue phantastica est. ¶ Primo. Quia exterioris sensus non sunt, neque intellectuæ ptis passiones quedā, aut opiniones: relinquunt igit̄ ipsa esse imaginaria virtutis, quæ sensualis est. Diximus enīphantasiā atque imaginacionem a sensu secundū actū motum fieri: & si idem numero imaginariū sensu tuo exstat, esse tamē alterum & alterum: ut ex ijs quæ in libris de aīa dicta sunt, abunde dignosci potest. ¶ Secundo. Cui⁹ somnus passio est, & insomniū ad eādem p̄tine re potentiam videtur idoneū. Atqui somnus, sensitivæ partis existit, igit̄ insomniū sensituali potentiaæ adigere par est. Et cum insomniū imago quedam & phantasma esse videatur, (nihil enim aliud insomniū est, quam visum quod appetit in somno, siue simpliciter, siue quodammodo factum) sensitivæ igit̄ partis existit, non quatenus sensualis, sed quatenus imaginaria siue phantastica est.

Rimi cap. libri de insomnijs scholia. i. His enī duabus viribus tantum cognoscimus. Habitibus quidē cognoscimus, ut accidentibus instrumentarijs, & anima tanq; prima cognitioni effetrice secundū rem. At non sunt habitus p̄cipua, efficiētia, neq; anima rationē dicit potētiaæ virtutisve ad cognoscendū, sed portius subflatia. hic autē cognoscendi vires nominātur, sub qua rū prima, ut pote sensu, & exteriorē sensu, & interiorē intelligimus. In prima autem cōclusione sensus solū p̄ sensu exteriore sumitur, & nō secundū generalē rationē pro quauis sentienti virtute. iii. Id autē in partiis intellectuæ & iudicione. Intellectus interdū quidē cōiuncte intelligit & cōcrete, ut in tertij de anima principio dictū est. At id a se nō haber, neq; suapte natura, sed a sensu, cui⁹ administrculo huiusmodi primas accipit intellectus. Suapte autē natura intellectus non cōiuncte, & qualia sensu deprehensa sunt: cognoscit, sed abstracte rerū esse rationēq; discernit, ut albedinē non considerato eius subiecto, aut magnitudine cui cōiungit. Et id ipsum Aristoteles hoc in loco p̄tredit acq; innuit. Imo vero neq; quodē p̄ somno deprehendimus. In somno enī nonnunq; intellectione exercēt homines, quæ corrigit id quod in somno appetit, iudicantq; id esse iudicationē. Intellectus autē non est in somniū, est enim hoc operatio corporea, illa autem incorporea, subiecto que nixa incorporeo. Quod vero p̄xime subiungit Aristoteles, quādōcūq; opinātur, nos p̄slos opinari cognoscere, eo vēnit intellectus reflectit se supra suas operatiōes, cognoscitque se eas efficere. At nō sic virt⁹ cognoscendi corporeo se reflecere potest, ut oculus nō iudicat se vīdere, neque sensus iterior se sēcēdi opatiōne facere. hinc nō semp̄ cum somniamus, somnū esse cognoscimus, nā apparent sensariæ illæ sensum esse exteriōrū, in vigilia factæ, & presentibus quidem sensibilibus, eti & sensus sint interioris, & in sensibiliū absentia, sed tūc solum cognoscimus esse insomniū, cum intel-

Leetus se conuertit ad huiusmodi apparitionem in somno, fertq; ea iudicium quod sic in somnum, iiiii. Et si idem numero imaginariū sensitivo existat. Virtus sentiendi interior, & sensu lis potentia dicitur, & imaginaria, diuersis tamen rationibus, nam sensitua virtus dicitur, q; sentiendi operationes faciat, sensibiliq; percipiat. Imaginaria vero, q; rei prius percepta imaginē speciemq; retineat, qua rem absente dignoscit, interdum quidem vt absentem, quemadmodū in vigilia. Interdum vero vt presentem, quemadmodum in somno, vbi quæ apparent, videntur presentia. Cuius somnus, passio est, & insomniū ad eandem pertinere potentiam. Id Aristoteles dicit, in somniū eiusdem partis atq; potentia passionem esse cuius est somnus, ut pote partis sensitivæ, intelligendum est de generali sentiēti in virtute, communiqu; ratione designata, nā non eiusdem particularis virtutis sunt somnus & insomniū, est enim somnus, primi sensus, id est tactus passio, cū priuationē operationis illius importet, nō autē sensus interioris, qui in sōno nō ligatur. Ediuero somnium non tactus est passio, sed interioris sensus, cuius est operatio, tactus autem & sensus interior sub sentiendi virtute continentur. Siue simpliciter, siue quodammodo factum. Simpliciter, integrè, complete, quodammodo, lacessite, distorte, partimq; factum, nam utroque modo cōtingit in somno apparere imagines, vt postea dicetur.

¶ Secundi capitū annotat.

¶ Sensuum opificia, sensoria, organa.

Secundum caput continet quinque conclusiōes, & sex signa ad secūdam. **C**lara conclusio. Quodlibet sensibilium genus, vnde somniare possumus præstat. **C**Nam eorum passiones & formæ non solum dum in prospectu sunt, in sensoriis habentur impressæ: sed & sensibilibus ipsis seūnctis atque absentibus: quemadmodum cum quis alterum pellit, quod pulsū pellit alterum: & ita quo usque ad ynum pertingatur, quod pellitur, & non pellit, vt liquido conspicitur in aquæ motib; & aeris. & sicut in alteratione calefactū propinquū calefacit: quod quidem calefactum, alteri suū calorem inducit, quo usq; decumbatur ad ynum, quod tātum calefit: ita sit in sensu, hoc primum pellitur, vt medium: hoc vt foris prominens sensus: hinc interioris sensuale sensoriorum: vbi rerum quas exteriore sensu hau simus, simulacra affixa atque impressa sūt, cuius, cūq; sensus extiterint. Quodlibet igit sensibilium genus, vnde somniem præstare potest. **C**Secunda conclusio. Non modo sensuales formæ in centrali & interiori sensorio sensibilibus adiūctis afformatae manent: fed & aliquandiu in exterioribus sensuum opificijs etiam ipsis absentibus salvantur. **C**Huius rei multa sunt argumenta. **C**Primum, cū quid attentissime obtutus fueris, si alio visum deflexeris, rei attētusculē yslæ species oculum comitatur. **C**Secundum. Si a sole ad tenebraste cōuertis, plerūq; cæcūtis, primū cernere impotens. In causa enim huiusce rei est impressa remanens lucis imago. **C**Tertiū. Si diutius intenta lumina præcādida rei aut viridi desixa tenueris, ad quocūq; permutabere, cōcolor aspicietur. **C**Quartū. Si ad aliquid præfulgidū, vt illustre solare iubar, oculos intenderis: primam te luctantes acies lucem qualis est intuentur, mox permutatur in puniceum, deinde in purpureum, postremo in nigrum: quo usq; exolefacit atq; euaneat. **C**Quintum. Qui in fluminib; celeri puppe inuehuntur, quiescēta moueri iudicat: & ita qui vertigines circosq; ducunt. **C**Sextum. Excellens præualidusq; sonus surdastrose ficit: & præpotens odor, diutius olfactum impotentem reddit. Hæc itaque signa argumenta sunt, sensibilia abiuncta aliquandiu in sensibus sibi vendicare virtutem. **C**Tertia. Sensus, paruorum sensibilium differentias cito persentit: & non modo aliquid intus operatur, verum etiam aliquid extra agit. **C**Nam patitur vt specula 7, quæ citissime obiecta simulacra recipiuntur. Et quod extra agat, hoc satis esse posset argumento, q; mulier menstrui tempore speculum aspiciens, protinus ipsum inficit, & veluti nūbcula sanguinea illius nitorē obducit. q; si speculum nouitū fuerit, nō facile abstergitur, sin vetus, eluīt facile. Etsi causam huius requiris, hoc ideo euenit, q; tempore quo mēles patimur (patifutur enim viri suo modo vt mulieres) lumina vt reliquæ corporis partes afficiuntur: q; maxime porulenta venulētaq; sint. Eo quoq; genitalis pfluuij tēpore (quod in inflammatione sanguinea solet cōtingere) si

speculū inuisiūtūs, (prius tamē cōiuncto aere infecto, qui inficit propinquū vsc; ad allinitū cōiunctūq; speculo) speculū infeccius. Sed in viris obscurū discriimen est: q; nō polluitur speculū, q; euidē sit, semenq; masculū cādūm sit, & quasī spēcalo cōcolor: eluīcula tamē adumbratur, mulieris autē sanguini concoloratus, idcirco macula euidē & rubra ipsius extinguit nitorem. Q uod si speculi planities polita, pura & terfa sit maculā fortiter mōstrat, mundū enī, syncerū & purū, quidquid excepit, conspicuum facit: quemadmodum mundissimæ vestes citissime inquinantur. Et quod planū fuerit, maxime attingitur, atteritur, aspergitur, perfunditur: q; pūrū & mundū in profundum admittit. Hinc speculis nouis inductæ maculæ aboleri nequeunt, plana enī sunt, pura, & terfa, vetustis autem facile delētur: q; nō ita alte infigantur, neq; permaneāt in profundum. Neq; mirādū est si dixerim sensum, vt visum, non modo pati a paruis etiā sensibilium differentijs, quemadmodum iam notum est, sed extra agere, nam visus est de numero fulgidorum, agit autem vel manifeste extra fulgida: & non modo illa: sed in vnguentis consimile perspicit, oleum enim quod in ipsiis conficiendis miscetur, facile iniectorum capessit odores. Et viā mira natura est ad sealenos trahendī sapores: non modo rerum in ipso forte corrīendo iniectorum, sed & earum quæ ad dolia extrinsecus assūtūtæ īceant. **C**Quarta. Qui affectu aliquo, perturbationeq; agitūr, facile circa sensibilita aberrant & decipiuntur. **C**Hoc ostendit meticulo si, quileui similitudine hostes formidant, & qui quæ timent, videre videntur. Hoc amates, qui leuiter videre suscipiātur quod amāt, & quo quis hoc affectu, perturbationeq; strictius tenet, eo minore similitudine in errore trahitur, & ita in ira, odio, & cæteris appetitus perturbationib; evenire cōtingit. Hinc febriētes interdū portentosa animalia in patientibus a modica linearū protractione videre seputat. **C**Quinta. Pro qualitate perturbationis atq; morbi hic error maior minorve est. **C**Nam qui leuius premūtur, que 9 videntur videre, falsa esse iudicant, qui vero grauiuscule tentantur, morboq; accūbuīt: visus affissionē achibent, & grauius errant. Et hoc evenit quia nō vna tantum iudicandi vis nobis īest, sed īfunt gemine, mens quidē primū tenens: & sensus, vnde nascitur imaginatio, cuius rei hoc indicium est, q; sensui sol appetit pedaneus: sed ratio quæ intus est, aspectum corrīgit, maior ē esse solem quā videatur, distans: si cut tactus vnu esse duo iudicat: visus autem (est enim visus dignior tactu) iudicat ē se vnu. Si itaque vna tātū esset potentia quæ de omnibus iudiciū proferret, non posset sol nō tantus putari, quantus videtur, & si esset solus tactus, vnu duo esse sine contradictione videretur, sed superiores, optimatiōresque exquisitiū iudicant, & coarguunt cæteros. Et causa iterum erroris & decipili est, q; non sensibilia solum cū moueantur, sed & quiescentia quoties ipsi ī nobis sensus mouentur, moueri videntur: quemadmodū littus nauigantibus videntur moueri & recedere, dum visus ab alto impellitur, modo tamen mens sana sit, plane littus nō moueri iudicamus, errore quæ sensus deprehēdimus, morbi tamen plerūque vsque adeo valide afficiuntur, vt mēs atque ratio errorem sensus sequatur, quod in deliris & mente captis accidit.

Cecundū capitū scholia. v. Quemadmodum cū quis alterum pellit. Aristoteles dupli analogia ostendit q; ionam pacto sensus ipsi mouēt, & mouētur in suis functiōibus agendis. Prima datur ī motu secundum locum, prō qua sit manus primū mouens & pellens baculū, baculus lapidem, lapis aquam, quæ vlerius ab altero nō moueat. Ibi primum est mouens tantum, vltimum, quod mouētur solum, duo autem intermedia, & pellunt & pelluntur. Secunda in alteratione proprie dicta & sensibili, pro qua ponatur ignis calefaciens aerem, aer manu, manus lapidem, qui vlerius aliud non calefacit. Ignis est mouens & alterans solum, lapis, quod alterans solum, intermedia vero aer & manus mouentur a priorib; & mouēt posteriora. Si primum sensibile, vt color parietis, mouet medium, sicut in eo specie producens, medium mouet sensum exteriōrem, consimilem ī eos coloris speciem efficiēs, & sensus exterior mouet interiorem, in eo itidem causans specie coloris. Interior autē vlerius aliud non mouet. Et vniuersitatem horum trium, primum primo alterius respōdes, & secundum secundo, & ita deinceps, vt hæc ostendit descriptio.

Mouentia, & mota	In motu fecundū locū	In alteratioē pprīe dicta	In sensus operatione
Primum mouens	Manus	Ignis	Primum sensibile
Quod mouet & mouet Baculus	Baculus	Aer	Medium
Quod mouet & mouet Lapis	Lapis	Manus	Sensus exterior
Quod mouet solum Aqua	Aqua	Lapis	Sensus interior

vi. Sed & aliquando in exterioribus sensuum opificis. Cum absenribus sensibilibus manent aliquantisper species in organis sensuum exteriorum, quandiu manent, si sensus exterioris operatio circa absentia quidem, sed quae paulo ante praesentia fuerunt obiecta, itidem & circa præterita, quæ quidem modo fuere adiacentia, quod inconveniens non est. Cum enim soni format species ad hanc desertur distantia & auditum aliuscum procul a corpore sonante distans ferit, cu illa species mouet auditum, sit auditio, & tamen sonus ille præcipuus, cuius illa est species, cum amplius non est, ut qui sit natura euaniens, & vbi primū formatus est, disperit. Quod enim parum distat, perinde ac non distaret, habetur. Incommodum tamen esset, sensu exteriori multum absentia diuque præterita sentiri, quod tamen potest sensus interior. vis. V erum etiam aliquid extra agit. Ex hoc loco sumi non potest argumentum, visionem fieri extra mitendo, nam id quod extra agit sensus, visio non est, aut quipiam ad visionem conferens, sed est humorum solum ex oculis emissio, alterationem medio, ipsive corpori denso inducens, quæ non minus in tenet ris vbi non sit visio, cōtingit, quam in lumine. Basiliscus enim etiam in tenebris eneat hominem humore pestifer oculorum per aerem diffuso, & mulier sanguinis profluvia paciens, in tenebris quoque non minus q̄ in lumine inficit speculum. viii. Hoc ostendunt meticulosi, qui leui similitudine hostes formidant. Causa huius est, quæ qui vehementer aguntur animi affectione, speciem obiecti circa quod eorum verbae affectio, tenaciter habent organo interiori impressam, & assidue ad eam converuntur. Itaque ex continua huiusmodi conuersione anima ad illam imaginem, sapienter meticulosi quod timent videre, & omnes quod amant, & odientes quod odio prosequuntur, & decepti per sensus exteriores. Hinc aperte Virgilius de Alpheisco amante.

Nescio quid certe est, & Hylax in limine latrat.

Credimus an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt. Et idem de Didone amante.

Hæret infixi pectori vultus, Verbaque.

Illum absens absentem auditque videque.

Eadē quoque de causa fere semper visu venit, quod que in vigilia quiduscule operatum est, in somno cum in somnia occurrit, assecuti viderunt, quodanima ex vehementi attentione ad eam rem in vigilia facta, etiam in somno ad illius imaginem conuertitur, remq̄ tanquam praesentem exhibet. Hinc vera esse deprehenditur illa Claudiani sententia.

Omnia que sensu voluntur vota diurno,

Tempore nocturno reddit amica quies.

Et Mantuanus de intemperantium (quorum animus dum vigilat semper est in patinis) insomnis graphicè accommodateque refert.

Pinguë sunt somnia mense,

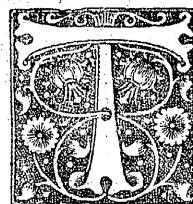
Acq̄ coronati luto crateres lacello.

ix. Et causa iterum erroris atque decipiuli est, sensibilia cum mouentur, iudicat quidem sensus a moueri, & sine errore, cum autem sensibilia quietescunt, & sensus ipsi in nobis mouentur, tum ipsa moueri iudicat sensus, sed errore tactus, hac præsertim de causa, quod in organo sensus motu variæ succedunt sensibilium species, & quæ modo præsentia erant oculis, nunc sublata sunt, & subinde affluit illa in prospectu, quæ prius non fuerant. At organum sensus non videtur neque percipitur moueri, et si reuera moueratur, itaque sensibilia ipsa nisi quiescant, et succedentes tamen eorum subinde species moueri iudicatur. Hinc Virgilius recte de nauigatibus dixit exprimens quod eis apparet, Terraque, vrbesque recedunt, Cum autem sensus mouentur, & consimiliter ipsa sensibilia, non iudicantur sensibilia moueri, q̄ etiā in sensu sit species simulacrum qui motus, ob tamē consimilē, & ad eundem terminum motum idipsum non apparet. Et hanc ob causam fedes in natu non iudicant eam moueri, sed quiescere (vbi solum exterioris sensus sequuntur iudicium) illam putant, quod si in conrariis niterent sensibilia, mouerentur q̄ in oppositam partem ad organum, haud magno impedio facileque moueri perciperetur.

Tertiū capitis annotat.

Ranulae, paruae ranæ.

Erustum caput cōtinet quatuor cōclusiones, dissimilationem somniū, vnam questionem, & eius solutionem post quartam. **¶** Prima cōclusio. Non modo præcipua sentiendi vis simulacris in vigilia feritur: sed & impensis & quodā pacto acris feritur in somno. **¶** Nam in luce & vigilia multa obſistunt: vt valentiores exteriorum sensuum opera, & mens varijs obruta cogitationibus. Paruuus enim ignis luce maioris obſunditur, latitiasque

& arietudines modicas maiores offuscant. Nocte autem ipsis quiete solutis, haec celant obstacula: & particulares sensus impotētia sentiendi ligati, a suis desunt officijs: & calore ad intimā reuocato, & ad sentiēdī principiū, & turbatione paulisper sedata, se in columnā etiam parua simulacra primiti sensuum liquido promunt atque demonstrant. **¶** Secunda. Interdum in somno lympha fiunt somnia: interdū turbulenta & distorta: interdū vero nulla. **¶** Nam primum edita in lucē, vt infantes, & statim assumpto cibo nō somniā animalia: q̄ multa tum agitatio motioq̄ fiat propter alimētarium vaporē. Et quemadmodum aqua velociter mota nullam reddit effigiem, aut si reddit, distortā vsq; adeo, vt alia videatur esse quam sit: si vero quietat, in columnā imago atq; pura redditur: ita in somno visa & motiones aliquando omnino nō visuntur: q̄ multo fluxu alimonia obruuntur, aliquādo vero difforte et mōstrosa cernuntur: q̄ motus nondum plene & syncere quietuerint, aliquando terribilia somnia, & quæ metu cruciat, affurgunt: vt melancholicis, temulentis, et febribrentibus: q̄ huius generis morbi sp̄iritosi & vaporulēti sint, multū quidem factentes motū & perturbationē. Simil atq; vero fluxus fistitur, & sanguis discretus est, aut quod sanguinis vicariū est: simulacra syncera & pura se sensui proferunt, & hanc distincta digestaq; somnia. Et sicut in fluuijs paruae fiunt vertigines, & ab una in alteram lōgo tractu decurrunt: si quod autem offensaculum obuium sit, in alias scanduntur, diffūltat, dissoluturq; figuræ: ita ex una imaginis motione curritur in alterā, & ex illa in aliam, donec ad ultimā illius seriei veniamus imaginē, qđ si offensaculum intercedit, in alias labitur imagines, atq; ex una visione vagamur in aliā: cōsigitque hoc pacto multa variaque in somno visa decurrere. **¶** Tertia. Si nō esset in nobis particula ea qua somniā, superior: semper in somnio falleremur. **¶** Nā q̄a visu delata sunt, iudicat videat: & q̄ ab auditu, audire, et ita de alijs sensibus, qđ ab ipsis ipsi propagantur motus. Proinde portio eius q̄ tactorię seruit, rem vna iudicat esse duas: et portio visuali respōdens, vt vigilans obſistit, obtestans: em esse vna, q̄ duæ videat. Ita nisi superior virtus vt vera arbitra cōtrairet, obtestas cōtinenter nos nō videat, nec audire: iudiciū iteroris sensus sequentes semper falleremur, qualeq; enī sensus apportat, tale a primo sensu iudicatur, habeturque. **¶** Quarta. Sicut vigilantes ob perturbatiōes falli cōtingit, ita et nos saepiuscule insomnio fallimur. **¶** Quia in somno calore multo reciprocato ad cor, facioque sanguine, fiunt sensualium simulacrorum circa sensum motus: quorum quidem hēc actu sunt, quæ aīlū se profert, hēc vero potentia, quæ mersa nondum sensum cōtinent, se ī sua tandem sensum motura: quemadmodum ranulae fistæ sub aqua delitentes, liquato sale se foras proferunt, emeuntque, hēc post illam: ita et ea cōtent sensum, quæ potētia insint: et amoto quod obſtaculo erat, sensum mouent: et a modica similitudine somniātes, hoc pro illo iudicamus. Nil mirū igitur si vt vigilantes ob perturbatiōes fallimur, ita quoque somniantes insomnijs illudamur. Et somnia persimilia sunt nūc beculæ, quam nunc ante oculos in hominem transformari fingis, quæ illico appareat Centaurus, seque in omnīmodis consequenter transformari siguras. Et sanguine puriore facto, et residētibus, motibus, insomnijs non assentimus: sed inspecto simulacro, arbitra mente iudicamus. Hoc est quale Coriscus, sed non est Coriscus. Si vero mens obruta fuerit, solum vt sentiētes iudicamus, verumque esse quod cernitur, videri facit somniā potentia. Et sicut cum quis oculo digitum admouet, res geminæ apparent: et si non præsenserit, duas esse putabit: si autem et res et digitus oculo moto admotus non lateat, duo apparent, sed non tamen duo esse putabit: itidem mente non aduentente, sensus insomnijs trahitur, et somnia esse latent: mentetamen aduentente, et se dormire cognoscente, videntur quidem esse quæ insomnia monstrant, non assentit tamen: vt appareat præsens esse Coriscus: iudicat tamen non esse Coriscū. Et certe deprehendere insomniā motus esse, in sensitiū nō est difficile, nam

sæpe nobis excusso somno ex parte factis, motiones quæ nos quiete solutos lassent, sequitur vigilatæ, videmurq; similia ante oculos intueri simulacra. Et pueris ex somno plane vigilatibus aspectibusque, videntur in tenebris variæ imagines passim vagari, ita ut sæpius illi exterriti auxiliū clamant, & expauescentes in strato se occultent. ¶ Ex his facile est quid sit somnium ratiocinazione cōcludere, talēq; ei aptare diffinitionem. Somnium est phantasma aliquod in somno apparenſ: immo a motu existētū seruatorumq; simulacrorū, in somno facta apparitio. In somno quidem dico, nam quæ pauloante discussis a somno apparet dicebamus, & terribilamenta illa vigilantium puerorū, somnia nō sunt, neque quidē omne in somno phantasma apparet: vt semivigilibus, semique sopitis, soni, vt gallicantus, canū latratus tenuiter auditū, que quidē somniare putātes, inueniunt ita esse: & debiliter perspectū lucernarū lumen, qđ oculis aperitis ita esse vidēt, cum dubijs essent an somnio ludificarentur, & cōtingit interrogatos respōdere. Et hæ profectio apparitiones, somnia nō sunt: neq; hi plane dormiunt aut vigilant. Sed plene dormientiū in somniū est ab inexistētibusphantasmatisbus, domesticisque, & quæ illic ex præterito immanserunt, ita in semisopitis ab ipsis in somnum nascetur, si quicquam somniare dicantur. Phantasma quidem diximus, nam nō quicquid in somno apparet, in somnium esse potest, apparentem in somno veræ intelligentiae, & absque aliquo phantasmatis motu. Quæſtio. Cur sint qui nūquam quicquam somniant in vita: & sint qui ad multam etatem nunquam somniant? ¶ Eadem causa id facit, quæ & insantes facit ut non somniant, & ceteri statim sumpto cibo. Nam qui natura tales sunt, ut multos alimentorum fluxus & refluxus toto somno & tota vita sustineant, non somniant, neque ipsis phantasma ullum apparet. Qui vero ad aliquam etatem id sustinent, id etatis non somniant. Et si illo etatis peracto quietiores siant, et moribus in somno simulacrisque prodendis nulla obſistant: hinc inde somniāt, et quibus his contrarium accidit, et in somnijs agi, opposito se habent modo.

Erit capitis scholia. x. Nam in luce & vigilia multa obſistunt. Non obſtunt sensuum exteriorum operationes, aut mentis cogitationes, interioribus sensationibus quoquo pacto faciendis, nam in vigilia ſunt etiam interioris ſensu operationes, vt & in somno, sed obſtunt illis, ne ram integræ & complete accepit perceptiblerit ſiant in vigilia, ſicut in ſomno. Integrus enī & claritus ſenſum abditū mouent simulacra in ſomno, cū exteriora celant obſtacula, qđ in vigilia, cū distracta viſ anima alio cōvertitur, perinde ac quippiā intenta habet lumina ad ea perſpicieā qđ ſunt extra de nū min̄ exacte potest ea perſpicere quæ ſunt in domo, ſimiliter acutæ in domū reuocauerit, quæ intruſ contineant, attente vider. Et calore ad intima reuocato, & ad ſentiēdū principiū. Ad cor, quod principiū eſt efficiens & ſenſationum exteriorum, & interiorum a ſenſu cōmuni prodeuntiū, quæ quidem ſenſum cōmūnē in hac cōclusionē præcipiū ſentiēdi viſ appellat, ob eius primatū & excellētiā ultra ſenſus altos. xi. Vt melācholicis, iemulētis, & febrileb̄. Melācholicis ſimilis ī quæ ſunt cōcēperantū principalis habet ſenſum obſcipiunt, quæ pleriq; metum & terrorē incutit dormītibus, vt mortuos, exequias vita defunctōiū, larvas terribiles, & demonas atros, ſicut cholericī de igne & incendijs ſomniant, languijē de aereis, venatione, volatu, amēnis placidisq; locis. Demū phlegmatīci de aqueis, natatione, nauigatione, caſu in aquā, & cetera id genus occurriēta habet in ſomno. Febriletes autē interdū ſomniāt habet terrorē incutientia, aut ut viſorū in vigilia apparitionē, quia ſimulacra vidēt per humorē a calore febrili ſerētū, & obducent ſenſus interiorum organū. Facit enī humor ille alienā rei apparentiā, vt argētū viuum ſpeculi viſorū ſuppoſitū, aut ſumus inter rem viſam & oculū videntem interpoſitū. Sic & temulent ob multitudinē ſumorū a larga humoris copia exprantū, diuersis agitantur in ſomnijs, & admodū turbulentis. xii. Quorū hæc quidem actū ſunt, quæ actū ſe proferunt. Simulcrum dicuntur actū eſt, quia impræſentiarū exiſtunt, & eſt potentia, quia nondum ſunt, eſt tamen naſta ſunt, ſed actū eſt dicuntur, quia actū, præſentia tempore ſenſum mouent, efficiuntq; interiorē ſenſationē, & eſt potentia, quia eſt inextinctum organo, nondum tamen ſenſum mouent, ſed delitescunt more eorum quæ denser ſunt, poſtea tamen ſenſum movebunt. Et nō eſt phantasma ſeruatum in ſenſu interiori, ſomniū eſt enim ſomniū nomen operationis, qua, etiam nō exiſtente eſt phantasma) ſed inſtrumentū accidentarum quo mediante fit ſomnus, quæ admodū habitus mentis nō ipſa eſt cōſideratio, ſed id a quo ut inſtrumentaria caſa cōſideratio proſecuitur. Projide me illius diſſinut ſomniū eſt apparitio facta in ſomno a motu exiſtentū phantasmatum quā phan-

ſam in ſomno apparenſ. Nil nārum igitur ſi ut vigilatē ob perturbationē ſallimur. Molitur hic Ariftoteles rationē a minori, ex eo quod ſi vigilatē circa exteriorum ſenſuum operationes decipiuntur, quod minus videtur (nam id non niſi raro, & ob organi indispositionē non contingit) multo magis dormientes in ſomnijs eludi contingere, cum ſenſus interior propriam ſibi que natu ralem facit operationem. Cum autem vigilantes ob paſtione aut morbi decipiuntur, verbi cauſa, ſi febre laborans ex protractione linea nigra in pariete pitabili ſe videre aethiopē, tunc ſpecies aethiopis neque eſt in viſu, neque medio, ſicut neque ipsius pictura eſt in pariete, ſed linea illa in pariete porrecta, ſuam cauſat ſpeciem in medio, & in oculo aegroti. Illa tamen ſpecies non facit viſionem illius lineæ ob indispositionē organi, neque iudicabit huiusmodi aegrotus ſe lineam viſe nigrā. At ea linea per accidens & ob ſimilitudinem, concurrente ſimilis indispositione organi facit appariſſionem ſpeciei aethiopis, quæ tamen nūquam eſt. Quæ illico apparet Cētaurus. Cētauri Thessalīæ populi ſunt, partim quidem homines, & partim equi ut fabulantur Poetae, fabulaque occaſionem cepere ex eo, quod primi illi docuerint & tentauerint edomare equos, illosque equitatu idoneos & aptos efficere, frenoq; aſſuefacere. Incidentes autem equis viſi ſunt vnum cōtinuum cum equis conſtituere, biformeque quippiā efficer, cuius priora ſuperiora que eſſent viſi, & posteriora equi. Hinc bimembres & ſemiferi ſæpius nominantur. Vt idetur in tenebris varię imagines passim vagari. Eandem ferme ob cauſam nonnulli in tenebris ambulare non audent, quia cum tenebra ſuapte natura horrorem incutiant & timorem, quemadmodum lux ſucunditatem & gratiam, cum primum densis versantur in tenebris, incident animis eorum cogitationes de mortuis, malisve potestatibus, timētque tale quicquam offendere, & modica occaſione quod timent a deo putant. xiii. Somnium eſt phantasma aliquod in ſomno apparenſ. Cum phantasma ſit ſenſibilis ſimulacrum in ſenſus interioris organo ſeruatum, conſtar de ſoli rebus ſenſibilibus poſſe fieri ſomnia, nō autem deo & intelligentijs, ſed ſiqua de illis inter dormiēdū habetur apparitio, illa vel illuſtratio vel reuelatio dicenda eſt, fitq; in ſubiecto incorpooreo. Nihil tamen prohibet de picturis aut ſculpturis ſiguralibus deum aut celestes ſpiritus (vt fit) referribus, ſomniū fieri. Nam illud nō de abstractis a ſenſu quatenus talia ſunt fit, ſed de ſenſibilibus ſiguris. Præterea perſpicuū eſt in ſomnum duntaxat eſſe eorum quæ ſenſus exteriori prius percepita ſunt, aut ſimiliter acque cōiunctim, aut ſeorsum & diuīsim, ut prius viſum eſt aurū, viſum eſt & mōns horū autem in triuſque ſpecies cōiuncte ſunt & cōfusae in ſenſu interiori, & hanc ob cauſam coniuncta in ſomno cōſpiciuntur & apparet, quæ in ſenſu exteriori in unquam ante hoc modo ſunt percepta.

¶ Paraphræſeos in librum Aristotelis de inſomnijs
& in eundem ſcholiorum, finis.

CLIBRI DE DIVINATIONE PER ſomnum, annotatiunculae.

¶ Boryſthenes, fluuius Scytharū magnus, quartus ab Istro. ¶ Gades, iſula in ex tremo noſtri orbis, ad occidentem in fine Beticæ prouinciæ ſita. ¶ Deliquium, eclipsis, defectus.

Iber de diuinatione per ſomnum, habet vnicū capit, quod contineat octo conſuſiones, vnam diuinatione m ad primum, vnam corollarium ad ſecondum, & duo ad quintam. ¶ Prima cōclusio. Diuinationē eſſe, quæ nobis dormientibus a ſomnijs contingere soleat, neque pertinaciter obſiſt ēdnam, neque temere aſſentendum eſſe putamus. Nam omnium fere conſenſu firmatum eſt ſomnia aliquid significatio nem habere: tanquam fides ab experientia ducta ſit, videri tur & quidam diuinare, ipsiſque in ſomno quædam futurorum prænuntia occurrere, cur, & alia igitur ſomnia ſignificatione arbitrabuntur eſſe vacua? Sed ex oppoſito occurrit, nullam cauſam, nullamque rationem ſufficientem videri, quæ ſapiēntem ad id credendum inducat. Tolle enim rationem vnam, qua vel maxime id volunt firmatum videri, deuterum ſcilicet ſomnia futurorum prænuntia immittere: ceteræ inefficaces & infirmæ vi debuntur. Atqui absurdā res eſt deum immittere ſomnia nonoptimis & ſapiētissimis, ſed ex legibus, pefſimis, & omnium fere abieciſſimis. Aliæ certæ ratio-

nes imbecilles sunt. Nam quod dicunt in Borysthene & Gadibus quosdam esse qui hoc pacto futura vaticinatur, id adhuc manet veritatis incomptata, maiusque id est quam ingenij nostri vires sufficiant. Sed ultra ampliusque procedamus. ¶ **Diuīsio.** Aut somnia causae sunt eorum quae praevidentur, ut luna deliquij solis causa est, aut signa, quemadmodum luna solare corpus subintrans, deliquij signum est, aut sunt accidentia, quemadmodum accidit me inambulante solis deliquium esse. Ambulatio siquidem mea, neque causa, neque signum deliquij est, & ob id, nullum accidentium aut semper aut plurimum fit. ¶ **Secunda conclusio.** Quaedam somniorum pro causa, quedam pro signo, quedam vero pro accidente habentur. ¶ **Causae** quidem sunt interdum nostrarum operationum, potius quam alienarum. Nam sicut quae dudum egimus, per somnia ad eundem modum persæpe contuemur videretur agere (diurna enim cogitata, ad talem motum viam quandam preparat) ita eorum quae facturi sumus, plerūque nocturnis motionibus mens simulacris imbutitur. Somno autem mox soluti, ad tales nos actiones accommodamus, quarum simulacris mens in somno percita fuerit. Suntque nobis visa hæc, illarum actionum cause. Porro signa nonnulla sunt, nam fidi medici, & qui paulo peritiores habentur, ægyptantum somnia diligenter exquirunt: suntque artificibus ipsis ita exquirientibus & recte philosophantibus, passionum animæ aut corporis indicia. Nam interiores motus, nisi admodum fortes existant, in die & vigilia delitescant, osfundunt enim maiores motus, motuum debiliores. In somno autem & tacitæ noctis silentio oppositum evenit, tunc enim parua motiones, magna videntur: multaque in somnis experta, huius rei argumenta præstant. Nam parvus in aure susurrus, debilisq; strepitus auribus acceptus, plerūq; tonitus esse videtur, & modica stillate pittuita, mel, suauēq; alterum delibera videtur sapore, & circa corpus modico calore facto, vide mur, per ignem ambulare, ac risterq; flama persentire calorem, expergefacti autem talium motionum ea quæ dicta sunt causas esse deprehendimus. Itaq; ægritudinū & aliarum passionum motiones se magis prodūt in somno, quare operæ pretium est eas exploratas habere, vt sint signa. Demum plurima sunt accidentia, & temere sunt: vt quoties atdua & supra omnem hominis fidem somniamus, & cum ea quorū origo in nobis haudquaquam est: vt in perside esse nauale bellum, nam & si sita fiat, in somnium tamen neque causa, neque signum est: haud secus quam si quem habeam præ oculis mihi presentem, & cogitem ipsum protinus abituru, quicquam ve factum: qui si abeat, idque vt cogitauit faciat, cogitatio hæc mea, neque abitionis illius, neque ita factæ operationis signum aut causa fuit, ita quoque neq; hæc insomnia. Sed enim quid prohibet quin quemadmodum cogitamus plerūq; verisimilia, & que ita eveniant interdum verisimilia: & quæ ita futura sint, in somno prospiciamus? sed hec casu (quod symptomata dicunt) eveniunt. ¶ **Corollarium.** Hinc evenit vt somniorum quæplurima mendacia sint. ¶ **Nam** quæ casu sunt, neq; semper, neque frequenter sunt, sunt itaque somniorū hæc causa, hec signa, hæc vero accidentia. ¶ **Tertia.** Somnia non sunt, quod cœlitus aliquo inspirante deo missa sunt. ¶ **Nam** & bruta somniant, & indocti & gregarij homines, & vaticinari videntur futura: vt vel sic intelligamus illos deo authore non somniare. Item vt vnuquisque natura blater loquaxque est, et melacholicus, ita multiplicib; insomnijs visiōibus que vtitur, quare mirandum non est si animus tam varijs spectris perpulsus, aliquando incidat in edicenda veritate aliorum quæ futura sint: quemadmodum qui tota die iaculantur, aliquando signum attingunt, præmiumque sumunt. Nam vt vetere dicitur proverbio, si multa iacitas, alia dis patiliter iacis. Si autem consequitur quod petit, hoc accedit, ita et in somnis evenit. ¶ **Quarta.** Non est mirum pauca euadere facta, eorum quæ in somno conspicuntur. ¶ **Nam** cum ea fiant somnia, quæ corporarum affectionum signa sint, non tamen semper sunt: vt qui se ambulare per ceenum,

aut qui se super prunias ite somniat: non semper a putrido humore aut a febre corrupti sunt. Neque quocunque imbrui aut ventoru e caelo conspecto signo, vt coronis circa lunam, quæ imbræ & flatus præagiunt, semper insecuti conspiciunt imbræ aut venti. Sed si aliis valētor acciderit motus, qui quidem nihil horum indicat, neque mortibus signum morbi sequetur, neque signum imbris & spiritus ullus sequetur aut intermitter aut spiritus. Et plerūque consilia quæ bona ratione inita fieri expediret, irritatae dunt dignioribus superuenientibus, non enim omne fit, quod fieri debet: neque idem est quicquid fieri debere, & futurum esse. Et principia pleraque esse contingit, a quibus sua nunquam spectabuntur eventa: & signa itid, quæ nulla monstratorum probabit se quæla. ¶ **Quinta.** Somnia quorū principia non habemus, sed ea temporibus, locis & magnitudine a nobis sejuncta sunt, aut etiā nobis vicinitate, societateq; coniuncta, dummodo principia illa in nobis non continemus: siquando nobis alicius euētus prænūcia sunt, hoc autem fortuito, & nulla ratione nature committitur, aut aliter quā Democritus asserit. Nam Democritus dormientium animos pulsari censet externis & aduentitijs imaginibus, et has sub noctis silentio in somnis accedere ad homines, et nuntiare quæ praesentiunt futura, nos vero et si talia simulacra (quæ volitare vltro citroque, & vagari per auras possint ut tenues inaneque vmbrae) esse negemus: concedimus tamen nos in somnis imaginibus simulacrisque percelli: principijs in vigilia, sensuum foribus aditibusque, haustis. Nec mirū si nos in somno pellant. Sicut enim si quis aerem aut aquam pellat, pars pulsa subinde pellit alterā, et illa aliam, fitque hoc diutius primo autore cessante, abiunctoque: ita nihil obstat motus quosdam nos quiescētes pellere, rebus ipsistum non mouentibus, neque deforis (vt dicebat Democritus) accedētibus simulacris. Et hæc motiones potius noctu sentiuntur, quod ingratis in vigilia valentioribus motibus lacessuntur et disperēunt. Sub nocte enim aer pacat for silentiorque habetur. Proinde in somno etiā parua sensum laceſſunt: et paruos interiores motus, dormiente amplius quā vigilante sentire cōtingit, qui quidem motus, apparitiones faciunt, ex quibus plerūque futura cōiectat. ¶ **Primum** corollarium. Hinc fit vt hec passio non modo sapientissimis, sed quibuslibet eveniat etiā inertiis atq; inductissimis, qui & saepius futura diuinat. ¶ **Sí** enī deus immitteret visa hæc, id sapientibus cōcederet, & non modo in quiete & somno, sed interdiu, & in vigilia. Sed qđ inertiis, inducti & fatui potius prudētibus futura prævideat, hoc est quod eorū mens deserta, cogitationibusque vacua sit: prudētum autē & philosophatiū plenus illis est animus quā agitacione nunquā solitarius & otiosus esse sinitur, hinc desertæ illę mētes vissis ipsis agitat, agitatasq; interdū futura cōiectate contingit. ¶ **Secundum.** Hæc fere causa est cur quidam mentis excessu tentati, futura prædicant. ¶ **Nam** cum eorū mens motibus proprijs non infestetur, sed longe abſciātur: idcirco alienos exteriosque maxime excipiunt. ¶ **Sexta.** De amicis & notis maxime recta somniare evenit. ¶ **Hoc** enim ideo est, quod amicoru & notoriū præcipue maximeque simus solicii. Et sicut noti a longe lese etiā intuētes cognoscunt, ita & eorum motus magis cognoscunt, notoriū enim notiores sunt & motus. ¶ **Septima.** Melancholici ad diuinandum et cōiectandum futura præpensionis sunt natūrae. ¶ **Nam** melancholici venatoribus persimiles sunt: qui fera a longe visa, et tēlo nondum vibrato, iamiam suam esse putant, et eam iam habere, prius quam trahibus tollant. Ita melancholici perniciitate animi præcipites anticipant, futuraque ita cōiectant, vt iā fieri facilius videatur, imaginationes enim in ipsis voluētes sunt, et vno motu et leui quidē excīti, eos qui proxime sunt facile percurrunt. Suntq; furiosorum et phanaticoru motus vt poemata Phlegidae, q; cōtinuara serie prodeunt, ac si quis venera a principio diceret, et ad exitū usque p̄meret. Sicut enim permobilis sunt, et eos illi p̄operates absoluunt: et distantia ijs que prope sunt copulat. Hinc sit ut q; futura sunt, cōiectant, et perinde præuideant, atque si iam essent præsentia for-

tes enim sunt eorum motus, ut ab alio supprimi repellique non possint. ¶ Octauia, Optimus somniorum coniectatoris est, qui acutius rerum imagines perspicere atque discernere valet. Nam apertorum & clarorum somniorum quicunque coniector esse potest: truncorum autem & distortorum, non sic. Sicut enim torrens motus inale rerum formas exprimit: ita motus qui in nobis sunt, limpida, integra & pura via denique prepediunt somnia. Quia itaque somniorum imagines truncas, distortas, incorditas, celeriter distinguere sciat, & veris exemplaribus restituere, ut quod sint hominis, sint equi, sint hic, sint illuc, & cetera consimilia perpendere (id enim non possunt omnes) hic optimus proptissimusque somniorum coiectator erit. Sed quid sit somnus, quid in somniū, cur accidat, & de diuinatione in somno facta, dictū sit hactenus.

Ibri de diuinatione per somnum, scholia. i. Cur & cum sit somnia significatio arborum trahuntur esse vacua? Hec ratio dilutur, admittendo quidem aliqua somnia futura esse praenuncia, eadem tamen ratione non oportere omnia futurum quiddam prefagire. Nam sola somnia quae aut causa per se sunt rei futurae, aut signum, praenunciantes quicquam futurum, non omnia autem somnia aut signa sunt rei venturae, aut pro eiusdem causa habentur, sed complurasunt ut accidentia eorum que ventura sunt, quae scilicet non ordinantur in eiusmodi euenta, neque ut eventant quicquam conferunt. Et per huiusmodi tertij generis somnia coniectamus interdum futura, ut cum in somno occurrit quicquam nobis praesens, cuius aduentus a nobis iam diutius expectatus est, ex huiusmodi apparitione facta diuinamus coniectamusque illum propediem affuturum, quod si ut coniectauimus evenit, illa apparatio facta in somno nihil contritice ad illum euentum, quemadmodum si quis in manu alterius causa coniectaverit parē esse denarios aut impares, illa coniectatio facta ut res se haberet, nihil facit ad paritatem vel imparitatem denariorum in manu, sed ei solum est accidentaria. iiij. Ita eorum quae facti sumus, plerique nocturni motionibus. Siquis iam pridem proposuerit se quicquam facturum, cuius quidem species in sensu interioris sede seruata manet, eius tamen cum vult in vigilia memorari nequit, ob sensuum exteriorum diuersos motus, & varias mentis cogitationes, inter dormitum autem occurrat illius rei facienda species, fiat que de ea in somnum, & cum in experrectus fuere, memor præteriti somni accingat se ad id faciendum, quod mente exciderat, tunc somnium illius rei facienda causa est per se & motiva. iiiij. Somniorum quamplurima mendacia sunt, quæ plurimainquit, non omnia, nam interdum contingit rem evenire ut ex in somno evenutur homines coniectarunt. Prodit enim Valerius, Calphurniam Iulij Cæsaris vxorem non esse precedente Idus Martis, quibus caedes eius in senatu perpetrata est, somniasset quod mariti corpus vulneribus confollum & sanguinolentum sinu complectetur, ex quo coniectauit futuram eius cedē, rogauitque eum ut vel illo die domi se contineret, & a curia abstineret. Cui acquiescere nolens Cæsar, parvillardum manibus trucidatus est, somniumque compleuit. Narrat item & de Simoni de quod in somno admonitus fuerit ab eo cuius corpus in litore repertum pridie sepelieret, nescienti die mari se committeret, futurum enim impendere vitæ eius, si id faceret, discriminem. Cui cum acquiesceret, naufragium equalit, quo socij sui in eius conspectu perierunt. Et nonnulla alia in eandem rem affecta eodem loco exempla, quibus facile comprobatur somnia interdum veracia esse. Verum ea quæ accidentaria sunt, ut plurimum a rei euenti discrepant. viij. Nam Democritus dormientium &c. Quia somniantes videntur sentire res extra se existentes ab extirstante, Democritus attendit id quod appetit, vulgi iudicium secutus, posuit somnia fieri per aduentias imaginis quae ad dormientes accidunt. Quod & pulchre annotavit Ouidius in sua Metamorphosis, ubi describit Iunonis imperio Irīm eius nūciam accessisse domum somni, rogasque cum ut somnia mitat ad Alcyonem vxorem Ceycis regis, quae nūcīt ipsi virum suum (cuius redditum ardenter expectabat) naufragio interisse, Juno ad irim. Iri, mēce, dixit, fidissima nūcia vocis, Vile, poriferam somni velociter aula, Extinctique iube Ceycis imagine mittar Somnia ad Alcyonen, veros narrantur casus.

Iris ad somnum:

Somnia quæ veras æquent imitamine formas, Herculeam Trachynam iubet sub imagine regis Alcyonen adeant, simulacraque naufragia fingant. Imperato ciuno. Somnu deinde ex multis somniorum speciebus delegisse Morpha, qui solus homines referre imitarique describitur, ad exequēdā iunonis iussa. Is autem Ceycis formā induitus, & naufragi pra se ferens specie, thalamum Alcyones adiit, nūcausitq; Ceycem eius maritum tēpestate maris oborta naufragium fecisse. viii. Prudentiū autem & philophantissimū plenus est animus. Studiosorū animū plenum vocat Aristoteles, qd disciplinas & pulchritudinē cognitionis habitus animo reciditos teneat, circa quorum cognitionis obuersantur semper, & nō nisi digna & seria meditatur. Hinc Plutarchus de Scipione Africano. Fuit autem vir nō soli omnī bellī laude dignus,

Valerius.
Calphur
nia.
Iulius Cæ
sar.
Simōides.

Ouidius
Alcyone.
Ceyz.

Morphe*

Plutarch
Scipio A
fricarus.

sed etiam domesticis virtutibus praestans, quæ sic animum ingeniumq; eius alebant, ut dicere solitus sit, nūquam se minus otiosum esse, qd cum otiosus, nec minus solitū quæ cū solus esset. Interdū enim multitudinem consulto fugiens, tanquā in portū se in solitudine recipiebat. Hinc Aristoteles studiorum somniā meliora digniora esse cōstat, qd ea fere semper occurruunt in somno, quæ arietinus vigilantes cogitant. xi. Suntque furiosorū & phanaticorū mōrū, ut poemata Phlegides poetarū Greciū, qui fabulam de venere ab exordio incepere, continua rā serie (vt hic ait Aristoteles) ad finem usque perduxit. Huic generi poematis aī similatur motiones phanaticorū, menteque capitorū, quæ suum auspiciata principium, sine intershīsione ad exitum usque procedunt.

¶ Paraphraseos in librum Aristotelis de diuinatione per somnum, & in eundem scholiorum, finis.

PRIMI CAPITIS PARAPHRASEOS IN

Librum de longitudine & breuitate vitæ, annotat.

¶ Totum generis, tota species. ¶ Hominum gen⁹, tota hominum species. ¶ Ple- rumque suscepitiis corruptis, accidentia sola ratione corruptiuntur. ¶ Suscepitiū denominationis subiecta.

Iber de longitudine & breuitate vitæ continet tria capita. Primum quatuor conclusiones, duas quæstiones, earum solutiones & quinque corollaria post quartam. ¶ Prima conclusio. Cur animalium quædam sint longæ vitæ, & quædam brevis vitæ & omnino quæ vitæ lōgitudinis, quæ vero breuitatis causæ sint, expedit considerare. ¶ Nam de his multa dubitatio est. Neque quidem adhuc perspectum sat est, an eadem sint causæ cur hæc animalia lōgæ sint vitæ hæc brevis: & cur hæc plantarum lōge itidem sint vitæ, hec vero brevis, modicoq; tempore durat. Et utrum idem sit diuturnæ esse vitæ, & natura consistere sanū: an aliud quicq; et an idem sit correpti esse, citoyq; labentis ævi, & esse natura languidum, an non. Aliunt enim hi, languorū lentam naturam ad citam vitæ corruptionem accedere. hi autem contra nihil prohibere languore detentos longam protrahere vitam. Expedit igitur de his causas perquirere. Paulo enim ante de somno & vigilia determinationem exigimus, hoc in loco de vitæ longa protractione atq; eius breuitate aggrediemur: determinationem de morte & vita, ægritudine & sanitate (quātū ad philosophum attinet naturalem) in aliud tempus differentes. ¶ Secunda. Hæc viuendi diuersitas in totis generis, atq; in eiusdem speciei individuali comperta est: ¶ Nam hominum genus, equorū generē viuacius est, longiorisq; vitæ: & unus homo altero hominē longioreducere vitam cognoscitur. Et hæc diuersitas etiam secundum loca competrunt, nam quæ calidas incolunt regiones, durabiliorē vitam habent, qui autē frigore obtunduntur, correptiorem vitam sentiunt. & eisdem etiam regionis incolæ, hæc longæ vitæ sunt, hi cito labentis et fluxe. ¶ Tertia. Elementa, ignis, aer, aqua, terra, facile sunt corruptibilia. ¶ Nā sunt alijs corruptionis causa, transmutabilitiaq; adiunctorum, quare et quæcumque ex ipsis componuntur, transmutabilitia atque corruptibilitia sunt. consentaneū enim est, ex aliquibus, constituta, constituentium participare naturam. Et de compositis quæ ex multis arte quadam cōpacta sunt, alia est ratio: de qua ad præsens non intendimus. ¶ Quarta. Non nullorum accidentium multiplices existunt corruptiones. ¶ Nam hæsuscepitiū salutis a contrario fiunt: ut cum sanitas ab ægritudine corruptitur: et scientia a deceptione, he priuatione quadam, et ut abiens te conservante: ut cum scientia obliuione delinitur. he vero fiunt suscepitiū corruptis, animalibus enim corruptis, et cognitionem et sanitatem quæ in ipsis sunt cor-

rumpi nécessé est. ¶ Prima quæstio. An cum animalia corrumpuntur, anima hos variis corrumpendi modos habeat? ¶ Responso. Non: sed cum corrumpitur, solum susceptuo corrupto corrumpitur. ¶ Secunda quæstio. An corruptibile quipia in loco esse possit, vbi sit incorruptibile: vt ignis sursum, vbi non habet contrariū. 6 Planè id apparet, nam ipsi príncipes actus, príncipesque rerum formæ, uno modo (vt de animalium formis modo diximus) corrumpuntur, vt cum sua susceptua corrumpantur. Atqui ipsa non corrumpuntur nisi a contrarijs, non enim vt accidentia corrumpuntur: quandoquidem substantiae sint, & quæ non sunt in subiecto. vbi igitur nullū habebunt contrarium, incorruptibilia euasura sunt. ¶ Responso. Et si quisquam in loco esset vbi nihil ei esset contrarium: non tamen simpliciter incorruptibile esset, nam ipsum extra existens, corrumpi nihil prohiberet. Neque id verum est, ipsum in loco quipiam esse posse, vbi nihil sit ei contrarium: impossibile enim est materiam habeti, vbi cūq; sit, non existere aliquo pacto contrarium, nam impossibile est materiam ab accidentibus esse seunctam, & contra. Et si abudans aliquid semper fieri oportet, ipsum est contrarium. & permutatio omnis, ex contrario. Et si nullum aliud actu posueris contrarium, quam ipsum continens: siue ipsu continens corruptibile sit, siue non, ipsum tamen a continente tandem corrumpetur, continens enim, corruptibilis corruptionem operatur, aut ipsi cooperatur. Et id quidem vt ex dictis sufficenter cognitum accipiāmus, aut si satis probatum nō placet, supponamus, omni corruptibili aliquid actu esse contrarium, & ex prioris relia quipia abundans superfluumque fieri. ¶ Primum corollarium. Vnde fit vt maior flamma, minoris flammæ consumptionem acceleret, per accidens tamen. ¶ Nam accedit, vt queum multo tempore parua flamma fumum consumpsisset, maior adueniens flamma cito rapiat, materiamque exedat. ¶ Secundum. Fit etiam vt cuncta viuentia corpora ita continuo motu existant, & siant, aut corrumpantur, cōtinēs enim aut ea operatur, aut ad ea cooperatur. ¶ Tertium. Hac de causa quæ se transfrerunt animalia, & cætera viuentia quæ transponuntur (vt plantæ quæ transplantantur) interdum sunt durabiliora, interdum vero citra statutam natura durationē accelerantia. ¶ Quartum. Fit item vt sicut æterna nusquam contrarium sustinet ex opposito quæcunque materiæ addicta sunt. protinus vbi cūq; sint, contrarium habet. ¶ Quintum. Quare si quidem materiæ quantitas iuncta est, contrarium habet, vt pote secundum quam sit augmentum atque decrementum. si qualitas, habet & qualitas contrarium secundum quam sit alteratio, & si secundum locum motus, habet & motus contrarium, secundum quem sit in alium locum permutatio.

Primi capituli libri de longitudine & breuitate vitæ scholia. i. Nec quidem adhuc perspectū satis est. Ad dubitationem hoc in loco agitatas paucis respondendum est, eandē esse communem causam longitudinis vitæ in plantis & animalibus, similiter & eandē esse breuitatis vitæ causam in vtrisq; camque posterius explicandā. Dein ceps dicendum est non idem reputari debere, diurnam ducere vitam, & sanitatem potiri, quāvis vñ alteri coadiuver, vt pote sanitas ad vitæ longitudinem, quia enim eorū causa, & ratione longe sunt diuersæ, idcirco interdum vnum sine altero inuenitur. Vitæ enim producitoris ratio in calido & humido consistit, sanitatis vero, in debita quatuor humorum proportione & contēperamento. Sic nec idem censendum est, breuis esse vitæ, & natura languore, cēsq; valetudinarii, quāvis hoc ad illud disponat, alia quia est vñius & alterius propria peculiarisq; causa. Nā hominum gēnus equoru genere viuacius est. Ut sit tota hominis species viuacior equo rūspecie, non oportet quēvis hominē quolibet equo diurniorem degere vitā, nam equus adulatam affectus & atētē prolixiore potitur vitā, cēs puer qui in primis annis vitā excedit, sed usūcīcēs q; viuacissimū vñius sit diurnius viuacissimo alterius, vt cē homo omnium diutissime viues, productiorem habeat vitā cē equus in toto equorum genere protractissimē vitē. Et ita cum viuaciora species ad alteram in aliqua p̄prietate accidentaria confertur debet maximum vñius ad alterius maximū rite cōpari ac p̄ferreri. Quod autē hōnibus cē equis diurnior sit vitā, vt hic affectus ita, hinc cōstat, cē viuere equi nonnulli ad summū dicuntur annis quinquagenis, feminæ autē eorū minore spatio. Eodem quoq; quinquennio crescere dēsinūt, mares anno addito, vt refert Sy-

pontinus, quonius vixisse equum septuaginta quinque annos autores prodant. Homines autem multo longiore viuunt annorum currículo, vt experientia compertum habemus, & ex annis secundi capitis proxime sequentis euader apertius. Nam qui calidas incolunt regiones, id Aristotelis dictum intelligitur de calido extrinseco temperato, & bene proportionato ipsi intrinseco, quod nō v̄sque adeo exuperet & superuincat, vt ipsius expirare cogat. Huiusmodi enim ve hemens calor & effervens, induceret potius corruptilē, quemadmodum valentius calidum foris existens, in re putrefactione corruptenda educti id calorū quod inest rei putredinem pulsarē & eam labefactat acq; corruptit. Proinde non oportet si habitantes calidas regiones sunt longe vitæ, eos qui in calidis foribus degunt regionibus longioris esse vitæ, & qui in calidissimis, longissimis, nam vt simpliciter se habet ad simpliciter, ita magis ad magis, & maxime ad maxime se habere debere, intelligendū est, vbi clementū vnius, similiter sequitur clementū alterius, vt honestas, iustitia. At clementum caliditatis non sequitur diurnitas vitæ, quin potius nimis caloris excessus, sicut & defectu offendit vita, vt quæ in mediocritate & quadam equalitate nata sit conservari. Et quanvis Aristoteles in Politicis habeat in regionibus frigidis homines robustiores esse & audaciores, cē calidis, compertūcē, habeamus corpora nostra hyberno tempore, quam astutio sanctora esse, cē frigis poros constringat, caloremque naturalem intus coercet, non tamen pertinus efficitur, frigiditatem regionis diurnitati vitæ potius conducere, nam ardaciā & robur non semper consequitur vitæ diurnitatis. Est enim leo elephanto audacior, & tamē correptioris vitæ. Gallus item cornice animosior, minus tamen habet vitæ curriculus. Sic & sanctoris non pulsus eadem est causa quæ longæ vitæ, neq; lōgæ vitæ ea quæ sanitatis. iiiii. Nam ha suscepitius saluis a contrario sunt. Primo corruptiones accidentiū sunt a suo contrario, totis subiectis manetibus, vt abiicitur adueniente calore frigiditas ab aqua permanente. Secundo sunt accidentiarum dispositionum derelictiones talius, itidem totis subiectis, per priuationem, vt deficit lux, per absentiam lucidi. Tertio vero sunt earum abolitiones, per totū quæ denominationis sunt subiecta corruptionē. Et hæ duplices sunt, nam aliqua accidentia corruptis suis subiectis secundum rem corrumpuntur, & esse definiunt, vt sanitas corruptio animali. Alia vero solum secundum rationem, quemadmodum etiam admonet nos, vt scientia & cognitionis hominis, ipso mente. Tunc autem accidentia, sola ratione corrumpuntur, quando secundum rem manentia, amplius non denominantur illius esse subiecti, cuius prius discebantur, vt leone mortuo, maner quidem re ipsa eadem magnitudine, colorq; fulvis qui fuerat in leone, verum non amplius dicitur magnitudo aut color fulvis leonis. Sic anima rationali soluta a corpore, manet in ea eadem scientia numero & cognitionis quæ prius fuerat, sed non dicitur amplius scientia animalis aut hominis. Quo circa recte hic dicit Philosophus, animalibus corruptis cognitionem corrupti, vt pote secundū rationem. Nec ex hoc dicto, Philosopho impingendum est, cē animam rationalem senserit mortalem, vt diligētius annuator est in logicis circa genus ad aliquid. Demum (vt prima quæstionis apertio habeatur solutio) forma substantialis rerum naturalium, vt anima, nec primo horum modorum corrumpitur, neq; secundo, sed solum tertio. Cum enim totum subiectum destruitur & ipsa etiam anima desinit, aut secundum rem, vt in ceteris viuētibus ab homine, aut duntaxat secundum rationem, vt in homine, cuius anima corpore soluta superficies quidem est, sed amplius non dicitur anima hominis. vi. Plane id apparet, nam ipsi príncipes actus. Ratio hæ probare intentis partem reiectandam, diluenda est, admittendo formas substantiales non corrupti, nisi sua tota corrumpantur, & tota itidem non corrumpi, nisi a contrarijs, sed negando id quod supponit conclusionis illatio, corpora scilicet naturalia in aliquo loco esse posse, vbi nullū habebunt contrarium. Nam vbi nullum eius actu esset aliud contrarium, quam continent, nunquam tamen continentis naturalis est suo contento non contrarium, siue incorruptibile sit, vt cælum lunæ ad ignem, ad quem non aliter se haber, quam ignis ad aerem. Ignis autem aerem secundum partem corrumpit, igitur & cælum lunæ ignem, etiā in suo loco naturali existentem, siue ipsum continentis sit corruptibile, vt elementa superiora contraria sunt inferioribus qua complectuntur. Præterea tamēsi admisteretur ens naturale in aliquo loco collocari posse, vbi nullum haberet contrarium, nō tamen protinus consequeretur ipsum esse simpliciter & absolute incorruptibile, nam nihil prohiberet ipsum extra illum locum existens, & in alio constitutum loco, vbi contrarium haberet, corrumpi, quare adhuc corrumpendi haberet potenciam. Transmutationes enim esse non possunt, vno semper existente agente. Ad transmutationem enim omnem duo requiruntur agentia, inter quae sit contrarietas, & vnum patiens, vt primus auscultationis physicae liber ostendit quorum quidem agentium vnum acquiratur, & alterum deperdat. Supponit enim physicus transmutationem omnem contrarijs claudi terminis, & inter contraria fieri. Cum etiam in omnī transmutatione debeat esse aliquod abundans, scilicet agens praestantioris virtutis, aut forma quæ per motum acquiritur, ipsum est contrarium deficienti, vt pote forma quæ deperditur. Hinc recte perit Aristoteles in fine solutionis presentis quæstionis supponi, omnī rei naturalis (ea enim & sola & omnis corruptioni est obnoxia) aliquid actu esse contrarium, & ex prioris p̄ceptiōnē rei naturalis reliquias id est materia, quæ in corruptione relinquuntur. Superfluum, abitansque fieri, hoc est nouam rem gigni quæ virtute alteri p̄freat & excellit, vt ex ligni reliquis sit ignis, culus forma ad ligni formam abundans est & excedens, vt quā subiecto depulerit acq; corruperit. vii. Nam accedit, vt quem multo tempore parua flama. Quoniam pacto maior flama quodammodo accelerer minoris flammæ consumptionem, annotauit Aristoteles sexto cap-

tertiū libri de Cœlo, numero, xxviii. Hic autem idem repetit, ut analogia flammæ ostendat maius calidū interdum minoris calidū cito absumendū occasionē p̄stare, q̄ celerrīus humidū exēdat, quo minus calidū diutius perduraret. Nempe daco calido vt quatuor, quod sit bene proportionatum humido vt quatuor, si duplū detur calidū, scilicet vt. viii. idem humidū vt. viii. ab hoc calido ceterū corrumpetur. Itaque magis calidū est vt maior flamma, minus vt minor humidū vt fumus. viii. Ut omnia v̄tūtia corpora in continuo motu existant. Non eo qui est secundū locū, sed secundū adfectionem partium nouarum, aut defluxum p̄existētū a corpore r̄propter quem quidem fieri dicuntur per nutritionem, & corrumpi per diminutionē aut continuā corporis demolitionem, quae sit a contrarijs qualitatibus intrinsecis, perinde atq̄ intra cœrum effervis intranea ceræ liquefactiua ac dissolutiua.

¶ Secundi capitū annotatiunculae.

¶ Epitea, annua. ¶ Cyparissus, cupressus. ¶ Palma: arbor dactylifera iudæa crescē: cuius mas prodit, & foemina: & foeminas: sine marib⁹ gignere nō solere ad quos pronas comas acclinant. ¶ Saura, lacerta. ¶ Pholidotus, lequamat⁹: est enim pholis, squama. His græcis vocabulis v̄titū litera: loco quorum solas interpretatio nes subiunxi mus. ¶ Ostracoderma, quibus testa pro tegimine est.

Ecundū caput contineat vnde cīm conclusiones, tres conditiōnes humili vitalis, & tria corollaria post sextam, & vñ ad quartam. ¶ Prima conclusio. Non oportet corpore maiora diurniorem minoribus possidere vitam: itidem neque minora majoribus. ¶ Nam equus hominē maior, breuiorē vita potitur, & pleraque insectorum quæ mole sunt inferiora, folū annua sunt. ¶ Secunda. Neque vniuersaliter plantæ animalibus diurniores sunt. Nā pleraq; ep̄ annua sunt, durationis q̄ annuae. ¶ Tertia. Neq; omnino sanguine p̄edita exanguibus, neq; ex angūia sanguine p̄editis sunt vivaciōra. Nam melliferæ apes nonnulli sanguine p̄editis durabiliores sunt: & quædam ex angūia quæ molli cutē sunt in tecta, vitam annua morula conficiunt. ¶ Quarta. Neq; ea quæ in terra degunt, a quatinibus, neque aquatilia terrestribus diutius imorari, vitamque ducere oportet, ¶ Nam quædā terrestrium plantarum, & quædā gressibilium, solum annua sunt. Pluris autem temporis multa sunt aquatilibus, & multa etiā breui fato corripiuntur, tam quæ dura testa integruntur, quam quæ molli cutē sunt obducta. ¶ Quinta. Longioris vita sunt nonnullæ plantarum q̄ in animalium genere vlla reperiāntur; & in animalibus diurniora sanguine p̄edita nonnulla sunt, q̄ ex angūia rep̄rirī possit vllum: & quædam gressilia aquatilibus. ¶ Sunt enim plantarum cyparissus, & palma longissimæ vita: & sanguine p̄editorum pariter & gressiliū, cerus, elephas, & homo. Ex his itaque manifestum est durabiliorēm vitā molis amplitudinē ipsiusve arctitudinē nō p̄stare, quin poti⁹ id accidere. ¶ Sexta. Causæ propensioris atq; diurnioris vita sunt calidū & humidū. Est enim animal natura calidū & humidū, & quicquid vitam degit: senectus autē frigida, & siccā, & quicquid emortuū facit. Corporū enim materia hæc sunt, calidū, scilicet, frigidū, humidū, & siccum, ex his enim temperata sunt quæ vivunt omnia, itaque cum vita calido saluetur & humido, senecta autem ad vita dissolutiōnem pducat senescētia desiccari necesse est, erunt igitur calidū & humidū, propensioris diuturnioris quæ vita causa. Sed quale humidū, quale calidū, paucis expediam⁹. ¶ Primum. Eiusmodi humidū, pingue esse debet, nam tale humidū v̄scosū calidūq; est, ac ratione v̄scositatis non facile cōsumi desiccari v̄tē potest. Ratione vero caloris imputribile est: nec immerito, est enim aereum, aer autē ad alia collat⁹, v̄ce ignis est, qui nunq; admittit putrefactionem. ¶ Secundum. Paucum esse nō debet nam quod paucum est, facile absumitur, desiccaturq;. Hinc euenit vt corpulētiora (modo cetera paria sint) vt maiores plantæ minoribus, & maiores equi minoribus, longioris vita euadant, nam illius vitalis humidū plusculum retinet. ¶ Tertium,

Non modo lo humidū multum esse oportet, sed & calorem adiūcere necesse est, ne cito infriḡdari gelarique possit. Aequata enim esse debent: vt humidū, calidū non excedat, ipsumque suffocet, & extinguat: & ne calidū excrescens superfluumque, humidū exedat, hunc in modum in quanto & quali contemperata, hac de causa itaque fit vt homo, grandioris molis animalia vita superet: quod illis multitudine humidū calorē subruat. Itaque sit vitale humidū, pingue, multum, bona proportionē calidū, non superfluum. Cito enim siccabile, & cito gelabile (quale habent nonnulla) aqueum & superfluum, illaudabile est, nam superfluitas aut languore intermit, aut naturæ contraria corruptionem accelerat. Vim enim obtinet contraria, corrupti que interdum totam naturam, interdum corporis particularē.

¶ Primum corollarium. Quapropter animalia plurima venere vtentia, & multi seminis, cito senescunt. Semen enim superfluum & amplius, siccāt emissum. ¶ Secundum. Hac de causa multus equā & asinum (ex quibus genitus est) vita exuperat: itidem & passerum foemellæ superat masculos. ¶ Nam mulo nulla vñ concessa est: & passerum masculi plurimam sequuntur vnerem. ¶ Tertium. Fit item vt mares laboribus attriti, foemellis cītius senescant. Nam labor exficcāt: senecta autem siccā est. ¶ Septima conclusio. In omni fere animalium genere masculi suis foemellis natura diurnioris sunt vñtæ. ¶ Nam masculus natura calidior foemella est. ¶ Octaua. Eadem quoque causa euenit in regionibus calidis quam in frigidis animalia durabiliora esse. Calidiora enim illic solida atque firmiora nascuntur. ¶ Corollarium. Quapropter in eisdem locis notabilis excellentisque magnitudinis animalantes natura frigidæ nascuntur, vt serpentes, vt lacertæ, vt squamata, & in mari rubro miræ magnitudinis ostracoderma, calida enim humiditas, augeamenti causa est, & vita. In frigidis autem locis (vt quæ ad arcton sita sunt) minora, & terrestria, & aquatilia, quæ parum sanguinis habēt, aut prossus sunt exanguia quod h̄is locis aqueum magis retineant humidū, & cito gelabile: hinc minoris molis sunt, & breuioris vita. Ausert enim congelatio augmentum pariter, & nutrimentum, quæ autem alimentum non sumant vt expedit, & plantas, & animalia, p̄ cito corruptum iri necesse est. ¶ Nona. Vbi calor multum excreuerit, vita minus diurna est. ¶ Nam propriam consumit materiam, sicut magna flamma paucam corumpit, quod eius fomentum eiusque materiam absumat. ita & naturalis ille calor. ¶ Decima. Gressilia aquatilibus vt in pluribus longioris productionisque vita esse solent: quod aquatilia aquosa sint: tale autem humidum facile corrumpatur, quia frigidum & gelabile sit facile. ¶ Undecima. Sanguine p̄edita, vt in pluribus, exanguibus sunt durabiliora. ¶ Nam sanguine p̄edita calidiora sunt, exanguia vero algidiora, neque pinguis, neque dulcis grandem copiam habentia, animalium enim pinguis, dulce est, sunt igitur breuioris vita: nisi magnitudine, deterioris naturæ conditionem compensent. Apes tamen, quod dulcis plus habeant, pleraque muscula animalia diutius viviendo superant.

Ecundi capitū scholia. xvi. Sunt enim plantarum cyparissus & palma longissimæ vita. Syponius de Cypariso. Durat hoc lignum ætate longissima. Valuq; ex eo fuerunt in templo Ephesiæ Diana, que post quadrangulos annos novis similes videbantur, & Romæ simulacrum Iouis & cupresso vñsum est in arce, a condita vrbē sexagesimo primo anno dicatum, vñq; ad Traiani cōpora integrum durans. Vocatur arbor ipsa modo cyparissus, modo cupressus. Virgilius. Aeris quercus, aut cōfera cyparissi. Ide Et teneram ab radice ferens Syluane cupressum. De ceruo Syponius. Vita cerui longissima. Capiti sunt aliquis post centum annos cum toribus aureis (quos Alexander magnus addidit) cōte fam fere ob pinguedinem obductis. Plinius de iisdem. Cum se cerui ætate grauatos cernunt, serpentes requirunt, vt eos statu ad se tractos cum comedent, revertantur rursus in ætate priorem. hinc Vigilius. Et ramosa Michon vñtis cornua cerui. De elephanti tradit Aristotle, complures eorum vivere ducentis annis, quosdam etiam trecentis, iuuentq; eorū sexagesimo anno incipere. De homine, q̄ diuturnæ sit vita, in primitis testimonio est Nestor rex Pyli, qui Nestor, trecentum vita annum attigisse scribitur, vt ipse de apud Ouidii testatur, Annos Vixi bis Pyli.

Cyparissus.
Syponius.

Ceruus.

Plinius

Virgilius.

Michon

Aristoteles

Nestor

Calepus
medicus.
Masinissa.
Gorgias.
Terentia.
Clodia.
Bragma-
na.

Valerius

centum, iam certa viuuntur aetas. Et Iuuenalis de eodem. Rex Pylius, magnos si quicquam credis Homero. Exemplar vita fuit a cornice secunda. Id de cornice dixit Iuuenalis, quod ea non genitos annos vivere dicarunt. Ouidius. Vixiisque fecur cerui, quibus insuper addit. Ora caputque non uerum cornicis secula passae. De Galeno medico (vt Sypotinus ait) exploratum est centum & quadraginta annos cum vixisse, tanta in cibo potuque abstinentia vsus est. Nunquam enim ad satie tem comedit aut bibit, nec crudum quicquam gustauit, odorificum semper anhelitum spirans & sine aliquo morbo sola senectute defecit. Masinissa Numidarum rex centesimum vixisse suorum nura impleuit. Gorgias Siculus centu & octo annis vixisse tradidit. Et ex foeminiis Terentia Ciceronis vxor ceterum & tribus annis vixit Clodia centum & quindecim, & nonnulli alii tum virtutum feminis, quos idem author enumerat, grandauerunt etate. De Bragmanis quoque Indorum philosophis referunt authores quod centum & quinquaginta annorum plerunc explicant etiam, ob saluberrimam aeris in quo diuersantur reperiunt, & summam in vixitu moderatissimam medicorum ratem. Siquidem gens illa Bragmanarum (ve tradidit) pura & simplici vita vixit, nullis rerum capitul illecrebris, nihil appetit amplius quam naturae ratio flagitat, sola vixit almonia quam tellus sine cultura product. Hinc nulla apud eos morborum genera, nullus apud illos usus medicinae, quia parsimonia est illis medicina, sed longa diurna sanitas usque ad mortem, quam sola senectute tabescentes demum sustinent. Sed & ex Valerio libro octavo, cap. de senectute, cōpula scula diurnitatis humanae vite, praeter ea quae hic adducta sunt, ex eiuspli affatim inuenies. xvii. Sed quale humidum, quale calidum, paucis expediamus. Calidum quod est causa longae vite neque debet esse aereum solum neque igneum solum, sed ex utroque cōtemperatum. Nempe huius modi calidum debet esse coniunctum humido cōtemperato ranquam sua marierit. Calidum autem quod solum est igneum, humido coniunctum non est, sed solum siccus, non potest igitur esse solis igneum. Rursum huiusmodi calidum debet augmentum & nutrimentum efficere, praecipue efficientis instrumentum esse. Calidum autem solum acreum minus est sufficiens ad id efficientem, non enim satis validam habet virtutem conuertendi alimenatum in substantiam nutriti, non potest igitur esse tale calidum, solum aereum, sed mixtum sit oportet. Neque ex eo spiritu aerem vitam degimus, efficax sumi potest argumentum, huiusmodi calidum debere esse solum aereum, ve locatum corpori locanti quo continetur, respondeat. Non enim requiritur huiusmodi responsus inter corpus locans & locatum in natura similitudine, quia semper esse debet diverse speciei, alio qui unum alteri forer cōtinuum, ut aer aeri. Nequin qualiterum similitudine necessaria est inter vitrumque conuentientia, non enim opoteret siqua in corpore locante competrir, qualitas, tam quoque & in corpore locato reperiiri, sed solum debent in corpore locante naturali qualitates esse conducentes conseruationis ipsius locati, quemadmodum in aere sunt affectiones accidentarum conducentes salutem animantium in eo degentium. Et quanvis huiusmodi calidum partim (vt dictum est) igneum, contrarieatur humido aquo, non tamen arbitrandum est ipsum in piscibus extinctum iti. Nam non potest humidum aquum in eis peruenire usque ad intrinsecum calidum propter squamas, quarum munimento pisces obtecti sunt contra aquae iniuriam. Perinde ac si ponatur cedula accensa & obducta pelle laternae in aqua, ignis ipsius cedulae non extinguitur per circumiacentem aquam, nam non potest illa penetrare circumiacentem pelle. Sic & humidum quod diurniorum vixitca est, neque simpliciter aqueum esse debet, neque simpliciter aereum, sed cōtemperatum ex utroque, plus tamen aeris quam aquae participans, quod humidum aquum facile sit gelabile, & non pingue, & quanvis humidum aereum simplex minus compactum sit, & firmum, magisque subtile quam aqueum, compositum tamen & mixtum compactius est, firmus & grossius, quam aquosum, quod propter innatum fluidum cito deperit, id herba liquido produnt, vt quae cito habent ortum propter rarum fluxum um humidum & aqueum, celerem quoque habent interitum. Solidiora autem, & quae plus habent humiditatem aerei, propensioris sunt vite, nam humidum aeris mixtum permanentius est, vt liquido constat in oleo & ceteris aereis participibus humidum. Neque ex eo quod humidis nurriamur, sumi potest argumentum id humidum solum aqueum esse debere. Nam quia corpus nostrum mixtum est, oportet, & alimentum esse mixtum, neque vñquam simplex mixto nutrimentum subministrare posset. Quocirca in aliis eo humidum est aereum & aqueum haud minus quam in eo quod nutritur, & in neutro pondendum est eorum alterum solum. xix. Animalia plurima venere uterum, & multi feminis, cito senescunt. Non quidem quantum ad annorum multitudinem, gravoremve aetatem. Nam animalia uterum indulgentia non magis aetatem accelerant, neque senes constitutos attingunt annos, & non indulgentia, vt homo in libidinem pronus non celerius septuagesimum pertingit annum (qui est annus senectutis humanae) quia si continenteris fuerit vite, sed quicquam ad senes etatis proprietates & conditions, ut pote frigiditatem, siccitatem, corporis imbecillitatem, & ceteras, quas quis aperius uterum exercet, ceteris sentiunt quod reperiores & cōtentiores, praeuenit quod senectus corporis aetate senilem, nam id etatis canescunt, senioque confecti sunt, quo alii vegetioribus adhuc sunt viribus. Et hoc pacto cetera sunt intelligenda, que consimili senectus in litera afferuntur. xx. Haec de caufa mulus equum & astum. Mulus itidem & mula (nā virumq; latrinus sermo pro eodem recipit) ex asino & equa pugnatur. Sterile est animal, & natura infelix, quia doquidem non generat, neque feret illi animal quod ex duobus generibus natum, tertii generis factum sit. Legitur tamē in annalibus mulam aliquando peperisse, sed id prodigium loco habitu est.

Mulum ockoginta annis vixisse Athenis memorant. A finis autem & equis longe correprior vixitca est. Demū passer (cuius etiam hanc littera facit mentionem) auticula est vulgo nota, sic dicta & peribent. qd ob nimia salacitatem, comitiale morbum patiatur, sicut ob id brevissimam vixit. Mares vix vñq; biennium excedunt, foeminis longiusculum spatium est, xxvii. Apes tamē quod dulcis plus habeat, & roccantur apes (vt ferunt) ex bobus, sicut crabrones ex equis, fuci ex multis, vespa ex assinis. Apibus ipsiis diurnioris vixitca causa inter ceteras hanc est praecipua, quod fecundus coecubitu non generet, neque veneri indulget. Quod cum fere omnes, tū Virgilius hisce carminibus attestatur.

Virgilius

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem.

Quod nec concubitu indulgent, nec corpora legnes

In vencrem soluunt, aut fecundus nixibus edunt.

Vesrum ipse & folijs natos & suauibus herbis.

Ore legitum.

Vita eius longissima, septem annorum est, alucum nunquam ultra decennium durasse produnt.

Sunt (vt inquit Sypotinus) qui mortuas si intratecum hyeme seruerunt, deinde sole verno torreant, aciculneo cinere toro die boueantur, reuiviscere existimant. Quando vero in rotum amissae sunt, ventribus bubulis recentibus cum simo obrutis, vel, vt Virgilius scribit iuuenientur. Virgilius corpore examinato reparantur. Qui sane in Georgicis hunc apium ex ortu explicat.

Hic vero subiectum ac dictu mirabile monstrum

Aspicunt, si quefacta boum per viscerem toro

Strider apes utero, & rupitis effervere costis.

Immeuulsae trahi nubes, atque arbore summa

Confluere, & lentici vuam demittere ramis.

¶ Tertijs capitjs annotat.

¶ Nouellas, nouos & teneriusculos palmites.

Extium caput continet tres conclusiones, & vnum corollarium ad secundatum. ¶ Prima conclusio. Plantarum quædam sunt quæ compluribus animalium longioris durationis existunt.

¶ Hoc enim primo evenit, quod ipsae minus aquosæ sunt, sed viscosæ: non facile gelabile neque facile siccabile habentes humidum, frigidiores tamen & sicciores sunt: quod terreas sint nature.

¶ Secundo. Hoc evenit quod sibi specialem viventem modum vendicant, animalium vivendi modo dispatem, per-

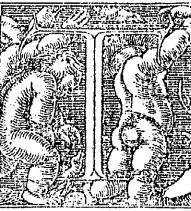
terquam insectorum, quibus plantæ nonnulla similitudine habent communia. Plantæ tamen enim quotannis iuuenescunt, nam stirculos & nouellas proferunt, regerminant, & se reparare videtur. Et non totæ simul senescunt: sed vbi ramus, vbi stipes aliquid perierit, protinus iuxta corruptum repullulat alter, & ita de radice: vt cum eius alio quid corruptum fuerit, renascitur alterum, primi damnum reparans. Hac autem animalibus non contingunt, haec itaq; de causa plantæ diurniores durabilioresque non iniuria videntur. ¶ Secunda. Plantæ (vt iam dictum est) insectis animalibus assiluntur. ¶ Nam etius generis animalia diuisa vivunt, & ex uno dito fiunt, aut multi sunt: ita quoque in plantis cōpertū habetur vt diuisæ vivant, & ex una duæ multeque fiant. Hoc tamen interest, quod infecta animalia diuisa multo tempore durare nequeunt, organa enim non habent suarum functionum: neque ipsis noua reparare possunt. Plantæ autem id possunt: vbiisque potentia radicem generantes, regentes

minandique virtutem. ¶ Corollarium. Ex quo iterum intelligere promptū est cur cum vna partium sentierit, pars relicta nouam regerminet: & id quidem longam efficerit vitam. ¶ Si enim plantæ particulam humi defixeris, radicem assumit, vegetat, excrescitque in arboreum, a qua si iterum plantulam demis, aliquid defixa tantum radice licebit. & id quoties demere, asplantare, inserereque libuerit, eveniet: quod vbiisque reuiriendi atque regerminandi virtus assit. Quemadmodum itaque id vides in asplantatione hac: ita in vna et eadem manente planta videre licebit, quas re nil mirum si diurne (vt que semper se reparant) cognoscantur esse plantæ.

¶ Tertia. Nonnulli etiam et alijs animalibus pariter et plantis commune reperiuntur. ¶ Nam animalia quorum superiora grossiora sunt, permanentioris sunt vi-

te. Hinc masculi suis foemellis (vt in pluribus) cognoscuntur diutius vivere, habentes

28

29

30

31

32

33

34

enim corpulentiora atque grossiora superiora, calidiora enim sunt: ferturque calidum sursum: frigidum autem deorsum possidet. & manus quidem magis quam foemelle partes illas grossiores habet. Ita plantae robustarum grossarumque summittatum (summitates enim & superiora plater, voto radicem, et que radici vicine adiacet, est enim radix, plantae caput) longiore perdurat tempore. Et de ipsis loquor plantis que in arbores se erigunt: et non de ipsis que epiteg sunt, annueque durationis. Illae enim ut quedam herbea unico anniculo ex semine prodeunt, increscent, suumque senium nascere intendeant. Sed de his plura dicere, ad determinationem illam quam de vegetabilibus et plantis reseruamus faciemus, attinet. Et de longitudine et breuitate vita, que modo diximus, nunc dicta sufficient: nouamque parvus determinationem de iuuentute et senectute, morte et vita, et aspiratio ne et respiratione. que cum determinata fuerint, sine ea suum affectu erunt que de anima nos determinaturos promisimus.

Priij cap. scholia. xxviii. Plantae enim quotannis iuuenescunt. Duplex esse cōperitur platis aeras. Una annua, & que rotunda viuis anni circulo absoluuntur, in quatuor nigras partes, anni partibus respondentes, pueritiam veri, adolescētiā, etiā, apertam etiā, autūno, & senectutem hyemā accommodant. Et que madmodū anno succedit annus, & hyemā ver, per continuam celi revolutionē, ita & huiusmodi aetas in ipsis renouatur, sene elutisq; hybernare succedit verna iuuentus, in qua quotannis reuirescant. Altera est planaria aera complectens totam earum durationem, in quatuor istud distincta partes, infantiam, qua teneriuscula se humo plantule attollunt, adolescentiam, qua robur & incrementum defundunt, adultam, & (vt ira dicitur) virilem etatem, qua cōpletum assecutae crementum, in fractis adhuc viribus constant, & senectutem, quia ad sterilitatem recessentiamq; decidunt. Et in aqua eis istarum etatarum in plantis attollentibus sese in sublimē, & solidō robore nixis, plures complectentur annos, pro diuturnitate vitæ earum diuersitate. Neque istarum etatarum posteriori inquam succedit prior, non enim recidunt plantæ ex senectute in huiusmodi iuuentutem, sed senio confectæ emoriuntur. Ite autem de priore etate, que annua complectur revolutionē, loquitur. Hæc autem animalibus non contingunt. Hæc, quo rannis iuuenescere, repullulare, & vbi aliquid corruptum fuerit, loco eius alterum renascit. Nam si pars aliqua animalis fuerit resecta, ut auris, ut digitus, nunquam natura parsilla crescit, quemadmodum loco ramis excisi alicet renascitur. Quod si quis obicit vngues & crines recrescere, in malo nistur argumentum. Nam partes animalis non sunt, sed ad ornatum & munimentum ipsis concava. Si quis rursum ablata pelle aut carnem in animali reparari afferat, quin immo per nutritionem partes quasi deperditas restitui, non agit adhuc contra Aristotelem, qui id de plantis adductum intelligit de partibus insignis molis per resecationem deperditis, ut ramo aut stipite amputato, & non de præbus illis homogeneis, minusq; præcipuum, aut etiam per contumeliam deperditum, quærum ut deperditio insensibilis est, ita & reparatio. Neque ex hoc consequitur plantas maiorem fortitudinem quam animalia, quod partes deperdidas reparandi vim habeant, non autem animalia, nam id, sese inquam quotannis renouare, partesque amissas reproducere, perfectionem non arguit, cum sti solummodo secundum vim vegetatiū, quæ non minus in animalib; est quam plantis, tamen si alio modo his quam illis conueniat. Neque quisipam adduxerit ad id cōprobandum, id Aristoteles in Topicis, bona diuturnità, præstantiora esse, & prout de plantas, q; diuturniores sint animalibus, esse natura nobiliores. Nam id commune principium de bonis moralibus, quorum est elecio quæve in consultationem venient, intelligitur, non autem de ceteris, quæ bona non dicitur nisi quatenus entias sit, qualia sunt corpora naturalia oīa. Proinde. Aristoteles non dicit ea præstantiora aut perfectiora esse, sed eligib; illora, q; de prosequendis, eligendis, fugiendisq; præcipuum inibi determinationem molitatur. xxx. Si enim plantæ particula huiusmodi quod succedit plantæ crescent, intelligentium est de ipsis quarum radix post successionem adhuc permanenter vivens, alimentoque suscepere nutritur, ut graminis, oleum, falcitum, & similiū id genus arborum. Nam si radix emoriatur post successionem, regerminandi virtute haudquaquam habebit, ut demessæ segetes non recrescant, quod post maturacionem exarescat radix. Alioqui non opus esset quotannis seminare agros, sed vñica seminatio facta, ex manentibus radicibus novi crescerent culti, reuirescerentque stipule. Sic cyprium succisam negant recrescere, proinde eam funeribus adhiberi solitam ferunt. Dicique sacram haberi putavit gentilicas, quæ etiam illa atram inuisamque nuncupare consuevit. Sic & balsama ferreis excisa cultris prorsus exarescunt, quod ferrum omnino horrescant, mirumque incidi malint. Quid vero exclusi ramus a topoplanta, & terræ insitus, radicem producat, quæ alimentum attrahat, & fiat planta actu, id ostendit ramum etiam coti plantæ confundit, producendæ radicis potestatem habere. Nam per abscissionem non acquiritur noua in ramo virtus, sed ea prius inerat, & non reducetur ab actum, q; non fuerit necessarium peculiarem illi ramo produci radicem, ut qui totius plantæ radici hinc

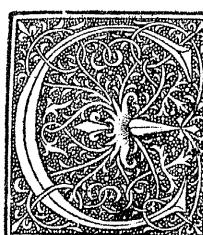
PROLO. IN INTRODVC. DIAL. CCXLIX.

bat. Post de truncationē vero insita illa vis ad actū reducta est, q; suo toto resecatus ramus, & ita actū existens, noua radice indigebat. Perinde acq; gleba terræ cōiuncta ipsi terra existēti in suo loco, grauitatē quidem habet, sed per eā motū deorsum nō exercet, q; in suo naturali loco quiescat. Ea dem autē distracta a terra, & existēti in loco sursum, per eandē grauitatē exercet motū deorsum, rediuiturq; grauitas ad suā functionē cū peragendā. Necq; ex hoc q; ramus perpetuo manets affixus plantæ, nunq; producturus est radicem, arbitrandū est vīm illā producēdā radicis insita ramo otiosam esse, aut frustra, vt que nunq; reducatur ad actū. Nam potentia illa frustra est, quæ nō reducitur ad actū eo tempore quo nata est ad illū reduci. At ipsa vis insita ramo nō nata est reduci ita actum, ramumq; producere pro eo tempore quo coniuncta est toti, necq; vt id tum faciat, vis illa ei indita est, sed folium pro eo tempore quo a toto est semota, quo sane si non faceret otiosa censenda esset. Haud secus ac grauitas glebae terræ otiosa censenda nō est, q; in suo loco naturali existēti, non faciat motū deorsum, quia non est natu facere motū pro eo tempore, sed cū extra locum suum fuit, quo quidem tempore si nō deorsum moueret, censenda esset illa grauitas otiosa.

¶ Paraphrasis in librum Aristotelis de Longitudine & breuitate vita, & in eundem scholiorum finis.

¶ PROLOGVS IACOBI FABRI STAPV;

lensis in physices introductory dialogus.

Harissime Stephane, quanta sit animorum benevolentia inter liberalium artium cultores in hoc nostro Parisio studio, vbi res cognita esset, exteri mirarentur. Certe mordaculum virum, & qui (vt aiunt) nasum rhinocerotis habet, tanquam Cerberum trissacem irridet, execranturq; magisq; opera pretium ducunt sancta amicitiae iura colere, tanquam a misericordia (que olim & sapientia & pacis dea putabatur) geniti videantur. Nec iniuria, vt aiunt, nam & philosophia & philosophus nomina ab amore sortiuntur. Quid enim philosophia, nisi sapientia amor? Quid philosophus, nisi veruseiusdē amator? Iure decet itaq; (vt recte sentiunt) ipso esse amicos. Quo fit vt cum primum inuidos, malevolos, & se se mutuis dentibus lacerantes sentiūt, nō amplius philosophos reputent, sed eos pro flagitiis cōditione in Pythagoreos canes versos putēt. Et ne nos ab eorum officio decideremus, mutua nos multos annos astrinximus benevolentia: vt tua & tui & nostrī Bohuslai Tinnensis mihi semper gratissima fuerit frequentia, et mea itidē vobis gratissima. ¶ Tu curasti vt nostræ paraphrases castigate ab ipsorum efformatorū manib; prodeat in lucem: qui saepe ab archetypo deuiant, nisi vigilans castigator affuerit. Bonū insuper tibi visum est, nos introductory dialogos adiūcere: quod eo libentius feci, quo magis tu et amicus et pro hoc negotio vigilas optaueris, petierisq; amicissim⁹ nostrorum cōphilosophantium turbæ exponendos, qui tamq; suorum laborum fructum desiderarint, primum dialogum prælegere atq; pregastrare debent: et id prenōsse, Oneropolum, præsentim in secundo dialogo, in analogia docere, et eas aliquatenus denudare: et E hantiū aliarum sectarum peritum (qui et sibi et sepe alijs obuersus, contrarius extiterat) analogis manus vietas dare.

¶ Personæ dialogorum: & earum nominum subiuncte interpretationes.

Hermeneus	Interpres
Oneropolus	Coniector
Polypragmon	Negotiator
Noerus	Intellectualis
Epiponus	Laboriosus
Enantius	Contrarius
Homophron	Concordans
Neanias	Adolescens

DIALOGVS IACOBI FABRI STAPV
lensis in Physicam introductionem.

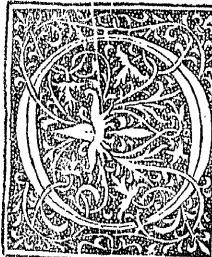
Dialogi introductionis Physicæ annotat.

CD. liber dialogorū. **C**Dialogus, disputatio interpretatur. Estq; dialogus, liber in quo aliquid simul de aliqua re cōferentes differētq; introducūtur. **C**Obiter, interum. **C**Oppido, valde. **C**Libēs ferula manū subdo: metaphorā, libēs correctio, ni pateo. **C**Croesus olim Lydorū rex dītissimus auro: de quo meminīt Ouidius. Dūtis audita est cui nō opulētia' Croesi' qui, tandem ā Cyro bello superatus, tenui fa to vitam exegit. **C**Cedo, dic. **C**Finis præcipiūs, cuius gratia, quod. **C**Finis minus præcipiūs, cuius gratia, quo. Sicarij, insidatores viarum vtentes sica.

CHermeneus. Oneropolus. Epiponus

Neropole, Polypragmon hospes noster filium suū & mihi & tibi, morib⁹ & doctrinā cōmisiſt educādū. Vnicus illi filius est: quem teneriuscule dīligit. Aſſuit modo hic, tu aut aliquo abiueras. Ipſe clāculum ad parrē (nō audīte filio) me aduo cato, ſic orſus inquit. O Hermenee, hoc ſapientius audiui, & verū eſt, philofophi fallere nō norūt: cū ipſi plurima norint, ſed vt agricolæ ſteriles agros colendos feraces faciunt, ita & ſteriles ad oſcentulum animos curant, & ad fecundam probitatē euehunt. Et licet harum terum quas tractant, ſim imperitus: nam meaſio iuuenem flexerunt parentes: illos tamen ſumma benevolētia prosequor, et te maxime omnium, et Q̄ nēropolū: vitamque meam vt caecam, meque ipſum frequenter dāno: vosque ſolos literas callentes, fœlices repu to. Hinc ſingularem fiduciā in te et Oneropolo meā conieci, vt vos filij mei (dū aetas patitur) curam ſuſcipiat: ne ſe ipſum ſenex, vitamque ſuam (vt ego nūc mea ignoranter) deteſtetur, damnetque. Vnicus mihi o Hermenee hæres eſt: modo de hunc mihi ſaluet. Senui: nec mihi alteri⁹ habendi ſpes vila relīcta eſt, hunc tuæ ſidei commando, & Oneropoli, vt ſitis illis patres. Diligentiam eius perpedetis, nūq; deſtitifet me die nocte que importunis precibus quaterem, donec ipſum veſtris con ſpectibus ſtatuiſſem. Hunc habetis, hunc excolite, hunc veſtræ fidei mando. Hinc filium aduocat. O Epipone, inquit, hic Hermeneus piam tuī curam ſuſcipiet, hunc patrem habero, ipſi in omnibus obſequere, hunc honora, hic te bonum & ſcientem facturus eſt. Ego has tibi diuītias relinquerem nō poteram, harum te ipſe facere potest poſſeſſore. Et egressus limen collachrymantibus oculis, vale inquit Hermene ſem per tu, & Oneropolus: quē cū veneſit, nomine meo ſalutato. Mane, inq; o Polypragmon vel hodie nobis cū in conuiuio, & Oneropolo filium tuum vna mecum com mendabis: rem nobis hanc q̄ gratiſſimam facturus. Haud poſſum, inquit: alia ne gotia me vrgent, meaque preeſentia requirūt. Vos autem in hac literaria educatione filij, mea preeſentia nō egētiſ. Ut voles inquam, dūmodo id pollicearis, te ad nos ali quando rediturū, & aliquadiū apud nos mansurum. Pollicor, inquit: & filij meum vobis obſideſ relinquo, & abſcedit. Vī ergo puerū accersamus: vt ipſum videas, et corā interrogas? O ne. Volo. Her. Heus puer Noere: huic aduoca Polypragmois filiū, tuq; cū eo vna nūc nobis aſtate. No. Epipone celer adueni. Praeceptores Hermeneus et Oneropolus te accersete iubent. Epipone. Vbi. No. In pomario deambulantes. Epipone. Eamus ocyus. No. Eamus. One. Bone Polypragmonis filiū, quod tibi no men eſt? Epipone. Nomē mihi Epiponus, obſeruādiſſime preeceptor. One. Tu queso dic quē aīm habes? Epipone. Bonū: vobis ſcīlīcet tribuentibus literas diſcere. Oneropolus. Bonum certe, et id optas? Epipone. Vel maxime. One. Malles tamen modo aliquo ſoco

Croesus
Ouidius
Cyrus

cum hoc Noero, & alia adoleſcētum turba patriſ recessum interoblīuſci. Epipone. discendo & audiendo. Nam pueriſ ſuoi corum conſuetudinē nō habeo, neque me oblectat quicq; One. Quid ergo? Epipone. Liber, ac literarū ſtudia. Her. Id pfecto in iuuenē laudabile multū, ingenuāque adoleſcētis indolē demonſtrare vīdetur. One. Sed tu quid potiſſimū diſcere, audireque peroptas? Epipone. Philosophia. One. Te ergo in rationalib⁹ diſciplinis mediocriter ſentis eruditū. Epipone. Aliquantisper, pericu lū facit: & vbi min⁹ ſane ſenſero, ego libēs ferula manū ſubdo. One. Haud male aīs. O Noere huic coequali tuo Physicam introductionē procura, quā ter quaterye repetiſ vīcibus legat, memorēque mandet: nos obiter expectātes deambulabimus. No. Curabo. Her. Iā aliquandiu morati, nunc arbitror aduentabunt. Sed quā One. ropole ſpē de puero cōcipis? One. Bonā admodum. Iēta frōte puer eſt, benignus, & ſimplex: & nī mirum ſi Polypragmon ipſum veheſtēr diſciplinis aliquādo perfici, potius q̄ paternas artes ſequi, que ſemper lucrum, & ea quorum fortuna domīna dicitur, intendere videntur. Her. Verum aīs. multū diues admodū eſt Polypragmo, neque vñq; cōgregādi cui a ipſi defeffa remittitur: nec opus eſit hunc iuuenem vñctum eius filium negotiatiōne ſequi. verum ſi prudēs & ſciens manib⁹ noſtriſ euadat, recte, iuste, & liberaliter diuītiſ, tot curiſ, vigilijs, periculis & laborib⁹ a Polypragmo partis, vteſ. One. Reſte certe: & liberaliter vteſetur. Sed ecce puer aduēt. Epipone. Affum. One. Oportune quidē nīmū. ſtudiuiſt memoria tenere que mādauerā? Epipone. Teneo. One. Dilige tuis igitū attende. Epipone. Attendo. One. **C**Figura ſigitur huic noſtræ introductioni prepoſitā vides? Epipone. Video. Figura hec tota, mundum nobis repreſentat ſen ſibilem. Mundum aut sensibile voco, totum cæli lunę cōcauо contētum: vt ſunt ele menta, animalia, vegetabilia, mineralia, & mixta imperfecta, ſuaque accidentia. Et maximus iſte cīculorū, celi lunę concavū nobis inſinuat: intra quod pulchro hoc ordine in ſe inuicē quatuor diſeruntur elementa, ignis, aer, aqua, terra. Deinde par uis ſubsequuntur cīculi: quoruſ primus cīculus naturę eſt. Secundus cauſe. Tertius, motus. Quartus, inſiniti. Quintus, loci. Sextus, vacui. Et septimus, temporis. Quæ omnia in noſtro magno cīculo ſunt cōperta: niſi vbi nigrum punctum inſtar ſphērae perſpexeris, priuationem enī eius cui apponitur, ſignificat, nūquāque in noſtro cīculo reperiſſi posſe. Et de hoc ſenſibili mūndo ſunt octo physici libri. Neque in hiſ perdiſcendis vñq; alio mentem tuam deſlectas: ſed ſingula de ijs que in magno cīculo, & in hoc ſenſibili mundo contenta ſunt, dieta in intelligas, ad eaque ſola appliceſ: niſi interdum ex horum ſenſibilium ſimilitudine, ſimilitudinē q̄ quadā pportione, cæleſtia, ſupramundana, intellectualiaque riſari expediat. Tu igitū filiū ſi ſiguram memoria teneas, eam nobis audientibus prome. Epipone. Eaciam. Magnus cīculus, cæli lunæ concavū, elementorum ordo & ſitus. Ignis, Aer, Aqua, Terra.

Natura	Cauſa per accidens	Motus indifferens
Cauſa	Cauſa actu	Inſinitum primo
Motus	Cauſa potentia	Inſinitum ſecundo
Inſinitum	Motus	Tertio
Locus	Generatio	Quarto
Vacuum	Corruptio	Quinto
Tempus	Augmentatio	Locus
Natura	Diminutio	Locus communis
Materia	Alteratio	Locus proprius
Forma	Secundum locum mutatio	Locus naturalis
Res naturalis	Motus ſubiectivus	Locus violentus
Cauſa	Motus terminatiuſ	Vacuum primo
Materia	Motus torius	Vacuum ſecundo
Forma	Motus per ſe	Vacuum tertio
Efficiens	Motus per accidens	Tempus
Finis	Motus acquisitiuſ	Praefens
Cauſa propinquia	Motus deperditiuſ	Praeteritum

Figure in
introductiō
onis physi
ce prepoſi
tæ expla
natione.

tieq; quoq; forma pati. Verū formā pati, materiā effet agere. Intelligis quorsum hæc proportionē? Epi. Intelligo. One. ¶ Interpretare igitur formā, Epi. Speciē, actū pri-
8 mū substātialeque. One. Recte quidē. naturæ interpres his p̄misce nomīnibus pro eodē vtunt. Sed meministī te ita naturā dīfiniuisse. Natura substātiale prīcipia p̄iu est, vnicūq; transmutationi subiectū, aut trāsmutatiōis effectiū. vbi primam particulā substātiale prīcipiū posueris? Epi. Memini. One. Expedit igit̄ quid hīc substātiale prīcipiū voce mus, intelligere. Epi. Sūmopere. One. ¶ Dic igit̄ quae 9 huiusmodi vocemus prīcipia? Epi. Ea sunt quæ cū nō sint ex alijs, neq; ex alterutris, oīa alia fiunt ex ipsis. O ne. Interpretare oīa alia. Epi. Res naturales oēs. One. Recte aīs, hac diffinitioē diffiniunt̄ prīma prīcipia physica: nō quidē disciplinæ, que digni-
tates, suppositionesq; aut diffinitiones sunt: sed prīma prīcipia res naturales consti-
tuēta, atq; stabilitātē: cuius quidē diffinitiōis intellectus hīc est. Prīma prīcipia phy-
sica, sunt quæ ex alterius nature physicis prīcipijs minime cōstituunt̄ (priora enim nō
habent) neq; vñū ex altero constituitur, sed ex ipsis res naturales cōstituunt̄ oēs. Cō-
stituērent̄ enim ex alijs prīcipijs, si alterius nature prīcipia, sūe quidē essentia substā-
tiae partē in se recipere: perinde atq; tu tuū corpus, tuae quidē substātiae partē in
te recipis, similiter & animā. Et alterutru ex alterutro fieret, si eorum vñū, alterum
cōstitueret, effetq; eiusdē essentia pars. Et cū dicimus oēs, rationē prīcipiorū respi-
cimus generalē. Fiunt enim res naturales omnes ex materia atque forma: quā qui
dem particulā si omittas, dicasque prīcipia physica esse quæ nō fiunt ex alijs, neque
ex alterutris, sed res naturales, vna quidē aut plures fiunt ex ipsis: hāc diffinitionē sin-
gulis apte applicabīs. Et nihil hīc referre putamus ita enunciāsse, ex ipsis omnia alia
fieri, aut, omnia alia fieri ex ipsis. Nā passim vbiq; ī philosophia, dīctorū rectā
sanamque intelligentiā petimus: indignūque reputamus, & a philosophiā dignitate
plurimū alienū, ī ea sophismata tractare, sensuque sophisticos exquirere. Epi.
Indignum certe, & video hāc mihi pulchrā declarationem plane intelligere. O ne.
¶ Si te rogem an materia & forma ignis, rerum naturaliū sint prīcipia, habes quid
respondens afferas? Epi. Habeo. dicām equidē ignis materiam & formam, vnius
aut plurim rerum naturaliū esse prīcipia. One. Nihil refert, vnius sint, aut pluri-
um. Scīscitabor causam. quare inquā? Epi. Quā cū nō sint ex alijs, neque ex alter-
utris, res naturales vna quidē aut plures fiunt ex ipsis. Et sicut me docuisti, ego cautius
atque ex industria omnes omisi. Nā diffinitionē haud applicare potuisse quādoqui
dem ex materia & forma ignis, non oīes res naturales fiant: ita saltem mihi videtur.
One. Sane cōcīpis. Nā ex illis neque fit aer, neque aqua, neque terra, neq; aliud quic-
11 quā, quod non sit ignis. ¶ Rursus si te interrogare perga, vbi rerum naturaliū forma
sit? Epi. Adīcām, ī eius materia. One. Nam in materia ad patiendum, recipien-
12 dūque posuimus. ¶ An materia prīcipiū forme sit, an forma prīcipiū materiæ?
vide ne erraueris, prīcipio prīcipium ponens. Epi. Hesito. Dicā tamen, et si incer-
tus, materiam prīcipiū subiectū forme esse: sed non quod formā cōstituat,
quodque forme essentiam, substātiāmque prāstet. dicām itidem formam materiæ
prīcipiū formale esse, & vt quod est in subiecto: sed non quod materiam cōstituat,
materiæque essentia suggestat. nam materia prīcipiū esse non posset. Her. Deteno
bis fili Epipone hac tua cauta response, mirū ī modū bonā spem adauges. One.
¶ Longius progredere: an materia, rei naturalis sit prīcipium, pariter & forma? vt
13 materia ignis, prīcipiū sit ignis; & forma ignis sit ignis prīcipium: quod si ita fue-
rit: an consimiliter arbitriteris materiā ignis, prīcipium esse ignis: vt & prīcipium
forme? & formam ignis, hunc ī modum prīcipium esse ignis, & vt forma prīcipiū
materiæ? Her. Obtūdis puerū nīmū p̄pensa questioē. One. Non obtundo.
nā celere apprehendēdo puer est, dic fili, aut vis potius q̄estia resumā? Epi. Tentabo.
Materiā rei naturalis prīcipiū esse, pariter & formā: vt materiā ignis prīcipiū esse
I. iij.

L

Canfa remota	Motus naturalis	Futurum,
Causa per se	Motus violentus	

¶ One. Prompte admiodum, postea singula eo ordine, eaque serie, qua nuper deprō-
fisti, diffiniuntur atque interpretātur. Et quo melius ingenium tuum (quod suscep-
mus educandū) arbitrio nostro deprehendamus, interroganti responsones alterna-
tura. Quid natura est? Epi. Natura substātiale prīcipiū est, quod vnicūque trāsmu-
tationi subiectū esse natum est, aut transmutationis effectiū. One. Ita semper
responde. Esteñ hēc naturarum vnicūque trāsmutationi, generationi, corruptioni,
augmentationi, diminutioni, alterationi, & lationi secundum locum, nata esse subie-
cta. hēc vero vnius cuiusque trāsmutationis, generationis, corruptionis, auctiōnis, di-
minutionis, alterationis, & lationis effectua. Et hac diffīcta diffinitione, vtriusque
naturae diffinitiones sufficenter haberi posse puta. Nā prīma particula propter ma-
teriā, secunda Vero propter formam adiecta est, quo tamē cunctis sanius rectiusque
intelligēdi detur occasio: vtriusque particulatim subducta est diffinitio. ¶ Quid ers-
go materia? Epi. Et natura quæ vnicūque transmutationi subiecta esse nata est: vt
(quemadmodum dicebas) generationi, corruptiōi, augmentationi, diminutioni, al-
terationi, & secundum locum motioni. One. Cum tu generabar, vbi erat vt insub-
iecto tua generatio? Epi. In mea materia. One. Et quando tu corrumparis, vbi tum
tua corruptio? Epi. In mea materia. One. Quando tu augeris, vbi tua augmentatio? Epi.
In mea materia. One. Quando tu minueris, vbi tua diminutio? Epi. In mea
materia. One. Quando tu alteraris, vt calefācis aut frigescis: vbi tua alteratio, vt cale-
factio aut frigescactio? Epi. In mea materia. One. Et cum tē transfers de loco ī lo-
cum, vbi tua latio? Epi. In mea materia. One. Ad singula probe semper idē respon-
disti. ¶ Tu modo materiam interpretare. Epi. Subiectū, hylen, potentiam, po-
tentiam subiectuam. One. Sane. hāc omnia, materiæ sunt nomina. ¶ Quid for-
ma. Epi. Forma natura est transmutationum effectua. One. Recte aīs. Cum ignis
alium ex lignis generat ignem: quæ illuc natura generans, generationisque effectua
est? Epi. Arbitror me debere respōdere: ignis generantis forma. One. Debes. Et
cum aqua extinguit corrumptique ignem, quid corruptionem illam efficit? Epi. Di-
cerem frigiditatem ac humiditatem, sed forte non tibi placet. One. An frigiditas
aut humiditas natura sit? Epi. Non certe. Nam neutra substātiale prīcipiū
est, sed non aduertebam. One. De natura quāero, quæ sit illius corruptionisef-
fectua, & non de accidentalī, efficiente, instrumento. Epi. Iam teneo, & erra-
tum meum deprehendo: respondendum vtique erat, aquæ ignem corruptentis for-
ma. One. Oppido fam sapis. Cum tu augmentaris: quæ natura eam augmentatio-
nem efficit? Epi. Mea forma. One. Et cum tu alteraris, vt cum frigore nīmio ins-
horrescis, quid in te alterationem, vt calefactionē inducit, caloremque reparat? Epi.
Mea forma. One. Verum aīs, quando exterus calor eam non inducit. Et cum tu am-
bulas, quæ natura illam agitatōuem, & secundum locum mutationem, vt ambula-
tionem, efficit? Epi. Mea forma. One. ¶ Vides igitur quomodo omnis transmuta-
tio, vt generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, & latio, ī natura est:
nam in materia & natura que proficiuntur: nā forma. Epi. Equidē video. One. Et
nō modo fili omnis trāsmutatio ī materia est, sed & omnis quæcūque sensibilis af-
fectio. ¶ Fecit enim deus nostræ sensibilis machīnę, omniumque rerū optimus & sa-
pientissimus opifex, duas naturas: hanc solū ad agendum: illam vero ad patiendum. Epi.
Intelligis hanc (vt arbitror) formā, & illam intelligis materiam. One. Intelligo. Et *
14 vt materia sese habet ad agendum, ita forma ipsa ad patiendum. Epi. An quod dicis
forma ve-
ria ad pa-
tiendum,
teneam, incertus sum. Nōne optime præceptor nuper dicebas, materiam vt solum
ro sit ad patiatur, a rerū optimo sapientissimoque opifice esse factam: & formā vt solum
gendum, agat? Si itaq; sane intellexerim, materia neutiquā agere poterit. One. Neutiq; fili,

* Parte matem. L.
habet ad patiendum
et p̄ficit, quæcūque
sensibilis affectio
et p̄ficit, quæcūque
sensibilis affectio
et p̄ficit, quæcūque
sensibilis affectio

ignis, itidē & formā ignis: paulo ante tibi interrogāti respōdi, causamq; adhibui. Cū rursum percōtaris, an materia ignis, ita p̄cipiū sit ignis, vt ē dixi principiū esse for me? Nō. Nā materia ignis, principiū ignis est, vt ipsum cōstituēs, essentia substātięq; partē ministrās. Et cōsimili modo forma alterā substātię partē igni suggerit, quod quidē materia forme minime facit, itidē neque forma materia. One. Tua hēc respōsio me dēlectat. Et si ita dicere pergas, Polypragmonis loculos, imo vero diuītias Crēsi, pulchri animi tui cōparatione thesauri nihil pendā. Sed quod magis existimās, materiā & formā rei naturalis esse p̄cipia: an materiā principiū forme, & formā materiē? Obtices. Ep. Verū, nā quid respōdēā, haud fatis cōpertū habeo. One. Thesaurū illū quē loculis paternis, divītisq; Crēsi p̄ferebā, nobis forte q; cultare vīs. Sed cedo, nōne pēpēdis materiā rei naturali principiū essentia intrinseca ēsse? pariter & formā? Ep. Perperdo. One. Et materiā forme principiū essentia substantiaq; extrinsecū, itidē & formā materiē? Ep. Et hoc iterū. One. Et principiū substātiā alicui intrinsecū, magis illius principiū est, eo ipso quod eiusdē principiū sit substātiā extrinsecū. Ep. Est. One. Ne tibi ratio principiū data, quae est ex ipso aliud fieri, eius cōparatione quod cōstituit, tibi magis cōpetere vide? Ep. Videtur. One. Materia igitur rei naturalis essentia substātiāq; (vt dixi mis) intrinsecū principiū, magis principiū est, q; forme principiū: cuius essentia principiū extrinsecū est. Et ita de forma in cōparatione materiē sentiendū est. Ep. Sequitur. One. Habēres ergo modū quid respōderes? Ep. Haberem̄ materiam scilicet & formā magis proprie rei naturalis principia dici debere, q; materiā principiū forme, atq; formā principiū materiē. One. Sed procedamus. Quid res naturalis? Ep. Est quā cōstat ex naturis. One. Vt ignis cōstat ex materia & forma ignis, & aqua ex materia & forma aquae: quēadmodū tu ex tua anima cōstas atq; tuo corpore. Quod em̄ in te est rationalis anima, in igne est ignis forma: & quod in te corpus est, in igne ignis materia est. Ep. Intelligere video: sicut hēc duo habeo, animā vīdelicet & corpus meas quidē duas naturas, ex quibus cōsto, constituorq; ita quoque ignis duo habet, duasq; naturas, formā scilicet, quē meae animē respondet: & materiam, quē meo respōdet corpori: ex quibus duobus ignis constat constituiturque. One. Haud erras. Ita est. Et si scut tua anima (quā tua forma est) omnem tuam efficit in corpore sensibilem operationem, ita & forma ignis in materia ignis omnē ignis efficit operationem, affectionemque omnem: vt caliditatem, siccitatem, luciditatem, levitatem, raritatem, & motū sursum. Fecitque rerum omnī optimus opifex rem naturalē omnem duabus cōstāre naturis: omnemque duabus naturis, materia scilicet atque forma, nexuit. hac scilicet ad agendū: illa vero ad patiēdū. effetque altera sine altera, oīosa. at nihil in natura vacuū oīosūq; sit vñq;: & oīem ex sua materia, sua forma, & vtriusq; simul vñione cōsurgere voluit. Et reuera materia linea est, forma superficies, & vñio illa profundū. Et ex illo suo ternario res naturalis oīs perfecta cōsurgit, imitaturque quātūs cunq; potest suū principiū, nititurque ipsi quoad potest assimilari. Her. Nolli One 16 ropyole puerū analogiū ludere. Ep. Vis ne ergo rē naturalē oīem ex lineis & superficiebus consurgere perfectā, cōpositāque esse: quādoquidē ex materia & forma cōflata sit. Het. Vide an ne nō recte sentiē te puerū ludere. One. Dico fili, & nō dico ut cōcipiās, nūc aut intelligere nō possis, sed tu aliquid intellectus referua. Nūc autem dicas, quot rerum naturaliū genera? Ep. Quin q;: elementa, animalia, vegetabilia, mineralia, & mixta imperfecta. One. Elementa sunt fili, ignis, aer, aqua, terra. Animalia: homo, & bruta. Vegetabilia: arbores & herbe. Mineralia, lapides, metallū, & cetera similia quā effodiunt̄ eruuntur q; a terra. Mixta imperfecta: vt aeris flāmenubus, pluviā, nīx, grādo, ventus, & cōsimilia. Quidē dicunt secundū naturā? Ep. Rerum naturaliū cum ipsis cōueniat accidētia. One. Vt igni maxima caliditas, siccitas, luciditas, levitas, raritas, motus sursum, sua dimensio atque figura: quemq;

admodū sanitas, pulchritudo, corporis robur, atq; firmitas, tibi secundū naturā cōvēniunt. ¶ Quē p̄tēr naturā? Ep. Rerū naturaliū accidentia, cum ipsis disconvenientia, suæq; naturæ sint aduersa. One. Vt. Ep. Ego exemplū tuū aduerterē dicere: vt igni frigiditas, humiditas, opacitas, grauitas, motus deorsum, discōueniēs quātitas, & figura: mihi vero ægritudo, deformitas, corporisq; eneruatio & debilitas. One. Responde. ¶ Interpretare ergo rē naturalē. Ep. Totū, cōpositū, corpus sensibile, hoc aliquid. One. Vides ergo nos prīmū exegisse cīrculū? Ep. Video. Qne. Respirādū sigī nobis modicum est, modicaque interiecta quiete resumendi erunt labores. Tu ad me redito cum prīmū voles, & me mīnus occupatū senseris. Ep. Redibo. One. ¶ Uerteris Epipone, et quid petas scio. Causa te huc aduexit. Ep. Videlicet, vt causam mihi declares, ac eūs modos, eūsq; species aperias. One. Faciā. Attende igitur attētūscule. ¶ Tu interrogatus quid causa sit, ita res p̄dere debebis. Causa est ad quā aliud sequitur. ¶ Quid est adeā aliquid sequi? Est ex ea, per eam, ab ea, ipsiusque gratia aliquid esse aut fieri. ¶ Quide effectus? Id ipsū sum est quod ad causam sequi? vt quidex aliquo, per aliquid, ab aliquo, alicuiusve gratia sit: vt tu ad corpus sequeris, nam ex corpore subsistis, ad animā, nam subsistis per animam, ad parentes, nam ab eis ipsis ortum ducis, sequeris et ad sapientiam: nam sapientia gratia (quā dei cōtemplatrix est, amatrix, memorque perennis) nasceris, hæc itaque quatuor, corpus, anima, parentes, sapientia, tuæ sunt causa: tu vero eorum effectus. ¶ Quid causa materialis primo, in primaque eius significatione? Est ex qua cum aliquo fit aliquid. Et hæc scientiam omnem et artem omnē ambit: vt in grāmaticis literæ, dictionis sunt materia. In logiū subiectum, predicatum et copula, enunciationis sunt materia. Et cōsimiliter rhetor, musicus, arithmeticus, geometr, astronomus, moralis, politicus, philosophus et artifex, suam suo modo habent materiam. Attamē de ea solum quē physisca est, et rerum naturalium materia, nobis, propria aptaque determinatio est, quocirca subiungitur, quid rerum naturalium materialis causa. Ea em̄ est, ex qua cum forma fit cōpositum. ¶ Quid causa materialis secundo? Est in qua aliquid fit vt in subiecto. Et quia bifariam alia quid in aliquo esse vt in subiecto contingit, uno modo vt consubstantiale in consubstantiali: quemadmodum tua anima in tuo corpore, quorum vtrunque tibi substātiā le est, et alterum alteri consubstantiale, quippe quā simul totam concavent confituantque substātiā: altero modo vt accidens in subiecto, quēadmodum calor in corpore tuo: idcirco subiectū ad duo cōparatum, substātiā scilicet et accidens, materia, et hoc secundo modo causa materialis esse dicitur. Et materiā primo modo, materiā ex qua dicere solent, secundo vero modo, materiam in qua, et materiam subiectiūam. ¶ Quid causa formalis? Est per quā res habet esse. Et eius hēc ponunt̄ elemēta. Formula dat esse rē, rēque cōseruat in esse. Ipsa nāque p̄sente, res est: et ipsa fugiente, absenteque, res ipsa perit, atque amplius non est. Ep. Vocas ne elementā principia, quo pacto dignitates, suppositiones et diffinitiones vocare solemus? One. Voco. Si em̄ substātiā fuerit, dat esse substātiāle, et esse simpliciter: vt tua forma dat tibi esse substātiāle, et simpliciter: et ipsa p̄sente corpori, vt in subiecto, et cōsubstantiale in cōsubstantiali: procul dubio te cōseruat, atque es, ipsa vero fugiente, protinus peris: neque amplius vsq; subsistis. Et si accidens fuerit, dat esse accidentale, et secundum quid, ipsumque cōseruat: vt quantitas esse quantum, et qualitas esse quale: vt calor dat esse calidum, et cōseruat, quo quidē calore alicui p̄sente, et sufficiente quidē, ipsum calidum est, ipso autē absente nō amplius calidum manet. At quia hæc forma ratio huic disciplinæ propriā accōmodaque non est, sed elementū cōmune atque vagum: idcirco causæ formalis physice diffinitione subiectū hūc in modum. ¶ Causa formalis rerum naturalium, est per quā res naturales vna quidē aut plures existūt.

Nihil refert. Nam per unā, una res naturalis: & per plures, plures res naturales existunt. **¶** Quo pacto dñducit causa formalis? In causam formalē substancialē, & accidentalem. **¶** Quid causa formalis substancialis? est quae dat esse substancialē, & quae substancialia est: vt anima. **¶** Quid accidentalis? Est quae dat esse accidentale, & quae accidens est: vt calor. **¶** Quid causa efficiens? Est a qua aliquid fit, vt cōseruantur, p̄ducuntur, aut corrūpiuntur. **¶** Quo pacto dñducitur in causam efficientē, cōseruantē, in producentē, & corrūpentē. **¶** Quid cōseruās? Est a qua aliquid ne deficitat cōseruantur: vt calor & siccitas ignis, calor & humiditas aeris, frigidas & humiditas aquae, frigiditas & siccitas terrae: & in nobis sanitas. **¶** Quid p̄ducens? Est a qua alterū producit: vt ignis ignē p̄ducens, aer aerē, aqua aquā, terra terrā, & homo hominē. **¶** Quid corrūpens? Est a qua alterū corrūpit: vt corrūpens ignē, aerē, aquā, terrā aut hominē. **¶** Quid causa finalis? Est causa gratia cuius aliquid fit: vt in nostro círculo elemēta gratia mixtorum, & omnino minus perfecta, perfectiorū gratia fiunt. **¶** Quo pacto partitur causa finalis? in finem p̄cipuum, & cuius gratia: & finem minus p̄cipuum. **¶** Quid finis p̄cipuum, & cuius gratia? Est causa cuius gratia aliquid fit, cū ipsa vltius alterius gratia non sit. Et hanc candē, finē prima intētione nō nulli vocat: vt in nostro sensibiliū círculo elemēta sunt gratia mixtorū, & imperfecta mixta gratia perfectorum, mineralia gratia vegetabilium & animalium. Elementavero, imperfecta mixta, mineralia, vegetabilia, & cetera animalia mētis rationisq; expertia, hominis sunt gratia. Sic enim natura, immo naturę ac omniū optimus sator atque effector, semper imperfectiora, perfectiorū ordinavit gratia: quae si imitari desideramus, nos semper opera nostra ad meliora diriger oportet: vt opera corporis ad opera animalium, & opera animalium ad vnum optimū ipsius animē actum. **¶** Quem ipsum ait? One. An quicq; melius esse putas, q̄ decūmū vniuersorū & maximū bonum cognoscere, cognitum amare, & semper sibi presentem memoria reuocare? Epi. Nō puto. O ne. Talem igitur optimū mentis nostrę actum dico. homo aut in nostro sensibiliū círculo amplius finē suū non habet. **¶** Sed collatione ad ea quae in ipso cōtinētur, facta, homo eius finis p̄cipuum esse videtur. Nā ipse est cuius gratia omnia alia nostrī círculī sint, nec vltius alterius gratia (quod in nostro sit círculo) existat. Epi. Ausim te aliquid vnu interrogare? O ne. Vt vīs. Epi. Quod scilicet cōcepisti, forte preter propositum esse iudicabis. One. Haud cura. Epi. Vt ergo tibi placet, hec me audisse memini. felicitatem scilicet hominis esse finem, & Aristotelē contendisse contra illud Solonis Atheniensis, postea a peritissimo poeta carmine notatum:

„ Sed scilicet vltima semper
 „ Expectanda dies hominī est: dīcique beatus
 „ Ante obitum nemo supremaque funera debet.

CEt voluisse contra Solonis sententiam, hominē in hac vita vere dici posse felicem. Quare videtur & in hoc sensibiliū círculo posse habere suū finē. An tu in hoc Aristotelē non approbes? cū te vt Peripateticū, & fere nusq; ab eius sententia dissentientem, celebrent omnes, ad te profecto & Hermeneū accessi mīro desiderio percitus, vt Peripatetice sectā sim discipulus. One. Approbo fili & in hoc vel maxime. Et quanū quod queris, huic loco minus sit accōmodū: licet tamen aliquantulū tuī gratia digredi. **¶** Quod petis charissime fili, nos, vt puto, natura ipsa docebit. Vidiq; a liquido pulchrā arborē? Epi. Vidi equidem, & bonā. One. Bonū igitur fructū affrebat. Epi. Affrebat. One. Et quā optimum quidem poterat. Epi. Quā optimum, vt puto. One. Modo nō esset impedita, & optimā eius operationē, videlicet quam optimi fructus poterat productionem, alterius ne gratia, & substancialē quidē faciebat? Epi. Faciebat: hominis scilicet gratia. One. Qui mentis intellectusque particeps sit, & solus deum in nostro sensibiliū círculo cognoscens. Epi. Videlicet. One. Vides ergo quomodo arbor illa optimā suę nature operationē exercet, & alterius superiō-

ris substancialē gratia: optimū scilicet quē potest fructum producens, quem quidē suū finem consequendo, superiori reddit substancialē? Epi. Video. One. Videtur ne tibi homo ad aliquem fructū afferendū factus? Epi. Arbitror in similitudine. One. Et optimā eius operatio, optimus eius erit fructus. Epi. Mihi videtur. One. Optimus igitur eius fructus, operatio sapiētiae est: quae sola eterna cōtemplatur & respicit. Sed fructus ille optimus qui eternoru cōtemplatione genitus est, alterius ne superioris substancialē gratia erit: cum homo substancialiū optimā nō sit, & omnia infra hominē suas optimas efficient operationes alterius & superioris substancialē gratia? Epi. Mihi quidē sic naturā docere videtur. One. Et id cuius gratia aliquid fit, finis est. Epi. Est. One. Illū igitur superioris substancialē finē cui homo suū optimū reddat fructum, hominē in nostro sensibiliū círculo dixi nō habere: vt reliqua omnia infra ipsum hominē suum habent, nam in nostro sensibiliū círculo nulla substancialia homine superior præstantiora est. In ipso tamen finē vnum habere potest, vt optimā eius operationem: quae in sensibiliū círculo alterius gratia nō est, sed eo ipso in círculo cetera omnia ipsius sunt gratia, & qui finis hominis secundū accidens est, ab Aristotele dictus huius vita, & in hoc sensibili mundo, hominis bonū, finis, & felicitas. Et recte quidē, nam in hoc sensibili mundo, alterius gratia non est. Epi. Video te quodammodo intelligere. Aristoteles & Solon Atheniensis de hominis fine secundum accidens sumpto locuti sunt: tu autem de hominis fine secundum substancialia sumpto loquebaris. Ad quam quidē, hominis finis secundū accidens sumptus (vt a boris optimus fructus ad hominē) ordinatur. O ne. Id ipsum. **¶** Sed quem immortalibus & eternis fructū immediate debere censem? quae mortalibus & caducis? Epi. Mortalibus & caducis corruptibilem, caducumq; fructum: immortalibus vero & sempiternis immediate debitum existimō immortalem, & sempiternū. One. Sic caducū caduco, & sempiternū sempiterno rite sine medio cohaerabit. Et optimus noster fructus, immortalibus substancialiis & eternis immediate debitus est, nam substancialia homine superiores, immortales atque sempiterne sunt. Epi. Ita consentiunt omnes. One. Optimus igitur hominis fructus, immortalis est, & sempiternus. Sed qui immortalis & sempiternus esse possit, nisi mens aqua proficisciatur, immortalis sit, & sempiternus. Epi. Nullo pacto. One. Est igitur mēs nostra, nosterq; animus, immortalis & sempiternus. Epi. Eius & omnium laudetur parentis optimus. Onero. Laudetur. **¶** Optas ne illā animi tui sempiternitatem in tuo fine possidere? Epi. Et tu, vt arbitror, maxime. One. Quo modo arbor illa (quae modo nos docuit) in homine finem suum attingit? Quo procedat, declara. Epi. Mihi quidē id difficile. Sed quo niā poscis, meum qualecumque afferā iudicium. Primum vegetat, & se erigit in plantulā, solas frondes, solaq; folia ferens. Hinc priusq; arbor perfecta sit, suumque nascitum incrementum, flores profert spirantes, mox flores & fructum: neque fructum sine floribus vnuq;. One. Filii, illa non est vera arbor, veri flores, verum odoris spiraculum, verus fructus, sed tu: & illa solum tuī est similitudo, si naturā sequeris. Cum enim primum nasceris, ad statum tempus in plantulā erigeris, solis sensibus & appetitu vtens, & hec tua sunt folia. Hinc priusq; tu arbor adulta sis, tuumque sumpseris incrementum, rerum nomina discis, & quādā ad virtutes præparamenta facis. Et hī nostri sunt primuli flores: spirantes quidem, sed nondū fructū afferentes, mox perfectas nācīscimur nostrarum operationum consilio & prudentia moderatarum virtutes: quae consequtio pulchras scientias, pulchros intellectus, & ipsam deniq; pulcher rimam sapientiam trahunt. Et hae virtutes in nobis quidē naturam sequentibus, o pulcherrime amice, spirantissimi & veri sunt flores, qui naturae ordinatione fructum præueniunt. Sapientia autem, eiusque operatio, optimus ille & verus in nobis fructus est, qui (vt neque arboris fructus non præuenientibus spirantibus flosculis) fine virtutibus nunquam acquiri potest. Si id igitur velis, naturā sequere. Philosophat

Immortalis aīce argumentum tua.

Quomođ do hō ad felicitate tēdat, per arborem manifestatio.

siquidem (vt dicit solet) naturam sequuntur, et veritatē. Stude igitur et emite virātutes tibi cōparare, quo possis aliquando tuum optimum fructum tuo substanciali siāni reddere, et animi tui sempiternitatem in tuo substanciali fine possidere; vt arbor optimum sui fructū pio dei cultori exhibendo, suū substancialē finē assequitur possidetque in hoīe. **H**ac tua interrogatiōe nos huc nescio quomodo adduxisti. Epi.

Can ista sensibilitā ad mēntēm nostrā im̄mediate censes ordinata? One. Amice, 43
hac vix intelligere sufficias. Im̄mediate nostro corpori admīnīculū p̄ebet. Et homo in cōfīnīo vtriusq; naturę & mortalitā & im̄mortalitā est, vtriusque nexus, & mediū ad vtrāque. Nā per mortale mortalib⁹ cōtingit, & ad mortalia def̄cēdit. Per im̄mortalē, im̄mortalibus, ad im̄mortaliaque ascendit. Præbent itaque hēc corruptibilā sensibilitā im̄mediate corruptibili corpori aliq̄ē v̄sum: quo mediante menti p̄ebent contēplationē, & necessarias eternasque veritates: quarum mens ipsa, ipseq; animus, cū ēternus sit, p̄cipiuus author est & opifex: hasq; in se retinet veritates: vt ēternarū ve ritatū ēternū sit & subiectū. Sed desine plura rogare: sine nos ad p̄positū nostrū reueiti. Epi. Sino. iam. Hēc tñ digressio ne mirū in modū demulxit: & cā quātum possum memorie affigo, mihi forte alias amplius valiturā. Nā cū quid in me mor tale, & qđ im̄mortalē sit, cognosco: semper im̄mortalē p̄ferre cogito, ipsumq; summo pere excolete, modo mihi sit adiutor optim⁹ animi pater & factor. One. Oib⁹ adest bone fili. **P**racipiū finis, & gratia cuius determinatiōe expleuimus. De fine igit̄ 44 minus p̄cipuo, & quo, explendū est, de quo si quis perconteſ quid sit, ita responden dum est. Finis est, qui vlt̄rius alterius sit gratia: vt mixta, elementorū sunt finis, que quidem iterū alterius sunt gratia, hominis videlicet. **C**uid causa propinquā? Cau ſa est que particulari nomine designatur, aut inter quā & suum effectū haud multe interiacent causæ: vt huius domus h̄ic dominicator causa propinquā est: nā particula ri nomine designata. & tuus pater, tua causa propinquā est. nā inter tuū patrē & te ipsum non multe interiacuerunt causæ. **C**uid causa remota? Est que nomine co 45 muni designatur: aut inter quā suūque effēctū multe intercipiuntur causæ: vt huius domus dominicator & artifex causæ sunt remotæ, nā cōmuni nomine designata. Et tuus abaus & ataus, tuæ causæ remotæ, nā inter ipsos & te multæ interueniūt in tercipiunturque causæ. Et quātū nomine cōmuniōri designatur, aut inter ipsam & effēctum plures eiusdē seriei causæ intercipiantur, tanto remotior causa perhibetur. Et reuera prima harum diffinitionū particula diffinitæ sunt causa propinquā & remota, vt penitus idē sunt vt particularis atque vniuersalis causa. Epi. Vis ergo cum dicatur, causa que particulari nomine designatur, propinquā est: idē esse ac si plane dicatur, causa particularis est: vt quādo indiūduo nomine, vt hic ignis: aut indiūdua specie, vt homo, designatur? One. Id ipsum. Et quæ singulari ac indiūduo nomine, vt hēc materia, hēc forma, hoc efficiens, h̄ic finis, maxime propinquā, & particularis est. Quæ vero specie indiūdua, particularis quidem, sed minus. Epi. Et cum dicatur, causa quæ cōmuni nomine designatur, remota est: idē censes etiam (vt arbitor) ac si plane dicatur, causa que cōmuni nomine designatur, vniuersalis est. One. Idem prorsus. Et cum eas aut particulares aut vniuersales nūcupamus, ad ipsarū cau ſarum particulares aut cōmunes rationes quibus eas effērimus, respicimus. Cū vero eas propinquas nominamus, inter quas & effēctum non multe eiusdem ordinis ac se rierē, interhiant causæ, & eas remotas, inter quas multæ interiacent, interhiant que, res ipsas, rerumque conditōes solas respicimus. Epi. Haud prius satis intelle xeram, mihi tamen iam pene satis intelligere videor. One. **D**einde petendum est quid causa per se: cū respodēmus eā causam esse, quæ cum ad aliquem effēctū sua p̄tē natura ordinata sit, causalitatis nomine pariter est expressa: vt calidū suapte natura ordinatur ad calefaciendum, lux ad illuminandum, & leuitas ad sursum mo uendunt: nominaq; causarum ad tales effectus retinēt. Ideo fit, vt cum dico calidū

Hominē,
mortalis
naturę &
im̄mortalis
medium
esse.

Causa p̄-
pinqua.

Causa re-
mota.

Quid cau ſa parti culari.

Quid cau ſa vniuerſaliſ.

Causa
per se.

calefacit, lux illumīnat, leuitas sursum pellit, causas per se nō mīnē: quarū quidē per se effectus sunt, calefactio, lumen, & motus sursum. Et sub natura artē & propositiū cōprehendimus: vt serra secat: & fossiō ad alīciūs rei sationē, aut aliq̄d tale, p̄posito, intētione, ac deliberatiōe ordinamus. **C**uid causa per accidēs? Est que ad effēctū nō ordīnat, aut que causalitatis nomine minime sit expressa: vt agrī fossiō, in- 48 Causa p̄- accidēs uentionis thesauri causa est per accidēns: nā neq; natura, neq; arte, neque p̄posito ad thesaurum inueniēndū ordīnat. Et quāuis idē sit calidū & leue, si tamē dixerō, leue calefacit, causam talis effēctū nominō per accidēs: nā causalitatis nomine cā nō ex primo. Leuitas enī non calefactionis, sed motus sursum causa per se est. Epi. Forte quod dīcis cōcīpīo. Primē harū diffinitionū particulē, res ipsas rexūcōdītōnes respicīunt: secundē vero ipsarū causarū ad suos effēctus rationes. One. Probe admodū: bono es ingenio. Nā vt causa per se hic dicatur, & rei conditio, pariter & cause ratio concordare debent. hinc etsi cum dico, leue calefacit, leue re ipsa ad calefactionē ordīnat, Quot re- quāuis ad causā p̄le, causam per accidēns esse dīximus: qđ vt causa sit per se, & rei conditio, & ipsius cause ratio requirātur. Epi. Ipsū igitur leue quodāmodo vt re ipsa causa per se calefactionē esse videtur, ratione autē causa per accidēns. One. Nec iniuria: quandoquidē ipsi leui, rei conditio cōueniat, cause autem ratio ad taēm effēctū eidē expresa nō competat. **C**uo pacto dīducitur causa per accidēns? In casum, fortuna m, & neu tram. **C**uid casus? Causa est per accidēns eorum quæ raro contingunt, & alīciūs gratia: vt si te tempore veris in hortulum fodiendi gratia mitterem, tu vero fodīens thesaurum reperiēs, qualem neq; habet, neq; vīdit Polypragmō pater tuus, tua hēc fossiō, talis inuentionis thesauri casus esset. Thesauri autem inuentioni, illius casus effēctus: nā tua fossiō, talis effēctus causa effēctus per accidēns, vt que neque natura, neque arte, neque p̄posito ad taēm effēctū fūset ordinata, & eorum quæ raro contingunt, & alīciūs gratia. **C**ausa p̄- accidēns diuīſio. Quis fune digna sunt vt prosequant fugiantur e cognita. **C**uid fortuna? Causa est per acci dens secundū p̄positum, eorum quæ raro contingunt, & alīciūs quidē gratia, vt tu rationis v̄su potitus, agis secundū p̄positum, idcirco talis inuentionis thesauri fortuna dicereris, & anima tua, pariter & voluntas. **C**uo modo dīducēda sit for tunā? In bonā fortunā, atque malam. **C**uid bona fortunā vocabimus? fortunā bonorum ac eligendorum, vt fortunam inuenti thesauri: que quanto propter hoc, que alīciūs gratia, & p̄ter hoc, digna sunt vt prosequant fugiantur e cognita. **C**uid malam? fortunam malorum, aduersorum, ac fugiendorum: vt si quis multa tempora in per descendis literis longe a patria domo peregrinus feliciter consumperit, qui visendo rum parentum desiderio tractus, multos quidē post annos iter arripiat, & in via sia carios offendat, qui ipsum spolient, spoliatiū enēcēt, priuentque vita: pia eius visendorum parentum voluntas, ipsius mala putaretur esse fortuna: & honorum spolia tio & priuatio vītē, sinistræ ac aquersæ fortunē euētus. **C**uid p̄positum? Ratio atque voluntas. **C**uid neutra? Causa est per accidēns eorum que non sunt alīciūs gratia: vt præter intentionem casus capilli, aut offensaculum lapilli in via. **C**uid causa actu? Ea est que semper cum effectu existit: vt dominicā cum domificatione. Fieri enim nequit vt quis dominicans dicatur, si nihil quod ad futuram attineat do mum, extruatur. **C**uid causa potestate? Causa est quæ non semper cum suo effēctū est, ea siquidē sine effectu esse potest: vt dominicator, causa dominus potestate est. Epi. Etiam puto, siue ab eo facta domus stet, siue nō. One. Nihil refert. Eti⁹ sex p̄temi causarum modi, causa scilicet propinquā, remota, per se, per accidēs, actu, & potentia, cuilibet quatuor precedentium modorum comparātur, hoc pacto. Causarum materialium quedam est propinquā, quedam remota, quedam per se, quedam

per accidens, quædam actu, quædam vero potentia. Et formarum, & efficientium, & finium consimiliter: cuius quidem rei talem descriptionem ponere possemus.

Materia	Propinqua	Videtur tibi fortasse circulum causæ efficienter ex-
Forma	Remota	planasse. ¶ Id tamen adhuc annotare licebit: eandē 58
Efficiens	Per se	causæ & effectus esse disciplinam, nā sunt opposita.
Finis	Per accidens	oppontunt enim relative. ideo tu effectus ita depre-
	Actu	hēdes. effectus materialis, effectus formæ, effectus effi-
	Potentia	cientis, effectus finis, effectus causæ propinquæ, effe-
Oem cau-		ctus causæ remota, effectus per se, effectus per accidens, effectus actu, effectus pote-
som ad su-		state. Et causam ad suū effectū referre, cōparare que debabis: & ad nullum alterum.
um effe-		sunt enim adinūicem correlatiua: sicut pater & filius, vt causa materialis ad effectū
cū referē-		materiale referenda est, & forma ad effectum formæ, efficiens ad suum productū,
dam esse.		conseruatū, aut corruptū, finis ad id quod ob ipsum finē est, causa propinqua ad effe-
		ctum propinquam, & remota ad remotum. causa particularis ad suū particularē effe-
		ctum, & vniuersalis itidem ad suum vniuersalem effectum. causa per se ad suū effe-
		ctum per se, causa per accidens ad effectum per accidēs, causa actu ad actualē effe-
		ctum. & causa potestate ad effectum potentialē. Si autem secus ipse feceris: rem ri-
		diculam, indignamque facies: perinde atque si patrem ad seruum aut nepotem inepte
		compares, referasque. Sufficiunt ergo ne tibi pro huius circuli intelligentia, quæ ad-
		duximus? Epi. Sufficiunt. Q. ne. Vis ergo nos ad circulum motus explēdum transfe-
		ramus: an defatisceris? Epi. Minime defatisco. One. Transfamus igitur.

Vnum itaque sc̄iscitabitur quid sit motus: ita respondendum est, motus 19 est alicuius in aliquo aut acquisitio aut deperditio. vt aquæ calefactio. Est enim aquæ calefactio, caliditatis in aqua acquisitio. ¶ Quid acqui- 60 sitio aut deperditio? Ea siquidē dicitur, quandiu aliquid rei continua acquiritur, aut deperditur: vt quandiu alicuius actus (siue substātia sit, siue sit accidens) aliquid actu habetur, & aliquid continue reliquitur habendū, quod quādem cōspicue acquiratur: talis actus (quicunque sit) acquisitio nō inatur. Et si alicuius actus (quicunque sit, aut substātia, aut accidens) aliquid continue reliquī deperden- dum: deperditurque continue: talis actus deperditio nominatur. immo & motus: cū fiat in aliquo. Non enim actus sine subiecto vñq; esse potest. ¶ Quo modo acquisi- 61 tio aut deperditio interpretatur: actus in potentia secundum q; in potentia, aut potius acquisitio, aut deperditio: actum in potentia secundum quod in potentia interpreta- tur, nihil refert. Sunt enim hæc eadem, sola voce discrepantia. vt actus in potentia ad esse secundum quod in potentia, acquisitio dicitur. & actus in potentia ad non es- se, secundum quod in potentia: dicitur deperditio. Arbitrari modo multum differ- remotum ita diffinire? motus est alicuius in aliquo aut acquisitio aut deperditio, aut hoc pacto: motus est entis actus in potentia secundum quod in potentia? Epi. Cum dicas, motus est alicuius in aliquo: arbitror te intelligere, alicuius sc̄ilicet actus. On. Scilicet. Et cum dico, est actus entis in potentia: idem intelligo, ac si plane dicatur: in ente, actus in potentia, quemadmodum cum dico, parietis in albedo, intendens idem esse, ac si plane dicere: albedo quæ est in pariete, cui quidem entis, in aliquo respon- dere fecimus. Epi. Ergo hæc dū motus descriptiones, solo vocis intersticio distant. One. Nisi forte adhuc differre putes, q; prima Hermenei sunt verba, secundæ vero verba sunt Aristotelis. vtriusq; tamen eadem sententia est. Intelligis ne ex his, en- 62 tis, & in aliquo, & in subiecto id ē esse? Epi. Intelligo. One. ¶ Quo pacto interpre- 63 tatur motus, mutatio, trāsmutatio. ¶ Quid generatio est substātialis formæ in ali- 64 quo acquisitio, vt formæ ignis in materia acquisitio, ignis generatio dicitur. ¶ Quid corrupcio est formæ substātialis in aliquo deperditio, vt formæ ignis in suo sub- 65 ecto, suaq; materia deperditio, eius corruptio nominatur. ¶ Quid augmentatio est

maioris quantitatis in aliquo acquisitio, vt cū pedaneum fiat bipedale, motus ac mu- 66 tatio facta est: quæ augmentatio dicitur. ¶ Quid diminutio? est in aliquo a maiore quantitate in minorē mutatio. Et his diffinitionibus cā quantitatē quæ dimensio est, intelligere debemus, & non numerū aut successionē. Sunt enim dimensiones tres, lō- gitudo, latitudo, & profundū, vnicuique rerū corporearū cōcessis, quo occupēt: rebus 67 vero sensibilibus, quo occupent, secentur, atque distrahātur. Epi. ¶ Si opere pretiū ducis, vellē mihi planius aperires, quid sit dimensiones nobis cōcessas esse quo occu- pemus, secemur, distrahamurque. Q. ne. O fili, arduū est quod petis: & quod sibi nō modicā philosophiæ partē vendicat. Enī tamē vtcūq; potero, tibi illud aliquās tulū aperire. Si abs te sc̄iscitarer, cur o bone fili optimus nature opifex tibi albedinem concescerit: arbitror te protinus responsurū: vt albus sim, atq; videar, cur iterū igni lucem tribuit? quo sit lucidus, atque illuminet. Itane plane respōderes? Epi. Relā- derē plane. One. Cum te rursus percōtarer: cur rebus tribuit magnitudinē? respōde- dum tibi cōsimiliter esset: quo res ipsæ magnē sint, ac occupēt. Et cū insuper, an tu tua essentia albus sis ac videaris? an ignis sua substātia lucidus sit & luceat? Epi. Pro- 68 tinus subiungerē, non, sed ego mea albedine sum albus & videor, & ignis sua luce lu- cidus, luminisq; diffusor. One. Et recte quidē. Sed quid tum si quererē, an tu a esen- tia sis magnus ac occupes? Epi. Forte velles me respōdere, nō, sed mea magnitudine sum magnus, ipsaque occupo. One. Ita volo. Et ita sicut albedo, vna res in te est, a qua diceris albus & vñsus, ita magnitudo, vna res in te est a qua diceris magnus & occupas, Qd quā- tuas d. si- guatur a re quātas.

Comparatio diffini-
tionis mo-
re dat ab
Aristotele,
le ad hanc
diffinitio-
nem.

Quod la-
mer, co-
lor, & ca-
lor nō sūt
quantitas
res.

Qd lum-
magisua
pte natu-
ra repler
qd dimensio

68

Manuductio ab occupacione ad summa diuina plementinam plenitudinem.
replere nequeunt? Epi. Existimao ea magis, que ut repleteant, a nullo praepeditur, & que cum quoquis altero replent. One. Etna dimensionis simul cu m altera dimensione replere non potest. Epi. Non potest. One. Et vnu lumen simul cu altero lumine repletere potest. Epi. Veru. One. Magis igitur lumine suapte natura, ipsa dimensione repletius est, immo vero dimensionis potius replentia impediret. Facit enim mea dimensionis & tua, ut id quod repleo, tu simul vna mecum replere non possis. Epi. Impedit proculdubio. One. Cum itaque charissime filii dimensionis replentia impediat, ab ipsa dimensione replentia non proficiscitur. Epi. Non: ut mihi videtur. One. Et ego & tu si nedimensione melius repleremus: quandoquidem mea replentia simul cu tua tunc esse posset. Epi. Melius, ut mihi apparet. O nero. Et, ut ex concessis sequitur, quanto quicquam magis a natura dimensioni recedit, magis recedit ab eo quod plenitudinem & replentiam impedit. Epi. Precedentia trahunt. One. Ettu forte magis arbitraris lumine a natura dimensioni recedere, eo ipso sensibili colore atque calore. Epi. Nec iniuria fortasse, nam luminis replentia maior magis quam se diffundit. One. O beate, si intelligere pergas, lumen hoc sensibile de quo sermonem agitamus, extensioni dimensioni, coniunctum est, & per accidens longum, latum, & profundum: quod longitudini, latitudini atque profundo coniunctum est, & eidem subiecto cohaeret: cuius quidem subiecti distractione distrahitur, & sectione secatur. Sed est aliud verius lumen: cuius hoc sensibile lumine vestigium quoddam, & similitudo est quod neque dimensioni coniunctum est: neque distractibile, neque desecabile sit vnu. Sed tu vnu horum duorum luminum magis a natura & conditione dimensioni recedere putas? Epi. Magis illud lumen verius. One. Et confessi sumus dimensiones replentie impeditio obstatu quoque esse. Epi. Confessi sumus. One. Magis ergo verius illud lumen replebit: quandoquidem magis ab impenetrabili repletionis recedit. Epi. Videtur. One. Et quid si adhuc magis recedat? Epi. Magis replebit. One. Et si magis in infinitum recedat? Epi. In infinitum replebit. One. Fili, illa veriora lumina, cœlestes & supramundane sunt mentes, spiritualiaque lumina: que (si sensibile lumen, alterum sensibile lumine non impedit) tanto minus ut veriora lumina, & magis a natura & conditione dimensioni semora, sese impudent atque occupabunt quo minus amplissima & eadem repleteant cœli spatia. & cum impertia sint, & partes non habentia: vbique ipsa sint, tota esse necesse est, quare cum sint in oriente, tota erunt in oriente: & cum sint in occidente, tota in occidente, & tota in qualibet cœli parte, & in qualibet sempiterna laude deum collaudantia: nec vnu alteri prepedimentum est quo minus vbi vnu est, non sit & alterum: & vbi vnu laudat, laudet & alterum, quod sorti humanae corporea mole præpedite concessum non est. Et quia deus in infinitum magis quam beata illa & supramundane metes ab omni dimensione, omnique dimensionis conditione recedit: ipse infinita plenitudo est. qui cum sit maxime unus, & omnium maxime simplex: totus vbique presentes est, neque excludi, neque a quoquam includi potest. cuius quidem infinitam plenitudinem hanc sensibilia in ea ipsa qua videtis partia dimensione quoad possunt imitantur. & illa felicissima entia ipsi quidem infinitae plenitudini similia, illa in maiori plenitudine atque replentia imitantur. Epi. Hec perfecto gratissima sunt, sed que infirmus (ut neque oculus eger lumine, aut et tenebris repetit emergens) metis vix perferat obtutus. One. Ad sensibilia nostra relabor: illis supramundanis & felicissimis vix a nobis tenuiter accessibilibus luminibus (quibus nos comedendo) dimissis. Meministi nos concessisse replentiam a dimensionibus non prouenire? Epi. Memini. One. Finge igitur ab omnibus que in nostro concilio continentur, dimensiones ablatum ita: quid tunc nostrum sensibili circulum replebit? Epi. Non video. One. Quid ipsum replebat cum adhuc suas dimensiones feruaret? Epi. Dimensiones ipsae. One. Et res naturales, & rerum naturalium substantiae, potentia, atque forma. Epi. Ita est. One. Et non habent rerum substantiarum materia & forma a dimensionibus quod repleteat? Epi. Non habet. One. Remotis igitur dimensionibus

nibus vides ne adhuc rerum sensibilium substancialias remianere, & totum nostrum in concavum, rerum materia & formis plenum esse, ut prius (quandoquidem ut replete dimensionibus non egredietur). Epi. Non videbam. One. Attamen materia & rerum formae non occupant, neque distrahi, securaque vlo ingenio possunt non aduenire nova dimensione. Nam ad occupandum & secundum sunt dimensiones rebus additae: ut scilicet occupent, & a se inuicem discretae & diuisae sint. Hic te solum filii euagatus adduximus, quo frequenti cura & meditatione intelligere studeas dimensiones esse ad occupandum et distractendum, et non ad replendum: ut nos aliquando ex nostra occupatione, & occupante plenitudine ad cœlestium perfectam plenitudinem contemplandam erigamus, & ex nostra distractione et pluralitate ad illorum stabilitatem et unitatem. Hic filii nostra philosophia finis hic totus Aristotelis et philosophorum conatus, ex recta rerum sensibili cognitio. Quia philosophia (ut ex aeternorum quibusdam remotissimis simulacris mundi intelligibilis rebus finis, introitum: et hinc nos vtcumque possuntducere: nam scilicet scilicet regicere cognoscere. Sed desine de his plura rogare: ne nos longius a proposito trahas: et sine nos ad dimissa reuertiri. Epi. Sino. One. Reuertamur igitur. Cum quecunctorum, quid alteratio? haec adhibemus responsione. Alteratio est a qualitate aut ad qualitatem mutatione: ut tenebrae sunt a qualitate, et illuminatio ad qualitatem. Quot alterationum modis sex, de contrario in contrarium: ut cum ex albo fit nigrum, de contrario in medium: ut cum ex albo fit rubrum, de medio in contrarium: ut cum ex rubro fit album, de medio in medium: ut cum ex rubro fit flavum, ex priuatione in habitum: ut cum ex tenebroso fit tenebrosum. Quid mutatio secundum locum? est ad locum, aut circa locum mutatio. Ad locum quidem, ut motus recti omnes: ut signis motus sursum, et motus terrae deorum. Circa locum vero: ut motus circulares oes: ut orbitum cœlestium quia circa propria loca, aut inferiorum omnium circulo aguntur, et rotulae: quae circa proprium locum vertigine torqueantur. Epi. Sed sine id plusculum intelligam, si fieri possit. Cum enim ambulo, me latet quid mea sit ambulatio: quod tamen latitatem discerem. One. Fili, cum tu generaris, tua forma tua generatio est, et cum tu aliquando corruperis, tunc tua forma tua corruptio erit, et cum tu augeris, tua dimensionis tua augmentatio est, et cum tu minueris itidem: & cum tu calefies tua caliditas, tua est calefactio, & cum tu abulas, tua abulatio tua latitudo est. Quae quidem aliquantulum a reliquorum motuum conditione euariat: quod nunquam tota actu sit, neque facta aliquid maneat: sed duntaxat partim est dum sit, atque partim non est. Epi. Sic est. One. Et cum quis continet tibi am in flet, a quo causa ille sonus? Epi. Motus (arbitror) aeris inflatus, illisque ad tibi et latera. One. quo motu? Epi. Latitudo. One. Vide igitur quem cedosonus ille permaneat: an ipsius facta aliquid subsistat? Epi. Nihil. One. & solum dum sit, partim est, atque partim non est. Epi. Videor. One. Tu ergo per sonum illum, motum scilicet quandam & alterationem corporis sonoris, motum localis concipe. Sicut enim sonus ille in toto aere emissio illisque est, cuius facti nihil manet, sed duntaxat partim est dum sit, atque partim non est. Epi. Motus localis pulchram imaginem mihi obiecisti, sonum, & corporum sonantium alterationem. & mihi quodammodo quod quaredam sapere videor. One. Cum tibi itaque ita persuades, procedamus. Quo pacto interpretatur mutatio secundum locum? motus localis, latitudo. Quo pacto diducitur in rectam, circularem, & mixtam. Recta quidem ut motus sursum, aut deorsum, circulare: ut quae sit circa medium. Centum enim

mediū nuncupamus. mixtani vero, quæ vtriusq; aliquid p̄cipet, vt volatus aurū. ¶ Quid subiectiue mutatur? quod mutatiōis subiectū est. Quod si generationis subiectū est: subiectiue generari dicitur. si corruptionis: corrūpi. si augmentationis augeri. si diminutionis: mīnui. si alterationis alterari. si deniq; mutationis secundū locū: ferri. ¶ Quid mutatur terminatiue? forma quæ acquiritur, de p̄diturve, termi natiue mutari dicitur. ea siquidē terminus est: quæ si substātialis forma fuerit, & ac quirat: terminatiue generari dicitur. & si de p̄datur: dicitur corrūpi. Si dīmēsio maior fuerit: dicitur augeri terminatiue. si minor: dīminui. si fuerit qualitas: alterari. si latiō: ferri. Et reuera terminatiue generari corrūpi, augeri, mīnui, alterari, & terminatiue ferri, nihil aliud est q̄ generatio, corruptione, augmentatione, diminutio, alteratio & latiō: quarū quælibet quidā terminus est, & forma. ¶ Quid mutatur cōpletive? Totū mutatione acquisitū aut deperditū: vt ignis qui gignitur aut corrūpit: cōplete gigni, corrūpive dicitur, nec iniuria. Nam ipse ignis, totū & cōpletū est. Itidem tota & completa, cōpletive augeri, mīnui, alterari, & ferri dicuntur. Ex his manifestū euadit, formam dum acquiritur, deperditurve, materiae cōparata, subiecti uā mutationē dīci debere: nam materiae est vt subiecti. & ad seipsum relata, mutationem terminatiua, nā ipsam, ipsa forma, atq; terminus est, & ad totū ipsum, mutationē cōpletuam, nā totius est vt completi. Ep̄po. Dicitur igitur (vt arbitror) mutatio subiectiua: hoc est mutatio subiecti. & mutatio terminatiua: mutatio termini. & mutatio cōpletuam: mutatio totius & cōpleti. One. Omníno, sicut Euādrī ensis dicitur ensis Euāndri. ¶ Quid mouetur per se? Quod motu qui in eo est, mouetur. Ep̄pi. An dīcis in eo vt in subiecto? Onero. Aio, vt quod in se generationē habet: p̄ se generatur, quod corruptionē: p̄ se corrūpit, quod augmentationē: augetur qd̄ diminutionē: dīminuitur, qd̄ alterationē: alteratur, et qd̄ i se latiōne: per se fēetur. Et quod etiā in se vt in toto generationē aut corruptionem habet: etiam per se aut generari aut corrūpi dicitur. Ep̄po. Cōpletive, vt arbitror. Onero. Rechte quidem, et materia omnifariā, modisq; omnibus subiectiue. ¶ Quid mouetur p̄ accidentis? Quod nō a motu q̄ in eo est, sed alterius moueri dicit, quemadmodum cū tu augeri, illa augmentatione minime in tuo colore existit, sed in materia, cuius quidem augmentatione color ille p̄iter augeri, maierque fieri dicitur: ideoque accrescit, augetque, p̄ accidentis. Nam non augmentatione quæ sit in ipso, sed alterius, materiae videlicet. Et cū te de loco in locum trāfers: omnia quæ ī te sunt, moueri dicit: vt aīa, vt accidentia, non motu quidē qui ī ipsis sit: sed qui ī tua sit materia, ideo tua materia per se mouetur: cetera vero quæ ī te sunt, per accidentis. ¶ Quid motus acquisitiūs? Est quo aliquid acquiritur: vt in generatione substātia, in augmentatione quantitas, in acquisitiua alteratiōne qualitas, & in mutatione secundū locum, latiō. ¶ Quid motus deperditius? est quo aliquid deperditur: vt in corruptione substātia, in diminutione qualitas, in deperditua alteratiōne qualitas, & in mutatione secundū locū, latiō. ¶ Quid motus naturalis? est qui rei cui inest, cōuenire natū sit vt condēsatio, frigefactio, & motus deorsum, terrā. ¶ Quid violentus? Quid rei cui inest, discōuenire natus est, cōtraq; eiō naturā est: vt rarefactio, calefactio, & motus sursum, terrā. Et cū omnī & actuū & formarū tā substātialiū quā accidentaliū materia ad suscipiendū sit indifferens, & quantū ex parte sui idifferēter se habēs omnī cōuenientia & discōuenientia, naturale & violentū, a forma sunt perquirēda ita vt ea conuenientia, naturalia, & secundū naturam dicantur, quæ formæ conuenientia nata sunt, eāque saluare: & ea discōuenientia, violenta, præterque naturā, quæ ipsi discōuenire nata sint, eāq; labefactare ac expellere. Ep̄po. Iudicas ergo nihil a materia censeri debere aut naturale aut violentū. One. Nihil. ¶ Quid indifferēs? Qui neque omnino cōuenire neq; discōuenire natus est: vt lateralis flatuū motus. Resenim naturales quæ recto tramite agitari natae sunt, si obstaculum offendant,

77

78

79

80

81

82

83

87

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

quo se minus in rectū agitare valeant, ad latus sese deoluūt. vt grauiā ad latus deorsum, & leuia altrorsum, & ad latus sursum. Et quia mot⁹ & quies opposita sunt, & Peripateticī, oppositi naturā per suū oppositū perquirūt: nos quietes per suos oppositos motus p̄stigabim⁹, hoc pacto. ¶ Quid quies, priuatio motus in subiecto natu, quando & vbi mouerī natū est: quæ quando est priuatio generationis, quies, generationis dicitur, & quando corruptionis, quies corruptione, quando augmentationis, quies ab augmentatione, quando diminutionis, a diminutione, quando alteratiōnis, ab alteratiōne, & quando latiōnis, quies a latiōne. Quæ quando subiectum & materia respicitur, quies subiectua nūcupatur: quādo forma, terminatiua: & quādo totū, cōpletua. Et sicut mutatio semper pro forma atq; actu accipitur: nūc ad subiectū, nūc ad se, nūc ad totū relata: ita quies semper pro subiecto, nūc ad se, nūc ad formā, nūc ad totū relato. Ep̄pi. Sentire ergo debeo idem esse, subiectū motū, terminatiū, & cōpletū: itidē & esse idē, quietē subiectuā, terminatiuā, & cōpletuā. One. Subiecto videlicet, atq; essentia: sunt tam hæc tñ, q̄ illa, ratione tria. Et qñ est priuatio alicuius per se, quiescit per se, quādo vero alicuius priuatio mot⁹ per accidēs fuerit, quiescit per accidēs, & quādo est priuatio motus acquiſitiū, quiescit a motu acquiſitiū, & quādo deperditiu, a deperditiu atq; abieciuo. ¶ Sed quies naturalis ea est, q̄ rei quiescēti cōuenit, eāq; saluat: vt terræ quies deorsum. ¶ Et violēta dicit, q̄ rei quiescēti discōuenire nata sit vt terræ quies sursum. Indifferētē tñ hand multū dicere cōsueūt: verū ipa es et, q̄ neq; oīno cōuenire, neq; discōuenire nata es et. Hec p̄ tua qualicūq; ī círculo mot⁹ ītructiōe, satis esse puto: nīsi aliud tibi mīn̄ detectū fuisse vīdeāt. Ep̄pi. Nihil. One. Nos īgr̄ trāferām⁹ ad īfinitū círculū. ¶ Tā expedīendus nobis erit īfinitū círculus. ¶ Quid īfinitū primo? est quicquid nō est quantum: vt mens, punctus. Et interpretatur nō finitū, non quantū. ¶ Quid īfinitū secūdo? vīdes notulam illā nigrā īstar sphærule. Ep̄pi. Et quidē. One. Nobis īsinuat id cui adiūgitur, īnnoto sensibiliū círculo reperi ri nō posse, nos itaq; quæſtioni qua quæritur quid īfinitū secundo, ita satisfacturi sumus. Si quæritur quid rei, nihil est, nā vt dīximus es se nō potest: vt in paraphrasi demōstratione perspicuū euadit. Si quid noīs, est quātū transitū habēs, sed īconsummabilē: vt si aliqua linea extremis & diuīsibilib⁹ & īdiuīsibilib⁹ careret, diuīsibilib⁹ quidē, vt si nullum dandum esset eius primū pedaneum, aut vltimum, aut pars altera quacunque determinatae quantitatis. In diuīsibilib⁹ vero, vt punctis, linea hæc hoc secundo modo esset īfinita, & semper transitū haberet, sed īconsummabilē: vt quæ nunq; tota posset esse ptransita. & ita de discretorum multitudine: cuius nulla vñq; prima dari posset vñitas aut vlti ma illa, siquidē numerādo esset īperīsibilis, & hoc secūdo modo īfinita. ¶ Quo pacto dīducitur īfinitū secūdo? ī īfinitū magnitudine, & multitudine. ¶ Quid īfinitū magnitudine? est quod suæ magnitudinis caret extremis: vt linea quæ suę longitudinis careret extremis, diceretur īfinita: & superficies īfinita, quæ suæ longitudinis & latitudinis: & corpus īfinitū, quod pariter longitudinis, latitudinis & spissitudinis extre morum esset expers. ¶ Quid īfinitū multitudine? est quod suæ quidem discretæ diuīsib⁹ & multitudinis caret extremis. Discretæ quidē oppositum est, ad multitudinem partium continui adiūnicem continuatarum excludentiam. Et hæ diffinītiones quid nominis sunt. ¶ Quomodo interpretatur īfinitū secūdo? īfinitū a cōtu. ¶ Quid īfinitū tertio? est spatium cuius cū pars vñā p̄trā sita sit, nondū pertransitū est: vt si proficisceris Romam, & posteaquam Mediolanum peruenisses, aut aliquo alio, aliquiste percontaretur: fili (cum tu petas Romanam) an tuum iter et susceptum spatium iam finitū sit, an īfinitū responde res, īfinitū: et bene quidem hoc tertio modo. ¶ Quid īfinitū quarto? est quod cū trānsibile sit, difficile tamē habet transitū: magnitudine, vtorientis et occi

dētis intercedo: & multitudine, vt multitudo capillorū tuorū numerādo. ¶ Quid infinitū quinto? est cui semper additio subtractio fieri potest: vt cuiuslibet cōtinui numero semper additio fieri potest, superatq; semper aliquid addendū. Et cuiuslibet cōtinuo semper fieri potest subtractione, semperq; relinquit aliquid subtractionē. Idecirco quodlibet cōtinuum, & continui multitudo, hoc quinto modo cognoscitur infinita. ¶ Quo pacto dīducit in infinitū additione, cui semper aliquid superat addendū: vt multitudo cōtinui, & tēpus: & infinitū subtractione, cui semper aliquid relinquitur demendū. ¶ Quomodo interpretat subtractionē diuersio. ¶ Quomodo infinitum quinto? infinitū potētia. Et cū infiniti quintiq; sint modi, & significations: duarū tñ, secundæ & quīntæ, philosophorū p̄cipua cura est. Epi. Memini me alias audiuis se: vt infinitū categorematicum, & syncategorematicum, & infiniti syncategoremati multipli cōtinentes variosque modos. One. Fili mitte sophistis suas, & philosophis suis: quas dicas, sophisticae sunt aptæ, philosophiae parū. Et cōtra: q̄ philosophiae sunt aptæ, perparū sophisticae profunt. Sed sine ad circulū loci veniamus. Epi. Sino. Vidlocus? Ita respondēdum est. Locus est extrinsecus terminus corporis alterum cōtinentis. Additum est extrinsecus, non quidem corpori contineanti, sed contento: q̄t si contenti superficies circundans, ipsum contineat (vt te tuæ cuticulæ superficies extrema) ea tamen eius locus non est, q̄ ipsi contento non terminus extrinsecus, sed potius intrinsecus existat. ¶ Et diducit locutus in locum communem, et proprium. ¶ Quid locus cōmunitatis? est qui multa continet quibus immediatus non est: vt cæli lunæ concavum, aerem, aquam & ex his contemporeata continet: quibus immediatum non est: & eorum locus communis dicitur. ¶ Quid locus proprius? est terminus corporis cōtinentis contentio immediatus: vt concavum lunæ, ignis locus est proprius, nam est terminus & extre- 104 sum cæli, ignem continentis, & igni immediatus. Nam inter cæli lunæ cōcauū, & ignis cōexum, nullum omnino intercipientur interhiatq; medium. ¶ Quid terminus hic vocamus? corporis superficiem concavā. Corporum enim cōtinentium superficies duæ sunt, cōcava videlicet, & conuexa. ¶ Quid cōcava? est corporis cōtinētis interior vltima. ¶ Quid conuexa? ea est quæ est corporis omnium circundans ultima. Vidisti, vt arbitror, rotundū vitrū pomum. Epi. Et plerūq; habui. Onero. Cum plenum est aqua, aut pigmentario aliquo liquore, illa eius interior superficies que liquorē illū contingit, concava est: illa vero cui manum admotus, quamq; tangis, cōcava. Epi. Nec hæc mihi captu difficultia sunt. One. ¶ Quid locus naturalis? est in quo res naturales natura quiescent: vt ignis in cæli lunæ concavo, aer in concauū ignis, aqua in concauū aeris, & terra in concauū aquæ. Et solum hic rerū naturalium naturalē locum disiunimus. Sunt enim singula secundum subiectam materiā passim expetēda. ¶ In quo loco res naturales natura quiescent? in eo natura quiescit in quo saluari coseruarīq; nata sunt. ¶ Quid locus violentus? est in quo res naturales minime natura quiescit: vt locus sursum, vt celi & ignis concavū, locus violentus esset & aquæ & terræ. Nam in eo minime natura quiescerent: verū vnaquæq; res naturalis vbi saluari coseruarīq; nata est, natura quiescit. An plura de hoc loci circulo requiris? Epi. Abunde dictum esse puto. One. Vacuum igitur transigamus.

Vid vacuū primo: si queratur quid rei, nihil est, si qd nominis, respōsionem abhibem⁹, q̄ sit locus non repletus corpore, natus repleri. Corpus hic corporeā substantiam dimensionibus præditam, longitudine scilicet, latitudine, & profunditate, intelligim⁹. Si itaq; effingas omnes nostrī cōcauū corporeas substantias in nō esse redigi, aut ab ipsis dimensiones auferri, tunc illa cæli concava superficies inter cuius latera non interiacet corpus, dimensione substantia vlla vacua esse hoc primum modo ficta est: neque e vacuū esse intendimus, quod omni substantia, omniq; plenitudine vacet. Nam infinita illa

Pythagorici
ritci

plenitudo (quā Pythagorici volunt esse infinitā plenitudo substantię sphera: cui⁹ cen- trū sit vbiq; & circumferentia nusq; excludi nunq; potest. Epi. Si igit̄ mea substantia manēta, me subtraherētur dimensiones, velles tunc eū qui mihi nūc locus est, es se vacuū, tāctis mea substantia superficie illā repleret. On. Scilicet, dū tñ aeris te cōtinētis latera se nō cōfūgerēt. Epi. An se cōiungerēt? One, procul dubio. Nā tu amplius nō occupates, neq; obstaculo illis aeris dimensionibus vlo pacto esses quo mīn⁹ se cōfūgerēt, & simul vnaq; tecū repleret. ¶ Quo pacto interpretat vacuū primo? Vacuū priuatione: nō quidē cuiuslibet oīno, sed corporis dimēsi. ¶ Quid vacuum secundū: si queratur qd rei, nihil est. Si quid noīs, dimēsio est corpora int̄ se nō cēdendo recipiens: vt si intelligas vñā dimēsionē, longitudinē scilicet, latitudinem, & spissitudinē nostrū sensibilitati concavū replentem: q̄ nō cedens corporibus, ipsa int̄ se recipiat, & tantū suarū dimensionū simul cū corporū dimensionib⁹, quantæ ipsæ corporum dimensiones fuerint, semper habeat: talis dimēsio, vacuū secundo diceretur. ¶ Quomodo interpretatur vacuum secundū: spatium separatum. ¶ Quid vacuū tertio: quid rei, nihil est, si quid nominis, est quod corporibus immersum, plenum non est. ¶ Quo pacto dīducit in vacuum tertio priuatione (quod quidem esset quedā parua vacua, inanis corpore, nata repleri) & in vacuū tertio dimēsio. & hoc quidem esset parua dimensiones corporibus immersæ, aduenientibus corporibus non cedentes. An aliud quicquam de vacuo desideras? Epi. Nihil. Sed dicta modo, mente reuoluo, quo singula rectius intelligam, & firmius teneam, One. Ultimus igitur supereft labor, círculum scilicet temporis tibi declarare. Epi. Supereft. Oner. Ordīnamur ergo hunc in modum ipsum tibi recludere.

Vid tempus? Epi. Me interrogas? One. Interrogo, ego hūc círculū te interrogando absoluā. Epi. Res pōdeo igitur tempus numerū esse pri- mi motus secundū prius & posterius. One. Ut annus numerus est mē- tū, & mensis numerus dierū, & dies numerus horarū priorū & po- steriorū. Quem primū motū vocamus? Epi. Motum primū mobilis. One. Verū aīs. Et primū mobile, vltima, supremaq; mobilis sphaera est. ¶ Quo or- dine sita sunt mobilia, semper a ppinquierib⁹ nobis ad remotiora procedendo? Epi. Hoc ordine. Terra, aqua, aer, ignis, cælum, Lunæ cælum Mercurij, cælum Venetis, cælū Solis, cælum Martis, cælum Iouis, cælum Saturni: siūmātū, & pri- mū mobile. Oner. Vides ergo primū mobile oīm mobilium esse supremum, quod & tu numerando fecisti vltimum: ipsū tamen natura, perfectione, & dignitate omnium primū est. ¶ Sed quo motu mutatur hoc primū mobile? nunquid gi- gnitur, corruptitur, augetur, minuitur, alterascitve? Epi. Non mihi de illis vi- detur intelligi debere: verum de eo motu qui latio est. Onero. De eo scilicet, & quē motum circulationem nuncupamus. Sed vbi est ille motus? Epi. In primo mobili, vt arbitror. Onero. Vbi nam ergo? Quandoquidem omnis motus in suo sit mobilis, & sicut vox in aere. Epi. Hoc modo. Onero. Vox ne aeris cui inest coextensa est, quemadmodum albedo parietis? Epi. Hunc in modum. Onero. Per accidens videlicet: quia non extensio quae in ipsa sit, sed sui subiecti. Quanta vox, quātaq; parietis albedo? Epi. Quantus aer cui vox adest: & quantus paries cui adest ad- hæretq; albedo. One. Per accidens tamē. ¶ Quantum ergo tempus? Epi. Respon- dendū mihi est, quantū primum mobile cui inest, sed addo, sicut & tu, per accidēs. One. Cautius respondisti. ¶ Habetne dimēsio extensionem? Epi. Suapte natu- ra. One. Et albedo intensionem? Epi. Cōsimiliter. One. Et latio successionem? Epi. Identidē. One. Animaduerte igitur, quod in quantitatē extensio est, in qualita- te est intensio, & in latione successio. An quātitas, vt dimēsio, suapte natura exten- sionem habeat? Epi. Iam diximus ita esse. Onero. An suapte natura intensionē, & successionem? Epi. Minime. One. An qualitas, vt albedo, suapte natura intensionē

Qd ipsē
quātitā per
accidēs.

Qd ipsi
faria diu-
ditur.

Partes te-
poris secu-
dū successio-
nem simul esse
non posse

Quid pre-
sens prio-

Quid pre-
sens secu-

terium.

Quid fu-
turum.

habeat. Ep. Fassi sumus. One. An suapte natura extensionē aut successionē? Ep. Nō. nisi p accidēs. One. Rationabiliter loq̄ris: diuisibilis ne albedo scđm int̄sionē? Ep. Maxie, vt mea fert opinio. One. Sane respōdes, partes ergo scđm int̄sionē habet. Sed quas eas vocas? Ep. Nec sio, n̄ si vt tu modo. One. Et gradus & partes intensiōis eas n̄cupam⁹. Cōsidera iḡr quod diuisiones parietis albedo recipiat. Duas, vt puto, vna videlicet scđm ptes extensiōis, ad sui subiecti & dimēsiōis cui adiungit: diuisione, ei ī propriam & accīdentariā: alterā vero scđm int̄sionis partes, ei quidē ppriā, per se, suaq̄ naturae accōmodā. One. Peritus q̄ ipse expectebā respōdisti. Cōsidera iḡr, vt ita apte de tēpore respōdeas, quod diuisiōibus fecet. Ep. Cōsimiliter duab⁹: vna scđm extensionis partes, ad sui subiecti & dimēsiōis cui cōiungit, diuisione, q̄ tēpore ī propria, & per accīdens est: altera vero secundū successiōis partes ei propria, per se, eiusq; naturae accommoda. One. Optime, & harū diuisiōis prima, primæ albedinis diuisioni respondet, & secunda secūda. Cōsidera 123 ge, dīc mihi: duo vnius dimensionis pedalia, partesne dimēsiōis vocas? Ep. Voco. One. Et oēs vocat. Sed nunqđ possunt secundū extensionem simul esse? Ep. Nō. One. Nā se occuparent: qđ minime natura finit, tñ illa duo pedalia simul esse possunt secundū successionem. Ep. Possunt. One. Nunqđ prima lationis, successiōis partes simul esse possunt secundū successionem? Ep. Non, vt mihi videntur, sed vna sem p̄ prius est, & altera posterius, semperq; priori succedens. One. Hinc merito successiōis partes appellari videntur. Et diximus qđ in quātitate vt dimēsiōne extensio est, ī latione successiōis noīatur. Ep. Dixim⁹. One. In analogia videntur, & p̄portione. Ideo quāta pugnantia est duo pedalia secundū extensionem simul esse, tanta est duas successiōis partes, vt duas horas, aut duo minuta, secundū successionem simul esse. Et sicut si duo pedanea simul essent secundū extensionem, nō plus cōtinerent, occuparent atq; replerent, q̄ vnu pedaneum: ita quoq; duæ horæ simul secundū successionem, non plus atq; vna hora durarent. De partibus autem extensionis secus evenit. Nam bene simul sunt secundū successionem. Epipo. Et loqueris de partibus extensionis primæ lationis? One. Ropero. Loquor equidem. Sed procedamus vlt̄rius. Cō quem numerū partium prīi motus arbitraris esse tps? an primæ diuisiōis, partium videlicet scđm dimensionem sumptarū: an poti⁹ se cūdæ, & partiū succedentiū: quas successiōis partes nuncupauim⁹? Epip. Secundē profecto, q̄ ipsi & ppriā, & per se, secundū ei⁹ naturā existit. One. Ideo pulchre in diffiniōne adiectū est, secundum prius & posteri⁹: ad discriminē numeri partiū extensionis, & secundum dimensionem sumptarū, lationi ī propriarum, & secundum alterum cōuenientium. Ep. Pulchre adiectum est: & vdeo r̄ mihi plane intellegere: diffiniōne que intellectum hunc haberi, tps numerus est prīi motus secundū successionis partes sumptus. One. Sane admodum. Cō Quid pr̄sens primo? Ep. Est ī partibile, pr̄teritū futuro connectens. One. Quemadmodum edū punctū ī linea ptem extensiōis priorem linēē cōiungit, & posteriorē: ita id ī partibile, qđ nobis adiacet, tps successiōis partes, priorem scilicet & posteriorē simul necit: quarum quidem partium tps prius diximus esse numerum, & id ī partibile, pr̄sens primo nuncupamus. Cō Quomodo interpretaberis pr̄sens primo? Ep. Nunc, īstā adiacens. One. Cō Quid pr̄sens secundo? Ep. Est tps a dicto ī partibile vtrīque non multum distans. One. Vthora, vt minutū. Et pr̄sens hoc secundo modo, tps nomen est, primo autem modo non. Cō Quo modo interpretatur pr̄sens secundo? Ep. Nunc. One. Est enim nunc homonymum vt pr̄sens: modo ī partibile, modo tempus significans. Cō Quid pr̄teritū? Ep. Est tempus pr̄sens pars prior. One. Cō Quid futurum? Ep. Est tps pr̄sens pars posterior. One. Id profecto temporis pr̄sens quod nunc, & ī partibile nōcō adiacens antecedit, pr̄teritū dicitur, & temporis pr̄sens pars prior. Et qđ idem

nunc & ī partibile presentis tēporis sequitur: futurū dicitur, & temporis presentis pars posterior. Cō Te id tamē aduertere licet, bifariam dici & pr̄teritū & futurū, actu videlicet, & potentia. Et pr̄teritū actu, & futurum actu, nūc diffinita sunt: & sunt, quemadmodum pr̄sens, cuius sunt partes. Ep. Cō Habet ne ergo pr̄sens suas successiōis partes simul, quas prius simul esse posse negauimus. One. Habet si huius bone filii, vt in toto: non autem simul secundū successionem, quemadmodum aliquā dimēsiō, tuo media ipsam constitutentia simul vt in toto habet: non tamen illa simul habet secundum extensionem, sed extra se sunt, & se non occupantia, ita successiōis partes pr̄sens secundum successionem extra se sunt, & quasi se non occuentes. Ep. Recte iam concipiō, aperi modo quid pr̄teritū potentia, quidve potentia futurū. One. Cō Omnino pr̄teritū potentia tempus id dicimus, quod fuit, Quid p̄tē & cuius nō nihil omnino est. Cō Et id futurum potētia, quod erit, sed nō nihil adhuc est. rū p̄tē Ep. Et quid si cepero totum tempus a tuo natali ad nunc usque quod nobis adiacet? Quid fū One. Tempus id non omnino pr̄teritū actu, neq; omnino pr̄teritū potētia, sed ipsum dicere deberes partim actu, & partim potentia pr̄teritū. Ep. Intelligere vdeo. O nero, Fingetib⁹ charissime filiū vnam līneam ante oculos tuos quietos & immobiliter stantes directe porrectā sine termino quidem a te perceptibili, hoc modo:

F A D C B E

Visus tuus ex vtraque parte ī aliquo signo porrecte lineæ deficit: vt ī a & b. Sitā que c ī visus medio ab vtroque percepti spatiū extremo æquidistant, ipsum c est vt pr̄sens primo, a b vt pr̄sens secundo, c a vt pr̄teritū actu. c b vt actu futurū. a f pr̄teritū potentia. & b e potentia futurū. Et si intelligas lineam moueri fversus, quoque signum e perueniat ad punctum b lineæ oculi, tunc b e fieri actu futurū, quod prius futurū erat potentia: & a d potentia pr̄teritū, quod prius erat actu pr̄teritū. Ep. Descriptionem intelligere vdeo. One. Fili, si comprehendere posses, prompta dictorum de tempore cognoscendorum analogia est: suam tamen Aristoteles assignaret ī circulo. Epipo. Haud satis intelligo. Onero. Nec cura modo, sed sine nos procedere. Cō Quæ sunt ī tempore? Ep. Quæ ī enibrantur ī tempore. One. Cō Quæ sunt ea quæ mensurantur tempore? Ep. Ea ipsa sunt quæ incipiunt & desinunt ī tempore: aut quorum ipsa tempus duratio est. One. Ut res sensibiles, & rerum sensibilium motus incipiunt ac desinunt ī tempore: & orbium cælestium suorumque motuum tempus duratio & mensura est. Idcirco hæc omnia & sunt in tempore, & mensurantur tempore: hæc quidem vt mensura æquante, illa vero vt mensura superante. Ep. Vis ergo omnium & cæli & terræ & sensibilium duracionem esse tempus: quod tamen extra terram & sensibilia omnia existit. Onero. Dictorum omnium, omnisque corporeæ substantiæ, soli primo mobili intrinseca duratio: cæteris autem omnibus extrinseca: quemadmodum tua dīmensio tuæ materiæ, coloris, caloris, et reliquorum tuorum sensibilium accidentium extensio est, soli tuæ materiæ intrinseca, nam soli materiæ inest: cæteris autem extrinseca est. Ep. Cō Sed an omnia sint ī tempore? One. Multum o filii refert: sicut non omnia dīmensia sunt extensio, sed meministi nos dimensiones rebus ad occupandū et desecandum additas esse dixisse? Ep. Memini. One. Et dimensiones replentia ī impedimento esse: et que a dimensionum conditione et natura recederent, magis replere, magisque plena esse? Ep. Et hoc memini. One. Quia vna dīmensio cum alia dimēsiōne simul esse non potest. Ep. Secundum extensiōnem videlicet. One. Cō Neque vna successiō simul cum altera secundū successionem: vt dies hesterna simul cum hodierna nullō

Quod di
uerso mo
do resine
intēpore:

materiæ intrinseca, nam soli materiæ inest: cæteris autem extrinseca est. Ep. Cō Sed an omnia sint ī tempore? One. Multum o filii refert: sicut non omnia dīmensia sunt extensio, sed meministi nos dimensiones rebus ad occupandū et desecandum additas esse dixisse? Ep. Memini. One. Et dimensiones replentia ī impedimento esse: et que a dimensionum conditione et natura recederent, magis replere, magisque plena esse? Ep. Et hoc memini. One. Quia vna dīmensio cum alia dimēsiōne simul esse non potest. Ep. Secundum extensiōnem videlicet. One. Cō Neque vna successiō simul cum altera secundū successionem: vt dies hesterna simul cum hodierna nullō

Ingenio esse potest. Ep. Verissimum est. Onero. Tota igitur temporalis duratio simul esse non potest, aut aliquius temporis duæ simul medietates: vt neque due simul corporis medietates. Ep. Verum. O ne. Corporis scilicet secundum extensionem, & temporis secundum successionem. Impedit igitur tempus durationem: perindeatq; corpus replentiam. ¶ Ep. Videtur. One. Videturq; tempus rebus concessum, quo ipsarum una duratio ita occupet, vt alteram secum nimirum admittat, vtque secerit in partes, vt in annos, menses, dies, horas, minuta: quemadmodum omnis dimensio in infinitum secabilis est. Ep. Omnino. One. Ad durandum ergo successio & tempus minime requiruntur, vt neque ad replendum dimensio. Ep. Minime requiruntur. One. Nonne ergo quorum duratio a successionis & temporis conditione & natura recedit, magis durabunt, quandoquidem successio & tempus durationem impediunt? Ep. Videtur, vt de luminis replentia, et dimensione. One. Et si magis adhuc redundat, magis suapte natura durabit. Ep. Magis. One. Et si in infinitum duratio illa a successionis et temporis natura et conditione (quæ durationi, vt diximus, impedimentum obstatu quoque sunt) recedit, euaditurque semotus Ep. In infinitum durabit. Onero. Enimvero oem duratione cotinebit: et cuilibet durationi semper aderit, neq; vlla duratione contineri poterit: vt neq; infinita plenitudo dimensione: neq; abylla excludi vñquæ. Et amice, si scire cupis (et cupis vt arbitror) quæ ea sint entia, sua duratione a successione et tempore recedentia, sunt illa beata et supramundana entia: quorū duratio et ævum sic se ad nostrā temporanā durationem habet, sicut sua plenitudo ad nostrā dimensionem et corporeā plenitudinem. Et id quod infinitum ab omni successione, tempore, et ævo semotum recedit, deus ipse est: omnis æui, successionis, et temporis fons et origo, infinita durationis immensitas, et æternitas: cui omnia et præterita et futura præsentia sunt, vt omni dimensioni præfens adest: qui nulla duratione, aut tempore, aut ævo contineri potest, neq; a quoquam excludi: cuius quidem infinitam sempiternitatem, res caducæ et censibiles in hac paucula (quam vides) temporalis durationis functione imitantur, et celestes corporeæ substantiae in toto tempore, totaq; temporis successione, et entia illa beata et supramundana in toto supertemporali quo, maiore æternitatis similitudine. Ep. Gratissima sunt hæc: sed quæ non facilime infirmus (vt de plenitudine diximus) capiat mentis obtutus. Oner. Gratissima filii, et ad quæ, et altiora multo nostræ philosophiae contendit conatus. Sed hec nunc pro tua mediocri introductione satis esse videtur. Tu hæc interim digere, et digesta me morie manda. Et cum voles abiito, nisi quicquam tibi relatum est querendum. Ep. Nihil omnino. abeo: et quæ mones, memorie mundare curabo.

¶ Dialogi physicae introductionis, finis.

DIALOGI DIFFICILIVM PHYSICALIUM INTRODUCTORIj, ANNOTAT.

CAnalogia, certa rei ad rem proportionis, quæ incerta certis probat: a Platone mirificæ inchoata, ab Aristotele completa, multis ignota, et a plerisque philosophorum occultata. **C**Proteus filius Oceanus et Tethys, vates maximus, non nisi coactus vi-ctusque volens ora veridica soluere. **C**Milo Crotoniensis athleta fortissimus: quæ nudæ manus ictu in certamine olympico taurum interfecit: stadio uno, spiritu re-tento portauit: quem totum die illo comedit.

DIALOGVS IACOBI FABRI STAPULENSIS DIFFICILIVM PHYSICALIUM INTRODUCTORIUS, ADIECTIS IODOCI CLICHOUÆ NEOPORTUNENSIS SCHOLIJS.

Enantius. Homophron. Neania. Oneropolus.

Viam me huius hospitio suscepis, o Homophron, deo semper æterna gratias ago, habeoque tibi. & semper habeo gratiam: maiorem quidem semper habiturus, immo vero maximam, si prius quam a tua domo recessero, & me meæ domi recepero, ope tua Oneropolum videam. Ho. Non modo video, sed & eius familiaritate vt voles utaris, vir enim humanissimus es, & me vt Heinenu fratrem quidem grandorem natu, summa benevolentia prosequitur & amat. Enan, O opportune, sed scis cur id tantopere optari? quia si domum concessero, vix aliquando ad vos sum redditurus, sic grandæua sum ætate, & me ad remotiora loca saepius transferre defessa ætas non patitur, fragile mihi domicilium est, vt quod propediem mihi ruinam minetur, & quod vbi me transferendo saepius agitarem, veluti valido per flatum vento statim illi sum corrueret. Homo. Verum aïs, ego & tuo Enanti fragile & vetustate caducum corpus habemus, anima autem ipsa non senescit, nosque corporis maleficio & demotione aliquando mori oportet, quando autem, nescimus: nisi quod nos, qui multos iam viximus annos, & veluti currentes, vt spatiū transegimus, multos nobis non superesse cognoscimus quos in futurum vivamus. Enan. Ita natura vult, & recta ratio iubet. Sed audi potius quid dicturus sim. In hac tam grandæua ætate non vidi qui me maiore voluptate affecterit tuo filio, neque id assentandi gratia dictu putat, quia eius pater sis, & eius probam indolem libenter tudias. Ego propter ætatem ipsum accersens dixi, O fili Neania ad me venias, plane dic mihi quæ so si pulchritudin literarum ludo indulges, si ipsum colis. Colo inquit, probe in q; facis, si hanc tu a pulchri a nuem tam virtutibus & scientijs adornare conaris. sed quæ disciplinam in i. q; profiteris? an grammaticam, rhetorica, poeticam? Quid? quadam benignitate respedit in his. Enanti non amplius versor, aliquando sum versatus, meū siquidem nunc studiū circa philosophiam intentū est. Ipsum vlerius interrogo, ad singulæ modo quædam mirabilis et mihi insuetu præceptissime respödit, meq; suis responsionibus attonitum reddidit. Quod cum persens puer, o, inquit, Enanti, si Oneropolu presens audias (præceptor nempe meus est Oneropolus) te in maiorem admiratione conuersurus es. Ex illa certe hora videri Oneropolis validu et admirabile desideriu concepi. Turpe mihi video, senem virum, puerum admirari, siquidem admiratio ex ignorantia nascitur, eorum etiam quæ pueri mihi cognoscere videntur, Sed turpius, suam ignorantiam d' sua se pulchra seruare, mihi visum est. Puerum tameñ, fateor, sum admiratus. Tu igitur cu Oneropolum cognoscas, maturemus gressum ad ipsum, vt et videamus, et pariter (vt pollicitus es) ipsum audiamus. Ho. Maturemus. Enan. Iube puerum vna nobiscum venire. Ho. Heus Neania. Ne. Presto adsum pater. Ho. I celer, precurse, cūcū. Oneropolu me vna cu amico hospite Enatio nunc ipsum visitatus. Ne. Nunc isho. Ho. Iam puer nunciauit. Ecce Oneropolum egredientem huc facie facilius in. One. O vos Homophron & Enati, gaudio me afficitis multo, & multum fecitis vt amici, quando ad hoc meum domicilium vos cōuertitis: hæc mihi profecto animorū benevolentia, nullo auro, nulloq; pretio æstimanda est. Ho. Voluit te, o Oneropolie, Enantius videre, qui cum doctus sit, omnes doctos viros amat, atq; cum doctis libens conuersatur. One. Eum ipsum a multo tempore itidē videre cupiebam: & tibi debeo gratiam referre, qui hunc ipsum ad me adduxeris: qui cum doctus sit, ab ipso poterimus aliquid obtainere. Ena. Qualiter absente Homophron predicabat, tale præsens intueror. Sed o Oneropole nequaq; a me quisq; discere possis. Homophroni nuper narrabam quod pacto puer qui te audierat, admiratione mea pene stupidum & attonitum reddiderit: tanto magis id facturus es, o Oneropole, & me de ignorantia

mūltorū liberaturus. Ho. Tu Onēropole nūc (vt putām⁹) alienis negotijs minime es occupatus. One. Neq; domesticis quidē: verum enīmuero optabā aliquē huc aduenturum, quo cū mutuos sermones agitarē. Ho. Et nos itidem tecū conferre optamus. Obsequere igitur Enantio, & mihi: & in tuo docendi genere aperias nonnullas, quē Enantius summopere cognoscere desiderat. Neq; multū in accessorio sermone laboremus. Enā. Nos id efflagitamus, & nos huc hac de re venimus, gratificare igit̄ Homophroni. One. Quandoquidē ita vultis, nō possum vobis nō morē gerere: modo id possim, quod me rogatis. Sed eamus intro, sunt subsellia quibus insidemus, quiescamusq; Vos modo explicitis qua in re vobis gratificari queā. Enan. Si quātū ratis naturā nobis aperueris. hinc a puerō in admirationem sum adductus. One. Vt vtrīq; ergo gratificer, a quātūtatis aperienda natura hoc pacto sumamus ex ordī.

 Vantitatū hec est cōtinua, hec vero discreta. Enan. Discretā nūc omittamus, & cōtinuę naturā prosequere. One. Continuarū hæc linea, hec superficies, hec corpus, illa vero tēpus. Et līneam, superficiē, & corpus, dimensiones nuncupamus: quarū forte naturā prius audire desideras. Enan. Id ipsum. Sed interroga puerū obsecro: in hoc vel gratifica bere nō parū Homophroni, cognoscetq; de filio me nimis vera locutū. Gratū ne tibi hoc factū putabis Homophrō. Ho. Gratū. One. Dicage o Neaniam, quādō tuo patrī & Enātio gratū est. Cur dīmēsiones, vt longitudo, latitudo, & profundū, rebus sūnt tribute? Ne. Quo res ipse dīmēsiones sūnt lōge, latē, atq; profundē, quo res occupent, distrahan̄, atque secen̄: vt albedo rebus tributa est, quo res albae sūnt, & visu discernant̄. One. Etsi oēs ad distrahendū rebus sensibilibus cōcessas sūnt, maxime omnīū corpus ad occupādū tributū esse videā. nā corpora nunq; sese occupare & simul esse natura permittrit. Sed an si vñus sol in oriente situs luceret, & alter in occidente: an inq; vtrīq; lumē, nostrū cōcaū offunderet? Ne. Vtrīq;. One. Etiā si lumina ilia collustrātia diuersarū essent naturarū? Ne. Etiā. One. Et vbiq; in nostro cōca uovnū illorum lumen adest, illuc adest & alterū. Ne. Adest certe: quēadmodum per totā manū mēā & vbiq; simul adest color & calor, & vbiq; in lacte cādor & dulcedo. One. Quo pacto id potius eveniat, q; de me & te, vtv bīcunque nīm sit vñus, si mul alter nunq; esse possit? Ne. Nō sine ratione. Nā lamina illa, color, calor, cādor, dulcedo, & similia, neque dīmēsiones sūnt, neque in se dīmēsiones habēt: nos aut dīmēsiones habemus: quē cū se occupate nequeāt, nos simul esse minime q; mitūt. One. Sed quid! replēt lumina illa, calor, color, cādor & similia? Ne. Replēt, & quidē suapte natura: at nō occupant. One. Et tua anima, tuaque potētia? Ne. Et hæc quidē: vt quantū in eis dīmēsiones replēt, tñ & mea anima, & mea potentia, & quēcunque illis dimensionib; in me coniuncta sūnt: neque quidē hec se occupāt, nam dimensiones nō sūnt. One. Dimensionib; ergo, vt replēt, tibi nō egere videntur. Ne. Scilicet: quin potius officiunt, nocētque. One. Subaltis ergo nostris dimensionib; Homophron, Enantius, ego & tu simul idē repleri possemus: vt vñiſ cuiusque nostrum simus actus cum actu, & potētia cum potentia adesset. Ne. Nihil prohibet, nam nos non occuparemus, neque alter alteri ī impedimento esset, quo minus si mul esse possemus: vt neque lumen lumen. One. Et censes (vt arbitrō) quāe a natura dīmēsionē & corporeā mole recedūt, magis suapte natura replere. Ne. Cēf eo. nec ab ī quidē: cū dimensiones plenitudini & replētā obstatculo præpedimentoque sīnt. One. Et quē magis a dimensionū cōditione, q; lumina illa posita recederet, magis vti quē replēt. Ne. Magis. One. At quāe neque sua natura, neque per alterū dīmēsionē sūnt, magis a dimensionū cōditione recedunt. Ne. Magis certe. One. Magis ergo replēt. Ne. Fateor. One. Etsi quid adhuc in infinitū magis a dīmēsionum cōditionē recedret, quē plenitudini replētēq; officiūt. Ne. Id ī infinitū repleret, īmo id pīm infinita plenitudo esset. One. Vides ergo chare Homophronis fili q; facile sit caelestes

supra mundānasque beatas intelligētias cālos replere, quandoquidem hoc sensibilē lumē tamē facile nostrū concavū offundens, minus a dimensionū conditione atq; natura recedat? Vides rursus quomodo deus omniū rerum principiū, infinita sit plenitudo: omnia idcirco replens: quē neq; cāli & tera capiat, ītra mundū totus extens, tot⁹ & extra, huncq; mundū factū ī atomo. Ne. Haud hoc vltimū intelligo. One. Suā plenitudinis scilicet. Hec forte & similia o Enantia puerō audiūsse portuisti, si hac de re ipsum tentaueris. Enan. Audiūs equidē, & alia, & sp modo mirabilē, more tuo, ī fine aliquid dīuīnū conficiebat. Sed tu age, tealiquantulū de animi nostri plenitudine loquentē audiam. One. Vt tibi placet. Mihi siquidē videtur nostra anima magis suapte natura a dimensionū natura & conditione recedere, q; bouis Leonis, aut cuiusq; alterius aīalis aīa, vt cui nīshīvnīquā distrahi, aut addi quicq; possit: coercēt tamen continetur q; dimensionum finibus. Enan. Magis recedere arbitror. 6 One. Quod nō distrahitur, hoc habet qua cū superioribus mētibus cōuenit, q; vero dīmēsione coercet cōtineturq; qua cū inferioribus formis. Enā. Quid aīs coercet? One. Per accidens videlicet. nā nostra aīa nostris dimensionibus cōiungitū partim sicut albedo, partī vero alio modo. nā corpus dīmēsium informat, & sua plenitudo, suoque replētia tanta est, quātū corpus ipsum, corporisq; dīmēsio. Et si corpus excrescere quantūlibet intelligam⁹, ipsa nullo addito totū repletura est, & si quātūlibet minui, neq; plus in musculo corpore replebit, excrementa tñ & decremēta natura determinata īunt. Habet igitur ratione dimensionū, vt non plus quā sūum corpus (sive magnū sit, sive paruum) replet. Enā. Et dīceres forte aīam quantā per accidens. One. Nihil obstat. nam dimensionib; coniungitū, eiusq; dimensionib; arceatur atque continetur plenitudo, sed non defecatur, distrahiturq; (vt & ceterē forme) dīmēsionū distractiōe. Sed si superior supramundanaque ī etiū aliqua sit in oriente, totā ponemus esse in oriente, nā partes non habet. Enā. Verū aīs. One. Et si in occidente, totam ī occidente, & vbiq; fuerit, totam. Enan. Vbiq; fuerit, ponemus totam. Sed quid tum? One. Et cum nostra anima cāterarum inferiorum formarū sit maxieva (vt quē partibus careat, quibus distrahi, diuellique possit) & ipsa vbiq; ī nostro sit corpe, ipsa tota erit ī toto corpore, & tota ī qualibet corporis parte, quēadmodum intelligētia tota ī toto cālo, & tota ī qualibet cāli parte. Vt enim cālum ad intelligentiam, ita corpus hoc nostrum ad animam. hoc tamen interest, q; supramundana mens, celi dimensionib; non cōiungitū, illis non coercetur aut continetur, quod mens nostra suis coniuncta dimensionib; sustinet & patitur Enan. Videor concipere quomodo nostra anima tota sit ī toto corpore, totaque rursum ī qualibet corporis parte, quod ad hanc vīsque aīatem elangui cognoscere, et 8 me hac ignoratiā & gritudine (fateor) pulchre soluisti. One. Sed quid de pūcto? Enan. Tuū expecto iudicium. Onero. Perparum mihi replere videtur: sed potius esse replētia terminus: nam linea, quē longitudine tantum replēt. Enan. Et mihi quidē ita videtur. One. Quod igitur horum magis plenū, magisque replēt? an pūctus, linea, superficies, an corpus? Enan. Corpus. One. Nā sua plenitudo trībus perfecta consurgit, longitudine, latitudine, & profundo, replēt enim secundū longum, & latum, & profundū. Deinde superficies: cuius plenitudo duobus cōtentā, tantum longitudine & latitudine replēt. mox linea vno, sola longitudine replens. Et horum omnium vltimum locum obtinet punctum, minime sua natura plenū. Enan. Ita videtur. One. Vtrū, ergo illorum, an pūctūm, an corpus, superioribus mentibus & animae nostrae similius esse putas? Enā. Ego ratiocinatione tua huc adductus, corpus similius esse puto, nam maxime dimensionum plenū, replētāque habens conclusiōt: punctum autem omnium minime: mentes autem superiores: & anima nostra, maxime plenae. One. Ergo tibi videtur, superiores mentes & animā melius per corporis inuestigari posse & concipi, q; per punctum. Qui autem id per punctum efficeret

molitur, tentaret id efficere per id quod remotius est atque dissimilus. Enan. Tentaret profecto, ideoque id satius efficieret per corpus. One. Vides ergo quoniam nostra anima, superiorum & inferiorum media est his affinis, quia materie coiuncta, dimensionibus 10 arceatur, cotineaturque illis vero, quae impersit nullas (ut & celestes formae) quibus distractatur partes habent: vinculum omnino & celestis & sensibilis creature. Ena. Hec mihi o Oneropole audire gratissimum est. Sed age, si a nostro coeauo dimensiones sub latas intelligamus (quod tamen fieri natura non posse nulli dubium est, in nulliusque controvergia venit) quid tu an nostrum concauum plenum, an vacuum putas? Enan. Et tu quid eo in casu sentires? One. Plenum: substantia. ut materia, & rerum formis, nam a dimensionibus plenitudinem replentiaque non habere confessi sumus: vacuum autem corpore dimenso. Enan. Gaudeo hec a te cognoscete. Sed tunc materia & rerum formae nullo pacto occupant. One. Neque vello pacto quidem distractri diuelliique possunt, immo sicut dimensione rerum continuatio est, ita quoque rerum distractio atque divisione. Ena. Quo pacto igitur tunc materia totum nostrum concauum replens, a superiore substantia differet? & eius repletia ab illius repletia? One. Longo interstitio. Nam ipsa semper dimensionibus coniungit nata est, eas in se recipere, earum sectione secari, & occupatione occupare. Intelligentiae autem et superiori substantiae nihil taliter conuenire potest: sicut neque alba neque nigra, calida aut frigida vnamque esse potest. Enan. Nunquam sane. One. Videntur ergo divisione et partes quantitatem sequi. Enan. Proculdubio. One. Sed haec divisione, et haec partes, quantitatem discretam: haec rursus divisione, et haec partes, ut distractae, discissaeque, continuam. Quo sit ut separatae eo quo posuimus modo materiae, hoc modo partes nullae sint, nam secari, diuelliique non potest. Enan. Discretam quantitatem alio loco determinandam postulauimus. Sed tu modo dic obsecro, habebet ne materia hoc modo separata partes? One. Idcirco addidi hanc divisionem, hasque partes, quantitatē discretā sequi. Ena. Quo pacto? Non perpendo quid velis. perpendis tu Homophron? Ho. haud adhuc Enati, sed nobis claritus aperiet. Fac nobis o Oneropole, claram huiusc rei intelligentiam. One. Rem queritis faciemus, ad quam graues scirpi, grauesque insurgunt difficultates, morem tamen gerant, vt eunque potero facere quod optatis, capio materialiam dimensionem a b, inter nos et caeli concauam contentam, quam in quaque partes a, c, d, e, b, dimensionis divisione intelligo divisibilem, vocoque materialiam sub dimensione a, cōsimiliter materialia a, et contenta sub c, materialia c, et ita deinceps. manifestum est materialiam a non esse materialia c, nam simul distractione dimensionis a, distractheretur seorsum a c, ei pari ratione seorsum a d, quare materia cnō est materia d, et de reliquis idem subit iudicium. Enan. Idem One. Subtracta ergo dimensione a tota materia ab, remanet tota materia a c d e b totum non occupando replens. Ena. Remanet. One. Remanet etiam materia a, et materia c, et d, et e, et b, et materia a non est materia c: neque c materia d, ut neque prius. Fieri enim nequit ut quae prius diuersae distractaque sunt, vnamque fiat idem. Et de e & b idem subit iudicium. Enan. Proculdubio. One. Et partes illae diuersae totam materialiam a b constituentes (ut diuersae dimensionis partes totam dimensionem) distractio nis distractionisque partes dicuntur neque ut, ut quae nullo pacto defecari, distractaque valeat. Enan. Rationabile videtur. One. Partes igitur, diuersae discretionis erunt, & secundum numerum sumptae, & divisione illa, secundum quantitatem discretam intellecta, Ena. Oportet. One. Intelligis ergo, cur prius dixerim hanc divisionem, hasque partes quantitatem discretam sequi? Ena. Arbitror utrumque nostrum mediocriter conciliare. Sed forte neuter nostrum sentit, quis grauus scirpus, quaeve grauus difficultas inde emergat. One. Maxima pfecto, secretissima, & latetissima: quoniam videlicet vnum sit multa: quā quidem sophistae sophistica tractat, & philosophi occulte et profundae. Enan. Apertius id nobis intelligendum cōmitte. One. Ut possum, id addubitant, ne quemadmodum partes repletiae materiae a, c, d, e, & b, multae sunt et diuersae

nametsi nunquam dimensionibus substrata subiectaque esset materia, an id plenitudini intelligentie & anime copet: vt si sit corpus meum secundum dimensionem & materialiam in quatuor partes g, h, i, K, diuisibile: non vobis dubium est aliud me potest esse & materia esse sub g, aliud sub h, aliud sub i, & aliud sub K: quatuorque esse potentiae diuersas replentiae partes. Enan. Non dubium. One. Sed vobis dubium est an aliud anima sit sub g, aliud sub h, aliud sub i, & aliud sub K. Enan. Id nos angit. One. Sed quid tandem vobis videtur? Enan. Mihi quidem sic esse oportere: quid autem Homophron sentiat, nescio. Homophron. Idem quoque. One. Non igitur anima est sub h, neque h sub i. Enan. sic est. One. Euanuit igitur superior sermo, neque id plane verum est, nostram animam totam esse in toto corpore, totaque in qualibet corporis parte: quemadmodum tam supra confessi fuimus: sed tota erit in toto, & partes in partibus: immo cum materia quedam sit partium infinitas ex quibus constat, similibus tamen natura (sicut linea ex infinitis partialibus constat lineis) ita quoque anima nostra quedam erit partium infinitas, ex quibus suo modo (ut materia ex suis) subsistet, tametsi cum dimensione (ut materie partes) distractibiles non sint, quod si vobis absurdum videatur, neuter vestrum recte sensit. Enan. Neuter, ut opinor, & nos belle ad concessorum opposita deduxisti. Sed nunquid aliud & aliud repletiae animae nostrae esse oportet sub g, sub h, sub i, sub K, One. Non: si ut oportet redarguti sumus. Enan. Os ēde ergo nobis, si potes, quoniam id non oporteat: & nos hac ignorantia libera. One. Graue onus imponitis: id tamē quoniam docunque efficere molias. Enan. Sat nobis erit Onero. Recte ne dictum putatis, rerum omnium principium, infinitam plenitudinem esse, omniasque replere? Enan. Recte. Onero. Et id ipsum, vnum, est. Enan. Imo maxime vnum. Onero. Quod autem maxime vnum est, fieri nequit ut partes vllas habeat, nam iam potius multa esset, & non ipsum maxime vnum. Enan. Est. One. Et tamen eius plenitudo atque repletia adebet parti materiae a, & c, & d, & e, & b: quādoquidem infinita est, & omnibus adebet. Enan. Adebet proculdubio. One. Et tamen non aliud & aliud plenitudinis eius repletiae, nam partes haberet. Enan. Sic est. One. Non igitur si aliquius plenitudo & repletia aliqui toti dimensione assit, oportet cuilibet dimensione si mediaram, tertiarum, aut quartarum, aliud & aliud plenitudinis illius respondere. Enan. Non certe oportet. One. Et ita de intelligentia & nostra anima: quae si secus repletam, diuersaque numeri plenitudinis partes haberent, quilibet esset quedam partium infinitas, & potius infinita quam vnum. Enan. Recte dixisti nos in grauem vniuersitatem & multorum incidisse difficultatem. One. Grauius haec fuit (nec immerito) antequam philosophorum difficultas, ut Parmenidis Pythagorei, et zenonis Eleate. Vides ergo quoniam anima nostra sit punctum, corpus nostrum replens: & intelligentia punctum replens celum. deus autem punctum, totum replens vniuersum: punctum autem ubique in analogia. Enan. Effectisti quod postulabamus, reddidisti que nos tua response cōtentos. graues quae ex dictis emergere possent difficultates, nunc missas faciamus, & aliquid leuius tractemus. One. Quidnam? Ena. Cum nobis de dimensione inciderit sermo, quam trinam posuisti, longitudinem, latitudinem, & proximam: itidem lineam, superficiem, & corpus: & punctum omnium videatur esse terminus: nobis gratificabere, si eius naturam explicemus. One. Summopere cuperem vobis obsequendo placere, & vobiscum conferendo veritatem inquirere. Sed forte o Enati, harum rerum longi temporis usus te fecit peritum, aut proprij ingenij excellēs bonitas, aut ex aliorum libris (qui perquirendi studiosus es) iam optime didicisti: & solum nostrum dogma examinare tentas. Enan. Non ita est, per amicitiam nostram, o Oneropole. Verum ubi ceteris meo more corrarius sum, ego tecum una & Homophron libenter concordamus: & ego id abs te promunere requireo, ut tuam deponas sententiam. Ho. Ego itidem requiro. One. Quandoquidem me serio requiritis, qualēcunque tamen meam deponam sententiam, hinc mihi occupans exordium,

b
e
d
c
a

Parmenides.
Zeno.

Primae partis secundi dialogi scholia. iij. Et si omnes ad distraherendum rebus sensibilibus concessa sint. Rebus sensibilibus, rebus naturalibus, quibus & linea & superficies & corpus accommodata sunt, quo distrahanter & diuellantur ab inicem per separacionem partium, caelestibus autem ad eum finem minime, quia celum nequaquam diuelli natum est, & in partes qua separantur, distrahi, rameis ratione dimensionis in partes quantitatis qua semper coniunctae manent, distractatur. Res autem facere dimensiones, & occupantes, conuenit quantitatibus, hoc quidem corpori, illud autem omnibus, tam in comparatione ad res sensibiles, quam caelestes. iiiij. Repleret, & quidem suapte natura, at non occupant. Replere est aliquid toti adesse, & se per totum diffundere, ut nihil sit repleri, in quo non sit aliquid replens, ut lumen replet aerem, albedo autem dulcedo lac. Occupare autem est aliquod spaciū oppendendo, alterum secum eiusdem generis simul & secundum cundem situm non admittere, ut dimensionis pedalis in ligno occupat, & alteram dimensionem in eodem subiecto & secundum eandem positionem haud quam admittat. Ceterum ponitur in litera quinque plenitudinem gradus, quibus ad summam concepsit & immensam plenitudinem contemplandam. Primo & infimo loco ponuntur dimensiones, qua sunt in summa diuina plenitudinis vestigium, quod sua occupatione veriorem replentiam praepediant. Secundo loco qualitates & lumina, qua dimensiones ratione replendi exuperant, quod non occupent, neque vna alteri obstatulum præster quo minus idem replent. Tertium anima rationalis plenitudinis locum sortitur, verius quidem quam lumen, replens, nam lumen in diuersas numero partes distrahit ad dimensionis partitionem, anima autem rationalis huiusmodi distinctione est expers. Quarto loco ponuntur mentes supermundane, neque per se, neque per accidentem dimensionibus obnoxie, sed peritus ab eis leceret, & magis ab earum conditione, quam anima rationalis discendent, & proinde magis replentes. Quintum autem & supremum plenitudinis locum obtinet ipse deus, qui maxima & infinita est plenitudo, omnia & cum omnibus replens. Cuius sane plenitudo cum mundo claudi nequeat, non est inclusa mundo. Et cum sese per totum mundum diffundat, non est ab eodem exclusa. Cuius itidem plenitudinem insinuarunt Pythagorei, et hoc descriptione, quod deus est sphaera, cuius centrum est ubiq, & circunferentia non quam. Sphaeram quidem nominant deum, ad maximam eius unitatem & perfectionem declarant, quod sphaera figurarum omnium sit perfectissima, per centrum autem innuit eius individuum & simplicissimum plenitudinem, sese per omnia diffundentem, per circunferentiam vero, quam nusquam esse ponunt, designant diuina plenitudinis immensitatem atque infinitudinem, nullis coercitam limitibus, & quosvis terminos effugientem. Id plane

Quique grad⁹ ple
nitudin⁹.

Pythagorei.

Mātuan⁹. Mantuanus hoc carmine eleganter annotauit.

Sicut tota per artus

Corporeos mens vna subit, sic vnu in vna
Mundi mole deus, mundo tamen amplior ipso,
Tendit in immensum, nulloque includit arcu.
Sphaeradeus viuens, centri tumor occupat omnem,

Curuatura locum nescit

Pōrro hanc diuinę plenitudinis per omnia expansam diffusamque exuberantiam non subiecte sunt sacra eloquia, sed ipsam multifariam & variis testimonis explicuerunt. Siquidem testificatur Moyses populo Israelitico, quod dominus ipse est deus in celo sursum, & in terra deorum. Et per prophetam protestatur de se deus, Caelum, inquit, & terram ego impleo. quod & angelici spiritus augustissimam dei maiestatem assiduis laudibus & venerantibus, proclamant dientes. Pleini sunt caeli & terra gloria tua. Diuino quoque afflatus spiritu propheta, in psalmis admirabundus exclamat. Quo ibo a spiritu tuo, & quo a facie tua fugiam? Si ascendero in celum, tu illies es, si descendero in infernum, ades. Si sumpsero penas meas diluculo, & habitauero in extremis mariis, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Et a sapiente spiritus domini orbem terrarum replere dicitur. Attamen incomprehensibilem diuinę plenitudinis infinitatem neque celo neque terra concludi posse, nec toto mundi ambitu constringi. Salomon orans deum attestatur, iniquens Caelum, & caeli celorum te capere non possunt. Job quoque eidem accedit sententia dicens: Foris tamen veste dei comprehendes, & vslque ad perfectum, omnipotente repeteres. Excessior celo est, & quid facies? Profundior inferno, & vnde cognoscet? Longior terra mensura eius, & latior mari. Ex alijs itidem plerisque locis promptum est de immensa dei plenitudine testimonium sumere. Huncque mundum factum in atomo. Dicitur mundus esse factus in atomo diuinę plenitudinis, nam plenitudo mundi ad plenitudinem infinitam dei sese habet sicut punctum ad lineam infinitam, & plenitudo mundi imitatur summam & infinitam dei plenitudinem, duntaxat ut punctum lineam infinitam. Quod si plures essent mundi, omnium ipsorum plenitudines ad infinitam dei plenitudinem sese haberent ut plura puncta itidem ad lineam infinitam. vi. Partim sicut albedo, partim vero alio modo. Quemadmodum albedo coniuncta superficie ranta est per accidentem quanta superficies cui coextenditur, ita & anima rationalis tantumdem replet, atque ranta est, quantum corpus cui coniungitur. Id tamen interest, quod albedo non in forma corpus in quo est, neque cum eo totum substantiale constituit, anima autem rationalis in format corpus dimensionem, & cum eo totum hominem secundum substantiam componit. vii. Hoc tan-

men interest, quod supramundana mens. Præter litteræ differentiam, & id discriminis assignari potest inter intelligentiam ad cælum, & animam ad corpus, quod intelligentia non informat cælum sed duntaxat ei assit ut virtus extraria, anima autem rationalis non modo adest corpori, sed in format ipsum, eique vniōne substantiali coniungitur. Quare intelligentia ad cælum est ut nauita ad nauem, & auriga ad currum, anima autem rationalis est ut vis directiva currus, qua intelligatur esse in curru, & virtus gubernatrix nauis, quae concipiatur intime inesse naui. Et cum anima rationalis sit tota in toto corpore, & tota in qualibet eius parte, alio quodam modo in toto est, & alio in parte, siquidem in toto est corpore, & totaliter, quia inclusa, & tota in qualibet parte, sed non totaliter, cum etiam tota assit alii corporis partibus, corpora autem sic adest, quod nullus alteri, (quod non sit corporis pars) assit eius plenitudo. hinc neque inclusa est anima plenitudo capiti hominis, neque exclusa, & remoto quodam simulacro, anima rationalis in capite est ut summa dei plenitudo in mundo. x. His affinis, quod materiae coniuncta, dimensionibus arceatur, his, in superioribus, illis, superioribus. Est enim anima rationalis, supra formarum sensibilium, & in finimentiū celstium, & nexus vtriusque mundi, quem quidem vtrunque mundum si per lineam a summo in imum porrectam intelligas, anima rationalis est medium sive punctum inferiora superioribus connectens. hinc in sacris literis homo omnis creatura nomine designatur, cum iussi sunt apostoli ire in vniuersum mundum, & prædicare euangelium omni creatura. Et a beato Paulo identem homo creatura mundi inscipitur, cum inquit. Invisibilia enim dei, a creatura mundi, per ea que facta sunt, intellecta complicitur. xiiij. Nam simul distinctione dimensionis a, distraheretur seorum a c. Si dimensionis a separaretur a dimensione c per diuisionem, simul materia a distraheretur a materia c, non enim dimensionis sine materia subiecta distrahi posset, igitur materia a non est materia c, quandoquidem nihil a seipso distrahi possit. Similiter materia c non est materia d, nam si fiat dimensionis c ab ipsa dimensione d diuisione, tunc materia c etiam simul distraheretur a materia d. Eadem ratione materia d non est materia e, neque materia e materia b, cum una ab altera per diuisionem dimensionis separari possit, modo idem a seipso separari neque quam potest. Partes igitur, diuersæ discretionis erunt. Partes materiae separate a dimensionibus, erunt secundum substantiam diuersas, numero ut ante differentes, & ab initio discretæ, quandoquidem id quo eas coniugebar, scmorum sit per hypothesis. Hinc partes diuersæ discretionis dicuntur, quod res in numero (qui quantitas est discreta) numeratae, & ab initio diuisæ, & diuilio illa et secundum quantitatem discretionem intellecta. In easde non autem partes consistente adhuc dimensione diuilio sumpta, erat secundum quantitatem continuam. Et quanvis illarum materiarum partium vna aliquid repleret, quod non altera, & si aeris continentia substantiam a dimensionibus separata laterale coniungerent, vna pars substantiae mole vacantis adesse secundum replerit vni particula aeris, & altera alteri, quin immo si substantia illa dimensionibus praedita fuisset pedalis, partes materiae a dimensionibus subtractæ replerent aerem pedalem, non tamen idcirco consequens esset illas materiae partes adhuc esse quiescas, aut magnas. Nempe non dicitur quicquam quantum, quia assit rei quantæ, aut tantundem replet, alioquin anima rationalis esset quanta, sed quia intra se dimensionem habet, tanquam subiectum suam formam accidentalem. xiiiij. Quoadam sit partium infinitas, ex quibus constat. Infinitas, infinitudo, quia dimensionibus consuntur, in infinitum diuisionem recipit, & se semper præstat diuisibilem. xv. Vides ergo quomodo anima nostra sit punctum, corpus nostrum replens, nam ut punctum individuum est in partes extensionis, ita anima eiusque plenitudo in diuisibiliis in partes diuersas plenitudinis. Eadem ratione intelligentia dicitur punctum replens cœlum, nam eius plenitudo in partes diuelli non potest. Et deus est punctum replens vniuersum, nam omnino simplex, & individuum in differentes numero plenitudinis partes, ut punctum in diuendum est in partes extensionis. Quanvis enim punctum plenitudinis expers, ad cognoscendam rerum plenitudinem minime conueniat, quia tamen individuale est ad simplicitatem & individuum plenitudinis vnitatem intelligentiam apte conductit.

O ntinua sunt quorū vltima sunt vnum. Se tangentia vero quorū vltima sunt simul. ¶ Punctū est lineæ vltimum, cuius quidē pars nulla est. Nā si ptes vllas punctum haberet, ipm minime vltimum esse posset. ¶ Et linea est superficie vltimum, latitudinis expers. ¶ Superficies vero, corporis vltimum, spissitudinis, crassitudinisq; expers. Punctū si quidē natura est ad cōtinuādum, terminādum, & tāgēdum. cōtinuat em lineā, lineā terminat, ichoat, atq; fīnit. Et lineæ aut ī directum ptractæ, vt a c, & cb, aut angulum facientes, vt d e, & e f, se tangunt in puncto. nā c vnius vltimum, & c vltimum alteri, simul sunt: itidē et e vni⁹, et e alteri⁹. Lineæ vero natura est ad cōtinuādum, fermínādum, tāgēdum, et distraherendum: vt que secundum vnum secādi iteruallum sectionem recipiat. Enā. Ad cōtinuā-

dū scilicet superficiem, superficiem terminādū, & q̄ se (seu ī dīrectū p̄tensæ, seu ad angulū) superficies tāgant. Id te velle opinor. One. Id ipsū. Et superficies idētidē re b̄ accōmodata videſ quo corpus cōtinet, terminet, tāgat, quoque distrahat: nā duo sortita est secundī ūterualla. Corporis autē officium atq; natura non amplius conti-
nuare, terminare, aut esse tangendi medium: sed eo opus est ad occupandum & dis-
trahendum. Enan. Ita mihi cōsonum videtur. nam nihil corpore continuatur sed
corporis media, & ceteræ partes omnes, superficie cōtinuant: neq; corpus vllum,
corporis terminus est. One. Nam huiusmodi terminus quiddam corporis vltimū
esse debet, qđ nullum corpus esse potest. Neque corpora ad tangentium, vt puncta,
lineæ, aut superficies, cōducunt: nam simul esse non possunt: vt quæ sese occuparet
qđ natura non sinit. Enan. Sic est. Onero. Ad occupandum autem conducit corp^o,
vt qđ secum nunquam simul alterum corpus admittat. & ad distrahadum, qđ tri-
plex sortitum sit secādi interuallum. Enan. Sed utram Oneropole duarum vlti
marum cōditionum corpori accommodatiorem, magisq; propriā arbitraris? One.
Ego reor occupationem, nam omne corpus occupat: non autem distrahit omne,
vt cælestē: sed dunataxat distrahuntur diuellunturq; quæ fluxæ potētiae simul vna
qđ distrahibili addicta sunt. Enan. Ita mihi coniūctibā. Cne. Sed putas ne aliud esse
magis accōmodum, magisque p̄primum corporis officium, quam occupare, simulq;
cum altero corpore esse non posse? Enan. Quidnam aliud? Cne. Rē facere esse cor-
poreā, nam id nunq; a coniūctō corpore separari potest: alterum autem potest, et si
non naturæ ingenio, atque potestate. Enan. Quomodo hoc dīcis? One. Mens tua
suaptenāra non occupat. Enan. Non occupat. One. Et tuum atq; meum corpus
hoc pacto occupant. Enan. Vtrinque hoc pacto. Onero. Et mens tua & anima ita-
dem mea, per tuum & meum corpus occupant, ita vt tua anima simul cum mea idē
replere non possit, neque possit simul esse. Enan. Per accidens videlicet, qđ diu nris
corporeis molibus coniunctæ alligat æque fuerit. One. Et mēs nra magis a dīmen-
sionum conditione & natura recedit, & ad plenitudinē naturam accedit, qđ dīmēsio
a conditione & natura plenitudinē et replentia. Enan. Vide. Onero. Nec iniuria.
nam corpus p̄ seipsum plenum, replentiāq; habet: animus autem noster non per
se occupat. Enan. Haud dubium. One. Si igitur mens nostra ad corpus sese haberet
vt nunc corpus ad ipsum sese habet: sicut mens nostra nunc corporis conditionem
ita & corp^o tunc mētis sequeretur cōditionē. Enan. Consentaneum videtur. One.
At nūc mens corporea obiuta mole, p̄ corpus occupat: datque anima corp^o (vt ita
dixerim) replentiā occupantem. Enan. Concessum est. One. Daret igitur tunc mēs
corpori plenitudinē atque replentiā haud occupantem: ita vt nihil obstatculo so-
ret quo minus vna cum alijs corporibus esse posset. Enan. qđ pulchre me deduxisti
(quod & ego diu in hac cana ætate deductus desideraueram) ad contemplandum
quomodo beatifica corpora haud occupent, et si dimensa, longa, lata, atq; profunda
sint: & me nunc hac, tua gratia, liberaisti ignoratiā. One. Per accidēs videlicet, alte-
rius conditionem, & non suam quidem sequentia. Sed vide quo euagati sumus de
pūcto disputaturi. Rēdebit nos Homophrō, si longius pergere perueremus. Enan.
Feliciter quidem. Optaret etiam Homophron te longius euagaturum: sed quādo
tibi placet, ad propositum reuertamur. Hoc tamen petito, cū & pūcto, & lineæ,
& superficie terminare cōmune sit, quod illorum perfectius, magisque terminare
statuemus? Onero. Sicut corpus magnitudinū perfecta est, & omnis, suo ternario
completa perfectaq; cōsurgens (longitudine eī, latitudine, & spissitudine consur-
git, præter quæ, nulla magnitudo, nullumq; secādi ūteruallum relictū est) ita super-
ficies, terminus perfectus est, & oīs: suoque ternario completus, perfectusque cōsur-
gens: qui trinus est longi scilicet, lati, & profundi. At si p̄sequi voles, nos tandem
digredi coges. Enan. Haud plura hac de re amplius sciscitor, ad nostrum relabor

punctū. One. Ipsum ad cōtinuādū & terminādū, & tangentium aptum esse
posuimus. Enan. vtq; & tametsi ipsum ipers sit, id iuiduūq; diuisiōnē tamē aptū est
One. Nō sui scilicet, sed linea. Secundum punctum diuidua est. Enā. Hoc ipsum
est qđ me angit, quō linea videlicet secundum punctum p̄tiatur, vt linea ab secū
dum punctum c. nam p̄tinus diuisiō, dīo puncta sese offerunt, vtputa c & d, que si
simul ī linea ab erant, procudubio duo puncta ī eadē linea sibi inuicē proxima & ī-
mediata fuissent. Et si duo, cur non oīa, imo & infinita abeatq; linea ex punctis cō-
flata? One. Hoc siquidē impossibile: quādoquidē punctum p̄nto additum, nullā
attollat magnitudinem. Qui enī fieri possit vt quod omnino extensis expers sit et
imune, oī no extēsionis experti additum, aliq; extēsionē patet? Enan. Nullo pacto
Id me rursus virget, quomodo diuersa linea ūterū cōtinuetur. Nam capere nequeo
vnum punctū ex duobus cōflari posse cōtinuando, vt neque prius ex vno duo cōfla-
tum ūti diuidendo, quæ si manent in linea, posteaq; recontinua facta fuerit, iterum
duo puncta ī eadem linea simul eiunt: cādēque mihi insurgit difficultas de linea cū
superficie diuido, et cum diuisiōnē reiungo. Libera me si potes o Oneropole hac abiguitate. One. Non
vtrinque parua esto Enan. Enim uero eam puto, ex qua vniuersa de puncto philoso-
phia pendeat. Enan. E ab soluta contentus abiō. One. Conabimur quoconque id
efficere. Et statuamus nobis linea ā b, ī qua signemus duo puncta terminatiā, et nō
continuatiā, a, b: et c medium punctum cōtinuans, quod quidē linea ā c. Ut finis ter-
minet, et linea ā c vt principium: et lineas a c et c b copulet, vniat, et continuet: vt
quarū c vltima sit, re autē et subiecto vnum. Enan. Ratione scilicet multa. One.
Hoc ipsum, nam rationum diuersitatē attēndentes, qđ vniū sit finis et alterius p̄i
cipium, ipsum e vltima dicimus. attēndentes autem rem ipsam, et id quod est, ipū
dicimus vnum. Et si abs te sciscitor, an punctum a, te minus linea a c alterius li-
neæ nō communicantis sit terminus? Enan. Subduco non. One. Et tale punctū so-
lum terminus est, & nō cōtinuat. Enan. Planū est. One. T. le igitur p̄i: cī & vnu
quodq; consimile, & sic vnius linea, & nullius alterius nō cōmunicantis te min⁹ si ē
vocemus punctū actū, & solum terminā. Enan. Vocemus. One. Et p̄i cī, ter-
minus est linea a c, & similiter terminus linea ā b, & linea ā c, & c b, nū la parte cō
municant, & non modo earum tei minus est, sed & eas cōtinuat. Enan. Hæc rata sūt
One. Tale igitur punctū & vnu quodq; consimile qđ diuīs farum lineaū non com-
municantium terminus sit, vocemus punctū potentia, & continuās. Enan. Id ratio-
nabile est. One. Et ita de linea & superficie actū & potentia intelligamus. Artatē
bifariam dicemus punctū in potentia. primo, eo modo qui dictus est, quod punctū
potentia et continuans nominamus, secundo punctum potentia discernimus, quod nō
dum est linea terminus, sed esse potest, quod punctum potentia, et nondum cōtinu-
ans appellare possumus. Enan. Possimus. One. Quod a puncto potētia primo, in
hoc distat, quod ipsum punctum potentia primo, est, et continuat. Punctum autē
potentia secundo, & nondum continuans, neque est, neque continuat. Et ex his forte
perquirēmus quæ desideras, hoc modo. Cum diuiditur linea ā b ī pūcto, quo qui
dem c manēte, au manebit c solum versusa, aut solum versum b. Enan. Mihī sic ap-
paret. One. Nā si vtrinq; & a versus & versus b maneret, adhuc medię illæ linea
cōtinue essent, quippe quarū vltia essent vnu. Enan. Proculdubio. One. Neq; aliquid
c manet ī partea, & aliquid ī partea b. nā c impers non esset, imo partibile. Enan.
Sic oportet. One. Manet ergo totū ī partea a, aut totū ī partea b. Enan. Totū indu-
bie, vt ī partea. One. In qua parte, nihil refert. Intelligim⁹ ergo dnas lineas a c &
d b actū factas, quarū alterius percipis c (qđ prius erat punctum potentia et continuā-
ans) factum esse punctum actū. Enan. Percipio equidē. One. Et de tā factum est
punctum actū. En. Est. Sed an prius erat punctum potētia? One. Nō yt c. nā effe-

L

¶ c & d in eadem linea pxima fuissent, & imediatā, qd est ad tuā ābiguitatē reuolu: sed prius erat punctū potentia secundo, & nondū cōtinuās, vt qd esse poterat linea termin⁹: et ita cum prī⁹ non esset, non simul erat cum c, quare c et d ī eadem linea neq; erāt pxima, neq; imediatā. Enan. Optime. Iam ambiguitatē egredi occipio. ¶ Sed a quo & vnde puenit ille punctus? One. An de linea loquimur separata, an materiae cōiuncta? Enā. Cōiuncta pfecto. One. Et recte quidem: nā et si thematici cogitatione & intellectu separent, re tamen ipsa ois distractabilis dīmensio, semp sensibilis materiae cōiuncta est. Sed attendis ne quomodo quādocunque solidum corpus aliquod collidis, statim mediis aer pstrepat! & nunq; id efficiās, qui semper similis effectus sequatur? Enan. Verissimum est. One. Et si lucidum aliqd ī aliquem tenebrosum locum inferas, totus subito effici luminosus. Enā. Subito. One. Et sit vñ̄ quodq; quēadmodum fieri natum est (modo non fuerit ipedimentum) & quāoptime fieri potest. Enan. Maxime. One. Et res suapte natura terminari natæ sunt, res dico sensibiles oēs. Enan. Sunt indubie. One. Et actum & formā habet ut tales siāt, quales fieri natæ sunt Enā. Ad hoc ipsum act⁹ est. One. Satim igitur (cum punctum, linea & superficies separata non sint) rei sensibilis actus punctum, lineam aut superficiem suæ molis terminum efficiet: vt res ipsa sit quem admodum ipsa esse nata est. Enan. Rationabile videtur. Onero. Et ita p̄op̄te profecto, sicut corpore percusso aer pstrepat, & luminosū illuminat. Sed si in rarefactionis & cōdensationis sermonē aliquādo inciderimus, id planius intellexurus. Percipi ergo modo quo pacto c & d, priusq; linea a b secaretur, simul non erant, nam d non erat. Enan. Evidēm percipere videor. One. Et experientia cognitum habemus, res sensibiles diuisas, iterum continuari & vnitū natasesse: vt aquam aquę & flammatā flammā. Enan. Experientia certe. One. Et res sensibiles ad hoc naturale desiderium habent, nam continuæ & reunitæ melius fere habent, vt sint magis vñā, magisque saluentur. Enan. Hæc vera sunt. One. Appetit autem natura vnumquodq; esse quam optime potest: vnum esse, et saluari, sic em̄ summo bono, sumeque appetibili similius euadit. Enā. Hūc ingenuū conatū naturæ esse fateor. One. At cōtinuari nō potest vtroq; puncto, vtraque linea, aut vtraque extrema superficie simul adueniente, supstite atque manete. Enā. Nō pfecto. One. Act⁹ igit̄ qui ad agendum natura ordinatus est, alterū diluet, quod suæ officit continuationi, vnitati, & saluti: aut vtrūque nouumque: reparabit. Enan. Id rationabile videtur. One. Nimirum rationabile, nam ī vnoquoque ita euenire cōpertum est, vt quod officit, vniuersciusque natura expellat, et quod deficit reparet, modo īpedimentum non sit vllum. Hinc effeuens aqua officitem calorem expellit et domat, et necelſarium frigus inducit et repat. Nam frigida meli⁹ est, meliusque saluatur, Et ignis eximo protinus sursum emicat, eo motu suam salutem querēs. Et mutilus coluber se iterum continuare vnitque laborat: imo duriuscula corpora, nisi sua durities suæ recontinuationi resistentiam, reluctamque præstaret, protinus (vt aqua aquę & flammatā) diuisa iterum coirent. Enā. Ita arbitror: et id cōgenere naturæ metalla fusā pandunt. Onero. Non igit̄ in linea a b iterum facta continua simul erunt proxima et īmediata c d: vt quorum alterum non maneat. Enan. Procul dubio. ¶ Et penē mea vtrūque ambiguitas tota collapsa vanescit, modo id mihi regegas, vbi puncta, lineas et superficies locabis. Onero. Amice Enanti, īperfecta sunt hæc: et natura, īperfecta pfectorum gratia elaborat atq; facit. Si igit̄ quæras vbi ipsa vt ī subiecto sint, respōdeo, in sui pfecti subiecto: vt ī quo subiecto linea est, et punctū: ī quo superficies, et linea: et ī quo corpus, et superficies: sed ī perfectissime quidē, quēadmodū et ipsa imperfecta sunt. Corp⁹ autē pfectissime subiecto adest: vt qd tota plenitudine et replētia sustētetur: post corp⁹ superficies q̄ lōgitudine et latitudine solum replet, post superficiē linea, et post linēā omnium

mīnime punctum: vt quod per linēam, & alterum, replētia adest. Si autem sciscitatis, vbi hæc sint vt termini: punctum in linea est, linea in superficie, & superficies in corpore. Corpus autem in alterum non vterius transit. Enan. ¶ Arbitror hos duos modos aut eosdem esse, aut perparum distare, nata fere terminus per idipsum cuius est terminus, subiecto adest. Onero. Imo plurimum, & quasi ex opposito distat. Enan. Quo pacto istud? Oneropo. Hoc pacto. Nā accidens separari, seorsumq; a suo subiecto saluari nequit. Enan. Nequit indubie. Oneropo. At linēæ a b nondum diuisæ, c terminus est linēæ c b. Enan. Est. Oneropo. Diuidatur igitur a b ī puncto c, maneatque e versus a. Enan. Placet. Oneropo. Nam id possibile: veruntamen c priuserat in linea c b vt terminus. Enan. Erat. Oneropo. Et non amplius est: & seorsum manet. Enan. Hæc vera sunt: & intelligo quorsum hæc. Oneropo. Et accidens de subiecto cui adest, nunquam transit emigratque ī alterum. Enan. Nunquam. Onero. Terminus autē vt terminus, de vno ī alterum transit, Enant. Quo pacto? Onero. D terminus est linēæ d b, & nullo pacto est linēæ a c. Enan. Nullo pacto, One. Intelligo ergo lineas a c & d b continuari, delerique c. Enan. Esto ita. One. Facta est linea a d b, quā rursus intelligo diuidi ī d: ipso quidē d ad partem a manente, nulla enim potior ratio, ipsum posse manere ad partem b q̄ a. Enan. Nulla proorsus. One. Trāsūt igit̄ de linea ī lineā, vt de linea b ī lineā a. Enan. Per spiculum evasit. One. Quo sit vt promiscue punctum de linea ī lineā, & linea de superficie ī superficiē: & superficies de corpore ī corpus transire quæat: vt verbī causa, punctū d transire potest ī lineam b, & postea ē ī lineam a. Iungo enim ē b līneā f g: abeatq; g manete ē. Deinde seco lineā f b ī puncto e, ipso quidem ē manente ad partem f, reparato puncto h: & iungo lineam a d & h b, manente d, & ipso h de leto: quā quidē lineam a b rursus diuidi ī puncto d, ipso quidē manente ī parte b. Iam de a trāsūt ī b. Enan. Transūt. One. Copulo a i, & e f, abeūte i, fitq; linea a e f, quam diuidi ī puncto e, ipso quidem manente ī parte a. Nonne conīstat ē postea transīsse ī partem a, & propūtū? Enan. Constat. One. Rursus accidens in diuersis subiectis nō cōmunicantibus esse non potest? Enan. Non. One. Et idem punctū vt ē p̄op̄itæ lineæ a f, diuersarum linearum a ē et ē f non cōmunicātū terminus est. Enā. Est. Sed quomodo tunc oneropole idē accidēs, vt ē, diuersis subiectis nō cōmunicantibus, vt subiecto linea ē a, et subiecto linea ē f, nō aderit: quādōquidem punctum ei subiecto adest, cui sua linea adest, concessimus. One. Id punctum o Enanti his varijs subiectis per se non adest, sed per alterum: quod mīnime incommodum reputare debes: per se tamen plurimum est terminus. Quod autē superius concessum est, idem accidens in diuersis subiectis non cōmunicantibus esse nō posse, arbitror te plane per se ē non posse, intelligere. Enan. Vis ergo forte si punctum p̄et se et sine dimensione subsisteret (quod mīnime natura fieri potest) ipsum mīnime esse ī subiecto. One. Quid prohibet? nam mīnime plenū est: vt ab aliqua plenitudine per se fulcīrī substentariq; aut possit, aut natū sit. Enan. Rationabile. One. topo. Perpendis ergo hos duos modos plurimum inter se & quasi ex opposito distare? Enan. Perpendo. One. ¶ Neq; tibi iterū perpēdere difficile puto, quo pacto punctū actu, punctū potentia continuans alternatim siāt, & interdum punctū potētia nō continuans: & quo pacto punctus potentia cōtinuās, nunc ī punctū actu, nunc vero ī pūctum potentia secundo modo dictum, & non continuans transeat, similiter & punctum potentia nondum continuans & existens, nunc educitur ī pūctum actu, nunc vero ī punctum potentia cōtinuans. Neq; cognitu difficile est omnem secabilem lineam ī vnoquoque extremitate infinita puncta potentia secundo potestate habere: nunq; tamen plura vno aut puncta actu aut puncta potentia & continuantia simul habere potest. Vnde manifestum est eandem linea infinita successione puncta, eandem partem terminantia, & actu quidem & potentia continuātia ha-

bere posse. Enan. **H**ec facili p̄cedentium discussione statim perspecta haberi possunt. **O** aero. **V**tique. **E**sita de linea & superficie sentiendum. **S**ed non decuit, o amici, vt arbitror, de tam exigua re et pene inani (quid enim puncto inanius?) me tantū sermonem extendisse: veroque vos plurimo tedium affectissem. Enan. **N**equaquam o oneropole: verum ea quae nobis requirentibus adduxisti, mihi apprime necessaria vīla sunt. Idem vīsum arbitror et Homophron. Puncto enim, punctique neglecta natura, sicuti et dimensionum, non parua philosophiae pars cœra redditur: idq; neglectum mathematis disciplinis magnum affert incommodum. **O**ne. **E**st ut aī: sed alio conuertamus sermonem: nisi vobis de hac re alia superant querenda, quae forte vobis aperire sufficiam Enā. **N**ulla prorsus: nisi Homophron aliud velit. **H**o. **N**ihil. Enā. Attamen sitibi querendo moleū nō fuerimus, vellem cōdensationis et rarefactionis naturam a te percipere. Nam te supra dixisse memini, id non nihil ad a liqua que pertracta sunt conducere. **O** nero. Minime molesti: verum hæc vobiscū exercitatio mihi pericunda est, et eo maxime, q̄ vestru alter respōsionē alternat. Enā. Homophron sua vice alterabit, ne forte tacendo tedium afficiat. **H**o. Haud afficior. verum vt vultis, licet ad id efficiendum minus me elegeritis idoneum. Sed iste ligo. enantiū defessus hoc onus mihi libens imparit, quo audiens aliquantulum respiret. **O**nero. Recte te conjectatum fuisse arbitror, o Homophron. **H**omo. Aggredere igitur, o one. opole: quandoquidem Enantio placitum est, me eius vices gerendo responsionem alternare. **O**neropo. **Vt** tibi placet.

Secunda partis scholia. **xvi.** Continua sunt, quorum ultima sunt unum. Continuum ultima, sunt ipsorum termini, ultra quos nullum ipsorum partes sumendas sunt, ut ultra punctum enihil est accipere linea a c, & similiter ultra c nihil est sumere linea c b. Et quedam sunt ipsorum ultima terminantia solum, quæ continuorum solum principia sunt, aut fines ut punctum a, quod solum, est principium, & nullius alterius linea finis, & punctum b finis linea c b, & nullius alterius principium, de quibus non intellegitur sensus. Manifestum est enim linearum a c & c b ultima & b nō esse unum. Alia autem sunt mediatrixe continuaria, que sunt principium vnius, & finis alterius, ut punctum c finis est linea a c, & principium linea c b, de quibus hæc definitio intelligitur. In quæ plura ponit ut ultima, difuerentes denotantur, cum autem singulariter unum, res ipsa esse numero significatur, ut punctum c est idem numero, sed duo ratione, scilicet principium & finis. At vero dicuntur ultima esse simul, ut se tangentium habet definitio, quando inter ipsa nullum est medium, ut inter superficies concavam corporis continentis & convexam locati nihil mediat, & hinc duæ illæ superficies extremae dicuntur esse simul, corpus autem continens atque continentum ipsi immidæum, sunt corpora se tangentes. Et quia quæcumque ultima sunt unum, illa sunt simul, omnia continua sunt se tangentes, non tamen etiatio, corpus enim locans & locatum se tangunt, & tamen continua non sunt, quia eorum ultima non sunt unum, sed diversa, & continuorum corporum extrema. Enimvero contiguas sunt quorum ultima diversa sunt, & sibi inutile in media est proxima. **V**erū hæc omnia ex tertio cap. quinti physice auditionis explorata iam & perspecta sunt. **xix.** Puncti siquidem natura est ad continuandum. Punctum, linea & superficies sunt ad continuandum & terminandum, id est ut cōtinuant & terminent ea quorum sunt termini. At eo modo non sunt ad tangendum, id est ut tangent, punctum enim ut cuius non sunt ultima ad aliquid contactum nō haberet, tamen linea tangent, & superficies superficem. Sed prædictorum trium terminorum natura dicitur esse ad tangendum, id est ut medianis ibis ea quorum sunt ultima, se tangant, quemadmodum mediante puncto linea se tangunt, mediante linea superficies, & mediante superficie corpora. Ceterum linea & superficies sunt ad distrahendum & terminandum, id est ut distrahantur in partes extensionis, hæc longitudinis & latitudinis, illa vero longitudo solum, quomodo punctum non est ad distrahendum, nam partes non haberet in quas dirimatur. Sed hæc tria quantitatis ultimas sunt ad distrahendum, id est ut medianis illis ea quorum sunt ultima, distrahantur, linea enim secundum punctum dividitur, superficies secundum lineam, & corpus secundum superficiem, tanquam ultima, partes in quas sit distretio, remittantia. Corpus autem est ad distrahendum, id est ut distrahatur in partes longitudinis, latitudinis & profunditatis, non autem, ut secundum ipsum tanquam ultimum sit distractio. Quocirca corpus opposito modo est ad distrahendum, & pundi. Nam corpus ad distrahendum est primo, in primaque intelligentia, non aut punctū, & punctū est ad distrahendū & in secunda acceptiō, nō aut corpus, linea aut & superficies virg modo sunt ad distrahendum,

xx. Nam id nunq; a cōiuncto corpore separari potest. Id, rem facete esse corporeū, nec natura neque supra naturam potest corpore cōiuncto ipi subiecto artis substantiæ separari, si eum subiecto non coniungere tur, nil in iunctu si nihil facere esse corporeū) siue nequerem facere calbam, separari potest ab albedine. Alterū autē, scilicet occupare corpore cōiuncto substantiæ separari potest per potentiam supernaturalem, qua duo corpora simul esse possunt, & plane fuerunt, cum dominus noster author vitæ & salutis æternæ deuicta morte surgeret de sepulchro lapide oculuso, etiā ianuis clavis intrauit ad discipulos, & cum celos sine diuulsione aut disruptione eorum penetravit, quemadmodum rem facere esse viam, separari potest ab albedine per dei potentiam. Quare constat magis proprium esse corporis officium rem facere esse corpoream, quam occupare, quod enim a corpore neutrum potest separari, magis ei proprium est quam alterorum quod ab eodem separari potest. **xxii.** Ita superficies, terminus per se est & omnis. Videlicet forte cuicunque post, punctum perfectiore termini ratione fortior quam superficies. Nam omnium magnitudinum acque interualorum est terminus, scilicet linea, cui respondet longitudine, superficie, cui latitudo, & corporis, cui profundum aptatur, quequid enim termini terminus est, & terminatus terminus erit. Superficies autem solius corporis est terminus. Additum quod punctum, solum terminus est, & trino terminandis officio nostri minus complectus quam superficies, quæ etiam terminatur. Verum hæc non coniunctum punctum magis participare rationem termini, quia ipsum immediatus & proprius est linea terminus, cui sola competit longitudine, vnumque secandi interuum. Superficies autem immediatus & proprius est terminus corporis, cui tria competit magnitudini interuala, & cui etiam inter magnitudines perfectio præcipue ascribitur. Modo perfectior termini ratio ab eo sumenda est, cuius proprius & immediatus est terminus, & non ab eo cuius mediatus. Et si immediate terminata magnitudo perfectior est, & eius terminus immediatus perfectior erit, si vero magnitudo imperfectior, & terminus imperfectior existeret. Quod diversarum linearum non communicantur terminus sit. Lineæ communicaentes dicuntur, quæ eadem habent partem communem, ut linea a c & a b eadem habent partem, scilicet c d. Nam d c est pars linea a c, & linea a c est pars linea a b, ergo & d c pars linea a b. Quisquid enim est pars pars, est & pars totius. Quo sit ut linea quarum una est alterius pars, sint necessario communantes, cum in eadem parte ut medietate minoris conteniantur. Dicitur est ergo in distinctione puncti actu, & puncti potentia, linea non communicantur. Nam idem punctus actu, est diuinarum linearum communicantium terminus, ut a terminus est linea a c, & a b. Idem enim est totius & partis extremitatis. **xxiii.** Reis sensibilis actus, punctum lineæ aut superficiem. Forma substantialis rei naturalis, cum eius sit distractio, producit in altera parte distracta terminum magnitudinis ut linea, superficies, & corpus. Nam qui præfuit terminus prius continuans, manet in altera partium distractarum. Quod si quis ratione p̄terdetur, quare distracto corpore terminus prius existens potius maneat in una pte quæ altera, nulla prorsus assignari potest, nisi naturæ determinatio, quæ determinauit terminum ipsum (cum sit distractio) debere in hac parte quam termini manere, & non in illa, quemadmodum circa consimiles naturæ effectus qui per indifferentiam sunt, determinatio ad unum potius quam alcerum semper philosopho naturali ad naturam est referenda. Et hoc pacto neque ante diuisionem duo termini erant sibi inuicem in continuo proximi, neque post diuisionem datur pars interminata. Quanvis autem diuisione ipsi formæ substantia li sicut & rei naturali est violenta, productio ramen termini ad partem distractam est ei naturalis atque conueniens. E diverso autem cum sit diuisorum recontinuatio, a forma substanciali alter terminorum partium distractarum abiicitur, atque depellitur, & per alterum partes simul vniuntur. Ethico pacto neque ante iteratam coniunctionem erat pars aliqua intermina, neque post coniunctionem duo termini in eodem continuo proximi. **xxv.** Rursus accidentis in diversis subiectis non communicantibus esse non potest. Non ab re adiectum, non communicantibus, quia non est in conueniens, idem accidens esse in diversis subiectis communicantibus, vt idem color est pars & totius, per synedothen. Et sit datum corpus album a d, quod intelligatur diuidi in tres partes, primam a b, secundam b c, & tertiam c d, albedo b c est in diversis subiectis a c b d communicantibus, & conuenientibus in parte b c. Intelligitur etiam dicta propositio de diversis subiectis secundum vnam & eandem subiecti rationem, ut de diversis subiectis inhesionis, aut de diversis de nominationis. Siquidem non est inconveniens idem accidens simul esse in diversis subiectis, uno quidem inhesionis, scilicet materia, & altero denominationis, scilicet toto composite, quandoquidem omne accidens rei naturalis, hoc modo est in diversis subiectis. **xxvi.** Neque tibi iterum perpendere difficile puto quo pacto punctū actu. Ex prius dictis facile perpendetur aliquid propositio sumptuæ ex copiaratione storii trium ad inuicem pūctū actu, punctū potentia continuans, punctū potentia non continuans, conferendo singularem eorum ad utrumque reliquorum, ut prius ad secundum, secundum ad tertium, secundum ad prius, secundum ad tertium, tertium ad prius, tertium ad secundum. Prima. Punctum actu fit alternatum & vicissim punctum potest in linea cōtinuā. Sint datae duas lineas diuisæ a c, & d b, quas per cōtinuari in puncto d, ipso cedebet. Punctum quidem b prius erat punctum actu linea d b, & deinde est punctum potentia continuans in linea a d b, igitur constat propositum. Secunda. Punctum actu alternatum fit punctum potest non continuans. Posita priori hypothesi, punctum c est punctum actu linea a c, facta autem recontinuacione amplius punctum c non est linea terminus, sed potest esse, ergo per distinctionem

Prima Apositio
tio
a c d b
a d
a b c d
a c d b
a d
Secunda.

est punctum potentia non continuans. Tertia. Punctum potentia continua sit punctum actus. Sit data linea continua a d b, quae dividatur in duas partes, ipso quidem manente versus, & reparato punto e. Notum est quod punctum d prius sit punctum potentia continua, & facta divisione est punctum actu. Quarta. Punctum potentia continua sit punctum potentia non continua. Sit data linea a d b, quae dividatur in duas partes delecto puncto d, & reparatis duobus alijs punctis, scilicet e versus a, & f versus b, ut possibile est, tunc punctum d prius est punctum potentia continua, facta autem distractione est punctum potentia non continua, cum amplius non sit. Quinta propositio. Punctum potentia non continua sit punctum actu. Sit data linea a c b, quae dividatur in puncto c, ipso manente versus a, & reparato punto d versus b. Punctum quidem d ante divisionem est punctum potentia non continua, cum ipsum minime sit, & facta divisione est punctum actu, igitur. Sexta. Punctum potentia non continua sit punctum potentia continua. Sint datae duas lineae diuisae ab initio a c d b, quae continentur ad initium delecto utroque puncto c & d, reparatoque puncto e. Manifestum est quod punctum e ante continuationem est punctum potentia non continua, cum nondum sit linea terminus, & facta continuatione est punctum potentia continua per distinctionem. Septima propositio. Omnis linea secabilis, in unoquoque eius extremitate habet infinita quinto & potestate, puncta potentia secundum & non continua. Sit data linea a c b. Dico quod ipsa in extremo c simul habet infinita puncta potentia non continua. Pater, quia punctum d quod nondum est, sed potest esse solo intellectu comprehensum, non est adhuc eius terminus, sed potest esse. Nam potest linea data in punto c dividit, & sicut punctum eius, igitur punctum d est eius punctum potentia non continua. Si militer signetur intellectu punctum e, ipsum non est linea a b terminus, & potest esse eius terminus, igitur per distinctionem est eius punctum potentia non continua. Scindentur itidem puncta f, g, h, i, k, & quotquot volueris, et um quodlibet per distinctionem est eiusdem linea a b punctum potentia non continua, cum qua ratione in uno potest esse lineae terminus, eadem & quodlibet extremerum, non quod habeant potentiam ut simul sint eiusdem linea in eodem extremitate, sed quia simul eodemque tempore habent potentiam ut sint eius terminus. Neque propterea sequitur duo puncta sibi proxima esse in linea continua, quia nullum eorum est, ergo non sunt sibi in continuo immediata. Octava propositio. Nulla linea simul habere potest plura uno puncta actu, aut puncta potentia continua in eodem extremitate. Sit data linea a c b. Dico quod simul non potest habere duo puncta actu in uno eius extremitate, ut in a aut b. Nam si ponatur habere duo in a, ut a & d puncta actu, cum utrumque sit linea principium, duo puncta in continuo sibi in initio erunt immediata, quod est impossibile. Similiter si ponatur habere duo ut b & e in altero eius extremitate, idem sequitur inconveniens. Neque potest eadem linea habere simul duo puncta potentia & continua in uno eius extremitate ut c. Nam si ponatur ibidem habere duo, ut c & f, plura puncta in continuo sibi in initio erunt immediata, quod est impossibile. Nona propositio. Eadem linea, infinita successione puncta eandem partem terminantia, & actu quidem & potentia continua habere potest. Sit data linea a c b. Dico quod ipsa potest habere successione & in eadem parte infinita puncta actu, & etiam infinita puncta potentia continua. Intelligo enim ea diuidi in duas lineas a d & c b, haber ipsa versus a punctum d, nouum punctum in quo actu. Jungo illas duas utroque puncto abieto, & reparato puncto f, habet eadem linea punctum & potentia continua nunc primum reparatum. Iterum diuidi lineam a b in duas partes, scilicet a g, & f b, habet iam nouum punctum g actu. Rursum intelligo ipsas coniungi utroque puncto delecto, & reparato puncto h continua potest. Et quia quatuor libet lineam continua diuidi, & diuisam eodem extremitate continuari, hancque divisionis & redivisionis alternationem in infinitum protrahi petimus, & sic eadem lineam infinita successione puncta eadem partem terminantia, & actu & potentia continua habere posse, quod est propositum.

Ic age o Homophron, quid rarum, & quid densum esse ait? Homo. Si recte memini, id rarum esse audiui, quod sub pauca materia magnâ quantitatâ habeat. ²⁷ Et id densus, quod sub multa materia quantitatâ habeat parvum. One. Apte multum ad sequentia. Ho. Forte si declarando haec determinatio feceris. One. Vt cuncti potero. Arbitrorque hoc modo aliquatulum recte posse concipi: ut si esset aliquid corpus ut & K decupedale: cuius partes decem sint, a, b, c, d, e, f, g, h, i, K, ipsum totidem haberet materiae partes, numero quidem & essentia distinctas, partibus illis respondentes. Ho. Haberet indubie. One. Si igitur tota materia a K & eius decem partes sint sub pedanea quantitate, collatione facta ad corpora K, multum dicitur esse materiae sub I, & parua quantitas, quod sub pauculo corpori tantum sit materia, quantum sub magno corpore a. Ho. Dicitur certe. Oner. & si retro comparo lada K, dicimus ne paucum materiae esse sub a, & quantitas mul-

tum, quod non plus materie sit sub magnâ corpore a K, quod sub minus scilicet, quod dupla quantitas ad pedaneum multa sit. Hom. Mihi quidem sic recte videtur. One. Si ergo recte descriperis, corpus a K rarum est, et I densus. Ho. Corpus a K rarum ad I, et I densus ad K. One. Scilicet nam rarum & densus relatione descripsisti, sunt enim multi & paucum, magnum & parvum, relativa. Ho. Sunt. One. **¶** Quapropter acrem ad ignem relatum, comparaturque, densus esse te dicere oportet: ad a quam aut collatum, esse rarum. Quid autem absolute rarum, & quid absolute densus, forte postea incidemus: nunc autem tuâ responsionem sequamur. Ho. Optime, o Oneropole. **¶** Verum nunquam me insisto nec meo studio contentus, satis plene percipere potui quo pacto decupedale levata K fiat pedale ut I, & omnino quomodo maius vnam fiat minus, & quomodo minus iterum exurgat in maius nullo subeunte corpore, quemadmodum aer aut aqua spongea intrat: aut egrediente, quo pacto pressa spongea, protinus aer aut aqua egreditur & fugit: quod de aqua sensu, de aere aut flatu cognoscere probatum est, iuxta enim faciem aut manu pressa spongea, flabellum & vetulus quidam apparuit. One. Quod atque in his, ipsum est quod querimus. At de tali dilatatione extraneo subeunte aut egrediente corpore, aut extensione que partium distractione fieret, ut cum tenditur corium, aut molliscula cera, arbitror te hic non velle nos laborare. Homo. Non, nam partum difficultatis ingerunt, presenti in ipsis qui norunt corpora corporibus cedere. One. Hac igitur dilatatione, & coartatione compressione que missam faciamus, & que de raro & denso (nullo alieno subeunte corpore, aut nullo intus clauso, efflato, abeunteque) sentias, passa effe. Ho. Nihil dignum quod in mediis afferam habeo: imo sive rara fatear, nihilque dissentio. Enam. Neque de hac re mecum plane consto: moror audire quid tu Oneropole sentias. One. **¶** Res hec, o amici nimis difficilis & ardua quamplurimis visa est, & mihi quoque alias: quia si atque ego sentiat, statim quamfacillimam iudicabitis. Ho. Quo pacto o Oneropole quamfacillimam? One. Ut calidum & frigidum, aut album & nigrum. Ho. Horum o Oneropole magna facilitas est: sed illis rarum & densus paria non facio: neque (ut puto) Enatius. One. Attende queso: & si dicenda vobis rationabilia videbuntur, & magis ipsis que vos vobiscum constare non permitunt, mecum sentite. Ho. Id rationabile est, & vterque nostrum est (ut ait Horatius) nullius addictus iurare in verba magistrorum. Onero. Tales profecto facile doctrinam capessunt. Animaduerte ergo Homophron, res albescit suscepta albedine. Homo. Certe. Onero. Et simul de pulsa nigredine, aut medio colore. Homo. simul depellitur. Oneropole. Ita amice res rarescit suscepta rara dimensio, & depulsa dimensio densa aut media. Homophron. Quid ait o Oneropole? One. Re faciliter, ut vobis promiseram. Est enim rari dimensio, ut albedo: et dimensio densi, ut nigredo: et maxime rari, ut ignis, dimensio, maxima albedo est. Et maxime densi, ut terra, maxima nigredo: et mediorum rarorum et densorum, ut aeris et aquae a dimensiones, mediis sunt colores, ut flavus et rubrus. **¶** Quo sit ut quae titas quantitatatis ut dimensione dimensiōne beat contraria: hec ut extremitate extremitū et mediū: hec porro ut mediū medio. Homo. Sentio quorsum haec tua de coloribus ad dimensiones analogia. Sed altera ex parte rubore suffundor, quae me hacten ignoratio tenuerit. One. Quae? Ho. Quantitatatis nihil esse contrariū. One. Forte categoriarū dictū occasionē praebuit, quantitatatis nihil esse contrariū. Ho. Procul dubio id dictū. Onero. Sane quantitatatis dicibilis hic non agimus, quae indubie logica contraria non habent, sed physicarū quantitatū hic contemplationes exquirimus, quarum plane fatemur esse phisica contraria. Homophron. Obtusus ego, id non praesentiebam sic esse videntem. **¶** Sed unum id requiro, an raritatis et densitatis nominibus aliud quicquid quam dimensionem intelligi velis. Oneropole. Nihil raritatis nomine nisi rara dimensionē intelligo, et densitatis nomine nisi densam. Attamen dimensionē et raritas ratione duo sunt, itidē dimensionē et densitas. **¶** Et quanta contrarietas o Homophron et Enanti in coloribus tum extremitum medijs compertitur, tanta aut secundior in

terū sensibiliū dimensionibus existimāda est. Nam diuersi colores secundū aliquid sui in eadē subiecti parte se simul tempore admittūt: quēadmodū in tepido caliditas & frigiditas cū aqua se spōte ad natūrū frigus reuocet. At nūq̄ diuersæ dimēsio-
nes, seu sunt extremæ, seu mediae in eadem subiecti parte se simul tēpore admittūt,
nā se occupant, quod natura nō permittit. ¶ Vnde nobis exploratū esse potest om-
nem maiore raritatem in minori, & omnē minorē maiori, itidē cūnē maiore dēsitatē,
minorē, & omnem minorē maiori esse contrariā: vt quā se ab eodē subiecto mutuo
expellat, & eidē viciſſim afflīt: nō tamen ut extreμū extreμo, sed interdū ut albe-
do & flauitē nigredo & liuor: interdū vero ut flauitē & liuor. Et reuera de raro &
denso philosophari, perinde est atq; dealbo, nigro, & medijs coloribus philosophari.
Ho. Mira sunt haec o Enā. Et me iudice vera. video enim mihi Aristotelicam
sententiā de raro & denso per calidū & frigidū in zuthū deprehendere: quod per al-
bū et nigrum nobis pulchre confecit Oneropolus. Et diu animū circa id deprehens-
dendū volutauerā: et nūquā plene quid esset, ad hāc dī deprehendere poterā: at me
semper veri fugiebat sententia, quā aperiēt Oneropolo tādem tenem⁹. Et plane
video philosophancū esse de raro & denso, perinde atque de albo et nigro, calido et
frigido. Sed tu perge absoluere Oneropole. Onero. Id ipsum est o Enātī quod dixi-
sti. ¶ Et quēadmodū magna facilitate rebus concessum est, vt de minus calido per-
mutentur in magis calidū, et de magis calido in minus. Halitus noster huic rei argua-
mento est, nā manu proxime ados adiuncta, apparet calidus. ea vero paulo distatiūs
semota, p̄tinus apparet frigidus, iā de calido permutatus in frigidū. Enā. Apparet.
One. Eadem quoq; facilitate res de minus raro permutatur in rarius, et de minus dē-
so in densius. Cōsiderasti ne aliquādō q̄ facile noster halitus dispareat? Enā. Paru-
ula admodum mōra. One. Quo pacto hoc, o Enātī? Enā. Quia rario factus sit.
One. Et ita de fumo et vapore, cū quidcaleat, efferveatque ab igni. Enā. Idē. O ne.
Nā si semper æqualē grossitiē seruare tēt quā habent apparetēs, nequaq; disparecent:
quēadmodū aqua sub eadē molis densitate manens, semper visibilis apparet. Enā.
Sane. One. Et qua facilitate atque prōptitudine ea rarefere intelligis, et de minus
raro in magis rarum permutari, eadem promptitudine (cōuenientibus adhibitis cau-
sis) minus densa permutantur in densius: vt modica aqua, magno etiam non conti-
nente vase, valido seruore rarefacta, modico inlecto frigido statim residet, permu-
taturque in dēsūs. Enā. Perpalam est. One. Ita quoque multo genito fumo aer a-
liubi cito efficitur crassior: & multo raro corpore inspissato, vt cum sūt nubes, prō-
pta raritudine fita or extensor. Est enim corporibus & potissimum aerī hęc insita
proritas, nunc vt cīta condensatione occupatio corporum vitetur, nunc vero vt cīta
& facilis raritudine excludatur vacuum. Enā. Et id quidem rationabile multum.
Et tua gratia, perpendo hanc rarefēndi densēndique proritatem ac facilitatem, cō-
uenientibus adhibitis causis, miram esse. One. Miram certe. nam aeris mīra habili-
tas est ad calidū & frigidū, tametsi hoc illī innaturale sit, illud vero secundum
naturam: ita vt nunq̄ tam cito frigidū aerem inspiratum emittere possis, quin ca-
lidam expireas. Enā. Nunq̄. One. Talē coniecto aeris, nunc ad maiorem, & nunc
ad minorem rarefēntiam facilitatem. ¶ Sed quis actus, quae forma maximē ca-
liditati gignendē aptissima est? Enā. Arbitror ignis. Onero. Sic est. Et quē maxi-
me raritudini gignendae? Enā. Itidem ignis. Oneropo. Profecto, nā ignis calidissi-
mus, rarissimusque est: & quā promptum est ignea forma maximā in propria po-
tentia inducere caliditatem, ita quoque & maximam raritudinem. Et si te de max-
ima siccitate & densitate percontarer: autums te de terrea forma idem responſurum.
Enā. Idem certe respōderem. Oneropo. Et cum ipsi vna consentiamus raritudem
re ipsa dimensionem esse, vides quomodo ignis & ignea forma suam corpoream effi-
cit molem, nam raritudem, & quidem maximam. Enā. Video, Oneropo. Et sic or-

pis efficit, superficie efficiat necesse est, nam corpus interminatū nō faciet. Enā.
Nō, indubie. One. Et si superficie, efficiet & linea, nam superficie terminatam &
cōtinuam esse oportet, & si linēam efficiet & pūctum: alioquin neq; linea cōtinua,
neq; terminata esset. Enā. Optime certe. One. Perpendis igitur q̄ facile corpore
diuiso, superficie, & linea, noua superficies, noua linea, & nouum pūctū reparetur?
Itidē cum hāc iterato coīre, cōtinuarique debeat, quam facile vna superficies, vna
linea, & punctum vnu dispereat! Enā. Manifestus q̄ ante, quēadmodū hoc in lo-
co te ita facturū spōnderas. One. vtrū autē puncti, lineæ, & superficie eductio-
nes ad ortum, abolitiōesque, motus sint, hoc in loco, si tibi placet, missum faciamus:
alias illud discussuri. Enā. Mihi quidē maxime placet. Onero. Videamus an Ho-
mophon approbat quā diximus. Enā. Non ab re certe. Nā rem eius intercepi, et
maluisset forte tecū differuisse, respōsionesque alternas: sed amico veniā dabis, o
Homophon. Ho. Tuī gratia disputatio suscepta est, o Enātī: nihil deliq̄sti, et di-
cta maxime approbo: et haud secus atq; tu (aut te deterius) respōdissem. Non dūta
men detexit Oneropolus quid rarum simpliciter, aut simpliciter dēsum vocare pos-
semus. Onero. Non dū certe: neque in hoc sermonis incidimus, id figuraliter expe-
diam. ¶ Rarum simpliciter id dicere possumus, quod subtilitate sua nostrū fugit in
tuītūm, insensibileq; reputamus: vt ignis, vt aer. Et id dēsum simpliciter, quod cras-
sitie sua bene sensibile est: vt terra, vt aqua. ¶ Sed qd vos antehac de raritate et dēsi-
tate sentiebatis? Homo. Ego rarefactionē fieri putabā nulla abolita quantitate, sed
priori noua adueniēt. Enā. Et ego id sāpe. Onero. Sit corpus a c b, quantitas a c b
est ī materia, a cb. Si igitur rarefēbat, existībat totā dimēsionē, & a & c & b ma-
nere? Homo. Sic existībat. Onero. Si igitur adueniat noua quātitas totī materia
a c b, prior quātitas & posterior se occupabūt, nam replentia quātitatēs a cb aqua-
tur replentia materiae a cb, & posterior eidem æquabitur. Sed qui hoc fiat, nisi se
occupent, aut prior dimēsio quā accidens est, suum subiectum deserat, & alteri he-
reat? Homo. Id mihi bono īure defendi non potest. Oneropo. Et si posterior priori
quantitatē adueniens simul replentiam suam non haberet, cum diuelleretur, fecare-
turq; maneret sine subiecto: vt pote qua cū nihil auferretur potētia. Ho. Indubie.
Nam materia solum replentiam suam haberet cum dimēsione a c b confūtam, ad
cuius distractionem sectioneq; solum distrahi posse videtur, Onero. Et si quātitas
posterior solū parti materiae a, aut partī c, aut b adueniat, nōne eadem accidentē incō-
moda? Homo. Hęc incōmoda profecto nostram sequūtur absurditatē. One. Nā
corporea dimēsio soli illī materiae vt subiecto adest, quā eadē distractionē distrahi-
tur, & diuīsione diuīditur, & quā simul suā plenitudinē atq; replentia habent. Ho.
Ita est certe. Sed id me fallebat, q̄ crediderim dimēsiones materiae esse coāternas,
& eiusdē naturae omnes, & insuper dimensiones nihil agere posse. Onero. Attende o
Homophon quid dicas. Quomodo stat, eiusdē nature dimēsiones esse omnes? &
has materiae coāternas esse? & tamē cū quicq; rarescit, nouā, & eiusdē naturae indu-
cis. Sed cur potius prior materiae coāterna sit, q̄ posterior, eiusdē cōsimilisq; natu-
ræ? Ho. Ridiculus sum. Sed me futurum respōdēdo minus idoneū, vero prāfigio
prādixerā. One. Nullā rei sensibilis materiae coāternam dimēsionem et incorru-
ptibilem cogitare debes, sed materiae sensibilis in separabile accidens: quēadmodū
color nobis inseparabile accidens dicitur, q̄ nunq̄ sine colore esse possimus: sine ta-
men hoc, et sine illo esse possumus. Ita materia nunq̄ sine dimēsione esse potest: at-
tamē sine rara, et similiter si nedensa esse potest: non autem simul, sed successione
quadā. Homo. Conſentaneū est. Onero. Et condensatio sola quantitate corrupta,
et nulla adūētante noua, eisdem argumentis fieri non potest. Homop. Non certe.
Nam aut se occupasset illæ dimēsiones, aut maneret materia sine dimēsione,
sua quidem corrupta, et nulla noua reparata: aut accidens vt reliqua dimēsio im-

migraret in illam. One. Recte sentis. Homo. Ex cogitauī rursum aliquando rarefa
ctionem distractione fieri, sicut mollicula cera distenditur nunc in longū, nunc in
latum: nō attendens quantum in longum porrigitur, tantum eam in profundo & la-
to minū. Ideoque cum ex pedaneo aqua longo, lato & profundo decem, tantūdem
longi, lati & profundū generetur aeris, id partium distractione nullo pacto fieri po-
test. Deniq; bellissime omniū mihi excogitasse visus sum, & totus esse Pallade ple-
nus, rarefactionem & cōdensationem fieri nulla prorsus adueniente, nullaq; abeun-
ta quātitate: rarefactionem inquam elongatione & fuga partium a centro: & condē-
sationem earūdem appropinquatione & vicinā ad centrum. Onero. Sí pedale e, &
octo ipsi aequalia pedalia a,b,c,d,f,g,h,i, se occuparent, quātum repererent? Homo.
Solum quātum e. Oneropo. Et extraherentur ab e omniquaq; pedalia a,b,c,d,f, &
cōsequentia. Homo. Procul dubio. Onero. Quid igitur refert tua hæc condēsatio
a dimensionū occupatione? Et quid tua hæc rarefaction a dimensionum se occupan-
tium extractione? Homo. Id ego ambigebā. Fieriq; id mihi minime posse videba-
tur, vt decem pedalia (vt cum ex aere fit aqua) tantum atque vnum tandem occu-
pent, semper suas partes extra se inuicem seruantia, quin se occuparēt. Et vnum rur-
sum pedale ad denariam molem extēdere (vt cum ex aqua sit aere) nisi prius illa de-
cem se occupassent: aut interiectum, interhians que relinquetur vacū. Enan. Cō-
stāter tamen semper o Homophrō inficiās ibas aut corpora se occupare, aut corpo-
ra ex corporib; extrahī, aut aliquid interceptum relinquī vacui. Ho. Constantissi-
me o Enanti id ore negabam, tametsi forte id m ea sententiæ pugnaret, nūcautem
longe verissime cum Oneropolo & suo pulchro Aristotele aliter sentiamus, rarefa-
ctionem scilicet fieri dimensione densiore abiecta, & rara acquisita: & condensatio-
nem dimensione rariore depulsa, & densa suscepta: & hunc motum ad quantitatim es-
se, et de contrario in contrarium, aut medio, quemadmodum et ceteri motus. Itane
tecum sentiermus o Oneropole? One. Ita maxime, si vobis recte dicta videantur.
Ho. Mihi quidē recte. Enan. Et mihi: et sentio me tua gratia o Oneropole æterno
problemate liberatum, et te mētem meam a lāguore (est enim ambiguitas et opinio,
mentis anxietas et lāguor) eripuisse. One. Gaudeo potuisse quod vobis gratum vi-
sum sit sed nunchac missa faciamus. Paratæ sunt epule: nos vna (si rem mihiq; gra-
tissimam facturi estis) hodie discumbemus. Enan. Prēstare nos amico difficiles mi-
nimē decet: quo minus hodie conuivamus. cum quo nobis vel semper conuivere so-
licissimum esset. Ho. Lēpidus o Enanti, fiat ergo vt vult Oneropolus.

Eritæ partis scholia. xxvij. Et id dēsum, quod sub multa materia quātitatē habet
paruā. Quāuis eadē numero substituāc; sit materia rari & densi, tamē sub magna
quātitate dicitur pauca, in cōparatiōne ad seipsum sub quātitate parua, cōtra vero
ipsa sub parua quātitate dicitur multa, in cōparatiōne ad seipsum sub magna mole.
Magna autē rari quātitas, & parua dēsi, re ipsa abiuīce differunt. Et si id analogia
melius capi possit, materia dēsi est vt viginti hoīes in domo, materia vero rari vt
viginti hoīes in vrbe, quātitas dēsa in domus, quātitas rara vt vrbs. Nēpe viginti hoīes in
domo sunt multi ad cōfēdē in vrbe, q; totidē sunt in loco angustiori, quorū ampliori. Cōtra vero vi-
ginti hoīes in vrbe dicitur pauci ad eosdem in domo, q; non plures sint in loco capaciori & spa-
tiosiori q; arctiori, & tamē totidē imo iđem numero sunt hoīes in domo, & in vrbe. Eodem mo-
do intelligendum est de materia rari & densi, q; diversis rationibus est multa, & pauca. At sicut
sparium vrbis & ambitus eius non est sparium domus, ita quātitas rara non est quantitas densa.
xxix. Quapropter aerem ad ignem relatiū comparatiōq;. Sicut idem ad diuersa collatiū, & magnū
est & paruī, ita idē ad diuersa, rarum & densum, secundum rationem modo explicatā, vt suppo-
natur aer habere tantū materiā sub quātitate pedalī, quantum ignis sub quātitate decem pedū,
aer, est densus ad ignem, vī ad a k. Idem autem aer si penatū habere tantū materiā sub quā-
titate decupedali, quantum aqua sub quātitate pedalī, est rarus ad aquam, & vī ad l. Idem a-
qua ad aerem densa est superiori ratione, & ad terram rara, cum tantum habeat materiā sub quā-
titate decupedali, quantum terra sub quātitate pedalī. Terra autē solū densa est, imo naturā dēssi-
ma, sicut ignis solū rarus est, cū nihil sub eadē materia natū sit habere majorē quātitatē igne. Qua
propter quatuor elementorū supremum est solū rātū, infinitū solum dēsum, intermedia vero, ad

superiora densa sunt, & ad inferiora rara. xxxi. Vt calidū & frigidū, aut album & nigrum.
Quomodo rarefactio & condensatio sit, hi duplicita analogia aperitur, prima est calidi & frigidī
quam ponit Philosophus in nono capitulo quarti physicorum cōtra Xuthum, apta quidem ad in-
telligendum quo modo eadem numero, est materia rari & densi, & quod rarefactio sit desperita
quantitate densa, sicut calefactio desperita frigiditate, quodque condensatio sit desperita quan-
titate rara, sicut frigescitio desperita caliditate. Et plane raritas vt plurimum caliditati cōiuncta
est, & densitas frigiditati. Secunda analogia est albi & nigri, conueniens admodum ad cognoscē-
dum contrarietatem quantitatū extremarū & medianarū, facilis quidem intelligenda per
colores, in quibus media inter se, & ab extremis specie differunt, quam per calidū & frigidū,
quorum medium tepidū, vtrūq; extremū aliquid participat. xxxii. Hæc vt extremū extremito,
hæc vt extremitū & mediū. Quadrifaria quantitates per analogia colorū contrariari adinuicē
comperiuntur. Aliquæ vt extremitum extremo, quemadmodum maxima raritas maxima den-
sitas, & in coloribus albedo & nigredo. Aliae vt extremitum medio, quemadmodum maxima ra-
ritas minori raritati aut densitati, & maxima densitas minori, haud secus quam in coloribus albe-
do & liuor. Aliae vt mediū extremito, quemadmodum minor raritas maxime raritati, & minor
densitas maximæ, perinde atque in coloribus flauiculis albedini, aut liuori nigredini. Demum alię
quantitates contrariantur vt medium medio, quemadmodum minor raritas minori densitati,
& in coloribus flauiculis liuori. Horum autem quatuor modorum secundus & tertius comprehē-
duntur sub secundo modo in litera expresso. Nempe inter quantitates extrema & media non mi-
nis inueniuntur, quam inter colores. Si quidem extremitum in affirmatione collocatum & dignis
est maxima raritas, quam natura igni accommodavit, respondens in coloribus albedini. Medium
ei proximum, minor raritas, aeri natura designata, & in coloribus assimilis flauiceli. Medium se-
motius, minor densitas, aquæ natura attributa, & liuor in coloribus non absurde respondens.
Extremum autem in negatione, & imperfectius, maxima densitas, terre a natura concessa, & cui
nigredinem assimilare licet. Forte categoriarum dictum occasionem prebuit. Dictum Aristoteli
in libro predicationum, significans primam quantitatis proprietatem, quod quantitatē
nihil est contrarium, praebuit occasionem ignorantiæ ipsius Homophronis, qui propter id credi
dit nullam prorsus in quantitatibus inueniri contrarietatem, sed minus accomode atque recte.
Nam Aristoteles id dictum intellexit de dicibilibus quantitatibus, quibus non sunt aliqua logica
contraria. Hic autem sermo fit de rebus ipsiis, inter quas physica comperitur contrarietas. Ne-
que oportet si res ipsa inter se sunt contrarie, protinus & dicibilis eas explicantia esse contraria.
Nam ipsa forte dicibilitate genere quantitatibus non erunt, aut contrariorum dicibilium conditio-
nem non obseruantur. Rarum enim, & densum, aut ad aliquid, aut potius qualitatis rationē sub-
eunt. E diuerso camen si dicibilita fuit contraria, & res illis significatas contrarias esse opera pre-
sumt. xxxvi. Estantis corporibus & potissimum aeri hec in ista prouinas. Ex hac aeris prouin-
tate & facilitate constat quod cum aliquius corporis sit rarefactio, alterius corporis alibi sit condē-
factio. Rarum enim productum, maiorem locum occupat, quam prius. si fitur omnia suā in quam
prius habebant, seruant molem, esset penetratio dimensionum, & rarum eundem locum cum al-
tero corpore occuparet, quod ne sit, per condensationem conceditur locus corpori rarefacto. ne
pe condensatum corpus minorem quam prius locum occupat. Contra vero quando aliquius fit
condensatio, alterius corporis alibi sit rarefactio. Condensatum enim corpus minorem quam pri-
us locum occupat. Quare si cetera corpora aequalē priorē quam ante condensationem fuit, haberēt
magnitudinem, relinquetur vacuum, ad quod euitandum, per alterius corporis rarefactionem
repletur id loci quod per condensationem dimissum fuerat. nempe rarefactum corpus maiorem q;
prius locum occupat. Itaque condensatione vitatur penetratio dimensionum, & rarefactione va-
cum. xxxix. Sed id me fallebat, quid crediderim dimensiones materiæ esse coæternas. Id ex di-
ctis Commentatoris (cui hacin re prius astupulatus fuerat) Homophron desumpsit, ponens di-
mensiones esse coæternas materiæ, & eas quæ insunt, semper subiecto affuisse. Verum id & fal-
sum est, & alterius eiusdem Homophronis dicto repugnat. falsum quidem, nam dimensiones que
assunt materiæ, postea abieciuntur, & nouæ inducuntur, haud secus quam in coloribus permuta-
tiones fieri conspiciuntur. Repugnat autem prius concessis, quia admissum est in rarefactione
nouam quantitatē, & eiusdem naturæ, cum præexistente (nam dimensiones omnes ratus
est Homophron esse eiusdem naturæ) materiæ induci, modo nulla est valentior ratio quayna
potius quam alterasit materiæ coæternas, cum id quod conuenit indiuiduo vnius speciei, con-
ueniat, reliquis omnibus eiusdem naturæ. Neque minus falsum est dimensiones omnes esse
eiusdem naturæ, cum non minor sit secundum speciem dimensionum diuersitas, quam colo-
rum. nullus autē dixerit colores omnes eiusdem esse speciei, & rationis. Demū, & falsum est dimen-
siones adiunscem agere non posse, nam inter se (vt ostensum est) contrarie sunt, proprium autem
contrariorum est, adiunscem agere & pari, cum quicquid habet contrarium, a suo contrario cor-
rumpi natum sit. Rarefactionem scilicet fieri dimensione densiori abiecta. Sicut in albedatione
partis decem pedū, albedo secundi pedis manet cum albedine prīmi, & posteriorum pedum
albedo cum albedine priorum, ita in acquisitione raritatis decupedalis, secundum pedale ra-
rum manet cum primo pedali raro. sic tertij, & quarti & consequentium pedalium raritas, cum
raritate pedalium præcedentium, quantum ad continuationem eorum extra le inuicem existē-
tum. Nec adiunscem contrariatur hararitatis, sed sunt eiusdem rationis, & eiusdem rotitis par-

tes confimiles. Neque tota raritas decupedalis ad partem eius pedalem, est major raritas ad minorem, nam maior raritas est quae sub aliqua materia maioris est molis in coparatione ad aliam quae sub eadem materia minoris est molis. Et minus rarum dicitur, quod sub aliqua materia minorum habet quantitatem, sub qua alterum maiorem habet. Modo in toto decupedali & in parte eius pedali non tantum est materiae, quare non oportet propter prius dicta, torum ut maiorem raritatem ceterari parti tanquam minori raritati, sunt enim major raritas, & minor raritas, alterius rationis & naturae sicut diuersarum specierum colores. Et quemadmodum in huiusmodi albefactione, cum in primo pede acquiritur albedo, simul in eodem deperditur nigredo, aut medius color, neque manent in eodem nigredo prior, & albedo adueniens, ita in rarefactione depellitur quam rara densa, & simul in eodem subiecto acquiritur rara. Et sicut albedo primi pedis bene stat cum nigredine ceterorum pedum, ut secundi & tertii, quia non sunt in eadem parte subiecti, ita raritas in prima parte materiae bene stat cum densitate in ceteris paribus. Et qualis seruat successio in huiusmodi albefactione, eadem & in rarefactione, intelligendo materiam sub qua est densitas, in decempartes aequas diuisam, in quarum prima depellitur primus densa, & acquiritur rara dimensio, deinde in secunda, postea in tercia, & ita diuertitis temporis partibus, diuersae motus partes respondent. Id tamen interest, quod in eodem pedali minor albedo, ut vnius gradus, facile stat cum intiore, ut nouem graduum, quia cum non sint dimensiones, bene idem replent etiam unius gradus albedinis bene est in eodem subiecto cum aliqua parte nigredinis, sicut & modis frigiditas cum modica caliditate. Vna autem quantitas rara, neque cum altera densa, neque cum altera rara etiam eiusdem rationis, in eadem subiecti parte esse potest, nam cum dimensiones sint, se simul occupare non possunt, neque simul idem replere.

Omis es o Oneropole, & nos liberaliter & laute admodum tractasti, & non minus laeta frōte q̄ liberalibus sermonib⁹. Enan. Pro tripli coena o Homophron gratiam Oneropolo habituri sumus. Pauit enim ante hanc corpoream coenā superiorē intellectus partem contemplatione & doctrina. Mox corpora nostra lauto ferculo curauit: & prudentiae sermones non desuerunt, quo simul inferiorem animāe partem pasceret. Etsi corporea coena multi aestimāda sit, si tamē ad eam respicimus, o Homophron, quae coenā illam præcessit, parui aestimabimus. Ho. Video cur hos sermones in mediū adducis: velles nos ad priores sermones re-labi. Enā. Id ipsum est, o amīce. Et anima semper diligentiore cura, corpore, curāda est. Petamus igitur vterq; nostrum ab Oneropolo, ut talem coenam iteum nobis præstet. One. Imo iubeatis: si quid possum, id totū vobis deuoueo. Enan. Non est igitur cur sermonem prolixius extendamus. Dic nobis igitur an pūcti, linea & superficie sint motus, quod alio loco dicutiendum prius missum feceras. One. Preter sensū conditionē secunda o Enanti memoria polles. De puncto igitur nō arbitror te ambigere absq; motu & transmutatione esse: atq; cū deletur, absque motu & transmutatione deleri: vt quod impersit, quodq; in sua acquisitione deletione q; successionē habere nō possit. Enan. Ita rationabile videtur. One. Sed cum aliquando non sit, & postea sit, & cum aliquando sit, & postea non sit, sine motu tamen & mutatione: similitudinem tamen cum ijs quae generantur & corruptiuntur gerit, habetq; aliquid generationi & corruptioni simile. Enan. Quo pacto id sermone expli-cabimus? One. Id appellant subitā momentaneāq; mutationem. At subita et mo-40 metanea mutatio, minimē mutatio est: vt neq; oculus pictus, oculus est. Enan. Ap-tum mihi vocabulū visum est. Sed hæc tua responsio amplius me in dubietate 41 consercit. Punctum ab is absque motu et transmutatione nunc ad ortum duci, nunc deperi. One. Quia sit impers. Enan. Hinc mea ambiguitas est. nam rationalis a-nima impers est. Onero. At non vt punctū, cum plena sit. Enan. Et id volo: nihilomin⁹ tamē in sua acquirenda plenitudine, nulla prorsus successio esse potest. One. Nulla. Enan. Quomodo igitur homo cū prius non sit, posterius absque motu trāsmutatione non est: et cum desinat, quomodo absque motu et trāsmutatione nō desinit? One. Rēm perarduam tangis o Enāti. Et generatio et corruptio hominis nō omnino ceterarum rerum generationibus et corruptionibus similis est. Operapre-tū est enim te hoc in loco meminisse, hominem omnis creaturā vinculū esse, et

hæc superiori substantiæ, hæc vero inferiori similia gerent. Quia igitur rationalis ani-ma superioribus substantiis cōuenit, tota simul surgit ad esse: & neq; in tempore, neq; instanti temporis, sed in sua pulchra quieternitate aut quieternitatem momento, qua vero inferioribus substantiis assimilatur, materiam, corpusq; ipsum sibiparatu carcerem, pedetentim totū informat, iam tempus & successionis seriem obseruās, quæ admodum & prior forma depellitur. Ita & in hominis obitu pedetentim ab informa-tionis officio desistit, quemadmodum forma sequēs introducitur. Nō enim formæ omnino sensibiles aut expelli aut introduci in sua potentia, nisi in tempore & succe-sione possunt. Cū enim homo tabescit morte resoluēdus, vides prius manus et mor-tuas, mortuosq; pedes, q̄ patres cordivicinas. Enan. Id expertum est. One. Hoc amīce ideo est, q̄ hominis mors inferiorum mortem imitatur, & suum claustrum relin-quendo, tempus & successionis seriem seruat, quemadmodum intrando obseruaret. Enā. Tua ratio ita necesse esse cocludit. Alioqui si in hominis ortu non seruaretur successionis series, aut duo actus starent in eadem materia, aut precedens actus in no-tempore abiiceretur, & in hominis obitu aut starēt materia nuda & informis, aut for-ma sequens in tempore in tota materia produceretur. One. Recte calles. Verum tamen hoc interest, q̄ ceterorum formæ in obitu ipso in suis corporibus deficiunt, (vt frigiditas in aqua aduentante calore) & nusquā & nunq; postea subsistunt. At no-stra anima nequam, sed hominis mors, sola est anima a corpore secessio atq; separatio, qua facta, ipsa rationalis anima sine corporis functione & vsu subsistit, ad corpus tamen semper, & corporis unionem, luctamen desideriumq; gerens. Hinc o-amīci cognoscere possumus futurę resurrectionis ordinacionem. nam nullus naturę canatus frustra otiosusq; esse potest. Enan. In iucundam o Oneropole nos traduxisti sententiā. One. Primum o amīci nostre animę ortū ad esse, creationē dicere possumus. nam & ipsas supercaelestes & beatas substancialias, quae in sua duratione, seu sempiternitatem seu æuternitatem nuncupemus, totę simul oriūtur (nā inexpertes sunt) creatas esse asserunt. Et successiuā & temporalem nostrę corporis a nostra ani-ma informationem, nostrā generationem dicere possumus, successiuā autē nostræ animę informationis desistentiam, nostrā corruptionem. Enan. Concipio. Si quis a-me sciscitaretur quid hominis generatio sit, protinus subiungere possem hominis ge-neratione est successiuā & temporalis a rationali anima corporis informatione, quemadmodum si interrogaret quid leonis generatio, haud male responderem successiuā & temporalē esse a leonina forma corporis informationem. Et si quid hominis corrup-tio sit, similiter subiungere possem, hominis corruptio est successiuā & temporalis rationalis animę ab informatione corporis desitio. One. Sane quidē. Hoc tamen interest, q̄ in illa tota temporali & successiuā parte post partem corporis informatione, rationalis anima tota est, non autem leonis anima, aut cuiuscumq; alterius rei natu-ralis forma in toto sue successiuā & temporalis informationis tempore est. Et ratio-nalis anima in toto successiuā & temporalis desistentie informationis tpe est, qua quidē desis-tentia informationis facta, adhuc manet & subsistit. At leonina forma aut cuiuscumq; alterius rei sensibilis, neq; desistentie informationis tpe manet, neq; ea facta vñq; subsistit. Enan. Ita intelligo, nā leonis & ceterarū rerū sensibiliū corruptio, substancialis & formē desitio est, hois aut corruptio (vt dixisti, & vt mihi ipsi sp̄ cōscius sū) nō substancialis & formē desitio est, sed remanentis separatio. One. Pie, o Enanti, & ea ex parte substancialis superiores respicit, quarū substancialis aut incep-tio aut emanatio creatio est, & quarū desitio, vñq; nihil est. nā deficere sua natura nō possunt. Aīe igitur in nostro desitio nihil ē. Enā. Nihil certe. & hec mihi recte dicta videtur. One. Vis ergo Enāti ad dīmissum ppositū reuertamur. En. Volo. Attī cognoscere desidera-ba cur corpus nostrę aīe carcere vocasti, sed aptior aliquā forte dabitur locus. nūc autē a punto psequere. Momēto iūis emergit pūctū, momentoq; ortum vanescit

h k 1

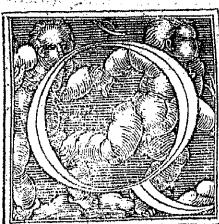
Quo. Inquo. Enan. Cum ergo punctū momentū abiicitur, an punctū emergens nō uum simul cū primo, eodē sit momento? One. Nō simul sunt, at se simul expeditū: ita vt eorum vnu in illo sit momento, & alterum nō sit: quēadmodū motus acquisiti us & deperditus se simul absoluunt: vt generatio & corruptio, rarefactio & dēsita tis abiectione, calefactio & frigoris pulsio. At expulsius, deperditusque quantitatis & qualitatatis motibus nomina posita nō sunt. Enā. Ita oportet. Sed perge id in motibus ostendere. One. Sint a b, & c d, duo equalis molis subiecta: quorū signatae partes vnius, signatis partibus alterius equalis sint. Et a b equaliter secundum molem albescat, & c d a nigredine deficiat: quod denigrēscere dicamus, cū nobis aptius nomen nō succurat. Fiantq; hæc mutationes (quarū vna acquisitua est, & altera deiectua) in tēpore h i, & partes in partibus. quid igitur albedinis in tēpore h K acquisitū est, & quid nigredi nis deperditū? Enan. Albedo a e acquisita est, & deiecta nigredo c g. One. Et in tem pore h l? Enan. Albedo a facquisita est, deiecta q; nigredo c h. One. Semper equalis molis! Enā. Semper equalis. One. Et in tēpore h i? Enā. Tota prorsus albedo a b cō fecta est, & tota nigredo c d depulsa, deiecta q; O ne. Nōne igitur illa albatio & deni gratio (denigrationē vco cōtinua nigredinis abiectionē) se simul absoluūt: vt quā tu cōtinue sit vnius: simul, eodēque tēpore cōtinue non sit, deficiatq; tantū alterius? Enā. Sic est. One. Et si harum mutationū vtrāq; fieri intelligas in eodē subiecto vt in c d, nōne se simul absoluēt in subiecto c d? Enā. Simul: vt prius in subiectis equalibus. One. Ita vt quo tēpore pars c g omnino albescat, in eodē tēpore eadē pars c g omniō denigrēscat. Et in quo tēpore p̄cise parta sit albedo in c g, nihil amplius ni gredinis sit in c g, & ita de quauncq; altera parte equali, & de toto. Enā. Simile certe. One. Ex hoc facile perpendere possumus quo pacto in rei successiua generatione nihil duarum substantialiū formarū eidē partī materiæ simul assit: vt si in tēpore h K substantialis forma acquireretur in c g, tantundū formæ substantialis oppositæ abi ret, abiicereturq;. Et de singulis alijs quibuscunq; partibus, & de toto simile iudicium est. Enan. Simile. One. Et si in tēpore h K acquiritur raritas in tota parte c g, nonne in eodem tēpore h K depelletur densitas c g? Enan. Necesse est. alioqui se occuparet di mēsiones. One. Ingenuus ergo fateris motum acquisitiuum, depulsiuq; substanciæ, quātutatis, & qualitatatis, se simul absoluere. Enā. Fateor. One. Ita est & de pūcto. Sicut enim motuum acquisitio & deperditio se simul tempore absoluunt, ita & mo mentancarum mutationū ortus & abolitio eodē se absoluunt momento. Et sicut punctū absq; tēporanea mutatione oritur, ita & linea & superficie contingere si simul quicq; totum diuidi cōtingeret. Quod & forte contingit in duarū aquarū contactu (se enim bene momento contingunt) quē si tunc se cōtinuent ac vniuant, in nunc & momēto orta sunt puncta, linea & superficies, aut saltem abiecta. Enā. Ita est. One. Et quāuis in ortu, abiectiōeq; linea & superficie, successio esse possit: hēc mihi accidētaria videtur, neq; ab illis quicq; moueri dici: vt neq; a pūcti aut ortu aut deletione, vnde manifestum fieret omnē augmentationem, & diminutionem, & refactionem, & cōdensationem, solū fieri aut suscepito corpore, aut corpore depe ritio. Nunquid enim superficies corpori addita aut ipsi ablata, efficit ipsum aut maius aut minus? Enā. Nō certe: nec linea superficie addita eam efficit maiorem, vt neq; punctū additum linea eā efficit maiorem, aut sublatum minorem. One. At tamen linea linea addita, eā efficit maiorem: et superficies superficie addita, superficiem. Enā. Sic est: ideo mihi iterū apparet facis, nullo adhibito corpore fieri posse augmentationem. One. Quo pacto? Enan. Nā eadem cera aliquando longiore est nullo aut adiecto aut deperditio corpore, aliquando latior. Hoc autem esse non pos test, nisi a linea et superficie: q; linea addita linea eā efficit maiorem: et superficies addita superficie, superficiem maiorem: quemadmodū huiusrei me admouisti: et sicut corpus additum corpori, totum efficit maius. One. Hoc o amice partū distractione

prouenit: sicut si dīgito aquam longam per planitatem extendas, partes prius secūdū latū cōtinuae, ipsis a sua prima continuatione distractis, secundū longum cōtinuantur. Et nō modo lineæ additæ sunt, sed & superficies superficii, & corpus corpori. ideo cera hæc longior dicitur, q; habeat nō modo lineas actu longiores q; prius sed & superficies & corpus. attamen non apte eam dixeris auctam, minutam, rarefactam, aut condensatam. Enan. Video iam sic esse: vt neq; si diuisero lignū secū dum longū in quatuor partes: quæ secundū longū additæ longitudinem octocubitā efficiat, cum indiuisum lignū solū longitudine bicubitū esset: quanvis partes ille cōtinuae intelligentur, nullus dicit lignum illud auctū, minutum, rarefactū aut densatum. Onero. Ita mihi videtur. Sed hanc extensionem quæ partium distractiōne, & locali motu p̄uenit, ego & Homophron dudu mīssam feceramus. Enā. Et consulte quidem: non censeo multam operam in illa disputatione esse terendam. Sed super est, vt de contrarietate & alteratiōe nobis aperias, si cōmodo id fieri queat: quam rem si feceris, nunq; tibi hodie quicquam molesti erimus. One. Nihil mihi molesti estis, modo possim. Enan. Id te posse confidimus, p̄ecedentium discussiō te id posse magno nobis est argumento. Incipe dum voles. One. Quandoquidem yobis ita persuadetis, libens yobis obsequor, & quod possum (vt dixi) efficiam.

Vartæ partis scholia. xl. Corporūque ipsum sibi p̄at carcerē pedenterim totum informat. Anima rationalis tota informat prius vnam materiæ partem, vt materiam cordis, deinde p̄cordiorum, & deinceps secundum item poris successionem ceterarum partium corporis materiam. Et plane in generatione hominis et successio, non quidem partim animæ rationalis (sicut in ceteris rerū sensibillū formis acquirendis partū formalium successionem inuenire contingit) nam illæ rationalis animæ partes nullæ sunt, sed partū materiæ successio compertitur, sensim ab anima rationali informari incipient. Ita & in corruptione hominis, successio nō ex parte partium animæ sensim percutunt (quo nam anima hominis partum est expers) attendenda est, sed ex parte partū corporis successio, ab anima informari desinentium. In ceteris autem formis rerum sensibilium, etiam ex parte partium formalium sensim percutiū attenditur successio. Alioqui si in hominis ortu nō seruaretur successionis series, Q; prius dīfū est de successiua animæ informatione & definitione, hoc loco monstratur, ducendo ad incommōdum, & ad principiorum physicorum oppositū. Nempe si quis dicat animam rationalem acquiri in corpore hominis in instanti, & simul in toto, cū forma prior in tempore solū deperdat, quia est per accidens extensa ad extensionem materiæ, & esset a prima parte materiæ solū depulsa, quæ vocetur a, anima rationalis totum iam corpus informans & forma prior, esset in eadem parte materiæ, scilicet in b & c & d, quod est impossibile. Q; si quis dicat formam priorem cum deperdat est a prima parte materiæ, eam simul esse deperdatam a materia h & c & d, consequēs est ē esse deperdatam in nō tēpore, & sine successione, quod est oppositum huius principiū physici. Formæ omnino sensibiles ex pellā a materia nisi in tempore & successione non possunt. Similiter si quis dixerit animam rationalem simul totam deperi, & sine successione, oportet cū forma sequēs est ē solum introducta in parte materiæ a, reliquas partes materiæ, scilicet b & d (a quibus per hypothēsin deperdat est anima rationalis) manere sine for ma substantiali, quod est impossibile. Q; si quis dicat sequentem formam cum est acquisita in a prima parte materiæ, simul est acquisitam in parte b & c & d, cogitur is concedere formam omnino sensibilem & habentem partes, materiæ partibus extensas, sine successione in materia acquisiri, quod est physici principiū oppositum. Sentiendū igitur est animam rationalem successiue in materia acquiri, & ab ea deperdi, quemadmodū cetera formæ substantialiæ. xliii. Attamen cognoscere desiderabam, cur corpus nostræ animæ carcer ē in casti. Non est existimandum, corpus humanum dici carcerem animæ, quia in ipsum destrudatur anima atq; deuoluatur, vt luit p̄cas malorum in altera vita antecē corpori cōlungeretur perpetratorum. Nēpe anima rationalis prius quā vniatur corpori, neutiquā subsistere credenda est, quare neq; admisisse scelerā aut turpia in alia vita, quorum supplicia pendat in ergastulo corporis. Et plane hæc impiorum deliramenta affectuāt animas humanas prius exticisse & deliquisse, quam delaberentur in corpora, iam pridem a schola veritatis explosa & exhibilata sunt neque cuiusquam aures derinere debent, cui curæ est synceram amplecti veritatem. Quin potius animæ carcer appellatur humanum corpus, quod coercent eam & detineat ne libero motu seratur in suum (vnde traxit originem) principium, ad quod suæ naturæ alpirat, & in cuius cognitione summa ipsius consistit perfectio. Nempe anima alligata corpori, affectibus corporeis plerūq; redditur obnoxia, cupitati, ira, voluptrati, & ceteris id genus, quib⁹ tāq; v inculis astrigunt abductio, & reficitur trahit, & per vitiorū deuia milere oberrat. Nec minus ignoratig nebulis obcluclitur atq; colligata corporis artibus, q;

crasso eius velamine obducta nequit. In limpida veritatis sinceritatem assurgere, phantasmatique & imaginibus rerum sensibilium a corpore desumptis illudatur. Quod si qua diligenter cule virtutis & doctrinæ extra virtutem & ignorantiam emerget anima, & se supra corporeos omes effectus atque motus extulerit, quandiu tamen corpore premitur, eius mole quasi pondere aliquo prægravata, minus expedite & libere in altum attollit, & in cælum subleuat, cupitq; corporeis resoluta vinculis liberiore olatu cæli celis penetrare, & suo liberari carcere, hinc ipsa illa sanctio nœ celesti p̄fusus amore flagrantium vota & suspitia. Heu mihi quia incolatus meus plongatus est. Sicut uita anima mea ad deum fontem viuum, quando veniam & apparebo ante faciem dei. Et illud Pauli ardentissimum desiderium, quo cupiuit dissolui, & esse cum Christo. Et sane huic sententiae qua corpus animæ carcer recte dicitur, accedit & Sapientis cum inquit. Corp⁹ quod corruptitur aggrauat animam, & terrena habitat deprimit sensum multa cogitantem. At expulsius deperditius se quantitatib⁹ & qualitatib⁹ motibus. Non est simplex positum nomen, quo expulso nem raritas densitatib⁹ exprimamus, quo etiam abiectionem caliditatis aut frigiditatis denotamus. Verum solent authores huiusmodi nomina motuum deperditius utrum expressiva circuiloqui per suorum motuum acquisitiu orum nomina, cum particula de praeposta, quam negandi significantiam habere intelligunt, ut derarfactionem vocant raritas deperditionem, decalificationem caloris abiectionem, & ita de ceteris. Ita est & de puncto, q; scilicet puncti viuis deperditio, & alterius acquisitio, eodē se absoluū momento & instanti. Si enim in priori momento p̄tū nouum acquireretur, q; prius p̄tū deperderetur, duo in continuo puncta essent sibi in vicem proxima, & si in posteriori, cum inter duo illa instantia (vnum quidem quo præexistens p̄tū aboleretur, & alterum sequens quo nouum p̄tū acquireretur) mediat temp⁹, linea esset intermixta tempore intermedio, sicut si prius inciperet motus acuū iſtius q; deperditius, duæ formæ contraria simul essent in eodem. si vero prius deperditius inchoaretur q; acquisitus, materia maneat sine forma substantiali, si fieret ad substantiam mutatio. Sic si prius absolueretur acquisitus q; deperditius, duæ formæ contraria simul essent in eodē, & si prius deperditus perficeretur quā acquisitus, materia esset sine forma, quod est impossibile. hinc oportet ultimū instans nō esse viuis, esse etiam ultimus alterius, & primum instansesse cōpletū viuis, esse & prius alterius. xlvi. Hoc amice partis distractione prouenit. Cum cera prius late efficitur liger & prius spissa sit exilior, hoc per partis sua prima continuatione distractionem prouenit. nā partes ceræ distrahuntur a primo situ & ordine, & continuantur secundum alterum situm, ut partes prius continuata secundū latitudinem, efficiuntur continua secundū longitudinem, & prius continua secundū profundum, efficiuntur continua secundū longitudo, & ergo ibi non solum linea lineis adduntur, sed & superficies superficie, & corpus corpori. Vix illi nulla prorsus est augmentatio, sed solū motus localis, que partes sensim distrahuntur, & rursus altero ordine cōtinuant quernadmodum analogia aquæ digitio per planitatem ductæ, itidem & ligni, ostendit litera. Nēpe in augmentatione nō solum secundum vnum magnitudinis interuallum sit clementi, sed & secundū vniquodq; longitudinem scilicet, latitudinem, & profunditatem, præcipue tamen secundum corporis atq; profunditatis clementi attendit & sumit augmentationem. In huiusmodi autem porrectione ceræ, quantum sit clementi secundū vnu extensiōnē interuallum, tantum sit de clementi secundū alterum, ut quantum crescat longitudine, tantum decrecet latitudo aut profunditas.

Videtur in quantitate extensio est, in qualitate est intensi, & in latione successio: estque vnum alterius apta similitudo. Enan. Eum qui dicit. Oneropole. credulum esse necesse est. Et idcirco nos tibi in hoc assentimur: quo a te quod de re liuum est discamus. One. Nos iuuabit quod de rari, & de si cōtrarietate iam percipimus. Enan. Quo pacto? One. Nam sicut res quæ actu sunt, magnitudine & paruitate natura determinatae sunt: ita duratione, & durationis propensione & breuitate. Hinc o Enati pendent rerum periodi, & vnum alterius apta est similitudo. Itidem & res intensione & remissione natura determinatae sunt. Et res uera philosophari de qualitatum intensione & remissione, & earum contrarietate, est p̄ hiosophari de magnitudine et paruitate, et quantitaturn contrarietate. Enan. Manifestius id nobis aperi: et primum mihi expedire videtur, ut nobis manifestes an solū tota qualitas toti qualitatib⁹ sit cōtraria, an et pars parti. One. Sequar quo me trahis, si sit a b corpus densum quadricubitum, quod totum fiat rarū, acquiratq; quā titatem raram c h i K d. Arbitraris netotam dimensionē a b, totidimensionē cd esse contraria? Enan. Etiam nā eidem subiecto viciſſim affunt, a quo mutuo se expellant necesse est. One. Et quartam partem c h (quantacunq; sit), p̄ductā in tota materia a e, arbitraris ne etiā contrariarī cōtritali a e? Enan. Ego equidem arbitror:

quādo quidē eidem subiecto a ē viciſſim affint, & nunq; simul se eidem adesse possint. One. Nā se occuparent, nonne ergo tota dimensionē a b, contrariatur toti c, d? & pars vt a e, parti vt c h? Enā. Sic est. One. Et si c h aduenisset materia e f, nōne dē fam dimensionē e f expulisset? Enan. Nimirū expulisset eadem ratione. One. Et si aduenisset materia g, expulisset dimensionē f g. Et si materia g b, expulisset cu bitalem dimensionem g b. Enan. Indubie. One. Et igitur c h cuilibet cubitali a b cōtrariū. Enan. Est vtiq; One. Et ita de h i, & i K, & K d, neceſſe argumētū ostēderēq; vnuq; iporū vnicūq; cubitaliū a b, esse cōtrariū. Enā. Cōsimiliter certe. One. Ita amica tota qualitas toti qualitatib⁹ quā expellit, abit cōtraria: vttota expel lens dimensionē toti expulsa dimensionē. Enā. Nihil minus, & totas adiuicē abire cōtrarias, minus in cōtrouersiā venit, præsertim cū intēse fuerint. At qd de partibus sentiendū sit, & de ipsis cū remissæ fuerint, ambigendū est. Nā & pars parti, et ipsa remissæ in eodē subiecto & secundū cōndē parte le simul admittere videtur. a e f g b

One. Atramen totā toti esse cōtraria: & partē parti, nobis dimensionē iſinuat. Enā. Mihi quidē nō satis. One. Dic age, cū incipit a b rarescere a parte a, ita vt acquirat ch: & nihil vltius: nōne stat c h in materia a b cū e f, f g, & g b? q; sua tñ concessa sunt esse cōtraria: neq; se mutuo expellūt, immo neq; vnuq; expelleret. Enā. Sic est. One. Perpēdis ne id esse, q; rara dimensionē c h nō adueniat in situ e f, aut alicui⁹ alio rum cubitaliū? Si enī aduenisset, procul dubio qdēcūq; illorū abiecisset, vt abiecit a e: alioqui se occupassent. Itane sentis, an aliter? Enā. Sic recte. One. Et nunq; se expellūt, nisi simul adueniat scđm extensionē: ita vt nisi alterū expellere, abieciatur, se occuparēt. Enā. Est vt a i s. One. Et qd in dimensionē extensio est, in latiōe est successio, & in qualitate intensio. Et quemadmodū dimensionē extensio sele occupare nequeūt: ita neq; latiōes successiōe, neq; qualitates intensiōe. Si cī de cē pedalia se occuparent, decem pedalia solū tñ atq; vnu occuparent: & si decem horæ se duratiōe occuparent, decem horæ solū tanū atq; vna durarent, ita si decem qua litatis gradus se intensiōe interciperent, occuparentq; decem gradus solū tñ intensiatq; vnu apparerent: vt decem caloris gradus se intensiōe penetraṭes, solū tñ caloris vt vnicus inducerent. Enā. Gaudeo Oneropole hac a te audire & discere. Sed perge, moror cognoscere quid inde facturus sis. One. Omnia cubitalia & pedalia, dimensiones sunt extra se secundum extensionem: & oēs horæ, & horarū minuta, lationes sunt extra se secundū successionem & durationem. Quid igitur qualitatib⁹ accidet? Enan. Videre videor quo tua tendat interrogatio, & certe mihi qualitatibus recte accidere videtur, omnes suos gradus extra se inuicem esse secundū intentionem. One. Sane concepisti. Enan. Pulchrā conjecturā mihi fecisti, & haud dubitauerim verā: quomodo duorū lucidorū lumina, et si in medio se intendat, nū quā tamen se permiscat, cōfundantq; vt autē inspectui, sed disticta se mōstrent. One. Sit igitur caliditas l m, & frigiditas n r: toti caliditati l m cōtraria, Enā. Esto. One. Intelligamus vtrāq; in tres partes intensiōe aequas diuidi: vt l m, i l p, p q, et q m, & n o, in n r, i s, & f o. Manifestum est totam frigiditatem nō aduenientem subiecto l m, expellere totā caliditatem l m. Enan. Haud dubium est. One. Et si n rad ueniret l p secundum eundem intentionis situm, expelleret l p, nam se intensiōe occupare nequeunt, permiscere, & confundere, vt diximus: vt dimensionē c h adueniens secundū eundem extensionis sitū dimensioni a e, ipsam expelleret. Enan. Mihi iā quidē perspicuū est. One. Est igitur pars frigiditatis n r contraria parti caliditatis l p: vt quā eidem subiecto viciſſim affint, a quo se expellat mutuo. Enan. Sic indubie est. One. Et cuicunq; reliquā partium l m, secundum suę intensiōis situm aduenisset, itidem ipam pepulisset: vt si aduenisset secundum situm p q, pepulisset p q. Enā. Eadē ratione vt l p. One. Et si secundū sitū partis q m, pepulisset q m. Enan. Eadem ratione q m, One. Est igitur frigiditatis pars n r, cōtraria parti

Inspeciū
perspecti
ut.

l p q m
n r i o

caliditatis l p. & p q. & q m. Enā. Est indubie. One. Et q̄libet gradus quā alitatis, cū libet qualitatis contrariæ gradui cētrarius: vt de dīmēsionib⁹ & dīmēsionū cubitalib⁹ diximus. Enā. Eodem modo. One. Vides ergo quō philosophari de dīmēsionib⁹, est de qualitatibus philosophari. Et retroagit: de qualitatib⁹ philosophari, est philosophari de dīmēsionib⁹. Enā. Percipio haec tenus quodāmodo, sed non quātū cupio. ¶ Antaī idē simul eīde īesse posse, cū se debeat mutuo expellere? 48 One. Non simul. Enā. Age iā cōcessimus n r, & l p, ī esse cōtraria. One. Cōcessim⁹ Enā. Et ī eodē subiecto & eadē subiecti pte est l p. & p q. One. Verū: quia extra se nō sunt secundū extensioñē. Enā. Et si n r aduenit secundū situm intensionis p q: delet p q. & non l p. One. Verum aīs. Enā. Sūt īgitur n r, & l p (quae adiuicē sūt cōtraria) ī eodē subiecto, & eadē subiecti pte, & simul. One. Acutissime o Enāti, verū secundū sanā (quā solā ego & tu quārūmus & curamus) intelligentiam plura q̄ debueris ītulisti. Nam id tecū sentio, n r, & l p, eīdem subiecto & eīdem subiecti parti adesse, at nō simul, nā extra se īnuicē īesse iam cōcessimus. Contrarioñ enim natura est, nō posse eīdem subiecto simul adesse. Si quantitatis sint, non posse quidem simul extensioñē eīdem subiecto adesse: si qualitatis, simul intensione: & si contrariæ latiōes, simul duratione, successioneq; sunt ergo n r, & l p, ī eodē subiecto, sed nō simul, nā se intensione non occupant. Enā. Et rationabile id quidē sed dabis vñā: id me fefellit, q̄ solū, adesse simul tēpore aduerterebā, vt pleriq; expōsitorū mihi aduertere vident̄. One. Etsi contraria simpliciter simul tempore eīde subiecto & eīdem subiecti parti adesse nō possint, qualitatis tamen cōtraria secundū quid, id non exigunt. Sed nō adesse posse simul intensione eīdem subiecto, & simul extensioñē, & intensione: sub modo simul tēpore et successione a philosophis intelligunt̄, est enim vñū, aliorū apta similitudo. Enā. Quae contraria simpliciter, & quae qualitatis secundū qd cōtraria, postea dīctūr̄ es. ¶ Sed hāc adhuc mihi excute dubietate: quomodo ergo duo similis dīmēsionis cubitalia non sūt cōtraria cū se simul extensioñē nūsq; admittere queāt, et duo caliditatis gradus? qui simul intensione stāre nequeunt: vt neq; vñus caliditatis, et vñus frigiditatis, ne ī intensione occupent. Onero. Fortetenes quid hic respōdendū sit. Enā. Sí teneo, cupio te audire an meū sentias. One. Multū refert oamice Enāti quin duo similis dīmēsionis cubitalia cōtraria sint, aut duo similis qualitatis gradus. Nā non plurimū distat, neq; vñū simul alteri aduenire, et ipsū expellere natū est. Contraria autē et maxime distat, pr̄sertim simpliciter et maxime cōtraria. et eīde subiecto simul aduenire, et se mutuo expellere nata sunt. Enā. Id ipsum mihi coniectabam. One. Vides ergo quo pacto ch̄ raritas ī eodē subiecto stat cū densitate opposita e f, g, erg b. Enā. Video equidē. One. Et id quidē maxime fieri potest. nā vna cū illis secundū extensioñē nō est. Et quomodo n r frigiditas, ī eodē subiecto, et eadē subiecti pte sit cū qualitate cōtraria l p, et q m? Enā. Et hoc idē. O ne. Nā simul secundū intensionē nō aduenit. ¶ Et si quis a te sc̄iscitare ī cur potius ch̄ habiecit a e, q̄ eīd̄ respōderet? Enā. Potior siquidē ratio est, nā sitū dīmēsionis a ī aduenit, et nō sitū e f, aut alicuius reliquarū partiū. Onero. Et recte quidē. et similiter cur potius gradus frigiditatis n r ī euerit gradū caliditatis p q, q̄ aliquē aliorum? Enā. Quia se cūdū intensionē p q aduenit, et non aliorum. One. Potior īgitur ratio est cur hūc gradū q̄ illum poti⁹ expellat. Enā. Est certe, nam hunc solum depellit, cui secundū intensionē aduenit: quemadmodum cubitale solam cubitalem quantitatē, cui secundū extensionem adueniebat. One. Nunc a quantitatē pr̄sidiū sumis. Enā. Sic a te doctus, per quantitatē de qualitate philosophor. ¶ Vñū tamen adhuc a te doceri cupio: quo pacto eueniat duo remissa eīdem subiecto et eīde subiecti pte ad esse posse, nō autē duo intensa: quod tamē mihi posse videntur, si duo intensa extra se secundū intensionem (vt et duo remissa) veniant. One. Vnūquodq; o Enāti

CCLXXXIII.

eo modo quo fit, natura fieri permittit. Et vñūquodq; magnitudine, paruitate, iatrate, dēsitate, duratione, & intensione natura determinatum esse diximus. Enā. diximus. One. Et natura maximo, nullū alterū natura maius esse potest. Enā. Nullū. One. Et natura rarissimo aut densissimo, nullū natura aut rarius, aut den̄ius. Enā. Sic est. O ne. Et diuturnissimo aut mora correptissimo, nihil diurnius, aut mora correptius. Enā. Nihil. One. Et natura intensissimo, vt calidissimo aut frigidissimo, nihil natura intensius, calidius aut frigidius. Enā. Indubie. One. Alioqui daref maius maxio, qd natura nō sustinet, neq; minus minimo. Enā. Ita oporteret. One. Age nūc, qd calidius igne. & quid igne rarius? Enā. Nihil natura aut calidius aut rarius existimo. Onero. Sīcess īter nos statuamus. Erit ergo ignis natura calidissimus. Enā. Erit sane. One. Et ybiciq; vñū contrarium est, alterū aduenire natū est, tum intensione, tum extensioñē, aliqui se ab eodem subiecto non expellat. Enā. Ex superiorē sermone cognitum est: vt neque dīmēsion dīmēsionē expelleret, nisi simul secundū extensioñē coadiueniret. One. Et ignis a nobis cōcessus est calidissimus. Enā. Cōcessus. One. Maximā īgitur ignis caliditatem in decem partes intēsione æquas a, b, c, d, e, f, g, h, i, K, cogitatione diuidamus: quarum quālibet gradū vocemus, hoc abs te requiro, an vñus frigiditatis gradus, v l, simul īsse possit cū maxima caliditate a K? Enā. Quid prohibet? One. Non simul intensione cū a erit: nā duo cōtraria simul effēt. Probata sunt autem prius īesse contraria. Enā. Fateor. One. Neq; eadem ratione cum gradū b, aut aliquo aliorum decem nominatorū. Enā. Non certe: sed nihil prohibet illum gradum extra illos decem aduenire, & eīde subiecto & eīdem subiecti parti adesse, hoc enīm prius intelligebā, cūm admisi l simul cū maxima caliditate a K īsse posse. Onero. Id ipsum quērebam: & tibi sic īsse videtur, mihi vero secus. Esto attānē vt vñ, si possibile est, adueniatq; gradus frigiditatis. Eīdem subiecto cū maxima caliditate a K: intensione tamen extra a, b, c, d, & reliquos gradus. Enā. Admitto, One. Vbicunq; vñū contrarium naturae potentia īesse valet, illīc potest & reliquum. Enā. Potest. One. Alioqui nō expelleret ipsum, nīsi ipsi adueniret secundū ipsius extensioñē aut intensionis situm. Enā. Non expelleret. One. At l frigiditatis gradus naturae potentia aduenit subiecto a K extra decem caliditatis gradus a, b, c, d, & reliquos. Enā. Cōcessum est. Onero. Illīc īgitur & secundū eius intensionis situm aduenire potest caliditas, quāe ipsum expellat. Enā. Sīc oportet. One. Adueniatq; īgitur: quādoquidem id possibile est, vt x. Enā. Mihi admittendum est. Onero. Vides īgitur a x totam caliditatem, & a K eius partem. Enā. Video plane. One. Nō erit īgitur a K maxima natura caliditas, aut dabis maius maximo. Enā. Id certe impossibile est: & me pulchre ad id quod desiderbam perduxisti, & gaudeo me īuisse conclusum. One. ¶ O Enāti, quo pacto diffinit astronomus circulū gradum? Enā. Aliquādo tenui, mihi forte nūce memoria lapsū est, credo ipsos cīrculū gradum vocare eius trecentimā atque sexagesimā partem. Onero. Haud lapsū est: at vero hic nō ita nomine gradus vñimur. Quia tamen nomine positū aptum q; non habemus, nostrum trīum, mei, tui, & Homo- phronis īstructionis gradū diffiniāmus. Enā. Quo pacto? Onero. Sīne controuer- ſia ī te & nomine gradus cōcordemus, consentiamus que gradū qualitatis, esse ma- ximā natura qualitatis ī decem intensionē aequas partes diuisae, quamlibet decimā aut decimā aequalem. Enā. Maximā natura qualitatem intelligis (vt arbitror) maximā naturae potestate intensam. Onero. Intelligo. Enā. Prosequere vt voles, ipse tecum concordo. Homo. Et ego, & eo maxime, q̄ numerū denariū Pythagōrici maximū crediderunt, & seriē numerorum haud ultra pcedere. Maximā itaque qualitatem mihi teste videris ī denarium graduum numerū soluisse. One. Tametsi, o Homophron, primæ rerum nominibus impositiones voluntate ī arbitrio nostrum sequi videatur, opera p̄tētū tamen est eas aliqua ratione mīta

Quid gra-
duis circu-
li secundū
astrono-
mos

Pythagō-
rici.

nir. Attamen id me vt ita describerem non inveni, sed q; quia plurimi in intensio
ne et remissione declarada, et qualitatū contrarietate, eo vtatur numero, nescio qua
ratione permoti. Tu vero me aliquid altius excogitasti, et ratione tua cōsentaneum
erit gradū quātūtatis, vt raritatis aut dēsitatīs eo numero definire. ¶ Sed de qualita
te nūc agimus. Si ergo in aliquo subiecto solū esset quatuor caliditatis gradus a,b,c,
d, an caliditas haec intēs est, an remissa? Ho. Enantius respōsiones alternare ince-
ptauit, suū est et nūc respōdere. Enā. Ego vero dicerē esse remissam. One. Et bene.
Sed admitteret ne secū quatuor frigiditatis gradus? vt l,m,n,o? Enā. Admitteret:
dummodo simul ipsiis secundū suę intēsionis sitū non aduenirent, nam extra sitū
maximē caliditatis non aduenirent. One. Optime, maxima enim caliditas decem
est graduū, cōcederes ergo ipsam et quinq; frigiditatis gradus secū admittere, et sex;
nā quatuor et quinq; nouē sunt, et quatuor et sex sunt decem. Enā. Concedere vtrīq;
enīm gradus, maxima caliditatis sitū non excedent. One. Vtrū septem? Enā.
Non, indubie: cū quatuor et septem, maxima natura caliditate maius efficiant, alio
qui darem maius maximō. One. Ita tecum sentio.

 Vuitas partis scholia. xlvi. Qd in quātūtate est extēsio, in qualitate est intensio. Tria sunt secundum Aristotelem accidentia genera ad quæ est motus, quātūtatis potissimum quæ est magnitudo, qualitas, & latio, siue vbi, quibus tria simili analogia respondent, quantitati extēsio, qualitati intensio, & lationi successio. Extēsio est partium eiusdem quantitatis adiunicem continuatarum vnius extra aliam porrectio. Intensio est partium eiusdem qualitatis maiorem qualitatem constitutum, in eadem subiecti parte coniunctio. Demum successio est partium larionis, priore cum posteriore non manente, acquisitione. Horū autem trium extēsio sensu notissima est, & exploratissima, idcirco per eam manducendus est intellectus in cognitionem intensiois pariter & successionis. Nempe tria hæc inter se conueniunt, quod vnumquodque eorum constituit ex partibus eiusdem speciei & naturæ, numero inter se differentibus, & adiunicem continuatis. Differunt autem, quia extēsio & intensio partes simul secundum durationem, & acquisitionem permanent, successionis autem neque simul sunt, neque permanē. Extēsio vero ab intensio id discriminis sustinet, quod diversæ extēsiois partes non possunt simul recipi, neque subsistere in eadem subiecto, alias fieret penetratio dimensionum. Diversæ autem partes intensiois possunt simul eidem parti subiecti adesse, vt in qua parte primus gradus caloris, in eadem & secū dus & tertius, alioqui non reddenter intensiorem qualitatem aut maiorem, si extra se sublisteret, & diversi subiecti partibus inhæreret. xlviij. Omnes fuos gradus extra se in iuicem esse secundum intensioem, quod madmodum secundi pedalis extēsio non est extēsio primi, sed diversa ab ea, & extra eam. Ita secundi gradus caliditatis intensio non est eadem cum intensio primi, sed omnino alia, & extra eam, non quidem secundum inhærentiam, sed intensiois naturam atque conditionem. Et quemadmodum secundum pedale adueniens primo, re ipsa ab eo distinguitur, reditque quantitatem duplam ad eam quæ præexistebat, sic & in qualitatibus secundus gradus adueniens primo, re ipsa ab eo & numero quidem differt, redditque qualitatē duplam ad eā q; præfuit. Neque proprie dicitur intendi id qualitatē quod præfuit, quia nō sit illud intensio maius, sed tantumdem eius est post intensioem quantum ante, neque id quod aduenit, cum neque illud sit intensius aut maius, sed totum ex præexistente & adueniente dicitur intensum, quod maius sit quam solum præexistens. Secundus autem gradus qui aduenit, neque essentialis est pri mo, quia eius substantiam non constituit ut pars, neque accidentalis, quia non est accidens eius, neque ei tāq; subiecto inexisteat, sed est primo coessentialis, quia cum eo vnius tertii, scilicet eo tuis qualitatibus constituit essentialiam, quemadmodum & materia neq; essentialis est, neq; accidentalis formæ, sed consubstancialis, & secundum pedale neq; essentialis est, neq; accidentale primo, sed ei co essentialis. Neq; ex eo q; vnius gradus est simplicior q; duos graduum qualitas, cōequitur vnum gradū duobus gradibus aut plurium graduum qualitate esse perfectiorē. Nam ea propositio quo dicit simpliciora esse perfectiora, intelligitur de hīs quæ specie diversa sunt, & quorū vnu est pars alterius, q; ē admodū inter substātias eae q; simplices sunt, vt mētes supramūdā, cōpositis len sibilibus q; substātis sunt prestatibiles, & inter accidentia, ea q; simplices sunt, vt habitus animæ, accidentib; cōpositiorib; & corporalib; sunt digniora & perfectiora. At gradus vnius & duo gradū pluriumve qualitas, eiusdem sunt speciei, & vnum alterius pars. Et quāvis in decem graduum qualitate plures sint numero perfectiores, quā in qualitate vnius gradus, & ē ob rē posset decem graduum qualitas dici perfectior accidentaliter, quā vnius gradus, quemadmodum decem bous diceretur hoc modo perfectiores vno boue, & decem pedalia vno pedali, nō tamē fatidū est decem gradū qualitatē esse perfectior, quā sit vnius eiusdem qualitatibus gradus, & esse in altiori gradu perfectionis, quēadmodū homo perfectior est boue, & supramūdā sensibili. Nā hūi modi perfectionis gradus debet attēdi inter ea q; speciei intervallo atq; intercapidine ab

inūscem distant. Plurim autem graduum qualitas & paucorum, hūi modi speciei discrīmen nō faciunt. xlviij. E tī contraria simpliciter, simul tempore eidem subiecto. Contrariū simpliciter, est contrarium secundum excellentiam sumptum, & suo contrario imperitum, vt albedo decem graduum, idem & nigredo rotidem graduum. Contrarium autem secundum quid, quod citra excellentiam est, & suo contrario permisetur, vt caliditas quinque graduum, & rotidem partitū frigiditas, quæ bene compatiuntur se simul in eodem secundum eandem subiecti partem, contra ria autem simpliciter non se in eodem simul esse permitunt. Quāvis autem rāta sit repugnantia vnius gradus caliditatis ad vnum frigiditatis, quanta decem graduum vnius ad decem alterius, quo ad naturam, & qualitatis conditionem, non tamen quo ad id quod est simul in eodem exisse re, nam vnius caliditatis vnu frigiditatis secum cōpatitur, decem aut caliditatis nihil secum frigiditatis adesse permittunt. Neque vniuersaliter oportet quicquid repugnat inividuo vnius spe ciei, & cuiuslib; eiusdem speciei inividuo repugnare, præferunt in ijs rationibus quæ relative sunt, & in comparatione ad alterum sumuntur, quemadmodum est esse simul in eodem, aut alterum se cum compati, quod non qualitatē essentiam, sed extrinsecum quiddam concernit. Nam caliditati decem graduum repugnat habere secum vel vnu frigiditatis gradum, caliditatis autem vnu gradus, eiusdem speciei cum altera, id non repugnat. Sed hīs quæ absoluta sunt, & rerum substantias cōcernunt, data, p̄positio locum habet. Quo minus ferendū sunt quia astruunt qualitates remissas se simul compati non posse secundum quoscunq; gradus, vt vnu gradum caliditatis non posse simul esse in eadem subiecti parte cum vno frigiditatis gradu, qui etiam dicunt in aqua tepida non in eadem parte caliditatem esse & frigiditatem, sed in vna quidem eius particula caliditatem, & in altera frigiditatem, & has minutulas particulas sibi inicem proximas adiacere, & vñ queadeo propinquas esse, vt fideleentur a sensu esse prorsus in eadem parte. Insuper ijdē in altrū sp̄am aquam cum se ad natum frigus reductura est, prius totam abīscere caliditatem, quam ali quid frigiditatis acquirat, & diuerso autem cum incalescit aqua, prius totam frigiditatem abīscere ab ea, quia quicquam caliditatis suscipiat. Verum hi non modo experientia sensus recte dispositi aduersantur, sed & philosophie Aristotelice, quæ ponit motum acquisitum & deperditum eodem prorsus tempore fieri, non minus quam generationem alicuius rei, & contrarij corruptionē, vt quo tempore fit frigiditatis deperditio, eodem omnino caliditatis acquistionem. At isti dicunt prius deperditum fieri motum, & deinde acquisitum, habentque confiteri motum propriū dictum, vt calefactionem, solum fieri inter terminos contradictorios, scilicet non esse caliditatis in eis caliditatis, contra sententiam Aristotelis ponentis motum fieri inter terminos contrarios. Coguntur etiam concedere corpus quod alteratur a calido in frigidum, aut ab albo in nigrum, in instanti terminante motum deperditum (cum nondum inceptus est acquisitum) nec calidū esse, nec frigidū, nec mixtam habere qualitatem tangibilem, similiter illud corpus neq; quicquam habere albedinis, quia tam tota est deperdita, neque quicquam nigredinis, quia nihil eius est acquisitum, neque quicquam medij coloris, quare nec esse quoquo pacto coloratum, quo nihil absurdius. Omitto quamplurima alia quæ contra eos inferri possunt incommoda. xlxi. Cū se simul extēsione nunquam admittere queant. Quæcunque contraria sunt, saltē simpliciter & maxime talia, id vnum habere debent, quod nō possunt se simul admittere in eodem. Quod qui dem tamē si ad contrariorum rationem requiratur, non tamē sufficit id ipsum, quandoquidē duo pedalia eiusdem speciei non compatiuntur se simul in eodem subiecto, ea tamen nullus dixerit adiunicem contraria. Sed præter illud insuper requiritur quod maxime a se inūscem distent na turæ repugnantia, & vnu natum sit alterum expellere atq; abīscere. At vero duo eiusdem speciei pedalia, neque abīnūcē naturæ & speciei distantiam habent, neq; se ab eodem expellendi vim atq; virtutem. Iij. Credo ipsos circuli gradum vocare eis trecentesimam atq; sexagesimā partē. Astronomi diuidit intellectu quēus circuitus sp̄heræ in duodecim signa, & vnu quodque ḡnū in triginta gradus secundū longitudinē. At duodecim ducta in triginta, conflitū trecenta & sexaginta. Sunt igitur eiuslibet circuli, trecenta & sexaginta gradus, quocirca recte grad⁹ astronomiū minus diffinitur esse trecentesima & sexagesima pars circuiti. Posset & diffiniri grad⁹ esse trecentesima pars signi. Verū hēc astronomicā poti⁹ quā physica requirit operā. Iij. Nō indubie, cū quatuor & septem maxima natura caliditatis maius efficiat. Quatuor grad⁹ caliditatis possunt secū admittere, aut pauciores frigiditatis gradus, quia maximū partū qualitatē numerū nō expererat, sed aut eū copient, vt pote denarii, aut citra deficitū. Nō tamen admittere possunt in eodē septem, aut majoris numeri frigiditatis gradus, nā quatuor & septē cū constituent vndeclim, excedunt determinatiū maxime qualitatē numerū. Modo sicut eiusdem qualitatē nō possunt plures dece gradib; eidē subiecto adesse, ita neque contrariū qualitatū plures decem gradibus eidē partē subiecti adesse possunt. Nā cū vbi cūque est vnu contrariū illuc natum sit esse & alterū, dare ē maius maximo, eadem cū superiori demonstratione. Et hinc sit q; maxime qualitatē subiecto nō possit contrariū gradus aduenire, nisi contrariū gradus expellat. Et quemadmodum nō potest maior denario esse numerus gradū qualitatē, ita neque minor, vt necessariū sit semper aut eiusdē qualitatē aut contrariā decē gradus adesse subiecto, & quotē citra denarium deficitū vnu qualitatē gradus, cotidē simul assunt contrariæ qualitatēs partes, vt si sunt sex caliditatis gradus in aqua, simul necessā est quatuor adesse frigiditatis. Alioqui cū acquirentur alijs gradus caliditatis quoad pertinat ad summā & maximā natura caliditatem, acquirerentur in subiecto gradus caliditatis nō expellit gradibus contrariæ qualitatēs, quod in qualitatibus positius est in cū tenuis. M. ij

Ed esset ne possibile vnum caliditatis gradum, duos frigiditatis pellere, aut contra Enā. Mihi certe nō videtur. One. Quo pacto id Enā. Cum doēs caliditatis gradus, intensione in ea significatione qua hic vtimur, cō sedamus esse æquales, tantū intensione occupat vnum, quantū vnuſquisq; reliquorū: quēadmodū magnitudinū equaliū quantū extensione occupat vna eārū, tantum occupat & vnaquæq; reliquarum. One. Optime aīs. Enā. Et idcirco iure mihi videtur vnumquæq; caliditatis gradum tantum depellere frigiditatis, quantū & quemcunq; reliquorum. One. Iure. Enā. Si igitur vnum caliditatis gradus duos frigiditatis depellat, duo depellent quatuor, & quinq; dēcem. Onero. Verissimum. Enā. Fiat ita, quinq; caliditatis gradus maximam depellent frigiditatem. Et quia maxima caliditas decem gradus obtinet, adueniēt igitur alij quinq; qui extra quicque p̄cedentes erunt, ne se occupent. Q̄ ne. Intensione scilicet. Enā. Sic intelligo. Et cū prīmi quinque caliditatis gradus, decem graduum frigiditatis situm obtineant: si res parentur ergo decem frigiditatis gradus, eundem situm obtinebunt: & cum maxima frigiditate non modo stabit vnum caliditatis gradus, verum quinque: aut dabitur maius maximo, & maxima frigiditate maior, quæ sūt impossibilia. One. Plane o Enā tī, vt res se habet tenes. Enā. Sed gratia tua, o Oneropole. One. Vides ergo quo pacto contraria qualitates remissæ, se eidem subiecto adesse eodem tempore sinūt intensa autem minime. Enā. Et id equidē benevolentia tua percipio. One. ¶ Et sunt contrariarum qualitatum nonnullæ, quarum neutra eidem subiecto & eidē subiecti parti cum altera aliquid sui eodem tempore adesse permittit: quæ si sint extremae, maxime in suo genere distare dicuntur, & maxime & simpliciter contraria. Enā. Maxime & simpliciter contraria (vt puto) qualitatis. One. Recte, vt maxima caliditas, & maxima frigiditas. Aliae vero sunt quartū vtraquēcū altera eidem subiecto, & eidem subiecti parti se simul tempore admittit: at nō simul intensione, & hæc secundū quid contraria dicere possumus, nā nō simpliciter maximeque distat, neque simpliciter & maxime sunt cōtraria: vt quatuor caliditatis gradus, & totidē frigiditatis. Enā. Et id rationabiliter quidē. One. Sunt & alia qualitatis contraria, quorum vnum nihil alterius secum in eodem subiecto eadem subiecti parte admittere potest, at alterū alterius aliquid secū valet admittere: vt maxima caliditas et quadrigradualis frigiditas, quæ aliquid secum maxime caliditatis optime patitur: vt duos, tres, quatuor, quinque, aut sex caliditatis gradus. Et hæc cōtraria maxime et simpliciter nō sunt, neque maxime distat (quadrigradualis enim frigiditas, maxima nō est (neque secundum quid dici merentur contraria, nam eidem subiecto se simul tempore adesse nō permittit). Enā. verum aīs. Sed quo pacto ergo ea nominabimus? One. Vos ipsi nomina indite. Ho. Ea cōtraria ego neutra aut mixta vocarem, neutra quidemq; neque simpliciter & maxime cōtraria sint, neque secundū quid: mixta vero, q; vnuſ talis cōtrarietas extrellum, maximum sit, & ad maximā pertinet cōtrarietate: alterum autem non sit maximum, sed ad eam (quā audiuimus) secundū quid pertinet cōtrarietatem. One. Apte mihi, o Homophron, nomē indidisse videris, contrariorū igitur qualitatēs, hæc simpliciter & maxime sunt contraria, hæc secundū quid, hæc vero neutra, aut mixta. Enā. Assentimur. ¶ Sed velē, o Oneropole, nobis hanc maximam distantiam in alijs contrarijs detegeres. In qualitate enī nudam detectāque sat nos habere arbitror. One. O Enanti cōges nos in longū deducere sermonem. Etcum de qualitate petieris, qua te dixisti futurum contentum, nos alio impellis, minime pollicito contentus. Enā. Imo o Oneropole mihi abste maxime omnīū satisfactū censeo. Et nō modo contenti, verum q; cōtentissimū ego & Homophron abs te abimus. Sed de contrarietate & intensione sermonem fieri postulauimus, supplicesque rogauim⁹. Cōtrariorū autē natura haudqua q; plene nosci poterit, vbi quod fronti descriptionis adiectum est, ignotum nos latuerit, adiectum

enī est, maxime ab se inuicē distare. Sin minus precibus nostris acquiescas: vt Ari- steus olīmyarū multiformēque, veridicū tamē Protea brachijs & vinculis īmpli- cuit, cōpulitque verū fateri: ita quoq; ego & Homophron brachijs te īmplicabimus, cogemusq; quod querimūs te nos docere. One. Comis es, e Enāti, & pulchre me co- gis, emerita Milonis brachia timēte, vestris petitionibus acquiscere. Vos ergo vter- que requiritūs, quæ sit aliorū cōtrariorū maxima distatia. Enā. Nos idipsum. One. In quātitate, maxima materię extēsio, quā maximā raritatē nūcupamus, & eiusdē mīmina extēsio, quā maximā nūcupamus densitatē, maxime a se inuicē distat. Suntque reuera rarisimū & densissimū in quātitate, calidissimū & frigidissimū in qualitate. Et maxima sursum latio natura, & maxima deorsum latio, maxime di- stat, suntq; cōtrarie simpliciter lationes, & maxime successione distantes: vt calidissimū & frigidissimū maxima intēsionē distat. Estque maxima sursum latio vti ignis, maxime calidati assimilis: & maxima deorsum latio, vt terræ, assimilis maxime frigiditati: tantūque inter se hęc due lationes nature diuersitate discrepāt, quantū in- ter se maxima caliditas, frigiditasque maxima. Et motus qui nō sunt maxime latio- nes, vt aeris & aquæ, medio modo naturę diuersitate dissident, vt medijs inter se colo- res. Et ad maximas lationes & secundū rectū successiones se habēt vt medijs colo- res ad extremos, albedinē scilicet, & nigredinē. Id tamē in qualitatib⁹ notū peruiūq; habet: in lationibus autē latētius. Enā. In qualitatibus notū, nec iniuria, vt mihi vi- detur. nā hæc, vt caliditas, frigiditas, albedo, nigredo, sensibilia sunt propria: alia vero cōtraria, vt dimēsiones & motus, cōmunita sensibilia sunt, propria autē sensibilia no- bis notiora. One. Nō est futile tua ratio. Sed age superius dīcta paucis recolligēdo perstringamus, vnde putas cōtrariorū qualitatū maximā distatia p̄tenire? Enā. A cōtrariarū qualitatū maxima intēsionē. One. In quātitate? Enā. A maxima dimē- sionis raritate, & maxima densitate. One. Et in latiōe? Enā. A maxima lationū suc- cessione: quæ secundū maxima diuersorū locorū distatia rectitudinem sumitur, vt ar- bitror. One. Recte vbiq; o Enāti, respōdūsti, dūmodo extremerū qualitatū maxi- mā intēsionē intellexeris. ¶ Sed age, Enāti, si duo cōtraria sic suapte natura ma- xime a se inuicem semper distarent, q; neq; per intēsionē, extēsionē, aut successio- nē, ita vt ijs ad maxime distatū nihilo vnuſ egeat: nōne hæc cōtraria magis tibi cō- traria esse viden t̄ qualitatibus cōtrarijs, dimēsionibus, & lationibus? Enā. Mihi quí dē. nā sua natura magis distaret. One. Et due extrema substatiāles formē (vt ignis & aquæ) sub eodē genere cōtētē, eidē materię & subiectovicissim assunt, a quo se mu- tuo expellūt. Enā. Hæc vera sunt. One. Et semper equaliter a se inuicē distat & dis- sentiūt. Enā. Semper. One. Nā ipsis neq; intēsio neque extēsio cōpetūt. Sed an quicq; alteri magis distonū & cōtrariū esse putas, atq; forma ignis distona oppositaq; formē aquæ? Enā. Nihil. One. Cōtrarię ergo tibi vides. Enā. Certe. One. Et sem- per maxime distare. Enā. Etiā. One. Magis ergo proprie in substatiā cōtrarietate reperiū arbitraris, quā in quātitate, qualitate, aut vbi. Enā. Ita arbitror, & opto tuā ip- sius sententiā cognoscere, vīsa est mihi huc tua ratio tendere. One. Tendebat indu- bie. Et ego incōpletis substatijs primā & verissimā omnīū sentio esse contrarieta- tem, in accidentibus autē posteriore, & quæ sit illius vere quedam similitudo, & aqua- yt a primo suam totā cōtrarietatis virtute assumat. Enā. Gaudeo cognoscere tale tuum esse iudiciū, & videor mihi clarissimū intelligere rerum principia contraria esse. ¶ Vellem tamē cognoscere an omnia substantia cōtraria maxime hoc modo cō- traria sint. One. Nō puto. o Enanti, sed sola illa quæ extrema sunt. hac de re addidi, extremae substantiales formē, nā medijs cōtrariæ formē, vt forma aeris & aquæ sic distat, sicut maxima fluitas, & maxima rubedo. Et ideo sicut in medijs qualitatibus eae maxime medie distant, quæ maximā habet intēsionem, vt quæ nunq; aliquid earum alterius secū admittant, aut daretur maius maximo: ita in medijs substantijs Ma. 55

cōtrarijs semper ipse, maxime medie distat: sicut & extremis, semper maxime distat extremae. Enā. Intelligo has medias substatiās semper aequaliter & maxime medio modo distare: & magis quidē q̄ medijs colores, quos cōtrarietatis nomine cēfemus: vt flauit̄es & rubedo. nā nō maxime sua natura medio modo distat, sed maxima int̄ēsione: & mediae substanciales formae sua natura semper hoc modo maxime distant. One. Ut quibus int̄ēsio, extensio, aut successio nō cōpetat, sed semper sua natura maxime sint. Nil mirū ergo videri debet si duæ cōtrarie qualitates, aut medijs, aut extremerē se in eodē subiecto admittat. nā sua natura maximē nō sunt. Substantiales aut̄ formae cōtrarie, seu mediae sint siue sint extremae, nunq̄. Enā. Video equidē substanciales formas magis sua natura cōtrariorū cōditiones retinere: vt que magis distent, minusq; se idē subiecto natura & secundū se & quodlibet sui admittant, & que stricteius ab eodē subiecto se funditus eradicēt & expellat. Siquidēnūs rei sensibilis, vni-
cus est primus p̄inceps & p̄acepūs actus. Et nō modo suū cōtrariorū secū nō acmit, sed nec quancūq; alterā formā alteri cuiuscūq; cōtrariā: ita tū nullū alterū cuiuscūque substancialē cōtrariorū secū vnq̄ admittat, quod accidētalia cōtraria, & certe metōfēn-
tient, minus cōtraria, sustinet & admittit. One. Recte sentis, o Enāti. Enā. Tu mihi Oneropole huius intelligētā aperuisti. Et plura huius rei te percontarer, nisi iam seru vesper nos ad tecta vocaret, & nisi te plus equo lacefferē. Mox ybi parū adhuc de intentione nobis detexeris, ego & Homophron valefaciemus. ¶ Qd̄ aūt̄ aperiū
cupimus, id est, an ne sicut in qualitate est int̄ēsio & remissio, ita in quantitate & latiōe sit? One. In analogia scilicet. Quod ēi in qualitate intensio est & remissio, in quantitate maioratio & minoratio est, & in latiōne velocitas & tarditas. Et ut intensum & remissum vocabulū est qualitatibus aptū: ita maius & minus aptū quantitatibus, & velox & tardum latiōnibus. Quo sit ut sicut intensum & remissum speciei discri-
men non arguunt, ita negi magnū & parū, neq; velox & tardū. Enā. Non vis ergo intentionē respondere raritati, & remissionē densitati. One. Non volo. Nam illa spe-
cie discrepant: si memorie cōmēdasti que superius diximus, cēm maiore raritatem oī minori cōpressioriq; raritati esse contrariā, & se habere inter se ut medijs colores medijs coloribus, aut medijs colores extremit̄es. Et intelligo quanlibet maiorem aut ra-
ritatem aut densitatem cuiuslibet minori, non quidem secundū molis aut magnitudi-
nem aut paruitatem, sed secundū maiorem aut raritatem aut densitatem. Enā. Ita intelligebam. Nam moles bīpedalī ignis, cōtraria non est molī eiusdē pedali: neq;
totū suę partē: cū tam enīcītā & minus secundū molem locū habeant: non tamen illīc maius & minus raritudine aut densitate reperitūntur. Contra vero sit ut duo mo-
le aequalia, ut pedalī ignis, & pedalī aeris, dimensiones habeant contrarias: & vnum ut aer minorem raritudine habeat quantitatē, alterū vero ut ignis maiorem. One.
Haud aliter atq; ego concipis, & latiōnis intensio est velocitas, et eius remissio tarditas. Quo sit iterū (si intensum ad latiōnes trāsferre velimus) ut motus velocissimus sit et intensissimus: et si esset natura motus tardissimus, ille esset et remississimus. Et
motū cēlī circa équatorem velocissimū, et circa axem tardissimū, nature diuersitate, non dispare: neq; ambulationem et cursum. Enā. Iure, nam sola tarditate et veloci-
tate dispare videtur. ¶ Sed an qualitates oīnes consimiliter int̄ēdantur? One. Multum refert, o Enāti. Nam qualitatum hæ factæ permanent, ut calor, albedo, quædam vero cūni fiunt, transeūt, euātentque. q̄ rem ut liquido perspiciamus, dic age, cū rem quāmp̄iam calefacis aliquanto tempore, ut exempli causa vna hora, quæ in minuta partitur, nonne in primo horē minuto aliquid caloris in re partū reperis? Enā. Aliquid certe. One. Nonne aliiquid in secundo? Enā. Aliquid, forte duplū. One. Et in tertio? Enā. Forte triplū Onero. Ad primum scilicet, et sequaliterum ad secundum, et ita deinceps. Enā. Ita. Nam mihi videtur idem mouens in æ-
qualibus temporibus (modo tollantur impedimenta) aequos producere effectus

One. Quo pacto ergo prouenit, vt calor qui in fine secundi minutus habetur, duplus sit ad calorem primi: cum idem mouens in eis temporibus aequos producat effectus. Enā. Nescio certe oneropole: nisi q̄ forte calor in primo minuto partus, maneat cū calore secundi, haud habeo quid aliud dicam. One. Et recte quidem dixisti, nam (vt adduxisti) mouēte eodem, & mobilē eodem, tātum caloris in primo minuto producitur, atq; in secundo, & in qualibet reliquo. Enā. An si mouētis potentia mutatur, aut mobilis qualis substantia, illa maneret? an reputas hic idē mouens, & idē mobile manere? One. Minime: sed solū quādiū eadem agēdi virtus, et eadem patet di resistētia fuerint, & quādiū vnius totalis illarū virtutū ad alterā totam eadē fuit proportio. Enā. Sat habeo: & sic esse oportere intelligo. One. ¶ Sed quid aīs cū lucidum aliquid perlucet? an' putas eius lumen fixū & iuge idem permanere, quādiū perspicuo lucidū præfens astat? Enā. Sic existimau. One. Nonne lucidū aliquid tēpore, vt vna hora illuminans, aliquid profert luminiſ in primo minuto horae? Enā. Profert. One. Et eadem ratione tantūdem in secundo? Enā. Tantundem. One. Et si lumen in primo minuto partū, cū tantillo maneat secundi, nonne in fine secundi minutū duplum, lumen erit, duploq; intensius, & se mutuo intendent, sicut duarū candelarum lumina se mutuo intendent, intensiusq; lumen constituit? Enā. Haud habeo quid dicā. Ho. Imo vero. Enā. Quidnam? Ho. Te perperā re spōdissē. Enā. Probe aīs, o Homophron: ita plane respōdere debuit. Non enim certamus vt gymnasticī sophistē, vane altercantes, & nostrā positionē siue iure siue in iuria obseruantes. Hoc profectō nostrā grādēquam etatē dedecret, & nobis pulchritus vincit: imo nos ipsi non vincimur, sed nostra ignorātia yic̄ta manemus vīctores, sed sine oneropolum incēptum prosequi. One. Ego vobisū sentio: & in tertio minuto lumen euaderet triplū, & in quarto quadruplū. Quapropter si fixum lumen maneret, semper posteriore cum priori manente, nulla oculi acies nō modo vnius diei, sed ne vni⁹ horule quidē lumen perferre valet. Enā. O minimo sic oporteret. One. Nō igit̄ lumen, & aliq; qualitates, q̄ factae resiles stabiles q̄ nō manet, vt voces, & specierū diffusiones (q̄ successionis fluorē imitatur) intenduntur parte posteriore cū priori manete. Enā. Nō sic intenduntur. O ne Quo modo tamē calor intendebatur. Enā. Haud dubiū. O ne. Id supra cōcessum est. Nō ergo qualitates omnes cōsimiliter intenduntur. Enā. Sequitur, nā tē quae factae manet, posteriore cū priori manete intenduntur: nō autem fluidē, & quae dū fiunt, disparēt & vanescunt. ¶ Sed quomodo ergo intenduntur lumen, vox, & ceterę tales euanidē qualitates? O ne. Nō ne duplū ignis in uno minuto horē duplū calorem inducit ad suū dimidiū. Enā. Duplo intensiorem. One. Nūquid hoc est per partē priorē & posteriorē? Enā. Nō, vt mihi videtur. One. Quid causē ergo? Enā. Nescio: nisi forte quod duplū ignis ad suū dimidiū dupla sit moles. One. Moles proprie aut amplior aut minor nō in causa est, sed quod in dupla mole duplo maior inest calefaciēdi virtus: & due partes cādela, duplo magis q̄ altera solum, illuminat. Enā. Indubie: & id ipsum ignauus respondere debuiſsem. One. Duæ pares candelæ sciunctę pariter acceptæ, ad utramlibet scorsum duplā seruat illuminādi virtutem, nōne ergo flammę illāt coniunctę, & in ynam conflatę, candem ad suam medietatem aut alterutrā scorsum seruabūt virtutis proportionem? Enā. Seruabūt: haud mihi dubium ullum est. One. Vides igit̄ o Enanti, quo pacto hæc euanidē qualitates, vt lumina, vt soni, & voces, a maiore producēte virtute intenduntur: a minore vero lentescunt, & remittuntur: & intensiōnem a potētia procedere, & remissionem ab impotentia: vt in lationibus velocitas & tarditas. Enā. Video. O ne. Et hæc ipsis sola intendendi occasio est: illis vero quae factae manet, hæc eadem, & partes posteriores cū prioribus manetes. ¶ Quo fit, vt qualitates stabiles, & nō protinus occiduae, duas habeat suae intensiōnis occasiones, Enā. Et hoc iterū video. Et vt ex Hesiode usurpat Aristoteles, probū eū puto qui Hesiodū

gente docenti assentit. Te autem o oneropole optinū, qui per teipsum plurimā rōris, & tibi quas possumus ego & Homophron gratias habemus, neq; te vltra hodie quicquam lacefsemus. Oneropo. O Enanti, ex me nulla noui, verum ab omnibus libens disco. Quod si ab ipsis verum nō percipiām, & diuina largitas mihi quicquā largita sit. Enan. Est. Oner. Ipsī o Enanti gratiae sint, ego omnibus libens effundē, modo sophistae non sint, qui philosophiae sacramenta rident: & modo aliquius magistris sectae pertinaciter addicti non sint, & opinionibus pertinacius obvoluti. Enant. Nec iniuria quidem, nam hī in philosophia extremo morbo laborant, ego & H̄o, mophron te, cū primū tibi & nobis bona facultas aderit, reuiseamus, tractabimusque nōnulla alia, quae summopere abste perdiscere cupimus. One. Utinam id possim. Cum voletis, hac pectus totum vestrum est. Enā. Volumus quod intra latet. Et tu in hoc vale noster oneropole, Onero. Bene valete o Enanti & Homophron amici.

Sextae partis scholia. Iv. Quæ si sint extremae, maxime in suo genere distare dicuntur. Nempe qualitatum contrariorum primi generis, quædam aduersantur ut extre-
mum extremo, quemadmodum in genere qualitatum tangibilium, maxima calidi-
tas & maxima frigiditas. In saporibus, maxima dulcedo & maxima amaritudo. In
odoribus, maxima fragranția & maxima grauisolentia. In sonis, acutissimus sonus
& grauisissimus, denique in coloribus, maxima albedo & maxima nigredo. Quædam vero tanquam
extremum medio, aut e diuerso, ut maxima albedo & maxima flauitatis. Qualitates autem con-
trariæ secundi generis, etiam sunt duplices, quædam se totas simul admittunt in eadem parte sub-
iecti, ut caliditas quatuor graduum, & totidem partium frigiditas, & ita de numero quinq; gra-
duum. Aliae vero non se totas simul admittunt, sed aliquid sui, ut caliditas, sex graduum & fri-
giditas sex graduum, & ita secundum maiorem numerum vñq; ad denarium exclusum progre-
diendo. Et hæc magis contrariae sunt alijs. Nam & magis distant illis, & maxime contrariae propin-
quiores sunt. Rursus qualitatum contrariorum secundum quid, quædam contrariantur tanquam
extremum extremo, ut albedo quatuor graduum, & nigredo quatuor graduum, quædā tanquam
extremum medio, ut albedo quatuor graduum, & rubedo totidem partium, quædam vero tan-
quam medium medio, ut rubedo quatuor graduum, & flauitatis totidem partium. Denique qua-
litatum contrariorum tertij generis, quædam contrariantur tanquam extremum extremo, ut al-
bedo decem graduum, & nigredo quatuor partium, quædam ut extremum medio, ut maxima
albedo, & quatuor gradus rubedo, demī quæda tāquam medii medio, ut rubedo decem gradu-
um, & flauitatis quatuor graduum. Ivi. Medio modo naturæ diuersitate dissident, ut medi inter
se colores. Quatuor elementorum loca hanc sequuntur analogiam colorum. Concauum cœli, &
rursum simpliciter, est ut maxima albedo, concavum ignis, & rursum secundum quid, ut rubedo,
concauum aeris, & deorsum secundum quid, ut flauitatis, concavum aquæ, & deorsum simili-
ter, ut intensio maxima nigredo. Et lationes ab illis locis, & ad illa factæ, sequuntur analogia
alterationum illarum qualitatum, ex qua facile constat, quæ extremae, & quæ media lationes sunt.
Nempe latio ignis rursum, & ad concavum cœli, & terræ deorsum, atque ad locum maxime de-
cluem, extremae sunt contrariae, & inter se aduersantur tanquam extremum extremo, & ut in co-
loribus maxima albedo & nigredo, latio ignis rursum, & aquæ ad suum locum naturalem, aduer-
santur tanquam extremum medio, & albedo flauitatis. Sic latio terræ deorsum, & aeris rursum,
pugnant adiuicem ut nigredo & flauitatis. Latio autem aeris & aquæ, utriusque ad suum locum na-
turalē, habet contrarietatem quæ medii medio, & in coloribus rubedo & flauitatis. Iviij. Hac de re
addidi, extremae substatiales formæ. Quæ sint formæ substatiales extremae contrariae, & quæ mediae,
dignoscendum est ex contrarietatis accidentalibus, quanvis enim accidēria posteriorē habeat
contrarietatem quæ substatia, illorū tamē repugnatiæ sensu est perspectior arcu detectior, ut quæ
sunt notiora ad nos. Idecirco ex accidentiæ contrarietate nobis exploratoriæ, facile peruectigare pos-
sumus formarum substantiarium contrarietatem minus nobis cōstatem. Videmus siquidē ignima
ximam inesse natura caliditatem, & aquæ maximā frigiditatem, quæ extremae sunt, & maxime
natura repugnantes qualitates. At illas rationabilē est ortum habere & produci formæ substatia-
libus maxime contrariis, ut qualis contrarietas effectu, talis sit & causarum, sit igitur forma ignis
& forma aquæ, productiæ illarū qualitatū contrariarum, maxime inter se contrariae. Adde quod
dile illæ formæ altera etiam gignunt qualitatum contrarietatem, forma quidem ignis siccitatem,
& forma aquæ humiditatem. At vero aer maxima natura conuenit humiditas, igni autem siccitas
nō tamē maxima, forma igitur ignis & aeris medie sunt formæ contrariae, & non tantam habentes
repugnatiæ, quam formæ ignis & aquæ, quando quidem utræq; datur. Formarū ignis & aeris,
cādem specie qualitatem, ut potest caliditatem producere nata est, eaque habet sibi naturalē & conge-
nitā. Sic aquæ maxima natura competit frigiditas, aeris vero minor, & cātra summum caliditas in-
fluer aqua & aer, una qualitate, scilicet humiditate conuenient, sunt igit̄ aquæ et aeris formæ mediae
contrariae, et non extremae. Consimilique ratione haud difficile est ostendere formæ aeris et terræ

extremas esse contrariae, aeris autē & aquæ, aut terra & aquæ formas, esse medias contrariae, ha-
bita ratione qualitatum actuarum & passuarum eis inexistentium, & summarum elementorum
non symbolorum formas extremas esse, symbolicorum autem medias contrariae. De mixtorū
autem formis, secundum elementorum participationem quam sortiuntur, diuidicandum est.

Ixi. Et motu celi circa æquatorē velocissimum, & circa axem tardissimum. Ac equore hic
appellat circulum æquinoctiale, qui ab utroque polo æquidistant, sphaeram in duo æqualia p-
titur. At circulum motus est velocissimus, quia in quatuor & viginti horarum intervallo ma-
ximum natura conficit spatium, ut potest maximū qui in sphera describi potest circulus, suo ambitu
totam sphaeram complectentem. Circum axem autem, & polos axē terminantes, motus est tar-
dissimus, quia in eodem temporis circulo minimum absoluit spatium, ut potest circulum æreticū
aut antarcticum, vel quemvis alium minorem qui propinquus polo quam sunt duo nominati
circuli, describeretur, quod si posset circulus polo proximus, & minimus ipsius sphære, se-
cundum illum fieret motus celi tardissimus. Et is plane motus maxime lentus, a motu celi velo-
cissimo speciei discrimen non habet, velocitas enim & tarditas in locationibus, speciei distantiam &
discrepātiā non efficiunt. Verum hæc in ultimo sexti physicorum capite annotata, rursum hic
adducere, ferme superuacuum visum fuerit. Ix. Ad alteram rotam eadem fuerit proportio. Si de
eum mouens a vt decem, cuius motu virtus semper eadem persistat, & mobile b vt sex, cuius vir-
tus continue decrebat (vt in motu naturali, relistentia spatii) & sit in secundo minuto vt quinque
in tertio vt quatuor, in quarto vt tria, in primo minuto, ipsius aad b est proportio superparties
ternas, quemadmodum decem ad sex. In secundo autem proportio dupla, ut decem ad quinque.
At hæc proportio est maior, quare virtus mouens major est, tamen ei eadem sit substantia, & vir-
tus motu, minor. In tertio autem minuto, ipsius a ad b est proportio ut decem ad quatuor, scilicet
dupla sesquialtera, denique in quarto, ut decem ad tria scilicet, tripla sesquiterria, & ita conse-
quenter. Contra vero si virtus mouens a ponatur sensim minui, & virtus b relistentis secundum
substantiam manere, in primo minuto erit earum proportio ut decem ad sex, superbiparties ter-
nas, in secundo, ut novem ad sex, sesquialtera. In tertio, ut octo ad sex, sesquiterria. In quarto ve-
ro, ut septem ad sex, sesquiesqua, ubi virtus mouens continue minor efficitur, & virtus resi-
stens maior, quanvis hæc semper substantia sit eadem. Ix. Omnia sic oportet. Ex hoc loco
constat contra Heraclitum in mundo non omnia semper fieri, sed permanentia aliqua esse. Alio
quin cum in æquilibus temporibus idem agens æqualem effectum inducat, nunquam effectus
in secundo minuto intensior quam in primo haberet, cum iam fluxisset primus gradus, quem
admodum propter fluorem continuum non maior intentione est imago in speculo, aut coloris
species in oculo / iue in medio, posterius, quam prius. Ix. Et intentionem a potentia procedere.
In huiusmodi intentione quæ procedit a maiori ut virtute ut luminis, partium qualitatis ordose-
cundum virtutis mouentis ordinem sumitur, ut primus luminis gradus est, qui a prima virtut-
is mouentis parte producitur, & secundus quia secunda, & ita deinceps. Neque sumitur ordo
iste a temporis successione cum sic uerba tota virtute, agit qualibet pars in quam intelligi-
tur diuisa, ita cum viuis luminis gradus producitur, simul producitur secundus, tertius, & om-
nes. Vi autem quæ ponitur virtus mouens, & qualitas producta permanens, sit intensio per
temporis successionem, parte priore cum posteriori manente. Ix. Et ut ex Hesiodo usurpat
Aristoteles. Philoponus quarto, capite primiti Ethicorum tria ponit hominum genera, condicio-
ne bonitatis aut discessione ab ea diuersa, in hanc sententiam. Ipse quidem optimus est, qui ex se
intellexerit omnia, bonus autem rursus & ille est, qui bene docenti obedit, qui autem neque ipse
met intelligit, neque alium audiens in animo ponit, hic proflus inutilis est. Quæ quidem senten-
cia in Georgicis Hesiodi his carminibus continetur

Optimus hic, se si nouit cuncta magistro,
Prospiciens rerum fines, meliora fecutus.
Digna laude virum parentem recta moueri,
Credim⁹, ille ramē sibi qui nō cōluit, & qui
Alterius precepta fugit, vir inutilis ille est,

¶ Difficilium Physicalium dialogi, et in eundem scholiorum finis.

L
JACOBI FABRI STAPVLENSIS AD GER-
 manum de Ganay, Consiliarium regium, & Decanum Be-
 luacensem, præfatio in commentarij los introdu-
 citorios metaphysicæ Aristotelis.

Rithmeticum opus, consultissime Germane, tuo fratri dia-
 catum est, Gallicanam iustitiam moderanti: quod (vt Pe-
 ripatetici probant) omnis iustitia, geometrica ratione dispe-
 sando vtitur, aut arithmeticæ cōmutando, et; arithmeticæ
 tāquam quoddam iustitiae speculum ac regula. Tibi vero
 theologicū opus tāquam sacerdoti diuinæ mysteria potissi-
 mum curāti dico: offeroque. Memoræ enim proditum est,
 Aegyptios sacerdotes et Chaldaeos magos olim diuinæ my-
 steria tractauisse, et ab ipsis ad philosophos vsque manasse-
 quorū hiper ideas, hi vero per diuinæ rationes philosophati
 diuinam philosophiam (quam metaphysicen, theologiamque nuncupant) nobis
 reliquerunt. Qui ideas prædicant, Platonici sunt: qui diuinæ, æternasque rationes
 sequuntur, Aristotelici: quorum theologia Christianæ sapientiae magna cōcordia
 affinitateque consentit, atque coniuncta est. Libuit ergo periclitari in libris Aristoteli-
 cis, et introductoryis commentarij los in sex primos metaphysicæ libros parare
 vt cæteris detur occasio metaphysica diuine intelligendi, et de pījs philosophis mis-
 tis cogitandis, quos suo tempore fecit deus suos sacerdotes, suos vates, et faces quæ
 ad tempora nostra lucent. Et licet dominus qui omnem hominem illuminat, non
 dum in mundo vīsibilis apparuisset, ipsis tamen de suo cælo lucebat, qui est lux im-
 mensa atque infinita, omnibus seculis lucens. Hos ergo cōmentarij los tibi dico: oro
 que supplex ipsum summum bonum, summe ens, atque summe vnum, quo de per
 totum agitur, vt omnibus legentibus illuceat, et ex parua occasione ad magna et dia-
 gna ipso contemplanda feliciter rapiat, a celeuet. Vale,

PRIMVS DIALOGVS HÆC SEPTEM

& triginta disputat.

Vid hæc vocabula lex, sapientia, causa, disputatio, ens, distinctio, com-
 paratio, introductionis frōnti adiecta nobis prætendant.

Sapientia diffinitio ac declaratio, ii.
 Dubitationis nō satis metaphysica contemplatione dignæ dilatio, iii.
 Quidnam questioni, quid, respondendum sit, iii.

Quæ prima cause, & prima principia, v.

Quo pacto interpretatur metaphysica, vi.

Quid sapiens, vii.

Quo pacto interpretatur sapiens, viii.

Quot sapientis conditiones, ix.

Obiectio, x.

Quod malus sapiens esse non possit.

Expertum non artificem non experto certius operari, & nos bifarlam artem aliquam acquirere
 contingere, xii.

Vt honorabilior sit, artifex non expertus an expers non artifex, xiii.

Quis sapienti similior, expertus, an sensum habens, artifex an expertus, architectus an manuope-
 rarius, contemplatus an actius, xiv.

Sapientem maxime omnia scire vt contingit, xv.

Sapientem difficillima cognoscere, xvi.

Sapientem scientiam possidere certissimam, xvii.

Sapientem maxime singulorum causas assignare posse, xviii.

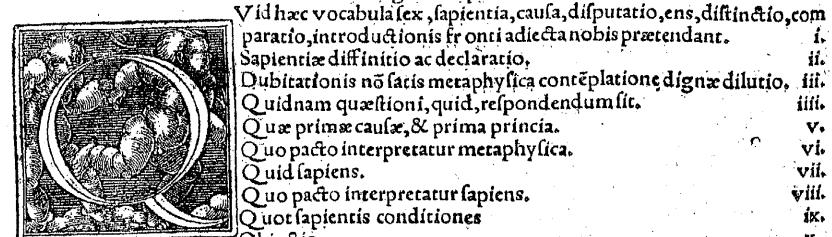
Sapientis scientiam maxime propter, se esse sciendi que gratit expetibilem, xix.

Sapientem sapientiam habere principalissimam, & omnium maxime liberam, xx.

Nos vīsum maxime sensuum diligere, xxii.

Omnem hominem maxime natura defuderare esse sapientem, xxii.

Id naturæ defuderum non esse concupiscibilis, irascibilis, aut rationalis particula, sensum, cogni-

tionem ve sequens:

Quod non sit concupiscibilis partis, aut animo, & vt quedam naturæ inclinatio est. xxiii.

Talæ naturæ appetiti, quo scire, intelligere, & sapere natura defuderamus, ipsius esse intellectus. xxv.

Intellectum possibilem ut potentiam scire, intelligere, & sapere natura defuderare, agentem vero magis, & ut efficientem. xxvi.

Tale pulchrum naturæ defuderum non esse affectionem quandam intellectui aut agenti aut possi-
 bili natura inherenterem. xxvii.

Quod voluntas rationalisque appetitus scientiam intellectum & sapientiam natura defuderet, ut
 scilicet amabilitas, voluntateque affectabilis sunt. xxviii.

Intellectus agentis appetitum re ipsa ab intellectus possibili appetitu esse distingutum. xxix.

Naturalem voluntatis appetitum, & intellectus, omnibus cōformibus modis subiecto idem esse
 sola ratione plura, ut agens idem est agenti, & patiens possibili, & totus roti. xxx.

Quod non plures sint intellectus, non plures rationales secundæque memorie, aut voluntares,
 est in vno quoque eorum agens possibile & ex his totum subsistens reperiatur. xxxi.

Appetitum agentem & potentia vnum constitutre appetitum, & totum nostræ animæ actum
 cum tota eius potentia vnum constituere appetitum, qui vnum est pariter & trinus. xxxii.

Quibus potentis regantur animalia. xxxiii.

Quæ animalium disciplinabili sunt. xxxiv.

Quæ prudentia. xxxv.

Hominem omnium mortalium disciplinabilissimum prudentissimum & optimum esse, xxxvi.

Quod sapientia, humana possesso esse possit. xxxvii.

S E C V N D V S D I A L O G V S H A E C
 D E C E M E T S E P T E M D I S P V T A T.

Quid est causa esse secundum speciem infinitas. f.

Quid est eas infinitas esse secundum directum. g.

Quinque nos a veritatis perceptione præpedire. h.

Causas secundum speciem infinitas esse non posse. i.

Quod materiæ rectitudine non prodeant infinitæ. v.

Idem de forma. vi.

Idem de efficiente. vii.

Obiectio. viii.

Idem de fine. ix.

Metaphysicum primas supramundanas causas, & maxime omnium primam contemplari. x.

Veritatem quodammodo facilem, & quodammodo arduam atque difficultem esse. xi.

Entia a maxime vero suam veritatem forti. xii.

Rerum optimi opificē per pulchriora, pfectiora & digniora sua opera potius esse inuestigādū. xiii.

O minus existētū principia maxime vera esse, & re acqsubiecto esse vnu, ratioe vero multa. xiv.

Omnia entia felicitatis capacia, a primo suam felicitatem trahere perinde ac a maxime vero suam
 veritatem. xv.

Quod difficultas veriora naturæ entia cognoscēdi, ex nostri intellectus imbecillitate pēdeat. xvi.

Quæ percipiendæ veritati obsunt, & quæ eidem percipiendæ admīnicularia sunt. xvii.

T E R T I V S D I A L O G V S H A E C
 Q V A D R A G I N T A D I S P V T A T.

Quid ens. f.

Quoū substantiē modi. g.

Ad ens entium, & maxime ens, omnes entium modos reduci, vt omnes salubrissim modi ad salu-
 tem & longe quidem verius. iij.

Ens in ea ipsa significatio q̄ presenti disputationi maxime accommodata est, homonymū esse. iii.

Rerum inferiorum ordinem superiōrum beatorumq; entium ordīnem longe veriore insinuare. v.

Mundi intelligibilium intelligibilium veriores actus verioresque potentias esse. vi.

Primum actum purissimum & absolutum infinitum agendi Vigorem habere, & in supramunda-
 nis potentiam essentiā nomen, & actum nomen esse libi vendicare. vii.

Quod præter primū nullus alter actus oīno purus sit, & omnino a potētē cōsortio se iugularū. viii.

An ipse superna mentes magis sint vna, an potius sua essentiā magis sit vna, an suum esse. ix.

Actum suo toto ad substantiē plurimum egere. x.

Ipsum esse perfectius esse essentiā, magis ens, magis vnum, bonum, & verum. xi.

Materiam maxime substantiarum minus ens, & minus vnam esse cōfondam. xii.

Quæcumque materiam forta sunt, magis non esse quam esse videri. xiii.

Mentis secundæ serice dependentie, & animānstrā esse quasi diuinorū splendorum vmbra. xiv.

CIA COBI E A B R I STAPVLENSIS IN SEX PRIMOS
Metaphysicos libros Aristotelis introductio, adiecto ad literam familiaris Iudoci Cichthouci Neoportuensis commetatio explanata.

i	Spientia	iiii	Ens
ii	Causa	v	Distinctio
iii	Disputatio	vi.	Comparatio. Cap. I.

Apientia est quæ maxime scibilia, primas causas, & prima principia contemplatur. ¶ Primæ causæ, & prima principia, suprema illa entia & honorabilissima in natura, Sapiencia, metaphysica. ¶ Sapiens est qui hanc possidet sapientiam. Sapiens, metaphysicus, primus, supremus, diuinus, supramundanusque philosophus. ¶ Sex sapientis conditiones. Sapiens maxime scit omnia ut contingit. Difficillima cognoscit, nullus enim quod cognitu facilia teneat, sapiens esse putabitur. Scientiam habet certissimam. Circa scientiam omnem causas assignare potest. Scientiam item habet maxime propter se & sciendi gratia expetibilem habet et principalissimam, & maxime liberam.

Ex vocabula in principio posita, sex primorum librorum Metaphysicæ in quos presentes paratus introductio, materiam declarant. Nempe primus liber de sapientia discerit, secundus de causa, tertius disputat & agitat nonnullas questiones, quartus de ente determinat, & principio, quintus nonnulla distinguunt vocabula, quorum in metaphysicæ frequens est usus, lectus autem comparat metaphysicam ad ceteras disciplinas, de ente nonnihil interserens. Et his sex vocabulis respondent in introductione presentes sex capita præcipua, primum primo libro, secundum secundo, tertium tertio, & ita cœquentes. Deinde in fronte primi capituli ponitur sapientia diffinitio, in qua maxime scibilita non tam pro conclusionibus que sciuntur, quam rebus quibus in sapientia traditur scientia, sumitur, et a ratione que per metaphysicæ conclusiones significantur, ut apte per primam illam distinctionis particulam scientia metaphysica detur intelligi. Nempe non solum metaphysicæ conclusiones sunt maxime scibilis, sed & res quarum sunt illæ conclusiones, maxime sciuntur, & per hoc secundum, sapientia liquido ceteris scientiis supereminet. Similiter per primas causas, & prima principia non tam quidem esse fuit præmæ causæ, & prima principia scientiarum, quæ rerum quæ in sapientia traditur cognitis & intellectus, quatenus tamen illa per prima doctrinalia principia causasque significantur. Et sic conuenienter per secundam particulam, intellectus metaphysicus, qui principiorum doctrinalium metaphysicæ est habitus, intelligi designatur. Siquidem non solum doctrinalia sapientiae principia sunt præmæ causæ, & prima principia, verum etiam res que consideratur & per hoc posterius, intellectus metaphysicus, in inferiorum disciplinarum intellectibus praestans, & per hoc diffinitio, ipsius sapientie dignitatem explicat, ex materia subiecta rerum que consideratarum præstantia & nobilitate. Et ex rerum determinatarum dignitate, facile principiorum doctrinalium metaphysicæ & conclusionum excellentia deprehenditur, quandoquidem qualia sunt signata, talia sunt & ipsa signa, & quanto res, tanto principia & conclusiones de ipsis excellentiores sunt. Quod autem præmæ causæ & prima principia hic rerum intelligenda sint, est stat ex subiuncta interpretatione, qua præmæ causæ & prima principia dicitur supra illa entia hoc est dignissima & præstantissima honorabilissimaque in natura, ut suprema illa entia, minime doctrinalia sunt principia. Deinde ponitur interpretatio quod sapientia & metaphysica sunt idem. Dicitur enim metaphysica, supernaturalis disciplina. Sapiens autem est, qui eo modo quo distincta est sapientiam consecutus est. Et dicitur sapiens, metaphysicus, supernaturalisque philosophus, præterea dicitur & primus philosophus, supremus, diuinus, supra mundanusque philosophus, quod primæ entia & suprema, diuina supramundanaque consideret. Ita sapientia recte dicitur prima philosophia, suprema, diuina, supramundanaque. Sex sapientis conditions. Prima, sapiens maxime scit omnia ut contingit. Nam humanas res omnes ex inferioribus disciplinis quæ ad sapientiam ordinatur, & requiruntur, cognoscit, itidem & diuinæ ex metaphysici quantum homini conceditur. Secunda. Sapiens difficillima cognoscit. Nam ea quæ sensu sunt inaccessa, & imperiis oculis corporis. Et licet illa sapientia natura maxime sit cognoscibilia, sunt tamen cognoscendi ex eius imbecillitate difficillima. Nullus enim sapiens esse dicitur, quod facilitus intellectu ut logica aut physica cognoscat. Tertia, Sapiens habet scientiam certissimam, Nam

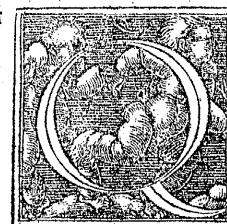
Q V A R T V S D I A L O G V S H A E C
S E P T E M D I S P V T A T.

Metaphysicam a ceteris disciplinis differre.
Disciplinarum solam metaphysicam rerum quidditates suæ contemplationi peculiares delegisse
& quid metaphysicus quidditatibus nomine intelligere debeat.
Hanc disciplinam a naturali philosophia alteram esse.
Item quo hæc disciplina a mathematica differat.
Accidentis non esse scientiam, & quid hic accidentis nomine designetur.
Modi entium.
Narratio de idea, quæ & dialogos claudit quibus hanc breuem quam explicitam introductionem
præfigimus.

SEQ VITVR INTRODVCTIO IN LIBROS METAPHYSICOS
Aristotelis, quæ esti ad sex duntaxat se extendat, ad omnes tamen va-
littera ex cōsentatione cognoscite. Nec parui momenti erit ad eā metaphysicæ
corum traductionē, quam nobis hoc ēpore Bessarion Card, Nicenus parauit.

de rebus certissimis ab omni incertitudine & instabilitate se iunctis. Quarta. Sapiens circa omnem scientiam causas assignare potest. Principiorum enim inferiorum disciplinarum causas ex suis principijs assignat sapiens, quare tanto magis & conclusionum, vt si quis percontetur quare impossibile est eandem propositionem simul veram & falsam esse, responder sapiens, quia impossibile est idem simul esse & non esse. Ita si quis sciscetur, quare quecumque verificantur de eo dem tercio, & de se insicem verificantur, responder, quia quecumque sunt eadem vni tertio, illa sunt eadem inter se. Quinta. Sapiens habet scientiam maxime propter se expetibilem, & maxime itidem sciendi gratia experibilem. Nam scientiam haber propter se solum experibilem, & ad alia minima ordinata, sicut & id quod considerat, maxime propter se & non alterius gratia experitur. Scientiae vero inferiores est propter se experiantur, quia & animum perficiunt, & ciuiusopus bonum reddunt, non tamen propter se canunt, expetuntur, sed vltius ad sapientiam ordinantur, sicut virtus moralis propter se experitur & propter aliud, scilicet facilitatem affectum. Sexta sapientis conditio. Sapiens habet scientiam principalissimam, & maxime liberam. Nam ut is maxime liber est qui nulli subest, sed cunctis preterita & sapientia quae ad nullas alias ordinatur disciplinas (vt neque sumam quod ad eo consideratur bonum, ad alia) sed ceterae disciplinae ad ipsam ordinantur, est maxime libera & principalissima, quia ceteras moderarunt, sicut deus hunc mundum. Et sunt ista conditiones sapientis, vt respicit scientiam, & totidem sunt eius conditiones, vt intellectum principiorum habitum respicit, quia utrumque intellectum in qua & scientiam complectitur simul sapientia. Nempe diffinatur sapientia ab Aristotele, quod est intellectus simul & scientia eorum quae honorabilissima sunt in natura.

Vaestiones. Quid, quot, vter, expertus non artifex, an artifex non expertus, certius operetur: vter honorabilior: quis sapienti similius, expertus, an sensum habens: artifex, an expertus: architectus, an manuoperarius: contemplatus, an actiuus, qualis, quem sensum maxime diligimus. quibus potentius animalia reguntur, quae discipinabilitia, quae prudentia, nonne ab homine sapientia possideri possit. **E**lementa. Ex perientia, singularium est: & actus & operationes circa singula, versantur, ars autem vniuersalium, rationem quidem habens, atque vniuersale sine experimento cognoscens (quod singulare ignorat) per se cum ratioe pecabat. **C**Quia causas sciunt, quos scientiores sapientioresque iure reputamus, qui docere queunt, quive non sensuum, sed intellectus cognitionem sequuntur, tales profecto honorabiliores censendi sunt. **M**axime scit, qui scientiarum vniuersalissimam habet. Nam quae vniuersale cognoscit, & particulae quoquo pacto cognoscit: quod extra minime sit. Vniuersalia quae a sensib⁹ sunt remotissima, ad cognoscendum hoib^s difficillima sunt. Vniuersalia, vniuersales causae. Certior scia est, quae est causarum, quae intelligibilius, atque quae simpliciorum. Qui maxime causas, & quae omnium causae sunt contemplatur, sin quo r^u causas assignare potest. Qui scire propter se desiderat (est enim scire propter se) maxime scientiam, maxime propter se desiderabit. Principalissima scientia, & maxime libera est, quae causae causarum contemplationi insistit, & cuius gratia agenda sunt singula. haec enim est vniuersus: omnino bonum, aut in vniuersa natura optimum. **O**mnes homines natura scire desiderant: visus autem maxime sensu nos cognoscere facit, pluresque nobis rerum differentias demonstrat. **C**Quae auditum & memoriam habent, disciplinabilitia sunt: quae vero sensum & memoriam possident, prudentia quidem sine disciplina sunt. est enim auditus, disciplinae sensus. Disciplinabilitia sunt, quibus aliqua significare possumus per quae directioni & vni redditur aptiora, prudenter vero, quae futurorum videntur esse prouida. **B**ruta plurimum imaginatio nibus & memoris uiuant: homo vero arte uiuit, & ratione. **P**oeticum, fictitium que est, solius dei sapientiam (quod mortalem generi uiudeat) possessionem esse: nam diuinum numen nulli inuidum esse conuenit. sed vt tritum prouerbiu est. Mentiuntur multa poetæ. Orsi sunt enim philosophi primum admiratione duce philosophari: vt admiratione conuersationum solis, incom mensurationis diametri, diuina autem nobis admirabilia sunt: quare (vt proverbio dicitur) haec admiratio in me illius consummabitur: sapientiamque tandem nasci ipsa perfruemur.

Væstionis prima, scilicet quid, quæ omnia quæ prius diffinita sunt & interpretationes quæ ad diffinitiones reducuntur, vt quid sapientia, quæ primæ causæ, & prima principia, quid sapiens & respondendae sunt diffinitiones prius posita. Secunda quæstio, quoc sunt sapientis conditions. Responso. Sex, prius itidem numerata. Tertia. Vter, expertus non artifex, an artifex non expertus, certius operetur. Responsio. Expertus non artifex. Vnde expertus est qui ex frequenti operatione circa singularia sensualem habet cognitionem. Artifex vero quin vniuersale principiis causa vniuersalem intellectu cognoscit. Et inuenitur expertus artifex qui & circa singularia operando sensus habet cognitionem, pariter & vniuersale cognoscit. Inuenitur praeterea artifex non expertus, qui vniuersale intellectu cognoscit. circa singularia tamen operatus non est, neque eorum quæ noscit, sumpliciter experimentum. Inuenitur, & expertus non artifex, qui circa singularia sibi operans, sensualem affectus est experientiam, vniuersale tamen, & causam non cognoscit. Et quod hic artifice non experto certius operetur, pater, quia experientia, singularium est, & actus & operationes circa singularia versantur, vt huic homini hanc herbam hoc tempore dandam. Ars autem est vniuersalium, vt quod omnis acerba est refrigerativa, quod reubarbarum purgat cholera, circa quæ non est operatio. igitur expertus non artifex certius operatur artifice non experto. Nam causam cognoscens & vniuersale sine experientia, ob id quod singulare ignorat, nesciens applicare hoc, huic, hoc tempore, & hoc loco, sèpè cum caufa quam cognoscit, in operando errabit. Quarta quæstio. Vter honorabilior, an expertus non artifex, an artifex non expertus. Responso. Artifex non expius est honorabilior. Patet quia tuor rationib^s. Primo, quia qui cognoscit causas, honorabiliores censendi sunt non cognoscéribus. At artifex non expertus causas cognoscit, expertus vero non artifex minime, igitur. Secundo, quia qui scientiores & sapientiores iure reputantur, honorabiliores censendi sunt, est enim scientia de numero honorum honorabilium. At artifex non expertus iure scientior & sapientior reputatur quod causas cognoscat, est enim scire, causam rei cognoscere. igitur artifex non expertus est honorabilior. Tertio, qui docere possunt, scientiores sunt, & honorabiliores, est enim omnino sapientis signum, posse docere. At artifex non expertus potest docere, non autem expertus non artifex, igitur. Quarto. Quin sensus sed intellectus cognitionem sequuntur, sunt honorabiliores. At artifex non expertus cognitionem intellectus sequitur, & expertus non artifex cognitionem sensus, igitur. Quinta quæstio quatuor partes complectitur. Prima, quis sapienti similius, an sensum habens, an expertus. Responso. Expertus. Vnde sensum habens est qui tam sensu ut visu conficit ab altero operationem fieri, vt qui adest superponenti herbam vulneri, & videt ea superpositione vulnera curari. Expertus autem, qui sensu cognoscit ex tali operatione huiusmodi effectum sequi. Patet responso, quia qui certius cognoscit, similius est sapienti certissime cognoscendi. At expertus certius cognoscit solum sensum habente. Nam potest sensum habens ignorare qualis est superposita herba, & an quociescumque superponantur, sanet, & alias circumstantias quas cognoscit expertus, igitur expertus solum sensum habente sapienti similius est. Secunda pars, quis sapienti similius, artifex, an expertus. Responso. Artifex. Patet quia qui causas cognoscit, sapienti similius est maxime causas cognoscendi. At artifex cognoscit causas, non autem solum expertus, igitur artifex est sapienti similius quam expertus. Tertia pars. Quis sapienti similius, an architectus, an manuoperarius. Responso. Architectus. Vnde architectus est qui sibi quod partis opus præcipue dirigit, iubetq; alij ex tali materia & hoc modo opus fieri. Manuoperarius autem est qui architecti iusta exequitur, & vt ab eo edocet est operatur. Est sane architectus in artificialibus vt præceptor in disciplinis, & manuoperarius vt discipulus, & in arte seruilevidenter rudes apud magistros operum habitantes artem discere, vt discipuli scientias a præceptore. Patet responso, quia qui causas cognoscunt, scientioresque reputantur, sapienti sunt similares. At architectus causas cognoscit cur ex tali materia sit extruenda domus, cur hoc loco, hoc tempore, & hac figura, non autem manuoperarius. Nempe interrogatus cur ita faciat, respondebit id quidem nescire, et iverum vt ita faceret se ab architecto edocutum esse. Etiam architectus sapientior reputandus est manuoperario, perinde atque præceptor discipulo. igitur architectus est sapienti similius quam manuoperarus. Et possent ab hanc & præcedentem partem adduci extrempartes quadrifidi elementi, quo præcedens quæstio terminata est & probata. Nam utraque partium quatuor medijs in prædicto elemto tactis probari potest. Quarta pars quinta quæstionis. Vter sapienti similius, an contemplatiuus, an actiuus? Responso. Contemplatiuus. Vnde actiuus dicitur qui partis intellectus consultatiue habitum habet, artem scilicet, aut prudenter. Contemplatiuus vero, qui partis contemplatiue mentis habet habitum, scilicet sciendi, intellectum aut sapientiam, quare omnis sapiens contemplatiuus est, & non contra. Sed quæstio & responso propositum intelligitur de contemplatiuo qui sapientis non est. Nam de contemplatiuo sapiente non versatur dubium, ipsum maxime (si ita dicere licet) sibi est similem. Patet responso, quia qui templatiuus cognoscit, & impossibilita aliter se habere, similius est sapienti cognoscendi maxime necessaria, perperua & eterna. Contemplatiuus autem cognoscit necessaria, & impossibilita aliter se habere. Actiuus autem vt artifex & prudens considerat contingencia, igitur contemplatiuus est.

Quid ex pertus.
Quid artifex.

Quis sic dicitur se sum habens;

Quis est architectus;

Quid a sapientiam?

INTRODVCTIO.

Quid v
niuersale.
Quid pri
culare.

Quid pp
ter se ex
peribile.

Triplex
homini
vita.

similior sapienti quam actiuo. Sexta quoq; sio. Qualis est sapiens? Respondeatur primo, quod sapiens est maxime omniscire ut contingit. Nam maxime scit, qui scientiarum vniuersalissimam habet, nam qui vniuersale scit, quoquo modo & particolare cognoscit. Et diverso autem non sit ut qui particolare cognoscit, protinus cognoscat & vniuersale. Ut cognoscens omnem triangulum tribus lineis contineri, etiam cognoscit equilaterum tribus contineri lineis, sed quāvis aequilaterum tribus lineis contineri, scit, non idcirco oīnem triangulum cognoscit tribus clauditis. Vnde vniuersale in disciplinis dicitur propositio ex communioribus terminis constituta, particulae vero, ex minus communibus. Vniuersale autem in rebus, & metaphysicum, est causa vniuersalis, & particolare, causa particularis. Et non minus veritatis de vniuersali & particulari metaphysico habet hæc dicta confirmatio, quam de vniuersali & particulari in disciplinis. At sapiens habet scientiarum vniuersalissimam, nam eam quae de causa vniuersalissima differit, ergo sapiens maximus scit omnia ut contingit. Secundo sapiens est difficillima cognoscens. Nam vniuersalia quae a sensu sunt remotissima, ad cognoscendum hominibus difficillima sunt, quādo quidem homines a sensu cum exteriori rum interiori primam intelligenti facultatem vendicant, utque intelligent, sensus egerit praesidio. Sapiens autem vniuersalia cognoscit, & quae a sensu sunt remotissima, nam neque per se neque accidens a sensu sunt perceptibilia, immo ut percipitur, omnem affectionem sensibilem ab eorum notione praecidere & se iungere oportet, quod cū difficultate admodum sit homini, ea scilicet sine quocunq; sensualiphantasmate intelligere, nil mirum si sapiens difficillima cognoscit. Et non hic agitur ferro de vniuersalibus logicis, sed secundum materiam subiectam de vniuersalibus metaphysicis, quae sunt vniuersales causæ, & in primis de illa vniuersalissima rerum omnium causa. Tertio. Sapiens scientia habet certissimam. Nam ut ex primo posteriorum libro constat, certior est scientia quae causarum est, quam quae effectuum, certior item quae intelligibilium quam quae sensibilium, denique certior quae simpliciorum quam quae compositiorum. Ergo quae maxime causarum est, maxime intelligibilium, & maxime simplicium, bono iure certissima est. At sapientia, maxime causarum est, maxime intelligibili, & nullum cum sensu commercium habentium, & simplicissimorum, nam eorum quae materie nullo pacto sunt coniuncta. Igitur sapiens scientiam habet certissimam. Quarto. Sapiens circa scientiam omnem causas assignare potest. Nam qui maxime causas contemplatur, & eas quae omnium causæ sunt, singulorum causas assignare potest. At sapiens maxime causas contemplatur, & eas quae omnium causæ sunt, immo eam quae cum nullam habeat sui causam, omnium est causa, quae cū eius maxime vna sit, in metaphysicis tamen apte pluraliter explicatur, non quidem ob rerum sed rationum varietatem. Igitur sapiens circa scientiam omnem causas assignare potest. Quinto. Sapiens scientiam habet maxime propter se & sciendi gratia experibilem. Ad cuius intelligendam probationem prænoscere dignum est quod id dicitur esse propter se experibile, quod quidem expereremus etiā nullum nobis aliud bonum inde proueniret, ut scientia & virtutes vera animi bona, ipsiusque perficiencia. Sed quoddam propter se experibile est, & insuper propter aliud, & est quod quānūs aliud nobis non afficeret bonum, adhuc expereretur, nihilo minus supe natura ad aliud ordinatur, ut in virtutis morales ad felicitatem actiuam, & scientia inferiores ad meta physicam, & tale non est maxime propter se experibile. Aliud autem est propter se experibile, & non propter aliud, & est quod alterius in eodem genere consequenti gratia vltērius non ordinatur ut actua felicitas in genere agibilium, & sapientia eiusque contemplatio in genere contemplabilium, & tale maxime propter se est experibile. Nunc itaque patet responso, quia cum scientia propter se sit experibilis, qui scientiam propter se desiderat, magis scientiam, magis propter se desiderabit, quare & maxime scientiam maxime propter se itidem desiderabit. At sapiens maxime scientiam habet, igitur eam maxime propter se desiderat, quare scientiam habet maxime propter se & sciendi gratia experibilem. Sexto. Sapiens scientiam habet principalissimam & maxime liberam. Patet. Nam scientia principalissima, & maxime libera est, quae causæ causarum contemplationi insitit, cuiusque gratia agenda sunt singula, hac enim causa, est vnius cuiusque omnino bonum, aut in vniuersa natura optimum, sinistre rerum praecipuus. At sapientiam habet quae causa causa rum contemplationi insitit, & illius inquam causa cuius gratia agenda sunt singula, cum in vita actiuad imitationem eius, & assimilarionem vitrum, rum in vita contemplationis ad eius cognitionem, igitur sapiens habet scientiam principalissimam & maxime liberam. Septima quæstio. Quem sensuum maxime diligimus. Responso. Vnus. Patet, quia omnes homines scire natura desiderant, ut oculo corporeo videre. Vnus autem maxime sensuum nos cognoscere & scire facit, et enim consequente scientiam instrumentum, per se cognoscere faciens, auditus autem solum est instrumentum scientiae per doctrinam ab alio percipiendæ, quare visus, accommodatus est instrumentum. Præterea plures rerum differentias visus ostendit, nam omnia corpora colore participant. Auditus autem per se pauciorum, tamen per accidens plurimum. Igitur sensus visus maximus diligimus. Octava quæstio. Quidam animalia reguntur, Responsio. Quidam animalia reguntur solo sensu, ut quae sedi suæ mixta sint, quedam sensu & imaginatione, ut vermes, quedam vero sensu imaginatiōe, & memoria, ut bruta perfectiora, de quibus solis elementū huius questioni respondens intelligitur. Dicuntur enim illis potentias animatae regi, quarum operationem exercendo suam, seruant conditionē, & quā maximam possunt perfectionē aequiuntur. Hominis autem triplex est vita. Prima factitia, qua arte vniūt, ut futuria, & dicatoria, & hæc firma est. Altera est actua

METAPHYSICA.

CCLXXXI.

qua ratiōe vniūt practica administrativa, ut qui magistratus gerit, & reipublice habet admīnistrationē, & hæc media est. Tertia vero cōrē platiūa, qua vniūt ratiōe theorica, speculativa, & portissimū supramundanea philosophia, ad quā omnis inferiorū cōtemplatio ordinatur, & hæc dignissima est. Vniūt itaque homo aut alte aut ratione, cum actua, cum contemplativa.

Nona quæstio. Quæ animalia sunt disciplinabilia, & quæ prudētia. Animalia quidem disciplinabila sunt quibus aliqua significare possumus per quæ vñsi & directioni reducitur aptiora, ut canis, equus, & cætera id genus animalia domestica. Prudentia autē sunt, quæ futurorū vidētur esse prouida, q; sibi cōtra futura nocūta in cōmodacō prospiciant, ut chirūdo, formica, aranea. Et hæc vestigia habent humanæ prudētia, quæ diuinæ prouidentia est imago, sicut illa humanæ scientie gerunt speciē, quæ diuinæ itidem sapientia est vestigium. Respondendum est itaq; ad quæstionē, q; animalia quæ auditum habent & memoriā, sunt disciplinabilia, nam ipsi aliquid significare possumus quo vñsi & directioni reddantur aptiora. Quia enī auditiū habent, vñcē percepere possunt, & quia memoriā, eius speciē animo seruare. Est enim auditus, disciplinæ sensus, portissimū ab altero percipiēdā, quomodo bruta dirigi solum possunt, igitur illa sunt disciplinabilia. Præterea animalia quæ sensum & memoriā habent, sunt futurorū prouida, igitur per diffinitiōē nē ipsa sunt prudētia. Et cum omnia animalia auditū & memoriā habentia etiam habeant sensum & memoriam, manifestum est omnia animalia disciplinabilia esse prudentia, nō tamē e diverso.

Décima quæstio. An ab homine sapientia possideri potest? Responso. Ab hoīe in hac vñta sapientia possideri potest, nō quidē illa diuina & eterna q; deus est, & quæ sola dei possessio est, sed illius vere & ex cōplatis sapientie remotissima similitudo, que dei possessio minime dicitur, ut neque lux solis in aera diffundit, sed semp in soli manēs, suā in aere diffudit imaginē, scilicet lumen. Est itaq; lux solis ut sapientia summa dei, lumen autē eius ut sapientia humana, qua deū p; suo captu homo cognoscit. Q; autē obiectū, deū mortaliū generi tantū bonū quātū est sapientia inuidere, nō modo fallsum, sed & impīst est. Nā summa bonitas nullā secūtū admittit inuidā, ut neque immēta lux te nebras. Sed cōsuetū vulgarisq; puerib; est poetas multas mēctū. Patet data responso, nā pholosophi cū rerū humanarū persicēre effectus, ut solis lumen vñcē defectū, & eorū causas ignorē, ita admīrationē ducti sunt, que quidē admiratio ob ignorationē causæ ipsiā prouenit, a qua cū se p; virib; eximere eripere cōseruerint, ut mētis imperfēctiōē, philosophādo causas inuestigārū prius ignatas, ipsorūq; admiratio in meli cōstūmata est, scilicet in cognitionē rerū ante cognitariū. At diuiniora cū humanis latentiora sit & ignoriora, admirabiliora sunt, quare magis animos mouent ad eorum naturas proprieatēs inuestigādas, & magis acceditur homines desiderio diuinorū cognoscendorum. Vt enī ignis cū parumper sursum emicuerit, nunq; quiete donec in locū suis sunt simpliciter peruenierit, ita mens humana excitata diuinis nunq; quiete, quoad diuinā attigerit, quod quidē ostendit propriam animi quietē non esse cum rebus terrenis, sed sempiternis. Itaque & hæc admiratio diuinorū in melius consummabitur, utpote quāsitam diuinorum perfectionē & tandem sapientia assedit, secundum eam contemplantes operabitur.

Cap.

II

Ausæ sunt materia, forma, efficiens, & finis. Et infinitæ secundū speciē causæ dicterūt, si sp̄arū infinitæ essent species. Infinitæ autē secundū directū, si in vnaquaq; causarū specie ab vna in aliā, & alterius quidē naturæ, semper sine statu procederet: vt si hæc materia ex illa fieret: quæ iterū (& ita si ne statu) ex alia fieret: & si hæc forma per hanc existeret formā, & illa per aliā, neq; in vltimū decūbatur vnq; : & si hoc fit ab illo, & illud ab alio, nullo tandem extremo reperto: & si hoc huius gratia fiat q; iterū fiat alterius gratia, nullib;que decūbat: causæ & materia, & forma, & efficiens, et finis, infinitæ et in infinitū procedere dicterūt. Quique a veritatis perceptione nos prepediētia: cōsuetudo audiēdi falsa, eruditioq; nō recta: recte docendi assentiri nolle, nisi quod dicitur, ut mathematicus demōstret: alicui fidei non præstare, nisi sensibile sit: sensibileve constet argumento: nulla nisi alicuiq; urgente autoritate recipere: non posse nisi parua degustare.

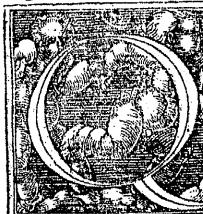

Ausæ esse supponit, causa materialis, formalis, efficiens, & finalis, vt & in ceteris disciplinis. Causæ essent infinitæ secūdū specie, si sp̄arū infinitæ secundū multitudine cōtentū species. Dicentur autē infinitæ secundū directū, si in vnaquaq; causarū specie, materia inq; forma, efficiens, & fine, ab vna in alterā alterius naturæ & sine statu fieret possitus. In qua diffinitiōē tria innuitur ad in infinitū secundū rectitudinē p̄cessum requirita. Primum, q; si fieri debet in eadē specie manendo, & nō transferendo se & materia in formā aut forma in efficiens. Secundū q; procedatur ab vna ad alterā diuersæ naturæ. Si enim ab vna in alterā ejus

de natura procedat, quāvis id sine statu fieret, nō esset huiusmodi infinitū secundū rectitudinē proceſſus. Tertius, q̄ fiat talis p̄gressio sine statu, nūc̄ ad extrema v̄lta quā nō sit alia, deueniādo. Sic materialis in finitū secundū rectitudinē procedere diceretur, quādū vna materia ex altera & alterius quidē nature fieret, & illa iterū ex alia, & ita sine statu, formē autē rectitudine in infinitū procederēt, quādū vna forma p̄ alterā & alterius species subſtiteret formā, & illa iterū p̄ alia, neq̄ ad vlt̄mā formā vñquā deueniretur. Efficientes vero, si vñab altero diuerſe ab eo natura fieret, & illud rursum ab altero, neq̄ extreum vñquā inueniret efficiēt qd̄ a nullo fieret. Fines deniq̄ in infinitū hoc pacto progredetur, si vnum esset alterius gratia, & illud cōsequēter alterius diuersam ab ipso naturā habentis gratia, nunquā ad finē deueniādo qui amplius gratia alterius non esset. Quinq̄ a veritatis perceptione nos p̄predicēria. Primum. A veritate impeditur, qui cōsuerus est fallā audire, & nō recte eruditus, vt qui sophistis captionibus & sophismatis imbuti sunt, credentes in illis verā esse doctrinā, nunquā ad recte disciplinarum perueniunt intelligentiā, qd̄ in animo errore habēt impidētē veritatis perceptionē, perinde atque cōsuerus praua agere, & nō recte a prima etate educatus, impeditur a virtutis cōsecutione. Secundū. A veritate impeditur, qui nō recte vult docēti aſſentire nisi docēs quicquid dixerit demōſtrare, quādū modum mathematis certissime demōſtrare. Nec mīrū est eum a veritate impeditur, quia & clarissima scientiarum principia ſibi petit demōſtrari, perſimilisq̄ est ei qui nihil dicit se videre, & ne iſm̄ quidē ſole, nīſi accenſa cādela id ei ostēdatur. Tertiū. A veritatis perceptione p̄reditur, qui nulli rei fidē credulitatē que adhīber, nīſi ea ſensibilis ſit, aut ſensibili indicio patet. Et is iudicium intellec̄tus ſubſic̄t iudicio ſenſus & phāſafae, nihilque intellec̄tū verum eſſe iudicat, nīſi ſe habere iudicauerit, perſimilisq̄ eſt ei qui nihil voluntate p̄le qui vult nīſi qd̄ ſenſualis appetit p̄reſequendū eſſe ſuader. Et quādū modum is nunquā ad virtutē pertinet, quoniam v̄luntas debet regere appetituum ſenſituum, ita nec iſle ad scientiā, cum intellec̄tus ſenſu ſupereminentē debet eum corrīgere vbi deficit. Quartū. V̄eritati p̄cipiēdā obſtaculū p̄ber, qui nihil vult cōcedere nīſi id ali cuius autoritate firmatū ſit & corroboratū. Et is veritati credit, p̄pter ſolā autoritatē, cum contra autoritatē credendum ſit p̄pter veritatem. Si enī verum nō eſt qd̄ dicitur, quāvis id auctor qui p̄sp̄a dixerit, recipiendum nō eſt, & auctoritas omnis v̄eritati cedere debet. Et perſimilis eſt illi qui non credit ſolem eſſe lucidum, aut paritetem album, quātū idipsum videat, nīſi ſocii ſuus cui p̄prio iudicio relēto in oībus eſt credulus, id ita eſſe iudicauerit. Et p̄ hunc quartū modum quicunque alicuius auctoris dīctis adeo addicti ſunt, vt nihil cōcedere velint nīſi qd̄ is aſſeruerit, & nihil negare eorum qd̄ aſſeruit, a veritate percipienda penitus ip̄diuntur. Quintū. Qui nīſi parua inteligere poſſunt, a percipienda veritate ip̄diuntur, perinde atque inſirmo oculo hoīes nō potentes nīſi debiles colores percipere, ab excellentiū ſiſibilium obtutu ip̄diuntur, & qui debili ſtoma chō existunt, & leui ſolum deguſtare poſſunt cibaria, a ſolidi cibi ſuū ip̄diuntur. Et qui primo modo & quinto a veritate p̄prediuntur, minus culpādi ſunt, cum id eorum nō proueniat vitio ſed aut p̄ceptorum, aut ingenij. Qui v̄ero ſecundō, tertio & quarto, magis qd̄ nō ſe (v̄i oportet) dociles & credulos exhibent, perſimiles iſi qui oculis capti ſcīp̄os per viam dirigere non poſſunt neque ab alijs ſe diuī ſuunt. Et ſunt de tercio genere hominū quos ex Hesicō memorat Ariftoteles in primo libro ethicorum, cap. quarto.

Væſtōes. Quid, quot, an cauſa ſe ſcd̄m ſpeciē in infinitū prodeat an materiē, formā, efficiētēs aut ſines rectitudinē euadat inſinitē, an yeritas ſit facilis, a quo entia ſuā veritatē ſumūt, veritatē intellige, q̄ entiū cōditionē ip̄portet, a quo maxie veriora entia cognoscēdi nobis adest diſſi cultas q̄ veritatē p̄cipiendā obſiſtunt, & q̄bus ad ip̄am p̄cipiendā p̄pa remur. **C**lemēta. O ēs cauſas, quatuor cauſarū ſpecies⁹ cōplectimur. **B**ifanā hoc fieri ex hoc dicit. Primo cū ex ip̄perfetto fit p̄fectū ſine generatiōe: vt cum ex puer ſit vir, q̄ post puerū ſiat vir ſicut ex Iſthmiaſ ſiſt Olympiā. Iſthmia enī ludi ſunt oīlī Neptuno in Pelopōneso: ſacrati, olympia vero in honore iouis. Secundo, cū hoc ex hoc fit p̄ generationem, in primo modo idem eſt ex quo ſit, & qd̄ factū eſt, & extrema ſunt p̄fectum & ip̄perfectum, in ſecundū autē, eſſe, & nō eſſe, et fit ad cōſimilia reflexio: & omniū que ex hoc generatione prodeunt, materia eſt eadē, q̄ generabilis & corruptibilis ingenita atq̄ incorruptibilis eſt (vt alias oſtendim⁹) et primū ſemiperternum. **S**i formā in infinitū ſecundū rectitudinem p̄dirēt formam diſſinzione cōpleteſt nequīremus, et prior ſemper magis eſſet. Et ſi prior non eſſet, neq̄ posterior, quare ſi non eſſet prima, neq̄ posteriorū vlla eſſe videretur: et tolleretur ſcientia, ſcīmus enī, cum ad indiuīdua, inſecabilita, deueniādo et hoc pacto infinita intelligere imposſibile eſt. **E**t ita eſt de efficiente. Et ſi vna eſt omniū aliarum cauſa, ip̄am eſſe priūmam neceſſe eſt, quæ enim in medio aut citra eſt, prima eſſe nō potheſt, nā ſuis prioribus cauſa non eſit. **C**onſimili meo de fi-

ne, ſi eſt alia quæ aliarum gratia nō ſit, ſed alia ſe ſp̄ſius ſint gratia, alia quæ prima eſt & non prodeunt in infinitū: et nihil optimū, imo neque bonum eſſet. Et ſi eſſet nullus conaretur ad ipsum, vtpote ad quod peruenire imposſibile foret, neq̄ intellec̄tus eſſet actius, nam ſemper in talibus hoc eſſet alterius gratia: intellec̄tus autem practicus finem et terminū habet vbi ſiſtatur et quiescat. **V**eritate in nullus ſyn cere et omnino digne apprehendere potheſt, et nullus etiam omnino eius eſt exors. In florib⁹ enim (vt prōuerbio dīci conſuetum eſt) quis delinq̄et totum profecto facile eſt, pars autem captu difficultatē nobis affert. totū, principiū, pars autem ex principio cognitionē eſt. **V**numquodque ex vniuocis maxime omnium dicūtur, quod alijs vt alia ſint cauſa eſtit: vt ignis maxime eſt calidus, qui cauſa eſt cāteris ſenſibilibus vt ſint calida. Ita maxime vera ſunt, quæ alijs cauſa ſunt vt vera ſint, et maxime omnium verum eſt, quod verorū omnium vt vera ſint cauſa eſt. Et hęc principia veriſima non aliquādo ſunt, et aliquādo non ſunt: ſed ſemper ſunt: nec ipſorum cauſa eſt villa, ſed ipſa aliorum ſunt cauſa, etiā horum caducorum atque mortaliū. Hinc cognoscere promptum eſt, ſicut vnumquodq; ſe habet vt ſit, ita ad veritatem ſe habere. **S**icut oculi nycticoracum ſe ſe habent ad lucem diei, ita intellec̄tus noſtri ad manifestiſſima, optima et veriſima natura entia. **Q**uæ audire cōſueuit, hęc eadem dīci dignamur, admittimusque: et conſuetudinem, maximam vīm habere, ipſe leges oſten- dunt. Singula vt materia requiri, recipienda ſunt, neque omnium mathematica certytudo querenda eſt. Nulli fidem p̄aſtare, nīſi ſenſu ſensuali ve exēplo vincamur, parui impotentis que ingenij iudicium eſt. Et nihil recipere velle nīſi alterius firmitatum fuerit autoritate, quādam iudicandi impotentia eſt. Qui autem ſola parua de- gustare valent, natura patiuntur deſectum, intellec̄tusque paucitatem. **E**x opaſiſtis ad percipiendam veritatem instrui, appariarique licebit, vt conſuetudine vera audiendi eruditio neque recta. Oportet item recte docenti acq̄uiſcere, non omnium mathematicam certitudinem expetere: ſed vnumquodque vt eius natura atque materia requiri, recipere profundae mentis eſſe, potentis iudicij, ſane atque integræ mentis et naturæ.

Verſtōes. Prima. Quid eſt cauſas in infinitū ſecundū ſpeciē pro- cedere, quid eſt ſecundū rectitudinem procedere in infinitū, quid eſt materiā, formā, efficiētē, ſinē rectitudine in infinitū euadere. Respondēdo ſunt diſſinzione prius poſtā. Secunda. Quot nos a veritatis perceptione impeditur? Reſpōſio. quinq̄ ſuperius enumerata. Tertia quæſtio. An cauſe ſecundū ſpeciē in infinitū procedunt? Reſpōſio. Non, quia omnes cauſas, quatuor cauſarū ſpecies cōplectimur, materia, forma, efficiētē, & ſinē. Igitur cauſa noſ ſe procedunt in infinitū ſecundū ſpeciē, quādūq; ipſarum non ſunt infinitæ ſpecies. Quarta quæſtio quadripartita eſt. Prima pars. An materiæ ſecundū rectitudinem in infinitū poſteund? Reſpōſio. Non, quia cum dupliciter vnum ſiat ex altero, primo cum ex imperfetto fit perfectum ſine generatione, vt ex catello fit canis, ex puer ſit vir, quia post puerū temporis ſuſceſſione quis euadit vir, quemadmodum ex Iſthmiaſ ſiſt Olympiā. Iſthmia enī ludis ſunt Neptuno in Pelopōneso celebrati, ſortiti id nominis ab Iſthmo terra mari adiacente, & gemino aequore intercepia. Olympia vero ſunt ludi oīlī in honorem Iouis celebrati apud Olympum montem Macedonis, a quo & nomen habent. At quia Neptuni mihi apud gentiles erat numerus, Iouis autem maius, prium ſiebant ludi Neptuno ſaci, deinde Ioui, ve in ordine illorum fieret quodammodo ſuſceſſio perfectiori poſt imperfetto. Secundo. Vnum ſit ex altero per generationem, vt ex ligno ſit ignis, & ex ſemine oīlī ſit oīlī. In iſi quidem que primo modo ſiſt ex altero, non ſit processus in materiis in infinitū. Primo. Quia in ea trāſmutatione idem eſt ex quo ſit, & quod ſit, vt idem prius puer, & deinde vir, idem prius catellus, & deinde canis, non modo ſpecie, ſed & numero. Igitur in eis non procedunt ab una materia in alteram, & alterius nature, quare ſecundū directum non procedunt in infinitū. Secundo. Quia huiusce transmutationis determinata ſunt extrema, ſcīt imperfectum ex quo ſit, & perfectum in quod proficiſtetur. At determinatis extremitatibus, media eſſe infinita imposſibile eſt. Igitur in his non ſit progreſſio ab una materia in alteram ſine ſtatu, neque huiusmodi igitur proceſſus ſecundū directum infinitus eſt. In iſi vero quæ ſecundo modo & generatione ſiſt ex al-

Quid Iſthmia.
Quid Olympiā.

tero, etiam materiae in infinitum non procedunt. Primo. Quia in huiusmodi permutatione determinata sunt extrema, esse inquam, & non esse igitur media non erunt infinita, quare in materia non sine statu proceditur. Secundo. Quia in iis que generatione sunt, ad cōsimiles species sit reflexio, & eiusdem naturae significatur res, cuius prius genit̄ fuerunt, ut ex homine sit homo, ex equo equus, ergo & ad cōsimilem materiam sit regressus, igitur non proceditur; alii vna in alteram alterius naturae. Tertio. Omnia rerum naturalium quae ex altero per generationem sunt, materia eiudem rationis est naturae (ut primus de generatione ostendit) & illa ingenita & corruptibilis esse monstrata est, generabilis & corrip̄ibilis omnium principiis, ergo non proceditur ab vna in alterā alterius naturae, quare nec in infinitum. Secunda pars. An formae secundū rectitudinem in infinitum procedunt? Responsio. Non, primo, quia si formae in infinitum secundum rectitudinem prodirent, formae diffinītione cōplicet non possemus. Non enim recte diffinītremus ea esse quae dat esse rei, cum nihil daretur quod omnibus posset dare esse, prioribus enim dare esse non posset, neque infinita daretur que vni & eidem darent esse. At manifestum est formae diffinītis posse, igitur in formis non proceditur in infinitum secundum directum. Secundo. Cum formae ille ex quoce essent, & diuersē adiuuicē nature, prior magis perfectius est quā posterior, ut priorū, posteriorū recte ordinatorum est conditionis. Et si non esset prior forma, neque posterior, ut que per eam habeat esse, quare si non esset prima (cum & ipsa esset prior) neque posterior est villa. At si forma in infinitum procederent, non esset prima forma, que per nullā alia existaret, igitur neque villa posterior, quare nulle essent formae, aut saltem inter eas tolleretur ordo. Tertio. Si formae secundū rectum in infinitum procederent, carū tolle retū scientia. Tunc enim scimus, cum ad species indiuiduas inseparabilesque deuenimus, ad quas possit procedere in infinitum, determinemus nunc. Et insuper intelligentē, infinita pertransire impossibile est, igitur & in finitū rūsum modi formarū sciētiā habere. Tertia quarte questionis pars. An causae efficientes secundum rectitudinem in infinitum procedunt? Responsio. Minime. Et id tribus rationibus cōsimiliter probari posset, quibus probatur est de formis, preter quas & haec quarta adiungitur. Si vna est omnium aliarum efficiens causa, ipsam esse primam efficiētēm necesse est. At vna est omnium aliarum efficiens causa, optimus rerum author, opifex mundi, ipsam igitur esse primam necesse est, quare non sit in infinitum progreffio. Quae enim in medio est causa efficiens, aut citra primā, prima esse nequit. Nā illa cū sit posterior, suis prioribus causa non erit. Alioquin eiusdem & in eodem genere causa idem est causa & effectus, ut sine data causa a b c d e, inter quas & causa est in medio & citra (dicitur enim causa esse citra, quae aliam habet causam priorem) dico eam non esse primam. Nam si sit prima, omnium aliarum erit causa, quare erit causa a & b. Et cum per hypothesis in medio & citra existat, haber causas priores a & b, quarum est effectus. Idem igitur eiusdem erit causa & effectus, immo aliquid ut a est prius primo, & c est prima simul, & non esset prima. Præterea cū si ipsius est causa, que sunt inconvenientia. Quarta eiusdem questionis pars. Vt in finitibus fiat secundum directum sine statu progressio. Responsio. Nequaquam. Ad quod probandum tres eccl̄e quae de forma adductae sunt, adduci possunt rationes, ex parte inq̄ diffinitionis, cōditionis priorum & posteriorum, & scientis tollenda. Præterea & tres aliæ ad idem cōprobandum adiunguntur, prima. Si est aliqua causa quae aliarum gratia non sit, sed omnia alla ipsius sint gratia, aliqua est prima, & non proceditur in infinitum. Sed aliqua est causa quae aliarum causa non est, sed omnes aliae ipsius sunt gratia. igitur deuenitur ad vnam primam causam finalem, & non in infinitum proceditur. Secunda. Si fines in infiniti sine statu prodirent, nihil esset optimum, quandoquidem dato quoconque fine, dabis est alter eo prior & præstior. Finis enim præstior est iis que sunt in finem. Imo neque villum esset in natura bonum, quia nihil bonum esse posset, nisi ab optimo suam accipiat bonitatem, quē ad modum nihil luminosum est nisi a lucido suscipiat lumen, a seipso enim suscipere non posset. At ab optimo nihil suam bonitatem accipere posset, cum non esset optimum, igitur nullum esset bonum. Et quāvis est aliquid natura optimū, nullus conaretur ad ipsum, quia cū inī nō essent finis, & inī nō pertransire impossibile sit, impossibile esset ad ipsum puenire, quē ad modum sūlūmū esset gradus infra quē essent infiniti gradus pertransendi, nūc quisq̄ ad summū illum gradū concendere posset, cum non valeret vñquā infinitos illos gradus permeare.

Tertia ratio. Si fines in infiniti secundū rectū procederent, nullus esset intellectus actius. Nam intellectus actius finem habet & terminum in quo stat, ut pote felicitatem actiū, summum agilissimum bonum. Si aut in finitibus sine statu fieret progressio, vñsc̄ finis esset alterius gratia, & ille rursum alterius, & ita sine termino, non esset assignandus finis optimus, in quo ultimā quie fecerit intellectus, cū dato quoconque, ut felicitas, semper esset dandus vterior, quare nullus esset intellectus actius. Et cum is ad contemplatiū ordinetur, qui in optimi finis contemplatione suum constituit terminum, pari ratione neque contemplatiū esset intellectus. Si enim non sunt media ordinata in finem, neque finis erit, quare omnis auferretur cum recta actio, cum contemplatio, id autem inconveniens.

Quinta questionis pars. An veritas sit facilis? Responsio. Veritas quodammodo caput difficultis est, & quodammodo facilis. Et id intellige de veritate in disciplinis tradita, per quam Aristoteles mentem erigit ad veritatem rerum. Patet primo, quia veritas non nullus sincere & omnino digne apprehendere potest, ut neque claritatem solis perfecte intremit, neque luci acie contueri, igitur veritas quodammodo (ut sol ad videndum) intellectu difficultis est. Nullus erit omnino est veritatis exors, hoc est a perceptione veritatis penitus exclusus, & alienus, ut nulli natura negata est facultas quoquo pacto sole intuēdi. Siquidē cuiusq̄ mētis est oculi?

Ius ad veritatem percipiendam, ut corporis oculus ad colores & lucem. In foribus enim (ut trito proverbio dicitur) qui delinquentur hoc est, quis in scientiarum principijs oberrabit, qui disciplina rūrum sunt fores, & ostia? Igitur veritas quodammodo caput facilis est. Secundo. Totum siue principium caput facile est, quia per se & sine alterius demonstratione notum est, scilicet lux videri facilis est, pars autem, siue ex principio cogniti difficultatem nobis ut captiatur afferit. Nam ex alio sum am debet cognitionem recipere, quemadmodum color per lumen videri, igitur veritas quodammodo facilis est, & quodammodo difficultis. Et principiū discipline hic totum dicitur, quod, & quis ualenter omnes coniueat conclusiones, & complicer quae per ipsum demonstrantur, perinde atque lux siue lumen in se diceretur omnes colores complecti, quos explicat, redditque visibiles. Et Quid hic dicitur totū, & quid pars.

6. propositio ex principio cognita dicitur pars, quod quaedam videatur esse principiū demonstratur, particula, minor quidem principio, quod per ipsum & aliae ostenduntur conclusiones, ut albedo diceretur pars luminis, quod particularis sit color lumine conspicuus, quo quidem lumine alij itidem colores produntur, siue quae visibiles. Sexta questionis pars. A quo entia suam veritatem sumunt? Responsio. A maxime vero cetera entia suam veritatem sumunt, non quidem capiendo veritatem pro veritate propositionum, sed rerum. Patet, quia siue ex vñfociis eiudemque naturae entibus id maxime omnium tale dicitur, quod alij ut talia sine causa existit, (si enim id propter quod alterū est tale, est magis tale, id propter quod omnia ut talia, est maxime tale, ut ignis maxime est calidus, qui causa est ceteris sensibilibus ut sūlū calida) ita in æquiuocis, immo potius, id dicitur maxime omnium tale, quod ceteris omnibus ut talia sine causa est, ut si sol omnium clarorum causa sit æquiuoca, ceterisque ut clara sint præstat, merito sol omnium clarissimus dicitur, sic & maxime verum est, quod verorum omnium ut vera sine causa est. Tunc si formatur ratio. Abeo quod omnibus alij ut vera sine causa est, ergo a maxime vero omnia suam accepit veritatem. Et eodem modo ostenduntur est a summo ente omnia suam accipere entitatem, a summe bono suam bonitatem, a maxime potente suam potestatem. Quare sicut primum ens, omnium étiū principium est, ita ipsum, quia maxime verum, omnium verorum est principium, & ut summe bonum, omnium bonorum, quare etiū idem sit re ipsa maxime vnum, tamē est diversa ratione, ob quam quidem diversitatem pluraliter appellant principia. Et hec principia non aliquā do sit & aliquā non sunt, sed semp, quē ad modis scientiarū principia (quae huiusmodi principiorum rerum remotissima sunt vestigia) non aliquando sunt vera, & aliquando falsa, sed semper vera & necessaria. Nec ipsorum principiorū rerum causa est villa (ut neque principiorum in disciplinis) cum sint primae cause, sed ipsa aliorum omnium sunt causa, etiam horum caducorum atque mortalium, ut sol omnium suo lumine illustrorum causa est ut sine illuminata, non modo orbium cœlestium, sed & aeris & aquæ, rerumque sensibilium. Non tamen omnia sequuntur veritatem ab ipso maxime vero suscipiunt, sed q̄ ei immediora sunt & propinquiora, perfectius, quæ vero mediatoria & semotiora, minus. Vnumquodque enim quanto magis fūe propinquat origini, tanto quoque puriore suam retinet naturam atque seruat, ut lumen quanto soli vñcinitus est, tanto splendet illustrius, vñmque mortalium transcendent oculorum, perinde atque dispositis per distanciarum aliquanta intercula speculis collateraliter, quod propinquius est exemplari, perfectiorum eius haber imaginem, minus autem perfectam, quod remotius, & euanecentem propemodum umbratissimumque habet, quod a spectante in speculis est distantissimum. Ut etiam propositiones à disciplinis propinquiores principijs, perfectius illis cognoscuntur & immediatus, remotiores autem minus. Quare ut vnumquodque se habet vñ sit, ita & ad veritatem. Aequaliter enī vñ quodque distata primo ente, & maxime vero, cum sit idem, quare quod magis, perfectius, & suum quodque est magis est verum, ut entia supramundana ipsi immediora & propinquiora. Et quod minus est imperfectiusque subsistit, minus itidem est verum, ut haec sensibilla a fonte omnis entitatis veritatisque distiora. Septima questionis pars. A quo veriora naturæ entia cognoscendi nobis ad est difficultas? Responsio. A nostri intellectus imbecillitate, ut difficultas per cōpīēdi maxime visibile, non ex defectu visibilis, sed debititate visus prouenit. Patet, quia siue oculi nycticoracum, se habeant ad lumen diei, ita intellectus nostri ad manifestissima, optimā & verissima naturæ entia. At quod oculi nycticoracum siue coruorum nocturnorum (quas noctuas dicunt) difficultate habent percipiendi lucem diei, non culpa lucis prouenit, sed infirmitate oculorum. Igitur quod intellectus nostri difficile admodum cognoscit verissima naturæ entia, non eorum occasione euenit, cum sine sapientia maxime cognoscibilis, sed infirmitate nostri intellectus, qui ad eorum intelligentiam peruehi non potest, nisi interfectione visibilium, quemadmodum debilitas oculis intellegere non potest nisi interposita manu aut velamine minuente vim radj. Octaua questionis pars. Quae veritatis percipiendæ oblistunt? Responsio. Primo oblistit consuetudo audiendi falsa, erudivitio non recta. Patet, quia qua audire consuevimus, haec eadem dici dignamur, admittimus que, & confuta nobis notiora, inconsueta vero ignoriora sunt. Et consuetudinem, maximā vim habere, ipsa leges ostendunt, quae partite consuetudines, legum habere pondus & molestatem sinunt. Qui ergo confutus fuerit audire falsa, illa dici permitit, & falsa ei notiora erunt, vera autem ignoriora. At qui falsa dici permitit, falsaque veris notiora recipit, a veritatis perceptione impeditur, igitur consuetudo audiendi falsa veritati percipiendæ oblistit. Secundo. Recte docen ti assentire nolle, nisi quod dicit ut mathematicus demonstret, veritati percipiendæ obstat. Nam

INTRODUCTIO.

singula ut materia requirit recipienda sunt, neque omnium mathematica certitudo quæ reda est, ut qui recte docenti assentire refutat, nisi docens quod dixerit ut mathematicus demonstret, non singula ut materia requirit recipit, igitur a veritate percipienda impeditur. Tertio. Nulli fide prestatre nisi sensibile sit, sensibili conseruare argumento, cognoscendæ veritati impedimentum prestat. Nam nulli fidem prestatre nisi sensu exemploq; vñcamur, parui impotentisq; ingenij indicium est, sicut nihil videre posse nisi vñtres specilis adhibitis, impotens oculi est argumētū. At parui impotentisq; ingenium, veritati percipienda præber obicem, igitur & nulli fidem prestatre nisi id ipsum sensibile sit. Quarto. Nulla nisi aliquius vrgente autoritate recipere, veritati percipiendæ præber obstatum. Pater, quia nihil recipere velle nisi alterius autoritate firmatum fuerit, quedam iudicandi impotentia est, sicut ambulare non posse nisi baculi sustentaculo aut innixu, quedam est impotentia inambulandi. At iudicandi impotentia, veritati percipiendæ obstat, ut impotentia videndi, colori aur luci percipiendæ, igitur nulla recipere nisi alterius autoritate firmata fuerint, veritati ne percipiat impedit. Quinto. Non posse nisi parua degustare, veritati percipiendæ impedimentum prestat. Pater, quia qui sola parua degustare possunt, naturæ patiuntur vñ defectum, intellectusq; paucitatem, ut qui soli debilia videre possunt, oculi patiuntur vñ defectum. At qui naturæ patiuntur deficuum, intellectusq; paucitatem, a veritatis perceptione impediuntur, ut qui pupille patiuntur defectum, & visus paucitatem, impedientur a perceptione vñsibilis, igitur non posse nisi parua degustare, veritatis perceptionem impedit. Nona quaestio. Quidbus ad veritatem percipiendam præparamur? Responsio. Quinque oppositis. Primo consuetudine vera audiendi, eruditio equa recta. Pater. Nam consuetudo audiendi falsa, eruditioq; non recta, veritati percipiendæ obstat. Ergo ex opposito consuetudo vera audiendi, & eruditio recta, ad veritatem percipiendam valer, oppositorum enim causarum oppositi sunt effectus. Secundo. Recte docentia faciliter assentiendo, quanuis quod dicit, non semper ut mathematicus demonstret, ad veritatem cognoscendam inducimur. Pater, quia ad veritatem percipiendam operari recte docenti acquiescere, neque omnino mathematicam certitudinem expertere, sed vnum quodque ut eius natura atque materia requirit recipere. Igitur oportet veritatis cupido recte docentia faciliter assentire, quanuis quod dicit, ut mathematicus non demonstret. Tertio. Non omnium sensum, sensualemque perceptionem requirendo, ad veritatem percipiendam iuuamur. Pater, quia ad eam cognoscendam oportet profundæ acutæque mentis esse. At profunda mētis est ea intelligere & cognoscere quæ sensu etiam non constant, sicut parui impotentisq; ingenij indicium est non credere nisi ea quæ sensu percipiuntur, igitur non omnium sensum sensualemque perceptionem requirendo, ad veritatem percipiendam instruimur. Quarto. Non omnium quæ percipienda sunt, autoritatem efflagitando, ad veritatem percipiendam recte disponimur. Pater. Nam ad eam percipiendam oportet animum potenter esse iudicij est non semper auctoritate requirere, sicut ex opposito soli innisi auctoritati, quedam iudicandi impotentia est. Igitur non omnium admittendorum auctoritatē efflagitando, ad veritatem percipiendam recte disponimur. Quinto. Alia quæ parua degustando, ad veritatem cognoscendam præparamur. Pater, quia ad eam deprehendendam oportet esse sanæ & integræ mentis, ut sanæ & integræ mentis est, magna & captu di scilicet intelligere posse, quemadmodum ex opposito, non posse nisi parua degustare, quidam naturæ defectus, siue naturalis impotentia, & intellectus ut paruitas, igitur magna & ardua mente degustando, ad veritatem cognoscendam apparatur.

Cap.

III

Vñ disputat, sunt hæc quindecim. ¶ Primum. Vnum aliquiss vnius disciplinæ sit omnes et usas considerare! ¶ Secundum. Si plures existant, vtrum principalior sit quæ per vnum quodque generum causarum, aut quæ per plura demonstraret? ¶ Tertiū. Quæ liceat vocare sapientiā! ¶ Quartum. Vtrum quæ substatiarum? ¶ Quintum. Vtrum communes conceptiones, cōmuniaq; principia ad aliquam disciplinam vnam pertineant? ¶ Sextum. An enīm substantiarum vna sit scientia sola, aut plures? ¶ Septimum. Vtrum circa substantiam solum, aut circa substantiam & eius accidentia, eadem scientia atque contemplativa versetur? ¶ Octauum. Vtrum omnes substatiæ sensibiles sint, aut præter eas sint aliæ quædāponendæ? ¶ Nonum. Vtrum prima genera sint prima principia? ¶ Decimum. Quo pacto suscipere oporteat principia? ¶ Undecimum. Vtrum corruptibilium & incorruptibilium eadem sint principia, aut diuersa? ¶ Duodecimum. Vtrum corruptibilium principia sint corruptibilia? ¶ Decimuterium, vtrum vñ & ens rerum substatiæ sint? ¶ Decimumquartū, vtrum puncta, superficies, & corpora substatiæ sint rerum? ¶ Decimumquintum, vtrum præter sensualia sint ponendæ species?

METAPHYSICA.

CCL XXXVI.

Princedim quæstiones quæ in tertio libro disputantur, sunt haec. Prima. Vtrum vnius discipline sit oēs causas considerare? Responsio. Est, scilicet supremæ diuinae philosophie, quæ præcipue causam causarū considerat, & minus principaliter cæteras oēs, q; ad primæ causæ cognitionē perducantur. Secunda. Si plures existant disciplinæ considerantes causas, vtrum ea principalior sit quæ per vñquodque genus causarū de monstrat, vel ea quæ per plura causarū demonstrat? Responsio. Ea quæ per vñquodque genus causarū demonstrat, principalior est, nā malore demonstrandi habet certitudinem, pluribus me dijs vritur. Vna quæq; quidē disciplina, sui generis subiecti proprias considerat causas. Tertia. Quæ disciplina liceat vocare sapientiā? Responsio. Eam quæ maxime scibiliā, primas causas, & prima principia, imo primum rerum omnium principium contemplatur. Quarta. Vtrum eam liceat vocare sapientiā, quæ est substantiarum? Responsio. Licer. Principaliter enim metaphysica substantias contemplatur, & minus principaliter accidentia. Quinta. Vtrum communes conceptiones, & communia principia ad aliquam vnam pertineant? Responsio. Pertinent, ut pote ad sapientiam, ut post ostendetur. Sexta. Vtrum omnium substantiarum vna sit scientia sola, aut plures? Responsio. Plures. Nam substantiarum corruptibilium est naturalis philosophia, & celestium astronomia, & intelligibilis metaphysica. Septima. Vtrum circa substantiam solum, & circa substantiam & eius accidentia, eadem scientia versetur? Responsio. Circa substantiam, et eius accidentia. Nam accidentiales proprietates conducent ad substantiarum naturā cognoscendam, ut naturalis philosophia circa res naturales, ipsarum motus & mutationes obseratur, & astronomia circa corpora celestia, & ipsorum latitudes. Octauum. Vtrum oēs substantiae sensibiles sint, at praeter eas sint aliae quædāponendæ? Responsio. Præter sensibiles substantiae ponendæ sunt aliae, scilicet substantiae solum intelligibiles, quarū sensibiles substantiae imagines sunt & vestigia, sicut præter sensum est intellectus, præter accidentia est substantia, præter mundū sensibile est mundus intelligibilis, præter imaginē est exemplar. Nona. Vtrum prima genera sint prima principia? Responsio. Sunt secundum materiā subiectam, ut prima genera logica sunt prima principia logica, quæ sunt decē predicamenta, & prima genera physica, scilicet materia & forma sunt prima principia physica. Decima. Quo modo suscipere oportet principia? Responsio. Si dignitates sunt, sola terminorum cognitione habita admitti debent. Si vero positiones fuerint, declaratione dialectica, & inductione, similitudine, aut alia quædāponendæ sunt manifestanda. Undecima. Vtrum corruptibilium & incorruptibilium eadem sint principia? Responsio. Non, saltem cōstitutiā. Nā corruptibilium principia sunt materia & forma incorruptibilium autē actus & potentia, longe alterius naturæ & speciei. Duodecima. Vtrum corruptibilium principia sunt corruptibilia? Responsio. Vñ corruptibile est scilicet forma, alterum vero incorruptibile, scilicet materia. Decimertia. Vtrum vñ & ens sint substantiae, principia? ¶ præter. Responsio. Summe vñ, & summe ens, omnium rerum substantia est, & principia effectiū, nullius constitutiū. & non sunt vñ & ens duo re ipsa diuersa, sed ratione sola. Decimaquarta. Vtrum puncta, superficies & corpora sint substantiae, & principia rerū? Responsio. Non, quia accidentia sunt. Ex accidentibus autē nō constitutur substantia. Decimaquinta. Vtrum præter sensuaria singulariæ sensibilia sint ponendæ species & ideas rerum, ut homo idealis, & sic de aliis? Responsio. Non. Ponunt quidem ideas Platonici, eas autem negat Peripateticī, & recte. Et has quæstiones Aristoteles ad vñcū partē discutit. Sed nō vñsunt eius rationes hic ponē debere, quare hac breviuscula ad eas relatione contentiā abire debemus pro introductoria declaratione.

Cap.

Ns, quod subsistit. Et horum quoddā subsistit ab altero, quoddā in altero, quoddā sub altero, quoddā ab altero, ex altero & per alterum, & alterius gratia, quoddam vero subsistit neque ab altero, in altero, sub altero, ex altero, per alterum, neque alterius gratia: sed cætera omnia ab ipso sunt, & ipsius gratia. Et ipsum, ens, principium principalissimum est, maxime ens, & vt ens maxime omnium subsistens. Et omnes entium modi ad ipsum reducuntur, sicut diversi salubrium modi reducuntur ad sanitatem. ¶ Tres primiti sunt mississimi principiū conditiones. Notissimum esse debet, non conditionale, & quod quemlibet cognoscēt, & cuicunque & disciplinarū accedēt habere oportet. ¶ Quatuor ediuerso circa ipsum errores. ¶ Primum est ipsum demonstrare volentū. Secundus, ipsum negantū. Tertius, contradictoria concedentū. Quartus, ipsa negantū.

Ns diffinitur, est quod subsistit, sive per se, ut substantia, sive in alio, ut accidentes, quod sicut equivoce ens dicitur, aliaq; ratione q; substantia, ita & homonyme subsistere. Multa triplicia autē sunt entia. Nā primo quoddā sunt ab altero tanq; efficiente, ut calor ab igne. Secundo, quoddā sunt in altero tanq; subiecto, ut forma & essentialis & accidentalis. Essentialis tamen perfectius inest materia, q; & parsit coessentialis, & cum ea totum

INTRODVCTIO

compositum constituens. Tertio, quedam sunt sub altero, & ea sunt quae altero nature dignitate sunt inferiora, ut omnia sub primo ente sunt, hæc quidem immediatus, illa vero mediatus, sicut omnes gradus vnius scalæ sunt sub supremo gradu. Quarto, quedam sunt ab altero, ex altero, per alterum, & alterius gratia, ut homo est ab homine, ex corpore, per animam, felicitatis consequens gratia. Quinto, quedam est quod neque est ab altero, nec in altero, neque sub altero, neque ex altero, neque per alterum, neque alterius gratia, ut summum supremumque ens, a quo, sub quo, & cuius gratia sunt omnia. Et ipsa, entium principissimum est, nam perfectissime, sufficiens, meque subsistit sine indigentia & dependentia, & maxime est ens, cuius subsistendi modum nulla alia entia percipiunt, sed circa deficiunt. Et omnes modi entium ad ipsum reducuntur, ut salubria sanitatem conferunt, ad sanitatem, ita perfectius. Nam primo salubria ad sanitatem reducuntur, & quidem verius. Entia autem omnia ad primum ens, ut effectus ad efficiens reducuntur, & quidem verius, nam hic posterius reducitur ad prius, illic vero contra. Secundo salubria ad sanitatem reducuntur ut conseruanta ad conseruatum. Omnia autem entia educto referuntur ad ipsum primum ens ut conseruata ad conseruans, quare perfectius. Tertio salubria in sanitatem reducuntur ut media ordinata in finem, ad ipsum finem, ita & omnia ad ipsum primum ens, hæc quidem ut finem precipuum & ultimum, illi vero ut ad finem non ultimum. Quare iterum entia perfectius in primum ens quam salubria in sanitatem reducuntur. Et quanvis illorum odorum nonnulli ipso coincidunt, eidemq; conueniant, ut primus & tertius, primus item & quartus, ratione tamen differunt, & ex eis quatuor colliguntur modi differences & repugnantes. Primus, Entium quoddam est ab altero, sub altero, & alterius gratia, non tamen ex altero, in altero, in altero, & per alterum, ut materia non est ex alio, ut parte sua essentia, neque in altero, ut subiectio, neque per alterum, ut formam. Secundus, Entium quoddam est ab altero, sub altero, & alterius gratia, & in altero, non tamen ex altero, neque per alterum, ut forma & substantialis & accidentalis est in subiecto, non tamen ex altero ut materia, neque per alterum tanquam forma, quia forma non est forma, sicut neque materia est materia. Tertius, Entium quoddam est ab altero, sub altero, alterius gratia, ex altero, & per alterum, non tamen in altero, ut totum cōpositum ex altero est tanquam materia, & per alterum ut formam, non tamen in altero ut subiecto. Quare perspicuum est omnibus entibus præter primum hos tres conuenire subsistendi modos, scilicet ab altero, sub altero, & alterius gratia. Quartus, Entium quoddam neque est ab altero, neque in altero, neque sub altero, neque ex altero, neque per alterum, neque alterius gratia, ut supremū & præcipū ens maxime omnium est esse debet, (ut primum omnium lucidorum, debet esse clarissimum) quia debet esse per se maxime omnissimum, & cui intellectus naturali lumine clarissimus est, & ceteris dignitatibus assentiat, perinde atque oculus super natura clarissimus dijudicatur de maximo visibili, & minus visibili. Secunda, Huiusmodi principium non debet esse conditionale. Unde conditionale principium est quod solum ex conditione verum est, sublataque conditione nihil profus habet veritatis, ut si esset lux infinita, nihil haberet tenebrarum. Si quidem sublate conditione, falsum est lucem infinitam nullas habere tenet, cum nulla sit lux infinita. Sic si mundus esset infinitus, a nullo contineretur, si calor esset infinitus, infinitus esset virtus, & cetera omnia corruperet. Et talia magnum nonnulli habent momentum ad disciplinas & analogias impossibilis. Nonnulla autem principia conditionalia videntur ob coniunctionem conditionalem eis adiunctam, non tamen sunt, quia in praedicariā (quam categoricam dicunt) & omnino assertuam facile seruata eadem sententia communiantur, sublataque conditione nihil omnissimum sunt vera, ut si ab æqualibus de mas æqualia, residua sunt æqualia, in hac resoluuntur, ab æqualibus dempta æqualia, residua relinquent æqualia. Tertia, Necesse est quemlibet cognoscere, & cuncte disciplinae accedentes, ipsum primum præfissum hincero, hoc est, etius cognitis terminis illi naturali lumine intellectus assentire. Unde specialium scientiarum dignitates habere debet is qui tales scientias vult consequi, non tamen necesse est eas habere ad duas scientias consequendas. At primum principium habere debet tam qui alias, a metaphysica scientias vult assequi, quam qui metaphysicam. Et qui ipsum negaverit, haud minus impeditur a geometria consequenda, quam si geometriæ negasset principia. Nam sicut qui magis lucidum videre non potest, neque minus quidem videbit vnu, & qui non videt solem, neque candelam, ita qui primum principium quod est notissimum, non recipere, neque speciales scientiarum dignitates suscipere. At qui speciales scientiarum dignitates non admittit, non potest speciale illam scientiam consequi. Ergo qui primum principiū non concedit, non potest speciale scientiā aliquā consequi. Quatuor circa primum principium errores. Primum est ipsum demonstrare volentium, & hi imbecillissimt animo, non potentes dijudicare inter se notum, & per aliud. Secundus est ipsum negantum, sed ore tantum, nam mente negare non possunt, sicut qui solem intueretur, et si ore neget se solem videre, nihilominus tamen videt. Tertius est contradictionis concedentium, ponentium que duo contradictoria simul esse vera, ad quem errorum sequitur oppositum primi principii, quod idem simul est, & non est. Quartus est contradictionis negantium, ponentiumque duo contradictoria simul esse falsa, ad quem sequitur etiam oppositum primi principii, quod idem neque est, neque non est, quod repugnat hunc primum principio, quodlibet est, vel non est.

METAPHYSICA.

CCLXXXVII.

Væstiones. Quid, quot, nonne entis ut ens est, huius scientiæ sit cōsideratio, nonne potius sit substantiæ, nonne accidentia etiā cōsidereret, vnu, multa, vnius priuationē, & negationem: imo & omnia, substatiæ omnes, omniaque accidentia, an vnu ab ente diuersam nominet natura, utrum cōmunes dignitates huius sint disciplinæ, utrum princiūm hoc, impossibile est id simul esse & non esse, firmissimum sit & primum. ¶ Elementa. Entis quatenus ens est cōsideratio eius est disciplinæ quæ supræmas causas & suprema principia rimatur. ¶ Potior consideratio eius entis meærito censenda est, a quo ut principio cetera pendent, & propter quod cetera sunt. Accidentia enim ad substantiæ se habent ut salubria ad sanitatem. Vnu & ens, eadem sunt natura, & se ut principium & causa consequuntur: ratione tamē diversa sunt, vnu, multa, vnius negatio, priuatione, opposita sunt: oppositorum autem eadem est disciplina. Quilibet sensus vnu, omnium sui sensibilis generis specierum atque priuationum est: & quelibet scientia vna, sui generis specierum, entis autem ut ens est, species sunt ex qua substantiæ, & que accidentium. ¶ Idem est ens, & vnum ens, ut ens homo, & vnu homo, nec vnum alicuius generatione abesse potest, neque cuiuspiam corruptione, sed simul sunt, & simul non sunt: & sicut vnum quodque per suam substantiam ens est, ita est & vnu. ¶ Communes dignitates communissima principia sunt, & quæ vnicuique communiter ut entia sunt attribuuntur, & quibus inferiores disciplinæ ad suam materiam contractis vntuntur.

- 1 Væstiones. Prima, quid est ens? Respondeatur diffinitio prius data. Secunda, quot sunt modi entis: quot primi principij conditiones, quot circa ipsum sunt errores, &c. Respondentur divisiones prius datæ. Tertia, Nonne entis ut ens est, huius scientiæ sit cōsideratio? Responso, est. Nam entis quatenus ens est, cōsideratio eius est disciplinæ, quæ supræmas causas & suprema principia rimatur. Igitur entis quatenus ens est, huius disciplinæ cōsideratio est. Quarta, Nonne cōsideratio huius disciplinæ portus est substantiæ? Responso, est. Nam potior consideratio eius entis merito censenda est, a quo ut principio cetera pendent, & propter quod cetera sunt, principaliors enim entis, principior est cōsideratio. At substantia ut principio cetera ut pente accidentia pendent, quorum substantia est productiva, & propter substantiam sunt accidentia, ut caliditas, leuitas, raritas ignis, ad conseruationem propriam operationem agunt, igitur consideratio potior huius disciplinæ est substantiæ. Quinta, Nonne hæc disciplina etiam accidentia considerat? Responso, Etiam sed minus principaliter, & quatenus perducunt nos ad cognitionem substantiarum. Paret, nam accidentia ad substantiam se habent ut salubria ad sanitatem, sunt enim accidentia effectiva conseruatua, & substantiarum, & media ad substantiam ordinata, sicut salubria sanitatis. At scientia considerat sanitatem, etiam considerat salubria, sanitatem, & conferentia, scilicet medicina. Ergo & hæc disciplina considerans substantias, etiam considerat accidentia. Sexta questio. Verum hæc disciplina vnum considerat? Responso, Considerat. Nam vnum & ens eadem sunt natura, & se ut principium & causa consequuntur, quanvis ratione diuersa sunt. Sicut enim omne principium est causa, & omnis causa principium, ita omne ens est vnu, & omne vnu est ens, ergo sicut istius disciplina est considerare ens, ita & vnu. Quæ enim disciplinæ navem eorum quæ sunt eadem natura, & se vnum, conuertibiliter consequuntur, considerat, & alterum considerabit. Septima questio. Nonne hæc disciplina etiam multa, vnius negationem, vniusque priuationem considerat? Responso, considerat. Nam vnu hæc tria, scilicet multa, vnius negatio, & vnius priuatione, opposita sunt. Summa em vnu, oīo multitudinis est expers, & circa ipsum omnia ad multitudinem labuntur (ut numeri oīo a prima numeroruī origine procedentes) hæc quidem minus, ut quæ summa vnu propinquiora sunt. & hec magis, ut quæ ab eo sunt remotiora, quod in numeris cernere quam facillimum est. Et quanvis omnia circa summe vnu etiam vnitatis naturam retinent, & nomen, non tamen eo modo vnu dicuntur, quo primum ens, hoc enim primo & excellentissime est vnu, alia vero, quia ipsius vestigia sunt, & imagines, illiusque vnitatem participant, sicut vnitatis numeralis non solum vna est, sed ab ea etiam omnis numerus vnu est, & ipsa omnem denominat atque designat numeruī, ut vnu quaternarius, quinarius, &c. Alio tamē modo numerus est vnu, & vnitatis est vna. Ita prima vnitatis est vnitatis simplex, rerum vero inferiorum est vnitatis multiplex, aut multitudine vnu. In summe vnu similiter nulla est vnius negatio, sicut nec imperfectio, est enim ipsum eminenter omnia, & rerum omnium vnitates in se perfectissime & exemplariter tener, sicut vnitatis numeralis aliquantum ad vnius negationem labitur, quia alterius extremi se fit non vnius aliquid participat, quandoquidem non est ipsum summe vnu. Et sic ad inferioria descendendo, quanto plus descendit

ur & magis ad inum accedit extreum, tanto plus de negatione vnius, & minus de natura vnius habetur, donec ad infinitum, ex oppositoque collocatum cum non ente extreum, scilicet non vnum, deueniatur, quanto enim medium cuiquam extremo proprius est, tanto plus illius, & minus alterius participat. Et ita de priuatione vnius dicendum. At hinc negatio & priuatio non logicam dicibilum aut propositionum conditionem important, sed metaphysicam, & rerum, secundum materialiam subiectam. Igitur sicut haec disciplina est vnius, ita & multorum, negationis vnius & priuationis, oppositorum enim est eadem disciplina. Octaua quæstio. Vrum haec disciplina omnia considerat, scilicet substantias omnes, & omnia accidentia. Responso. Considerat. Primo, quia sicut se habet sensus ad sua sensibilia, & eorum priuationes, ita haec disciplina ad ens, & entis species, ut enim sensibilitas, obiecta sunt sensus, ita ens & eius species, huius disciplinae. At quilibet sensus vnuus, omnium sui generis sensibilius specierum & priuationum est, quod ex singulariorum inductione facile cognoscitur. Nam vnuus est omnium specierum coloris (quod suum est sensibile genus) & tenerarum, & auditus omnium specierum soni, sui quidem generis sensibilis, & silentij eius priuationis. Ita olfactus omnium specierum odoris, gustus, saporis, & tactus tangibilium, igitur & haec disciplinia omnia est sui generis sensibilis & subiecti, scilicet entis specierum. Ad species entis sunt eadem, quae ipsius substantiae & accidentium sunt species, igitur haec disciplina omnia accidentia considerat. Secundo. Quilibet scientia vna est omnium sui generis subiecti specierum, ut logica omnium specierum argumentationis, geometria magnitudinis, & arithmeticam numeri. Metaphysica autem est scientia vna, ergo & omnium sui generis subiecti (quod est ens) specierum. At species entis sunt eadem quae ipsius substantiae & accidentium. Intelligentia enim cœl., & animalia, species sunt substantiae, & substantia species entis, quare intelligentia cœl., & animalia sunt species entis, non quidem logica sed metaphysica, quod ratione specialiori ens nominant. Similiter quantitas, qualitas, latitudo, sunt species accidentis, & accidentis, species entis. igitur quantitas qualitas & latitudo sunt species entis. Quicquid enim est species speciei, etiam est species generis. quare haec disciplina omnia considerat, omnes scilicet substantias, & omnia accidentia. Nona quæstio. An vnum ab ente diuersam nominet naturam? Responso, non. Vnde ea diuersam nominant naturam, quæ significant res diuersæ naturæ, ut homo, & medicus. homo enim substantiam nominat, medicus autem mendici artem. Et eorum quædam sunt re ipsa & ratione diuersa, ut homo & lapis, quædam vero eadem re ipsa, & ratione diuersa, ut homo, & medicus. Eandem autem nominant ea, quæ eandem penitus rem, eiusdemque nature designant, ut ens, vnuus, verum. Et illorum quædam re ipsa sunt eadem, & ratione diuersa, ut ens & vnum, quædam vero & re ipsa & ratione eadem, ut cœsus & gladius. Quare quadrifida inuenitur entium ratio. Quædam enim diuersam nominant naturam, & sunt tam re quam ratione diuersa, ut homo & lapis. Quædam vero diuersam nominant naturam, & sunt re quidem eadem, sed ratione diuersa, ut homo & pictor. Quædam eandem nominant naturam, & sunt eadem re, diuersa tamen ratione, ut ens & vnum. Quædam eandem nominant naturam, & sunt tam re quam ratione eadem, ut synonyma. Pater responso, quia quæcumque ita se habent ut idem sint, nec vnum alteri cuiuslibet generatione absesse potest, neque alicuius corruptione, diuersam non nominant naturam, quandoquidem ea quæ diuersam nominant naturam, hanc feruunt conditionem, quod vnum sine altero per alicuius acquisitionem deperditionem esse possit, ut potest esse homo non existente medicandi arte, & cum ea parta fuerit, potest rursum obliuione deperdi manente homine.

Quæ sunt
comunes
dignita-
tes.

Atqui idem est ens & vnum, ut ens homo, & vnuus homo, nec vnum alteri alicuius generatio ne absesse potest, aut cuiuslibet corruptione, sed simili sunt, & non sunt, ut cum primum aliquid est ens, protinus est vnum, & cum est vnum, itidem est ens. Ita cum quid ens esse desinit, & vnum. Et quemadmodum vnumquodque per suam substantiam ens est, ita & per suam substantiam est vnum. non enim quicquam vnum est per affectionem quandam, dispositionem & inexistentem. Igitur vnum & ens diuersam nominant naturam. Decima quæstio. An communes dignitates huius sunt disciplinæ? Responso, sunt. Communes autem dignitates hic dicuntur non quæ diuersis accommodantur scientiis, ut quæcumque sunt æqualia vni & eidem, ea inter se sunt æqualia, sed quæ communissimam vniuersalissimamque entis rationem habent & explicant, quæ quidem propter latissimum rerum quas complectuntur ambitum, vniuersalemque significantiam, communes dignitates discuntur, & non quia in sua communitate manentia, ut mathematica principia, diuersis scientijs applicantur, communes inquam quo rationem generalissimam entis quam exprimunt, species vero, quod proprie & peculiariter huic disciplinæ aliciscuntur, qualia sunt haec, quodlibet est vel non est, impossibile est idem simili esse & non esse, quæcumque sunt eadem vni & eidem, ea inter se sunt eadem. Et haec tanto specialium scientiarum principijs digniores sunt & perfectiores, quanto summum ipsum ens & optimum entibus inferioribus ab eo proficisci entibus ante stat. Et sicura primo ente emanant omnia entia inferiora, ita ab his principijs inferiorum disciplinarum principia nascuntur. Pater responso, quia communes dignitates, communissima principia sunt, & quæ vnicuius communiter inveniuntur, & quæbus inferiores disciplinæ ad suam materiam contractis vntuntur, ut quæcumque sunt eadem vni & eidem, illa inter se sunt eadem. Illud enim ad suam materiam ita contrahit geometria, quæcumque magnitudines vni & eidem sunt eadem, illa inter se sunt eadem. Et hoc pacto arithmeticæ quæcumque numeri vni & eidem sunt eadem, illi inter se sunt idem. Idem, æquale. Et sic logica, quæcumque disciplina

vni & eidem tertio sunt eadem, & inter sunt eadem. Est idem, verificari. Ita & hoc principiū metaphysicum, torus est in suis partibus simul sumptis, ita a Geometria contrahitur, tota magna ratio suis partibus simul sumptis est eadem. Et ab Arithmeticæ, totus numerus suis partibus simul sumptis est idem. Idem, æquale. Et a Physica, Tota res naturalis suis partibus una coniunctis est ea dem. At communissima principia, & quæ vnicuius communiter vi entia sunt attributur, quibusque inferiores disciplinæ ad suam materiam contractis vntuntur, sunt huius disciplinæ, ergo communis dignitates sunt huius disciplinæ. Undecima quæstio. Vrum hoc principiū impossibile est idem si simili esse & non esse, firmissimum sit, & primum? Responso, est. Nam ipsum notissimum est, non conditionale, & quod quemlibet cognoscetem, & cuicunque disciplinarum accedenter habere oportet, igitur per prænumeratas conditiones firmissimum est, & primum?

Hæc duo & quadraginta distinguit. Cap. V.

Principiū xviii.	Dissimil.	Secundum q.	V.
Causa	iii.	Oppositiū v	Secundum se v
Elementum	iii.	Cōtrariū v	Habitus iii.
Natura	vi.	Prius viii.	Passio iii.
Necessarium	v.	Posterior viii.	Priuatō viii.
Vnum	viii.	Potestas iii.	Habere iii.
Multa	viii.	Possibile iii.	Ex quo vi.
Ens	xiii.	Impotētia iii.	Parts v.
Ens p accidēs	iii.	Impossibile iii.	Totum iii.
Substantia	iii.	Quantū iii.	Colobus vii.
Idem	viii.	Quale iii.	Genus iii.
Diuersum	viii.	Ad aliqd viii.	Diuersa gñē ii.
Differens	ii.	Perfectū iii.	Fallsum iii.
Simile	v.	Termin⁹ ix.	Accidens. iii.

Septem modi principiū. Primo termin⁹ est vnde motus incipit. Secundo vnde Principiū vñum quodq; sit optime. Tertio quod in aliquo primum generat. Quartu a quo primo non existente aliquid sit. Quinto ad cuius electionē & arbitriū mutabilitas mutantur. Sexto vnde res primum sit nota. Septimo causa. Quatuor modi causæ. pri-

mo est ex quo inexistente aliquid fit. Secundo species. tertio primum mutationis effectu. Quarto finis. & cuius gratia, sunt & alijs modi qui ad longum in physicis deducuntur. Quatuor modi elementi, primo est ex quo inexistente idivisibilis specie. Causa Elementi aliam specie, aliquid fit. Secundo in quod dicitur corpora res cuiuslibet in ultimum: quod quidem in alterum specie irrefolubile est. tertio demonstrationis principiū. quartio quod vnuus & simplex, ad multa commune atq; vtile est, ut vniuersale. Sex modi naturæ. Primo generatio est, & primo nascētis natuitas. Secundo principiū primum existens, ex quo aliquid generatur. tertio primum principiū motus & quietis ei⁹ in quo est. quarto ex quo prius formi aliquid fit, quodq; in natura format. quinto forma & cōpositio. sexto substantia. Quinq; modi necessarij. primo sine quo res esse aut saluari nequit. secundo sine quo bonū aliquid assequi, vel malum vitari nequit. tertio præter voluntatem violentiam inferens, est enim vis (quemadmodum dicitur Empedocles) necessitas quædam, quarto quod aliter se habere non contingit. quinto proposito necessaria. Octo modi vnius, quod diducitur in vnu secundum se, & vnum secundum accidens, primo quod continuum est, secundo quod cōsimile subiectum habet, atq; potentia, tertio quæ eiusdem sunt generis, quarto quæ eiusdem sunt speciei. quinto quæ apud metem eandem habent intelligentia. sexto quæ divisione non admittunt aut secundum q; huiusmodi capiuntur. septimo quæ vnu attribuuntur, octauo quod vnam habet speciem. Sunt & modi vnu genere, specie numero: & quæ ad vnum genere & specie, proportione quædam dicuntur. Octo modi multorum, ex præcedentibus oposito modo sumuntur. Quatuor decimū entis, Ens, quod diducit in ens secundum se, & secundum accidens, decem primi modi secundi decem prædicamenta sumuntur. Undecimmo verum, duodecim cum accidens de-

Natura

Necessariū

Vnum.

Multa
Ens.

INTRODUCTIO.

subiecto dicitur. decimotertio cū subiectum de accidente. decimoquarto cū acci-
 dentis de accidente. ¶ Tres modi entis per accidens. iij sunt qui vltimo adducti sunt:
 ¶ Quatuor modi substantiaz. primo ens per se subsistens, aut eius pars. Secundo for-
 ma. tertio quo destructo destruitur & totum. quarto diffinitio. Et hi modi ad sub-
 stantias vniuersales & particulares reducuntur. ¶ Octo modi eiusdem, quod in idē
 secundum se, & secundū accidens secatur, qui quidē modi vt vnius modi sumendi.
 vnum enim & idē sola ratione dissident. ¶ Octo modi diuersi ex opposito vt mul-
 torum sumuntur. ¶ Duo modi differentis. primo quæ eidem diuersa, inter se alia-
 quo modo ea dem sunt. secundo quicquid est diuersum. ¶ Quinque modi similis,
 primo quæ consimili passione aliqua sunt passa. secundo quæ pluribus consimili-
 bus. tertio quæ diuersis. quarto quæ eadem secundum speciem habet qualitatem.
 quinto quæ vnam plures et carum habeant, secundum quas propria fiat alteratio.
 ¶ Quinque modi dissimilis ex opposito sumuntur. ¶ Quique modi oppositorum.
 primo relativa. secundo priuatua. tertio contraria. quarto contradictoria: vt quæ sūt
 inter esse & non esse, generationis extrema. quinto quæcunq; de eodem verificari
 nequeunt. ¶ Quinque modi contrariorum. primo quæ eidem inesse non possunt
 genere differentia. secundo quæ sub eodem genere maxime distat. tertio quæ ma-
 xime distantis subiecto. quarto differentia opposita quas genus potestate retinet
 & quæ sub illis continentur. quinto quæ maxime aut genere aut specie differunt.
 et hec quedam sunt actu, quedam habitu, quedam agentia, quedam passiu, que-
 dam habitus atq; priuatio. ¶ Octo modi prioris. primo quod loco est propinquius.
 secundo quod secundū tempus. tertio quod secundum motu, vt quod est primo mouē-
 ti propinquus. quarto quod ordine. quinto quod potestate. sexto quod cognitiōe. sep-
 timo passione. octauo natura. ¶ Octo modi posterioris ex opposito sumuntur.
 ¶ Quatuor modi potestatis. primo potentia activa. secundo potentia passiva, ter-
 tio quod secundum voluntatem alterum perficit. quarto naturalis potentia habitus
 ue, quo ne in deterius labamur, defendimur. ¶ Quatuor modi possibilis ex prædi-
 ctis quatuor sumuntur. ¶ Quatuor modi impotentiaz, ex modis potestatis opposito
 modo. ¶ Quatuor modi impossibilis, ex possibili opposito capiuntur. item possi-
 bile, et impossibile, vt ppositionum sunt passiones.

Acc duo & quadraginta a Philosopho in quinto metaphysicæ libro distinguuntur, di-
 uerlaq; habere acceptioes declarantur. Quibus præpositus numer⁹, quo disponuntur
 ordinem naturali serie indicat. Postpositus autem, quo acceptioes habeat vnumquod-
 que distinctorum, designat.

I.	Principium	vii.	xv.	Dissimile	v.	xxix.	Secundum	q	v.
ii.	Causa	iii.	xvi.	Oppositum	v.	xxx.	Secundum	se	v.
iii.	Elementum	iii.	xvii.	Contrarium	v.	xxxii.	Habitus	iii.	
iv.	Natura	vi.	xviii.	Prius	viii.	xxxii.	Passio	iii.	
v.	Necessarium	v.	xix.	Posterior	viii.	xxxiii.	Priuatio	viii.	
vi.	Vnum	viii.	xx.	Potestas	iii.	xxxiii.	Habere	iii.	
vii.	Multa	viii.	xi.	Possibile	iii.	xxxv.	Ex quo	vi.	
viii.	Ens	xiiii.	xxii.	Impotentia	iii.	xxxvi.	Pars	v.	
ix.	Ens per accidens	iii.	xxiiii.	Impossibile	iii.	xxxvii.	Totum	iii.	
x.	Substantia	iii.	xxiiii.	Quantum	iii.	xxxviii.	Colobus	vii.	
xi.	Idem	viii.	xxv.	Quale	iii.	xxxix.	Genus	iii.	
xii.	Diversum	viii.	xxxvi.	Adaliquid	viii.	xl.	Diuersa genere	ii.	
xiii.	Differens	ii.	xxvii.	Perfectum	iii.	xli.	Fallsum	iii.	
Principiū	Principiū	v	xxviii.	Terminus	ix.	xlii.	Accidens	iii.	
Principiū	Principiū								
Septem modi acceptioes q; principiū. Primo est terminus vnde motus icipit & perficitur, vt locus sursum est principium casus lapidis ruentis & summo deorsum. Secundo. Id est vnde quodq; sit optime, quo modo medium in fine ordinatum quo conuenientissime & optime fine al- lequitur, principiū est talis finis, vt sanitatis aut pacis. Tertio est quod i aliquo primum genera- tur, vt forma substantialis quæ principiū in materia vt subiecto generatur. Quarto. Aquo primo nō existēt aliud sit, vt homo projeccens lapidem, nā ab ipso vt primo efficiēt nō existēt i plecto si ipsa projectio. Quinto. Secundum cuius voluntatem & nūtū mutabilis mutetur, vt rex hoc mo- doprincipiū est subdotorum, ppro regis arbitrio subditū mutentur, & præceptor discipulorū.									

METAPHYSICA.

CCLXXXIX.

Sexto. Vnde res primit̄ sit nota, vt dignitates in disciplinis, & suppositiones ex quibus demō-
 strantur conclusiones. Septimo. Principium est causa, quō modo dictum est principium & causam
 fe. vniuerſaliter & conuersim consequi. Quatuor modi causæ. Primo est ex quo existēt aliiquid
 sit, vt materia rerum naturalium, & aurum annuli aurei. Secundo est species, sive forma, sive
 substantialis, vt anima vniuersitatis, sive accidentalis, vt magnitudo, albedo. Tertio. Causa est
 primum mutationis effectuum; vt res naturalis efficiens, aut artifex. Quarto est finis & gratia
 cuius sit aliiquid, vt conservatio rei causa est loci naturalis, habitatricis causa domus. Sunt & alij modi
 causa, vt causa vniuersalis, particularis, per se, per accidentem, actualis, potentialis, qui ad longum
 in physicas sunt declarati. Quatuor modi elementi. Primo, est quod cum sit indissibile in aliā Elementa
 specie, ex ipso inexistēt aliiquid sit, vt materia & forma rerum naturalium. Non enim in par-
 tes essentiales alterius speciei dividuntur, & ex ipsis inexistētibus sit res naturalis. Secundo,
 elementum est in quod corpora resoluti dicuntur, vt in vltimum, & quod in alterum specie est irre-
 solubile, vt ignis, ac, aqua, terra. Nam corpora mixta ignea, acrea, aqua, terrea, in ipsa resoluuntur,
 & ipsa amplius in alterius speciei corpora composta minime resoluuntur. Tertio, est demon-
 strationis principium, vt vniuersale, sive in prædicando, vt animal, Naturæ
 sive causando, vt prima causa. Sex modi naturæ. Primo, est generatio, & primo nascientis natu-
 ras, & hoc modo inesse a natura, est a principio natuitatis inesse. Secundo, est principium primi
 inexistēt, ex quo aliiquid generatur, vt materia est natura rerum naturalium. Tertio, est primum
 principium motus & quietis eius in quo est, vt forma substantialis rerum naturalium. Quarto,
 est id ex quo prius informis aliiquid sit, quodq; in naturam formatur, vt es est natura statuæ, & au-
 rum annuli. Quinto, est forma & cōpositio, vt vno partium domus per colligantiam artificia-
 lem est natura domus. Sexto, natura & si substantia, vt in tota naturæ ordinatione est vnum su-
 premum, id est in coordinatione substantiarū. Quinque modi necessarij. Primo sine quo res esse
 aut salvari nequit, vt deus respectu mundi, & forma respectu totius compositi. Secundo sine quo
 aliquod bonum assequi, aut malum vitari nequit, vt studium ad scientiam, & operatio ad virtu-
 tem necessaria est. Sic proferre merces in mare ad euisionem periculi, & relectare membrum ad cui
 tationem contagij, est necessarium. Tertio est, præter voluntatem violemētā inserens. Est enim vio-
 lenta (vt dicit Empedocles) quedam necessitas, vt si quis vñctus ab hostibus duceretur ad carce-
 rem, necessitatē cogeretur, & lapsus cum a prossiente sursum propellitur; necessitate quadam mo-
 uetur. Quarto necessarium est quod alter se habere non potest, sive quod non potest non esse,
 vt supramundana. Quinto est propulsio necessaria, quæ scilicet vera est, & falsa esse non potest. Vnum
 secundum se, vna substantia, idem. Vnum secundum accidens, vñ accidens, idem. Primo, vñ
 est quod continuum est, vt quantitas, qualitas, motus localis. Secundo, quod consimile subiectū
 habet, potentiamque subiectuam, vt res naturales omnes. Tertio, quæ sunt eiusdem generis,
 vt homo & equus sunt eiusdem generis, scilicet animalis. Et hec dicitur vnum genere. Quarto,
 quæ sunt eiusdem speciei, vt Socrates & Plato huius speciei homo. Et hec dicitur vñ specie. Quin-
 to, quæ apud mentem eandem habent intelligentiam, vt synonyma, enīs, gladius, merū, vñ. Se-
 xto. Vnum est quod divisionem non admittit, aut secundum quod huiusmodi capitur, hoc est, aut
 quod ut indissibile cōcipit, intelligit, & cōcipit, vt intelligētā, cēlō, quod natura distrahit diuelliq; nō
 potest. Septimo, que vñ attribuitur, vt scietiæ partiales dicuntur na scietia, quia vñ generis sub-
 iecto attribuitur, & totus exercitus vñus, quā vñ attribuitur dicitur. Octauo, quod vñ habet spe-
 cies formamq; substantiale, vt res naturalis omnis vñ dicitur a forma substantiali. Sunt præter-
 ea modi vñus genere, scilicet vñus generalissimo, & vñus genere subalterno. Et vñus spe-
 cie, q; aliiquid est vñus specie specialissima, aliud specie subalterna, & vñus nūero, q; aliqua sunt vñus
 nomine, alia distinctione, alia proprio, & alia accidente, sicut id ē diversis dicitur modis. Sed modi
 vñus genere, ad vñus genere proportione quadam reducuntur. Et modi vñus specie, etiā ad vñus
 specie, reducuntur. Octo modi multorum, ex prædictis modis vñus per analogiā oppositi dicitur. Multa
 . Quatuor decim modi entis, quod diuiditur in ens secundū se, & ens secundum accidentis. Ens se-
 cundū se, substantia, idem. Ens secundū accidentis, & accidentis, idem. Itaque decim modi entis
 secundum decim predicamenta sumuntur, substantia, quantitatem, ad aliiquid, qualitatem. Primo
 entis substantia est, secundo quantitas, tertio ad aliiquid, quartu qualitas, & ita de alijs. Vndecim
 Ens significat verū, quo modo dicimus, nō entium, hoc est falorum, non esse scientiam. Duo-
 decim ens dicitur, ei accidens de subiecto dicitur, vt homo est albus. Decimotertio, cum subiecto
 etiā de accidente dicitur, vt albus est homo. Decimoquarto, cum accidentis de accidente prædicatur,
 vt albus est dulce. Tres modi entis per accidentem, sunt duodecim, decimuterius, & decimus.
 quartus modi entis vltimo adducti. Quatuor modi substantiaz. Primo, ens p se subsistens, aut eius
 pars, vt homo, anima, corpus, caput, pes. Secundo, forma, vt anima est substantia rei vñctis. Terz
 Substantia, q; no destructo destruitur totū, vt forma substantialis, & pars integralis præcipua. Quarto, dif-
 finitio, vt genus & differētia sunt de substantiis speciei. Et hi modi reducuntur ad substantias vñctas,
 & q; vñctali generali ratione explicantur, & ad particulares particulari ratione defi-
 nituras, vt corpus, homo. Octo modi eiusdem (quod diuiditur in idem secundum se, & idem secu-
 dum accidentis, idem secundū se substantia, idem secundū accidentis, accidentis) sumuntur vt modi

INTRODUCTIO

Vnus vnam vnum & idem sola ratione differunt. Nempe ens & vnum sola ratione differunt, ita dem ens & idem sola discrepant ratione, idemque subiecto sunt, ergo vnu & idem vni tertio, scilicet enti subiecto eadem, inter se sunt eadem. Quocunq; enim vni & idem sunt eadem, illa inter se sunt eadem. Octo modi diuersi ex opposito modorum eiusdem sumuntur, sicut modi multorum ex opposito modorum vnu. Sicut enim vnum & idem subiecto idem sunt, ita multa & diversa. Si enim aliqua duo inter se sunt eadem, & eorum opposita erunt eadem. Duo modi differentes. Primo, quae eidem tertio diuersa, inter se aliquo modo sunt eadem, vt socrates & Plato diuersi specie ab equo, inter se sunt idem specie. Secundo, differentes est quicquid ab aliquo est diuersum, quare tot sunt modi differentes secundo, quor sunt modi diuersorum. Quinque modi similis. Primo, quae consimilita aliqua passione sunt passa, vt duo calida, aut duo alba. Secundo quae pluribus consimilibus passionibus sunt passa, vt duo quorum vtrunque album est & calidum.

Tertio, quae diuersis specie passionibus sunt affecta, idem tamen genere, vt duo quorum vnu album est, & alterum, dulce. Quarto, quae eandem secundum speciem habent qualitatem, vt duo habentes logicam. Quinto, quae vnam pluresve habent qualitates, secundum quas propria sit alteratio, vt signis & aer similem habent caliditatem secundum quam sit propria & proprie dicta alteratio. Maxime enim propria alteratio sit secundum has qualitates, calidum, frigidum, humidum, & siccum. Quinque modi dissimilis ex opposito sumuntur. Quinque modi oppositorum. Primo relativa, vt pater & filius. Secundo priuatis, vt videns & cæcum. Tertio contraria, vt album & nigrum. Quarto contradictoria, vt quae sunt inter esse & non esse generationis extrema, hoc est quae sunt inter terminum finitum & infinitum, quibus terminis a quo incipit generatio, & in quod tendit, exprimuntur. Nam ex igne fit non ignis, aut contra ex non igne fit ignis. Quinto, quæcunque de eodem verificari nequeunt, vt disparata, homo, equus. Nam per diffinitionem de seipso verificari non possunt, quandoquidem vniuersaliter de se inuicem negantur, ergo neque de eodem tertio possunt verificari. Nam quæcunque de eodem tertio verificantur, & de se inuicem verificabuntur. Quinque modi contrariorum. Primo que eidem inesse non possunt, genere differentia, vt linea & scietia, linea enim in corporeo est subiecto, scientia autem in subiecto incorporeo, & linea de genere quantitatis est, scientia autem de genere qualitatis. Secundo que sub eodem genere maxime distat, vt albissimum & nigerrimum. Tertio que maxime distat in subiecto, vt album quinque graduum, nigrum totidem graduum, eidem existentia. Quarto differenter opposita quas genus potestate retinet, & que sub illis continentur, vt rationale & irrationalis. Eas enim genus animal potestate retinet, nam eas habet de se particulariter verificabiles, vt animal est rationale, animal est irrationalis. Et species sub illis differentiae contentae, vt homo & equus itidem sunt contrariae. Quinto que maxime genere aut specie differunt, vt virtus, vitium, temperantia, intemperantia. Sunt enim hæc diuersa species, illa vero diuersa genera. Et contrariorum quædam actu sunt, scilicet quæ actu important, vt calefaciens & frigefaciens. Quædam habitu, quæ habitum denotant, vt virtus, vitium. Quædam agentia, quæ rationem habent actionis, vt calefactum, frigefactum. Quædam patientia, quæ passionis habent rationem, vt calefactus, frigefactus. Quædam vt habitus & priuatio, cum vnum in affirmacione est, alterum vero in negatione, vt calidum frigidum, album nigrum, lumen tenebrae. Octo modi prioris. Primo quod loco est propinquus, vt ignis est prior celo quam aer, & secundus est prior ad primum quam tertius. Secundo quod secundum tempus est alteri vicinus, vt octogenarius est prior centenario, & vigenarius. Tertio quod secundum motum, vt quod est primo moventi propinquus, vt si quis moueat baculum, & baculus lapidem, qui deinde pellat aerem, baculus est prius mouens quam lapis, quia primo mouentis propinquus. Quarto quod ordine, vt ordine naturæ qui est ab imperfectis ad perfecta, elementa sunt priora mineralibus, & hæc vegetabilibus, hæc vero animalibus. Sit ordine doctrinæ, iterum sunt priores syllabis. Quinto potestare, vt rex est prior milite, & magistratus homine priuato, quod maiorem habeat autoritatem. Sexto quod cognitione alterum præcedit, hoc est sine quo aliud cognosci non potest, ipsum tamen sine alio bene potest cognosci, vt principiæ scientiarum. Septimo passione, vt generatio est prior corruptione, & augmentatio diminutione. Octavo quod natura, & est quod ad alterum in subsistendi consequentia sequitur, quæ non convertitur, vt animal est prius homine.

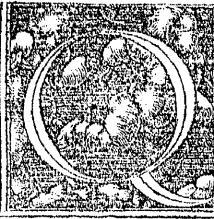
Octo modi posterioris ex opposito sumuntur. Quatuor modi potestatis. Primo, potentia actua, vt virtus mortua aut calefactua. Secundo, potentia passiva, vt materia suscepitua transmutationem. Tertio, quod secundum voluntatem alterum perficit, vt qui alijs præsumt, eorum opera, & studio ad virtutem honestatem dirigendis, qui & magistratus, & optimates dicuntur. Quartus est naturalis potentia, vel habitus, quo ne deterius labamur defendimus, vt naturales potentiae ad virtutem scientiam inclinantes, similiter & habitus virtutum, scientiarumque. Quatuor modi possibilis ex prædictis quatuor modis sumuntur. Nam possibile est denominativum potentia, & id dicitur possibile quod haberet potentiam. Modo quo modis dicitur principale, tot modis dicuntur & denominativum. Quatuor modi impossibilis, ex opposito modorum possibilis sumuntur. Capiuntur præterea possibile & impossibile vt passiones sunt propositiones. Est enim possibile, propositionis quae potest esse vera, vt homo est sedes. Et impossibile, propositionis falsa quae vera esse non potest, vt homo est lapis.

METAPHYSICA

CCXC

Vatuor modi quanti. Primo per sequantū. Secundo per accidens secundū. Quatuor modi quanti. Quatuor modi qualitatibus. Quarto magnitudo, vt linea supericies, corpus. Quatuor modi qualitatibus. Primo substantialis differentia. Secundo formæ & figuræ, vt abstracta mathematica. Tertio sensibiles passiones. Quarto affectio quæcūq; ad bonū aut malū. Octo modi ad aliquid. Primo secundū rei essentiā, vt idem, diuersum. Secundo secundū numerū & magnitudinē, vt duplū & dimidiū, æquale & inæquale. Tertio secundū mensurā & mēsura:ū, vt scientia, scibile. Quarto secundū potentias, vt calefactiū & calefactiū. Quinto secundū qualitatē, vt simile & dissimile. Sunt enī eadē, quorū vna substālia est:æqualia, quorū qualitas est vna: similia, quorū vna est qualitas. Sexto quorū genera dicuntur ad aliquid: vt grammatica. Septimo quorū cōcretā, vt æ qualitas & similitudo. Octauo quod aliquid predicatorū denominare cōtingit: vt homo, q̄ ei accidat posse esse duplum. Quatuor modi pfecti. Primo extra cō nihil est deficitis accipere, qd suæ sit attinēs cōstātia. Secundo cui nihil cōest secundū suū genatq; naturā. Tertio cui nulla pfectio deest quae ipsum pfectere nata sit. Quarto qd ad finē ordinatur honestū. Nouē modi termini. Primo est qualitatū ultimū. Secundo extra qd nihil est accipere rei. Tertio infra qd cōsunt ī ēi. Quarto forma sensibilis. Quinto ad qd tendit motus. Sexto vnde pfectscitur motus, aut ad qd euadit cōpletus. Septimo finis. Octauo vniuersusq; actus & forma. Nonō difinitio. Quinq; modi secundū qd. Primo speciē iportat. Secundo prioritatē. Tertio finē. Quarto causam. Quinto locū & positionē. Quinq; modi secundū se, primo speciē nominat. Secundo esse ī aliquid, tertio esse primum, quarto nō esse alterā causam, quinto soli inesse. Quattuor modi habitus. Primo quidā est ptiū orcio & ad se, & ad locum. Secundo habere īdumentū, tertio quidā pmanens affectio ad bonū vel malū, quarto talis affectiōis pars. Quatuor modi passionis, primo est qualitas secundū quā est alteratio. Secundo talium qualitatū alteratio, tertio eius modi qualitatū, nōcumētū atq; detrimētū afferētes alteratiōes, quarto vehe mētēs aut gaudiōrum aut tristitiarum appetitus. Octo modi priuatiōis, primo si qd natum est habere, quipiā non habet, & si ipsum natum habere non sit. Secundo quidā nō habet id quod secundum se, aut suum ppinqūm genus habere natum est, tertio qd quid non habet, quando natum est ī plū habere, quarto per vim ablatiō, quinto quod omnino aliquid nō habet. Sexto quod prae habet. Septimo quod parum habet. Octauo quod non facile aut non bene habet. Quatuor modi habere, primo est aliquid secundum suā naturam ad suum impetum quicq; dēducere. Secundo est habere dispositionem, tertio contñens habere cōtentum, quarto alterius impenetrum cohibere. Sex modi ex aliquid, primo ex materia aut secundum gen, aut ex aliquo idiuīda speciem, secundo ex primo mouente, tertio ex composito & toto, quarto ex pte, quinto ex aliquo mouente secundum partē, sexto ex priore tēpore. Quin pars, modi partis, primo quod intoto est, secundo quod aliquoties sumptui totum cōmensurat, tertio ptes subiectiue, aut essentialis, quarto in quod resolutū totum, et ex quo totum cōponitur, quinto quod in aliusius diffiniōe ponitur. Tres modi totius, primo cui nulla partium ex quibus natum est constare, deficit, abestq; se cundo natura multa cōtinēs, vt gen, et vt integrale totum, tertio quod aliunde qd natura multa cōpletur, et quicquid totum dicitur, quicquid autem transpositio ne facta non manet idem, omne et nō totum dicitur: vt omnīs aqua. Septem proprietates colobi, est enim colobum atq; mutillum, cui aliqua secundū qualitatē abs est pticula, Prima pprietas, continuum esse debet. Secunda, quod ablatum fuerit remanēte minus esse debet. Tertia, manere debet specie cōsimile. Quarta, dissimilium denominationū partium esse debet. Quinta, partes illæ diuersæ, nō essentiales, sed secundum quantitatē sumptū esse debet. Sexta, pars propria & s. l. fl. 3.

INTRODUCTIO.

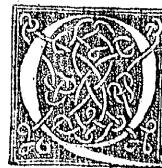
Genus.	<p>Uix praecipia ablata esse non debet. Septima, non debet item interior & latens esse neq; noua generatio reparari posse. Quatuor modi generis. primo collectio generatorum consimilem speciem habentium. Secundo talium generatorum primi principium. Tertio passionum subiectum. Quarto quod in diffinitionibus primi obtinet locum. Duo modi diuersorum genere. Primo quae idem subiectum primi non habent. Secundo quae diuersorum sunt praedicamentorum. Quatuor modi falsi. Primo eorum quae componi non possunt, mentis affirmatio: & quae dissolui nequeunt, negatio. Secundo quae videri nata sunt non qualia sunt. Tertio quae intentione fallere rationes adducit falsas. Quarto qui rationes appetentes facit, & non intentione fallendi. Quatuor modi accidentis. Primo quod alicui inheret. Secundo quod extra semper & frequenter, & non ex intentione evenit. Tertio quod accidentaliter praedicatur. Quarto quod de alicuius substantiali diffinitione non est.</p>
Diversa genere	
Falsum	
Accidens	
Quatum	
Qualitas	
Ad aliquid	
Perfectum	
Terminus	
Secundum quod	
Secundum secundum	
Habitus	
Passio	

METAPHYSICA.

CCXCI.

appetitus, ut voluptas, dolor, amor, odium, cupiditas, spes, timor. O et modo priuationis. Primo si quippe non habet id quod natum est ab aliquo haberi, quanvis id ipsum illud habere natum non fit, ut canis est priuationis intellectu. Secundo, id priuationis est quod non habet id quod secundum se aut suum propinquum genus habere natum est, ut homo captus oculis, aut calpa carens visu, quem secundum propinquum suum genus, quod est animal, nata est habere. Tertio, quod quid non habet quando natum est habere ipsum, ut caecus aut surdus tempore determinato a natura. Quarto per vim ablato, ut priuationis honorum extormentrum, liberorum, aut membris. Quinto, quod omnino aliquid non habet, ut sonus est inuisibilis, & color inaudibilis. Sexto, quod praeceps habet, ut tetro odore affectum dicitur odore priuationis. Septimo, quod parum habet, ut quae debilem habent sonum, dicuntur sono priuationis. Octavo, quod non facile, aut non bene habet, ut dura priuationis sectione, quod non facile secernit. Quatuor modi habere. Primo, est aliquid secundum suam naturam ad suum imperium quicquid deducere, ut febris habet patientem, & tyrannus urbem. Secundo est habere dispositionem, ut quantitatem aut qualitatem. Tertio est cointinere habere contentum, ut lagena vimum, & fluvius pescem. Quarto est alterius imperii cohబere, ut magistratus habet multitudinem, & preceptor scholasticum. Sexmo Ex aliquo di ex aliquo. Primo ex materia secundum genus aut individuali speciem, ut statua est ex are, aut ex metallo. Secundo est aliquid esse ex primo mouente, ut pugna est ex coquitis, quod coniuncta sine primi mouens pugnet. Tertio ex cōposito & toro, ut carnem Virgilianum, Quid non mortalia pectora cogit Auri lacra fames est, ex tertio Aeneidos Virgilii. Quarto est esse ex pte, ut homo ex capite. Quinto, est esse ex aliquo mouente secundum partem, ut aliquid est ex animali mouente secundum partem, ut pte anima. Sexto, ex priori tempore, ut ex nocte fit dies, & ex tempore diei matutino fit meridies. Quintus modi prius. Primo quod in rotu est, ut anima in homine, limilites caput & cor. Secundo, quod aliquoties sumptu, tortu, cōmensurat, ut duo sunt partes duodenarij, ita & tria & quatuor. Tertio, partes subiectivae, aut essentiales, ut homo & equus, animalis ptes sunt, similiter anima & corpus sunt partes hominis. Quarto, in quod resolutur totum, & ex quo totum cōstituitur, quo pacto materia & forma partes sunt cōpositi, & elementa mixtorum. Quinto, quod in alicuius diffinitione ponitur, pars diffinitio dicitur, ut genus & differentia sunt hoc modo partes species. Tres modi totius. Primo, cui nulla pars ex quibus natum est cōstat, & abest, ut homo omnibus organis corporeis integrè preditus. Secundo est natura multa sub se cōtinens, ut genus & totum integrale, ut color totum est hoc modo, nam multas continet species, totum inquit in diversale. Et arbor ad suas partes est totum integrale. Tertio, quod aliunde ex natura multa cōplectitur & continet, ut totum arte cōpositu multas cōsinet partes suas aliunde quam natura, nam ab arte. Et quicquid totum dicitur, transpositione artis facta manet idem, ut totum aurum, totum metallum. Quicquid autem transpositione facta non manet idem, omne & non totum dicitur, ut omnis aqua. Nam cum transponitur aqua, & farinę commiscetur pro pane conficiendo, non manet eadem secundum substantiam ante & post. Septem proprietates colobi. Est enim colobum siue mutillum illud, cuius aliqua secundum quantitatem deest pars, ut coluber cui abscissa est cauda pars, est mutillus, pars autem decisum minime mutila dicitur. Prima, Mutillum debet esse cōtinuum per magnitudinem, quare numerus, mutillus non est. Secunda, quod ablatu fuerit, remanente minus esse debet, quare cauda colubri abscissa non est mutilla, sed totius colubri residuum, mutillum dicitur & colobum. Tertia, Manere debet species consimile, quare amoto capite animalis residuum non dicitur colobum, quia non manet eiusdem specie ante ablationem & post. Primum enim dicebatur animal, & postea cadaver. Quarta, Dissimilius est nominationum partium esse debet, & heterogeneū, quare elementa non sunt dicenda mutilla. Quinta, Partes illae diuersae non essentiales, sed secundum quantitatē sumptu esse debet, ut manus, caput, brachium. Sexta, Pars propria & substantia precipua (linea quae scilicet totum esse non potest) ablatu esse non debet, ut cor, caput, alioqui non maneret ablatione facta species consimile. Septima, Non debet item pars ablata interior esse, neque noua generatione reparari posse. Hinc per ablationem hepatis aut pulmonis non distat homo colobus, nec per ablationem carnis, nam reparatur cōsimilis caro in specie. Quatuor modi generis. Primo est collectio generatorum consimilē specie habentium, ut collectio Romanorum a Romulo. Et huc est prima Porphyrii acceptio. Secundo est talius generatorum primi principii, ut Romulus Romanorum. Et huc est secunda acceptio Porphyrii. Tertio est passionum subiectum, siue genus scibile in disciplinis. Quarto quod in diffinitionibus primi precipitum habet locum, & est magis commune diffinitio, aut genus tertio modo Porphyrii, aut illius loco positum. Duo modi diuersorum generum. Primo, quae idem subiectum primi non habent, siue disciplina, ut logica, & naturalis philosophia, siue cōpositionis, ut res naturalis, & corpus celeste. Secundo, quae diuersorum sunt predictamētorum, ut homo & albedo. Quatuor modi falsi. Primo est eorum que cōponi non possunt, mentis affirmatio, & que dissolui verecū negari nequeunt, negatio, ut ista mentalis, homo est lapis, homo non est animal. Secundo que videtur esse talia qualia non sunt, ut cuprificelle tintillū videtur aurum, & argumentatio sophistica videtur bona. Tertio, qui intentione fallendi rationes adducit falsas, ut sophistici & fallaces homines. Quarto, qui rationes appetentes facit, & non intentione fallendi, ut multi philosophorum veritate inquirentes. Quatuor modi accidentis. Primo, quod alicui inheret, ut ipsa albedo. Secundo, quod extra semper & frequenter, & non ex intentione evenit, ut effectus caloris & fortuitus, qualis est inventio thesauri inter fodientium. Tertio, quod accidens taliter predicatur, ut album, nigrum. Quarto, quod de alicuius substantiali diffinitione non est, ut propriæ passiones sunt hoc modo accidentia suorum subiectorum.

Q

Vestiones. Quo a cæteris hæc disciplina differat: quo a naturali philosophia: quo a mathematica. an entis per accidens sit scientia. Scientia autem nomine, artem & prudenter complectimur. qui modi entis. Elementa. Hæc disciplina, principia & causas entium ut entia sunt considerat, aliae aut non, hæc simpliciter quid & substantiam contemplatur, non autem aliarum villa, sed vnaquaque circa aliiquid vnum speciale intra ens aut substantiam versatur. hæc disciplina quodammodo vniuersalis est, aliae vero particulares. hinc vt illæ suum genus esse non demonstrant, quod earum finis existat: ita hic neque ens aut substantiam esse demonstrandum est. Naturalis philosophia circa quoddam genus entis versatur, id enim substantia est, principium motus & quietis in se habens: & solum circa in obilia & inseparata eius consideratio existit: omnisque eius consideratio, vt consideratio simi est. prima autem philosophia, circa ens ipsum, immobilia, & separata: & eius consideratio, vt consideratio caui existit. Conuenit tamen naturalis philosophia cum hac supramundana, quod contemplativa sit. Et tenim omnis scientia omnisque disciplina aut contemplativa est, quam theoreticam vocant: aut actiuam, quam practicam: aut factiuam. quam dicunt poeticam. At vero non actiuam est, nam hæc secundum electionem est, et earum que intra nos sunt actionum, neque factiuam. nam et hæc secundum electionem est, & earum effectiōnum que in opus extrinsecum transeunt, relinquitur itaque ipsam contemplatiua esse. Mathematica circa vnum genus itidem entis versatur: neve ut entia sunt considerat, sed potius ut commensurabilita, atque incommensurabilita, aut aliiquid huiusmodi. Conuenit tamen cum prima philosophia: quod ipsa identidem contemplativa sit, & immobilia & tanquam separata consideret: non tamen re ipsa separabilia sunt, quemadmodum diuina illa, que sapientia, ideo iure theologia nominata, contemplatur. Ex his itaque liquet tres theoricas esse disciplinas, physicam, mathematicam, & sapientiam, quam theologia nominavit: que alias disciplinas & actiuas & factiuas longe antecedunt, desiderabiles: & longe sapientia ipsa omnes antecellit, ut que sit circa diuinum & honorabilissimum genus. De his que accidunt, nulla scientia aut contemplativa aut actiuam aut effectiuam studium curamque adhibet. Que accidunt, infinita esse possunt, neque causam determinatam habent. Ea siquidem sophistæ curant, qui nulla disciplinis accommoda tractat. Et cum entium quoddam semper sint, quædam pluriū, quædam neque semper, neque plurimum: sola ea que semper sunt, aut plurimum, disciplinae curant. accidentia autem neque semper neque plurimum existunt. Entium quoddam quod quid est, & substantia est, quoddam quantum, ad aliiquid, quale, agens, patiens, quando, ubi, situm & habitatum, quoddam secundum se, quoddam secundum accidens, quoddam actu, & quoddam potentia. Item ens uno modo verum, & non ens falsum dicitur: quo pacto semper contradictoriorum alterum ens est, alterum vero non ens: suntque ens & nonens, hoc pacto circa intellectus complexiones, & non in rebus exteris, & que sint extra mentem & intellectum sitæ. Sed hæc amplius determinare, alter exigitur locus, nunc autem ad ens quod quid est & substantia, aperiendum, nos conuertamus.

Sextum librum introductio à questionibus auspiciatur exordium. Quatuor primæ est. Quo a cæteris disciplinis hæc disciplina differt. Responso. Differt primo, quia hæc disciplina principia & causas entium ut entia sunt, & sub entium ratione considerat. Non autem aliae considerat res quatenus entia sunt, sed ut transmutabilia, commensurabilita, proportionabilia, aut alia quævis speciali ratione. Secundo, hæc disciplina simpliciter quid & substantiam contemplatur. Non autem aliarum villa, sed vnaquaque circa aliquod vnum speciale intra ens aut substantiam versatur, vt logica circa verū & fallū, Geometria circa magnitudinem, Arithmetica numerum, astronomia corpora cœlestia. Tertio, quia hæc disciplina quodammodo vniuersalis est, ob vniuersalem generis subiecti ratione, a quo ut scientia omnis suam

sunt unitatem, ita vniuersalitatem aut particularitatem. Aliæ vero disciplines ad hanc collatæ quodammodo particulares sunt, quod particulares habent eorum genera subiecta rationem, & ratione entis inferiorem. Conuenit tamen ista disciplina cum alijs, quia sicut aliae suum genus subiectum esse non demonstrant, sed supponunt, ex eo q[uod] genus subiectum est finis ipsarum disciplinarum, & cuius cognoscendi gratia ipsæ disciplinæ ordinantur, finis autem non probatur demonstratio, nec inquiritur, sed supponitur, ita hic neque ens neque substantiam esse demonstrandum est, sed supponendum, quod eni[m] huius disciplinæ genus sit subiectum. Secunda quæstio. Quo hæc disciplina a naturali philosophia differt. Responso. Primo differt, quia naturalis philosophia circa quoddam genus entis versatur, quod quidem est substantia principium sui motus & quietis in se habens, metaphysica vero circa ens ipsum. Secundo. Quia soli circa mobilia & inseparata, id est tum re tum ratione materiae coniuncta, ipsius philosophie naturalis consideratio existit. Prima autem philosophia, circa omnino immobilia, & per se & per accidens, omninoque separata & re ratione, existit. Tertio. Omnis philosophie naturalis consideratio est ut consideratio simi, quod materiam dicit, scilicet natum, & formam, scilicet cauum, quod philosophia naturalis de formis considerat quatenus materiae coniunctæ sunt. Prima aut philosophie consideratio est, ut consideratio caui, quod formam importat ratione a materia sensibili abstractam. Nempe metaphysice consideratio de abstractis est non modo ratione sola, ut cauum, verum etiam re ipsa. Conuenit tamen naturalis philosophia cum hac supramundana, quia ut supramundana philosophia contemplativa est, ita & naturalis philosophia. Quod hac ratione constabit. Omnis scientia, omnisque disciplina (nomine scientie) ad omnem virtutem intellectualem, tum contemplatiuam, tum actiua tum factiu extendo) aut est contemplativa, quam Græci theoricae nominant, aut actiua, quam dicunt practicam, aut factiuam, quam dicit poetica, ut sextus Ethicorum liber planius ostendit. At vero philosophia naturalis, actiua non est. Nam scientia omnis actiua, secundum electionem est, & earum que intra nos sunt actionum, naturalis autem philosophia, secundum electionem non est, neque earum actionum que sunt intra nos, non est igitur naturalis philosophia, actiua. Neque ita dem est factiuam, nam omnis scientia factiuam, etiam secundum electionem est, & earum effectiōnum que in opus extrinsecum transeunt. Atque naturalis philosophia, neque secundum electionem est, neque earum est effectiōnum que in opus extrinsecum transeunt, non est igitur factiuam. Et manifestum est philosophiam naturalem, scientiam esse & disciplinam. Relinquitur igitur a sufficienti divisione ipsam esse contemplatiuam. Tertia quæstio. Quo hæc disciplina a mathematica differt. Responso. Differt Primo, quia mathematica circa vnum genus entis versatur, quod est quantitas, metaphysica vero circa ens ipsum. Secundo, quia mathematica, ea que determinat, non ut entia sunt considerat, sed potius ut commensurabilita, atque incommensurabilita, aut aliiquid huiusmodi. Metaphysica vero, entia ut entia sunt considerat. Conuenit tamen primo mathematica cum sapientia, quod sicut ipsa metaphysica contemplativa est, ita & mathematica, quod eadem ratione, ut de philosophia naturali modo deducitur est, ostendit posset. Secundo, quia ut metaphysica mobilia & separata considerat, ita & mathematica, hæc quidem ratione sola separata, illa vero & re & ratione se uniuersa. Siquidem ea que considerat mathematica, re ipsa separabili non sunt, sed materiae sensibili addita. Ea vero que diuina sapientia (& idcirco Græco nomine recte theologia nominata) considerat, re ipsa profluit separata sunt, & penitus immobilia. Magnitudines enim ut a mathematico considerantur, ratione quidem a motu abstrahuntur, circa eas tamē, motus, augmentatio, diminutio, refactio, & condensatio fieri possunt. Ex his itaque constat tres theoricas contemplatiuasque de rebus esse disciplinas, physicam, mathematicam, & metaphysicam, quam & sapientiam & theologiam ante nominavit. Que quidem tres cæteris multo desiderabiles, & magis expediti, alias disciplinas & actiuas & factiuas longe dignitate antecedunt. Et longe sapientia ipsa omnes etiam contemplatiuas antecellit, ut que sit circa primum & honorabilissimum genus scibile. Nempe ea primum supremumque ens, superexcellens & super perfectum considerat. Scientiae autem ob materiae subiectæ præstantiam & nobilitatem, vna quam altera honorabiles sunt.

Quarta quæstio. An entis per accidens sit scientia, scientie nomine artem simul & prudenter intellegendi? Responso. Non. Primo, quia de his que accidunt, quæque raro, sed neque a natura, neque intentione determinata eueniunt, nulla scientia contemplativa studium curaç adhibet, neque actiua, nec denique factiuam. ergo de eis nulla scientia studii curaç adhibet. Entis igit[ur] per accidens non est scientia. Secundo. Que accidunt, infinita, numeroque indeterminata esse possunt. Nam ex una causa per accidens infinita & incertum numero effectus possunt eueniere, ut ex ambulatione ad forum, inuentio debitoris, inuentio pecuniae perdite, inuenitio patris, vulneratio a lapide decidere, & ita de alijs. Neque causas habent determinatas, nam vnuus causalis aut forevitus effectus ex infinitis & numero quidem indeterminatis causis accidere potest, ut inuentio debitoris ex profectio ad forū comparandi victimæ gracie, ex deambulatione animi laxandi gratia, ex fuga aduersarij persequētis, ex persecutio inimicis fugientib[us], ex motu ad videnda spectacula. Indeterminata autem & quæcausas indeterminatas habent, non est scientia. igit[ur] entis per accidens non est scientia. Tertio. Entia per accidens sophistæ curant, quæ propria, & quæ per se sunt, refutat. At sophistæ nulla disciplinis accedita cōuenientia tractat, sed ea solū quæ a disciplinis reiecta sunt, nulliusq[ue] ad doctrinam habet momentū. igit[ur] entis per accidens non est scientia. Quarto. Finiti quædam semper sunt, ut supramundana, & orbib[us] cœlestiū lationes. Quæda plurimū sunt, & frequenter eueniunt, ut pluvia in hyeme,

INTRODUCTIO METAPHYSICA.

construorum in aestate. Quædam deniq; neque semper neque frequenter eveniunt, sed raro admodum, ut quæ a calo aut fortuna contingunt. Haec supposita divisione, sic formatur ratio. Sola ea quæ semper sunt aut plurimum, discipline curant. Accidentia autem (capiendo secundo modo superioris posito accidens) neque semper, neque plurimum existunt, sed raro. Igitur eorum non est scientia.

Quinta quæstio. Quid modi entis? Responsio. Entium quoddam quod quid est, & substantia, ut homo, quoddam quantum, ut hicbitum, quoddam ad aliquid, ut duplum, quoddam qualitas, ut albedo, quoddam actio, ut calefacere, quoddam passio, ut calefieri. Aliquod est quādo, ut esse in die, aliquid ubi, ut esse in aere, quoddam situm, ut sedens, faciens, quoddam habitum, ut tunicatum, calecatum. Præterea quoddam ens est secundum se suæ substantiam, quoddam secundum accidens sive accidentem, quoddam actu, ut equus nunc viuens, quoddam potentia, ut equus cras nasciturus. Præterea ens uno modo verum est, & propositio vera, & non ens falsum, siue propositio falsa, quæ pæcto dicitur unum contradictorium semper ens, & alterum non ens, hoc est, ut non contradictriorum semper vera est, & altera falsa. Et ens & non ens, hoc modo circa intellectus complexiones, affirmacionem scilicet & negationem consistunt, siquidem circa cōpositiōnēm & diuisiōnēm intellectus consistit veritas & falsitas. Nec ponendum est hoc modo verū & falsum in rebus exteris, & quæ sunt extra mentem. Vera quidem propositio mentis dicitur, quæ in re haberet responsionem, & ita enunciata sicut se fere haberet, & falsa quæ non habet respondentiam in re, & secus actiones est enunciat, perinde atq; imago vera dicitur, quæ suo responder extero exemplari, & falsa, quæ non respondeat. Vocalis autem & scripta propositio vera dicitur ex eo quod exprimit mentalem veram, & falsa, quod explicat exercitum profecti mentalis falsam. Perinde atq; virina sana dicitur, quæ animalia signa præferre, & nigra, quæ indicat aegritudinem. Sed ad hanc amplius determinanda, alter exigitur locus, nuncad substantiae naturam aperiendam nos conuertamus oportet.

CIn sex primos metaphysicos Aristotelis libros introductionis, finis.

C IN DIALOGOS INTRODUCTI ONIS METAPHYSICÆ DECLARATORIOS, IACOBI FABRI STAPULENSIS PRÆFATIO.

In terrogasti me, doctissime Germane, cur per dialogos, & non potius oratione perpetuo discurrente, commentariolos tibi dicatos cōposuerim. Hanc rationem accipe. Ad hoc faciem dum, honestus adolescens Guillelmus Gonterius qui me per Italicā oram comitatus multa officia præstitit, facile induxit. Si ita feceris, inquit, admonebis qui docturi erunt, quo pacto interrogare debeant, interrogataq; docere: & simul utiliter discipulo cōsules, & docenti. Admonuit me præterea legentes monefacere, fronti præfixā flagrē, quo facile memorie mādetur, in artificio esse constitutam: et questio[n]es ordinem seriemq; prædicamentorum sequi: et affirmatiuas quæstiones per an et nunquid, responsione[n]em exigere negatiuam: et contra negatiuas, affirmatiuam: et earum dilutiones proprijs elementis suo ordine paragraphis distinctis, esse querendas. Atque vos ita estote moniti: et qui cunque docendī munus prouinciamque assumet, se Neaniam putet, aut putet Eutycherum.

CDialogorum Metaphysicæ introductionis, notæ.

Acroamaticæ, auscultatoria, q; non passim omnes, sed selecti pauci ad Metaphysicorū auditorem admittebantur. **A**ntichthona, terra terræ cōtraposita. **S**ingula, singularia. **A**rchitectus, qui ædificandi scientiam habet, qua cæteros ad artis opera dirigit. **N**osciens nomen ad habitustum actiuos, tum factiuos (qui sunt prudentia et ars) hoc in loco extendimus. **A**rchetypus, exemplaris.

C I A C O B I F A B R I S T A P U L E N S I S IN INTRODUCTI ONEM METAPHYSICORUM ARISTOTELIS, COMMENTARIJ PER DIALOGOS DIGESTI.

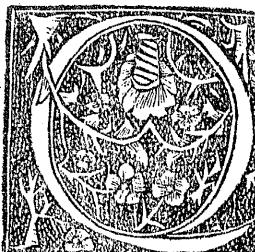
Quorum primi interlocutores sunt

Theoreticus metaphysicus, Neanias adolescens.

CCXIII.

Theoreticus.

Vid libri, o dulcis Neania, nūc in manib; tenes ne. Est nescio quid, o Theoretice forte (vt aīt) minus minimus; tolle hunc ipsum, si placet, atq; introspicere: hūc mihi nūc unus meorum æqualium e literarū ludo reverentis obuiā factus obtulit, neque satis sententiā teneo. The. Introduc̄to quādā esse videtur in acroamaticā Aristotelis philosophi sapientiā. Ne. Ita certe (recordor) qui mihi ipsum obtulit, titulū pronunciabat. The. Sed o præclarę indolis Neania, tam præclarū nomē (dico sapientiā) minime abste excidere debuisset. Sed quid etiā si ipsius aliquid intelligeres, optares ne! Ne. Maxime & opportune nunc quidē, nam hac ipsa hora ludus vacat, ceterique mei coequales alicui nūc honesto otio indulgent. Si autē minus tibi molestū esset, o sapiētissime Theoretice (talem enim te fama autumat) ruditatem meam informare, me dedo ad quæcunque voles paratissimū. The. Probe adolescens, qui possim libellum haud quaquā euolui. Ego vero si vel in cursu transfigissim, & me id posse sentiri, mihi tecū gratissimus suscipiens esset iste labor. Ne. Evidē credo, etsi nōdum totū euolaueris, te id vel q; maxime posse. The. Quia igit; te sic affectū video, teq; id vehemēter exoptare, quid possim experiemur. Attende igitur, aliquādo præclarus a tuo præceptore auditurus: & quæ minus in otio, & pro hac nostra (cum alterius negotiū vacui simus) cōmuni recreatione expedierimus, hec omnia plenius qui te curāt sapientes tuū præceptores te alias informabunt. **N**unc abs te sciscitor: quid existimas hec vocabula sex, sapientia, causa, disputatio, ens, distinctio, cōparatio, fronti adiecta, sibi pretendere velle? Ne. Etiā id a te doceri cupio. The. Nihil, o Neania, nisi materiam, qua sex primos sūae auscultatoriæ sapientiæ libros Aristoteles digessit, primus siquidē est de sapientia. Secundus de causis, q; in infinitum nō prodeat, sed ipsarū omnium una sit prima. Tertius disputat. Quartus entis naturā edocet, q;q; omnia ad unū maxime ens, perinde atque omnes causas ad unā primā & maxime causam sint reducenda. Quintus quoties cōplura illic cōtenta vocabula dicatur, distinguit. Sextus sapientiā ad inferiores disciplinas, tum naturalem philosophiā tum mathematicā cōparat. Ne. Satis mihi videor sex præpositorū vocabulorū rationē tenere. **T**he. Mox sapientiā ipsam finit q; sit quæ maxime scibiliā, primas causas, & prima principia contéplatur: cuius hunc intellectū esse putas? Sapientia est eorū quæ in natura sunt honorabilissima entia, intellectus pariter & scientia. Nea. Hanc ego dignissime vīr quā subiungis interpretationē me audiuisse recordor ab Agatho & Aristo vīris admodū bonis, & in morū disciplina eruditis. Arbitror ergo in hac finitione, maxime scibiliā, propter scientiam metaphysicā appositū fuisse: & deinde subiunctū primas causas, & prima principia, propter intellectum metaphysicū. The. Recte sentis, deinde finit, vt vides, quæ prima principia & primas causas hic vocet, quid sapientis, & sapientiā, & sapiens interpretatur, sexq; sapientis adiungit conditiones. **N**e. Sed cum dīcis, qui hanc sapientiā possidet: an aliquid singulare denotes, indiuidueve demonstres quicq;? The. Parua sunt quæ petis, o dulcis Neania. Audisti ne quæ in diffinitionibus vniuersalitā signa videntur, non esse vniuersalia: & quæ singularia videntur, itidem neq; esse singularia: quandoquidem omnis diffinitionis sit vniuersalitā: maximaq; circa diffinitiones cura, sanaq; intelligentia adhibenda sit. Ne. Audiuerā equidē: sed ita sum fluxibilique memoria, vt iā e mente lapsum excidisset. The. Hanc itaq; possidere sapientiā, est possidere sapientiā in ea ipsa significazione quæ nūc diffinitionā audiusti. alias quæcunque significatiōes ne cura, nec te deturbet. Deinde quæstiones format: quarū quidē quarundā præcedunt elementa, quarundā etiā subsequuntur. Elementa voco principia. Sed te iā interrogō. **Q**uid. Ne. Nescio quid huic tuē

questiōne respōdere debeā. The. Nō īnūrīa pfecto, nā questio querit quęcūq; prius diffinita fuerunt: diffinitionesq; p̄missle hāc absoluunt questioē, suntq; nobis elemēta. Sed hūc serio tepercōtor. Quid sapiētia? Ne. Haud dubito esse respōdendū, eā ipsam esse quę maxime scibilia, p̄mas causas, & prima principia cōtempletur. Quod si mihi peteres hāc explicare, protinus subiungere, sapientia intellectū esse & scientiāeorum quę ī natura sunt honorabilissima. The. Docte quidē. ¶ Quę p̄mē causę, & prima p̄cipia? Ne. Suprema illa & honorabilissima ī natura entia. Quaest. The. Probe iterū. Sunt enim illa venerādissima mundi intelligibilis entia, & illius fēcētis re gionis p̄lūcissimae lucide regionis: cūus terrā oculis mortalium īntueri cōcessum est. Forū em̄ terra, cēlū ipsum est oīm eorum quę ipsū īhabitant, īfimū: & ita ad illa beatissima & optima entia fēsa habens, vt terra hāc nostra & nostris pēdibus subdita ad nos fēsa habet. Ad quā dīuinā antichthonā cum mortales oculos cōuertimus, nos ī suspiria trahit huius tā lucidae tāque felicis regiōis desiderio: quę aliquando o amice. Neanīa si recte ī hac turbulentā & īferiori regiōe viuimus, nostra regio futura est. Cuius si terra tā lucida, mirique decoris īspiciē: quales arbitraris, o amice, illi⁹ regiōis incolas? Ne. Arbitrormīre, haud dīcibilis, incogitabilisque pulchritudinīs. The. Et bonitatis quidē & sapientiæ. ¶ Sed tu modo dic, quomodo sapientiā ipsam iterū pretabere? Ne. Metaphysicā p̄mam supremā, dīuinā, supramundanāque philosophiam. The. Potius metaphysicā īterptare, supranaturalē, supramundanāq; philosophiā. ¶ Quid sapiēs? Ne. Is est q; vt paulo ante diffinita est possidet sapientiā. The. Sane. ¶ Sed quo pacto īterptari sapiens? Ne. Metaphysicū, p̄mū, su⁹ p̄remū, dīuinū, supramundanūque philosophū: aut poti⁹, vt tibi placet, metaphysicū īterpretor, supranaturalē, supramundanūque philosophum. The. Brudi- te qđem: eorum quodlibet sapiēs īterpreta. Sed yellē aliqđ eorum quę dīximus, mihi dem̄strares. Ne. Nō audeo dicere te, me fallere velle, cum id opus officiumque mīnime sapientis sit; sed me potius p̄bas, an cum male tenaci sim memoria, vt dicēbam, id a me iam exciderit qđ a te dictū audiui, hāc esse p̄cipia. Theo. Non abs te respōdes. Nam cum principiorū alia nō sint p̄cipia, vidēt nihil eorum quę tractā- uimus, dēmōstrari posse: & interpretationes ipsæ ad diffinitiones quę p̄cipia sunt, reduci vident. Tibi ne ita esse videtur? Ne. Viderūt oīno. ¶ The. Dic quot sapiētis cōditiones? Ne. Ita ne respōdendum esse censes, sex esse? Sapientē scilicet maxime oīa scire vt cōtingit: diffīllimā cognoscere. Scientiam nactū esse certissimā. Circa scientiam oīm causas assignare posse. Scientiam maxime ppter se sciendique gra- tia expētibilem habere itē & scientiam principalissimā, & maxime liberam. Theo. Ita respōdendum? Ne. Certe. ¶ Sed mihi cōplures reliqtæ esse videntur: vt cāteris præesse & p̄cipari, ad cōmune bonum dīrigere, leges cōdere, & cōditas exequi cu- rare: tales ego audiui maxie sapientes vocari. The. Haud satis attendisti dictum suis: seeam solam sapientiæ significantiā nos curare oportere, qua diffinita est intellectū & scientiam earum rerum esse quę honorabilissimæ sunt ī natura. Imo vero nihil aliud iterum esse dico, nīi summorum rerum p̄cipiorum, & æternarum rerum oī- mīnūtū rationum cognitionem: & illius sapientiæ, aut potius hac sapientia p̄adīti sapientis conditiones sex adduxisti. Et quas vltierius assignasti, nō ipsius vere sapientis, sed cūilis facultatis perī existunt. Quis dicitur sapiens. & statuarius Polycletus sapiens, nihil hīc tamē sapientiam curamus. ¶ Sed forte tibi non abs te obrepit diffi- cultas: si hāc ipsa non sint sapientis officia, & fortiter, & temperate, & magnifice, & magnanime agere, aliosque ad ita viuendum dirīgere: dubitas forte, an ergo malus sa- piens esse possit? Ne. Dubito plane. The. Haec profecto officia, non a sapientia, sed fortitudine, temperantia, magnificētia, magnanimitate, atque iustitia proficiscun- tur: veritātē nō īmerito dubitas: dīc age, putas ne corpus ægrū optimas eius op- rationes habere, ipsasq; efficere posse? Ne. Non puto. The. Putas malitiā omnem,

Qđ mal
nō potest
esse sapiēs

vt timiditatem, ītemperantiam, pusillitatem, pusillanimitatem, & īnūstītā, quandā effē animi ægritudinē? Ne. Puto. The. Si itaq; ita mentis ægritudo ad mentē, vt corporis ægritudo ad corpus fēsa habeat: malus, vt timidus, ītemperatus, paruificus, pusilla- nīmus, & īnūstus, minime optimā mētis operationē faciet, nā mente egrotat. Ne. Ita est. The. Si te percontor, quis optimus oculi sit habitus, quid respondebis? Ne. Optima oculi sanitas. The. Quid si te rogo, quę fēs optimā sit operatio? Ne. Visio optimi visibilis, arbitrator id esse. The. Verū dīcis: vt solis. Sed quę dices optimū men- tis habitū? Ne. Sapientiā. The. Quā optimā mentis operationē? Ne. Contempla- tionē. The. Verū dīcis, optimi cōtēplabilis, malus igit̄ haudquaq; cōtēplari poterit optimū maximūq; cōtēplabile: vt neq; oculus ēger optimū maximūq; visibile su- stinere. Ne. Ita vide. The. Vide igit̄ quo me tua questiōe perduxeris, quove a pro-posito sim digressus. Ex hac tamē digressione vtilitatē tibi cape. Emitere igit̄ quātā- cūq; potes mentis valitudinē tibi parare, vt sapiens efficiaris. Oēs certe cītra sapien- tiā ipsam bonae mentis affectiones, vt ceterę scientię ceteręq; virtutes oēs, ad ipsam quādā p̄paramenta dispositionesq; esse debent: & haud secus ad ipsam tēdere, atq; om̄is corporis harmonia tēperamentūq; ī sanitatē, optimūq; corporis habitū. Sed cetera eo quo coepimus modo discurreamus. ¶ Vter, expertus nō artifex, an artifex nō expertus certius operet? Ne. Expertus nō artifex artifice nō experto certius opera. The. Id pāde. Ne. Verū id mihi potius pādas, sic forte p̄optiorē ad reliquo- rū perquirēda applicādaq; elemēta merreddideris. The. Haud male sentis: huius rei elemēta sunt hēc, experientiā singulariū esse, actus & operationes cīra singula ver- sarī: artē vero esse vniuersaliū. Respōde ergo nūc. Experientia singulariū est. Ne. Cōcedo. The. Et actus operationesq; cīra singularia sunt. Ne. Et id cōcedo. The. Ars aut̄ est vniuersalij. Ne. Est. The. Rursus expertus nō artifex experimētū ha- bet: nā expertus est. Ne. Habet. The. Artifex aut̄ nō expertus minime habet experi- mētū (nā effet expert⁹) sed solā cīra vniuersalī cognitionē. Ne. Ita est. The. Ex- pertus igit̄ nō artifex experientiā habēs quę est ad operandū cīra singularia, certius operabit̄ ipso artifice nō experto nō habente huius modi presidiū ad operandū cīra singularia. Ne. Ita esse oportet. The. Percipis ne hinc fieri, vt q; rationē habēt, vni- uersaleq; sine experimento cognoscūt, cīra opus s̄epius oberrare cōtingere, cū singu- laria ignorent. Ne. Ego quidē nō satis. The. Quomodo? Ne. Nā didici ex singulari- bus sensus, nobis in memoriā aggernerā, ex memorijs experimentū: experimentū aut̄, mentis vniuersale sequi, quod artis futurum sit p̄cipiū. Qui igit̄ fiet vt quis ar- tem habeat, & si artem, vniuersale eius p̄cipiū, & tamen non habeat experimen- tum? Itaq; modo non mihi videtur quis p̄ia vniuersale cognoscens sine experimēto: imo neque artē omnino sine experimento haberi posse. The. falsum ergo arbitraris presuppositū, alīquem scilicet artificē, esse, & nō expertū. Ne. Id p̄sum. The. O amī ce Neanīa bifariā artem aliquā nos acquirere cōtingit. Vno modo per propriā inuen- tionem: vt si quem aspis percussiter, qui protinus epoto aceto se īnde effectum sanū cognouerit: deinde cōpluribus alijs simili periculo detentis, semper & s̄epius eodem medicamine succurririt, talis pfecto vniuersalis cognitionem habet, q; oīs aspide per- cussus, aceto sumpto leuet. Et qui hoc pacto in vniuersalis artisq; cognitionē deue- nerit, ipsius experimentū habere necesse est. Altero aut̄ modovniuersalis & artis co- gnitionem alio docente nancīscimur: que madmodū tu modo si meis verbis fidē pre- bueris quę nū per dīxi, vniuersalis habes cognitionem, q; oīm aspide pēcussum, ace- tū bibitū leuet: cuius tamen tu minime experimentū habes. Ita fit amīce vt qui sola doctrina artem sibi cōparāt, primū artifices sint, & vniuersale sine experimento co- gnoscāt, ignorentq; & artis & vniuersalis illius singularia, quod tu ignorare videbars. Ne. Non aduerterebā profecto, sed iam intellīgo: id totum quod pertractauimus, de arte & artis cognitione quę doctrīna alteroq; docente paratur, intelligere debemus;

Exhortat-
tio ad vir-
tutem.

Duplex
artis ac-
quirenda
ratio.

¶ The. Sapis modo. vñterius pergamus. vñtrū ipsorū honorabiliorē putas? Ne. Arti 12
 fice non expertū. sine id ego ostendā. Qui causas cognoscunt, iij. pfecto nescientibus
 causas honorabiliores sunt. artifices aut̄ et si nō experti, causas norunt. experti aut̄ nō
 artifices, minime, erit itaq; artifex nō expert⁹, ex pto nō artifice honorabilior. The.
 Recte putas, nā cuius solū expertus quia cognoscit: artifex cognoscit, ppter quid, in-
 telligo solū expertū, qui expertus sit, & nō artifex. Et hinc euenit vt ipsoſ architectos
 magni pēdamus, plurisq; faciamus, & magis honorem⁹ manuoperarijs, nā scientio-
 res, sapientioresque reputamus. Ne. Ita est. sed sine perficiā. Quos ergo (vt dīcis) me
 rito scientiores, sapientioresque reputam⁹, honorabiliores sunt. Faciunt eternī scien-
 tia & sapientia (vt sepius me audiuisse memini) suos possessores honorabilissimos.
 At solum artifices, scientiores sapientioresque nō imerito reputamus ipsis solū exper-
 tis intelligo tñ. Scientiores sapientioresque, scienti atq; sapienti similiores. fit igit̄ ite-
 rū, vt artifex nō expertus experto nō artifice honorabilior euadat. Rursum. Nōne
 qui docere possunt circa aliquid, honorabiliores censem⁹ ijs qui circa idipsum docere
 nequeunt? The. Vt aīs. est enī omnino scientis signū, posse docere. Ne. At solum ar-
 tifex docere potest, non aut̄ solum expertus. fit igit̄ vt artifex non expertus, experto
 nō artifice honorabilior habeat. Præterea, honorabiliores sunt qui intellectū sequuntur,
 ijs qui sequunt̄ sensum. Atqui solum artifices intellectū sequuntur, q; & causas
 solus cognoscere facit, solū aut̄ experti, sensum. nō imerito ergo dictum est artificē
 nō expertum experto nō artifice honorabiliorē esse. Theo. Satis ostendisti. sed cur
 tot rationibus hāc argumentationē desecasti? quatuor em̄ effecisti, cum vñicum ha-
 beas elementum. Ne. Ob idipsum, nā elementum hoc, qui causas sciunt: quos scien-
 tiores, sapientioresque iure reputamus: qui docere queunt, quāre nō sensus, sed intelle-
 ctus cognitionē sequuntur, honorabiliores cendi sunt: mihi quadrifidum esse vi-
 sum est, & a qualibet eius quatuor particularum, particulare sumi posse elementum.
 The. Nec imperite quidē ita perpendisse videris. ¶ Sed perge semper. Quis sapien-
 ti similior, expertus, an sensum habens, artifex an expertus, architectus an manuope-
 rarius, cōtemplatiuſ an actiuſ? Ne. Quæſtio hęc tota multas mihi partiales impli-
 care videntur: quæ suo ſunt ordine digerenda, hoc modo. expertus sapienti similior
 est solum sensum habente, & artifex experto, & architectus manuoperario, & con-
 templatiuſ deniq; actiuſ. Expertus siquidem, sensum habente sapienti similior esse
 videntur propter hoc, quod artifici propinquior, similiorque euadit. Artifex aut̄ vt di-
 ximus) scienti sapientique similiſ habetur: vt si me cernente expertus aliquis cancerū
 superposito medicamine sanet, medicamenque illud diligentius obseruem, idipsum
 cognoscens ego sensum habeo, nō expímentū: ipſe vero & sensum & experimen-
 tū habet, etfq; artifici & scienti similior, qui ob experimentū sanādī habet certitudi-
 nem, ego vero solum sensum habens, minus similiſ minusq; certus euado. Et quod
 artifex experto sapienti similior sit, & architectus manuoperario, causam iam te-
 tigimus: quia quos iure scientiores sapientioresque reputamus, sapienti sunt similiō-
 res. At concessum est artifices expertis, & architectos manuoperarijs iure scientio-
 res sapientioresque reputari. fit igit̄ vt artifex experto, & architectus manuoper-
 ario, sapienti similior sit. Sunt & aliae caue: quas ad ostendendū artificē nō expertū
 experto nō artifice honorabiliorē esse, adduximus. Verū q; contēplatiuſ actiuſ, sa-
 pienti sit similior, nō vñq; adeo mihi cōstat, niſi forte dixeris contēplatiuſ & ipsum
 sapientē idem esse. Theo. Idē certe, sed nō omnino. Nam omnīs sapiens, contēplatiuſ
 est: imo maxime cōtemplatiuſ. sed cōtra non procedit omnē contēplatiuſ
 esse sapientē. Quod quo modo fiat, intellige. intellectus duę sunt vīres, scilicet vīs
 cōtemplativa, cuius habitus sunt scientia, intellectus, & sapientia. & vīs cōſultativa: cuius
 habitus sunt ars & prudentia. ars quidem ad faciendum, & prudentia ad agendum.
 Et hec, & quo pacto scientia, intellectus, sapientia, ars & prudentia ab inuicem diffe-

rant, ex hoc loco intelligete nō possis, sed moralis philosophia. Ne. Hac ego omnia
 superiore anno vna cum Didacto & Eutychero meis coequalibus ab Euclēmonē
 aliqua etiam ab Aristo audiui. The. Tanto promptius quæ dicere statui, deprehe-
 des. Omnen scientem ergo & intelligentē dicere possumus contemplatiuum vt po-
 te qui partis contemplatiuae habitum habeat. Nean. Apparet. Theore. Non autem
 omnem scientem aut intelligentem dicere possumus sapientem. Nea. Ita est. Theo.
 Non igit̄ omnis cōtemplatiuſ est sapiens. Nean. Necesse est. Theore. Sed nunc
 agamus. An talis contemplatiuſ qui idem sapiens non est, & actiuo, & factiuo, hoc
 est & prudente & artifice, sapienti sit similior? Nea. Mihi respondēdum est ita esse,
 sed tu causas adhibe. Theo. Q uis magis causas cognoscit, arbitraris ne sapienti simi-
 liorem? Nea. Imo. Theor. Et qui causas necessarias, & vt aliter sese habeat impos-
 sibiles, & necessariorum, & aliter sese habere impossibiliū cognoscit, an causas ma-
 gis ijs cognoscant qui causas contingentes, & aliter sese habere possibiles, & conti-
 ngentiū, & aliter sese habere possibilium cognoscunt? Nean. Magis cognoscunt cau-
 tas, qui necessarias & necessariorum cognoscunt. The. Et omnīs sciens (quē & con-
 templatiuum esse fassī sumus) necessariās causas & necessariorum cognoscit, est enim
 scientia, necessariorū, & impossibiliū aliter se habere. Et actiuo & factiuo causas
 contingentes & contingentiuſ cognoscunt: quippe cum ars & prudentia circa conti-
 ngentia & aliter sese habere possibilia sint habitus. Ne. Ita est. The. Omnis igit̄ con-
 templatiuſ, qui & idem sapiens non sit, & actiuo & factiuo sapienti similior est. Ne.
 Recte sequitur. The. Docte adoleſcēs, si totum elementū percurrere vīs, vīdere po-
 tes quo ad singula, contēplatiuum ipsum, qui idem etiam sapiens nō fuerit, & actiuo
 & factiuo omnino sapienti similiorem. Nam vt diximus, magis causas cognoscit, sa-
 pientior iure reputari debet. versatur enim circa eterna, vt & ipſe sapiens. magis
 docet, nā per causas certissimas, impossibileſq; vt aliter sese habeant. magisque intel-
 lectum sequēs. sequitur enim primam, stantem & supremam intellectus portionē,
 in qua ipſa Pallas & ipſa sapientia arcem suam locauit: ex qua vt ex altissima spe-
 cula cælestia contēplatur. ars vero & prudentia sequuntur īferiorem, que oculos
 a mortalibus nunq; deflectunt. Ne. Mirum in modū hęc audiens oblector, & claris-
 simē intueri videoꝝ quæ loqueris, trahisque me desiderio illius altissimorum contē-
 platricis sapientię. The. Iterum vter sapienti similior est, qui magis propter se habi-
 tū habet, an qui minus prepter se? Nea. Q uis habitū habet qui magis sit propter se.
 nā ex quinta sapientis conditione admisimus q; sapientia habitus sit maxime propter
 se. The. Recte iudicas. At scientię ipſe omnes magis propter se ſunt arte et paudentia,
 quæ immediate ad vitam, vīsum et necessitatē ordinatae ſunt humanā. Inuentis
 enim olim omnibus quē ſui ſunt, et necessitatē ſuccurrunt humanæ, Aegyptiſ ſacer-
 dotes per qui rendis disciplinis vacare coepereunt, omni vītē ſemota ſollicitudine: pri-
 mūq; ferunt tunc mathematicas disciplinas inuentas fuiffe. Oportet igit̄ contē-
 platiuum eum qui īferiores habet ſcientias, et actiuo et factiuo, ipſi sapienti similio-
 rem eſte. Ne. O portet. ¶ The. Dic age rursum, qualē dīcis sapientē? Ne. Maxime
 omnia ſcientem vt contingit. Et tamē ſi elemētum percipere videar quo id efficere
 poſſim, te tamē o Theoretice monſtrante videoꝝ quoquo pacto mihi clarius intelli-
 gere. The. Cū tibi ita perſuadeas, ego id libēs efficiā. Qui ſcientiā habet vñiuersa-
 lissimam, omnia maxime ſcīt vt contingit, nā qui vñiuersale cognoscit, quoquo pa-
 cto cognoscit et particulare: quod cōtra nō oportet. Ne. Ita est. The. Sapiens autem
 ſcientiā poſſidet vñiuersalissimā. Nam quid vñiuersalius ipſo maxime ente, a quo
 vñiuersa pendet entia? Quæ deniq; ratio notione entis vñiuersalior, cuius appella-
 tionē nulla effugunt? Ne. Nihil certe maxime ente vñiuersalius mihi eſſe videtur,
 vt pote quod existimē vñiuersorum cauſam eſſe. entisq; notione nihil iterum mihi
 occurrit communius. The. Sapiēs igit̄ eam ipſam ſcientiam habens quæ maxime

Tres cer-
tiorū scie-
tiārum modi.

Opinioes
a meta/
physica
reñicēdas
esse.

Q d' Sapi-
ens singu-
lorū cau-
sas affi-
gnat.

entis, atque entis notionum est, scientia habebit vniuersalissimā. Ne. Liquido constat. The. Constat igitur etiā ipsum maxime omnia scire ut contingit. Ne. Constat ex ijs que diximus. The. Scit certe maxime omnia, in applicatione ad ea ipsa, & rationes ipsas quibus considerat, ut ad ens, vnu, verū, bonum, potens, necessariū, & similia. ¶ Qualem iterū eum dicas? Ne. Difficillima cognoscēte, nullus enim quod scitu facili cognoscat, sapiens esse censebitur. The. Verū: sed ad propositū adduco, vniuersalia, & quae a sensu sunt remotissima, nobis cognitu difficillima sunt. Ne. Nil mirū. The. At sapiens talia vniuersalia contēplatur, nā suprema illa atq; honorabilissima nature entia, quae sola mente adeunda sunt. Ne. Ea ipsa contemplatur. The. Vt enim naturalis philosophia mundum sensibilem contēplatur, & a rebus variabilibus nūnq; oculū detorquet, ita hęc diuina sapientia mundū intellectualem & archetypū nūnq; admirari desinit. Putas ergo nos vane dixisse, sapiēte difficillima cognoscere? Nea. Non temere, sed bona ratione id effectum est. ¶ The. Qualem iterū ipsum putas? Ne. Scientia habere certissimā. The. Habet proculdubio, quod hac ratione cognoscimus. Tres Peripatetici modos ponunt quibus scientiarum altera alteram certiorē esse contingit: vt que causarum est, certior ea est quā p̄abet effectus. & que intelligibiliū, ea quam sensibilia ministrant. & que simpliciorum, ea iterum quae compositoru existit. Nea. Ita certum est. The. Quid igitur de ea sentis scientia, vbi hęc tria conueniunt, vt quae est causarum, intelligibilium, & simpliciorum? Nea. Certa est admodum. The. Et ea que maxime causarum, maxime intelligibilium, & simplicissimorū omnīū est. Nea. Hęc cæteras certitudine antecedit, omnīūque certissima est. The. Age nunc, sapientia maxime causarū est: nā earum que causę causarū sunt, & quibus nullæ vltierū sunt causæ, & maxime intelligibilium, & que solo intellectus in se recepti acum in evix tenuiter adeunda sunt, & simplicissimorū omnīū, vt quae prorsus cōpositionis omnis, & actus & potentie sint experitia. Sapiens itaque hanc sapientiam obtinet, Scientia, habet (vt diximus) certissimā. Ne. Habet ut diximus. The. Dic quæ bone filii Neania si quis te adeat sapientia traditur, & opiniones narret, hanc confutet, vt vnam quancunq; alteram defendat, hanc & hanc quomodounque concordet, arbitraris ne tales idoneum sapientie preceptorē? Ne. Indignum hoc o Theoretice mihi esse videtur: quandoquidē fassū sumus hanc omnīū esse certissimam, & opinio maxime sit incerta, que animūm huc atq; illuc euāgatū impellit: a qua se suapte natura explicare cupit: vt oculus lucem quārens, a te nebris, & puppis naufragiū timens, a turbine. The. Non est diffusa tua hęc de oculo comparatio. Vis ergo, q; hęc scientiarum sit certissima, hinc fieri ut minimē omnīū opiniones admittat, hasque summopere vitet tenebras? Ne. Ita volo. The. Nec iniuria ita sentis. Sed tales offendere p̄ceptorem, haud facilissimum est. Rara autē in terra est, nigroque simillima cygno. Rara autē, & fuluo longe pretiosior auro.

Longo tēpore a Socrate quæsita, sed nunq; inuenta. Que nos pertractamus o amicē, non iunt nisi quædā tenuia præludia ad ipsam sapientiam, & que speciem tenebra rum ad ipsam lucem referunt. ¶ Sed proficiscamur. Qualis iterum est sapiens? Ne. Maxime singulorum causas assignare potens, nam vniuersalissimas causas, et que omnīū sunt causæ, ipsum considerare iam concessimus. The. Verum quidem concessum est, et quanvis hac ratione contentus esse possis, addere etiam possumus, sapientē omnia scire ut cōtingit, concessum esse. Ne. Concessum. The. Ex quo iterū efficitur, vt sapiens maxime singulorū causas cognoscat. Maxime enim scire arbitramur, cū causas ipsas cognoscimus. Nea. Verū. The. Sic maxime singulorū sapiens causas assignabit. Ne. Ita est. ¶ The. Qualis itē sapiens? Ne. Scientia habens maxi me propter se, sciendique gratia expetibilem. The. Nec īmerito, si scire propter se esse putas. Nea. Puto. The. Et magis scire, magis propter se. Ne. Magis. Theo-

I

Maxime itaq; scire, maxime erit propter se. & maxime scientia, maxime propter se scientia. Ne. Sequit. The. Sapientē autē concessimus maxime omniū habere scientiam, nā maxime sit. Ne. Concessimus. The. Habet igitur sapiens maxime propter se scientia, sciendique gratia expetibilem. Ne. Habet haud dubie. ¶ The. Deniq; qualem dicas esse sapientē? Ne. Scientia habere principaliſſimā, & omnīū maxime liberā. The. An ne putas maxime scientiā diuīnissimā, certissimā, maxime omniū causas adducere potentes? & que causæ causarum contēplationi insistit, cuius gratia agenda sunt singula (hęc em̄ est vniuersus q; omnino bonum, imo vero in vniuersa natura optimū) principaliſſimā esse? Ne. Quid ergo nō putem? The. Et hęc eandē, & que maxime omniū propter se sit maxime liberā: quēadmodū eū hominē liberū diximus, qui suimet & nō alterius causa sit. Ne. Ita sentio. The. Sapiens autē talem habet scientiā, que scilicet maxime scientia est, diuīnissima, illorū diuīnissimorū, cognitiūque difficillimorū (vt diximus) entū contēplatrix, certissimā, maxime singularū causas assignare sufficiens, causæ causarū cōtēplationi insistens, & maxime omniū propter se. Ne. Hęc omnia vera, modo sit aliquis sapiens: sed rara auem esse dicas. The. Nihil ad rē sit, an nō sit, modo esse possit. Fit itaque ex ijs que concessimus, sapientē scientiam habere principaliſſimā, & maxime liberam. Ne. Fit certe. ¶ The. Quē sensuū maxime diligimus? Ne. Vīsum: quod satis cognitu prōptum esse puto, nā omnes homines natura scire desiderāt: vīsus autē maxime sensuū, plura nos cognoscere facit, pluresq; rerū differentias ostendit, nā omnia corpora quodam modo colore partcipant: nosque maxime sensuum, sensibiliū cōmunitum is sensus certos efficit. Et reuera quoties ad lucidam illam beatissimorum entium regionem vīsum atollo, oculos ipsos diligo, agoque gratias optimo naturae parenti, q; in lumīnibus ad illam felicem regionem intuendam ornauerit. Theore. Hęc profecto pie Grata in tas probanda est: verum etiā tu cum cālūm ipsum intuebare, potius dicere debuisses. deum pie O vos beatissimi & optimi huius lucidissime regionis cives & incolæ, qui his mori- bundis oculis adiri non potestis, gratias ago vestro, totiusque naturae, omniumque su pra cogitatum omnem optimo parenti, vobisque ipsis, qui mihi alterū oculum im- partiti estis, quo vos cæcutiens adeo, ad quos aspicio: hunc mihi (tensis brachijs, mani busque complosis vos oro) illuminate, quo vos feliciter videā, contempler, laudem, & amem. Ne. Verum certe prius ad illum internum oculum cogitare debuisslem, ob- q; illum esse pīum, a quo etiam ipsa nascitur pietas: sed dico vt mihi parum prudenti euenit, minus bonū cognoscēti, & melioris ignaro: ex quo coniecto nō abs re nos maxime sensuū vīsum diligere, cognoscēti scilicet gratia, & per se. The. Recte asperis, nam propter effendi necessitatē forte putas tactum magis diligendum, pati- ter & gustum: & ad plura tum maxime per accidens cognoscēdum, auditum. Ne. Ita ex Aristotelica philosophia sentio. ¶ The. Sed tu assumpisti, oēs homines natura scire desiderare: vbi mihi aliquātis per insistēdū esse vīdet, an vīsus faciat scire? nō forte visionem scientiā esse putas. Ne. Neq; vīsionē, neque audītionē, neque omnīū sensum vīllum scientiam esse puto: vīsus tamen, sicut & auditus, facere scire cōce di potest, vt instrumentum machinamentūque quoddā ob nostrarē intelligēdi condi- tionis infirmitatem requisitum, qui nihil intelligimus vñq; nō mens nostra sensibiliū libis sit excita: vīsus autē inuētioni q; accommodatiſſimus est: auditus vero, vt ab altero suscipiatur doctrina. Ad hoc tamē illud assumpseram, q; vñq; quodq; ad opti- mam eius operationem suapte natura inclinatur: vt fertilis arbor ad optimū que efficere possit fructum, & suaū redolensq; plantula ad suaū redolētissimūq; (quem sua afferat natura) fructum: & si suauorem pulchriorēq; efficere posset, nō impedita arbitrari efficaret. The. Efficeret indubie: nec inūtia. Nititur enim vñū quodque, vt ipsi summo pulchro, ipsique bono optimo (quātū fieri potest) similiū euadat. Ne. Scire autē & intelligere, optimā existimau hominū operationem: hea-

Hominis
finis.Quo mō
anira &
quo inani-
mata ap-
petunt.

mīnes igitur natura & scire & intelligere inclinantur: quare & ea natura desiderant. Nihil enim aliud mihi coniecto natura desiderare, q̄ ad aliqua natura inclinari. Modo homo illas optimas suae nature operatiōes nīsi sensus admīniculo cōsequi nō potest, & maxime vīsus. nihil mirū igit̄ si illā mihi p̄positionē (quēadmodū etiā in libello notatā viderā) assūmpl̄erim. The. Scite loqui videris. Nā scire & intelligere secun dū sapientiā (que vtrūq; cōpleteſt) optimē sunt hominis operationes, optimāq; eius officia. Et vñūquodq; natura suā perfectionē desiderare videret, nō modo summā, sed & eas oēs que iſeriores, infraq; summā existūt: meliores magis, & optimā maxime. Ne maxime igit̄ omnis homo desiderat esse sapiēs. The. Natura videlicet: & oīs homo ad hoc nascit̄, vt sapiēs fiat, suūque cōtēpletur, ita oīm factorē: sicut vnaqueq; arbor, vt suo tempore optimū quā natura potest, afferat fructū, sed neq; oīs homo id assequit̄, neq; oīs arbor optimū suę naturę semper affert fructū. Ne. Gratia. o The oretice, optimō rerum oīm parenti, qui omnē hominē ad tā altū bonūque finē crea- uerit, ad ipsum scilicet cōtēplandū & amandū: & cum ego de numero hominū eius pīetate sim vñus, me ad eundem finē creauit. The. Creauit Neanīa & te, & me: & gratia sint illi. Stude igitur ne similiſſias in fructifera virgula, quā ad optimū fru- ctū insita ſefellit hortulanū. Fructus quē tu & ego toti⁹ naturę hortulano debemus, sapientiā est, eiusq; ſecundū sapientiā cognitio. Sed adhuc o Neanīa intactum reli- 23 ctum est, cum nos yna ipſi conueniamus, te & me, cæteros que hominūm ea quā nos perficiant, natura desiderare, antale desideriū, talisque naturae appetitus ad concupi- ſcibilem, irascibilem, an ad rationalem partem attīneat: hæc enim trīa, concupiſci- bilis, irascibilis, & volūtas, appetitū. quod forte īdagīne dignū reputas. Ne. Dignū equidem. The. Quid ergo aīs: cū tu natura ſcire desideres: an id desideres parte con- cupiſcibili, an irascibili, an voluntate ipſa, & rationali. Ne. Nō certe mihi videt̄. nā hæc desiderandi affectiones apprehensionē aliquā sequunt̄: vt appreheſo deleſtabi- li cupimus, appreheſo parvū pēdēte irascimur: & volūtas ipſa cōſilio deliberaſioneq; freta, rem vult autrenuit. The. Bene ſentis de ijs accidentatijs appetitibus qui in no- bī ſenſum cognitionē veſequunt̄: ſed de ijs queſo, q; nobis natura affunt, quo pacto etiam reſinanimē appetere cōcedūtur, vt (quēadmodū dicebas) qui fit quēdā in bonū natura inclinatio. natura enim ſemper ad optimū tendit, ad bonūque eius oīnis co- natus. Et ea quā nos ad imperfēcta trahunt, præter naturā ſunt, & quēdā natura in ſua genitura impeditæ inualitudines, impotentiae que: quēadmodū ſi morbidus homo filium generet ad paternā corporis inualitudinem pronum, talis pronitas inclinatio- que haud desideriū naturae eft, ſed ex naturae impiemento proficiſcitur, pīaterque naturam euēnire vides. Ne. Ita vides. & ſic forte concupiſcibilis, irascibilis & 24 voluntas in eo appetitus ſignificationis vñu, natura ſcire desiderat & appetit. The. Cupiditas cupiēdique facultas desiderat ea quā ipſam perficere nata ſunt, ad illaque inclinatur. Ne. Sane. The. Num etiā appetit ea a quibus nullo pacto perfici poſſit? Ne. Minime. The. Nā talis naturae conatus irritus vacuus que eſſet. Ne. Proſuſ, The. Num ſcientiā, intellectu, ſapientiā, cupiēdi particula perfici poſſit? Ne. Nō vides. The. Neque itē animosa, irascēdique virtus. Ne. neque animosa. The. nō igitur concupiſcibilis irascibilis que aut ſcire aut intelligere natura desiderat, vt aie- bas. Ne. Dubitau. The. Age videamus nunc an ad rationalem appetitū & vo- 25 luntatem ipſa forte attīneant. Ne. Ita eſſe opinor. The. Hoc cōſideremus, cuius ſcire, intelligere, & ſapere, ſcientiā, intellectu & ſapientiā perfectiones ſint. Ne. In- tellectus indubie. The. Sunt ne in voluntate? Ne. Minime, vt mihi vides. The. Sunt ergo intellectus perfectiones. Ne. Sūt. The. Et modo cōceſſimus vñūquodq; ſuā perfectionem natura desiderare, ad eāq; natura inclinari. Ne. Cōceſſimus. The. Est igitur natura tale desideriū, pulchrūque ad bonū conamē, ipſius intellectus. Ne. Oportet. The. An ſcientiā, intellectus, & ſapientiā, in intellectu agente, an poſſi- 26

bili perfectiōes ſint? Ne. Poſſibili certe. The. Appetit igit̄ natura intellectus poſſi- bili & ſcientiā & intellectu & ſapientiā, quandoquidē vñūquodque ſuā perfectiōe ſuā natura appetat. Ne. Necelle eft. The. Intellectus aut̄ agēs quid? Ne. Inſcius ſum quid dicā. The. Oculus ne ſuapte natura ad videndū inclinatur, & intellectus ad in- telligendū? Ne. Sic eft. The. Vbi & ipſa eft viſio, que oculi perfectiō eft? Ne. In o- culi potentia. The. Perite, appetit ne ergo oculi potentia viſionē que ipſam perficit? Ne. Appetit. The. Et perficit ab ipſa viſione vt potentia. Ne. Vt potētia. The. Et anima que actus in oculo eft, appetit ne etiā viſionē ipſam efficere in ſua potentia: an potius appetit eſſe vacua, otiosaq;? Ne. Minime appeteret ſe eſſe otiosam: ſed appetit viſionē efficere. The. Et viſionē efficere nūquid nō ipſius illic inexistens animaē perfectiō eft? Ne. Eſt. The. Et magis quidem, q; viſionē in ſe vt potentia recipere: quādoquidem aliquid magis agendo affimile bono optimō ſummo rerū omniū au- thorū, q; patiendo, magis igit̄ anima oculi viſionem appetit, q; eius potentia: quia vi- ſio ipſa magis ſit ipſius animi perfectiō, ſi vera ſunt que ſupra cōceſſimus. Ne. O- portet. The. An intellectus poſſibilis ſcientiā, intellectu, aut ſapientiā efficiat? Ne. Nō, ſed recipit, vt potētia oculi viſionē. The. Quid ergo? Ne. Intellectus agēs. The. Vt anima in oculi potentia efficit viſionē. Ne. Itidē. The. Appetit ne intellectus agens in poſſibili eſſe vacuus, otiosusq;? Ne. Minime, vt mihi vides, quāto bono o- ptimo ſummo pleno lōge ſimilior euadit. The. Rationē habes, appetit igit̄ ſcientiā, intellectu & ſapientiā in ſua potentia efficere, talesq; ſibi pulchras parare perfectio- nes. Ne. Profecto. The. Taleſq; admodū pulchras & bonas operatiōes facere, eft ne ſua perfectiō: quādoquidem ſimilior eft per id ipsum ſummo ex ſe ſemper ſummā gigantē ſapientiā: & magis quidem q; pati. Nea. Proculdubio. The. Cū itaq; ſcire, intelligere, & ſapere, intellectus agentis ſint perfectiones, & magis (vt meū cōcordi- teſtentis) q; ipſius poſſibilis, intellectus agentis etiā illa appetit, & vel in agis q; ipſe po- ſſibilis. Ne. Ita certe eft. The. Appetit igit̄ ſcientiā, intellectu & ſapientiā intel- 27 lectus poſſibilis vt potentia, & intellectus agens vt efficiens. Sed quādo tam longe digressi ſumus, paululū adhuc longius progreſſiendum eft. Si quis te percōtet, cu- pidel literarū adoleſcens, cum omnes homines & ſcire & intelligere & ſapere natu- ra cupiant, & tale naturae pulchrū deſiderium, ipſius intellectus ſit & agentis & po- tentie: an appetitus talis intellectus potentia, ſit ipſemēt potentia intellectus, an af- fectionē quādā illi natura inhaerens, quid responderes? Ne. Me huius quæſtionis eno- dande ineptū, meq; huius rei inſciū eſſe. The. Age dīc, quando oculus ad vidēn- dū natus ſit, anima que in oculo eft, natura viſionem appetit. Ne. Conceſſum. The. An ſeipſa, an affectionē quādā que ipſi inſit? Nea. Seipſa, vt mihi vides. The. Et intellectus agens, ſcire, intelligere & ſapere appetens? Ne. Scipio etiā, nā actus ſunt quorum non eft pati & recipere, ſed agere. Theore. Probe, pateretur eīn, noī igitur ad natura appetendum, affectionē quādā requiritur. Ne. Non in actibus. Theo. Et po- tentiæ ſeipſis ſe habent ad patiēndū & recipiēndū; vt actus ipſi ſeipſis ad agendum: Ne. Apparet. The. Sicut igitur actus ad naturalem agendi appetitionē, affectionē non requirit, ſed anima in oculo, & ſuā natura viđēndi appetitus ſubiecto ſunt vñū, ſola vero ratione duo, & intellectus agens, & ſuā ſcendi, intelligendi & ſapiendi na- turalis appetitus conſimiliter: ita potentia ad naturale patiēndi deſiderium haud af- fectionē requirit, quāe quidem ille ipſe ſit appetitus, ſed potentia, taleque deſiderium ſubiecto ſunt vñū, & ſola ratione diſſona. Ne. Bona ratione videt̄ ita eſſe ſentiēndū, ſic enim ſuapte natura, & non per alterū, ſuām perfectionem appetere cognoscetur. 28 The. Sed modo an appetitus ille ſcendi, rationalis appetitus exiſtat, nondū di- cuſſum eft: dixiſti tamen ſcientiam, intellectu & ſapientiā non eſſe in voluntate, ex quo non confiicitur voluntatem illa natura non appetere, cum etiā illa eadem in intellectu non ſint agente, quem tamen probauimus illa natura appetere. Nea. Non

plane sentio quo se fit vertendū. The. An voluntas sc̄ientiam amat, intellectū, & sapientiā? Ne. Amat. The. Nonne natura illa amat, & magis forte virtutibus ipsis, quæ in ipsa existētes ipsam perficiat? Ne. Vide, nā magis bonū magis natura amat. The. Et illa natura amare, est ne ipsius voluntatis perfectio? Ne. Est. The. Quāto similior hoc ipso euadit ipsi summo bono, quod est infinitus amor, infinitaq; amādi ratio. Ne. Certe. The. appetit igitur voluntas rationalisq; appetitus natura sc̄ientia, intellectū, & sapientiā scire, intelligere, & sapere: in modo voluntate ea natura amare, est illa eadem natura appetere. Ne. Mihi certe videtur. The. Vt sc̄ilicet amīces sunt amabilia, voluntateq; affectabília. Ne. Hec ita sese habere mihi pulchre videor. ¶ Sed o Theoretice, cū hec quæ diximus, intellectus agēs, intellectus possibilis, & voluntas natura desideret, an tria sunt re ipsa distincta desideria, an reuera subiecto essentiaq; sint vnu, cui' esse & rationes diuersæ sint: vel quomodo aliter? The. Chare Nea nia, an intelligis animā (quæ vt separatur facta est, separataq; operetur) propriū actū propriāq; potentia habere? Potentia dico ab hac sensibili corporeā & desecabili potentia alterā, quæ quidē vere in se constet, nō fluxa, nō marcessibilis, distrahibilisq;, virtutibus, sc̄ientia, ipsaq; denique sapientia adornabilis: & illū actū, illā non esse potentia? Ne. Ex philosophia dīcidi. The. Intellectū agentē dīcis ne illū actum esse? Ne. Dico. The. Et appetit dīcis' ne suū esse appetitū? Ne. Probatū est. The. Et intellectum possibile dīcis etiā esse potentiam illam quæ in se vere constet, indefluxa sem per, sem perque substantia eadē? Ne. Dico. The. Et cū appetat, dīclum ne est esse appetitū? Ne. Dīctum. The. Et iam consensisti animę nostrā actum propriā eius non esse potentia. Ne. Consensi. The. Non est igitur ipsius intellectus agentis desideriū ipsi sc̄ilicet actui idē, intellectus potētię desideriū, quod quidē potētię idē est. Ne. Certe. The. Sunt igitur subiecto, essentia, regi ipsa intellectus agentis & intellectus potētię, duo distincta diuersaq; desideria. Ne. Oportet. ¶ The. At putas animę nostrę vnicū vere actum vniq; vere esse potentia? qui quidē animę actus in propria potētię rationales intelligēdi, memorandi & volēdi facit operationes, quas potētię ipsa recipit: & actum illum vna simulq; cū potētię cōstituere intellectū, memoriam rationale, & voluntatē, vultum sc̄ilicet diuinū lumen supra nos de pietate signatum quēadmodum anima simul cum oculi potētię constituit oculum, & illa eadē cum simili qotētiā auditum & odoratum. Ne. Audīui. Sed hec eadē a te repetita fuisse, mihi q; gratissimum est. The. Intellectus igitur, memoria & voluntas hac ratione subiecto essentiaque discrepant, sed ratione sola: sed omnibus subiectū essentiaque est eadē, vt agens agenti, & potētię possibili, & totius toti. Ne. Apparet. The. Et vt de voluntate prælocuti sumus, ita de illa rationali fœcidaque memoria sentiēdum est. ¶ Ne. Sed tu nū ponis plures intellectus, voluntates & rationales memorias, cum ipsorum cuiuslibet ponas agens, possibile, & totū? The. Non fili: sed cum dico intellectum agentem, perinde est ac si vocē animam in oculo oculum agentem: & cum voco intellectum possibilem, perinde est atque si vocarē oculi potētiā oculum possibilem, non tamen dico simpliciter animam quæ in oculo est, esse oculum, neque potētiā oculi esse oculum, sed oculus nomen totius est, & actus, & potentia. Ita neque simpliciter dico intellectum agentem esse intellectum, sed intellectum agentē: neque intellectum potētię esse intellectum, sed intellectum possibilem. Et ita de memoria agente & possibili, voluntate agente & possibili. Sed intellectus, nō ē totius & actus & potētię simul est: & rationalis memoria, et voluntas. Ne. Sic ergo intellectus agēs et actus intellectus idem sunt, et intellectus possibilis et potētię ipsius intellectus idem, et voluntas agens, et actus voluntatis. The. Prorsus vt aī omnino in his et reliquis consimiliter. Nean. Quam pulchre mihi confirmare yideris quæcunque de anima.

- 32 maxie sc̄itu digna putauī. ¶ Sed o Theoretice, nō sīn tibi molestus si de hac re vnu quiddam sc̄isciter. Theore. Sc̄iscitare. Nea. An sicut intellectus agens & possibilis pariter vnum constituunt intellectum, ita appetitus agens & appetitus potētię vnu cōstituant appetitū? The. Prorsus. Ne. Totus ergo animae actus vna cū tota animae potentia, vnum constituunt appetitum. Theo. Vt aī, qui vnu est pariter & trinus. Nea. Ratione sc̄ilicet: intellectus, memoria, & voluntatis. Theo. Sic est: & iterum eorum quilibet cum vnu sit, pariter est trinus. Nea. Retamen puto: actus sc̄ilicet, & potentia, & totius. Sed quem existimas perfectiorem, et magis vnum, an actus, potentia, an totius? Theore. Quod existimas perfectius, magis vnum, lineam, sua perficiēm, an corpus? Nea. Corpus profecto, quod pulchro ternario perfectum est. Id ipsum, vt qui longe vide sim ineptus, haud percipiebam, totum totiusque appetitum suo pulchro ternario consurgere perfectum: itaque naturam, ino vero ipsum naturae opificem, perfectum omne suo ternario complere. Et adhuc ternarium intellectus, memoria et voluntatis perfectiorem esse, quandoquidem sit magis vnu. The. Diuinum ingenium mihi habere videris: ipsum excole, vt ipsum in suo (quod vides) per pulchro perfectoq; ternario, et tribus perfectis sine qua cūque ipsorum ad inuicem cōpositione subsistente (cū omnino substātia sint idem) ad illud perfectissime vnu et trinum sese erigat, et digno cōtemplationis officio, vberē memoria, pio perfectoque amore prosequatur. Superant ne tibi alia que queras? Ne. Nulla. The. Vis ergo ea quæ diximus paucis recolligamus, vt firmiorim emoriā mandes? Nea. Maxime. The. Quasi a proposito per otium ludentes longius euagati dīximus,
- 1 ¶ Omnem hominem maximē natura desiderare esse sapientem.
  - 2 ¶ Id naturae desiderium non esse concupisibilis, irascibilis, aut rationalis particulae, sensum cognitionem ve sequens.
  - 3 ¶ Quod nō sit cōcupisibilis partis aut animosar, vt et quædā naturę inclinatio est.
  - 4 ¶ Quod talis naturae appetitus quo scire, intelligere et sapere natura desideramus, ipsius sit intellectus.
  - 5 ¶ Intellectum possibilem vt potentiam scire, intelligere, et sapere natura desiderare, agentem vero magis, et vt efficientem.
  - 6 ¶ Tale pulchrum naturae desiderium nō esse affectionem quandam intellectui aut agenti aut possibili natura inhaerentem.
  - 7 ¶ Quod voluntas rationalisque appetitus, sc̄ientiam, intellectum, et sapientiam natura desideret, vt sc̄ilicet atrabilia, voluntateque affectabília sunt, et rationalis memoria, eadem vt memorabilia sunt appetat.
  - 8 ¶ Intellectus agētis appetitū re ipsa ab intellectus possibili appetitū esse distinctū?
  - 9 ¶ Naturale in voluntatis appetitū et intellectus, omnibus cōformib; modis subiecto idē esse, sola ratione plura: vt agens idē est agenti, et patiens possibili, et totus toti.
  - 10 ¶ Quod nō plures sint intellectus, nō plures rationales fœcūdeq; memoria, aut voluntates: et si in vnoquoq; eorū agēs, possibile, et ex his totum subsistens reperiatur.
  - 11 ¶ Quod appetitus agens et potentia, vnum constituant appetitum.
  - 12 ¶ Item totum nostrā actum cum tota eius potentia vnum cōstituere appetitum, qui vnu est pariter et trinus. Nean. Subiecto sc̄ilicet vnu, et ratione trinus. Theoret. Sc̄ilicet.
  - 13 ¶ Denique quemlibet illorum trium, vnu esse, et re ipsa esse trinum.
  - 14 Hec omnia breviter perstrinximus. Curemus modo vt reliqua absoluamus. Ne?
  - 15 Curemus. ¶ The. Quibus potentijs reguntur animalia? Ne. Bruta plurimū imaginib; et memoriā viuunt, homo vero prudētia et arte. Theo. Ino vero o Nea nia bruta histribus, sensu, sensuali memoria, et appetitu viuunt, in suaque diriguntur vita, et homo intellectu, rationali memoria, et voluntate. Nam vnum quodq; natura viuit, vt quā optimas sua affert natura operationes efficiat. sic enim illi maxime

bono ad quod omnia respiciunt, & ad quod oia tendunt, similis evadit. Optimae autem operationes ab optimis proficisciunt potestis. vivit igitur vniuersus secundum optimas suas potentias. atque meliores potentias sensu, sensuali memoria, sensuali appetitu bruta nullas habent: & homo diuinior forte potitus, intellectu, rationali societate, memoria, & voluntate. Ne. Veru. The. Viuunt igitur bruta sensu, sensibilique memoria, & appetitu: & homo diuinior est natura sorte sequens, intellectu, rationali memoria, & voluntate. Ne. Nēpe. sic enim utrāq; in suo ternario pulcherrime illa summa, quā optime possunt imitantur vitā. The. Ita est amīce: solus homo est qui suā diuinā animalia nō natura cōditione neglecta, sponte deuiat, quāq; multū bruto viuere similius, a suā cōdī sēnsu, sensualiisque memoriam & appetitus sequēs perturbationes, qā in diuinā vultū forte suo perfectissimo assimilari prīcipio: vt hinc intelligas bonū pēdere & malū, p̄amītū atque p̄cēnā. Sed vide ne te feceris biuto inferiorē, quod nunq; sponte deuiat a sui prīcipijs quātūcūq; potest assimilatione. itidē & cetera res sensus rationis que immunes. Ne. Ipsū oro oīm prīcipiū, vt me, semper ex me quidē fragilē & infirmū, erigat ad ipsum, & ad eī sapientia, fecunditate & amore (quātūcū cunque ipse me capace fecerit) assimilātū. The. Pītu desideriū. Sed p̄cedamus. ¶ Quae animalia disciplinabilia sunt? Ne. Quae auditiū & memoriam habent. nā talib; aliqua significare possumus, per quē vñiū directione reddant aptiora. The. Et maxime omnīū homo: cui nō modo terrena, caduca, ad horāque labētia significant, sed etiā celestia & aeterna. Ne. Ita est. ¶ The. Quae prudētia? Ne. Sēnsu & memoriā habētia. nā hēc futurū videntur esse prouida. The. Quae etiā parū memoriā participat: vt apes sibi hexangulas domos fabricātes: phalangius in cibī venationem subtiliter telam texēs: & formicæ quae sibi cibū in aestate aggerāt, ne hyemis asperitate aduentante domentur, deficiantque: ad quarū prudētā contemplandam. Sapiens imprudentē & pīgūtū mittit. Ne. Ita est. The. Et si auditū non partici- pent, sed quemlibet sēnsu alterum, quid tum? Ne. prudentia quidē erunt, sed non disciplinabilia. nā sensu disciplinē carent. The. Cognoscunt ne talia rationis exper- tia futurū, cuius tamen gratia agere vidētur? Ne. Minime. nā ipsorum virtus co- gnoscendi suprema, imaginatio est, quae solum prāsens & p̄teritū attingit. The. Probe admodū, non igitur prudentia sunt, quia p̄terita futuris connēctāt ac com- parent. Ne. Ita dicendū, nam ipsa vtrūque extērnum & p̄teritū & futurū co- gnoscere oportet. Iam autē ea cōcessimus nō cognoscere futurū. The. Memoria igitur in ipsis parum facit ad prudentiā. Ne. Scilicet. The. Imo etiā & sensus & memoriā expertia, vestigium prudentiæ in se gerere videntur: vt arbores cum foliā in cooperimentum fructus, & pulpam & duriorem testam in seminis defensionē pro- ferunt. ¶ Sed quāero, si quodnam animalium präsentia, p̄terita & futura disser- nat, adīnuicem conferat, & ex präsentibus & p̄teritis futurorum facile sibi conie- cturā sumat, ipsum ne prudentius ceteris tibi esse videretur? Ne. Videretur. Et sus- spicor te velle hominem dicere. The. Sine. Nonne tibi videtur illud (quodēcūque fue- rit) propriam habere posse prudentiam, modo rationem haberet ad consultandum de animaliū prudētū. nā prudētia ipsa respicit? Ne. Imo etiā eius sola prudentia propria esset, vt quae esset activa recta cū ratione circa eius totius vitā bona, quae non sine futurorum consilio est. Et aliorum inferiorū prudentiæ omnes improprie sunt, & quae longo interstitio & tenui quadam similitudine illius imitātur imaginē. The. Nonne tibi mirū videtur, si hanc similitudinariā habentia prudentiam, in suo ipso tenui admodum prudentiæ vestigio semper imitantur summā prudētiā, nec vñq; nec vñquā deuiant: hoc vero in propria, & (vt ita dixerim) aliorum comparatione vera, minus ipsam imitatur? Ne. Id mōstrū est, p̄terq; naturā cōtingere videt. The. Ita tamen, amīce, est. O nostram miserandam sortem: haud male suspicabam me hominē intelligere voluisse. Cōstat enim ipsum omniū mortaliū disciplinabilis.

Quod hō animaliū prudētū est.

mum, prudentissimū, & optimū, qui solus oīm suā naturā nō sequit, suaq; naturā & benignitatē negligens, ea abutit, cuius malū causam esse reor, q̄ seipsum non cognoscit. Magna pfectio sapientia est (vt vel id oraculo concedāmus) seipsum cognoscere. Tute ipsum oī fili Neanīa cognoscere stude, & te aīaliū natura māsuetissimum & prudentissimum esse momento (talī enī natura quilibet homo est) & tuā naturā benignitatē semper sequere, admoneq; ceteros aequales tuos vt seipso cognoscāt, & quales sint natura vīdeāt, ad sapientiāq; pariter (vt tu) spirēt. ¶ Sed vīdeamus an ipsum summe sapies, qđ oīa largī abunde, nobis etiā ipsam sapientiā cōcesserit pos- fidendā. Ne. Supra cōcessimus in eius operatione hoīs finē consistere. The. Dictū quidē est, & verum. Quod nō oībus tamen ita esse vīsum est: tum quia maxime sapientia libera est, hoīs autē natura, multis modis, ipsis seruatisa est. Ne. Sī hoīs natu- ram respiciamus (ita ex ijs quē me modo docuisti, conieco) oīm mortalitū vel maxi- me liber est, & suīmet causa: ita vt totius natura opīfex opus suum inter mortalib; in hominē perfectissimum consummasset videatur. Si autē ex accidenti seruus fiat, parū firmum est argumentū, nā & tale natura existimamus sapientiā, & nō ex accidenti. The. Aīunt p̄terea deū, solū hūc sibī vendicasse honorē. & reuera de⁹ summe sa- piens est, sed de illa summa sapientia, qua deus solus est seipsum cognoscit, sermo nem non agitam, sed de illius summa & verissimē sapientiæ remotissima similitu- dīne, qua ipsum, quantū nobis concessit esse felices, mente adīmus. Ne. De simili- tudine scilicet agimus, cuius deū solum non possint dicere possessorē, qui eā ipsā oīs sapientie possidet veritatē, vt modo dicebas. The. Mitto q̄ nonnulli dicant deū in usdē trū bonum a mortalib; possideri: qñquidē oīm rerum optimō parenti ipsi q̄ sūmā benevolentiā inuidiā ascribere, maximū sit nefas. Estq; id poetæ dictum, euénitq; hoc in loco vt vetus prouerbī docet, q̄ multa mentiantur poetæ, dicebant p̄terea sapientiā, q̄ maxime diuinā, maximeq; honoranda sit, soli maxime diuin- no & honorando (qualis solus deus est) cōuenire, ipsum q̄ sūmē diuinū & honorādū deum esse, & ipsam summe diuinā & honorādā sapientiā, esse deā, quae de ipsa sūma sapientia, imo omnis sapientiæ veritate & aeterno exemplari verissime dicun- tur, non autem de nostra hac similitudinaria, quae nos in ipsis verāe contemplatō- nem rapit & aduocat, quam solam ceterarum scientiarum a nobis in hac caduca vi- ta possideri possibilium probauimus diuinissimam, maximeque venerandam. Sed tu dicio, nonne homines auspiciati sunt philosophari quando apparuerunt aliqua quae ipsorum animos in admirationem traxerunt, vt solis ad nos conuersio & diuer- sio, nunc solis & lunæ terrifici defectus, ostenta in aere visa? Ne. Ita incepérunt, vt opinor. Theore. Et admiratio nūquid sine ignorantia est? Ne. Non. The. Et na- turaliter cupiunt illo ignorantiae vinculo solui. Ne. Scilicet. The. Quando vñum quodque natura suum bonum appetat, illo autem soluī bonum sit, & non minus diuinā admirari cōperunt, vt an hēc sensibilis machina temeritate quādā facta sit, semi- piternosq; ea ipsa perciat motus, an intelligentia sapientiæ aliqua gubernetur, & an hūius pulchri rerum ordinis vñus author, vñus gubernator, an plures, arbitraris- ne ipsos hēc & similia cognoscere fuisse accēsos? Ne. Lōge magis q̄ sensibilia ipsa imo vero maxime, vt mihi videntur, nam ego, quem ipsorum comparatione cōcūtiē tem̄talpam reputo, horum sempiternorum desiderio magis quā dīci queat accendor. The. Sic accendūtur amīce qui mentem puriorē habent, minusque corpe, corpo- reisque perturbationib; occupata. hēc autem sine sapientia cognoscī nō possunt. Ne. Haud aliter. The. Putas appetitū illū, & naturale illud desideriū, irritū vacuū q̄ esse posse? Ne. Minime. The. Nā summa illa plenitudo oībus in reb; otiosita tem̄vit, vt rebus sensibilibus corporum magnitudinumque vacuum. Possessores igitur sapientiæ esse possumus: & hīc nobis ad nostrum prīcipiū, ad vñiuerorū omnino bonum relictus est aditus. Nea. Hēc proculdubio admiratio, admiratio-

P

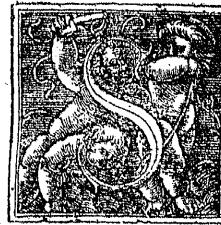
neq; suscitatus appetitus, in melius decumbit. gratiae sint illius largitor. The. Gratiæ, nosque naturam (quam nobis vsque adeo bonam munificus concessit) omni ex parte perficere iuuet. Nea. Iuuet. Theo. Sed sunt ne alia, quæ nunc tibi occurrant expedienda? Nea. Nulla. The. Quæ supersunt, reliquorum sunt librorum, & quæ maius otium requirunt, tibi autem nunc forte paruum est, & mihi itidem. Sol (non longa mora futura est) a nobis suum subtrahet aspectum. Nea. Verum aīs o Theos retice. sed aliquando alias cum se temporis opportunitas vltro dabit, non te mihi difficultem præstabis quo minus ea quæ superant, mihi manifestes. Theoretic. Me semper, modo sit temporis occasio, non modo facilem, sed quam facillimum habebis. Vale. Nea. Et tu o optime Theoretice nunc vale, in futurum que rursus tu semper optime valet.

¶ Primi dialogi finis.

SECVNDVS DIALOGVS META-

physicæ introductionis.

Theoreticus. Neanias.

Erus aduenis o Neanias. Ne. Serus o Theoretice. nam pater meus hac ex yrbe modo rus cōcessit, qui me etiam plus q̄ vēlim remoratus detinuit. attamen siquid otij tibi suppetat (codicem attulí) a quæstionibus ordire, & qua velocitate voles transige. The. Ita optime fili & decet & oportet: nam nostē poris angustia premit. ne ergo multa prælocutioē tēpus vane absumamus. ¶ Dic age, quid est causas esse secundū speciē infinitas? Nea. Si petas quid rei, nihil est. at si quid nominis, infinitas secundum speciem diceretur, si ipsarum infinitas essent species. The. Quo pacto? Nea. Vt si esset materia, forma, efficiens, finis, exemplar, species a predictis altera, a b c d e f, semper nouæ a prioribus & sine statu causæ species. The. Probe. ¶ Quid est eas ipsas infinitas esse secundum directum? Nea. Quid rei nihil est. nā neque sunt, neque esse possunt. at quid nominis respondeo infinitas esse secundum directum, si in unaquaque causarum specie ab una in aliam alterius naturæ semper sine statu procederetur. The. Quo pacto intelligis in unaquaque causarum specie? Ne. In quolibet quatuor causarum genere, vt in materia, in forma, in efficiente, atq; fine. The. Id ergo in materia pande. Ne. Materiæ secundum directum infinitas dicterentur, si una fieret ex alia, quæ iterum fieret ex alia, neq; vñq; vñllum assequi valeremus terminū: vt si hoc, vt terra, fiat ex aere vt materia, & aer ex igne, & ignis ex a vt ex materia variq; diuersæq; nature, & a ex b, & b ex c, & ita sine statu, materiæ ille secundū directū abirent infinitæ. The. Pande in forma. Ne. Formæ secundū directū in infinitū prodirent, si aliqua forma per aliam & alterius naturæ formam subsistere, quæ iterum esset per aliam, neque vñq; in ultimam decumberetur. Theo. Id in efficiente. Nea. Causæ efficientes secundū directum infinitas dicterentur, si effectus fieret enascereturque ab aliquo, quod iterum ab alio, nullo tandem termino reperio. The. In fine. Ne. In fine conformiter: vt si hoc gratia huius fiat, quod iterū alterius gratia fiat, nusquāque decubat, series finium secundū directum probaretur infinita. essent enim fines secundum directum infiniti, si effectus alicuius gratia fieret, quod iterum alterius gratia fieret, neq; vñquā vbi stemos, terminum finemq; habemus, qui alterius non sit gratia. The. Facio Neanias vt ingenui iuuenes facere solent, qui nunquā nisi præmeditati præceptorem adeunt. hinc sit vt ad singula quæq; quæfita egregie sciteque respondeant, in graues tandem & scientificos viros euasuri. ita ne est? Ne. Ita, præmeditatus aliquantulsi me tibi obtuli. Theo. Tanto. expeditus singula transigemus. ¶ Dic ergo, quot nos a veritatis perceptione distractant & præpe- diunt? Nea. Quinq;. Cœsuetudo audiendi falsa, eruditioque non recta, recte docenti

assentire nolle, nisi quod dixerit, vt mathematicus monstraret. nulli fidem præstare, nisi sensibile sit, sensibile conset argumento. nulla recipere, nisi alicuius virgēte au thoritate. non posse nisi parua degustare. ¶ The. Age nunc, an causæ secundum spe ciem infinitæ esse possint? Nea. Non possunt. nā omnes causas quatuor causarum speciebus, materia, forma, efficiēte, & fine cōplectimur, nō itaq; hoc pacto sunt infinitæ. The. Satis de specie diuina respondisti, de indiuīdua aut non satis. Ne. Non dum teneo quid respondendū sit. ¶ The. Profici camur igitur: & cedo, an materiæ reætitudine prodeant infinitæ? Ne. Minime, nam bifariā dicimus ex aliquo aliquid fieri. Primo sicut ex imperfecto fit perfectū: quemadmodū ex puero dicimus fieri virum, & ex Isthmijs olim ludis Neptuno dedicatis siebant Olympiā. & ex, & post, hoc in loco eandem significantiam retinere videntur. Secundo, ex aliquo fit aliquid per generationem. At neutro dictorum modorum proceditur reætitudine in infinitum. In primo quidem cum ex imperfecto fit perfectum, vt cū ex puero fit vir, nā idē est ex quo fit, & quod postea perfectū est. nō itaque hoc modo proceditur in infinitū. nā semper ad aliud alterius diuersæque naturæ procedere oporteret. & si quod fit, & ex quo fit, eadē non sint, extrema determinata habent imperfectum & perfectū. at determinatis extremis, media quibus ab uno in aliud proceditur, infinita esse impossibilē est, quippe quæ nunquam transiri possent. cū igitur fiat hoc ex hoc primo, seriei processus non abit infinitus. The. Recte aīs. Ne. Neque quidē cum hoc fiat ex hoc, generatione, & secundo. Primo, quia illæ extrema, esse, & nō esse, determinata sunt. Vbi autem extrema determinata sunt, media in infinitum prodire nequeunt. Secundo, quia cum hoc ex hoc generatione prodeat, ad consimilia tādem fit reflexio. Atqui si hoc pacto materiæ procederent infinitæ, semper ad alterius natu- ræ materiæ line resiliione aliqua profici serentur & irent. nō itaq; materiæ secundum directum procedunt infinitæ. Tertio, quia cum hoc ex hoc generatione surgit, materia eadem numero est: & quod in vnius generatione sumitur, ab altero in corruptione dimititur. The. Naturalis institutio huius rei fidē fecit. Ne. Et materia inge- nita est atq; incorruptibilis, et primum rerū sensibilium sempiternū. nō igitur pos- sunt materiæ in infinitum secundum directū procedere. ¶ The. Hoc pacto de for- ma, an reætitudine in infinitū prodire queat, expedi. Nea. Hęc mihi hactenus facilis vīsa sunt, sed tīmeo sequentia me maiore difficultate premere. sentio tamen respon- dendum esse, formas secundū directū haudquāq; infinitas euadere posse. primo, quia si hoc pacto infinitas euaderent formæ, diffinitione complecti non possent. hoc au- tem irrationabile est. non igitur hoc pacto euadunt infinitæ. attamen haud plane ins- tueor quo pacto forma propter ea diffinitione cōplecti nequeat. The. Nec hoc quidē facile. Sed an putas aliam deberi formæ applicari diffinitionem, præter eam qua significamus formā dare esse rei, remq; conseruare in esse? Ne. Nullā aliam. The. Albedo, que quædā forma est, quale dicit esse? Nea. Album: & ipsa præsens, album cōseruat. The. Nunquid dat aliud esse? Ne. Nullū. The. Et dulcedo dat esse. Nea. Accidetiale scilicet, esse dulce. The. Et nullū aliud? Nea. nullū, quod norim. The. Si albedo esset per dulcedinem, & per nullū aliud, quid aīs tum? nūquid posset albedo dare esse quod non haberet? Nea. non, mihi videtur. Theo. Et habet solum esse dul- ce: nam est per dulcedinem. Nea. Est. Theor. Non dabit igitur esse nisi dulce. Nea. Mihi quidē ita esse videtur. The. Agenunc, forma substancialis qua de nunc agi- mus, dat esse, & verius quidē, veriusque conseruat. Nea. Verū id est. The. Sed id, & quæ hactenus dicta sunt, intelligo vbi formæ finitæ sunt. nūc autem ponamus earū fieri in infinitū excedere: vt sit a per b, & b per c, & c per d, & ita sine termino. Nea. Admitto. The. A non habet esse nisi per b, sicut album non habet esse nisi per al- bedinem. atqui b non habet esse nisi per c. non igitur b dabit ipsi a aut alicui alio- rum esse b. nam nihil dat alicui esse, quod non habet, neque dabit esse c, nam c non

habet esse nisi per d. d. enim ipsi dare esse, admittendo processum formarum infinitum, concessum est: et nihil dat ipsum esse quod non est. cum igitur c non potest aliquid dare esse c, tanto minus b dare esse c potest. et ita de d, et quolibet aliorū argumentabor. Nea. Ita omnino. sed quid tum inuenimus? Theo. Nullam dare esse. qd si nō dant esse, neque rem saluant, conseruatque in esse. Ne indubie. Theo. Si igit̄ formae infinitae euadant, diffinitio haud complectentur: quandoquidem illa quae maximam eorum ipsiis conuenire videtur, ipsiis nullo pacto applicariq; queat. nea. Mihi sic esse oportere, iam ratione satisfactum esse videtur. Theore. Et eodem pacto intellige rationes quibus diffinitio completur, infinitas euadere non posse. est enim ratio, forma quedam. Nea. Perpendo hoc modo intelligentem infinita transire non posse. Theo. Perge igit̄ reliquas rationes absoluere. nea. Ut vīs: Secundo, formæ infinita interminataque serie non prodeunt. nam in illis formis semper magis esse deberet quæ prior esset, et quæ ante, ea quæ deinceps: et prior posteriori dare esse, at vbi non est primum, neq; hoc pacto prius et posterioris est. Theo. Et in rationibus? Nea. Consimiliter, nam prior, ea quæ subsequitur, magis est: vt quæ sit vniuersalior, et ex qua pendere debeat posterioris cognitio. Atquis infinitæ essent, cum primum et ultimum non darentur, neq; medium itidē, neque priores et posteriores atq; deinceps. Tertio, quia si in infinitum prodirent, rerum scientia tolleretur. nam res ipsas conceplando, formæ per quas constarent, sciri non possent. nam infinitæ essent: infinita autem hoc pacto transigere intelligem, impossibile est. quare neque res ipsæ composite scientur. Theo. Probe, nam totum suis signotis partibus cognosci non potest: sed tunc ipsum cognoscimus, quando ex quo et qualibus compositum sit cognoscimus. Et si rationes ipsas respicimus? Nea. Itidem tollitur scientia. nam scire impossibile est nunquam ad individuas species venire potentē. at si huiusmodi rationes formæ in infinitum prodirent, nunq; ad individuas species decumberetur. nam in infinito ultimum locum non habet. si autem vllæ darentur, essent ultimæ. Tolleretur igit̄ itidem scientia. ¶ Et efficiētias causas infinitum secundum directum progressum nō sustinere, pene consimilibus constare potest rationibus. Item & hac si sunt causæ efficiētias mediae, & postremas esse necesse est. At efficientium causarum sunt mediae, vt quæ sint ab alijs, & a quibus aliæ sint. sunt igit̄ extremæ. non enim aliqua mediari, extrema esse potest. Theo. Quid hoc Ne. Nam esset ab alia superioriæ efficiētia, quæ ideo potius, valentioreq; iure extrema & suprema dici mereretur. Quod si datur prima, in ipsis non euaditur in infinitum. itidē si datur ultima. Theo. Indubie, nam si essent infinitæ, omnes medie essent, si medias vocate liceret (vt tu) quæ ab alijs efficientibus sunt, & a quibus aliæ efficientes ortum sumūt. ¶ Sed quomodo, o Neania, si temporum sempiternus ordo, infinita; pro cesserit series, vt plane sensisset Aristoteles, efficientes causæ secundum rectitudinem non exstant infinitæ? nam tu ab homophrone genitus es. Nea. Sum. Theo. Homophron autem a tuo auo, auus ab abavo, qui iterum ab atavo, & atavus a tritavo. & ita sine statu vlo proceditur, vt nunquam sit dabile efficientis primum a quo tu ipse processeris. Nea. Verum aīo Theoretice. attamen propter hoc efficientes causæ non prodeant rectitudine infinitæ. nam non procedis ad eas efficientes quæ euariantis diffiniuntur, que sunt naturæ, cum a me ad patrem, a patre ad auum, abauum, atavum & tritavum procedis. Si tamen infinitæ secundum directum prodire deberent, semper ab una ad alterius naturæ alteram (vt diffiniuimus) progressio euaderet. Ob id etiam, qd de infinitis efficiētibus actu, mihi superior sermo haberī vīsus est. Theo. Et recte quidem. Nea. Nunc autem non de infinitis efficientibus actu, sed potentia obiectio procedit. non enim sunt aut fuerunt infiniti homines actu, a quibus ego processerim, sed potestate & appositione sola, quemadmodum posteriora tempora prioribus, sed non manētibus quidem, adduntur. Theo. Non obtuse dictum o Nea.

Obiectio
nis dulu
tio.

anía: & reuera infinita hoc modo esse efficiētia, est infinitas esse linearē partes, & infinitas partiales & in potentia materias sub dimensiōe secabiles, at pp̄terea materiæ secundū directū nō prodeant infinitæ. Nea. Ita plane Oneropolus, cuius ego discipulus & auditor sum, diceret. The. Adde fili, hypothesis, mundū perpetua serie (vt ne vñquā quidē inceperit) perdurasse, falsum esse. quare & id quoque falsum infinitos precessisse ex quibus tu pēdes a homines. ¶ Nunc aut expedi, fines ne infiniti secundū directū excedat, an aliter? Nea. Minime pfecto excedunt, nā causæ iā adductæ inhibent. Primo, nā finē diffinire difficultissimum esset. The. Difficillimi, fili, nā quo pacto illius gratia esset, quæ ab ipsa infinito intervallo, infinitisq; medijs distaret, vt quā per ea procedendo nunquā assequi valeat! Et si nō est illius gratia (quā tamē solā putare oporteret optimā) certe nullius alterius gratia esse videbitur. Inīsem quæ reæ citudinis seriem feruāt, quod gratia prioris meliorisq; nō fuerit, neq; pfecto posterioris minusq; boni gratia erit. Sed perge. Ne. Secundo, quia neq; prioris & posterioris integra seruaretur cōditio, vt pote quæ in infinitis locū nō habeat ullū. Tertio, toleretur scientia finis. Quarto, quia si vñus finis est gratia cuius oēs alijs fines sunt, & non sit alterius gratia, vñus est oīm ultimus finis, & nō extrahuntur fines in infinitū. Atqui vñus finis est qui omnīū aliorū finis est, & qui amplius nō est alterius gratia. alioquin in rēs vniuersitate nihil optimū. non igit̄ fines rectitudine extrahuntur in infinitum. Quinto, quia nihil esset optimum, imo neque bonum: & si quicq; optimum esset, nihil conaretur ad ipsum, quippe ad quod peruenire impossibile esset. Theo. Sīc fili ipsius boni optimi natura tolleretur, nā ipsius natura esse videtur, ab ipso omnium pendere bonitatem, ad ipsum omnia tendere, & ipsius gratia esse omnia. modo nihil tēderet conareturq; ad ipsum: vt quod attingi (quemadmodum aiebas) haudquaq; yaleret vñquā: conatusque ad id refū vacuus irritusque haberetur. Nihil itaque esset optimum, eiusque sublata esset natura: quo quidem non existente optimo, omnis alterius bonitatis fonte & principio, vt nullum alterum & posterius bonū sit ullum, necesse est. Tibi ne ita videtur? an securus? Ne. Ita plane. Theor. Absolue igit̄. Nea. Sexto, neq; intellectus vllus esset actiuus, quādoquidē intellectum actiuum finem habere vbi quiescat, necesse est: nullum autem haberet. The. nam in infinitum prodiret: neq; manifestum est, intellectum actiuum, administratiuumque, ipsius contemplatiūi gratia esse: & ipsam actionem, et prudentię administrationem, contemplationum et sapientię gratia. Contemplationem autem et sapientiam optimorum iam posuimus. Tolle igit̄ optimum: contemplationem tollis, et contemplantem intellectum: quare et actionē, actiuumq; intellectum. Et certe intellectus noster, oculus quidem suo sole carēs (modo aliunde impeditus non sit) non cessat in pulchrorum sensibilium pulchritudine summam cogitare pulchritudinem, in ipsisrum bonitate summam bonitatem, in ipsorum duratione eternitatis immensitatem: vt quæ nobis specula sint, illa summa pulchritudine, bonitate, et eternitatis immensitate effigiata, impressa; et nobis in speculo et enigmate immensa dei pietate relictum est, quandiu crasso hoc corpore tanquam carcere cingimur, illa beatissima adire entia: illis vero superioribus mētibus securus, sine velamine scilicet illā rēfū. Quod gsummam pulchritudinem, bonitatem, immensitatēq; contueri, vt oculis semper vigi fectori libus, quibus sol maximūque visibile vīs qd quaq; illuceat. ¶ Si te percōter dulcis Nea nia, quas naturalis philosophus causas potissimum inuenire gestit, protinus subdes modo sus naturales: vt materiam, vt rerum sensibilium formas, vt naturales efficientes, atque homo intelligentes causas, quas igit̄ metaphysicus, diuinusque philosophus potissimum desideret: protinus quid respondēdum sit, in promptu obviūque est, primas et supramundanas causas, et maxime omnium prīmā, rerum exēplar et formam, omnīū effectū cē causam, et omnium felicissimum atque optimum finem: quam hoc ipso qd causæ in infinitum non prouertant, iam sua bonitate exploratam competamque habemus.

nunc quid reliquii est, absoluere temtemus. ¶ An veritas sit facilis, aut difficultis? Ne. Quodammodo facilis, & quodammodo ardua atque difficultis, nam nullus vñq; syncere & oino digne veritatē apprehēdere valuit: & hinc ipsius difficultatis sumis indiciū. nul-
lus etiā vñq; veritatis oino est exors: qđ rursum aliqd ipsius facilitatis arguit. Quis
eīn (vt veterē proverbiō cōsuetudine dīci tractū est) in foribus delinquet? Totū p-
fectio facile est, pars autē captu nobis difficultatē affert. The. Sane ita est: fores, scien-
tiarūq; valū, ploquia dignitatesq; sunt (que hic tota nūcupamus) & que talia sunt ut
ea vnuſquisque cōprobet audita, quib; neque reniti, neq; mente dissentire queat: &
ea in disciplinis capere facillimū est. Cōtra vero que ex ip̄is pendent & que hic par-
tiū noīe censemus, cognoscere difficile: & quāto a prīcipiorū luce distātiorā sunt;
tāto captu cognitique īperuīora. Et certe veritas videā ad nostrū ita sese habere ītel-
lectū, vt illustrē solis iubar ad oculum: cuius exīmīa claritatē nunq; pfecte & digne
satis nōster apprehendere valet oculus: nullus etiā oculus tāti iubaris expers oīo euā
dit. ¶ Cedo insuper, a quo entia suā veritatē sumāt? Ne. A maxime vero. Nā in vni-
uocis vñuquodq; maxime oīm tale dīci, quod alijs vñt talia sint causa existit: vt ignis
maxime calidus existit: qui ceteris sensibilibus vt calida sint, causa esse dignorat. ita
& maxime vera sunt quae alijs vt vera sint causa existunt. Et maxime oīm id verū
est, quod oīm verorū vt vera sint causa est. oīa itaq; entia a maxime vero suāverita-
tē sumunt. The. Et id recte quidē, si enī in vniuocis cōformis assimilis que naturae,
oīa a maxime tali suū sumant exordiū, vt omnia calida ab igne maxime natura calido
calida esse dīcatur, multo igī fortius ī homonymis: in quib; semper quod prius
fuerit, natura p̄stātūset perfectius euadit: et cōditionem illā quā ceteris tribuit, et
quā cetera ab eo sibi vendicat et assumunt, altiorē natura retines. Nil mirū igī, po-
sterius, et quod imbecillioris infirmiorisq; nature est, a maxime perfectissimeq; ve-
ro suā veritatē vendicare, atque tale dīci. Sicut si soloīm clarorū homonyma causa
esset, et omnia clara alia sole posteriora essent, illorūque claritates solis claritudine
inferiores, imperfectioresque, sol omnium iure dicere clarissimus: quippe qui per-
fectissimā omnium claritatē haberet, et quae omnibus claris vt clara essent causa
esset: et quanto vicinius quisq; a sole suā claritatē sibi vendicaret, et illius maxime
magis aemulam, tanto ipsum clarius non ab re censemus esset: et quanto eminus,
distantius atque remotius, et minus illius aemulā, tanto minus clarum bono iure cen-
seretur. Ita fili quae a maxime vero vīcinius suam sortiuntur veritatem, et magis il-
lius verissimā īimitatricem, vt supramundanæ beatæ mentes, veriora sunt: quae ve-
ro e longinquo, et minus illius verissimā affinem et aemulam, minus vera. Et vt de
veritate dictum audisti: ita quoque et de entitate, vnitate, bonitate, plenitudine pote-
state, necessitate, sapientia, vita, et ceteris trāscendentibus, intelligentum puta. En-
tia si quidem a maxime ente suam sumunt entitatem, vt dictum est a maxime vero
suam sumere veritatem: et a maxime uno suam sibi vendicant vnitatem, a maxime
bono suam bonitatem, a plenissimo suam plenitudinem, a maxime potente suā po-
tentiam, a maxime necessario, summaque essendi necessitate, suā sumunt necessitatē,
ab omnium sapientissimo suā sapientiam, et a maxime viuente suā vitā: ita vt vni-
uersa (quantum vnicuiq; cōcessum est) sua entitate summam īmitetur entitatē, sua
vnitatem summam vnitatem, sua plenitudinem maximam plenitudinem, sua bonitate
summam bonitatem, sua veritate summam et per se veritatem, sua potentia agen-
dique facultate, ipsam quoad potest omnipotentiā, sua necessitate summam necessi-
tatem, & suo qualicumque sapientiae & prouidentiae vestigio summam sapientiam,
omnibus rebus suauiter prouidente: & sua vita vītē vestigio illam supremam via-
tam & immortalitatē. Et reuera vnaqueq; res est ipsius summe entis, summe vnius,
summe boni, summe veri, summe pleni, summe potētis, summe necessarij, summe
sapientis & immortalis, speculum & scripture, ab illo summo & maximo rerum

omnium op̄ifice nobis ante oculos octiecta, stataque, quo ipsum ī illo naturę libro
ab ipso quidē efformato signatoque legamus, cognoscamus, cognitū amemus, cogni-
tum & amatū frequenter meditemur. ¶ Attamen non omnibus æque īvestigan-
dus est, sed ipsum pulcherrimū rerū potius ī pulchrīs, perfectissimū ī pefectis, ens digni-
tatum & amarū īvestigāda est. In his enim verius dilucet ipsa summa
summa maiestas & dignitas peruestigāda est. In his enim verius dilucet ipsa summa
entitas, vnitatis, bonitas, veritas, ipsa summa plenitudo, perfectio, summa maiestas,
summaq; dignitas, quae tantopere nostra hæc transmundana philosophia desiderat.
¶ Sed age dic, o Neania: nōne omnī existentium principia (dico summā entitatē,
summam vnitatem, summā bonitatem, veritatem, entitum, vnorū, honorū, & ve-
rorū) maxime vera sunt principia? Ne. Maxime, o Theoretice: & hoc nō modo
opīnor, sed sine aliquā hæsitatione credo. The. Nec iniuria, nā nō quādoq; sunt ve-
ra, & quādoq; nō, sed sempiterna, sempiternāq; veritati semper cōsūcta: quibus nul-
lū principiū, & nulla causa est, sed omnibus ipsa causæ sunt & principia. Et certe has
o Neania felix qui potuit rerū cognoscere causas. Nea. Has scilicet: sed o Theoretice,
aut nō sane satī cōcīpi, aut hallucinor. Existimau ēm̄ oīā ad vñū principiū re-
uocāda atq; reducēda esse, tuvero mihi videris plura ponere, & quidē simpliciter pri-
ma, vt quib; nullū principiū & causa sit. The. Maxime prima, o fili, plura quidē,
nō, vt cōcīpis, re atq; substātia, sed ratione sola, cum ea ip̄la essentia & subiecto sint
vñū, imo maxime vñū, sintq; illa summa vnitatis qua nihil aut esse aut excogitari po-
test magis vñū: & cognoscere quo pacto res subiecto sit vna, ratione vero multa, ad
sapientiā pandit introitū. Et tui meministī ne prius a nobis dictū fuisse, sapiētiā nī
hil aliud esse q; aeternarū rationū intellectū & scientiā? Ne. In memorīā reuocas.
The. Attamen nō est nī vñū p̄imum ens entiū, & si cōmode dīci potest, vñissimū,
optimum, verissimū, plenissimū, potentissimū, summe necessarium, sapientissimū,
& immortale: in omni re ī cælo sursum, in terra & ī abyso deorsum signatū, si
nobis sanus legendi relictus esset oculus. Sit ipsius pietas nobiso Neania oculū reclu-
dere, quo ipsum cognoscamus. Ne. Sít oro. The. Huic (vt fuerū) enti entiū se Ari-
stoteles cōmēdare solebat, eius misericordiā implorabat, quod cōsiteba, quod p̄ae-
dicabat, pro quo tandem exul damnatusque inter gentes degebat, tandem in
Chalcide peregrinus, hoc munere mortalī vitæ functus traditur. Quid nos o Nea-
nia! nos' ne debemus ipsi supplices cōmēdare? Nea. Debemus supplices. The. Et ex
nunc cōmemdamus. O ens entium, vnum, optimum, verissimum, plenissimum, po-
tentissimum, summe necessarium, sapientissimum, immortale, atque sempiternū,
pande nobis ad te viam & accessum, & adiūta quod nobis indidisti naturale deside-
rium. Sed proficiscat: Percipis ne hinc fieri, vt sicut res ad esse se habeant, ita
quoque ad veritatem? Nea. Mihi percipere videor. nam que p̄stantius sunt, vt na-
turæ entia beata, vīcinius ab ipso maximo ente prodeunt & manant: quare & vīcī-
nius, indistantiūq; ab ipso maxime vero, non eīn aliud & aliud, maxime ens, & ma-
xime verum ipsum est. The. Et illa eadem consimiliq; ratione magis vna sunt, ma-
gis bona, pleniora, potētiora, necessariora, sapientiora, magisque immortaliatis for-
rora a su-
periorū p-
fectiōe dē-
ficiunt.
Quod īse-
cūdūt
P. iiiij

Quod hō
in puncto
diuinę co
gnitionis
est felix.

pientia ignorantia: & pro immortalitate deficiente vitam. Vide fili quid est proucul esse a maximo ente: haec mala a natura, imbecillaque omni ex parte naturae conditionem ideo patimur, q̄ longe a primo ente distamus, longeque ab eius veritatis imitatione. ¶ Hinc cognoscere promptum est felicitatem & summum bonum ijs rebus (que huius sint capacia) ex ipsius summi boni quoad fieri potest assimilatione pendere. Et contra, summa miseria ex ipsius quoad fieri potest dissimilitudine, & ab eo discessione. Fit itē vt vnum solū sit absolutum ens, vnu, bonum, veru, plenū, potens, necessarium, sapiens & absolutu, viuens, & sempiternum, quod ab alio non habet suā entitatem, bonitatē, vnitatem, veritatē, plenitudinē, potentia, necessitatē, sapientia & vitā: sed per se sit ens, & vnu, & ita in ceteris. Cetera autem omnia nō absolute entia, vna, bona, aut vera dicuntur, sed ab altero & alterum talia: quia ab ipso sint vero & per se ente, vno: & ipsius absoluti entis, vnius, boni, veri imagines, similitudines & simulacra quędā. Et certe o amice Neania si nobis illius summi absolutus que entis, summe vnius, summi boni & veri vnu punctū attingere cōcessum esset, illa ipsa contemplatione, quantū corpus trahentibus caducum & mortale fas est, felices essemus. Et certe illa dei entitas, vnitas, bonitas, & veritas, linea est infinita: & quicquid aliud in caelo & in terra felix est, oculus est finitus, punctū solum illius summae & absolute bonitatis apprehendēs: aut quod perinde se habet ad apprehēsum, vt ad infinitā indīmensibileque linea se habet punctū. Et deus ipse solus se ipsum ut est plenissime apprehēdit, et seipso solus maxime felix est. Quo fit iterū vt sicut omnia vera a maxime vero suā trahunt veritatem, ita felicia a felicissimo suā felicitatem: qui proinde felicissimus est, q̄ seipsum maxime possidet, et seipsum maxime cognoscit, diligit, et sibi ipsi maxime cōplacet. sunt igitur cætera felicia, quod ipsum quoad fieri potest possident, cōtēplanū, amant: et ea sola voluptate trahuntur, quod que in hoc ipso ipsi summe felici assimilantur. Ne. Recte igitur audierim Aristotelem asseverasse, nostrum summum bonum, et nostrā felicitatem, in veritatis contemplatione consistere. The. Recte admodum, et maxime veritatis, sed nos ad propōsitū reuocemus. ¶ Vnde nobis veriora hęc naturae entia cognoscendi adoritur difficultas? Nea. A nostri intellectus imbecillitate, nam sicut oculi nostri & coracū se habent ad lucem diei, ita et noster intellectus ad manifestissima, optima et verissima naturę entia cognoscendi difficultate laborat, hoc eius infirmitas debilitasque parit. Th. Ita est ut a o Neania. Sicut enim sensibile ad sensum se habet, ita intelligibile ad intellectum: et sicut maxime sensibile ad sensum, ita et maxime intelligibile ad intellectum. Atqui si maxime sensibile a sensu non percipiatur, id maxime sensibilis iniuria culpaq; nō prouenit, sed potius ipsius sensus imbecillitate atq; infirmitate, igitur et si maxime intelligibile ab intellectu nō percipiatur, hoc maxime intelligibilis culpa nō fuerit, sed potius ipsius intellectus infirmitas debilitasq;. ¶ Quae veritati 17. percipiendę obluctantur ac resistunt? Ne. Illa quinq; que prius adducta fuerūt. Primo, consuetudo audiendi falsa, eruditioque nō recta: tum q̄ que audire consuevimus, haec eadem dici dignamur, atque admittimus: tum q̄ cōluta nobis notiora sunt, in consueta vero contra ignotiora, qui itaque consuetudinem traxerunt audiendi falsa, falsa dici dignabuntur, falsis assentirent, quae et pro notioribus receptabunt: veritas aut tanq; ignotior illos effugiet. Distorquet igitur, disturbat, impedimentoque percipiendę veritatis huiusmodi educatio est. The. Et leges ipse consuetudinem plurimi momenti et efficaciae ad hoc esse ostendunt: quae fabulas puerilesque ineptias ob consuetudinem recipiunt, et ipsas veritatis anteponunt. Ne. Secundo. Recte docenti assentire nolle, os a veritatis perceptione ieiuit. Nam singula vt materia requiritur,

cipienda sunt: neq; omnium mathematica certitudo expetenda est. Qui autem recte docenti assentire renititur, non singula recipit vt vniuersitatisq; natura postulat ac requirit, disturbatur igitur talis a veritatis perceptione. The. Ita est o fili: eorum que demonstrationem patiuntur, & sustinent, demonstratio expetenda est, & demonstranti credere oportet: & quae analogiae similitudinem desiderant, ea vt decet adducta, contenti abire debemus. Quae persuasionem qualēcumq; aliā, ea siquidem sufficiēt, nos faciles præstems oportet: neq; demonstrationem, neque analogiam efflagitemus. Sic enim omnis veritatis facile cōpotes euademus, & vniquodque pro dignitate recipiemus. His tamen tribus pro dignitate rite vti, quā difficilius muni puto, viriq; esse in omnis discipline professione consummati. Sed iam perge, Ne. Tertio, nulli fidem præstare nisi sensibile sit, sensibile constet argumento, percipiendę veritatis obiectum præstat. Nam nulli fidem præstare velle, nisi sensu sensuali exemplo vincamur, parui impotentia que ingenij argumentum est. At ingenij paruitas & impotētia nobis nimirum percipiendę veritatis obex & obiectum est. nulli igitur fidem præstare nisi sensibile sit, sensibile constet argūmento, veritati percipiendę obluctatur, obstatque. Quarto, nulla recipere velle nisi aliquid confirmet autoritas, veritatis perceptionem item impedit. Nam nihil recipere velle nisi alicuius autoritate firmatum fuerit, quādā iudicandi impotētia est. Iudicandi autem impotētia, percipiendę veritatis impedimento est: vt visus circa sensibile iudicandi impotētia, bonam profecto sensibiliis impedit perceptionem. nulla igitur percipere velle nisi que aliena firmata autoritate fuerint, veritatis perceptionem impedit. Quinto. Itidem & non posse nisi parua degustare, nam qui sola parua degustare sufficiunt: naturę defectum, oblesimentiisque patiuntur, & intellectus paucitatem, qui autem haec patiuntur, a veritatis perceptione præpediuntur: perinde atq; qui pupillæ oblesimentum, visusq; paucitatem patitur, qua a visibilis perceptione præpediuntur, non posse igitur nisi parua degustare, nos a veritatis impedit perceptione. The. Haud inconvenientes similitudines adduxisti. ¶ Quidam ergo ad pulchritudinem veritatis perceptionem apparamur, atq; bene afficimur? Nea. Horum quinq; que iam adducta sunt, oppositis, ad ipsam percipiendam instruimur, apparamurque: vt consuetudine vera audiendi, & perceptione recta. recte docenti assensione, & obediētia. Vniuersitatisq; vt materia ipsa requirit & postulat, receptione alta mente, & potente iudicio, sana, integra, illabefactaque mentis natura. The. Rectissime sic o fili. sic enim contraria contrarijs medicamur, & aduersus contraria contrarijs reluctamur: & cuius deus haec quinque prioribus obicibus aduersa beneficia contulerit, percipiendę veritatis præ alijs potens efficietur. Det igitur tibi o fili, qui iuuenta flores, sanum praetorem, qui veris & pulchris te instituat præceptis. det tibi docilitatem, qua recte docenti beneuole acquiescas. det vnumquodque pro dignitate recipere. det altam mentem, & acre iudicium. det integrum, inoffensum, illabefactumq; ad ipsum cōtēplandum mentis acumen. Et non modo tibi haec, sed & omnibus qui desiderio pulchritudinum scientiarum bene utendi gratia rapiuntur, non quidē vana sui ostētatione, non fastu, non ambitione, non rerum caducarum opulentiae congestionis aviditate, haec profecto via sua sunt, & futuro philosopho indigna, & a nostris quoque prioribus tātopere dānata. Sed nos eo laboremus igitur, vt pulchris admodum veritatis illiveritatum regiae, summae, absolute (quoad nobis conceditur) similes efformemur. Tale conatē, ingenuusque animus, philosphorum sit. Et tantula tibio fili Neania, crepusculo iam nos separante, dicta sufficient. Et ad me cum voles alias redito, & nunc abi prospera fortuna comite. Et vale. Ne. Vale semper, o Theoretice.

¶ Secundi dialogi finis.

C T E R T I V S D I A L O G V S.

Homophon. Neanias. Theoreticus. Eutycherus.

Eus Neania nobis assiste. Ne. Pater. Ho. Huius diei amici
tas, & aure tēperies, & gratia, ex exercitam ētū querunt. Est rus,
est locus, est proxima luco colonia: illuc me solādi gratia trās-
fero, & virētia loca lustro. Tu mihi comes assiste. nulli dubiū
est spirantem florentiū locorum halitum, nostrum suauiter
refouere sp̄ritum. Nea. Optarem pater: sed alio solādi gene-
re ego plurimā vti soleo. Ho. Quid illud est? Ne. Ego Theo-
reticum nostrū vīcīnum vīso, cum primum vacua datur occa-
sio: qui multa liberalitatē mihi aperit quodcumq; cognoscere operq; p̄petrū duco. Ego
vero eum ipsum (nisi me strictius tibi assidere iubes) modo vīsurus erā. Ho. Nō iu-
beo fili, imo gratias Theoretico ago, referāque si possim vñq; gratia hāc, si tibi do-
ctrinārū aliquid liberaliter impartit. Ne. Impartit indubie. Ho. Abi igitur o fili, &
ipsum meo nomine saluere iubeto, alterum autem qui mihi affideat comitem cura-
bo. Ne. Faciā. The. Diligens iuentus, & honestorum cupida, felicem senectā ex-
pectat. Video te, o Homophronis fili, quadā diligentia & honesto desiderio ad erudi-
tā vitā properare. Nea. O vītīna eruditā, o Theoretice: hoc optat pater Homophrō:
qui cum primum refūtit te interdum vīsendi me consuetudinē traxisse, mirū in
modū gauissus est: & præ cōcepto gaudio collachrymatus, abi, inquit, o fili, & Theo-
reticum meo nomine saluere iubeto, cui gratias ago, ipsiq; gratiā hanc si possim ali-
quādo vñq; referam. Me rus vna secum ducturus erat in vīcinos lucos, vīcinosq; vi-
culos. The. Patres qui ita filijs afficiuntur, proborum parentum cōmendātur officio,
nunq; sua prole dolitū. Et cum multa parentib; debeamus, illis sum mōpere debe-
mus quāplurīma. Sed hāc comittamus, & saluus sit Homophrō: nos vero ea quorū
gratia hue conuenimus, pariter contractemus: hāc, puto, colloquio p̄tulisti pater-
no, hāc ruri, hāc vīcīnorū lucorum, et venantium locorum amēnitatibus. Nea.
P̄tulī equidem. The. Vis ergo quīndecim illas (quas te tīlio respondere dixi-
mus) questōnes discutiamus? Ne. Nostī quid expedit. The. Nouē quidē: et ideo il-
las nos cōsulto nunc relinquamus, ipsas aliquid opportunius vtrīnque disputaturi.
Et nunc satis sit illarum quæstionū formationē memoria tenere, et hoc ex loco me-
minisse, quæstionēs illas vtrīnq; Aristotele disputasse. Ne. Nuper suo ordīne ipsas
meum ipse dīdīci. The. Opportune. Trāseamus igitur ad naturā entis dīgnoscen-
dā. Nea. Trāseamus. The. Et nos a quæstionib; auspicia nostra sumamus. Et
primum si tenes quid sit ens, effe in mediū. Ne. Ens est quod subsistit. The. San-
g. Quot sunt subsistendi modi? Ne. Arbitror me resp̄cdere debere, quīnq;. Primus
est cum quicq; subsistit ab altero. Secundus, cum subsistit sub altero. Tertius, cum in
altero. Quartus cum per alterum, et alterius gratia. Quintus cum subsistit quidem,
sed neq; ab altero, sub altero, in altero, per alterum, alterius vē gratia, sed reliqua om-
nia ab ipso subsistunt, et ipsius gratia. The. Id ipsum debebas, o fili: sed multa se offe-
rent hic diligentius penitulanda. Et quia tempestive aduenisti, nec nos temporis in-
digētia premūt, nos fidentius (etsi longiusculi futuri sumus) aliqua exequemur, hinc
orsū. Omnia alia a primo et maxime ente, ab altero subsistunt. Et rerum substantia-
les potentie subsistunt sub altero: substantiales actus, et accidentiarū affectiones pas-
sionesque omnes in altero: referenter tamen, nam substantiales actus in altero supe-
riori p̄stans, orīque modo subsistunt, vt scilicet consubstantiale in consubstantia-
li, quo cum simpliciter vnum vnamq; completam substantiam cōstituit. Accidentia-
ria autem affectio in altero est, sed non vt consubstantiale in consubstantiali, et cum
quo aliquid vnum simpliciter cōstituere possit. Et cōplete ipsæ substatiæ per alte-

Diversi
entium
modi.

rum, & alterius gratia subsistunt: & non modo hoc, sed ab altero, & ex altero. Ab al-
tero quidē: nā omnia p̄tēter primū ab ipso subsistunt. ex altero: nā ex potētia, per al-
terum: quia per actū, qui nunq; sub primo sine potentia, neq; potētia sine ipso subsis-
tit. & alterius quidē gratia: nā omnia summi boni gratia sunt. Et subsistere sub alte-
ro, in altero, ex altero, per alterū, nunq; sine subsistentia ab altero & alterius gratia re-
perias. ¶ Ipsū autē primū quod summe ens, summe vñū, optimū & verissimum
dudū nuncupauimus: ens ipsum est quod subsistit, nō ab altero quidē, sub altero, in al-
tero, per alterū, aut alterius gratia: maxime ens, maxime omniū & vere subsistens,
ens entiū, & omniū entiū entitas, quiditas, & veritas omniū maxime subsistēs, & ad
quod omnes entiū modi reducendi sunt: vt omnes salubrū modi ad sanitatē: & longe
profecto verius, quod vt paulo planius tibi constet, cōstituamus salubrū modos. Sa-
lubrū enim hāc sunt sanitatis effectiva, hec conseruātia, hec in sanitatē ordinata.
quo pacto ergo salubrīa parātia sanitatē, in ipsam reducunt? Ne. Vt cause (nisi ego
ipse fallor) in suū effectū. The. Haud falleris. & quomodo omnia entia ad maxime
ens, & omniū primū? Ne. Potius vt effectus in suā causam. The. Et omniū maxi-
me causam. Vtra ergo harū reductionum tibi verior videtur? Nea. Ha certe, qua
effectus in suā causam restituuntur. The. Et eo verior, quo in omnium verissi-
mam & maximā causam. Dic rursum, quo p̄acto salubrīa que sanitatem retinēt &
saluant, in ipsam reducunt? Ne. Vt conseruans in ipsum suum conseruatū. The.
Id ipsum. Quomodo omnia entia ad maxime ens, & omniū primū? Ne. Vt conser-
uata in conseruans ipsum. The. Et omniū maxime conseruans, vt quod omnia sal-
uet, conseruetque. Vt ergo horū tibi reductionis modus verior apparet? Ne. Quo
conseruata in suū conseruans restituuntur. The. Et tanto verior, quanto in suū sum-
mū & maximum. Ne. Tanto verior. The. Rursum ordinata in sanitatē, quo pacto
in ipsam reducunt? Ne. Vt in finē. The. Sedan ipsius sint maxime gratia? Ne. Mī
nime, nā sanitas summum bonum non est. The. Et nonne omnia entia eodem mo-
do in primum reducuntur? Ne. Vt in finē scilicet. The. Sed an sic vt in finem: vt &
illius maxime gratia sint? Ne. Maxime. o Theoretice, nā id ipsum summum bonū
est. The. Probē coniectasti. Ipsū summe ens, summū bonum est, omniū vltimus
& optimus finis, & qui in alium finem minime vñquam est ordinatus. Apprehendis
igitur omnes modos entis verius & longe quidē in primum & maxime ens restitui,
quā salubrū modos in sanitatem. Ne. Apprehendo: & id quidē mihi indubiu-
est. ¶ The. Sedage, vtrum sanum quod multifariā dicitur, nunc in se suscipiens sa-
nitatem nunc sanitatē efficere, nunc saluare, nunc designare atque representare vñ-
uocum sit, vñicaque ratione dīctū, necne? Ne. Haud vñica ratione dīctū est. The.
Aequiuocum igitur atque homonymū est. Nea. Est. Theore. Et salubre? Nea. Iti
dē vt sanum. The. Et ens eū dicitur nunc de primo & maxime ente, nunc de ijs quae
ab ipso sunt, propter ipsum, & quae vtcunque possunt ipsum monstrant repræsen-
tantque, vtrū vñiuocū sit, & eadē ratione dīctū? Ne. Minime, vt mihi videtur: quin
potius homonymū. Theor. Et recte quidē: sic em hoc in loco eo vñmū. & certe ip-
sum primū ens, & ea quae ab ipso, & propter ipsum sunt, nunc substantiae, nunc ac-
cidentia: nulla etiā proportione, magis ab inūicem naturae affinitate recedunt, quam
quæcunque inter se salubrīa aut sana. Quae em̄ primi, maxime entis & infiniti, & ce-
terorū entium finitorū proportio? Ne. Nulla prorsus videtur. The. Quæ substani-
tiae & accidentis naturae vīcīnitas, vt ipsiā eadē ratio apta tribuatur? Ne. Nullā via
deo. Theor. Nunquid cū præsens fueris speculo, & ipsi tuā similitudinē afformas: ti-
bi & tuā similitudinī idem nomen, & nominis eadē ratio est, quantū illa tua imago
tibi q; simillima videatur? Ne. Nomen idem: sed non ratio eadē, nomen quidē Nea-
rias, aut homo. The. Homonymum igitur nomen Nearias ad te, & tuā similitu-
dinem. Ne. Homonymum. Theo. et omnia prīmi similitudines et simulacra sunt,

Qd̄ens &
quodcedi-
tur de pri-
mo ente
& ceteris;
ite & de
substantia
& acci-
dente.

magis quidē a suo afformante exēplari distantia, q̄ tu a tua similitudine, & accidētia substantiarū quedam sunt vestigia, & velut quedam vmbrae. Videtur ergo tibi iure, si omnīū primū, & cetera post ipsum substātias & accidētia eodē entis nomine cōpleteū, id nos æquiuoce facere? Ne. Iure equiuoce. The. Attamen omnia ad vnā naturā & vniuocā reuocamus atq; reducimus. nea. Quā? The. Es īā precedētū īmemor factus? ad ipsum oīm primū & maxime ens. quo sit vt nomine entis vt homonymo, analogo tamē, perinde ac medīcis salubri & sano, nobis vtendū sit. & cū vocabuli significatio ad p̄nnotationē (quā quid est nuncupant) attineat, & æquiuocatio, homonymitasque, significatiōnē positionem sequatur: id potius nobis vel sine probatione recipiētū est, quā persuaderi adintendū. Dictrū satis sit hoc in loco sic eo esse vtendū. & vtrū aliquis talis significatus quo eadē ratione omnia signifīcat, ipsi cōmode aptari quaet, nunc missum faciamus: qui siquidē vbi effīcti apte valeret, nobis ad hoc quid conamur mīnimē necessarius esset: & ijs relinquaremus exquārendū, qui sibi aptū fore putat, sed de hoc abundātius quā par sit: nunc autē nos ad alia cōvertamus. ¶ Nostī ne o Neania in rebus caducis & in hoc nostro inferiori mundo, rerū esse ordīne? Ne. noui equidē. The. Quē? Ne. Hominē primū locū obtinere, post quē animalia rationis immunitia, post quā, arbusta & plantas, & cetera id genus vegetum, post vegetantia, lapides, metalla, & ea quē ex terrę profunditate eruuntur, post quā vapores, halitus, pluuiā, niuē, grandinē, sp̄ritū, & cetera quā imperfēcta cōposita nūcupat, ultima autē naturē loca: elementa, ignis, aer, aqua, terra, sibi vendicāt. & in hac pulchra naturā serie semper imperfectiora, pr̄stātiora respiciunt, & illorū sunt gratia. The. Aptus nobis est iste inferiorū ordo. sed lōge intellige in superioribus entib⁹ veriōrem, quē iste rerū inferiorū ortu occasuque labo atīū, exiliter admodum & quasi vmbraiū līter īmitatur. ¶ Sed habent ne res sensibiles actū & potentiam? Ne. Habent. The. Optime: & potentia multū: ideo multarum passionum obnoxie sunt, possuntque multa pati. & parū actus: ideo parū agere sufficiūt: & hinc particulares agentes dīctae sunt. & hi nostri actus, & nostræ potentiae, veri actus, & veræ potentiae non sunt: sed verorū actuum & potentiarum vestigia, simulacra, & vmbrae. Tu ne plane ita esse cōsentis? Ne. Consentio plane, sed o Theoretice siste paulisper. Audio foris Eutycherum loquentē, vis ipsum intro accessamus: totus em̄ gaudio soluitur, quoties deo pīj incidūt sermones, sin imp̄j indigniq; tristis mœret & lamētatur. & vidē ipsum p̄rcepto gaudio, Eudæmone patruelē meo nonnulla religione nostra digna loquente, plorantem. The. Aduoca īgitur ipsum. Nea. Eutychere potes ītro venire, Theoreticum auditurus vna mecum, nonnulla tibi grata (vt arbitror) differentem. Eu. Ego vero libēs. The. Aſſide nobis o Eutychere, & te nobiscum exerce. Eu. Fœlicē me hac vestrā collocutione reputabo. The. Ego vt aliquid deprehendas, cōceptā materiā vna cum Neania prosequar: & cum quicquā deprehenderis aut minus examinatum, aut perperam assertum, nobiscum disputationis particeps agita. ¶ Dic ag o fili Neania, nonne quā plus potentia habet, minus agit? Ne. Minus. The. Et quē plusculū actus, magis? Ne. Magis, The. Et quā iterū plus actus, & minus potentia? Ne. Iterū magis. The. Potentia īgitur agendi impedit facultatem. Nea. Impedit. The. Quid īgitur actus ille qui ī infinitum a potentia semotus euadet, quā agendi reluctamentum, impedimentumque p̄fstat? Ne. In infinitum aget, eritq; infinita agendi vīrtus & potentia. The. Recte coniectasti, fili, actus ille primus, purissimus & absolutus actus, est summe ens, summe vnu, simplicissimus, summe bonus, verus, plenus, & potēs. ¶ Sed an aliquid post ipsum sit summe potēs? Nea. Nihil, vt arbitror. nā vnum solum est maxime ens, summe vnu & bonu, vt diximus. The. Probe. Videtur ergo tibi nullus alter actus esse omnino purus, & omnino a potentiae consortio sevagatus. Nea. Mihi quidē id rationabile nūmīum. The. Attamen ī rebus sensibilib⁹ potentia peculiare nēmē

materiā sibi vendicat, & actus formam. Nea. Vēdīcant. The. At ī supramūdānis potētī et actus nomē retinemus, quē nos Platonico et Peripatetico more interdū essentiā & esse vocemus: potētā scilicet essentiā, atque actū ipsum esse. Nea. Voce mus: & his nominib⁹ promiscue vt cung; voles vtare: ¶ The. Proficiscamur igit̄, rerum inferiorū ordovt vestigiū quoddā superiorē cōtelestū ordinē nobis insinuat. Nea. Dictrū est. The. nos ergo ī eorū numero quē sub primo subsistunt, quē ab ipso primo emanandi locū obtinet, primā mentē, & primi ordinis nūncupemus. nea. Nūncupemus. The. Et quē secundum emanādi locū, secundā, & secundū ordinis: quēadmodum homo, mortaliū primū locū sibi vēdīcat, & animantes rationis expertes secundum. Neo. Esto. The. Et hunc ī modū digere, si tibi placet, nouē ordīnibus ipsas superiores beatasq; mētes: quēadmodū nonnulli oīlīm non sihe diuinitatis multo p̄tūdīo discrēterunt dignissime. Quēro ergo id vnum, an ipsae superne mētes magis sint vnae, an potius sua essentiā magis sit vna, an suum esse ī non enim ipsas solos actus esse pones. Nam vnicus solus & purus actus, & vnicum putum, īno purissimum esse. & tanto mīnus solas essentias atque potentias, cū maxime p̄st p̄mū actūae sint: vt nō ab re contra quā nos, vniuerſaliū efficiētū nomina sint fortis, quod potius ipsi esse, & nō essentiē cōpetit. nihil vīcarē responsionis alternas. Neo. Q uod nihil habeā. The. Eutycherus forte habet quid potissimū pro te respōdeat, qui diuinæ lectionis aliorū sua cōsuetudine studiosus est auditor. Eu. nihil omnino, o Theoretice. forte quicq; haberē si affūsem ab ipso disputationis īitio, porro cum neanias respondendo vīcīssitudinē alternat, haud mīnus ipse meatq; tu edocet. The. Sermonē īgitur ad ipsum rursus conuerto. dic o neania, an nostro ordīne mentes illas digestae suis potentiaē & suis actib⁹ magis sint vnae, p̄fstantiores, atq; meliores? Ne. Quandoquidē vis vt respondendo aliquid afferā, ipsae potentiae magis vnae, & ipsi actus magis vni mihi esse videntur. The. tibi videntur. sit a, p̄mū mentium, sub primo primū locum sortita. Ne. Sit. Theo. Et bessentia: c̄ vero eius esse. Nea. Esto. The. Aīs essentiā b esse magis vna ipsa mēte a: itidē ipsum esse ē, mente a magis vnum. Nea. Aīo. The. Sed nonne quanto quicquā vt subsistat pluribus eget, mīnus enstib⁹ esse videntur? nā īdigentia ex dīcessu ab ipso primo & p̄fse sufficientissimo ente est. Nea. Vīdetur certe. The. At essentia b, plurūm vt subsistat quam a egena est. Nea. Quo pacto? The. nā p̄mū eget esse ab altero, a se em̄ nequaq; subsistere p̄test. Secundo sub altero, nā sub esse: sine quo & vacua & otiosa & sine v̄su aliquo subsisteret. tertio ipsius esegratia: nā melius esse, vt quod absoluto esse & simplicissimo omnīū rerum authōri, quā sua essentiā similiū euadat. quarto est totius mentis a, gratia, quinto est optimi summīq; boni gratia, tibi ne hēc vera esse videntur? nea. Vident omnino. The. Quinq; īgitur vt subsistat essentia b īdigētias sustinet. nea. Quinq; scilicet. Theo. nūc a, totūm scilicet ipsum, tūm em̄t, expōlemusq; primo ipsum ab altero est, a quo eget vt subsistat. secundo ex altero est, nam ex sua essentiā, tertio est per alterū, nam per suum esse, quarto est alterius, op̄timi scilicet summīq; boni, gratia, & ipsius quidē solitus gratia, assertis hēc ita se habere? nea. Assentior. The. neq; em̄ a, suae essentiā aut sui esse gratia est: vt nēque ī rebus caducis elemētum aut planitam suae materiāe aut suae formē gratia esse digniss. Nea. Simile. Theoret. Sustinet īgitur a vt subsistat, solūm dependentias īdigentiasque quatuor. nea. Solū quatuor. The. Et essentia b, quinque sustinet. nea. Concessum fām est. The. A īgitur mēs tota pauciōrum quam b sua essentiā vt subsistat egena, magis ens est, magisq; subsistit. Nea. Mihi concedēdū est. The. Et si magis ens est: & magis vna, bona, vera, & potens: quandoquidē primo & maxime enti, maxime vni, bono, vero & potenti similiō est. Nea. Oportet. The. Dīximus enī, vt vnuquidque se habet ad esse: & ad vnum, bonū, verū & reliqua se habere. Nea. Dictrū. The. Et fassus es essentiam b, totius esse gratia. Nea. Verū cera

Q d̄ rōtū
fir vētū
ens & mā
gīs vnu
q̄ sua po
tentia.

Et sicut materia in sensibilibus, ipsorum sensibilius gratia est. Theor. Et esse ceterum totius a esse gratia forte fateberis. Nea. Fatebor equidem, sicut sensibilius forma, ipsorum sensibilius & totorum et si caducorum gratia sunt, nec mihi videbor errare. The. Ingenue, & tanto verius illorum esse sunt gratia, quanto illa tota, bona sunt aeterna, & omnium optimo quamvis illa. Hec vero tota, bona sunt caduca, & verorum bonorum umbras. & sub primo imperfectiora, perfectiorum & meliorum sunt gratia, non aut contra perfectiora gratia imperfectiorum. Ne. Semper natura. The. Recete addidisti natura, de ijs si quidem que nostra inordinatione peruerteremus, non loquor. naturae enim tenor ab optimo & ordinatissimo rerum opifice tributus, pulcherrime ordinatus perseuerat, dum alia unde inordinatio non pendeat. Est igitur iterum intelligentia a, non modo sua essentia b, sed & suo esse c, perfectior & melior, quare & magis ens, magis una, & magis vera. Ne. Ita consentaneum videtur. The. Vide ergo quo pacto mentes ille superiores suis ordinibus digestae, suis potentibus & actibus magis sunt vnde, praestantiores, & meliores Ne. Video, & me prius perpera respondendo coiectasse. The. Et aequa facile vnum quodque totum sua potentia & suo actu prestare, & magis vnum esse, ostendere posses. Ne. Aequa. Sed an c esse & actus, suo toto ad subsistendum plurius egreditur. The. Quodammodo, non eget esse ab altero, in altero ut in subiecto, vt in essentia, & in altero ut in toto, vt in intelligentia, & totius a gratia, & optimi supremi que boni gratia, & ipsorum magis egere ut subsistat, quodque totum, manifestum est. Nam a fine que causa causarum est, magis vniuersaliter pendet. Et autem esse, ab ipso toto a vt fine dependens, & non contra a ab ipso & vt fine. Nea. Percipio certe, & vniuersaliter totum suo actu eadem ratione minus dependere atque egere, & vniuersaliter actum magis. The. Et pene superiore argumento constat ipsum esse, perfectius esse essentia, magis ens, magis una, bonum, & verum. non essentia est ipsis esse gratia, & ab ipso vt fine pendet, & non contra. adde mobile magis pendere a motore, vt qui sit summo enti a quo oia pendet, similior. vniuersaliter autem rei esse vt motor est, essentia vero vt mobile. Quo fit ut substantia rurum maxime materia, minus ens, & minus una censenda sit: vt quae in continuo non esse & probe nihil existat. Ne. Quo pacto? The. Quia si constituamus primum & secundum ens & non ens extrema, & omnes substantias tam completas tum incomplete materialiter, essentias omnes & esse et media, & harum omnium substantiarum dependentias indigentiasque numeraueris, nullam prorsus earum remotionem a primo & maxioente, & plurium indigentiorum ipsa materia videbis, quare nulla non enti vicinior, vt quae & rite dicta videatur in confinio non esse constituta, & admodum prope nihil. Hinc fit iterum, vt quaeque materia sortita sunt, magis non esse quam esse videantur, omni inconstanti, instabilitati & variabilitati obnoxia, & magis ad non esse quam ad esse prona, & quae a materia et materie conditione (que esse impedit) recedunt, verius subsistunt, vt quorum esse semper et stabile solum appareat. nea. Cuius. The. Et emis essentia, quedam materia est, est enim omnis, ipsis esse et actus substerniculum quoddam. nea. In proportione scilicet. The. Mens igitur a sub primo, mentem prima, merito plus esse quam non esse dicenda est, et ad semper esse procliva, constantissima et stabilissima. nea. Merito. The. Vis ergo nunc ut secundae seriei mentium substendit dependentias peruestigemus. nea. Sequor te quoctunque voles trahentem. The. Concipere igitur ipsum primum, quod est super omnia fons et origo rerum omnium, vt solem, et primam mentem sub illo, et lucem, secundam, vt lumen, et tertiam vt splendor. nea. Itauctor concipere. The. Sol ille, o neanias, eternus et inuisibilis nostris visibilis solis veritas et exemplar, sub se veram lucem non quidem accidentariam (qualis lux est sensibilis solis) sed substantialem producit, primam scilicet creaturarum mentem, et perfectissimam, et maxime omnium infra ipsum primum efficacem, cui statim coagendi communicatur facultas, vt sol sensibilis sensibili luci pro suo modulo communicat, et solille supremus coagente luce lumen producit, veram et

Qd totius
suo actu
perfectio est
ens, & ma
gis vna.

Qd actus
sua poten
tia plectit
subsistat.

Qd mate
ria est, ppe
nihil.

substantiali lucis similitudinem, & secundam intelligentiam. Neque hoc inveniri de illa sub primo efficacissima luce: quandoquidem vides non modo sensibile lucem minus efficacem, sed & omnem rei naturalis vel insimilam naturam, suae similitudinis progignenda autem, & hinc multa naturae miracula (quanius vulgo ignota) pendere colecta, & primum ens, una co-ducientibus luce & lumine, celestes progignit splendores, quod ter tiae dignitatis mentes: proceditque in tantum ista diuinorum splendorum series, dum in aliquam umbram decumbat, quae non sit omnino diuinum lumen expers, quod in deum suam originem verum rerum omnium solem reflectitur, recurrit, resilitque, sed tenuiter ad modum: ut sensibilis umbram flaccidum & pene deficiens lumen, in sensibilem solem resilire solet. Euty. O Theoretice hanc umbram vocas etiam mentem? Theo. Etiam, infinitam scilicet, & nostram animam, quae illo quoad potest umbratili radio (modo impedita non sit) in summam resilit, recurritque, contemplandam entitatem, unitatem, summam veritatem, bonitatem, plenitudinem, & omnium potentissimum authorem. Euty. Concepio. tu ergo nostram animam intelligebas. Theo. Et post nostram animam sunt brutorum animae: quae iam diuinorum lumen omnino sunt exortes, & ut tenebrae, sola lucis illius pruatione & absencia in corporum opacitate mersae, nunquam recurrentes reflectentesque in deum. Eu. Non indubie: & ideo iure, diuinum lumine & spirituali capte, cæcæ, & tenebrae censentur: non tamen sensibili & corporeo lumine priuantur. Et nunc tecum o Theoretice (si tibi gratum est) aliquantum per Neanias partes aga: neque Neanias molestus sit, qui me vobiscum vina adesse voluit, me etiam secum non nihil impari laboris ac studij, & vbi propter precedentia minus audita insufficiens videbor, supponam tamen, & praesidiū ferat amico, idque mihi prestat quod Hercules quondam Atlantum prestitissimum fertur, cum ei assida (vt aliud) coeli sustentatione defesso suppetias tulit, cœloque subiectum humeros. Ita mihi minus recte respodenti Neanias auxilio erit. Interea aliquantum per a continuo quemque pertulit disputationis labore respicit. Theo. Ut vis Eutychera, interim Neanias attentione proficiet, poteritque interduci, si necessariu videbitur tibi, ut requiris, suppetias ferre. Vis ergo ut reuertamur, & secundae mentis dependentias reclamamus. Eu. Id cupio. Theo. Quot prima mentium sub primo dependentias sustinere cognita est? Eu. Quatuor, non ab alio est, ex alio, per aliud, & alterius gratia. The. Et secunda mentum etiam ne a primo est? Eut. Est. nam ab ipso sunt omnia. Theor. Et etiam a prima assignata mente. Eut. Dicatum est: quemadmodum lumina luce. The. Duas ergo ut ab altero subsistat, sustinet indigentias. Eut. Duas, ut quae a duabus pendeat. Theo. Et quantum a primo absque prima mente manare potest, nunquam tamen (ut neque lumen a sole sine lucis medio) emanabit, & est ex altero. Eut. Est. The. Et per alterum. Eu. Ethoc. The. Et bruta luminis diuinis expertise, & tenebrae, hominis sunt gratia, qui non nihil diuinum illuminationis ut in umbra participat. Eu. Sunt. The. Et quemque infra brutales tenebras sunt, ipsis hominis gratia sunt omnia: & imperfecta, perfectiorum praestabilitaque gratia. Eu. Ordo naturae est. The. Et beatissima illa entia, nostrae sensibilis & continuo labentis machine ordinis continent veritatem. Eut. In dubio. Theo. Erit ne ergo secunda mentem, prima superioris mentis & perfectissimae gratia? quandoquidem in his caducis & ad horam labentibus tenebrarum (ut ita dicam) ipsis umbrarum sunt gratia. Eu. Est certe, & multo quidem magis. Theore. Est etiam & primi gratia. Eu. Numquid non eius ipsis gratia sunt omnia? The. Collige ergo nunc o Eutychera dependentias, indigentiasque numero. Eu. Sex sustinet ab altero duas, ex altero & per alterum singulas, & alterius gratia sustinet itidem duas. Theor. Et suo modo de eius esse & essentia diceremus. Eu. Penitus. The. Et ita mentem tertiam dignitatis dependentias inuestigaremus, & quartam, & quintam, & esse & essentias usque ad infinitum rerum gradum. Eu. Scilicet. Theo. Et in hac investigatione semper postea plurium egere suo priori copertimus. Eu. Semper plurium. The. Quo fit ut supradictae diuinæ sortis mentes magis entia sunt, magis una, & vera, magis

Hercules
Atlas,

D

In superiori b^o pl^o act^e esse q^d po tētiā sicut ē in inferio b^o plus est potētiā q^d actus.

plenē, efficaces, necessariē, sapientes, magisq; vītē sempiterng cōpōtes, mox secūde, deinde tertiae, & ita deinceps vsque ad infinitū entium gradum. Eu. Oīno. The. Fit etiā vt secundarū esse & essentiā imperfectiores sint esse & essentijs primarū, plusq; essentiā secūde habeat q^d prime, & tertie q^d secunde, & cōtra prime plus esse q^d secūde, & secunda q^d tertiae, attamē quæcūq; sunt in regiōe lucis, plus esse q^d essentiā pti cipāt, alioquin ad multitudinē, diuisibilitatē, & motū, cōditiones potētiāe laberetur. ¶ Sed age, q^d vñnum & indiuisibilis oppositū censes! Eut. Multa, & diuisibile. The. 16 Nos vñnum & indiuisibile idē esse volum³, itidē diuisibile & multa. Quid eiudē op possum? Eu. Alterum. The. Quid oppositū similiſ? Eu. Dissimile. The. Quid status oppositū? Euty. Motus. The. Tu ad singula scite & expedite r̄ndisti. Eut. Hęc ex diuinis disputationibus (qbus nōnūq; interfui) ita accepi. The. Perge igit, Cū maximē vñius natura cōpetit? Eu. Primo et maximē enti, et qd est ipsa rerum oīm summa vñitas. The. Quare et maximē eidē cōpetit indiuisibilis natura, eritq; summa rerum indiuisibilitas. Cū maximē eiudē natura? Eu. Primo enti, qd semper vñum et idē manēs, sibi semper maximē oīm et oīno idē est, et rerum identitas. The. Cū maximē similis natura? Eu. Maxime, qd oīm est exēplar, et oīs similitudinis veritas. Th. Cū maximē status? Eut. Itidem primo enti, nā ipsum est æternitas, et rerum oīm summa stabilitas. ¶ The. An cuiq; a primo hęc sincere cōpētere queāt? Eu. Nulli pr̄s. Th. Deficiunt igit cetera oīa a synceravnitate, simplicitate, identitate, exēplari, et stabilitate. Eu. Oportet. The. Quapropter ad illorum opposita aliquātuli deuergunt. Eu. Cōsentaneum est. Th. Mentes igit lucidissime regiōis, q^d magis esse actūque sequunt, q^d et magis sunt q^d nō sunt, magis vñnius et simplicitatis p̄cip̄es sunt, multitudinis aut et diuisibilitatis minus. Item identitatis, similitudinis, et statu naturā magis p̄cip̄at: et diuersi, dissimiliſ, et mobilitatis min^o. Et hō q^d est oīs naturāe vñcūlum, superiōrum et iſeriorum medium, his elementis, vno, multis, indiuisibili, diuisibili, eodem, altero, statu, et motu, medio mō cōtem patut, equalitatē, quātū fieri potest, cōsonat harmonia, cetera vero infra īpūm hoīem, multitudinis, diuisibilitatis, alteritatis, dissimilitudinis et mot^o tenent excessum: vni tatis aut, indiuisibilitatis, identitatis, similitudinis et stat^o defectum: et oīm maximē substatiārum sensibilium potentia, vt q^d iā quędā infinitudo sit oīs diuisibilitatis obnoxia, oīno altera, vt nihil ipsius capi iā possit qd sibi p̄s oīno sit idē, maxie infor mis, et forme formarum, et rerum exemplari dissimilima, maxie motū, incōstatiq; et instabilitati subiecta, ita vt iā nullum oīno subterfugiat motum. Et ita dicendum esse puta de esse et nō esse, bono et malo, vero et falso, pleno et inani, potente et impotente, necessario et cōtingente, sapiente et ignaro, viuente et caduco. Euty. Affeci isti me gaudio o Theoretice, cum de vno et multis, indiuisibili et diuisibili, eodem et altero simili, dissimili, statu et motu ita differuisti. The. Sublimis et ardua que ex il lis pendet o Eutychere cōtemplatio, sed quā ocia nostra, et cum Neania suscepimus introductorię disputationis officium, impreſentiarum pertractare nō sinunt. ¶ Pro 18 derit tamen Neania, sapiens haec elementa, ens, vñnum, bonum, verum, plenum, potens, necessarium, sapiens, viuens: insuper vñnum, multa, indiuisibile, diuisibile, idem, alterū, simile, dissimile, statū et motum, mente reuoluere, et ea (q^d diuina requirunt) solerti indagine quæritare intelligentiā. Nos ergo, si vobis gratum est, ad aperiendā literā animū cōuertamus. ¶ Eu. Venia tua dixerim, o Theoretice: nōnulla ex dictis mihi surrepererunt dubia, q^d si placet, attendas. The. Quę illa sunt? Eu. Primi dixi sti potētiā egere subsistere sub altero, et actū egere subsistere in altero. Sed hoc mihi ingerit difficultatē, q^d nā aīa destituta corpore subsistit, nihil minus act^o est, sed vñbina tunc in altero subsistit: Secundum, quo pacto evenit primā mentium p̄xime sub primo constitutā, quatuor indigentias sustinere, et cum sit vicine post primū, non sustinere pauciores. Tertium, cum dicas primā mentium vicine sub re-

rum pr̄incipe constitutam, plus esse quā nōn esse, an illud non esse, intelligamus maxime enti oppositū? Theo. Graues sunt o Eutychere hęc tuę difficultates, & quae propensum laborem requirunt. Sed quia iam diu euagati sumus, vtcunque poterimus quam paucissimis tui gratia ipsas absoluere annitemur. ¶ Pr̄ime igitur hunc in modum satissicimus. Nam etiā nostra anima nostri corporis actus est, ipsa tamen simplex purusq; actus non est, nam in se proprium esse, propriamq; essentiā retinet. Sed an non meministi tantopere Aristotelem conatum fuisse ostendere nostrę animāe intellectum esse agen̄em, pariter & intellectum potentia, & capacem? Eu. Memini, tanquam nunc primum legiſem. The. Hoc amice est nostrę animę proprium esse actum, & propriā peculiaremq; essentiā ostenderet. Et non modo id ex Aristotele require: sed ex variorum tum philosophorum tum magorū autoritate, leguntur enim zoroaster & Mercurius termaximus sensisse, infimā mentium supremo corpori adhærere et infundi, quo tanquā medio crassioribus & dīmensis corporibus copularetur. Spiritus enim simplex (vt sentiunt) immortalisq; non aliter cōposito mortaliq; corpori quā per corpus simplex & immortale coalescit, coniungiturq;. Et Plato animę attribuit nunc vehiculum, nunc currū, quo essentiā ipsam & potentia fī xam, manentem, indeficientēque, semper actui asseclam & comitem intelligit. Neque debemus per supremū corpus & immortale, dimēsum cōceleste corpus intelligere (non enim vsq; adeo pingui fuerat ingenio, quos natura literarum primates nobis tribuisse videtur) sed essentiā potentiaque immortalem, qualē supraēntia immortaliaque sub primo possident, quā & in analogia Magi vocant supremū corpus, q^d perinde ad superiorum mentiū esse se habeat, vt in inferiorum crassiflūcula hęc corpora ad formas. Quę enim inferiorum crassae molis sunt corpora, fluxa, multipli cia & caduca, illic essentiā sunt stabiles, simplices, immortalesque. Et rationalis anima, qua vtraque natura et superior et inferior conciliatur, et que est utriusque media, iure utrāque potentia et stabilem et defluxā sibi vendicat: vt hac mortalibus coniungatur, et a qua deficere et solui queat: illa vero immortalibus et æternis, et qua immortalis sempiternaque perseveret, et iugiter permaneat. sic etenim in ipsa medio modo et proportione equalissima cōsonabunt vñnum et multa, diuisibile et indiuisibile, idē et alterum, simile et dissimile, status atque motus. Sed prolixior sum q^d voto conceperam. Eu. Satis dictum o Theoretice: et hac, tua gratia, sat̄ ambiguitate soluor.

¶ Theoret. Secunda ad altiorē speculationem nos vocat. Attamen quicquid ad alteritatem vergit, non paucioribus quatuor egere necesse est. Est autem essentia alteritatis pr̄incipium, quę a se nequaquā subsistit, quin potius ad non esse vergit, alteritatem respiciens. Eu. Indubie. The. Neque sine actu esse potest, nā nullam prorsus agenti facultatem refineret, quam tamen proximum primo, post primum maximā habere necesse est. Euty. Necesse. Theor. Et finitam quidem, nam si infinitam haberet, iam immunis potentia est, purissimus actus, atque ipsum maxime ens. Eu. Certe. Theore. Neque iactus a seipso est, finitus enim est, nullum autem finitum, a seipso est. Eu. Sic est omnino. Th. At prima sub primo constituta intelligentia, ad alteritatem labitur. Eu. Labitur. The. Est igit ex essentia, alteritatis pr̄incipio, & eius esse atque actu, quorū neutrum a seipso subsistit. Euty. Est. The. Neq; igitur ipsa tota intelligentia a seipso subsistit, quo pacto enim totum a se subsistet, cuīus nulla partium a se subsistit. Euty. Impossibile. Theo. Subsistit igit ab altero, nam omne, aut a se, aut ab altero subsisteret necesse est. Euty. Confiteor. Theore. Et melius est quicquam propter finem, q^d temere fieri. Euty. Melius sane. The. Et melius propter meliorem, & optime propter optimum. Euty. Optime. Theore. Et primum ens maxime bonum & potens, vñnumquodque q^d optime fieri potest efficit. Eutychē. Indubie. Theo. Primam igitur mentium, summum bonum ab ipso quādem vicine manentem, q^d optime fieri potest efficit. Euty. Etiam. Theo. Eam igia

Quodāia
rationalis
habet p/
prī actū
propriā
potētiā.

Aristote
les.
Zoroa
ster.
Mercuri
us.
Trimegi
stus.
Plato.

Qd p̄ia
metiū nō
pauciores
q̄ quatu
or substa
ntiā indi
gēntias.

Q

cur propter finem efficit, immo propter optimū. Vides ergo quo pacto quicquid ad alteritatem labitur, paucioribus quatuor egere non valeat? Euty. Vide re videor.

Sed ad altiorem contemplationem inde etiam contendebas? Theo. Longe o Eu-
tychere. sed nos diutius immorari oportet. Eu. Minime profecto. nam desideran-
tibus, & cum gaudio & gestione mentis auscultantibus, nihil diuturnum esse video-
tur. Quid nam ergo aliud? Theore. Quid o Eutychere, si prima mentium a nobis
constituta, quatuor indigentias passa, etiam a primo quarta sit? Euty. Quo pacto id?
The. Nam supra ipsam mentem est unitas, aequalitas, & connexio. Eu. Quid hoc
o Theoretice? The. Hic magi, hic prophetę desudat. Philosophi autem citra quies-
scunt. Age, dic quae sit natura boni? Eu. Se diffundere, vt arbitror, & communicare.
The. Satis apte respondisti. Nonne ergo maius bonum se magis diffundit, propagat
& communicat? Eut. Magis. The. Quod quidem si minime faceret? Eu. Eius esset
quædam otiositas. The. Et si adhuc maius bonum? Eu. Adhuc magis. Theo. Quid
igitur si infinite bonum? Eu. Infinite se communicabit. The. Alioqui esset quæda-
otiositas. Troporem autem omnem & otiositatem infinita plenitudo vitat. Sed
nonne summa unitas, eadem est & summa bonitas? Eutyche. Est. The. Se igitur in
infinitum fundit, propagat, & communicat. Euty. Ita oportet. Theor. Sed an extra
se, se in infinitum fundat? an extra se, se cuiquam infinite communicet? Euty. Non
mihi videtur. Nam extra ipsam omnia sunt finita, capacitatibꝫ finitæ. Theoretice.
Ita est. illa igitur summa bonitas, intra se seipsum infinite diffundit & propagat: et
qua cui se infinite communicat, finitum esse non potest, capacitatibꝫ finitæ, ipsum
infinitum esse necesse est. quod & ideo vocant aequalitatem. Eu. Et merito. The.
At in quoconque uno est unitas & aequalitas, utriusque connexionem esse oportet.
Eu. Oportet. Theore. At in primo est unitas & aequalitas, unitas quidem infinita,
immensæ & infinitæ aequalitati se infinitæ diffundens & propagans. Alioqui illa
summa bonitas quodammodo vacua otiosaque esset. Euty. Eset. Theor. Est igitur
utriusque connexionio. Euty. Est. Theo. At ex maxima unitate & maxima aequalitate
non subsistit maxime unum, si ne maxima connexione. Eu. Non videtur. Theo.
Est igitur illa utriusque connexionio, maxima: quare & infinita. Eu. Oportet. The. Sed
nonne summa unitas etiam summum ens est, summe bona, vera, plena, potens, neces-
saria, summe sapiens, immortalis & eterna? Eu. Est indubie. Theo. Nunquid ergo
se aequalitatæ infinitæ diffundet, communicabit, propagabit, non diffundendo, com-
municando, & propagando suam infinitam entitatem, bonitatem, veritatem, plenis-
tudinem, potentiam, necessitatem, sapientiam, & vitam? Euty. Minime profecto.
Theo. Aequalitas igitur est maxime ens, maxime bona, maxime vera, plenissima,
omnipotens, maxime necessaria, summe sapiens, immortalis, & eterna. Eu. Ita est.
Theo. Et maxima utriusque connexionio, nunquid maxima est, si maxime ens, bona,
vera, plena, & potens non est? Eu. Minime ita esse potest. Theore. Est igitur max-
ima utriusque connexionio, maxime ens, bona, vera, plena, summe potens, summe ne-
cessaria & sapiens, vita viuens immortalis & sempiterna. Eu. Necesse est. Theoretice.
Quare sicut summa unitas omnium est principium, aequæ & summa aequalitas, om-
nium principium: & ipsa summa connexionio, omnium: & unitas, aequalitas & conne-
xio, non sunt nisi unum, summu ens, summe unum, summe bonum, verum, plenum,
& potens. Eu. Unum certe, & maxime unum. The. Et nonnulli Magorum (qui dju-
nae sapientie radio eorum mentibus illapso, viderunt illam summam unitatem suæ
aequalitati se latissime diffundentem, & totam propagantem) diuina ora soluerunt,
dixeruntque deum gignere deum. nam summam unitatem viderunt gignentem, &
summam genitam aequalitatem. Euty. Altissima viderunt o Theoretice. The. Vi-
des ergo iterum primam mentium quatuor egenam, tria hæc, unitatem, aequalita-
tem, & connexionem supra se habere. Eu. Aperiat mihi mentem o Theoretice ipsa

Altissi-
mū mago-
rū dicitū.

sa beatissima unitas, infinitæ sapientiae pelagus, & ad id credendū, & ad quātū mor-
talibus fas est, intelligendū. Theo. Et mihi o eutychere ipsa summa aequalitas. Neā.
Et mihi ipsa summa & beatissima utriusq; cōnexio. Theo. Immo vero nobis &
oibus illā pīe querētibꝫ summa unitas, summa aequalitas, & summa cōnexio: unū,
idemq; principiū, summa entitas, summaque bonitas. Sed pergam o eutyche-
re. In primo unitas, est in intelligētia quoddā unitatis vestigium, & qđ illic est equali-
tas, hic iam est quedā alteritas, & qđ rursus illic maxima & simplicissima unitas,
aequalitatis absque quacūque cōpositiōe cōnexio (vbi enī maxima unitas, nulla
prosuls cōpositio esse potest) hic iam unitatis, & alteritatis qđam cōpositioni adue-
niēs cōnexio. Et vbi in primo est summa unitatis aequalitatis & nexus sine pluralitate
unitas: hic iam quedā vna multitudo, & multitudinis unitas. Sed age o eutyche-
re, an intelligētia unitatis & alteritatis cōpositio magis sit ab ei^o unitate, an magis
ab ei^o alteritate? Eut. Aequa ab utraque, vt mihi videt. Theo. Neque cur poti^o sit
huius qđ illius, esse videtur. Euty. Nō. Theo. Et ab utraque, simul quidquid est, ac-
cepit. Euty. Accipit. Theor. Et in intelligentia, unitatis & alteritatis cōpositio, in
ipso summo uno cōnexio est. Eut. Est. Theo. Nō igitur summa cōnexio ab unita-
te solū, aut aequalitate solum: sed aequa ab utraque & simul enascitur & procedit.
Eutyc. Sic mihi certe prima intelligentia insinuare videtur. Theor. Nil mirum,
nam ipsa, & unita quodque ad ipsius summe vius, summae unitatis, aequalitatis &
cōexionis similitudinem factū reluet, hoc vt propinquius simulachrum, illud
vero vt remotius. Ex his eutychere conjectare posses, cur nonnulli philosophan-
tium (qui citra unitatis, aequalitatis & cōexionis mysterium defecerunt) vt Anax-
archus Abderites, infinitos mundos esse statuerint. Euty. Cur hoc? Theo. Vt illa ex
infinita bonitatis plenitudo se infinite communicaret, propagaretque, & ne vlla ex
parte vacuam otiosamque confiteri cogerentur. At mundus quamoptime fieri
potuit, factus est: melius autem, ipsum unum esse, vt qui sic suo diuino opifici eu-
dat simili or, ille enim sua unitate, sui opificis summae unitatis emulus est, & sua
bonitate, summae bonitatis. Est itaque mundus hic ens & unus, bonus, verus, &
plenus quantum eius natura, entitatis, unitatis, bonitatis, veritatis & plenitudinis
capax esse potuit, perperam ergo tibi nevidetur nonnulli plures mundos esse asse-
uerasse. Euty. Perperam. Theore. Et longe dissonantius, qui infinitos afferueret.
Euty. Dissonantius certe, nam id summae unitati dissimilius, atque infinitæ poten-
tiae (quaæ quædam infinitudo) est affinius. Theore. Nec defuerunt alij, qui hunc
corporē mundum, unū tamen, sed in infinitum esse defendera conati sunt. Eu.
Eadem, vt opinor, de causa. Theore. Eadem, vt scilicet ipsa summa bonitas se infl-
nitæ diffunderet atque propagaret. At id absone quidem. Nam cum ista corporea
moles plenitudinem impedit, non vident se eam summae plenitudini aequaliter fa-
cere, imo & totam infiniti mundi entitatem, infinitæ entitati aequaliter, & unitatem
unitati: alioqui summa entitas, unitas, bonitas & veritas, nō se (vt volunt) infinite
diffundent & communicabunt. Ethorum & priorum positionibus, allata ab Aristotele
accidunt incommoda. Et nunquam inter philosphos pax firma habita est,
ipsam licet quæcūtes veritatem, donec ipsa semper benedicta omnibus seculis que-
sita veritas, & summa summae unitatis aequalitas, virginis visceribus illapsa, mor-
talibus innotuit: hæc siquidem tanti erroris caligine ductos philosophos reconcia-
liauit, & cum hominibus cōuersata, se viam, vitam & veritatem patefecit, & se om-
nia a summa parētate unitate plenissime accepisse. Sed te his arbitrō cōtentū. Eu.
Maxime o Theoretice, video vt posteaquā vel tenuiter deprehensum sit summae
unitatis, aequalitatis & connexionis mysterium: protinus vanescant omnes de hu-
ius mundi finitate et infinitate, unitate & multitudine ambiguitates. The. Ita, et de hu-
ius mundialis machinæ nouitate et sempiternitate. Sicut enim dimensa plenitudo
Q. ii

D

sese habet ad summā & infinitā plenitudinē, ita quoq; nouitas & tēpus ad summā infinitāq; sempiternitatis imensitatē. ¶ Tertia autē questionis discussiō dæ postea 25 aliquid oportuniō dabitur locus. Et tātis nūc digredi vīsi sumus: ad Neanīā (cui⁹ gratia disputationē hāc suscepimus) familiariora declarādo, nūc nos conuertimūs. ¶ Dic ergo o Neanīā nostro resumpto proposito, quot primi & firmissimi principiū cōditiones assignas? Nea. Tres, notissimū esse debet, nō cōditionale, et qđ quā libet docendū, & se alīcui disciplinæ mācipantē, habere necesse est. Theo. Et hec cōditiones de principio doctrinæ, & nō de primo ente & maximo subsistēdi principio intelligēdæ sunt. Prīmū enī rerū principiū nobis notissimū nō est, neq; necesse est quēlibet suscipiēdæ disciplinæ idoneū, ipsū habere. Adde qđ cōditionale esse aut nō 27 sum contingent! Nea. Quatuor. Prīmus est ipsum demonstrare conantiū. Secundus, ipsum negantiū. Tertiū cōtradictoriās concedentiū. Et quartus, ipsas negantū. The. Qui ipsum demōstrare moliti sunt, similes euaserūt ijs qui accēsa face in serenē diei medio, ad faculae lumen cāteros ad cōteplandū solē accerterēt. Nea. Hī ridiculi nimī. Th. Et illi: magis tñ reliquis venia digni sunt, vt ex intelligētiā paucitate discernere nō norunt inter propter se notū, & notū propter alterū: sicut oculus eger impotens iudicare an albedo an nigredo magis visibilis, imo an color, an lumen magis visibile, qui vero ipsum negat, & qui contradictoriās cōcedunt ut olim Heraclitus & Protagoras, eorūq; astipulatores, quiq; eas negant, mera insania laborare videntur. Sed hec omittamus, nullus enim nostrū, huius morbi suspicio ne tenetur. Eu. Attamē o Theoretice hac nostra tēpestate vidi qui in aliquorū so phismatiū curiosa obseruatōe cōtradictoriās negaret: neq; credo defuerūt tāti erro ris duces, qui & scripto vestigia reliquerūt. The. Sophistæ erāt, o amice. Eu. Haud dubiū certe est, & quos malus abstulit error. The. O Neanīā ad sc̄ientiarū principia nunq; pertinax esto: eorū saniorē intelligētiā, quantū fieri potest, capessere studeto: magisq; ip̄sis vel sine ratione credito, qđ persuasiōnib; quas ad infimā mētis vela mē nobēq; depellēdā adducere solemus. Sunt enī in ynaquaq; disciplina propter se, & nō ppter alia, nota: & maxime omnū si dignitates existūt. ¶ Sed proficiscamur 28 vtrū entis vt ens est, huius disciplinæ consideratio sit? Nea. Est indubie. Nam entis quatenus ens est, eius disciplinæ cōsideratio esse debet, quā suprēmas causas, suprēmae principia r̄imatur & considerat, hanc autem disciplinam suprēmas causas & suprēma principia r̄imari atque inquirere cognitum iam est. Ad hāc igitur disciplinam nimirūm hec contemplatio accommoda est. ¶ Theore. Verum ego hāc disciplinā potius sit substantiæ? Nea. Potius. Nam huius disciplinæ potior eius entis consideratio est, a quo vt principio cātera pendent, & cuius gratia cetera subsistunt, tale autem ens substantia est. Pendent enim cetera ab ipsa, & ipsius gratia cetera sunt. Theore. Et maxime omnium a suprēma illa substantia, que eadem suprēmū & pri munū ens est, omnia pendent, & eis ipsius gratia sunt omnia, quapropter maxime eius solius substantiæ, quā & maxime ens est, huius disciplinæ contemplatio suscipienda est. Nea. Oportet. ¶ Theore. An hāc etiam disciplina accidentia considerat? Nea. Accidentia etiam, nam accidentia ad substantiam sese habent, vt salubrīa ad sanitatem. Atq; eiusdem disciplinæ est sanitatem & salubrīa considerare, 30 igitur & eiusdem considerare substantiam, & accidens. At huius disciplinæ (vt modo cognitum est) est substantiā considerare, considerat igitur eadem et accidentia. The. Certe vt entia quedam sunt: quo fit vt huic disciplinæ omnium substantiarum patiter et accidentiū incumbat determinatio: quandoquidem substantiæ omnes et omnia accidentia in primam et maxime subsistentem substantiam, imo in ipsum maxime ens, et omnino quidem verius reducuntur restituunturque, quam salubrīa in sanitatem. Nea. Cōsentaneum videtur. The. Scilicet vt entia quedā sunt. ¶ Vtrū

considereret vnum, multa, idem, alterum, simile, dissimile, æquale, inæquale, statum, motū, vnius negationē atq; priuationē, & cetera talia que prius pertractauimus? Nea. Mihī quidē sic opertore videtur, nā vnu & ens eadē sunt natura, & se se mutuo sequuntur, vt duo hēc principiū, et causa: attamē ratione diuersa sunt. Entis autē naturā hēc disciplina cōfēplatur: contēplabitur igitur et vnius. Quod si vnius naturā, igitur et multa, sunt eīn vnu et multa opposita: et oppositorū eadē disciplina est. Theo. Imo maxime ens, de quo huiusdisciplinē principaliſſima cura est, maxime vnu est, et a quo cetera vt vna sint, suę vnitatis sumunt exordia, et de eodē et altero, simili et dissimili, æquali, inæquali, statu et motu, eodē cōstaret argumento. nā dictū īā est ipsum maxime ens maxime idē esse, i psum itē esse omnis similitudinis veritātē atq; exemplar, et summā qualitatē et stabilitatē. idē autē et alterū, simile, dissimile, æquale, inæqualē, stabilitas et mot⁹, opposita sunt, et nō minus hēc disciplina, nō entis, malī, fali si, inanis, impotētis, cōtingentis, ignorātis et caduci cōtēplatrix existit. Quo fit iterū vt nō modo de vnius, sed et entis, et boni, et veri negatione et priuatione, suū munus et sit officiū sit cōsiderare. Negatio eīn in quadā absentia, defectuq; ab ipsa prima entitate, vnitate et bonitate cōcipitur: et priuationē quādā subiectā naturā respicit, que nō habeat quod habere nata sit. Nea. Hec igit̄ omnia vt affirmatio et negatio, et habitus et priuation, cōditiones rerum respiciūt atq; importāt. The. Hoc in loco bone filii, in dialecticis autē et sermocinalibus disciplinis dīcibiliū et notionū conditions. ¶ Sed procedamus. Vbi primū inuenis negationē? in primo? ne, vbi est infinita entitatis plenitudo, et pariter vnitatis, bonitatis, & ceterorū? Nea. Minime. The. Vt neq; in infinita luce aliquid tenebrarū reperi. Nea. Simile. Theo. Sed prima mentiū deficit ne ab illa summa entitate? Nea. Et vnitate quidē & bonitate. The. Sicut quēlibet lux finita ab ipsa lucis infinita deficit plenitudine. Nea. Aequē. Theo. Et igitur circa primā mentiū negatio. Nea. Est. The. Et nō circa ipsum maxime ens. Nea. Nō circa ipsum. The. Et affirmatio & negatio opposita sunt. Nea. Sunt. The. Et opposita habet fieri circa idē. Nea. Id ipsum. The. Circa autē ipsum primū nō fit negatio. Nea. Nullo modo. The. Igit̄ neq; affirmatio: sed primū circa primā mentē. Nea. Vide. The. Vides igitur quomodo ipsum primū & maximū est supra omnē affirmationē & negationē, positionē & ablationē, imo & supra omnē oppositionē. Circa enim primū nulla cōtingere potest ablatio: quare neq; apogito. Nea. Videret videor. The. An igit̄ nō esse oppositū sit ipsi primo & maximo esse? Nea. Nō videtur, nā cōsen sumus ipsum esse supra omnē affirmationē & negationē, & oppositionē omnē. The. Non habet igitur affirmatio entis circa primū fieri, nā est supra entis affirmationē, & etiā entis negatio circa ipsum fieret. Nea. Me attonitū reddis, neq; consentire neq; refutare audeo. The. Audienter esto. Nos eīn hec parua exercitamenta gratia ludimus, syncerius hāc alias & altiore ad cōteplationis officiū modo te auditurū spera. Nea. Dicā ergo, quod concessa & tua ratio efficere videntur, entis affirmationē circa primū, locū nō habere: imo neq; negotiōne. The. Primū igitur neq; erit ens, neque nō ens. Nea. Certe. vt ens, entis affirmationē: & nō ens, entis negationē insinuat, mihi nō ens. Nea. Certe. vt ens, entis affirmationē: & nō ens, entis negationē insinuat, mihi nō occurrit entis affirmatio, vt quādā ipsius primū & maximū participatio: ita vt ea ipsum magis participent que magis bona & vera & ipsi similiora sunt, magisq; in affirmatione sunt. An potius tibi ridicula dicere videor? The. Acutius qđ ego ipse experībā respōdisti. Attamē si caperes ens atq; nō ens nō vt metaphysicā affirmationē & negationē sed logicā potius insinuat, auderes ne vtrūq; de primo negare? Nea. Nō auderē indubie, nā de quolibet hoc pacto affirmationē vel negationē verā esse possum. The. Nō refel cesse est, de nullo autē simul affirmatio & negatio vera esse possunt. The. Nō refel lo tuū iudicium. Tui gratia o Eutychere huc digressi fuimus, arbitore intelligere quorsum hāc nostra dicta vergerēt. Eu. Abunde. ¶ The. Et quo pacto multa, ma 35 sanītatem. Nea. Cōsentaneum videtur. The. Scilicet vt entia quedā sunt. ¶ Vtrū

Quid hic negatio.
Quid pratio.

Tertijdu
bī p̄p̄ ab
Eutychē/
ro p̄posi
tisolutio.

Qđ p̄
mū enī
supra om
nē affir
mationē
& nega
tionē.

me vni, bono, vero, pleno & potentia, & vt ab esse prouenit vnitatis, bonitas & veritas; ab essentia, potentia, & maxime materia, multitudo, malum, & falsitas, quo sit vt a materia potissimum pendeat non ens, malum, falsum, inane, impotentia, contingentia, ignorantia, rerum mortalitas atque interitus. Eu. Cōsentaneū est. The. Non absone ergo supramundana entia longe plus esse quam effientia participatio, potius esse posuimus. Eu. Nō absone. The. Et dignus est a maiori & digniori nos nostrā denominationē auspicari. Eu. Dignus. Th. Simpliciter igitur & rite entia dicuntur, at si ad hęc inferiora despiciimus, cū materia plurimum immersa obuolutaque sint, partū actus participantia, si a maiori & dominante materia ea denominare volumus, certe potius quodammodo descendunt erunt non entia, multa, mala, falsa, inania, impotentia, contingentia, ignorantia, figura & mortalitas omnia, et si entia, vna, bona, & vera videntur. Eu. Erunt indubie. The. Sunt ne ergo amentes & insani, qui has tota cura expertentes honorū umbras, quae bona videntur cū non sint, nunquam mentis aciem in ipsa vera entia & bona, et nullo unde fine desitura erigunt. Eu. Amētes et cæci. ¶ The. Sed sermonē sequamur. Individuum et singulare nonne id esse dicimus, quod per se totū subsistit, ut vnu homo, vnu leo, et vna plāta. Eu. Individuum et singulare, substantię scilicet. Th. Esto et si accidens individuum singulare et vnu numero describeres, forsitan dices ipsum esse id accidens quod totū in altero subsistit. Eu. Et forte totū id esse intelligis, quod vnius simpliciter pars non sit. The. Id ipsum et elementa plus materialia sibi vendicare videntur ceteris sensibilibus omnibus, præsertim crassiora, ut terra, et aqua. Et quāvis vnu quodque eorum, vnu actu individuum esset, multa tamen potentia esset immo in numero, quis enim vnu dīcere valeat in quot stillas aqua dirimē possit, quartū quelibet seorsum ab altera, individua, singularis & vna numero est. Eu. Ignoraret profecto ipse Democritus, ut suarū atomorū numerū. The. Et lapides et metalla valde multa potentia sunt. Eu. Valde, vt nullus mortalium numerū norit. The. Et plantæ vnu in multis actu defecant plātas individuas et singulares, quæ prius erat potentia. Eu. In multis. The. Et insecta animalia in multis discerpunt animalia, ut ostendit mutillus coluber. Eu. In multis: at non in tot, quot et plāta. The. Neque plāta in tot quot metallū, neque metallū in tot quot et terra. Quod enim insectū animal ad plantā, id plāta, ad metallū, et metallū ad terrā esse videtur. Sed unde hec individuorum et differentiū numero multitudo tibi pendere videtur? Eu. Ex materia. The. Namque magis a materia recedunt, minus huiusmodi singulorum multitudinē admittunt. Eu. Certe. Th. Et quia homo magis a materia recedit, et superiorē actū, et omnī sensibiliū plenissimum obtinet, ideo rerū sensibiliū solus, cū vnu actu sit, nullo pacto hominī multitudo potestia euadit: alioquin oportet nostrā animā diuellī, difficilius. Eu. Certe. Th. Et quia magis a materiali lege et natura quam homo ipse et nostra aia recedunt, hęc diuersitatē et individuorum numero, differentiū multitudinē magis fugiunt. Eu. Rationabile. Th. Quādōquidē hec, homo scilicet, et aia, potentia, et magis maioris potentia naturā sequuntur: et quelibet aia nostra si se iuncta fuerit, et a corporeis vinculis absoluta, individua et vna numero est, vt nullo ingenio animarū multitudo esse possit: inter se tantē multe, individuae, et numero differētes sunt, prout diuersam sortitē sunt potentia: que fæctis materia non sit, conditionis tanten eius emula, singulorum multitudinē & numero differentiū admittit, quā Peripateticorum more possibilitatē quandā nuncupare possumus: & supramundanorum effientia magis a sensibiliū potentia recedit, quam nostræ ab eadē anima possibilitas. Huiusmodi igitur multitudinē beata illa & supramundana entia magis quam nostræ anima refugit. Eu. Indubie. The. Sed quomodo magis refugunt, si multis solo numero diffidentes supramundanae mētes reperiuntur: quādmodū & nostræ anima possibilati annixit. Eu. Nō video. The. Vide ergo tibi ex fuga & distantia a lege & conditione materia, vna solā eiusdem gradus supramundanā mēte subsistere, neque ullam quantū alterā naturę affinitate & cōsortio sibi conciliare. Eu. Videtur.

Q. Dispersio
raportū cō-
qno ē po-
nēda sume
infernora
vero plus
nō esse q̄
est.

Quid id
viduū sub
stantia.

Quid id
viduū ac-
cidentis.

Quod ex
materia
pēdet re
rū multi-
tudo & di-
uisibilitas

Q. Disper-
sionis nō sit
plures e-
stis gra-
dū mētes,
que inter
se solo nu-
mero dif-
ferant.

¶ The. Quod ergo in infinitum superat, euaditque semotum non modo a materię conditione & natura, sed & possibilitatē omnis, & omnīs potentia; nunquid secum alterum solo numero diffidentes admittit, ut duo scilicet paria, assimilisque per omnia naturę, rerum principia subsistat? Eu. Minime omnium. The. Vna ergo summa, individualia, & super omnia entitas, & non duæ: vna summa & individualia vnitatis, & non duæ: vna summa & maxima bonitas & veritas, & non duæ. Eu. Vna certe sola. The. Et per omnia se fundet, & suum singulis suae vnitatis & singularitatis imprimē vestigium. Sed satius euagati sumus, iam resumamus dimissa. ¶ Ad te reuertor o Neania:

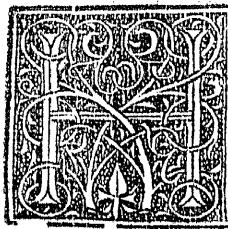
¶ An hęc disciplina sit omnium specierum tum substantiarum, tum accidentium, & easrum priuationum atque negationū? Nea. Omnium, nam quilibet sensus unus, omnium sui sensibilis generis specierum atque priuationum est. igitur & qualibet disciplina vna, sui generis scibilis, & omnium eius specierum, priuationum & negationum. at metaphysica, disciplina vna est, cuius genus scibile est ens, est igitur omnium entis specierum, priuationū, atque negationum: species autem entis, species substantiarum sunt, & accidentium, est itaque hęc disciplina omnium specierum tum substantiarum, tum accidentium, earum priuationū, atque negationum. Theo. Recte, nam quod est sensus ad genus sensibile, scientia est ad genus scibile: & entis generis scibilis, species (dico scibiles) sunt quas adduxisti. Ne. Hoc mihi difficultatē ingerebat, an dices ens esse genus, sed scite adiecisti, scibile, nā Peripateticī ipsum esse genus logicum & prædicabile negant. Theor. Et docte certe: & ideo bene eius species logicas & prædicabiles negabunt. ¶ Et si te percontor, quo modo sensus unus, priuationū sui generis sensibilis & eius specierū est, & quomodo visus tenebrarū? Ne. Discoco per accidens: & luminis & aliorū colorū, per se. Theo. Recte ait, ita & intellectus per se est entis, & entis specierū: per accidens aut, nūq̄ substantiū. ¶ An vnu abente diuersam nominet naturā? Ne. Minime. Primo quidē, quia id ē est ens, & vnu ens vt ens homo, & vnu homo. Secundo, quia eiusdem generatione gignunt, aut corruptiōē corrūptū. Fieri enim nequit, vt vnu generatione adesse possit, & alicuius corruptiōē abesse, quin eiusdem generatione aut corruptione sit aut non sit reliquū, sed simul sunt, aut simul non sunt, non igitur diuersam nominat naturā. Tertio, vt vnu quodque per suā substantiā ens dicitur, æque quoque dicitur & vnu. non igitur diuersam nominant naturā. The. Et quod in primo haud diuersam nominat naturā, in nullius cōtrouersiā venit: & vbi primā mentiū ab omnī aduentitia & accidentaria affectionē sequentias, facile eā sua substantia ens & vna esse intelligis, sed an hō & musicus diuersam nominent naturā? Ne. Scilicet nā musicus musicā nominat, quā nō nominat homo. The. Sunt tamē homo & musicus idē. Ne. Subiecto scilicet, & ratioē multa. The. Refert ne in aliquo? Ne. Refert, si apte cōcīpiō, nā homo & musicus ratione & natura multa sunt: natura quidē, quæ musicus musicā artē nominet: alterius rationis & natura ab eo quod nominat homo, ens aut et vnu et si ratione multa sunt, nō tamē natura. The. Vis ergo eorū quæ subiecto et substantia sunt idē, et ratioē multa, hec ratioē sola multa esse, hec aut ratione et natura. Ne. Volo. ¶ The. Vtrū cōmunes dignitates huius sint discipline? Ne. Sunt cōmunes enim dignitates dicim⁹ cōmuniſſima principia, et quæ vnicuique cōmuniiter ut chtia sunt attribuitur: et quibus inferiores discipline vtcunq; ad suā materię cōtractis vtun. Nil mirū igitur si huic discipline a cōscitur, si enim dixerō, quęcūque sunt equalia vni et eidē, illa inter se esse equalia: quid propter familiariū usq; intellectu, quā quęcūque entia vni et eidē sunt equalia? The. Nihil familiariū ipso quidē proloquo in suo ambitu vniuersimque concepto: et si quisq; adducat, propter quod tale, alterū ens tale est, ipsum magis tale esse: quid familiariū intelligēdū occurrit, quęcūque sunt equalia vni et eidē? The. Nihil. ¶ The. An hoc principiū, impossibile est idē simul esse magis tale esse? Ne. Nihil. ¶ The. An hoc principiū, impossibile est idē simul esse et nō esse, primū sit, et firmissimum? Nea. Primū esse nemo ambiget: nam dignitas

et proloquiū est, firmissimum aut̄ est, quia notissimū, non cōditionale, et quod quē libet suscipiendae disciplinę idoneū habere necesse est. Theo. Et probe quidē, circa ipsum em̄ nullus idoneus disciplina auditor errabit vñq. Attamen circa ea que igno ratus, erramus, decipimurq; frequēter, et cīcavñ quodque entiū ita esse, vt ipsū sit, aut nō sit, necesse est, nō est ergo cōditionale; et si quisq; percipiēdē disciplinę cōmittitur, qui vsq; adeo hebes et corniculus cōperitur, vt nesciat, an ipse sit an non sit, fūste certe arcēdus est: assūmilis nimirū vere illi qui e regione solis in media luce locatū, solē nō sentit, et ineptus pīctoriā discere querit, hic corporis oculo cæcus est, ille mētis. Et certe quāto huīusmodi pīcipiā cōmūnissimārūm vniuersalissimārūque notionum existunt, que maxime proprie intelligendi facultati addictē sunt, tanto mīnus circa talia eum qui mentis oculis captus nō fuerit, errare conueniet: vt neque sensum circa proprium īmo maxime propriū sensibile, et ceteris pīcipijs fīrmiora, ac cōmodatiora que intellectui esse debent. An plura desideras? Ne. Nulla prorsus, nisi sequentiū (quae mihi satis facilia videntur) expeditionem, si expeditissima trans cursio te non fastidit. The. Nihil me fastidis, transcurre vt voles.

¶ Tertiū dīalogī finis.

Q V A R T V S D I A L O G V S I N T R O D V storiae commentationis Metaphysicæ.

Neanias. Theoreticus. Eutycherus.

Aec duo et quadraginta, pīcipiū, causa, clementum, et reliqua sequentia que in quinto distinguit Aristoteles, p̄tereo. The. Tanto labore nostrum minuis. Ne. Prompta hāc mihi et captu peruvia esse videntur: quod sequitur prosequor, questionum seriem secutus, et responsiones adhibens. Theo. Neque cura questiones ipsas tāgere, modo eas suo ordine dis foluas, adiungasque respōsiones que tibi aptiores videbuntur. ¶ Nea. Faciam vt iubes, hinc mihi sumens auspicia. Metaphysica a ceteris disciplinarum differt. Primo: Quia hāc disciplina, principia et causas entium vt entia sunt considerat: non autem reliquarum aliqua. Secundo, hāc disciplina simpliciter quid et substantiam contēplatur quod nulla reliquarum facit: sed vnaqueque circa aliquid vnum infra entis aut substantiā ambitum suos līmites coercet et astringit: vt exempli causa, grāmatīca, logica, rhetorica, circa sermonis contemplationē, musica et arithmeticā circa numerorum facultatē, geometria et astro nomia circa magnitudinē, naturalis philosophia circa substantiā que intrā se suī motus pīcipiū tenet. Tertio. Hāc disciplina vniuersalis censenda est, ceterae autē particulares. quid enim notione entis vniuersalitatis: quae omnes rerum gradus ambit et lūstrat. quid notione vnius, boni, et veri: quid denique ipso maxime ente, uno, bono, et vero cōmunius et vniuersalitatis: quorum potissimum hāc disciplina contēplationē inhiat atque addicitur. nil mīrum igitur hāc disciplinam a ceteris disciplinās ruinū distare. ¶ The. Certe distat oīili: et huius disciplinæ tota vis circa ipsius entis, vnius, boni, veri, et reliquorum talium contemplationē immoratur; et sola disciplinā, rerum quiditatis sua contēplationē peculiares delegit. Ceterarum aut̄ nulla, neque vnam quidē quiditatē nouit. Nea. Quo pacto id? Theo. Forte quiditatis nomine, tenebris te oboluio. Ne. Sane. The. Nonne dixisti hāc disciplinam circa entis contēplationē, vnius, boni, et veri, et ceterorum talium persistere? Ne. Dixi equidem. The. Hoc ipsum est quod dico, et tamen illud idem te fallit. Ne. Haud intelligo. The. Sic intelliges: summa entitas, omnium entium quiditas est: et summa vniuersitas, omnium vnorū quiditas: et summa bonitas, omnium quiditas bonorum: et ipsa

summa maximaq; veritas, omniū verorum. nec alio (auditō metaphysicæ quiditatis nomine) vñquā tuam mentē deflecte. Ne. Nulla me iam nube obducis, paucis quid rerū metaphysicas quiditates vocemus, pulchre aperiūsti, nec iniuria profecto metaphysicę dicuntur, nā supramundanæ sunt, & diuina contēplationē dignissimę. & nescio quā monstrā hactenus mihi has diuinās quiditates cōmentabat, nun: quiditatis notiones, nunc absolutas, huiusmodi quiditates vocās. The. Et forte venia dignus si logicas dixisses. Ne. Protinus etiā relabebat ad aliquā mihi tristem logicā, & nullum mihi cōmodum nisi inanein garritū parturientem. Theo. Attamen audiueras hanc disciplinam esse diuinārum ēternarumq; rationē. Ne. illa nostra sunt quiditates, attamen nihil audiuera, quicquid enim hactenus hausi, peregrinis dūtaxat disputationibus hausi, longe forte a tua & mei institutoris Oneropoli intentione alienum. & nonnunquam iūctatus sum mihi quasdam vniuersales naturas somniare, quas metaphysicas quiditates vocarem, & a quibus generis, speciei, & differētiāe conceptus extorquerem. The. Omnia hāc & tibi & alijs ob platoniarum ideo rum introductionē irrepererunt. & certe is locus ideas requireret. Ne. Quo pacto? Theo. Nos nūm expatiari petis, propositum prosequere, ne nos inaniter tempora trahamus: & postquam explexeris, si quo modo cōmodum videbitur, & diei declītias nostram non arcet disputationem, non recuso huius rei nonnihil patīcis perstringere. Nea. Non arcebit, paucissimis nēpe quod supereft absolua, & pene iam expresse videor, & dimissa resumo. Hāc disciplina cū ceteris conspirat atque conuenit, nam reliqua disciplinæ suum genus esse non cōmonstrant, ita quoq; neque hāc, quae est ipsius quod quid est, hoc est substantiæ, īmo maxime entis, maximeque substantiæ gratia, quae pīmū in hac disciplina contēplatur. ¶ Et specialius sermonē deducendo, hāc disciplina a naturali philosophia altera est. Primo, q; naturalis philosophia circa quoddam genus entis versatur, id enim est substantia intra se sui motus & quietis pīncipiū tenēs, pīma aut̄ philosophia circa ens ipsū totū negotiatur. Secundo. Quia naturalis philosophia cōsideratio solum circa mōbilia & inseparata a materia & a corpore mole existit. Prima autem philosophia potissimum circa immobilia, absoluta, & abstractissima, nō modo omni materia & molis crassitie expedita, sed & potentia omni, omniq; essentia. Tertio. Tota physica contemplatio vt contēplatio simi est, neq; materiā sine forma, neq; formā sine materia considerat: sicut qui simū considerat, nāsum quidē qui vt materia est, & cū uitatem quae est vt forma, consideret necesse est, est em̄ simus, nāsus cauus. At pīma philosophie pīcipua contēplatio vt cauē est, nam illas puras & simplices formas, īmo illā simplicissimam formam & esse cōtemplatur. Attamen naturalis philosophia cum hac pīma & supramundana philosophia cōmēcum aliquod obtinet, q; vtraq; contemplatiua est. Est enim scientia omnis, omniq; disciplina, aut contēplatiua, quā theoreticā vocant, aut actiua, administratiuaq; quam vocant practicam, aut factiua, quam dicunt poeticiam. At naturalis philosophia pīmū actiua nō est, nam actiua disciplina secundum electionem est, & earum actionēm quas intra nos modētante prudentia gerimus, quarū quidē naturalis philosophia non est. Neq; quidē factiua est. Nam effectiua peritiae itidem secundū electionem est, & earum effectiū quae in servile opus & extrinsecum demigrant transeuntque. Hāc autē naturalis philosophia non est, quippe que neq; cōsultat, neque quicquā electioni astringitur. Relinquitur igitur ipsam naturalēm philosophiā contēplatiua esse: qualem & pīmā philosophiam esse iam cōdūcum cōmonstratum est. & nos cum omnē scientiā disciplinā que omnē in contēplatiua actiua aut factiua partiti sumus, scien Metaphysicæ & disciplinæ nominibus artem & prudentiam cōplectimur. ¶ Hāc itēm disciplina thematiā mathematica dissidiū patitur, atque diffeat. nā mathematica solū circa vnu cam comēgenus entis versatur, vt quantitatē: neque ipsa quanta vt entia sunt contēplatur, paratio;

quā potius ut cōmensurabilia, īcōmensurabilia, aut aliquid huiusmodi. hęc autē dīsciplina om̄ino circa ens est, & om̄ia ut entia quędā sunt exploratae rimatur. differt igit̄ hęc dīsciplina a mathematica. Attamē cū ea cōmērcium tenet. Primo, q̄ earū vtraq; contemplatiua est. & id superiore ratione de mathematica deducere prōptum eset. Secundo, q̄ vtraq; & metaphysica immobilia & tanquā se parata cōtēplatur. Refert tamen, q̄ hęc nō re ipsa separata, quęadmodū diuina illa sapientia, & ideo iure theologiā nominata, contēplatur. Et ex his perspicuū satis esse potest, tres ipsarū rerum contēplatrices esse disciplinas: phisicā, mathematicam, & sapientiā quā theologia nominamus. quae ceteras disciplinas tum actiua tum effectiua lōgo inter- uallo desiderabiliores antecedunt. & longe omnium ipsa sapientia omnes antecellit, oēsq; lōgo interstitio post terga relinquit, vt quae sit circa diuinū & honorabilissimū genus. Et certe ex hac disputatione collegisse videor, sola sapientiā cōlestiū dome sticā esse, & cū deo ipso domiciliū (quo ipsum liberius semper contēpletur, admiraturque & amet) proprius queritare. ceterae autē, inferiorū cultrices mihi esse videtur. ¶ Sed ne longior sim, procedendū est. Accidentis non est scientia, accidens enim id dicitur, quod neq; semper neq; vt plurimū verū est, sed raro. cuius quidem nō esse scientiam constat. Primo, quia talū neq; disciplina contēplatiua vlla est. nā omnis talis necessariorū est, impossibiliq; aliter se habere. neq; quidem accidentiū actiua et effectiua studium curamq; adhibet. sunt enim eorum quae semper aut frequenter fiunt, veraq; sunt, nulla igit̄ accidentiū scientia est. Secundo, quae accidentia, infinita esse possunt, neq; perspectam causam determinatam habent. omnis autem sciētia et finitorū est, et certam, exploratā, determinatā causam habere necesse est. Tertio, de accidentiis sophistarū iurgia atque inter se altercationes fuscitant, qui siquidē suo more nulla disciplinis accomoda sollicitant. igit̄ accidentiū non est disciplina. Quarto, entium quędam semper sunt, quędam plurimum, quędā neque semper neq; plurimum, sed rarer admodū. At disciplinæ sola ea curat quae semper sunt, aut plurimū: accidentia autē (etsi sunt) neque semper neque plurimū sunt, merito igit̄ disciplinæ, vt et eorum quae temere evenitint, accidentium curam despiciūt. ¶ Mo- 6 dientiū sunt, quid, & substantia, quantū, ad aliquid, quale, agens, patiens, quando, vbi, situm, & habitum, ens per se, ens per alterum, ens a ētu, ens, potentia, ens pro vero accep- tū, & non ens pro falso, qua entis significantia vtimur cum dicere solemus cō- tradictiorum alterum ens esse, & alterū esse nō ens. The. Et quo pacto forte pri- us vtebaris, cum adducebas entium quędā semper esse, quędam plurimum, & quędā neq; semper, neq; plurimū, sed raro: volens intelligere verorū quędam semper vera esse, quae nos necessaria vocamus. quędam vt plurimū vera, & quędā raro ve- ra, quae accidentia nuncupasti. Ne. Id ipsum. & ens & non ens hoc pacto circa mētis complexiones fieri habent, in qua quidem subsistunt, & non in rebus ipsis. Et iam videor exegisse quod præsentis introductionis supererat laboris, nisi in aliquo me sentis oberrasse, aut minus prævidētem omisiisse. The. Certe exegisti o Neanias, & tuam ingenuā īdolem parentē fecisti, & tuos institutores non futiliter in te literarum fundamenta iecisse. neq; omisiisti quicq; sed iam huius dīculæ labore (vt bene inquis) superasti. ¶ Ne. Dummodo nobis non nihil de ideis aperueris. id etiam te fa- 7 cturum pollicitus fuisti, dūmodo dīci declinatas nostram disputationem non suppri- meret. The. Hoc te fugisse putabam. Ne. Me nūquam. The. Cogis ergo me nouā subire palestrā: tibi tamen in futurum conducere potest. Dixi, tibi & reliquis se cō- municantium naturarū ex Platoniciis ideis opinionem irrepissem, quas forte se com- municantes naturas in rebus ipsis locabas. Ne. Ergo vero vbi locarem, non intelligebam. The. Et quanuis ex Platonicarum idearum introductione talis opinio mentis posteriorum illapsa sit, non tamē perinde ac plato sensere. Nea. Quo pacto, no- bis aperi. Theo. Iam aperio. Platonici triplex vnu ponunt, vnum supra esse, vnum

in esse, vnum posse. Vnum supra esse, deum ipsum ineffabilem, intelligibilemque ponunt, & patrem deorum. Et vnum in esse, varia apud ipsos nomina fortitur. No- minant enim ipsum ens, creatorem, imaginem patris, mundum intelligibilem, intel- ligentiam, rationem, verbum, filium dei, mētem diuinam, exemplar & ideam. Vnu post esse, sp̄ritum & animam mundi nuncupant, sepe per omnia late fundentem, & viuificantem omnia: cui illud pōrē alludere puta. Principio cōclūm, ac terram, camposque līquentes, Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra. Spiritus intus alit: totamque īfusa per artus Mens agitat molem, & magno se corpore misceit.

Et vnum in esse, ipsum ens, bonū, pulchrum, omn̄ipotens, sapientissimū, & eternum ponunt, ipsum autē vnu supra esse, ponunt supra ens omne, & enī bonū & pulchrū, supra omn̄ipotentiā, sapientiā, & eternitatiē, tertium vero vnum post & infra ipsum ens, bonū & pulchrū, infra omn̄ipotentiā, sapientiā ipsam & eternitatem: vt iam in confinio eternitatis existat, & vt eternitatis horizon. Cetera autē omnia infra ipsum & ipsum īmēta sempiternitatis horizonta subsistunt, & haec tria putat nō maximos rerū p̄incipes. Et de primo nihil affirmant. nā si ipsum, ens vocas: minus dicas q̄ ip- sum est, est enī supra ens omne. Si vocas bonū, itidem, vt eorum fert opinio. nā est supra omne bonum: & ita si ipsum vocas verū, pulchrū, plenū, potens, necessarium, sapiens, aut eternum. De secundo om̄ia affirmant, est enī ipsum ens, imo ipsum ma- xime ens, bonū, verū, pulchrū, & potens, & cuiuslibet rei exemplar & idea. Et quo melius diuinę mētis hoc est ipsius vnius in esse entis ideas (eo quo ponunt modo) cō- cipiās, hoc pacto accipē. omnia entia a maxima entitate suam sibi vendicant & afflu- munt entitatē, & hanc summā entitatē vocant entium idēā. & a maxima bonitate prodeunt omnia bona, quā & vocant boni idēā. & a maxima veritate (quam & veri ideam ponunt) prodeunt omnia vera: omniaq; in vnum summum reducunt: vt om̄ines homines in vnum primum & summum hominem, quē exemplarem & idea- lem hominem nuncupant, & omnes leones in exemplarē leonē, & omnes equos in ex- exemplarem, idealēm et intelligibilem equum: et hunc in modum quecunq; naturę af- finitate inter se conspirant et conueniunt, in suā specialem idēā. et has diuinās et di- uinac̄ mentis idēas, distinctas īcōfusasq; et synceras esse putant, et hinc exemplaris et idealis homo, solum est homo, neque vnius, neque plures. nā si vnu esset, hoc idēq; vnius participatione haberet. et si plures, idē multitudinis participatione: et proinde nō pura et syncera hominis idea esset. et ita de exemplari leone, et equo, et reliquis. Ait enī, quicquid est in genere aliquo primū tale, nihil aliud est q̄ tale. Et si cupis concipere qualis sit mundus intelligibilis, sensibiles oculos aperi, et totam sensibilem machinam hanc oculis perflustra, omnes sonorum concentus et harmonias autibus hauri, omnia odorum spiramina naribus. mox te ad intellectum reuoca, et concipe, quæcunque oculis lustrasti corporeis, et quæcunque vna alijs sensibus haulisti, mun- dum esse sensibilem, et intelligibilis mundi huius quidē corporei, mundi exempla- ris et idē imaginem. Quem quidē intelligibilem et exemplarē mundum si intelle- ctuali oculo circumlustrare posses, hanc totam machinā, et omnes rerum species in veritatis et sua mirifica et haud dicibili pulchritudine conspiceres: illicq; verum ho- minem, verum leonem, verā plantā, verum cōclūm deprehenderes, quę autē corpo- reis oculis cōcirculustrādo attigisti, vera nō sunt, quanquā vera videntur, et talia esse iudicamus: vt neq; tua in speculo īmago, vere est quodapparet. videntur enim homo aut Neanias, cum tamen non sit. sed tu ad tuā īmagine vere es, q̄tiod ipsa tua īma- go īsinuat atq; esse videntur, et stellantis cōclū in torrente fluente effigies, nō vere īpa- sum cōclū est, nō sidera quę esse videntur: sed cōclū īplum stelliferū septē errantiū si- derū orbes ambiens, et sua fixa sidera, vera sunt: vera quidem ad torrentis effigiem,

Qd mun-
dus sensi-
bilis ē spe-
cies & ī-
mago mū
di intelli-
gibilis.

Ita fili quæ nos moribundis oculis cōtuemur, & nobis esse apparent, ignis, aer, aqua, terra, homo, leo, equus, planta, nos admonent ea non esse, sed illorum simulacra & effigies: imo vt placet Heraclio & Pythagoricis, illa sunt fluentis torrentis & contumaciarum labentis effigies: quæ (q̄q̄ non sentimus) semper nullo remorante fugiunt: voluntarii.

Heraclit⁹ Pythagoras, quo labentis effigies: que nūm vera esse post ea a Nasone cantata.

Ouidi⁹ Nihil est quod toto perstet in orbe.

Cuncta fluunt, omnisque vagans formatur imago.

Ad hæc prima rerum genera, species, exemplaria & ideas, de supramundanis & rerū quiditatibus Pythagorici & Platonici locuturi, se cōvertunt: quemadmodū Aristoteles more adentis, imo maxime entis, vniuersi, boni, veri & ceterorum diuinarum rationes contemplandas & primordia rerū optima nos ab his sensibilibus traducimus: dicitur que ijs similia, quæ ab egregio nostræ tempestatis Mantuano vate sunt decantata.

Mundus ab hoc, qui sub rerum fluxu atque refluxu

Affidit fugit atque redit, cadit atque resurgit

Longe alius, viuunt illic hominesque, feræque,

Terra, fretum, venti, atque ignes, & olympus, & astra,

Et quæcumque deus mundi produxit ab ortu,

Pluraque, nam mundo diuina potentia maior.

Sed nihil est illic titubans, mutabile, fluxum.

Hæc deus est, sunt ista dæus, deus omnia nanque.

Propterea deus est mundus sine corpore, viuens

Semper: & aeternis in se hic habitauit ab annis.

Voluntque Platonici semina quædam, & omnium idearum sigilla nostris animis esse ingenita: quibus quidem a rebus sensibilibus excitis, notiones specierum & generum (quarum obiecta sunt diuinæ mentis species & ideaæ) effingimus. Ex his o fili de Platoniciis ideaëis & consimilibus dictis (quæ mira & alta sunt, & philosophica contemplatione dignissima) ita sint, an secuns, posteri mille mos naturarum se com̄ munificantium commentarii sunt, & postremi in inanis quasdam ineptias & in voluntaria Democrati somnia (vt multis visum est) tandem decubuerunt, ita ut quæcumque quisque noctu pulchro nixus somniasset, operæ pretium duceret afferre in medium. Et quibus Aristoteles in Platone agat argumentis, nostrum impræsentiam recensere non est officium. & si procedere pergo, quo pacto eorum sententia pserit, in singula entia sui generis ideam participant, nox atra quæ vicina est, nos intercipiet, & vos inauditæ disciplinæ sermones fastidient. Eu. Sat nobis o theoretice pro hac disputatione impendisti, neque nunc ultra quicquam desideramus. Nean. Nihil ultra. & de tantis gratias habemus. & nunc pater meus (vt arbitror) e rure rediit, oblectamentis corporeis exsaturatus: nos autem o Theoretice abs te abiémus, oblectaminibus anīmū referti. Theoretī. Cum voletis reditote, faciam yobis semper mei promptam copiam. Eu. Gratias habemus o Theoretice, reditumque & benigne & liberaliter acceptamus.

Commentariorum metaphysicæ introductionis in metas physicos libros Aristotelis, finis.

Et rursum.

Iudici Clichthouci Neoportuensis ad lectores exhortatorum carmen.

Quos cælestis amor, quos optima numina tangunt,
Huc vigil cura sollicitate animos.

E quæ Stagirites cæcis oclusa latebris

Abdiderat, clarum sunt habitura diem.

Perpete cum sitis animo, et cælestis origo:

Vos pati fam, et vestrum quærite principium.

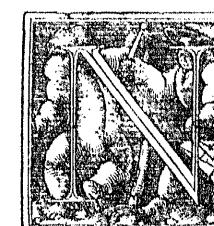
Huc huc adfitis: mundi melioris adite

Mente deos: illuc vita beata sita est.

Si quid opis petitis, perparua hic mole libellus

Suppetias vobis præsidiumque feret.

Marius Aequiculus Oliuetanus D. Franc. Sodrino. S. R. Ecclesiæ Cardinali Vulterrano S.

One est effecta vsque adeo parens natura, vt præclaræ ingeniæ in dies magis non parsat. Quis in poeticis, Io. Pontanii, et Carmelitâ Baptista Mantuanu p̄statis imos neget? Quis in Joan. Picu et Marsiliu Ficiniu in remotioribus scientijs nō suspicit? Quis in multiplici rerū cognitiōe Hermolaū Barberi, et lanū Laschatini n̄m nō laudat? Quis demū in re serandis phîlosophiæ latebris iacobum Fabiu Stapulensem nō admiratur? Ecce fores nobis aperit ad rerū naturaliū cognitionē: quoq; ipse met. Aristoteles de physica auscultatione libros editos et non editos fatetur, sic cognobiles fecit, vt a materia, forma, et priuatione, per causas ipsas per motum et quietem, tēpus plenū et finitū, ad motorē, illum vnum immobilem p̄uenire sine offensione possimus. Inde vbi quintum patuerit elemētum, ad quatuor illa simpliciter erit amoenissimum facillimusque descensus: quibus cognitis, genera tio fieri palam, et corruptio. Ab ijs quæ proxima supra nos regione generatur, visceræ perscrutabimur altricis terræ: falsas quæ de aia veterū philosphantū edocit opiniones, verā illius definitionem cū cognoverimus, per latebras et quasi inuia vtriusque intellectus Paraphraste Fabro rimabimur veritatē. Sensu et memoria quasi cōniuictibus in somno paululum quiescemos. Mox exponeretis ex longa vita, quā tibi perquā precamur, ad Metaphysicā sublimitatē introducemur. Si Aristotele īgitur veneramur, hūc admīremur. Si ad illius sensa cūpimus penetrare, hunc perlegamus definit, partitur, colligit, explicat, refutat, astruit, enucleat, docet & tāquam exortus aureus sol, tenebras ab omni lectione discutit, fugat, remouet. Hunc ad te mittimus ut et legas, et nostro seculo congratuleris. Habeant iam suos quī yelint Themistios Alexandros, Simplicios, Mario satis erit tantisper suus Faber: atq; vt hendecasylabo concludam.

Paupertas mea melare in larenti

Tuto contegat, ambitu remoto:

Contentus modicis, meoque Fabro,

Viuam absque inuida: valete curæ.

Vita in continuo labore, mors est.

F I N I S.
PARISIIS APVD. M. PETRVM VIDOVÆVM
AN. M. D. XXXIII.